

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

**EBÛ BEKİR NUSRET ŞERH-İ BA'Z-I GAZELİYAT-I SÂ'İB-İ
TEBRİZÎ (TE HARFİ) İNCELEME-KARŞILAŞTIRMALI METİN-
SÖZLÜK**

Elham NİKOOSOKHAN SEDGHİ

Doktora Tezi

Ankara, 2024

EBÛ BEKİR NUSRET ŞERH-İ BA'Z-I GAZELİYAT-I SÂ'İB-İ TEBRİZÎ (TE HARFİ)
İNCELEME-KARŞILAŞTIRMALI METİN-SÖZLÜK

Elham NİKOOSOKHAN SEDGHİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Elham Nikoosokhan Sedghi tarafından hazırlanan “Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba’z-ı Gazeliyat-ı Sâ’ib-i Tebrizî (Te Harfî) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük” başlıklı bu çalışma, 10.07.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora olarak kabul edilmiştir.

[Prof. Dr. Osman HORATA] (Başkan)

[Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ] (Danışman)

[Prof. Dr. Ayşe YILDIZ] (Üye)

[Doç. Dr. Nagihan GÜR ÇALIŞIR] (Üye)

[Dr. Öğr. Üyesi Fazile EREN KAYA] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

08/08/2024

Elham NİKOOSOKHAN SEDGHİ

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokollü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Elham NİKOOSOKHAN SEDGHİ

ÖZET

NİKOOSOKHAN SEDGHÎ, Elham. *Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyat-ı Sâib-i Tebrizî (Te Harfî) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Sâib-i Tebrizî, Fars dilinin İran coğrafi sınırlarının ötesine yayılmasına önemli katkıları olan oldukça üretken bir şairdir. Eserlerinde dinî, tasavvufî, sosyal ve ahlaki konuları şiir yoluyla dile getiren Sâib, Sebki Hindî'nin en ünlü şairlerindendir. Bîdil ile birlikte Fars şiirinin en zor anlaşılan sanatçılarından biri olarak kabul edilen Sâib'in şiirlerinde çok az şairde bulunan bir sanat zevki vardır, bu yüzden onun şiirinin anlaşılması için şerhe ihtiyaç duyulur. Ebû Bekir Nusret, İranlı şairlerin divanlarına defalarca şerh yazılmasına rağmen hiç kimsenin Sâib'in *Divân*'ını şerh etmeye girişmediğini söyler ve bu boşluğu doldurmak için Sâib'in gazelleri üzerine üç eser yazar. Önce elif harfli gazelleri, daha sonra ise te harfli gazelleri şerh eden Nusret Efendi her kafiyesinden birkaç gazel seçerek başka bir şerh de yazmıştır. Çalışmamızın konusu Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyat-ı Sâib-i Tebrizî adlı eserdir. Eserde Sâib-i Tebrizî'nin 194 gazeli şerh edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, şerh edilen şiirlerin incelenmesi ve metninin hazırlanması sonucunda Sâib-i Tebrizî'nin şiirlerinin dolayısıyla Sebki Hindî metinlerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamak ve klasik Türk edebiyatı metin şerhi çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Bununla birlikte çalışmamızda, Farsça beyitleri günümüz Türkçesine çevirerek bu konuda çalışacak günümüz edebiyat araştırmacılarına kolaylık sağlamak hedeflenmiştir.

Çalışmada öncelikle Ebû Bekir Nusret'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ve Sâib-i Tebrizî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ele alınmıştır. Daha sonra Ebû Bekir Nusret'in Sâib-i Tebrizî'den şerh ettiği eser çeşitli yönleriyle tetkik edilmiş ve eserin tenkitli metnine yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda şârihin metin içinde anlamlandırdığı kelimelerden oluşan bir sözlüğe yer verilmiştir.

Tasavvufî yönü ağır basan ve öğretici bir eser olan Sâib-i Tebrizî'nin gazellerini Ebû Bekir Nusret, kelime anlamlarını vererek edebî sanatları dil incelikleri ile birlikte ele almış ve eser hem Farsça bilenlere hem Farsça öğrenenlere rehberlik niteliği kazanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Klasik Türk Edebiyatı, Sâib-i Tebrizî, Ebû Bekir Nusret, Gazel, Şerh, 18. Yüzyıl.

ABSTRACT

NİKOOSOKHAN SEDGHĪ, Elham. *Ebu Bekir Nusret's Commentaries of Saib-i Tabrizi's Some Gazels (T Letter) Study-comparative text-glossary*, PhD Thesis, Ankara, 2024.

Sâib-i Tebrizî is a very productive poet who made significant contributions to the spread of the Persian language beyond the geographical borders of Iran. Sâib, who expresses religious, mystical, social and moral issues through poetry in his works, is one of the most famous poets of Sebki Hindî. Saib, who is considered to be one of the most difficult to understand artists of Persian poetry along with Bîdil, has an artistic taste in his poems that very few poets have, so commentary is needed to understand his poetry. Ebû Bekir Nusret says that although commentaries have been written many times on the divans of Iranian poets, no one has attempted to comment on Sâib's Dîvân, and to fill this gap, he writes three works on Sâib's ghazals. Nusret Efendi, who first commented on the ghazals with the letter alif and then the ghazals with the letter te, also wrote another comment by choosing a few ghazals from each rhyme. The subject of our study is the work written by Ebû Bekir Nusret on the ghazals, which he annotated from Sâib-i Tebrizî. 194 ghazals of Sâib-i Tebrizî are annotated in the work. The aim of this study is to enable a better understanding of Sâib-i Tebrizî's poems and therefore Sebki Hindî texts as a result of examining the annotated poems and preparing the text, and to contribute to the text commentary studies of classical Turkish literature. However, in our study, it is aimed to make it easier for today's literary researchers to work on this subject by translating Persian couplets into modern Turkish.

In the study, first of all, information was given about the life, literary personality and works of Ebû Bekir Nusret, and the life, literary personality and works of Sâib-i Tebrizî were discussed. Later, the work commented on by Ebû Bekir Nusret from Sâib-i Tebrizî was examined in various aspects and the critical text of the work was included. At the end of the study, a dictionary consisting of the words interpreted by the commentator in the text is included.

Ebû Bekir Nusret gave the meanings of the ghazals of Sâib-i Tebrizî, which is an instructive work with a predominant Sufi aspect, and dealt with literary arts together with the subtleties of language, and the work gained the quality of guidance for both those who know Persian and those who are learning Persian.

Keywords

Classical Turkish Literature, Saib-i Tabrizi, Abu Bakir Nusrat, Gazel, Commentary, 18. Century.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM:EBÛ BEKİR NUSRET'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	13
1.1. HAYATI.....	13
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	14
1.3. ESERLERİ	14
1.3.1. Dîvân.....	14
1.3.2. Sâib-i Tebrizî Şerhleri.....	15
1.3.3. Mahazar.....	16
1.3.4. Telhîsu Keşfî'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr	16
2. BÖLÜM: SA'İB-İ TEBRİZÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	18
2.1. HAYATI.....	18
2.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	19
2.3. ESERLERİ	22
2.3.1. Dîvân.....	22
2.3.2. Mahmûd u Ayâz.....	23
2.3.3. Kande-hâr-nâme	23
2.3.4. Makâle-i Tenbâkû	23
2.3.5. Beyaz.....	23
3.BÖLÜM: EBÛ BEKİR NUSRET ŞERH-İ BA'Z-I GAZELİYAT-I SÂİB-İ TEBRİZÎ (TE HARFİ) ÜZERİNE İNCELEME	24
3.1. ESERİN DİLİ VE ŞERH YAPMA SEBEBİ	24
3.1.1. Dil Özellikleri	24
3.1.2. Şerh Yapma Sebebi.....	32
3.2. ESERDE EDEBÎ SANATLARIN ELE ALINIŞI.....	33
3.2.1. Teşbih.....	33

3.2.2. Sihri Helal.....	35
3.2.3. Mübalağa.....	36
3.2.4. İrsal-i Mesel	37
3.2.5. Telmih.....	37
3.2.6. İstiare.....	38
3.2.7. Kinaye.....	39
3.2.8. Mecaz.....	39
3.2.9. İham	40
3.2.10. Lugaz.....	40
3.3. DİNÎ UNSURLAR	41
3.3.1. Kutsal Kitaplar	41
3.3.1.1. Kur'an-ı Kerim.....	41
3.3.1.2. İncil	42
3.3.2. Kutsal Varlıklar.....	42
3.3.2.1. Şeytan.....	44
3.3.3. Peygamberler ve Kutsal Kitaplarda Zikredilen Diğer Şahıslar	46
3.3.3.1. Hz. Âdem ve Hz. Havvâ	46
3.3.3.2. Nûh.....	47
3.3.3.3. Hz. İbrâhîm	49
3.3.3.4. Hz. Yûsuf	49
3.3.3.5. Hz. Mûsâ	51
3.3.3.6. Hz. Süleyman	52
3.3.3.7. Hz. İsâ	54
3.3.3.8. Hz. Yûnus	54
3.3.3.9. Hz. Hızır.....	55
3.3.3.10. Hz. Muhammed.....	56
3.4. TARİHÎ KİŞİLER	56
3.4.1. İran Padişâhları	56
3.4.1.1. Şâh Abbâs	57
3.4.2. Şairler.....	57
3.4.2.1. Sa'dî-i Şîrâzî	57
3.4.2.2. Mevlânâ.....	58
3.4.2.3. Tâlib-i Âmülî.....	59
3.4.2.4. Hâfız.....	59
3.4.2.5. Şevket-i Buhârî	59
3.4.2.6. Hâkânî	60

3.4.3. Dört Halifeden Hz. Ömer	61
3.4.4. İran Mitolojisi	61
3.4.4.1. Cem	61
3.4.4.2. Feridûn	62
3.4.4.3. Hüsrev	62
3.4.4.4. İskender	63
3.4.4.5. Ferhâd ve Şîrîn	64
3.4.4.6. Siyâvüş	65
3.4.4.7. Nûşîrevân (Enûşîrevân).....	65
4. BÖLÜM: EBÛ BEKİR NUSRET ŞERH-İ BA'Z-I GAZELİYAT-I SÂİB-İ TEBRİZÎ (TE HARFİ) KARŞILAŞTIRMALI METNİ.....	67
4.1. ESERİN KARŞILAŞTIRMALI METNİ HAZIRLANIRKEN KULLANILAN NÜSHALAR	67
4.2. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL	73
4.3. KARŞILAŞTIRMALI METİN.....	76
SONUÇ	797
KAYNAKÇA	800
EK 1. ŞÂRİHİN METİN İÇİNDE ANLAMLANDIRDIĞI KELİMELER SÖZLÜĞÜ..	805
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	818
EK 3. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	820

KISALTMALAR

Dr. : Doktor

Doç. : Doçent

G. : Gazel

H. : Hicrî

İst. : İstinsah

No. : Numara

Prof. : Profesör

s. : Sayfa

S : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hamidiye Bl. No. 113928

T : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bl. 68524

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : ve benzeri

ÖNSÖZ

Sâib-i Tebrizî İran edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. İnsana mahsus yaşantıların ve duyguların şairi olan Sâib'in şiirlerinde astronomiden musikiye, bitkilerden hayvanlara birçok unsur bulunur. Sâib-i Tebrizî, görünenden duyulana ve hatta gizli olana kadar yaşamın tüm tezahürlerinin bir ressamı gibidir. O, insan yaşamındaki birçok konu üzerinde etraflı bir şekilde düşünmüş bir şairdir. Her şairin birincil kaynağının kendi zihin ve duygu dünyası olması gibi Sâib'in şiirleri de her şeyden önce kendi zihin ve duygu dünyasının bir aynasıdır. Onun şiirleri tema bakımından çok zengindir. Sayısız nesne, tabiat unsuru, sıfat, ruh hâli, düşünce ve insan içgüdüleri bu şiirlerde kendine yer bulur. Sâib, beyitlerinin çoğu berceste beyit olarak okunagelmiş bir şairdir. Şairlerden berceste beyitler okumak, Farsça konuşanlar arasında yüzyıllardır yaygın olan bir gelenektir. Ancak hemen belirtilmelidir ki Sâib'in şöhreti sadece berceste beyitlerden kaynaklanan bir şöhret değildir. Bu şöhret biraz da onun şiirlerinde var olan temalardan ve en önemlisi de bu şiirlerin yazıldıkları devrin toplumsal yaşamıyla ilgili kuvvetli ve canlı unsurlar içermesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; Sâib'in on gazelinden seçilecek on beyit, kapsamlı bir risâlenin hazırlanması için yeterlidir. *Sâib Dîvânı*, dikkatli bir şekilde okunursa, onun parlak ve zengin hayal gücüne delalet eden belki yirmi binden fazla beyit bulunabilir. Onun *Dîvân*'ında hiçbir büyük şairden alıntı yoktur. Sâib'in, düzensiz ve disiplinsiz düşünceleri olan dağınık bir şair olduğu bilinmektedir. Sâib'in şiirinde anlam kapalıdır. Bu şiirlerin herkes tarafından anlaşılması mümkün değildir. Hâfız'ı anlamak için kaleme alınan sayısı belirsiz şerh kitabı gibi Sebk-i Hindî'nin sayılı temsilcilerinden olan Sâib'i şerh etmek, anlamı kapalı şiirlerini tahlil ve izah etmek için birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler Sâib'in şöhretini genişleten eserler olmuştur. İran edebiyatında Berat Zencânî'nin *Sad Gazel ez Sâib-i Tebrizî*, Ali Muhsinî'nin *Şerh-i Pencâh Gazel ez-Sâib-i Tebrizî*, Hüseyin Muhammedzade Sıdık'ın *Şerh-i Gazelhâ-yı Sâib-i Tebrizî*, Ahmed Şevkî ve Fatma Âlî'nin *Nagme-i Aşk*, Bijen Zend'in *Kitab-ı Manî-i Pîçîde*, Emir Bânû Kerîmî'nin *Düvist ü Yek Gazel-i Sâib*, Masume Madenken'in *Nakş-ı Pây-ı gazâlân* adlı kitapları ve Zehra Hamidiyan Cehrumî'nin *Şerh ve Tevzîh-i Sad u Pencâh Gazel ez-Dîvan-ı Sâib-i Tebrizî* adlı doktora tezi Sâib'in şiirlerine yazılan en önde gelen şerhler olarak kabul edilmektedir. Osman Ünlü 2006 yılında kaleme aldığı "Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrizî Şerhleri" başlıklı makalesinde tespit ettiği şârihlerin isimleri ise şöyledir:

İsmet Mehmed Efendi, Pîrîzâde Osman Sâhib, Ebû Bekir Nusret Efendi, Ömer Fâik, Mehmed Murad, Süleyman Fehim ve Ahmet Cevdet Paşa, Muallim Nâci, Mehmed Hulûsî. Bu şerhlerden en hacimlisi ve dikkate değer olanlarından biri Ebû Bekir Nusret Efendi'nin eseridir. Sâib-i Tebrizî'nin şiirleri üzerine hem Türkiye'de hem de İran'da yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur, ancak İran'da yapılan çalışmaların, Türkiye'de yapılan çalışmalara göre daha yüzeysel olduğu söylenebilir. Çünkü İran'daki şerh çalışmalarında genellikle beyitlerde geçen kelimeler anlamlandırılıp edebî sanatlara değinilmiş ve fazla yorum katılmamıştır. Giriş bölümünde bu çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Ebû Bekir Nusret, hiç kimsenin Sâib'in *Dîvânı*'nı şerhe teşebbüs etmediği gerekçesiyle bu eksikliği gidermek için Sâib'in *Dîvânı*'nın şerhini yazmaya karar vermiştir. Sâib'in şiirlerini ilk defa şerh etmesi dolayısıyla da ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışma, Ebû Bekir Nusret'in Sâib-i Tebrizî'den şerh ettiği *te* harfli gazeller üzerine yazdığı eserin karşılaştırmalı metin, inceleme ve sözlüğünden oluşmaktadır. Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşur. Birinci bölümde Ebû Bekir Nusret üzerinde durulmuştur. Bu bölüm müellifin “Hayatı”, “Edebî kişiliği” ve “Eserleri” olmak üzere üç başlık olarak düzenlenmiştir. İkinci bölümde Sâib-i Tebrizî ele alınmıştır. Bu bölüm “Hayatı”, “Edebî kişiliği” ve “Eserleri” olmak üzere üç başlık olarak düzenlenmiştir. Üçüncü bölümde Ebû Bekir Nusret'in çalışmamıza konu olan eseri çeşitli yönleriyle tetkik edilmiş, Nusret Efendi'nin şerh üslubunu ortaya çıkarmak için metin üzerinde çeşitli incelemeler yapılmıştır. Ayrıca eski Türk edebiyatında metin şerhi ve metoduna bir katkı sağlamak amacıyla şerh alanında yazılmış yerli ve yabancı kitap, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler, bildiriler ve diğer kaynaklar incelenmiştir. Dördüncü bölüm ise eserin tenkitli metnine ayrılmıştır. Bu bölümde metin transkripsiyon alfabetiyle aktarılmıştır ve her beyit günümüz Türkçesine çevrilerek dipnotta verilmiştir. Ebû Bekir Nusret'in çalışmaya konu olan eserinde Sâib-i Tebrizî'nin 194 gazeli şerh edilmiştir. Karşılaştırmalı metni hazırlamak için eserin Türkiye'de bulunan 6 nüshası incelenmiştir ve bunlardan ikisi Nusret Efendi'ye ait olduğu için diğer ülkelerde bulunan nüshalarını görmeye gerek duyulmamıştır. Eserin diğer ülkelerde bulunan nüshalarının bilgileri ise altta yer almaktadır:

- Almanya: Berlin Şehir Kütüphanesi Ms. or. fol. 408025: Nüshanın 265x150 mm sayfa ebadı ve 190x95 mm yazı ebadı bulunmaktadır. Toplam 259 yaprak olan her sayfada 23-25 satır vardır. Nüsha 9 Zilhicce 1178/30 Mayıs 1765 tarihinde istinsah edilmiştir.
- Slovakia: Bratislava Üniversitesi Kütüphanesi TD 1926: Nüshanın 240x155 mm sayfa ebadı ve 175x90 mm yazı ebadı bulunmaktadır. Toplam 273 yaprak olan her sayfada 23 satır vardır. Nüsha Abdullah b. İbrahim es-Serâyî tarafından 1266/1850 yılında istinsah edilmiştir.
- Mısır: Kâhire Hidiv Kütüphanesi No. 864327: Nüsha 249 yaprak ve her sayfada 21 satırdan oluşmaktadır. 1190/1786 yılında Mehmed Abdüllatif tarafından istinsah edilmiştir.

Türkiye’de bulunan nüshalardan ikisi Nusret Efendi’ye ait olduğu için çalışmamızda bu iki nüsha esas alınmıştır. 1180 H. tarihli olanı esas metin kabul edilip diğeri ile olan farklılıklar aparatlarda gösterilmiştir, bu çerçevede anlam bakımından en doğru metne ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın sonunda şarihin metnin içerisinde anlamlandırdığı kelimelerden oluşan bir sözlüğe yer verilmiştir ve bununla dönemin kelime hazinesini ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Söz konusu metnin hacminin büyüklüğü sebebiyle ve ilk kez çalışıldığı için bu tezin elbette eksiklikleri olacaktır. Ancak bu eksikliklerin asgari düzeyde kalması için büyük gayret sarf edildiğini de burada belirtmek istiyoruz.

Bu çalışmanın hiçbir aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen, hata ve eksiklerimi göstererek engin bilgileriyle ufkumu açan başta danışman hocam Sayın Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ olmak üzere Prof. Dr. Osman HORATA’ya, Doç. Dr. Nagihan GÜR ÇALIŞIR’a, nüshadan haberdar ettiği ve nüshayı bana verdiği için Prof. Dr. Osman ÜNLÜ’ye, bütün metnin Arapçaları kontrol ettiği ve gereken düzeltmeler konusunda bana yardımcı olduğu için Doç. Dr. Mehmet TÜRKMEN’e ve her daim desteklerini hissettiğim canım arkadaşım Dr. Emine Sıdıka TOPTAŞ’a ve aileme şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Şerhin kelime anlamı *Lugat-i Dehkhoda*'da, eti uzun parçalara ayırmak, etin organdan kesilmesi veya etin kemikten kesilmesi; bir şeyi genişletmek, bir şeyi yaymak, gevşetmek; keşif ve yorumlama; sorunu açıklığa kavuşturmak ve ifade etmek; gizli kelimeyi ifade etmek şekillerinde verilmiştir (Dehkhoda, 1998, s. 14211). Edebî metin şerhleri, edebiyatı tanıtmının önemli araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Şerhler, edebî metnin okuyucusu ile şair veya yazar arasında bir ilişki kurarak metnin anlaşılmasını kolaylaştırır ve okurun yeni okumalarına temel oluşturur. Şerh Arap edebiyatında başlayıp oradan Türk ve İran edebiyatına geçmektedir. Eserimizde Türk bir şairin, İranlı bir şairin eseri üzerinde yazdığı şerh ve incelemesine yer verildiği için Türk edebiyatı ve İran edebiyatında şerh geleneği ile ilgili aşağıdaki kısımlarda bilgi verilmektedir.

Şerh Günümüze kadar varlığını sürdüren divân şiirinin yorumlanması söz konusu olduğunda akla gelecek ilk yöntem metin şerhidir. Şerhler, konu olarak da aldıkları metinler kadar önemli eserler konumuna gelmişlerdir. Şerhle bağlantılı olarak tahlil, tenkid, tefsir ve haşiye gibi kavramları da sayabiliriz. Fakat bu kelimelerin her birisinin başka bir kavramın karşılığı olarak kullanılması gerekmektedir. Bu konuda Mine Mengi yaptığı çalışmada, “metin incelemesine ilişkin kavramların hâlâ tam olarak ne anlama geldikleri, metin incelemesi içindeki yerleri, farklı, benzer ve aynı olan yanlarının net olarak açıklık kazanamadığını” ve bunun sebebinin de “metin incelemesine ilişkin temel kavramlar üzerinde henüz gerekli çalışmaların yapılmamış olmasından” kaynaklandığını söylemektedir (Mengi, 1997, s. 8). Ali Nihat Tarlan ise, onun edebî bir tenkîd olmadığını ifade ederek şerhin eseri anlama ve anlatma, tenkîdin ise metni duyma ve ona estetik bir değer biçme işi olduğunu belirtmiştir (1981, s. 192).

İlk Türkçe şerhler Arapça ve Farsça metinler üzerine yapılmıştır ve daha çok çeviri amaçlı yapıldığı söylenebilir. İlk şerhler İbni Fâriz, Mevlânâ, Hâfız ve Urfî gibi önde gelen şairlerin şiirlerine yazılmıştır. Şerhleri, Türk edebiyatının yazılmamış kısmı olarak da değerlendirebiliriz. Âmil Çelebiloğlu'nun da dediği gibi:

Eski şerhlerle ileri sürülen fikirlerin, yorumların isabeti, metodu, haklı veya haksız ne kadar münakaşa ve tenkit edilirse edilsin onlar, günümüzde kaybolan veya değişen kültür dünyamız ve kültür tarihimiz hatta tefekkür tarihimiz açısından değerlendirilmemiş en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdan olmakla ayrı bir ehemmiyeti haizdir. (1998, s. 547)

Tunca Kortantamer şerhi “bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması” şeklinde tanımlar. (Kortantamer, 1994, s. 1). Mehmet Kaplan ise,

...hiçbir metin muayyen bir usule ve düşünceye göre okunmadıkça, kendiliğinden bize derin bir fikir vermez. Yazılı metin de tabiat gibidir, sırlarını ancak kendini hususi sualler sorana açar. Tabiat veya metnin derinliğine nüfuz edebilmek için tahlile ihtiyaç vardır. Bir edebi eserde aranılacak şey her şeyden önce onun nasıl bir davranış tarzının ifadesi olduğudur. Bunu bulabilmek için esere bütün olarak bakmak, onun ruhunu kavramak ve üslubuna ait teferruatı bu ruha bağlamak icap eder. Hasılı metin tahlili, umumiyetle zannolunduğu gibi, yabancı kelimelerin manalarını bildirmek, vezni ve şekli buldurmak, edebi sanatları göstermek suretiyle teferruatı ortaya dökmekten ibaret değildir. Metinde mevcut her şeyi manalandırmak, müellifin şahsi davranış tarzına bağlamak, bütün ile arasındaki münasebeti ortaya çıkarmak ifade eder... Edebi esere hangi zaviyeden bakarsanız o size ayrı cevap verir. (1963, s. 3-7)

şeklinde ifade eder.

Şerh, bir metnin daha anlaşılır kılınması, muhatabı ile arasında bir bağ kurulması, gizli yönlerinin açığa çıkarılarak izah edilmesi ve görünen anlamının ötesinde saklı kalan mana evrenine temas edilmesi noktasında karşımıza çıkar (Atila, 2019, s. 8). Şerh Arapça bir kelime olup “açma, yarma; bir şeyi açıklamak” anlamlarına gelir. Arap edebiyatının ilk devirlerinde yazılan şiirler ve metinler, yazıldıkları devirlere has bazı tabirler barındırdıkları ve o devirlerde meydana gelip sonra unutulmuş bazı hadiselerle işaret ettikleri için sonraki nesillerce anlaşılması güç bir hüviyete bürünebilir. Sonraki devirlerde derlenen bu metinlerin anlaşılmasının zorlaşması sonucunda henüz hayatta olan ve bu eserlerdeki zorlukları bilenlerin bilgileri ışığında gerekli açıklamalar belirli bir şiirsel düzene bağlı kalınmadan ortaya konur. Bu açıklamalar kelimelerin anlamını vermek, anlaşılması zor tabirleri açıklamak, metinde geçen yer ve kişilerle ilgili bilgi vermek ve tarihi olayları izah etmek usulünü takip eder (Gönel, 2004, s. 4).

Şerh söz konusu olunca akla ilk gelecek isim olan Ali Nihat Tarlan; metin şerhini “birçok noktalarda edebiyat nazariyeleri, edebiyat tarihi ve psikoloji ile ilgili olmakla beraber kendi âleminde hususî formülleri, tetkike muhtâç mevzûları olması lazım gelen bir disiplin” (Tarlan, 1981, s. 192) olarak tanımlar. Ali Nihat Tarlan metinler şerhini, edebî eseri anlamının başka, duymanın başka olduğunu ifade ederek anlamaya çalışır. Olumlu bir bakış açısıyla eseri kullanmaya çalışırken eseri değerlendirip okurun zevkine müdahale etmez diye açıklar. Bunun yanında o edebî şerhin her devir için özel bir yürüyüş noktası bulmaya çalıştığından bahsetmektedir (Gönel, 2004, s. 5).

Arap edebiyatında olduğu gibi İran edebiyatında da birçok eski eserin birtakım çevrelerce bilindiğini ve bu eserlerin bir kısmının medreselerde okutulduğunu bilmekteyiz. İran’da tasavvuf edebiyatının 10. yüzyıldan sonra geliştiği ve şerhlerin de çoğu manzum olarak kaleme alınan bu eserlere yapıldığı görülmektedir (Aktan, 2008, s. 13). Şerhler, Türk edebiyatı tarihinin yazılmamış kısmı olarak da değerlendirilebilir. Amil Çelebioğlu’nun da dediği gibi “eski şerhlerle ilgili ileri sürülen fikirlerin, yorumların isabeti, metodu, haklı veya haksız ne kadar münakaşa ve tenkit edilirse edilsin onlar, günümüzde kaybolan veya değişen kültür dünyamız, kültür tarihimiz hatta tefekkür tarihimiz açısından değerlendirilmemiş en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdan olmakla ayrı bir ehemiyeti hâizdir.” (akt. Ünlü, 2001, s. 1).

Metinler şerhi ile ilgili Mehmet Kaplan’ın düşüncesi ise şöyledir: Bizde, İslam âleminde Kur’an’a uygulanan tefsir, edebî eserlere de uygulanmaktadır. Türkiye’de çok zengin ve derin bir mesnevi şerhi geleneği vardır. Fakat bu tefsir ve şerh metnin tümü üzerinde durur. Ali Nihat Tarlan, kelimeler arasındaki bağa dikkat ederek, divân edebiyatında mazmun sistemini ortaya koymaktadır. Fakat o metin ile medeniyet arasındaki bağı ihmal etmiştir. Fuat Köprülü, edebiyatın içinde vücuda geldiği sosyal, politik ve kültürel şartlara önem vermektedir. Fakat o da metin ile medeniyet arasındaki yakın bağı kuramamıştır (1986, s. 8).

İran edebiyatı¹ alanında uzun geçmişine rağmen şerh, metodolojik bir şekilde takip edilmeyen ve sınırları bilinmeyen tekniklerden biridir. Şerhin ne anlama geldiği, ne tür bir edebiyat araştırması olduğu ya da her bir metni betimlemek için önerilen araştırmanın ne olduğu, hangi özelliklere sahip olması gerektiği ve hangi amaçlara ulaşmaya çalışması gerektiği İran edebiyatı araştırmalarında cevapsız kalan sorulardandır. Gulamhossein Musaheb, *Fars Ansiklopedisi*'nde şerhi, parçalamak anlamına gelen Arapça bir kelime olarak tanımlamıştır. Gizli mananın açıklamasında yazılanlar ve aynı zamanda başka bir kitabın içeriğini açıklamak için yazılan bir kitap olarak açıklanmıştır (Musaheb, 2002, s. 1463). Bu tanımlarda da görüleceği üzere metni anlamaya yakınlaştırma ve gizli anlamlarını açıklama konusuna değinilmektedir. Bir açıdan metni anlatmanın bir eser ile okuru arasında ilişki kurmak anlamına geldiği ve aslında şerhin amacı okuru metne yaklaştırmak ve eser ile arasında doğru bir ilişki kurmak olduğu söylenebilir. Aslında şair veya yazar ile okur arasındaki iletişimi kolaylaştırması gereken hatta bazen belirli metinlerde bunu mümkün kılması gereken bir ara yüzdür.

Çeşitli metinlerde yazılan şerhlerin incelenmesi, yaklaşım ve yönetiminin karşılaştırılması, bunların belirli ve tanımlanmış bir temele sahip sabit ve tek tip bir üslup ve bağlam izlemediğini göstermektedir. Metni anlatmak için onun mahiyetine uygun bir bilimsel yöntemi benimsemek gereklidir. Dolayısıyla böyle bir yöntemin elde edilebilmesi için şârihin metnin türünü, okuru kitlesinin seviyesini ve şerhin amacını dikkate alarak her metnin özelliklerine en uygun yöntemi seçmesi gerekmektedir. Herhangi bir edebî metnin şerhi için mahiyetine göre bilimsel bir yönetimin benimsenmesi, böyle bir yöntemi seçerken de nihai hedefe ulaştırmak için o metnin gereklerine dikkat etmek gerekir. Şârihin şerhin amacını açıklığa kavuşturup ardından metnin türünü belirleyip okur kitlesinin düzeyi ve türü ile söz konusu metinde ele alınan konulara ilişkin farkındalık düzeylerini dikkate alarak şârihin bilimsel ve tek tip bir şerh seçmesi gerekmektedir.

Şerh, çeşitli metinlerde ifade edilen içeriklerin açıklanması İran tarihi boyunca çeşitli eserler ve farklı konu ve edebî türlerdeki yazılı eserlere yazılan dipnotlar, açıklamalar ve

¹ Bu başlığın yazımında eserlerden faydalanılmıştır: Belamî, 1958; Hayderî, 2009; Razî ve Refâhîbahş, 2010; Refâhîbahş, 2010; Refâhîbahş ve Razî, 2010; Mîrmücrebiyân, 2007.

özetler hakkında her zaman gündeme gelen en önemli konulardan biri olmuştur. Belki de herhangi bir metnin üzerine derlenen en eski şerhlerden biri Avesta'nın şerh ve tercümesinde yazılan ve İslam'dan sonra yüzyıllarca devam eden Zend ve Pazanda'dır.

El-Fiyye (İbn Mâlik), *Hikmetü'l-Eşrâk* (Sühreverdî), *Keşşâf* (Zemahşerî) ve *Tehdîb el-Makk* (Taftazânî) gibi çeşitli metinler üzerine yazılmış çok sayıda şerh ve *Miftâhu'l-Ulûm* gibi edebiyat ve şiir alanında çeşitli eserler üzerine yazılan şerhler; Sakakî Taiya, İbn Faraz'ın *Meşariku'd-Darârî'si*, *Hafız'ın Dîvânı* ve *Mesnevî*'ye dair çok sayıda şerhi; Sadî'nin *Golestan* ve *Bostan*'ı ve diğer edebî eserlere yapılan şerhlerin hepsi de çeşitli dillerdeki metinlerin şerhi için var olan ihtiyacı ve zorunluluğu göstermektedir. Kültürel ve edebî alanlardan yola çıkarak bu zorunluluğun ortaya çıkışına kadar antik çağlardan günümüze kadar bu alanda pek çok çaba ve yazının yer aldığı bu eserlerin derleme yönteminin incelenmesi, bunların derlenmesine yönelik tanımlanmış ve spesifik teorik temellerin bulunmadığını göstermektedir. Şerhler hatta bazen uygulanan yöntemler de tamamen farklıdır. Metne şerh eklemek metin ile hedef kitlesi arasında bir bağlantı oluşturmak anlamına gelir ve şerh eklemenin genel amacı okuru metne yaklaştırmak ve ikisi arasında doğru bir bağlantı kurmak olmalıdır. Böyle bir hedefin ışığında okuru metni ilk kez okuduktan sonra metni daha derinlemesine inceleyebilir ve yazarın asıl niyetine daha yakın olabilir. Bu bağlamda şârihin rolü metnin hiçbir bileşeninin bilinmeyen kalmaması, karmaşıklıkların ve olası önyargıların ortadan kaldırılması için izleyicinin metne aşinalığını hazırlamak ve bunun sonucunda izleyicinin anlayabileceği açık bir ortam sağlamaktır. Bu bağlantıyı kurmanın başarısı çeşitli faktörlere bağlıdır; bunlardan en önemlisi metnin türüne göre açıklaması için gerekli ön koşulların ve gerekliliklerin sağlanmasıdır.

Herhangi bir şerhin derlenmesi sürecinde etkili olan üç faktör yani şair, okur ve metin dikkate alındığında bu faktörlerin her birine odaklanılarak şerhin farklı olması da mümkündür. Bazen her bir şerhin derlenmesi ve nasıl oluşturulduğunun açıklanması hedefini belirlemede okurun rolü daha büyük olur. Öte yandan bazen metin türü özel bir anlatım biçimi gerektirir ve her metin kendine özgü özellikleri betimlemede belirli hedeflerin izlenmesini gerekli kılar. Bazı şerhlerde şerhin amacını, şârihin ilgileri veya özel bilgileri veya bir metnin belirli bir özelliğine veya yönüne olan ilgisi belirler. Elbette

bazen bu üç faktörün (şâir, okur ve metin) hepsi açıklamanın amacını belirlemede rol oynar. Ancak bu durumların her birinde açıklamadaki amaç da belirli bir yöntemi gerektirir ve doğal olarak yöntemin amacına ulaştığı arzu edilen ve başarılı bir şerh olacaktır. Şerhte belirtilen amaca göre ve buna dayanarak açıklamaya bir tanım yapılabilir. Şerhin kesin bir tanımını verebilmek için öncelikle şerhle uğraşmanın nedeni üzerinde düşünmek gerekir. Herhangi bir metnin konusu ve farklı metinlerde ortaya çıkabilecek çeşitli içerikler bir bakıma o metnin okur kitlesinin türünü, düzeyini ve bu iki konu arasındaki ilişkiyi belirlemede temel rol oynuyor gibi görünmektedir. Metinde sunulan içerik ve kavramlar ve okuyucunun bu konuları anlama düzeyi yazmanın ne kadar zor ya da kolay olduğunu belirler. Buradan hareketle genel olarak metnin konusu dışında karmaşıklıkların olabileceği bu karmaşıklıkları çözenin ve metni doğru anlamının okuyucunun çeşitli kaynaklara başvurmasını gerektirdiği ancak öte yandan çoğu durumda izleyicinin bu kaynakların her birini incelemesi zor ve zaman alıcı olmakla kalmayacak, bazen de imkânsız olacaktır. Böyle bir durumda bilimsel ve metodik şerhin yanı sıra belirli bir eserin temel bilgilerine ve insanî mahiyetine aşinalık nedeniyle bir metni detaylı bir şekilde anlayanların metnin şerhi gerekli görünmektedir.

Metne açıklama eklemek, metin ile hedef kitlesi arasında bir bağlantı oluşturmak anlamına gelir ve açıklama eklemenin genel amacı, izleyiciyi metne yaklaştırmak ve ikisi arasında doğru bir bağlantı kurmak olmalıdır. Böyle bir hedefin ışığında okur metni ilk kez tanıdıktan sonra metni daha derinlemesine inceleyebilir ve şairin asıl niyetine daha yakın olabilir. Bu bağlamda şâirinin rolü, metnin hiçbir bileşeninin bilinmeyen kalmaması, karmaşıkların ve olası önyargıların ortadan kaldırılması için izleyicinin metne aşinalığını hazırlamak ve bunun sonucunda izleyicinin anlayabileceği açık bir ortam sağlamaktır. Bu bağlantıyı kurmanın başarısı çeşitli faktörlere bağlıdır, bunlardan en önemlisi metnin türüne göre açıklanması için gerekli ön koşulların ve gerekliliklerin sağlanmasıdır. Ayrıca okuyucu kitlesinin durumuyla ilgili olarak yazarın bir eserini belirli bir okuyucu kitlesine sahip olması yazarın veya şairin sözlerinin ve anlatım tarzının düzeyi üzerinde etkilidir. Yazarın konuşmasında kullandığı kelimelerin, imaların ve terimlerin konusu ve açık kurgusal veya gizli anlatım biçimi ve bu konuların benzerleri bile her eserin okur durumundan büyük ölçüde etkilenmektedir. Metin yazarın yaşadığı dönemin entelektüel akımları ve kültürel durumu, sosyal, tarihsel ve politik durumu veya

durumsal bağlamı da tanınması metnin anlaşılmasında önemli etkisi olan üst metinsel faktörler arasındadır. Şârihin bu faktörlere yeterince aşına olması durumunda metni daha iyi anlayabilir ve okur ile metin arasında daha doğru bir ilişki kurabilir.

Genel olarak herhangi bir metnin yaratıldığı andaki durumsal bağlamın özellikleri, metnin sözcükleri, terimleri veya ipuçlarını içeren özellikleri ve metnin sözcükleri, terimleri veya ipuçlarını içeren özellikleri ve metnin diğer bileşenleri ve özellikleri üzerinde çok etkilidir. Örneğin her bölgenin kültürü ve gelenekleri, hatta hava durumu, bitki örtüsü gibi çevresel özellikleri metinde kullanılan kelime ve ifadelerin ve dizilimlerin seçiminde oldukça etkilidir.

Açıklama yöntemi olarak da bahsedilen önkoşullar sağlandıktan sonra anlatıcının uygun ve tekdüze bir anlatım yöntemi seçmesi gerekmektedir. Herhangi bir metnin açıklamasında kullanılabilen olası yöntemler iki türe ayrılabilir:

1. Çözme: Bazen bazı açıklamalarda çözme yöntemi kullanılır; bu şekilde, metnin görünen anlamını ortaya çıkarmak ve okur kelimelerin görünen anlamlarına alıştırmak için şârih metindeki kelimelerin görünen anlamlarına alıştırmak için şârih metindeki kelimelerin ve ifadelerin görünüşünü çözer. Genellikle bu tür açıklamalarda metnin açık mı kapalı mı olduğu ve derin anlamları dikkate alınmaz ve şârihin amacı uzman olamayan okur kitlesinin metne daha aşına olmasını sağlamaktır. Ebû Bekir Nusret daha çok bu yöntemi ele almaktadır.
2. Şerh: Böyle bir açıklamada eseri yaratanın (şair veya yazar) derin niyetleri daha fazla dikkate alınır ve metnin manası ile cümlelerin zahirî manası çözülmek yerine onun daha derin kavram ve anlamları kullanılır.

Okuyucunun okuyarak şairin veya yazarın hem yaşadığı dönemin sosyal hem de siyasi koşullarını tanınması ve metinde yer alan tüm etken ve unsurlarını tanınması ve ifadesine dayalı bilimsel-analitik bir giriş metninin derlenmesi, entelektüel etkisi ve ayrıca yazma tarzı veya şiirle çevrelenmiş olması ve o şairin veya yazarın zamanındaki yeri metinlerin tanımlanmasının gerekliliklerinden biridir ve bu sayede okur, şairin dünyasının net bir resmini elde eder. Metinlerin şerhlerinde birlik olmaması konusunda söylendiği gibi,

yapılan araştırmalar, düzeltilmiş versiyonlar üzerine yazılan önsözlerin veya açıklamaların belirli bir ölçü ve kritere sahip olmadığını, belli bir üslup takip etmediğini, herkesin önsöz olarak materyali kendisine göre seçtiğini göstermektedir. Bir metni şerh ederken şârihin, o metnin sözel ve içeriksel özelliklerini ve yaratıcı özelliklerini okur için tam ve net bir şekilde bu resmin tüm unsurlarını kapsayacak şekilde çizebilmesi gerekir.

Şerhler bir eseri daha iyi anlaşılır hâle getirmek için yazılmış eserlerdir. Hemen her konuda şerh yazılmıştır. Bu eserler arasında edebî şerhlerin önemi büyüktür. Eski Türk edebiyatında İran şairlerinin eserleri üzerine yapılan şerh ve tercümelemler önemli bir yere sahiptir. Bu şerhlerin hem sayı hem de değer bakımından en önemlilerinin *Hâfız Dîvân*'ı ve Sâdî'nin eserlerine yapılanlar olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca *Mesnevî*'ye yapılan şerhlerin de gözardı edilmemesi gerekir. Söz ettiğimiz metinlerle ilgili çok sayıda şerh yapılmıştır ki, bunların sadece listesi belki sayfalar tutar. Edebiyat tarihinde şerhe ait malzemenin çokluğu, araştırmacıların dikkatlerinin daha çok bu şerhler üzerinde toplanmasına yol açmıştır. Bunların dışında kalan şerhler ise ikinci plâna atılır. İşte ikinci plana atılan bu şerhlerden biri de *Sâib-i Tebrizî Dîvânı*'na yapılan şerhlerdir. Sâdî'nin eserlerine ve Hâfız *Dîvân*'ına yapılan şerhler kadar olmasa bile Sâib-i Tebrizî şerhleri, Türk şerh geleneğinde dikkate değer bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünlü, 2006, s. 86).

Kültürün, şiirin ruhundan doğan mucizevi unsurla kaynaşması ve bu unsurun kültüre ve ruhumuza olan etkisi elbette kimseden gizli değildir. Dünyanın en bilge ve en kültürlü milletleri, kimliğini edebiyat, şiir ve sanat temelinde inşa etmiş olanlardır. İran şairleri arasında Sâib-i Tebrizî Fars dilinin korunması, tanıtılması, genişletilmesi ve korunmasındaki rolü ve önemi gizlenemez. Hayyam, Mevlânâ, Hâfız, Firdevsî ve Saadî gibi büyük şairler olmasına rağmen; sırasıyla rubaî, mesnevi, rindâne gazel, destan şiiri ve aşk şiirinde Farsçaya yeniliklerini bırakmışlar ve bu dilde büyük gelişmeler yaratmışlardır. Ancak Sâib, 17. yüzyılda Fars dilinin korunması, geliştirilmesi ve bu dilde yenilikçi kelimeler ve farklı yapılar açısından denge yaratılmasındaki rolüne saygı duyulmalıdır. Fars dilinin İran coğrafi sınırlarının ötesine yayılması Sâib'in bu dile bir başka hizmeti olarak değerlendirilmelidir. Sâib, Fars dili ve edebiyatının Hindistan'a ve

kıtanın diğer bölgelerine yayılmasında önemli bir rol oynamış ve İran kültürüyle dünyadaki birçok şairi etkilemiştir.

Sebk-i Hindî'nin önemli kökenlerinden biri, Safevîlerin ana başkenti olan İsfâhân şehriydi; Sebk-i Hindî'nin kesinlikle kurucuları ve evrimcileri olan bu bölgenin büyük şairlerinin etkisi, bu üslubu etkilemiştir. Sâib-i Tebrizî, Vahşî-i Bâfkî, Ârif-i Şîrâzî, Kelîm-i Kâşânî ve Bâbâ Fagânî-i Şîrâzî gibi şairlerin tamamı İsfâhân veya yakın şehirlerde yaşamıştır. Şiirde ve sanatta zarafet ve incelik İsfâhân'ın adıyla ilişkilendirilmesi Sâib gibi şairlerin sayesinde olmuştur. Sâib, Hâfız'dan sonra yeni ve seçkin bir üslup kuran tek şairdir. Aslında Hâfız ve Sâib, İran kolunda Irak ve Hint olmak üzere iki üslubun ünlü şairleri olarak kabul edilir. Sâib, özel birleşimler ve yerel konuşmaya yatkın bir dil kullanarak, kendi zamanının ve halkının dilinin özelliklerini tam olarak temsil eder. Şiirlerinde halk dilinde yaygın olan yerel dil, kelimeler, birleşimler, atasözleri ve yargılar yer almaktadır. Sâib'i Sebk-i Hindî'nin seçkin temsilcisi ve bu üslup şairlerinin lideri olarak kabul edebiliriz. Sâib'den önce bu üsluba yeni tarz denilirdi; ancak ondan sonra Sâib üslubu olarak anılmaya başlanmış ve tezkire yazarları bu üslubun şairlerini Sâib üslubunun takipçileri olarak değerlendirmişlerdir.

Edebiyat tarihi kitaplarında Safevî dönemi şiirinden, Fars şiirinin edebî açıdan gerileme ve bayağılık dönemi olarak bahsedilmektedir. Ancak bu dönem, şair sayısı ve geride kalan şiir hacmi açısından Fars şiirinin en verimli dönemlerinden biridir. Dil ve gramer kusurları, karmaşık konuşma ve temaların çokluğu bu çağın şiirinin eleştirilmesinin başlıca nedenleridir. Belki de eleştirmenlerin dikkat etmediği nokta, Fars şiirinin gelişimi ve bu dönemdeki rolüdür. Bazı bilim adamlarına göre Hâfız'ın şiirlerinde zirveye ulaşan, bazılarına göre ise burada biten Fars şiiri, Hâfız'dan sonra da devam eder ve aslında bu dönem edebiyatın popülerleşmesinin başlangıcıdır. Safevî dönemindeki kültürel ve sosyal değişimler, şiirin okurunun toplumun üst sınıflarından ve kalem ustalarının tekeline ayrılmasına neden olmuştur. Bu çağın şairleri şiirlerini yazarken insanı dikkate almışlar ve kendi zamanlarının insanının diline yakın bir dille şiir yazmaya çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemin şairleri, hâlâ yeni temaların kaldığını kanıtlamak amacıyla bu temaları keşfetme ve düzenleme yönünde birçok çaba sarf etmişlerdir. Sâib, Safevî döneminin ve Sebk-i Hindî'nin en ünlü şairlerinden biridir. Zamanının şairleri gibi o da

yeni temalar arayışı içindedir. Sâib, bir şairden bir kıta duysa hemen başka bir kıta yazarak onu tamamlardı. Şiirin bir diğer özelliği de rahat ve uysal üslubudur, bu da şairin anlatımında bu dönemin diğer şairlerini geride bırakmasını sağlamıştır. Sâib'in dönem insanının sorunlarına gösterdiği ilgi, o dönemdeki şöhretinin sebeplerinden biridir. Sadece kendi döneminin insanının diliyle konuşmakla kalmamış, onların üzüntü ve acılarını da paylaşmış, onların üzüntü ve acılarını da paylaşmış, her dinleyicinin yüreğini acıtacak kadar acı bir şekilde o dönemden şikayet etmiştir. Ayrıca romantik, ahlaki ve mistik temalara önem vermiş, ince hayal gücü ve zengin zevkiyle eşsiz görüntüler yaratmıştır. Sâib iyiliğin, saflığın, nezaketin ve yüksek insan ahlakının övgüsüdür.

İran edebiyatında Sâib'e olması gerektiği gibi önem verilmemesinin nedenlerinden biri Sebki-Hindî şiirine olumsuz bakış, bu tarzın edebiyatın büyük ustaları tarafından yıllarca ihmal edilmesinin bir sonucudur. Edebiyatın akademik atmosferinde bazı profesörlerin katı yaklaşımları halen görülmektedir. Bu dönemin şiirini ön yargılardan uzak ve tarafsız bir yaklaşımla incelemesi gerekmektedir. Bu profesörlerin Fars dili ve edebiyatına sayısız hizmetleri inkâr edilemez ancak her konuda görüşlerinin doğru olduğu düşüncesi bazı konularda araştırma yolunun ilerlememesine ve Fars şiirinin bir döneminin sırlarının hiçbir zaman aydınlatmamasına neden olur. Bu sorunlara ek olarak, Sâib'in şiirlerinin karmaşıklığı modern Fars diline pek uygun değildir ve çok sayıda zor ve tuhaf şiir ve tema arasında, çok az kişi bu şairin şiir dünyasındaki yeteneğini fark etmiştir. Sâib araştırmaları doğrultusunda yapılan çalışmalar arasında Muhammed Kahraman'ın Sâib *Divânı*'nı düzeltmesini sayabiliriz. Bu düzeltme orijinal versiyonlar kullanılarak yapıldı ve altı cilt halinde yayınlandı. Türk edebiyatında ise Ebû Bekir Nusret, Sâib'in elif harfli, Te harfli ve farklı kafiyelerinden gazelleri derleyerek şerh etmiştir. Biz de çalışmamızda Nusret Efendi'nin te harfli çalışmasını ele alarak Sâib'in başta fazla önem görmediği İran edebiyatında ve Türk edebiyatında tanınmasına katkı sağlamayı amaçladık.

Türk şiiri üzerinde önemli etkiler bırakmış olan Sâib-i Tebrizî'nin şiirleri üzerinde yapılan şerhlerle ilgili çalışmaları şöyle sıralayabiliriz: İran edebiyatında Berat Zencânî'nin *Sad gazel ez Sâib-i Tebrizî* adlı kitabı, Ali Muhsinî'nin *Şerh-i Pencâh Gazel ez-Sâib-i Tebrizî* adlı kitabı, Hüseyin Muhammedzade Sıdk'ın *Şerh-i gazelha-yı Sâib-i*

Tebrizî adlı kitabı, Ahmed Şevkî ve Fatma Âlî'nin *Nagme-i aşk* adlı kitapları, Bijen Zend'in *Kitab-ı manî-i pîçîde* adlı kitabı, Emir Bânû Kerîmî'nin *Düvist ü yek gazel-i Sâib* adlı kitabı, Masume Madenken'in *Nakş-ı pay-ı gazâlân* adlı kitabı ve Zehra Hamidiyan Cehrumî'nin Şerh ve tevzîh-i sad u pencâh gazel ez-divân-ı Sâib-i Tebrizî adlı doktora tezi Sâib üzerine yazılan en önde gelen şerhler olarak kabul edilmektedir. Türk edebiyatında ise Doç. Dr. Hüseyin Gönel'in *Şerh-i Bazı Gazeliyat-ı Sâib-i Tebrizî ve Şerh Metodu* adlı yüksek lisans tezi, Doç. Dr. Emrullah Yakut'un *Sâib-i Tebrizî Divânı Şerhi*'nin İncelenmesi adlı yüksek lisans tezi, Prof. Dr. Osman Ünlü'nün *Şerh-i Divân-ı Sâib-i Tebrizî'den Elif Harfli Gazeller* adlı yüksek lisans tezi, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Felat Aktan'ın *Molla Murad'ın Sâib-i Tebrizî Şerhleri* adlı yüksek lisans tezi ve Doç. Dr. Fettah Kuzu danışmanlığında *Süleyman Fehim Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın Sâib-i Tebrizî Dîvânı'nın Şerhi* üzerinde bir doktora tezi halen yapılmaktadır. Aynı zamanda İran ve Türk edebiyatında Sâib üzerinde çok sayıda makale yazılmıştır. Tezimizde verdiği bilgilerden faydalandıklarımızı kaynakçada yer almaktadır. İran'da yapılan çalışmalara, Türkiye'de yapılan çalışmalara göre daha yüzeysel denilebilir. Örnek olarak şerh çalışmalarında daha çok beyitlerde geçen kelimeler anlamlandırılıp edebi sanatlara değinilmiştir ve fazla yorum katılmamıştır.

Sâib-i Tebrizî'nin şiirleri üzerinde yazılan şerhlerin en önemlisi şüphesiz Ebû Bekir Nusret'in yaptığı şerhlerdir. Bu şerhler farklı zamanlarda yazılmış üç ayrı eseri ihtiva etmektedir. Fakat çoğu kütüphane kayıtlarında hatalı bir şekilde bu metinlerden sanki tek bir esermiş gibi bahsedilmektedir. İlk eser, Sâib-i Tebrizî'nin “elif” kafiyesinde yazdığı gazellerin, ikincisi “te” harfindeki gazellerin şerhidir. Son eser ise Sâib-i Tebrizî *Dîvânı*'nın her harfinden birkaç gazel seçilerek yapılan şerhin bulunduğu metindir. Ebû Bekir Nusret, Sâib-i Tebrizî'nin şiirlerini şerh ettiği ikinci eserini *Dîvân*'da bulunan “te” harfli gazellere ayırmıştır. Bu eser daha önce hiç çalışılmamış ve ilk kez bu çalışmada ele alınıp incelenmektedir. Nusret Efendi, ilk eserinin sonundaki hâtimede, Sâib'in şiirlerini ilk defa kendisinin şerh etmiş olmasının bir kapı açtığını ifade etmekte ve bu kapıdan geçecek “erbab-ı himemden birisi”nin “bâ” harfli gazelleri şerh etmesi temennisini dile getirmektedir. Ancak çalışmamızda ele aldığımız eserin önsözünde uzun uzun ilk eseriyle ilgili olayları anlatmaktadır. Ebû bekir Nusret, ilk eserin müsveddelerini temize çekmesi için öğrencilerinden birine verir. Fakat o öğrenci eserin birçok yerini bozup değiştirince

üzülür. Bir müddet sonra eser etrafta okunup yayılır ve takdir görmeye başlar. Bu takdirle şevke gelen Nusret, *Dîvân*'ın “te” harfli gazellerinin şerhini yapar ve bizzat kendi kalemiyle temize çeker. Okuyucuya da eseri bir defa okuduklarında anladım dememelerini tembih eder. Ebû Bekir Nusret, “nakşîbendî-meşreb ve şii-mezheb” gördüğü Sâib'in Mevlânâ'dan yardım isteyen ney hakkındaki bir gazelini eserinin başına koymuştur. Yazılış tarihi belli olmayan eserde Sâib-i Tebrizî'nin toplam 194 gazeli şerh edilmiştir.

1. BÖLÜM

EBÛ BEKİR NUSRET'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

18. yüzyılın şairlerinden olan Ebû Bekir Nusret hakkında pek fazla bir bilgimiz yoktur. Aslen Harputlu olan Ebû Bekir Nusret'in tam adı Nusret b. Abdullah el-Harputi'dir (Bilgin, 2007, s. 11). Adı bazı kaynaklarda Nusret Ebûbekir Efendi, Nusret Efendi, Hoca Ebû Bekir Nusret Efendi, Hoca Nusret Efendi şeklinde geçmektedir. Daima tedrisatla meşgul olduğu için hoca olarak anılmıştır. Nusret de şairin mahlası olmalıdır (Gönel, 2004, s. 23). Çankal-zâde diye de tanındığı kaynaklarda belirtilmektedir (Bilgin, 2007, s. 11). Doğum tarihi bilinmemektedir.

Çocukluğu Harput'ta geçen Nusret Efendi'nin önce İran'a daha sonra İstanbul'a gittiği bilinmektedir. İstanbul'da otuz yıldan fazla yaşadığını *Osmanlı Müellifleri* adlı eserin yazarı Bursalı Mehmet Tahir, Ebû Bekir Nusret'in şifalı bitkiler üzerine yazdığı başka bir eserine dayanarak aktarmaktadır (Bilgin, 2007, s. 11). Hemen her alanda bilgi sahibi olan Nusret Efendi tefsir, kelam, ilm-i kıyafet, ilm-i nücum ve ilm-i esma gibi konularda da bilgilidir. Aynı zamanda hattı vardır (Gönel, 2004, s. 24). Tıp ilminde bilgisinin olduğunu *Mahazar* adındaki eserinden anlaşılmaktadır. Kaynaklar üç dilde de şair olduğu konusunda birleşmektedirler (Ünlü, 2001, s. 5). Bütün bunlar onun iyi bir eğitim aldığıının göstergesidir.

Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde hafız-ı kütüplük vazifesinde bulunmuştur. Bunun yanında tedris ile de meşgul olan Ebû Bekir Nusret'in hangi alanlarda tedris ettiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Nusret resmî ilimleri Dağıstanî'Ali Efendi'den tasavvuf ve manevi ilimleri de Mustafa el-Kübra Kudsi'den öğrenmiştir (Bilgin, 2007, s. 11).

Nusret Efendi'nin ölümü Fatim tezkiresinde şöyle yazılmaktadır:

“Nazm-ı manzume-i hünermendî Hoca Nusret Efendi Nur-ı Osmaniye Kütüphanesinde hafız-ı kütüblük hizmeti yaparken heveskârâne talim-i fûnun-ı Farsî eyleyerek güzârende-i a‘vâm u şuhûr iken bin iki yüz sekiz senesi hilalinde ‘azim-dâr-ı sürûr olmuştur.” (Gönel, 2004, s. 25).

Ölüm tarihi *Osmanlı Müellifleri*’nde 1796, *Sicill-i Osmanî*, *Hâtimetü’l-Eş’âr* ve Şemseddin Sami’nin *Kâmûs’l-A’lâm* adlı eserinde ise 1794 olarak kaydedilmektedir. Nusret Efendi’nin mezarı Eyüp civarında Kaşgari Dergahı’ndadır (Bilgin, 2007, s. 12).

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Ebû Bekir Nusret Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Şairliğini Mehmet Süreyya *Sicill-i Osmanî*’de: “elsine-i selâsede şairdir.” diyerek desteklemiştir (Bilgin, 2007, s. 11). İyi bir şair olduğu halde çabuk unutulmuştur. Fatin onun şiirlerinin “mürur-ı zaman ile kazazede-i rüzgâr” olduğunu söyler (Ünlü, 2001, s. 5).

Edebî kişiliği ilim aşkı, tasavvufa yatkın tabiatı ile şekillenmiş ve daha çok öğretici yanıyla eserlerinde yansımaktadır. Sanattan çok iyi anlamasına rağmen sanatın hakikatten bir adım öne geçmesine izin vermeyen hakikatşinas tavır üzere yaşamıştır (Gönel, 2004, s. 26). *Dîvânı*’nın nüshalarının azlığı ve tanınmamış olması şairliğinin ve şiirlerinin beğenilmediğini göstermektedir. Onun şiirlerinden yola çıkarak hikemi tarzda şiirler yazdığı ve Sebk-i Hîndî’nin etkisinde olduğu söylenebilir (Ünlü, 2001, s. 6-7).

1.3. ESERLERİ

1.3.1. Dîvân

Ebû Bekir Nusret’in *Dîvânı*’nda en çok kullandığı nazım şekli gazeldir. Bu eserinde Türkçe 577, Farsça 130 gazel ve 16 dü-beyt yer almaktadır (Karabuçak, 2018, s. 21). Arapça ve Farsça gazelleri Türkçe gazellerin aralarında düzensiz olarak bulunmaktadır. Rubaiyat kısmında ise 74 rubai bulunmaktadır. Gazeliyattaki rubailerle bu sayı 102 olmaktadır. Tevarih’de ise 17 tarih yer almaktadır (Ünlü, 2001, s. 6). Ebû Bekir Nusret’in

Dîvân'ı ile ilgili 2018 yılında Karabuçak tarafından doktora tezi yazılmıştır. *Ebubekir* Dibacesinde eserini Şam-ı Şerif Yerlikulu Agası Halil Paşazade Muhammed Bey'e ithaf ettiğini beyan etmektedir. Mahlasının Mihrî olduğu anlaşılan Muhammed Bey'i övmek için kasideler ve gazeller yazdığını dibacesinde belirtmektedir (Karabuçak, 2018, s. 15).

Şimdiye kadar tespit edilen *Dîvân* nüshalarının üçü Türkiye sınırları içindeki kütüphanelerde, altısı ise yurtdışındaki farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Türkiye'de İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan TY 515 katalog numaralı *Dîvânçe* müellif hattıyla yazılmaktadır. *Dîvân* nüshalarının en hacimli ise 162 varakla Kral Suud Üniversitesinde bulunan 5418 katolog numaralıdır. İkinci büyük *dîvân* nüshası 197/811 katolog nûmarası ile Medine Arif Hikmet Bey Kütüphanesindedir. Bu nüsha 84 varak olup H. 1218 tarihinde istinsah edilmiştir. Türkiye'deki diğer *Dîvân* nüshalarının biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesin'de Hazine numara 879, biri ise Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıflar, numara 808'de bulunmaktadır. Yurtdışında bulunan diğer nüshalar ise şunlar: Mısır Milli Kütüphanesi Kahire'de katalog numarası Talat 227, Turc Bayerishcen Staatsbibliothek München Almanya'da katalog numarası C.O.D. 383, Rusya'da Saint Petersburg Doğu Dilleri Enstitüsü katalog numarası No: 382, son nüsha ise Cambridge Üniversitesi İngiltere'de University Library Or. 1246 katalog numrası ile kayıtlıdır (Karabuçak, 2018, s. 16).

1.3.2. Sâib-i Tebrizî Şerhleri

Ebû Bekir Nusret'in şüphesiz en önemli eserleri, Sâib-i Tebrizî'nin şiirlerine yazdığı şerhlerdir. Önce elif harfli gazelleri, daha sonra ise te harfli gazelleri şerh eden Nusret Efendi her kafiyesinden birkaç gazel seçerek başka bir şerh de yazmıştır. Ebû Bekir Nusret'in yazdığı şerhler hakkında Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde "Dîvân-ı Sâib'in elif kafiyesine şerhi vardır", Fatin Tezkiresinde "Gazeliyyât-ı Sâib'e bir mikdar şerh-i rengîn makalesi vardır." ve Mehmet Süreyya'nın *Sicill-i Osmanî*'sinde "Sâib'in ba'zı gazellerini şerh eyledi." bilgileri yer almaktadır (Karabuçak, 2018, s. 18).

1.3.3. Mahazar

Nusret Efendi'nin edebiyat sahası dışında yazdığı tıpla ilgili olan eseridir. Eserin mukaddemesinde doktor olmadığını tıp ehlinin işine karışmak algılanmamasını sadece faydalı olmak amacıyla yazdığını güzel bir dille belirtmektedir (Karabuçak, 2018, s. 27). Bu eseri “Mücerrebat-ı Nusret, Nusret Efendi Mecmuası, Mahazar fi't-tıb, Nusret Efendi Risalesi” gibi adlarla anılan bu eserinin kütüphanelerde elliden fazla nüshası bulunmaktadır. Aynı zamanda bu eser Ebû Bekir Nusret'in basılan tek eseridir. “Mahazar fi't-tıbbu'r-Rûhânî ve'l-Cismanî” adıyla İstanbul'da ilki 1829'da, ikincisi ise 1883'te olmak üzere iki kere basılmıştır (Ünlü, 2001, s. 6).

Nusret Efendi bu eserde hastalıklar, hastalıkların tedavisi, ilaç hazırlama ve kullanımı üzerinde durulmuştur. Eserinde kendi tavsiye ve ilaçlarından yararlanan kişilerin tedavi sırasındaki süreçlerden ve tedavilerin sonuçlarından da bahsetmektedir. Ayrıca müellif tıbb-ı ruhani dediği tedavi usullerini de anlatmaktadır. Tıbbı ruhani konusunda manevi hastalık ve sıkıntılarla ilgili nüshalara ve bu nüshaların bir kısmında, ayet ve ayet bölümlerinin yer aldığı vefklere yer vermiş ve bunların tertibini göstermektedir (Karabuçak, 2018, s. 17).

1.3.4. Telhîsu Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr

Ebû Bekir Nusret'in Safevî'nin Hetk-i Esrar adlı tefsirini özetlediği belirtilmektedir. Arapça olan bu eserin adı *Osmanlı müellifleri* tarafından Mülahhas min Tefsir-i Keşfi'l-Esrâr olarak verilmektedir (Karabuçak, 2018, s. 18).

19 HK 163 arşiv numarası ile Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bu eserin adı Telhîsu Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Esrâr olarak geçmektedir. Katalogdan elde edilen bilgilere göre Yusuf b. Hilâl Safedî'nin Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr adlı eserinin Ebû Bekir Nusret b. Abdullah Harputî tarafından kısaltılmış olduğu anlaşılmaktadır. Eserin müstensihisi Mehmet Emin Recai olarak verilmektedir. Ebû Bekir Nusret adına kayıtlı olan bu eserin 223 varaktan oluştuğu belirtilmektedir. Eserin istinsah tarihi ise 1772

yılı olarak verilmektedir. Ayrıca bu eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nr: 162 ve Hamidiye nr: 192'de bulunmaktadır (Karabuçak, 2018, s. 18-19).

2. BÖLÜM

SA'İB-İ TEBRİZÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Daha çok Sâib-i Tebrizî adıyla tanınan Mirza Muhammed Ali, 17. yüzyıl İran edebiyatının büyük şairlerindedir. Kaynaklar onun doğum tarihini 1591-1608, ölüm tarihini ise 1669-1678 olarak belirtmektedir (Özyurt, 2023, s. 392). Tebrîz doğum yeri olarak kabul edilmektedir. Çocukluğundan gençliğine kadar, varlıklı, aydın ve şefkatli bir babanın gölgesinde, tanınmış hocalardan iyi bir eğitim almıştır. Hâkim Ruknai Kashaî ve Hâkim Shafayi İsfahanî gibi büyüklerin lütuf ve bilgilerinden faydalanmış ve usta derecesine ulaşmıştır. 1627 yılında, muhtemel doğum tarihine göre yirmi altı yaşındayken Hindistan'a gitmek niyetiyle Herat ve Kabil'e gitti ve bu ülkenin hükümdarı Zafer Han Ahsan tarafından kabul edildi. Kendisine hürmet gösterildi. Han ile şair arasında güçlü bir dostluk kuruldu (Keşt, 2014, s. 62-63). Şâh Cihân, 1628 yılında Hindistan'da tahta çıkınca Sâib, Zafer Han'ın yardımıyla ve edebiyat aşığı Hindistan şâhının huzuruna çıkmış ve onun şeref törenine katılmıştır. 1640 yılında yaşlı babasının kendisini Hindistan'a kadar takip ettiğini ve İran'a dönmesini istediğini öğrenir. Babasına olan saygısından dolayı Şâh Cihân'dan izin almaya çalışır ancak tüm çaba ve ısrarına rağmen üç yıl boyunca istediği izni alamaz. 1642 yılında can arkadaşı Zafar Han'ın Keşmir'i ele geçirmesi üzerine Sâib, onunla birlikte bu şehre gider ve arkadaşının da rızasını aldıktan sonra babasıyla birlikte İran'a dönerek şehrinde ve ülkesinde şöhret kazanır. Birkaç yıl boyunca İran şehirlerinde ve geniş Osmanlı topraklarında ömrünü geçirmiş, değerli bilgi, tecrübe, antropoloji ve dünya görüşüyle İsfahan'a dönmüş ve ölünceye kadar orada yaşamıştır. 1642'de Şâh II. Abbâs'ın sarayında "melikü'ş-şuara" unvanını alır ve 1666'ya kadar, yani neredeyse çeyrek yüzyıl bu görevde kalır. Şâh II. Abbâs'ın gezi ve ziyaretlerinde yakın arkadaşlarından biri olur. Altmış yedi yaşındayken Şâh Süleyman'dan gördüğü kötü bir muamele onu fevkalade gücendirmiştir. Bu güceniklikle Sâib köşesine çekilmiştir. Bazı kaynaklar 1670'te, bazıları ise 1675'te, onun 71 veya 76 yıllık bir yaşamın ardından, onurla öldüğünü belirtmektedir (Keşt, 2014, s. 63-64).

2.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

İran edebiyatında Sâib, Hâfız'dan sonra bağımsız ve seçkin bir üsluba sahip tek şair olarak görülmektedir. Kendi döneminin üslubunun ve halkının dilinin kusursuz bir temsilcisidir. Sâib-i Tebrizî, hayatında büyük bir ün kazandı ve II. Abbas'tan melikü'ş-şuara unvanı almıştır. Sâib, İran'ın en üretken ve etkili şairlerinden biridir. Şiirlerinin sayısı 80 binden 120 bine, 300 bin ve daha fazlasına kadar sayılmıştır. Prof. Dr. Hasan Sedat Nâserî, Sâib'in şiirlerini yıllar süren analiz ve araştırmaların ardında derledi ve yayına hazır hale getirdi. Muhammed Ghahremân'ın çabasıyla Tahran'daki bilimsel ve kültürel bir yayınevi tarafından 7015 gazel, kaside ve Türkçe şiirlerden oluşan *Dîvân*'ı yayımlandı. Sâib hat sanatını bilmektedir, el yazısında eserlerinin kopyaları bulunmaktadır. Eserlerinin en önemli yönü beyit ve eser sayısı değil; üslubunda görülen yenilikçi unsurlarıdır. Sâib'in şiiri özel bir bilgelik taşır. Başka bir deyişle Sâib, dünyanın durumuna bilgece bir bakış açısıyla tanıklık etmektedir. Bu bilgelik, şairin kendine mahsus zekasından doğmuştur. Şiirleri genel okuyucu kitlesine hitap eden türde şiirlerdir. Okuyucularla çok yakın ve samimi bir bağ kurar. Sâib, Fars şiir geleneğine uygun olarak, çeşitli ve yeni temaların yanı sıra mistik tema ve kavramları da tam anlamıyla kullanmaktadır. Sâib'in şiirindeki bu kavramlar, keşif değil, daha çok edininim türündendir ve Sâib'in mistik düşünceleri çoğunlukla teorik tasavvuftan kaynaklanır. Kapalı dil, Hâfız ve Mevlânâ'nın şiirlerinde olduğu gibi mistiklerin ve mistik şairlerin sezgilerini ve keşiflerini taşır; Sâib'in şiirinin asıl ayırt edici özelliği aşırı istiâre ve teşbîh kullanmasıdır. Sâib, genellikle olağandışı ve karmaşık imgelerin kullanımıyla karakterize edilen bir şiir ekolü olan Sebki Hindî'nin en ünlü temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu tarzda muhteşem eserler vermeye kalmamış, arkasında bir ekol bırakmıştır. Bu ekolün izleri Sâib'in gazellerinde açıkça görülmektedir. O, Fars şiirinin alışlagelmiş istiârelerini kullanırken bu unsurlarla yeni ve gizli anlamlar yaratır. Aynı zamanda, seleflerinin nadiren veya hiç bahsetmediği yeni kavramları da şiirlerine sıklıkla katar. veya kavramları şiirlerine sıklıkla katar. Bununla birlikte, Fars şiiri edebiyatın yüzyıllar boyunca süren eski geleneğiyle bağımlı kaybetmeden anlam sınırlarının genişlemesidir (Özyurt, 2023, s. 393).

Sâib-i Tebrizî'nin geleneğe güçlü bağlılığının yanı sıra kendine özgü istiâreleri geçmiş eserlerle bağlantıyı kaybetmemiş ve imgelerin anlamını genişleterek gelenek ve yeniliği birleştiren bir şiir tarzı vücuda getirmiştir. Sâib'in şiirleri dikkatle incelendiğinde, onun Fars şiirinin münbit fikir kaynaklarından efrâfıca istifade ettiği ve bu fikirleri yeni bağlam ve kavramlarla buluşturduğu görülür. Diğer klasik Farsça şiirler gibi, Sâib'in gazellerinde de başka şiirlere yapılan göndermeler önemli bir rol oynar. Sâib'in bir kelime veya ifadeyle kastettiği şey, seleflerinin o kelimeye yüklediği anlamla ilgilidir. Dolayısıyla Fars edebiyatının özgün şiirlerinin temel ilkelerini bilmek, onun şiirlerini tam olarak anlamak için gereklidir. Araştırmalarımız yenilikçi görselliğin Sâib'in tarzının önemli bir bileşeni olduğunu doğruluyor. Ancak onun şiiri geçmiş eserlerden ayrılmak veya geleneği tamamen reddetmek anlamında yorumlanmamalıdır (Özyurt, 2023, s. 393).

Sâib mümkün olan tüm insanî durumlara bunların içindeki çelişkilere ilgi duyan, zihin yoran bir şairdir ve bunlara bağlı en büyük ve en küçük belirişleri de göz ardı etmez, görüldüğü gibi o da günümüz deyişiyile çevresindeki nesne ve cihazlardan ilham alır. Şiirine kattığı her bir nesneyi farklı açılardan ele alır. Ardından yakın bir istiare ve somut bir yaklaşıma başvurur veya bunlardan ahlaki bir sonuç çıkarır ve bu nesnelerin mistik, rasyonel ve felsefî bir yönünü ortaya koyar. herkesi erdemli olmaya ve kötülüklerden vazgeçmeye çağırır. Sâib, doğru olduğuna inandığı düşünce ve fikirlere sıkı sıkıya bağlı olmasının yanı sıra, önemsiz gördüğü konulardan nefret eder. Bunlardan kaçınır. Onun şiirlerinde ince bir düşüncenin, yeni bir temanın, felsefî ve öğretici bir kavramın bulunmadığı bir duruma pek rastlanmaz. Çok eski ve belki çok iyi bilindiği zannedilen birtakım kavramlara yeni bir yorum getirir. Şairin soylu ve yabancı tabiatlıları resmetmesini veya bir kişinin fizikî şartları ve delillerini veya hayvanî içgüdü ve hislerini, bitki ve maddi özelliklerini teyit eden ve şairin duygusal vasıflarını ve özelliklerini ifade etmeye ihtiyaç duymadığını ifade eden bir diğer husustur (Keş, 2014, s. 20-21). Sâib şiirlerinde çeşitli konulardan bahsetmiş, bazen çılgın bir âşık, bazen bilge bir adam, bazen biçim dünyasından kopup anlam dünyasına katılmaya çağıran münzevî bir mistik adam. İnsanları alıp götüren dünya gezgini, insanları geçim çabasına, hayatta kalma mücadelesine ve maddî zevklerden yararlanmaya davet eden, hayat meselelerini her yönüyle anlatan, sosyal meselelerin her konusu hakkında yorum yapan yaşlı bir adamdır.

Bazen de dünyayı görmüş, kimi zaman olgunlaşmamış bir çocuktur, kimi zaman neşeyle güler, kimi zaman üzüntüden ağlar, kimi zaman huzur ve teslimiyet içinde gökyüzüyle, kimi zaman çatışma ve mücadele içinde, kimi zaman da sevgiyle. Huzursuz rüzgar ve bazen de sarsılmaz dağ gibi, toplumun damarlarında kan akıyormuş gibi, her tecrübeden ders almış, her vadede ruhunu yakmış. *Dîvân*'ı bir öğüt hazinesidir. Aynı zamanda sosyal yaşamın sırlarını, bilgi edinme ve sosyalleşme yollarını da içerir. (Velâyetî, 2012, s. 10)

Abdülkadir Karahan onun hakkında şöyle yazmıştır: Aslında Sâib, Hindistan ve İran gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da tanınmış bir kişidir ve Sebki Hindî temsilcisi olarak popülerdir. Balaş Azeroğlu ise “Sâib-i Tebrizî'nin Sanat Dünyası” monografisinde şunları yazmıştır: “Sâib-i Tebrizî'nin eserleri, Fars şiirinin (on yedinci yüzyıl) hayatındaki en iyi örnekleridir ve bu eserler İran, Hindistan, Afganistan, Türkiye vb. ülkelerde ünlüdür. Sâib-i Tebrizî'nin Türk şairleri üzerinde güçlü etkisi var çünkü Osmanlı okullarında Sadî ve Hafız *Dîvân*'ının yanı sıra onun eserlerini de öğretirler. 19. yüzyıl Türk şairi Ziya Paşa, Sâib hakkında takipçilerinin İran'dan çok Türkiye'de olduğunu söyler. Türk edebiyatında pek çok şair, özellikle Sebki Hindî ile şiir yazarlar, Sâib tarzında eserler yaratmışlardır.” diye yazmıştır. Tanınmış araştırmacı İsmail Hikmet, “Azerbaycan Edebiyatı Tarihi (196-196)” adlı kitabında bu büyük şairin Türk yazarlar üzerindeki yadsınamaz etkisini vurgulamıştır. Belki de onun Türk kökenli bir aileden gelmesi, Türk şiir dünyasında önemli bir yer edinmesinde önemli bir rol oynamıştır. Genel olarak Türk edebiyatında Hâfız ve Sadî'nin eserleri üzerine daha çok şerh yazılmıştır, Sâib'in *Dîvân*'ı üzerine de pek çok yorum yapılmıştır. Türk edebiyatında 17. yüzyıldan itibaren karşılaştığımız Şevket ve Sâib'in etkisi 18. yüzyılda daha da artar. Bu dönemde Sâib'in Nedîm ve Şeyh Gâlib üzerindeki etkisini görmekteyiz. Sâib'in gazellerinin etkisiyle şiir yazar Osmanlı şairlerinden Nâbî'yi de özellikle anmak gerekir. Sâib'in bu şair üzerinde özel bir etkisi vardır. (Rahimova, 2020, s. 61) Hâfız'dan sonra hiçbir şair Sâib'in sahip olduğu şöhrete ulaşamamıştır. Dünya kütüphanelerinde büyük şairlerin eserlerinin bile Sâib'in *Dîvân*'ınki kadar nüshası (bazılarında şairin el yazısı örnekleri bulunan) bulunmamaktadır. Onun zamanında ve kendisinden sonra yazılan ve içinde Sâib'den beyitlerin yer almadığı hiçbir tezkire ve derleme yoktur. (Keş, 2014, s. 104)

Sâib'in farklı anlamlar aradığı doğrudur; ancak bir nevi ölçülü davranarak bilmecelerin uçurumuna düşmekten kaçınır. Dr. Zarinkoob şöyle belirtir: “Kabalıktan kaçınmak, tuhaf anlamlar aramak gerektiği doğru ama şiirin tamamı tuhaf anlamlardan ibaret değil, bir nevi bulmacadır”. Sâib bu konuya tüm dikkatini vermiştir. Sâib, sevdiği yeni kelimelerin anlamını tanıdık sıradan insanlar için bir şiirde dile getirir ve ardından eşdeğer bir istiare ile insanlar için anlaşılır hâle getirir, böylece Sâib'in şiirinde bir tür barış ve hoşgörü ortaya çıkar. Sâib, ahlaki, medeni ve hatta dinî karakteri itibarıyla hoşgörülü bir insandır ve belki de dünya edebiyatında şiir yapısı (şiirin dili veya kavramları değil) kişiliğiyle bütünlüğe ulaşmış nadir şairlerden biridir. (Şiva, 2015, s. 100)

2.3. ESERLERİ

2.3.1. Dîvân

Sâib'in en önemli eseri Farsça *Dîvân*'ıdır. Bu eserin hemen bütün kütüphanelerde yazmaları olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul'da sadece üç kütüphanede (İstanbul Üniversitesi, Nur Osmaniye, Topkapı Sarayı) *Dîvânı*'nın 21 nüshasının bulunduğunu ve toplam kütüphane sayısının yetmişin üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan 1675 yılında İsfahan'da yazılan ve Sâib'in el yazısı örneğinin yer aldığı 400 numaralı nüshası İstanbul Üniversitesi'nde saklanmaktadır ki bu da şairin ölüm tarihi konusundaki şüpheler açısından önemlidir. Aynı kütüphanede Sultan III. Ahmed'in emriyle kendi kütüphanesi için istinsah edilen 1317 numaralı enfes bir nüsha daha bulunmaktadır (Keş, 2014, s. 104)

Sâib *Dîvânı*'nın beyit sayısı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Zeynel Âbidin-i Mu'temen beşyüz bin beyti olduğunu söylemektedir. Muhammed Ali Terbiyet ise yüz yirmi bin beyitli bir külliyyatını bulduğunu söyler. *Dîvân*'ı bugüne kadar tam olarak basılmamıştır. 40000'e yakın beyti içeren en büyük müntehabatı birkaç defa Hindistan'da, bir defa da Tahran'da Amiri Firuzkuhi tarafından 1954'te basılmıştır. Zeynel Abidin Mu'temen bu baskıdan seçilen şiirleri Tahran'da basmıştır (Ünlü, 2001, s: 10).

Sâib'in ayrıca bir müntehabatı bulunmaktadır, bu eserini *Dîvân*'ından konularına göre meydana getirmiştir ve her birisine birer ad vermektedir. Sevgilinin azarlarına dair söylediği şiirlerine “Mir’atü’l-Cemâl”, ayna ve tarakla ilgili olanlara “Arâyiş-i Nigâr”, mey ve meyhane ile alakalı olanlara “Meyhâne”, gazellerinin seçkin olan matlalarına ise “Vâcibü’l-Hıfz” adlarını vermiştir (Ünlü, 2001, s: 10).

2.3.2. Mahmûd u Ayâz

Bu hikâye Sâib'den önce birçok şair tarafından yazılmıştır. Kaynakların varlığından haber verdiği bu tasavvuf konulu mesnevi şimdiye kadar bulunmamıştır (Ünlü, 2001, s: 10-11).

2.3.3. Kandeâr-nâme

II. Şâh Abbâs'ın, Babür İmparatoru Şâh Cihân'dan, Kandeâr'ı alması dolayısıyla yazılmış 135000 beyitlik bir mesnevidir (Ünlü, 2001, s: 11).

2.3.4. Makâle-i Tenbâkû

Sâib nargileye düşkünlüğü ile bilinmekte ve tönbeği hakkında mensur olarak yazdığı, içerisinde yer yer mazmun parçalar bulunan uzun bir risâledir (Ünlü, 2001, s: 11).

2.3.5. Beyaz

Sâib'in kendi şiirleri ve diğer şairlerden seçtiği antoloji mahiyetinde 25000 beyitlik bir eserdir (Ünlü, 2001, s: 11).

3. BÖLÜM

EBÛ BEKİR NUSRET ŞERH-İ BA'Z-I GAZELİYAT-I SÂİB-İ TEBRİZÎ (TE HARFİ) ÜZERİNE İNCELEME

3.1. ESERİN DİLİ VE ŞERH YAPMA SEBEBİ

3.1.1. Dil Özellikleri

Ebû Bekir Nusret, şerhe başlamadan önce yaklaşık 3 sayfalık bir giriş kaleme almıştır. Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e, ehlibeytine ve sahabelere hayır dua edilen ilk kısımda cümleler neredeyse 5 satırdır. Bu kısım altta yer almaktadır ve çevirisi de şöyledir: "Alçak gönüllü olanlara kelime dünyasını yaratan ve gizli sırlardan anlam hazinesini ortaya çıkaran Allah'a hamdolsun; şiiri ve gerekli bilgileri öğrettiği habibi Hz. Muhammed'e de salat ve selam olsun. Ey Allah'ım onu ümmetine en güzel şekilde lutfedesiniz. Ayrıca fesahat türlerinin kaynağı ve İslam divanının yıldızları olan ehlibeytine ve sahabelere de selam olsun."

Sıyyemâ [90b] loğmasında vera'ı olup iftâr u şahûrunda i'tidâle ri'âyet ve kelâm u menâmında kıllat ü dikkat edenleriñ a'zam ecr ve irtifâ'-ı kâdrlarında şübhe yokdur ve bu üslûb-ı hakîmânededen zevk-yâb olanlarıñ ba'zısı hâlet-i ihtizârında, sebab-i bükâsından su'âl olunduğda cevâb etmiş ki, şıyâm-ı eyyâm-ı hârre tavîleniñ iftirâkına ağlarım diyü kaldı ki, bi-hamdillâh bizler de sâ'im oluruz. Lâkin semereden kaç'-ı nazar, bir rü'yâ-yı şâlihaya kanâ'at mümkün idi, o dañi yokdur diyü su'âl olunur ise şart-ı mezkûreye ri'âyet kadar zâhir ü bâtında âşârı zuhûr edip tahallûf etmez ammâ ri'âyet-i muhâl ve *li-küllî maķâmin maķâl*.

Bunun yanında metinden örnek olarak aldığımız bu kısımda olduğu gibi metnin tamamında kelimelerin çoğu Arapça ve Farsça olması dikkat çekmektedir. Nusret Efendi beyitleri şerh ederken sık sık kendi Türkçe, Arapça ve Farsça beyitlerinden, ayet ve hadislerden, Arapça ve Farsça deyim ve atasözlerden yararlanmaktadır, bu yüzden kullandığı dili sade nitelendirememekteyiz. Arapça ile Farsça kelimelerin daha ağırlıklı olarak kullanıldığı sanatlı bir dili olduğunu söyleyebiliriz. Eserdeki kelime kadrosunda Arapça Farsça kökenli yabancı sözcükler Türkçe sözcüklerden fazladır. Bu kelimelerin çoğu Türkiye Türkçesinde yaygın biçimde kullanılmadığından zaman zaman metnin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Metinden verdiğimiz örnekte de şârihin bol bol Arapça ve Farsça kelimeler, uzun tamlamalar kullandığını gözlemleyebiliriz: “çeşm-i pür-âb, lisân-ı sūfiye, vüs‘at-ı meşreb, emr-i ‘azîmü’ş-şân, aqvâl-ı ‘ulemâ, aşahh u evceh, serî‘ü’t-te’sîr, ‘âlem-i berzah, vüs‘at-ı meşreb-i rûhânî, tahtîr-i evsâh...”

“Vüs‘at-ı meşreb cennet şahrâlarından ‘ibâretidir. Kevşer çeşmesi bu âdemîniñ çeşm-i pür-âbıdır. Ma‘lûm ola ki lisân-ı sūfiyede dâ‘ir olan vüs‘at-i meşreb vücûh-ı Hakk’ı bulduğu maħalde tâbi‘ olup kabûl etmeden kinâyedir. Bu bir emr-i ‘azîmü’ş-şândır ki, bir cild-i mu‘azzam kitâbla tahtîr ü tahtîre şâyeste olup bu tarîk-i hâşşa şūfiyenîñ esâs-ı a‘zamıdır. Meşelâ ibtidâ şeri‘at-ı garrâda mezheb-ı mu‘ayyen ile ‘amel etmeyip aqvâl-i ‘ulemâdan aşahh u evceh olanlara i‘tibâr ederler. Şâhibi gerekse mezâhib-i meşhûra e‘immelerinden olsun ve gerek ise mezâhib-i münderise ‘ulemâlarından olsun ve bu ma‘nâya işâretedip şūfinîñ mezhebi olmaz derler. Siyyemâ bir miqdâr şafâ-yı kalbe mâlik olduğda bi‘z-zât Resûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemden su‘âl edip şūbhelerin def‘i ederler ve bu vâkı‘dır, hırmânı mahz hırmândır; hattâ ‘Allâme İbni Hacer Hemeziye şerhinde şâhib-i kaşidenîñ (beyt):

Leytehü hâşşanî bi-rû‘yeti vechin/ Zâle ‘an külli men râhü’ş-şakâ‘u

Beytiniñ tahtında zümre-i evliyâu’llâhîñ yaķaķa rûh-ı Resûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ile görüştükleri hakkında vâfir bahşdan soñra inkârdan hâzer eyle ki, bu inkâr serî‘ü’t-te’sîr bir semdir diyü tenbîh buyururlar ve bu hakîr terbiyelerinde olduğum zâhir ü bâtın ‘ulûmunu câmi‘ olanlarıñ birinden bu hâlete istişrâf zımnında efendim mümkün midir diyü su‘âl eyledim. Sa‘âdetle [145b] buyurdular ki, yaķaķa lafzından fehm olunan ma‘nânîñ ‘aynı degildir ve rû‘yâ daħi degildir. Ancaķ bu hâlete mâlik olanlarıñ le‘âfet-i mizâclarından hîn-i ictimâ‘da bir hâlete mütelebbis olurlar ki, bir kâ‘ida yaķaķa gibi merâmımı ifâde edip ve istifâdeye kâdir olduğdan soñra bir reķîķ perdenîñ altından çıkar gibi kendülerine gelirler. Hâşılı ‘âlem-i berzahı münâsebet hâşıl etmiş teba‘iyet-i tām şâhiblerinde vâkı‘ olan kerâmetlerdendir ki lâ-cerem melbes ü me‘kil ü meskenlerinde; siyyemâ i‘tikâdlarında bid‘atdan eşer olmamak şartıyla vâkı‘dır diyü cevâb verdiler. Zikri mürûr eden ‘azîze bir kerre vâkı‘ olduğunu bu bendelerine sâbıkda bir hikmet zımnında haber verdiklerine binâen su‘âl cesâret eyledim ve soħbet şeyhlerimizden biri daħi murâd etdiği gece elbette müşâhede eder idi. Anıñ daħi keyfiyetini fakîre telkîn buyurdular lâkin ne görecek gözüm ve ne müvâcehe-i sa‘âdetlerine şâyeste yüzüm var.

Yüzünü görmek isterim lâkin/ Mâ-sivâya yaķan gözümle degil

Pâyına düşmek isterim ammâ/ Yoluna gitmeyen özümle degil

Ve vüs‘at-ı meşreb-i rûhânî olup şüreti muķtezâ-yı şer‘le muķayyed bulunur ise fezâ-yı cennet ta‘bîrinden a‘lâ bir mişâl yokdur ki irâd oluna ve gözyaşına kevşer itlâķı eger ‘aşķ u şevķ hakîkatden aķarsa kevşeriñ ‘aynıdır; yok ma‘şiyetlere nedâmetden cereyân eder ise tahtîr-i evsâh muħâlîfât için dünyâda ğayrı ve âhîretde kevşeriñ o bende-i muħlişâ vâcibü’l-edâ ve lâzımu’l-ķazâ diyenidir ve vüs‘at-ı meşrebiñ bu ikinci ma‘nâsıdır ki şüreti muķayyed ma‘nâsı mutlak berzahı’l-berzah ta‘bîr etdikleri insân-ı kâmilîñ şıfatıdır.” [145a-145b]

Tasavvufi şerhte daha çok anlam, işaret ve simgeler üzerinde durulur. Şârih bu örtülü manalara ulaşmaya ve onları anlaşılır hâle getirmeye çalışır. Ebû Bekir Nusret'in tasavvuf büyüklerine duyduğu derin saygıdan dolayı tasavvufi bakış açısı metnin şerhinde birinci derecede etkilidir. Nusret Efendi, şerhinde öncelikle beyti nesre çevirir, ondan sonra beyit içerisinde şerhe gerek gördüğü bir mazmun varsa onu ele alır ve beytin açıklamasını yapar. Her kelimenin tek tek anlamlarını vermez. Beyitleri şerh ederken sık sık kendi Türkçe, Arapça ve Farsça beyitlerinden, ayet ve hadislerden, Arapça ve Farsça deyim ve atasözlerinden yararlanır. Bazen şerh yöntemini daha etkili kılmak için kendini şair yerine koyar ve onun ağzından yazar, bazen de kendi gözlemlerini, bilgi ve birikimlerini şerhe dâhil eder. Şârih aynı zamanda beyitler arasında anlamı takip eder ve beyitler arasında bağlantı kurmaya hassasiyet gösterir. Böylece anlam bütünlüğünü korumaya çalışan Nusret yeni beyte geçmeden önce söylediklerini toparlayıcı mahiyette cümlelerin yer aldığı ara bölümlere yer verir. “Sâib-i merhum buyurur:”, “Sâib-i merhum işaret eyledi....”, “merhum buyurur”, “buyurur ki”, “işaretle buyurur ki” vb. ifadelerle iki beyit arasında bağlantı kurar:

“Teberrüken bu kadarca daği bu ‘abd-i fakîr maṭla‘-ı meşnevî-i şerîfi taḳdîmle feyz-âbâd-ı rûhâniyetlerinden istimdâd eyledi ve Şâ’ib-i merḥûm buyurur:” [2a]

“İnanmazsan ol da gör ve Şâ’ib-i merḥûm daği bu cevaba işâret edip emrâz-ı mühlikenîñ eşeddine işâretle buyurur ki:” [13b]

“Şâ’ib-i merḥûm bu ma’nâya remz-i üslûbunda buyurur ki:” [62b]

“Şâ’ib-i merḥûm bu beytinde bir daḳıḳ ma’nâya daği işâret eyledi lâkin taṭvîle muhtâcdır.” [128b]

Nusret Efendi, beytin işaret ettiği hususları sıralayıp bunlardan çıkarılacak sonucu ifade eder ve gazelin genel olarak kimlerden bahsettiğini söyleyerek açıklamayı bitirir:

“Ma’lûm ola ki Şâ’ib-i merḥûmuñ rûbe-i ‘irfânî ta’bîre gelmez ve vaşfdan [3b] ḥâricdir. Her ḳasd etdiği ma’nâ yazılsa güft ü gûya ve ehl-i inkârîñ hücûmuna bâ’iş olur. Şâhib-i çeşmden murâdı şol ehl-i i’tibârdır ki ‘ibret nazarıyla naya baḳdıḳda bu vechle ḥıssamend olur ki ney bir ḳamış pâresi iken ‘alâ’iḳ-ı zâhire ve bâṭınadan bi’l-küllîye munkatı‘ olup ehl-i riyâzâtîñ derd ü dâḡ ve ta’ab u şabrına fi’l-cümle müşâbehet-i taḥşîlî ile irâdeden meslûb ve her ḥâlde ney-zene teba’iyet berekâtıyla cemâdâtdan iken böyle te’şîr-i bedî‘ ve âvâz-ı laṭîfe nâ’il olunca eger insân ki ḥulâşa-i kâ’inât ve eşref-i mevcûdâtdandır mâ-sivâyı terk ve ma’âric-i tecrîde riyâzetle ‘urûc

eyleyip kendü irâde-i şehvâniyesinden meslûb olsa bi't-ṭarîki'l-ülâ berekât-ı enfâs-ı tayyibesıyla ihyâ-yı mevti ve ibrâ' ekme ve ebraş edeceğinde şübhe yokdur diyü bir böyle bürhân-ı şâdıku'l-'unvâna mâlik olur. Yok bî-başar bulunur ise derûnunda arzû etdiği maṭlaba her ne olursa olsun bir neşât-ı tâze gelip bu 'aşâ-yı rûhânî ile isti'ânet ederek bir sâ'at aḳdem ve aṣl-ı merâm olmaya sebep olur." [3a-3b]

"Bu ma'lûmdur ki mübâh-ı hâdde ba'zı kâselerin sırrın bozup nakşı döker. Bu ma'nâya mebnî, bade-i ma'hüdeniñ hiddetinde bir mübâlağa ve kendiniñ mühr-i sükûtunuñ metânetinde daḥi bir mübâlağa irâd kaçdıyla nazm eyledi. Ma'lûm ola ki Rabbi'l-'âlemîn bizlere bizden aḳreb olduḡu nuşûş ḳatı'a ile şâbit lâkin ṭarîk-i imân u taşdıḳ ile 'avâmîñ bu ḳurb-ı ilâhîye vuḳûfları olmayıp birbirinden tefâvütleri ḳût u za'f taşdıḳa râci' bir ma'nâdır. Ḳaldı ki, ṭarîk-i şüfiyede riyâzât u ictihâdât ve ezkâr u 'ibâdât ve muḥâlifet-i şehevât ile ḳuvâ-yı beşeriyete kemâl-i za'f 'arız olup bir mürşid-i ḥakîm elinde mezâcına inḫirâf, gelmeksiz rütbe-i fenâya varmaḳ muḳadder olan kimsenelere vâḳı' olan tecelliyât yine o sâlikiñ zarf-ı isti'dâdı ḳadar olduḡdan soñra anlardan zâhir olan kelimât, 'âlem-i mevt-i iḥtiyârîden münba'îş ve ṭavr-ı 'uḳûldan ḥâric olunca ṭabâyi'-ı ḥayvâniyeye me'lûf [54a] ve mevti mekrûh görenlere elbette o kelimât-ı nâ-ma'ḳûl u müstekreh gelir, yoksa ḥaḳîḳatde o kelâmîñ uşûl-i şer'-i şerîfe muḥâlefeti olduḡda anlarıñ 'indinde daḥi merdûd olup ḥudûd-ı şer'iyeyi o sâlike icrâ ederler ve bir kimse zann etmesin ki, kibâr-ı şüfiyenîñ izḥâr etdikleri kelimât-ı 'âlem-i beşeriyetde ve ṭab'-ı ḥayvâniyetde şâdir olmuş ola ve Şâ'ib-i merḥûmuñ ḡarazı şiddet-i tecellîden ve şafvet-i taḥallîden 'arız olan ḥâlâtde maḳâm-ı edebe şiddet-i mülâzemetini ifâdedir ve bir daḥi ḳalbiñ bildigini göz göremez ve gözün her gördüğünü lisân bi'l-muṭâbaḳa taḳrîr edemez ve 'ömründe rızâ-yı Rabbi'l-'âlemîn için yigirmi dört sâ'at nefsin ḥiss etmeyen cemî'-ı 'ömrü rızâ ḥissinde geçenlerin keyfiyet-i ḥâlin ve mefhûm-ı maḳâlın derk edemez ve *fevḳa külli zî 'ilmin 'alîm.*" [53b-54a]

Ebû Bekir Nusret, bazen işâret ve sırları tam olarak ifade edemez ve bu durumda muhtemel manalar üzerinde durur. Bu durumlarda genelde "bu ḳadar ma'lûm ola ki ...", "bu kadarca bast olundu", "bu kadarca işâret olundu ki" vb. ifadeleri kullanır:

"Bu ḳadar ma'lûm ola ki ṭarîk-i şüfiyede ḥâr mevânî'-i muṭlaḳadan 'ibâretdir ki süveri olsun beliyât-ı zâhireler gibi ve gerek ma'nevî olsun." [30b]

"Bu maḥalli yolca zabṭ edip muṭlaḳ geçdigimiz taḳrîrlerden murâdımız bu olduḡu ma'lûm olsun diyü bu ḳadarca bast olundu ve bu taḳrîr ile deryâyı ḳatrede bulmanıñ ṭarîki meh-mâ-emken ezhân-ı ḳaşıraya taḳrîb olundu." [12b]

"Ḥâşıl-ı kelâm nefese deryâ-yı rahmet tesmiyesin yakışdıрмаḳ arzûsuyla bu ḳadarca işâret olundu ki vücûd-ı maḥz ḥayr u 'ayn-ı rahmet olunca aña müşâbih olan şey' daḥi temâşili ve müşâbihi ḳadar aḥaşş-ı evşâfindan kesb eder ve bu birkaç şaṭrı te'emmül buyuran iḥvân-ı şafâ taḥrîr olunandan ziyâde esrâr-ı vücûda nâ'il olurlar." [7b]

“Hemân fırsat elde iken [332a] isteyegör diyü ibrâm eder ve ‘âlemde bir âdem vâkıf olduğu sırrı gitmeden müşkil bir şey’ bilmem bu kadarca du‘âya münâsebetle terğib etdigimizniñ esrârı her kim çok du‘â eder ise aña münkeşif olur ve’s-selâm.” [331b-332a]

Nusret Efendi bazen müşkil bir mana ile karşılaştığını açık bir şekilde dile getirir:

“Hattâ havâsı bile bûy-ı gül ü sünbüldeñ mevâni‘-i pür-râz ile doludur ve kaç‘-ı ‘alâka kaçu müşkil ma‘nâdır.” [75a]

“Cem‘iyetin perîşân eder zîrâ havâtırın vürüdu nefesle olunca hem teneffüs ve hem taharrüz mâni‘atu‘l-cem‘ şüretinde bir müşkil ma‘nâ olup âhîrleriñ şöhbeti bād-ı muhâlifden eşna‘ olacağında şübhe yokdur.” [190a]

Şârih bazı anlamların kolay kavranamayacağını belirtmektedir:

“Elbette yine o hazret-i kudsa münâsib bir şüretde olmak zarûrî olduğuna imâdır; zîrâ nefis-i nâtıka kendi mücerredini müşâhede muhâl ve besîtamı şüretsiz ebedü‘l-ibâd mu‘âyene mümkün olmadığını tefhîmdir ve bu maqâm-ı mübtedây-ı keşf-i suverî ismiyle müsemmâdır ve küy-ı itlâkı meşhûr u müte‘ârif kelimâtın isti‘mâli fehme karîb olduğuçündür; yoksa mazmûn-ı mezkûr lâ-mekânîdir ve mādâmki mekândayız lâ-mekân fehm olunmaz ve bu sebebden Resûlu‘llâh şalla‘llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hazretleri dilsiz câriyeniñ semâya işâretiyle İslâm‘ma hüküm eyledi; *lâ-yükellifü‘llâhü nefsen illâ vus‘ahâ.*” [23a]

“Bu güne mazmûnlar şâhib-i zevk olmayanlara mücib-i inkâr olduğuçün tafşil olunmadı ve aşlında daği şüret-i taqrîri lisâna gelmez ve gelse daği fehm olunmaz ve bade-i hâl şîşe-i kâle şıgmaz. *Qad‘alime küllü ünâsin meşrebehüm.*” [172b]

“Lâkin şu mes‘eleniñ naşş-ı kerîmden istinbâtin eger fehm eder ise kem mes‘ele degildir. Bu kadarca kifâyet eder zîrâ her bildigimi yazmam ednâ ferâseti olan *meskûtun‘anh* olanı mantûk-ı bihden istifâde eder.” [15b]

Şârih aynı zamanda kendi hayatından hatıraları da şerh yaparken anlatmaktadır:

“Tâ-ki saña gayrılar gibi zâhiri görmek kâr u şüğüldür seniñ gözüñ yüzünde dîvârdaki âyine gibidir; zîrâ zâhir-bînlikde göz ile âyine birdir. Qaldı ki gözü dîvârdaki âyine rütbesinden kulağı yerdeki fare deliği mertebesinden çıkarmanıñ bir tarîki var mıdır diyü elbette hâtıra gelir. Cevâbı oldur ki bir bāğçede şöhbet şeyhlerimizden biriyle evvel bahârda müzâkere-i esrâr zımnında şöhbetimize mişâl olmak üzere buyurdular ki nazar eyle şu laţif çemene niçün her tarafa hareket eder cevâb etdim ki efendim zâhiren bir laţif rüzgârıñ sebebiyledir. Buyurdular ki rütbede bu çemenden ağıleç olan otlar niçün hareket etmezler. Dedim ki gülzetleri sebebiyle bu laţif rüzgârdan müte‘eşşir olamadıklarındandır. Sa‘âdetle buyurdular ki in şüret-i hâl benî âdemest. Bu benî âdemiñ hâletiñ şüretidir. Nihâyet şöhbetimiz bu oldu.” [16b]

Ebû Bekir Nusret birçok kez Sâib'i övse de zaman zaman onu yerdiğini de görmekteyiz. Örnek verdiğimiz beytin şarih kısmında şârih işe her zamanki gibi beyti çevirmekle değil, kendi kanaatını dile getirmekle başlar:

“Birkaç def’a tahrîr olundu ki ma‘ânî-i ğaybiye mâddesiz zühûr etmez ve tecellî daħî böyledir. Bu emr şer‘î vü muħakkakdır; inkârı mahz cehl olduğdan soñra kıyâmet günü ‘azîm hacâlete bâ‘ iş olur. Meşelâ Rabbi‘l-‘âlemîn‘i müşâhede eden elbette bir şüretde görür ve bîdâr olduğda Rabbim şüretten münezzehtir i‘tikâdı üzere mesrûr olup ma‘ber daħî ta‘bir eder; kaldı ki bu rü‘yâ hâli der isek *en-nevm aħu‘l-mevt* kifâyet eder. Keyfiyet-i mechûl ve ‘akîde-i İslâmiye ma‘lûm ve Hâzret-i Mûsa ‘aleyhi‘ş-şalavatü ve ‘s-selâme olan tecellî şecerden naşş-ı Qur‘ân‘ladır inkâra mecâl yok ve Resûlu‘llâh şallâ‘llâhu ‘aleyhi ve sellemden şihâhda vârid olan *şâbbin emred* hadîsi şâbit iken ‘inâdîñ ħirmândan ğayrı neticesi yokdur. Hâlâ Şa‘ib buyurur ki, gülzârî perde-i bigâneĝi ‘addeder. Her kim ki gülden nesîm-i âşinâya şarıldı ise; zîrâ bu ‘âlem zâhirde her ne kadar şuver-i müvelledât şülse var ise ma‘nâsı ħakâ‘ik-i ğaybiyeden birine istinâd etmesinden bu nesîm-i âşinâ [126b] bâ‘i‘tibâr cihetiyle yâhûd zevk cihetiyle letâ‘if-i ğaybiyeden bir râyihaya nâ‘il olan gülzârî bigânelik perdesi bilip o nesîmiñ mazhariyetine meşĝûl olur. Şulehâdan bir kimesne gül kökoduğda çehresi meyyit-i çehresine dönerdi diyü kelâmına i‘timâd olunur. Âdemlerden işitmişdir ma‘a-hazâ o şâlih âdem-i müteşerri‘ idi; şüfiyeden degil idi. ‘Âkıl bilir ki gülüñ râyiħa-ı zâhiriyesinden bir kimseye bu hâlet ‘arîz olmaz. Hemân bu tercemeyi mu‘âlâ‘a edenler bu şaħîfede tahrîr olunanı der-ħâtîr etmek lâzımdır ki mezâyâyâ vâsıl olalar.” [126a-126b]

Şârih aynı zamanda beĝenmediĝi beyitler için Sâib hayatta olsaydı bu beyti *Dîvân*’ından çıkarması için ona ısrar edeceĝini belirtmektedir:

“Lâkin merħûm saĝ olsa bu beyti dîvândan çıkar diyü ibrâm eder idim zîrâ yalnız Fârsî vü ‘Arabî lisânlarında kemâl ve belki ‘ulûm-ı rûsûmda daħî ve aşıl maķâmât efâğıl-i ricâl olma ile böyle daķıķ ma‘nâlar fehm olunmayacaĝın bildikden sonra siyyemâ şuverî fehm edenlerden tekfîre daħî bâ‘ iş olur mażmûnlarıñ terki vâcibdir.” [15a]

Nusret Efendî bazen Sâib’in kullandığı tabirlerin uygun olmadığını ve belki hata olduğunu bile dile getirmektedir:

“Her gönülde ki, istiħâre vesvesesi vardır ħayret tesbîħ gibi yüz reh-güzerden geçer. Ya‘nî umûr-ı ħayra istiħâre kaydında olmaķ mücib-i vesvese olur. Meşelâ dünyâyı terk etmede ve Hacc’a gitmede ve zekât vermede ba‘z sâde-dilleriñ etdiĝi gibi yoksa aşıl mütesâvi‘t-ı tarafeyn olan emriñ cânib-i a‘lâsın istiħâr için olan istiħâre sünnet-i şâbita iledir. Vesvese ta‘biri münâsib degildir ve belki ħaĝâdır.” [143a]

Şârih, Sâib'i övdüğü yerlerin sayısı da çoktur:

“Müşkil olan bizi bu tercemeye mübtelâ eden Şâ’ib-i merhûmuñ bu nezâket-i mu’ayinleri ve bu ta’bîrât-ı ihâta mübâyinleridir ki elsine-i şelâsede nazîri yoğdur.” [22a]

“Şâ’ib gibi mizâc-ı ‘aleme vâkıf bir kimseniñ hağikat-ı kelâmına ittilâ’ tahşil eden isti’dâdı kadar erbâb-ı ‘irfândan olacağına şübhe yoğdur.” [25a]

“Rađmetü’llâhu ‘aleyh bu le’âfet-i edâda merhûm hâşâ ki ‘aleme bir nazîri dağı gelmiş ola fađiriñ ‘indimde bu maźmûn bu ta’bîrât-ı dil-pesend ile ancağ Şâ’ib’e mağşûş bir kerâmetdir.” [40a]

“Merhûmuñ elfâz u ma’ânide ve hüsn-i sebk ü metânet miyânında taşarrufu bî-şübhe havâriğ kabîlindedir. Keşret-i eş’ârı mülâhazasıyla hele ednâ ferâseti olanlar kuvvet-i qudsiye şâhibi olduğunda şek etmez.” [85a]

Nusret Efendi zaman zaman okurla konuşur gibi bir üslup kullanmaktadır ve bilmediklerini yazmadığını dile getirmektedir:

“Şâ’ib-i merhûmuñ her işâret etdiğin tağrîr etsem o zamân ma’lûmolur idi ki Şâ’ib kimdir. Hâşş u ‘âmîñ nazâr edecekleri kitâba bundan ziyâde tağrîr olunmaz ve bizim tağlîdimizi Kâdir-i Mûte’âl luđ ü kerem ‘inâyetleriyle tağkîka mübeddel eyleye cümle yazdığım şer’-i şerîfiñ lübbîdir. Bilmedigimi yazmam lâkin mu’âla’a buyuranlar kelâmıñ evvel ü âhîriñ ve levâzım-ı qarîbe vü ba’ide sen gereği gibi cem’ etmeyince ba’z mağaller muğlağ u bî-fâ’ide kalıcağında şübhe yoğdur.” [38b]

Nusret Efendi bu kısımda ömrünü sarf ettiği şerhteki asıl amacı verilen öğütlerle insanların etkilemesi olduğunu dile getirmektedir. Aynı zamanda şiirde anlatılmak isteyenleri aynen çevirip tasavvufî öğretileri de dine uygun bir şekilde anlattığını açıklamaktadır:

“Egerçi bu hağîr-i pür-takşîr Şâ’ib terceme etmeye ‘ömr-i nefisim şarf etdim ise de asıl murâdim neşâyih-i mevzûna kulûba ziyâdece te’şîr etdiğinden nâşi belki ihvân-ı şafâdan biri bir mes’elesiyile ‘âmil olup bu rûzgârın [174a] havâyâ münkalib eden derdmende dağı bir dellâliyle teveccüh etmeğdir; kaldı ki şî’r murâd edene bi’l-mu’âbîka elfâz-ı fârsiye şerh ü izâh olunmuşdur ve taşavvuf murâd edene kezâlik şer’-i şerîf ile mü’eyyed nikât-ı nefiseler derc eyledim huz mâ-şafâ da’ mâ-keder.” [173b-174a]

Nusret Efendi, Sâib’in şî’-mezhep olduğunu öne sürdüğü kısımlar da bulunmaktadır:

“Cihandan hâtem-i ikbâl, Şâ’ib baña mağşûşdur ki, benim qarıncam Süleymânla tekellüm eder. Bu maźmûn eger benim ümmetimde muğaddîş olur ise ya’nî bulunur ise ‘umrânlardandır haberine işâretidir; bu ma’nâ şüfiye ‘indinde müberhen

olduğün nazm etdi yoksa Hâzret-i ‘Ömer rağiya’llāhu te‘ālā ‘anh hâzretlerine maħşûş menkıbeye şî‘iden nakl etmiş nâdirdir. Der-ba‘zılar Sâ‘ib’iñ teşeyyu‘una râzî olmazlar, lâkin ğalaţdır bir âdem anlarıñ diyârında mütevellid olup ‘akâ’idlerinden bir şey’ kesb etmemek muhâl gibi bir ma’nâdır; ğaldı ki ma‘şiyet-i şî‘ilige münhaşır olur ise bu rütbe erbâb-ı zevğden olan ‘afve ğarîb olmak gerek.” [94a]

Ebû Bekir Nusret’in bir tek nüshaya bağlı kalmayıp başka Sâib-i Tebrizî *Dîvânlar*’ının da göz önüne aldığını anlarız. Mesela 12. gazelin sekizinci beytinin şerhinde şöyle der:

“Ey Sâ‘ib ben kelâmı ‘arşîñ evcine erişdirmişimdir. Her kim benim lisânımda mezkûr olursa bi’z-zarûr bülend nâm olmak iğtizâ eder. Ba‘z nüshalarda zebân-ı mevğıfa zamân yazmışlar. Aña göre ya’nî hem-‘aşr olan şâ‘irleri tağlîd ederek benim gibi bülend nâm olurlar demek ister. Lâkin evvelki vech ensebdır; zîrâ kelâmıñ ‘uluvvi ta‘bîr-i ğadîmdir.” [33a]

Şârihin sık sık başvurduğu üslup özelliklerinden biri de, herhangi bir konu üzerinde durulurken okuyucudan gelmesi olası soruların; “su’âl olunursa ki...”, “bu su’âl vârid olur...”, “su’âl olunur ise...” şeklinde başlayan cümlelerle şârihin kendine soru sorması ve cevaplamasıdır. Şârih beytin anlamını verdikten sonra okurun aklına gelebilecek soruyu kendine sorar ve cevaplar:

“Eger su’âl olunursa ki yâ bu ğadar müşkil ve hîta-yı ‘ağldan dūr ise bu mes’eleyi yazanlar ne keyfiyetle derk etdiler ve anlar da bizim gibi beşer degiller mi? Cevâb budur ki mevt-i ihtiyârî ile meyyit olduğdan soñra ma’nâda âhirete gitmiş olur ve âhîret ise mağâm-ı inkişâfdır anda müşkil yokdur.” [13b]

“Ya’nî seniñ bu mütesellî olduğun rütbeye dağı bu su’âl vârid olur. Siyyemâ ihtimam-ı ğidmetde ğuğûğu’llâh zâyi‘ ola yok bu mağlûğatıñ her biri Rabbi’l-‘âlemîn’iñ ğapılarıdır.” [18a]

“Lâkin şemereden ğaţ‘-ı nazar bir rü’yâ-yı şâlihaya ğanâ‘at mümkün idi o dağı yokdur diyü su’âl olunur ise şarţ-ı mezkûreye ri‘âyet ğadar zâhir ü bātında âşârı zuhûr edip tağallüf etmez ammâ ri‘âyet-i muhâl ve *li-küllî mağâmin mağâl*.” [90b]

İncelediğimiz bu eserin tasavvufî yönü ağır basmaktadır. Bundan dolayı da ayet ve hadislere sıklıkla rastlanmaktadır. Şârih şiirin anlamına ulaşmaya çalışırken ayet ve hadislerden faydalanmaktadır. Şârihin şerhte kullandığı bütün Arapça ayet ve hadisler dipnotta verilerek tercüme edilmiştir. Ebû Bekir Nusret, beytin anlamını sıklıkla *Kurân-ı Kerîm*’de geğen ayetlere başvurarak açıklar. Şârih genelde “naşş-ı kerîm” ibaresini kullanarak *Kurân* ayetlerini delil olarak gösterir:

“..ve bu mefhūm şadākat-ı maẓmūna şāhid *Vellez ĩne 'h-tedev zādehum huden* naşş-ı kerīmi kifāyet eder..” [10b]

“..*hulika 'l-insānu za 'fā* naşş-ı kerīmi [39b] daħi kuvvet-i beşeriyeniñ za 'fına şehādet etmişdir..” [39a-39b]

“*Innemā yüveffi 'ş-şābirūne ecrehūm bi-ğayri hisāb* [179a] naşş-ı kerīmi bu ma 'nāyı mütezammindir.” [178b-179a]

“..bu vech-i şaħiħ üzere belālarıñ cümlesi ni 'met kabīlinden olur ki *mā-yef'alu 'llāhu bi- 'azābikum* naşş-ı kerīmi daħi a 'del şühūdandandır.” [237a]

Bir işin başta kolay görünmesine rağmen yapmaya çalıştığımızda o kadar basit olmadığını ve yapmanın önünde birçok engel olduğunu görmemize sehl-i mümteni denilir. İran edebiyatında Sadî bu sanatın ustası olarak bilinmektedir. Onun yazıları ve şiirleri oldukça akıcı ve sadedir. Cümleler sadece kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş gibi görünür ancak onun kadar sade ve akıcı yazmaya çalıştığımızda bu işin ilk bakışta görüldüğünün aksine o kadar da basit olmadığı anlaşılır. Sâib'in şiirindeki sehl-i mümteni örneklerini şârih belirtmektedir. Onlardan bir örnek aşağıda yer almaktadır:

“1. Rūy ez- 'ālem be-gerdān eger liķā mī-bāyedet
Büysel ez-kevneyn eger zūlf-i dü-tā mī-bāyedet

Yüzü 'ālemden çevir eger saña liķā vu vuşlat lāzım ise. Dünyādan ve āhiretten üzül eger saña zūlf-i dü-tā gerek ise. Sülūk u mücāhedātñ neticesi budur lākin sehlü'l-mümteni ' kabīlinden etrāfına yanışılmaz.” [66a]

3.1.2. Şerh Yapma Sebebi

Eserlerin giriş bölümünde ve müellefin kitabını niçin ve kime yazdığını açıkladığı, ithaf ettiği kişiye övgüler söylediği, kitabın yazılmasına vesile olan kişi veya olaydan bahsettiği bölüme sebab-i telif denilir.

Manzum eserlerde görülen ve özellikle mesnevilerde bağımsız bir bölüm hüviyeti gösteren sebab-i telif kısmını başlığı, sebab-i nazm-ı kitap, sebab-i tertib, sebab-i tahrir biçiminde olduğu gibi, Farsçadan çeviri kimi mesnevilerde sebab-i terceme olarak da geçer. Bu başlıklar altında şair, kendisini böyle bir kitap yazmaya yönelten sebepleri ele alır.

Ebû bekir Nusret esere başlarken ilk eserin müsveddelerini temize çekmesi için öğrencilerinden birine verir. Fakat o öğrenci eserin birçok yerini bozup değiştirmeye başlar. Bir müddet sonra eser etrafta okunup yayılır ve takdir görmeye başlar. Bu takdirle şevke gelen Nusret, *Dîvân*'ın “te” harfli gazellerinin şerhini yapar ve bizzat kendi kalemiyle temize çeker. Okuyucuya da eseri bir defa okuduklarında anladım dememelerini tembih etmektedir:

“‘Ammā ba‘dü ma‘lûm ola ki bu mübtelâ-yı şebâbîk-i keşret ya‘nî Ebû Bekîr Nusret mu‘addemâ Dîvân-ı Şâ‘ib müzâkeresiyle bir müddet iştiğâl zîmnında elif kâfiyesinden vâfir ‘gazeller terceme olunup tesvîdden ihrâcına vâkıf mü‘âde etmediginden şâgirdlerimizden birine tebyîz için müsveddeler teslim ve ba‘zı şakââtına vâkıf olduğça tarîk-i ıslâhın ta‘lîm edip ba‘de’t-tekmîl nüshada keşret-i tebdîl ü tağyîr müşâhede edince bi‘l-küllîye i‘tibâr etmeyip nesyen mensiyen terk ve belki imkânı olsa dîbâcesinden ismimi hak eder idim ve ba‘de müddeten etrâf u eknâfda terceme-i mezkûreniñ intişâr u i‘tibârın müşâhede edince himmet-i efsürdeye bir cünbiş ‘ârız olup “tâ” kâfiyesinden bir miqdâr ‘gazeller cem‘ ü tercemeye şürû‘ ve az müddetde tekmîli müyesser olunca [1b] bi‘z-zât kendi hâme-i isti‘dâdım ile tebyîze himmet ve yâdigâr-ı kitâb-hâne-i eyyâm olmasına ‘azîmet eyledim. Lâkin bu sukâta-ı hân-ı ‘irfâna i‘tibâr edenlerden niyâzım budur ki bu sermâye-i ‘ömrüm olan tercemeyi istinsâh edenler hatt-ı evvelde terk etmeyip bir kere mu‘âbele etmeyince bu nüshaya mâlik oldum demeyeler.” [1a-1b]

3.2. ESERDE EDEBÎ SANATLARIN ELE ALINIŞI

Nusret Efendi bazı beyitlerde edebî sanatları göstermektedir. Edebi sanatı tespit ederek şairin ne demek istediğini açıklamaktadır. Bazı sanatların adı hiç zikredilmezken teşbih ve sihr-i helal gibi bazı sanatlar ise birçok beyitte açıklanmıştır. Metinde tespit edilen edebî sanatlar Sâib tarafından beyitlerde kullanılmıştır ve Nusret Efendi şerhte onları tespit etmiştir.

3.2.1. Teşbih

Teşbih, bir şeyi başka bir şeye benzetmektir ve şairlerin şiirlerinde çokça kullandıkları, en güzel edebî sanatlardan biridir. Ebû Bekir Nusret de şerhinde bu sanatın geçtiği beyitleri özenle göstermektedir.

Şârih şu beyitte şairin insanların iç yüzlerinin yardımlarını, neyin insanların gamını gidermesine benzetmesiyle teşbih sanatını kullandığını öne sürer:

“1. Gerçi ney zerd ü za‘îf ü lâğar [2b] u bî-dest ü pâst
Cûn ‘aşâ-yı Müsevî der-ğorden-i ğam ejdehâst

Lâkin ‘ibâd’ullah bâtın tarafından imdâdlarını nâyîñ erbâb-ı zâhiriñ ekdâr u ğamın izâle etmesine teşbîh kaşd etmişdir.” [2b]

Nusret Efendi şu beyitte ise neyin nağmelerini dinlemenin verdiği gönül ferahlığı Sâib’in, insanın koluna benzettiğini ve şairin kendi memleketindeki kolların uzun olmasından bu mazmunu kullandığını vurgulamaktadır:

“26. Gerçi mî-dâred hâtar ez-âstîn dâ’im çirâğ
Z’âstîn-efşânî-i ü şem’-i dilhâ-râ ziyâst

Güyâ nâydan nağamât-ı laţifeye muşâhib zuhûr eden nefsi âstîn-i benî âdeme teşbîh edip kendü memleketlerinde âstînleri tavîl olmak ‘âdetine binâen bu mazmûnu irâd eyledi.” [6b]

Şârih, şairin kullandığı teşbih-i belîğ sanatını da alttaki örnekte belirtmiştir:

“27. Âstîn-i Meryemest ü çâh-ı Yûsuf zîn sebeb
Nağmehâ-yı dil-ferîbeş rûh-bağş u cân-fezâst

Anîñ hâme-i zerrîni kûtâh-bîniñ gözünde kuru görünür ammâ medd-i ihsânı vâsıl u kâmidir. Güyâ mülûkûñ ğâlibâ küllî vâkı’ olan ihsân u in’âmı hattı ile ve hâme-i zerrîn ile olmak ‘âdetine binâen teşbîh-i belîğ üzere nâyîñ altın kâlemi zâhir-bînlere her-çend kuru görünür ise de kulûb-ı erbâb-ı vecd ü hâle medd-i ihsânı fevku’l-me’ mül vâsıl olur demektir.” [7a]

Bu örnekte de kurtuluş sebebiyle Nûh gemisini akla teşbih etmiştir:

“4. ‘Alem ez-seng-dilân kulzüm-ı pür-kuhsâr est
Keştî-i Nûh der’in verte dil-i hoşyârest

Necât sebebiyle sefine-i Nûh’a ‘aklı teşbîh eyledi.” [18a]

Bu beyitte de teşbih-i belîğ sanatından örnek verilmiştir:

“8. Herke ğâfil ez-zuhûr-ı Hâk büved der-kâ’inât
Büy-ı Yûsuf der-miyân-ı kârvân güm kerde est

Şâ’ib her kimiñ ki nefsinî ‘aqlınıñ fermânında olmaya bir ser-keş tây üzerinde dizgini ğâ’ib etmişdir. Ya’nî aniñçün selâmet-i nevâdirdendir ve bu sebepten şüfiler ‘aqlıñ ahaşş-ı menâfi’ı shehvâtı kabûl etmeyip irtikâbından nefsi men’ etmekdir dediler ve bu teşbîh-i belîğ ekşer-i insânda mücessemdir.” [136b]

Sâib, dünyayı eşeğe benzeterek teşbih yapmıştır:

“5. Çarhest zîr-i rân zi-dünyâ güzeştegân
‘İsâ eger piyâde şüd ez-ħar piyâde nîst

murâdı dünyâyı ħimâra teşbih etmektedir.” [156b]

Bu örnekte de dertli ah, evi süpürürken ortaya çıkan toza benzetilmiştir:

“2. Mî-şümâred âsmân-râ sebze-i ħ’âbîdeî
Dîde-i herkes ki maħv-ı kâmet-i dil-cüy-ı üst

Güyâ âh-ı derd-âlûdı bir ħaneyi süpürürken zâhir olan toza teşbih eder” [223a]

Ebû Bekir Nusret şu beyitte kullanılan teşbih-i belîğlere de değinmiştir:

“14. Ber-fevt-i sehergâh büved eşk-i kevâkib
Kûtâhî-i gîsüy-ı şeb ez-mâtem-i şubĥest

Seher vaktiniñ fevti ĥasretindendir kevâkib gözyaşî dâneleri gibi birer birer dökülüp gâ’ib olmaları ve gece zülfünüñ kışa olması mâtem-i şubĥde ‘âdet-i mâtem-zedegân üzere bulunup dökülmesindendir. Teşbih-i belîğ üzere bir mażmûn ĥasret-i meşĥündür.” [199b]

3.2.2. Sıhr-i Helal

Sıhr-i Helal’ın terim anlamı “güzel söz”dür. Beyitte ilk mısranın sonunda yer alan kelimenin hem birinci mısraya hem de ikinci mısraya bağlanabilecek özellikte olmasıdır. Şârih bu sanatı da şiiirlerde bulup belirtmektedir.

Şârih, altta örnek verdiğimiz 4 beyitte sıhr-i helal sanatını belirtmektedir:

“25. Gerçi ser-tâ-pây-ı ũ yek mısra’-ı berceste est
Her ser-bendî ez’ü terci’-bend-i nâlehâst

Egerçi anıñ başından ayağına dek bir müntaĥab mısra’ gibi ise de neyden her bend başları nâleler terci’-bendidir. Ya’nî şüretâ hem bir mısra’ ve hem bir tûl-ı dirâz terci’-bend taĥayyül etmek mümkündür. Bu beyt ve bundan evvelki beyt sıhr-i helâl kabîlindedir.” [6b]

“3. Feyz-i fütâdegân büved ez-îstâde bîş
Seng-i nişân be-râh-nümâyî çü câdde nîst

İ’tibârda nişân taşı ‘ulemâ-yı zâhire beñzer ki müşkiliñ her ne ise anı ĥall ederler ammâ ‘ulemâ-yı bâtın tâ-keşîb ebyaza dek delîl olup her mevĥını ve her menzili

bildirmeye mütekeffildir ma‘a-hazā halkıñ türāb iqdāmlarıdır. Bir ta‘yyün zāhir ve kendini göstericilik [156b] bimezler irsāl-i meşel degil sihr-i helāldır eger fehm olunur ise.” [156a-156b]

“7. Şüste-rüyān nīz mī-şüyend gāh ez-dil gubār
Nev-ḥattī her cā ne-bāşed rüy-ı zībā hem ḥoşest

Hālā terceme etdigimiz beytde erbābına ma‘lūm olur ki bu bābda mazāmīn-i āşinā olmaḳ sihr-i helāl rütbelere vāşıldır.” [185a]

“8. Şā’ib be-eşer zinde zi-mürde est neküter
Destī ki ‘aṭāyī ne-küned pāy be-ḥ’ābest

Ey Şā’ib eşer ile zinde meyyitden a‘lādır bir el ki ‘aṭā etmeye uyuşmuş ayakdır ya‘nī insānıñ elleri ihsān u ‘aṭā için ḥalk olunup eşer ki naḳş-ı kadem ma‘nāsındır elleriñ naḳşı dāḥi budur; eger eşeri görünür ise hem zinde ve hem el demeye lāyıktır. Yoḳ eşeri ve ihsānı olmaz ise uyuşmuş ayak gibi mürde ve bī-eşerdir ve bu irsāl-i meşel, sihr-i helāl ḳabilindan kemāl-i belāğatda vāḳi‘ ve te’emmüle şāyeste bir mazmündür.” [294a]

3.2.3. Mübalağa

Bu kelime abartı anlamı taşımaktadır. Şiirde bir kimseye ya da bir şeye ait hususiyetlerin gerçekte olduğundan çok daha büyük gösterilmesidir. Mübalağa, kelimelerin güzelliğine aynı zamanda şiirin duygusal yönlerine katkıda bulunur.

Şu beyitte şarabın şiddetli olması vurgulanarak mübalağa sanatı kullanmıştır:

“2. Ez-leb-i ḥāmūş-ı men mühr-i ḥāmūşī ber-nedāşt
Bāde-i telḥī ki naḳş ez-kāse-i Mansūr rīḥt

Bu ma‘lūmdur ki mübāh-ı ḥādde ba‘zı kāselerin sırrın bozup naḳşı döker. Bu ma‘nāya mebnī bade-i ma‘hūdeniñ ḥiddetinde bir mübalağa ve kendiniñ mühr-i sükütunuñ metānetinde dāḥi bir mübalağa irād ḳaşdıyla nazm eyledi.” [53b]

Şârih, şairin dikenini rızık olarak adlandırılması ile mübalağa sanatını kullandığını belirtmektedir:

“11. Ey berḳ-i bī-mürüvvet pārā şümürde bugzār
Her ḥār-ı in biyābān rızḳ-ı birehne pāyīst

Ey mürüvetsiz berḳ ayağıñ şayarak ve te’emmül ederek vaz‘ eyle zīrā bu beyābānıñ [30a] her ḥārı bir bürehne-pānıñ rızḳıdır. Şüret-i zāhirde gāhice şahrālara berḳ vāḳi‘ olup ḥār u ḥāşāḳı yaḳdıḳı gibi ma‘nāda dāḥi bürüḳ-ı cevāzib ve heymān-ı zuhūrı tarīḳ-i sülūkda olan ḥār ibtilaları iş‘āl ile bir taraftan ehālī-i seyriñ derd ü ḡamla

terak্কîsi ne a‘zam mevāni‘den ve nefsiñ tab‘-ı cibilleti olan refāhiyet semtine meylini muktezā zāhiri ni‘met ü bāımı ni‘met, tecelliyāt-ı maħrūceniñ vuķū‘undan ihtirāzı bu kālība ifrāğ edip bu ma‘nāda mūbālağa kaşdıyla ibtilāya rızk tesmiye eyledi.” [29b-30a]

3.2.4. İrsal-i Mesel

Atasözleri, nasihat ve hikmet içermekle sözün güzelleşmesinde önemli bir role sahiptir. İrsal-i Mesel sanatı şiire hekimâne bir içerik kazandırmak gayesi taşır. Şairler bu sanatı kullanarak beyitlere daha derin ve daha canlı bir anlam katmayı hedefler. Bu sanat beyitte kullanıldığında okuyucu üzerinde muazzam bir etki yaratır. Şârihin tespit ettiği İrsal-i Mesel örnekleri aşağıda yer almaktadır:

“2. [38a] Cān-i nūrāni ne-perdāzed be-cism-i tīre-rūz
Piş-i pā-yi h‘iş diden-i şem‘-rā maķdūr nīst

Nūrāni vākı‘ olan cān cisme iltifāt etmez zīrā şem‘e ayağı önünü görmek maķdūr degildir. Şā‘ib-i merħūm bu beytinde irsāl-i meşel zımnında bir kânūn ifāde eyledi ki ašlā taħallūf etmez.” [38a]

“4. Āşıkān-rā aşk-ı āteş-dest mī-baħşed hayāt
Şem‘hā-yı küşte-rā hācet be-nefħ-i şūr nīst

Şoñra fenā-yı sāniyeye vāşıl olup maķām-ı bekāya varması murād olunduķda zıkr olunan hayāt-ı ebediye kerāmet olmaķ üzere dünyāda o sālīke i‘tā olunur ki, bekā bi’llāha tesmiye ederler. Şā‘ib-i merħūm bu rütbelere işāret olmaķ üzere irsāl-i meşel etmişdir.” [38b]

“6. Ez-ħamūşī ķudret-i ğüftār gerded māyedār
Der-maķām-ı ħod sūkūn ez-kārvān zībende est

Sūkūtluķdan şoħbet ķudreti māyedār u ķuvvetli olur kārvāndan kendi maķāmında sūkūt u karar yaķışıklıdır; zīrā ħamūş olunca kārvān-ı kelāmiñ maţāyāsı olan elsine ve enfās rāħat olup kōnaķda bir miķdār eglenme ile diñlenmiş kārvān gibi yürümeye başladıķda ķuvvetli ve metānetli ħareket ederler ve fi‘l-ħaķīķa ba‘z ħalvetden çıkan mürīdlerin ziyāretine varıldıķda ašlā sūkūt edemeyip mütেকellim-i vaħde oldukları müşāhede olunmuşdur ve daħi diķķat olunsa herkes kendi nefsinde bu ħāleti bulur ki, sūkūtuñ feşāħat u belāğatla tekellüme vāfir ‘ināyet ü i‘ānet vardır ve merħūmuñ bu irsāl-i meşeli siħr kaķilindendir.” [72b]

3.2.5. Telmih

Telmih, genel olarak bir hadis, ayet veya meşhur bir kıssaya gönderme yapan edebî sanata verilen addır. Bu sanatı fark etmek için edebiyat, din ve Şark tarihi bilgisine sahip

olunması lazım. Ebû Bekir Nusret bu bilgilere sahip bir şarih olduğu için beyitlerde geçen telmihleri de ele almaktadır.

Hz. Süleyman'ın tacına telmih yapılmıştır:

“2. Ez-na‘im-i dü cihân bâ-dil-i hürsend be-sâz
K’in güher der-şadef-i tâc-ı Süleymânî nîst

İki cihânîñ na‘iminden kâni‘ ve kısmetine râzı kalble geçen; zirâ bu cevher-i tâc-ı Süleymânî şadefinde yokdur. "Güyâ *veheb lî mülkâ lâ-yenbağî li-aḥadîn min ba‘dî* âyet-i kerîmesinden telmîḥ zımnında bu gevher tâc-ı Süleymân’da yokdur” [117a]

Allah'ın ateş suretinde kendini Hz. Mûsâ'ya göstermesi olayına telmih yapılmıştır:

“1. Tâ-sîneem be-dâğ-ı maḥabbet resîde est
Pervâneem be-mihr-i nübüvvet resîde est

..aşıl şem‘ vâdî-i imene pervâne-i müsevîniñ teveccühü ve şüret-i nârda tecellâ-yı nûra telmîḥdir.” [160a]

Şârih bu beyitte de şairin övülenin nefis-i nâtıka olduğunu belirterek telmih yaptığını öne sürer:

“6. Perde-dârî mî-küned şerm ez-‘arâk ân çehre-râ
Verne şad pîrâhen ez-gül rûy-ı ü ḥandânter est

Şad pîrâhen edâsıyla gül-i şad berg murâd etdigini ifâde eyledi ki mazâhir-i esmâ’-i ḥüsnâya işâretle taḥalluḳu remz edip memdûhu nefis-i nâtıka olduğun telmîḥ eyledi fehme şâyeste bir mazmûndur.” [166b]

3.2.6. İstiare

İstiare sanatı teşbihin temel öğeleri olan benzeyen ve kendisine benzetilenden sadece biri söylenerek yapılır.

Nusret Efendi, şairin alttaki beyitte istiare kullandığını belirtmektedir:

“3. Nefes berây-i remîden zaḥîre mî-sâzed
Ve’gerne şîve-i ân şüḥ âremîden nîst

‘Âdetâ nufûr ve remîden âsûdelerde vaşf-ı ğâlib olup bir miḳdâr kaçdıktan soñra teneffûs etmesi nufûr ṭabî‘isine kuvvet ve nefesine vüs‘at gelmek için olduğu

şöhretine binâen isti'âre tarîki ile Şâ'ib buyurur ki, ürkmek için nefesini zağîre eder yoksa o şüh ve çâbük olan dil-berîñ şîvesi karar etmek degildir; kaldı ki, müşebbeh olan benî âdem âhûları şayyâdı yürümek için bu şîvelerde fersah fersah âhûları sıbkat ettikleri mecâza mübtelâ olanlarıñ ma'lûmlarıdır." [30b]

3.2.7. Kinaye

Kinaye örtülü konuşmak anlamına gelmektedir. Şiirde ise gerçeği mecaz yoluyla dolaylı anlatmaktır. Nusret Efendi'nin değindiği bazı kinayeler aşağıda yer almaktadır:

“3. Hâksârî-râ zi-mâ netvân be-mülk-i Çîn girift
İn sifâl-i hâm kem ez-kâse-i fağfûr nîst

Sifâl-i hâm ta'bîri ya'nî fakat hâksârlık ki, kendi gözünde ve halkıñ 'indinde hâk-ı tabi'at olmadan kinâye olup mezâyâ-yı uhrâya vâkıf olmasa da kâse-i Fağfûr'dan kalmaz; puhte vü kâmil hâksârlık kanda kaldı ki, rütbe-i fenâdan 'ibâretir." [38a]

“6. Ez-nûr-ı hüsn nîst tehî hiç revzenî
Dîvâne maḥv-ı halka-yı çeşm-i selâselest

Dâfi' ü râdi'dir diyü yazmışlar, lâkin bizlerin nihâyet-i 'ilmi bu 'âlem, 'anâşır-ı erba'aniñ taḥlîlât u terkîbâtından 'ibâret olduğın bildikden sonra ba'z mevâlid-i selâseniñ havâşından aḳall-i ḳalîline ıttılâ'dan kinâyedir." [85b]

Bu beyitte şârih, Sâib nefesi düzeltmenin rahat olmadığına kinayet ettiğini belitmiştir:

“4. Der-zîr-i saḳf-i çarḫ nefes râst saḫten
Âsûd zîsten teh-i dîvâr-ı mâyilest

Saḳf-ı çarḫıñ taḫtında nefes doğrulatmak, dîvâr-ı mâ'il altında âsûde dirilmektir. Bu beytinden merḫûmuñ nefes râst saḫten, raḫât olmadan kinâye olduğu nümâyândır." [85a]

3.2.8. Mecaz

Mecazın kelime anlamı “gerçek olmayan”dır. Her kelimenin bir ana anlamı vardır. Bazı kelimelerinse ana anlamına ilaveten bir veya birkaç yan anlamı olabilir. Mecazın gerçekleşmesi için gerçek anlamdan mecazî anlama aktarma ve ikisi arasında bağ şarttır. Aşağıda Ebû Bekir Nusret'in şerhinden bu sanata ait bir örnek verilmektedir:

“5. Me-dâr çeşm-i ikâmet zi- 'ömr-i bî-bonyâd
Ki hem-çü riğ-i revân ḫordehâ-yi cân seferîst

Siyemā ihtiyārılıqda rüz-merre, za‘fla hemān ‘ömr-i cāndır demek haqıqate qarīb bir mecāz olup maḥsūsāt zümresine duḥūl eyler.” [113a]

3.2.9. İham

Şiirde bir kelime veya deyim bir aklıyla yakın, diğeri uzak olacak şekilde en az iki anlamının olmasıdır. Her iki anlamı da kullanılır, aradaki fark ise anlamlardan birinin daha çabuk aklınıza gelmesi, diğerininki ise biraz düşündükten sonra aklınıza gelmesidir. Şârihin verdiği iham örneklerinden biri aşağıda yer almaktadır:

“1. Ḥūn der-dilem zi-ğayret-i ān gūşvāre est
‘Alem siyāh der-naẓarem z’īn sitāre est

..yıldızın muḳtezāsı nūr vermektir ve “ḥūn der-dilem” edāsı gūşvāreniñ la‘l olmasın ihām eder.” [142a]

3.2.10. Lugaz

Lugaz bir şeyin adını gizleyip çeşitli özelliklerini belirterek yazılan manzum bilmedir. Metinde geçen birkaç örneğe aşağıda yer verilmektedir:

“20. Yūsufi ez-çāh mī-āred burun der-her nefes
[6a] Ḥāk-ı Yūsuf-ḥiz Ken ‘ān-rā çünin çāhi kücāst?

Her nefesde çāhdan bir Yūsuf çıkarır; murādı, nağamāt-ı müstaḥsenelerdir. Ken ‘ān’ın Yūsuf-ḥiz olan ḥākında buncılayın çāh kandanır? Ya ‘nī her nefesde bir Yūsuf çıkarır, kuyundur diyü luğaz olursa nāya münāsib ü muvāfiḳ gelir.” [6a]

“10. Rūḥ bī-cā ez-şikest-i cism mī-lerzed be-ḥ’iş
Peste çün ez-püst mī-āyed burūn der-şekerest

..kaldı ki, haqıkat-ı nefis nedir? Cevāb, *Fehemnā vaḳaft ḥimāretü’l-şeyḥ* sâil ile mūcibiñ bu makāmda rütbeleri birdir ve meşhūr luğazın maṭla‘ı ki, ol nedir ki, ben daḥi bilmem nedir! Nefs-i nāṭıka haqında olmaḳ ensebdir.” [25b-26a]

“2. [129b] Ni‘met şevēd ziyāde be-ḳadr-ı zebān-ı şeker
Naḥlīst in ki rişe-i ān der-dehān-ı tūst

Ni‘met, zebān-ı şeker kadar ziyāde olur; bu bir naḥldır ki, kökü seniñ ağızındadır. Bildiğün gibi ve ḥ’āhişiñ kadar terbiye edip şemeresin müşāhede eyle. Vāḳı‘ā bu maḥmūn güzel luğaz olur, meşelā kanğı ağaçdır ki, kökü insāniñ ağızındadır? Haqına ri‘āyet etdikçe meyvesine nā’il olurlar diyü su‘āl olursa şeker cevāb tām vāḳı‘ olur.” [129b]

“6. Der-kitāb-ı āşināyi ma‘nī-i bīgāne nīst
İn ḥadīş-i āşinā der-defter-i bīgānegīst

Āşinālık kitābında bīgāne ma‘nā yokdur bu āşinā ḥadīş-i bīgānelik kitābındadır ya‘nī herkes nefsini bilmek bir kitāb-ı celilü’l-ḳadrdir ki bīgāne ma‘nī-i o kitābın içinde bulunmaz; lākin bu sırra vākıf olup esrārına ıttılā‘-ı tām ḥāşıl etmeniñ şartı ve bu āşinā sözüñ taḥaḳḳuḳu bīgānelik kitābındadır ki ibtidā āfāḳda olan mevānī‘ u ‘alāyıḳdan ve şāniyen enfüsde bulunan keşāyıf ve ‘avāyıḳdan bīgāne olmadıḳça bu āşinālık ḥāşıl olmaḳ muḥāldır. Merḥūmuñ bu beyti luğaz üslūbunda nazm olunmuş ḥalli müşkil bir ma‘nādır ammā aşl-ı murādı ma‘lūm olunca taḥrīr olunan şerḥden āsān ve cehle ma‘lūm olur.” [310b]

3.3. DİNÎ UNSURLAR

Açıklama Dinî unsurlar hangi babda ele alındığı....

3.3.1. Kutsal Kitaplar

Eserimizde kutsal kitaplardan sadece Kur’an-ı Kerim ve İncilin adı geçmektedir. Diğer kutsal kitaplara yer verilmemektedir. İncilden 2 örnek vardır ve genel olarak Kuran’dan örnekler verilmektedir.

3.3.1.1. Kur’an-ı Kerim

İslam’ın temel kitabı olan Kur’an-ı Kerim, 23 sene içinde Hz. Muhammed’e vahyedilmiştir. Kur’an-ı Kerim iman, hidayet, kanûnlar, dinî prensipler ve ahlak ilkelerinin çeşitli yönlerini içeren 114 sureden oluşan kutsal bir kitaptır. Kur’an, divân edebiyatının önemli kaynaklarından biridir. Şairler, ayetleri ve *Kur’an*’da geçen kıssaları iktibas veya telmih yoluyla eserlerinde sıklıkla kullanmaktadırlar. Ebû Bekir Nusret de şerh esnasında bol bol anlattığı konuya muvâfık olan ayetlere iktibas ve Kur’an’da geçen kıssalara telmih yapmıştır.

Nusret Efendi, Kur’an’dan genelde *Kur’an-ı Kerim* olarak bahseder, alta şerhte bu konuyla ilgili birkaç örnek verilmektedir:

“*Tecû’u terānī* mefhūmuna işāret edip Ḳur’ān-ı Kerīm’de şehr-i Ramazānıñ şıyāmı ‘akabinde netīce-i şıyām şūretinde vārid olan naşş-ı kerīm, furḳanı ḳarīb ve ḥadīş-i şerīfde *eş-şavmu lī ve ene eczī bih* iki rivāyet üzere ma‘nālarına imā ile ḳulūb-ı aşfıyāya vāḳı‘ olan tecelliyātı murād eder.” [92a]

“Şâlisen nefs-i nâtıkadır ki Şâ’ib merhûm bu beytine derc eyledi diyü neden a‘zam hicâb u ma‘kâm-ı mu‘hatara yokdur ve bir sâlik ma‘kâm-ı kemâle resîde olmaz tâ nefsini da‘hi hicâb bilip imân-ı bi’l-ğayba istinâd etmedikçe ve Kur’ân-ı kerîmde Hâzret-i İbrâhîm’iñ kevkeb ü kamer ü âftâbıyla istidlâlî bu rütbelere işâretdir.” [306a]

“..yine kur’ân-ı kerîmde vârid olan bâr-ı emânete işâret eder ve şikeste beste ta‘bîri ma‘kâm-ı qarînesiyle ve *halika’l-insânu za’fâ* mefhûmuna imâdır ki Rabbi’l-‘âlemîn za‘fîmıza şehâdet etmişken hezâr kuşûrumuz vâkı‘ olacağı mu‘ayyendir.” [306a]

“Egerçi kudret ve sermâye-i mevlâ-yı müte‘âldan kerem oldu ise de bu huşûşda naşş-ı kâtî‘ ve *en leyse li’l-insâne illâ mâ-sa‘â* [307b] ve *enne sa‘yehü yürâ* mefhûm-ı i‘câz-ı mersûmudur ve bir dâhi kur’ân-ı kerîmi be-tamâma tebettü‘ eylesek verâ-yı perde-i ğaybda kullarına va‘d etdiği hasenâtîñ cümlesini *bi-mâ ta‘melûn* mazmûnuna merbût bulursun. bu birkaç satırîñ mefhûmu nûr-ı ‘ayn ile şafâhât-ı kulûba şebt etmeye şâyeste i‘tikâd-ı self-i şâlihîdir.” [307a-307b]

“Ednâsı iki sâ‘at ğaybet ve kizb ü bühtândan mürekkeb saña bir hasb-ı hâl nakl eder ki on kere hatm-ı kur’ân ‘azîm etsen küffârına kifâyet etmez.” [309b]

3.3.1.2. İncil

İncil terimi “iyi haber” anlamına gelir ve Hristiyanların dinî kitabıdır. Kur’an-ı Kerim’de ve İslam hadislerinde İncil, Allah’ın Hz. İsa’ya vahy ettiği kitaptır ancak Hristiyanlıkların inancına göre bu kitap Hz. İsa’dan sonra onunla ilgili sahabeleri tarafından yazılan bir kitaptır.

Doğrudan bir alıntı olmamakla beraber, eserde marifete ulaşmak için okunması gereken bir kitap olarak geçmektedir:

“Aşıl murâdı bu ümmetiñ hakkında vârid olan *‘enâcîlühüm fî kulûbıhim* haber-i şahîhine işâretdir ya‘nî bu ümmetiñ istinbâ‘ı ahkâm-ı esmâ vu şîfât ve ma‘rifet-i uşûl u zavâbıt-ı kâ’inât hâşıl edecek incilleri ya‘nî kitâbları kulûblarındadır. Hâricden bir şey’e muhtâc degillerdir ve bu haberi mü‘eyyid *men ‘arefe nefsehü fakad ‘arefe Rabbhü* vârid olmuştur.” [326a]

3.3.2. Kutsal Varlıklar

Meleklerden bu dört melek eserde ele alınmıştır. Ele aldığımız eserde dört büyük melekten Hz. Cebrail’in, Hz. İsrâfil ve Hz. Azrâil’in adı geçmektedir. Hz. Cebrail’in

görevi peygamberlere vahiy getirmektir. Hz. İsrâfil ise, sûra üfeleyişiyle bize kıyâmeti, haşır ve neşri haber verecektir. Hz. Azrâil de melekü'l-mevt olarak bilinmektedir, canlıların ruhunu almakla görevlidir.

Meleklerin kanatları da mazmun olarak kullanılmaktadır. Ele aldığımız eserde Cebrail daha çok kanadıyla ele alınmaktadır:

“Uşşâk-ı ilâhiyenin güşe-i kalbine kendini bağlamış dâmenini ‘âlem-i kudsâ sur‘at-ı işâlda şeh-per-i Cibrîl’e rabt etmektedir. Murâdı bu mefhûmdan hürde-i taraf-ı ilâhiyenin birine işaretdir ki ba‘z mürîd ezkiyâdan bulunup şeyhinden telaqqî etdi ki esmâ u evrâda mehmâ emken iştiğâl eşnâsında cell-i himmetin mürşidiniñ kalbine duhûl ve merâtib-i maħabbetine vuşûla sa‘y edip bu hâletî mûcib-i hîdemât-ı şâkķalarda bezl-i vücûd eder tâ-şeyhiniñ kendine maħabbeti hâşıl oluncaya dek ve mevlâ-yı müte‘âl evliyâsınıñ kalbinde kendiden ğayrısınıñ maħabbeti istemez.” [259a]

Aynı zamanda daha önce de söylediğimiz gibi Hz. Cebrail’in görevi peygamberlere vahiy getirmektir. Ebû Bekir Nusret’in yazdığı şerhte bu özelliği ile de ele alınmaktadır:

“Bir ‘ârifin kuluğunda ki ‘aql perde-dâr ola bir yaprak Cibrîl’in kanadı şadâsından hâlî degildir. Böyle kuluğ ğâyet nâdirdir ki cemâdâtdan ma‘ânî idrâk etmeden kinâyedir ve her kim fehm ederse Rabûl-‘âleminden o kimseye vahydir, ilhâm ma‘nâsına Şâ’ibin ğarażı budur; zîrâ Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm vahya müvekkildir ve yeşil zebercedden cenâhı olmak münâsebetiyle şadâyı berge tahşîş eyledi yoksa eczâ-yı kâ’inâtda söylemez yokdur lâkin iş fehm etmede.” [260b]

Bazı rivayetlere göre Hz. Meryem’in, Hz. İsâ’ya hamile kalmasına Cebrail nefesiyle vesile olmuştur. Bu yüzden Cebrail, nefesi ve üflemesiyle de mazmun olarak kullanılmaktadır:

“Şâ’ib ne güne ehl-i haķ ‘indinde sükût etmesin ki o maķâmda Cebrâ’il’in nefes uraķ meydanı yokdur. Murâdı *lî ma‘a’llâhi vaķtun lâ-yasa‘unî fîhi melekün muķarrebun ve lâ nebiyyün mürsel* mefhûm-ı şerîfine işaretdir ki kemâl-i teba‘iyetle şerî‘at-ı ğarrâya sâlik olanlara daħi hışşa virâşet muħaķķaķdır ve hem işaret etdi ki, ehl-i haķķın istifrâķı hâletidir ki, kendinden ğaberi yokdur. Ğayr-ı mefhûmu ķanda ķaldı.” [260b]

“Āstîn-i Meryem’dir ve çâh-ı Yûsuf’dur, bu sebebden anın nağmeleri rûh-baħşdır âstîne göre ve cân-fezâdır çâh-ı Yûsuf’a göre. Lâkin âstîn-i Meryem ta‘biri ba‘zı rivâyetde Ĥazret-i Cebrâ’il, Ĥazret-i Meryem’in [7a] âstînine nefh etdi varid olduğuna mebnîdir.” [6b-7a]

Hız. İsrâfil, kıyâmet koştuktan sonra bütün insanların dirilip Mahşer meydanında toplamalarını sağlamak için boynuz şeklinde bir boru olan sûra üfleyecektir. Bu rivayetten dolayı şiirlerde en çok sûr ve üflemek kavramlarıyla ilintili ele alınmaktadır:

“Anîñ nâlesi mürde-dil olanlara şûr-ı İsrâfil olur; ya‘nî nefh-ı rûh ile isti‘dâdına göre ihyâ eder. Anîñ şarı çehresi âhen dillere kîmiyâdır, murâdı yine nağmesidir; zîrâ o rûtbe-i riyâzet şûretinde koruyup şafâ bulmayınca [3a] şafâsında letâfet ü te‘şîr olmaz; kulûba te‘şîri, hâliniñ feyzidir.” [2b-3a]

Ölüm meleği olan Hız. Azrâil dünyadan geçmek isteyenler için bir araç olarak görülmektedir:

“Güyâ dünyâdan geçmek müşkildir diyü iddi‘â edince ‘ilâcına irşâd üslubunda buyurur ki, gûşe-i ‘uzletden zinhâr ayağın taşra koma; zîrâ eşyâ emşâlî ile kuvvet bulur. Bu dünyâyâ meşgûl halkla ihtilâf kuyûdât-ı dünyeviyeyi muhkem edip bir rûtbeğe vardığa fi‘l-hakîka inkıtâ‘a ‘azîmet muhâl olur. Eger ‘Azrâ‘il ‘aleyhi‘selâmı müşâhede etme rûtbesinde hasta olursa da ikinci mışrâ‘da ihtilâtin ‘alâkaya mûcib olduğunda ve hevâ vu hevesin fi‘l-hâl ‘uzletden çıkana zafer bulduğunda mübâlağa edip buyurur ki, şakın ‘uzletden çıkma; zîrâ beliyâtdan evvel uğrayacağın belâ-yı siyâh-ı sāyeñ, dîvârîñ ensesindedir. Güyâ seni gözedir ki, çıktığı gibi yakalayayım diyü bu ta‘bîr fülân kimesne şulehâdan bir emîn ü selîm zât-ı şerîfidir. Gölgesinden korkar ta‘bîri ma‘nâsına degildir; belki ‘alâkadan kaçıp ‘uzlet etmek bâbında mübâlagadır ki, sâlik fi-sebîli‘llâha gölgesi bile belâ-yı siyâh kabîlindedir. Zîrâ vuşûl-i her mürîd ‘Alâ-kadr el-tecrîd olduğü müberhendir ve merhûmuñ böyle ta‘bîrâtı nazîre kabûl etmez.” [17b]

3.3.2.1. Şeytan

Şeytan, Önceleri Hâris isminde bir melek iken Hız. Âdem’e secde etmeyi reddettiği için Allah tarafından lanetlenmiştir. Kulları türlü hilelerle kandırıp kötü yola düşürme fırsatı vermesi için Allah’a yalvarmıştır. Allah onun bu isteğini kabul etmiş ve ona sûra üfleninceye kadar ömür vermiştir.

Şeytan istediklerini yapabilmek için Allah’tan yalan, kibir, şehvet, içki, kumar ve hırs başta olmak üzere bir çok şey ister. Allah’ın yasak meyveyi yememe emrini Hız. Âdem ve Hız. Havvâ’ya unutturur ve onların cenetten çıkarılmalarına sebep olur. Böylece de ilk hedefine ulaşmış olur. Altta verdiğimiz örneklerde şeytanın Âdem ve Havvâ’yı şarap içmeye teşvik ettiğine, insanların nefslerini kullanarak onları kandırıldığına değinilmiştir:

“Yalnız eliñ şadâsı çıkmaz, nefse i‘ânet edip el vermek şeytâna imdâd etmektir; zîrâ nefis şeytânın hazînedârıdır. Tâ-nefsden bir tarafa meyl görmeyince vesvese etmez. Meşelâ ‘ömründe bir bâdeniñ lezzet ü neş’esin görmemiş Âdem’e bâde iç diyü Havvâ’yı söylemez.” [10a]

“Sîneyi âlâyiş-i haqr ü ‘ad ve andan muşaffâ kılmak, ma‘nâda çerçöpü cem‘ edip a‘dânîñ gözüne doldurmaktır. A‘dadan garaızı nefis ü şeytândır; zîrâ insân bi‘t-tab‘ bu tabi‘atlarla mecbûldur ve muhâlifet edeceği bu ikiden gayrı a‘dâ yokdur.” [14a]

“Kaldı ki, cehele şüfiye kibârlarına taklîd ile etdikleri hâltiyât bir vechle kâbil degildir. Huşûş-ı mezkûreye mazhar olan zât-ı şerîflerin çekdikleri riyâzât u mücâhedât ancak kütüblerine tahtîr buyurdukları esrâr-ı nefîseden nüfûs-ı zekiyeñ ma‘lûmu olur, yoksa şeri‘atdan bî-haber Ramazân-ı şerîfiñ kudümünden mekedder şalat-ı hamseyi tedâhul-i vech üzere edâ eden ten-perverlere şeytân görünmeyi [21b] irtikâb etmez.” [21a-21b]

İnsan yaptıklarıyla hem melek ve hem şeytan olabilmektedir:

“..zîrâ insân bi‘l-kuvvâ melekdir ve bi‘l-fi‘l melek daği olabiliyor ki, melâ‘ike ef‘âlî kendiden zâhir olup *Lâ-ya‘şüne’llâhe mâ emrehüm ve ye‘falüne mâ yü‘merüne* vaşfına dâhil olur ve bi‘l-kuvvâ şeytândır ve bi‘l-fi‘l şeytân olmaya daği müsta‘iddir ki, *Le-ugviyennehüm ecme‘îne* [22a] mefhûmu lisân hâlinden güş-ı erbâb-ı intibâha vâsıl olur.” [21b-22a]

Şeytan kendini insandan daha üstün gördüğü için ona secde etmeyi reddetmektedir, şerhin bu kısmında ise Şeytan’ın kendini beğenmesine işaret edilmektedir. Aynı zamanda insanların kendi fikirlerini beğenip diğer insanlardan daha üstün görmeleri bir şeytanî özellik olarak belirtilmektedir:

“Pertev-i hüsn-i ezel, der ü dîvâra düşmüşdür. Şeytân, şahib-i cemâl gibi kendi dîvârınıñ maıvı ve cemâliniñ ‘aşıkıdır. Ya‘nî mazhar-ı celâl olanlarda daği bu hâlet cârîdir. Beyne’n-nâs, Herkes kendi ‘aqlını begenir dedikleri sirâyet-i cemâl-i ezelîniñ sırrıdır ve vâkı‘dır.” [28a]

Şeytanın lanetlenmiş olarak da adı geçmektedir. Nefs-i mutmainne bütün kötülüklerden sıyrılıp manevi olgunluğa eren nefistir. Bu nefis Şeytan tarafından vücudda hapsedilip insanın bu nefisini kullanmasına engel olması yönüyle Aziz-i Mısır olan Hz. Yûsuf’un hapse düşmesine benzetilmektedir:

“Bu günâhsız cân ki zindân-ı ‘âlemde maıbüsdur hasûdların rağmı için ‘azîz-i Mısır olacaktır; ya‘nî nefis-i muıma‘inne ki hâlâ hasûd-ı şeytân-ı la‘îniñ merâmı üzere zindân-ı bedene hâps olunmuşdur.” [308b]

Sûfiler sakalı bir nevi kutsal bilirler. Aynı zamanda sakalsızlık simgesi olarak kabul edilen köpek balığı bu özelliğinden dolayı Şeytana benzetilmektedir:

“Ya'nî 'arzı nücûm işlâhında olan [324a] 'arz degildir belki ekser-i bâkiyâ sûfiler şakal-perest olup lihyeleriñ tûl u 'arzında mübâlağa ederler ve âşârda *min sa'âdeti'l-mer'i hiffeti lihyete* vârid olmuşdur zîrâ zarûri re's-i sa'âdet olan 'aqlıñ ve fertine şakalıñ hiffeti delâlet eder lâkin lisân-ı 'avâmda şeytânı küsedir derler diyü itirâz olunmaz; zîrâ 'ağldan murâdımız şerî'ata tâbî' olan 'ağldır ve 'ilm-i kıyâfede ve vaqâyı'-ı laîfelerde bu hüşüşüñ kâl ü kîlî ricâliñ ma'lûmlarıdır.” [323b-324a]

3.3.3. Peygamberler ve Kutsal Kitaplarda Zikredilen Diğer Şahıslar

Kur'an-ı Kerim'de adları geçip peygamber olarak kabul edilmeyen Havvâ ve Hızır gibi kutsal şahıslar bu başlık altında ele alınmaktadır. Ebû Bekir Nusret, yazdığı şerhte Hz. Âdem'den ahir zaman peygamberi Hz. Muhammed'e kadar birçok peygambere yer vermiştir. Şârih, çıkarılacak dersler itibariyle de ahlakî öğütler vermek için kıssalardan faydalanmıştır. Metinden tespit ettiğimiz kıssalar daha çok beytin anlam bütünlüğünü sağlamak üzere kullanılmıştır. Şârih kendi anlatımına kuvvet kazandırmak, okura doğru yolu göstermek, okuru ikna etmek gibi hususlardan dolayı kıssaları ya aynıyla kullanmış ya da sadece hatırlatmakla yetinmiştir.

3.3.3.1. Hz. Âdem ve Hz. Havvâ

Âdem ile Havvâ, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam inancına göre ilk erkek ve kadındırlar. Dinî anlatımlara göre, Allah'ın emriyle ilk çift olarak cennette yaratılmışlar. İlk insan olan Âdem İslam dinine göre aynı zamanda ilk peygamberdir. Âdem'in yaratılışı, neden yaratıldığı, cennete girmesi, oradaki hayatı, kendi vücudundan Hz. Havvâ'nın yaratılması, onlara cenette yasaklanan şey ve şeytanın kandırmasıyla bu yasağı çiğnemeleri sonucunda cenetten çıkarılmalarıyla dünya hayatına başlamaları Kur'an'da kıssalar şeklinde anlatılır. Sonraki tefsirlerde ve peygamber tarihi kitaplarındaysa bunlarla ilgili oldukça fazla rivayete yer verilmektedir (Tökel, 2016, sç 216)

Hz. Âdem'in ve Hz. Havvâ'nın yasak meyveyi yedikleri için Cennet'ten kovuldukları bilinmektedir. Bu yasak olan şey bir rivayete göre de şaraptır:

“Meşelâ ‘ömründe bir bâdeniñ lezzet ü neş’esin görmemiş Âdem’e bâde iç diyü Havvâ’yı söylemez.” [10a]

Yasak olan bazı rivayetlere göre ise buğdaydır:

“Nedâmet gözyaşınıñ sünbülü olur, her dânesi o gendüm ki, cennet-i ‘adnda Âdem yemiştir; aşl-ı kažiye herkesiñ ma’lûmudur. Lâkin murâdı ekli mezemmetde mübâlagadır ki, eger cennet-i ‘adnda vâkı‘ olsa netîcesi budur.” [134a]

“Âdem ‘aleyhi’s-selâmi Buğday yemek cennetden çıkardı, bu şüret saña tenbîhdir ki, Rabbi’l-‘âlemiñiñ ‘indinde bir arpa kadar ıtâ‘at az olmadığını bilesin *ve men ya ‘mel mişkâle zerratin hayren yereh, ve men ya ‘mel mişkâle zerretin şerren yerah* âyet-i kerîmesin bu i‘tibâr-ı hâkimâne ile tefsir eyledi ki, mevlâ-yı müte‘âla nisbet ‘ışyâniñ şağîri ve ıtâ‘atıñ kalîli olmaz. Cümlesiniñ şemeresi haqqı’l-yaqîn olmak üzere yevm-i mev‘ûdda müşâhede olunur.” [209b]

Hz. Âdem yaratılan ilk insandır. O yaratılmasaydı Allah’ın mükemmelliği anlaşılmayacaktı. Allah Âdem’e kendi ruhundan üfler ve meleklerine ona secde etmelerini emreder. Bu emre bir tek Şeytan itaat etmez. Bu kısımda insanı yoldan çıkaranda yılan eti vardır demekle bir rivayete göre Şeytan’ın Âdem’i kandırmak için yılandan yardım istemesine işaret edilmektedir:

“Eger insân halk olunmasa kemâlât-ı ilâhiyeden bir şey’ derk olunmaz idi, zîrâ ‘âlemiñ eczâların cem‘ etmek bir âdeme mümkün olsa da ‘ulviyât u süfliyâtı ve içleinde bulunan maḥlûkâtı bir şey’ edeyim ise insândan gayrı bir şüret bu cem‘iyeti kabûl etmez. Lâkin insâni bilmek şartıyla eger ‘uqûl-ı [193a] kâşıradan bulunup bu kelimâtdan bir şey’ fehm edemez isek kažiyeñ evvelini fikr ile Rabbi’l-‘âlemiñ Âdem ‘aleyhi’s-şalât ve’s-selâmi halk edip nefh-ı rûh etdiği gibi küllühüm ecma‘ün te’kidleriyle mü’ekked melâ’ikelerine secde ile emr eyledi. Bu kifâyet eder ve esrârdan yâhûd tasavvufdan degildir ki, inkâra edesin. Eger bu daḥi maḥfî olup şufiye tâ’ifesine maḥşûs bir ‘ilm olsa da Qur’ân-ı Kerîm’de ve aḥâdiş-i nebevîde şarâhaten gelmeyen haqqâ’ikden bulunsa el-‘iyâzü bi’llâhi te’âlâ Âdem’e melekler secde etmiş, dedi diyü her kimden şâdır olur ise âteşe yaqarlar idi. Gâhîce nefsiñde bir marâz-ı mühlik hissedip ‘ilâc kaydına düşem der iken aḥbâbdan biri tiryâk-ı fârûk tenâvül eyle ḥalâş olursun dediği gibi nauzübi’llâh anda yılan eti vardır.” [192b-193a]

3.3.3.2. Nûh

Hz. Nûh, Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam’da Allah’ın peygamberlerinden biridir. Hz. İdrîs’ten sonra insanların putlara tapıp yoldan çıkmaları üzerine peygamber olarak Hz. Nûh gönderilmiştir. Yıllarca insanları imana davet ettiği halde sadece oğulları Sam, Ham,

Yafes ile eşleri ve az sayıda bir insan topluluğu iman etmiştir. Ona gemi yap vahyi gelince kırk yıl süren bir çalışmanın sonuunda gemisini inşa eder.

Allah Hz. Nuh'a gemiye bütün hayvanlardan birer çift almasını emreder. Hz. Nûh, kendisine inanan yaklaşık seksen kişiyle gemiye biner. Fırtına izleri belirlediği halde hâlâ kendisine inanmayan oğlu Yam, ben yüksek bir dağa çıkar kurtulurum diyerek babasının teklifini kabul etmez ve gemiye binmeyen diğer canlılarla beraber boğularak helak olur. Bu olaydan sonra insanlık Hz. Nûh'un üç oğlundan türediği için Hz. Nûh'a ikinci Âdem denilmektedir. Hz. Nûh yaklaşık bin sene yaşadığı bilinmektedir (Pala, 2010, s. 361)

Hz. Nûh ile ilgili yukarıda anlattıklarımız şerhte de geçmektedir:

“Alem taş gönüllülerden kuhsâr ile memlû bir deryâdır. Selâmetde Nûh gemisi dil-i hüşyârdır, zîrâ bâtında enbiyâ' u Allâh 'uquldur. Enbiyâ-ı zâhire enbiyâ-ı 'uquluñ rehberleri ve mürşidleridir ve kalb-i insân 'aql ile muttasıf olunca enbiyâyâ tâbi' olup tahzîr etdikleri [18a] mevâdîñ kable'l-âhire, muzarretin dünyâda müşâhede eder ve bu ma'nâyâ maħmûl, Rabbi'l-'âlemîn habîbine hitâb edip buyurur ki, *Qul hâzâ sebîlî ed'û ile'llâhî 'alâ-başîreten ene ve meni'ttebe'enî* ya'nî resûlüm Muhammed sen ümmetiñe de ki, şu sözleri teklif etdigim benim sebîlimdir ben Allâh'a da'vet ederim; başîret üzere ve baña tâbi' olan da teba'iyetle Allâh'a da'vet eder başîret üzere, yoksa görölmeden degil. Başîret, lisân-ı taşavvufda meknûn sırra vuķûfdur. Ednâ rütbesi demek olur ki, sözleri da'vet etdigim umûra imtisal etmeyen erbâb-ı 'uquñun 'inde bile mezmûmdur. Zîrâ menhiyât ve me'mûrâtta dâ'ire-i 'ağldan hâric umûr-ı mübheme götürmedim. Ta'aķkul u tefekkürle haķîkati zâhir ü bâhirdir. Kûlûb-ı 'aķileler tâbi' olup tûfân-ı şübühât ve kühsâr-ı mübhemâtdan bu baħr-ı vücûdda hâlâş oldular. Bu cihetden erbâb-ı taşavvûf 'ağldan eşref-i maħlûķ yokdur derler ve bu 'âlemde her taş gönüllü âdemlerin mażarratından hulâşa vesîle-i 'uzmâ, kemâl-i 'aql olduğu herkesiñ ma'lûmudur. Necât sebebiyle sefine-i Nûh'a 'aķlı teşbîh eyledi.” [17b-18a]

“Nûh gemisi bu baħr-ı vücûdda kâm-ı nehegdır ol kimse cânını selâmet götürdü ki tûfân dâmenine aşıldı; ya'nî bu deryâ-yı vücûd-ı fânîde selâmet ü refâhiyetde olanlardan necât bulmuş gâyet nâdirdir; belki mücib-i selâmet yâ tûfân-ı belâ dâmeninde vartadan vartaya [254b] uğrayarak sâhil-i emn-âbâda vuşuldur. Yok bu müyesser olmaz ise ihtiyârî riyâzât u mucahedât nehenginiñ ağzında zâhiren ü bâtinen her sâ'atde mevti müşâhede ile evfâ tekrâr-ı 'ömr olmaķdır ve bu da'vâya şâhid enbiyâ vu evliyânîñ dâr-ı dünyâda olan şüret-i hâlleri kifâyet eder. Bir âdemiñ sem'ına hakemiyatdan bir şey' vâşıl olmasa bu mażmûn-ı şerîf kâfidir.” [254a-254b]

“Bu iki günün içinde 'ömrden az merâret mi çekdik? Şâ'ib hayât-ı tavîle telâşî nedir? Ya'nî 'ömr-i Nûh kadar mu'ammer olsak gördüğün teklîfât-ı hayâtınıñ tekerrüründen gayrı bir şey'e nâ'il olamazsın. Pes 'ömr-i tavîl fikrinden ise mevte istinbâs efđaldır.” [340b]

3.3.3.3. Hz. İbrâhîm

Hz. İbrâhîm, güneşe, aya, yıldızlara ve putlara tapmakta olan Babil halkına yirmi sayfalık bir kitapla peygamber olarak gönderilmiştir.

Şârih Hz. İbrâhîm'in güneş, ay ve yıldızlarla bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır:

“Şâlisen nefs-i nâtıqadır ki Sâ'ib merhûm bu beytine derc eyledi diyü neden a'zam hicâb u ma'kâm-ı muhâtarâ yo'ğdur ve bir sâlik ma'kâm-ı kemâle resîde olmaz tâ nefsinî da'hi hicâb bilip imân-ı bi'l-gayba istinâd etmedikçe ve Kur'an-ı kerîmde Hâzret-i İbrâhîm'iñ kevkeb ü kamer ü âftâbıyla istidlâlî bu rütbelere işâretdir, ehlenüke ma'lûmudur işâretine.” [301a]

3.3.3.4. Hz. Yûsuf

Hz. Yakûb'un on iki oğlunun en küçüğüdür. Kıssası Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: Hz. Yûsuf rüyasında on bir yıldızla güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Hz. Yakûb bu rüyadan oğlunun peygamber olacağını anlar ve rüyasını abilerine anlatmamasını söyler. Babasının Hz. Yûsuf'a olan muhabbetinin arttığını gören abileri, onu bir kuyuya atar ve Hz. Yakûb'a bir kurdun onu yediğini söylerler. Daha sonra Hz. Yûsuf bir kervana köle diye satılır. Kervanla beraber Mısır'a giden Yûsuf Mısır'ın maliye bakanı Azîz tarafından satın alınır. Hz. Yûsuf'un benzersiz güzelliği Azîz'in eşi Züleyhâ'yı büyüler. Züleyhâ'nın bütün tekliflerini reddeden Hz. Yûsuf bir gün onun odasında kaynarken kaçmaya çalışır ancak gömleği arkadan yırtılır. Dışarı çıkınca Azîz'i kapıda görür. Züleyhâ, Yûsuf'un ona saldırdığını söyleyince onu hapse attırır. Yûsuf, hapiste kölelerin gördüğü rüyaları yorumlar. Sonunda padişâhın gördüğü bir rüya da Hz. Yûsuf'un yorumlaması gibi çıkınca hapisten çıkarılır. Hükümdarın daha önce rüyasında gördüğü yedi yıllık kıtlık ve zenginlik döneminde zahireyi adaletli bir şekilde halka dağıtır (Pala, 2010, s. 483-484) Ken'an şehrinden zahire almak için gelen kardeşlerine gömleğini babalarına götürmeleri için verir. Bunun üzerine Yûsuf ortadan kaybolunca kör olan Hz. Yakûb'un gözleri açılır.

Hz. Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması, satılması, güzelliği ve Züleyhâ ile olan münasebetie değinilmiştir. Hz. Yûsuf ile ilgili yukarıda anlattıklarımız şerhte de geçmektedir:

“Āstīn-i Meryem’dir ve çāh-ı Yūsuf’dur, bu sebebdan anıñ nağmeleri rūh-bahşdır āstīne göre ve cān-fezādır çāh-ı Yūsuf’a göre. Lākin āstīn-i Meryem ta’biri ba’zı rivāyetde Hāzret-i Cebrā’il, Hāzret-i Meryem’iñ [7a] āstīnine nefh etdi varid olduğuna mebnīdir.” [6b-7a]

“Her nefesde çāhdan bir Yūsuf çıkarır; murādı, nağamāt-ı müstahsenelerdir. Ken’ān’iñ Yūsuf-ḥız olan ḥākında buncılayın çāh kaçadadır? Ya’nī her nefesde bir Yūsuf çıkarır, kıyundur diyü luğaz olunsa nāya münāsib ü muvāfiq gelir.” [6a]

“Ey Şā’ib, aḥbāb-ı kirāmıñ kulübuna ba’iş-i sürür olan şöhetden sükūt etmek seyyi’ede pāk dāmen olan Yūsuf’u zindāna komağdır; zīrā mazāmīn-i dil-güşānıñ cemālī dünyāda ḥūr u ḡilmān müşāhedesinin bedelidir.” [12a]

“Vākı’ā bu mefhūmu āyet-i kerīmeden istinbāt daḡi mümkündür; zīrā Yūsuf ‘aleyh’is-selām berāderlerine *İzhebū bi-kamīşī hāzā feel-kuhu ‘alā-vechī ebī ye’ti başīran* ya’nī benim şu pīrāhenim götürün pederimiñ yüzü üzere koyun, başir olduğu ḡalde gelir buyurdu. Gömlek anı başir eder demedi ve sonra Rabbi’l-‘ālemīn daḡi *fertedde başīren* buyurdu; ya’nī başir olduğu ḡalde ‘avdet etdi. Pīrāhen vech-i mübārekine konulduḡda şūfiyenīñ bu maḡalde daḡā’ik u ḡakā’ikden bahşleri tavır-ı ‘akıldan ḡāric olduğıçün terk olundu.” [15b]

“Mışır-ı vücūdda Yūsuf-şinās göz yokdur, yoksa bu karandıklığıyla bile dünyā zindānī daḡi ḡoşdur. Murādı, riyāzāt u ictihādāt-ı dār-ı teklif zindānında erbābına vākı’ olan tecelliyāt-ı kalbiyeye işāretidir. Vākı’ā bu lezzetden maḡrūm olanları ḡakīkat-ı ḡalde zindāndadırlar.” [186a]

“Şermgīn ü pūr-ḡayā olan ma’nā Yūsuf’una nāzik lafz, pīrāhen maḡāmındadır. Kimi heyemān, ḡālāt-ı aşkıyadan bu pīrāheni çāk edip bī-perde cemāl-i bā-kemālīne nazar etmek ister ve kimiñ daḡi Yūsuf-ı ma’nānıñ farḡ-ı taḡassürü, dīde-i başiretine ḡışāvet verdikten sonra bir zamān evḡāt-ı ‘ömrü tūşe-i şabr-ı cemil ile güzerān edip ‘ākıbetü’l-emr pīrāhen-i elfāz-ı āyāt u aḡādīşden buy-ı maḡbūb-ı mezkūr, dimāḡına erişip kifāhen cemāl-i pākine ittiḡād-ı başar u başiretle temāşāya kudret ḡāşıl eder.” [63b]

“Bir Yūsuf ki, Züleyḡā anı rü’yāda görmemişdir, gönül çārsūsunuñ başında cilve edicilerden biridir. Ya’nī bāzār-ı kalbde zuḡūr eden şuver-i cemāl ḡakḡında bu mazmūn mübālaḡa degil, belki ‘aşr-ı aşīrin ifāde [231a] edemez; lākin o cemālleri müşāhede herkese vākı’ olmaz. Hemān etvār-ı beşeriyeden münselih, mevt-i iḡtiyārī rütbesine vāşıl olan müteşerri’ ve ‘ilmiyle ‘āmil ḡarekāt u sekenātında bid’atdan münezzeh Muhammedīlere vākı’ olur; yoksa günde üç def’a at’ime-i muḡtelife ile mā-lā-māl olanlar ve ‘ömründe şu ḡuşuş bid’atıdır diyü ictināb etmeyenler bizler ne görür isek anlar daḡi anı görürler. Şakınp ten-perverlere i’tikād etmeyesin ki, iftirā ederler ve murādları me’lūf oldukları mezākāḡkların icrā içün celb-i dünyā etmekdir ve böyle umūr-ı ‘acībeyi kabūle ‘ulūm-ı şerī’atda müteḡayyir olmaya muḡtācdır ki, uşūluna vākıf olunca furū’unu inkār etmeye ve illā bir mezhebiñ furū’undan birkaç kitāb okuyup bir miḡdār beyzāvīden ve berāy-ı teberruk-i meşābih-i şerif yā buḡārī, o daḡi izn almak için görme ile ḡalā beynimizde olan ‘ulemāların biri olur. Kaḡiye

ise bu hâletlerin gayrı ve ‘amel huşûşunu hiç su’âl etme ve şübheli olmasın diyü loğmasından bahş eder. Âdem iksîrden ağarr-ı bayağı islâm ta’rifi ki, halk-ı lisânından ve yedinden emîn ola bir kimseniñ hakkında şâdık olur ise hakîriñ ‘indimde kuşbdur ve bu kelâm ‘ibâdu’llâha sü’-i zan tarîki ile degil. Hemân kendi nefsimi tevbiñ için söyledim.” [230b-231a]

3.3.3.5. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ, ilahlık iddiasında bulunan Firavun’un hükümdarlığını sürdürdüğü yıllarda Mısır’da doğmuştur. O sıralarda bir kâhin Firavun’a İsrâiloğullarından doğacak bir çocuğun devletinin yıkılmasına sebep olacağını haber verir. Firavun bunun üzerine erkek çocukları öldürtmeye başlar. Hz. Mûsâ’nın annesi oğlunu öldürülmekten kurtarmak için bir sandık içerisinde Nîl nehrine bırakır. Firavun’un eşi Asiye çocuğu bulup saklar ve sütanneleriyle besleyip büyütür. Hz. Mûsâ Medyen’e gittiği sırada Hz. Şuayb ile tanışır ve onun kızıyla evlenir. Ailesiyle Mısır’a giderken Tûr dağında Allah onunla konuşur. Burada Allah, Hz. Mûsâ’ya onu peygamber olarak seçtiğini bildirir. Hz. Mûsâ, kardeşi Hârûn ile birlikte Firavun’u Allah’ın dinine çağırarak görevlendirilir. Hz. Mûsâ’nın gösterdiği mucizelere şahit olduğu halde ona inanmayan Firavun, öldürmek için Hz. Mûsâ’nın peşinden giderken Kızıldeniz’de boğulur (Pala, 2010, s. 334-335)

Hz. Mûsâ edebiyatta Allah ile konuştuğu için *kelîmullah* olarak bilinmekte, aynı zamanda yılan olan asası, yed-i beyzası ve Firavun’u suda boğması ile ele alınmaktadır:

“Egerçi ney sarı vu za’if ve elsiz ü ayaksız ise de ve bir kimesneye imdâda isti’dâdı taşavvûr olunmaz ise de, Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmîñ ‘aşâsı gibi ğam yemede ejdehâdır. Bi-‘aynihi dîbâcede takrîr olunan ‘abd-i fânîniñ hem-ğâlidir.” [2b]

“*Hasbune’llâhu ve ni’mel-vekîl* ve buncılayın haddi olmayan rütbelere taşaddiden imtinâ’a ‘ibret-i a’zam rü’yet-i talebiniñ ‘ağabinde Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâma, Rabbi’l-‘âlemîn’iñ kelâm-ı hikmet-nizâmı kifâyet eder. *Yâ Mûsâ innî şafeytuke bi-risâlâtî ve bi-kelâmî fehu mâ âteytuke ve kun mine’s-şâkirîn* ya’nî yâ Mûsâ ben seni risâlâtım ile ve kelâmım ile ıstîfâ eyledim. Saña verdiğimi al, dañi şâkirlerden ol, nazar-ı ‘ibretle bak ki, bir ulü’l-‘azm peygamber-i ‘âlî-şâne ne cevâb verildi? Ma’a-hazâ Hâzret-i Mûsâ’yı o su’âle muştar eden kemâl-i takarrüb-i ilâhî gibi bir sebep-i a’zam [13b] var iken bir muştezâ-yı hikmet bu naşîhat-ı muşarrife ol vakt-i maşşûsda rü’yete bedel olundu. Eger su’âl olunursa ki yâ bu kadar müşkil ve hîta-yı ‘ağıldan dür ise bu mes’eleyi yazanlar ne keyfiyetle derk etdiler ve anlar da bizim gibi beşer degiller mi? Cevâb budur ki, mevt-i ihtiyârî ile meyyit olduğdan soñra ma’nâda âhirete gitmiş olur ve âhiret ise mağâm-ı inkişâfdır, anda müşkil yokdur.” [13a-13b]

“Kebūd olan çarḥ-ı fir‘avnîlerin düşmenidir yoksa Kelîmiñ rûd-ı Nîl’den havfî yokdur ya‘nî felek Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma nisbet-i emri ile cārî ve ḥükümüne mütemesşildir. Nîl ırmağı gibi güyâ nümâyişde [260b] hem-reng olduğün böyle ta‘bir eyledi ve beytiñ cem‘iyet tenâsübi sihr maḳûlesindendir.” [260a-260b]

Hz. Mûsâ aynı zamanda ülü‘l-azm peygamberlerden sayılmaktadır:

“Zîrâ devlet-i bîdâr İskender’den ziyâde olmaz ki, bir göz uykudur, ziyâde degildir; zîrâ devlet-ı bîdâr-ı İskender’den ziyâde olmaz ki, ḥâlâ ḥikâyelerde kalmışdır ammâ ehl-i ihtîşâşa maḥşûş olan devlet-i bîdâr, ‘âlem-ş bâṭın ki, anıñ şâhibleri yevmen kayumen devletleriniñ ebediyetini müşâhede ve vârid olan kuvvetlerini müâyede etmededirler hattâ ‘âlem-i ‘ukûlda Ḥazret-i Mûsâ gibi ulü‘l-‘azm peygamberiñ evliyâyâ muhtaş olan ‘ilm için siyâhat edip Ḥızr’ı bulması kifâyet eder ve bunda ve bunda Ḥızr’ın efđaliyeti iḳtîzâ etmez, ğalaṭ fehmi edip ihtîşâş lafzını unutma ve devlet-i bîdârda bir göz uyku ta‘biri ile bâ‘iş-i ğaflet olduğuna işâret eyledi.” [247b]

“Evvelî [200b] Rabbi‘l-‘âlemîn’e ta‘zîm, ya‘nî kulüb ‘ibâdında te’nîsi kullarına merḥamet ve böyle olunca bir kimseniñ eli ile olmaz ise bâri kelâmıyla bir gönül ḥoşnûd u rāḥat olmayınca söz Şâ‘ib’iñdir raḥmetü‘llâhu ‘aleyh ve Mûsâ ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâma. Tûr-ı Sînâ’da veşâyâ-yı Rabbi‘l-‘âlemîn’den biri budur ki, Yâ Mûsâ kullarımdan bir gürûhuñ ḥâcetlerin saña ḥavâle eder isem anlara merḥamet ile benim rûhuma merḥamet edersin ve bunuñ fevkinde terğibiñ taşavvuru mümkün degildir.” [200b]

3.3.3.6. Hz. Süleyman

Hz. Dâvûd’un oğlu olup babası gibi hükümdar peygamberlerdendir. Hz. Süleyman’ın hükümdarlık alameti olan, cenetten getirildiğine inanılan bir taş üzerinde ism-i azam yazılı olduğu yüzüğünün olduğu rivayet edilmektedir. Herkes, başta insanlar, cinler ve hayvanlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğdi. Sadece abdesthaneye giderken yüzüğünü çıkarıp veziri Âsaf’a ya da eşine verirdi. Nedeni bilinmeyen bir olaydan dolayı Hz. Süleyman Allah’ı kızdırmıştır. Ceza olarak bir cin Hz. Süleyman’ın kılığına girip yüzüğü eşinden alır. Bunun üzerine Hz. Süleyman saraydan çıkarılır ve yerine cin hükümdar olur. Bu esnada Süleyman balıkçılıkla meşgul olur. Cin yüzük tekrar Hz. Süleyman’ın eline geçmesin diye onu denize atar. Yanında çalıştığı balıkçı her gün Hz. Süleyman’a iki balık verir, o da birini satıp diğerini yer. Kırk gün devam eden bu durumun sonunda yine kendisine verilen balıklardan birini yemek için balığın karnını yaran Hz. Süleyman kendi yüzüğünü bulur ve bu yüzük sayesinde tekrar hükümdar olur. (Tökel, 2016, s. 233-234)

Hız. Süleyman'ın yukarıda belirttiğimiz hikayeleriyle metin çerhinde de geçmektedir:

“İki cihānıñ na‘iminden k̄ānī‘ ve kısmetine rāzı ƙalble geçen; zīrā bu cevher-i t̄āc-ı Süleymānī şādefinde yoƙdur. “Güyā *veheb lī mülkâ lâ-yenbağî li-aħadın min ba‘dī* āyet-i kerīmesinden telmīh zımnında bu gevher t̄āc-ı Süleymān’da yoƙdur dedi ammā küstāhlıƙdan ħalā’ degildir.” Zīrā Süleymān ‘aleyhi’ş-şalavatü ve’s-selāmıñ şüret-i ħālī i‘tibārıyla merħūmuñ ƙaşd etdigi şüret mu‘ābıƙdır. Yoƙsa enbiyānıñ zāt-ı şerīflerinde bātın cihetinden her bir ħaşlet-i ħamīde mevcūd olmaƙ ħayşiyetinden vaktleriniñe eşref ve a‘lāsı bulunurlar ve ħaƙıƙatde ƙalb-i k̄ānī‘ ve mevcūd u müyessere rāzı olup ziyāde talebinde olmamaƙ ƙatı nādir bulunan cevherlerdendir. Belki ħavārıƙıñ ekremi ve kirāmetiñ elzemidir ve levāzım-ı beşeriye nihāyet ƙabül etmez ve tedārikine şarf-ı maƙdūr etmeye ‘ömr yetmez.” [117a]

“Şüküfe, bī-berglıƙden meyveye vāşıl oldu. Kendinden ‘alāƙayı dök t̄ā-semer bulmaya k̄ādir olasın. Murādı sekiz s̄ā’il beyninden birine iki p̄āre vermek degildir, derünundan ‘alāƙayı kesmektir. İsterse mülk-i Süleymān’a mālīk ol, zarar etmez. Nizā‘ın cümlesi ƙalbiñ tecerrüdü ve ruħuñ teferrüdü ħaƙƙındadır yoƙsa şüretiñ bu rütbelerde mudāħalası yoƙdur.” [69b]

Divān şiiirinde Hız. Süleyman'ın güç ve kuvvet sembolü olan tahtından sıkça söz edilmektedir. Metinde tahtının havada uçtuğuna da değinilmektedir:

“Nefes perī-zādeleriniñ ƙanadından başında çetri vardır. Ya‘nī, cümle s̄āzlarıñ pādīşāhıdır demek mümkündür; zīrā Süleymān gibi anıñ tahtıñıñ pāyesi dūş-ı havā üzeredir. Nefese, perī-zād ta‘biri göze görünmediği cihetdendir.” [6a]

Hız. Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordusu toplanır. Hepsi birlikte yola çıkar. Karıncaların olduğu vadiye geldiklerinde bir karınca şöyle der: “Ey karıncalar yuvalarınıza gidin, Süleyman'ın ordusu fark etmeden sizi ezmesin.” Onların dilini anlayan Süleyman hafifçe güler ve “Rabbim! Bana ve anne babama verdiği nimete şükretmemi, mutlu olacağım işi yapmamı gönlüme ilham et ve rahmetinle beni iyi kullarının arasına koy.” der. Bu hadiseden dolayı birçok yerde Hız. Süleyman ve karınca birlikte zikredilmektedirler. Hatta bu birlikte zikrediliş o kadar yaygınlaşmıştır ki biri anıldığında akla diğeri gelmektedir (Öz, 2019, s. 29) Nusret Efendi şerhte en çok Hız. Süleyman ve karınca hikâyesine değinilmektedir:

“Rızƙ bābında sükūtlugu ihtiyār eyle ki, ƙarınca dīvān kısmetinde tekellüm edip dudak açmaƙ mülk-i Süleymān’a raħne etmektir. Süleymān’ıñ mülkü ise raħne ƙabül etmez. Hemān ƙarıncanıñ tama‘ıyla şöhretine bā‘iş olur. Raħne ta‘biri leb münāsebetiyle mu‘āla‘a olunmaƙ gerek. Garaż rızƙ ħuşuşunda şikāyetiñ me‘ālī budur demek ister; zīrā tekeffül olunan rızƙ sedd-i ramaƙdır yoƙsa ħāş buğday etmeği ƙuzu kebābı yiyerek ħayvāniyete tenezzül degildir belki mülkiyete teraƙƙı içündür.” [11b]

“Bu o ğazeldir ki, Şeyh Sa’dî ve Mevlânâ-yı Rûm dediler; o ğazelde ki, karınca degilsin ve mülk-i Süleymân’ı ârzü edersin. Merhûmuñ naẓîrede ‘âdeti budur ğâlibâ, birer mısra’ların âhîr ğazelde şâhibiniñ maħlaşıyla irâd eder ve fi’l-ħakîka cümlemiziñ şıfatı budur. Karınca kadar isti’dâdımız yoğiken mülk-i Süleymân ârzüsü derûnumuzdan gitmez.” [140b]

3.3.3.7. Hz. İsâ

Hz. İsâ İsrâiloğullarının son peygamberidir. Hz. Cebrail’in üflediği ruhla Hz. Meryem’den mucize olarak babasız dünyaya gelir. Beşikteyken konuşarak kendisine peygamberlik verileceğini söyler. Hz. İsâ’nın ölüleri diriltme, bebekken konuşmak, su üstünde yürüme, çamurdan yaptığı kuşlara can verme, körlerin gözünü açma gibi mucizeleri vardır.

Hz. İsâ uzak olan yerlere eşek ile ve kısa yolları yürüyerek giderdi. Padişahların genelde at kullandığı bir devirde barış sembolü olarak Hz. İsâ’nın eşeğe binmesi İncil’de de geçmektedir. Metinde de buna değinilmektedir:

“Aħlâķ-ı ħamîde ve tenezzül bâbından inbâ-yı kirâm ħimâra süvâr oldukları vâkı’dır ve sünnetdir. Merhûm buyurur ki, dünyâdan geçenlerin felek zir-i rânındadır; ya’nî eflâka süvâr olurlar. Maħall-i i’tibâr budur ki, ‘İsâ ‘aleyhi’s-şalavatü ve’s-selâm ħimârdan inip piyâde oldu ise piyâde degildir; vâkı’â ma’lûmmurâdı dünyâyı ħimâra teşbîh etmektedir.” [156b]

3.3.3.8. Hz. Yûnus

Hz. Yûnus Allah’ın peygamberlerinden biridir. Dini kitaplarda “balığın yuttuğu peygamber” olarak bilinmektedir. Hz. Yûnus, Ninova halkını 33 yıl tanrının dinine davet eder. Bu süre zarfında ona sadece iki kişi inanır. Bu durum onu çok üzer, bedbaht eder. Allah’ın izni olmadan şehirden ayrılıp denize gider. Gemide olanlarla karşılıklı kura çekerler, kaybedenlerden olduğu için denize atılır. Allah’ın emriyle onu bir balık yutar. Üç gün üç gece balığın karnında kalır. Daha sonra Hz. Yûnus’un duaları Allah tarafından kabul edilir ve balık onu sahile kusar. Metinde de bu olaya değinilmektedir:

“Dinler ħakķa müşkildir, dinlerden akrebdir ve ma’lûm ola ki, bir miķdâr muķadderât-ı ilâhiye, beşeriñ kavliyle meşrû u muķadderdir ve bunların birer birer taħķiki şeri’at-ı muṭahharada şâbitdir. Meşelâ kavliyle olanlardan birine şâhid, [32b] Ĥazret-i Yûnus ħakķında eger tesbîh etmeyeydi, ħûtuñ karnında kıyâmete dek ħalırdı

vārid olmuş ve fi‘li ile muḳaddere mişāl, Ḥazret-i Mūsā’nıñ, Hızır’ı bulmaḳ için bu ḳadar meşakkāt-ı seferi irtikāb etmesi gibi ve bunlar bir enmüzeccdir, ‘aḳıl olan maḥallinde i‘tibārı terk etmez ve beyhüde mevḥümāt-ı maḳrūza ile ṭarīḳ-i ḥazelāta gitmez bildiğimiz ḥaḳḳ-ı şarīḥ budur.” [32a-32b]

3.3.3.9. Hz. Hızır

Hızır, Hz. Mūsā’nın döneminde yaşayan, kendisine ilāhî bilgi ve hikmet öğreten biridir. Bazı fakirlerin gemisini deler, masum bir çocuḡu öldürür, onlara yemek vermeyen köydeki duvarı onarır. Bunlara itiraz eden Hz. Mūsā’ya en son nedenlerini de anlatır. Metinde gemi olayına değinilmektedir:

“Āvāre-i ṭalebe her siyāhlık bir Hızırdır, ızlāl şāḥısına delāleti gibi delālet eder. Gemisi kırılmışlara her mevc bir nāḥudādır; lākin ḡayra istinād. Gemisi kırılıp ṭūfān-ı keşretten bi’l-küllīye ḡaflet etmeyince bu ḥālāt-ı şādıḳalar zūhūra gelmez.” [29a]

Divān edebiyatında Hızır en çok “āb-ı hayāt” ve İskender ile anılmaktadır. Metinde de en çok bu yönden ele alınmaktadır:

“Seniñ şusuz aldayıcı ‘aḳıḳiñe kebāb olayım ki, Hızır’ın gözünü ser-çeşme-i liḳādan bağlamışdır. Ya’nī o daḡi seniñ lebleriñ şevḳinden āb-ı hayāta iltifāt etmeyip bu ḡayāl ile evḳāt-ı ḡüzār olmadadır. Ḥavāşda yazarlar ki, şusuz ādem aḡzında ‘aḳıḳ tutsa şusuzluḡdan olmaz diyü teşne ferīb edāsiyla bu ḡaşıyete işāret eyledi.” [75a]

“Lākin bu deryāya ḡavvāş olanıñ tār enfās-ı ‘ilmiye vü ‘ameliyesi ‘ömr-i Hızır’dan uzun lāzımdır ki, o cevāhirleriñ maḡallerine bā’iş-i vuşul ola; yoksa henüz sāḡilde iken tevātür-i nefese giriftār olan derdmendlerin kārı degildir.” [154a]

“Āb-ı hayāt ki, İskenderānı bulamayıp ārzūsunda yandı; ḳalbiñ ḡülşen-i bī-ḡārınıñ ‘adem-i i‘tibār ile telef olmuş şebnemidir. ḡüyā āb-ı hayātiñ zulümātıda olması münāsebetiyle sūḡte ta’bīr eyledi, ya’nī ḡülşen-i dilde teftiş edenler āb-ı beḳāya mālīk olurlar ki, ebedü’l-ābād fenā ḳabul etmeyeceklerin dünyāda iken taḡḳīḳ edip mesrūr olurlar ve ma’lūm ola ki, muṭlaḳa hayāt ‘ilmdedir ve bu ecelden ‘ilmiñ ve şāḡibiniñ derecesi ‘ālī olmuşdur. Anıñçün Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāma Rabbi’l-‘ālemīn āb-ı hayāta uğrayıp bālīḡiñ derlemesini Hızır’ın meḳānına ‘Alāmet eyledi ki, Ḥazret-i Mūsā’ya refiḳi aḡvāl-i ḡūtu naḳl edince buyurdular ki, *zālike mā-kunnā nebḡi* ya’nī odur bizim ḳaşdettiğimiz. ḡüyā mā’-i hayāt cesed-i meyyiti ihyā etdiği gibi ‘ilm daḡi ḳulüb-ı mevtiyi ihyā etdiği cihetden maṭlūbumuzdur demek ola ve *mecma’ a’l-baḡreyn* ta’biriniñ bir münāsebeti bu ve bir münāsebeti daḡi baḡr-ı ‘ilm ile baḡr-ı ‘ameliñ *mecma’ıdır.*” [231b]

3.3.3.10. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusudur. Divân edebiyatında en çok mucizeleri ile ele alınan Hz. Muhammed'in en önemli mucizesi sayılan *Kur'an-ı Kerim*'in dışında mirâca yükselmesi, parmağıyla ayı ortadan ikiye ayırması, savaşta susuz kalan eshabına parmaklarından su akıtması, kendisini zehirlemek için önüne konulan koyunun dile gelip beni yeme demesi onun diğer mucizelerindendir. Hz. Muhammed'in insanları doğru yola davet etmek için aldığı vahiyler metinde geçmektedir:

“Alem taş gönüllülerden kuhsâr ile memlû bir deryâdır. Selâmetde Nûh gemisi dil-i hüşyârdır, zîrâ bâtında enbiyâ' u Allâh 'uquldur. Enbiyâ-ı zâhire enbiyâ-ı 'uquluñ rehberleri ve mürşidleridir ve kalb-i insân 'aql ile muttaşif olunca enbiyâya tâbi' olup tahzîr etdikleri [18a] mevâdiñ kable'l-âhire, muzarretin dünyâda müşâhede eder ve bu ma'nâya maħmûl, Rabbi'l-'âlemîn habîbine hitâb edip buyurur ki, *Ķul hâzâ sebîlî ed'û ile'llâhi 'alâ-başîreten ene ve meni'ttebe'enî ya'nî* resûlüm Muħammed sen ümmetiñe de ki, Őu sözleri teklif etdigim benim sebîlimdir ben Allâh'a da'vet ederim; başîret üzere ve baña tâbi' olan da teba'iyetle Allâh'a da'vet eder başîret üzere, yoksa görölmeden degil. Başîret, lisân-ı taŐavvufda meknûn sırra vuķûfdur. Ednâ rütbesi demek olur ki, sözleri da'vet etdigim umûra imtisal etmeyen erbâb-ı 'uķûlun 'inde bile mezmûmdur. Zîrâ menhiyât ve me'mûrâtta dâ'ire-i 'aķldan ħâric umûr-ı mübheme götürmedim. Ta'akķul u tefekkürle ħaķîkati zâhir ü bâhirdir. Ķulûb-ı 'aķileler tâbi' olup tûfân-ı Őübühât ve kühsâr-ı mübhemâtdan bu baħr-ı vücûdda ħalâŐ oldular. Bu cihetden erbâb-ı taŐavvûf 'aķldan eŐref-i maħlûķ yokđur derler ve bu 'âlemde her taŐ gönüllü âdemlerin mażarratından ħulâŐa vesîle-i 'uzmâ, kemâl-i 'aķl olduğu herkesiñ ma'lûmudur. Necât sebebiyle sefine-i Nûh'a 'aķlı teŐbîh eyledi.” [17b-18a]

Şârih, islamın ilk zamanlarında insanların Hz. Muhammed'in davetini cennet için kabul ettiklerini dile getirmektedir:

“Evâ'il-i islâmda bey'at edenlere su'âl ederler idi ki, Muħammed'e sizler ne üzerine bey'at etdiñiz idi? Buyururlar idi ki, Mevt üzerine ya'nî islâmî ħabûl edip Resûlu'llâh'a i'ânet etmede helâķ olup cennete vâşıl olmaķ üzere bizler cennete imânımız olduğu rütbe Allâh ħabûl eyleye, pederimiziñ çiftligi pâyesine tenzîl etmişizdir.” [173b]

3.4. TARÎHÎ KİŞİLER

3.4.1. İnan Padişâhları

Eserimizde İnan padiŐâhlarından sadece Şâh Abbâs ele alınmaktadır.

3.4.1.1. Şâh Abbâs

Sâib, Şâh Abbâs II döneminde üne kavuşmuştur. Aynı zamanda Şâh Abbâs ona “melikü’ş-şuârâ” lakabını vermiştir. Metinde ise şârih, Sâib’in Şâh Abbâs’ın özel nedimi olduğunu belirtmektedir:

“Benim üstüñ`ânım üzere bâl-i hümânîñ sâyesi vâkı` oldu, ihtiyârlıkda benim elime tâze baht geldi; gūyâ şûret-i hâlinden beyân ola ki, âhir-i `ömründe mültefit şehriyârı olup Şâh `Abbâs`îñ ahaşş-ı nüdemâsından olduğı meşhûrdur.” [296b]

3.4.2. Şairler

3.4.2.1. Sa`dî-i Şîrâzî

Sa`dî, İran edebiyatının en büyük temsilcilerindedir. 13. yüzyılda Şîrâz`da doğduğı bilinmektedir. Şârih şerh esnasında emin olmamakla beraber Sa`dî`nin beyitlerinden örnek vermektedir:

“El kabarcığıñ ruţubetinden tuhm-ı ümîd neşv ü nümâ peydâ edip yeşillenir, şehâb-ı bahârîñ mâyesi dihkânîñ kefindendir. Bu beyt imtiâhâna şâyeste bir mazmündür. Ğâlibâ Sa`dî-i merhûmuñ olmak gerek, buyurur ki:

Dihkân-ı sâl-hurde çi hoş güft bâ-püser/ K`ey nûr-ı çeşm-i men be-cüz ez-kişte nedrevî

İhtiyâr dihkân oğluna naşîhat zımnında ne hoş söyledi ki, benim gözüm nûru ekdiğinden ğayrı biçemezsin. Şâ`ib-i merhûm dâhi buyurur ki, bir dürlü ma`nevî zirâ`at vardır ki, o zer`îñ faşl-ı bahârîñdaki hâmil-i mâdde-i hayât olan şehâbınıñ maħall-i istimdâdı dihkânınıñ elindedir, yanî zemîn recâya vefk eylediğı maţlabı tuhmuna kıracağ şûretinde olan yed-i imsâkı açıp ruţubet-i kerem ü ihsânı ağıdır ise o tuhm-ı ümîdi vaktiyle yağmur görmüş ekinler gibi neşv ü nümâ bulup fevku`l-me`mül hîrmen-i merâma nâ`il olur, zirâ yed-i maqbûza kabaracağ. Belki tâ`ün şûretindedir ki buhlânîñ elinden kinâyedir; [336a] açılır ise maţlab râħat muqarrerdir, gūyâ fuqarâya şadağa vermek maţlabıñ sur`at-ı huşûluna sebebidir, diyecek mevķi`de bu isti`ârâtı şâ`irâne iltizâm eyledi.” [335b-336a]

Ebû Bekir Nusret, aynı zamanda Sâib’in Sa`dî`ye nazîre yazdığı gazeli de tespit etmektedir:

“Bu o ğazeldir ki, Şeyh Sa`dî ve Mevlânâ-yı Rûm dediler; o ğazelde ki, qarınca degilsin ve mülk-i Süleymân`ı arzû edersin. Merhûmuñ nazîrede `âdeti budur ğâlibâ,

birer mışra'ların āhir gazelde şāhibiniñ maḥlaşıyla irād eder ve fi'l-ḥakīka cümlemiziñ şıfatı budur. Qarınca kadar isti'dādımız yoğiken mülk-i Süleymān ārzūsu derūnumuzdan gitmez." [140b]

3.4.2.2. Mevlānā

Mevlānā 13. yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Hem İnan hem de Türk edebiyatındaki etkisi büyüktür. Şārih, Sāib'in büyük ölçüde Mevlānā'nın etkisinde olduğunu belirtmektedir. Bu etkinin özellikle manevî açıdan olduğunu da vurgulamaktadır. Aynı zamanda Sāib'in Mevlānā'nın etkisinde yazdığı şiire şerhin başında yer vermektedir:

“Sā'ib-i merḥūm naqşibendî meşreb ve şî'i mezheb olup Ḥazret-i Mevlānā-yı Rūm'a rūḥāniyet cihetinden gāzellerinde, siyyemā bu ibtidā terceme edeceğim nāy gāzelinde istimdādın ifāde eder. Bizler dađı ḥazret-i pīre itbāen taqđim-i evşāf-ı ney ile bezm-i 'irfānı tezyin edip bu vechle semā'-ḥāne-i taqrīre duḥūl olundu ki, lafz-ı ney yođ demektir. Ḥazret-i Mevlānā, rütbe-i fenāyı ifāde zımnında, *Be-ş'nev ez-ney çün hikāyet mī-küned* ta'biri ya'nī ney şıfatında 'alā'ıq-ı şūriye vü ma'neviyeden munqatı', her ḥālede nāfiḥine tābi' kendüden irāde bi'l-küllüye meslūb-ı 'abd-i fāniden istimā' eyle ki, nice hikāyet eyler demektir. Kendi zāt-ı kerāmet-simātların rütbe-i fenāda nāya teşbīh etmegın ve *Lisānehü'l-lezī yetekellemü bihi* maqāmına vuşūlin işāret eder." [2a]

Sāib'in Mevlānā'dan yaptığı iktibaslar da şārih tarafından belirtilmektedir:

“Nā-kām 'aşık ve dildārdan ba'īd vākı' olmuştur. Anıñ sovuđ āhı ve şarı çehresi bu da'vā üzere şāhiddir. Bu mażmūnu Ḥazret-i Mevlānā'dan iktibās etmiştir ki ibtidā-ı mesnevīde herkesiñ ma'lūmudur." [7b]

Nusret Efendi şerh esnasında Mevlānā'dan hikāyeler de anlatmaktadır:

“Bir gün Ḥazret-i Mevlānā ḥamāmda bedenine bakıp nice edeyim iltifāt edecek yādigār degilsiniz deyince aşḥābından ba'zısı efendim kime buyurursunuz. Bu kelāmı dedikde 'anāşır u a'zālarım baña behiyy inşāfsız tā-bu kadar bizleri ferāmūş u taḥkīr etmek lā-yağmādır, ḥuḳūq-ı cevārī inkār mı edersin? Diyü şekvā etdiler de anlara söyledim diyü buyurdular ve vākı'-ı ḥāl böyledir; kibārīñ nefslerine zulmları vākı'dır, lākin zarūret-i şefā'atıyla Rabbi'l-'ālemīn 'afv eyleye. Zirā mülāyemāt ü şehevāt-i nefsanıyenīñ bir rütbesine ḥaşr edip de anıñla bir maqāma vāşıl olmuştuk pek nādirdir. Hemān a'lā-'ilācı mevte teveccūh edip bi'l-küllüye ḥużūzunu men' etmektedir ve aḳreb tarīk budur, gidersin buyur." [98a]

3.4.2.3. Tâlib-i Âmulî

Tâlib-i Âmulî İran edebiyatında Sebki Hindînin önde gelen temsilcilerindendir. Ebû Bekir Nusret Tâlib'in Sâib'i hicvetmek için yazdığı beyti zikrederek insâfsız bir hiciv olduğunu dile getirmektedir:

“Söz zülfünüñ şikesti benden dürüst olur benim münkesir olan albim sözüñ mûmiyâsıdır; merhûmu Tâlib-i Amulî hecv etmişdir ki: Şâ'irân şî'r-i od eger beberend/ Şâ'ibâ mând u alemdâneş. Ya'nî eger şâ'irler kendi şî'rlerin getirseler Şâ'ible devâtı alır ya'nî halkıñ bulduğı mezâmîni usn-i ta'bire [278a] ifrâğ edip kendine nisbet eder ve merhûmuñ bu beyti dağı min vech bu ma'nâyı ikrâr gibidir ve yağışır zîrâ bu adar ma'nâ bir âdemden zuhûru eger mu'ammer olmuş ise de mağall-i istib'addır; lâkin Tâlib-i merhûm dağı bi-insâfâne hecv etmişdir.” [277b-278a]

3.4.2.4. Hâfız

Hâfız, İran edebiyatının şüphesiz en büyük şairlerindendir. 14. yüzyılda yaşayan şairin şiirindeki âhenk ve akıcılık şöretinin en önemli sebeplerinden biridir. Nusret Efendi, Sâib'i üstâd olarak kabul etmez. Bu kanaate de Gülistân, Bûstân ve Hâfız'dan yirmi beş gazel okuyarak vardığını dile getirir:

“Bu akîriñ Fürse intisâbı ehlinden tağışil edip erbâbı ile çok görüşmeden degildir ve attâ Sâ'ib'i ve Şevket'i ve ayrı devâvîn-i Fûrsüñ birini üstâddan görmüş degilim, fakat kırâ'et vechi üzere tağışilimiz gülistânın bi-tamâmihi şâm-ı şerîfde okudum ve Bûstân'dan iki cüz' miğdârı ve Hâfız'dan yigirmi beş gazel istifade tarîkiyle nâ'il olduğumuz budur, kıyâmete dek nüsağ-ı mûte'addidede meşûr olacağı kızbi abûl etmem; murâdım mevlâ-yı mûte'âlîñ ni'metin tağıdîşdir.” [185b]

3.4.2.5. Şevket-i Buhârî

Şevket, İran'da yaşamış bir şairdir. İran edebiyatının önemli şairlerinden biri olduğu halde İran dışında daha çok tanınıp incelenmiştir. Sebki Hindî'nin önde gelen temsilcilerinden olan Şevket'in adının şerhte en çok geçen şair olduğu söylenebilir.

Abartılı mübâlağaları ile tanınan Şevket'in bu tarzına şârih sık sık değinmektedir:

“Anıñ dil-ırâş olan nâleleri 'aşâ-yı Mûsevî gibi seng-i ârânıñ tab'ından rahmet çeşmesin açıcıdır. Bu iki beyti Şevketâne mübâlağaya maşrûfdur ve mağallindedir;

zîrâ kulûb-ı kâsiyeye te'sîr edip ağlatması 'aşâ-yı Müsevînin seng-i hârâdan çeşmeler icrâ etmesine beñzer." [5b]

"Eger benim gönlüm etrâfında büse hevesi dolanmadı ise 'adem-i iştihâdan degildir, belki o endîşe-nümâ olan çehreden fikr ve havfa tâbi' olduğundandır; zîrâ mübârek çehresi bir şafvete mâlikdir ki, ecsâm-ı keşîfe degil, ma'ânî-i laîfe bile anda muntabı' olur diyü intibâ'îñ zararından çokluk [162b] fikr etmez ammâ ğarażı le'tâfetinde mübâlaĝa kaşdıyla ve in'ikâsa mütehammil degildir. Haĝıĝaten büse ne ğüne taşavvur olunur dese gerek? Şevket-i merhûmuñ mübâlaĝaları Şâ'ib'îñ bu beytinde maĝv oldu." [162a-162b]

Aynı zamanda şârih Şevket'in beyitlerinden örnek verilerek şerh yapmıştır:

"Eger kalîl ve eger akall-i kudretîñ miĝdârı 'amel edersen bu rütbe-i Süleymâniye seniñdir ve bu mażmûnda Şevket merhûm buyurur ki:

Dest ez-kerem be-'özi-i teng-mâyeĝi me-dâr/ Bergi der-âb keşti-i şad mür mi-şevved

Ya'nî sermâyem yufkadır diyü eliñi keremden kaldırma; zîrâ bir sâde yaprak, şuda yüz qarıncaya gemi olur. Şâ'ib-i merhûmuñ dehân-ı mûra raĝne-i mülk-i Süleymân ta'biri nüfus-ı maĝlûkanıñ levâzımınıñ eşeddi rızĝ olduğün bir pâdişâhîñ tevâbi'inden biri aç kaldıĝı gibi zarûri ağzın açıp pâdişâha daĝl u ta'arruza şürü' edince ma'nâda mülkünden bir raĝne açılmış olur; bu vech, şahîĝdir. Yok efsânelerde bir qarınca kıssası olup aña binâ etdi ise câ'izdir, lâkin vâkıf olmamışızdır." [39a]

Ebû Bekir, Şevket'i de üstâd olarak kabul etmediĝini dile getirmektedir:

"Bu haĝiriñ Fürse intisâbı ehlinden taĝşil edip erbâbi ile çok görüşmeden degildir ve hattâ Şâ'ib'i ve Şevket'i ve ĝayrı devâvîn-i Fursûñ birini üstâddan görmüş degilim, fakat kırâ'et vechi üzere taĝşilimiz ĝulistânın bi-tamâmihi şâm-ı şerifde okudum ve Bûstân'dan iki cüz' miĝdârı ve Hâfiz'dan yigirmi beş ĝazel istifade tarîĝiyle nâ'il olduğumuz budur, kıyâmete dek nüsaĝ-ı müte'addidede meşûr olacaĝ kızbi kabûl etmem; murâdım mevlâ-yı müte'aliñ ni'metin taĝdişdir." [185b]

3.4.2.6. Hâkânî

Hâkânî, İnan edebiyatının en büyük şairlerindedir. Keskin zeka ve hayal gücü ile tanınan bu şair Kaside şairi olarak bilinmektedir.

Nusret Efendi şerh esnasında Hâkânî'nin beyitlerinden de örnek vermektedir:

“Murādı herkese maḥz-ı ‘ināyet-i Rabbi’l-‘ālemīn olan ‘ömrdür ki, [160b] her dakīkası biñ Yūsuf’a muḳābıldır ve bu ma‘nāya işāret ḳaşdıyla Ḥākānī merḥūm buyurur:

“Pes ez-sī sāl īn ma‘nā hüveydā şūd be-Ḥākānī/ Ki yek dem bā-Ḥodā būden beh ez-mülk-i Süleymānī”

Ve bu ma‘nā bedīhīdir, lākin tevfiḳa muḥtāc.” [160a-160b]

3.4.3. Dört Halifeden Hz. Ömer

Şârih dört halifeden sadece Hz. Ömer’e şerhinde yer vermektedir. Onun ettiği dua kabul olmayınca minberine Hz. Abbās’ı çıkartıp yağmur duası okuyunca hemen yağmur yağdığı rivayet edilmektedir:

“Ḥāzret-i ‘Ömer, raḍiyallāhu ‘anh, bir iki def’a istiskāda eṣer-i icābet görmeyince Ḥāzret-i ‘Abbās, raḍiyallāhu ‘anhī, minber-i şerīfe berāber çıkarıp İlähī ‘Abbās’ın ve ‘amm-ı ḥabibiñ ‘indiñde, cāhi ḥürmetine bizlere yağmur ihsān eyle dediği gibi fi’l-hāl zühür eylediği tevārīḥ ü seyrlerde mestūr u muşarraḥdır.” [35b]

3.4.4. İran Mitolojisi

3.4.4.1. Cem

Cem İran edebiyatı, kültürü ve geleneğinin mitolojik unsurudur. Pişdâdiyân soyundan dördüncü padişah olan Cem, Tahmurs’un oğludur. Babasından sonra tahta çıkar, demiri yumuşatıp onunla kalkan ve zırh gibi savaş aletleri yapar. Cem et yiyen ilk insan olarak kabul edilmektedir. Atlar için eğer ve yular yapmayı, aynı zamanda ipek ve pamuktan kumaş dokumayı, su ile çark işletmeyi, madenciligi ve eczacılığı halkına o öğretmiştir (Tökel, 2000, s. 125-130)

Divân edebiyatında şarabı icad edenin Cem olduğuna inanılır. Saltanatındaki güç ve ihtişamı, şarabı (cām) buluşu, üzerinde yedi hat bulunduğu inanılan kadehi ve parlak

tacı ile şiirde sık sık işlenmektedir (Pala, 2011, s. 86-87). Cem, şerhte de bu yönleriyle ele alınmaktadır:

“Deverân-ı nevbet seniñ olduqça bâdeyi cām-ı fikrete at, yoksa bu ma’hūd olan cām ki, görürsün Cem’iñ başını yemişdir; saña da hayr etmez. Hemân ihtiyât budur ki, maşnū’ât-ı Rabbi’l-‘âlemîn’de fikr ile bir keyfiyet peydâ edesin ki, ebedü’l-âbâd senden cüdâ olmaya.” [133b]

“Her kime bâdeden murād keyfiyeti vâkı’ olup anıñ terdârikinde oldu ise kendi şaksısında sāğar-ı Cem’den şarâb içmişdir; ya’nî bâdeden ğaraž bir mâ-sivâyı ferâmüş etdirecek hâlet-i zâ’ide olunca herkesiñ şaksısında bu hamr-ı ma’nevî bulunmak mümkündür, soñra netice hâşıl olduqda şüret-i zâhire mahv olup mu’âtebler ittihâd ederler; murâdı ma’lumdur.” [134a]

“Ġayb perdesinde esrârdan ol şey’ ki mahfîdir, Cem şubhıñ rüşen olan cāmınıñ dâ’iresindedir. Eger o vakt-ı pür-şafâ sülâfesinden dimâğ-ı cāna bir çaşnî feyz olunur ise vâkıf olunmadık bir sırr-ı nihân qalmaz.” [198a]

3.4.4.2. Feridûn

İran’ın en ünlü padişahlarındanır. Dahhâk’ı yenerek Pişdâdiyân soyundan altıncı hükümdar olarak tahta geçmiştir. Saltanatı 500 yıl sürmüştür. *Şeh-nâme*’de adı en çok geçen padişahlardan biri olup onun soyundan olmak övünç kaynağı sayılmaktadır. Uzun ömrü, adaleti, iyilik severliği ve doğruluğu ile ele alınmaktadır (Tökel, 2000, s. 166-173)

İran edebiyatında Feridûn tahta geçince başına koyduğu “kiyânî külâhı” ile daha çok ele alınmaktadır. Değerlilik açısından şiirlerde işlenmekte ve şerhte de Nusret Efendi bu açıdan ele almaktadır:

“Mażmûn-ı sâbıkıñ tetemmesi olmak üzere buyurur ki külâhsız Mecnûn’uñ başında aşk sevdâsı ki kendini beşeriyetden ve levâzımından teb’id edip gürûh-ı vahşiyâne-i pâdişâh eyledi. Feridûn’uñ külâhınıñ tükmesine o sevdâ berâberdir, belki a’lâdır.” [299a]

3.4.4.3. Hüsrev

Hüsrev, Sâsânî padişahı, Nûşirevân’ın torunu, Hürmüz’ün oğlu, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinin erkek kahramanıdır. Yaptığı savaşlarda pek çok zaferler kazanan İran’ın efsanevî hükümdarlarından biridir. Ermen’e gidişinde orada karşılaştığı Şîrîn’e âşık

olmuş, ülkesine onunla beraber dönmüştür. Divân edebiyatında Hüsrev Şîrîn'e olan aşkıyla karşımıza çıkmaktadır. Divân edebiyatında Hüsrev'in tarihî kişiliği geniş ölçüde ortadan kalkmış olup neredeyse tamamen efsanevî bir karaktere bürünmüştür. (Tökel, 2000, s. 176-177)

Şerhte de yukarıda anlattığımız özellikleriyle geçmektedir:

“Şîrîniñ rûy-ı teveccüh-i kalbi Ferhâd'a Hüsrev gibi bir pâdişâh-ı vakt 'aşığı var iken bir himmetiñ mükâfâtıdır ki, Ferhâd o himmeti Şîrîn'iñ emr etdiği hîdmete bağlamışdır. Bu mefhûm bir ders-i feryâd-resdir ki, bir sâliki maṭlabına işâl etmede kifâyet eder; ğayrı bir şey' istemez. Şerî'at u ṭarîkat u ḥaḳîqatiñ cem' olduğu rûkn-i a'zamdır ki, me'âlî cemî'-i himmeti evâmir-i ilâhiyeyi icrâya şarf etmeden kinâyedir ve bu bir ism-i a'zamdır ki, her kim edâsına ḳâdir olursa her ne murâd eder ise taḥallûf etmek muḥâldir.” [169a]

3.4.4.4. İskender

İskender'in Türk kültürünün tefsir, edebiyat, dinler tarihi ve tasavvuf gibi hemen bütün alanlarına tarihî-efsanevî bir şahsiyet olarak girdiğini görmekteyiz. Zülkarneyn kıssalarından etkilenerek ele alınan ve İskender'in hayatını destanî-efsanevî mahiyette anlatan *İskender-nâmeler*'in sayısı çoktur.

İskender, Divân edebiyatında Ye'cûc ve Me'cûc'a set çekmesi, olağan dışı işler gösteren aynası ve Hızır ile ölümsüzlük suyunu aramaya yola çıkması yönleri ile karşımıza çıkmaktadır.

Şerhte ise en çok ayna motifi ve “âb-ı hayat” ile karşımıza çıkmaktadır:

“Her kim sâde-levḥ ü aḥmak vâkı' oldu ise ğamı derk edip esrârına vâḳıf [24a] olmamışdır. Her kim bu ğam âyînesin ḳucağında tutar ise İskenderdir, zîrâ mücâhide ki, taḥammül ezâ-yı nefsâniyeden 'ibâretdir; ğam u ekdâr anıñ a'lâ rütbelerinden olup da'vına nefsi kesr ve âyîne-i ḳalbe riḳḳat u şafâ vermede erbâb-ı sülûkuñ sermâyeleriniñ eḫarıdır ve bi'z-zarûr bedeniñ maḥâfetine sebep olur ki, rûḥuñ ḳuvvetiniñ 'aynıdır.” [23b-24a]

“Gül-ruḥlarıñ ḥicâbsız âyinede cilve etmeleri İskender'iñ mezârı başına mûm yakmaḳdır, bu maẓmûndan fehm olunan muṭlaḳ âyineyi İskender icâd etmişdir, demeye çıkar. Meşhûd olan bunuñ ḥalâfidir ki, İskenderiyede bir minâre üzere bir cisim âyine terkîb edip birḳaç fersaḥ maḥalden teveccüh eden sıfâlin a'dâyı ve 'aded

ü ‘adedlerini müşâhede ederler idi. Lâkin hemân bu eşer İskender’in olduğu içün her dil-ber âyineye bakdıqça bu münâsebetle türbe-i İskender’e bir mûm yakmış olur demek ise tab‘-ı Şâ‘ib’e göre bu ma‘nâya râzı olmayız ve bir nezâket var ise de derk edemedim.” [194b]

“Âb-ı hayât ki, İskenderâni bulamayıp ârzüsunda yandı; kalbiñ gülşen-i bî-hârınıñ ‘adem-i i‘tibâr ile telef olmuş şebnemidir. Güyâ âb-ı hayâtıñ zulümâtta olması münâsebetiyle sũhte ta‘bîr eyledi, ya‘nî gülşen-i dilde teftiş edenler âb-ı beķâya mâlik olurlar ki, ebedü‘l-âbâd fenâ kabûl etmeyeceklerin dünyâda iken taḥkîk edip mesrûr olurlar ve ma‘lûm ola ki, muṭlaķa hayât ‘ilmedir ve bu ecelden ‘ilmiñ ve şâhibiniñ derecesi ‘âlî olmuşdur. Anıñçün Ḥâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma Rabbi‘l-‘âlemîn âb-ı hayâta uğrayıp bâliğniñ derlemesini Ḥızır‘ıñ mekânına ‘Alâmet eyledi ki, Ḥâzret-i Musâ‘ya refîķi aḥvâl-i ḥütu naql edince buyurdular ki, *zâlike mâ-kunnâ neḡi* ya‘nî odur bizim kaşdettigimiz. Güyâ mâ‘-i hayât cesed-i meyyiti ihyâ etdiği gibi ‘ilm daḡi ḡulûb-ı mevtîyi ihyâ etdiği cihetden maṭlûbumuzdur demek ola ve *mecma‘a‘l-baḡreyn* ta‘biriniñ bir münâsebeti bu ve bir münâsebeti daḡi baḡr-ı ‘ilm ile baḡr-ı ‘ameliñ *mecma‘ıdır.*” [231b]

“Ḥızır‘ıñ şādâb u sürûr olmasından hayât-ı İskender’e telḡ olmuşdur yoksa o âb-ı hayâtdan âyineye râzîdir. Kışsa-yı meşhûreye işâret eder; ya‘nî beķâ-yı ma‘hüdda Ḥızır ile İskender müsâvîdir. Ğâyeti Ḥızır cesediyle ve İskender âyinesiyle hayâtda gibidir. Zıkr-i cemîl şuyundan ve âyine ile şafvete imâ eder.” [287b]

3.4.4.5. Ferhâd ve Şîrîn

Bu iki aşk kahramanı şerhte hep yan yana geldiği için onların birlikte ele alınması uygun görülmüştür. Şîrîn ve Ferhâd hikâyesi ilk kez Nizâmî tarafından ele alınmıştır. Tek taraflı ve acı sonla biten bu hikâyede üçüncü kahraman ise Hüsrev’dir. Divân edebiyatında Ferhâd’ın Şîrîn için yaptığı süt ırmağı ve dağ delmesi sık sık karşımıza çıkmaktadır. Ebû Bekir Nusret de beyitlerde geçen bu iki unsura değinmektedir:

“Kimdir tâ-benim şafḡa-yı ḡâtırımın ḡubârı ḡusl eyleyip yıkaya? Ferhâd, egerçi büyük ḡidmetde bulundu ammâ eli önünde süt ırmağı tutar idi; ya‘nî ma‘şûḡundan o kadarca beyinlerinde bir şûret iltifât cârî olmuş idi ammâ benim ḡidmetim maḡbûl mudur yâ merdûd mudur? Mâdde-i tesliyeten raṭb u yâbis bir şey’e mâlik degilim.” [99a]

“Benim kimim vardır tâ-ayağımıñ önünden mâni‘-i refâr olan taşları ḡaldıra? Ferhâd ise tiş-e-i fülâd gibi bir yâr-ı ḡâr tutar idi. Ya‘nî, Ferhâd’a be-ṭarîķü‘l-ma‘nî tişesi, mu‘ayyen sülûk idi.” [99a]

“Ḥamûş olan tiḡiñ tercemânı dehân-ı zaḡmdır, Ferhâd gibi süt ırmağından benim cevherim zâhirdir. Da‘vâya ḡâcet yok, güyâ eş‘ârını cüy-ı şîre temsil edip kendi cevher-i zâtisi ḡaḡkında ḡazeliyât-ı âb-dârını tercemân farz etmiş oldu. Vâķı‘â bî-

sütün elfâzda Şâ'ib'in icrâ etdiği şîr mazâmîni Ferhâd görmek lâzım gelse nefisini merhûma nisbet tıfl-i şîr-h'âra menzilesine tenzîl eder idi." [157a]

"Şîrîniñ rûy-ı teveccüh-i kâlbî Ferhâd'a Husrev gibi bir pâdişâh-ı vaqt 'âşıkı var iken bir himmetiñ mükâfâtıdır ki, Ferhâd o himmeti Şîr'in'in emr etdiği hîdmete bağlamışdır." [169a]

"Kûh-ı Bî-sütünüñ şalâbetinden Ferhâd'ın dil-girlihi vü kederi yokdur, zîrâ meşşâta 'aşk olunca seng-i hârâda nuķûş-ı şîr'inler taşvîr edip taşî 'âşîka hażm etdirir ve çeşm-i 'tibârında hoş gösterir, hemân hüner 'aşkı taşşil etmededir." [184b]

"Ol şey' ki, dâmân-ı kuhsârdadır, Şâ'ib lâle degildir; belki Ferhâd'ın mahrûmiyeti taşîñ gönlünü kan etmişdir. Ya'nî Ferhâd taşâ bu kadar tîşeler darb edip türlü türlü sûretlere ifrâğ eyle, âzürde etmişken o dermdendin mahrûm olmasına düşman olan taşîñ lâleler kalbidir ki, pür-hûn olmuşdur. Vâr kıyâs eyle ki bu hâlede dostu bulunanlar neler çekmişlerdir." [241a]

3.4.4.6. Siyâvüş

Şehnâme'nin önemli bir bölümünü teşkil eden Siyâvüş İran mitolojisinde masumiyet, cesaret, sadakat, merhamet ve kararlılığın timsalidir. Siyâvüş'ün hikâyesi, tüm İranlıların az çok bildiği hikâyelerden biridir. Bu hikâye Yûsuf ile Züleyha hikâyesine de çok benzemektedir.

Şerhte geçen mazmun ise Siyâvüş'ün masumiyetini ispatlamak için herkesin önünde at üzerinde büyük bir ateşin ortasından geçmesidir:

"Siyâvüş gibi âteşden selâmetle gûzer eder her kim [269b] şâf bâdeden geçmeye kâdir olur ise bâdeye daħî âteş-i ter derler. Mizâc cihetinden âteşe mişâl olabilir. Siyâvüş'ün kışşası şeh-nâmede ve âteşden süvâr olduğu hâlde geçdiği meşhûrdur." [269a-269b]

3.4.4.7. Nûşîrevân (Enûşîrevân)

Nûşîrevân, Sâsânî Devleti'nin tahtına oturup yaklaşık 48. yıl saltanat sürmüştür. Kısra Nûşîrevân'ın yönetim ve adalet anlayışı pek çok şair, yazar ve tarihçi tarafından ele alınarak övgüyle bahsedilmiştir. Çalıştığımız metinde adı "Nûşîrevân" olarak adalet simgesi olarak geçmektedir:

"İklîm-i tedbîri kazâ zîr ü zeber eder, yoksa kazânîñ râzî olduğu mülkde Nûşîrevân-ı 'âdil vardır. Ya'nî âteş-perest iken, zîrâ mükâfât u mücâzât muķtażayâtı üzere kazânîñ hükmi ezelişi ma'mûre-i tedbîri virân edip

herkese murādın icrāya rāzı olmaz; ammā muvāfiķ olduğu hālde ki, tedbiriñ taķdıre tenāsübidir.” [22b]

“Nüşin-i revān ‘adāletden ‘ömr-i ebede nā’ il oldu zirā pādişāhların āb-ı hayātı ‘adl döşecilikdir; ya‘nī ‘adālet berekātıyla kıyāmete dek elsine ve kütübde āşār-ı cemīleri zikr olunup bu cihetden ebedi hayāt şāhibi olurlar.” [292a]

4. BÖLÜM

EBÛ BEKİR NUSRET ŞERH-İ BA'Z-I GAZELİYAT-I SÂİB-İ TEBRİZÎ (TE HARFİ) KARŞILAŞTIRMALI METNİ

4.1. ESERİN KARŞILAŞTIRMALI METNİ HAZIRLANIRKEN KULLANILAN NÜSHALAR

Ebû Bekir Nusret'in Sâib-i Tibrizî'den şerh ettiği te harfli gazeller üzerine yazdığı eserin ulaşılabilen müstensih nüshaları aşağıda yer almaktadır. Karşılaştırmalı metni hazırlamak için eserin Türkiye'de bulunan 6 nüshası incelenmiştir ve bunlardan ikisi müellif hattı yani Nusret Efendi'ye ait olduğu için çalışmamızda bu iki nüsha karşılaştırılmıştır.

1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hamidiye Bl. No. 113928 (S)¹

Baş : El-ḥamdu li'llāhi'llezī seḥarra niẓāme 'ālemi'l-elfāzi li't-ṭabāyi'i'l-mevzūneti ve'staḥrace biḥā kūnūze'l-ma'ānī mine'l-esrāri'l-maḥzūneti ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā-ḥabībihi Muḥammedin ellezī mā 'allemehū's-ṣi'ra ve mā yenbeḡi lehü ve aḥsinhü li-ümmetihi kerāmeten memnūneten ve 'alā ālihi ve aṣḥābihi ve ehli beytihi ellezīnhüm maṭāli'ü dīvāni'l-İslāmi bi-envā'i'l-feṣāḥati meṣḥūne.

Son : Cemī'-ı dīvānını muṭāla'a dāḡi müstaḡnī olacaḡında şübhe yoḡdur. Ve'l-ḥamdu li'llāhi Rabbi'l-'ālemīne. Temmet terceme-i ṣāniye-i Şā'ib 'ālī yedi Nūrī 'an ḡāceḡān-ı dīvān-ı 'ālī fi'l-yevmi's-ṣānī ve'l-'iṣrini min şehri Şa'bāne'l-mu'azzam sene tis'a ve seb'ine ve mi'e ve elf.

İst. Tarihi : 1180 H.

İst. Eden : Ebû Bekir Nuşret

İst. Kaydı : Bi ḡamdi'llāh te'alā bu nüshayı kemāl-i ihtimām ile taṣḡiḡ etmek müyesser oldu Ḥarrarahu'l-faḡir Ebû Bekir Nuşret fi sene 1180.

¹ Parantez içerisindeki harfler, metni hazırlarken kullandığımız nüshaların kısaltmaları gösterilmektedir.

Toplam 343 yaprak olan her sayfada 25 satır vardır. Bu nüshada beyitler şerh kısmıyla yanyana verilmektedir ancak beyitlerin altına kırmızı mürekkeple çizgi çizilerek öne çıkarılmaktadır. Aynı zamanda şiirlerin matla beytinin yanında kırmızı mürekkeple matla yazılarak böylece şiirlerin başlangıcı ve önceki şiirden ayrılışı belirtilmektedir. Nüsha müellif tarafından 1180 H. yılında istinsah edilmiştir. Bu bilgi nüshanın son cümlesinden anlaşılmaktadır: Bi-ḥamdi'llāh te'alā bu nüshayı kemāl-i ihtimām ile tashīḥ etmek müyesser oldu ḥarrerühü'l-fakīr Ebū Bekir Nuşret. Sene 1180. Bu nüshada müstensih zaman zaman beyitlerin ve kelimelerin üzerine kırmızı mürekkeple çizdiği derkenarda açıklamalar eklediği görülmektedir.

2. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bl. 68524 (T)

Baş : El-ḥamdu li'llāhi'llezī seḥarra nizāme 'ālemi'l-elfāzi li't-ṭabāyi'i'l-mevzūneti ve'staḥrace biḥā kūnūze'l-ma'ānī mine'l-esrāri'l-maḥzūneti ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā ḥabībihi Muḥammedin ellezī mā 'allemehü's-ṣi'ra ve mā yenbeḡi lehü ve aḥsinhü li-ümmeṭihi kerāmeten memnūneten ve 'alā ālihi ve aṣḥābihi ve ehli beytihi ellezīnhüm maṭāli'ü dīvāni'l-İslāmi bi-envā'i'l-feṣāḥati meşḥūne.

Son : Merḥūm bu maḳāmda sükūtu istişvāb buyurmaḡın fakīr daḡi bu pendle 'āmil olup tercemesine 'azīmet olunan ḡazeller tamām olmaḡın bu maḳām sükūta ḳarār verildi mevlā-yı müte'al istinsāḡ ve muṭāla'a buyuran aḡvān-ı şafā ve ḡullān vefāya sebeb sermāye-i sa'ādet-dārin edip sehv ü ḡaṭālarımızı setrde kezālik 'ināyet eyleye emīn ve ma'lūm ola ki Şā'ib merḥūmuñ eş'arı dört kısımdır. İki ayāt u eḡādişīñ ma'ānī-i laṭīfeleridir ki şiddet-i zekasından levāzım-ı ḳarībe vü ba'ideleriyle nazm etmişdir ve vāḳıf olabildigimiziñ ekşerini şerāḡate taḡrīr eylediñ ve bir kısmı daḡi ḡukmiyāt-ı ḳudsiyedir ki erbāb-ı zevḳ ü 'irfānı mest etmede ḡumr-ı biḡiṣṭi maḳāmına ḳā'im olur ve bir kısmı daḡi pend ü naşīñ keşretinden ṭabī'iyete melāl gelmesin diyü evşāf-ı ḡübān ve aḡlāḳ-ı mestān ve vāḳı'āt-ı zamān ve ḡavādiş-i devrāndan 'ibāret bir ma'nādır ve bir 'ameliñ ekşeri ḡayr olunca cümlesi ḡayra istiḡāle edeceḡi aşlında müberhendir. Rabbi'l-'ālemīn merḥūmuñ taḳşīrātın 'afv eyleyip ḳabrin ravza-ı cenān eyleye. Sübhāneke Allāḡümme ve bi-ḡamdike. Eşhedü enne lā ilāḡe illā ente. Estaḡfirüke ve etübu ileyke.

İst. Tarihi : 1191 H.

İst. Eden : Ebû Bekir Nusret

İst. Kaydı : Bi't-tamâmi imrârı nazar saķatâtı ta'mîr olundu. Ebû Bekîr Nurset 1191.

Toplam 293 yaprak olan her sayfada 23 satır vardır. Bu nüshada beyitler kırmızı mürekkeple yazılıp şerh kısmı altında yazılmaktadır. Müellif tarafından 1191 H. yılında tashih edilmektedir.

3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Halet Efendi Bl. No. 714

Baş : El-ḥamdu li'llâhi'llezî seḥarra nizāme 'âlemi'l-elfāzi li't-ṭabāyi'i'l-mevzūneti ve'staḥrace bihâ kūnūze'l-ma'ānî mine'l-esrâri'l-maḥzūneti ve's-şalātu ve's-selāmu 'alā ḥabîbihi Muḥammedin ellezî mâ 'allemehü's-şi'ra ve mâ yenbeġi lehü ve aḥsinhü li-ümmetihi kerāmeten memnūneten ve 'alā âlihi ve aşḥâbihi ve ehli beytihi ellezînhüm maṭâli'ü dîvânî'l-İslâmi bi-envā'i'l-feşâhati meşḥüne.

Son : Cemî'-ı dîvânını ⁽⁷⁾muṭâla'a dâḥi müstāġnî olacaġında şübhe yoķdur ve'l-ḥamdu li'llâhi ⁽⁸⁾Rabbi'l-'âlemîn temüttü terceme şâniye Şâ'ib 'âli yed şâriḥâ yevmi'l-erba'a ve hüve yevmi 'arefe min şehri zî'l-ḥücceti'l-ḥarām, sene: 1178.

İst. Tarihi : 1178 H.

İst. Eden : Ahmed Hamid

İst. Kaydı : İtmâm yâft in nüsha-yı nefise ez-ḥaṭṭ-ı şâriḥ Nuşret ḳudsu sırrıḥı bi-ḳalem-i şikeste raḳam, faḳîr Ahmed Ḥâmid El-şehîr evedir. Evâḫir-i Rabi'ul-evvel ez-şuhûr sene ḥums u şülşün ve me'tîn ve elif.

Toplam 306 yaprak olan her sayfada 25 satır vardır. Bu nüshada müstensih beyitleri şerh kısmından ayırarak bir çerçevenin içine alıp kırmızı mürekkeple yazmaktadır. Şârihin beyti şerh ederken alıntılacağı beyitler de çerçevesi ancak siyah mürekkeple yazılmaktadır. Nüsha şâriḥ nüshasından Ahmed Hamid tarafından 1178 H. yılında istinsah edilmiştir. Bu nüshada çok az sayıda müstensih derkenarda açıklamalar eklediġi görölmektedir.

4. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Lala İsmail Bl. No. 161

Baş : El-ḥamdu li'llāhi'llezī seḥarra niḫāme 'ālemi'l-elfāzi li't-ṭabāyi'i'l-mevzūneti ve'staḥrace biḥā kūnūze'l-ma'ānī mine'l-esrāri'l-maḥzūneti ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā-ḥabībihi Muḥammedin ellezī mā 'allemehū's-ṣi'ra ve mā yenbeḡi lehü ve aḥsinhü li-ümmeṭihi kerāmeten memnūneten ve 'alā ālihi ve aṣḥābihi ve ehli beytihi ellezīnhüm maṭāli'ü dīvāni'l-İslāmi bi-envā'i'l-feṣāḥati meṣḥūne.

Son : Merḥūm bu maḳāmda sükūtu istiṣvāb buyurmaḡın faḳīr daḡı bu pendle 'āmil olup tercemesine 'azīmet olunan ḡazeller tamām olmaḡın bu maḳām sükūta ḳarār verildi, mevlā-yı müte'āl istinsāḡ ve muṭāla'a buyuran aḡvān-ı şafā ve ḡullān vefāya sebep sermāye-i sa'ādet-dārin edip sehv ü ḡaṭālarımızı setrde kezālik 'ināyet eyleye emīn ve ma'lūm ola ki, Şā'ib merḥūmuñ eş'arı dört kısımdır. İki ayāt u eḡādiṣiñ ma'ānī-i laṭīfeleridir ki, şiddet-i zekasından levāzım-ı ḳarībe vü ba'idedeleriyle nazm etmişdir ve vāḳıf olabildigimiziñ ekṣerini şerāḡate taḡrīr eylediñ ve bir kısmı daḡı ḡukmiyāt-ı ḳudsiyedir ki, erbāb-ı zevḳ ü 'irfānı mest etmede ḡumr-ı biḡiṣṭi maḳāmına ḳā'im olur ve bir kısmı daḡı pend ü naṣḡıñ keṣretinden ṭabī'iyete melāl gelmesin diyü evṣāf-ı ḡübān ve aḡlāḳ-ı mestān ve vāḳı'āt-ı zamān ve ḡavādiṣ-i devrāndan 'ibāret bir ma'nādır ve bir 'ameliñ ekṣeri ḡayr olunca cümlesi ḡayra istiḡāle edeceḡi aṣlında müberhendir. Rabbi'l-'ālemīn merḥūmuñ taḳṣīrātın 'afv eyleyip ḳabrin ravza-ı cenān eyleye. Subḡāneke Allāḡümme ü bi-ḡamdike eşhede en lā ilāhe illā ent estaḡfüreke ve etūbu ileyk.

İst. Tarihi : 1181 H.

İst. Eden : Mehmed Sâdik b. el-Hâc Yûsuf

İst. Kaydı : Temettü tercemeti'l-tā'iyet 'alā yedi'l-faḳīr Mehmed Şâdik b. el-Hâc Yûsuf fî yevmi'l-sebbet ve hüve yevmi'l-mevlūd min rabī'i'l-evvel sene aḡadı ve ṣemānīn ve mā'ihî ve elif min hicret min lehi'l-'az ve's-ṣeref.

Toplam 347 yaprak olan her sayfada 25 satır vardır. Nüşanın iç kapaḡında eserin adı şöyle yazılmaktadır: Şerḡ-i tā'iyāt-ı Sâib-i Tebrizî Nusret Efendi. Bu nüşada beyitler kırmızı yazılıp şerḡ kısmı altında yazılmaktadır. Nüşa Mehmed Sâdik b. el-Hâc Yûsuf tarafından 1181 H. yılında istinsah edilmiştir. Bu nüşada kapaktan sonraki sayfada eserin adı *Şerḡ-i Tâiye-i Nusret Efendi* olarak ikinci sayfada ise *Şerḡ-i Tā'iyāt-ı Sâib-i Tebrizî Nusret Efendi* olarak yazılmaktadır. Bu nüşada az sayıda olmakla beraber müstensih derkenarda açıklamalar eklediḡi görülmektedir.

5. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T. Y. 4223

Baş : El-ḥamdu li'llāhi'llezī seḥarra niẓāme 'ālemi'l-elfāzi li't-ṭabāyi'i'l-mevzūneti ve'staḥrace bihā kūnūze'l-ma'ānī mine'l-esrāri'l-maḥzūneti ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā-ḥabībihi Muḥammedin ellezī mā 'allemehü's-ṣi'ra ve mā yenbeḡi lehü ve aḥsinhü li-ümmeṭihi kerāmeten memnūneten ve 'alā ālihi ve aṣḥābihi ve ehli beytihi ellezīnhüm maṭāli'ü dīvāni'l-İslāmi bi-envā'i'l-feṣāḥati meṣḥūne.

Son : ..temettü'l-kitāb, ḥamden ü şükre'l-vāhibi'l-'aṭāyā. İn nüṣḥa-ı laṭīfe ki 'inde'n-nazar-ı Şā'ib kuḥlu'l-cevāhir est ve terceme-i maḡbūla ki, ḥāvī-i fevā'id-i cūziyle ve bā'ış-i işrāk-ı zemā'irest, der-sene tūs'a ve seb'in ez-ḥāne-i 'anberin fām-ı fādıl Nuṣret ḥaff-ı bi-'ināyeti'r-Rabı'l-'izzet çekide ve bi-ḡalem-i ān ḥamīde ḥaṣlet nüṣḥa-yı ṣāniyees taṣḥīḥ ve berāy-ı istinsāḥ resīd ez-dest-i maḡbūbī be-destem/ Benāberin be-şevḡ u ḡirām fi-le'ālī vü eyyām in nüṣḥa-yı ṣālīse-i cemīle be-ḥaṭṭ-ı bende-i Ḥazret-i Bārī el-Ḥāc Muḥammed Recā'ī taḥrīr ve bā-'avn-ı Ḥazret-i Ḳadīr bi-itmām resīd. Mevlā-yı müte'āl gerden-i 'arūs-ı himmet-rā be-cevāhir-i mezāmineş mütecellī.

İst. Tarihi : 1180 H.

İst. Eden : El-Hāc Muhammed Recā'î

İst. Kaydı : Ve der-ḥicle-i 'irfān cemāl-ı ḡudsī kemāleş mütecellī sāzed, āmin. Ve şalla'llāhi 'alā seyyidinā Muḥammed ve ālihi ve ṣaḡbe ve sellem dā'imen keşiren sene 1180.

Toplam 267 yaprak olan her sayfada 25 satır vardır. Bu nüshada beyitler kırmızı mürekkeple yazılıp şerh kısmıyla yanyana verilmektedir. El-Hāc Muhammed Recā'î adlı müstensih eserin 3. nüshası olduğunu belirtmektedir. 1180 H. yılında istinsah edilmiştir. Bu nüshada müstensih zaman zaman beyitleri yazmadan şerh kısmını yazdığı, derkenarda açıklamalar eklediği görülmektedir.

6. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T. Y. 1227

Baş : El-ḥamdu li'llāhi'llezī seḥarra niẓāme 'ālemi'l-elfāzi li't-ṭabāyi'i'l-mevzūneti ve'staḥrace bihā kūnūze'l-ma'ānī mine'l-esrāri'l-maḥzūneti ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā-ḥabībihi Muḥammedin ellezī mā 'allemehü's-ṣi'ra ve mā yenbeḡi lehü ve aḥsinhü li-

ümmetihi kerāmeten memnūneten ve ‘alā ālihi ve aşhābihi ve ehli beytihi ellezīnhüm maṭālī‘ü dīvāni’l-İslāmi bi-envā‘i’l-feşāḥati meşḥūne.

Son : Cemī‘-i dīvānımı muṭāla‘a dāḥi müstağnī olacağında şübhe yokdur ve’l-ḥamdu li’llāh-i Rabbi’l-‘ālemīn temüttü terceme-i dīvān-ı Şā‘ib bi-avni’llāh meliki’l-vehhāb li’l-mü‘minīn.

İst. Tarihi : 1176 H.

İst. Eden : Seyyid Ali Rıza

İst. Kaydı : İşbu mecelle-i cemīleniñ emr-i taḥrīri bi-mene’l-mevlā iskidārı Seyyid ‘Alī Rızā’niñ kalem-i şikeste raḫamıyla iki yüz yetmiş altı senesi Ramazān-ı şerīfī evā’ilinde resīde-i ḥunām olmuşdur ancak der-dest olan nüshamız saḫīm olduğundan ser-nümā-yı zuhūr olan sehv ü kuşūr ma‘zūr bād.

Toplam 362 yaprak olan her sayfada 21 satır vardır. Nüshanın iç kapağında eserin adı şöyle yazılmaktadır: Şerh-i Ebyât-ı Sâib. Bu nüshada müstensih beyitleri şerh kısmından ayırarak bir çerçevenin içine alıp kırmızı mürekkeple yazmaktadır. Aynı zamanda şiirlerin matla beytinin yanında kırmızı mürekkeple matla yazılarak böylece şiirlerin başlangıcı ve önceki şiirden ayrılışı belirtilmektedir. Nüsha Seyyid Ali Rıza tarafından 1176 H. yılında istinsah edilmiştir. Nüshanın ilk sayfasında eserin adı *Şerh-i Ebyat-ı Sâib* olarak yazılmaktadır. Bu nüshada çok az sayıda müstensih derkenarda açıklamalar eklediği görülmektedir.

4.2. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

Ebû Bekir Nusret'in Sâib-i Tebrizî'den şerh ettiği te harfli gazeller üzerine yazdığı eserin çeviriyazılı metni oluştururken şu esaslar göz önünde bulundurulmuştur:

1. Çalışmamızda diğer nüshalara göre daha eksiksiz olduğunu düşündüğümüz S adıyla belirlediğimiz (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hamidiye Bl. No. 113928) nüsha esas alınmış, diğer nüshalarla olan farklılıklar aparatlarda gösterilmiştir.
2. Sayfa numaralandırmasında S nüshası esas alınmış, numaralandırma 1a'dan başlatılarak “[3a],[5b]” kelimelerin sol tarafında parantez içerisinde gösterilmiştir.
3. Karşılaştırmalı metin hazırlanırken çeviriyazıda ve aparatlarda şu kurallar göz önünde bulundurulmuştur.
 - a. Aparatlar her sayfada yeniden başlayacak şekilde gösterilmektedir.
 - b. Eski yazıda kalıplaşmış imla ile yazılan eklerin dudak uyumuna¹ göre transkribe edilmesi uygun görülmüştür: *oldum*, *koruyup* gibi. Ancak gelenek içerisinde yazılışı aynı şekilde süregelen bazı kelimelerin ve eklerin özgün halleri ile yazılmıştır: *içün*, *anınçün*, *çünkü*, *kapu*, *kendü..* gibi.
 - c. “Temām, zemān, me‘ārif, behār” kelimeleri kalınlık-incelik uyumuna göre günümüze uygun olarak “tamām, zamān, ma‘ārif, bahār” şekilleri ile okunmuştur.
 - d. Kelimelerin okunuşu için *Redhous* ve *Dehhudâ* sözlükleri esas alınmıştır.
 - e. Kelimelerin başında bulunan (t) sesi günümüz Türkçesine uygun olarak (d) şekli ile okunmuştur: *dağ*, *doğru*, *duymaz* kelimelerinde olduğu gibi.
 - f. “Ez, hem, der, be, bā, bī, nā” gibi Farsça; “ilā, bi, bilā” gibi Arapça ön ekler kendisinden sonra gelen kelime ile birleşirken araya kısa çizgi (-) konulmuştur. Son eklerde ise sadece “rā” kelime ile birleşirken araya kısa çizgi (-) konulmuştur, diğer son ekler kelimeye bitişik bir şekilde yazılmıştır.
 - g. Müstensih kullansın veya kullanmasın orijinalinde hemze bulunan bütün kelimelerde hemze gösterilmiştir.

¹ Dudak uyumu kuralına göre düz ünlüden sonra düz ünlü; yuvarlak ünlüden sonra ya düz geniş ünlü ya da dar yuvarlak ünlü gelir.

- h. Ayet ve hadisler ile dua cümlelerinden yapılan iktibaslar transkripsiyon harfleri ile italik ve küçük olarak yazılmış, Arapça alfabesiyle anlamları ise aparatatta verilmektedir. *Kur'an-ı Kerim*'den yapılan iktibaslarda ayet Arapça harfleriyle verilip anlam¹'ı da karşısında yazılmaktadır, sure ve ayet numarası da belirtilmiştir. Diğerleri için Arapça alfabesiyle verildikten sonra anlamlandırılması yapılmıştır, aynı zamanda hadis, hadis-i kudsî, duâ, deyim ve atasözü açıklamalar yapılmıştır.
- i. Metin içerisinde tekrarlanan ayet ve Arapça ibarelerin anlamı her defasında tekrardan verilmiştir.
- j. Apartta nüsha farklılıkları belirtilirken metindeki şekil yazılmış sonra karşısında diğer nüshadaki şekil verilmiş ve farklılığın ait olduğu nüsha ilgili kısaltılmayla belirtilmiştir.
- k. Nüsha/Nüşalarda beyit, mısra ya da herhangi bir kelime yazılmamışsa bu durum aparatatta bu nüshada belirtilen kelime ya da beyit o nüshanın adı üzerinde konulan (-) şeklinde belirtilmiştir: S: Pes , T: -
- l. Türkçe kelime ve eklerde anlam farkı yaratmayan değişiklikler ile düzlük yuvarlaklık uyumuna bağlı yazım değişiklikleri S nüshasındaki şekli ile metne alınmış. Nüşalar arasında anlam değiştirmeyen farklılıklar aparatları kabartmamak için gösterilmemiştir: varsa S: var ise T, kendü S: kendi T, nazarıyla S: nazarı ile T, gelmez idi S: gelmezdi T gibi.
- m. Metinde aşağıdaki çeviriyazı işaretleri kullanılmıştır:
'	ء	Ṭ ṭ	ط
Ā ā	آ, ا	Ẓ ẓ	ظ
Ṣ ṣ	ث	ع	ع
Ḥ ḥ	ح	Ġ ġ	غ
Ḫ ḫ	خ	Ḳ ḳ	ق
Ẓ ẓ	ذ	ñ	ك
Ṣ ṣ	ص	Ū ū	و
Ḍ Ḍ ḏ ḏ	ض	Ī ī	ى
- n. Farsça labial hı, Ḥ̣ - ḥ̣ şeklinde gösterilmiştir.

¹ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011'den yararlanmıştır.

- o. Atıf vavları ise kalınlık incelik uyumu dikkate alınarak *ü/vü, u/vu* şeklinde yazılmıştır.
- p. Farsça isim ve sıfat tamlamalarında muzaf ve mevsuftan sonra kalınlık-incelik uyumu göz önünde bulundurulmuştur: *eyyām-ı, rütbe-i, şadā-yı*..
- q. Arapça tamlamalarda “Allāh” kelimesinin muzafün ileyh olduğu durumlarda çizgi kullanılmamıştır. *Resūlu’llāh, evliyāu’llāh* gibi.
- r. Yapım eki işlevi taşıyan Farsça ekler kelimeye bitişik yazılmıştır. Farsça ve Arapça ön ekler eklendikleri kelimededen çizgi ile ayrılmıştır. Farsça ikili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek ve edatlar çizgi arasına alınmıştır: *gūn-ā-gūn, cā-be-cā, ser-be-ser ...*
- s. Özel isimler büyük harfle başlanmıştır. Özel isimlerin yazımında nüshalardaki şekilleri korunmuştur.
- t. Şerh kısmında oluşulabilecek anlam karışıklığını gidermek için *nokta* ve *virgülün* yanı sıra *soru* ve *ünlem işareti* de kullanılmış, konuşma cümleleri *turnak işareti* içerisinde gösterilmiştir.
- u. Metinde bir nüshada olup diğerinde olmayan uzun eksikliklerin tamamı alınmak yerine o kısmın öncesi ve sonrası arası ... ile alınarak aparatta gösterilmiştir: *iktizāsına göre tekerrür eder, bu arada yazılanlar T’de yoktur.*

4.3. KARŞILAŞTIRMALI METİN

Bismillāhirrahmānirrahīm

[1a] El-ḥamdu li'llāhi'lleẓī seḥarra nizāme 'ālemi'l-elfāzi li't-ṭabāyi'i'l-mevzūneti ve'staḥrace biḥā kūnūze'l-ma'ānī mine'l-esrāri'l-maḥzūneti ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā-ḥabībihi Muḥammedin elleẓī mā 'allemehü's-ṣi'ra ve mā yenbeḡi lehü ve aḥsinhü li-ümmeṭihi kerāmeten memnūneten ve 'alā ālihi ve aṣḥābihi ve ehli beytihi elleẓīnhüm maṭāli'ü dīvāni'l-İslāmi bi-envā'i'l-feṣāḥati meṣḥūne.¹ 'Ammā ba'd ma'lūm ola ki, bu mübtelā-yı şebābik-i keşret, ya'nī Ebū Bekir Nuşret, muḥaddemā Dīvān-ı Şā'ib müzākeresiyle bir müddet iştiḡāl zımnında elif kāfiyesinden vāfir ḡazeller terceme olunup tesvīdden iḥrācına vaktim müsā'ade etmediginden şāgirdlerimizden birine tebyiz için müsveddeler teslim ve ba'zı saḡaṭatına vākıf olduğça ṭarīḡ-i işlāhın ta'līm edip ba'de't-tekmil nüşhada keşret-i tebdil ü taḡyir müşāhede edince bi'l-küllīye i'tibār etmeyip nesyen mensiyen terk ve belki imkānı olsa dībācesinden ismimi ḡak eder idim ve ba'de müddeten eṭrāf u eknāfda terceme-i mezkūreniñ intişār u i'tibārın müşāhede edince himmet-i efsürdeye bir cünbiş 'arız olup "tā" kāfiyesinden bir miḡdār ḡazeller cem' ü tercemeye şürü' ve az müddetde tekmil müyesser olunca [1b] bi'z-zāt kendi ḡāme-i isti'dādım ile tebyize himmet ve yādigār-ı kitāb-ḡāne-i eyyām olmasına 'azīmet eyledim. Lākin bu suḡāṭa-ı ḡān-ı 'irfāna i'tibār edenlerden niyāzım budur ki bu sermāye-i 'ömrüm olan tercemeyi istinsāḡ edenler ḡaṭṭ-ı evvelde terk etmeyip bir kere muḡābele etmeyince bu nüşhaya mālīk oldum demeyeler. Zīrā şāḡib-i dīvānın faẓīleti ve diḡḡat-ı 'ibāreti bi'z-zarūr-ı nefā'is, mesā'il-i şūfiyeden maḡalli geldikçe zīkr etmeyince me'āl-i beyt zāḡir olmaz ve kelīmāt-ı Türkiye adını taḡyir ile edāt-ı fā'il ü mef'ül müştēbih olup giderek belki maẓmūn-ı beytiñ 'aksin ifādeye bā'is olur ve ba'zılar daḡi o saḡaṭatı mütercime 'azv edip daḡl u ta'arruza vesīle olacağında iştibāḡ yokdur; pes lāyık olan bir nüşhaya mālīk olunca ḡurūb-ı lisān-ı 'Arabdan *Üktüb ve lā-tüḡābel irmi 'ale'l-mezābil*² naşīḡatı ile 'āmil olup bir aṣl-ı mu'temed ile muḡābele etmeyince ḡüzāṣte-i pīş-taḡtayı ḡabūl etmeyeler. Kaldı ki bi'l-münāsebe taḡrīr etdiḡim mesā'il-i şūfiyeniñ şer'-i şerīfe maḡall-i isnādın bilmeyip hemān naḡar edenler istiḡsān etsinler diyü eyyām-ı nefise-i ḡayātım beyḡūde

¹ Alçak gönüllü olanlara kelime dünyasını yaratan ve gizli sırlardan anlam hazinesini ortaya çıkaran Allah'a hamdolsun; şiiri ve gerekli bilgileri öğrettiği habibi Hz. Muhammed'e de salat ve selam olsun. Ey Allah'ım onu ümmetine en güzel şekilde lutfedesiniz. Ayrıca fesahat türlerinin kaynağı ve İslam divanının yıldızları olan ehlibeytine ve sahabelere de selam olsun. Şimdi ise gelelim maksadımıza.

² Yazdıklarınızı kontrol etmezseniz çöpe atılmalı.

şarf etmedigimden mā‘adā mesā‘il-i zevkiyeden daḥi *Mā lā-yüdreku küllühü, lā-yütrekü küllüh*¹ müfādınca ‘ināyet-i Rabbi’l-‘ālemīn bu faḳīr-i pür-taḳşire iḥsān etmişdir. Tahdīş-i ni‘met zımnında bu ma‘nāyı taḥrīre sebep budur ki, eger eyyām-ı ḥayātında bir kimesnenin bir maḥallinde şübhesi olursa yāḥūd şer‘den ḥāric yā a‘lā vehm ederse şāḥib-i tercemeden su‘āl etmek mümkündür. Yok, ba‘de’l-vefāt olur ise bu taḳrīrime nazar edip şer‘a muḥālif ta‘arruzdan [2a] ictināb etsinler. Zīrā, bu ‘ālem-i fānīde tekml-i dīnīnden efḍal bir maḥlaba sālīk olmadım ve bey‘at ü istifāde vü şoḥbet etdigim ‘ulemā vü evliyā vü şuleḥānīñ cümlesin müteşerri‘ bulup bi-ḥamdi’llāhi te‘ālā vādī-i elḥād u ta‘ḥīl ü ḥizlāna gidenlerden olmadım ve bir fenniñ ehlini görmeyince beyhüde sebb ü la‘nīñ seyyi‘esi yine şāḥibine rāci‘ olup ehl-i Ḥaḳḳ’a ri‘āyet ü ‘ināyet-i İllāhīden ḡayrı bir şey vāşıl olmaz; *Ḳul kullun ya‘melu ‘alā-şākiletihī*². Ve Şā‘ib-i merḥūm naḳşibendī meşreb ve şī‘ī mezheb olup Ḥazret-i Mevlānā-yı Rūm’a rūḥāniyet cihetinden ḡazellerinde, siyyemā bu ibtidā terceme edeceğim nāy ḡazelinde istimdādın ifāde eder³. Bizler daḥi ḥazret-i pīre itbāen taḳdīm-i evşāf-ı ney ile bezm-i ‘irfānı tezyīn edip bu vechle semā‘-ḥāne-i taḳrīre duḡūl olundu ki, lafz-ı ney yok demektir. Ḥazret-i Mevlānā, rütbe-i fenāyı ifāde zımnında, *Be-ş’nev ez-nev çūn ḥikāyet mī-küned*⁴ ta‘bīri ya‘nī ney şıfatında ‘alā’iḳ-ı şūriye vü ma‘neviyeden munḳatı‘, her ḥālde nāfiḥine tābi‘ kendüden irāde bi’l-küllīye meslūb-ı ‘abd-i fānīden istimā‘ eyle ki, nice ḥikāyet eyler demektir. Kendi zāt-ı kerāmet-simātların rütbe-i fenāda nāya teşbīh etmegın ve *Lisānehü’l-lezī yetekellemü bihī*⁵ maḳāmına vuşūlin işāret eder. Beyt:

Rütbe-i yokluḡdadır Nuşret kemāli herkesiñ/ Hep su‘āl etdim bilenlerde nīkde aşlı yok⁶

Teberrüken bu ḡadarca daḥi bu ‘abd-i faḳīr maḥla‘-ı meşnevī-i şerīfi taḳdīmle feyz-ābād-ı rūḥāniyetlerinden istimdād eyledi ve Şā‘ib-i merḥūm buyurur:

¹ مَا لَا يُذْرِكُ كُلَّهُ لَا يُذْرِكُ كُلَّهُ: Bütünüyle anlaşılmayan şey bütünüyle terk edilemez. Hz. Ali’nin hadisidir.

² قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ: Der ki: “Herkes kendi şakilesine (fitrat halini almış karakter ve tıynetine göre düşünce ve) davranış ortaya koyacak.” Kur’an, 17. Sure, 84. Ayet.

³ Eder S: ederler T

⁴ Neyi, hikāyet ettiḡi için dinle.

⁵ لِسَانَهُ الَّذِي يَتَكَلَّمُ بِهِ: ve onunla konuştuḡu dil.

⁶ Şāriḥ kendi şiirinden alıntı yapmaktadır.

GAZEL 1

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

کرچه نی زرد و ضعیف و لاغر و بی دست و پاست / چون عصای موسوی در خوردن غم اژدهاست

1. Gerçi ney zerd ü za‘if ü lāğar [2b] u bī-dest ü pāst/ Çün ‘aşā-yı Müsevī der-
horden-i ğam ejdehāst¹

Egerçi ney sarı vu za‘if ve elsiz ü ayaksız ise de ve bir kimesneye imdāda isti‘dādı taşavvūr olunmaz ise de, Mūsā ‘aleyhi’s-selāmın ‘aşāsı gibi ğam yemede ejdehādır. Bi-‘aynihi dībācede taqrīr olunan ‘abd-i fānīniñ hem-ħālidir. Ekşeriyen ricālu’llah, ta‘mīr-i zāhirlerine vaqt bulmayıp imkānı rütbe-i setr-i ‘avrete kāfī, libāsıñ kabāsında bulduklarından nāşī, halk anları gördük de velī degil; belki ādem zümresinden ‘addetmezler. Lākin ‘ibād’ullah bāṭın tarafından imdādlarını nāyıñ erbāb-ı zāhiriñ ekdār u ğamın izāle etmesine teşbīh kaşd etmişdir; zīrā şūret vīrān olduğca ma‘nā ma‘mūr olup levāzım-ı beşeriyet ki, ükl ü şūrbe kemāl-i ihtimām eden kimesne lā-cerem şehvāt-ı gün-ā-güne mübtelā olduğu gibi levāzım-ı vüçüb ki, anıñ ‘aksidir, muḳtezāsı rūḫāniyet cihetinden zūhūr edeceğinde bu bürhān-ı celī ile şübhe yokdur. Hattā bir velīniñ şūret-i icthādına bir maḫcūb-ı kemālī ile taḳlīd edebilse o icthādıñ şemeresi olan ḫavārīḳ-ı maḫşūşa o maḫcūba daḫi zūhūr eder; ehline ma‘lūm, mesā’il-i muḫaḳkaḳadandır.

صور اسرافیل باشد مرده دل را ناله اش / چهره زرین او آهن دلانرا کیمیاست

2. Şūr-ı İsrāfil bāşed mürde-dil-rā nāleeş/ Çehre-i zerrīn-i ü āhen-dilān-rā
kīmiyāst²

Anıñ nālesi mürde-dil olanlara şūr-ı İsrāfil olur; ya‘nī nefḫ-ı rūḫ ile isti‘dādına göre ihyā eder. Anıñ sarı çehresi āhen dillere kīmiyādır, murādı yine nağmesidir; zīrā o rütbe-i riyāzet şūretinde ḳoruyup şafā bulmayınca [3a] şafāsında leṭāfet ü te’şīr olmaz; ḳulūba te’şīri, ḫālīniñ feyzidir.

¹ Gerçi ney sarı, güçsüz, zayıf ve becereksizdir, gam yemekte Hz. Musa’nın asası gibi ejderhadır.

² Onun inlemesi duygusuz insanlara İsrail’in borusu gibidir. Onun sarı yüzü acımasız insanlara kimiyadır.

چون رک ابر بهاران فیض میبارد ازو/ ناودان کعبه دل کوچه دار البقاست

3. Çün reg-i ebr-i bahārān feyz mī-bāred ez'ū/ Nāvđān-ı Ka'be-i dil kūçe-i dāru'l-bekāst¹

Bahārılar bulutu gibi andan feyz yağar, gönül Ka'be'sinin oluşu ve dārül-bekānıñ soğağıdır. Nāvđān-ı Ka'be-i qalb olduğu 'abd-i fāninin ālāyiş-i beşeriyetden hālāş olmuş, derūnuna müşākil olduğu cihetden ve kūçe-i dāru'l-bekā dediği cismānī şekilden lezzāt-ı rūhānī hāşıl olup, o lezzātıñ 'ağabinde fikret-i şāliha ile istimā' olunduğda kederi olmamak yüzündendir.

میبرد ارواح قدسی را بجولانگاه قدس/ بادپایی اینچنین در عالم امکان کجاست

4. Mī-bered ervāh-ı qudsī-rā be-cevelāngāh-ı quds/ Bād-pāyī īn-çünin der-'ālem-i imkān kücāst²

Ervāh-ı qudsiyeyi meydān-ı qudsa götürür; buncılayın çābüğ ve yel ayaklı at, 'ālem-i imkānda kandağır? Ya'nī āyīn-i murākabeden habīr ve ālāyiş-i shevāt-ı fāniyeden nefsin tahtīr eden erbāb-ı tecrīdi, bir lahzada maħall-i aħzı olan 'ālem-i qudsa işāle-i 'aşq u şevki, nağme-i ney-i muħarrrik olmağ vesātatıyla bā'ış olur. Lākin, zāhirde mişāli bir ādemin vaṭanına yā bir maħbūbuna 'alāqası eşnāsında bir şadā-yı müeşşir istimā'ında, der-ħāl-i o vaṭanıñ yā ol şahsıñ istiħzārına hayāli meşğul olur. 'Ālem-i bāṭına ta'alluğu³ olanlarda bi-'aynihi gūş-ı 'ibretle şadā-yı ney istimā' olunduğda mağām-ı aħzı kanda ise bilā-ta'ab o mağāma vāşıl olurlar.

هست در هر پرده آن جادو نفس را جلوه / صاحبان چشم را شمعت و کور انرا عصاست

5. Hest der-her perde ān cādū nefes-rā cilveyī/ Şāhibān-ı çeşm-rā şem'est ü kūr ān-rā 'aşāst⁴

Her perdede o sāhir nefesliniñ bir cilvesi vardır; o cilve budur ki, gözü olanlara şem'dir, körlere 'aşādır. Ma'lūm ola ki Şā'ib-i merħūmuñ rütbe-i 'irfānī ta'bire gelmez ve vaşfdan [3b] ħāricdir. Her qasd etdiği ma'nā yazılsa güft ü gūya ve ehl-i inkārıñ

¹ Baharlar bulutu gibi ondan bereket yağar, gönül Kābe'sinin oluşu ve ahiretin sogağıdır.

² Kutsal ruhları, kutsallığın gezildiği yere götürür, dünyada bu kadar hızlı olan nerede?

³ Ta'alluğu S: Meşğūlu T

⁴ Her perdede o sihir nefeslinin bir cilvesi var; gözü görene mum ve kör için bastondur.

hücümuna bā'ış olur. Şāhib-i çeşmden murādı şol ehl-i i'tibārdır ki, 'ibret nazarıyla naya bağıdıkda bu vechle hıssamend olur ki, ney bir kāmış pāresi iken, 'alā'ıķ-ı zāhire ve bā'tınadan¹ bi'l-küllıye munkatı' olup ehl-i rıyāzātın derd ü dāğ ve ta'ab u şabrına fi'l-cümle müşābehet-i taḥşilī ile irādeden meslūb ve her hālde ney-zene teba'iyet berekātıyla cemādātın iken böyle te'şir-i bedī' ve āvāz-ı laṭıfe nā'il olunca eger insān ki, ḥulāşa-i kā'ināt ve eşref-i mevcūdātındır, mā-sivāyı terk ve ma'āric-i tecrīde rıyāzetle 'urūc eyleyip kendü irāde-i şehvānıyesinden meslūb olsa bi't-ṭarīķi'l-ülā, berekāt-ı enfās-ı ṭayyibesıyle ihyā-yı mevte ve ibrā', ekme ve ebraş edeceğinde şübhe yokdur diyü bir böyle bürhān-ı şādıķu'l-'unvāna mālİK olur. Yok, bī-başar bulunur ise derūnunda ārzü etdiği maṭlaba her ne olursa olsun bir neşāt-ı tāze gelip bu 'aşā-yı rūḥānī ile isti'ānet ederek bir sā'at aķdem ve aşl-ı merām olmaya sebep olur². Bu vech-i şānī herkesiñ ma'lūmudur.

در حریم میکشان مستاند میکوید سخن / چون باهل حق رسد کویای اسرار خداست

6. Der ḥarīm-i mey-keşān mestāne mī-gūyed sūḥan/ Çün be-ehl-i Ḥaķ resed gūyā-yı esrār-ı Ḥudāst³

Mey-keşānıñ bezm-i ḥāşında sözü mestāne söyler; zīrā şadā-yı ālāt-ı lehv, derūn-ı insānda her neye meyl bulunur ise anı taḥrīk eder; çünki ehl-i Ḥaķķ'a erişe esrār-ı Ḥudā'yı ve nāfiḥ-ı rūḥ-ı ādem ve vesāyit-i istiḥlāfiñ rümūzın söyler; zīrā her bir cāmidden ki Rabbi'l-'ālemīn'İN "esmā u şıfātına"⁴ müte'allıķ bir ma'nā fehm oluna o ma'nā, o fehm eden kimseye nisbet [4a] Mevlā-yı müte'ālden vaḥydir ve işāretdir ve bu maẓmūnuñ fevķinde nice rümūzāt-ı ğamızalar istinbātı, āşināyān-ı lisān-ı işārāta mümkindir ve müsellemdir; zīrā bu kā'ināt bir kitāb-ı meşṭūr u bir raķķ-ı menşūrdu ki esrārına nihāyet-i taşavvūr olunmaz ve zāhir-bīnler o leṭā'ifleri bilmezler⁵.

¹ bā'tınadan S: bā'tınasından T

² T'de bu kelimededen sonra "ki" yazılmaktadır.

³ Şarap ikenlerin meclisinde sarhoşlar konuşur, Allah'ın dostlarına erişirse O'nun sırlarını söyler.

⁴ Bu iki kelime nüshanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

⁵ leṭā'ifleri bilmezler S: leṭā'ifi bilmez T

هرچه هرکس را بود در دل مصور میکند / اینچنین نقاش آتش دستت در عالم کجاست

7. Herçi herkesrā büved der-dil muşavver mī-küned/ Īn-çünin naqqāş-ı âteş-dest der- 'ālem kücāst¹

Her ne herkesiñ gönlünde olup ta 'alluğ-ı hātır oldu² ise anı muşavver eder. Taqrīr-i sābık üzere bevā'ış-i maħalle tābi' olur. Bu bir mes'ele-i 'azīmü's-şandır; hatta bir kelime-i ħabīşeden vakt olur ki, ehli bir ħikmet-i nefise istinbāţ eder. Erbāb-ı ictihādīñ ma'lūmudur. Pes, nāyiñ nağmesinde bu ħāşşe-i bedi'a olunca böyle âteş-dest, ya'nī çabük naqqāş 'ālemde kâdandır.

بینوایی لازم بی برکی افتاده است و او / با وجود آنکه بی برکست دائم بانواست

8. Bī-nevāyī lāzım-ı bī-bergī üftāde est ü ū/ Bā-vücūd-ı ān-ki bī-bergest dā'im bā-nevāst³

Nevāyı bi'l-iştirāk hem nağmeye derler ve hem azığa derler. Bu iştirāk-ı ma'nevīden şā'irāne ta'bīr, eyle buyurur ki, bī-nevālīk sermayesizliğin lāzımı vākı' olmuşdur ki, infikāki taşavvur olunmaz. Anıñ vücuduyla bile ki nāy⁴-ı bī-berg ve nakdsız iken dā'imā nevā ileddir. Nağme ihāmiyle nevā lafzını isti'māl eyledi.

بسته در واگردن دل در میان ده جا کمر / بندهای دلکشای او برین معنی کواست

9. Beste der-vā-kerden-i dil der-miyān deh cā kemer/ Bendhā-yı dil-güşā-yı ū ber'in ma'nī güvāst⁵

Gönlül feth etme haqqında beline on yerde kemer bağlayıp ihtimām etmişdir. Anıñ dil-güşā vü müferrih 'uğdeleri bu ma'nāya şahiddir; ya'nī şüreti dil-güşā olmasının güvāhıdır.

¹ Herkesin gönlünde olanı tasvir eder, şöyle ateş elli olan bir ressam dünyanın neresindedir?

² ta 'alluğ-ı hātır oldu S: hātırı aña ta 'alluğ etdi T

³ Muhtaçlık, sermayesizliğin lazımıdır ve o sermayesiz olduğu halde her zaman nağmesi vardır.

⁴ S: nāy , T: -.

⁵ Gönlün kapısını açmak, bele on kemer bağlamaktır (kararlı olmak gerekir). Gönlül açan bentleri bu anlama tanıktır.

میکنند سیر مقامات و نمی جنبد ز جای / کوچه کردی میکند پیوسته و دائم بجاست

10. Mī-kūned seyr-i maḳāmāt [4b] u nemī-cūnbed zi-cāy/ Kūçe-gerdī mī-kūned peyveste vü dā'im be-cāst¹

Maḳāmātı seyr eder ve yerinden hareket etmez, gūyā sefer der-vaṭan resmen icrā eder; muādı maḳāmāt-ı mūsikiyedir. Dā'im soḳaḳ dolaşıcılık eder ve yerinde² ḳā'imdir. Bu ta'bir ile³ şūfileriñ merātib-i nefsiyede vāḳı' olan seyr ü sülüklerine müşābehetin taşvīr ve bu seyr-i şuveri o seyr-i ma'nevīniñ mümāsili olduḡın taḳrīrdir.

از ریاضت صیقلی کرده است چشم خویش را / بیکر نورانش آیینۀ کیتی نماست

11. Ez-riyāzet şiyḳalī kerde est çeşm-i ḥ'īş-rā/ Peyker-i nūrāniyeş āyine-i gītī-nümāst⁴

Riyāzet, ezā-yı bedeniyei taḥammüle derler. Riyāzetden kendi cismin (gözin⁵) muşayḳal ve envār-ı āşār-ı rūḥāniyeye maḥal etmişdir. Anıñ peyker-i nūrānisi āyine-i gītī-nümādır, vāḳı'ā cism-i ney, riyāzet-i ricālullāha müşābih-i ḥālāt ile ḳulüb-ı evliyā gibi mücellā olup ḥavālisinde olan şuver-i ecsām anda mün'akis olmaya ḳarīb bir ma'nādır.

نالہ ہا پرخم و پیچش ازین وحشت سرا / میبرد دل را بسیر لامکانی از راه راست

12. Nālehā pūr-ḥam u pīçeş ez'in vaḥşet-serā/ Mī-bered dil-rā be-seyr-i lā-mekānī ez-rāh-ı rāst⁶

⁷Pūr-ḥam u pīç olan nāleleri bu vaḥşet-serāydan ḳulūbu, seyr-i lā-mekāne rāh-ı rāstden götürür. Rāst, maḳāmātıñ biridir⁸. Gūyā seyr-i lā-mekān istiḳāmetden ḡayrı bir 'amel ile mümkün degildir diyü işāret eder; lākin bu 'ālemi vaḥşet-serāy bilip nefret etmek şartıyladır.

¹ Makamları seyr eder ve (aynı zamanda) yerinden hareket etmez, sürekli sokaklarda gezer ve hep yerindedir.

² Yerinde S: maḥallinde T

³ ta'bir ile S: ta'birātlā T

⁴ Riyazetten kendi gözlerine cila vermiş; parlak vücudu dünyayı gösteren aynadır.

⁵ Beyitte "çeşm" yani "göz" kelimesi geçmiş ama cisim şeklinde çevrilmiştir. Kanaatimizce müstensih ya beyti ya da anlamı yanlış yazmıştır.

⁶ İnişli çıkışlı inleyişler bu vaḥşet yerinden gönlü, doğru yoldan makansız olan yerin seyrine götürür.

⁷ T'de bu beytin şerhi "Anıñ" ile başlamaktadır.

⁸ T'de bu kelimeden sonra "sen doğru fehmiyle" yazılmaktadır.

چون نیاید همزبانی نامه سربسته است / همنفس چون یافت در هر ناله اش طومار هاست

13. Çün ne-yābed hem-zebānī nāme-i ser-beste est/ Hem- nefes çün yaft der-her nāleeş tūmārhāst¹

Hem-zebān bulmayınca bir mühür-nāmedir² ya'nī şüretinden nefh-ı nāy bilmeyenler bir şey derk etmezler; çünkü hem- nefes bula, her nālesinde niçe tūmārlar ve her feryādında niçe esrārlar zāhir olur. Şūfīlerin hāli daḫi böyledir; dā'im sūkūta [5a] mülāzım. Vaḫşī gibi görünürler, lākin bir hem-hāle muḫārin olduḫda lisānından cevāhirler saçılır.³

شصت در هر دلکه بندد میکند در خاک و خون / باوجود بی پرو بالی خدنگش بیخطاست

14. Şaşt der-her dil ki bended mī-küned der-ḫāk u ḫūn/ Bā-vücūd-ı bī-per ü bālī ḫadengeş bī-ḫatāst⁴

Her gönüle ki şaşt bağlayıp nişāngāh eyleye, ḫāk u ḫūne çekip mecrūh-ı tīr-i enfāsı eder⁵, bāl u peri olmamaḫla bile oḫu ḫatāsızdır; elbette işābet eder. Ḳaldı ki ba'z kimesneler yemin eder ki baña ney⁶ şadāsı te'sīr etmez. Şā'ib merḫūmuñ kelāmı suverī ve ma'nevī ādem olanlarıñ ḫaḫḫındadır; yoksa naḫamāt-ı nefiseden mūte'eşşir olmayan ḫalb elbette fāsıd ve bāzār-ı şalāḫ u işlāḫı kāsıddir; zīrā rıḫḫat-ı ḫalbiñ aḫaşş-ı evşāfındandır⁷, siyyemā tarīḫ-i şūfiyede. Lākin ba'zıları ḫayvānāta te'sīrin müşāhede edince ve çobanıñ ḫavalı ḫoyunları cem' etdiḫin görünce bu faḫīre ḫuşūş-ı muḫārrirde inşāfāne fesād mezāclerin ikrār etmişlerdir. Ḥattā, fāzıl-ı pūr-'ulūm Siḫā Ḳulī merḫūm uzaḫdan ba'z taşlarla ve aḫaçlarla ihtifā edip⁸ çobanların ḫavalların āḫir-i 'ömründe⁹

¹ Aynı dili knuşan birini bulmayınca açılmamış bir mektuptur, yol arkadaşı bulunca her inleyişinde (bir kitap kadar) sözler var.

² Hem-zebān bulmayınca bir mühür-nāmedir S: Çün hem- nefes bulmaya mehmūr bir nāmedir T

³ T'de bu kelimeden sonra "āyine görmüş tūḫī gibi" yazılmaktadır.

⁴ Nişan aldığı her gönül seni kanlı topraḫa düşürür, kolu kanadı olmadığı (becerekli olmadığı) halde oku hatasızdır.

⁵ mecrūh-ı tīr-i enfāsı eder S: mecrūḫ eder T

⁶ S: ney , T: -

⁷ evşāfındandır S: şıfātındandır T

⁸ Edip S: ve T

⁹ "āḫir-i 'ömründe" T'de yoktur.

istimā‘ ederek¹ ağladıkların şāgirdlerinden Anadolū’da işitmişdir. Eger² o teşerru‘ ile bir ehline muḳārīn olaydı, vaḳtiniñ Cüneyd’i ve ‘aşrınıñ Kemāl Hucendī olur idi.

کرد غربت باستین می چیند از سیمای روح / خسته کانرا مرهمست و دردمند انرا دواست

15. Gerd-i ğurbet b’āstīn mī-çīned ez-sīmā-yı rūḥ/ Haste k’ānrā merḥamet ü derdmend ān-rā devāst³

Āstīn maḳāmında olan şadāsıyla sīmā-yı rūḥ ādemīden, ğubār-ı ğurbeti azala ve seniñ maḳlabıñ senden uzaḳ degildir. Edāların ğuş-ı cāna ism-i ğayb oldun⁴. Havāsımın telḳīn-i maḳām-ı tesliyet edip benim cism ü cismanīden mürekkeb, ney-zenle olan ḥāl-i pür-keyfiyetim senin ma‘būduñla bī-keyfiyet ta‘bīre sığışmaz. Ḥāl-i pür-kemālīñla her ne ḳadar bī-münāsebet ü ba‘īd olursa da min vechi temāşūli vardır. Īmālar ile taḳrīb uṭan ve tefrīḥ⁵-i dil ü cān etmede, marīz-i cürūḥ-ı hicrāna merhem ve derdmend-i yaraḳān-ı [5b] ‘aşḳa devā olduğu erbāb-ı aḥvālīñ ma‘lūmleridir.

بیکر زرینش از داغ و درفش بی شمار / محضر داغ جگر سوز و غم بی انتهاست

16. Peyker-i zerrīneş ez-dāğ u direfş-i bī-şümār/ Maḳzar-ı dāğ-ı ciger-süz u ğam-ı bī-intehāst⁶

Anıñ altın gibi olan cismi dāğ u direfş-i bī-şümārdan, derd-i ciger-sūzuñ ve ğam-ı bī-intihānıñ maḳzarıdır. ‘Adetā maḳzarlarda keşret-i mihr olmak münāsebetiyle teşbīḥ-i belīg üzere edā eyledi; ya‘nī ḥāl-i bāṭnī, şūret-i zāhirīne bu maḳzarıñ şehādetle muṭābıḳ ve maḳām-ı ibtilāda Eyyübī meşreb olan evliyāullāha nāyıñ cismi müşābihdir demek ister.

¹ Ederek S: edip T

² T’de bu kelimedden sonra “merḥūm” yazılmaktadır.

³ Ruhun yüzünden gurbet tozunu elbisesinin koluyla alır, yorgun için marhemet ve dert sahibi için ilaçtır.

⁴ Oldun S: olan T

⁵ Bu kelimedden sonra T’de mizāc yazılmaktadır.

⁶ Altın vücudu, sınırsız yaradan; gönül yakan yara ve sonsuz gamın yeridir.

کوه را می آرد از فریاد در رقص الجمل / دعوی تمکین نمودن پیش او یارا کراست

17. Kūh-rā mī-āred ez-feryād der-raḡṣu'l-cemel/ Da'vā-yı temkīn nemūden pīṣ-i ū yārā ke'rāst¹

²Feryādından cebeli, raḡṣu'l-cemele getirip taḥrīk eder. Anıñ önünde temkīn ü vaḡār da'vāsın etmeye ḡudret kimdedir? Meger sebḡat eden mefhūm üzere cemādātđan daḡi aṣaḡa yābisü'l-mizāc bir kimesne ola, cebele göre raḡṣu'l-cemel ta'bīri ḡıyāmetdir.

ناله های دلخراشش چون عصای موسوی / از نهاد سنک خارا چشمه رحمت کشاست

18. Nālehā-yı dil-ḡarāṣeṣ ḡün 'aṣā-yı Müsevī/ Ez-nehād-ı seng-i ḡārā ḡeṣme-i raḡmet ḡüşāst³

Anıñ dil-ḡırāṣ olan nāleleri 'aṣā-yı Müsevī gibi seng-i ḡārānıñ ṡab'ından raḡmet ḡeṣmesin açıcıdır. Bu iki beyti Şevketāne mübālaḡaya maṣrūfdur ve maḡallindedir⁴; zīrā⁵ ḡulüb-ı ḡāsiyeye te'ṣīr edip aḡlatması 'aṣā-yı Müsevīnin seng-i ḡārādan⁶ ḡeṣmeler icrā etmesine beñzer⁷.

ترجمان ناز معشوق و نیاز عاشقست / با دهان بی زبان با هر زبانی آشناست

19. Tercemān-ı nāz-ı ma'ṣūḡ u niyāz-ı 'aṣıḡast/ Bā-dehān-ı bī-zebān bā-her zebānī āṣināst⁸

Ya'nī niyāz-ı 'aṣıḡıñ ve nāz-ı ma'ṣūḡuñ lisānını bilip tercemānlık eder. Meṣelā ṣīrīn edālı ḡurde naḡmeleri ḡübānıñ 'aṣıḡlara nāzenīn tekellümlerine beñzer ve ḡazīn u dil-süz olan ṣadāları 'aṣıḡ-ı mehcūruñ āḡ u enīnine müṣābih böyle olunca netīce maḡāmında dilsiz aḡızla her lisāne āṣinādır diyü irād eyledi.

¹ Baḡırışından daḡı oynattı, onun yanında ağır baḡlılık davasını etme gücü kimde var?

² T'de bu beytin ṣerhi "Daḡı" ile başlamaktadır.

³ Yüreḡi tırmalayan inleyişleri Hz. Musa'nın asası gibi, sert taṣın içinden pınar açar.

⁴ ve maḡallindedir T'de yoktur.

⁵ Zīrā S: ki ma'nāda T

⁶ seng-i ḡārādan S: ḡatı taṣdan T

⁷ Beñzer S: teṣbih etmişdir T

⁸ Sevgilinin niyazı ve aṣıḡın nazını açıklayandır, dilsiz aḡızla her dili bilir.

یوسفی از چاه می آرد برون در هر نفس / خاک یوسف کنعانرا چنین جاهی کجاست

20. Yūsufî ez-çāh mî-āred burun der-her nefes/ [6a] Hāk-ı Yūsuf-ḥîz Ken‘ān-rā çünin çāhî kücāst?¹

Her nefesde çāhdan bir Yūsuf çıkarır; murādı, nağamāt-ı müstaḥsenelerdir. Ken‘ān’ın Yūsuf-ḥîz olan ḥākında buncılayın çāh kandanadır? Ya‘nî her nefesde bir Yūsuf çıkarır, kuyundur diyü luğaz olursa nāya münāsib ü muvāfık gelir.

چتر بر سر دارد از بال پریراد نفس / چون سلیمان تخت او را پایه بر دوش هواست

21. Çetr ber-ser dāred ez-bāl-ı perî-zād-ı nefes/ Çün Süleymān taḥt-ı ū-rā pāye ber-düş-ı havāst²

Nefes perî-zādeleriniñ kanadından başında çetri vardır. Ya‘nî, cümle sāzlarıñ pādīşāhıdır demek mümkündür; zîrā Süleymān gibi anıñ taḥtınıñ pāyesi düş-ı havā üzeredir. Nefese, perî-zād ta‘biri göze görünmediği cihetdendir.³

در کمند دلشکارش نیست چین کوهی / با غریبی نغمه های او بهر کوش آشناست

22. Der-kemend-i dil-şikāreş nîst çîn-i kutehî/ Bā-ğarîbî nağmehā-yı ū be-her gūş āşināst⁴

Anıñ dil-şikār olan nağmeleri kemendinde kuşūr-ı bükümü yoğdur; ya‘nî ḥālet-i derūniyeye teba‘iyet-i ḥayşiyetinden herkese maḥalliñ muḳtezāsınca te‘şîri vāşıl olur. Ğarîbliği ile bile anıñ nağmeleri⁵ her kulağa āşinādır. Ğarîbiñ aḥaşş-ı evşāfı ise āşināsı az olmağdır.

¹ Her nefesinde kuyudan bir Yūsuf çıkartır, Kenan’ın Yūsuf çeken toprağında böylece bir kuyu nerededir?

² Nefes perî çocuğunun kanadından başında şemsiyesi vardır. Süleyman gibi tahtının yakları havanın omuzundadır.

³ 19, 20 ve 21. Beyit ve şerhleri T’de yoktur.

⁴ Onun gönül avlayan saçlarında kısa kıvrıklar yoktur, Çok garib (ama) onun nağmeleri her kulağa tanıdık gelir.

⁵ “anıñ nağmeleri” T’de yoktur.

میبرد دل را برون از راه و می آرد براه / در بیابان طلب هم رهزن و هم رهنماست

23. Mī-bered dil-rā burun ez-rāh u mī-āred be-rāh/ Der-biyābān-ı taleb hem reh-zen ü hem reh-nümāst¹

Ḳalbi yoldan çıkarır ve yola getirir, beyābān-ı talebde hem reh-zen ve hem reh-nümādır. Uşūlden ba'z mes'ele iktizāsına göre bi'z-zarūr bu tercemede tekerrür eder² ve havāle olunsa yāhūd meskūt 'anh geçilse mefhūm-ı beyt nāķış fehm olunur. Meşelā zikri sebķat etdiĝe naĝamāt u hālāt ve tecelliyāt-ı cümlesi isti'dāda ve maħalle tābi' olur. Hālā bu beytde Şā'ib-i merhūm³, ney ḳalbi yoldan çıkarıp reh-zenlik eder diyü buyurdu. Ya'nī, sāmi'de isti'dād-ı süflī var ise aña imdād edip menhiyātdan ārzūmend olduĝu maṭlabıñ bevā'iş vuşūlüne taħrīk edince reh-zen olmuş olur. Yok, isti'dād-ı 'ulvīye muşādif [6b] olur ise, ednā rütbeyi imdādı nefh-ı rūh-ı rūhāniyet-engīzī āteş-i şevķin ihyā edip merātib-i sülukuñda bulunduĝu maķāmı ber-sā'at-ı evvel ḳat' etmeye vesīle olup bir şāhib nefes, mürşid-i kāmiliñ vaşf-ı hūşında müşterek ve reh-nümā olmuş olur.

نیست در هر دل که کوه غم نمی پیچد درو / چون صدا در کوهسارش بیشتر نشو و نماست

24. Nīst der-her dil ki kūh-ı ĝam nemī-piçed der'ū/ Çün şadā der-kūhsāreş bişter neşv ü nümāst⁴

Her gönülde ki ĝam daĝı olmaya, o gönüle şarılmaz. Şadā gibi anın zīyāde neşv ü nümāsi dāĝıstāndadır, zīrā şahrāda şadāniñ 'aksi zuhūr etmez, vāķı'ā bir derdmendiñ ney diñlemesiyle sālem kimselerin diñlemesi⁵ beyninde dāĝlar vardır.

کرچه سرتاپای او یکمصرع برجسته است / هر سربندی ازو ترجیع بند ناله هاست

25. Gerçi ser-tā-pāy-ı ü yek mısra'-ı berceste est/ Her ser-bendī ez'ū terci'-bend-i nālehāst⁶

¹ Gönlü yoldan çıkarır ve yola getirir, İstek çölünde hem haydut hem yol gösterendir.

² iktizāsına göre tekerrür eder, bu arada yazılanlar T'de yoktur.

³ Bu kelime T'de yoktur.

⁴ Her gönülde yok ki, ĝam daĝı ona şarılmaz; ses gibi daĝlığında sadece yükselir.

⁵ Dinlemesi S: istimā'ı T

⁶ Eĝerçe onun başından ayaĝı bir seçilmiş mısradır, onun her bendinin başı inleyişlerin terci-bendidir.

Egerçi anıñ başından ayağına dek bir müntaḥab mısra¹ gibi² ise de neyden³ her bend başları nāleler terci'-bendidir. Ya'nī şuretā hem bir mışra⁴ ve hem bir tūl-ı dırāz terci'-bend taḥayyül etmek mümkündür. Bu beyt ve bundan evvelki beyt siḥr-i ḥelāl kabīlindedir.

کرچه میدارد خطر از استین دائم چراغ / زآستین افشانی او شمع دلهارا ضیاست

26. Gerçi mī-dāred ḥaṭar ez-āstīn dā'im çirāğ/ Z'āstīn-efṣānī-i ü şem'-i dilhā-rā ziyāst⁴

Egerçi çirāğ āstīnden dā'im zarar ve yeñ dokunup söyünmesinden her dem ḥaṭar tutar ise de nāyīn⁵ āstīn-efṣān olmasından şem' dillere ziyā ḥāşıl olur. Gūyā nāydan⁶ nağamāt-ı laṭīfeye muşāḥib zūhūr eden nefsi āstīn-i benī ādeme teşbīh edip kendü memleketlerinde āstīnleri ṭavīl olmağ 'ādetine bināen bu mażmūnu irād eyledi.

آستین مریمست و چاه یوسف زین سبب / نغمه های دلفریبش روح بخش و جانفزاست

27. Āstīn-i Meryemest ü çāh-ı Yūsuf zīn sebeb/ Nağmehā-yı dil-ferībeş rūḥ-baḥş u cān-fezāst⁷

Āstīn-i Meryem'dir ve çāh-ı Yūsuf'dur, bu sebebden anıñ nağmeleri rūḥ-baḥşdır āstīne göre ve cān-fezādır çāh-ı Yūsuf'a göre. Lākin āstīn-i Meryem ta'bīri ba'zı rivāyetde Ḥāzret-i Cembrā'il, Ḥāzret-i Meryem'īñ [7a] āstīnine nefḥ etdi vārid olduğuna mebnīdir.

کشتی دلراست در طوفان غم باد مراد / در بیابان طلب افتاده کانرا دست و پاست

28. Keşṭī-i dil-rāst der-ṭūfān-ı ğam bād-ı murād/ Der-biyābān-ı ṭaleb üftādegān-rā dest ü pāst⁸

¹ bir müntaḥab mısra' S: bir mışra'-ı berceste T

² Bu kelime T'de yoktur.

³ Neyden S: andan T

⁴ Eğerçe kandil, hep elbisenin kolundan zarar görür, onun elbisesinin kolunu açması gönüllerin mumunun ışığıdır.

⁵ Bu kelime T'de yoktur.

⁶ Bu kelime T'de yoktur.

⁷ Hz. Meryem'in elbisesinin kolu ve Hz. Yūsuf'un kuyusudur, bu yüzden gönül aldatan nağmeleri can veren ve can ferahlatandır.

⁸ Gönül gemisine gam fırtınasında dilek rüzgârıdır, istek çölünde düşmüş olanlara el ayaktır.

Tūfān-ı ğamda gönül gemisine bād-ı murād ve bā'ış¹-i imdāddır. Beyābān-ı talebde düşmüşlere el ve ayağdır. Ya'nī her türlü maṭlabda bir kimseniñ ṭab'ına kesel 'ārız olsa mücerred nağme-i ney gūş etme ile² bir tāze cünbiş ḥāşıl olup şavb maṭlabına taḥrīkde³ el ü ayak maḳāmına ḳā'im olur⁴.

با تھی دستی نهد بر چشم انکشت قبول / هر دل بی برک را کزوی تمّای نواست

29. Bā-tehī-destī nehed ber-çeşm engüşt-i ḳabūl/ Her dil-i bī-berg-rā k'ez'üy temennā-yı nevāst

Tehī-destlik ve sermāyesizlik ile bile ḳabūl parmağın gözü üzerine koyup gözüm üstüne ta'bīrin ifāde eder. Her bī-berg ü faḳīr gönlüñ ki andan nevā arzusu ola; nevā hem nağmeye hem āzığa ıtlāḳ olunduğün gūyā ney-zeniñ parmağları delikler üzerine gelmesi iki ma'nā ile nevā temennā eden gönüllere gözüm üzere mefhūmun imā eder demiş oldu⁵.

خامه زرین او در دیده کوتاه بین / مینماید خشک اما مَد احسانش رساست

30. Ḥāme-i zerrīn-i ü der-dīde-i kūtāh-bīn/ Mī-nümāyed ḥuşḳ ammā medd-i iḥsāneş resāst⁶

Anıñ ḥāme-i zerrīni kūtāh-bīniñ gözünde kuru görünür ammā medd-i iḥsānı vāşıl u kāmildir. Gūyā mülüküñ, ğālibā küllī vāḳı' olan iḥsān u in'āmı ḥaṭṭ ile ve ḥāme-i zerrīn ile olmak 'ādetine bināen teşbīh-i belīğ üzere nāyiñ altın ḳalemi zāhir-bīnlere her-çend kuru görünür ise de ḳulūb-ı erbāb-ı vecd ü ḥāle medd-i iḥsānı fevḳu'l-me'mūl vāşıl olur, demektir.

¹ Bā'ış S: rüzgār T

² nağme-i ney gūş etme ile S: nağmesin istimā'la T

³ taḥrīkde S: i'ānetde T

⁴ el ü ayak maḳāmına ḳā'im olur S: ḳāymaḳām dest ü pā dāred T

⁵ temennā eden gönüllere gözüm üzere mefhūmun imā eder demiş oldu S: temennā eder ḳulūba gözüm üzere demektir T

⁶ Onun altın kalemi açgözlünün gözünde kuru görünür ama iyiliğinin kablosu uzundur (herkes tarafından görülen iyiliği çoktur).

هست با دریای رحمت جویبارش متصل / همچو آب زنده کی زان نغمه هایش جانفزاست

31. Hest bā-deryā-yı rahmet cūy-bāreş muttaşıl / Hem-çū āb-ı zindegī z'ān nağmehāyeş cān-fezāst¹

Anıñ cūy-bāri, deryā-yı rahmete muttaşıldır. O ecelden āb-ı hayāt gibi nağmeleri cān-fezādır. Deryā-yı rahmetden murādı vücuda müşābih olan nefes-i benī-ādemdir zīrā, ihyā-yı mevte ve mu'cize-i kübrā cümle-i enfās-ı beşerle müşāhede olunmuşdur ki, inkāra mecāl yokdur ve mevcūdāt-dan [7b] vücūda beñzer nefesden ğayrı mülāhaza mümkün degildir; ve mevcūdāt-ı nefesle zūhūr eden ħurūfa aķreb emşiledendir ki, meşelā bir ħarfin ħaķıķiyetin bilmek murād etsen, nefessiz taşavvūr olunmaz ve 'ayn-ı nefes daħi denilmez. Nefessiz taşavvūr olunmadĝı cihetden ħurūf-ı nefesiñ 'aynıdır ve bir maħrece istinādla ta'ayyun-ı ħayşiyetden ğayırdır. Hāşıl-ı kelām, nefese deryā-yı rahmet tesmiyesin² yaķışdırmak ārzusuyla bu kadarca işāret olundu ki, vücūd-ı maħz hayr u 'ayn-ı rahmet olunca aña müşābih olan şey' daħi temāşili ve müşābihi kadar aħaşş-ı evşāfından kesb eder ve bu birkaç şatrı te'emmül buyuran³ ihvān-ı şafā taħrīr olunandan ziyāde esrār-ı vücūda nā'il olurlar.

در شکست لشکر غم تیر روی ترکشست / در کشاد عقده حاجت سر انکشت سخاست

32. Der-şikest-i leşker-i ğam tīr-i rüy-ı terkeşest/ Der-güşād-ı 'uķde-i ħācet ser-engüşt-i saħāst⁴

Ĝam 'askerini kesr etmede müheyyā vü dest-res, terkeşiñ yüzündeki oķdur. Hemān 'asākir-i ğamdan çarħacılar göründüğü gibisinde bu tedāriki etmede ol ğalabe muħaķķaķdır ve ihtiyāc 'uķdesin ħall etmede saħāmiñ baş parmaĝıdır. Faķr u fāķada ıztırār rütbesine varmış bir kimesneye bir saħi parmaķları arasından verdiği iħsān o derdmendiñ ķalbine ne ħālet ilkā eder ise, o ħāletiñ pek a'lāsı bendedir; ķaldı ki ta'bīrāt u teşbihātiñ leţāfeti⁵ beyānında fi'l-vāķı 'cemī'-i fūnūnu icrā etmek üzere şerħ olunsa tafşiline her 'ömr vefā etmez rahmetü'llah 'aleyh⁶.

¹ Rahmet deniziyle ırmaĝı birleşiktir, hayat suyu gibi onun nağmeleriyle cana can katılır.

² Tesmiyesin S: ıtlāķın T

³ Buyuran S: eden T

⁴ Gam ordusunu yenmek için ok, okluğun üzerindedir, hacet düğümünün açılmasında parmağın ucu cömerttir.

⁵ Bu kelime T'de yazılmamaktadır.

⁶ rahmetü'llah 'aleyh T'de yoktur.

عاشق ناکام و از دلدار دور افتاده است / آه سرد و چهره زردش برین دعوی کواست

33. 'Āşık-ı nā-kām v'ez-dildār dūr üftāde est/ Āh-ı serd ü çehre-i zerdeş ber'in da'vā güvāst¹

Nā-kām 'āşık ve dildārdan ba'īd vāqı' olmuşdur. Anıñ sovuğ āhı ve şarı çehresi bu da'vā üzere şāhiddir. Bu mażmūnu Ḥazret-i Mevlānā'dan iktibās etmişdir ki ibtidā-ı mesnevīde herkesiñ ma'lūmudur.

غیراو کز رهگذار چشم مینالد مدام / دردمندان دیده نالان کراست

34. [8a] Ğayr-ı ū ke'z reh-güzār-ı çeşm mī-nāled müdām/ Der-miyān-ı derdmendān dīde-i nālān ke'rāst²

Nāyiñ ğayrı ki dā'imā göz reh-güzārından feryād eder, derdmendler arasında feryād edici göz kimiñ vardır? Ya'nī bu hey'et-i maḥşūşa ki gözleriyle efgān u nāle eylemekdir. Nāya maḥşūsdur muradı, bir daķık ma'nāya işāretidir. Şıfat ḥaķķındaki kibār şūfiye taḥķik edip ba'zı şıfāt-ı ba'zınıñ fi'lini icrā eder mi yoksa herkes ḥaddini tecavüz etmez mi diyü ehline ifāde zımnında şüretā baḥş olmak üzere yazmışlardır. Ḥaķ budur ki eder.

میکزارد برسر از لبهای مطرب تاج لعل / چون نفس بر دل عشاق فرمائش رواست

35. Mī-güzāred ber-ser ez-lebhā-yı müṭrib tāc-ı la'l/ Çün nefes ber-dil-i 'uşşāķ fermāneş revāst³

Müṭribiñ dudaklarından başına la'lden tāc koyup pādişāhlık izhār eder. Anıñçün nefes gibi 'āşıkların kalbine anıñ fermānı mü'eşşir ü cāvīddir. Ya'nī sırr-ı salṭanat nüfūz-ı aḥkāmda olunca kulüb-ı 'uşşāķ tāc-ı la'linden kaṭ'-ı nażar, o sırr-ı mezkūre mażhar olduğuna şāhidlerdir.

¹ Āşık sevgilisine kavuşmamış ve sevgilisinden uzak kalmış, soğuk ahı ve sarı yüzü bu davaya tanıktır.

² Gözün geçidinden sürekli inleyen onun (neyin) dışında, dert sahibiler arasında inleyen göz kimindir?

³ Çalgıcının dudaklarından başına lal tacı koyar; âşıkların gönüllerine fermanı, nefes gibi (ondan) etkilidir.

این غزل صایب مرا از فیض مولانای روم / از زبان خامه شکر نشان بیخواست خواست

36. Īn ġazel Şā'ib me'rā ez-feyż-i Mevlānā-yı Rūm/ Ez-zebān-ı ḥāme-i ŧeker-feŧān bī-ḥ'āst ḥ'āst¹

Bu ġazel ey Şā'ib, baña Mevlānā-yı Rūm'un feyżinden olmaḡ üzere zebān-ı ḥāme-i ŧeker-feŧāndan bī-tekellūf zuhūr eyledi.

GAZEL 2

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

بتان که صید به نیرنگ می نمایندت / کباب آتش بیرنگ مینمایندت

1. Bütān ki ŧayd be-nīreng mī-nümāyendet/ Kebāb-ı āteŧ-i bī-reng mī-nümāyendet²

Dil-berler ki saña ḥīle ile ŧayd görünürler, ya'nī bir ŧīve izḥār ederler ki, sāde-dil bulunanlar anları ŧikār olur. Kıyās ederler, bilmezler ki, öyle āsān ŧikār görünmek ḥüsnüñ ba'zı rütbede ŧürüḡ-ı cilvelerindendir. Eger bu cilveye aldanıp ŧayd etmek ḡaydına düşersen seni renksiz āteŧiñ kebābı gösterirler. Fi'l-aşl kebāb olmaḡ ŧaydıñ ŧānından iken bunda ḡaziye mün'akis olup ŧayyād kendini āteŧ-i bī-renk-i 'aşḡa kebāb olmuŧ bulur. Vāḡı'ā maḡbūbān-ı mecāzī ibtidā'-ı ülfetde sehlü'l-me'ḡaz ve pür-vefā³ [8b] görünür ammā⁴ rābīḡa-ı maḡabbet istiḡkām bulunca 'uŧŧāḡ-ı sāde-dilāndan bi'l-küllīye i'rāz etdikleri herkesiñ meŧḡūdidir ve ḡaḡiḡatde bu ŧūret maḡbūb-ı ḡaḡiḡatden i'rāz eden zāhir-bīnleriñ cehennem cezāsıdır.

اگر برون کنی از دل هوای آزادی / بهشت در قفس تنک مینمایندت

2. Eger burūn künī ez-dil havā-yı āzādī/ Bihīŧ der-ḡafes-i teng mī-nümāyendet⁵

¹ Ey Sāib, bu ġazel Rum Mevlanası'nın feyżinden ŧeker daḡıtan kalemin dilinden teklifzice ortaya çıktı.

² Put kadar güzelliler sana hile ile av gibi görünürler, seni rengi olmayan ateŧin kebabi yaparlar.

³ Vefā S: du'ā T

⁴ Bu kelime T'de yoktur.

⁵ Özgürlük havasını gönlünden çıkarırsan cennet seni dar bir kafese koyar.

Eger gönülden āzādlık havāsın taşra edersen bihişti¹ saña dar² olan kafesde gösterirler. Bu maẓmūn-ı şerīf, dā'ire-i 'aqlda taşavvūru mümkün ve ḥ'ās u 'āvāma tesliyet-baḥş olmaya şāyān bir ma'nādır ki, ḥadīş-i ḳudsiyede bin şālih ḳullarıma gözler görmemiş ve ḳulaḳlar işitmemiş ve beşeriñ ḥātırına gelmemiş ni'am cesimeler ḥāzır etdim mefhumundan aşāğadır, zīrā bu ḥadīş-i şerīfede va'd olunan etvār-ı 'aḳldan ḥāric olmasa elbette beşerden biriniñ ḥātırına gelir idi. Böyle olunca maẓmūn-ı beyt bu olur ki, ḳula lāzım olan³ me'mūrāt-ı şer'iyeye ile mü'temir ü menhiyātından müctenib olup şıfat-ı ıtlāḳ ki keyfī istedigini işlemekdir. Aşlā ta'arruz etmeyince bu taḳayyūd-ı 'ubūdiyetle 'āmil oluna cezā'-i mu'accel olmak üzere ḳafes-i 'ubūdiyetinde her ne deñlü teng ise de cennet ıtlāḳıñ vüs'atın temāşā etdirirler. Meşelā müşteheyyāt-ı nefsāniyesinden vuşülü müte'azzir yāḥūd beliyāt-ı rūḥāniyesinden ḥalāşı muḥāl u müte'assir olan aḥvāl-i beşeriyetleri bir rütbede istediginden a'lā maḥallinde i'tā olunur ki cā-be-cā şāhib-i 'uḳūl-i za'ifeler böyle olacağı bizim de 'aḳlımıza gelmez idi diyü birbirine ilkā-ı ḥayret etdikleri herkesiñ hezār kerre meşḥūdu olmuştur ve ma'lūm ola ki, şıfat-ı ıtlāḳa ya'nī, keyfe-mā yaşā taşarrufa taşaddiniñ mu'aḥezelerinden 'uḳūla aḳrebi zinā ḥuşuşunda nā-muḥşan bulunana [9a] yüz degnek ḍarb olunmak, her biri Esmā'-ı Ḥüsnādan biriniñ lisān-ı ta'zīri maḳāmında ve muḥşan bulunanı raḥm etmek mā-sivāniñ küllisi bu şıfat-ı ḥāşşaya ta'arruz edene 'adāvetiñ şūreti 'unvānında vāḳı'dır diyü kibār şūfiye kitāblarında muşarraḥdır.

بناخنی که رسد پرده را بگردانند / معاشرانکه هم اهنک می نمایند

3. Be-nāḥunī ki resed perde-rā be-gerdānend/ Mu'aşīrān ki hem-āheng mī-nümāyendet⁴

Bir tırnaḳ sebebiyle ki erişir, perdeyi çevirirler mu'aşīrlar ki saña hem-āheng görünürler; ya'nī seninle gece vü gündüz görüşüp sürürunla mesrūr ve kederünle mükedder olanlar yā hem-ḥāl yāḥūd senden ednā olmak sebebiyledir, yoksa tırnaḳ bulduḳları gibi herkes muḳteżā-yı havāsına tābi' olup seniñ tavrından ve teba'iyetiñden dūr olacakları muḥaḳḳaḳdır. Bu maẓmūnuñ işḥāda ihtiyācı yokdur, zīrā munşab olan

¹ Bihişti S: cenneti T

² Dar S: teng T

³ Bu kelime T'de yoktur.

⁴ Bir tırnak uzatıldığında onunla perdeyi çevirirler, mutlulukla birlikte yaşayanların anlaştığını sanırsın.

aḥbābla görüşülmez meşelā, her gün işidilir; lākin Şā'ib-i merḥūmuñ tırnaḡ ve āheng ü perde lafzların kullanması mu'āşırān lafzına ri'āyetle tenāsübüñ nihāyetindedir.

کر از لباس برایی نمی شناسندت / همین گروه که یکرنگ مینمایندت

4. Ger ez-libās ber-āyī nemi-şināsendet/ Hemīn gürūh ki yek-reng mī-nümāyendet¹

Eger libās-ı ma'hūduñdan bir ḡazā sebebiyle çıkarırsan seni bilmezler, bu cemā'at ki saña yek-renk ü yek-meşreb ü müte'aḥḥid görünürler. Mażmūn-ı sābıḡıñ 'aynıdır.

ز زنگ آینه دل اگر پردازی / هزار آینه در زنگ می نمایندت

5. Zi-zeng āyine-i dil eger be-perdāzī/ Hezār āyine der-zeng mī-nümāyendet²

Göñül mir'ātin eger pasdan pāk u mücellā edersen saña biñ āyine pasda gösterirler. Lākin āyine-i ḡalbiñ mükedder olunca zengde muntabı' olan şuver-i esrār-ı İlahiyeyi müşāhede edemezsin; bi-'aynihi mevlā-yı müte'ālīñ kāfirleri ḡalk edip ve küfrlerin murād etmede niḡe ḡikmetleri vardır ki, bizim gibilerin 'uḡūlu anı derk etmez diyü yazdıkları 'aḡāid mes'elesidir ve kezālik bizim maḡz-ı żarar 'addetdiğimiz [9b] aḡvāl-i beşeriyelerimiziñ ḡāḡice 'aḡabinde bir ḡayr-ı maḡz zuḡūr eder ki, bir vechle ḡablu'z-zuḡūr müşāhede olunmaz. Lākin erbāb-ı şafā ve gürūh-ı ıştıfā, keder-i āyinesini kullanıp anda mün'akis olan cemāl-i esrārı temāşā ederler, şübhemiz yoḡdur.

علامت نفس سوخته است منزل نیست / سیاهی که بفرسنگ مینمایندت

5. 'Alāmet-i nefsi sūḡte est menzil nīst/ Siyāḡīyi ki be-ferseng mī-nümāyendet³

Yanmış nefis 'Alāmetidir, menzil değildir bir ḡarartı ki, saña fersaḡla gösterirler. Meşelā şu ḡarartı bu maḡalle dört fersaḡdır dedikleri sālīkiñ himmetine fütūr gelmesin diyü menzil ihāmıyladır. O ise yanmış nefslerdir, ya'nī her sālīkiñ menzile yetişmez ancak nefesi yanıp nefsi telef olanları yollarda gördükde yol budur diyü mütesellī olursan ammā menzil ḡıyās etmeden ḡader ile demektir.

¹ Sana samimi görünen o grup, elbiseni çıkardığında (konumunu kaybettiğinde) seni tanımayacaklar.

² Göñül aynanı pasdan temizlersen binlerce paslı ayna sana gösterirler.

³ Yanmış nefsin alametidir, sana fersaḡla gösterilen karartı menzil değildir.

مكن بلاله رخان چشم خود سیه صایب / كه زود چهره بخون رنگ مینمایندت

6. Me-kün be-lāle-ruḥān çeşm-i ḥod siyeh Şā'ib/ Ki zūd çehre be-ḥūn reng mī-nümāyendet¹

Lāle ruḥlarla ey Şā'ib çeşmiñ siyāh edip anlarıñ temāşāsından 'alāka edecek kadar gözüñ doyurma, zīrā çābük saña çehrelerin ḥūn-renk gösterirler, ya'nī ba'de'l-'alāka bilirsın ki, 'aşıqların kanıyla çehreleri rengin olmuş yāḥūd çāpük seniñ çehreñi saña kan ağladarak ḥūn renk gösterirler.²

GAZEL 3

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

نامرادی زندکی بر خویش اسان کردنست / ترک جمعیت دل خود را بسامان کردنست

1. Nā-murādī zindegī ber-ḥ'īş āsān kerdenest/ Terk-i cem'iyet dil-i ḥod-rā be-sāmān kerdenest

Nā-murādlik ya'nī ihtiyārī ile murādātın icrā etmemek, dirliği kendi üzerine āsān etmektir. Cem'iyet-i zāhireyi terk etmek, kendi ḳalbini muntazam u ma'mūr etmektir; zīrā öteden beri sünnet-i İlähiye budur ki, herkes shevātından ne kadar ḳatlı edebilir ise Rabbi'l-'ālemīn o 'abdiñ ḳalbini o kadar iḥyā eder. ḳaldı ki, murādātın terk edip icrā ḳaydında olmayarak me'ākil ü melbesden zārūriye [10a] üzerine ḳaşr etmek 'ādet olunca elbette dirlik āsān olur.

در پریشان اختلاطی صرف کردن نقد عمر / در زمین شوره تخم خود پریشان کردنست

2. Der-periṣān iḥtilāṭī şarf kerdn naqd-ı 'ömr/ Der-zemīn-i şüre tuḥm-ı ḥod periṣān kerdenest

¹ Ey Sâib, lale (gibi kırmızı) yanaklılara şevkle bakma (bak) çünkü hızlıca senin yüzünü kan rengine (kırmızıya) boyatırlar.

² Çehre..... ağladarak ḥūn renk gösterirler. Bu arada yazılanlar T'de yazılmamaktadır.

Periṣān iḥtilāt u müteferriḳ ṣoḥbetde naḳd-ı ‘ömrin ṣarf etmek kendi tuḥmun ṣüre zeminde periṣān u žāyi’ etmektedir. Güyā ‘ömrüne insāniñ ma‘āş-ı uḥreviyesiniñ dānesi maḳāmındadır, anı mezra‘a-ı dünyāda ecnās-ı muḥtelife ile iḥtilāt u ṣoḥbetde telef etmek, kendi eliyle bu arz-ı ṣüreye o tuḥm-ı nāzenini saçıp telef etdiğinden mā‘adā bārın rüz-ı cezāda ḥarman-i te’essüf bekçisi olacağı muḥaḳḳaḳdır demek ister; ammā *Laḳad esma‘ta leū nādeyte ḥayyen, ve lakin lā-ḥayāte li-men tünād*¹.

بر نمی خیزد صدا از دست چون تنها شود / دست دادن نفس را امداد و شیطان کردنت

3. Ber-nemī-ḥīzed ṣadā ez-dest ḡün tenhā ṣeved/ Dest dāden nefis-rā imdād-ı şeytān kerden est

Yalnız eliñ ṣadāsı çıkmaz, nefse i‘ānet edip el vermek şeytāna imdād etmektedir; zīrā nefis şeytāniñ ḥazinedārıdır. Tā-nefsden bir ṭarafa meyl görmeyince vesvese etmez. Meşelā ‘ömründe bir bādeniñ lezzet ü neş’esin görmemiş Ādem’e bāde iç diyü Havvā’yı söylemez.

نیست آسان بنده کردن مردم آزاده را / بهترین احسان مردم ترک احسان کردنت

4. Nīst āsān bende kerden merdüm-i āzāde-rā/ Bihterīn iḥsān-ı merdüm terk-i iḥsān kerdenest²

Merdüm-i āzādeyi *El-insān ‘abīdi’l-iḥsān*³ feḥvāsınca bende etmek āsān degildir. Ḥalkıñ iḥsānınıñ a‘lāsı terk-i iḥsān edip aḥrārı istirkāḳdan ferāgat gelmektedir. Her-ḡend bu mażmūn ṣā‘irāne ise de ṭibā‘-ı kerīmelere ekber-i ṣürūt-ı eḥsānı ta‘līmdir.

¹ لقد أسمعتم لو ناديت حيا ولكن لا حياة لمن تنادي : Canlı birine seslenirsen duyulurdun ama aradığın hayat yok. Bu beyit, Amr b. Maadi Karb’ın yazdığı bir şiirine aittir.

² الإنسان عيب الإحسان: Hür olan bir insanı köle yapmak kolay değildir, insanların en büyük iyiliği, iyiliği terk etmektir. Bir atasözüdür.

³ İnsan, ihsanın kullarıdır.

یکنفس باشد نشاط خنده ظاهر چو برق / خنده دزدیدن بدل کل در کریبان کردنست

5. Yek-nefes bāşed neşāt-ı ḥande-i zāhir çü berķ/ Ḥande düzdiden be-dil gül der-giribān kerdeneş¹

Ḥande-i zāhiriñ neşāti vu sürüru berķ gibi² bir nefesde olup geçer, ammā gönülde ḥandeyi uğrulayıp [10b] gizlemek giribān ḥāline gül komağdır. Bu mażmün bir türlü cennet-i nağd müşāhedesiniñ şartıdır ki, elbette sürür-ı fāniden i‘rāz eden kimesneye Rabbi’l-‘ālemīn dār-ı beķāda edecegi iḥsān, bākīden fi’l-ḥāl erbāb-ı ḥālden ise kendine nisbet āḥireti olan derünunda āşār-ı şafāsın müşāhede etdirecegi muḥağğadır ve bu mefhüm şadāğat-ı mażmūna şāhid *Vellezîne’h-tedev zādehum huden*³ naşş-ı kerīmi kifāyet eder ve bu ḥālet-i muḥarrireye ki nağden a‘māl-i şāliḥasınıñ şemerātın derünunda bulmağdır. Kibār-ı şūfiye cennetü’l-a‘māl ta‘bīr ederler. Lākin zevke mebnī oldugıçün herkesiñ ma‘lūmu olmayacak ḥuşūşda taṭvīl-i kelāmıñ fā’idesi olmaz.

عشق را در پرده ناموس پنهان داشتن / در بغل آیینۀ خورشید پنهان کردنست

6. ‘Aşğ-rā der-perde-i nāmūs pinhān dāşten/ Der-bağal āyīne-i ḥūrşid pinhān kerdeneş⁴

‘Aşğı perde-i ‘ār u nāmūsda pinhān⁵ etmek muḥāl olmada āyīne-i ḥūrşidi koltuğunda muḥağğak etmeğdir, ya‘nī gerek ḥağıķī ve gerek mecāzī setre ḳabül etmez.

قطره ناچیز را دریای کوهر ساختن / خرده جانرا نثار تیغ جانان کردنست

7. Ḳatre-i nā-çiz-rā deryā-yı gevher sāḥten/ Ḥorde-i cān-rā nişār-ı tiğ-i cānān kerdeneş⁶

Bir ḥağır ḳatreyi deryā-yı gevher eyleneğ tarīķi, cān nağdını cānāniñ ḳılıcına saçı vü feda etmeğdir. Güyā ḳılıciñ şüreti şuya müşābih olduğın taḥayyül için deryā ta‘bīr eyledi. Murādı şehādete nā’il olmanın ‘aẓm-ı şānına işāretidir.

¹ Görünüşteki gülümsemenin sevinci ışık gibi bir nefes kadardır. Gönülde gülümsemeyi çalıp yakaya gül koymak gibidir.

² berķ gibi T’de yoktur.

³ وَ الَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى: Hidayeti bulmuş olanlara gelince; (Allah onların) hidayetlerini arttırmış. Kur’an, 47. Sure , 17. Ayet.

⁴ Ar ve namusun perdesinde aşkı gizlemek, kucakta güneşin aynasını saklamak gibidir.

⁵ Pinhān S: iḥfā T

⁶ Değersiz damlayı cevher denizine dönüştürmek, değersiz olan canı sevgilinin kılıcına feda etmek gibidir.

در مقام حرف مهر خاموشی بر لب زدن / تیغ را ز سپر در جنک پنهان کردندست

8. Der-maḳām-ı ḥarf mühr-i ḥāmūṣī ber-leb zeden/ Tīg-rā zīr-i siper der-ceng pinhān kerdenest¹

Bi'l-iḳtizā tekellüm edecek maḳāmında dudağa mühr-i ḥāmūṣī urmaḳ cengde kılıcı ḳalkān altında gizlemektir. Ya 'nī kemāl budur ki, maḳām-ı nuṭḳda tekellüm ve maḳām-ı sükūtda ḥāmūṣluḳ [11a] ola. Cengde kılıcı gizlemenin ṣā'nı ne güne ṣāhibin telef eder ise maḳām-ı tekellümde sükūt daḫi o ḥāleti ṣāhibine cirābdır, siyyemā tekellüm-i izḥār-ı ḥaḳḳ için ola.

حرف زهد خشک کفتن در میان عارفان / تیغ چوبین در مقام لاف عریان کردندست

9. Ḥarf-ı zühd-i ḥuṣḳ güften der-miyān-ı 'ārifān/ Tīg-i çübīn der-maḳām-ı lāf 'uryān kerdenest²

Ḳuru zühd ṣoḫbetin 'ārifler beyninde söylemek lāf maḳāmında ağaçdan kılıç çekmek gibidir. Zühd-i ḥuṣḳ diyü dünyāyı ferāgat edip erbāb³-ı ṣūfiyeye istinādsız 'ibādet edene derler, elbette 'ibādeti nefesine mücib-i kibr olur. Hezār kerre müşāhede etmişizdir. Der maḳṣūd-ı aṣlī ise 'ibādet nefse mücib-i zūll ü ḥaḳāret olup müslimīn beyninde tenezzül ü tevāzu'dan ḳat'-ı naḳar kendi nefsinden ednā taḥḳīḳ olmaḳ üzere bir kimesne görmemektir ki sülūkuñ re's-i mes'alesi budur. Ḥattā ba'zī'avām-ı nāsiñ i'tiḳād etdikleri ṣuleḫālarla ṣoḫbet olunsa on biñ ādemde berīn cenneti ḳomaḳ degil. İmānla ḫatm olacağında tevāḳḳuf etdiği gāḥ ṣarāḫaten ve gāḥ zımmen te'mmül edene zāhir olur. Ṣā'ib-i merḫūmuñ ḡaraḳı zühd-i istiḫfāf degil, belki bu ḫālāt-ı mezkūraya mübtelā olan gürūhi ṫarīḳ-i taṣfiyeye terḡīb ve kendi nefesine ḳanā'at edip mürşid-i kāmilden istiḡnā eden ṫā'ifeyi ḫaṫarāt-ı ḡayr-ı mütenāhiyeden terhibdir; zīrā mürşid bulduḳdan ṣoñra daḫi desāis-i nefṣāniye ile zehri tiryāḳ maḳāmında ḳullanıp helāk olanlarıñ ḫisābın Allāh bilir. O tedbīrātīñ cümlesi *ve men kāne yercū liḳāe Rabbihi fe'lya 'mel 'amelen ṣāliḫan*⁴ āyet-i

¹ Konuşma makamında dudağa susma damgasını vurmak, savaşta kalkanın arkasında kılıcı gizlemek gibidir.

² Kuru zühd sohbetinin ariflerin rasında söylemek konuşma makamında ağaçtan kılıç çekmek gibidir.

³ Bu kelime T'de yoktur.

⁴ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا: Kim Rabbine (rahmetine, cennetine ve rü'yetine) kavuşmayı umuyorsa, artık salih bir amel işlesin. Kur'an, 108. Sure, 110. Ayet.

kerimesiyle emr¹ olunan ‘amel-i şālīhiñ [11b] keyfiyetin fi‘lihi çıkarmak içündür ve’s-selām².

بگذر از رد و قبول خلق کین شغل خسیس / خویش را با عالمی دست و کریبان کردنست

10. Būgzer ez-redd ü qabūl-i halk k’in şuğl-i ḥasīs/ H’iṣ-rā bā-‘ālemī dest ü girībān kerdenest³

Halkıñ redd ü qabūlünden geç ki, bu şuğl-i ḥasīs kendini bir ‘ālemle düşmen etmektedir. Vākı‘ā dünyāda cennetdedir bir kimse ki halkıñ reddinden mükedder olmayıp belki kendi ef‘āl-i qabiḥanıñ neticesidir diyü taḥrīr-i rezā’il-i ahlāka sa’y eyleye yoksa fülān beni begenmez ve fülān kıymetimi bilmez diyerek beyhūde bir ‘ālemi kendine düşmen eder. Bu beytden ğaraz ve maḥall-i naṣīḥat ne etdiği ma‘lūm olduğdan soñra taḥkīki budur ki halkıñ maḥabbet etdiği kimesne Rabbü’l-‘āleminiñ daḥi maḥbūbidir. ‘Aksi gibi ve bu ma‘nā hem ḥadıṣ-i nebevī ve hem kelām-ı kibār şaḥābe ile mü’eyyedir, inkāre mecāl yokdur.

خاموشی بگزین که در دیوان قسمت مور را / لب کشودن رخنه در ملک سلیمان کردنست

11. Ḥāmūṣī be-güzīn ki der-dīvān kısmet-i mūr-rā/ Leb güşūden raḥne der-mülk-i Süleymān kerdenest⁴

Rızq bābında sükūtlūğu iḥtiyār eyle ki, qarınca dīvān kısmetinde tekellüm edip dudak açmak mülk-i Süleymān’a raḥne etmektedir. Süleymān’ıñ mülkü ise raḥne qabūl etmez. Hemān qarıncanıñ ṭama‘ıyla şöhretine bā’iṣ olur. Raḥne ta‘biri leb münāsebetiyle muṭāla‘a olunmak gerek. Ğaraz rızq ḥuṣūşunda şikāyetiñ me‘āli budur demek ister⁵; zīrā tekeffül olunan rızq sedd-i ramaqdır yoksa ḥāş buğday etmegi kuzu kebābı yiyerek ḥayvāniyete tenezzül degildir belki mülkiyete teraqqī içündür⁶.

¹ Emr S: murād T

² T’de bu kelime yerine ki üzerine cezā mevki‘inde terettüb eden liqā’-ı muṭlaq müyesser ola ve bu maḥām fe-zālike irsāl-i rūsul ve netīce-i inzāl-i kütübdür.

³ Halkın redd ü kabulundan geç ki, bu cimri iş kendini bir cihanla düşman etmektir.

⁴ Susmayı tercih et ki, dīvān kısmında qarıncanın konuşması Süleymān’ın mülkünde delik açmaktır.

⁵ Dese gerek S, demek ister T

⁶ Değildir S: yiyerek ḥayvāniyete tenezzül degildir, belki mülkiyete teraqqī içündür T

میفشانم هر چه میگیرم چو ابر نو بهار / با من احسان با تمام خلق احسان کردندست

12. Mî-feşānem herçi mî-gîrem çū ebr-i nev-bahār/ Bā-men ihsān bā-tamām-ı halk ihsān kerdenest¹

Her ne olursam ebr-i nev-bahār gibi saçarım; baña ihsān, tamām-ı halka ihsān etmektir. Ya'nî deryā-yı keremden dest-i taşarrufuma her ne teslîm ederler ise, bilâ-imsak bende şehâb-ı faşl-ı rebî' gibi bezl edince ben cümle halkıñ kerem-i kerîmi qabûl etmede kı'im maqâmı ve bir vâsiða olmağa kanâ'at etmiştir.

از حدیث دلکش صایب لب خود دوختن / یوسف پاکیزه دامن را بزندان کردندست

13. Ez-ħadîş-i dil-güşā Şā'ib leb-i ħod dūhten/ [12a] Yūsuf-ı pākîze-dāmen-rā bezindān kerdenest²

Ey Şā'ib, aħbāb-ı kirāmıñ kulübuna ba'ış-i sürûr olan şoħbetden sükût etmek seyyi'ede pāk dāmen olan Yūsuf'u zindāna komağdır; zîrā mażāmîn-i dil-güşānıñ cemālî dünyāda ħûr u ğılmān müşāhedesinin bedelidir.

GAZEL 4

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

حق پرستی قطره را در کار دریا کردندست / خود شناسی بحر را در قطره پیدا کردندست

1. Ĥağ-perestî kaṭre-rā der-kār-ı deryā kerdenest/ Ĥod-şināsî baħr-rā der-kaṭre peydā kerdenest³

Ĥağ-perestlik kaṭreyi deryāya fedā vu müstehlek edip vücūdın mevħûm ve ihtiyārın ma'dûm ve nām u nişānın nā-ma'lûmetmektir. Bu sülûkuñ ibtidāsıdır ki, bu rütbede mürîd, irādāt u ihtiyārâtından 'ārî zāhirde şeyhiniñ ve bātında Rabisinin irādesi ve ihtiyārı üzere cārî olup bu şüretiñ tekmîline fenā fi'ş-şeyħ ta'bir ederler; zîrā bu ĥāletde meyyit gibi oldu. Vehm-i vücūdun irādeden eceli bir tefsîri yoğdur ve irāde olmayınca

¹ Aldığım her şeyi ilkbaharın bulutu gibi dağıttım; bana iyilik yapmak bütün halka iyilik yapmaktır.

² Ey Sâib, gönlü ferahlatan sohbetlerden susmak namuslu Yūsuf'u hapse atmak gibidir.

³ Hakk'a tapınmak damlayı denze feda etmek, kendini tanımak ise denizi damlada bulmaktır.

mevt muhakkahtır. İkinci mısra'da net'icetü'n-netāice işāret edip buyurur ki, kendini bilmeklik bahrı kaçreda bulmahtır. Hülül u ittiḥād u enfesāmdan tenzih üzere güyā ehl-i keşf 'indinde rütbe-i şöhbete vāşıl men 'arefe nefsehu fekad 'arefe Rabb'ehu¹ mefhūmuna imā eyledi. Lākin 'ulemā-ı zāhir 'indinde kelām, kibār u maḳbūldur. Bizlere lāzım olan mesā'il-i ḥaḳīḳati mizān-ı şeri'atde imtiḥān edip tamāmın ḳabūl ve nāḳışın redd etmektir. Ḳaldı ki, mizān-ı şeri'at dedigimiz ḥanefi mezhebinden biñ cüzde berin bilip anıñ da biñde biriyle 'amel etmediginden mā-'adā kibār-ı şūfiyeyi tekfir etmek degildir; belki cemi'-i edille-i şer'iyeye 'ilmī muḥiṭ olup vārid olan mes'eleniñ aşı nedir ve ne cihetden şādir olmuştur geregi gibi 'ulūm-ı şer'iyeye ve aḥādış-i nebeviye ile mütezalli' olduğdan soñradır ve ma'lūm ola ki, ḥaḳīḳat mesā'iliniñ şanındandır ki, nefsi-nāḳıka ile münāsebeti olduğu ḥayşiyetden [12b] şimāḥ-ı cāna evvel vürūdunda bir şafā-baḥş edip tekrār olunduḳça ṭavr-ı 'aḳldan ḥāric olduğüçün o şafā ḳalmaz; amma 'ulūm-ı zāhire medār-ı 'aḳla dā'ir tekrār olunduḳça zuhūra çıkıp herkes isti'dādınca taḥḳīḳ yüzünden şafā-yāb olurlar. Meşelā Şā'ib-i merḥūmuñ bu maṭla'ı bundan ziyādece taḳrīr olunsa ḥudūd-ı inkārda bulunanlar 'aḳlına uydurmaḳda 'āciz olunca nāḳār ta'n etmeye muḫtar olurlar. Hemān taḳririñ a'lāsı herkese bilmek lazımdır ki, Rabbi'l-'ālemīn kemāl-i luṭfundan kendi zāt-ı münezzehesine işbāt etdiği şifātları ḳullarına daḫi işbāt etdikden soñra *subḥāne rabbike rabbi'l-'izzeti ammā yaşifūn*² işāretiyle tenzihe tenbih buyurup beyābān ta'tilde, 'uḳūl-i ḳāşıra müteḥayyir olmasınlar diyü bilmedigimiz vaşfi, kelām-ı ḳadīminde zāt-ı a'lāsına nisbet etmedi, her-çend bizim rü'yetimiz cāriḥa ile ise de bāri ma'nāsın taşavvūr edip bizi ḥalḳ eden başırdır. Lākin bizim gibi rü'yeti cāriḥaya muḫtāc ve eşyā'-ı maḥşūşaya ve şürūṭ-ı melḥūzaya muḳayyed degildir diyü tenzih ederiz. Bu maḥalli yolca zabṭ edip muṭlaḳ geçdigimiz taḳrīrlerden murādımız bu olduğu ma'lūm olsun diyü bu ḳadarca baş olundu ve bu taḳrīr ile deryāyı kaçreda bulmanıñ tarīḳi meh-mā-emken ezhān-ı ḳāşıraya taḳrīb olundu³.

¹ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ : Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir. Hz. Ali'nin söylediği bir Hadistir.

² سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعَزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ : Üstünlük ve güç (izzet) sahibi olan Senin Rabbin, onların nitelendirdiklerinden (her türlü ācizlikten ve va'adinden dönmekten elbette) Yücedir. Kur'an, 37. Sure, 180. Ayet

³ bulmanıñ tarīḳi meh-mā-emken ezhān-ı ḳāşıraya taḳrīb olundu S: bulmaḳ ta'biri meh-mā-emken şeri'at-ı ḡarrāya vüçūh-ı muḥarrire ile taṭbīḳ olundu T

بیوجود حق ز خود اثار هستی یافتن / ذره ناچیز بیخورشید پیدا کردنت

2. Bî-vücûd-ı Hâk zi-ḥod âşâr-ı hestî yâften/ Zerre-i nâ-çîz bî-hürşîd peydâ kerdenest¹

Bî-vücûd-ı Hâk ya'nî bir mücid-i mevcûd taşavvûr etmeksiz kendinden âşâr-ı vücûd bulmak zerre-i nâ-çîzî âftâbsız bulmaqdır. Bu ise taşavvûr olunmaz, zîrâ zerreniñ sebep-i zuhûrî şemsdir. Bu huşûşda bi-ḥasbî'l-ımkân i'tikâd-ı dehriyede olan gürûh-ı sergeşteye bir mişâl tedârik edip ma'kûlu maḥsûsa teşbîh eyledi yoksa hürşîd [13a] zerreyi izhâr eder, icâd etmez, yâḥûd vücûd-ı Hâk'dan hâlî kendi nefsinde âşâr vücûd bulmak zerre-i nâ-çîzî hürşîdsiz peydâ etmektir. Ma'lûm ola ki, mes'âl-i müşkileden taḥkîkî ancak keşfle mümkün olanlarıñ biri daḥî vücûddur. Egerçi 'ulemâ-ı rûsûm ve şûfiyeden mutavassıtlar bu mes'elede emşile-i keşîre ile kimi vücûd-ı 'abd, vücûd-ı Hâk'ın 'aynıdır ve kemî ğayrıdır diyü ebḥâş-ı tavîleler îrâd etmişler ise de Hâk, şarîḥ bu mes'elede zevke mebnîdir yoksa bahş gelmez; zîrâ tûr-ı 'akldan ḥâricdir ve müşâhede eden ervâḥ-ı muḥaddeseler daḥî ifâdeye kâdir degillerdir ve yine ehl-i zevkiñ kelimâtındandır ki, ba'z mes'ele vardır ki, kendi ḥaḳḳ u delîli bâtıl ya'nî felek maḳâla şığışmaz ma'nâsına mes'ele-i vücûd ise addaḳ mes'âl-i ḥaḳîḳatdendir ve böylece i'tikâd etmek eslemdir. *Lâ-yukellifu nefsen illâ vus 'ahâ*² ve zarûriyât-ı dîniyeden degil ve belâ-yı mübrem budur ki, henüz şalavât-ı ḥamseyi edâda tehâvün eden münşihler meclislerinde şarâḥaten bu huşûşı müzâkere ederken vücûh-ı şettâdan kâfir olurlar ve ḥaberleri olmaz. *Ḥasbune'llâhu ve ni'me'l-vekîl*³ ve buncılayın ḥaddı olmayan rütbelere taşaddiden imtinâ'a 'ibret-i a'zam rü'yet-i talebiniñ 'aḳabinde Ḥazret-i Mûsâ 'aleyhî's-şalâtu ve's-selâma, Rabbi'l-'âlemîn'iñ kelâm-ı ḥikmet-nizâmı kifâyet eder. *Yâ Mûsâ innî'stafeytuke bi-risâlâtî ve bi-keḫlâmî feḥuz mâ âteytuke ve kun mine's-şâkirîn*⁴ ya'nî yâ Mûsâ ben seni risâlâtım ile ve kelâmım ile ıştîfâ eyledim. Saña verdigimi al, daḥî şâkirlerden ol, nazâr-ı 'ibretle baḳ ki, bir ulü'l-'azm peygamber-i 'âlî-şâne ne cevâb verildi? Ma'a-hazâ Ḥazret-i Mûsâ'yı o su'âle muḫtar eden kemâl-i taḳarrüb-i ilâhî gibi bir sebep-i a'zam [13b] var iken bir muḳteżâ-yı ḥikmet bu naşîḥat-ı muḳarrîre ol vaḳt-i maḥşûşda rü'yete bedel

¹ Allah'ı düşünmeden kendinden varlığın eserlerini bulmak, değersiz bir zerreyi güneşsiz bulmak gibidir.

² لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا: Allah, hiç kimseye güç yetireceğinden (kapasitesinden) başkasını yüklemez. Kur'an, 2. Sure, 286. Ayet.

³ حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ: Allah bize yeter, O ne güzel vakildir. Kur'an, 3. Sure, 173. Ayet.

⁴ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ: Ey Musa sana verdiğim risaletimle ve seninle konuşmam sayesinde seçkin kıldım. Sana verdiklerimi al ve şükredenlerden ol. (Gereksiz işlere ve isteklere kalkışma diye uyarı vermişti.) Kur'an, 7. Sure. 144. Ayet.

olundu. Eger su'âl olunursa ki yâ bu kadar müşkil ve hîta-yı 'akldan dūr ise bu mes'eleyi yazanlar ne keyfiyetle derk etdiler ve anlar da bizim gibi beşer degiller mi? Cevâb budur ki, mevt-i ihtiyârî ile meyyit olduğdan soñra ma'nâda âhirete gitmiş olur ve âhiret ise maḳâm-ı inkişâfdır, anda müşkil yokdur. İnanmazsan ol da gör ve Şâ'ib-i merḥūm daḫi bu cevaba işâret edip emrâz-ı mühlikeniñ eşeddine işaretle buyurur ki:

ترک دنیا کرده را باطن مصفا میشود / چشم پوشیدن ز اوضاع جهان وا کردنت

3. Terk-i dünyâ kerde-râ bâtin muşaffâ mî-şevved/ Çeşm pūşiden zi-uzâ'-ı cihân vâ kerdenest¹

Dünyâyı terk etmiş kimseniñ bātını muşaffâ olur evzâ'-ı cihândan ğaflet edip aġmâz etmek ḫaḳîkatde gözünü² açmaqdır. Ya'nî eger vücūd u 'ilm ü nefsiñ ḫaḳâ'ik ve deḳâyıkın fehm etmek ister³ iseñ dünyâyı terk eyle ki âḫireti göresin yoksa bu rütbe dünyâyı tevaġguluñ muḳtezâsı deḳâyık-ı dünyeviyeleri bilmekdir, ğayrı muḫâldir. "Bâtin muşaffâ mî-şevved lafzında işâret eylediği dîde-i başîret gördüğü ma'ânî, daḳîka başr-ı zâhire müyesser olmadığı gibi lisân-ı zâhir daḫi taḳrîre ḳâdir olamaz; pes lâzım olan böyle ğavâmîz mesâ'ili derk etmede âyîne-i derûna cilâ vermektir."⁴

کر رسد باد مخالف ور وزد باد مراد / بادبان کشتی ما دل بدریا کردنت

4. Ger resed bād-ı muḫâlifet ve'r vezed bād-ı murād/ Bâdbân-ı keştî-i mâ dil be-deryâ kerdenest⁵

Eger bād-ı muḫâlif erişir ise ve eger bād-ı murād eserse bizim muḫâlifetden ḫavfımız ve muvâfaqatden recâmız yokdur. Ancak bizim sefine sefinemiziñ yelkeni ḳalbi deryâyı etmektir, ya'nî bu baḫr-ı vücūduñ muḫâtarası ve selâmeti bizim 'indimizde ber-ḫaraf olup hemân maḳşūd-ı aşlımız deryâ-yı rızâda maḫv olmaqdır. Ğayrılar gibi sevâḫil-

¹ Dünyâyı terk etmiş olan kimsenin batını temizlenmiş olur, cihanın durumunu görmemek aslında gözü açmaktır.

² Gözü S: gözünü T

³ İster S: murād eder T

⁴ Nüshanın sayfa kenarında (haşiyede) dipnot düşülmüştür. T'de metnin içinde yazılmaktadır.

⁵ Muhalif rüzgâr erişirse ve istek rüzgârı eserse bizim gemimizin yelkeni gönlünü denize atmasıdır (hiç korkumuz kalmayacaktır).

i şehvâtda arzūmuz yokdur ki, bād-ı murād taleb edelim ve girdāb-ı fenādan havfımız yokdur ki, bād-ı muḥālifden ḥazer¹ edelim.

بر زمین از سالکان کرم رو جستن / نشان نقش پای موج را در بحر پیدا کردنت

5. Ber-zemīn ez-sālikān-ı kerem-rev cūsten/ Nişān-ı naqş-ı pāy-ı mevc-rā der-baḥr peydā kerdenest²

Yeryüzünde çābük yürüyücü sālīklerden nişān taleb etmek, naqş-ı pāy-ı mevc deryāda [14a] zāhir etmege kaşd etmektir. Bu ise muḥāldir, ya'nī tūruq-ı ḥaḳīkat-ı nā-mütenāhī ve sālīkleri kıbāb-ı ğayretde maḥfīdir. Anlardan nām u nişān görölmez ve taḳlīd ile böyle gidilmez.

در حجاب خاموشی با روح کشتن همزبان / طوطیانرا در پس آینه کویا کردنت

6. Der-ḥicāb-ı ḥāmūşī bā-rūḥ geşten hem-zebān/ Tūṭiyān-rā der-pes-i āyīne gūyā keredenest³

Sükūtluk perdesinde rūḥla hem-zebān olmak ma'nāda tūṭileri āyīne ḥalfında gūyā ve mütekellim etmektir, ya'nī kafes-i tendeki tūṭi mādām āyīne-i sükūt tām ve muşaffā olmayınca söylemez. Zāhirde olan tūṭilerin 'aksinedir. Ğarażı⁴ taḥliye-i külliye işaretdir ki, şemeresi veled-i ḳalbiñ zūhūrıdır. Şā'irāne böyle ta'bir eyledi⁵.

سینه را از خار خار کین مصفا ساختن / جمع کردن خار و خس در چشم اعدا کردنت

7. Sīne-rā ez-ḥār ḥār-ı kīn muşaffā sāḥten/ Cem' kerden ḥār u ḥas der-çeşm-i a'dā keredenest⁶

Sīneyi ālāyiş-i ḥaḳr ü 'ad ve andan muşaffā kılamak, ma'nāda çerçöpü cem' edip a'dāniñ gözüne doldurmaktır. A'dadan ğarażı nefis ü şeytāndır; zīrā insān bi't-tab' bu ṭabi'atlarla mecbūldur ve muḥālifet edecegi bu ikiden ğayrı a'dā yokdur. Ammā a'dā-ı

¹ ḥazer S: ictināb T

² Yeryüzünde kerem sahibi salikleri aramak, dalganın ayak izini denizde aramak gibidir.

³ Sessizlik perdesinde ruhla aynı dili konuşmak, papağanları aynanın arkasında konuşurmak gibidir.

⁴ Ğarażı S: Ğaraż T

⁵ böyle ta'bir eyledi S: Bu kısım T'de yoktur.

⁶ Gönlü dikenden, kin dikeninden temizlemek, çerçöpü toplayıp düşmanın gözüne sokmak gibidir.

zāhireye nisbet olursa gūyā sīneyi ḥaḡr u ḥasedden ṣāf edip ‘adāvetine muḳābele zuḥūr etmeyince lābud bir miḳdār körlenir demek ister¹.

محمل جانرا بمنزل بیقراری میبرد / بادبان گشتی ما دست بالا کردنت

8. Maḥmil-i cān-rā be-menzil bī-ḳarārī mī-bered/ Bādbān-ı keṣṭi-i mā dest bālā kerdenest²

Cān maḥmilini menzil-i maḳṣūda bī-ḳarārılık ve ıztırāb iṣāl eder. Lākin o ıztırāb ki bā‘iṣi telāṣ vuṣūl ola; zīrā bizim sefinemiziñ yelkeni elini yuḳarı edip himmeti ‘ālī etmektedir. Mıṣra‘-ı evvelūñ mefhūmu böylece iḳtizā eder. Bādbān ḳarniyesiyle yāḥūd kemāl-i ıztırābından deryā-yı ḥayretde ellerin yuḳarı ḳaldırıp herkesden istimdād ve ızḥār-ı ‘ac zda mübālaḡaya ḥaml olunmaḳda mümkündür³.

هیچکاری بر نمی آید زپای آهین / قطع راه عشق در قطع تمنا کردنت

9. Hiç kārī ber-nemī-āyed zi-pā-yı āhenin/ Ḳaṭ‘-ı rāh-ı ‘aşḳ der-ḳaṭ‘-ı temennā kerdenest⁴

[14b] Pāy-ı āheninden bir iş zuḥūra gelmez, zīrā bizim seyr ü sülükumuz ma‘nevīdir. ‘aşḳ yolunu ḳaṭ‘ etmek temennā vü ārzūyu ḳaṭ‘ etmektedir. Bir sa‘ātde bu rütbe ṣaḥīḥ olursa vuṣūl muḥaḳḳaḳdır. Öteden beri bu ḳadar riyāzāt u mücāhedāt ve ‘uzlet ü devām, zıkr ü murāḳabeniñ bā‘iṣ-i vaz‘ u tertībī, nefsi tetricī temennā vu ṣhevatından ḥalāṣ edip ancak maṭlabı taḥṣīl-i rızā-yı ilāḥiye ḳaṣr olmak içündür ki, bu hey’etlere ṣūfiye seyr ü sülük tesmiye ederler ve bu rütbeniñ kemālī mūtū ḳable en-temūtū⁵ sırrına vāḳıf olup aḥvāl-i müfādı ‘alā tarīḳi‘t-taṣṣīl⁶ kendü vücūdunda müşāhede etmektedir, yoksa hem oldukça nefse ri‘āyet ve hem bir taraftan sülūka ṣarf-ı himmet ṣaṭranc lu‘buna beñzer. Gāḥ ḡālib ve gāḥ maḡlūb olarak ḡāyeti her ne ḥāletde ‘ömrü tamām olursa o ḥükmdede ḳalıp ḥaddini tecāvüz edemez.

¹ Demek ister S: diyecek maḥalde böyle ta‘bīr eyledi T

² Can maḥmilini menzile kararsızlık götürür, bizim gemimizin yelkeni, gayretimizdir.

³ ḥayretde ellerin yuḳarı ḳaldırıp herkesden istimdād ve ızḥār-ı ‘ac zda mübālaḡaya ḥaml olunmaḳda mümkündür S: ḥayretde ḡarḳ oldum, amān diyerek istimdād etmek ve el ḳaldırmaḳ mucib-i vuṣūl-i sevhil-i viṣāl olmada yelken maḳāmına ḳā‘im olur demek ola T

⁴ Demirden yapılmış ayak bir işe yaramaz, aşk yolunun bitmesi yalvarmayı bitmekle olur.

⁵ مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا: Ölüm sana gelmeden önce ölü. Hadis-i Nebevidir.

⁶ Daha detaylı bir şekilde.

صلح دادن سبحة و زئار را با یکدگر / رشته سر در کم توفیق پیدا کردندست

10. Şulh dāden subḥe vü zünnār-rā bā-yekdiger/ Rişte-i serdergümī tevfiķ peydā kerdenest¹

Sübḥa vü zünnāra birbiriyle şulh verip ğavġa etdirmemek tevfiķiñ başı ğaybında olan riştesin bulmaġdır. Bu beytin zāhiri muḥātaralıdır. Ba‘zıkimseler laübāli görüneyim diyü şu‘arāniñ bu maġüle ebyātın istiḥsān tarīķıyla su‘āl ederler ve ma‘nāsında diġķat edeyim der iken dīnden çıkanları görmüşüzdür. Lākin şu ġadarca ma‘lūm ola ki, bu maẓmūn insāniñ kendi nefesine göredir, yoksa zāhire nisbet olunur ise ḥaṭādır; zīrā insān tekliḫāt-ı şer‘iyyeyi her ne ġadar icrā eder ise de nefsinde o a‘māli edāda bir şıķlet müşāhede etmemeniñ çāresi yokdur. Lākin imānı ḥayşiyetinden nefsiñ o şıķletine bakmayıp o emrū’llāhiyyeye imtişāle sa‘y ederek bir rütbeğe erişir ki, me‘mūrāt-ı [15a] şer‘iyyeyi edāda ašlā nefsinde bir münāzi‘ ve bir şıķlet görmez olur. Bu rütbeğe vāşıl olana muḫlis derler. Mef‘ūl sıġasıyla ki, āyet-i kerīmede illā ‘*İbādeke minhumu*’l-muḫlasān² den murād böyle kimselerdir. Şā‘ib-i merḥūm insāniñ o nefsinde tekālif-i şer‘iyyeyi edāda niza‘ eden ḫulġ-ı zemīmī zünnāre ve emre mütemeşşil olan ḫulġ-ı ḫüsnā sübhaya teşbīḫ ve rütbe-i mezkūre-i ḫulūşiyeyi şulh ile ta‘bīr eyledi. Lākin merḥūm saġ olsa bu beyti dīvāndan çıkar diyü ibrām eder idim, zīrā yalnız Fārsi vü ‘Arabī lisānlarında kemāl ve belki ‘ulūm-ı rūsūmda daḫi ve aşıl maġāmāt, efādıl-i ricāl olma ile böyle daġıķ ma‘nalar fehm olunmayacaġın bildikden şonra siyyemā şuverī fehm edenlerden tekfīre daḫi bā‘iş olur, maẓmūnlarıñ terki vācibdir³.

سر بزیر بال برون بلبانرا در بهار / غنچه مستور را در پرده رسوا کردندست

11. Ser be-zīr-i bāl burden bülbülān-rā der-bahār/ Ğonca-yı mestūr-rā der-perde rüsvā kerden est⁴

Bülbülleriñ faşl-ı bahārda başların ġanatları altına götürmesi perdede ğonca-ı mestūrī rüsvāy etmeġdir. Bu beyt-i şā‘irāne imtiḫān beytindedir; lākin dīne ve şer‘a

¹ Tesbhin tanelerini ve kişşilerin kuşaġını birbiriyle barıştırmak, şaşkınlık ipliġinin başı uyum bulmaktır.

² إِلاَّ عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلِصِينَ : Ancak onlardan muhlis olan kulların müstesnadır. (İbadet ve hizmetleriyle sadece Allah’ın rızasını arayan ve ahiret hazırlıġını öne alan kullarına etkili olamayacaġım.) Kur’an, 15. ve 38. Sure, 40. ve 83. Ayet.

³ Vācibdir S: evlādır T

⁴ Bülbüllerin bahar mevsiminde başlarını kanatlarının altına götürmesi, perdede gizlenmiş olan ğoncayı rüsva etmeġdir.

müte'allik söz yok. Her ne tekellüm olunur ise zarar etmez, bu beytiñ halli şöyledir ki bülbülün güle ta'aşşuğu şöret ile şābit ve ışıllāhda gül kemāl ile açılmışına derler. Rüsveylik der-kār ve bülbülün o hāletde feryād u fiğānı gülü rüsvey etmez; belki cemāline zīnet verir; ammā bahār vaktinde henüz güller gonca iken, bülbül başını kanadı altına iletmek ki, ehl-i fūrs bu hey'ete gonca husbiden derler; ya'nī gonca gibi uyumağ şūreti münāsebetiyle bülbülün goncaya şifatiyla muttaşif olduğu cihetden 'alākasın ifāde ve gonca-ı mestūr iken, lisān hāli ile rüavāy etmiş oldu. Şā'ib-i merhūmuñ bu mefhūmdan ğarażı [15b] evliyāu'llāhıñ murākabeleri keyfiyetine işāretidir. Te'emmül olursa ğāyet laţif ü hoş āyende ma'nādır¹.

دیده یعقوب میباید برای امتحان / کار بوی پیرهن هرچند بینا کردنت

12. Dīde-i Ya'kūb mī-bāyed berāy-ı imtiḥān/ Kār-ı būy-ı pīrehen her-çend bīnā kerdenest²

Ya'kūb 'aleyhi's-selām'ıñ gözü lāzımdır imtiḥān için, her-çend būy-ı pīraheniñ ḥāşşası gözü açmak ise de; ya'nī münāsebet-i isti'dādiye bulunmayınca envār-ı rūhāniyeden eşer zūhūr etmez. 'Ādetü'llah böyle cārī olmuştur ve ḥalkıñ eşer-i i'tikād etdikleri şūret-i isti'dāddır, yoksa eşer degildir; zīrā eger bu mişāilde eşer-i muṭlağ būy-ı pīrahende olsa lāzım gelir idi ki, her kanda bir 'ayn-ı mu'telle vaż' olursa güşāde ola idi. Pes ma'lūm oldu ki, bir şey'iñ bir şeyde eşeri olmak müte'eşşirin isti'dādına mevķūf müeşşir ile müte'eşşir bu şūretle bir olur imiş. Vākı'ā bu mefhūmu āyet-i kerīmeden istinbāt daḥi mümkindir; zīrā Yūsuf 'aleyh'is-selām berāderlerine *İzhebū bi-ķamīşī hāzā feel-ķuhu 'alā-vechi ebī'ye'ti başīran*³ ya'nī benim şu pīraheniñ götürüñ pederimiñ yüzü üzere koyuñ, başīr olduğu ḥāilde gelir buyurdu. Gōmlek anı başīr eder demedi ve soñra Rabbi'l-'ālemīn daḥi *fertedde başīren*⁴ buyurdu; ya'nī başīr olduğu ḥāilde 'avdet etdi. Pīrahēn vech-i mübārekine ḳonulduķda şūfiyeniñ bu maḥalde daķā'ik u ḥaķā'ikden baḥşleri tavr-ı 'aḳldan ḥāric olduğuçün terk olundu. Lākin şu mes'eleniñ naşş-ı kerīmden

¹ Ma'nādır S: Şā'ib-i merhūmuñ bu mefhūmdan ğarażı evliyāu'llāhıñ murākabeleri keyfiyetine işāretidir. Te'emmül olursa ğāyet laţif ü hoş āyende ma'nādır S: ve aşıl murādı murākabe uşūluna vu fūrū'una işāretidir T

² Sınav için Hz. Yakub'un gözü lazım, her ne kadar gömleğin kokusunun işi göremeyeni iyileştirmektir.

³ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْفَوْهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا: Bu gömleğimle gidin de, onu babamın yüzüne sürün, Gözü (yine) görür hale gelir. Kur'an, 12. Sure, 93. Ayet.

⁴ Yeniden görebilir oldu.

istinbâtin eger fehm eder ise kem mes'ele degildir. Bu kadarca kifâyet eder, zîrâ her bildigimi yazmam ednâ ferâseti olan *meskûtun* 'anh¹ olanı mantûk-ı bihden istifâde eder². "Bu mes'eleniñ nazîri *yakûle lehü kün feyekûnu*³ âyet-i kerîmesidir ki, künî mekküne nisbet eyledi. Ya'nî ol deyr, ol mekkün ola buyurduların ederim demedi, maḥalinde şifâhâ söylenir. Bu mes'eleniñ sırrı diyü yazmışlar; zîrâ kitâb gâh ehline muşâdif eder ve gâh nâ ehline düşer."⁴

چون توان خاطر نشان طفل طبعان ساختن / این تماشاها که در ترک تماشا کردندست

13. Çün tevân ḥâtır-nişân-ı tıfl-ṭab'ân sāhten/ Īn temāşāhâ ki der-terk-i temāşâ kerdeneş⁵

Tıfl tab'ânıñ ḥâtır-nişânı [16a] edip anlatmak nice mümkündür, bu temāşâlar ki, terk-i temāşâda vardır; ya'nî zâhir-bînlerin temāşâları 'âlem-i tufûliyetden istişhâb etdikleri ḥâletini eşeridir; yoksa temāşâ-yı zâhiri terk etmede vâkı' olan temāşâ ki, enfüsde olur, bir kimseniñ ittılâ'ı olsa gözler görmemiş ve kulaklar işitmemiş ve beşer ḥâtırına gelmemiş, 'acâ'ib-i şun'-ı ilâhiye temāşâ eder. Hemân bu ma'nâdan cehele şüfiye beyninde insân 'âlem-i aşğardır, müfâdından zâ'id bir şey yokdur; kaldı ki, havâsı ibtâl ve şehvâtı kaṭ' ve devâm-ı zikr ile kendi nefesin te'emmül ü teftiş edip buldukları esrârı, rumûz-ı gâmîza ile yazanların zâhir-i kelâmından ilhâda müte'alliğ bir mes'ele bulur ise anı mürdelerine kendi ḥâlleri olmak üzere fehm-i saḫimleriniñ muḳtezâsın ilkā edip hem zâl ü hem muzil olurlar; zîrâ ḥâle yâ mâlik olmalı yâ kuvvet-i 'ilm ile şer'a taṭbîk etmeli zamâne şüfîlerimiz fiḫh-ı şerîfe, 'ilm-i resmîdir diyü i'tibâr etmezler.⁶

نیست ناقص را کمالی بهتر از اظهار عجز / دست کیر ناشناور دست بالا کردندست

14. Nîst nâ-ḳeş-râ kemâlî bihter ez-izhâr-ı 'ac/ Dest-gîr-i nâ-şinâver der-dest bâlâ kerdeneş⁷

¹ Onun hakkında susuldu.

² istifâde eder S: istinbât eder T

³ بِقَوْلِ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ: Ol demekten ibarettir hemen oluverir. Kur'an 36. Sure, 82. Ayet.

⁴ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

⁵ Küçük tabiatlıları nasıl hatırlatmak mümkündür, Allah'ın adları ve sıfatlarını görmek görmemektedir.

⁶ T'de bir cümle daha yazılmaktadır: Seleflerin gittikleri (gittiği) tarîka gitmezler.

⁷ Kusurlunun güçsüzlüğünü söylemesinden daha iyi bir olguluğu yoktur, yüzmeyi bilmeyeni kurtaran elini kaldırmasıdır.

Nākışiñ izhār-ı ‘aczdān a‘lā kemāli yoğdur, nā-şināverin dest-gīri elin yoğarı kaldırmağdır. ‘Adetā yūzmek bilmeyen elini yoğarı kaldırma ile hem ğarğ olursa da ğic olur yāhūd eṭrāfdan biri ğörüp ḥāline merḥamet eder. Ḥāşıl-ı kelām şıfat-ı noğşān ikrār ile kemāle mübeddel, vaşfa kemāl iddi‘ā ile zıddına munğalib olduğı herkesiñ ma‘lūmudur. Bu ma‘nāyı Şā‘ib, libās-ı āḥirle çoğ irād eder¹.

آستين برکوهر غيرت فشاندن مشکلست / ورنه صايب را چه پروای تماشا کردنست

15. Āstīn ber-gevher-i ğayret feşānden müşkildest/ Ve‘r ne Şā‘ib-rā çı pervā-yı temāşā kerdenest²

Gevher-i ğayreti fedā etmek müşkilidir, yoğsa Şā‘ib’iñ temāşā etmeye ne pervāsi vardır. Ya‘nī cevāhir-i ğayret taḥşīli ibtidā āfākda, şoñra enfüsde olduğı cihetden maḥlūkāt-ı Perverdegāriñ ḥarekāt [16b] u sekenāt ve şıfāt u ef‘āllerinden te‘emmül ile ḥāşıl olan cevāhir-i i‘tibārın ednā fā‘idesi esās yoğını teşbih ve her nefesiñ üzerine kesbiyle kā‘im olan ‘alīm u ḥakīmiñ bu dār-ı fenāda mücāzāt u mükāfātın, müşāhede ile yevm-i mev‘ūduñ ‘ağabde şıḥḥat-ı vuğū‘in te‘yīd ve bi‘z-zarūr nefis-i emmāreyi sefsāf aḥlākdan teb‘īd etmektedir. Hemān bu sebebden Şā‘ib temāşāya iltifat eder; yoğsa ‘avām-ı nāsiñ izā‘at-ı ‘ömr ma‘nāsına olan temāşālarından biridir demek ister. Güyā nuşūşdan *fa‘tebirū yā ulī‘l-ebşāri*³ aḥādīşden *tefekkerū fi-ḥalkı’llāh*⁴ ma‘ānīlerin taḥşīle terğīb şūretinde irād eyledi.

GAZEL 5

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

تا ترا چون دکران ديدن ظاهر کار است / چشم بر روی تو چون آينه بر ديوارست

¹ libās-ı āḥirle çoğ irād eder S: libāsa ifrāğ eder T

² ğayret cevherini terk etmek zordur oysa Sāib’in Allah’ın adlarını ve şıfatlarını ğörmekten korkusu yoktur.

³ فَأَعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ: Artık ey basiret sahipleri ibret alın! (Bugünkü zalim ve fesatçı bazı Yahudilerin ve müşriklerin de aynı akıbete -sürgüne ve zillete- uğrayacaklarını bilin.) Kur’an, 59. Sure, 2. Ayet.

⁴ تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللَّهِ: “Allah’ın yaratıklarını düşünün.” Bir hadistir.

1. Tā-tū-rā çün digerān dīden-i zāhir kār est/ Çeşm ber-rūy-ı tū çün āyine ber-dīvārest¹

Tā-ki saña ğayrılar gibi zāhiri görmek kār u şugldur, seniñ gözüñ yüzünde dīvārdaki āyine gibidir; zīrā zāhir-bīnlikde göz ile āyine birdir. Kaldı ki, gözü dīvārdaki āyine rütbesinden kulağı yerdeki fare deliği mertebesinden çıkarmanın bir tarīki var mıdır diyü elbette hātıra gelir. Cevābı oldur ki, bir bāğçede şöhet şeyhlerimizden biriyle evvel bahārda müzākere-i esrār zımnında şöhetimize mişāl olmağ üzere buyurdular ki, nazār eyle şu laţif çemene niçün her tarafa hareket eder, cevāb etdim ki, efendim zāhiren bir laţif rüzgārıñ sebebiyledir. Buyurdular ki, rütbede bu çemenden ağız olan otlar niçün hareket etmezler. Dedim ki, ğılzetleri sebebiyle bu laţif rüzgārdan müte'eşşir olamadıklarındandır. Sa'ādetle buyurdular ki, in şüret-i hāl benī ādemest. Bu benī ādemiñ hāletin şüretidir. Nihāyet şöhetimiz bu oldu: pes, ma'lūm oldu ki, her şüretiñ muķtezāsı o şürete [17a] hikmet-i Perverdegār ile müsahhardır. Ğalīz, laţifi derk edemez ve belki şāhib-i idrāka ta'n u inkār eder ki, eger seniñ dedigiñ haķķ ola idi, ben daħi müşāhede eder idim. Enbiyā-yı kirāmiñ kavmı dedikleri gibi bu bahş² nihāyet kabūl etmez. Dersimiz bu oldu ki, kā'ināta nazār āyine gibi olmayıp nūr-ı başiretle şikār-ı ğazāl 'ibret ederek ola tā-ki, insān nefsimi cemādāta müşābeheden hālāş eyleye. Tahrīr olunan mişāl, bu bābda kāfidir. Bir mişāl daħi budur ki, mi'desi ziyāde kuvvetli bir ādem çerb ü şir'in ta'āmlarla ülfet edince elbette ister ü istemez şehvet-i behīmiye harekete gelir ki, o şüretiñ muķtezāsıdır. Ehli var ise cima'a söz yok ve illā erken ise rü'yāda hālet-i yaķazasına münāsib çifte ihtilām olarak yanır. Bu inkār olunmaz, ammā 'aksi mülāhaza olunsa ki bir ādem riyāzetle bir ten-i nahif ve envā'-ı mücāhedāt ile kūvā-yı havāsın za'if edip zikr ü fikre meşğul olduğdan soñra kendi nefsi melekî's-şıfatından şadır olan ef'āl u āşārı söylese yāhūd kitābına yazsa kabūl etmekden mā'adā türlü türlü inkār u tekeffüre³ müsāra'at edip bizlerde niçün olmaz⁴ diyü enbiyāya kavmıñ söylediği sözleri elbette söylerler. Zikr olunan erbāb-ı i'tibārdan biri bizim hālimizin muķtezāsı olunca anıñ daħi muķtezā-yı hāli elbette vāfıķdır diyü teslim eder. Lākin dībācede tahrīr olunan vech üzere şer'-i şerīfiñ muvāfıķı olmağ şartıyladır; zīrā çok kimseler görmüşüzdür ki, isnādsız

¹ Başkaları gibi senin de işin görünüşüne bakmak olana kadar senin yüzündeki göz duvardaki ayna gibidir.

² bahş S: ders T

³ kabūl etmekden mā'adā türlü türlü inkār u tekeffüre S: kabūl etmek değil mā'adā inkār u tekeffire T

⁴ bizlerde niçün olmaz S: bizlerden niçün o hālet olmaz T

riyāzāta sülūk edip dimağına yübüset-i tām ‘arız olma ile şer‘e muhālif iddi‘alar eylediler.¹

رک سنکست ترا هر سرمو از غفلت / با چنین بار گذشتن زجهان دشوارست

2. Reg-i sengest tū-rā her ser-i mū ez-ğaflet/ Bā-çünin bār güzeşten zi-cihān düşvārest²

Seng her ser-i muyuñ ğafletden nāşī taş damarıdır. Böyle haml-i şakıl ile [17b] dünyādan geçmek müşkildir. ‘ilācı tadricle shevāt-ı nefsanıyeyi kaṭ‘ edip mevt-i ṭabī‘iden evvel, mevt-i ihtiyārī evşafın taḥşil etmektedir. Bu ise ‘ināyet-i ‘azīmeyeye muhtāc bir emrdir.

پای بیرون منه از گوشه عزلت زنهار / که بلای سیه سایه پس دیواراست

3. Pāy bīrūn me-neh ez-gūşe-i ‘uzlet zinhār/ Ki belā-yı siyeh sāye pes-i dīvār est³

Güyā dünyādan geçmek müşkildir diyü iddi‘ā edince ‘ilācına irşād üslubunda buyurur ki, gūşe-i ‘uzletden zinhār ayağın taşra koma; zīrā eşyā emşālī ile kuvvet bulur. Bu dünyāya meşgūl halkla ihtilāt kıyūdāt-ı dünyeviyeyi muhkem edip bir rütbeye vardığa fi‘l-ḥaḳīka inḳitā‘a ‘azīmet muḥāl olur. Eger ‘Azrā‘il ‘aleyhi’s-selāmı müşāhede etme rütbesinde hasta olursa da ikinci mısrā‘da ihtilātın ‘alāḳaya mūcib olduğunda ve hevā vu hevesin fi‘l-ḥāl ‘uzletten çıkana zafer bulduğunda mübālağa edip buyurur ki, şaḳın ‘uzletten çıkma; zīrā beliyātdan evvel uğrayacağın belā-yı siyāh-ı sāyeñ, dīvārın ensesindedir. Güyā seni gözedir ki, çıktığı gibi yaḳalayayım diyü bu ta‘bīr fülān kimesne şulehādan bir emīn ü selīm zāt-ı şerīfdir. Gölgesinden korḳar ta‘bīri ma‘nāsına degildir; belki ‘alāḳadan kaçıp ‘uzlet etmek bābında mübālağadır ki, sālīk fi-sebīli‘llāha gölgesi

¹ enbiyāya kavminin söylediği sözleri elbette söylerler. Zıkr olunan erbāb-ı i‘tibārdan biri bizim hālimizin muḳteżāsı olunca anın daḳı muḳteżā-yı hālī elbette vāfıqdır diyü teslim eder. Lākin dībācede taḥrīr olunan vech üzere şer‘-i şerīfīn muvāfıḳı olmaḳ şartıyladır; zīrā çok kimseler görmüşüzdür ki, isnādsız riyāzāta sülūk edip dimağına yübüset-i tām ‘arız olma ile şer‘e muhālif iddi‘alar eylediler. S: istib‘ād u ‘inād ederler ammā erbāb-ı i‘tibārdan bulunanlar bizlerinin hāllerinin muḳteżāsı taḥallūf etmeyince elbetde bu ṭā‘ifeniñ daḳı hālleri muḳteżāsın icrā ediyü teslim etmez ise de sūkūt ederler lākin dībācede taḥrīr olunan vech üzere eger iddi‘ā olunan hālet-i şer‘-i şerīfe muhālif olmaz ise, zīrā çok kimseler görülmüşdür ki, belā-ı mürşid riyāzetle sülūk edip dimağına yübüset ‘arız olma ile şer‘e muhālif da‘vālarda bulundular. T

² Senin her saç telinin ucu gafletten taş damarıdır, böyle bir yükü dünyadan geçmek zordur.

³ Uzlet köşesinden ayağımı dışarı çıkartma çünkü kara bela duvarın arkasındaki gölgedir.

bile belā-yı siyāh kabīlindendir. Zīrā vuşul-i her mürīd ‘Alā-ḳadr el-tecrīd olduđu müberhendir¹ ve merḥūmuñ böyle ta‘bīrātı nazīre kabūl etmez².

عالم از سنكدلان قلزوم پر كهسار است / كشتى نوح درين ورطه دل هشیار است

4. ‘Alem ez-seng-dilān ḳulzūm-ı pūr-kuhsār est/ Keştī-i Nūḥ der’in verṭe dil-i hoşyārest³

‘Alem taş gönüllülerden kuhsār ile memlū bir deryādır. Selāmetde Nūḥ gemisi dil-i hüşyārdır, zīrā bātında enbiyā’ u Allāh ‘uḳuldur. Enbiyā-ı zāhire enbiyā-ı ‘uḳuluñ rehberleri ve mürşidleridir ve ḳalb-i insān ‘aḳl ile muttaşif olunca enbiyāya tābi’ olup taḥzīr etdikleri [18a] mevādīñ ḳable’l-āḫire, muzarretin dünyāda müşāhede eder ve bu ma‘nāya maḥmūl, Rabbi’l-‘ālemīn ḫabībine ḫiṭāb edip buyurur ki, *Ḳul ḫāzā sebīlī ed’ū ile’llāhi ‘alā-başīreten ene ve meni’ttebe’eni⁴* ya‘nī resūlüm Muhammed sen ümmetiñe de ki, şu sözleri teklīf etdigim benim sebīlimdir ben Allāh’a da‘vet ederim; başīret üzere ve baña tābi’ olan da teba‘iyetle Allāh’a da‘vet eder başīret üzere, yoksa görülmeden degil. Başīret, lisān-ı taşavvufda meknūn sırra vuḳūfdur. Ednā rütbesi demek olur ki, sözleri da‘vet etdigim umūra imtisal etmeyen erbāb-ı ‘uḳulun ‘indinde bile mezmūmdur. Zīrā menhiyāt ve me‘mūrātında dā‘ire-i ‘aḳldan ḫāric umūr-ı mübheme götürmedim. Ta‘aḳḳul u tefekkürle ḫaḳīḳati zāhir ü bāhirdir. Ḳulūb-ı ‘aḳıleler tābi’ olup tūfān-ı şübūḫāt ve kühsār-ı mübhemātdan bu baḫr-ı vüçüdda ḫalāş oldular. Bu cihetden erbāb-ı taşavvūf ‘aḳldan eşref-i maḫlūḳ yokdur derler ve bu ‘ālemde her taş gönüllü ādemlerin mażarratından ḫulāşa vesīle-i ‘uzmā, kemāl-i ‘aḳl olduđu herkesiñ ma‘lūmudur. Necāt sebebiyle sefine-i Nūḥ’a ‘aḳlı teşbīḫ eyledi.

چه غم از زیر و زبر كشتن ما دارد عشق / نقطه آسوده از سر كشتكى پر كار است

5. Çi ğam ez-zīr ü zeber geşten-i mā dāred ‘aşḳ/ Nūḳṭe āsūde zi-ser-geşteġi-i pergārest⁵

¹ T’de sonraki cümle yazılmamaktadır.

² Son cümle T’de yoktur.

³ Dünya taş gönüllülerden daġlıktan dolu bir denizdir, Nuh gemisi bu tehlikeli yerde akıllı gönüldür.

⁴ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي: Der ki: İşte bu benim yolumdur. Ben, ne yaptığımı bilerek Allh’a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz). Kur’an, 12. Sure, 108. Ayet.

⁵ Aşk bizi alt üst etmekten üzülür mü? Nokta, pergelin şaşkınlığından rahattır.

Bizim zîr ü zeber olmamızdan ‘aşk ne ğam tutar, zîrā bizimle anîñ hālî nokta ile pergār gibidir. Ya‘nî‘aşk merkez ve ‘uşşāk pergār gibi gāh a‘lā ve gāh esfel deverān etmededirler.

ای کز اسلام بکفتار تسلی شده / کمر خدمت مردم چه کم از زنار است

6. Ey k‘ez islām be-güftār tesellî şüdeî/ Kemer-i hîdmet-i merdüm çi kem ez-zünnār est¹

Ey kimse ki İslām’dan ancak güftāra ya‘nî ben müslümānım demek ile mütesellî olmuşsun, halkıñ hizmetine bel bağlamak zünnār bağlamana nokşāndır. Ya‘nî, seniñ bu mütesellî olduğun rütbeğe daħi bu su‘āl vārid olur. Siyyemā ihtimam-ı hîdmetde huķūku‘llāh zāyi‘ ola, yok bu maħlūkātıñ her biri Rabbi‘l-‘ālemīn’iñ kapılarıdır. [18b] Bunlardan olan füyūzāt-ı maħz, kerem-i ilāhīdir. İ‘tikād eder ise zarar etmez. O şartla ki, efendisi kendisini tārđ etdikde münfa‘il olmaya bu huşūş ğāyet müte‘assirdir ki, ülfet ü ‘ādet cihetinden esbābıñ inķitā‘ıyla müte‘eşşir olmamak ‘ināyet-i Rabbü‘l-erbāb’a muhtācdır. Meşāyihden birine demişler ki, fülān şeyh gecede biñ rek‘at namāz kılar imiş, buyurmuşlar ki, benim ‘indimde ‘avāmdan bir kimesne ki, cebine birkaç dirhem koyup vaķt-i iķtizāda arayıp bulmadıĝı vaķtde infi‘āl etmeye o şeyhden biñ rütbe a‘lādır. Ya‘nî kelām, rābıta-yı derūndadır, şüretde degil.

هنر آنست که در پرده نمایان باشد / جوهر از آینه بیرون چو فند ژنکار است

7. Hüner ānest ki der-perde nümāyān bāşed/ Cevher ez-āyine bîrūn çü fütēd jengārest²

Hüner oldur ki perdede zāhir ü nümāyān ola, cevher āyineden taşra çünki düşe, ya‘nî yüzüne çıkşa jengārdır demek ister ki, ma‘rifet ü hüner oldur ki, seniñ zātıñdan leme‘ān edip halk söylemelerde seniñ lisānıña iftiħār ve kibr cihetinden gelmeye eger gelirse āyineniñ cevheri perdeden çıkıp yüzüne geldikde ne ğüne cevher iken jengār maķāmına kâ‘im olup şafvetine māni‘ olur ise seng daħi hüneri iźhār etme ile hālîñ āyine gibi mükedder ve beyne‘n-nās ‘adem-i raĝbete sebep olur. Meşeldir ki, *el-fazlu mā*

¹ Ey kimse ki, islamdan sözde avunmuşsun, halkın hizmetine kemer bağlamak zünnardan az mıdır?

² Sanat perdede görünendir, cevher aynadan dışarı atıldığında pastır.

şehidet bihi 'l-a 'dāu' ya'nī faẓīlet demeye şāyeste o ma'nādır ki, aña düşmenler şehādet eyleye. Şahīhü'l-ma'nā bir maẓmūn-ı ra'nādır.

از فضولیت ترا دیده بینش پر خار / ورنه عالم همه یکدسته کل بیخار است

8. Ez-fuzūlīst tu'rā dīde-i bīniş pūr-hār/ Ve'r ne 'ālem heme yek-deste gül-i bī-hār est²

Fuzūllukdan seniñ görecek gözün hār ile memlū ve dikenden ğayrı bir şey göremezsın yoksa 'ālemiñ cümlesi bir deste gül-i bī-hārdır. Şafravī mizāciñ ta'āma ve suya acı demesi gibi, bu müşāhede haķāik-i eşyāyı 'alā mā hiye 'aleyhā³ bilenlere müyesserdir, yoksa pīreniñ [19a] ışırmāsından yılan şokmuş kadar şekvā edenler bu ma'nālara āşinā olmak muhāl ve taķlīd ile etrāfına yaklaşmak hīta-i imkāndan hāricdir. Lākin şu kadarca mümkündür ki, mü'min-i mü'eddeb Rabbi'siniñ hāķīm olduğın bilip kendü nefsinde zūhūr eden hār-ı ibtilāya şemere-i ma'şiyetindir diyü istiġfār ve küll-i en'āma yādīgār-ı gülşen-i efdāldır diyü istibşār eder.

دل افکار سیه میشود از سرمه خواب / چشم بیدار چراغ سر این بیمار است

9. Dil-efġār siyeh mī-şevēd ez-sürme-i h'āb/ Çeşm-i bīdār çirāġ-ı ser-i in bīmārest⁴

Hasta vu yorġun olan gönül sürme-i h'ābdan ya'nī ednā rütbe-i ğafletten siyāh olur, uyanık göz bu bīmārın başınıñ çirāġıdır. Merhāmet edip bu hastayı zulemātda koma, vāķiā göz uykuya vardığı gibi kalb şuġl-i mu'ayyende muķayyed ve envār-ı zıkr ü fikr ile mü'eyyed degilse zulemātı bir hālete mülābis olup *en-nevm ahu 'l-mevt*⁵ cihetinden hālet-i yakāzasına münāsib umūr-ı vahiye temāşāsında ser-gerdān olur ve erbāb-ı ğafletiñ ba'de'l-mevt olan hāletleri daħi böyledir.

¹ الفضلُ ما شَهِدَتْ بِهِ الأعداءُ: Erdem, düşmanların tasdik ettiği şeydir. Rivayete göre Amr u As Hz. Âli için söylediği bir beyittir.

² Lüzumsuzluklardan senin gönül gözün dikenle dolmuş, yoksa dünya bir demet dikensiz güldür.

³ على ما هي عليها : olduğu gibi

⁴ Hasta ve üzgün gönül uyku sürmesinden kararır, uyanık olan göz bu hastanın başındaki kandildir.

⁵ التَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ: Uyku ölümün kardeşidir. Hz. Muhammed'in hadisidir.

از دو سرکار کسی بسته نکردد هرگز / خنده غنچه پیکان ز لب سرفار است

10. Ez-dü ser kâr-ı kesî beste ne-gerded hergiz/ Hânde-i gonca-yı peykân zi-leb-i sūfâr est¹

"Gonca-ı peykân: Temreniñ oğa mülâşık olan maħaldeki 'uğdeden 'ibâretdir diyü şüretde ma'nâ tamâmdır. Yoğ 'acem beyninde bir türlü temrene gonca peykân denilir ise yine meâl birdir."² İki başdan bir kimseniñ işi bağılı olmaz elbette. 'Ustrin yüsür mülâzımıdır. Maħall-i i'tibâr budur ki, peykân goncasınıñ gülüp açılması sūfârıñ lebindendir ki, göz tarafındaki olan geryegi ya'nî bu neşâ'e-i dünyeviyeñ celâl-i şarfa taħammülü olmadığı ecelden Rabbi'l-'âlemîn'in 'inâyet ü merħameti elbette bir taraftan ehl-i belâyâ imdâd etmededir. Şüret-i tîrde peykân goncasınıñ mağmûm olmasına sūfârıñ şüret-i hâdesi mükâfât olduğı gibi.

هوس کنج ترا در دل ویران تا هست / خار این وادی خونخوار زبان مار است

11. Heves-i genc-i tu'râ der-dil-i vîrân tâ-hest/ Hâr-ı in vâdî-i hûn-hâr zebân-ı mârest³

Tâ-seng vîrân gönlünde heves-i genc olduğa bu vâdî-i hûn-hârıñ dikenini saña nisbet [19b] zebân-ı mârdır. Ya'nî mâ-sevâya 'alâka elbette müşâkili olan belâyı şâhibine celb etmededir. Defîne taleblerine yılan zühür etdiği gibi, zîrâ bu dâr-ı fenâdaki 'ayşın binâsı def'-i zârûret rütbesin terakķi etdiği gibi be-her-hâl bir belânıñ musallağ olması, lüzûm-ı beyyin kabîlindedir. İnkâra mecâl yoğdur. Meşelâ, seniñ taşavvür etdiğiñ erfeh-i aħvâl-i ma'îşine bir kimseyi mâlik olmuş bulursın ki, seniñ envâ'-ı zârûretle etdiğiñ şafânıñ anda 'aşr-ı 'aşiri olmadığından ma-'adâ saña nisbet anda bir miğdâr 'abeşe iştiğâl gibi ma'nâlar bulunur. Bu şüret herkese ma'lûmdur. Bu hikmetden gâfiller dünyâ cihetinden kendi 'aqlınca istihsân etdiği refâhiyet şâhiblerine izhâr-ı gıbta yüzünden dünyâda şafâyı fülân ediyor diyü taħassür ederler.

¹ Hiçbir zaman bir kişinin işi iki taraftan bağlanmaz, temren goncasının gülümsemesi temren ucundandır.

² Nüşanın sayfa kenarında dipnor düşülmüştür.

³ Senin hazinenin arzusu yıkık gönülde olduğı sürece bu kan içici arazinin dikenini yılan dilidir.

انچه شیرازه جمعیت دل میدانے / چون بسر منزل توحید رسی ز ناز است

12. Ānçi şirāze-i cem‘iyet-i dil mī-dānī/ Çün be-ser-menzil-i tevḥīd resī zünnār est¹

Ol şey ki sen anı şirāze-i cem‘iyet-i kalb bilirsın, ser-menzil-i tevḥīde erişdikde zünnārđır. Kibār-ı şūfiyenin tevḥīdine işāret eder ki, o ḥāletde ne sebep kalır ve ne müsebbeb. Te’şirātın cümlesin ‘ayne’l-yaķın mü’eşşir-i ḥaķıķatden müşāhede edenlere göre elbette esbāb-ı ‘ādiler zünnār kadar müstekrih olup aña i’timādı küfr-i şarīḥ ‘addederler ve li-küll-i maķām-ı ricāl, lākin bu mażmūnlar ḥāl olduķdan soñra demekdir yoksa erbāb-ı zāhire göre kıyās edip esbābı inkāra çıķdı diyü bahş edecek maḥal degildir ve söz ańlamakdan a’lā rütbe yokdur.

بار عالم همه بر خاطر بینایانست / سوزن از کار فتنه رشته چو ناهموار است

13. Bār-ı ‘ālem heme ber-ḥāṭır-ı bīnāyānest/ Sūzen ez-kār’üfted rişte çü nā-hemvār est²

‘Ālemiñ cümle yükü başiretle başarı ittiḥād eden bīnāların ḥāṭırları üzerindedir. Maķām-ı ‘ibret budur ki, rişte nā-hemvār ve mu‘aķķad olunca sūzen işden kalıp [20a] ḥarekāt u sekenātında ‘āciz olur. Güyā cereyān-ı ‘ādet-i ilāhī üzere bu ‘ālem-i kevn ve fesādın niżāmı ricāl-i ğayba müfevvez olup her biri maķām-ı mu‘ayyinde ‘ibādu’llāhın zāhir u bāṭın umūrleriniñ tedbīrlerinde arķasına dağlar yüklenmiş gibi zaḥmet ü meşakķatda oldukları herkesin ma’lūmu olmadığından bu nāzenin mişāl ile irād eyledi. Zāhirde mişālī ber-umūr-ı ḥāriciyede kemālī olan kimesne vüzerā vu vükelānıñ ba’z tedbīrlerinden neş’et edecek mefāsıde, ḳable’l-vuķu’ ferāsetle vāķıf olup def’ine kādır ise ol ṫarafa şarf-ı himmet yok degil ise, ba’z şāḥib-i sırlarına ben şü tedbīrden şü müfsedenin zuhūrun fehm eyledim diyü izḫār-ı telāş etdiği gibidir ve bu ma’nā şer‘ ile mü’eyyedir. "Bu ma’nā şer‘ ile mü’eyyedir dediñiz *ve’l-müdebbirāti emren*³ naşş-ı keriminiñ muḫtelātındendir ki Beyzāvī merḥūm dağı almışdır. Nüfūs-ı fāzıla bedenden müfārekatdan soñra izn-i Bāriyle bu ‘ālemde tedbīr-i umūra meşğül olurlar diyü taşriḥ

¹ Senin gönül topluluğunun yapısı olarak bildiğin şey, tevhidin hedefine vardığında zünnar yani kişişlerin bağladığı kemerdır.

² Ālem yükünün hepsi gönül gözü görenlerin gönlündedir, iplik düzgün olmayınca iğne çalışılmaz hale gelir.

³ *وَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا*: Emir, uygun yol ve yöntemle yerine getirenlere! Kur’an, 79. Sure, 5. Ayet.

etmiştir, lākin müfārekatıñ ma‘nāsı mevt-i ihtiyārīden şoñra vākı‘ olan insilāha işāretidir, yoksa mevt-i tabī‘ī fehm etmek ğalaťdır."¹

سپری نیست به از مهر خموشی صایب / هر کرا جان و دل از تیغ زبان افکار است

14. Siperī nīst beh ez-müħr-i ħamūşī Şā‘ib/ Her ke‘rā cān u dil ez-tiğ-i zebān efgār est²

Sükūtluk müħründen a‘lā siper yokdur ey Şā‘ib! Her kimesneniñ ki, cān u dili ez-tiğ-i zebāndan mecrūħ olup gözü ħorħmuş ola. Ğaraź, maħlūħāt-ı nā-hemvārīñ lisānından envā‘-ı eziyetler ħeken kimesnelere naşīħatdır ki, cevāb ħaydında olmayıp siper-i sükūtuñ ħalefinde tesettürden ğayrı ħāresi yokdur, zīrā her ne deñli bed zebān olsa ħaşmetinden cevāb işitmeyince elbette inşāf eder ve mümkindir ki, ma‘nā bu ola ki, bir kimse feletāt-ı lisānıñ derūnunda ħasāvet ve kūdūrātına vāħıf olup şafvet-i ħalbine māni‘-i a‘zam, kelimāt-ı nā-sencīdesi olduĝunu fehm etdiginden şoñra bu zārarıñ def‘ine sükūtden a‘lā siper olmaz; zīrā mīzān-ı şer‘a mu‘ābıħ şoħbet mu‘cize ħadar müşkindir. Lākin *men şametā necā*³ mefhūmunuñ taħşīli sermāye istemez. Her-ħend bu maźmūn evvelkiden a‘lā ise de siper lafzı muħābele iħtizā edince ğaraź [20b] evvelkidir. Siyyemā *selāmetü’l-insāni fī-ħıfzi’l-lisāni*⁴ vārid olan faźā‘iller daħi ‘alāve-i bürhāndır ve ħalħdan zārarı def‘, aħdemdir.

GAZEL 6

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

صفحة رخسار ناساده است فرد باطلست / خال ناخط بر نیارد دانه بیحاصلست

1. Şafħe-i ruħsār tā-sāde est ferd bātīlest/ Ĥāl tā-ħať ber-neyāred dāne-i bī-ħāşīlest⁵

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Bu kısım T’de yoktur.

² Ey Sâib! Dilin kılıcından ruhu ve gönlü yaralı olanın susmak damgasından daha iyi bir kalkanı yoktur.

³ مَنْ صَمَّتْ نَجَا: Kim susarsa kurtulur. Hz. Muhammed’in hadisidir.

⁴ سَلَامَةُ الْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ: İnsanın sağlığı dili korumaktadır. Hz. Muhammed’in hadisidir.

⁵ Yanağın sayfası sade olduğu zamana kadar kişi boştur, benin üzerinde ayva tüyleri çıkmadığı sürede semeresiz bir yemdir.

Bizim i'tikādımız Şā'ib-i merhūm erbāb-ı hāldendir. Şübhemiz yok ve naşihatıñ pek a'lāsı gāh u gāh tenşit-i fu'ād u mizāc ile olandır ki, kılūba şafā kelime ile te'şiri ziyāde olur ve 'aşk, haqıkat mecāzsız hem öğlenmez ve hem olmaz. 'İnādıñ bu maqāmda semeresi hırmāndır. Güzel söyler ve's-selām. Geldik mefhum-ı matla'a, ruhsār şafhası nice ki, sādedir. Ferd bātıldır; ya'nī kitābların arasında sehv ile bir yazısız kağıd kalmış gibidir. Hālde her-çend kām-maqām-ı harman bir dāne ise de mādām haṭ götürmemişdir, dāne-i bī-hāşıldır. Mezheb 'aşkıñ eş'arısına terğib eder. Lākin Şā'ib'den aḳdem ve *li'n-nāsi fī-mā ya 'şakūne mezāhib*¹ nazm olunmuşdur².

هرکه بر دوش است بارش در تلاش منزلست / راحت منزل ندارد هرکه بارش بر دل است

2. Herke ber-düş est bāreş der-telāş-ı menzilest/ Rāhat-ı menzil ne-dāred herke bāreş ber-dil est³

Her kimiñ ki yükü duşundadır menzil telāşındadır, yükden bir miqdār ḥalāş olayım diyü menzil rahātın tutmaz ve bilmez. Her kim ki ḥamli gönlü üzerindedir, ḥamli-i kalbiden murād küdürāt-ı ruḥāniye ve keşāfet-i nefsanıyedir ki, her sālilde rütbesine göre elbette kılet ü keşret üzere olursa da bulunur. Bu ma'nāyı ehli bilir, ḥattā ḥadış-i nebevvide daḥi vardır.

بیقراران بیشتر از وصل لذت می برند / شعله تا بر خویش می جنبد شرر در منزلست

3. Bī-ḳarārān pīşter ez-vaşl lezzet mī-berend/ Şu'le tā-ber-ḥ'ış mī-cünbed şerer der-menzilest⁴

Bī-ḳarār ve muṣtaribler vuşlatdan evvelce lezzet alırlar, zīrā vuşlat fenāsız olmaz ve ıztırāb muḳaddeme-i fenādır. Bu ma'nāya mişāl şu'ledir ki, tā-kendi kendine [21a] ḥareket edene dek şerer menzile vāşıl olur. Egerçi şu'le vü şerer ve sāir-i mā-sivā rāh-ı fenāda iseler de şu'le ile şereriñ beyninde tefāvüt-i 'aẓim ve miqdār-ı cesim vardır. Bu maḥalle münāsib bir nükte taḥrīr edelim ki, Şā'ib muṣāla'a eden aḥbāb-ı kirām bu ma'nāyı der-ḥātır edip su'al u cevāba ḥacet kalmaya. Ma'lūm ola ki, fenāniñ ma'nāsı 'adem

¹ للناس فيما يعشرون مذاهب: İnsanların sevdikleri şeyler konusunda farklı mezhepleri vardır. El-Hamdani adlı şaire aittir, bu mısra zamanla çok ünlü bir söz haline gelip birçok şiirde iktibas edilmektedir.

² nazm olunmuşdur S: söylenmişdir T

³ Her kimin yükü omuzundadır menzil telaşındadır, yükü gönlünde olan menzil rahatlığı yoktur.

⁴ Aşıklar daha önce kavuşmaktan zevk alırlardı, alev kendinde hareket ettiğinde kıvılcım menzildedir.

demekdir. Lâkin zihne tebâdür eden ‘adem degil ve bu ‘adem şüfiye ‘inde muhâl-i maḥzır. Belki kitâblarında ne kadar ‘adem taḥrîr ederler ise murâdları ‘adem-i izâfîdir. Meşelâ benî âdemden birisi vefât edince aña biz ma‘düm deriz, lâkin bize nisbet ve ḥayât-ı dünyevîyyesine nisbet ma‘dümdür, yoksa kendi zâtında ve ‘âlem-i berzaḥa nisbet-i vücûdî şâbit ü maḥakkaḥdır ve bu taḥkîk, insân bedeninden ‘ibâretidir. Dînlerin meçhûlidir, bilmezler ve bizim gibi maḥcûbların bilmesi daḥi şâri‘ ‘aleyhi’ş-şalavatü ve’s-selâme taşdik yüzündendir. Yoksa taḥkîki erbâbına müsellemdir. Böyle olunca maḥlab-ı a‘lâ ve maḥşad-ı akşa mevt olmuş oldu ki, yâ ihtiyârî veyâ ṭabî‘î; ḥattâ herkes Rabbini zât-ı pâkine lâyıḳ müşâhede eyleye ve bu müşâhede vaḳtinde ‘abdden cümle ḥavâsı fânî olup ancak idrâkdan ḡayrı bir şey ḳalmaz. Anıñçün nevm-i ednâ mertebe-i mevte ve fenâya müşâbihini cihetinden ḥavâsıñ rûkûdı ḥaynında Rabbü’l-‘âlemini rü’yâda görmek vâḳı‘dır. Ḳaldı ki, cehele şüfiye kibârlarına taḳlîd ile etdikleri ḥaltıyât bir vechle ḳâbil degildir. Ḥuşûş-ı mezkûreye maḥzar olan zât-ı şerîflerin çekdikleri riyâzât u mücâhedât ancak kütüblerine taḥrîr buyurdıkları esrâr-ı nefîseden nüfûs-ı zekiyeñ ma‘lûmu olur, yoksa şeri‘atdan bî-ḥaber Ramazân-ı şerîfiñ ḳudûmından mekedder şalat-ı ḥamseyi tedâḥul-i vech üzere edâ eden ten-perverlere şeyṭân görünmeyi [21b] irtikâb etmez. Nerede ḳaldı ki, ehl-i tecelliyât ve şâhib-i tedeliyât zümresinden ‘add olana beli anlarda daḥi fenâ fi’l-berş ve fenâ fi’z-zeheb ve fenâ fi’l-ükül rütbelerine nâ’il olmuş çokdur, inkâr olunmaz. Murâdımız âdemiyetlerin inkârdır, yoksa ḥayvaniyetleri ḥak budur ki, kâmilidir.

آهوی مشکین بآسانی نمی آید بدام / در کمند اوردن خوبان نوخط مشکست

4. Āhū-yı müşkîn be-āsānî nemî-âyed be-dām/ Der-kemend âverden-i ḥübân-ı nev-ḥaṭ müşkilest¹

Nāfesinde müşk ḥâşıl olan āhū dāma āsān gelmez, ‘âdetâ eşyâ’-i merḡûba ḳolay tedârik olunmaz yāḥūd fi’l-vâḳı‘ ḡazāl-i müşkînde nüfûr u vaḥşet sâ’ir cinsinden ziyâde ola; böyle olunca nev-ḥaṭ dil-berleri şayd müşkildir. Yâ ḥüsnünün ḳıymetini bildigi cihetden yāḥūd muḳtażayât-ı cemâliñ tezâhumundan ola. Siyyemâ ṭâliblerin keşreti bā’iş-i ḡurûr ola gelmiştir.

¹ Nāfesinde misk ortaya çıkan ceylan, tuzaḡa kolay düşmez. Yüzündeki ayva tüyleri yeni çıkmış güzelleri avlamak zordur.

در کنار جسم جانرا از کدورت چاره نیست / خال می لیسد زبان موج تا در ساحلست

5. Der-kenār-ı cism cān-rā ez kūdūret çāre nīst/ Hāk mī-līsed zebān-ı mevc tā-der-sāhilest¹

Cismiñ kenārında cānıñ kūdūretten çāresi yoqdur. Toprak yalar mevciñ lisāni mādamki sāhildedir. Ya‘nī seyr ü sülükdan ğaraż, bedeni rūhānıyetde cān gibi etmektedir, tā-ki ruhuñ şafvetine kūdūret vermeye. Lākin her ne kadar beden rūhānıyet kesb etse de rütbe-i insilāha varmadıqça sāhildeki mevc gibi hāk-līsī dercesinden hālāş olamaz, ammā hāl‘ vāqı‘ olduqça ki, beyne‘l-mevt ve‘l-hayāt bir hāletdir, o hāletde rūhuñ şafası kāmil ve tecrīdi hāşıldır. Bedene ‘avdet etdikde yine sāhildeki mevciñ vaşfına duhūl eder. Hāşıl-i kelām, ‘ālem-i rūhānıyete kurbu muқтаzayāt-ı beşeriyeti terki қadardır; zīrā insān bi‘l-kuvve melekdir ve bi‘l-fi‘l melek daği olabiliyor ki, melā‘ike ef‘ālī kendiden zāhir olup *Lā-ya‘şūne‘llāhe mā emrehüm ve ye‘f‘alūne mā yū‘merūne*² vaşfına dāhil olur ve bi‘l-kuvve şeytāndır ve bi‘l-fi‘l şeytān olmaya daği müsta‘iddir ki, *Le-uğviyennehüm ecme‘īne*³ [22a] mefhūmu lisān hālinden gūş-ı erbāb-ı intibāha vāşıl olur. Bu kısım-ı sñānī, delil istemez; zīrā rütbe-i sühūdda der-hemān kısım-ı evveliñ huşuludur. Müşkil olan bizi bu tercemeye mübtelā eden Sā‘ib-i merhūmuñ bu nezāket-i mu‘āyinleri ve bu ta‘bīrāt-ı ihāta mübāyinleridir ki, elsine-i şelāşede nazīri yoqdur.

چون شود انکور شیرین باده کردد تلختر / میشود دیوانه کی کامل خرد چون کاملست

6. Çün şevēd engūr şīrīn bāde gerded telhter /Mī-şevēd dīvānegī kāmīl hūred çün kāmīlest⁴

Üzüm ne kadar tatlı olursa bāde daği o kadar acı olur. Tecrübemiz bu kadar, lākin kıyās öyle iktizā eder. Bu mişāl mūcibince dīvānelik daği kāmīl olur; çünkü ‘aql kāmīl ola. Bu müşāhiddir ki, bir ādeme cünün ‘arız olunca anıñ hārekāt-ı mecnūnānesi hārekāt-ı ‘āqılānesiniñ hilāfına munqalib olup aşl-ı hilqatda daği ahmaq olanların cününü gibi olmaz. Zāhıren ğarażı bu ola, yoq cününden ğaraż ma‘āş-ı dūnyeviyede demek ise bu daği bedīhīdir ki, hafīfu‘l-‘aql olan kimesnelerin dūnyāyı terki, kāmīlü‘l-‘aql olanların

¹ Cismın yanında canın hüznünden çaresi yoktur, dalganın dili kıyıda olduğı sürece toprak yalar.

² لَا يُعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ: Allah‘ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredilene yerine getiren melekler vardır. Kur‘an, 66. Sure, 6. Ayet.

³ لَا غَوْلَىٰ لَهُمْ أَجْمَعِينَ: İnsanların topunu kesinlikle yoldan çıkaracağım. Kur‘an,38. Sure, 82. Ayet.

⁴ Üzüm tatlı olunca şarap daha acı olur, akıl tam olduğı zaman delilik de tam olur.

terki gibi olmakdan mā‘adā velāyet demek daḳā’iḳ-ı umūrı fehme derler. Evvelen dūnyāna olduğın vūfūr-ı ‘aql ile derk etmeyince ne bī-terk etdiğini daḳı bilmez. Lākin bāde mişālī cūnūn zāhire ensebdir.

هیچ چشمی در غبار سرمه حیرت مباد / زنده از دریاست ماهی وز دریا غافلست

7. Hîç çeşmî der-ğubâr-ı sürme-i hayret me-bād/ Zinde ez-deryâst mähî ve’z deryâ gâfilest¹

Hîçbir göz sürme-i hayret ğubârında olmasın, mähî deryâdan hayât bulur ve deryâdan gâfildir ve bu ğafletîñ sebebi şiddet-i ĳurbdur ki, hayrete bā’iş olmuşdur. Bu mişâl ĳurb-ı ilāhî mişālī üzere irād olunmuş ise de, ednā münāsebetle olup eb‘ad ba‘îd olduğın Şā’ib de bilir, lākin *Mā lā-yüdreku küllühü, lā-yütreku küllühü*² müfādınca tedārik etdiği ĳadar maṭlab-ı a‘zama işāret etmişdir. Siyyemā Rabū’l-‘ālemîn’iñ ĳurbu ve ‘ibādıyla ma‘iyeti naşş-ı ĳāṭı‘la şābit, inkāra kimiñ mecālī var. [22b] Ammā taşavvūru umūr-ı müsteḫileden ‘add olunmaya şāyeste bir ma‘nādır. Bu bābda hemān aşlı ma‘lūmvaż‘ı mechul i‘tiĳādı bizim gibilere kāfidir, yoksa zātıyla mey bilebilir yā şifātıyla mey bilebilir bahşlerinden ḫāşıl olan hayretler bu tercemede maḫalline yazılmışdır. Lākin erbāb-ı ḫālden olanların hayretiyle ‘ulemā’, rūsūmuñ hayretleri beyninde mesāfe-i ba‘îdeler vardır; meşelā kimiyyā-yı ‘ilm ü ‘amel ile arayıp bula, miyān ile hîç bilmeyen bulmamaĳda müsāvī iken aralarında tefāvüt-i ‘aẓîm olduğu gibi.

کشور تدبیر را زیر و زبر سازد قضا / ورنه در ملک رضا نوشین روان عادلست

8. Kışver-i tedbîr-rā zîr ü zeber sāzed ĳazā/ Ve’r ne der-mülk-i rızā Nūşîn-revān ‘ādilest³

İĳlîm-i tedbîri ĳazā zîr ü zeber eder, yoksa ĳazānıñ rāzı olduğu mülkde Nūşîn-revān-ı ‘ādil vardır. Ya’nî āteş-perest iken, zîrā mükāfāt u mücāzāt muĳtażayātı üzere ĳazānıñ ḫükm-i ezelişi ma‘müre-i tedbîri vîrān edip herkese murādın icrāya rāzı olmaz; ammā muvāfiĳ olduğu ḫālede ki, tedbîriñ taĳdîre tenāsübidir. Bilā-ĳayd dîn vāĳı‘ olduğu çoĳdur. Ma‘lūm ola ki, Rabbi’l-‘ālemîn’iñ ‘ibādeteye vehb ü kerem etdiği irāde ki,

¹ Hîçbir göz hayret sürmesinin tozunda olmasın. Balık hayatını denizden bulur ve denizden gafildir.

² مَا لَا يُدْرِكُ كَلِمَةً لَا يُدْرِكُ كَلِمَةً: Bütünüyle anlaşılmayan şey bütünüyle terk edilemez. Hz. Ali’nin hadisidir.

³ Tedbir ülkesini kaza alt üst eder yoksa rıza mülkünde adil Nūşîn-revān vardır.

cümleniñ sermāyesidir, evāmire imtişāl ve nevāhīden ictināba kudret ma‘nāsınadır, yoksa küllī degildir ki, bu gūne ta‘bīrler cebri gösterir diyü su‘āl oluna herkesiñ irādesi kendi hudūd-ı ‘ubūdiyetinde demektir.

دل چه میدانند که قدرش چیست در دیوان عشق / یوسف نادیده مصر از قیمت خود غافلست

9. Dil çi mī-dāned ki қadreş çīst der-dīvān-ı ‘aşq/ Yūsuf-ı nā-dīde Mısr ez-қıymet-i ḥod gāfilest¹

Gönül ne bilir ki, dīvān-ı ‘aşqda қadr u қıymeti nedir? Mısr’ı görmemiş Yūsuf kendi қıymetinden gāfildir; ya’nī herkes imān gaybında kuvveti қadar sa’y edip imtiḥānāt-ı ilāhīde çekdiği meşāibi ḥüsn-i қabül ile gāh noқşān-ı nefsiñ tekmiline ve gāh қader-i uḥrevīsiniñ tefziline beyne’l-ḥavfu’r-recā [23a] şarf ederek ādāb-ı ‘ubūdiyetinden çıkmasa anıñ cezā-yı mu‘acceli olmaқ üzere қable’l-āḥire, Mısr-ı mükāfātda ‘ayne’l-yaқīn kendine қıymetini bildirip ‘azīz ederler.

ارزن انجم نمیریزد زدستش بر زمین / از سپهر سفله روزی خواستن بیحاصلست

10. Erzen-i encüm nemī-rīzed zi-desteş ber-zemīn/ Ez-sipīhr-i sifle rūzī ḥāsten bī-ḥāşilest²

Darı gibi olan encüm elinden zemīne dökülmez, sipīhr-i sifleden rızq taleb etmek bī-ḥāşıl u beyhūdedir. ‘İlm-i қıyāfede bir ādemiñ parmaқları ḥālet-i inzımāmında birbirine muttaşıl olup aralarında furce қalmasa o ādemiñ ṭab’ı gāyet baḥīl ü mümsik olmasına delīldir. Bu mefhūmu taḥayyül ile mā-sivāniñ a‘zamı olan felegiñ ḥālī budur diyü şā’irāne böylece nazm edip rızqı ekremü’l-ekreminden taleb etmeye terğīb eyledi.

GAZEL 7

Fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilün

¹ Gönül, aşk divanında değeri ne kadar olduğunu bilmez; Mısr’ı görmeyen Yūsuf kendi değerinden habersizdir.

² Darı gibi olan yıldız elinden yere düşmez, alçak felekten rızq istemek faydasızdır.

بسکه دلها در تماشای تو کردیده است آب / از سر کوی تو بیکشتی گذشتن مشکست

¹1. Bes ki dilhā der-temāšā-yı tū gerdīde est āb/ Ez-ser-i kūy-ı tū bī-keštī gūzešten müşkilest²

Seni temāšāda ol kadar gönüller eriyip şu olmuşdur ki, seniñ kūyuñ başından gemisiz geçmek müşkildir. Kūya ‘Alāmet-i müşāhede, erimiş ve şu olmuş gönüldür dese gerek. Lākin zevbān-ı ƣalbden murād, nihāyet-i riƣkatdır ki, leṭā’if-i ma‘ānīdir. Kende inṭibā’a ƣābil ola ve keštī ta‘biri, insilāh vukū‘undaki ism-i bāṭın ḥāzretine rūhuñ duḥūludur. Elbette yine o ḥāzret-i ƣudsa münāsib bir şüretde olmaƣ zārūrī olduğuna imādır; zīrā nefis-i nāṭıƣa kendi mücerredini müşāhede muḥāl ve besīṭanı şüretsiz ebedü’l-ibād mu‘āyene mümkün olmadığını tefhīmdir ve bu maḳām-ı mübtedāy-ı keşf-i şuverī ismiyle müsemmādır ve kūy-ı itlāƣı meşhūr u müte‘ārif kelimātıñ isti‘mālī fehme ƣarīb olduğūcündür; yoksa maẓmūn-ı mezkūr lā-mekānīdir ve mādāmki mekāndayız, lā-mekān fehmlenmez ve bu sebebden Resūlu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥāzretleri dilsiz cāriyeniñ semāya işāretiyle İslām’ına ḥükm eyledi; *lā-yükellifü’llāhü nefsen illā vus ‘ahā*³.

از سبکروحان باقلیم فنا پیراه نیست / موج تا بر خویش جنبیده است محو ساحلست

2. [23b] Ez-sebük-rūḥān be-iḳlīm-i fenā pūr-rāh nīst/ Mevc tā-ber-ḥīṣ cünbīde est maḥv-ı sāhilest⁴

Sebük-rūḥlardan iḳlīm-i fenāya çok yol yokdur, ƣarībdir. Maḥall-i i’tibārı görmemesin ki, mevc kendü kendine ḥareket edinceye dek sāhilde maḥv olur. Hemān ƣarāz ‘alāƣanıñ ƣilletidir ki, ƣalaba rūḥ tarafında bulunup incizāb-ı fenā zuhūra gele ḥatta. Ba’zı mecāzibe baƣteten ‘ariz olan ḥālet-i ƣat’-ı ‘alāƣanıñ ber-vārid-i ƣavī sebebiyle küllī olmasınıñ neticesidir.

¹ Nūshada bütün matla beyitleri belirlendiği halde bu beytin matla olduğu nūshada belirlenmemektedir.

² O kadar gönüller sana bakmaktan eriyip su olmuş ki, senin mahallenin başından gemisiz geçmek zordur.

³ لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا: Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz. Kur’an: 2. Sure, 286. Ayet. T’de bu ayetten sonra: kütüb-i ‘aḳā’idiñ cümlesini ḥıfz etseñ fā’ide etmez, yazılmaktadır.

⁴ Hafif ruhlulardan fena ülkesine fazla yol yoktur, dalga kendi kendine hareket ettiği sürece kıyıda mahv olur.

خرمن بیحاصلان از خوشه پروین کذشت / دانه امید صایب همچنان زیر کاست

3. Ĥarman-ı bî-ĥāşılān ez-ĥūşe-i pervîn gūzeşt/ Dāne-i ümmîd-i Şā'ib hem-çünān zîr-i gilest¹

Bî-ĥāşılların ĥarmanları ĥūşe-i pervîni geçdi, Şā'ib'in dāne-i ümîdi kezâlik taĥte't-turâbı zer' olunduĝu hey' etde bâķîdir. Bir neşv ü nümāya mażhar olmadı. Murādı rütbesine giden bir maķām-ı 'āliyenin izĥār-ı taĥassürüdür.

GAZEL 8

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

حفظ دولت در پریشان کردن سیم و زر است / مدّ احسان رشتۀ شیرازۀ این دفتر است

1. Ĥıfz-ı devlet der-periştān kerdn-i sîm ü zer est/ Medd-i iĥsān rişte-i şirāze-i in defter est²

Devleti ĥıfz etmek sîm ü zeri periştān etmektedir ve bu devlet kitābının şirāzesiniñ riştesi medd-i iĥsāndır. Medde med verilir. *Hel cezā'u'l-iĥsāni illa'l-iĥsānū*³, bu 'ilāc ĥıfz-ı devletiñ zıddıyla olduĝün tecrübesiz herkes iĥdām edemez.

عاشق پروانه مشرب را چه پروای سرشت / رشتۀ این شمع بی پروا کمند صرصر است

2. 'Āşık-ı pervāne-meşreb-rā çe pervā-yı serest/ Rişte-i in şem'-i bî-pervā kemend-i şarşar est⁴

Pervāne-meşreb olan 'āşıkın başa ne pervası vardır? Ya'nî, fenādan kormmaz. Bu bî-pervā şem'in riştesi şarşarın kemendidir. Bevā'ış-i fenāyı kendine celb etmeyi aķdem mühimmātından 'addedip bu bezm-i mecāziniñ cem'inden dil-gir olduĝu sūziş, fenā āzmāyişinden rüşendir.

¹ Faydası olmayanların harmanları Sureyya Salkımından geçti. Ey Sâib! Umut danesi hâlâ toprağın altındadır.

² Devleti korumak, altın ve gümüş dağıtmaktadır. Bu (devlet) defterinin şeritinin ipliği, iyiliği uzatmaktadır.

³ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ: İyiliğin karşılığı da ancak işte böyle iyiliktir. Kur'an, 55. Sure, 60. Ayet.

⁴ Kelebek huylu âşık, başından (ölmekten) hiç korkmaz, bu korkusuz mumun ipliği soğuk ve sert rüzgârın kemendidir.

غم نفهمیده است هر کس ساده لوح افتاده است / هر که این آیینه دارد در بغل اسکندر است

3. Ğam ne-fehmīde est herkes sāde-levḥ üftāde est/ Herke in āyīne dāred der-bağal İskender est¹

Her kim sāde-levḥ ü aḥmaḵ vāqı‘ oldu ise ğamı derk edip esrārına vāqıf [24a] olmamıştır. Her kim bu ğam āyīnesin kucağında tutar ise İskenderdir, zīrā mücāhide ki, taḥammül ezā-yı nefsāniyeden ‘ibāretdir; ğam u ekdār anıñ a‘lā rütbelerinden olup da‘vına nefsi kesr ve āyīne-i ḳalbe riḳḳat u şafā vermede erbāb-ı sülūkuñ sermāyeleriniñ efḥarıdır ve bi‘z-zarūr bedeniñ maḥāfetine sebep olur ki, rūḥuñ ḳuvvetiniñ ‘aynıdır.

کار مارا میکند کردون بنام خویشتن / سوختن از عود بی پروا و لاف از مجمر است

4. Kār-ı mā-rā mī-küned gerdün be-nām-ı ḥ‘iştēn/ Sūḥten ez-‘ūd-ı bī-pervā u lāf ez-micmer est²

Felek bizim işimizi kendi nāmına eder. Yanmaḵ ‘ud-ı bī-pervādan ve lāf buḥurdandandır. Bu maẓmūnuñ zāhiri şā‘irānedir. Meşelā bir ādem bir ādemiñ iltifātıyla kām-yāb olmuş iken ḥaḳḳ, felek fülāna müsā‘ade etdi ve baḥti var imiş, tāli‘i ḳuvvetde imiş diyü gerdüne nisbet ederler. "Maẓmūn ḥaḳıḳate şarf olunduḵ da Şā‘ib‘iñ felek bizim işimizi ta‘bīr etdiği ḳuṭbuñ işi olmasına münāfi degildir; zīrā ḳuṭb vaḳtinde ādem maḳāmındadır ve ‘aşrında bulunan benī ādem ḳuṭbuñ fer‘i ve eczāsı rütbelerindedirler; gūyā bu maḳāmda cüz’-i lisān gülden nuṭḳ olur".³ Bāṭını beyān-ı mā vaḳa‘a’dır ki, ḥilāfet ḥükmüyle ḳuṭbu‘l-aḳṭābıñ ‘uluviyāt u süfliyāta ḥikmetiñ cereyānını zāhir-bīnler görmeyince felek kendine nisbet eder, da‘vāsı maḳāmında olmuş olur; zīrā niẓām-ı ‘ālemiñ her şıfı ricālu’llāhdan bir şıfı müfevvaż ve anlar envā‘-ı meşāḳḳatla evāmir-i ilāhiyeyi tedbīrde ḥavās-ı zāhire vü bāṭınaların ‘ud-ı bī-pervā gibi yaḳarlar. Ḥattā Beyzāvi daḥi ve ‘l-müdebbirāti emren⁴ naşş-ı keriminde vücūhātın berīn, bu ma‘nāya şarf u işāret etmiştir. Yāḥūd müdebbirāt-i emrden murād, nüfūs-ı fāzıladır ki, bedenden müfāreḳatdan soñra izn-i Bārī ile bu ‘ālemde tedbīr ederler. Meslek-i ḳavmden bī-ḥaberler, bedenden müfāreḳatı mevt-i ṭabī‘iye şarf ederler. Ğaraż ise evliyāu’llāhiñ ḥal‘ u insilāḥ ta‘bīr etdikleri müfāreḳatdır ki, beyne‘l-mevt ve ‘l-ḥayāt ta‘bīr ederler, zīrā eger ḥayātta olan

¹ Saf olan herkes gamı anlamamıştır, kucağında bu ayna olan herkes İskenderdir.

² Felek bizim işimizi kendi adında yapar, yanmak korkusuz ödağacından ve laf buḥurdandandır.

³ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. T’de bu kısım yoktur.

⁴ وَالْمُدَبِّرَاتِ أُمْرًا: Emir, uygun yol ve yöntemle yerine getirenlere! Kur’an, 79. Sure, 5. Ayet.

cins-i beşere maḥşūş tedbīrāt-ı İlähiye mevt-i ṭabī'iden şoñra daḥi olmak ḥikmet-i ilāhiyeye muvāfiḳ olaydı. Her ümmetiñ peygamberleri vefāt etdikden şoñra ḥilāfet zāhire vü bāṭınaya [24b] ḥācet ḳalmaz idi.

از رباعی بیتِ اخر میزند ناخن بدل / خط پشت لب ما ز ابرو و بهتر است

5. Ez-rubā'ī beyt-i āḥir mī-zened nāḥun be-dil/ Ḥaṭṭ-ı püşt-i leb be-çeşm-i mā zi-ebrū bihter est¹

Rubā'iden beyt-i āḥir ḳalbe nāḥun urup te'sīr eyler, bu cihetden dil-berīñ yüzünde olan rubā'iniñ beyt-i āḥiriñe ḥaṭṭ-ı püşt-i lebdir. Bizim gözümüzde ebrüdan a'lādır. Vāḳı'-bīn ta'bīr olunmazdan evvel, her ne desek yaḳışır ve müşāhede şāhid istemez. Dīvān-ı cemālden Şā'ib-i merḥūm bu beyti istiḥsān buyurup vaşf eyledi.²

غنچه دل را ببوی یار در برمیکشم / این کره دررشته ما جانشین کوهر است

6. Ğonca-dil-rā be-būy-ı yār der-ber mī-kişim/ Ğn girih der-rişte-i mā cānişin-i gevher est³

Gönül Ğoncasın yāriñ ḳoḳusu sebebiyle sīneye çekeriz, bu 'uḳdeki gönül Ğoncasıdır. Bizim iplik gibi olan bedenimizde ḳā'im-maḳām gevherdir. Şā'ib-i pākīze-edā ḥadış-i Mā vese 'unī erzī ve lā-semā'ī ve vese 'anī ḳalbū 'abdi'l-mü'mīn⁴ mefhūmuna işāret tariḳī ile Ğonca-ı ḳalbiñ rütbesin ve ol şekli-i şanavberiniñ ḥāvī olduĝu 'arş mertebesin ifāde zımnında sālīkān-ı şādīḳānesin būy-ı vuşlatı, gönül Ğoncasından istişmām u keyfiyet-i ḳalb-i ḥaḳīḳī taḥşiline sa'y u ihtimām ile ki, riyāzāt u mücāhidāt ile naḥif ve mānend-i rişte-i hemvār u za'if olan cismiñde şūret-i ḳalb bir 'uḳde-nümā ise de, anı cānişin-i gevher-i girān-māye belki bu ticāret-i rūḥāniyede hem ribḥ ve hem sermāye olduĝın 'ayne'l-yaḳīn müşāhede edesin diyü tenbīh eyledi.

¹ Rubaide son beyit etkilidir, dudaĝın ayva tüyleri bizim gözümüzde kaştan daha iyidir.

² Bu cümle T'de yoktur.

³ Gönül Ğoncasını sevgilinin kokusu olarak kucaĝa alırım, bu düĝüm bizim ipliĝimizde cevherin yerini tutar.

⁴ و یَسْغِنِي سَمَائِي وَ لَا أَرْضِي وَ وَسِعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ: Ne göĝüm ne de yerim beni barındırıyordu ama mümin kulunun kalbi beni barındırıyordu. Hadis-i Kudsidir.

از سپند ماست بزم عشق را هنکامه کرم / ناله ما دود کرد انرا باتش رهبر است

7. Ez-sipend-i māst bezm-i ‘aşq-rā hengāme germ/ Nāle-i mā dūr gerdān-rā be-āteş rehber est¹

Bezm-i ‘aşkıñ hengāmesi germ ve cem‘iyeti vāfir olması, bizim sipendimizdendir; zīrā bizim feryādımız uzaqdan tutuşanlara āteşe delīl ü rehberdir; ya‘nī biz sipend-i vücūdumuzu taḥşīl-i mazāmīn-i şevk-engīz ve izhār-ı ma‘ānī-i ‘aşq-āmīz kaydıyla āteş-i efkārda sūzān [25a] ve böyle āvāze-i derdnāk ile nālān etdikçe uzaqdan ‘aşkı ve hālātını efsānelerde işidenler daḥi mizāc-ı efsürdelerinde bir ḥarāret taleb peydā olduğun müşāhede ederek bezm-i ‘aşka qarīb olmalarına delīl oluruz. Vāqı‘ā bu emr sārīdir; siyyemā Şā‘ib gibi mizāc-ı ‘āleme vākıf bir kimseniñ ḥaḳīḳat-ı kelāmına ittilā‘ taḥşīl eden isti‘dādı kadar erbāb-ı ‘irfāndan olacağına şübhe yokdur.

میکنند جولان ببا عشق شوخیهای حسن / شمع بی پروانه چون کردید تیر بی پر است

8. Mī-küned cevelān be-bāl-ı ‘aşq şūḥihā-yı ḥüsn/ Şem‘ bī-pervāne çün gerdīd tīr-i bī-per est²

Ḥüsnüñ şūḥlukları ve pertev-i envār-ı şīvelerinde olan hālāt-ı zevkiye, bāl-ı ‘aşkı u cenāḥ-ı şevkiyle cevelān eder. Mişāli budur ki, şem‘ çünki pervānesiz oldu qanatsız oqdur; fi‘l-ḥaḳīḳa ḥüsnüñ revāc ü şöhretine sebep ‘aşq olduğü bedīhīdir. Zīrā niçe şāḥib-i cemāller ki, Leylī ḥüsnde aña cāriye olmağa şāyeste degil iken, anları kimse lisāna getirmeyip Mecnūn’uñ ‘aşkı vesāṭatıyla kütüb-i müte‘addīde nazmen hālātını taḥrīr edip Leylī’niñ şīt-i cemāli ‘ālem-gīr olmasına bā‘iş ve tā-rūz-ı kıyāmet dillere dāstān olacağına yādī olmuşdur.

علم رسمی سینه صافانرا نمی آید بکار / چون شود آینه آهن بی نیاز از جوهر است

9. ‘İlm-i resmī sīne-şāfān-rā nemī-āyed be-kār/ Çün şevved āyine āhen bī-niyāz ez-cevher est³

¹ Bizim üzerliğimizden aşkın bezmin gürültüsü çoktur, bizim inleyişimiz ateşi ile uzaktan dönenlere rehberdir.

² Güzelliğin huşlukları aşkın kanadıyla gezip dolaşır. Gece kelebeği olmadan mum, kuş tüyü olmayan bir ok gibidir.

³ Resmi ilimi gönlü temiz olanların işine gelmez, ayna demir (gibi cilalı) olunca cevhere ihtiyacı kalmaz.

‘İlm-i resmî sîne-şâfların işine yaramaz, âhen çünkü cilâ vu şaykal kabûl edip âyine oldu cevherden müstağnîdir; zîrâ şafvet cihetiyle her ne muqâbil olsa zâtında muntabı‘ olur; kaldı ki, aşlında cevherdârlığa isti‘dâdı olan âhenle bayagı timuruñ ve âyine olmasına kabiliyetiñ beyninde fark-ı ‘azîm olduğu herkesiñ ma‘lûmudur. Meşelâ aşlında cevher maqâmında olan ‘ulûm-ı resmiye bir âdemde var iken, şafâ-yı kalbe mâlik olsa aña muhtâc olmaz demektir; yoksa ‘ulûm-ı resmiyeyi zamâne şüfîleri gibi zemm etmek degildir. Âhen mişâli şerh-i sâbık üzere fehm olununca [25b] Şâ‘ib-i merhûmuñ ğarażı ma‘lûm olur; bir kimse mutaşavvifâne ‘ulûm-ı resmiyeyi istihzâ etse murâdı tahrîr olunup varta-ı ‘azîmiyeye vâkı‘ olacağın tefhîm etmek vâcibdir; zîrâ maħall-i muħâtaradır ve Hûlâşatu’l-hisâb şâhibi Behâed’dîn ‘Âmiliniñ: ‘İlm-i resmî ser-be-ser kılest ü kâl, nî ez’û keyfiyeti hâşıl ne hâl dediği; ya’nî bir kimse cemi‘-i ‘ulûm-ı resmiyeyi câmi‘ olsa bir ehl-i ‘ilme muvaffak olup tarîk-i kavma sülûk etmeyince yalnız ‘ulûm ile rütbesi ‘âlî olursa da evliyâu’llâha vâkı‘ olan hâlâtüñ birisi anda zâhir olmaz demektir. Bu ise ‘ayn-ı şeri‘ata terġibdir. Zîrâ tarîk-i şüfiyeniñ hûlâşası tehzîb-i a‘mâl ve kesb-i ahlâk-ı kemâl ve terk-i mâ-sivâ ve melbes ü me’kûl ve meskende zarûretle iktifâdan ‘ibâretidir.

روح بیجا از شکست جسم میلرزد بخویش / پسته چون از پوست می آید برون در سگر است

10. Rûh bî-câ ez-şikest-i cism mî-lerzed be-h’îş/ Peste çün ez-püst mî-âyed burûn der-şekerest¹

Rûh-ı insân bî-câ cismüñ şikestinden havf edip titrer, zîrâ tesliyet maħalli budur ki, fıstık püstından çıkdıkda şekerdedir; ya’nî püstuna bedel mevlâ-yı müte‘âl şekerle mülebbes eder. Mabhaş-ı daķık ma‘lûm ola ki, muqaddemâ daħi sıbkat etdiği vech üzere nefsi-nâtıka basîfi müşâhede etmek muħâldir. Hatta rü’yâda daħi kendini emkine-i ba‘ide vü muhtelifede görür, lâkin ba‘de’l-intibâh yaķinen bilir ki, o mekânlarda gördüğü cesedi bu firâşında yatan cesedi degildir, belki kudret-i kâdir-i muṭlak nefsi-nâtıkaya her mavṭanda lâyıķ olan şüreti feyz eder ve ba‘de’l-mevt daħi ‘âlem-i berzaħa lâyıķ bir şüretde olur, lâkin şifât-ı nefsi-nâtıkadan her kağsı ğâlib ise o şüretde bulunur ve lisân-ı şeri‘atde a‘mâlî şüretinde haşr olurlar. Ta‘biri daħi bu demektir, zîrâ nefsiñ şüretiniñ hadd u nihâyeti [26a] yokdur; belki cümle-i vücûd bā-sırra nefsiñ şüretleriniñ mutaşavvirine duħûlidir. Mevâlid-i şelâşede müteferriķa ve bi’z-zât insânda mecmû‘ı

¹ Ruh, boş yere vücudun kırılmasından korkup titrer, fıstık kabuğundan çıkınca şekerdir.

bulunmak, kâbil olmak üzere hatta ahsen-i evşâf nefs-i nâṭıka ile muttaşif olup zemâ'iminden ictinâb etmege kâdir ola ve Şâ'ib-i merhûmuñ maẓmûnu küllî degildir; belki isti'dâd şartıyladır. Yoksa ḥabbı's-selâṭin daḥi kâbından çıkar ammâ hiç kimse anı şekere kaplamaz; kaldı ki, ḥaḳîkat-ı nefis nedir? Cevâb, *Fehemnâ vakaft ḥimâretü'l-şeyḥ*¹ sâil ile mücibiñ bu makâmda rütbeleri birdir ve meşhûr luğazıñ maṭla'ı ki, ol nedir ki, ben daḥi bilmem nedir! Nefs-i nâṭıka ḥaḳkında olmak ensebdir. Bu bir 'ilmdir ki, ṭurûḳ-ı ilâhiyeniñ intihâsı ve ma'ârifîñ nihâyetidir. Lâ-ḳurbeten ba'de 'ibâd en mişline şâyân, lâkin şu kadar bilmek lâzımdır ki, 'aḳlıñ vechen mine'l-vücûh bu mes'elede müdâhalesi yoḳdur. Hemân çâresi ḥudûd-ı şer'a cân u gönûlden mülâzemet ve bulunur ise ehl-i Allâh'dan birine mukârenetdir. Yoḳ ebḥâş-ı 'aḳliyelerle bu kadar kütüblarda yazılan evşâf-ı nefsiyelerden bir şey' istinbâṭ olunur fikrine düşüp muṭâla'aya meşḡûl olursañ şıḡaru'l-yed olacaḡın muḥaḳḳaḳ ve küfr ü ilhâd u zındıḳa muḥâṭaralarından biri lâzım geleceḡinden şübhe yoḳdur.

حسن بآلا دست را آرایشى چون عشق نيست / طوق قمرى سرو را بهتر زخلخال زر است

11. Ḥüsn-i bālâ dest-râ ârâyişî çün 'aşḳ nîst/ Ṭavḳ-ı ḳumrî serv-râ bihter zi-ḥalḥâl-ı zer est²

Bālâ-dest ü refî'ü'l-ḳadr olan ḥüсне 'aşıḳ kadar zînet verici yoḳdur. Maḥall-i 'ibret budur ki, ḳumrîniñ ṭavḳı serve ḥalḥâl-i zerdden a'lâdır; zîrâ 'aḳlda muḳaddemâ ḳumrîniñ serve 'alaḳası, ḳaydı var iken serviñ eṭrâfında ḳumrîler elbette altın ḥalḥâldan ziyâde yaḳışır ve hem 'âşıḳsız ḥüsn ma'lûm olmaz³.

از شکوه بحر ترسیده است چشمت چون حباب / ورنه هر آغوش موج او کنار مادر است

12. Ez-şükûh-ı baḥr terside est çeşmet çün ḥabâb/ Ver ne her âḡuş-ı mevc ü kenâr-ı mâder est⁴

¹ فهمنا وقت حماره الشيخ: Şeyhin eşeḡinin durduḡunu anladık. Bir atasözüdür.

² Büyük güzelliḡin aşḳ gibi bir süsü yoktur, selvi için kumrunun gerdanlıḡı altın halhaldan daha iyidir.

³ eṭrâfında ḳumrîler elbette altın ḥalḥâldan ziyâde yaḳışır ve hem 'âşıḳsız ḥüsn ma'lûm olmaz S: birkaç ḳumrî müşâhede etmek serve zînet verip 'aşḳsız ma'sûḳ meyvesiz dirâḥt gibi olduḡu ma'lûm olur T

⁴ Senin gözün su kabarcıkları gibi denizin büyüklüḡünden korkmuş, yoksa dalganın her kucaklamasıyla annesinin yanındadır.

[26b] Seniñ gözüñ habāb gibi deryāniñ ‘azametinden korkmuşdur, yoksa anıñ her mevciniñ āgūşu kenār-ı vālidir. Bu deryādan ğarazı deryā-yı zāhir olmadığı mu‘ayyendir; zīrā kenār-ı māder emniyet iktizā eder, baħrda o yoħdur. Pes ma‘lūm oldu ki, murādı baħr-ı haķıķatdır. Dīnden çıķmak ħavfıyla ba‘z kimesneler ehl-i tarıķatden ve erbāb-ı haķıķatden ictināb etdiklerine bināen anlara ħitāb ola ki, erbāb-ı sūlūkuñ ğarazları her-çend bir emr-i ‘azīm ve maṭlab-ı cesīm ise de telef ü helāk ħavf etdiđiñiz maħaller selāmet ü emniyetde ana kucacı meşābesinde olup ictihādıyla müteveccih olanları *Mā lā-‘aynun re‘et ve lā-üzünün semī‘at ve lā-ħatara ‘alā-ķalbi beşeren*¹ ni‘metlerine ğarķ eyler demek ola.

این پریشانی دل از فکر پریشانی میکشد / قطره ما خویش را کر جمع سازد کوهر است

13. Īn perīşānī dil ez-fikr-i perīşān mī-keşed/ Ķaṭre-i mā ħıř-rā ger cem‘ sāzed gevher est²

Gönül bu tefriķayı perīşān fikirli olmadan çeker³. Bizim ķaṭremiz ger kendini cem‘ eyleyip her tarafa aķmasa gevherdir⁴, lākin kıymetin bilmeyip üzerine lāzım olmayan efķār-ı fāsıdeye teba‘iyetle perīşān olur. Vāķı‘ā insāna bundan muzır bir şey‘ yoħdur. Gerek dūnyāda ve gerek āħirāda hemān ‘āķıl olan efķārıñ cümlesin yer edip āħirü‘l-emr varacaķ menziliñ umūrlarına şarf etse *ve‘l-lezīne cāhedū fīnā lenehdiyennehūm sübuleñā*⁵, va‘d-ı mü‘ekkedı istikbāl edip dūnyāda cennete duħül edenlerden olur.

كرچه طوبی از جهان منشور رعنايی گرفت / رتبة افكار صايب را مقام ديكر است

14. Gerçi tūbā ez-cihān menşūr-ı ra‘nāyī girift/ Rütbe-i efķār-ı Şā‘ib-rā maķām-ı dīger est⁶

¹ Hiçbir göz görmedi, hiçbir kulak duymadı ve hiçbir insan kalbine girmedi. Bir hadistir.

² Bu gönül perişanlığı dağınık olan fikirden çeker, bizim damlamız kendini toplasa cevher olur.

³ Gönül bu tefriķayı perişān fikirli olmadan çeker S: Bu perişānlığı gönül müteferriķ fikirden çeker T

⁴ Bizim ķaṭremiz ger kendini cem‘ eyleyip her tarafa aķmasa gevherdir S: Eger bizim ķaṭremiz kendini cem‘ eylese gevherdir T

⁵ وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kur’an, 29. Sure, 69. Ayet.

⁶ Gerçi Tuba ağacı ranalık (güzellik) beratını dūnyadan almış, Sāib’in düşüncesinde başka makamı vardır.

Egerçi tūbā cihāndan ra'nālīk berātın aldı ise de, Şā'ib rütbe-i efkārı için başka maḳām vardır; lākin herkes idrāk edemez, zīrā ma'nevīdir, maḥsūs degildir. Murādı bu beytden evvelki beytde merātīb-i ḥaḳīqatden bir sırta işāret eyledi ki, bu faḳīr daḥi [27a] şerḥine taşaddı edemedim. Anıñla iftiḥār etmektir ve imā eylediği ma'nā ḥadīş-i müsellem ile mü'eyyed şaḥīḥü'l-'unvān-ı keyfiyet ise de 'uḳūl-i ḳāşıranıñ daḥl u ta'arruzundan vehm edip ketm olā görüldüğü için taşrīḥa cesāret olunmadı.

GAZEL 9

Fā'ilātün/fa'ilātün/fa'ilātün/fa'ilün

هرکه رأ دیدیم در عالم کرفتار خود است / کار حق بر طاق نسیان مانده در کار خود است

1. Herke-rā dīdem der-'ālem giriftār-ı ḥod est/ Kār-ı ḥaḳ ber ṭāḳ-ı nisyān mānde der-kār-ı ḥod est¹

'Ālemde her kimi gördükse kendi kārında ve levāzım-ı şehevātınıñ intizāmındadır. Kār-ı ḥaḳḳı ṭāḳ-ı nisyāna ḳomuş kendi işindedir; ya'nī bir kerre te'emmül edip benim gibi bir maḥlūḳ-ı 'acībi ḥalḳ eden Perverdegār-ı ḳadīm elbette bir gün ref'-i ḥicāb edip verdiği sermāye-i ḥavās u ḳuvānıñ maşārifinden su'āl eder diyü tedārik-i yevm-i mev'ūd ḳaydına düşmez. 'ālemiñ ḥālī budur, ḥattā bir tevfiḳa mazḥar olmuş. 'aḳl ma'āşı nāḳışla cem' olursa kendi şekline ḳavma da ve ma'nā bezl etdikden soñra meclislerde ednā rütbe 'aḳlı kāmīl degil, bir derdmenddir. Aḥz u 'aṭāsın bilmez diyü ḡıybetin daḥi eder, cümle ḥālımız budur; ḳaldı ki, 'ibādet diyü etdiklerimiz yā vālideynimiz terbiyesinden faẓla 'ādetdir. Eger ḥac edāsına 'azīmet olunsa niyetiñ nısfı ticāretidir. Cemā'atle namāzı edāya mescid etrāfında bir ḡaraz-ı nefsanīniñ inzimāmı der-kārdır. Faḳīre ikrām ve şadaḳanıñ aşlaḥ bā'ışı def'-i belā vu ṭama', ṭul-i 'ömr egerçi bu şüretler 'ibādetde vüçūh-ı şer'iyeye teşādūf etse daḥi kibār-ı şūfiye 'indeinde şirk-i maḥzır. Yoksa 'amel-i şāliḥ degildir. Herkese lāzım olan 'ibādātın taḥarri edip aḡrāz-ı nefsanīyeden her ḳanḡısında şā'ibe bulunmaz ise anı 'amel-i şāliḥ 'adedip mā'adāsındaki iḥtilātlardan tevbe etmektir, yoksa bizi ḥalḳ eden bizlere aldanmaz ve

¹ Dünyada kimi görsem kendi işiyle meşguldur, hak olan iş unutulmuş ve kendi işiyle meşguldur.

hâlişen li-vechihi olmayan t̄a‘at kabûl olmaz *ve‘l-‘iyāzū bi‘l-llāhi te‘ālā*¹ [27b] bundan soñra h̄azarāt-ı zebāniyeye lāyık olmayan kelimāt ki, ricāl-i devletiñ rû-be-rüyuñ aḥḥar niye söyleyemiz? Meşelā, ‘azīz ile aramız yüzük yāḥūd fülān kimseniñ ‘aḥāsı Allāh vergisidir, istiḥkāk u isti‘dād aramız ma‘nāsına ve namāzı fülān kılsın, zīrā māli aña vermiş buncılayın türrehāt söyleyen bī-dīnlerin bu kelimāt ile çıkan şadāsın ehlü’llāh sebbehinden işidirler ve eger ḥāḥıra ḥuḥūr olunursa ki, efendī şerḥ-i Şā‘ib‘de bu şeyḥāne naşīḥatiñ münāsebeti nedir? Cevap ancak bu şerḥden ġarazım budur; yoksa ve’llāhi‘l-‘azīm ne pādīşāha ve ne vezīre ve ne bir kibāra ‘arz edip celb-i ḥitām-ı dūnyā için ‘ömr-i nāzenīnimi şarf etmedim. Hemān zuḥr-ı āḥiretim olsun; belki içinden bir mes‘elesiyile biri ‘amel eder ise bize de dellālīk teveccüh eder ḥama‘ı ile mübāşeret olunmuşdur. Şafā-yı naḥar kabûl edene mevlā-yı müte‘āl tevfiḥler iḥsān eyleye istiḥsān etmeyenlerin daḥi elbette bir müstenedleri vardır. Bāb-ı iḥtiyār ġuşāde *ve‘l-küllen müyesserün li-mā ḥulīke lehū*².

کیست از دوش کسی باری تواند بر گرفت / کر همه عیسیست در فکر خرد بار خود است

2. Kīst ez-dūş-ı kesī bārī tevāned ber-girift?/ Ger heme ‘İsāst der-fikr-i ḥired bār-ı ḥod est³

Kimdir bir kimseniñ dūşundan bir yük ḥaldırmaġa ḥādir ola, eger cümle maḥlūḳāt-ı tecerrüd te‘emmüle mücerred olsalar da yine kendi ḥired-bārınıñ fikrindedirler. ġarazı a‘zam, ḥalk-ı kerīm olan ġayr için sa‘ya terġīb ve ḥilletinden şekvādır. Lākin, ‘İsā ‘aleyhī es-salātü ve’s-selāmı böyle maḥāmda derc etmek edebe muḥālifdir. Egerçi te‘vīli peyġamberde olsa be-ḥadr’z-zarūre kendi ḥāline iştiġāl lāzım gelir demeye ḥıkarsa da ḥaḥiriñ meşrebine bu ḥavırlar bār degildir. Ḥab‘-ı şā‘irāne seyyiesiyile Şā‘ib gibi ‘ārif böyle muḥāḥaraya cesāret eder.

خضر آسوده است از تعمیر دیوار یتیم / هرکسی را روی در تعمیر دیوار خود است

¹ والعیاذ بالله تعالی: Ve yüce Allah bizi korur. Dua olarak kullanılmaktadır.

² كلُّ مُبَسَّرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ: Herkese yaratıldığı amaç doğrultusunda kolaylık sağlanır. Hadis-i Nebevidir.

³ Kim birinin omuzunundan yükünü alabilir? Herkes İsa olsa da kendi aklının yükünü düşünmektedir.

3. Hızır āsūde est ez-ta‘mīr-i dīvār-ı yetīm/ Herkesī-rā rūy der-ta‘mīr-i dīvār-ı ḥod est¹

Hızır ‘aleyhi’s-selām, dīvār-ı yetimi ta‘mīrden āsūde vü fāriğdır. [28a] Herkesiñ teveccühü kendi dīvārını ta‘mīrdedir. Güyā tevātür vechi üzere kışşa-yı mezkūreden ğayrı Hızır ‘aleyhi’s-selāmiñ bir binā ta‘mīri mesmū‘ olmadığına bināen böylece ta‘bīr eyledi. Murādı ḥalkıñ birbirine kıllet-i ‘ināyet ü i‘ānetinde mübālağadır. Li’l-mütercim:

Hızır’ı künedem meger ‘imāret/ Virāne-i ḥātır-ı yetimem²

پرتو حسن ازل افتاده بر دیوار و در / دیو چون یوسف در اینجا محو دیوار خود است

4. Pertev-i ḥüsn-i ezel üftāde ber-dīvār u der/ Dīv çün Yūsuf der-īncā maḥv-ı dīvār-ı ḥod est³

Pertev-i ḥüsn-i ezel, der ü dīvāra düşmüştür. Şeytān, şāḥib-i cemāl gibi kendi dīvārınıñ maḥvı ve cemālınıñ ‘aşıkıdır. Ya‘nī maḥzar-ı celāl olanlarda daḥi bu ḥālet cārīdir. Beyne’n-nās, Herkes kendi ‘aqlını begenir dedikleri sirāyet-i cemāl-i ezeliniñ sırrıdır ve vākı‘dır. Bir vech de budur ki, celāl şarfa bu dār-ı dünyāniñ taḥammülü olmayınca zımnında mestūr daḥi olursa elbette cemāl muḳayyeddārdır. Şā‘ib-i merḥūm şā‘irāne edā eyledi.

کریه شمع از برای ماتم پروانه نیست / صبح نزدیکست در فکر شب تار خود است

5. Giryē-i şem‘ ez-berāy-ı mātem-i pervāne nīst/ Şubḥ nezdikest der-fikr-i şeb-i tār-ı ḥod est.⁴

Şem‘iñ giryesi pervāneniñ mātemi için degildir, belki şabaḥ karībdir. Kendiniñ şeb-i tārınıñ fikrindedir; zīrā nehār, şem‘e nisbet gecedir. Geçen mażmūnlara tefri‘ maḳāmındadır.

¹ Hz. Hızır, yetimin duvarını onarmaktan rahattır. Herkes kendi duvarını onarmakla meşguldür. Bu beyit T’de yoktur.

² Şāriḥ kendi şiirinden alıntı yapmaktadır.

³ Ezelin güzelliğinin ışığı duvara ve kapıya yansımış, dev Yūsuf gibi burada kendi duvarında mahvolmuş.

⁴ Mumun ağlaması gece keleşinin matemi için degildir, sabah yaklaştığı için kendi kara gecesini düşünür.

چشم صایب چون صدف برابر کوهر بار نیست / زیر بار مینت طبع کهربار خود است

6. Çeşm-i Şā'ib çün şadef ber-ebr-i gevher-bār nīst/ Zīr-i bār-ı minnet-i ṭab'-ı gevher-bār-ı ḥod est¹

Şā'ib'in gözü şadef gibi ebr-i gevher-bārda degildir, ya'nī bir āḥir kimseniñ imdādına müteraḳḳıb olmaz. Belki, kendi ṭab'-ı gevher-bārınıñ zīr-i bār-ı minnetinde olup kendi kendiden istimdād etmededir.² Meşrebidir merḥūmuñ bir lisāna gelmeyecek maẓmūnu irsāl-i meşel zımnında ez-kibāya ifāde eder. Bir kimseniñ şeri'at tarafı müstaḥkem olup taşavvūfu daḥi ehlinden aḥz etmiş olsa o zaman ma'lūm olur ki, Şā'ib'in 'irfānī ne rütbeğe bāliḡ olmuşdur raḥmetü'llāhu 'aleyh.

GAZEL 10

Mef'ülü/fā'ilātün/mef'ülü/fā'ilātün

هر خار این گلستان مفتاح دلکشا نیست / هر شبنمی درین باغ جام جهان نمایست

1. Her ḥār-ı in gülistān miftāḥ-ı dil-güşāyī'st/ Her şebnemī der'in bāḡ cām-ı cihān-nümāyī'st³

Bu gülistān-ı vücūduñ [28b] her ḥārı bir gönül açıcı miftāḥdır. Her bir şebnem bu bāḡ-ı imkānda bir cihān gösterici cāmdır. Erbāb-ı i'tibāra göre meşelā şuret-i ḥārda ḥalīde-i dest ü pāy-ı ḳulūb olan ibtilāların 'aḳabinde bir gül-i şad berg, maṭlab-ı zūhūruyla mükāfāt-ı māfātıñ ez'āf u muẓā'afın iḥsān olunması te'emmül olursa miftāḥ-ı dil-güşā olacağında şübhe ḳalmayıp ancak o ḥārıñ vücūdu mü'mine nisbet vāşıl olacağı rütbeniñ sa'yında ḳuşūru yaḥūd nefsinde bir ḥālet-i māni'anıñ izālesine nişter ekḫal şu'urudur ve şebnemi gördükde bir ḳatre-i nāçiz iken, şafveti vesāṭatıyla cürm-i 'azīmü's-şe'n-i ḥūrşid o ḳatreniñ ḥasebinde āyinesinde inṭibā' ve az müddetde cāzibe-i eşi'a-ı imdādiye terādüfüyle keremiyet-i 'aşḳıyasında maḥviyetine ittılā' etdikde şebnemle bir ḳatre şu olmada mā-bihi'l-ittihād mevcūd iken, efḍal-ı kā'ināt ki, benī ādemdir, eger şafvet-i

¹ Sâib'in gözü sadef gibi inci yağdıran buluda yok çünkü kendi inci yağdıran tabına minettardır.

² Belki, kendi ṭab'-ı gevher-bārınıñ zīr-i bār-ı minnetinde olup kendi kendiden istimdād etmededir S: Belki kendi ṭab'-ı güher-bārınıñ minneti yükünüñ altındadır, ya'nī istimdādı yine kendindedir, hārica nazarı yokdur T

³ Bu gül bahçesinin her dikenini gönlü açan ve ferahlatan anahtarındır, bu bahçede her çiğ tanesi içinde dünyayı yansıtan kadehtir.

derūna mālik olsa k̄āla gelmeyecek. Rütbelere nā'il olacağına bir āyine-i cihān-nümā ve bir hikmet intimā olduğun taḥkīk etmiş olur ve bu ḥuṣūṣ ṣebnem ü ḥāre maḥṣūṣ olmayıp zerreden ḥūrṣīde dek eczā-yı k̄ā'ināt hikmet-i i'tibār için ḥalk olunduğu muḥaḥkaḥtır.

هر غنجه خموشی مکتوب سر بمهریست / هر بانک عنالیبی آواز آشناییست

2. Her ḡonca-yı ḥamūṣī mektūb-ı ser-be-mührīst/ Her bāng-ı 'andelībī āvāz-ı āṣināyīst¹

Sükūtluḡa mensūb olan her bir ḡonça, başı mühürlü bir mektūbdur. Her bir bülbülün ṣadāsı āṣinālīk āvāzıdır, bīḡāne yoḡdur. Sibḡat eden taḡrīr üzere ḡoncanın sükūt ṣūretinde bulunması 'ālem-i ḡaybdan ehl-i i'tibāra bir mektūb mühürdür ki, derūnunda esrār-ı bī-nihāye derc olunmuṣdur; lākin zebān-ı iṣārete 'ārif olanlara ve bülbüllerin ṣadāsı bīḡāne olmayanlara āṣinālīk eṡvārıdır. Ya'nī cümle eczā-yı k̄ā'ināt ta'arrufāt-ı ilāhiyenin elsinesidir. Meṣāyihden biri buyurur ki, A'tine'l-ḡaḡ bi'n-naṣr yediül [29a] 'alā-innehü kebīr² Rabbi'l-'āleminin naḡire i'tibār u i'tinā edip ḡalk etmesi delālet eder ki, her-çend ṣūretde naḡir ise de ma'nāda büyükdür. Naḡir diyü ḡurmā çekirdeginiñ ṣikāfında olan ṡamar gibi nebāta derler. Bu naḡarla k̄ā'ināta naḡar k̄ā'ināta naḡar etmeyen eblehler ḡayvān gelip ḡayvān giderler.

هر لخت دل شهیدیست دست از حیوة شسته / دامان اشک ریزان صحرای کربلاییست

3. Her laḡt-ı dīl ṣehīdīst dest ez-ḡayāt ṣūste/ Dāmān-ı eṣḡ-rīzān ṣaḡrā-yı kerbelāyīst³

Her ḡönül pāresi bir ṣehiddir ki, ḡayatından el yumuṣ. Aḡlayanların dāmānı bir Kerbelā ṣaḡrāsıdır; ya'nī maḡām-ı ḡavfda bulunanların ḡulūbu bu ṣūretde ve dāmānı bu hey'etde olur; ammā niçün ḡalbleri pārelendi yā ne sebebden aḡlarlar diyü su'al olunur ise anlar ḡadar müttakī olup a'māl-i ṣāliḡaya meṣḡül olmayınca anları aḡladan ve ḡalblerin pāreleyen ne olduğu bilinmez.

¹ Her susan ḡonca mühürlü bir mektuptur, her bülbülün sesi tanışma sesidir.

² اعتینا الحق بالنصریدل علی انه کبیر: Gerçeḡi zafere baḡladık, bu da onun büyük olduğunu gösteriyor.

³ Her ḡönül parçası dünyadan el çekmiş bir ṣehittir, ḡözyaṣı dōkenleri eteḡi bir Kerbelā çölüdür.

آینه خانه دل از ژنک کر براید / هر برک سبز این باغ طوطی خوشنوا بیست

4. Āyine-ḥāne-i dil ez-jeng ger ber-āyed/ Her berg-i sebz-i īn bāg tūtī-i ḥoş-nevāyīst¹

Gönlül āyine-ḥānesi eger jengden çıkıp pāk u şāf olur ise bu bāgıñ her yeşil yaprağı bir ḥoş nağme tūtīdir; lākin istintākı mir'āt-ı ḳalbden ğayrı ile olmaz. Murādı sıbkat eden maẓmūnlardır, tefennün ṭarīki ile irād eyledi.

آواره طلب را خضر بیست هر سیاهی / کشتی شکستگانرا هر موج ناخدا بیست

5. Āvāre-i taleb-rā Ḥızrīst her siyāhī/ Keştī şikestegān-rā her mevc nā-ḥodāyīst²

Āvāre-i talebe her siyāhlık bir Ḥızırdır, ızlāl şāḥısına delāleti gibi delālet eder. Gemisi kırılmışlara her mevc bir nāḥudādır; lākin ğayra istinād. Gemisi kırılıp tūfān-ı keşretten bi'l-küllīye ğaflet etmeyince bu ḥālāt-ı şādıḳalar zūhūra gelmez.

تا نور حسن مطلق کوهر فروز خاکست / هر جغد بی پروبال در چشم خود هماییست

6. Tā-nūr-ı ḥüsn-i muṭlaḳ gevher-fürüz-ı ḥākest/ Her cuġd-ı bī-per ü bāl der-çeşm-i ḥod hümāyīst³

Tā-ḥüsn-i muṭlaḳıñ nūru güher-fürüz-ı ḥāk olalıdan beri her bir ḳanadsız ve ḳuyruksuz bīçāre baykuş kendi çeşminde bir hümādır. Sıbkat eden ḳā'ideye mebnīdir. Celāl-i şarf ve cemāl-i şarf bu 'ālemde olmayınca birbiriniñ zımnında [29b] bulunmaḳ lāzım gelir.

با دستکاه فردوس یکباغبان چه سازد / هر جزء حسن او را مشاطة جداییست

7. Bā-destgāh-ı firdevs yek bāġbān çi sāzed?/ Her cüz'-i ḥüsn-i ū-rā meşşāte-i cüdāyīst⁴

Bir dil-beri medḥ eder ki firdevs sermāyesiyle olan zāt-ı cemāle bir bāġbān ne etsin? Anıñ ḥüsnünüñ her bir cüz'ü için bir başka māşīta vardır. Ya'nī böyle güzeliñ

¹ Gönlün ayna evi pastan temizlense bu bahçenin her yeşil yaprağı güzel söyleyen papağandır.

² Arzu serserisi için her karalık bir Hızırdır, gemileri kırılmış olanlar için her dalga bir kaptandır.

³ Mutlak güzelliğin toprağın cevherini aydınlatana kadar kanatsız kuruksuz her baykuş kendi gözünde (hüma) devlet kuşudur.

⁴ Firdevsin sermayesiyle bir bahçıvan ne yapsın? Güzelliğinin her kısmı için başka bir kuaför vardır.

medhinde ‘ācizim yā destgāhdaki bāşıla olmak üzere dağı mümkündür. Ma‘nāsı firdevs sermāyesine bir bāġbān yanaşmaz demektir.

هرچند قلزم عشق بر یک هواست دائم / در هر سر حبابی از شوق او هواپیست

8. Her-çend kulzüm-i aşk ber-yek havāst dā'im/ Der-her ser ḥabābī ez-şevk-i ū havāyīst¹

Kulzüm-i ‘aşk her-çend bir havā üzere dā'im ise de o kendi ıtlākının iktizāsıdır², yoksa ta‘ayyünāt ḥayşiyetinden her ḥabābın başında anın şevkinden bir havā vardır. Cihet-i ta‘addüd-i havāyī, ve cihet-i vaḥdeti ıtlāk u takyīd mulāḥazasıyla güzel ta‘bīr etmiştir. Ehl-i ‘irfān şafā-yāb olacak bir mażmūn-ı ḥaḳīḳat meşḥūndur. Şā'ib muṭāla‘a eden zārūrī lügata ve ḳavā'id-i terkibe muḥtāc olmamak gerekdir ki, zihni böyle daḳā'ıḳa nüfūz eyleye anıñçün bu faḳīr ġālibā levāzım-ı elfāzla terceme edip mażmūnuñ inkişāfına şarf-ı himmet etdigimiñ aşlı budur; zīrā ḥalkın ekşeri eş'ār-ı Şā'ib'i sār-i şu'arānıñ güftelerine ḳıyās ile istiḥsān ederler, o ise İşfahān'da te'lif olunmuş futūḥāt-ı ḳudsıyedir.

دل چون زیبا نشیند جان چون قرار گیرد / در هر شکنج زلفش هنکامه جداییست

9. Dil çün zi-pā nişined cān çün ḳarār ġired/ Der-her şikenc-i zülfeş hengāme-i cüdāyīst³

Gönül nice ayakdan otursun, cān ne gūne ḳarār tutsun; zīrā o dil-berin zülfünün her şikencinde başka bir hengāme vardır ki, bā'ış-i ıztırāb olmaya, biri kifāyet eder. Hengāme hem keşrete ve hālet-i zā'ideye ıtlāk ederler.

ای برق بی مروت پارا شمرده بگذار / هر خار این بیابان زرف برهنه پایبست

11. Ey berḳ-i bī-mürüvvet pāra şümürde bugzār/ Her ḥār-ı in biyābān rızḳ-ı birehne pāyīst⁴

¹ Her ne kadar aşk denizi sürekli bir hava üzerindedir, her hava kabarcığının başında onun şevkinden bir hava vardır.

² iktizāsıdır S: muḳtażāsıdır T

³ Gönül dayanıp vazgeçmediğinde, can karar bulup rahatladığında her saçının kıvrıcığında farklı bir gürültü ve kavga vardır.

⁴ Ey mürüvetsiz elektrik tek tek adımlarını at, bu çölün her dikenini bir yalın ayağın rızkıdır.

Ey mürüvvetsiz berķ ayađıñ şayarak ve te'emmül ederek vaz' eyle, zîrâ bu beyâbânîñ [30a] her hârî bir bürehne-pânîñ rızķıdır. Şûret-i zâhirde gâhice şahrâlara berķ vâķı' olup hâr u hâşâķı yakdığı gibi ma'nâda daği bürûķ-ı cevâzib ve heymân-ı zuhûrî tarîķ-i sülûkda olan hâr ibtilâları iş'al ile bir taraftan ehâlî-i seyriñ derd ü ğamla terakķîsi ne a'zam mevânî'den ve nefsiñ tab'-ı cibilleti olan refâhiyet semtine meylini muķtezâ zâhiri ni'met ü bātını ni'met, tecelliyât-ı maħrûceniñ vukû'undan ihtirâzı bu kâlîba ifrâĝ edip bu ma'nâda mübâlaĝa kaşdıyla ibtilâya rızķ tesmiye eyledi; zîrâ bevâ'îş-i terakķı Mevlâ tarafından 'abde zuhûru ki, ibtilâdır. Zâhiren 'abdden Mevlâya envâ'-ı 'ibâdâtle zuhûrundan eşref ü aħsendir, lâkin şıfat-ı 'ibâde münâsib olan taleb-i 'âfiyetde kuşûr etmemekdir; zîrâ maķâm-ı şabriñ şiddetine ve şıķletine bir delîl olmasa ve *mâ şabriķe illâ bi'llâhi*¹ kifâyet eder.

تا عشق سایه افکند بر خامه تو صایب / مشتاق ناله تست هر جا که خوش نوایست

12. Tâ-'aşķ sâye efkened ber-hâme-i tû Şâ'ib/ Müştâķ-ı nâle-i tûst her câ ki hoş nevâyîst²

Ey Şâ'ib! 'aşķ seniñ hâmeñ³ üzere sâye-efken olaldan beri her ķanda bir hoş nevâ var ise seniñ feryâdıña müştâķdır; zîrâ ğufte, rengîn olunca naĝmeniñ hüsnu ferdâd ve ķulûb-ı ehl-i ma'nâyı âbâd edeceginde şübhe yokdur.

GAZEL 11

Mefâ'ilün/fe'ilâtün/Mefâ'ilün/fe'ilün

اكر نميطلبدم دل ز آرمیدن نيست / كه تنكناي جهان جاي دل طيبدين نيست

1. Eger nemî-ţapdem dil zi-âremîden nîst/ Ki tengnâ-yı cihân cây-ı dil ţapîden nîst⁴

¹ ما صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ : Sabır göstermen de Allah'ın ihsamı sayesinde olacaktır. Kur'an, 16. Sure, 127. Ayet.

² Aşķ senin kalemine ğölge salınca ğüzel söyleyenin bulunduĝu her yerde senin inlemenin tutkulusu vardır.

³ hâmen S: ķalemiñ T

⁴ Eĝer ğönlüm atmayıp ıztıraplı deĝilse benim sakin olduĝumdan deĝil çünkü dar olan dünyada ğönül atma yeri deĝil.

Eger benim gönlüm muḫtarib olmayıp āṣār-ı telāṣ ızhār etmez ise o arārdan ve seyr-i sülūkda vuḫūfdan nāṣī degildir¹, bu sebebden ki, bu ‘ālem kün u fesādiñ ḫayyık olan mekānı gōñül ıztırāb edecek yer degildir ve o senin me’mül etdiğiñ ḫālet-i lā-mekān levāzımından olduđu si‘at-ı ulūbuñ ḫaında vārid olan ḫadıṣ-i udsiyeden münfehimdir.

قدم بخار و كل راه عشق يكسان نه / كه رهزنی بتر از پيش پای ديدن نيست

2. adem be-ḫār u gül-i rāh-ı aṣ yeksān ne/ Ki reh-zenī beter ez-pīṣ-i pāy dīden nīst²

Rāh-ı ‘aṣıñ ḫār u gülü üzere ademi bir üslupde [30b] vaz‘ edip dikeninden ḫavf ve gülünü esirgemek vech üzere yürüme ki, bu yolda ayađı öñüne bakmadan bedter reh-zen ve māni‘. Bu adar ma‘lüm ola ki ṫarī-i ṣūfiyede ḫār mevāni‘-i muṫlaadan ‘ibāretdir ki, ṣūveri olsun beliyāt-ı ḫāhireler gibi ve gerek ma‘nevī olsun. Mā-sivāya ta‘allu-ı ḫāṫır gibi ve gülden murād kezālik ni‘am-ı ḫāhire ve bāṫına ile olan imtiḫān-ı ilāhīdir ki, ve *neblūküm bi ‘ṣ-ṣerri ve ‘l-ḫayrı fitneten*³ naṣṣı kerīmīn ile mutaṣavver olan ma‘nālardır. Sālike lāzım olan maām-ı rızāya teveccüh edip bu mevāni‘lerin ḫuhūrunda ‘ayār-ı sa‘yına meḫek imtiḫān olduđın taḫı ederek yürümekdir. Ṣā‘ib-i merḫūm āyet-i mezkūreniñ neticesin nazm edip bu ḫuṣūṣdan gāfil olan bīāreleri āgāḫ etmiṣdir; zīrā muḫtaṣayāt-ı mevṫm dūnyāniñ mazārin def‘ ve menāfi‘in celb etmeye i‘māl-i fikr edecek adar ‘ömrümüz bu adar ki, taḫṣiline ṣarf-ı himmet olana böyle fāni‘ unvān olan maḫalde Ṣā‘ib-i merḫūmuñ dediđi gibi görölmeden semt-i maṫlūba ‘azīmet ve ayađı baṣdıđı yeri görmemeden a‘lā himmet olmaz.

نفس برای رمیدن ذخيره ميسازد / وكرنه شيوه آنشوخ ارمیدن نيست

3. Nefes berāy-ı remīden ḫāḫire mī-sāzed/ Ve’gerne ṣīve-i ān ṣūḫ āremīden nīst⁴

¹ Eger benim gönlüm muḫtarib olmayıp āṣār-ı telāṣ ızhār etmez ise o arārdan ve seyr-i sülūkda vuḫūfdan nāṣī degildir S: Eger gönlüm muḫtarib olmayıp ızhār-ı telāṣ etmez isem o arārdan degildir ve seyr-i sülūkumda muḫteṣiyāt-ı tevauf ve tekāṣül-i vehm olunsun ki, bu ‘ālem-i kevn ü fesādiñ teng olan meydāni gōñül ıztırābına müsta‘id degildir T

² Aṣ yolundaki diken ve ieğine ayak basmak bir değildir, haydut olmak ayağının önünü görmekten daha kötü değildir.

³ وَتَلْبُوْكُمْ بِالْسُّرِّ وَالْخَيْْرِ فِتْنَةً : Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Kur’an, 21. Sure, 35. Ayet.

⁴ Kamak için nefesini depoluyor, yoksa o güzel dinlenmeye (bir yerde karar bulmaya) alıṣık değil.

‘Ādetā nufūr ve remīden āsūdelerde vaşf-ı gālib olup bir miqdār kaçdıktan soñra teneffüs etmesi nūfūr tabī‘isine kuvvet ve nefesine vüs‘at gelmek için olduđu şöhretine bināen isti‘āre tarīki ile Şā’ib buyurur ki, ürkme için nefesini zāhıre eder yoksa o şūh ve çābük olan dil-berīñ şīvesi karar etmek degildir; kaldı ki, müşebbeh olan benī ādem āhūları şayyādı yürümek için bu şīvelerde fersaḥ fersaḥ āhūları sıbkat etdikleri mecāza mübtelā olanlarıñ ma‘lūmlarıdır.

زدست آینه شد موی سبز و کشت سفید / هنوز دانه امید را دمیدن نیست

4. Ze-dest-i āyīne şūd mūy sebz ü geşt sefid/ Henüz dāne-i ümmīd-rā [31a] demīden nīst¹

Āyīneniñ elinden kıl bitip yaşlandı ve ağardı. Hālā dāne-i ümīd için bitip ürpermek yokdur; ya‘nī āyineden bu keyfiyet zūhūr etdiği bir ādem, āyīneye bakarak gāh çehresi sāde ve giderek nev-ḥat ve yine beyāz erişmiş, ekin gibi müşāhede edip āyīneden terbiye bulmuş şūretinde görür; ma‘a-hazā āyineniñ şuya münāsebeti şūrī ve ruṭubetden çeşmesi ‘ārī; ammā bizim dāne-i ümīdimiz āyine-i devr andan neşv ü nümā bulmadı diyü küseniñ şakalı bitdi, bizim işimiz bitmedi maḳāmında bu mażmūnu edā etdi. Lākin gālibā bir ḥafīce ma‘nā kaldı ki, bildigimiz kayd, vāḳı‘ kısmından ola; zīrā Şā’ib’den bu kadarı kanā‘at olunmaz. İḥvāndan biri vāḳıf olursa inşa-Āllāh kenārında izāḥ buyururlar.

طپیدن دل سیار میکند فریاد / که این شکسته بنا جای آرمدن نیست

5. Tapīden-i dil-i seyyāre mī-küned feryād/ Ki ĩn şikeste-benā cāy-ı āremīden nīst²

Nücūm-ı seyyāreniñ ıztırāb kulūbu lisān-ı ḥalle feryād eder ki, bu şikeste binā maḥall-i karar ve maḳām-ı pāydār degildir. Şikeste binā ta‘biri kehkeşānī imā ğarāzıyladır.

ز نامه صلح بطومار آه کن صایب / که نامه الف آه را دریدن نیست

6. Ze-nāme şulḥ be-tūmār āh kün Şā’ib/ Ki nāme elif-i āh-rā derīden nīst³

¹ Ayna yüzünden tüylerim bitip ağardı, hala umud nefes alıp yaşamıyor (umudumu kaybettim).

² Gezegen gönlünün çarpması “Bu kırılmış bina huzur bulma yeri değil” diye bağırır.

³ Sâib, mektupla barış; sayfalarca ah çek; çünkü mektup ahın elifini yırtmak değildir.

Nāmeden tūmār ehle şulh eyle Şā'ib, zīrā nāme elif-i āh yırtılmak kabūl etmez; ya'nī nāme irsāl edince dil-berin yırtıp atmak ihtimālî iztīrāba kifāyet eder. Lākin nāme-i āh maqbūl olmasa da bāri yırtılmak mulāhazası olmayınca tesellīne mecāl bākīdir.

GAZEL 12

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilātün

شراب كهنه كه روشنكر روان منست / مصاحب من و پير من و جوان منست

1. Şarāb-ı köhne ki rüşenger-i revān-ı menest/ Muşāhib-i men ü pīr-i men ü cevān-ı menest¹

Köhne şarāp ki, benim canımıñ cilāsıdır, benim muşāhibim ü pīrim ü cevānımdır. Her dem isti'mālî yüzünden muşāhib ve köhnelik vaşfından pīr kuvvet ü neşāt yüzünden cevāndır. Murādı bāde-i ma'hūd ise bikriyāne bir rengin maṭla'dır ve şūfiyān-ı 'Arab bādeye 'atīk tesmiye ederler ve lisān-ı kavmda bir hāle derler ki mā-sivādan kuvvayı bi'l-küllīye [31b] ta'ṭil ve cem'iyet-i kalbiyeyi ta'dil eyleye ve kaşāid hamriyeler katı çokdur.

زفيض بيخودی از هر دو کون آزادم / خط پياله زغم ها خط امان منست

2. Zi-feyz-i bī-ḥodī ez-her dü kevn āzādem/ Ḥaṭṭ-ı piyāle zi-ğamhā ḥaṭṭ-ı emān-ı menest²

Bī-ḥodluk feyzinden her iki 'ālemden āzād ve hümümāt u ekdārlarından dil-şādım. Piyāleniñ ḥaṭṭı ki, leblerine yakın 'ādetā filcānlarda olan ḥaṭṭ-ı dā'ireden 'ibāretedir. Buña nisbet iki 'ālemiñ küdürātından emān ḥaṭṭımdır; zīrā derün, muḳayyed olduğu ālāyişi bāde ile ferāmūş edip telāşından emān muḥaḳḳaḳdır.

¹ Yıllanmış şarap ki benim canımın cilasıdır, benim musahibim (sohbet arkadaşım), yaşlım ve gencimdir.

² Kendinden geçmişliğin bereketiyle her iki dünyadan serbestim, kadehin çizgisi kederlerden beni kurtaran çizgidir.

زانفعال كنه دل نمیتوان برداشت / وكرنه جذبۀ توفيق همعنان منست

3. Zi-infi 'āl-ı güneh dil ne-mītevān berdāšt/ Ve'gerne cezbe-i tevfiḳ hem-'inān-ı menest¹

İnfi 'āl-ı günehden gönül kaldırıp kesb etdiğim seyyi'atın nedāmeti rütbesin fedā etmek mümkün degildir², yoksa cezbe-i tevfiḳ benim hem-'inānımdır ve muḥālifāta 'adem-i vuḳu'a kudret-i ihsān olunmuştur. Bu maẓmūn daḫi merḥūmuñ eṭvār-ı Şā'ibāneleriniñ biridir; zīrā 'ibādāt u tā'ātın neticesi dergāh-ı ilāhīde zill ü 'ubūdiyetiñ kemālidir ve ḥaḳīkatde bir ma'şiyet ki, bu zilli mūcib ola. 'Ucb u kibri mūntic olan 'ibādātdan efdāl olduđu 'Aṭāu'llāh-ı İskenderī Ḥāzretleri'niñ ḥikemiyātınıñ mantūḳudur. Meşelā 'abd-i mu'minden bir ḥaṭā zuhūrunda cihāt-ı mütenevvi'adan me'cūr olur. Evvelā, bu benden şādir olan rızā', Perverdegāra muḥālifdir diyü i'tikādı. Şāniyen, *men ye'mel sūen yūcze bihi*³ naşş-ı kerīmine imānı ḥayşiyetinden maḳām-ı ḥavfa duḫūlu ve şālīşen peşimān u nādīm olup vālid-i māicidinden irş ṭarīkıyla kendine naḳl eden rütbeyi ikrār ve 'adem-i ısrār ile ḥālen ü ḳālen *Rebbenā zelemnā*⁴ mefhūmuyla 'amelidir. Rabi'an, *İnne'l-ḥasenāte yüzhıbnē's-seyyi'atı*⁵ ḳānūn-ı ilāhīye taşdıḳan ma'şiyet-i sābıka, ḥasene-i lā-ḥaḳḳa ḳaydında olması ve ḥāmisen nefsi emmāreniñ zill ü inkārı ve inkisār-ı 'ucb u istikbārı ve bundan ziyāde niçe ṭuruḳ-ı ḥafıye ile [32a] ecr-i cüz'iyile nā'il olunca mūcib-i kibr olacaḳ. Ḥasenātdan zilli berekātıyla kendi nefesine nisbet-i a'lā olmuş olur ki, Şā'ib-i merḥūm fedā edemediginiñ sırrı zāhir olmaḳ için taḥrīr olundu. Ma'lūm ola ki, 'ibādātın mūrış-i zill ü meskenet olmasınınñ ṭarīḳ ü keyfiyeti ḡāyet daḳīḳ olduḡıçün bir mürşid-i kāmile ḥidmetsiz ḥuşūlu muḥāl rütbesindedir. Ḥattā eṭvār-ı şeri'atde nice şāḫib-i istikāmetler görülmüşdür ki, 'ilm ü 'amelde nazāri bulunmaḳ taşavvūr olunmaz. Lākin bir miḳdār şohbet olunsa sā'ir-i maḥlūḳātdan kendi bulunduđu şüretde olmayanların cümlesin ḥiç maḳūlesi ve cehennem sermāyesi i'tikādını taşriḥ etmez ise kelāmından lāzım gelir. Naẓar ile ki 'ucb u kibrin rütbesi buncılayın ādemlere kebāre maḳāmına vāşıl olmuşdur. Bunuñ sebebi desāyis-i nefsāniyeye vāḳıf olmayıp bir mürşid-i müdebbirin taḫt-ı terbiyesine dāḫil olmamaḳdır.

¹ Günah işlemekten vezgeçilmiyor, yoksa Allah'ın yardımına kavuşmanın çekiciliği benimle birlikte.

² rütbesin fedā etmek mümkün degildir S: çāšnīsın fedā etmek gücdür T

³ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ : Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür. Kur'an, 4. Sure, 123. Ayet.

⁴ رَبَّنَا ظَلَمْنَا : Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Kur'an, 7. Sure, 23. Ayet.

⁵ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ : Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder. Kur'an, 11. Sure, 114. Ayet.

نکرده صید ازین صیدگاه چون بردم / که کر هما فکنم زور بر کمان منست

4. Ne-kerde şayd ez'in şaydgāh çün birevem/ Ki ger hümā fikenem zūr ber-kemān-ı menest¹

Bu şaydgāhdan şayd etmemiş nice gideyim ki, eger hümāyı şikār edip bırakmak murād etsem, benim kemānımda o kuvvet vardır. Ya'nī, isti'dād-ı insāniyede mūnderic olan esrār-ı kesb-i kemāl ve āşār-ı kudret ü iqbālī i'māl ile olunca bir sa'ādet-i bākıya şikār etmeksiz gitmek lāyık degildir; zīrā tenezzülde ihtiyār u kudretimiz muḥaqqāq. Meşelā eṭvār-ı ḥayvāniyetden mülāyimāt-i şehvātımızı icrāda māni' ü müzāhim olmadığı gibi terakkīde daḥi öylecedir. Ğāyeti nefse muḥālifiniñ şu'ūbeti taraf-ı cebre gitmeye sebep olur. Yoksa bu mes'eleye bedihīdir. Dīnler ḥaqqā müşkildir, dīnlerden akrebdir ve ma'lūm ola ki, bir miqdār muḥadderāt-ı ilāhiye, beşeriñ kavliyle meşrūṭ u muḥadderdir ve bunların birer birer taḥkīki şeri'at-ı muṭahharada şābitdir. Meşelā kavliyle olanlardan birine şāhid, [32b] Ḥazret-i Yūnus ḥaqqında eger tesbīḥ etmeyeydi, ḥūtuñ karnında kıyāmete dek kalırdı vārid olmuş ve fi'li ile muḥaddere mişāl, Ḥazret-i Mūsā'nıñ, Hızır'ı bulmak için bu kadar meşakḫat-ı seferi irtikāb etmesi gibi ve bunlar bir enmūzecdir, 'āqıl olan maḥallinde i'tibārı terk etmez ve beyhūde mevḥūmāt-ı maḥrūza ile tarīk-i ḥazelāta gitmez bildigimiz ḥaqq-ı şarīḥ budur.

هما زسایه من غوطه میخورد در نیش / زیس که نیش ملامت در استخوان منست

5. Hümā zi-sāye-i men gavṭa mī-ḥored der-niṣ/ Zi-bes ki niṣ-i melāmet der-üstühān-ı menest²

Ol kadar benim üstühānımda niṣ-i melāmet vardır ki, hümā benim sāyemden kemiklerime tenezzül eder ise niṣe gark olur. Ğālibā şāne olmak gerekdir; zīrā üstühāniñ sāyesi çendān münāsib degildir. Meger benim sebebinden ma'nāsına mulāḥaza oluna.³

¹ Bu av yerinden avlanmadan nasıl gideyim? Çünkü eğer hüma kuşunu avlarsam güç benim yayımdadır.

² O kadar benim kemiğimde ayıplama iğnesi vardır ki, hüma kuşu benim gölgemden iğneye dalıyor.

³ Ğālibā şāne olmak gerekdir; zīrā üstühāniñ sāyesi çendān münāsib degildir. Meger benim sebebinden ma'nāsına mulāḥaza oluna S: Güyā nefsinı deryā-yı ḥayretde ve levn ve mezelletde māhī taşavvur etmiş oldu T

چراغ مُرده من آفتاب چون نشود / که یکجهان دل روشن نگاهبان منست

6. Çirāğ-ı mürde-i men āftāb çün ne-şevd/ Ki yek cihān dil-i rūšen nigehbān-ı menest¹

Benim söyünmüş çirāğım ki, ‘ālem berzaḥdaki zātımdır. Nice āftāb olmasın ki, bir cihān ḳulūb-ı münevvere benim nigehbānımdır. Murād, isti‘dād-ı tām şāhibleriniñ dīvān-ı eş‘ārına muṭāla‘alarıyla elbette ḥayr ile yād ve yevmen ḳayūmā rūḥ-ı pür-futūḥuna envār-ı hedāyā-yı imdād munzām olmasıyla felek-i isti‘dādındaki pertev-i iḳbālınıñ kemālidir; zīrā kendi eş‘ārına ta‘biye etdiği esrārın bir şāhibi gelip çehre-i cemālinden ref‘-i ḥicāb eşkāl edeceğin mulāḥaza etmiştir ki, bi-ḥamdillāhi te‘ālā cümleden aḳdem bu faḳīre müyesser olup fehm ü ferāsetim rütbesi mezāyā-yı şī‘rin bu ḳadarca izḥāra bilā-tergīb vesīle olmuşuzdur.

حذر نمیکنم از تیغ زهر داده سرو / که طوق عشق چو قمری خط امان منست

7. Ḥazer nemī-künem ez-tīğ-i zehr-dāde-i serv/ Ki ṭavḳ-ı ‘aşḳ çū ḳumrī ḥaṭṭ-ı emān-ı menest²

Serviñ zehir verilmiş tīğinden ḥazer etmem; zīrā ṭavḳ-ı ‘aşḳ, ḳumrī gibi beni ḥaṭṭ-ı emānımdır. Yeşillikden mesmūmiyeti tīğ gibi olan serve işbāt edip ya‘nī benim serv-ḳāmetli maḥbūbum ne ḳadar cemāli, celāle maḥrūc ise de aña benim ‘alāḳam mültezim kerden ḥulūşum olduğı cihetden [33a] cemāliyle mütelezziz ve celālinden ‘aşḳım beni şiyānet eder demiş oldu. Ḥaṭṭ-ı emān de‘b-ı melūkdan aḡlebe mebnīdir. Yoksa kimi ṭavḳ verir ve kimi ḥātem verir ve kimi bār-ı müftī keser ve kimi yağlık gönderir. Tevāriḥlerde cümlesi görülmüşdür. Lākin bu beytde Şā‘ib ikisin teşbīḥ ṭarīḳıyla irād eyledi.

باوج عرش سخن را رسانده ام صایب / بلند نام شود هرکه در زمان منست

8. Be-ıvc-i ‘arş süḥan-rā resāndeem Şā‘ib/ Bülend nām şevd herke der-zamān-ı menest³

¹ Benim sönmüş kandilim güneş olmadığı zaman bir dünya gönlü aydınlık benim bekçimdir.

² Selvinin zehirlediği kılıçtan sakınmam çünkü aşkın gerdanlığı kumruda olduğu gibi beni kurtaran çizgidir.

³ Ey Sâib, sözü arşın doruk noktasına ulaştırdım, benim devrimdeki herkes ünlenir.

Ey Şā'ib, ben kelāmı 'arşın evcine eriştirmişimdir. Her kim benim lisānımda mezkūr olursa bi'z-żarūr bülend nām olmağ iktizā eder. Ba'z nüşhalarda zebān-ı mevķıfa zamān yazmışlar. Aña göre ya'nī hem-'aşr olan şā'irleri taķlīd ederek benim gibi bülend nām olurlar demek ister. Lākin evvelki vech ensebdir; zīrā kelāmıñ 'uluvvi ta'bīr-i ķadīmdir.

GAZEL 13

Mef'ūlü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

خشتی مرا زکوی تو در زیر سر بس است / سرمایه فراغت من اینقدر بس است

1. Hıştī me'rā zi-kūy-ı tū der-zīr-i ser bes est/ Sermāye-i firāğat-ı men in-ķadr bes est¹

Seniñ kūyuñdan benim başım altında bir taş kifāyet eder. Benim sermāye-i ferāğatım ve pīrāye-i nisbetim bu ķadar besdir ve kifāyet eder. Ya'nī senden ednā iltifātla baña ferāğat-ı külli hāşıl olup şūrūt-ı nevmiñ vücūdunda nevmiñ vuķū'u labud olduđu gibi saña cüz'ı nisbetimiñ vücūdunda mā-sivādan küllī ferāğatım bulunur demiş oldu. Beytiñ leţāfeti sermāye lafzındadır zīr-i ser münāsebetiyle.

عشاق را به بند کران احتیاج نیست / زنجیر پای مور هوای شکر بس است

2. 'Uşşāk-rā be-bend-i girān ihtiyāc nīst/ Zincīr-i pāy-ı mūr havā-yı şeker bes est²

Gūyā bir taşā ķanā'at ve aniñ sebebiyle mā-sivādan ferāğat iddi'āsından maħbūba irtibāt lāzım gelmesi hāfice olduğu cihetden buyurur ki, 'uşşāk için ķayd-ı girāna hācet yokdur. Hemān ķarıncanıñ ayağına zincir, şekerin havāsı ve uzağdan rāyihası kifāyet edip ol havāliden bir türlü müfāreķat edemediği gibi 'aşıklara dađi ednā münāsebet, a'lā ķayd olur.

¹ Senin mahallenden benim başımın altında bir kerpiç yeterlidir, benim mutluluk sermayem bu kadar yeterlidir.

² Âşıkların ağır bir zincire ihtiyaçları yoktur. Murun ayağındaki zincir ve şekerin havası yeterlidir.

چون شمع کریه در کمرم دست حلقه کرد / این تیغ ابدار مرا در کمر بس است

3. Çün şem ' girye der-kemerem dest-i halka kerd/ [33b] İn tiğ-i ābdār me'rā der-kemer bes est¹

Mūm gibi ağlamak, benim belime elin halka eyleyip bağlandı. Benim bu ābdār kılıç belimde kifāyet eder. Ya'nī baña bir seyf-i ābdārdır ki, zu'afānīn dest-i taşarrufuna teslīm olunmuştur. Bunuñla fütūhāt-ı cismiyelere nā'il olurlar.

از تنکنای چرخ شکایت چه میکنی / فتح قفس شکستکی بال و پر بس است

4. Ez-tengnā-yı çarh şikāyet çi mīküni/ Feth-i kafes şikestegī-i bāl u per bes est²

Tengnā-yı çarhdan ne şekvā edersin? Kafesin fethi, bāl ü periñ kırılmaqlığı kifāyet eder. Bu mazmūn, ġarībdir; zīrā kufl-i müşkil-güşānīn miftāhı müşakil olmayınca feth olmaz. Lākin bu maqāmda 'aksinedir ki, kuvā-yı beşeriyet her ne deñli za'if olur ise 'urūc-ı rūhānī o kadar kavī olur ve hadīş-i şerīfde dañi bu ma'nāya işāret vārid olmuştur. Bu emriñ mübtedāsı rū'yāda olarak zıkr ü fikr ü riyāzetiñ teraqqīsi sebebiyle şūfiyeniñ hālet-i maḥşūşaları zuhūra gelip ġāh cezbe ile ve ġāh ihtiyār ile 'urūc vāqı' olur. Hattā İmām-ı şu'arā, *Ney-i Minen* nām kitābında Rabbi'l-'ālemīn'in bu kuluna bir ni'meti de budur ki, semavātı bi'l-cümle dehliz dehliz bilirim diyü taşriḥ ederler. Erbāb-ı tecerrüdūñ hālleri ve yolları budur ve bizler kendi hālimizden kıyās edince ašlā bu emriñ vuķū'unda inkāra mecāl kalmaz. Meşelā maqşad-ı aqşāmız dünyādan ḥatt-ı mevfüra nā'il olup mezākımızı icrāya maḥşūr olmak vesātatıyla ekl ü şürbde mümkün olduđu kadar refāhiyet tarafına sülūk edince rū'yālarımız hālimize münāsib küheylān atlara binmek, nefis ta'āmlar yemek, meşrebe muvāfiq tāze dil-berlerle ihtilām olmak ve eger havāmıza muḥālif bir hālet vāqı' olacak ise atdan düşmek ve aç şusuz, beyābānlarda bulunmak ve karandık yollarda türlü muḥātaralar görerek geçmek gibi [34a] zuhūr eder. Kezālik bizim tarīkimiziñ ibtidā vu nihāyetinde 'aksine sülūk edenlere bilā-şübhe bu rū'yāların 'aksi zuhūr eder. Hemān bu ġürūh-ı şūfiye ile halkıñ ġavġāsı muḥtezā-yı hāli, herkes bilmeden nāşīdir. Yoksa umūr-ı mezķüre herkesiñ ma'lūmudur. Lākin i'tibār etmezler. Hattā bu ma'nāya işāret kaşdıyla faķiriñ bu beyti ġāyet nefis vāqı' olmuştur. Beyt:

¹ Gözyaşı, mum gibi belimi sardı. Bu keskin kılıç, belimde benim için yeterlidir.

² Feleğin zorluğundan neden şikāyet ediyorsun? Kafesin açılışı, kol kanadımın kırıklığı yeterlidir.

Nigerānī-i tū be-yek dīde be-yek rū ver ne/ Nīst çizī ki şevēd ez-heme rüyeş pinhān¹

Ya'nī sen bir göz ile bir yüze ve bir vechine nāzırsın yoksa bir şey' yokdur ki, her cihetinden maḥfī vü pinhān ola. Mes'elemiziñ 'aynıdır, zīrā bir munşıf bir emr-i mütenāzi' fihide eṭrāf u emşālın mulāḥaza etse elbette ḥaḳḳa vāşıl olur.

آنجا که خار دست بترکش زند چو گل / پیشانی کشاده بجای سپر بس است

5. Ān-cā ki ḥār dest be-terkeş zened çū gül/ Pīşānī-i güşāde be-cā-yı siper bes est²

O maḥalde ki ḥār dest-i ezīyeti terkeşe ura, gül gibi cebhe-i güşāde siper maḳāmına kā'im olup kifāyet eder. Bu mażmūn ekşeriyā vāḳı' olur; zīrā çok kimseyi çenglerde ve maḳām-ı muḳāvemette kendiniñ ḥavfı helāk eyler ve niçe şāḥib-i cesāretler zırıhsız bir 'asker cismiyeye ḳarışıp ve yarasız çıkdığı çokdur ve ma'nā erbāb-ı ceng beyninde meşhūr u mütevātirdir. Lākin Şā'ib'in ğarażı cenge maḥşūş degil, bir emr-i küllīdir. Meāli sür'at-ı ğazabdan ictināb ve düşmene daḥi güler yüz şerrini def' etmede siperdir diyü aḥlāḳ-ı ḥamīdeniñ a'lāsına irşāddır.

جرم سفینه تو که بر سنک خورده است / نومید باز گشتن موج خطر بس است

6. Cürm-i sefīne-i tū ki ber-seng ḥorde est/ Nevmīd bāz-geşten-i mevc-i ḥaṭar bes est³

Seniñ gemiñ⁴ ki, taşa uğramışdır ve bu taşa uğramak ḳangı cürmünden neş'et etdi diyü bilmezsin. Hemān aniñ cürmü, mevc-i ḥaṭarıñ nevmīd rücū'u kifāyet eder. Ya'nī ümīd ile saña teveccüh edeni ümīdsiz ircā' da o ḳadar seyyi'e vāriddir ki, sefīneden mevc-i ḥaṭarıñ kesr ü ğarḳ edemeyip münkesir-i 'avdet etmesi geminiñ taşa uğramasına [34b] sebep olur diyü mażmūnda mübālağa ḳaşd etmişdir. Güyā sefīneye lāyık olan mevc-i ḥaṭardan taḥarrüzle nā-ümīd ü me'yūs anı döndürmeyip ğarḳ u telef olmaz ise de bir pārça aniñ da ḥāṭırın yapmak gerek idi demek ister. Ğarażı taḥrīr olana vech üzere mübālağadır. Bu beyt ḥaylī diḳḳate muḥtācdır ki, mefhūmu ḥāricde taşavvūr oluna.

¹ Senin endişelerin, bir gözle bir yüzedir, yoksa bütün cihetlerden saklanabilen bir şey yoktur.

² Orada ki diken onu terk etmeye kalksa gül gibi, kalkan yerine ferah yüz yeterlidir.

³ Senin taşa vurmuş geminin suçu (için), tehlikeli dalganın umutsuz geri dönmesi yeterlidir.

⁴ Gemiñ S: sefīne-i ümīdiñ T

بیخوابی که چشم تو ترسیده است از او / سود حقیقی تو همان از سفر بس است

7. Bī-ḥ̣ābīyī ki çeşm-i tū tersīde est ez'ū/ Sūd-ı ḥaḳīḳi-i tū hemān ez-sefer bes est¹

Bir uykusuzluk ki, seniñ gözüñ andan korkmuşdur, seniñ ḥaḳīḳatde seferden fā'ideñ odur; zīrā bu kadar ictihād u 'ibādetden ğaraż bir çeşm-i bīdār taḥşil edip ğafletden kendini ḥalāş etmektir. Seferden ğarażı sefer-i zāhirdir ki, fā'ide-i mecāziye için irtikāb edip 'ādetā fūlān menzilde uyumadım diyü şekva ederler. Şā'ib-i merhūm bu zarar 'add olunan maḥz-ı fā'idedir; Bārī-i ma'nevī olmazsa şuveri olsun bir miḳdār çeşm-i bīdāra mālīk olmaḳ fā'ide-i ḥaḳīḳatedir diyü irşād eyledi.

کر امتیاز نام بود مطلب از اثر / این امتیاز کز تو نماند اثر بس است

8. Ger imtiyāz-ı nām büved maṭlab ez-eşer/ Īn imtiyāz k'ez tū ne-māned eşer bes est²

Merhūmuñ cevāmi' gelmeden ḥaṭṭ-ı vāfiri vardır; buyurur ki, eger eşerden maṭlab, imtiyāz-ı tam ise bu imtiyāz ki, senden eşer ḳalmaya kifāyet eder. Zāhirde beyne'n-nās ismim mümtāz olsun diyü bir eşere telāş edersen ḥācet degildir; zīrā senden eşer ḳalmamak seni, eşeri ḳalanlardan mümtāz eder. O fikirde olma demektir ve bāṭın-ı kelāmında eger eşerden murādiñ aḳrānımdan nāmım mümtāz olsun diyü murād edersen cedd ü cehd edip senden ya'nī 'avārız-ı beşeriyetden eşer ü baḳiye ḳomayıp kendiñi rütbe-i mülkiyete belki ma'āric-i maḥviyete erişdir ki, bu eşer besdir ve kifāyet eder ki, ol vaḳtde enāniyetden eşer ḳalmaz; lākin eşer-i 'azīme mālīk olursun.

صایب مرا بسرمة خلق احتیاج نیست / آن خطّ مشکبار مرا در نظر بس است

9. Şā'ib me'rā be-sürme-i ḥalk iḥtiyāc nīst/ [35a] Ān ḥaṭṭ-ı müşk-bār me'rā der-nażar bes est³

Şā'ib benim ḥalkıñ isti'māl etdiği sürmeye iḥtiyācım yoḳdur; zīrā o ḥaṭṭ-ı müşk-bār benim nażarımda kifāyet eder. Ya'nī o ḳadar naşb-ı 'aynımdır ki, o maḥbūbuñ sevād-

¹ Senin gözünün ondan korktuğu uykusuzluk, gerçek faydandır; yolculuktan yeterlidir.

² Eseri yazmasındaki hedefi, adının kalıcı olmasının imtiyazı ise senden eser kalmazsa da bu imtiyaz yeterlidir.

³ Ey Sâib, benim insanların kullandığı sürmeye ihtiyacım yoktur, o müşk (kokusu) saçan ayva tüylerinin hayali benim için yeterlidir.

1 hattı sürme gibi gözünden müşâhede olunup sürmeniñ cilâ-yı ‘ayn olan havâşınıñ iclâsı ‘aynıma sirâyet etmişdir. Her dem nazarında olan bir nev hattı hakkında nazm etdiği eş‘ârındandır.¹

GAZEL 14

Mef‘ülü/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün

مردن بدرد عشق بدنیا برابر است / با زنده کی خضر و مسیحا برابرست

1. Mürden be-derd-i ‘aşk be-dünyâ berâber est/ Bâ-zindegî-i Hızır u Mesihâ berâber est²

Derd-i ‘aşk ile ölmek dünyâyâ berâberdir, ya‘nî hayât-ı dünyevîye meşâbesindedir ve Hızır u Mesihâniñ hayâtına berâberdir; zîrâ derd-i ‘aşkla giden elbette şehîd olmak lâzım gelir ve şühedâ naşş-ı kâtı‘la zendedirler ve dünyâyâ nazar-ı hâşları sirâyet eden sa‘âdet-i hayât-ı ebediye vesâatıyla ta‘alluk eder. Bu husûş, erbâb-ı ihtîşâsıñ ma‘lûmları olup ‘amme-i mü‘mîniñ imân cihetinden taşdîk ederler ve enbiyâ vu evliyânıñ merkâd-ı şerîfelerindeki da‘avât-ı şâlihânıñ te‘şîri bu mazmûn-ı sa‘âdet-i meşhûnuñ şâhididir ki, ekşer-i ‘ulemâ ve tarîk-i şüfiyeyi münkirler. Evliyâ‘ullâh naılden sonra kerâmetleri kalmaz diyü beyhüde edille-i vâhiye ile tarîk-i ‘inâda sülûk edip *mütü kable en-temütü*³ mefhûmuyla ‘âmil olmuş, ehl-i ıstıfânıñ hâlini kendi envâ‘-ı shevât-ı fâniye ile âlüde olan hâline kıyâs ederler. Eger velî hayâtında iken kerâmetiniñ hâliki ise vefât etdiği gibi ol kerâmet kalmaz, şübhe yok; ve eger o kerâmeti Rabbi’l-‘âlemîn o velîniñ zâtında halk etdi ise kudret-i Rabbi’l-‘âlemîn rütbe-i berzahıyasındaki kerâmet-i haqîkiyeniñ muqaddemeleri müşâhede olunacak mahaldir. Aña ihsân edip o ‘âlem-i ‘âmiliñ câhile tevessül edenlere hayâtındaki gibi merâmların dil-h‘âhları üzere [35b] kerem etdiği vâkı‘dır ve inkârı mükâberedir. Hazret-i ‘Ömer, rağiyallâhu ‘anh, bir iki def‘a istiskâda eşer-i icâbet görmeyince Hazret-i ‘Abbâs, rağiyallâhu ‘anhî, minber-i şerîfe berâber çıkarıp İlahî ‘Abbâs’ıñ ve ‘amm-ı habîbiñ ‘indiñde, câhi hürmetine bizlere yağmur ihsân

¹ Ya‘nî o kadar naşb-ı ‘aynıdır ki, o mañbûbuñ sevâd-ı hattı sürme gibi gözünden müşâhede olunup sürmeniñ cilâ-yı ‘ayn olan havâşınıñ iclâsı ‘aynıma sirâyet etmişdir. Her dem nazarında olan bir nev hattı hakkında nazm etdiği eş‘ârındandır S: ammâ gözde kııl bâ‘iş-i ıztırâb olur dersen cevâb budur ki, saña kııldır ammâ baña sürme-dân-ı mañabbetden meylidir. Güyâ sürmeniñ ahaşş-ı evşâfi ki, çeşme cilâ vermektir, baña hatt-ı müşkbâr ünsidir, demek ister T

² Aşkın derdiyle ölmek dünya ile eşittir, Hızır ve Mesih’in yaşamıyla da eşittir.

³ مَوْتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا: Ölüm sana gelmeden önce ölüñ. Hadis-i Nebevidir.

eyle dedigi gibi fi'l-hāl zühür eylediği tevārīh ü seyrlerde mestūr u muşarrahdır. Bu şüretde tevessülün şer'a muhālif, mahalli bu kadar ki, def' u inkār edelim yok. Ba' zıqaba şūfiler bu şerkdir diyü tehdid etdikleri. Eger fi'l-vāqı' tevessülün tarīkin bilmeyip meşelā 'aşrımıza nisbet bir dāg ādemi mevlāniñ izni olsun ve olmasın, bu mezār şāhibi benim işimi görür der bulunur ise şerkdir ve def'i vācibdir ve hāl bu ki, bu i'tikādda olan evvelā müslümān degil, tevessül kanda kaldı?

انجا که شرم حسن بغور سخن رسد / ضبط نکه بعرض تمنا برابر است

2. Āncā ki şerm-i hūsn be-gūr-ı sūhan resed/ Zābt-ı nighē be-'arz-ı temennā berāber est¹

Ol maqāmda ki, hūsnün şerm ü hayāsı kelāmıñ haqīkatine vāşıl ola nigāhi zābt edip dil-ber tarafına bakmamak, 'arz-ı maqlaba berāberdir; zīrā dil-ber-i şerm-ālūd olunca vefret-i hicābı bā'ış-i sür'at-ı infi'āl olup etrafında bulunanlarıñ harekātı ve sekenātlarından ğaražları ne idüğün derk eyler; siyyemā anlarda 'aşıkları ola maḥbūb. Bu tūrda hicāb-ālūd ve 'aşık daḥi taqāzā-yı temāşā-yı cemāli def' ve nigāh-ı derdmendānesin zābt edince dil-bere bundan efşah 'arz-ı hāl olmaz ki, seniñ hayā vu şermin beni cemāliñe nazardan maḥrūm eder diyü, ammā dil-berde hayā olmayınca harekāt-ı 'uşşāqdan istinbāt-ı aḥkāma ḥācet qalmaz.

یوسف چسان دلیر تماشای خود کند / یعقوب در کمین و زلیخا برابر است

3. Yūsuf çisān delir temāşā-yı ḥod küned/ Ya'qūb der-kemīn ü Züleyhā berāber est²

Yūsuf 'aleyhi's-selām, ne gūne cesūrāne kendini temāşā etsin? Zīrā Ya'qūb keminde ve Züleyhā berāberindedir ve 'aşık ise cemāl-i dil-beri, dil-berin kendi nazarından kıskanır. [36a] Murādı cemāle vuşülün, şüret-i şu'ubetine mübālağadır.³

¹ Güzelliğin utanması, sözün özüne vardığı yerde bakakalmak dilemekle eşittir.

² Yūsuf, nasıl kenidini cesurca seyretsin çünkü Yakūb pusuda ve Züleyhā yanındadır.

³ Murādı cemāle vuşülün, şüret-i şu'ubetine mübālağadır S: Murādı cemāl-i şarfa ittīlā' güçdür, demekdir T

حسنی که در لباس بود آب و رنگ او / در چشم ما بصورت دیبا برابر است

4. Hüsni ki der-libās büved āb u reng-i ū/ Der-çeşm-i mā be-şüret-i dībā berāber est¹

Bir hüsni ki, anıñ āb u rengi libāsda ola, bizim ‘aynımızda şüret-i dībāya müsāvīdir; zīrā aşl-ı hüsni ü beķā-yı cemāl, ma‘nāda olandır. Erbāb-ı ‘uķūl, kemāl-i cemālī zātında bulup ibtidā ellerinden çıkan dāmen-i ‘aķl ma‘āş olmuşdur. Ne kimseniñ sebeb-i iztīrābından su‘ālī ve ne kendiniñ eţvār-ı mecnūnānelerinden rücu‘a ihtimālī, ‘āşık olduğu şühūd-ı hālī ile şābit ve olmasına ‘āleme rüsvāy olmaz idi. *Şahha ‘inde ‘n-nās enni ‘āşık, gayr enne lem ya ‘refū ‘ışkı li-men*².

قربانیان نگاه پریشان نمیکنند / محو ترا همیشه تماشا برابر است

5. Kurbāniyān nigāh-ı perīşān nemī-künend/ Maḥv-ı tu‘rā hemīşe temāşā berāber est³

Kurbān olanlar, nazarların perīşān etmezler; zīrā maḥviyetleri nāķış vāķı‘ olmamışdır. Sende maḥv olmuş kimesneye hemīşe temāşā müsāvīdir; zīrā hüsni ü cemālden seniñ zātından bir şīve taḥallūf etmemişdir ki, anıñ talebinde nazarın perīşān etmeye muhtāc ola. Medḥde bundan eblağ beyt olmaz, eger tamām fehmi olunur ise.

در پله که سنک دلیهای کعبه است / ریک روان و ابله پا برابر است

6. Der-pelleyi ki seng-dilihā-yı Ka‘be est/ Rīg-i revān u ābile-i pā berāber est⁴

Bir mizānda ki, Ka‘be’niñ seng-dil ve maķām-ı istiğnāda şābit olması vardır, o mizānda Ka‘be’ye nisbet akıcı kum ile sālīklerin ayaklarında zūhūr eden kabarcıklar berāberdir. Ya‘nī rīg-i revāndan müte‘eşşir olmadığı gibi ābileden daḥi olmaz. Bu mefhūm, zāhiri ma‘lūmve bāḥi miyān-ı taķrīrde işāret olundu.

¹ Dış güzelliği elbisede olan bir güzellik, bizim gözmüzde hint kumaşıyla eşittir.

² صَحَّ عِنْدَ النَّاسِ أَنِّي عَاشِقٌ غَيْرٌ أَن لَمْ يَعْرِفُوا عِشْقِي بِمَنْ: İnsanlar benim başkalarına âşık olduğumu biliyorlardı ama onlar benim kimseye olan aşkıma bilmiyorlardı. Mevlana’nın bir gazelinden alınmıştır.

³ Kurban olanlar, bakışlarını perişan etmezler. Sende mahv olan için her zaman seyretmek eşittir.

⁴ Kâbe’nin taş gönüllüğünün olduğu basamakta, akıcı kum ve ayakta çıkan su toplaması eşittir.

با درد عشق طاقت و بیپاقتی یکیست / تمکین کوه و کاه در اینجا برابر است

7. Bā-derd-i ‘aşk tākāt u bī-tākātī yekīst/ Temkīn-i kūh u kāh der-īncā berāber est¹

‘Aşk derdine nisbet tākātlı olmak ve bī-tākāt olmak birdir. Ya‘nī, benim tākātım vardır, ‘aşka taḥammül ederim, dinlemez bu maḳāmda. Kāh ile kūhuñ temkīni birdir. Aşlā tefāvūt yokdur. *Felemmā tecellā Rabbühü* [36b] *li’l-cebeli ce‘alehü dekkā*² naşşına işāretidir.

آینه تنکدل نشود از هجوم عکس پیشانی کشاده بصحرا برابر است

8. Āyīne teng-dil ne-şevved ez-hücüm-ı ‘aks/ Pīşānī-i güşāde be-şahrā berāber est³

‘Aksiñ hücumundan āyine teng-dil olmaz, cebhe-i güşāde şahrāya müsāvīdir. Gūyā āyineniñ şafvetine keşretiñ ‘adem-i te’şīri güşāde cebīn olduğundandır ki, kıyāfe-nāmede si‘at-ı ahlāk ve levāzım-ı ıtlāka delīldir. Bu a‘zā-yı zāhireyi mevcūdātla umūr-ı bātınaya istidlāl, tecrübeye mebnī, ‘ulūm-ı şaḥīḥadandır. Aşlā taḥallūf etmez, ḥattā faḳīr bir muşavver kitāb gördüm. Hükemā’-i efrencden biri, te’lif etmiş bu fenn-i şerīfe maḥşūş; meşelā bir ādem çehresi taşvīr etmiş ve aña muḳābil bir şıḡar kellesi te’emmül olunduḳda, fi’l-vāḳı‘ beynlerinde müşābehet-i tām bulduḳdan soñra böyle ādem görülmüşdür diyü mulāḥaza olunarak elbette ḥakīm-i merḳūmuñ resm etdiği şūrete muteḳārib eşḥās ḥātıra gelir ki, hemān ismi insān yoksa ahlāḳı ve ḥarekātı baḳardan aşlā tefāvūt etmez ve bākī ḥayvānātlardan birer a‘zā taşvīr edip benī ādemle beynlerinde müşābehet bulunduḳu ḳadar taḥtına aḥkām taḥrīr etmiş, lākin lisānını bilmeyenler bir şey’ istifāde edemez; yoksa muşannifiñ ferāseti ve diḳḳatı i‘tibāre şāyeste bir ma‘nādır. Ḥāşıl-ı kelām, bu ‘ālemde mā-bihi’l-ittihād ile hükmi-hikem taşḥīḥdir ve şeri‘atde edille-i ḳatı‘alar, bunuñ ḥaḳḳında kāfirleri velī-i aḥz etmemek gibi ve Allāh u resūluna lāyık olmayan kelimāta cesāret eden bī-dīnlerin meclislerinde oturmamak gibi; zīrā o vaḳtde siz de anlar gibisiz, buyruldu ve eger taḥvīlden melāl-i ḥavfi olmasa, bu maḳāmıñ bir iki cüz’, taḥrīre taḥammülü var idi. Lākin bu ḳadarca ḥātırda olunca herkes isti‘dādı ḳadar terakḳī etmeye musta‘id olur.

¹ Aşk derdiyle, takat ve takatsizlik birdir, burada dağ ve samanın gücü birdir.

² فَلَمَّا نَجَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا : Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Kur’an, 7. Sure, 143. Ayet.

³ Tasvirlerin saldırısından aynanın ruhu bunalmaz, açık alın çöl ile eşittir.

صایب اکر بدیده انصاف بنکری / ان خال آتشین بسویدا برابر است

9. Şâib eger be-dîde-i inşâf bingerî/ Ān hâl-i âteşin be-süveydâ berâber est¹

Şâ'ib, eger inşâf gözüyle nazar edersen o hâl-i âteşin süveydâya müsâvîdir. Āteşin ta'bîri, [37a] hararet ġarîziye süveydâdan münba'îş olduğuçündür. Güyâ süveydâ gibi ħalb-i 'âşıkda muħîm olup maẓhar-ı âteş-i şevħ olmasın murâd eder.

GAZEL 15

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün /fe' ilün

لب لعل تو ز خون دل من جام گرفت / قد سرو تو ز آغوش من اندام گرفت

1. Leb-i la'l-i tû zi-ĥûn-ı dil-i men cām girift/ Ķad-ı serv-i tû zi-âġuş-ı men endām girift²

Senin la'l gibi olan dudaġın benim ĥûn-ı ħalbiden cām alıp rengin ü âbdâr oldu ve seniñ serv gibi olan ħâmetiñ benim âġuşumdan endām aldı. Ya'nî bu mevzûniyet ki, elbette bir ħâlib terbiyeniñ eşeri ve bir üstâd-ı tenâsübuñ 'arz-ı hüneridir. 'Āşık olduğum cihetden baña nisbet olunur dese gerek. Ĥaħıħatde bu maẓmûn mecâzdır.

هیچکس ز هره نظاره چشم تو نداشت / نمک اشک من این تلخی بادام گرفت

2. Hîçkes zehre-i niẓâre-i çeşm-i tû ne-dâşt/ Nemek-i eşk-i men in telĥî-i bādām girift³

Hiç kimse seniñ çeşmiñe temâşâ cesâretin edemez idi; lâkin benim gözyaşımiñ tuzu, bu bādemiñ acılıġın aldı. Şimdi ħalk, tatlı temâşâ ederler. Bu maẓmûn 'âdete mübeyyendir ki, acı bādemi tuzlu şuda naħa' edip deġiştirerek tatlı ederler. Güyâ dil-beriñ mübâdî-i ma'sûħunda çeşmine nazar edenler, göz dikmiş âdem gibi helâka müşrif olurlar idi de Şâ'ib'in 'âşıklığı ve âh-ı ħasretle keşret bükâsı o maĥbûba bâ'îş-i rikħat olup

¹ Sâib, insaf gözüyle bakarsan o ateşli ben süveyda ile eşittir.

² Senin lal dudaġın benim gönlümün kanından kadeh aldı, senin selvi boyun benim kucağımdan boy pos aldı.

³ Hiç kimsede senin gözlerine bakma cesareti yoktu, benim gözyaşımın tuzu bu bademin acılıġını aldı.

‘uṣṣāka nazar-ı merhâmetle nazar etmesine bâ’ iş olduğın taḥayyül eder. Murâdı bu ‘âleme âdemiñ zuhûru, ‘ayn-ı rahmet olduğın ifade eder.

میچکد خون ز جبین عرق شرم امروز / تا که از لعل لبیت بوسه به پیغام گرفت

3. Mî-çiked ḥûn zi-cebîn ‘araḫ-ı şerm emrûz/ Tâ-ki ez-la’l-i lebet bûse be-peygām girift¹

Bir gün ‘araḫ-ı şerm ü ḥayāniñ alnından ḳān damlar, ‘acabā kim seniñ la’l lebiñden ḥaberle bûse aldı. Bu maẓmûn, şevketâne maḥbûbuñ şerm ü ḥayāsında mübâlağadır ki, o dil-berden bir ḥaber almaḫ o ḳadar infi‘âl u ḥayāyı mücib olur ki, zûr ile tutup leblerinden bûse almaḫ maḳāmına ḳā’im olur ve hem o ḥaberde bûse şafāsı vardır diyü telmiḥ ve hem kendüden [37b] ḳuvvet olduğuna te’essüf perdesinde izḥâr-ı ğayretidir. Bu iki beyti fehm etdikden soñra şaḳınıp İbn-i Sinā’nıñ işārâtın Dîvân-ı Şā’ib’iñ üzerine ḳomayasın.

هر کجا حسن کلسوز تو منزل سازد / میتوان بوسه بر غبت ز لب بام گرفت

4. Her kücā ḥüsn-i gelû-sûz-ı tû menzil sāzed/ Mî-tevân bûse be-raġbet zi-leb-i bām girift²

Her ḳanda seniñ ḥüsn-i gelû-sûzuñ menzil ederse raġbetle o menzil dāmının lebinden bûse almaḫ mümkündür. Ya’nî olduğun maḳāma ḥüsnüñ bu rütbe sirāyet eder. Ğavġāniñ cümlesi bu sirāyeti müşāhede etmektedir, yoksa güzeli herkes bilir.

کرد یعقوب صفتِ جامه نظاره سفید / چشم هر کس بتماشای تو احرام گرفت

5. Kerd Ya’ḳûb-şifat cāme-i niẓāre sefid/ Çeşm-i herkes be-temāşā-yı tû aḥrām girift³

Ya’ḳûb ‘aleyhi’s-selām gibi cāme-i neẓāreyi sefid eyledi her kim ki, seni temāşāya aḥrām-bend olup niyet etdi ise, ya’nî seni görmeniñ şartı ma-sivādan gözünü

¹ Bugün lal dudağından haber olarak öpücük aldığında utanma teri, alnından kan (şeklinde) damlar.

² Senin boğaz yakan güzelliğın nerede yerleşse raġbetle o yerin damından öpücük alabilir.

³ Her kim sana bakmayı kutsal bilse Yakûb gibi gözlerinin elbisesini beyazlatır. (kör ölür)

bağlamağdır. Belki kendi nefisinden dağı bi'l-küllıye ğafletındır ki, görmeyenler görürler dedikleriniñ ma' nāsı taħaqquğ eyleye.

نیست یک شمع درین بزم بسر کرمی من / سوخت هرکس که من سوخته را نام گرفت

6. Nīst yek şem' der'in bezm be-sergermī-i men/ Sūht herkes ki men-i sūhte-rā nām girift¹

Benim ser-germ ve ħarāretimde bu meclisde bir şem' yoğdur; ben yanmışın adını her kim zıkr etse yandı. Vākı' ā bir ādemiñ şiddet ibtilāsı şöhret bulunca zıkrı mürür eden meclislerde herkes o ādem içün yanıp yağılır ve her yanmışda ve şem' de bu ħalet yoğdur.

GAZEL 16

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün /fā'ilün

کورئ خود اهل دنیا کرنه بیند دور نیست / هیچ کوری در مقام و مسکن خود کور نیست

1. Kūrī-i ħod ehl-i dūnyā ger ne-bīned dūr nīst²/ Hiç kūrī der-mağām u mesken-i ħod kūr nīst³

Ehl-i dūnyā eger kendi körlüğünü bilmez ve görmez ise ba'id degildir; zīrā ħiçbir kör kendi meskeninde kör degildir, belki erbāb-ı başar gibi ħarekāt u sekenātın icrā eder; lākin bir dest-ğır-i kāmil elinden tutup tarīğ-i āħirine sülük etdirir ise o zamān a'mā olduğın taħkīğ eder, yoğsa ħuşuş-ı dūnyeviye de açığığ göz oldukları müsellemdir.

جان نورانی نپردازد بجسم تیره روز / پیش پای خویش دیدن شمع را مقدور نیست

2. [38a] Cān-ı nūrānī ne-perdāzed be-cism-i tīre-rūz/ Piş-i pā-yı ħiş dīden-i şem' -rā mağdūr nīst⁴

Nūrānī vākı' olan cān cisme iltifāt etmez, zīrā şem' e ayağı önünü görmek mağdūr degildir. Şā'ib-i merħūm bu beytinde irsāl-i meşel zımnında bir k̄anūn ifāde eyledi ki,

¹ Bu mecliste benim kadar eğlenen bir mum yoktur, ben yanmışın adını her kim zıkr etse yandı.

² Kūrī-i ħod ger ne-bīned ehl-i dūnyā dūr nīst

³ Dūnyā ehlinin kendi körlüğünü görmemesi uzak değıl çünkü ħiçbir kör kendi menziline kör değıldir.

⁴ Parlak can talihsiz vücutla ilgilenmez, mum önüne bakamaz.

aşlā taḥallūf etmez. Ma'lūm ola ki, nefis-i nāṭıka ve rūḥ bir şey'dir. Lākin mükellef olduğundan soñra nefis-i tesmiyesine elyağ u enseb olur. Bu şüretde eger nūrāniyeti ğalabe eder ise ten-perverlik zararın müşāhede edip tedericle beşeriyetine za'f vermeden ḥālī olmaz daḥi , terakḳī ederek cism-i ḥākī mülāyimātın isti'māl etmek murād etse de edemez olur. Şā'ib'in şem'-mişāli gibi ve bu mişāliñ 'aksine mülāzım olanlar daḥi tenezzülde şehevāt-ı ḥayvāniye bir kuvvete vardır ki, aşlā rūḥāniyet tarafına meyli ḳalmadıḳdan soñra nūrāniyet kesb edecek. Tā'āṭı edeyim dese de edemez.

خاکساریرا از ما نتوان بملک حین گرفت / این سفال خام کم از کاسه فغفور نیست

3. Ḥāksārī-rā zi-mā netvān be-mülk-i Çin girift/ ĩn sifāl-i ḥām kem ez-kāse-i fağfūr nīst¹

Tevāzu'u ve ḥāksārılıđı bizden mülk-i Çin ile almağ mümkün degildir, bu ḥām sifāl Fağfūr'un kāsesinden kem degildir. Sifāl-i ḥām ta'bīri ya'nī fağat ḥāksārılığ ki, kendi gözünde ve ḥalkıñ 'indinde ḥāk-ı ṭabi'at olmadan kināye olup mezāyā-yı uḥrāya vāqıf olmasa da kāse-i Fağfūr'dan ḳalmaz; puḥte vü kāmil ḥāksārılığ ḳanda ḳaldı ki, rütbe-i fenādan 'ibāretidir.

عاشقانرا عشق آتش دست میبخشد حیات / شمعهای کشته را حاجت بنفخ صور نیست

4. Āşıḳān-rā aşḳ-ı āteş-dest mī-baḥşed ḥayāt/ Şem'hā-yı küşte-rā ḥacet be-nefḥ-i şūr nīst²

'Āşıḳlara āteş-dest olan 'aşḳ, ḥayāt bağışlar. Söyünmüş mumlarıñ nefḥ-ı şura ihtiyācları yokdur, yine ḳaderine āteşle ihyā olurlar. Ma'lūm ola ki, bu neşve-i dünyeviyede her zī-ḥayātıñ dirliği şudandır; zīrā şu ḥay ism-i şerīfiniñ [38b] 'arşıdır. Lākin āḥiretde herkesiñ ḥayātı bilā-vasıta ḥayy u ḳayyūmdan feyż olur; ḳaldı ki, dünyāda bir kimse beşeriyetin ṭā'āt u riyāzāt u mücāhedāt ile izāle ederek mevt-i ihtiyārī rütbesine erişdirir ise 'ālem-i uḥrevī o sālīke keşf olup şüretā dünyāda, ma'nāda, āḥiretde olan benī ādem ḥükmünde olur ki, bu fenā'-i ulāniñ derecesidir ve bu mevt-i ṭabi'iden evvel olur. Soñra fenā-yı sāniyeye vāşıl olup maḳām-ı beḳāya varması murād olunduḳda zıkr olunan

¹ Bizden alçak gönüllük, Çin ülkesinin karşılığında alınmaz; bu pişmemiş çanak, Fağfur'un kasesinden az değildir.

² Āşıklara ateş elli aşk, hayat bağışlar; sönmüş mumların suru üflemeğe ihtiyacları yoktur.

ḥayāt-ı ebediye kerāmet olmak üzere dünyāda o sālīke i‘tā olunur ki, bekā bi’llāha tesmiye ederler. Şā’ib-i merḥūm bu rütbelere işāret olmak üzere irsāl-i meşel etmiştir ve eger Şā’ib’iñ bu mefhūmlardan ḥaberi yokdur, hemān sen fazīlet şatmak zımnında şūfiyenīñ kelāmına taṭbīk edersin diyü ḥātıra ḥuṭūr eder ise irsāl etdiği meşel şıdķına kifāyet etdikden şoñra ma‘lūm ola ki, Şā’ib-i merḥūmuñ her işāret etdiğin taḥrīr etsem o zamān ma‘lūmolur idi ki, Şā’ib kimdir. Ḥāşş u ‘āmīñ nazār edecekleri kitāba bundan ziyāde taḥrīr olunmaz ve bizim taḳlīdimizi Kādir-i Mūte‘āl luṭf ü kerem ‘ināyetleriyle taḥķīka mübeddel eyleye, cümle yazdığım şer‘-i şerīfiñ lübbīdir. Bilmedigimi yazmam lākin muṭāla‘a buyuranlar kelāmıñ evvel ü āḥiriñ ve levāzım-ı qarība vu ba‘īda, sen gereği gibi cem‘ etmeyince ba‘z maḥaller muğlaķ u bī-fā’ide ḳalıcağında şübhe yokdur.

دست تا از تست دست از دانه افشانی مدار / رخنه ملک سلیمان جز دهان سور نیست

5. Dest tā-ez-tū’sṭ dest ez-dāne-efşānī me-dār/ Raḥne-i mülk-i Süleymān cüz dehān-ı mūr nīst¹

Tā-ki el seniñdir, eliñi dāne efşānılıķdan ve kerem ü iḥsāndan ḳaldırma; zīrā Süleymān’ın mülkүнün raḥnesi dehān-ı mürdan ğayrı yokdur. Bir qarıncanıñ sedd-i ramaķına sebep olup [39a] rızķı seniñ eliñden zühūr eder ise Süleymān olmuş olursun. Eger ḳalil ve eger aḳall-i ḳudretiñ miḳdārı ‘amel edersen bu rütbe-i Süleymāniye seniñdir ve bu mazmūnda Şevket merḥūm buyurur ki,

“Dest ez-kerem be-‘özü-i teng-māyegī me-dār/ Bergī der-āb keştī-i şad mūr mī-şevd”²

Ya‘nī sermāyem yuḫḳadır diyü eliñi keremden ḳaldırma; zīrā bir sāde yapraķ, şuda yüz qarıncaya gemi olur. Şā’ib-i merḥūmuñ dehān-ı mūra raḥne-i mülk-i Süleymān ta‘biri nüfūs-ı maḥlūķanıñ levāzımınıñ eşeddi rızķ olduğıçün bir pādīşāhiñ tevābi‘inden biri aç ḳaldığı gibi zarūrī ağızın açıp pādīşāha daḥl u ta‘arruza şürü‘ edince ma‘nāda mülkünden bir raḥne açılmış olur; bu vech, şaḥīḥdir. Yok efsānelerde bir qarınca ḳıssası olup aña binā etdi ise cā’izdir, lākin vāķıf olmamışızdır.

¹ El senin olduğu sürece yem atmaktan el kaldırma; Süleyman’ın mülkünün deliği, karıncanın ağızından başka yer yoktur.

² Elim dar özrüyle iyilikten vazgeçme, denizdeki yaprak yüz karıncaya gemi olur.

از حجاب ظلمت آسانست بیرون آمدن / سالکانرا سدّ راهی چون حجاب نور نیست

6. Ez-ḥicāb-ı zulmet āsānest bīrūn āmeden/ Sālikān-rā sedd-i rāhī çūn ḥicāb-i nūr nīst¹

Ḥicāb-ı zulmetden taşra gelmek āsāndır, zıddı inkişāfına sebep olduğuçün ammā sāliklere ḥicāb-ı nūr kadar bir sedd-i rāh yoқdur; zīrā nūr, ḥudūd-ı ‘aқlın nihāyetidir. Meşelā ‘ilm ü ‘amel şāhibleri gāyet şu‘ūbet çekerler ve bunlardan fānī olmayınca maṭlab zuhūr etmez. Tā-mürşid-i kāmīl şarf-ı himmet edip etvār-ı ‘aқldan ḥāric müşāhedelerine erişdirmeyince mürīdīñ kullandığı ‘aқl, ‘ilm ü ‘amelden geçmeyi tecvīz etmez. Ehliniñ ma‘lūmudur, bahşe ḥācet yoқdur.

ما تلاش قرب عشق از ساده لوحی میکنیم / ورنه سنک این فلاخن غیر کوه طور نیست

7. Mā telāş-ı kurb-ı ‘aşk ez-sāde-levhī mī-künīm/ Ve’r ne seng-i in felāḥan ğayr-ı kūh-ı tūr nīst²

Biz ‘aşka kurbuñ telāşını ḥamākatdan ve ḥaddimizi bilmedigimizden ederiz³, yoksa bu felāḥanıñ taşı kūh-ı tūrdan ğayrı degildir. Kuvvetde ve temkīnde cibāl, đurūb-ı emşāldan olduğu gibi ve ḥulīka’l-insānu za’ifā⁴ naşş-ı kerīmi [39b] dağı kuvvet-i beşeriyeniñ za’fına şehādet etmişdir ve ba’z maḥallerde şiddet-i mülābeseden ‘aşk deyip ma’şūku ve gāhice ‘āşıqı ve ekşeriyā ḥālet-i ma’hūdeyi murād ederler. Bu beytinde ma’şūk murād edip felāḥan nisbetini ‘aşka şarf etmişdir. Mes’ele ḥātırda olunca muṭāla‘aya ḥācet kalmaz.

ما بحسن معنی از صورت قناعت کرده ایم / بوشناسانرا قماش پیرهن منظور نیست

8. Mā be-ḥüsn-i ma’nī ez-şüret kanā‘at kerdeīm/ Bu-şināsānrā kumāş-ı pīrhen manzūr nīst⁵

¹ Karanlığın hicabından çıkmak kolaydır, salıklar için nur hicabı gibi bir yol engelleyici yoktur.

² Biz, saf olduğumuzdan aşka yakın olmayı çalışıyoruz, yoksa bu sapanın taşı Tur dağından başka bir şey yoktur.

³ ḥamākatdan ve ḥaddimizi bilmedigimizden ederiz S: sade dillikden ve kendi ḥaddimizi bilmedigimizden ederiz T

⁴ وَ خُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا : Çünkü insan zayıp yaratılmıştır. Kur’an, 4. Sure, 28. Ayet.

⁵ Biz surete değil, anlam güzelliğine kanaat ederiz, çünkü kokudan anlayanlar gömleğin kumaşına bakmazlar.

Biz şüretten fāriğ olup hūsn-i ma'nāya ḳanā'at etmişizdir; zīrā bū-şinās u rāyiḫa fehm edenlerin pīrāheniñ ḳumaşına nazarları yoḳdur. Ya'nī maḫlūḳatdan her kim taḫalluḳ-ı esmāda kāmīl ü esrār-ı kerā'im-i şifātı ḫāmil bulunur ise aña ta'aşşuḳ u mülāzemet edip şüret-i ḫāline aşlā nazar etmeyiz; zīrā ḡaraż, mışr-ı ḫaḳā'ıḳden inkişāf-ı ebşār u başā'ire vesīle olacaḳ rāyiḫa-i reḳā'ıḳ-i imdādiyeyi fehm etmektir.

گرچه ان بیدرد صایب یاد ما هرگز نکرد / از سخن سنجان کسی را رتبه مشهور نیست

9. Gerçi ān bī-derd Şā'ib yād-ı mā hergiz ne-kerd/ Ez-sūḫan-sencān kesī-rā rütbe-i meşhūr nīst¹

Ey Şā'ib, egerçi o bī-derd bizim zıkrimizi etmedi ise de yine biz anı zıkr ederiz; zīrā şā'irlerden o söz tartışılardan bir kimseniñ rütbe-i meşhūru yoḳdur ki, bī-derd daḫi bizi yād eyleye. Bī-derd, şu'arā-yı 'acemden olup bu ḡazel aña nazāire ve mışra'-ı aḫīr daḫi anıñ olması ensebdir. Zīrā rābıtasız görünür ve rütbe-i meşhūrdan murād merātīb-i menāşīb-ı pādişāhiye ola.

GAZEL 17

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün /fā'ilün

چشم مخموریکه ما را زهر در پیمانه ریخت / میتواند از نگاهی رنگ صد میخانه ریخت

1. Çeşm-i maḫmūrī ki mā-rā zehr der-peymāne rīḫt/ Mī-tevāned ez-nigāhī reng-i şad mey-ḫāne rīḫt²

Bir maḫmūr göz ki, benim peymāne-i ḫālime zehr dökdü, bu mu'amelesi bādesiniñ kılletinden degil, zīrā bir nigāhdan yüz mey-ḫāne resmin döküp ve ma'mūr etmeye ḳādirdir. Lākin bizim kısmetimiz böyle zühūr etdi. Renk 'ādetā bir ḫāne binā [40a] etdikde taşvīr olunan resme derler yaḫūd bir çeşm-i maḫmūr ki, beni semm-i helāhil içmiş ādem şüretine ḳoydu. Bu mu'amele aña çok degildir; zīrā bu nazarla yüz mey-ḫāneniñ āb u rengin döküp ḫarāb etmeye ḳādirdir. Bāde münāsebetiyle renk kendi ma'nāsında ola;

¹ Ey Sâib, gerçi o dertsiz, bizi hiçbir zaman anmadı, hesaplı ve ölçülü konuşanlardan kimsenin ünlü bir rütbesi yoktur.

² Bizim kadehimize zehr dökten o baygın göz, bir bakış ile yüz meyhaneyi yıkabilir.

zīrā çeşm-i maḥmūr nazārından şikāyet şifātına münāsib ta‘addīden neş’et eder ki, mey-
hāneler rengin bāde ile ma‘mūr o ābādān iken bir nazār etse anlarda renk ḳalmayıp
maḥmūr u vīrān olur diyü kendüye vāḳı‘ olan ḥālī istiḥḳār zımnında mübālāğa etmiş ola.

اشک شادی عذر ما را آخر از صیاد خواست / کرچه در تسخیر ما کوهر بجای دانه ریخت

2. Eşḳ-i şādī ‘özr-i mā-rā āḥar ez-şayyād ḥāst/ Gerçi der-teshīr-i mā gevher be-
cāy-ı dāne riḥt¹

Sürūr ağlaması āḥirü’l-emr şayyāddan bizim ‘özrümüzü diledi, egerçi bizi teshīrde
cevheri dāne yerine saçdı ise de baña sürürdan dökülen ḳatarātı dāne maḳāmına saçılan
cevhere ‘ıvaż etdik diyü şayyādın teşekkür teshīri ve vaḥşiyāne ḥarekātlarımızıñ ‘özri
tekmil oldu demekdir. Ğarazı ‘ālem-i ervāḥdan aḳfās-ı bedene muḳayyed olmanıñ şüret-
i ḥālīdir.

تازه کردد داغ عشق از لطف خوبان دگر / خنده کل طشت آتش بر سر پروانه ریخت

3. Tāze gerded dāğ-ı ‘aşḳ ez-lütf-i ḥübān-ı diger/ Ḥande-i gül taşt-ı āteş ber-ser-i
pervāne riḥt²

Raḥmetü’llāhu ‘aleyh bu leṭāfet-i edāda merḥūm ḥāşā ki, ‘āleme bir nazīri daḥi
gelmiş ola, faḳiriñ ‘indimde bu maẓmūn, bu ta‘bīrāt-ı dil-pesend ile ancak Şā’ib’e maḥşūş
bir kerāmetdir. Dāğ-ı ‘aşḳ, ḡayrı dil-berleriñ ‘āşıḳlarına etdiği lütfdan tāzelenir ki, benim
maḥbūbum baña bir kerre bu mu‘āmeleyi etmedi diyü mişālī budur ki, kilik-i ḥandesı ve
bülbulüne şīve-i ferḥundesı, taşt-ı āteşi biçāre pervāneniñ başına döküdü. Şüretā açılmış
gül, taşt hey’etindedir ve rengi daḥi āteşe mümāşil olduğu cihetden ve pervāne aşıldan
yana ve dağlata gelip [40b] gülüñ bülbulü bu lütfunu görünce bir ma‘nevī āteşe daḥi
dağlanır ki, benim ma‘şūḳumdan baña bu şīve olmadı diyü doğrusu bu beyti hemān ḥüsn-
i cem‘iyetin mulāḥaza ile ḳanā‘at edip ta‘bīr ile tefhīm ḳaydında olmaḳ ‘abeşe iştiḡāl
ḳabīlindedir.

¹ Sevinç ağlaması, sonunda avcıdan bizim özrümüzü diledi, gerçi bizi elde etmek için yem yerine cevher döküdü.

² Diğer güzellerin lütfundan aşk dağı yenilenir, gülün gülümsemesi kelebeğin başına ateş leğeni döküdü.

لوح می افتد بهر جانب چو مستان خراب / تا کهبر خاک شهیدان کریه مستانه ریخت

4. Levḥ mī-üfted be-her cāneb çü mestān-ı ḥarāb/ Tā-ke ber ḥāk-ı şehīdān girye-i mestāne rīht¹

Levḥ, ya'nī mezārīñ taşı her cānibe mestān-ı ḥarāb gibi meyl edip düşer. 'Aceb kim ḥāk-ı şehīdān üzere girye-i mestāne dökdü, ola ser-ḥoşuñ ağlaması meşhürdür. Siyyemā bāde-i maḥabbetle mest olmuş ola. Şā'ib-i merḥūm, şī'iyāne kendi mesleklerindeki bilād-ı Kūfe қаziyeleriniñ günleri geldikde yāḥūd ziyāretlerine varıldıkda anlarıñ feryād u bükāsını bir kimse müşāhede etse taḥkīk eder ki, bu beytinde mübālağasızca vākı'ī beyān etmişdir. Qaldı ki, bu bükānıñ sebebi keşret, zıkr-i evşāf-ı ḥamīde-i ehl-i beytden ve bu tā'ifeniñ beyninde cühelāsı belki ba'z fuzalāsı vāhī senedlerle vaz' etdikleri kitābları 'ālem-i tufuliyetden muṭāla'a ederek gāibāne bir maḥabbet-i şedīde ve bir ülfet ü meveddet-i ekīde ḥāşıl ederler ki, bizim gibilerde gāyet nādir vākı' olur. Meşelā İmām Ḥüseyn raḍiyallāhu 'anhıñ şehādeti ḥuşūşunu, 'ulemā-ı seyriñ zābt eylediği vech-i şahīḥ üzere bir meclisimizde okunsa bir cüz'ī rikḫat on ādemde birimize ḥāşıl olursa da gelir geçer bir ḥāletdir. Lākin bu tā'ifeniñ meclislerinde bu müzākere zımnında bī-hūş olmuş yāḥūd cāhilāne kendi nefsinı telef etmiş ve birkaç sā'at 'ālem-i şu'ürdan münselib olmuş katı çokdur ve bu ḥālet ḥavāşında vu 'avāmında eli alan cārīdir ve aşlā anlarıñ zıkr ü fikrinden ḥālī olmazlar. Bu zıkr olunan keyfiyet her-çend [41a] o kadar memdūḥ degil ise de ḥaḫ budur ki, maḥall-i ğıbtadır; ammā bu eksīr-i a'zam ve deryāḫ-ı mu'azzam 'aḫabinde şahābe-i kirām, siyyemā gürūh-ı etḳāya imām olan şiddīk-i ekber ve ḥazret-i 'Ömer raḍiyallāhu 'anhümānıñ ḥaḫlarında tenāvül etdikleri sümūm-ı kātīle-i sebb ü la'an ve 'adāvet daḫi o rütbeleri tecāvüz etmişdir. Hemān 'ayn-ı maḥabbetleri bu cihetden bā'iş-i telefleri olduğunda şek yokdur ve gāyet ḫalīldir. Bir tā'ife ki yalnız tefzīl ile ḫanā'at edip sā'ir-i ḥuşūşunda ādāb-ı şeri'ata inḫiyād eyleye ki, 'aḫā'id-i kitāblarında şī'ī dedikleri tā'ife bunlardır ve bu ḥuşūş 'adāvet-i kibārlarında gāyet şiddetli vākı' olur ki, ba'zī māddelelerinde 'ulemā-yı İslām anları tekfir ederler ve zıkr olunan girye-i mestāneleri o 'adāvet-i cühūdāneleriyle kendülerine 'ayn-ı ni'met olduğuna şeri'at-ı ğaddārdan ekşer-i aḫkām ile 'amel etmedikleri şāhid-i 'adldır. Lākin Şā'ib gibi bir zende-dil zann ederdim ki, bu rütbelerde degildir ve *Allāhu a'lem bi-ḫālihi*².

¹ Mezar taşları, şehitlerin toprağına sarhoşça ağlayana kadar her yana darma dağan olmuş sarhoşlar gibi düşer.

² الله أعلم بحاله: Allah onun halini en iyi bilendir.

دامن فانوس در کفِ شمع بیرون میدود / تا که از مجلس برون خاکستر پروانه ریخت

5. Dāmen-i fānūs der-kef şem‘ bîrûn mî-deved/ Tā-ki ez-meclis burûn hâkister-i pervâne rîht¹

Dāmen gibi olan fānūs, elinde şem‘ taşra koşar. ‘Acebā kim pervāneniñ hâkesterin meclisden taşra dökdü? Gūyā halkıñ gecelerde taşra fenerle çıkmasınıñ şüretinde taḥayyül etdirir ki, şem‘ anıñ der-meyān edip pervāneniñ hâkesterin taleb eder. ‘Acebā bu fi‘le sebep kimdir. Egerçi pervāneyi Ya‘kūb, gül eden şem‘ ise de yine kendi bezminde kalmasın taleb eder. Ğarażı rütbe-i fenāya mulḥaḳ olunca ‘āşık u ma‘şūḳ olduĝun ifādedir. Ehliniñ ma‘lūmudur, ḥattā mecāzda daḥi olduĝu çoḳdur. Hūlefā’-i ‘Abbāsiye, eyyāmında şu‘arādan biri bir maḥbūb-ı fi‘l-ḥaseneye mübtelā ve terākūm-i ekdār u ālāmdan esîr-i ferrāş olup aḥbābından biri ‘ayādesine vardıkda ‘aẓîm-i ibrām eder ki, bir kerre fūlānī ḥāneme [41b] getirebilirsin. Bu āḥir-i ‘ömrümde baña bundan a‘lā dostluḳ olmaz diyü ol ādem varıp maḥbūba elinden geldiĝi kadar cedd ü ceḥd ile bir miḳdār gelmiş iken yine bu ḥuşuş beyne’n-nās şöhretime sebep olur diyü rucū‘ etdikde gelip mā-vaḳa‘ı haber verip birāder bu vaḳtde Rabbi’l-‘ālemîn’den rahmet taleb eyle. Bir bî-vefā oĝlan için bu ḥāle giriftār olmuşsun dedikde hîmān şevḳ-i ‘aşḳla derdmend, baña şimdi anı bir kerre görmek Allāh’ıñ rahmetinden iyi idi deyince o birāderi bu kelime-i muḥāṭaradan incinip taşra çıkdıĝda ḥareminden vāyelā şadāsı ‘ayyuḳa çıkar. Nāçār ‘avdet edip defn oluncaya dek mülāzemet etdikden soñra ba‘zî tenhā vaḳtlerde o maḥbūbu ‘āşıkınıñ kıri üzerinde aĝlar görür imiş. Tāriḳ-i zamānda ‘aynı bu kışşayı yazmışdır ve ‘Ömer b. Fāriẓ Ḥazretleriniñ bu iki beyti *Lāmiye Kaşādesinde* maḥalle şerḥ gibidir.

“Huve’l-ḥūbbü feslem bi’l-ḥaşā ma’l-hevā sehlün/ Ve mā aḥtārehü muznā bihi velehü ‘aḳlu”²

Fe-‘iş ḥāliyen fe’l-ḥubbu rāḥetün ‘anen/ Fe-evvelühü suḳmun ve āḥirühü ḳatlun”³

Ma‘nāsı maḥabbet o bildiĝin maḥabbetdir. Derūnuñu teslîm eyle; maḥabbet āsān degildir ve anı iḥtiyār edip anıñ sebebiyle za‘îf olan ‘aḳlı olduĝu ḥâlde iḥtiyār etmedi.

¹ Kelebeĝin külü meclisten dışarı çıkana kadar kandilin eteĝi, elinde fenerle dışarı çıkar.

² هو الحب فسلم بالحشا مالها وسهلا / و ما آخره مضنا بهي واله عقل
³ İbni Farız’ın şiirinden alıntı alınmaktadır.

Emr böyle oldu ise ‘aşkıdan hālî olduğun hâlde geçin ki, maḥabbetiñ rāḥatı cefādır. Evvelî ḥastelik, āḥarî ḳatldır. Murādım ‘āşıḳ-ı mezkūrun bî-‘aḳl u ma‘zūr olduğın beyādır.

ترک هستی کن که آسوده است از تاراج سیل / هرکه پیش از سیل رخت خود برون از خانه ریخت

6. Terk-i hestî kün ki āsūde est ez-tārāc-ı seyl/ Herke pîş ez-seyl raḥt-ı ḥod burūn ez-ḥāne rīht¹

Levāzım-ı beşeriyeye mute‘allıḳ varlığı terk eyle her kim seyl gelmezden evvel ḥānesiniñ tecemmülātın taşra döküdü ise seyliñ tārācından emīn ü rāḥat olmuşdur. Gūyā eceli seyle teşbīḥ tarīḳı ile irşād eder ki, mevtiñ şiddeti [42a] ‘alāḳanıñ keşreti ve āsānlığı irtibāt-ı zāhire ve bāṭıneniñ kıletti ile dir. Bu ma‘nāyı herkes bilir, lākin ‘ameli güçdür. Bizler bu dārdan intikālımızı ‘ayne’l-yaḳīn bildiḳden soñra ikinci nefesde ḥālimiz mechūldür ve beḳāmız mevhūm iken etvārımız ebedü’l-ābād ḳalacak üsluplarındadır, terk ḳanda ḳaldı?

کردش چشم که حیرانم ز هوشش برده بود / کین غزل از خامه صایب عجب مستانه ریخت

7. Gerdiş-i çeşm-i ki ḥayrānem zi-hūşeş burde būd/ K’īn ḡazel ez-ḥāme-i Şā’ib ‘acab mestāne rīht²

Kimiñ gerdiş-i çeşmi anı mest edip dā’ire-i ‘aḳldan iḥrāc etmişdir ḥayretdeyim; zīrā bu ḡazel Şā’ib’iñ ḳaleminden ‘aceb mestāne döküldü, gerdiş-i cām be-ḡayr olduğı gibi gerdiş-i çeşm daḥi ‘āşıḳımı mest etmek cihet-i cami‘asıyla ta‘bīr olunur.³

GAZEL 18

¹ Her kim ki, sel gelmeden elbiselerini evden dışarı attı, varlığını terk et çünkü selin yağmalamasından rahattır.

² Kimin gözünün dönmesi aklını başından aldı? Şaşkınlığım çünkü bu gazel Sâib’in kaleminden ne sarhoşça döküdü.

³ Kimiñ gerdiş-i çeşmi anı mest edip dā’ire-i ‘aḳldan iḥrāc etmişdir, ḥayretdeyim; zīrā bu ḡazel Şā’ib’iñ ḳaleminden ‘aceb mestāne döküldü, gerdiş-i cām be-ḡayr olduğı gibi gerdiş-i çeşm daḥi ‘āşıḳımı mest etmek cihet-i cami‘asıyla ta‘bīr olunur S: Bilmem vicdānım ki, kimiñ gözünün dolunması şayı ‘aḳldan çıkar, şebdi; zīrā bu ḡazel ḳaleminden ‘aceb mestāne döküldü. Gerdiş-i çeşm ta‘bīri gerdiş-i cāma teşbīḥ tarīḳi ile edā olunmuşdur ki, erbāb-ı ‘işret ḥalka olup nevbetle cāmı dolandırırılar imiş T

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

حسن ترا که ناز باهل نیاز نیست / این ناز دیگر نیست که پروای ناز نیست

1. Hüsni-tü-rā ki nāz be-ehl-i niyāz nīst/ Īn nāz-ı dīgerīst ki pervā-yı nāz nīst¹

Seniñ hüsniñ ki, anıñ ehl-i niyāza nāzı yoqdur, bu bir başqa nāzdır ki, nāza pervası yoqdur. Ya'nī seniñ cemāliñe ta'alluğu ve iltāf-ı bī-nihāyetiñe temellüğü taħaqquğ eden kimesneye seniñ hüsniñ istiğnā göstermeyip hāline münāsib mürā'āt eder. Olduğu bir nāz-ı laṭīfdir ki, nāz-ı ma'hūde iltifāt etmez, ya'nī andan a'lādır rütbede; zīrā kânün-ı ilāhī budur ki, maħalliñ isti'dādı olduğu gibi feyz, taħallüf etmez ve celālet qadarıyla maħalle tābi' olur.

از دیدن تو چون دل عشاق و اشود / در ابروی تو یک کره نیم باز نیست

2. Ez dīden-i tū çün dil-i 'uṣṣāğ vā-şevēd/ Der-ēbrū-yı tū yek girih nīm bāz nīst²

Seni görmeden 'aşıklarnıñ gönlü nice güşāde olsun ki, seniñ kaşında bir girih-i nīm-bāz ya'nī yarı buçuk açılmış 'ukde yoqdur ki, bā'ış-i futūh-ı dil ve inhilāl-i 'ukde-i müşkil olmaya bādī ola. Terādüf āşār-ı Celāl'dan şikāyetdir.

از آه نارساست شب ما چنین رسا / افسانه گر درآز بود شب دراز نیست

3. Ez-āh-ı nā-resāst şeb-i mā çünin resā/ Efsāne ger derāz büved şeb derāz nīst³

Pür-kuşūr olan āhdan bizim gecemiz böyle uzun ve eyyām-ı gam u ekdārımız efündür, yoksa eger efsānemiz ki, āhdır uzun olmasa gece uzun degildir ve ekşeriyā [42b] iştiğāl-i havās, zamān-ı tavīli kaşir ve beṭālet ü eyās müddet kaşireyi tavil etdiği müşāhidir.

یوسف ز چشم شوخ زلیخا چه میکشد / شکر خدا که دیده یعقوب باز نیست

4. Yūsuf zi-çeşm-i şūh-ı Züleyhā çı mī-keşed/ Şükr-i Hudā ki dīde-i Ya'kūb bāz nīst⁴

¹ Senin güzelliğın ki, âşıklara nazlanma değil, bu başka bir nazdır ki, nazın korkması değildir.

² Seni görmekten âşıkların gönlü nasıl açılır? Senin kaşında yarı açılmış bir düğüm yok.

³ Uyumsuz ahtan bizim gecemiz böyle uyumludur, efsane uzunsa gecen uzun değildir.

⁴ Yūsuf, Züleyha'nın edepsiz gözünden ne çeker? Allah'a şükür ki, Yakūb'un gözü açık değildir.

Rabbi'l-‘ālemīn merhūmu letāfet ü zārāfet ü nezāketden halk etmişdir. Ġālibā mantūq ḥadiş-i şerīf üzere cennetde daḥi bu ādemiñ eş‘ārı cümleye tefevvuk eder. Bu beytinde buyurur ki, Yūsuf ‘aleyhi’s-selām, Züleyhā’nıñ edepsiz gözünden neler çeker? Allāh’a şükür ki, Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selāmiñ gözü açık degildir. Bu beytiñ meālī bātında ḡayrete çıkar ki, kibār-ı şūfiye aña i‘tibār etmezler. Lākin zāhirde münāsebeti ve nezāketi nihāyetde olduḡıçün ḡayet laṭif vākı‘ olmuşdur ve ehl-i mübādī bu mazmūn ile şafalanırlar. Vākı‘ā tezāḥum-ı nigāh ‘uşşāqdan dil-rübālar, rahmet çekdikleri cihetden ba‘z ‘uşşākıñ maḥcūb olması maḡām-ı şükrdür.

با اهل درد کاری بود داغ عشق را / با هر کلی که عطر ندارد کداز نیست

5. Bā-ehl-i derd kārī büved dāḡ-ı ‘aşq-rā/ Bā-her gülī ki ‘ıtr ne-dāred güdāz nīst¹

Dāḡ-ı ‘aşkıñ kārī ve şuḡli ehl-i derd ile olur; zīrā ‘ıtrı olmayan güle güdāz yokdur. Ya‘nī ḥaḡıḡatde gülü enbīka koyup miyān-ı āteş ü ābda ta‘zīb etmek rayiḡası içündür, yoksa kokusuz gülden kimse gülāb taleb etmez ve ‘aşka isti‘dādı olanlar daḥi bu mişāl üzere cārī olup maḡām-ı muḡadderlerine vāşıl oluncaya dek ta‘ab u meşāḡḡatdan ḡalās olmazlar. Ehl-i derde tesliyet-i ‘azīmedir ve şer‘īdir.

سپیل از بساط خانه بدوشان چه میبرد / ملک خرابرا از غمی از ترکناز نیست

6. Seyl ez-besāt-ı ḡāne be-düşān çi mī-bered?/ Mülk-i ḡarāb-rā ḡamī ez-Türk-tāz nīst²

Seyl ḡāne be-düşların besātından ne götürür? Mülk-i ḡarābı türk-tāzdan bir ḡamı yokdur. Ya‘nī ḡavādişātdan erbāb-ı tercīdiñ bir türlü giderleri olmaz; zīrā anlar ḡarābe iḡlīmle beñzerler ki, bir düşmeniñ başıp yaḡmā etmesinden fikri ve ḡamı olmaz. Belāniñ a‘zamı, zārūrete ḡaşır etmeyip esbāb-ı refāhiyet [43a] ḡulyāsiyla cem‘ olunan levāzım-ı beşeriyedir.

صایب دل تو در ته دیوار غفلتست / ورنه کدام وقت در فیض باز نیست

¹ Aşk daḡının işi dert ehliyledir, güzel kokusu olmayan gül yakıcı degildir.

² Sel evlerini sırtlarında taşıyanlardan ne götürür? Harab olan ülke yaḡmalayıcıdan korkmaz.

7. Şā'ib dil-i tū der-teh-i dīvār-i ğafletest/ Verne kūdām vaqt der-i feyż bāz nīst¹

Ey Şā'ib, seniñ ğalbiñ dīvār-ı ğafletiñ altındadır; yoksa ğanğı vaqtdır ki, feyż ğapısı ğuşāde olmaya. Her laħza ve her anda dergāh-ı feyza erbābı tereddüd etmedesin ise leyle-i ğadr u berātı ğözedirsın. Aña daħi isti'dād-ı ğām ve teveccüh-i nā-tamām ile ve bu ma'nāya işāretle şūfī ibn-i vaqtdır, derler. Ya'nıher gecesin Ğadr ve her ğün Ramazān bilirlir.

GAZEL 19

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

هشيار زيستن نه زقانون حكمتست / در كارخانه كه نظامش ز غفلتست

1. Huşyār zīsten ne zi-ġānūn-ı ħikmetest/ Der-kār-ħāneyī ki niżāmeş zi-ġafletest²

Bir kār-ħānede huşyār u 'āġıl dirilmek ġānūn-ı ħikmetden degildir ki, o kār-ħāneniñ niżāmı ġafletden ola; zīrā bā iş-i tertīb-i niżām u bādī, esbāb-ı intizām-ı ġaflete mebnīdir. Yoksa ħiçbir 'āġıl ğöçüp ğidecegi ħāneye sermāye-i uħreviyesi olan 'ömrüñ telef etmez. Eger āħiret umūruna bu kār-ħāne-i fāniye için etdiği tedārikin 'uşrın şarf etse şad yaġından 'ad olunur. Rabbi'l-'ālemīn sülāle-i ādemiñ dār-ı dünyāda bir müddet beġāsın murād etmegın ekşer ħalkı ġaflet-ālūd olup kimi bilerek evlād u 'ayālı için ve kimi üç ğün ħalmış 'ömrüne elli yıllık mesken ü esbāb tedārikinde bilmediği ādemler için serāylar ve bāğ u mezra'alar tertīb ederek 'ömrin ifnā ederler ve bir ğürüh daħi bu emrlerde mutavassıtu'l-ħāl ve bir tã'ife daħi levāzım-ı beşeriyeniñ pek ednā rütbesine ġāni' olup terk ü tecrīd üzere bütün dünyā ħarāb olsa içinde bir ħaşirim yok diyerek erbāb-ı ġafletiñ dünyāya ihtimāmı üslubunda āħiret 'imāretine vaqtın şarf edip niżām-ı fāniyeye aşlā teveccüh-i zihn etmezler. Bunuñ sebebi belki ikinci nefesde āħiretde bulunurum ħavfiyle [43b] āġāh olmaġdır. Erbāb-ı dünyāniñ seksen yaşına varıp ālāt-ı bedeniyeñ ekşeri bātıl olduġdan şoñra yine 'ömr-i tãbī'ī ārzū etmesiniñ muġābilidir ki, *Yeşeybü'bnü*

¹ Sâib, senin gönlün gaflet duvarının dibindedir. Yoksa ne zaman feyz kapısı açık değildir.

² Bir fabrikanın düzeni gaflet üzerinde ise akıllı yaşamak hikmetin kuralı üzerinde değildir.

*ādeme ve teşübbü ma‘ahü hıřletānī. El-hırşu ve řulu‘l-emeli*¹ mefhüm-ı řadākat-ı mersümünüñ mazharıdır.

این کنج عزلت که گرفته است شیخ شهر / در چشم اهل دید کمینگاه شهرتست

2. İn künc-i ‘uzletī ki girifte est şeyh-i şehr/ Der-çeşm-i ehl-i deyr kemīngāh-i řöhretest²

Bu bir ‘uzlet gūřesiñe řehrin şeyhi anı ihtiyār edip hālkdan bir tarafa çekilmiştir. Ehl-i deyr ü erbāb-ı bařiretiñ ‘inde kemīngāh-ı řöhret ve niřāngāh-ı hadeng-i āfetdir; zīrā tarīkat-ı ‘aliyede ‘uzlet mübādī ehline meřrūt olup meřāyiğ-i kibāriñ ‘uzleti beyne’n-nās ‘avām u havāřla řohbet ü ülfet zımnında olandır ki, tã’ife-i naķřibendiye hālvat der-encümen ta‘bīr ederler. Siyyemā zamānemizde olan ‘uzletler, keřret der-hālvat olduđu ziyāret edenlerin ma‘lūmudur.

بند از دهان کیسه کشودن نه از زبان / ای خواجه در طریقت ما شکر نعمتست

3. Bend ez-dehān kīse gūřüden ne ez-zebān/ Ey hāce der-tarīkat-ı mā řükr-i ni‘metest³

Bendi kīseniñ ağızından açmak bizim tarīkimızda şükr-i ni‘metdir, yoksa ey hāce lisāndan açmak degil. Ya‘nī yalnız elhāmdüli‘llāh ile iş bitmez; zīrā naķdıñ şükrü kīse ağızından, řihhatıñ şükrü yediñ ağızından, ‘ilmiñ şükrü ‘amel ağızından yaķıřır, yoksa biñ kerre Mevlā’ya şükr olsun mālimiz çok, kimseye ihtiyācımız yok demek bir faķire bir kerre řadākanıñ maħalline kã’im olmaz.

در کاسه سریکه بود فکر اب و نان / چون آسیا همیشه پر از کرد کلفتست

4. Der-kāse-i serī ki büved fikr-i āb u nān/ Çün āsiyā hemişe pür ez-gerd-i külüftest⁴

¹ بِشَيْبِ ابْنِ آدَمَ وَيَسْبُ فِيهِ خَصْلَتَانِ: الْجُرْصُ وَطُولُ الْأَمَلِ: Ademoğlu yavaş yavaş yaşlanırken onda iki haslet gençleşir: biri hırş ve diğeri uzun arzudur. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² Şehrin şeyhi tuttuğu bu uzlet köşesi, manastır ehinin gözünde şöhret pususudur.

³ Ey hāce! İpi, poşetin dilinden değil de ağızından açmak bizim tarikatımızda nimetin şükrüdür.

⁴ Su ve ekmek fikrinde olan bir baş kāsesi, değirmen gibi kalın tozla doludur.

Bir baş kâsesinde ki âb u nân fikri ola degirmen gibi ğubâr-ı külüftden doludur. Bu fikrden hâlî baş olmaz, lâkin kılllet ü keşretle memdûh u mezmûm olur ve medâr-ı zindigânî ve beĳâ-yı sülâle-i cismânî bu fikr olduĳiçün kesb-i uhrevî, ihtiyâr-ı ‘ibâde ve rızĳ-ı dünyevî kefâlet ü imdâda [44a] havâle olunup biriniñ ĳaĳķında *ve en leyse li'l-insâne illâ mâ sa‘â*¹ ve biriniñ ĳaĳķında *naĳnu nerzûķuķum*² nuşuşuyla terĳib ü terĳib olunmuşdur. ĳaldı ki, rızĳ-ı mükeffilde kesb şart mıdır yâ mâni‘ mıdır? Yaĳud bir tenhâ yerde kendimi ĳabs etsem damdan rızĳım düşer mi? ĳalkıñ beyninde deverân ve ĳallinde ‘âlem-i ĳayrân bir mes‘eledir, ma‘lûm ol ki, buncılayın maĳallerde ıztırâb-ı evşâf-ı Rabbi'l-‘âlemîn’e cehlden nâşîdir. Bundan ziyâde ta‘bire maĳâmıñ isti‘dâdı şimdi takrîrimizden zühür eder. Meşelâ kibârdan biri saña aylık ve yıllık ta‘yîn etdikde seniñ nefsiñde ĳaşıl olan ıtmînân ile *naĳnu nerzûķuķum*³ âyet-i kerîmesinden zâhir olan ıtmînân müsâvî olursa ĳabs olduĳun maĳalde rızĳıñ damdan düşer yaĳud bir bilmediĳiñ cihetden ki, damdan düşmeden ağreb şüretle vâķı‘ olur. Hem kendimizde ve hem sâ‘ir-i seyyâĳlardan vâķı‘ olanlara mülâķî olup ĳarâ‘ib-i siyâĳatını naĳl eşnâsında mesmü‘ümüz olmuşdur. Lâkin bu şüret biñ âdemiñ birinde bulunmaz ki, cümlesi *lâ ilâhe illâ’llâh*⁴ derler. Merâtib-i imân u kuvvet-i ifânîñ ĳadd u ĳaşrı yoĳdur. Bundan soñra şer‘-i şerîfden *El-kâsibu ĳabîbu’llâh*⁵ vârid olmuşdur. Bu kesbiñ sırrını ehlü’llâh saña şarâĳat söylese bilâ-tevaĳķuf tekfir edersen, ĳabûl etmek ĳanda ĳaldı? Ne esbâbı bilirsın ve ne vaz‘-ı esbâbıñ ĳikmetin arasın. Bizim gibi sâde müslümânlara zâhir-i şer‘-i şerîfe teşebbûş-ı ĳuĳbiyet maĳâmına vuşûl gibidir. Yoĳsa ağvâ-yı şeytân ile ĳoreyim rızĳım gelir mi diyû bir maĳalde nefesiñi ĳabs edersen ölünce müslümânlıķı o ĳalvetde bırakıp rızĳ gelir ammâ ĳareketde lâzım imiş dedikde i‘tikâdıñ şâm olacasına döner. Her maĳâmıñ bir şâĳibi ve her kelâmıñ bir muĳâtabı vardır. Herkes kendi ĳaddini bilmek maĳalline ĳöre İslâm’ıñ [44b] ĳâĳ başı olur ve ĳâĳ ayaĳı. Bu mabĳaşda telef olanlarıñ a‘dâdını Allâh bilir. Şer‘-i şerîfe teslîmden eslem bilmem. Şâ‘ib-i merĳumuñ ĳarâzı ekber-i fikriñ âb u nân olmasın; zîrâ degirmen gibi ĳubâr-ı efķâr, fâsidedelerle perîşân olmadan ĳayrı netîcesi yoĳdur demekdir.

¹ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى: İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Kur’an, 53. Sure, 39. Ayet.

² نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ: Biz onların da sizlerin de rızķını veririz. Kur’an, 17. Sure, 31. Ayet.

³ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ: Biz onların da sizlerin de rızķını veririz. Kur’an, 17. Sure, 31. Ayet.

⁴ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ: Allah’tan başka tanrı yoktur. Kelime-i tevhiddir.

⁵ الْكَاسِبُ حَبِيبُ اللَّهِ: Çalışıp kazanan Allah’ın sevdiĳi kimsedir. Bazıları hadis bazıları ise atasözü olduĳunu kabul etmekte.

سوداگر است هرکه دهد زر بابروی / انکس که بی سوال دهد اهلِ همتست

5. Sevdāgerest herke dehed zer be-āb-rūy/ Ān kes ki bī-su'āl dehed ehl-i himmetest¹

Sevdāger ü tācirdir her kim altını yüzü suyuna verir ise, ya 'nībade's-su'āl verenler talebden evvel kim verir ise ehl-i himmetdir. Ya 'nī bi't-ṭab' su'ālden ḥaṭṭ u şafā edenler ma'nāda ticāret ederler demekdir, yoksa bir kimse 'arż-ı zarūret etdikde ḥālīne merḥamet edip vermek 'ayn-ı keremdir. Yok şūret ḥālinden ihtiyācına vākıf olup su'āle muḥtāc etmez ise himmet şāḥibi demeye şāyeste olur ve bu maḳāmda keremiñ bir 'uluvv-ı şānı vardır ki, gerek su'āl ile vü gerek su'ālsız ve gerek riyā ile vü ḥulūş ile ve aḡrāż-ı nefşāniyenīñ her ḳanḳısı ile olursa olsun şūretā memdūḥdur. Ma'nāda ecr ü şevāb niyetine rāci' bir emr ise de ḥüsnü inkār olunmaz.

یک کشتی درست بساحل نمیرسد / زین شورشی که بر سر دریای کثرتست

6. Yek keşti dürüst be-sāḥil nemi-resed/ Z'in şūrişī ki ber-ser-i deryā-yı keşretest²

Bir sefine dürüst ü sālīm sāḥil-i selāmete erişmez, bu şūriş ve ḡalebeden deryā-yı keşretiñ başı üzerindedir. Ġarażı bilā-taḥliye ve isti'dād u ḥiddet-i şūfiyeyi idrāk edeyim diyü edelle-i 'aḳliyesin sefine-i fikri edenlerde selāmet nādir olduğun ifādedir; zīrā şūfiyenīñ vaḥdetden murādı 'ibāretlerinden fehm olunan evvelā şarāḥaten mā-sivāyi inkāra çıkar ki, bundan büyük muḥāṭara olmaz ve şāniyen bu şūḥūd ehline dā'im degildir. Belki ḥāl-i maḳūlesinden gelip geçer ve erbābınıñ şehādetiyle 'ulūm-ı ifāde vü istifādeden degildir ki, taḥşiline sa'y [45a] edelim. Yok bunlar müsellemdir, lākin *Mā lā-yüdreki küllühü, lā-yütreki küllüh*³ fülān efendi bir ḥoş mişāl yazmış va'llāh begendim. Bu meşelli mişāllerle mütesellī olmaḳ mümkün degil midir dersin? Cevap budur ki; mes'eleniñ mişāli mümkün olaydı hiç kimse inkār etmez idi. Ḥaḳ şarīḥ bu bābda yā şūret-i şer'-i ḡarrāda vürūd eden vech üzere bu 'ālemiñ ḥāliḳi birdir ve şerīki yoḳdur. Şifāt-ı kemāl ile muttaşif ve zāt-ı pākine lāyık olmayan şifātardan münezzehdir deyip sa'ādet-i bāḳiyeniñ dīvān yolunda bulunmaḳdır. Yāḥūd bir mürşid-i kāmīl yedinde sülūk edip 'ināyet-i İlāhiyeye maḫzar olur ise ḡürūh-ı mezkūreye olan ḥālet aña da ḥāşıl olduğda 'ayne'l-yaḳīn bilir ki, vaḥdetden murādındır. Yoksa lā-teşbīhi, kimyāya sa'y edenler gibi

¹ Her kim altını yüzü suyuna verirse tacirdir, sorusuz veren himmet ehlidir.

² Keşret denizinin başındaki bu karmaşadan dolayı bir gemi doğru dürüst sahile erişmez.

³ مَا لَا يُدْرِكُ كَلْمَهُ لَا يُدْرِكُ كَلْمَهُ: Bütünüyle anlaşılmayan şey bütünüyle terk edilemez. Hz. Ali'nin hadisidir.

ne mübtedāsın bilir ve ne hayrın; hemān bir talebden bir terkīb işitdiği gibi eger haḫ eger bāṭıl varıp dünyālar kadar muşādifle o terkibi ihrāḫ yerin daḫi kezālik hem nuḫūdu ve hem ‘ömrü berāberce şarf olup bir şey’e nā’il olmaz. Lākin derd bu ki, vaḫdet mes’elesinde ḫulūl ve zındıka ve ‘ayşa iştiḡāl ve türlüdür. Bu müfsidelere i’tikād etmek ḫavfı vardır ki, ebedü’l-ibād felāḫ bulamaz. Ḥattā faḫīr bu mes’eleyi fehm etdim, dānlerin ekşerin tārik-i şalāt ve kebā’iri mürtekeb buldum. Sebebi ḡalaṭ fehm etdiklerindenidir. Herkes bulunduğu rütbe miḫdārı bu mes’ele müzākere olunduḡda nehy etmek vācibdir; zīrā zımnında mefāsīd-i mezkūralar elbette lāzım gelir ve selīm’üt-ṭab’ olan ihvān-ı şafānıñ ma’lūmudur.

کوهر زاشک ابر سرانجام میکند / صایب کسی که همچو صدف پاک طینتست

7. Gevher zi-eşḫ-i ebr serencām mī-küned/ Şā’ib kesī ki hem-çū şadef pāk ṭinetest¹

Şehābıñ gözü yaşından şadef gibi pāk ṭinet olan ey Şā’ib gevher tedārik eder.

Ya’nī aşlında eşḫ-i şehāb tesmiyesiyle [45b] müsem mā olunca elbette bu vaşfindan bir şıfat ḫüzn ü kederle meşūb iken maḫall-i müsta’id bu vaşfı zıddına ḫalb edip maḫzar-ı feraḫ u sürür ve zātında bir lü’lü’-i pür-nūr olması şadefiñ pāk ṭinet olmasının bürhānıdır. Meşelā benī ādemde i’tibār olunsa şehāb-ı ālām u ekdārdan bārān-ı belā, zuḫūr etdikde ‘abd-i mü’eddib ve sālīk-i şeh-rāḫ-ı talep, o menfūr-ı ṭab’-ı beşerī olan bārān-ı belāyı ḡāḫ kendüden sıbḫat eden o sāḫ ‘işyānı şüst ü şūya ve ḡāḫ maḫām-ı muḫadderi olan derecāt-ı ‘āliyatıñ vuşūlünde etdiği tekāsül ü ihmālī tenbīḫ zımnında tāziyāne-i sur‘at-cūya ḫaml edince elbette o münkire ṭab’-ı cebellī ki, bārān belādır; cevāhir-i girān-ḫadr-ı beḫāya müsteḫil olup şāḫibiniñ pāk ṭinet olduğuna delālet eder ve bunuñ ḫilāfi el-‘iyāzü bi’llāḫ maḫām-ı ḫizlāna mülāzım olanlara bārān-ı belā, teveccūḫ etdikce eşḫ-i şehābıñ dehān-ı ḫayyada semm-i helāhile müsteḫil olduğ u gibi anlarıñ mizācında daḫi küfr ü ‘inād u ṭuḡyāna munḫalib olup ḡubār-ı ṭineti herkesiñ belā cebr kesbinden zāḫir olduğuna bir bürhān-ı şadāḫat ‘unvān olur ki, Şā’ib’in pāk-ṭinet ta’bīrinden ḡarażı bu ma’nāya işāretidir; zīrā mefhūm-ı muḫālīfe i’tibār-ı müsāvāt cihetinden olunca şī’re zīnet verdiği bu maḫṭa’ beytinden nümāyān olur.

¹ Sadeḫ gibi temiz yaratılışlı olan Sāib, bulutun gözyaşından cevher toplar.

GAZEL 20

Mef'ülü/mefā'ülü/mefā'ülü/fe'ülün

از خجالت روی تو که سرجوش بهارست / شبنم عرق شرم بناکوش بهارست

1. Ez-ḥiclet-i rüy-ı tū ki ser-cūş-ı bahār est/ Şebnem 'araḫ-ı şerm-i bināgūş-ı bahārest¹

Seniñ ser-cūş-ı bahār olan yüzün ḥacletinden şebnem, bināgūş-ı bahārda 'araḫ-ı şerm maḫāmındadır, ya'nı yüzünde levāzım-ı bahārdan gül ü sünbül ü gonca ve envā'-ı reyāḥın ü şükūfeniñ ğalabesi bir rütbededir ki, bahār anıñ ḥacāletinden ğāyet infi'ālda ve ceste ceste şebnemler anıñ 'araḫ-ı şerm ü ḥayāsıdır demek mümkündür. Vāḫı'ā güzel yüze nisbet, bahār çiçek şaḫsıdır.

تا زمزمه حسن تو شد سامعه افروز / آوازه کل خواب فراموش بهارست

2. [46a] Tā-zemzeme-i ḥüsn-i tū şüd sāmi'e-efrüz/ Āvāze-i gül ḥ'āb-ı ferāmūş-ı bahārest²

Seniñ ḥüsnüñ zemzemesi sāmi'a-efrüz olaldan beri gülüñ şit ü şöhreti bahāriñ unutulmuş rü'yāsı maḫāmındadır, ya'nı seniñ cemāliñ bir güne āvāze-i kemāl ile sāmi'a-efrüz-ı 'ālem oldu ki, bahār gülü bi'l-küllıye ferāmūş edip seniñ ḥüsnüñe ḫulaḫdan 'aşıḫ oldu ve 'ādetā gül evāsıt-ı bahārda mevcūd olur. Güyā gülüñ zūhūru müddetine dek bahār bir ādem bir telāş zımnında rü'yāsın ferāmūş edip ḥayretle te'emmül eder gibidir demek ister.

کوش تو زبان دان حیا نیست وکر نه / صد رنگ سخن در لب خاموش بهار است

3. Gūş-ı tū zebān-dān-ı ḥayā nıst ve'gerne/ Şad reng-i sūḫan der-leb-i ḥāmūş-ı bahārest³

Seniñ ḫulaḫıñ zebān-ı ḥayāyı bilmez, yoksa bahāriñ leb-i ḥāmūşunda yüz renk sūḫan vardır. Ya'nı bahār, 'ālem-i ğaybdan gelmiş bir nāzenin, pür-ḥayā vu taḫt-ı lisānında kelimāt-ı esrār-ı bī-müntehā vardır. Lākin o ḫicābından söyleyemez ve sen

¹ Senin yüzünün utancından ki baharı kaynatandır, çiğ taneleri baharın kulağının dibinin teridir.

² Senin güzelliğin ezgi gibi her yerde duyulduğundan beri gülün şöhreti baharın unutulmuş rüyasıdır.

³ Senin kulağın utanmanın dilini bilmez, yoksa baharın suskun dudağında yüz renkli söz var.

lisān-ı hicābı fehm etmezsin, yoksa eger tarīk-i fehmine vāsil olsañ ‘acā’ibler müşāhede eder idin. Bu mu‘āhede erbāb-ı i‘tibār rütbelerince maḥlūkāt-ı şāmiteden Şā’ib’iñ ġarażı olan sözleri kulaksız işidirler, taṭvile ba’iş olur diyü mişāller taḥrīr olunmadı. Lākin muḥaddimā münāsebetiyle yazılmışdır.

امروز سرکوی خرابات که دارد / هر غنچه سبویست که بردوش بهار است

4. Emrüz ser-i kūy-ı ḥarābāt ki dāred/ Her ġonca sebū’ist ki ber-düş-ı bahārest¹

Bugün mey-ḥāneye kim heves eder? Her ġonca bir sebūdur ki, bahārıñ düşündadır ve gülşeniñ omuzundadır. Ya’ñbādeden ġaraż bir mā-sivāyı ferāmüş vesāṭatıyla kesb-i neşāṭ u taḥşil-i esbāb-ı inbisāṭ ise ehl-i i‘tibāra ġöre eczā-yı bahārdan bir ġoncaya temāşā vü te’emmül ile andan ḥāşıl olan şahbā-yı esrār u sülāf-ı i‘tibār kifāyet eder ve belki mazhar-ı ‘ināyet olur ise ebedü’l-ābād mest ve kendini peyveste sāġar-keş-i bezm-i elest edip eczā-yı kā’ināt ‘abeş ḥalk olunmadığından *Mā ‘adā küllü şey’in fī-küllü şey*² [46b] ma’naların edrāka müsta‘id olur.

ازباغ وصال تو که شرمست نکهبان / یک حلقه بیرون در آغوش بهارست

5. Ez-bāġ-ı vişāl-i tū ki şermest nıgehbān/ Yek ḥalka-yı bīrūn der-āġuş-ı bahārest³

Seniñ vişālın bāġından ki, ḥayā anıñ ḥāfızı vu nıgehbānıdır, bahārın āġuşu taşra ḳapınıñ bir ḥalkasıdır. Ya’nī bāġ-ı vişālinden olan renk ü būdan her-çend zāhir-bīnler beyninde bahār meşhūr ise de yine bīġānelikde ve derūn-ı ḥāneyi bilmemde ḥalka-ı bīrūn-ı der gibidir. Bahāra bu vaşfi isnād etmede mübālaġa vardır ki, bāġ-ı vişāle nisbet ‘adem maḳūlesidir demeye çıkar.

هرچند خزان زیروزبر کرد چمن را / در عالم حیرانی ما جوش بهار است

6. Her-çend ḥazān zīr ü zeber kerd çemen-rā/ Der-‘ālem-i ḥayrānī-i mā cüş-ı bahār est⁴

¹ Bugün meyhaneye kim heves eder? Her gonca bir kadehtir ki baharın omuzundadır.

² ما عدا كل شيء في كل شيء:

³ Senin kavuşmanın bağından ki, utanma bekçisidir; baharın kucağı dış kapısının bir halkasıdır.

⁴ Her ne kadar sonbahar, çimeni altüst etti; bizim hayranlık dünyamızda baharın coşkusudur.

Her ne kadar hazān çemeni zīr ü zeber ü telef etdi ise de bizim hayrānlık ‘ālemimizde cūş-ı bahārdır; zīrā hayret-i māye’l-hayretiñ devāmıyla dā’im olur. Mādām mütehayyiriñ müte‘allık hayālī tağyīr olmayınca o hāletden rücū‘ edemez, meşelā faşl-ı bahārda bā’iş-i hayret olan esrār-ı ilāhiyeye istiğrāk-ı şüretā bahārīñ tağyīri ile mütegayyir olmayıp mütehayyiriñ başr u başireti müttehid-i ‘ālemi bahār bilir ve bahār görür. Bu bir işāret-i cüz’iyedir. Herkes, her ne de olursa olsun bu huşūşdan bir miqdār zevk-yāb olmuş ise zevkiyātda külliyāta kıyās ile Şā’ib’iñ gārazım fehm edebilir.

در صفحه دیوان تو صائب بتوان یافت / هر فیض که در صبح بناکش بهار است

7. Der-şafha-yı dīvān-ı tū Şā’ib be-tevān yāft/ Her feyz ki der-şubh bināgūş-ı bahārest¹

Şā’ib, seniñ dīvānīñ şafhasında bulmağ mümkindir, her feyz ki, bināgūş-ı bahār şubhında vardır. Ya’nī füyūzāt-ı bahāriye-i cismāniyeye mūmāşil seniñ dīvānında füyūzāt-ı bahāriye-i rūhāniye ve bu bahārīñ dā’im olması ‘alāve-i fazliye olmağ mümkindir. Mevlā-yı müte‘āl şabā-yı eltāf-ı ināyetin her dem bahār olan ruhāniyet Şā’ib’den dirīğ eylemeye emīn.

GAZEL 21

Mefā’ilün/fe’ilātün/Mefā’ilün/fe’ilün

بدلنشینی صحرای عشق صحرا نیست / سیاه خیمه این دشت جز سویدا نیست

1. Be-dil-nişīnī şahrā-yı ‘aşk şahrā nīst/ Siyāh hayme-i in deşt cüz süveydā nīst²

Şahrā-yı ‘aşkīñ [47a] dil-nişīnliginde ve hātır kabūl olmasında şahrā yokdur. Bu deştīñ siyāh haymesi süveydādan gāyırı degildir. Sābīkā zīkr olundu ki, ‘aşk lafzı gāh ‘āşık ma’nāsına ve gāh ma’şūk mefhūmuna ve gāh hālet-i maḥşūşaya ıtlāk olunur ve bu ıtlāk-ı lisān şu‘arā-yı şūfiyede demekdir. Bu maḥşūşada gārazı si‘at-ı ‘aşkda mūbālagadır ki, süveydā-yı kılūb si‘at-ı ma’hūdesiyle o şahrāda bir siyāh haymedir. Şüretā böyle ve

¹ Ey Sâib, senin dâvânının sayfasında baharın kulağının dibinde sabahta her feyz bulunabilir.

² Aşk çölü kadar beğenilen bir çöl yoktur, bu çöldeki siyah çadır süveydadan başka bir şey yoktur.

ma'nāda şahrā-yı 'aşk, kalb-i ma'nevīde bir gūşe gibi olup i'tibār ile birbirine gāh zarf u gāh mazrūf u gāh ittiḥād ederler.

اگرچه زهره شیر است آب وادی عشق / ز ازدحام جکر تشنکان درو جا نیست

2. Egerçi zehre-i şīr est āb-ı vādī-i 'aşk/ Ze-izdihām-ı ciger-teşnegān der'ū cā nīst¹

'Aşk vādīsiniñ şuyu kıllet ü nüdretde zehre-i şīr ise de yine ciger-teşnelerin izdihāmından anda yer yokdur. Ya'nī vādī-i 'aşkıñ ednā muḥātarası arslanıñ zehresine tālib olan kimesneniñ muḥātarası meşelli iken ve imtinā'-ı vuşul, māni'-i a'zam iken yine tenhā olmayıp ciger-teşneler keşretinden geçilmez. Gūyā vādī-i mezkūruñ muḥātarası tenhā kalmasına sebep olur. Kıyās etme ki, o vādīye teveccüh edenler cānından korkmazlar ve keşreti vaḥdet bilip andan infi'al etmezler.

کر از تحمل من خصم شد زبون چه عجب / فلک حریف زبردستی مدارا نیست

3. Ger ez-taḥammül-i men ḥaşm şüd zebūn çi 'aceb/ Felek ḥarīf-i ziber-destī-i mudārā nīst²

Eger benim taḥammülümünden ḥaşm, za'if oldu ise ne 'aceb? Zīrā ḥaşm, benim gibi beşerdir. O degil, felek-i a'zam daḥi müdārā-ı a'zam şānınıñ ḥarīfi degildir. Ya'nī bir ādem müdārā ile semāya 'urūc etdi deseler, emr-i mümkinir; inkār olunmaz. Zīrā ādetde bir emr-i mümteni'ü'l-ḥuşul ki, göke çıkmak andan āsandır, derler Şā'ib-i merḥūm müdārāniñ medḥinde bu mübālağayı irād eyledi ve vāqı'dır. Lākin herkes bu eksiriñ tarḥını bilmez. Zīrā zımnında isāetühü iḥsān mefhūmu mündericidir, yoksa yalnız ḥaşmdan taḥarrüzde [47b] maḳām-ı ḥuşūmetde durmamak ve kelāmına muḳābil cevāb söylememek kifāyet etmez. Belki müdārāniñ aḥaşş-ı mefhūmu zıkr etdigimizdir ki, ḥadīş-i şaḥīḥde daḥi vārid olmuşdur. Aşlā taḥallūf etmeyip sırrına vāqıf olan 'adāvetle zāhir ü bātının vīrān etmez. Siyyemā herkesiñ 'adüvvü ekberī ve düşmen-i ḥuşūmet-perverī olan nefsiyle müdārāda olan sühūlet kesb-i şafā vu selāmet, tarīk-i pür-ḥaṭar iktifā bir ni'mete kıyās olunmaz. Meşelā şūfiye cānibine ednā maḥabbeti olanlar bir an olmaz ki, temennā-yı terk ü tacrid etmeyeler. Lākin nefsi-i şehvet maraz bir türlü rızā vermediginden mā'adā

¹ Aşk vadisinin suyu gerçi arslanın cesaretidir, ciğeri susamış olanların kalabalığından onda yer yoktur.

² Eger benim dayanma gücümünden düşman güçsüz olsa buna şaşılır mı? Felek güçlü bir rakip olup seninle müsamaha etmez.

huşûs-ı mezkûreniñ levâzımı hâtıra geldikçe vücûh-ı şu‘ûbetlerin birer birer ve niçe halâf-ı meşrebi harekât u sekenâtın vuķû‘un farzla niyet-i tecrîde fütür belki maħabbet-i ma‘hûdeye kuşûr irâş eder, ammâ müdârâ fennin bilen ‘ariflerine ĥasebü’l-ımkân shevât-ı nefsâniyesin icrâya ruĥşat verip bir zamân terk ile muķayyed olur. Meşelâ ibtidâ lisânın taḥîre ‘azîmet edip kizb ü ġaybetden ĥırâsetde mübâlaġa etdiġi gibi bir mücib-i va‘d-ı İllâhî a‘mâline vaşf-ı şalâĥ mülâzım olup rûĥ-ı cānibinde vâfir kuvvet ĥâşıl olur ki, nefis tiryāk koķlamış yılan gibi hareketden kalır ve ‘arif bunu müşâhede edince bi’z-zarûr ‘âlem-i ġalbe teveccûh edip lisânı gibi bi-‘aynihi anı da ĥavâtır-ı fâniyeden ĥıfz ve fikr-i vâhid ile ġaşr u zabt eyler. Bu maķâma vuşûl müyesser olunca nefsiñ harekâta mecâli ve ṭâ‘at-ı Rabbi’l-‘âlemîn’e maṭba‘ ve ĥilâfine ihtimâli ġalmayıp ‘arif ne ġüne meşakķata sevķ eder ise şaĥîĥ i‘tikâd ile tâze müslümân olmuş kâfir gibi neşât-ı tam ve inķiyâd-ı tamâm izĥâr eder ve bu rütbelerde daĥi maķâmına ġöre [48a] ru‘ûnetleri zuhûr eder, lâkin ‘arif yine eski ġullandıġı üslûb-ı ĥakîmâne ile terbiyesine ġâdir olur. ġaldı ki, ibtidâdan ġillet-i ekl ü ĥalkdan inķitâ‘ u shevâtından nâ-ümid etmek murâd olursa bir türlü imkân-pezîr olmadığı erbâb-ı ĥâliñ şehâdetleriyle şâbitdir. Meger bir insân-ı kâmile nefsin teslim edip kendi irâdetinden bi’l-küllîye münselib ola ve cihet-i müdârâ vech-i muķarrerde budur ki, ben lisânımı zabt edeyim diyü niyet etsek aşlâ nefsiñ ĥâcetine gelmez ve bu emrde kendi shevâtından biriniñ inķitâ‘ın ĥiss etmez ki, ‘inâd eyleye. Şoñra ‘âlem-i ġalb tedbîrine müteveccih olduġda çoķluk rızâ vermez. Lâkin o ġadar men‘e ġudreti de ġalmaz. Bu zıkr etdiġimiz üslûb ‘ariflerin ṭarîķ-i ĥâşleridir ki, ġavânîn-i şer‘ ve sülûka itṭilâ‘dan şoñra taḥşîli herkese mümkündür derler ve lisân-ı şer‘de daĥi aħabb-ı a‘mâl edvem olandır. Yoksa ekşer olan degildir. Vürüdî bu müdârâ-yı nefsâniyeye işâretidir.

چه حاجتست بدامن چو آتش است بلند / جنون کامل ما را هوای صحرا نیست

4. Çi ĥâcetest be-dâmen çü âteş est bülend/ Cünûn-i kâmil-i mâ-râ havâ-yı şaĥrâ nîst¹

Çünkü âteş bülend ve ‘âlî ola dâmenle havâlandırmaya ne ĥâcet? Bizim cünûn-ı kâmilimiziñ ârzû-yı şaĥrâsı yokdur. Şaĥrâdan ġarâz âteş-i cünûna dâmen şaĥrâlardan istimdâd ve havâ ümîdiyle olur. Maṭlab-ı bî-istimdâd ĥâşıl olunca ‘abeşe iştiġâlden ise

¹ Ateş yüksek olduğunda eteġe ne ihtiyac vardır? Bizim tam deliliġimiz çölü arzu etmez.

beyne'n-nās başka bir kemālin taḥṣīline meşğūl olmak āsāndır ve efdaldır. Cünūndan ġarazı dūnyā ḥaḳḳında 'aql-ı ma'āşīñ 'ademīdir ve āteşe teşbīhi müzahrefāt-ı fāniyeyi ḳabūl etmeyip yaḳdġı cihetdendir ve her ḳanda bir merd-i kāmīl müşāhede olunur ise diḳḳat edenler āşkāra bilirler ki, rütbe-i şalāḫı ḳillet-i 'aql ma'āşī ḳadardır. Ziyāde olmak mutaşavvir degildir ve şāhidi *entūm a'lemū bi-umūri dūnyākūm*¹.

بچشم هرکه دران روی آتشین محو است / بهشت تفرقه خاطر تماشا نیست

5. Be-çeşm-i herke der-ān rūy-ı āteşīñ maḥv est/ [48b] Bihişt tefriḳa-yı ḥāter temāşā nīst²

'Ādetā bir dil-bere temāşā eşnāsında andan ziyāde bir maḥbūb görünse evvelki dil-berīñ temāşāsına ḫalel ü tefriḳa verdigine bināen buyurur ki, her kimiñ gözünde ki, o āteşin çehrede fānī vü maḥv olmuştur. Cennet-i temāşā, ḥātırınıñ tefriḳası olmaz. Zīrā tefriḳa-endāz elbette a'lā olmak gerek bu beytinde celāl içinde cemāl müşāhedesiniñ zevḳi rütbesin terciḫ edip vech-i rüchānı gizlemiştir. Lākin bir mişāl ile beyān edelim ki, ḫattā Şā'ib-i merḫūmuñ rütbe-i 'irfānın erbāb-ı zevḳden olmayanlar daḫi bilsinler. Bir ādem bir dil-bere mübtelā olduḳda elbette anıñla mu'āmelesi gāḫ celāl u gāḫ cemāl üzere olup celālī vaḳtinde ḫāline göre o dil-berīñ o 'āşīḳa olan eṭvār-ı ma'sūḳānelerinden biriniñ selbi ve yaḫūd men'ı bīçāre 'āşīḳı maḳām-ı ḫavfa iṣāl eder ve mu'āmele-i cemāl eşnāsında ḳaziyeñiñ in'ikāsı ḫavfı muḫarrefātıñ cümlesinden ziyāde ve eşeddir. Lākin 'āşīḳ başiret üzere bulunup dil-berīñ celālī ḫālīnde olan cemālını derk eylese bu bir şafādır ki, aşlā kederi taşavvir olunmaz. Zīrā muḫāṭaranıñ pek a'lāsı celāl ise ḫāzır u 'aksi cemāl olacak muntazar. Bu şūretde ki ḫüsn-i medrek aralık maḫşūlü bir ġarīb keyfiyettir; meşelā çok dil-ber olur ki, ġazabı ḫālīnde cemālınıñ bir başka perdeden bir zūhūru olur ki, rızā vu cemāl vaḳtinde bulunmaz ve bu perde bundan ziyāde açılmaz ve bu meşelli nüktelerden geçilmez.

محبت پدری کرچه هست دامن کیر / حریف جذبه مردانه زلیخا نیست

6. Maḫabbet-i pederī gerçi hest dāmen-gīr/ Ḥarīf-i cezbe-i merdāne-i Zūleyḫā nīst³

¹ أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ: Dünyevi işlerinizi en iyi siz bilirsiniz. Hz. Muhammed'in hadisidir.

² Her kim ki o ateşli yüzde mahv olmuştur, cenneti görmesi aklının karışmasına sebep olmaz.

³ Babalık sevgisi gerçi insanı bağlar, Züleyha'nın erkeksi çekiciliği kadar değildir.

Pedere mensüb olan maḥabbet egerçi dāmen-gīr ise de lākin yine Züleyhā'nın cezbe-i merdānesiniñ akrānı degildir ve қаziye-i vāqı'a şāhed-i maẓmūndur. Ya'nī *Yüdrükü veledehü*¹ olan maḥabbeti küllün cüz'ine maḥabbetidir ki, elbette [49a] mülāzemet iktizā eder. Ammā 'āşıkıñ ma'şūka maḥabbeti ḥaḳīkatde şey'İN kendi nefesine olan maḥabbetidir ki, maḳām-ı ittiḥād olduğu ḥayşinden aḳvā ve eşed olur.

کدام شبنم کستاخ در نظر بازیست / که رنگ عصمت کلهای باغ بر جا نیست

7. Kūdām şebnem-i güstāḥ der naẓar-bāzīst/ Ki reng-i 'işmet-i gülhā-yı bāğ ber-cā nīst²

Ḳanğı edepsiz şebnem naẓar-bāzlıḳda ve pey-der-pey dest-i nigāh-ı 'āşıkānesin derāzlıḳdadır ki, bāğıñ gülleriniñ reng-i 'işmeti yerinde degildir; zīrā bu dil-ber ne ḳadar şerm-ālūd olursa da 'āşık-ı küstāḥ her naẓar etdikçe perde-i ḥayāsından elbette birin def' ederek şoḥbet naẓariyeyi te'şīr eder. Ve ḥikmet cihetinden bir cismiñ rengini izāle etmek murād olunsa o renge münāsib bir şū tedārik edip ḥarāret-i laḳife ile o şuyu o cismden uçararak o rengi maḥv ederler ve maẓmūnda bi-'aynihi şebnemiñ ḥāli böyledir. Şā'ib-i merḥūm bu tedbire işāret ḳaşdıyla naẓm etmişdir.

می که خشت زخم بر نداشت کم زور است / زبون عقل بود عاشقی که رسوا نیست

8. Meyī ki ḥişt zi-ḥum ber-nedāşt kem zūr est/ Zebūn-ı 'aḳl büved 'āşıkī ki rüsvā nīst³

Bir bāde ki, küpün ḳapağı olan kireci ḳaldırmadı, kem zūr u nāḳışdır. Kezālik bir 'āşıkda ki, rüsvāy olup ḥum cisminden ḥişt 'aḳlı etmeye za'if ve 'aḳlıñ zebūnidir. Bir kerre 'aḳlı etmeye za'if ve 'aḳlıñ zebūnidir. Bir kerre 'aḳl ma'āşdan ḥalāş olmayınca keyfiyet-i 'aşḳ mezāc-ı 'āşıkda kemā-yenbağı nümāyān olmaz.

¹ بُدْرُكٌ وُلْدُهُ: Oğlunun farkına vardı. Bir hadistir.

² Hangi edepsiz şebnem şuhça bakar ki bahçenin güllerinin masumluk rengi yerinde değıldir?

³ Küpün kağındaki kireçi kaldıramayan şarabın gücü azdır. Rezil olmayan âşık akılsızdır.

کدام صبر و چه طاقت کدام عقل و چه هوش / بعالمی که منم پای کوه برجا نیست

9. Kūdām şabr u çi tākāt kūdām ‘aql u çi hūş/ Be-‘ālemī ki menem pā-yı kūh ber-cā nīst¹

Kaᅅı şabr u ne tākāt, kaᅅı ‘aql u ne fikir? Benim olduğum ‘ālemdede şebāt u kaᅅār ve temkīnde meşel olan daęıñ ayağı yerde degildir. Ya ‘nī bi’t-ᅅab’ o ‘ālemiñ eczāsında ıztırāb-ı evşāf-ı lāzımadandır. Murādı mübādī-i keşfde levāyih-ı cemālda ᅅāşıl olan ᅅāleti ifādede ızᅅār-ı ‘aczdır. Ammā maẓmūnuñ celāle daᅅı şarfı mümkün idi. Eger daęıñ ayağı [49b] havāda olmasa ve fi’l-aşl, meşreb-i şūfiyeden her ne miķdār bir ādem taᅅşil edebilir ise Şā’ib’iñ murādını o ķadar idrāka ķudreti olur, yoksa inkār şuyunda bulunan bir zamān pend-i ‘Atᅅār’a mülāzemet etmek ķabūl şartıyla vācibdir.

در آسانه سیمرغ همت صائب / نشان لگه پیسی ز زال دنیا نیست

10. Der-āşiyāne-i sī-mürę-ı himmet-i Şā’ib/ Nişān-ı lekke-i pīsī zi-zāl-ı dünyā nīst²

Şā’ib’iñ himmeti ‘anķasınıñ āşiyānesinde bir beraş lekesiniñ nişānı zāl dünyāda yokdur. Bu maķᅅa ‘ında Şā’ib, kışsa-i meşhūreye mebnī, pek ziyāde laᅅif edā ile dünyādan inkıᅅā’, ‘alāķasın irād eyledi; zīrā derler ki, Rüstem’i eyyām-ı tufūliyetde ‘anķa götürüp āşiyānında müddet-i medīd terbiye etmişdir ve Zāl ki, Rüstem’iñ pederidir; anadan doğma tüyleri beyāz olduęıķün Zāl tesmiye etmişler ki, pīr demekdir. Güyā ‘anķa egerçi ‘uzletle meşhūr ise yine āşiyānında bir leke ķalmışdır diyü Zāl’iñ oęlu Rüstem’e işāret eyledi.

GAZEL 22

Mefā’ilün/fe’ilātün/Mefā’ilün/fe’ilün

ترا که عالم آیینه عالم ابست / چه احتیاج به تحصیل باده نابست

1. Tū-rā ki ‘ālem-i āyīne ‘ālem-i ābest/ Çi iᅅtiyāc be-taᅅşil-i bāde-i nābest³

¹ Hangi sabr ve nasıl bir dayanma, hangi akl ve nasıl bir zekā? Olduğum dünyada dağın dibi yerde değil.

² Sâib’in himmetinin anka yuvasında dünyanın Zal’ının leke izi yoktur.

³ Seni ki, ayna dünyası su dünyasıdır, katışksız şarabı elde etmeye ne ihtiyaç vardır?

Saňa ki, ‘ālem-i āyīne bāde ‘ālemi ve mey meclisidir, şāf bāde taḥşīline ne ḥācetdir; zīrā ḥāşılı taḥşīl ve evkātı ta‘ṭil cihetinden ‘abeşe iştiğāldır. Bu maṭla‘-ı ğarrāyı maḥbūba ḥiṭāb olmak üzere fehm edenler lā-cerem ḥumār te‘essüfde qalırlar. Lākin herkese ḥiṭāb olmak vechi üzere taḥkīkī murād olunsa elbette kendi ḥānesinde küp tedārik edip bāde kurmaya muḥtāc ve cevārında bulunan şulehā vu ‘ulemā ma‘nevī olursa da rāyiḥasın ḥiss edip ğüft ü ğūya bā‘iş olacağın yaqın edenler üslub-ı ḥakīmānesi qadar gizlice isti‘māl edip *İzā bülātüm bi‘l-ma‘āşīfe’s-tetirū¹* perdesinde şafā-yāb olurlar, eger āyīneye bakıp sülāfe-i ḥikmet-i ‘alīm ü ḥakīmden bir cür‘a tedārik edebilirsin. Şā‘ib’iñ mey-ḥāne-i ḥakīkatde rütbesin müşāhede edersin *ceffü‘l-kalem²*. "*İzā bülātüm bi‘l-ma‘āşīfe’s-tetirū³* esrārdan ba‘z ‘ilm ile ‘amel etmek, erbāb-ı zāhir ‘indinde ma‘āşī kabīlinden olunca ğaybet ve sebbeh müeddī olduğı cihetden setrī vācibdir. *İttekū mevākı‘a‘t-tühemī⁴* maḥūlesine teşbīh ve āḥād-ı mü‘minīni nefsi gibi ma‘şiyete vuqu‘dan iḥtirāza tenbīh olmuş olur. *İfhem ve lā-tekellem⁵*."⁶

ز عشق اكر نكنم كرهه نيست بيدردى / غبار خاطر من سنك راه سيلابست

2. [50a] Zi-‘aşq eger ne-künem girye nīst bī-derdī/ Ğubār-ı ḥāṭır-ı men ü seng-i rāh seyl-ābest⁷

Eger ‘aşqdan ağlayıp feryād etmez isem derdsizlik ve ten-perverlik degildir; zīrā benim ğubār-ı ḥāṭırım ve ekdār-ı ğam-ı rūzgārım seyliñ ṭarīkiniñ taşıdır. Ceryānına māni‘ olur ve vākı‘ā ğāhice ālām u ekdārīñ hücūmu bükāya māni‘ olduğı görülünmüştür. Lākin Şā‘ib-i merḥūm, ma‘kūlu maḥsūsa teşbīh ṭarīkiyle irād eyledi.

ز چهره كل سيراب رنگ شد سفرى / هنوز شبنم بيدرد در شكر خوابست

¹ اذا بليتيم بالمعاصي فاستتروا : Şayet günahlara maruz kaldıysanız kendinizi gizli tutun. Hadis olarak bilinmektedir.

² جف القلم: Kalem kurudu. Hz. Muhammed’in hadisidir.

³ اذا بليتيم بالمعاصي فاستتروا : Şayet günahlara maruz kaldıysanız kendinizi gizli tutun. Hadis olarak bilinmektedir.

⁴ انتقوا مواضع التهم : İftira nitelipinde pozisyonlardan kaçınım. Hz. Muhammed’in hadisidir.

⁵ افهم و لا تكلم : Anla ve konuşma.

⁶ Nüşhanım sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

⁷ Aşktan ağlamasam dertsizlikten degildir, benim fikrimin tozu sel suyunun yolunun taşıdır.

3. Ze-çehre-i gül-i sîrâb reng şüd seferî/ Henüz şebnem-i bî-derd der-şeker h̄'ābest¹

Gül-i sîr-ābîñ çehresinden renk seferli oldu, hālā şebnem-i bî-derd ve ten-perver şeker h̄'ābdadır; ya 'nî 'āşıkā lāzım olan bîdār olup tecelliyāt-ı cemālî vaqtiyle müşāhede etmek idi. Lākin şebnem, āşār-ı tecellî müstakar olur, hayāliyle ğafletde kaldı. Egerçi mazmūnuñ haqîkati bu ise de gül-i sîr-ābîñ çehresinden renk seferli oldu ta'bîri, 'āşıkñ gülü bā'ış-i infî'āl-i maḥbūb olur diyü şebnemiñ uykusın uçurmak murād etdi.

دریکه بر رخ زاهد بکل بر آوردند / بچشم مردم ظاهر پرست محرابست

4. Derî ki ber-ruh-ı zāhid be-gil ber-āverdend/ Be-çəşm-i merdüm-i zāhir-perest mihrābest²

Bir kapıña zahidiñ yüzüne çamur ile yukarı kaldırıp seddetdiler, zāhir-perest ādemiñ çeşminde mihrābdır. Sābıqā taḥrîr olundu ki, şūfiyeniñ daḥl etdiği zühd ve anıñla muttaşif olan zāhid yalnız 'ibādāt-ı bedeniye ile kâ'im olup taḥalluk bi'l-esmā tarafına iltifātla mekāyid-i nefsāniye ve şeytāniye daḳıḳalarına vāḳıf ve merātib-i seyr ü sülūka 'ārif olmayana derler. Hemān haqîkati naşîhat u irşāda mebnîdir; yoksa zühd, erkān-ı 'azîme-i sülūkdan olduĝu bedîhîdir ve Şā'ib-i merḥūm şā'irāne buyurur ki, o halkıñ mihrāb-ı zāhid dedikleri bi-'aynihi bātın tarafından zāhide sedd olunan kapıdır. Ya 'nî eczā'-i vücūddan ki [50b] evvel ü āḫir ve zāhir ü bātın esmālarıdır. Zāhid yalnız zāhir esmine muḳayyed ve andan infikāk kabūl etmediği için dervāze-i bātın aña nisbet mihrāb gibi münsed olup keyfiyet-i teveccüh-i ḥazret-i bātın neş'etlerinden bî-ḥaber ve pes-i dīvār-ı zühd-i ḥuşkda mānend-i mürĝ-ı bî-per qalmışdır.

زسیل حادثه دلہای روشن آسوده است / درین خرابه متاعی کہ هست مہتابست

5. Zi-seyl-i ḥādişe dilhā-yı rüşen āsūde est/ Der'in ḥarābe metā'î ki hest meh-tābest³

Ḳulüb-ı münevvere seyl ḥādişeden rāḫat ve ĝarāt-ı fiten eyyāmıñ fikrinden ferāĝat ḥāşıl etmişlerdir ve bu ḥarābede ki, dilhā-yı rüşendir, bulunan metā' meh-tābidir ki, seyliñ

¹ Suya doymuş gülün yüzünden renk yolculuĝa çıktı (gitti); dertsiz çiğ tanesi henüz tatlı rüyadadır.

² Zahidin yüzüne çamur ile yapılan kapı, görünüşü tapan halk gözünde mihrabtır.

³ Olayın selinden gönlü açık olanlar rahattır. Bu harabede olan şey ay ışığıdır.

anı telef etmeye kudreti yokdur. Harābe ta‘biri me‘lūf u mu‘tād olan ma‘nāyadır ki, umūr-ı dünyeviye ve ālāyiş-i fāniyeden bir şey olmamak kaçdıyla irād eyledi; zīrā terk-i külliden elbette nūrāniyet-i kalb hāşıl olacağında şübhe yokdur. Hattā hamāme duhūlda olan şifātūn aşlı, o şuveri tecerrüdūñ feyzidir diyenler kim dememişlerdir ve meh-tāb ta‘birinde nūru şemsden müntakıl olmak remziyle ber-emr-i daķıķa işāret eyledi.

گرفته است بت احتیاج عالم را / مدار چرخ تنک مایه هم بدولابست

6. Girifte est büt-i ihtiyāc ‘ālem-rā/ Medār-i çarḥ-ı tünük-māye hem be-dolabest¹

Büt-i ihtiyāc ‘ālemi zabt etmişdir, bir rütbe ki, yufķa sermāyeli çarḥūñ daḥi medārı dolabladır, ya‘nī herkes ihtiyācına ḥidmetin kuşur etdiği cihetden puta tıpar şūretinde derler, hattā çarḥ bile seyr-i istiķāmete eyyāmım vefā etmez diyü devr-i dā‘im olan ihtiyācına ḥidmet etmededir ğarażı, ihtiyāc mefhūmunuñ ‘ālem-i meṭā‘ı olmasında mübālağadır.

چرا صدف نکند چاک سینه را صائب / درین زمانه که جوهر شناست نایابست

7. Çirā şadef ne-küned çāk sīne-rā Şā‘ib/ Der‘in zamāne ki cevher-şināset nā-yābest²

Niçün şadef, sīnesin çāk etmeyesin? Şā‘ib, bu zamānede ki, cevher-şinās yokdur. Ya‘nī şadefiñ bu mu‘āmelesi gevheleriniñ kadrını bilmediklerinden taḥayyülü ile [51a] Şā‘ib daḥi ‘aşrında bu kadar rağbetle şı‘riniñ kıymetini bilmediklerinden şikāyet eder, lākin haķ budur ki, kelāmı rütbe-i siḥrde herkes ‘özüne vāşıl olacaķ ma‘nā degildir. Yoksa i‘tibār-ı zāhiri istimā‘ımıza göre kāmil ve iltifāt-ı ḥavāş u ‘avām haķķında şāmildir.

GAZEL 23

Mef‘ūlü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

¹ Dünyayı ihtiyaç putu sarmış, sermeyesini az olan çarḥın medarı bile kuyudan su çıkartan makineye baĝlıdır.

² Ey Sâib, neden sadef göğsünü yarmasın? Bu devirde ki cevheri bilen azdır.

تاخط بدور ماه رخت هاله بسته است / از هاله مه بخلقۀ ماتم نشسته است

1. Tā-ḥaṭ be-dūr-ı māh raḥt-ı hāle beste est/ Ez-hāle-i meh be-ḥalka mātem ne-
şeste est¹

Tā-ḥaṭ, seniñ māh ruḥuñ devrine hāle bağlayalı kamer, halka-i mātemde oturmuşdur ki, hālesidir. Ez-hāle lafzındaki ez-ḥalka-i mātemi beyāndır ki, ‘Arabī’de *min beyānihi*² ma‘nāsını ifāde eder. Şā’ib-i merḥūm, katı çok isti‘māl eder; ya‘nişeniñ ruḥuñ etrāfında ḥaṭ zūhūr edeli cemālīñ bir rütbe kemālī buldu ki, kamer mātem halkasında o nūr gibi hālesinde mukedder oldu.

غافل مشو ز پاس دل بقرار ما / کین مرغ پر شکسته قفسها شکسته است

2. Ġāfil me-şev zi-pās-ı dil-i bī-ḳarār-ı mā/ K’ın mürġ-ı per-şikeste ḳafeshā şikeste
est³

Bizim bī-ḳarār olan ḳalbimiziñ hıfzında ġāfil olma, zīrā bu mürġ-ı şikeste-per çok kafesler kırmışdır. Zāhiren za‘fin müşāhede edip hīrāsetinde teġāfūl etme şikeste etdiği kafeslerden biri dil-berin zūlfidir ki, eşher-i evşāfından olduğu cihetden şikeste lafzını ḳalbine zımnen işāret eyledi ve etvār-ı ‘āşık-ı mutlak, cemāl-i maḥbūbāne gūne gūne zīnet vermededir.

نتوان بما رسید ز غمازی نشان / نقش پی رمیده داده جسته جسته است

3. Netvān be-mā resīd zi-ġammāzī-i nişān/ Naḳş-ı pey-i remīde-dilān ceste ceste
est⁴

Nişān-ı ġammāzılığında bize erişmek mümkün değildir; zīrā remīde-dilleriñ iziniñ naḳşı ceste cestedir. Müterādif değildir ki, sülūk etdiği tarīka mütāba‘atla şāhib-i naḳşa erişile ma‘lūm olan budur ki, ihtilāf-ı emzice lā-cerem ḥarekāt u sekenātın ihtilāfın iktizā eder. Siyyemā sülūk-ı tarīkat-ı şūfiyeniñ a‘zam-ı şürūtu terk ü tecrīd olunca elbette sālīke lāzım olan tedrīcī türük ile muḳayyed olmaqdır. Mürīdlerden ba‘zı bir ayda [51b] terk etdiği me‘lūfāt-ı tabī‘iye mürīd-i āhire bir yılda müyesser olmaz ve gāhice ‘ināyet-i

¹ Çizgi ayın çevresinde ay ağılı elbisesi bağladığı zamana kadar ay ağılından halkaya hüzn oturmuş.

² من بیانیه: yaptığı açıklamadan

³ Bizim kararsız gönlümüzü korumayı unutma, çünkü bu kanatları kırılmış kuş birçok kafes kırmıştır.

⁴ Kovuculuk izinden bize erişmek mümkün değildir çünkü ürkmüş gönüllerin izi atlamış atlamıştır.

cezbe-i kuvvetde bulunup İbrāhim-i Edhem gibi, Şeyh-i Ekber gibi Fazl b. ‘Ayaż gibiler, bir himmetde nihāyet terke vāşıl olurlar ve zāhiren bu sādāt-ı kirāma evāmir ü nevāhilerde ittibā‘ eden sālİKler müstahlif olduđdan Őoñra dađı kendüleriyle kibār-ı mezĸüreniñ beyninde tefāvüt-i ‘azīme bulunca ma‘lūmları olur ki, aralıĸda anlarıñ tuĸrāt-ı ĸudsiyelerinden ĸafletleri bāiş-i te‘ahĸur-ı maĸām-ı ĸurbiyetleri olmuşdur. Şā‘ib-i merĸūmuñ murādı, bu mażmūn nezāket-i meşĸündür ki, naĸş-ı peyden ĸaraż ki, sālİK-i evveliñ tarīĸidir. Adım adım olunca teba‘iyetle hem-menzil olmak müşĸildir.

کردون نظر به بیصران بیشتر کند / زنی هلاک آینه زنگ بسته است

4. Gerdūn nazar be-bī-başarān bīşter küned/ Zengī helāk-ı āyīne-i zeng beste est¹

Şā‘irāne buyurur ki, gerdūn, bī-başarlara çok nazar eder; zīrā zengī paslanmış āyineniñ ‘aşıĸıdır. ĸālībā elsene-i ĸalkda siyāhlar şāf āyinede kendüleriniñ ĸehrelerinden ekrāh etdiĸiçün paslı āyineyi severler. Mefhūmu şāyi‘ olduğuna bināen felek dağı körlere nazarı çok eder ki benim ‘aybımı bunlar görüp beni teşĸir etmeye ĸudretleri yokdur diyü irsāl-i meşelden ma‘lūm olur ki ‘Arablar, āyineniñ zeng-bār olduğun sevdikleri, kendileri gibi teşĸir edemediĸi içündür.

رکهای جان باده کشان درکشاکش است / امروز باز رشته سازی کسسته است

5. Regĸā-yı cān bāde-keşān der-keşākeş est/ Emrūz bāz reşte-i sāzī ĸüseste est²

Bāde-keşlerin cān tamarları keşākeşdedir, bugün bir sāzīñ ipliĸi üzölmüşdür. Ya‘nī bāde-keşlerin vazīfe-i yevmiyeleri vaktiyle icrā olunduĸda her biriniñ vücūdu bir sāz-ı āheng-sāz olup bevā‘iş-i sürūr u şafāya mażhar olurlar, lākin bugün mā-cerāniñ ĸuşūrundan şuyu kesilmiş ayırmaĸ gibi süst-endām ve meclisleri bī-intizām olmuşdur.

از مرک و زندگانی ما عشق فارغست / دریا دلی بموج و حبابش بسته است

6. [52a] Ez-merĸ ü zindeĸānī-i mā ‘aşĸ fāriĸest/ Deryā dilī be-mevc ü ĸabābeş beste est³

¹ Felek, gözü kapalı olanlara (körlere) daha fazla bakar çünkü zenci paslanmış aynaya âşıĸtır.

² Can damarları kadeh alarak ĸeĸişmededir, bugün bir sazın ipliĸi kopmuştur.

³ Aşĸ, hayat ve ölümden rahattır (onlara baĸlı deĸil). Deniz dalga ve hava kabarcıĸına gönöl vermemiş.

Bizim ölüp diri olmamızdan ‘aşk fāriğdir. Deryā, mevc ü ḥabābına gönül bağlamamıştır. Ya ‘nī ‘uşşāk, muḥīṭ-i ‘aşkıñ emvāc u ḥabābı maḳāmında olup her sâ‘atde hezārān hezāri telef ve hezārān hezāri ḥalef olmadadır. Lākin ‘aşkıñ vücūdlarından ferahı ve fenālardan terḥi yokdur.

خواهد ثواب بت شکنان یافت روز حشر / سنکین دلی که توبه ما را شکسته است

7. Ḥ‘āhed şevāb-ı büt-şikenān yāft rüz-ı ḥaşr/ Sengīn-dilī ki tevbe-i mā-rā şikeste est¹

Ḳıyāmet günü put-şikenlerin şevābın bula gerekdir, bir taş gönüllüñe ki, bizim tevbemizi kırmıştır. Ya ‘nī ‘ināyet ü kerem, kirdigārdan ziyāde müznib tevbesine i‘timād u tevbesi kendine bā‘iş ‘aceb ve tã‘āt u ictihādına istināda sebep olan kimesneniñ tevbesin kırıp kendi gözünde aḥḳar ‘ibād olmasına bādī olan kimesne āḥiretde put kıranlar şevābın bulur demektir. Birkaç ğazel-i muḳaddem bu bāba müte‘allik kelām, muḥaḳḳaḳ sebḳat etmiştir. Mürāca‘at oluna maḥaşşıl-ı kelām, ‘ibādāt u tã‘āt-ı dergāh-ı Rabbānī’de ‘abdiñ ḥaḳāret ü zül ve istiknātına sebep olup keşret-i ictihādı kendi ğamında kendiniñ ḥaḳāretine bādī olmaz ise bir şey’e nā’il olamaz.

خون کریه میکند در و دیوار روز کار / تا شیشه دل که خدایا شکسته است

8. Ḥūn girye mī-küned der ü dīvār-ı rüzgār/ Tã-şīşe-i dil ki Ḥudāyā şikeste est²

Rüzgārīñ der ü dīvārı ḳan ağlar. İlāhī kimiñ şīşe-i ḳalbi münkesir olmuşdur? Evvelā bir ḳalbiñ münkesir olması bu muşibeti müstelzimdir, demek hemān mübālaĝa degildir ve şāniyen bir nefsi ḳatıl eden cem‘-i nāsı ḳatıl etmiş gibi ve bir nefsi iḥyā eden cümle nüfūsu iḥyā etmiş gibi olunca ‘avārız-ı cüz’iyeler daḥi mefhūm-ı āyet-i kerīmeye ḳıyās olup mümkün olduğu ḳadar ḥalkı tekvīrden iḥtirāz üzere olmaya bu tenbīh-i ‘ārifāne cümlesine vācibdir [52b] ve ḥalkıñ rızāsı mevlānıñ rızāsına şāhid olduğuna delīl *mā-reāhü’l-mü’menūne ḥasenen fe-hüve ‘inde’llāhi ḥasenün*³ uḥrāda "buña münāsib"⁴ ḳatı vāfirdir ve Ḥazret-i Mūsā’ya Rabbi’l-‘ālemīn’iñ vaşiyetlerinden biri, "Yā Mūsā!

¹ Bizim tövbemizi kıran o taş gönüllü, mahşer gününde put kıranların sevabını aldı.

² Allah’ım kırılmış olan şışeden gönül için devrin kapı duvarı, kan ağlar.

³ مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ: Müslümanların iyi saydığı şey, Allah katında da iyidir.

⁴ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

Ḳullarımdan bir cemā'ınıñ umūrun saña tefvīz edersen anlara merḥamet ile benim ruḥuma merḥamet edersin diyü vārid olmuştur, 'ākıla bu kifāyet eder."

صائب کثوده اند برویش در بهشت / هرکس زبان زنیک و بدخلق بسته است

9. Şā'ib güşüdeend be-rūyeş der-i bihiş/ Herkes zebān zi-nīk o bed-i ḥalk beste est¹

Şā'ib, cennet ḳapısının o kimseniñ yüzüne açmışlardır ki, ḥalkıñ nīk ü bedinden ve ḥasenāt u seyyi'ātından dilini bağlayıp ḥıfz etmiştir; zīrā ilkin söylemede ḡıbtā daḥi olur ise şüret-i ḥasedde vāḳı'dır ve seyyi'ātın söylemede dünyā vu āḥiret mazarratı herkesi ma'lūmlardır ve bu şüretde bulunan kimselerin Rabbi'l-ālemīn ḳulūblarından ḡilli iḥrāc ve ḥayāt-ı ṭayyibe dünyāda evşāf-ı ehl-i cennetiñ aḥaşşı ile kadrların terfi' etmiştir.

GAZEL 24

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

نازک اندامی که عالم تشنه آغوش اوست / سایه بالای او از سرکشی همدوش اوست

1. Nāzik endāmī ki 'ālem teşne-i āḡuş-ı ūst/ Sāye-i bālā-yı ū ez-serkeşī hem-düş-
1 ūst²

Bir nāzik endāmlı dil-ber ki, 'ālem anı ḳucmaya teşnedir, anıñ ḳāmetiniñ zıllı istiḡnā vu serkeşlikden anıñ hem-düşı vu aḳrānıdır. Ya'nī aña bile taḳarrüb müşkildir. Bunun zāhiri ma'lūm; lākin bāḫını ḡāyet bir laṭif ma'nāya işāretidir. Lisān-ı ḳavmda zıllı fehm edenler bu maṭla'dan bir kitāb te'lifine ḳādir olurlar.

میتوان خواند از بیاض چهره اش چون خط سبز / کفتکو هاییکه پنهان در لب خاموش اوست

¹ Ey Sāib! Herkes insanların iyiliğine ve kötülüğüne ağzını kapatmışsa cennet ḳapısını yüzüne açmışlar.

² Bütün dünya onun kucağına susamış bir narin endamlıdır, onun boynunun gölgesi başkaldırmaktan onunla eşittir.

2. Mî-tevân h̄'ānd ez-beyāz-ı çehreeş çün haṭṭ-ı sebz/ Güft ü gūhāyī ki pinhān der-leb-i ḥāmūş-ı ūst¹

Anıñ çehresi mecmu'asından yeşil haṭ gibi oğumağ mümkindir, bir miqdār sözler ki, anıñ leb-i ḥāmūşunda gizlidir. Lākin meşka muhtāc bu maẓmūn zāhirde dil-berin leṭāfet sīmāsında mübālağadır. Bāṭında [53a] yine maṭla'daki zılla müte'alliḳ esrār-ı ḥafiyeye işāretidir.

زان کلاب تلخ کز رخساره کل میچکد / میتوان دانست پند بلبلان درکوش اوست

3. Z'ān gül-āb-ı telḥ ke'z ruḥsāre-i gül mî-çeked/ Mî-tevân dānest pend-i bülbülān der-gūş-ı ūst²

O gül-āb-ı telḥden ki, gülün ruḥsārından gözyaşı maḳāmında damlar, mümkindir fehm edip bilmek ki, bülbüllerin naşīḥatı kulağındadır gūyā. 'Andelibānıñ gülşenlerde feryādın güllere pend ü naşīḥat edip be-reh-i emān açılıp ḥandān olmadan ḥazer ediñ ki, bu ḥandenin 'akabinde maḳām-ı mükāfata düşüp bir acı ağlama zūhūr eder. Taḥayyülü ile Şā'ib-i merḥūm bu kelimāt-ı maẓmūnu gül-ābdan 'ibāretten çehre-i ḳulūb, ehl-i 'irfāna pāşide eyledi.

آدمی کر خون بکرید از کرانباری بجاست / آنچه نتوانست بردن آسمان بردوش اوست

4. Ādemī ger ḥūn be-giryed ez-girān-bārī be-cāst/ Ānçi netvānist burden āsmān ber-dūş-ı ūst³

*İnnā 'arezne'l-emānete 'ale's-semāvāti ve'l-arzı fe'ebeyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne minhā ve ḥameleha'l-insān*⁴ naş-ı keriminiñ mefhūmın naẓm edip buyurur ki, benī ādem eger girān-bārılığdan ḳan ağlasa revā vu lāyıqdır; zīrā ol ḥaml-i şaḳil ki, āsmān taḥammül edemedi anıñ omuzundadır. Emānetden murād, zāhir-i şeri'atde evāmire imtişāl ve nevāhiden ictinābdır ve 'ālem-i bāṭında daḥi zāhire netice maḳāmında bir

¹ Onun yüzünün beyaz sayfasından yeşil çizgi gibi, o gizli sözler ki suskun dudağındadır okunabilir.

² Gülün yüzünden dökülen o acı gül suyundan kılınabilir ki, bülbüllerin öğüdü onun kulağındadır.

³ Bir insan eğer yükünün fazla olmasından kan ağlarsa yerindedir, gökyüzünün taşıyamadığı şey onun omuzundadır.

⁴ *إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ*: Bir emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kur'an, 33. Sure, 72. Ayet.

ma'nāya işāretidir ki, o ma'nā, kā'ināt beyninde insāna maḥşūsdur. Zīrā melā'ike vü cin fi'l-ḥaḳīka insāniñ eczāsı maḳāmında birer ṭā'ifelerdir. *Tenāhā'l-ḳaderü fī-ḥalkı'l-beşer.*¹

طوق قمری کرچه صایب باشد از دل تنکتر / سرو با آن دستکاه حسن در اغوش اوست

5. Ṭavḳ-ı ḳumrī gerçi Şā'ib bāşed ez-dil tengter/ Serv bā-ān destgāh-ı ḥüsn der-āğüş-ı üst²

Egerçi Şā'ib, ḳumrīniñ ṭavḳı ḳalbden ziyāde zīk ise de yine serv o ḳadar ḥüsn sermāyesiyle ḳumrīniñ ḳucağındadır. Ya'nī serv 'āşıḳına tenezzül edip iltifāt-ı maḥbūbanelerine mürā'āt zımnında ḳumrīlerin zāyi' etmeyince ḳulüb-ı benī ādem ki, evsa'-ı 'avāmildir. [53b] Elbette bir gün vişāle mażhar olur diyü nefsine nisbet verir.

GAZEL 25

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

بادۀ تندیکه از بویش دل منصور ریخت / عشق ایش دست در مغز من پر شور ریخت

1. Bāde-i tündi ki ez-būyeş dil-i Manşūr rīht/ 'Aşḳ-ı āteş-dest der-mağz-ı men-i pür-şūr rīht³

Bir bāde-i tünd ki, aniñ ḳoşusundan Manşūr'un ḳalbi döküldü ve mestāne kelimāt söylemeye cesāret eyledi. Āteş-dest olan 'aşḳ benim beynime döküdü. Elbette māyetü's-sekr olunca sā'ir levāzımında daḥi ittiḥād ederler, lākin tecellīniñ 'adem-i tekerrüründen mā bihi'l-imtiyāz taḳviyet bulunca kendi nefsini Manşūr'dan imtiyāz ve meydān-ı mestān ḳudsiyānda ser-firāz ḳılmaḳ için buyurur ki:

¹ تناهى القدر فى خلق البشر: İnsanın yaratılışında kaderin sınırlılığı vardır. Sufi kitaplarında kullanılan bir sözdür.

² Ey Şâib! Kumrunun gerdanlığı gerçi gönülden daha dardır, serv o güzelliğiyle onun kucağındadır.

³ Bir acı şarap ki, kokusundan Mansur'un kalbi döküldü, ateş ellî olan aşk benim beynime heyecanla döküldü.

از لب خاموش من مهر خموشی برنداشت / باده تلخی که نقش از کاسه منصور ریخت

2. Ez-leb-i hāmūş-ı men mühr-i hāmūşî ber-nedâşt/ Bâde-i telhî ki naqş ez-kâse-i Manşūr rîht¹

Bir bâde-i telh ki, Manşūr’uñ kâsesinden naqşı dökdü, benim leb-i hāmūşumdan mühr-i sükütu kaldıramadı. Bu ma’lūmdur ki, mübâh-ı hādde ba’zı kâselerin sırrın bozup naqşı döker. Bu ma’nāya mebnî, bade-i ma’hūdeniñ hiddetinde bir mübālağa ve kendiniñ mühr-i sükütunuñ metānetinde daħi bir mübālağa irād qaşdıyla nazm eyledi. Ma’lūm ola ki, Rabbi’l-‘ālemīn bizlere bizden akreb olduđu nuşuş kâtı‘a ile şābit, lākin tarīk-i imān u taşdıķ ile ‘avāmīñ bu qurb-ı ilāhīye vuķūfları olmayıp birbirinden tefāvütleri kūt u za‘f taşdıķa rāci‘ bir ma’nādır. Qaldı ki, tarīk-i şūfiyede riyāzāt u ictihādāt ve ezkār u ‘ibādāt ve muhālifet-i shevāt ile kuvā-yı beşeriyete kemāl-i za‘f ‘arız olup bir mürşid-i hakīm elinde mezācına inhirāf, gelmeksiz rütbe-i fenāya varmak muqadder olan kimsenelere vākı‘ olan tecelliyāt yine o sālikiñ zarf-ı isti‘dādı kadar olduğdan soñra anlardan zāhir olan kelimāt, ‘ālem-i mevt-i ihtiyārīden münba‘iş ve tavr-ı ‘uķūldan hāric olunca tabāyi‘-ı hayvāniyeye me’lūf [54a] ve mevti mekrūh görenlere elbette o kelimāt-ı nā-ma’kūl u müstekreh gelir, yoksa haķīkatde o kelāmīñ uşūl-i şer‘-i şerīfe muhālefeti olduğda anlarıñ ‘indinde daħi merdūd olup hudūd-ı şer‘iye yi o sālīke icrā ederler ve bir kimse zann etmesin ki, kibār-ı şūfiyeniñ izhār etdikleri kelimāt-ı ‘ālem-i beşeriyetde ve tab‘-ı hayvāniyetde şādir olmuş ola ve Şā’ib-i merhūmuñ ğarażı şiddet-i tecellīden ve şafvet-i taħallīden ‘arız olan hālātde maķām-ı edebe şiddet-i mülāzemetini ifādedir ve bir daħi kalbiñ bildigini göz göremez ve gözūñ her gördüğünü lisān bi’l-muṭābaķa taķrīr edemez ve ‘ömründe rızā-yı Rabbi’l-‘ālemīn için yigirmi dört sāt nefsin hiss etmeyen cemī‘-ı ‘ömrü rızā hissinde geçenlerin keyfiyet-i hālīn ve mefhūm-ı maķālīn derk edemez ve fevķa külli zī ‘ilmin ‘alīm².

مشت خاک ما چه باشد چیش شوخیهای حسن / این همان برقصت کز یک نوشخندش طور نیست

3. Müşt-i hāk-ı mā çi bāşed pīş-i şūhīhā-yı hūsn/ Īn hemān berķest k’ez yek nūş-ħandeş Tūr rīht³

¹ O acı şarap ki Mansur’un kadehinden resmi döküdü, benim suskun dudağımdan suskunluk mührünü kaldırmadı.

² وَ فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ: Her bilenin üstünde daha çok bilen biri vardır. Kur’an, 12. Sure, 76. Ayet.

³ Güzelliğin şakaları yanında bizim bir avuç toprağıımız ne olacak? O aynı nurdur ki, onun bir gülümsemesinden Tur Dağ’ı döküldü.

Bizim bir avuç toprağımız hüsnüñ şühluklarınıñ huzürunda ne olsa gerek? Bu hüsnüñ şühluqları hemân ol berkdır ki, bir tebessümünden Tūr Dağ'ı päre päre oldu, döküldü. Şâ'ib ba'zikerre böyle hâlt eder. Mecâzi haqîkatden ayırmaq her kāmiliñ kārı degildir. Lākin sen meşki mecāzda met'in ederseñ haqîkatde zahmet çekmezsın, meşelā insān 'ālem-i asğar olunca qalbi 'āleme nisbet Tūr olur ve taşavvur ile bir dil-bere vāfir müddet hasret üzere iken bağıteten bir gūşeden qarşıña çıkıp qalbin ne hālete varır ise o hāleti teraqqî ederek ba'zılara gāşı ve ba'zılara mevt 'arız olup tavr-ı vücūd-ı fānī olur, tecellî-i hüsn-i fānīde bu şūrete girince tecellî-i hüsn bākīye bir enmūzec olmuş olur. Yok ben 'aşıq olduğum yokdur bu hāletler meçhūlumdur dersen gāyet iflāsda yer kapsa anca [54b] bulsan şūret-i mezkūruñ 'aynıdır. Yā bir ādem bir a'lā maṭlabıñla beşāret verse kezālik mişāle kifāyet eder. Lākin mecāziñ medreseleri ma'mūr u sūhteleri çoqdur. O fi-dereş gece gündüz şıfırlayan olma.

گفتگوی عشق با اهل خرد حیفست و حیف / این جواهر سرمه را نتوان بچشم کور ریخت

4. Güft ü gū-yı 'aşq bā-ehl-i hıred hayfest ü hayf/ Īn cevāhir sūrme-rā netvān be-çeşm-i kūr riht¹

'Aşq şöhbeti ehl-i 'uqūlahayfdır hayf! Bu cevāhir sürmeyi kör göze dökme lāyık degildir; zīrā a'mā muzā'af olur ve hem sūrme zāyi' olur. Lākin bir türlü göz açan sürmelerin şimdi revācı vardır ki, *e'l-'iyāzü bi'l-llāhi te'ālā*² bir kerre isti'māl edeniñ ebedü'l-ābād çeşm-i başireti a'mā vu 'ayn-ı zāhiri deqā'ik-i shehevāta bīnā olup tekālif-i şer'iyeyi bi'l-külliyeye görmez olur.

هر سخن کوشی و هر می ساغری دارد جدا / شربت سیمرغ نتوان در کلوی مور ریخت

5. Her sūhan gūşī ü her mey sāğarī dāred cūdā/ Şerbet-i sīmürğ netvān der-gelū-yı mūr riht³

Her sözüñ bir qulağı ve her bādeniñ başqa bir sāğarı vardır. 'Anqaya münāsib şerbeti qarıncanıñ boğazına dökme olmaz. Yok 'inād edip dökersen hem mūru helāk

¹ Akıl ehliyle aşktan bahsetmek yazıktır ve yazık. Bu cevher olan sürmeyi körün gözüne dökülemez.

² والعياذ بالله تعالى: Ve yüce Allah bizi korur. Dua olarak kullanılmaktadır.

³ Her sözün kulağı ve her şarabın kadehi vardır ayrı, anka kuşunun içeceğini karıncanın boğazına dökemezsin.

edersin ve hem ‘anḳāyı taḥḳīr ve kendü nefsiñi sīmürġān-ı Ḳāf *Kellim en-nāse ‘alā-ḳadri ‘uḳūlihīm*¹ beyninde techīl ü teşhīr etmeye bā‘iş olursuñ. Bu bābda şadr-ı evvelden vārid olan aḥbār u tābī‘in kemelden tevātür eden āşār-ı ḳatı vāfirdir. Ḥattā bāb-ı medīne-i ‘Ulūm-ı Nebeviye Ḥazretlerinden bu beyt meşhūrdur ki,

“Fe-rebbe cevheri ‘ilmin lev ubūḥu bihi/ Laḳīl lī ente mimmen ya ‘būdū’l-veşenā”²

Ya‘nī niçe cevher-i ‘ilm benim ḥazāne-i maḥfūzumda vārdır ki, ekrānı ifşā edip söylesem ‘uḳūl-ı ḳāşıra tarafından baña denilirdi ki, senn ü şene ‘ibādet edenlerdensin ve ḥazret-i Ebī Herīre raḍiyallāhu ‘anh ḥazretleri, kerrāren merrāren buyururlardı ki ben düşmeden [55a] iki ḳāb doldurdum; biri budur ki, sizlere neşr ederdim, eger ḳısm-ı āḥirīn daḥi söylesem benden bulġūm ḳaṭ‘ olunurdu diyü mübārek boğazlarına işāret ederler idi. Pes şābit oldu ki şer‘-i şerīfde niçe esrār vardır ki, ‘ulemā-ı zāhire anıñ taḥşīli müte‘assir ve semā‘ı daḥi ṭabī‘atların mütekeddir eder. *Küllü ḥizbin bimā ledeyhīm ferihūn*³ ve ḳışşa-i menşūşa-i Ḥızr u Mūsā bu maḳāmıñ ḳaṭ‘-ı nizā‘ına kifāyet eder.

از دل خم جلوه کر شد در لباس افتاب / هر فروزان اختری کز طارم انکور ریخت

6. Ez-dil-i ḥum cilveger şūd der-libās-ı āftāb/ Her fūrūzān aḥterī k’ez ṭarum engūr riḥt⁴

Küpüñ içinden şems libāsında zūhūr eyledi; her bir münevver aḥter ki felek, ‘anbden döküldü. Zāhirī ma‘lūmdur ki, ḳaṭarāt-ı beşere-i engūri nücūma teşbīh edip maġrib-i ḥumda bir miḳdār çille çekdikden şoñra kırmızı zūhūrunu şemse nisbet eyledi. Güyā kibār-ı şūfiyeniñ şikence-i ḥavf u recāda dökükleri gözyaşı ḳatreleri egerçi āġūş u dāmenlerinde maḥv oldu ise *men aḥlaşa’llāhi te‘ālā erba‘īne şabāḥan ecri’llāhü yenābī’u’l-ḥikmeti min ḳulūbihüm ‘alā-lisānihüm*⁵ mışdāḳınca o ḳaṭarāt-ı bükā, kelimāt-ı şevḳ-engīz ü ḥikemiyāt-ı vecd-āmīze mustaḥīl olup her biri āftāb-ı ‘ālem-gīr-āsā, ‘ālem-i ḳulūb-ı aşfiyāyī-i pūr-nūra, mānend-i bāde-i neşāṭ-fezā ‘uḳūl-ı erbāb-ı isti‘dādı mest ü

¹ كَلِمَ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ: İnsanlarla zekalarına göre konuşun. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² فرب جوهر علم لو ابج بهی/ لقل لی انت مما یعبد الوصنا: Allah ilmin özüdür, açıklasaydı bana, senin Vesna’ya ibadet edenlerden olduğunu söylediler.

³ كُلُّ حَرْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرَحُونَ: Her bir grubun kendilerini beğendiği fırkalara ayrılanlardan olmayın. Kur’an,30. Sure, 32. Ayet.

⁴ Gökyüzünden üzüm dökten her parlayan yıldız küpüñ içinden güneş elbisesiyle göründü.

⁵ مَا أَخْلَصَ عَبْدٌ لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا إِلَّا جَرَتْ يَنْابِيعُ الْجَمَّةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ: Cenab-ı Hakk’ın hiçbir kulu, kırk sabah kalbinden diline hikmet pınarları akmadan ihlaslı olmamıştır. Hz. Muhammed’in hadisidir.

bî-şu'ūr eder diyü kerih-kārān-ı rūzgāra tesliyet zımnında bu maẓmūn-ı şafā-meşhūnu teşbih-i belīg eṭvārında irād eyledi.

من که سنک خاره عاجز بود در دستم چو موم / دیدن آن سنک دل از پنجه من از در ریخت

7. Men ki seng-i ḥāre 'āciz būd der-destem çū mūm/ Dīden-i ān seng-dil ez-pence-i men ez-der rīht¹

Ben ki, katı taş elimde mūm gibi 'āciz idi, o seng-dili görmek benim pençemden zūru vu kuvveti izāle edip döküdü. 'Ādetā cemāl-i müfraṭiñ müşāhedesi 'āşıqınıñ a'zāsından kuvveti meslūb ve ḥavās-ı zāhire vü bāṭınasın [55b] mağlūb eder. Merḥūmuñ ğarazı dil-beriñ kendine nisbet ḳalbiniñ metānetinde mübālağadır.

خرمنی در دامن صحرای محشر سبز کرد / هرکه مشت دانه در رهگذار مور ریخت

8. Ḥarmanī der-dāmen-i şahrā-yı maḥşer sebz kerd/ Herke müşt dāneyī der-rehgüzār-ı mūr rīht²

Dāmen-i şahrā-yı maḥşerde bir ḥarman peydā edip yeşillendirdi. Her kim bir avuç dāneyi ḳarıncanıñ reh-güzārına döküdü ise ya'nī aḥḳar-ı maḥlūḳāta bu mu'āmeleniñ cezāsı budur. Ḳaldı ki, mūr-meşreb, telāş-ı taḥşil-i rızḳ ile sergerdān olan eşref-i maḥlūḳātiña benī ādemdir, aña imdād edenlerin cezāsı edat-ı mübālağadan gāh yetmiş, gāh yedi yüz, gāh biñ ve gāh be-ğayr-ı ḥisāb ber-muḳtezā-yı merātib niyet ü ḥulūş zūhūr edecegi muḥaḳḳaḳdır.

برنیارد هیچکس صایب سر از نیرنگ حسن / خون نزدیکیان ز شوق یکنگاه دور ریخت

9. Ber-neyāred hiçkes Şā'ib ser-ez nireng-i ḥüsn/ Ḥūn-ı nezdikān zi-şevḳ-i yek nigāh dūr rīht³

Şā'ib hiçbir kimse ḥüsnüñ nireng ü ḥilesinden başı ḳaldırıp ḥaddin tecāvüz edemez. Maḳām-ı ḳurbda olanların ḥūnu bir nigāh-ı dūr şevḳinden döküdü. ma'a-hazā

¹ Ben ki, katı taşı elimde mum gibi ācizdi, o gönlü taş olanı görmek elimden gücü aldı.

² Her kim ki, bir avuç tohum karıncanın yoluna döküdü, maḥşar çölünün eteğinde bir harman yeşillendirdi.

³ Ey Sâib kimse güzelliğın oyunundan anlamaz, yakınlarının kanını uzak bir bakışın heyecanından döküdü.

qariblerin emniyeti efzün tahayyül olunur idi. Ya'nî ve'l-muħlişüne 'alā-ħatarin 'aẓîm¹ mefhūmu üzere qarib olanlar bir ıztırāb u qalaqdadırlar ki, āh-ı tevlidi uzaqdan bir nazār edenlerden olaydıq temennāsı ve ŧevkiiyle qanları dökülüp o rütbeye ħasret ile gitdikleri çoqdur; zîrā qarib olan 'āşıqa ħicāb-ı maħabbet māni² olup cemāl-i dildāra nazār edemez ve ba'îd olanıñ ħavfı daħi āh, bir rütbe-i qurbiyete nā'il olaydım ŧevkinden dökülünce. Merħūmuñ buyurduğu gibi neticeler ittifaq edip bir kimseye nireng-i ħüsnden ħalāş müyesser olmaz.

GAZEL 26

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

رفت تا مجنون زدشت عشق مردی برخواست / مرد چه بود میتوانم گفت کردی برخواست

1. Reft tā-mecnūn zi-deşt-i 'aşq merdī berne-ħ'āst/ Merd çı büved mī-tevānem güft gerdī ber-neh'āst²

Mecnūn gideliden beri 'aşq ŧaħrāsından bir merd zāhir olup qalkmadı; merd degil, bir toz qalkmadı diyebilirim. Ya'nî mecāzide olsun [56a] mecnūnu ferāmūş etdirir, bir ħānemān-ı ħarāb-ı dīvāne zūhūr etdigi yoqdur demek ister. Beyt: Var ise gelip geçdiler erbāb-ı ħaқиkat/ Tenhālığı var qantara-ı 'aşq mecāziñ.

زان مسلم شد بکردون دعوی مردانکی / کز جهان سفله پرور هم نبردی برخواست

2. Z'ān müselleme ŧüd be-gerdün da'vā-yı merdānegi/ K'ez cihān-ı sifle-perver hem-neberdī ber-neh'āst³

Anıñün felege merdānelik da'vāsı müselleme oldu ki, sifle besleyici cihāndan aña bir hem-neberd ve aqrān zūhūr etmedi. Zāhiri bu mefhūmuñ ŧā'irānedir ve bātını insān-ı kāmil ki, izn-i Ĥudāvend ile 'ulviyāt u süfliyāta himmeti nüfüz eder. Anlarıñ kıletinden ŧikāyetdir. Bu ma'nā-yı ŧānī-i maṭla', qarīnesiyedir ki, dünyā ve mā-fihāya 'adem-i iltifātda mecnūn olmayınca kemāl-i insān zūhūra gelmez ve bir qalb, iki maħbūba ta'alluq etmez.

¹ والمخلصون على خطر عظيم: Ve samimi olanlar büyük tehlike altındadır. Hz. Muhammed'in hadisidir.

² Mecnūn, aşk çölünden gittiğinden beri (oradan) bir adam çıkmadı, adam nedir? Bir tozun bile kalkmadığını söyleyebilirim.

³ Onun için felege mertlik davası kesin oldu ki, alçak yetiştiren cihandan bir savaşıçı çıkmadı.

درد تنهایی غبارم را بیابان کرد کرد / بهر تسکین دل من اهل دردی برخواست

3. Derd-i tenhāyī ğubārim-rā biyābān-gerd kerd/ Behr-i teskīn-i dil-i men ehl-i derdī berne-ḥāst¹

Tenhālīk ve mübtelā olduğum belāda teferrüd derdi beni helāk edip ğubārimı şahrāya saçdı. Benim qalbimi teskīn eder bir ehl-i derd zühūr etmedi ki, benim gibi var imiş diyü gönülüm sükūnet bula idi. Vākı‘ā bu maẓmūn ḥikmet-i meşḥūn-ı her derd ü belāda cārīdir ve lisān-ı ‘Arabda *el-belā’ü izā ‘ammet sehület*² daḥi bu ma‘nāyı mü’eyyedir. Beyt: Bir ṭabībe söyle derdiñ kim saña hem derd ola/ Çekmeyin bilmez nedir derdi ki dermān eylesin.

عشق تردست ترا نازم که در هر جلوه / کرد ویران یکجهان دل را و کردی برخواست

4. ‘Aşq-ı terdest tu’rā nāzem ki der-her cilveyi/ Kerd vīrān yek-cihān dil-rā vu gerdī ber-nehāst³

Seniñ eli uz ‘aşkıña imrenirim ki, her cilvede bir cihān gönül vīrān eyledi ve bir toz kalkmadı. Meşelā nice gūşelerde libās-ı ḥafā vu ḥumūlda muḥtefī kimesneler müşāhede etmişizdir ki, zāhiri kabā ḥaşīrden perīşān hırkasın tersine giymiş, tedbīr-i ma‘āşdan bi’l-küllīye ğāfīl, maẓınne-i ‘aşq-ı ilāhī degil. Kendi nefesine maḥabbeti yoq, ammā nabz-ı şoḥbetinden ceste ceste aḥvāl-i bātınasına itṭilā‘ vākı‘ olduğda bir ğavvāş-ı biḥār-ı maḥabbet-i qudsīye [56b] temāşā olunur ki, her kelimesi sevāḥil-i leblerinde bir dürr-i girān-māye ve her bir gülmesi zulemāt-ı beşeriyetde maḥbūs olanlara bir şeb-çirāğ-ı bī-sāye ve ḥuzūr-ı sa‘ādetinde ayrıldıqda vāfir müddet kendimizi merātīb-i ricāle vāşıl olmuş ḥālātla memlū’ görüp beyne’n-nās türlü türlü esrāra vākıf olurduq. Şimdi cümlesinden cüdā olunca kandil-i ‘āriyet, şāhiblerinde qalip yine kendi ḥayvānımız ile güzārīş etmedeyiz. Şā’ib-i merḥūm bir toz kalkmadı ta‘biri ile bu ḥafāya işāret eyledi ve ma‘lūm ola ki, ḥavārīk-ı ‘ādātıñ a‘zamı evliyāü’llāhıñ kelāmıdır; her kim bunuñla ararsa elbette bulur.

¹ Yalnızlık derdi, tozumu çöl gezen yaptı. Benim gönülümü avutmak için bir dert ehli kalkmadı.

² البلاء اذا عمت سهلت: Bela yayılırsa, kolaylaşır.

³ Senin uz elli aşkına imrenirim ki, her bir cilvede bir cihan gönlünü yıktı ve bir toz kalkmadı.

ابر پیروی کشت بر بام و درت کافور بار / وز دل سنک تو صائب آه سردی برنخواست

5. Ebr-i pīrī gešt ber-bām u deret kāfūr-bār/ Ve'z dil-i seng-i tū Şā'ib āh-ı serdī berne-ḥ'āst¹

Şehāb-ı şīb-i saḳf u bāmıña kāfūr yağdırıcı oldu; Şā'ib, seniñ taş gönlünden bir sovuḳ āh zuhūr etmedi. Ya'nī keremiyet-i shehevāt-ı fāniyede bu rütbelere erişdikden soñra yine saña bir bürüdet 'arız olup maḥabbet-i fāniyeden i'rāz-ı cebhe-i aḥvālînde zuhūr etmedi.²

GAZEL 27

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

احوال دل ز دیده خونبار روشن است / حال درون خانه نمایان ز روزنست

1. Aḥvāl-i dil zi-dīde-i ḥün-bār rüşen est/ Hāl-i derün-ı ḥāne nümāyān zi-revzenest³

Ḳalbiñ aḥvālî dīde-i ḥün-bārdan zāhirdir. Derün-ı ḥāneniñ ḥālî pencereden 'ayāndır. Bu zıkr olunan ḥālet, ehl-i nazara maḥşuş bir ma'nadır ki, ḳalbiñ sekr ü şaḥvi ve ḡaflet ü yaḳzası ve merātib-i 'aşkıya vu derecāt-ı şevkıyesi be-ḥasbu'l-isti'dād anlara ḥalkıñ gözünden ma'lüm olur. Yoksa 'ilm-i kıyāfete müte'alliḳ degildir. Elbette herkes mazannesinden gördüğü kimesnelerin gözlerine diḳḳatle te'emmül etse bir ḥālete mütelebbis olduḡun yaḳinen bilir.

روشن دلان همیشه سفر در وطن کنند / استاده است شمع و همان کرم رفتنست

2. Rüşen-dilān hemişe sefer der-vaḥan künenđ/ İstāde est şem' ü hemān germ-i reften est⁴

¹ Yaşlılık bulutu çatına ve kapına kāfūr gibi yağdı ve Sâib, seniñ taş gönlünden soḡuk bir ah çıkmadı.

² Şehāb-ı şīb-i saḳf u bāmıña kāfūr yağdırıcı oldu; Şā'ib, seniñ taş gönlünden bir sovuḳ āh zuhūr etmedi. Ya'nī keremiyet-i shehevāt-ı fāniyede bu rütbelere erişdikden soñra yine saña bir bürüdet 'arız olup maḥabbet-i fāniyeden i'rāz-ı cebhe-i aḥvālînde zuhūr etmedi S: İḳtiyārliḳ şehābı ey Şā'ib, seniñ saḳf-ı re'siñe ve dervāze-i dehāniñla kāfūr yağıcı oldu ve seniñ taş gibi olan gönlünden bir sovuḳ āh zuhūr etdi; ya'nī keremiyet-i shehevāt-ı tabī'atıña fütür gelip bu dār-ı ḡurürdan bir burüdet derün-ı āşār izhār etmediñ.

³ Gönlün hali kanlı gözden bellidir, evin içindeki durum pencereden görünür.

⁴ Gönül gözü açık olanlar hep vatanda yolculuk yaparlar, Mum duruyor ve hem gitmekle uğraşiyor.

Qalbi envār-ı qudsiye ile [57a] münevver olanlar dā'imā seferi vaṭanda ederler. Devām seferiñ şıfatıdır, ya'nıanları şüretā muḳim görürsün ammā ma'nāda misāfirlerdir. Umūr-ı maḥşüşeden buña mişāl şem'dir ki, meclisden kıyāmı muḥaḳḳaḳ, lākin ḥarāretle gitmededir. İrsāl-i meşel fenninde münferidlerden belki nazıri vāḳı' olmayanların biri Şā'ib-i merḥūmdur ki, bu mażmūnda şem'in birkaç cihetden ehlü'llāha müşāhebeti beyninden seferdir, vaṭanı zıkr edip ğayrı münāsebetlerin tazmīnen ifāde eyledi. Evvelā sūziş ü ihtirākında devāmı ve ānen fānen derecāt-ı fenāya tenezzül şüretinde irtikāsı ve başı kesilme ki, mevt-i ihtiyārī şüretidir. Kendine bā'ış-i ezdiyād-ı nūrāniyet ve bādī-i i'tiyād-ı sūz u maḥabbet olması ve eṭrāfında kendiniñ maḥz-ı sūziş ve ictihādiyle ḥāşıl olan nūrāniyetde bir ālā-yı erbāb-ı ğafletin āsāyişi ve pervāneler ki, bu mişālde fenā fi'ş-şeyḥ rütbesine vāşıl olan mürīdlerin ṭaraf ṭaraf terk-i vücūd etmeleri ve revnaḳ-ı bāzārı perde-i leyālīde zāhir olması ve ğāhice bu evşāfdan müzdād-ı fānūs-ı setrle aḳṭār-ı vücūda bi'z-zāt pertev-pāş olup āyāt-ı āfākī temāşā etmesi ve mıkrāz-ı belāya taḥammülünden mā'adā her bir vürūdunda kemāl-i teslīm ü inḳıyādı bi'l-cümle şıfāt-ı kümmelīn, ehl-i ṭarīḳat olduĝu herkesiñ ma'lūmlarıdır.

در انتظام کار جهان اهتمام خلق / مشق جنون بخامه فولاد کردندست

3. Der-intizām-ı kār-ı cihān ihtimām-ı ḥalk/ Meşḳ-i cünün be-ḥāme-i fülād kerd en est¹

Kār-ı cihān-ı fānīniñ intizāmında ḥalkın ihtimāmı ḥāme-i fülād ile meşḳ-i cünün etmektir. Bu cünün muḥaḳḳaḳdır ki, bi'l-muṭābıḳa dūnyāya niżām için 'ömr ü evḳātın şarf edenlere delālet eder. Ḥāme-i fülād ta'biri şiddet-i i'tinā ma'nāsına irād olunmuşdur ve taḥḳīki budur ki, 'avām-ı nāsın şuleḥādan 'addedikleri eşḫāşın te'emmül olunsa beḳāya şarf etdiği [57b] evḳāt-ı dūnyāya şarf etdiği 'ömrün 'aşrı rütbesinde bulunan cevāhir maḳūlesi pek nādirdir. *Kün fi'd-dūnyā ke-enneke ğarībū, ev 'ābirü sebīl*² mefhūm-ı mu'cize-i mersūmundan lafz-ı ğarībīñ maḳāmına muḳim vārid olmuş gibi, 'amel etmedeyiz ve Ḥaccāc b. Yūsuf Kūfiye, 'Aydu'l-Mek ṭarafından vardıkda 'ādetlerine bināen minbere şu'ūd edip böyle nuṭḳ etdiler ki Rabbi'l-'ālemīn bizim levāzım-ı dūnyeviyemize kefil olup mekāsib-i uḫreviyeyi bizlere ışmarladı. Bizler 'aksine

¹ Dūnya işinin düzeninde halkın çabası, çelik kalemlle deliliği yazmaktır.

² كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ، أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ: Bu dūnyada bir yabancı veya yoldan gezen biri gibi ol. Hz. Muhammed'in hadisidir.

meşgûl olduk. Kāşki Rabbi'l- 'ālemīn levāzīm-ı uḥreviyeye kefil olmuş olaydı. Bu kelām-ı hikmet, nizām-ı ḥüsn-ı başarıya vāşıl olduğda kelime-i hikmetdir. Münāfık lisānından zuhūr eyledi diyü buyurdu.

دل چون کمال یافت نه‌د پای برفلک / چون دانه خوشه کشت رجوعش بحر منست

4. Dil çün kemāl yāft nehed pāy ber-felek/ Çün dāne ḥüşe geşt rücū' aş be-hermenest¹

Gönül, cem'iyet-i ḥ'āstla kemāl bulduḡda felek üzere ayak başar; zīrā dāne perīşānlıḡdan ḡalāş olup sünbül olunca ḡarmana rucū' eder. Bu maẓmūn-ı şerīf, şer'le mü'eyyedir ve mefhūm-ı ḡadış-i nebevīdir. Zīrā cismle rūḡ beyninde keşāfetle leḡāfetiñ her ḡangısı ḡalebe eder ise mīzān-ı ḡakīm üzere cinsine cezb edip yā cism-i ḡālib, ruḡ-ı insānī daḡı kendi gibi şeḡil ü süfliyāta mā'il ve aḡvāl-i leḡā'if-i rūḡāniyeden zıddiyet-i kāmile üzere ḡāfil eder; yaḡūd rūḡ-ı ḡālib olup cism-i keşīfi kendi gibi laḡīf ve mecālis-i rūḡāniyeye cezble ḡavr-ı 'aḡldan ḡāric, me'āric-i 'irfāna irtikā ederek maḡām-ı kemāline berāberce işāle bā' iş olur. Taşdıḡ etmeyene bāb-ı tecrūbe ḡüşādedir.

دست و دهن اگرچه نماید تنور رزق / نسبت بدست کوه ما چاه بیژنست

5. Dest ü dehen egerçi nümāyed tenūr-ı rızḡ/ Nisbet be-dest-i kūteh-i mā çāh-ı Bījen est²

El ü aḡız tenūr-ı rızḡa delālet edip egerçi ḡoşterir, ya'nī eliñle al aḡzıñna ḡo demek olduḡın biliriz ammā [58a] bizim kışşa elimize nisbetle tenūr-ı rızḡ 'umḡunda meşhūr olan çāh-ı Bījendir ḡüyā, bu ḡadar kesb-i ma'āş-ı fānī için ruḡşat verilmiş ise de *inne'llāhe ḡüve'r-rezzāḡu zu'l-ḡuvveti'l-metīn*³ ḡaşrında tevaḡḡuf, ser-ḡadd-ı edeb ve iḡāmet-i ādāb u rūsūm, ḡüsn-i ḡalebde izḡār-ı 'aciz etmişizdir.

¹ Gönül kemale eriştḡi zaman feleḡe adım atar, tohum salkım olduḡu zaman ḡarmana döner.

² El ve aḡız rızḡın ocaḡını yaptıḡı halde bizim kısa elimize ḡöre Bījen'in kuyusudur.

³ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ : Şüḡhesiz rızḡı veren, sarsılmaz ḡücün sahibi olan yalnızca Allah'tır. Kur'an, 51. Sure, 58. Ayet.

ظالم بمرک سیر نکردد ز خون خلق / در خواب کار تشنه لبان آب خوردنست

6. Zālīm be-merg sīr ne-gerded zi-ḥūn-ı ḥalk/ Der-ḥāb kār-ı teşne-lebān āb ḥordenest¹

Zālīm olma ile ḥalkıñ kanından doymaz, maḥall-i ‘ibret budur ki, rü’yāda teşne-lebleriñ işi şu içmektir. Gūyā *en-nevm aḥu’l-mevt*² i ‘tibāriyle bu meşeli irād eyledi ve bu maẓmūnun te’yīd eder ki, ba’z kimseler ḥaccāc-ı zālīmī rü’yāda görmüşler. Ba’z kimseleri tabi’inden қatl etmediğiçün te’essūf edip esmāların te’dād eder. Şā’ib’iñ ğaraẓı mücerred mübālağadır, yoksa vāqı’i beyān degildir.

صایب ز خود برای که شرط طریق عشق / کام نخست از خودی خود گذشتن است

7. Şā’ib zi-ḥod ber-āy ki şart-ı tarīḳ-ı ‘aşḳ/ Gām-ı nüḥust ez-ḥodī-i ḥod güzeşten est³

Şā’ib, beşeriyetiñden çıḳ ki, tarīḳ-i ‘aşḳıñ şartı ḳadem-i evvelde kendi kendiliginden çıḳmaḳdır. Bir cihetden sümūv-i küllī, böcek gibi ki, ḳalibinde bir ‘alāḳa vu rabıṭa bāḳīdir ve anıñ inḳıṭā’ı mevt-i tabi’i ile ölür; ḳaldı ki bu ḥuşuşuñ nihāyetidir. Lākin Şā’ib evvelki ḳademdir dedigi ibtidā-yı keşf-i sāk u duḥūl-i ol ‘ālem-i bātın olmaḳ ḥayşiyetindedir ve bu tarīḳ-i ḥāş müşidsiz gidilmez ve esrārına rehbersiz varılmaz. Evvel tevfiḳi bir kāmīle zimām-ı ihtiyārı teslīm edip bi’l-küllīye irādesin anıñ irādesinde maḥy etmektir.

GAZEL 28

Mefülü/ mefāilün/ mefāillün

از وصل صدف کوهر کریزانست / برحسن رغیب خانه زندانست

1. Ez vaşl-ı şadef gevher gorizānest/ Ber-ḥüsn-i ğarīb ḥāne zindānest⁴

Şadefiñ vaşlından güher gürizān u müteneffirdir, ğarīb olan ḥüsne ḥāne zindāndır; zīrā dil-berler kendiniñ mezāyā-yı cemālin muṭāla‘a etdikçe taḥḳıḳ eder ki, bā’iş-i ‘izzeti

¹ Zalim halkın kanından ölene kadar doymaz, uykuda (dudağı) susamışların işi su içmektir.

² التَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ: Uyku ölümün kardeşidir. Hz. Muhammed’in hadisidir.

³ Ey Sâib! Kendinden geç çünkü aşk yolunun şartı, ilk adım kendinden geçmektir.

⁴ İnci, sadefe kavuşmaktan kaçır. Bir garib güzelliğe, ev hapistir.

ve sebep-i rif‘atı olup vatanındaki aşār-ı vahşet, envā‘ı rağbete mübeddel olur. Merhūmuñ murādı vārid olan ḥubb-ı zuhūru ve bu kā’inātıñ cümlesi ta‘arrufāt-ı ilāhiyede dāḥil olmasın ifādedir.

خلوت ظلمست حسن سنکین دل / از شش جهت حرم بیابانست

2. Ḥalvet talebest [58b] ḥüsn-i sengīn-dil/ Ez-şiş cihet, ḥarem biyābānest¹

Ṭaş gönüllü ḥüsn, ḥalvet ü‘uzlet taleb edicidir. Maḥall-i i‘tibār budur ki, ḥaremiñ altı cihetinden beyābāndır. Gūyā ‘uşşākı devr etmiş kendi tenhā oturur bir maḥbūba beñzer. Bu beytiñ işāreti taḳayyūdūñ ıtlāka meyline mebnīdir ki, mefhūm-ı maṭla‘ıñ neticesi maḳāmındadır. Geregi gibi taḳrīr olursa maḥzūrāt-ı sābıḳanıñ izdiḥāmı lāzım geldiğiçün işāretle iktifā olundu.

زانه‌ها که گذشت بر سر مجنون / بید مجنون همیشه لرزانست

3. Zi-ānhā ki güzeşt ber-ser-i Mecnūn/ Bīd-i Mecnūn hemīşe lertzānest²

O ğarā’ib aḥvālden ki, Mecnūn’uñ başından geçdi, hem-nāmı olan bīd ḥālā titre ki, benim de başıma gelmesin diyü gūyā yalnız isimde māye’l-ittihādıñ ba‘z kerre ḥükmü cārī olur dese, gerek daḳīk mesleklere imā eder.

در سینه پر زناوک من دل / شیریست که خفته در نیستانست

4. Der-sīne-i pür zi-nāvek-i men dil/ Şīrist ki ḥofte der neyistānest³

Benim nāvek-i beliyāt u ḥadeng-ı āfāt ile dolu olan sīnemde ḳalbim bir arslandır ki, neyistānda yatmışdır. Ya‘nī ḥalkıñ ḥazer etdiği meşā’ib benim gönlüme nisbet edevāt-ı taḥaffuzdan olmuşdur. Bunuñ sebebi belāniñ esbāb-ı vürūduna kemāl-i itṭilā‘ ve te‘ddüb-i tām ile istiḳbākdır; zīrā erbāb-ı başiret kendülerine teveccüh eden miḥan u beliyātıñ sırrına vāḳıf olup muḳtezā-yı vürūdī üzere ḥareket edince naḳam u na‘ama istihāle etdikden şoñra ādāb-ı ḥazarāt-ı ḳudsiyeden nefis-i nefiseleri ğāye-i neyistān, ibtilāda ğazanferāne cilve-nümā-yı çeşm-i a‘dā olduğu dūr-bīnān-ı vādī-i sülūkuñ

¹ Taş gönüllünün güzelliği yalnız kalmayı taleb eder. Harem altı cihetten çöldür.

² Mecnūn’un başından geçenlerden dolayı söğüt ağacı her zaman titrer.

³ Benim oktan dolu göğsümde gönül, bir arslandır ki, kamışlıkta uyumuştur.

ma'lûmudur ve bu zıkr olunan maẓmûn hikmet-i meşhûn, bir mürid-i sâdıkı'l-irâdeye on senelik sülûkuñ netîcesi olmaya şâyestedir. Şâ'ib gibi şâ'ir bulunmaz dedigimiziñ vechi budur; lâkin maẓmûna münâsib kelâmıñ 'uzruna her fikr vâsıl olmayınca böyle daķık ma'nâlar istimâ'ında Fârsî bir hâam-ı derîdir. Her ne semte çekersen [59a] gider. Kelâm-ı beyhûde encâmı ile mütesellî olurlar.

دیوانه دروغ کو نمیباشد / بر سنک محک دروغ بهتانست

5. Dîvâne dūrûg-gû ne-mîbâşed/ Ber-seng-i mehek dūrûg bohtānest¹

Dîvâne dūrûg-gû olmaz, mehek taşına yalan söyler demek, bühtândır; zîrâ mecânîn-i ilâhiye ihtiyârdan 'ârî oldukları cihetden kizb taşavvur olunmaz. Anıñiçün kendüsünde irâde vü ihtiyâr taşavvur olunmayan mehek taşına teşbîh eyledi. Hemân kulüb-ı şâfiyeleri âyine gibi her neye muķâbil olsa fi'l-hâl inṭibâ' edip gâhice aḥbâr-ı ğaybiyeler daḥi şâdir olur. Qaldı ki, meczûb-ı ilâhî ile inḥirâf-ı mezâcdan dîvâne olanların farkı ğâyet güçdür. Erbâb-ı hâl fark ederler, bu sebebden meşâyih-i tarîkat-ı mecâziyet ile ülfetden tahzîr edip eger bir şey' taleb ederler ise imkâmı olduğda dirig etmeyip bi'z-zât şoḥbetlerinden men' ederler. Zîrâ anlar rütbe-i 'aklı bi'l-külliyeye terk etmişlerdir ve bizlerde tavr-ı 'uķûldan ḥâric bir şey' yokdur. Bu şûret-i muķâbele ve 'adâvet-i kâmile beynimizde mevcûd iken ülfetiñ netîcesi daḥi böyle zuhûr eder ve bu naşîhatı diñlemeyip ülfet edenlerde lâ-cerem eṭvâr-ı 'âkılânesinde perîşânlık ve tedbîr-i umûrunda ḥayrânlık cezâ-yı 'inâdınıñ ednâsı olur ve ba'zıkibâr-ı şûfiyeye 'âlem-i bātında tenbîh olunmuşdur ki, nâs üç kısmıdır; biri eṭvâr-ı 'akıldan ḥâric ve mühimlerdir, bunlardan olma bir kısmı daḥi hemec maķûlesi kelâm, fehmi etmezler. Bunlardan daḥi olma ve bir kısmı daḥi medâr-ı 'aklda ifâde ve istifâdeye müsta'idlerdir. Bunlardan ol, zîrâ umûrruñ merca'ı bu kısmıdır diyü görülmüşdür ve kelâm-ı nefsidir.

چون آيينه هر که بينشى دارد / در چهره خوب و زشت حيرانست

6. Çûn âyine herke bînişî dâred/ Der-çehre-i ḥub u zişt ḥayrānest²

¹ Deli yalancı değil, mihek taşının yalanı iftiradır.

² Ayna gibi herkesin bir görüşü vardır, güzel ve çirkin yüze hayrandır.

Āyine gibi ğarazdan hālī her kim bir rü'yet tutarsa hūb u ziştīñ çehresinde hayrāndır. Āyineye teşbīhi şafvet-i nazar ve hayret-i başar cihetindedir, yoksa mebādī-i vü ğāyāta te'emmül etmeyenlere hayretinden hāşıl [59b] olur. Bu bir emr-i cesīm ve ders-i azīme irşāddır ki, eger 'uķalādan biri daķā' iķ-1 kā'ināt ki, āfākda münteşir ve enfüsde müctemi'dir. Tefekküre mülāzemet eylese henüz bu dār-ı fāniyede beyne'n-nās müteredd iken *Mā lā- 'aynu re'et ve lā-üzünü semī'at ve lā-ħatara 'alā-ķalbi beşer*¹ mefhūmlarını āyine ķalbinde müşāhede eder.

از روی کشاده فیض میبارد / در خنده برق امید بارانست

7. Ez-rūy-ı gūşāde feyż mī-bāred/ Der-ħande-i berķ ümīd-i bārānest²

Açık çehre vü gūşāde cebinden feyż ü fütūh, zemīn ķulūba bārān olur; zīrā berķiñ ħandesinde maţar ümīdi vardır. Bu maķām, 'ilm-i ķıyāfedendir ki, taħallūf etmez ve şeri'at-ı ğarrādan daħi istinbātı mümkündür. Erbāb-ı ferāset, sīmā-yı ħalkı fehrest-i bāţın bilirlir.

سر رشته عمر مسند آرایان / ممدود بقدر مدّ احسانست

8. Ser-rişte-i 'ömr-i mesned-ārāyān/ Memdūd be-ķadr-ı medd-i iħsānest³

Erbāb-ı mesned ü şudūruñ ser-rişte-i a'mār-ı mañşıbları medd-i iħsān ķadar memdūd u taṣvīl olur. Bu ma'nāya istişhād istemez. 'Arablar đurūb-ı emşāl-i 'avāmda derler ki *men ekele vaħdehū ğassa vaħdehū ve māta vaħdehū* ya'nī yalnız ekl eden boğazında ķalıp ve yalnız vefāt eder. Nī'met ü iħsānını kendü nefesine ħaşr edenlere bu meşeli irād ederler.

عزلت طلبی که نام میجوید / دامیست که زیر خاک پنهانست

9. 'Uzlet ṭalebī ki nām mī-cūyed/ Dāmīst ki zīr-i ħāk pinhānest⁴

¹ ما لا عین رأت و لا أذن سمعت و لا خطر على قلب بشر: Hiçbir göz görmedi, hiçbir kulak duymadı ve hiçbir insan kalbine girmedi. Hz. Muhammed'in hadisidir.

² Güler yüzden bereket yağar, şimşeğin gülmesinde yağmur umudu var.

³ Makam süsleyenlerin ömrünün ipucu, ihsanının uzunluğu kadar uzar.

⁴ İnzivaya çekilenin ünlü olmak istemesi toprağın altında saklanan bir tuzaktır.

Bir ‘uzlet talep edici ki, nām u şöhret talep eder bir dāmdır ki, tahte’l-türāb gizlidir; zīrā hāk ta’bīri ile şūret-i ‘izzeti ‘ayn-ı zilletdir demek ister. Şā’ib-i merhūmuñ kelāmı keşret-i ūlfet ve devām-ı muṭāla‘a vu müzākire ve taşavvufda tabaḥḥura muḥtāc bir ma’nadır.

از سینه کرم آه پیرایان / تا باغ بهشت یکخیابانست

10. Ez-sīne-i germ-i āh-pīrāyān/ Tā-bāğ-ı bihişt yek ḥiyābān est¹

Āh-pīrāların sīne-i germlerinden cennet bağına dek bir bāğçedir. Ya ‘niṭe’essūf-i taḫşīrāt u telāş-ı taḫşīl-i vücūh-ı ictihādāt zımnında āh edenlerin sīnesi cennet bāğına muttaşıl bir ḥiyābāndır. Gūyā taṭavvur-ı a‘māl işāretiyle āhların her birin [60a] bir deraḥt-ı meyvedār, bihişt-i taḥayyülī şūretinde sīne-i germī hemān cennete muttaşıl bir ḥiyābāndır demiş oldu ve fi’l-ḥaḫīka dediği gibidir.

هرکز دل اهل عشق بیغم نیست / در قطره ما همیشه طوفانست

11. Hergiz dil-i ehl-i ‘aşk bī-ğam nīst/ Der-ḫatre-i mā hemīşe tūfān est²

Aşlā ehl-i ‘aşkıñ ḫalbi ğamsız olmaz, bizim ḫatre-mizde dā’imā tūfāndır. ‘aşkı bir muḥīṭ-i bī-kerān ve ‘uşşāḫı aña ḫatreler işbāt edip vaşf-ı muḥīṭi ḫatreye ilbās eyledi. Murādı şabūr isminiñ mazāhirlerine işāretdir ve müteşābihātdan bir ḫadış-i şerīfe imādır.

باشند چو کی خلق سرکردان / تا قامت چرخ همچو چوکانست

12. Bāşend çū gūy-ı ḫalk ser-gerdān/ Tā-ḫāmet-i çarḫ hem-çū çevgānest³

Ḥalk top gibi ser-gerdān olurlar, tā-çarḫıñ ḫāmeti çevgān gibi olduğça; zīrā süfliyāt, ‘ulviyāta merbūṭ olduğu muḫaḫḫak ve reḫā’ik-i ma’neviye, ecrām-ı ‘ulviye-i derūnundaki mevālid-i şelāşede murād-ı Allāh’ı icrāya me’mūr oldukları ḫayşından sa’y etdikçe ḫavābilde ḫareket der-kārdır.⁴

¹ Ahı süsleyenlerin sıcak göğüslerinden cennet bahçesine kadar bir cadde var.

² Hiçbir zaman aşk ehlinin gönlü gamsız değil, bizim damlamızda her zaman fitna var.

³ Feleğin boyu çevgen gibi olduğu sürece halk topu başı dönen olurlar. Bu beyit yorumuyla beraber T’de yoktur.

⁴ Halk top gibi ser-gerdān olurlar, tā-çarḫıñ ḫāmeti çevgān gibi olduğça; zīrā süfliyāt, ‘ulviyāta⁽¹¹⁾ merbūṭ olduğu muḫaḫḫak ve reḫā’ik-i ma’neviye, ecrām-ı ‘ulviye-i derūnundaki mevālid-i şelāşede murād-ı Allāh’ı

عمریست که روزگار من صایب / چون روزی اهل دل پریشانست

13. 'Ömrîst ki rûzgâr-i men-i Şâ'ib/ Çün rûzî-yi ehl-i dil perîşānest¹

Bir müddetdir ki, Şâ'ib benim rûzgârım evliyâu'llâhîñ rızkı gibi perîşāndır. Ehl-i dilleriñ rızkı perîşān olduğunun sebebi lisān-ı nebevviden vārid olan aḥbār-ı şadākat-ıtārın muḳtezāsı üzere elbette Rabbi'l-'ālemīn maḥbūbuna rızkı cihet-i ḥelālden iḥsān edince ḥelālîñ kılleti teferruḳunu müstelzim olur ve ğālibā kibār-ı şūfiye gāh ücret ile bāġbānlık ve gāh keştzāra nigāhbānlık ve gāh esvāḳ-ı müselleminde pāsbanlık ederek vücūh-ı vücūh-ı şennīden merzūḳ olurlar ve su'al olunursa ki, bu velī ve ehl-i dil dedigin ādemlerde bir kerāmetle ḥelāl rızḳ peydā etmeye ḳudret olmaz mı? Cevāb budur ki, onların baş kerāmeti maḳām-ı edebe mülāzemet ve sâ'ir 'ibādu'llāhîñ kesb ü sa'yında çekdikleri meşāḳḳata müşāreket ve gürūh-ı müselleminde 'adem-i imtiyāz ile kendi nefslerine [60b] taḥmīl-i ḥaḳāretdir, yoksa ten-perverlik murād etmezler.

GAZEL 29

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

موج شراب و موجة آب بقا یکیست / هر چند پرده هاست مخالف نوا یکیست

1. Mevc-i şarāb u mevce-i āb-ı beḳā yekīst/ Her-çend perdehāst muḥālif nevā yekīst²

Şarabîñ mevc-i ile āb-ı ḥayātîñ mevc-i birdir. Her-çend perde-i muḥālef ise de naġme birdir. Murād, bu maḥla'da ve ikinci beytde cihet-i vaḥdet tedārikiyle izdiḥām-ı keşretten ḥalāş olmaḳdır. Her ne ḳadar ednā münāsebetle olursa da olsun. Meşelā birkaç havuzda şuların muḥtelifetü'l-envā'ı ve't-ḥu'ūmu bulunması emvāclarının taġyirine bā'is olmadığı gibi beş on sāz bir meclisde āġāza etse naġme lafzı cümlesin şuret-i ittiḥāda vaż' edip keşretten çıkarır ve bu iki mişālden eceli ve enseb ü ecma' bir mişāl-i şāliş daḥi irsāl edip buyurur ki:

icrāya me'mūr oldukları ḥayşından sa'y etdikçe ḳavābilde ḥareket der-kārdır S: Mādām çarḫîñ ḳāmeti çevgān gibi egridir, ḥulḳ daḥi ḥop gibi ser-gerdāndır; zīrā rābīta-ı ezeliye 'ulviyāt ile süfliyāt beyninde mevcūd iken ārām u ḳarārîñ taşavvuru muḥāldır. Zīrā mevālid-i şūlşede irādet-i Allāh'îñ zūhuru bu esbāb-ı 'ādiye ilāhiyeye merbūḫdur T

¹ Benim Sâib'in hayatı bir ömürdür ki, gönül ehlinin rızkı gibi daġınıktır.

² Şarap dalgası ve hayat suyunun dalgası birdir, perdeler karşı olsalar da naġmeler birdir.

هر موج ازین محیط انالبحر میزند / کر صد هزار دست برآید

2. Her mevc ez'in muhîṭ ene'l-baḥr mî-zened/ Ger şad hezâr dest ber-âyed du'â yekîst¹

Her mevc bu muhîṭ-i kâ'inâtdan ene'l-baḥr da'vâsın eder, eger yüz biñ el kalkarsa du'â birdir. Ya'nî deryânîñ yüzünde emvâc-ı gayr-ı mütenâhiyeniñ elsine-i zuhûru ene'l-baḥr lâ-fen ederler bir şânî'-i kâdire delâlet cihetinden, zîrâ eczâ'-i cemi'-i kâ'inât elsine-i te'arûfât-ı ilâhiyedir fehm edene ve bir mişâl-i râbi' daḥi bu dîniñ el dergâh-ı Rabbi'l-'âlemîn'e maqâşid-ı muhtelifle ile ref' olunsa du'â mefhûmu birdir ki, cümlesin cem' eder ve bu dördüncü mişâl üçüncüye mişâl olabilir. Gûyâ emvâc-ı müte'addideniñ her birin bir dest-i du'âya teşbîh edip ene'l-baḥr mulâhazasın yalnız du'âya temşil, murâd etmişdir ki, neticesi *Mâ lâ-yüdreku küllühü, lâ-yütreku küllüh*² mefhûmuyla kanâ'at etmektedir. Lâkin aşl-ı mâddeyi mes'ele-i vahdet, tarafınıñ haqîkati mechûl olunca mişâle sığışmaz.

خواهی بکعبه رو کن و خواهی بسومنات / از اختلاف راه چه غم رهنما یکیست

3. H'âhî be-Ka'be rû kün ü ḥ'âhî be-sūmenât/ Ez-iḥtilâf-i rāh çî ğam reh-nümā yekîst³

[61a] İster Ka'be'ye teveccüh eyle ve ister sūmnāta, iḥtilâf-ı rāhdan ne ğam-ı reh-nümā birdir ve *hedeynāhü'n-necdeyn*⁴, *fe'elhemehā fücūrehā ve taḳvāhā*⁵, *fe'eynemā tüvellü feşemme vechü'llāh*⁶ mefhûmlarına işâret eder. Ya'nî Rabbi'l-'âlemîn insânı kâdir ḥalk etmişdir. Hem ḥayra ve hem şerre bu ikisiniñ birini iḥtiyâr üzeredir. Esâs-ı tekâlif-i şer'îye ya'nî seng-i iḥtilâf, teveccühün şemeresi saña 'â'id bir ma'nâdır; yoksa bu yolları gösteren birdir. Ğalaṭ-ı fehm edip zâhir-i beytden taḥyîre izindir. Reh-nümâyı bir bildikden şoñra demek ḥaṭâ-yı maḥzûd.

¹ Bu denizden her dalga “Ben denizim” diye çıkar, yüz bin el kalksa dua birdir.

² مَا لَا يَذْرُكُ كَلَّةً لَا يَذْرُكُ كَلَّةً: Bütünöyle anlaşılmayan şey bütünöyle terk edilemez. Hz. Ali'nin hadisidir.

³ İstersen Kabe'ye istersen manstıra bak, yolun farklılığından nasıl bir gam olur! (Çünkü) yol gösteren birdir.

⁴ وَ هَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ: Ve ona iki yolu göstermedik mi? Kur'an, 90. Sure, 10. Ayet.

⁵ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا: Ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene. Kur'an, 91. Sure, 8. Ayet.

⁶ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ: Şüphesiz Allah (zat ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir. Kur'an, 2. Sure, 115. Ayet.

این ما و من نتیجه بیگانه کی بود / صد دل بیکدگر چو شود آشنا یکیست

4. Īn mā u men netīce-i bīgānegī büved/ Şad dil be-yekdigere çü şevved āşinā yekīst¹

Bu biz ve ben bīgānelik ve esrārdan bī-ḥaberlik netīcesidir, yoksa yüz gönül birbiriyle āşinā olsalar, ma‘nāda bir olmuş olurlar. Taqrīr-i sābık üzere ednā mülābese ile cihet-i vaḥdet tedārik etmektir. Meşelā birer gönül āşinā olup birbirlerine muḥālifet-i irādiye etmeseler yer ḥükmündedir ki, bu ḥālet erbāb-ı sülūkūñ tekyelerinde zāhirdir, zīrā cümlesiniñ irādesi şeyḥleriniñ irādesinde maḥv olup ma‘nāda mürşid-i kāmilden gayrı o tekyede kimse yok ḥükmünde olur ve fi‘l-vākı‘ hemān vücūd demek, irāde mefhūmundan zā‘id bir ma‘nāya delālet etmez gibidir.

در کام هرکه محو شود در رضای دوست / بانى شکر حالات تیر قضا یکیست

5. Der-kām-ı herke maḥv şevved der-rızā-yı dost/ Bā-ney-şeker ḥalāvet-i tīr-i gāzā yekīst²

Dostun rızāsında maḥv olan kimseniñ ağızında ve dimāğında ney-şekerle tīr-i każāmñ ḥalāveti birdir. Herkes şūret-i İslām’ın hıfz için maḥām-ı rızāya mülāzemet etmek ister. Lākin Şā‘ib’iñ zikr etdiği maḥām-ı ‘azīzū’l-vücūd ve nādirū’l-vuḳū‘ bir ḥāletdir. Erbāb-ı zevḳiñ bu maḥāmda ḥavārīḳ-ı ‘ādāt rütbelinde mu‘āmeleleri vardır ki, bizim gibilerin ‘aşr-ı ‘aşīrine taḥammülü olmadıḳdan sonra dīnden çıkmak rütbelinde kelimāt-ı fāḥişeler şudūrı akreb-i ihtimālāt [61b] ‘akliyelerdendir, nes‘elü Allāhu’l-‘ākibe³.

در چشم پاک بین نشود رسم امتیاز / در آفتاب سایه شاه و کدا یکیست

6. Der-çeşm-i pāk-bīn ne-şevved resm-i imtiyāz/ Der-āftāb sāye-i şāh u gedā yekīst⁴

Pāk görücü gözde resm-i imtiyāz olmaz. Maḥall-i ‘ibret budur ki, āftābda şāh u gedāniñ sāyesi birdir. Benī ādeme göre kā’inātñ cümlesin bir ḥālīḳñ maḥlūḳu bilip muḳteżā-yı maḥzariyetinden ḳaṭ‘-ı nażar, ezlālīñ şāḥşına istinādı cihetinden rü‘yetdir. Yoksa i‘tibār-ı merātib ü şiddet ü ḥafā vu zuhūruñ şāyeste-i şānı olan mūrā‘āt-ı ḥükmiye

¹ Bu biz ve ben yabancılığın sonucudur, yüz gönül birbiriyle tanıştıktan sonra birdir.

² Dostun rızasında mahv olan kimsenin ağızında, şeker kamışıyla kaza okunun tatlılığı birdir.

³ نَسْأَلُ اللّٰهَ الْعَاقِبَةَ: Allah’tan sağlık dileriz. Dua olarak kullanılmaktadır.

⁴ Temiz gören gözde imtiyazın resmi yoktur, güneşte padişahın ve dilencinin gölgesi aynıdır.

Hel yestevi 'l-lezîne ya 'lemüne ve 'l-lezîne lā-ya 'lemün' mefhūmundan müstenbaṭa olmak üzere erbāb-ı işārātūn ma'lūmlarıdır. Şā'ib'īn ġaraẓı zılliyetdeki imkān ma'nāsınadır. Ednā vu a'lā, cemī'-ı maḥlūkāt dīde-i pāk-bīnde müsāvīdir demeye çıkar.

پروای سرد و کرم خزان و بهار نیست / انرا که همچو سرو وضو بر قبا یکبست

7. Pervā-yı serd ü germ-i ḥazān u bahār nīst/ Ān-rā ki hem-çū serv ü şanavber ḳabā yekīst²

Bahārīn ḥarāreti ve ḥazānīn bürüdeti ḥavfı yoḳdur; ol kimseniñ ki, serv ü şanavber gibi ḳaftānı birdir. Ya'nī i'tiyādīn bu bābda menāfi'-ı 'azīmesi ve āsar-ı cesimesi vardır ve teşbihe, belīġ ṭarīki ile inḳibāz u inbisāṭdan müte'eşşir olmayıp her dem şafāda olanlar levāzım-ı faniyeniñ ednā rütbesine ḳanā'at edenlerdir demek ister.³

از حرف خود بتبغ نکرديم چون قلم / هر چند دل دونيم شود حرف ما یکبست

8. Ez-ḥarf-i ḥod be-tiġ ne-gerdīm çūn ḳalem/ Her-çend dil dü nīm şevved ḥarf-ı mā yekīst⁴

Kendi nuṭḳumuzdan ḳalem gibi ḳılıç ile tutmayıp sözüümüñ üzerine şābit ḳadem oluruz. Her-çend ḳalbimiz şemşir-zebān, ehl-i inkār ile iki pāre olursa da kelāmımız birdir. Zāhiri ma'lūm, bāṭında eşnā-yı nazm u mazāmine vedī'a etdigimiz nikāt-ı nefiseler cümlesi esās-ı taḥḳīka mebnī, kimi rütbe-i 'ilmü'l-yaḳīn ve kimi ḥaḳḳu'l-yaḳīn taḳlīdden ḥālī olmak üzere şebt olunup münkiriniñ inkārı taḥḳīkimize şübhe-endāz olamaz demektir.

¹ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَكْفُرُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Kur'an, 39. Sure, 9. Ayet.

² Bahar ve son baharın soğukluğu ve sıcaklığından korkmaz, onun ki selvi ve çam fıstığı ağacı gibi elbisesi birdir.

³ Bahārīn ḥarāreti ve ḥazānīn bürüdeti ḥavfı yoḳdur; ol kimseniñ ki, serv ü şanavber gibi ḳaftānı birdir. Ya'nī i'tiyādīn bu bābda menāfi'-ı 'azīmesi ve āsar-ı cesimesi vardır ve teşbihe, belīġ ṭarīki ile inḳibāz u inbisāṭdan müte'eşşir olmayıp her dem şafāda olanlar levāzım-ı faniyeniñ ednā rütbesine ḳanā'at edenlerdir demek ister S: Ol kimseniñ ki serv ü şanavber gibi ḳaftānı bir ola ne ḥazānīn serdinden ve ne bahārīn germiyetinden pervāsi yoḳdur, zīrā bu iki ḥāletiñ maẓharı keşretde cārī olup vaḥdetde mu'aṭṭal olduğuna bu mişāl şehādet eder T

⁴ Kendi sözüümüñü kalem gibi ḳılıçla tutmadık, gönlümüñü ikiye bölünse de bizim sözüümüñ birdir.

بی ساقی و شراب غم از دل نمیروود / این درد را طیبیب یکی و دوا یکیست

9. Bî-sākî vu şarâb ğam ez-dil nemî-reved/ [62a] Īn derdrâ ṭabîb yekî vü devâ yekîst¹

Sākîsiz ve şarâbsız ğam gönülden gitmez, bu derdiñ ṭabîbi bir ve dermânı birdir. Bâde-i zâhire ile ülfet edenler bu ‘ilâcîñ şîḥhatını bilirler, lâkin şarâb-ı ma‘neviyle sākî-i ğayb bu maraža ‘ilâc eder ise ebedü’l-âbâd bir daḥi ‘avdet etmeyip ‘âfiyet-i dâ’imeye ḥaste dilleri mazḥar eder.

هرچند نقش ما یک و از دیگران شش است / نومید نیستم ز بردن خدا یکیست

10. Her-çend naqş-ı mâ yek ü ez-dîġerân şîş est/ Nümîd nîstem zi-burden Ḥudâ yekîst²

Her-çend bizim naqşımız yek, ġayrılarım dü şîş ise de yine ġâlib olmadan nevmîd degiliz; zîrâ Allâh birdir, ya‘nî kuvve vü ġudret, vaḥdet tarafındadır. Murâdı ḥalkıñ şüret-i zâhirleri cehât-ı müte‘addedededen ma‘mûr ve bizler mazḥar-ı terk ü tecrîd ü âvâre-i beyâbân, tefrîd bulunduğ ise de sebġa’l-müferridün beşâretiyle ‘âkıbet bizler ġâlib oluruz demekdir ve tevḥîd ile kelâmı ḥatm etmesi daḥi bir a‘lâ dereceye vuşülün tefe’üli maġâmındadır.

صائب شکایت از ستم خلق چو کند / هر جا که عشق هست وفا و جفا یکیست

11. Şâ’ib şikâyet ez-sitem-i ḥalk çün küned/ Her-câ ki ‘aşġ hest vefâ vu cefâ yekîst³

Şâ’ib, ḥalkıñ siteminden ne ġüne şikâyet etsin ki, ḥakâ’ik ṭarîġine muḥâlif olmuş olur, zîrâ her ġanda ki, ḥaġîġat-ı ‘aşġ ola vefâ ile cefâ birdir. Ġaraż ancak mültefit-i enzâr-ı ġaybiye olup cezebât-ı derüniyeden ḥâlî olmamağdır. Bu maġşûd ḥâşıl olduğdan soñra ister cefâ ile olsun ve isterse vefâ ile olsun, ‘indimizde müsâvîdir. Ma‘lûm ola ki, ḥalka bu nazarla nazâr eden ‘illet-i tevehhüm-i ta‘ṭilden ḥalâş olup *ve in lem tekiün terehü fe-innehü yerâk*⁴ derecelerine isti‘dâdı rütbe-i şu‘ûd u ‘urûcdan ḥâlî olmaz; zîrâ Rabbi’l-

¹ Sakisiz ve şarapsız gam gönülden gitmez, bu derdin hekimi ve ilacı birdir.

² Eğerce bizim resmimiz bir ve diğerlerinki altıdır, kazanmaktan umudumu kaybetmedim; Allah birdir.

³ Sâib, halkın siteminden nasıl şikâyet etsin? Aşkın olduğu yerde cefa ve vefa birdir.

⁴ وإن لم تكن تراه فإِنَّهُ يَرَاكَ: Sen onu görmüyorsan o seni görüyor. Hz. Muhammed’in hadisidir.

‘ālemīn’e ma‘rifetiñ huşūlu maḥlūḳāt-ı ilāhiyeyi ma‘rifete maḥşūrdur ve ğayrı ile mümkün degildir.

GAZEL 30

Fe‘ilātün/Mefā‘ilün/fe‘ilün

سفر اهل شوق در وطنست / خلوت اهل دل در انجمن است

1. Sefer-i ehl-i şevḳ der-vaṭānest/ Ḥalvet-i ehl-i dil der-encümen est¹

[62b] Ehl-i şevḳiñ sefer ü siyāḥatı vaṭānadır, evliyāu’llāhiñ ḥalveti encümenededir. Bu iki kelime-i ṭayyibe, kibār-ı naḳşībendiyeniñ rü’s-i sülūklarındandır; zīrā her sālīkiñ merātib-i eṭvār-ı nef sāniyesinde seyr edip hacb-ı māni‘ayı birer birer ref‘ ederek ve āyāt-ı āfākı enfüslerinde görerek ol merātib-i keşf-i şuverī olan inkişāf-ı sāk rütbelere vardıkda maẓāhir-i ism-i bātına duḥūl ederler ve bu rütbelere vāşıl olanlar keşretde vaḥdet ve encümeninde ḥalvet edip ebnā’-i ‘aşrıñdan imtiyāzları ğāyet güç olur. Şā’ib-i merḥūm, bu ma‘nāya remz-i üslūbunda buyurur ki:

عندلیبی که در خیال کست / هر کجا غنچه میشود چمنست

2. ‘Andelībi ki der-ḥayāl-i gülest/ Her kücā ğonca mī-şevved çemenest²

Bir bülbül ki, gülün ḥayālindedir, her ḳanda ğonca olsa ya’nıbülbül başın ḳanadı altına alıp ğonca şüretine girip yatsa ki, bu hey’ete, ğonca ḥusbīden derler, çemendir; zīrā ḳānūn-ı şūfiye üzere murāḳabe ‘āleminde sālīkiñ maḥall-i istimdādı ḳanda ise fi’l-ḥāl ‘ālem-i mişāline ḥayāliyle naḳl edip ğonca-i esrār-ı ilāhiyeden istişmām-ı bŷy-ı gülzār-ı ḳuds edip beşerriyetine ‘avdeti ḥālinde ḥār-ı zār ḥayvāniyete mübtelā olanlara istişḥāb buyurduḳları ‘ıṭr-ı şāh, lā-mekānīden herkese isti‘dādına göre ihdā buyururlar, yaḥūd her ḳanda ğonca olsa ya’nıher şey’iñ fikrine meşğül olan fikr etdiği şey’iñ ‘aynı olur. Daḳīḳa-i ḥaḳīḳat meābına işāret edip taḥalluḳ-ı esmā’-i ilāhiye rütbesine imā etmiş ola ki, ‘andelīb, ḥayal-i gülda ğonca olunca kendi çemen olup hem ğoncayı ve hem eczā-yı

¹ Şevk ehlinin yolculuğu vatandaşdır, gönül ehlinin halveti meclistedir.

² Gül hayalindeki bülbül, her nerede ğonca olsa çimendir.

çemeni cāmi‘ bir vaşf ile ebnā-yı cinsi beyinde mümtāz u mürgān-ı beyhūde efgān miyānında ser-efrāz olur.

خنده هر چند کم بود در وقت / خانه پرداز محنت کهن است

3. Hānde her-çend kem büved der-vaqt/ Hāne-perdāz-ı miḥnet-i kühen est¹

Hānde her ne kadar vaktinde az olursa da [63a] miḥnet-i ‘atıķıñ hānesine nizām vericidir. Ya‘nī vaktiyle gülmek eski ğamları ve miḥnetleri zā‘il eder. Her ne kadar kālil olursa da zīrā sürūr ü kederiñ siyyemā füc‘eten ola, nüfūs-ı beşeriyede āşār-ı ‘azīmesi olduğun ḥuzzāk-ı etıbbā yazıp ve ehl-i tecrübe kirāren ve mirāren görmüşlerdir ver der-vaqt-i lafzında zamīr-i ğā‘ib maḥzūfdur. Bu kaydıñ fā‘idesi vaktisiz ḥandeden iḥtirāzdır ki, hem şāḥibine ve hem ehl-i meclise mūcib-i keder olur ve bu daḥi ma‘lūm-ı ‘ālemdir ve maẓmūn-ı sābıķı te‘yīd içün buyurur ki:

غم یکساله را بباد دهد / خنده کا اگر چه یکدهنست

4. Ğam-ı yek sāle-rā be-bād dehed/ Hānde-i gül egerçi yek dehenest²

Bir yıllık ğamı rūzgāra verir gülüñ ḥandesı, her-çend bir ağız ise de gūyā gülüñ senede bir kerre açılması vaktiyle ḥande etmek maķāmında olup bir yıl çekdiğini ekdārı def‘ eder. Ḥattā temāşāçıların daḥi gülşenden kesb-i neşāṭ etdikleri vaktiyle kelimeniñ berekātından ‘ad olunur.

به بزرگان مشو بحلم دلیر / سپر آفتاب تیغ زنست

5. Be-büzürgān me-şev be-ḥilm delīr/ Siper-i āftāb tīğ zenest³

Ḥilmleri sebebiyle kibāra ‘arz-ı cesāret etme; zīrā āftābıñ siperi tīğ-zendir. Cürm-i şemsi siper taḥayyül edip ḥuyūt-ı şu‘ā‘iyeyi tīğ-i mulāḥazasıyla demek ister ki, kibāriñ ḥilminiñ içinde niçe ālāt-ı cāriḥa vardır ki, şüret-i teslīmlerinde gizlidir. Ğarażı şu‘ā‘-ı āftābıñ cesūr nazār edenlerin nūr-ı başarılarına za‘f verdigine kibāriñ ḥilmi eşnāsında bī-edebāne tīğ-i infi‘ālleriniñ ma‘nevī te‘şīrini teşbīh etmektir.

¹ Gülmek her ne kadar vaktinde az olursa da eski ğamın evine düzen vericidir.

² Gülün gülmesi bir yıllık ğamı yok eder, eğerçe bir ağızdır.

³ Büyüklere yumuşaklıklarından dolayı cesaret etme güneşin kalkanı kılıç vurandır.

سخن عشق با خرد گفتن / بر رک مرده نیشت زدنست

6. Sühan-ı ‘aşk bā-ḥıred güften/ ber-reg-i mürde nışter zedenest¹

‘Aşk kelâmını ‘aqla söylemek, meyyitiñ damarına nışter urmağdır. Ya ‘nī ‘abeşe iştiğāl bir ma‘nādır; zīrā kibār-ı şūfiye ittifāk etdiler ki, ‘aqlıñ fā’idesi bizim tarīkimizde ancak nefsi, shevātından men‘ etmekdir, gayrı degildir. Pes ma‘lūm oldu ki, bu maraz-ı mühlikiñ ḥāzıkı ‘aql imiş. Herkesiñ tarīk-i kavmda [63b] ḥalāsı bu ḥekīmiñ ḥamiyesine mülāzemeti ḳadardır, ziyāde olmaz.

آفتابیست بیزوال سخن / مغربش کوش و مشرقش دهنست

7. Āftābist bī-zevāl sühan/ Mağribeş gūş u meşrikeş dehenest²

Nuṭḳ bir zevālsız āftābdır, mağribi ḳulaḳ ve meşriki dehendir. Zevāle maḥal ḳalmadı, küsūf u şark ve evc ü ḥāziz merātib-i nuṭḳa göre cümlesin tatbīḳ mümkindir ve yer-i āḥir vechden mağrib u maşriki bu āftābiñ ittihād eder ve gāhice me’lūfu olmayan maşriḳdan zūhūr ve ‘ādetine muğāyır mağribe duḥūl eder, sözde söz ḳoḳdur; bundan ziyādeye taḥammülü yoḳdur. Muḥaşşal-i kelām cemi‘-i kā’ināt u maḥlūḳātıñ nuṭḳ-ı eşrefi vü efdalidir. Eger bu kelimāt-ı müteferriḳadan bir şey’ fehm edersen aḥvāl-i ḳamerle taḥayyül edip müneccim olmayana söyleme.

یوسف شرمکین معنی را / لفظ نازک بجای پیرهنست

8. Yūsuf-ı şermgīn-i ma‘nī-rā/ Lafz-ı nāzik be-cāy-ı pīrhenest³

Şermgīn ü pūr-ḥayā olan ma‘nā Yūsuf’una nāzik lafz, pīrāhen maḳāmındadır. Kimi heyemān, ḥālāt-ı ‘aşkıyadan bu pīrāheni ḳāk edip bī-perde cemāl-i bā-kemāline nazar etmek ister ve kimiñ daḥi Yūsuf-ı ma‘nāniñ farṭ-ı taḥassürü, dīde-i başiretine ḡiṣāvet verdikten şoñra bir zamān evḳāt-ı ‘ömrü tūşe-i şabr-ı cemāl ile güzerān edip ‘āḳıbetü’l-emr pīrāhen-i elfāz-ı āyāt u aḥādışden buy-ı maḥbūb-ı mezkūr, dimāğına erişip kifāhen cemāl-i pākine ittihād-ı başar u başiretle temāşāya ḳudret ḥāşıl eder.

¹ Aşkın sözünü akıla söylemek ölü bir damara bıçakla vurmaktır.

² Söz zevālsız güneştir, batısı kulak ve doğusu ağızdır.

³ Anlamın utangaç Yūsuf’u gömlek yerine ince sözlendir.

مغز کردد در استخوانش نال / چون قلم هرکه عاشق سخن است

9. Mağz gerded der-üstüḥāneş nāl/ Çün qalem herke ‘āşık-ı süḥan est¹

Kemiğiniñ içinde ilik qalemiñ içindeki özü gibi koruyup inceler. Qalem gibi her kim ki, ‘āşık-ı süḥandır vākı‘ā şu‘arāniñ ḥarāret-i efkār ile za‘if oldukları bu ma‘nāniñ şāhididir.²

بزبان قلم نیاید راست / آنچه از شوق در ضمیر منست

10. Be-zebān-ı qalem ne-yāyed rāst/ Ānçi ez-şevḳ der-zamīr-i menest³

Doğrusu qalemiñ diline gelmez, şevḳden ol şey’ ki, benim zamīrimde [64a] maḥfidir. Zāhiren keşret-i şevḳinde mübālağadır ve bātında esrār-ı vācibetü’l-kitmāna işāret eder.

ایمن از کوشمال دورانست / هرکه صائب بحال خویشتن است

11. Īmen ez-güşmāl-i deverān est/ Herke Şā’ib be-ḥāl-i ḥiştēn est⁴

Her kim Şā’ib kendi ḥālinde olur ise deverāniñ güş-māl u te’dībinden emindir. Ya’nī ‘ilm-i ma‘lūma tābi’ olduğu ḥayşiyetinden ve Zeydüke ‘Amruhu⁵ edeceği ta‘addī muḳābilinde zübde güş-māl u mükāfāt-ı taḳdīr olunmuşdur, yoksa Rabbi’l-‘ālemīn bed’en bir kuluna ‘azāb etmez; ḳaldı ki, enbiyā vu evliyāya ‘arīz olan beliyātīñ ṭavr-ı ‘uḳūldan ḥāric, esrār-ı ḥafiyesi olduğundan mā‘adā muḳtedā-yı enām olmaḳ rütbeleriniñ muḳteżāsı ‘avām u evsāt-ı mü’minine bir belā zuhūrunda ne gūne ḥüsn-i edeble istiḳbāl ü ref’inde envā’-ı tezellül ü ibtihāl etmeyi ta‘līm ve bu dār-ı fenāda ni‘am-ı ḥālīşa olmayıp cümle süruru ekdār ile maḥrūc olduğın tefhīm içündür, demek bir vech-i vecīhe olabilir. Bundan ziyāde daḥi herkesiñ rütbesine göre istiḡfār u ibtilādan çāresi olmadığın bilip

¹ Kalem gibi söze âşık olan herkesin kemiğinde, içindeki ilik kalemin içindeki saz gibi koruyup inceler.

² Kemiğiniñ içinde ilik qalemiñ içindeki özü gibi koruyup inceler. Qalem gibi her kim ki, ‘āşık-ı süḥandır vākı‘ā şu‘arāniñ ḥarāret-i efkār ile za‘if oldukları bu ma‘nāniñ şāhididir S: Qalem gibi her kim söze ‘āşık ise üstüḥāni içinde iligi qalemiñ içindeki uzarlar gibi ince ve yābis olur, zīrā elbetde mażāmīn-i daḳıḳanıñ tedārikine fikr lāzım gelir ve fikre ḥarāret mülāzimdir; elbetde mizāca yübüset gālebesinde iştibāh yokdur T

³ Heyecandan benim gönlümdekinin doğrusu kalemin diline gelmez.

⁴ Ey Sâib kendi halinde olan devrin terbiye vermesinden rahattır.

⁵ زيّدك عمره: Senin Zeyd’in, onun Amr’ıdır.

ni‘am-ı ebediyeye vuşul, her-çend a‘māl-i şāliha sebebiyle olursa da cümle kibār u şıgār fażl-ı Rabbi‘l-‘ālemīn’e muhtāc oldukların yaqīnen bilmeleridir.

GAZEL 31

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

کام از جهان دون بهوش میتوان گرفت / این شهد ریزه را بمکس میتوان گرفت

1. Kām ez-cihān-ı dūn be-heves mī-tevān girift/ Īn şehd-i rīze-rā be-meges mī-tevān girift¹

Dūn u süflā cihāndan hevesle kām almağ mümkündür, bu bāl dökündüsin megesle almağ mümkündür. Ya‘nıdünyānıñ merātib-i ‘āliyeleri ve menāşib-ı fāniyeleri zillet ü hağāretde andan alçakdır ki, şarf-ı himmet olunmaya şāyeste ola, belki yerde dökülmüş bal gibi ki, meges heves edip aña cem‘ olurlar. İnsānda megese müşābih-i hālk heves ile aña nā‘il olmak qābildir. Hemān isti‘dād-ı tenezzül-i heves kifāyet eder.

دست از فروغ باده اکر درحنا بود / تیغ برهنه را ز عسس میتوان گرفت

2. Dest ez-fürüg-ı bāde [64b] eger der-ħınā büved/ Tīğ-i birihne-rā zi-‘ases mī-tevān girift²

‘Ādetā nisvān tã‘ifesi ellerine ħınā vaz‘ etdiklerinde bir şey’e vaz‘-ı bed etmeyip ve ekşeriyā gecelerde vākı‘ olduğuna bināen bādeniñ neşātından hāşıl olan reğāvet-i buħāriyeyi aña teşbih edip buyurur ki, eger al bādeniñ fürügundan ħınāda daħi olursa da ‘asesiñ elinden tīğ-i bürehneyi almağ qābildir. Ğarazı bādeniñ mizāc-ı insāna şecā‘at bağş olmasında mübālagadır ki, keyfiyet böyle iken bu hareket mümkündür.

در عشق فیض چاک کریبان غنچه را / از رخنه های دام و قفس میتوان گرفت

3. Der-‘aşq feyz-i çāk-ı girībān gonca-rā/ Ez raħnehā-yı dām u kafes mī-tevān girift³

¹ Hevesle alçak dünyadan kam alınabilir (dünyada arzuya ulaşılabilir). Bu küçük bal sinekle alınabilir.

² El, şarabın parlaklığından kınada olsa kılında olamayan kılıç bekçiden alınabilir.

³ Aşkta goncanın yakasını yırtma feyzi, tuzak ve kafes deliklerinden alınabilir.

‘Aşkda çāk-ı girībān goncanıñ feyzini dām u kafes rahnelerinden almak mümkündür, ya‘nī ‘aşk-ı ādemi kafes ü dām gibi haşr u zabt eder ise de o inhişārıñ eşnāsında *inne’llāhe fī eyyāmi dehrüküm nefehāt*¹ mücibince niçe füyūzāt-ı haqā’ik ü vāridāt-ı mevhibe-i daqā’ik feth olup inbisāt-ı tām ile biñ sene ‘ömr sürenler görmeyip bildiklerine nā’il olmak qābildir.

غيرت اكر قرار بعاجز كشي دهد / دامان كل زينچه حسن ميتوان گرفت

4. Ğayret eger qarār be-‘āciz küşī dehed/ Dāmān-ı gül zi-pence-i ḥas mī-tevān girift²

Eger ğayret ‘āciz-küşlüge qarār verir ise gülün dāmenin pence-i ḥār u ḥasdan almak mümkündür. Bu ta‘bīr çokdur; meşelā derler ki, şu emr böyle olmaz ise benim ğayretim beni öldürür, ya‘nī ‘acızdan helāk olurum demeye çıkar. Meşelā bülbül maṭlabından ‘āciz olup ğayreti kendüyi ‘āciz olduğu hālde helāk etmeye taḥkīk edince gülü gülşen-i ḥayālinde zabt edip dāmenine ḥār u ḥas ta‘alluḳın müşāhede etmeyince kendine nisbet da‘vāsın icrā etmiş olur, lākin bu rütbe-i himmete sebep-i ğayretiñ ‘āciz-küş olması oldu; zīrā āb u dāne hevesin lāne-i ḥātırdan dūr ve fezā-yı çemende bāl-güşā-yı shevātı olmadan mehcūr olmak [65a] her dā’iye ile müyesser olmadığından mā‘dā beyzada nevāmī olan bāl ü perine maḡrūr olmak bir pā-bend-i müşkil-benddir ki, bıçak kemige erişemeyince zūr-ı bāzū-yı himmetle geri mümkün olmaz. Murādı temşil-i tarīkiyle mādām bir sālīk hümüm-ı dünyāviye vü uḡreviyenin tarḥ edip mütevaḥḥidü’l-maṭlab olmayınca gülşen-i esrārın büy-ı dil-āvizinden zükāmdır demek ister; zīrā herkesiñ gonce-i maqşūdu ḥār-ı aḡyārdan ḥalāş olmak, vaḥdet-i teveccühünün şemeresi olunca bi-‘aynihi teveccühündeki ālāyiş, etrāf-ı maṭlabında cilveger-i şüret-i mükāfāt olacağında iştibāh yokdur.

امروز نيست غير دل بيغبار ما / آيينه كه پيش نفس ميتوان گرفت

5. Emrüz nīst ğayr-ı dil-i bī-ḡubār-ı mā/ Āyīneyi ki piş-i nefes mī-tevān girift³

¹ إنا لله في أيام دهركم نقحابت: Şüphesiz Allah’ın ebedî günlerinizde bereketi vardır. Bir hadistir.

² Gayret eğer ācizi öldürmeye karar verirse, gülün eteği çerçöp eliyle alınabilir.

³ Bugün bizim tozu olmayan (temiz, saf) gönlümüzden başka (bir şey) yoktur, bir ayna ki, nefesin önüne tutulabilir.

Bugün bizim dil-i bî-ğubārımızdan gayrı bir āyine yokdur ki, nefes önüne tutmak mümkün ola bir ādemiñ mevtinde iştibāh etseler ‘ādetdir ki, bir şāf āyine nefesine karşı tutup āyineniñ terlemesinden hayātına istidlāl ederler. Lākin gönül ayinesi gönül nefesine imtiḥān-ı hayāt olduğıçün bî-ğubār olmak şartıyla meşrūtdur; zīrā āyine-i ḳalb mā-sivāya meyl ile mükedder olunca nefes-i ḳulūb, şiddet-i leṭāfetinden aña te’şir edemeyip ḥālīñ mechūliyetine bā’iş olur.

دوران خط رسید و تو از حرص دلبری / نشناختی که دل ز چه کس میتوان گرفت

6. Deverān-ı ḥaṭ resīd ü tū ez-ḥırş-ı dil-berī/ Neşnāḥtī ki dil zi-çi kes mī-tevān girift¹

Ḥaṭ deverānı erişdi ve sen dil-berlik ḥırşından fehm edemedigin neden kimse gönül almak mümkündür. Ya’nī gönül almak tama’ı seni gönül almak eṭvārını ve dil-berlik şivesini bilmeden men’eyledi. Eger ḥırşı bırakıp ṭarīḳ-i dil-berliği ta’līm etsen hoş olurdu, yāḥūd ḥaṭṭ-ı deverānı geldi ve ḥālā sen dil-berlik ḥırşından anlamadın ki, ne sebebden kimse dil-berden gönlünü almak mümkündür. Ya’nıḳulūb-ı ‘uşşāḳıñ sūḥūletle ‘avdetleri ve ḳatı geldi ammā sen kendini evvelki sāde-rūluk [65b] rütbelerinde ararsın ve demezsin ki, elbette baña dil verenlerin cümlesi Eş’arī degildir. Şimdi Ḥanefī olanlarından gönüllerin alıp āḥir-i çehre şāf olan maḥbūbların birine teslim ederler ve Eş’arī olanlarında müddeti çok sözüümüz hemān ḥaṭṭ-ı şaḳal oluncaya degdir ve bu ḥāleti cehle sebep seniñ ḥırşıñdır. İkinci ma’nā deverān-ı ḥaṭ resīd ḳarniyesiyle müveccehdır.

چون صبح اکر عزیمت صادق مدد کند / آفاق را بیکدو نفس میتوان گرفت

7. Çün şubḥ eger ‘azīmet-i şādīḳ meded küned/ Āfāḳ-rā be-yek dü nefes mī-tevān girift²

Eger şabaḥ gibi ‘azīmet şādīḳ ve teveccūh-i muvāfiḳ meded eylese bir iki nefesle āfāḳı zabaṭ etmek ḳābildir. Bu herkesiñ mücerribidir ki, bir emre şürū‘da ‘azīmet kemālinde bulunur ise o emriñ ḥuşūlu nādir tevaḳḳuf eder. Egerçi küllü degilse de aḡlebi ḳuşūr etdik diyü i’tirāf ederler; meşelā ṭarīḳ-i ḳavma duḥūlda bir mertebe ‘azīmet-i şādīḳ

¹ Hat devri geldi ve sen çekicilik ḥırşından kimin gönlünü alabileceğini öğrenemedin.

² Sabah gibi doğru yolculuk yardım ederse ufuklar bir iki nefesle alınabilir.

üzere mevte teveccüh edip mā-sivādan bi'l-küllīye fāriğ olsa fi'l-ḥāl āyine-i aḥvālinde semere-i şadākatını müşāhede edip bāṭın tarafından pey-der-pey imdād-ı rūḥānī gelmeye şürū' eder, mücerribimizdir. Lākin nādirü'l-vuḳū' olan umūruñ biri de şıdḳ-ı 'azīmetdir, bulunmaz.

با هرزه كو درای زراه ملايمت / صائب به پنجه حلق چرس ميتوان گرفت

8. Bā-herze-gū der-āy zi-rāh-ı mülāyemet/ Şā'ib be-penbe ḥalk-ı ceres mī-tevān girift¹

Herze-gūya mülāyemet tarīkinden mu'āmele ile Şā'ib penbe ile ḥalk-ı ceresi tutmak mümkündür. Bu mes'ele ağleb nāsın meçhūludur, yoksa eger bunuñla 'amel olunsa hiç kimse beni cinsiyle ğavgā etmez idi. Lākin herze-gūya mülāyemet nefse girān geldiği için başdırma kaydıyla nā-çār kelāmında ḥakīm olanlarda şākile kaydına düşüp beyhūde rüsvāy olurlar. Cālīnūs, bu şüret-i mezkūrda iki ādemi ğavgā ederken görüp ašlā imdād kaydında olmayarak şavaşınca mülāzımından biri efendim [66a] şu edebsize bir iki kelime söyleseñiz belki o 'ālime bu iṭāleden vazgelirdi dedi; cevap vermiş ki, eger o 'ālim ḥakīm olaydı öyle herze-gūyla işi bu rütbeye erişdirmez idi. Hemān birbirleriniñ akrānı bilip sūkūtu evlā gördüm ve fi'l-ḥaḳīka 'ilāc, mülāyemetden a'lā olmaz.²

GAZEL 32

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

¹ Saçma sapan konuşan ile ılımlı yoldan (davranmaktan) gir, Sâib pamuk ile zilin boğazı alınabilir.

² Herze-gūya mülāyemet tarīkinden mu'āmele ile Şā'ib penbe ile ḥalk-ı ceresi tutmak mümkündür. Bu mes'ele ağleb nāsın meçhūludur, yoksa eger bunuñla 'amel olunsa hiç kimse beni cinsiyle ğavgā etmez idi. Lākin herze-gūya mülāyemet nefse girān geldiği için başdırma kaydıyla nā-çār kelāmında ḥakīm olanlarda şākile kaydına düşüp beyhūde rüsvāy olurlar. Cālīnūs, bu şüret-i mezkūrda iki ādemi ğavgā ederken görüp ašlā imdād kaydında olmayarak şavaşınca mülāzımından biri efendim şu edebsize bir iki kelime söyleseñiz belki o 'ālime bu iṭāleden vazgelirdi dedi; cevap vermiş ki, eger o 'ālim ḥakīm olaydı öyle herze-gūyla işi bu rütbeye erişdirmez idi. Hemān birbirleriniñ akrānı bilip sūkūtu evlā gördüm ve fi'l-ḥaḳīka 'ilāc, mülāyemetden a'lā olmaz S: Ey Şā'ib, herze-gūya mülāyemet yolundan gelip fi'l-ḥāl nefesini kaṭ' eyle. İ'tibār etmez misiñ ki, ceresiñ boğazını penbe ile tutmak mümkündür, fi'l-ḥaḳīka mülāyemetiñ ḥavāriḳ-ı 'ādāt dercesinde ef'ālī müşāhede olunur; lākin şabr müşkildir T

روی از عالم بگردان اگر لقا می بایدت / بکسل از کونین اگر زلف دوتا می بایدت

1. Rūy ez-‘ālem be-gerdān eger liḳā mī-bāyedet/ Bügsel ez-kevneyn eger zūlf-i dü-tā mī-bāyedet¹

Yüzü ‘ālemden çevir, eger saña liḳā vu vuşlat lāzım ise. Dünyādan ve āhiretten üzül, eger saña zūlf-i dü-tā gerek ise. Sülūk u mücāhedātın neticesi budur, lākin sehlü’l-mümteni‘ kabīlinden eṭrāfına yanışılmaz. Zūlf-i dü-tādan ğaraż celāl ü cemāle ve taḳyīd ü ıtlāḳa ve ḳabz u başta teveccühü ḳābildir eger kelāmın fehm edersen; zīrā meşreb-i şūfiyeniñ a‘lā rütbelere işāret eder ki, ehli ile eşnā-yı şoḥbetde söylenir, yoksa tafşīli ve taḥrīri müşkildir. Siyyemā şeri‘at-ı ğarrā var iken ṭarīḳine ne ḥācet diyü aġzına geleni söyleyenlerin biri bilmezlik ile Şā‘ib tercemesi aldım diyü muṭāla‘a ederken ‘aḳlına muvāfiḳ gelmeyen maḥallerde edeceği sebb ü la‘anı yine kendiniñ üzerinden def‘i üzerimize vācibdir.

روشنی چشم از جواهر سرمه مردم مدار / خویش را درهم شکن کر توتیا می بایدت

2. Rūşeni çeşm ez-cevāhir sürme-i merdüm medār/ H̱iṣ-rā der-hem şiken ger tütüyā mī-bāyedet²

Rūşenlik ümīdin ḥalkıñ cevāhir sürmesinden tutma. Kendini kendinde kesr eyle, eger saña tütüyā gerek ise. Ya ‘nī nūr-ı başar ve nūrāniyet-i başıret-i ‘ulemā vu ḥükemā ve evliyanıñ kelāmından ümīd edip ‘ömrüñü hevāya şarf etme; zīrā seniñ ṭaleb etdiġiñ ḥālet ki, başar u başırete ḥiddet, zā‘ide gelip daḳāyık-ı kā‘ināta nufūz eyleye ancak riyāzāt u mücāhidāt ve ‘ibādātla cismiñi tütüyā etmek ile olur ve ḥaḳīḳatde cevāhir sürme budur.

از سعادتندی ذاتی نداری بهره / تا برات سایه از بال هما می بایدت

3. Ez-sa‘ādetmendī-i zātī ne-dārī behreī/ [66b] Tā-berāt-i sāye ez-bāl-i hümā mī-bāyedet³

Zātī sa‘ādetmendlikden bir naşibiñ yoḳdur tā-saña bāl-i hümādan berāt-ı sāye lāzım olduḳça. Bu daḳı evvelki mażmūnu te‘yīd eder ki, cidd ü cehd edip zātında senden

¹ Kavuşmak sana gerekliyse dünyadan yüzünü çevir, bükümlü saç istersen iki dünyadan ayrıl.

² Gözün nurunu halkın cevher gibi olan sürmesinden tutma, tutiya isetersen kendini kır.

³ Cennet kuşunun kanatından gölge beratı sana gerektiği zamana kadar özündeki mutluluktan hiçbir faydan yok.

saña mahfî olan sa‘âdeti izhâra sa‘y edip sa‘âdet ‘arızaya mâ‘il olma ki, ğarbdan şarka padişâh olsan mezâra bir dirhem istişhâb edemezsin. Eger su‘âl olunur ise ki, benim zâtımda ne var ki, eger şu‘arâ ve eger evliyâ cümlesin bu ma‘nâya işâret ederler ve hâlbuki, biñ sene teftiş etsem ‘anâsır-ı erba‘adan zâ‘id bir nesne görünmez. Cevab budur ki, defîne vü tılsım fethiniñ buhûru ve ‘azîmeti ve şürûtu olup ve niçe muhâtaralara vuķû‘uñ havfı ve belki telef nefis olacak rütbeleri işidilmiştir tâ-ehline muķarin olup tarîķin ta‘lîm etmeyince bu sa‘âdet fâniye sermâyesi hâşıl olmayınca beden-i benî âdem ki, tılsım-ı ilâhîdir mürşidsiz fethi bir vechle kıabil olmadığı andan hâşıl olan sa‘âdet ebediyeniñ sermâyesi olan esrâr-ı kibriyânîñ şehâdetiyle şâbitdir; zîrâ netîceniñ şerefi, muķaddemeniñ şerefini müstelzemdir. Bâd-ı havâdan ele girmez.

خانه در بسته فانوس حضور خاطر است / مهر بر لب زن اگر خاطر بجا می بایدت

4. Hâne-i der beste fânūs-ı huzûr-ı hâtır est/ Mühr ber-leb zen eger hâtır be-câ mî-bâyedet¹

Kapısı bağlanmış hâne-i huzûr-ı hâtır şem‘imiñ fânūsudur. Eger saña hâtırîñ mahallinde dâ‘im olmak gerekse dudağıña mühür ur ve sükûta mülâzemet ile Şâ‘ib-i merhûm sa‘âdet-i zâtiye tarîķine irşâd edip evvelâ sükûtu vaşiyet eyledi ki, erkân-ı erba‘a-ı bedelâtîñ a‘zamidir. Lâkin mu‘âlâ‘a edenlerin ferâsetine i‘timâd-ı mu‘lak irâd edip tetimmesin zihn ezkiyâya havâle eyledi; zîrâ sükût zıkr-i kalbiyle olursa mu‘teberdir, yoksa lisânı tekellüm etmeyip derûnî [67a] büt pazarından karışık olunca çendân fâ‘idesi olmayıp hemân hefevât-ı lisâniyedir, hâlâs olmuş olur.

این پریشان اختلاطیها کل بیکانه کیست / آشنای خود نه نا آشنا می بایدت

5. İn perîşân ihtilâṭihâ gül-i bîġānegîst/ Āşinā-yı hūd neî tā-āşinā mî-bâyedet²

Bu perîşân şöhetler ve erbâb-ı ġafletle zevķ u şafâ şüretinde görüsmekler esrâr-ı haķdan bîġānelik ‘Alâmetidir. Mādām, saña āşinā lâzım olduķça kendiñe āşinā degilsin ve soñra kendiñe āşinā olup nefsiñi bildik de ihtilâṭ u ülfet ‘ayn-ı ‘uzlet ü hâlvet olup āşinā ile bîġāneniñ ma‘nâsın gereġi gibi taḥķîķa ķudret bulursun.

¹ Kapısı kapalı ev hatırlamann mumudur, hatırlan gerekiyorsa ağzına mühür vur (ağzını kapat).

² Bu gergin konuşmalar yabancılıġın alametidir, sana bilen biri gerektiġi zamana kadar kendini bilmezsin.

ای که میلرزی بشمع دولت بیدار خویش / کرد خود فانوس از دست دعا می بایدت

6. Ey ki mī-lerzī be-şem‘-i devlet-i bīdār-ı h̄-īş/ Gird-i ḥod fānūs ez-dest-i du‘ā mī-bāyedet¹

Ey sa‘ādetmend ādem ki, şem‘ gibi olan uyanık devletiñe titrersin ve bī-vaqt riyāḥ-ı ibtilādan mantıķı olur diyü ḥazer edersin. Saña etrāfında dest-i du‘ādan fānūslāzımdır. *Eş-şadaķa terüddü’l-belā*² mażmūnunu naşīḥat zımnında teşbīh-i belīğ üzere edā eyledi.

خانه در بسته میخوانند مهمانان غیب / غنچه بنشین کر نسیم آشنا می بایدت

7. Ḥāne-i der-beste mī-ḥ-āhend miḥmānān-ı ğayb/ Ğonca beşşin ger nesīm-i āşinā mī-bāyedet³

Κapısı bađlı ḥāne taleb ederler ‘ālem-i ğaybdan gelen feyz misāfirleri, ğonca gibi cem‘iyet-i ḥātır u bāṭınla otur eger saña āşinā rüzgārı gerek ise. Bu mażmūn āyīn-i mūrākabeye ve anda ḥāşıl olan fütūḥāt-ı ḳalbiyeyi cezb edecek nesīm-i feyziñ keyfiyet telaḳķisine işaretdir ki, ḥavās-ı zāhire vü bāṭineniñ emr-i vāḥide teveccühünden ‘ibāretdir.

نی درین بستان سرا تا برک دار و بینواست / برک را از خود بیفشان کر نوا میایدت

8. Ney der’in būstān-serā tā-berg dāred bī-nevāst/ Berg-rā ez-ḥod be’yefşān ger nevā mī-bāyedet⁴

Nāy bu būstān-serāy-ı ‘ālemde mādām yaprađı olduķça nevāsız u nağmesizdir, sen daḥi bize berg maķāmında olan ‘alāķaları kendinden saç. Eger saña nevā lāzım ise gūyā neyiñ hey’ete maḥşūsaya [67b] duḥūlu, maķāmāt-ı mūsıķıyeyi yegān yegān müşāhedesine bā‘iş olduđu gibi sen daḥi o terk ü tecrīdi icrā edersin. Maķāmāt-ı nefsiyede belā müzāhim tereddüd edip *ve nefaḥtu fihi min rūḥ*⁵ sırrına vāşıl olursun demek ister.

¹ Ey sen ki, uyanık devletinim mumuyla titrersin, etrafında dua ellerinden mum olması lazım.

² الصَّدَقَةُ تَرُدُّ الْبَلَاءَ: Sadaka vermek felaketi önler. Bir hadistir.

³ Gaybdan gelen misafirler kapısı kapalı ev isterler, sana tanıdık rüzgār gerekirse gonca (gibi) otur.

⁴ Ney bu bahçede yaprağı olduķça sessizdir, ses sana gerekirse (üzerindeki) yaprağı kendinden dök.

⁵ نَفَحْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي: ona ruhumdan üfürünce. Kur’an, 38. Sure, 72. Ayet.

موج بی چروا چه بال و پر کشاید در حباب / صائب از کردون برون رو کر فضا مییایدت

9. Mevc-i bî-pervā çi bāl u per güşāyed der-ḥabāb/ Şā'ib ez-gerdūn burūn rev ger fezā mî-bāyedet¹

Pervāsız mevc, ḥabāb içinde ne kadar bāl ü per açıp cevelān etse gerek. Şā'ib, eger saña fezā vu şahrā lāzım ise felekden taşra git; o vaktde seniñ cevelān-geh-i münāsib, şahrā bulursuñ. Bu mażmūn sülūk-ı şūfiye seyrleinden bi seyriñ vaşfıdır ki, o seyrde nihāyet yokdur. Qaldı ki, felekden taşra çıkılır mı ve bir tarīki var mıdır diyü hātıra gelirse, na'am mümkündür. Lākin zāhirde fehm olunan vechle degil, belki insān rütbe-i kemāle vardıkda ve 'ālem-i aşğar olan vücūd u 'unsūr, beyn-i teşriḥ-i şūfiye üzere keşf eder ise gözlüye gözlü olmaz mefhūmu zāhir olur, lākin bu vech-i muḥarrir ğınā vermez; ammā fi'l-cümle medār-ı 'aqlı qarīb olan 'ālem-i rü'yādır. Eger o 'ālemde görüp seyr etdiğñ emkine ve eşḥāşıñ ḥaḳīḳatin bir ehl-i başiretden işitdiñ ise Şā'ib-i merḥūmuñ dedigi 'ālemiñ yol uğrağıdır.

GAZEL 33

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

نظر بیوش زخود تا نظر توانی یافت / بشوی دست زجانان تا کوهر توانی یافت

1. Nezar be-püş ze-ḥod tā-nazar tevānī yāft/ Be-şūy dest zi-cānān tā-gevher tevānī yāft²

Kendinden iğmāz-ı 'ayn eyle tā-nazar bulmaya kādir olasın; zīrā kendiñi gördükçe bir şey göremezsın. Cāndan eliñi yuyup ğavş-ı biḥār-ı ictihādla mevte teveccüh eyle, tā-güher bulmaya kādir olasın. Şā'ib-i merḥūm ḥaḳā'ik-i 'irfāni izḥāra şevḳinden ḥalkıñ gözünü açmak ister; ammā Rabbi'l-'ālemīn görür körlükden ḥıfz eyleye yoksa 'illet 'ārıza olunca zevāli mümkündür.

¹ Korkusuz dalga ne kadar hava kabarcığında kol kanat açar? Ey Sâib! Sana alan lazımsa felekten dışarı çık.

² Bakış bulabilmen için kendine bakma, cevher bulabilmek için sevgilinden vazgeç.

زشارع ككش دل قدم برون مكذار / كه وصل كعبه ازین رهگذر توانی یافت

2. [68a] Zi-şāri‘-i kiş-i dil qadem burūn megzār/ Ki vaşl-i ka‘be ez’in reh-gūzer tevānī yāft¹

Gönül cezbeleriniñ yolundan taşra ayak başma; zīrā vişāl-i Ka‘be-i ḥaḳīḳati bu yoldan bulabilirsin. *İsteftē ḳalbuḳe ve leu efiāke el-muḳtūn*² mażmūnu üzere cāzibe-i ḳalbe teba‘iyetiñ neticesi budur diyü mübālağa şüretinde mübālağadan ḥālī nefsü’l-emrī irād eyledi. Lākin bu ma‘nā yine bir miḳdār letāfet tarafına meyl edenlerde bulunur; yoksa cāzibe-i ḳalbiye ile shehvāt-ı nefsāniye vü ilḳā’-i şeyṭāniye ve ilhām-ı raḥmāniye vü vāridāt-ı melekiye beytlerin fark ve ri‘āyet-i kibār-ı şūfiyeniñ şānındadır, herkese müyesser olmaz.

هر آنچه كم شده است از تو ای سیاه درون / بروشنايي آه سحر توانی یافت

3. Her ānçi güm şüde est ez-tū ey siyāh-ı derūn/ Be-rūşenāyī-i āh-ı seher tevānī yāft³

Ey derūnu siyāh! Senden her ne gā’ib oldu ise seher, āhınıñ aydınlığıyla bulabilirsin. Ma‘lūm ola ki, Şā’ib-i merḥūm muṭlaḳ her ne gā’ib olursa dediginiñ vechi ya‘nī meṭālib-i kevniyeden her neye muḥtāc olup bulamazsan şıdḳ-ı ‘azīmetle seherlerden teveccūh-i tām ve nihāyet-i ihtimām edersin. Bir ādem, gā’ib etdgi meṭā’ı yanında bulup gā’ib etmemişe döndüğü hem maṭlabına nā’il ve hem ḳānūn-ı teveccūhü ḥāşıl edersin demektir. Lākin bāṭın-ı kelāmında bunu murād eder ki, her bir maḥlūḳ Rabbı’nı ārzū edip aramak üzere mecbūr ve zāt-ı Rabbi’l-‘ālemīn ihāṭa-ı ‘uḳūl, ‘ibādetden münezzeh ve mechūl ḥatta bir rütbede ki, zāt-ı pākinde cehlimize iḳrārımız eşref-i merātib-i ‘ilmiyemizden ‘add olunur. Ma‘a-hazā, ḥālik setr olunmaz ve maḥlūḳ daḥi setr edemez. Ḥaḳīḳatde gā’ib biz derdmendlerimiz ki, bize bizden aḳreb olan her ḥalde zāt-ı muḳaddesine lāyık ma‘iyetle ma‘iyetimizde olduğın kör görmez ise sezer. [68b] Rütbelerine degil bāri biz anı görmez isek o bizi görür rütbesinde. Ḥarekāt u sekenātımızı rızā-yı ‘aleyhisine taṭbīḳ edecek ḥāletlerin pek ednāsın taḥşile seher degil, ‘ömr-i dünyāniñ cümlesin şarf edip bulmak yine bād-ı havā bulmak olduğın bilirken nāzenīn ömrllerimiz telef olur ve bu ḥuşūş için bir āh vasaṭ-ı nehārda olsun, derūnumuzdan zūhūr etmez ve seher aydınlığı

¹ Gönül cezbelerinin (yolundan) dışarı adım atma çünkü Kâbe’ye kavuşma yolunu bu yoldan bulabilirsin.

² استفتت قلبك ولو افتاك المفتون: Kalbine danış hatta eğer fetva verenler sana fetva verirse. Hadis-i Nebevidir.

³ Ey içi karanlık olan! Senin neyin kaybolmuşsa onu seher vaktinde ahın ışığıyla bulabilirsin.

ta‘bīrine bir hoşça diqqat lāzımdır. Zīrā izāfet-i beyāniye murād edip şūfiyeniñ kırān-ı fecr ta‘bīr etdikleri maqāma işāretle ma‘kūlu maḥsūsa ednā münāsebetle teşbīh etmişdir. Bu kadarca erbābı şafā-yāb olsun diyü işāret olundu.

چنین که خواب نظر بند کرده است ترا / ز فیض صبح چه مقدار در توانی یافت

4. Çünin ki ḥāb naẓar-bend kerde est tū-rā/ Zi-feyż-i şubḥ çı miqḍār der-tevānī yāft¹

Buncılayın ki, nevm seni göz ḥapsına ḳoşmuşdur, yāḥūd buncılayın ki, nevm saña göz bağı etmişdir; ya‘nişihle gözüñü bağlamışdır, şubḥuñ feyżinden ne miqḍār derk edebilirsin; çe miqḍār tevānī deryāft, taqḍirindedir. Diqqat olunsun diyü tenbīh etdiğimiz ma‘nāya işāret eyledi; zīrā ‘ilm-i ḥaḳīḳat mişālleriyle maḥlūḳātda cārīdir. Lākin ‘ādete muḥālif kör gözüyle okuyup şāğar ḳulaḳla diñleyip havādan kāğıd üzerine ḳalemsiz taḥrīr ederler ki, nūsaḥ u tebdīl ḳabūl etmez olur. Şā‘ib’iñ ğarażı nevm mülābis olan göz, seḥer feyżinden bir şey’ idrāk edemez diyü derdmend sālīki uykusuz ve aç, seḥer feyżinden fehm edeyim diyerek öldürmekdir, ammā kim diñler.

زدوستان زبانی مدار چشم وفا / زبرک بیدمحالت بر توانی یافت

5. Ze-dostān-ı zebānī medār çeşm-i vefā/ Zi-berg-i bīd muḥālest ber tevānī yāft²

Bir zamān faḳīr tāriḥ ve şāḳī taḥrīr edip taşḫīḥ etmek niyetine düşüp ba‘de’t-te’emmül ‘ömr telef etmeye degmez [69a] diyü ferāğat eyledim lākin Şā‘ib-i merḥūmuñ dīvānına etdigim ḥidmetden inşāllah āḫiretde daḫi peşimān olmam. Ḥālā bu beytinde buyurur ki, zebānī dostlardan vefā ümīdin tutma, ya‘nī lisānla dostluḳ edenlerde vefā olmaz; zīrā sūkūt yaprağında meyve bulmaḳ muḥāldir. Lisāna müşābih olduğıçün zebānī lafzındaki yā nisbet içündür, bir ğayrı ḳaşdı yokdur. Hemān laṭīf bir şā‘irāne mażmūndur ve vāḳı‘u’l-emrde böyledir, siyyemā ‘aşrımızda.

¹ Uykunun buncılayın senin gözünü bağlamasıyla sabahın feyżinden (bereketinden) ne kadar anlayabilirsin?

² Sadece diliyle seninle arkadaş olandan vefa bekleme, bīd ağacının yaprağından meyve bulabilmek imkānsızdır.

درین حدیقه هستی چو لاله ممکن نیست / که نان سوخته بیجگر توانی یافت

6. Der'in ḥadīqa-ı hestī çū lāle mümkin nīst/ Ki nān-ı sūhteī bī-ciger tevānī yāft¹

Bu vücūd bāğında lāle gibi bir yanmış etmegi cigersiz ve meşakḳatsız bulmak mümkin degildir. Şā'ib rızkından şekvā eder, zann etme ğarażı demektir ki, ma'āş-ı fāniye kesb ve ta'ab u meşakḳatsız bulunmayınca medār-ı ma'āş-ı 'ālem-i bākī 'amelsiz ne ğüne mümkündür? Öyle ammā mevlā kerīmdir, bu cevāb 'ayn-ı każiyemizdir; zīrā o kerīm ü raḥīm olan Perverdegār, bizlere irsāl-i rūsūl ve inzāl-i kütüble ma'āş-ı uḥrevīniñ keyfiyet-i kesbin ifāde ve bā'-ı sebiye kerrāren merrāren *Be-mā ta 'melūn be-mā şaberū be-mā kesibtüm fe 'stebşārū bi-bey'eküm*² elfāz-ı Qur'āniyede te'kīd eyledi, lākin sen kerem-i Rabbi'l-'ālemīn'i fehm edinceye dek 'ömr ḳalmaz. Efendi, namāz ḳılıp Qur'an oḳuyup zīkr ü fikre meşğūl olur musun? Yoksa 'ācizler gibi Allāh kerīmdir der, durur musun? Bārin akrān u emşāline a'māli muḳābilinde i'tā olunan keremleri gördükde cehennemden ḫalāş oluñ da bir ma'nevī cehenneme giriftār olursun. Ḥālā beyne'l-müslimīn bu keremleri daḫi dünyāda iken müşāhede edenler bi-ḫamdi'llāh ḳatı çokdur. Lākin sen imān-ı ğayba bir miḳdār, bir miḳdār vefā etmediñ ki, o miḳdārca müşāhedeye nā'il olasin. Bāri Şā'ib'iñ bu gelecek beytiniñ mażmūnuyla 'amel edip ehlini aramadan [69b] ḡaflet etme.

چو عمر میگذرد در کمین فرصت باش / که وصل سوخته چون شرر توانی یافت

7. Çū 'ömr mī-ğüzered der-kemīn-i fırsat bāş/ Ki vaşl-ı sūhteī çūn şerer tevānī yāft³

Çünkü 'ömr geğer her ḫālle, bāri fırsat kemīninde ol ki, bir sūhteniñ vişāli şerer gibi bulmaya ḳādir olasin. Sūhte hem yanmış ḳav demektir, ya'nī sur'at-ı ğüzērāpnda ömr şerer gibi geğer telef olmadadır. Yārı envā'-ı ictihādla vücūd 'unşurusu sūhte vü ḳava beñzer. Bir vāşli ḫaleb etmede ol ki, aña ittişāl ile ḫayāt-ı tāzeye nā'il olup zāhir ü bāḫınıñda berekāt-ı ḫayāt-ı ebediyeyi müşāhede edesin.

¹ Bu varlığın bahçesinde lale gibi yanmış ekmeği cigersiz bulmak mümkün değildir.

² بِمَا تَعْمَلُونَ بِمَا صَبَرُوا بِمَا كَسَبْتُمْ فَاسْتَبَسِرُوا بِبَيْعِكُمْ: Ne yaparsanız yapın, kazandıklarınıza sabredin, ohalde satışınızla sevinin.

³ Ömür geçtiği için fırsat için pusuda kal çünkü yanmış birinin kavuşmasına kıvılcım gibi bulunabilirsin.

شکوفه یافت وصال ثمر زیبی برکی / بریز برک ز خود تا ثمر توانی یافت

8. Şükûfe yâft vişâl-i şemer zi-bî-bergî/ Be-rîz berg zi-ğod tâ-şemer tevânî yâft¹

Şükûfe, bî-berglükden meyveye vâşıl oldu. Kendinden ‘alâkayı dök tâ-şemer bulmaya kıdır olası. Murâdı sekiz sâ’il beyninden birine iki pâre vermek degildir, derûnundan ‘alâkayı kesmekdir. İsterse mülk-i Süleymân’a mâlik ol, zarar etmez. Nizâ’ın cümlesi kalbiñ tecerrüdü ve ruhuñ teferrüdü hakkında yoksa şüretiñ bu rütbelerde mudâhalası yokdur.

نظر بیوش چو یعقوب از جهان صائب / مکر ز کم شده خود خبر توانی یافت

9. Nâzar be-püş çü Ya’kûb ez-cihân Şâ’ib/ Meger zi-güm-şüde-i ħod ħaber tevânî yâft²

Ey Şâ’ib! Ya’kûb ‘aleyhi’s-selâm gibi cihândan igmâz-ı ‘ayn eyle; ola ki, kendi ġâ’ib olmuş maġbûbuñdan ħaber alabilesin. Zîrâ taqlîdiñ şüret-i a‘mâlda ‘azîm âşârı zuhûr eder, belki meşâkele cihetinden maṭlûba vâşıl olursun. Emşâlinde tefzîli sıbkat etmişdir.

GAZEL 34

Fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün

غوطه در خون زند ان چشم که دیدن دانست / رزق دندان شود ان لب که مکیدن دانست

1. Ğavṭa der-ġûn zened ân-çeşm ki dâiden dânest/ Rızq-ı dendân şevved ân leb ki mekîden dânest³

O göz kıanda dalgâ urur ki, görmek bildi; o leb dişîñ rızkı olur ki, emmek bildi. Ya’nî eşyâyı kemâ hiye ‘aleyhâ görmeyi bilen göz kıan aġlar ki, niçün evvelden görmedim ve pistân-ı feyz, emmegi bilen [70a] dudak dendân-ı nedâmetle telef olur ki, niçün evvel-i ‘ömründen bu mu‘âmeleyi etdim yâġûd ġaraż-ı aşlı, esâs-ı ġaflet küllî olan ħavâssı ibtâl

¹ Çiçek yapraksızlıktan meyveye kavuştu, amacına kavuşabilmek için yapraklarını (dünyayla olan alakımı) dök.

² Ey Sâib! Hz. Yakûb gibi dünyadan vazgeç, belki kaybettiğinden haber alabilirsin.

³ Görmeyi bilen göz kana daldı, emmeyi bilen dudak dişîñ rızkı olur.

ve müte‘allikātına iltifātın ihmāl etmedir. Yoksa görmek bilen göz nedāmetle kan ağlar ve emmek bilen dudak peşimānlık dişiniñ ışırmasından telef olur ve başka türlü ta‘bīr dağı mümkündür.

پوست برپیکر خود چاک زند همچوانار / خون هر سوخته جانی که چکیدن دانست

2. Pūst ber-peyker-i ĥod çāk zened hem-çū enār/ Ĥūn-ı her sūhte-cānī ki çekīden dānest¹

Enār gibi kendi cesedi üzerinde derisin yırtar, bir sūhte-cānīñ kanı ki damlayı bildi. Merātīb-i şehādete işāretle buyurur ki, telāř-ı vařl-ı beķā ile mużtarib olan cānı, yanmıřıñ kanı dökülüp saçılmağ lezzetin bildikten řoñra enār gibi derisin pāreler.

سایه سنبیل فردوس برو زنجیر است / دست هرکس که سر زلف کشیدن دانست

3. Sāye-i sūnbül-i firdevs ber‘ū zencīr est/ Dest-i herkes ki ser-i zūlf keşīden dānest²

Firdevs bāđınıñ sūnbülünüñ sāyesi aña zincirdir, her kimsenin eli ki, zūlf bařını çekmeyi bildi. Zāhiri ma‘lumdur ki, cemāl-i rūĥānīde te‘şīr ziyādedir; siyyemā vuřlat müyesser olmuş ola. Bāđını ıřtılāĥāt-ı řūfīyeye mebnī ehliniñ ma‘lumudur. Takrīre gelmez ve gāĥice böyle bir iki kelime-i iğzār ile geçdigimiz maĥallerin ma‘nāsı zevke mebnīdir. Kařdıyla fehm olunsun yoksa bu li-ĥaĥķara ‘ibādi’llāĥdan tefāzzul u tekebbūr ve böyle daķīķ baĥřleri bilmek herkesiñ řanı degildir. Edāları ‘ināyet-i Rabbi’l-‘ālemīn ile ba‘iddir ve hem kendi nefsimi terbiye için bu tercemeye, ‘ömr řarf etdim. Ĥalka izĥār-ı fazl için etdim ki, sū’-i źann olana. Qaldı ki, ‘ibādu’llāĥdan biriniñ dađı işine yararsa niyetimizden efzūn bir sermāye-i uĥrevīye olması olur.

لب کوثر بمذاقش دم شمشیر بود / می چرستیکه لب جام مکیدن دانست

¹ Cilt, nar gibi kendi vücudunun üzerinde yırtık açmak istiyor. Her canı yanmış olanın kanı ki dökülmeyi bildi.

² Saçın ucunun çekmesini bilen her kimsenin eli, firdevs bahçesinin sūnbülü ona zincirdir.

4. Leb-i kevşer be-mezākaş dem-i şemşîr büved/ Mey-perestî ki leb-i cām mekîden dānest¹

Kevşeriñ kenârı şüret ü ma'nāda añā kılıç ağızı olur bir bāde-perest ki, [70b] leb-i cāmı emmegi bildi. Elbette zāhiri haţādır birkaç vechden, ammā bāde-i zāhirle kavmiñ bādesine bāde tesmiye etdikleri ikisiniñ (hāletiñ²) beyninde mā-sivāya ferāmūş etmek cihet-i cāmi'asıyla ma'nāsı bu olur ki, bir mey-perest ki, cām-ı bāde maķāmında olan ķalbinden füyüzāt-ı ilāhiye nūş etmeye ülfet etmiş ola, şübhesiz bu dārda añā kevşer kenârı, kılıç ağızı gibi menfūr olur; zîrā kevşeriñ henüz maħalli degil ki, añā raġbet zuhūr eyleye. Bu dār-ı kesbdır ve müddeti ġāyet ķaliledir. Hemān var ķuvvet, bāzūya getirip taħşîl-i merātib-i uhreviyeye şarf etmeden a'lā h'āhiş olmaz ve bu sebebden dünyāniñ bir sâ'ati āhiretiñ biñ senesinden evlā vu efđaldır, derler. İmān-ı bi'l-ġayb ile a'māliñ şemeresi dünyāya maħşūş olduġiçün hālā kıymeti bilinmez. Lākin merātib-i ķuvvet imānla tefāvüt ķabül eder.

نکشاید دلش از سیر خیابان بهشت / هر که در کوچه انزلف دویدن دانست

5. Ne-ġüşāyed dileş ez-seyr-i ġiyābān-ı bihişt/ Herke der-kūçe-i ān zülf devîden dānest³

Her kim ki, o zülfüñ kūçelerinde koşup temāşā etmeye bildi ise ġüşād ķalbi añā mevķūfdur, yoksa seyr-i ġiyābān-ı bihiştten anıñ ġöñlü açılmaz. Devîden lafzı şüfiyeniñ cerî ta'bîr etdikleri edāya ġāyet münāsibdir ki, hālet-i insilāhda vāķı' olur ve bu şıfatla mevşūf olan sālîk 'aķab-ı hul'da her ķanġı esmāniñ tahtına murād ederse bilā-tevaķķuf dāhil olur ki, Şā'ib-i merħūm koşma ta'bîr eylediġi bu sebebdendir ve zülf ıştîlāhdır.

به پرگاه نگیرد سخن ناصح را / چون شرر دیده هر کس که پریدن دانست

6. Be-per-i kâh ne-ġired sūħan-ı nāşih-rā/ Çün şerer dīde-i herkes ki perîden dānest⁴

¹ Kadehin aġzının emmesini bilen bir şaraba tapan için Kevser'in yanı kılıcın ağızı gibiydi.

² Üzerinde çizgi çekilmiş.

³ O saçın sokaġında koşan kimsenin cennet sokaġını seyretmekten ġöñlü ferahlamaz.

⁴ Uçmayı bilen herkesin gözü kıvılcım gibidir, öğüt verenin sözü onun için saman çöpüdür.

Nāşihîñ kelāmını şaman çöpüne almaz her kimseniñ gözü ki, şerer gibi uçmak bildi ise; zîrâ göz uçmak ‘âdetâ bir maħbûbiyetle mülâkâtîñ ‘Alâmetidir derler. Güyâ şerer maħbûbu olan [71a] kıava vuşulu olan ‘Alâmetin hiss etdiği için uçar taħayyülü ile benî âdemden herkes ma‘şûkuna vuşletiñ bir emâretini müşâhede etdikden şoñra nuş u pend aña nisbet göze şaman çöpü yapışdırmaya beñzer ki, segirmesin diyü ammâ işden âgâh olan mâni‘leri mu‘ayyen ‘addeder.

چون نشويد دهن از چاشنى شیر بخون / طفل تا لذت انكشت مكيدن دانست

7. Çün ne-şüyed dehen ez-çāşnî-i şîr be-hûn/ Tıfl tâ-lezzet-i engüşt mekîden dānest¹

Ağzını çāşnî-i şîrden tıfl niçün kıanla yıkamasın? Zîrâ parmak emmeniñ lezzetini bildi. Yukarıda zıkr olundu ki, bir âdem anadan fark, başındaki âdemiñ ‘aql u ferâsetiyle doğmak farz olursa esrâr-ı İlâhîden aña bir şey’ maħfî kıalmaz idi. Lâkin cehl-i şîr ile dünyâya gelip tadrîcî birer birer havâs u kuvânîñ mukteziyâtına meşgûl olarak belâdet ü hamâkat bir rütbeye vardı ki, ba‘zıları mücidini inkâr eyledi. Esrâra vâkıf olmak kıanda kıaldı? Sebeb bu olunca Rabbi’l-‘âlemîn enbiyâlar kıademinde, evliyâlar irsâl edip vilâdet-i şâniyeye terğîb ve ‘ibādât u ictihâd ile kuvâları ve havâs u müte‘allikâtını tadrîcle taklîl ederek mevt-i ihtiyârî rütbesine varınca farz olunan kırk yaşında kemâl-i ‘aql ile anadan doğmuş âdem hükümünde oldu; bağıdı ki, kendinden ğayrı her ne halk olunmuş ise kendi nefsinde münderic ve nâşiyе-i hâletde fikriñ fike bi-kefike yazılmış ve hâricden ihtiyâc şüretinde gördükleri bi-‘acma‘ehâ kendi hânesinde mevcûd bulunca tıfl gibi kendi parmağını emmeye başlayıp bir dağı mâ-sivâyâ rağbet etmediğinden mâ‘adâ şüret eger âheni Şâ‘ib-i merhûm bu mazmûnu derc edip anası sūdundan ağzını kıanla yıkamak rütbesinde mübâlağa eyledi. Bu ma‘nâyı bir hoşça te‘emmül eyle ki, maқта‘daki iftiħârını teslimde [71b] tereddüd etmeyesin.

پرتو شمع تو تا پرده فانوس شکافت / صبح محشر روش جامه دریدن دانست

¹ Bebek ağzını süt tadından kanla niçin yıkamasın? Çünkü bebek parmak emmenin lezzetini bildi.

8. Pertev-i şem‘-i tū tā-perde-i fānūs şikāft/ Şubḥ-ı maḥşer reviş-i cāme derīden dānest¹

Seniñ şem‘iñ pertevi, perde-i fānūsu yarıldan beri şubḥ-ı maḥşer cāme yırtmaq revişin bildi; meşelā nūr ismine ḥiṭāb eder ki, seniñ şem‘ gibi olan sırrıñ fānūsu maḳāmında olan benī ādem kāmillerinden zuhūr edilden beri şubḥ-ı maḥşarde cāme yırtıp ḥalkı iḥyā etmeniñ ṭarīkin bildi. Bu mişāl kifāyet eder. Murādı *ve mā-remeyte iz remeyte ve lākinne’llāhe remā², inne’llēzīne yubāyī’üneke innemā yubāyī’une’llāh³* ve bunlarıñ emşāli varid olan tecelliyātıñ fevā’id-i ḳudsiyesine işāretidir. İrsāl-i meşel ṭarīkiyle ve bu şīvelerde merḥūmuñ yed-i tūlāsı inkār olunmaz.

غور کن در سخن صایب و کیفیت بین / نتوان نشامی را بچشیدن دانست

9. Ğūr kūn der-sūḥan-ı Şā’ib u keyfiyet bīn/ Netevān neş’e-i mey-rā be-çeşīden dānest⁴

Şā’ib’iñ kelāmına ğūr eyle ve keyfiyetini gör, zīrā bādeyi ṭatmaq ile neş’esin bilmek olmaz; ya’nī egerçi ekşer-i kelāmım mecāz-āmiz ise de ḥaḳīḳate vāḳıf ol ki, saña şafā-yı rūḥānī ḥāşıl olsun. Yoksa bir cūr’a bāde içmiş gibi zāhiri ile ḳanā’at edersen keyfiyetden maḥrūm ḳalırısın.

GAZEL 35

Fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilün

خاکساری از بزركان زمان زینده است / با زمین افتادگی از آسمان زینده است

1. Ḥāksārī ez-büzürgān-ı zamān zībende est/ Bā-zemīn üftādegī ez-āsmān zībende est⁵

¹ Senin mumunun ışığı fenerin perdesini yırttığına mahşer sabahı elbise yırtmanın tarzını öğrendi.

² وَ مَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَ لَكِنُّ اللَّهُ رَمِي (Oku) attığında da sen atmadın, Allah attı. Kur’an, 8. Sure, 17. Ayet.

³ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ: Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar. Kur’an, 48. Sure, 10. Ayet.

⁴ Sâib’in sözünü incele ve niteliğini gör, şarabın neşesi onu tatmakla bilinmez.

⁵ Alçak gönüllülük, devrin ulularından daha güzeldir. Yere düşmek gökyüzünden daha güzeldir.

Tevāzu‘, zamāniñ ulularından yaqışıklıdır. Zemīne düşmeklik, gökden zībendedir; ya‘ñbir büyük kimse tevāzū‘ etse hālka güzel görünür. Farzen āsmān tevāzu‘ edip zemīne meyl etmesi hoş görüldüğü gibi bu meşel meşhürdur, ammā maṭla‘iñ ğayrı türlü şerhe ihtimāli var ise de zamān lafzı māni‘dir. Meşelā zemīne tevāzu‘ āsmāndan yaqışıklıdır demek ğalaṭdır ve hem irsāl-i meşel yerleşmez.

از شکستن میفزاید رتبه طرف کلاه / سر به پیش انداختن از سرکشان زبینه است

2. Ez-şikesten mī-fezāyed rütbe-i ṭaraf-ı külāh/ Ser be-pīş [72a] endāhten ez-ser keşān zībende est¹

İñilip kırılmadan ṭaraf-ı külāhiñ rütbesi artar, zīrā serkeşlerden başı öñüne atmak ve tevāzu‘ etmek hoşdur, yaqışıklıdır. Gūyā ba‘z ‘acem tāzeleri evkāt-ı neşātlarında o külāh-ı maḥşūşaların bir yaña iñip kırarlar ve şübhesiz cemāl-i maḥbūba başka zīnet verdiği cihetden kibārniñ tevāzu‘la başların aşağı inip izhār-ı zül etmelerine teşbīh eyledi.

در خزان سهلست بانظاره کی حسن سلوک / تازه رویی در بهار از باغبان زبینه است

3. Der-ḥazān sehlest bā-nezāregī ḥüsn-i sülūk/ Taze-rüyī der-bahār ez-bāġbān zībende est²

Ḥazān vaqtinde temāşācıyla ḥüsn-i sülūk kolaydır, niġebān ne kadar seyi‘ül-hulqda olsa geçinilir ammā tāze yüzlülük bāġbāndan bahārda yaqışıklıdır; zīrā temāşāniñ hengāmı ve devlet-i ḥüsn-i gülşeniñ eyyāmıdır. Murādı tāzelerdir ki, ḥaṭṭ-ı rütbe-i saḳla karīb olduġda herkesle bī-tekellūf ülfete başlar ve istiġnāları az olur, ammā tāzeligi eyyāmında böyle hareket etmek hoşdur demek ister. Lākin maḥzūriyetiñ nihāyeti yokdur. Zīrā ḥarīfler temāşāya ḳanā‘at etmediklerinden mā‘adā baġçe-i cemālde ḥazān u bahār ma‘lūm olmaz olur.

کوهسار از خنده بیجای کبک از جا نرفت / بردباری از بزرگان جهان زبینه است

¹ Şapkanın ucunun değeri kırılmakla artar, dikbaşlı olanların başlarını öne eğmeleri hoştur.

² Sonbaharda seyirci ile sülüğün güzelliği kolaydır, baharda güler yüzlülük bahçıvandan güzeldir.

4. Kūhsār ez-ḥande-i bī-cāy-ı kebk ez-cā ne-reft/ Burdbārī ez-büzürgan-ı cihān zībende est¹

Cibāl, kebkîñ bī-cā zihkinden müte'eşşir olmadı ve taḥammül edip ḥalkîñ ezāsına mükāfāt kaydında olmamak kibārdan yaqışıklıdır. Murādı aḥlāk-ı kerīmeye irşād ve ma'nāda kibār vaşfına lāyık olacak mu'āmelāt-ı cemīleye irsāl-i imdāddır.²

طاعت از پیران رعونت از جوانان خوشنماست / راستی در تیر چون خم در کمان زببده است

5. Tā'at ez-pīrān ru'ūnet ez-cevānān ḥoş-nümāst/ Rāstī der-tīr çün ḥam der-kemān zībende est³

Tā'at u inḳiyād pīrlerdem ve ru'ūnet-ı hevā vu heves tāzelerden ḥoş görünür. Oḳdaki doğruluk yaydaki egrilik gibi yaqışıklıdır ammā każiye, 'aks [72b] taḥayyül olursa mişālī bir tāze kimesne inḳiyād-ı tām üzere çille-keş bulursa her-çend güzel vaşf ise de muḳteżā-yı 'ömrü olmadığından ḥoş görünmez ve bir ihtiyār ādem ru'ūnet ü kibr izhār etse herkes bire ādem-i şaḳl ki, degirmende mey ağzından buna ḥāletdir demekle aşlında mezmūm olan vaşfin kerāheti muzā'af olmuş olur ve ḥadīş-i şerīfde Rabbi'l-ālemīn o tāzelerle ta'accüb eder ki, hevāya meyli olmaya diyü vārid olmuşdur.

از خموشی قدرت گفتار کردد مایه دار / در مقام خود سکون از کاروان زببده است

6. Ez-ḥamūşī ḳudret-i güftār gerded māyedār/ Der-maḳām-ı ḥod sükün ez-kārvān zībende est⁴

Sükūtlukdan şöḥbet ḳudreti māyedār u ḳuvvetli olur, kārvāndan kendi maḳāmında sükūt u ḳarār yaqışıklıdır; zīrā ḥamūş olunca kārvān-ı kelāmıñ maḥāyāsı olan elsine ve enfās rāḥat olup ḳonaḳda bir miḳdār eglenme ile diñlenmiş, kārvān gibi yürümeye başladıkda ḳuvvetli ve metānetli ḥareket ederler ve fi'l-ḥaḳīḳa ba'z ḥalvetden çıkan

¹ DaḒlık keklīḒin yersiz gülmesinden yerinden gitmedi, dünya ulularının sabırlı olmaları ḥoştur.

² Cibāl, kebkîñ bī-cā zihkinden müte'eşşir olmadı ve taḥammül edip ḥalkîñ ezāsına mükāfāt kaydında olmamak kibārdan yaqışıklıdır. Murādı aḥlāk-ı kerīmeye irşād ve ma'nāda kibār vaşfına lāyık olacak mu'āmelāt-ı cemīleye irsāl-i imdāddır S: DāḒıstān kebkîñ bī-cā ḥandesinden Ḓazaba gelip ḳadını taḥrīk etmedi. Ḥaḳ budur ki, cihānıñ ulularından taḥammül yaqışıklıdır, belki ululukda taḥammülden a'lā vaşf-ı ḥamīd taşavvur olunmaz. Her ne cinsde ulu olur ise olsun T

³ Yaşlıların yumlu olup baş eḒmeleri ve gençlerin cahil olmaları ḥoş görünür, okta doğruluk ve yayda eḒrilik ḥoştur.

⁴ Sessizlikten konuşmanın gücü artar, kervanın kendi yerinde durması ḥoştur.

mürîdlerin ziyâretine varıldıkda ašlâ sükût edemeyip mütekellim-i vaħde oldukları müšâhede olunmuştur ve daħi diĸkat olursa herkes kendi nefsinde bu ħâleti bulur ki, sükûtuñ feşâhat u belâgatla tekellüme vâfir ‘inâyet ü i‘ânet vardır ve merħumuñ bu irsâl-i meşeli siħr ĸabîlendendir.

از درشتیهای سوهان تیغها کردند نرم / سر بسر پشت و بلند این جهان زینده است

7. Ez-dürüştiḥā-yı sūhān tiĸhā kerdend nerm/ Ser-be-ser pūšt ü bülend-i in cihān zībende est¹

Öykeniñ ĸabalıĸlarından ĸılıçlar nerm ü hemvār olur. Bu ‘ālemiñ pūšt ü bülendī, başdan başa yaĸışıĸlıdır, ya‘nī beliyāt-ı ‘ālem-i fānī serkeş mizācān dehre sūhān maĸāmındadır. Terbiye edip ħüsn-i şürete ifrāĸ eder ve tiĸ ile temşili elbette ĸılıcı o hey’ete ifrāĸ eden aletlerin a‘zamı sūhāndır. Gūyā işâret etmiş oldu ki, [73a] çok kimselerin cevheri nā-ma‘lümve şüret-i ħālî perīşān, vaħdet ve saḫveti ma‘dūm iken sūhān belāya uğradıkdan şoñra şafvet-i cevherine şevāhid-i ħâletden berāhīn-i ĸāḫı‘alar zuhūr eder. Bu şüretde pūšt ü bülend-i ma‘nevī olmuş oldu; ya‘ni bu kâ’inâtda bir zerre yaĸışıĸsız degildir. Lâkin her gūne vech-i münāsebetin göremez ve her ‘aĸl, ħaĸīĸat zīveri derk edemez.

انقدرها کز سخن باشد بلندی خوشنما / کوتاهی در در عوی از تیغ زبان زینده است

8. Ān-ĸadrhā ke’z sūḫān bāşed bülendī ħoş-nümā/ Kūtehī der-da‘vā ez-tiĸ-i zebān zībende est²

Sözün ‘ālî olması her ne ĸadar ħoş görünür ise dil ĸılıcından da‘vāda taĸşir o ĸadar yaĸışıĸlıdır. Tiĸ-i zebān ta‘biri gūyā bülend rütbeli kelāma da‘vā muĸārin olur ise elbette ma‘nevī olursa da bir miĸdārin ĸaḫ‘ eder diyecek yerde kūtehī-i lafzı ile iktifā eyledi.

¹ Törpünün sertliğinden kılıçları yumuşattılar. Bu dünya uçtan uca yükseklik ve alçalmalarıyla güzeldir.

² Sözün yüksekliği güzel görünmesi kadar kavgada dil kılıcının kısa olması güzeldir.

صایب از رنگین کلامان ترک دعوی خوشنماست / غنچه را مهر خموشی بر دهان زبینه است

9. Şā'ib ez-rengīn kelāmān terk-i da'vā hoş-nümāst/ Ğonca-rā mühr-i ħamūşī ber-dehān zībende est¹

Şā'ib, rengīn kelāmāndan terk-i da'vā hoş görünür. Maħall-i i'tibār budur ki, ğoncanın ağızında mühr-i sükūt yağışıklıdır. Ya'nī söylemesi güzel olanın sükūtu dağı güzel olur, lākin ğoncayı kelām-ı işbātı açıldıkda fā'ih olan rayiħa-ı tayyibesin kelām taħayyül etmişdir.

GAZEL 36

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

کشد دل بسخنهاى آشنا بسته است / نشاط کل سبکدستی صبا بسته است

1. Ğüşād-ı dil be-sūħanhā-yı āşinā beste est/ Neşāt-ı gül sebük-desti-i şabā beste est²

Gönlül fütūħu āşinānın sözlerine bağıdır, gülün neşatı şabānın çāpük cevalānına mevķūfdur. Bu maṭla'-ı ğarrāsında Şā'ib-i merħūm sülūkuñ a'lā rütbesi olan soħbete terĝib edip buyurur ki, derecātıyla gönlün açılması ve şafāyih-i ğaybiyesinde olan ħuzūz-ı ĳudsiyeniñ seçilmesi, hem tarīķ u hem meşreb aħbāb-ı kirāmın soħbetine mevķūfdur; zirā çok vāķi' olur ki, bey'at tarīķinde on senelik ictihādın şemeresini maħallin isti'dādı [73b] şartıyla, bir sāt soħbetin zımnında taħşil edip erbāb-ı ĳulüb zümresine dāħil olurlar. Lākin kibār-ı şūfiye soħbeti rızā' kısmından 'adedip *er-rezā'u yuĝayyirü't-tıbā*³ kelām-ı cem'iyet-nizāmından müstefād olan maħzūrātı bunda dağı işbāt ederler; zirā el-'iyāzū bi'llāhi te'ālā, meşāyih-i zībende niçe mulhid ü zındık ve mu'aṭṭal ādemler vardır ki, bir sāde dil çengine düşdük de bir zehr-ābe-i ilħād nüş etdirir ki, aħvāl-i kıyāmet ve ħaşr u neşr ve dūzaħ u bihişt bi'l-külliyeye meşhūdu olsa taħayyülāt-ı nefsanıye ĳabilindendir diyü kendi i'tikād-ı fāsadini te'yid ederek helāk-ı ebediyle helāk olur ve bu

¹ Ey Sâib! Güzel konuşların kavgayı ter etmeleri hoş görünür, goncanın ağızında susma damgası olması güzeldir.

² Gönlün ferah olması tanıdığım sözlerine bağıdır, gülün neşesi saba rüzgârının elinin hafif olmasına bağıdır.

³ الرضاع يُعَيِّرُ الطَّبَاعَ: Emzirme karakteri deĝiştirir. Hz. Ali'nin hadisidir.

maṭla‘da āšinā sūhanhā lafzınıñ şıfatı olmağ üzere terceme mümkündür. Lākin irsāl-i meşeline evvelki ma‘nā münāsibdir.

تو کم نکشته از خویشتن چه میدانی / که شمع رشته بانکشت خود چرا بسته است

2. Tū güm ne-geşteī ez-h̄iştēn çī mī-dānī/ Ki şem‘ reşte be-engüşt-i ħod çirā beste est¹

Sen hayretle kendinden gā‘ib olmamışsın; ne biliyorsun ki, mum kendi parmağına niçün iplik bağlamışdır? Bir emri ferāmūş etmemek için ‘ādetā parmağa iplik bağlarlar, merhūmuñ murādı başında āteş-i ‘aşğ olanların mā-sivā degil, kendi nefslerin ferāmūş ederim diyü rişte-i beşeriyete mürtebiğ oldukların bu ta‘bīr-i pesendīde ile irād etmektedir; ya‘nī eger rişte-i beşeriyete pā-beste olmasalar ebedü‘l-ābād bir daği ‘ālem-i farğa gelmek müşkil olurdu ve bu kemālāt-ı fenāniyenin ħuşūlu insāniyete maḥşūş olduğu ecelden rābıta-ı ma‘hūdeye mürā‘āt, emr-i zarūrī olup insilāğ ve rica‘t beyninde eyyām-ı muqaddere i‘mārları inkişāsında o rişte-i tezkirreyi daği tu‘me-i āteş-i ‘aşğ ederler.

مكن ملاحظه از شرم و حرف من بشنو / که این طلسم بیک حرف آشنا بسته است

3. Me-kün mülāḥaza ez-şerm ü ħarf-ı men be-ş’nev/ Ki in tılsım be-yek ħarf-ı āšinā beste est²

Benim sözüme diñle, şermden [74a] mulāḥaza edip dil-bere vişāle dā‘ir şoḥbeti terk etme; zīrā bu şerm bir tılsımdır ki, bir āšinā gelmeye ve bir zarīf şoḥbete bağlanmışdır, fetḫi āsāndır; beyhūde dil-berin şerm ü ħayālī bulunmasından kendini iflās-ı hicrānda ser-gerdān etme. Bu mażmūn ‘acemāne bir tavrının mā-sadağıdır. Meşelā bir kaç aḥbāb, bir tāze ile bir meclisde cem‘ olup her ne kadar olsa elbette maḥbūbların kendi tavrına münāsib bir şerm ü ħayāsı olur ki, o meclisde bulunanlar, bu dil-ber infi‘āl etmesin diyü şerme muḥālif şoḥbetden ħazer üzere iken müyānlarından bir edebisiz yine emr ederler ki, şu peserin ħāmeni al diyü, ol daği birkaç kelime-i fāhişe söylediği gibi güzeller güller gibi gülüp açılıp herkes mizākın icrāya meşğūl olurlar. Vākı‘a te‘emmül olursa bu tılsımın fetḫine kem efsūn degildir, gāḫice taḥallūf eder ise de.

¹ Sen kendinden kaybolmamışsın, mumun parmağına neden iplik bağladığından ne biliyorsun?

² Benim sözüme dinle ve utanma çünkü bu tılsım bir tanıdık söze bağlıdır.

ز نقش اطلس و دیبا موافقت مطلب / که نقشهای موافق به بوریا بسته است

4. Zi-naqş-ı atlas u dībā muvāfaqat-ı maṭlab/ Ki naqşhā-yı muvāfiq be-būriyā beste est

Aṭlas u dībānīn naqşından muvāfaqat ṭaleb etme, zīrā muvāfiq naqşlar būriyāya bağlamışdır. Ya'nī beden-i insāna ve pehlūlarına ve a'sāb u 'urūkuñ birbirine mültevi olup girmesine münāsib naqş-ı atlas u dībāda bulunmaz ancak būriyāda bulunur, pes muḥālif ile ülfetden ḥazer etmek vācibdir.

چو موج محو شد اینجا چو تخته تعلیم / که در رسیدن بنا خدا بسته است

5. Çū mevc maḥv şūd incā çū taḥte-i ta'līm/ Ki der-resīden-i sāhil be-nāḥudā beste est¹

Bunda mevc gibi maḥv oldu ol kimse ki, taḥta-ı ta'lim gibi sāhile erişmede nāḥudāya bağlanmıştır. Ya'nısevāḥil-i selāmete her ḥuşūşda vāşilleriñ ekşeri Ḥudāya merbūṭ olanlardır, yoksa nāḥudā-yı esbāba merbūṭ olanlar miyān-ı deryā-yı ḥayretde ta'līm taḥtası gibi maḥv olmuşlardır. Bu beytiñ elfāzında bundan evceh ü münāsib bulamadım ve ma'nāsı da kendi ta'mirimiziñ şemeresidir. Bir vech-i şaḥīḥa vāqıf olanlar kibārına işāret etseler memnūn oluruz.

ترا که دست بان زلف میرسد خوشباش / که شرم عشق مرادست بر قفا بسته است

6. Tū-rā ki dest be-ān zūlf mī-resed ḥoş bāş/ [74b] Ki şerm-i 'aşk me'rā dest ber-kafā beste est²

Seniñ ki, eliñ o zülfe erişir, şafā eyle ve ḥoş ol; zīrā 'aşkıñ ḥayāsı benim elimi kafama bağlamıştır. Ma'lūm ola ki, maḥabbet māni' isminden erilmez; zīrā maḥbūb her rütbede her ne olursa 'aziz olur ve 'izzeti rütbesinde 'aşıka men' vārid olduğça şevki ve heyecanı müzdād olur. Eger 'aşık bu rütbeden terakki edebilir ise giderek maḥbubunda müstehlik ve fānī olup bi'l-'ayān vāşil olur. Yok hemān rütbe-i maḥabbeti murād olundu ise gāhī kurb ve gāhī ba'd-ı āḥir-i 'ömrüne dek sürer ve metebesini anda karar eder ve

¹ Öğreten tahtası gibi sahile varmak için kaptana bağlı olan burada dalga gibi kayboldu.

² Elin o saça erdiği için iyi ol, çünkü aşkın hayası benim elimi boynuma bağlamıştır.

‘ālem-i mecāzīde ‘aşkıñ hayāsı temāşāya māni‘ olur diyü şu‘arā şekvā ederler. Murādı furū‘u uşūla taṭbīḳdir.

بتیره بختی ایام دل نکرده نرم / که رو سفیدی کدم باسیا بسته است

7. Be-tīre baḥtī-i eyyām dil ne-gerded nerm/ Ki rū-sefīdī-i gendüm be-āsiyā beste est¹

Eyyāmın kara baḥtlılığı ile gönül nerm olmaz, belki eyyām daḥi musā‘ade etmeye muhtācdır; zīrā maḥall-i ‘ibret budur ki, buğdayıñ yüz ağılığı degirmene bağılıdır. Gūyā degirmeni deverān-ı i‘tibārıyla aḳ günlere teşbīh edip buğdayıñ ḥaḳḳında yüz ağılığınıñ zuhūruna muḳaddeme taḥayyül etmiş oldu ve meşel meşhūddur ki, ḳutlu gün doğuşundan bellidir. Vāḳı‘ā her ādemiñ encām-ı kārī ve nihāyet-i rütbe-i ḳarārı erbāb-ı başirete evvelinden nümāyān olup ḥattā ba‘z ‘avām-ı nās beyninde fülān kimesnede bir pertev vardır diyü ‘avāḳıb-ı ḥāleti istiş‘ār-ı şūretinde nuṭḳ olunup vāḳı‘a muṭābıḳ geldiği çokdur.

فراغ بال درین بوستان نمی باشد / که بوی سنبل و کل دام بر هوا بسته است

8. Ferāḡ-bāl der’in būstān nemī-bāşed/ Ki būy-ı sünbül ü gül dām der-havā beste est²

Bu būstānda ferāḡ-ı bāl olmaz, zīrā sünbül ü gül rāyihaları havaya tuzak ḳurmuşlardır. Bāl lafzında ḳanad ma‘nāsını türeye zımnında ‘acīb mażmūn ḥayāl etmiştir; ya‘nī bu būstān, kā’ināt, [75a] dām u tuzak ile memlūdur. Ḥattā havāsı bile būy-ı gül ü sünbülден mevāni‘-i pür-rāz ile doludur ve ḳaṭ‘-ı ‘alāḳa ḳatı, müşkil ma‘nādır.

تلاش بیهده میکنی نمیدانی / که وصل او بجوانمردی قضا بسته است

9. Telāş-ı beyhūdeī mī-künī nemī-dānī/ Ki vaşl-ı ü be-cevān-merdī-i ḳazā beste est³

Beyhūde telāş edersin, bilmez misin ki, anıñ vaşlı ḳazānıñ keremine ve cevān-merdligine bağlanmışdır; ya‘nī mevtle olur, ne vechle olursa olsun sağ iken mümkün

¹ Günlerin kara bahtlı olmasıyla gönül yumuşamaz çünkü buğdayın yüzünün ak olması degirmene bağılıdır.

² Bu bahçede gönül rahatlığı olan yoktur çünkü sünbül ve gül kokusu havada tuzak kurmuştur.

³ Boşuna çabalıyorsun, ona kavuşmanın kaderin cömertliğine bağı olduğunu bilmiyorsun.

degildir. Kazā lafzının muktezāsı nā-gāh bir bā'ış-i riḥlet yā vāsıta-ı şehādet yā füyūzāt-ı maḥviyet demeye çıkar ki, neticesi bir vechle beşeriyetiñ kıllat-i aḥkāmı ve infikāk-ı nizāmından 'ibāretidir.

چواب میکنرد عمر و بخت ما در خواب / فغان که سیل سبکسیر پای ما بسته است

10. Çū āb mī-gūzered 'ömr ü baḥt-ı mā der-ḥ'āb/ Feḡān ki seyl-i sebük-seyr pāy-ı mā beste est¹

'Ömr şu gibi geçer ve bizim baḥtımız uykudadır. Amān ki, bizim ayağımızı seyl-i sebük-seyr bağlamıştır. Ya'nī 'ādetā seyl öñüne geleni götürür, lākin bu 'ömr seyli bizleri bırakıp gitmede gūyā ayağımızı bağlayıp harekete mecāl komamıştır. Şunuñ ruṭūbeti münāsebetiyle ḥ'āb lafzına ri'āyet eyledi.²

عقیق تشنه فریب ترا کباب شوم / که چشم خضر ز سر چشمه بقا بسته است

11. 'Aḳıḳ-i teşne-ferīb-i tū-rā kebāb şevem/ Ki çeşm-i Hızır zi-ser-çeşme-i bekā beste est

Seniñ şusuz³ aldayıcı 'aḳıḳiñe kebāb olayım ki, Hızır'ın gözünü ser-çeşme-i likādan bağlamıştır. Ya'nī o daḥi seniñ lebleriñ şevḳinden āb-ı ḥayāta iltifāt etmeyip bu ḥayāl ile evḳāt-ı gūzār olmadadır. Ḥavāşda yazarlar ki, şusuz ādem ağzında 'aḳıḳ tutsa şusuzluḡdan olmaz diyü teşne ferīb edāsıyla bu ḥāşiyete işāret eyledi.

قدم ز خاک شهیدان کشیده صائب / نصیحت که بیای تو این حنا بسته است

12. Ḳadem zi-ḥāk-ı şehīdān keşīdeī Şā'ib/ Neşīḥat ki be-pāy-ı tū in ḥınā beste est⁴

Şehīdānıñ ḥākından Şā'ib, ḳadem çekipsin; kimiñ naşīḥatı seniñ ayağına bu ḥınnā ḳoyan? Bi'z-zarūr hareket etmediği vech-i cāmi'le naşīḥatı aña [75b] teşbīh eyledi. Şi'īye

¹ Ömür su gibi geçer ve bahtımız uykudadır; aman ki, hızlı akan sel bizim ayağımızı bağlamıştır.

² uykudadır. Amān ki, bizim ayağımızı seyl-i sebük-seyr bağlamıştır. Ya'nī 'ādetā seyl öñüne geleni götürür, lākin bu 'ömr seyli bizleri bırakıp gitmede gūyā ayağımızı bağlayıp harekete mecāl komamıştır. Şunuñ ruṭūbeti münāsebetiyle ḥ'āb lafzına ri'āyet eyledi S: uykuda, amān ki çābük yürücü seyl 'ālemi götürür iken bizim ayağımızı bağlamıştır. Gūyā uya 'ömrüñ zehābını teşbīh edince ruṭūbetinden lāzım gelen ḡafleti irād edip pā-beste-i seyl-i eyyām olduğundan şikāyet eyledi T

³ şusuz S: teşne T

⁴ Ey Sâib! Şehitlerin toprağından ayağımy çekmişsin, kimin öğüdü senin ayağına kına bağlamıştır?

göre elbette ziyâretten men' eden kabâ sünnetîler İrân'da dağı bulunur, yoksa enların ziyâretleri cümleye vâcibdir. Lâkin ba'de mesâfe ekşerine mâni' olur.

GAZEL 37

Mefâ'ilün/fe'ülün/mefâ'ilün/fe'ülün

چو هست نور بصیرت بچشم حاجت نیست / بلاست بی بصری هرکجا بصیرت نیست

1. Çū hest nūr-ı başîret be-çeşm hâcet nîst/ Belâst bî-başerî her kücâ başîret nîst¹

Çünkü başîret nûru vardır, kûze-i hâcet yokdur; zîrâ aşl fer'den müstağnîdir.

Ammâ her kıanda, başîret bulunmaz ise körlük belâdır, lâkin derd budur ki, kimse başîretim yok demez ve dîde-i başîreti a'mâ eden esbâbîñ eşeddi haqqı fehm edip tâbî' olmamak. Meşelâ edille-i tarafeyn hâzır ve erbâb-ı te'emmülden olup haşm tarafında haqq-ı şarîh durur iken kendi da'vâsın yürütmek için ağızına gelen raṭb u yâbis kelimâti edille maqâmına sevķ etdiği gibi Rabbi'l-'âlemîn dîde-i başîretin kör edip bir dağı haqqı bâtıldan farka ruşsat vermez. Bu mes'eleniñ şüretleri fıkhıhda vu tefsîrde vü hadîşde kıatı çokdur. Ehl-i haq olan haqqı bilip kabûl eder, siyyemâ 'ilm-i kelâmda çok kerre olur ki, 'ulemâ'-i şüfiyenîñ şihhatına ittifâķ etdikleri mes'ele hażmîñ bedende bulunur ve bu taraf işbâta kıadir olamazlar iken ve üzerine sekiz su'âl vürüduyla bizim 'indimizde mes'ele bu imiş diyü üstâdlarımızıñ dersinden kıalkdığımız kıatı çokdur. Şoñra Rabbi'l-'âlemîn'iñ 'inâyetiyle ehline muķârin olarak bir miķdâr o varṭalardan halâş olduķ, mevlâ-yı müte'âl tekmîlin dağı ihsân eyleye.

چو مو سفید شد از چشم روشنی مطلب / که وقت صبح نبود ستاره حاجت نیست

2. Çū mū sefid şüd ez-çeşm rüşeni me-ṭaleb/ Ki vaķt-i şubḥ be-nūr-ı sitâre hâcet nîst²

Çünkü şaķal ağıardı gözden aydınlık ṭaleb etme, zîrâ şabâḥ olunca [76a] yıldızıñ nûruna hâcet yokdur. Ya'nî kııllar ağıarınca gidecegin ṭarîķ âşkâra olup ḥaṭâ yollara gitmek

¹ Basîret nuru vardır diye göze ihtiyaç yoktur, basîret olmayan her yerde basîretsizlik belâdır.

² Saç ağıardığı zaman gözden aydınlık isteme çünkü sabah vaktinde yıldızın ışığına ihtiyaç yoktur.

ihtimālî kalmaz; ammā tazelikden zulemāt-ı cehliñ içinde terāküm ebhure-i âmāldan yolu fark etmek için gözlerimizdir. Murādı āhıret tedārikinde öl demektir.

چه لازمست جلا دادن ابکینه خویش / درین خرابه که غیر از غبار کلفت نیست

3. Çi lâzımet cilā dāden-i ābgīne-i h̄'ış/ Der'in h̄arābe ki ğayr ez-ğubār-ı külfet nīst¹

Kendi ābgīne-i aḥvālīne bu h̄arābede cilā vermek ne lâzımdır? Zīrā ğubār-ı külfet ile bu vīrāne döludur. Cilānıñ fā'idesi beyhūde ta'abden ğayrı degildir, ya'nıher h̄alde 'adem-i teklīf birle teysīre mütāba'at üzere ol, yoksa tekmīl-i levāzım u şafā-yı āyīne-i h̄āl kaydına düşersin. Evvel lâzım gelen vücūh-ı buḫlāndan teselsüldür.

سرآب چيست كزو دست خویش نتوان شست / كذشتن از سر دنیای پوچ همت نیست

4. Serāb çīst ke'zū dest-i h̄'ış ne'tvān şüst/ Güzeşten ez-sırr-ı dünyā-yı pūç himmet nīst²

Serāb nedir ki, ādem andan el yumağ mümkün olmaya. Pūç olan dünyā hevesinden geçmek himmet degildir; ya'nı himmet kelimesin aña şarf etmeye lâyıq degildir. Pūç diyü mağzı olmayan ḥubūbāta derler. Cümlemiz dünyānıñ serāb u pūç olduğundan biliriz, lâkin hevesinden geçmek 'ināyet-i Rabbi'l-'ālemīn'e muḥtāc, belki ba'zılarımız o serāb için dīnlerin fedā ederler.

بزیر چرخ نفس راست میکنی غافل / که بهر تیر کمان خانه اقامت نیست

5. Be-zīr-i çarḥ nefes rāst mī-künī ğāfil/ Ki behr-i tīr kemān h̄āne-i ikāmet nīst

Çarḥıñ altında nefes rāst edip rāḥat olmak murād edersin, bundan ğāfilsin ki, oğ için yay h̄āne-i ikāmet degildir. Elbette tīr-kemāna atlamak için vaz' olunmuşdur.³

¹ Sıkıntı tozlarından başka bir şey olmayan bu yıkık yerlerde kendi camını parlatmaya ne gerek vardır?

² Serap nedir ki, ondan vazgeçilemez. Boş dünyanın sırrından geçmek büyük bir irade degildir.

³ Çarḥıñ altında nefes rāst edip rāḥat olmak murād edersin, bundan ğāfilsin ki, oğ için yay h̄āne-i ikāmet degildir. Elbette tīr-kemāna atlamak için vaz' olunmuşdur S: Çarḥıñ altında nefesini doğrulayıp rāḥat olmak sevdāsına düşersin, ğāfilsin ki, oğ için kemān-h̄āne-i ikāmet degildir. Belki atılmak için vaz' olunmuşdur ve nişāngāh daḥi ma'lūm ve birtarafdan bizim fikrimizde olanlar atılıp gitmede yine bizler oğ meydānında temāşāya meşğūluz T

نسیم بال و پر سرکشیت آتش را / شکایت من ازان تندخو شکایت نیست

6. Nesīm bāl u per-i ser-kešīst āteş-rā/ Şikāyet-i men ez-ān tünd-ḥū şikāyet nīst¹

Rüzgār, āteşe serkeşlik ve ra'nālīk bāl u peridir. Benim o tünd-ḥūdan şikāyetim ḥaḳīkatde şikāyet degildir, belki cevr ü cefāyı ziyāde etsin diyü sâhte şikāyet ederim. Yāḥūd şikāyetim cefāsına [76b] bā'ış olunca ma'nā-yı ḥaḳīkisinde olmamış olur demekdir.

زکوشمال بود ساز ساز بی آهنک / گذشتن از سر تقصیر من مروت نیست

7. Ze-güş-māl büved sâz sâz-ı bî-âheng/ Güzeşten ez-ser-i taşşir-i men mürüvvet nīst²

Güş-māldan bî-âheng olan sâz, âhengli ve muntazam nağmeli olur, benim taşşirimiñ başından güş-mālsız geçip 'afv etmek mürüvvet degildir. Belki, bi'l-külliyeye istikāmetden çıkmamaya sebep olur. Ma'lūm ola ki, Rabbi'l-'ālemīn'īñ 'ibādeteye a'zam ni'amındandır ki, vāḳı' olan taşşirātıyla hem mü'āḥeze oluna ve hem mü'āḥezeniñ sebebi kendine ilhām oluna; zīrā bir kimse bu ma'nāyı aḥvālinde müşāhede eder ise 'ilmü'l-yakīn mu'tenāya olan bendegān-ı ḥāşşalardandır yok każāya uğradık diyü görürü görmezlenir yāḥūd benim bir qarıncaya zararım taşavvur olunmaz idi. Ammā yine kendü kuşūrumdandır diyü cebr şüretlerine kaçır ise pey-der-pey muḳaddeme-i intikām-ı uḥrevī olarak menfūr ṭab'ı olan beliyāta maḫhar olur; yāḥūd dīde-i başiretine ğışāve-i ğāzab 'ārız olup ḥizlān-ı tām ile intikāline bā'ış olur ve bu sebebdendir ki, ba'z kibār-ı şūfiye bir belāya giriftār olduḳda şükr ederler idi. Zīrā 'ulüvv-i derece için olan belāniñ 'Alāmeti budur ki, şāḥibi her-çend meşakḳat u zaḫmet çeker ise de derūnu o belāniñ zevāline rāzı olmaz ve maḫv-ı seyyi'āt için olanıñ 'Alāmeti belāsında Rabbü'l-'ālemine tazarru' u niyāz üzere olup nefsine her ne deñlü ağır gelir ise de Cenāb-ı Kirdgārīñ rızāsına muḫālif küstāḥāne ta'bīrāt izḫār etmez ve bi'l-fi'l cehennem 'azābından 'add olunan belā odur ki, şāḥibi akrānına söylemeye cesāret edemediği kelimāt-ı fāḫişeyi mişḳāl, zerre-i zulm etmeyen Cenāb, 'izzete cesāret eder. Anıñçün Şā'ib-i merḫūm taşşirātına mu'āḥeze olunmaḡa mürüvvetden 'addetmedi.

¹ Rüzgār, ateşe başkaldırma kol kanadıdır. Benim şikāyetim o kötü huyludan şikāyet degildir.

² Ahensiz saz azarlamaktan saz olur, benim kusurumu affetmek mürüvvet deḡil.

دلی تهی زغم و درد میکنم صایب / سخن طرازی من از برای شهرت نیست

8. [77a] Delī tehī zi-ġam u derd mī-kūnem Şā'ib/ Süĥan-ṭarāzī-i men ez-berāy-ı şöhret nīs¹

Ġam u derdden bir göñül boşaldırım Şā'ib, yoksa benim süĥan-ṭarāzlıġım ve nazm-ı şī'r etmem şöhret ecelinden degildir. Vāqı'ā yokdur mazāmīn-i şevġ-engīz zımnında gāh kendi vaġt u ĥālını ve gāh ümīd etdiġi maġāşid u āmālını ve gāh zevġ-i vicdāna müte'alliġ kemālını izĥārdan erilmez.

GAZEL 38

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

کسی که بوی شراب از کدو تواند شست / ز کاسه سرخود آرزو تواند شست

1. Kesī ki bŷy-ı şarāb ez-kedŷ tevāned şŷst/ Ze-kāse-i ser-i ĥod ārzŷ tevāned şŷst²

Bir kimse şarāb rayiĥasın ħabaġdan yumaya ħādir olursa kendi başı kāsesinden ārzŷyu yumaya ħādir olur. Bu muĥāle ta'liġ ħabīlindedir; zīrā ħabaġ mesāmmāt-ı vāsi'a şāĥibi, reĥāvetli nebātāt ħabīlindedir ve ĥamr ise ĥiddet ü nüfŷza mālīk, cādŷ-yı ĥum-nişīn belki ħabaġı kendine istiĥāleye ħādir iken rāyiĥası yolunmaġ ne gŷne mutaşavvir olur? Kezālik ārzŷ daĥi mizāc-ı insānda öyledir. Lākin bir ĥakīm, bir miġdār zernebādı şŷ içinde ta'fin edip taġtīr etdikden soñra o şŷ ile ħabaġı yıġasalar rāyiĥa-ı ĥamrdan eşer ħalmadıġı gibi, bir mŷrid-i şādīġ daĥi kendini bir insān-ı kāmīle teslīm eylese mizācındaki hevā vu hevesleri üslŷb-ı ĥakīmāne ile iĥrāc edip fŷyŷzāt-ı bāġiye ile mā-lā-māl edeceġinde iştibāĥ yokdur. Meşelā ħabaġ ġusl etmeyi her ādem bilmediġi gibi ħulŷbden iĥrāc-ı ārzŷyu daĥi her ādem ve belki her mŷrşid bilmez.

سیاهی از دل شب دیدنش برد چون شمع / باب دیده خود هر که رو تواند شست

¹ Ey Sāib! Gönlümü gam ve kederden boşaltırım, benim söz söylemem ünlü olmak için değildir.

² Kabaġın üzerindeki şarap kokusunu yıkayabilen kimse, kendi kafatasından dileġini yıkayabilir.

2. Siyāhī ez-dil-i şeb dīdeneş bered çün şem' / Be-āb-ı dīde-i hoş herke rü tevāned şüst¹

Mūm gibi anı görmek, geceniñ kalbinden siyāhlığı giderir. Her kim kendi kuru yaşıyla yüzünü yumaya kâdir olursa ya'nī ateş, şevk-i fenā ile sūzān u giryān ve etrāfında bulunan aḥbābı ḥālinden gāfil [77b] ü ḥandān olmak şartıyla bir şem'e hem-ḥāl, sālīk-i rāh-ı ḥaḳīḳat ki, kendi gözünüñ yaşı yüzünü yuyup envār-ı bātınasın zāhir etmiş bulunur ise şem' geceniñ siyāhlığın giderdiği gibi o ehl-i ḥāl daḥi zulemāt-ı cehli, leyālī tıbā'dan öyle izāle edebilir. Hemān faḳat görme ile, zīrā müşebbeh ü müşebbehün-bih şürūtuyla muḳayyedirler ve ḥadīş-i şerīfde vārid olmuştur. Sizleriñ uluları anlardır ki, görüldükde Allāh zıkr oluna, bu ḥadīş-i şerīf evliyāu'llāhı bilmede meḥekk-i şādıḳdır. Eger bir ādemi görecek Rabbi'l-'ālemīn'i zıkr edersek ya'nī mücerred rü'yeti zıkr-i Allāh'a bā'ış olursa velāyetinde şübhe yokdur.

رسد بدامن خورشید دست ان شبنم / که دل از عالم پر رنک و بو تواند شست

3. Resed be-dāmen-i ḥūrşīd dest-i ān şebnem/ Ki dil zi-'ālem-i pür-reng ü bū tevāned şüst²

O şebnemiñ eli dāmen-i ḥūrşīde vāşıl olur ki, renk ü bū ile memlū 'alemden kalbini yumaya kâdir ola; ya'nī terk ü tecrīdiñ bāğını gāyet kavī ulularımdır ki, bu bāğ-ı fenāniñ maḥbūbāt-ı mecāziyesinden vazgelip kuvve-i imān-ı bi'l-ğayb ile teveccüh-i gülşen-i beḳā eyleye ve şebnemle temşīli letāfet-i rūḥāniyete işāretidir. Güyā letāfet ziyāde olduğça 'ālem-i ḳudsa müşākele ziyāde olup tecerrüd āsān olur demek ister.

مرا از طبع روانم کشاده کرد دل / زسبزه رنک اگر اب جو تواند شست

4. Me'rā zi-ṭab'-ı revānem güşāde gerded dil/ Zi-sebze reng eger āb-ı cū tevāned şüst³

Benim daḥi şu gibi cereyān eden ṭab'dan gönlüm açılır, eger ırmağın suyu yeşillikden rengi yumaya kâdir olursa ya'nī zan olunmasın ki, bu güne āb-ı revān gibi

¹ Onu görmek mum gibi gecenin gönlünden karanlığı götürür, kendi yüzü suyuyla herkes yüzünü yıkayabilir.

² O şebnemin eli güneşin eteğine ulaşır çünkü renk ve kokudan dolu (gösterişli) dünyadan vazgeçebilir.

³ Eğer ırmağın suyunu yeşil renginden yıkayabilirse benim su gibi akan mizacımdan gönlüm ferahlar.

ṭabī‘at şāhibiniñ gönlünde pas u renk olmayıp güşāde olur; zīrā herkesiñ ğam u ekdārı ferāseti qadar ziyāde olup ṭab‘iñ şafāsı qalbiñ şafāsını müstelzim degildir. Ma‘a-hazā menba‘-ı ṭab‘ından cereyān eden zülāl-i feşāhat ba‘z maḥalde kulüb-ı meṭīneye ḥayā-baḥş olduğu herkesiñ ma‘lūmudur. [78a] Lākin her maḳāmiñ muḳtezāsı icrā olunmadıkça şikāyet der-kārdır.

دل و زبان منافق یکی شود باهم / بهر دو دست اگر کر به رو تواند شست

5. Dil ü zebān-ı münāfiḳ yekī şevēd bā-hem/ Be-her dü dest eger gürbe rü tevāned şüst¹

Münāfiḳiñ gönlü ile lisānı ittiḥād eder, eger kedi iki eliyle yüzünü yumaya qādir olursa beyne’n-nās kelbe şadākat ve kediye nifāḳ nisbet ederler. Anlardan zuhūr eden āşār ḥasebiyle ya‘ni münāfiḳ zāhir ü bāṭının muvāfiḳ etmeye sa‘y etse de edemez kedi iki eliyle çehresin ğusl edemedigi gibi.

برون ز طبع کهن سال حرص را نبرد / اگر چه شیب سیاهی زمو تواند شست

6. Burūn zi-ṭab‘-ı kühen-sāl hırş-rā ne-bered/ Egerçi şīb-i siyāhī ze-mū tevāned şüst²

Eger ihtiyārlıḳ kıldan sevādı yığamaya qādir olursa da mu‘ammer olan kimseniñ hırşı ṭab‘ından gidermeye qādir olamaz, belki ‘ömr ziyād olduqça hırş daḥi ziyāde olmadadır. Ya‘nī ṭama‘, bir sevād-ı ṭabī‘idir ki, izālesi ḥarḳ-ı ‘ādet qabīlindedir. Her kime bu ḥālet mümkün olursa elbette velāyetden behresi vardır.

نشد ز کر به دلم را کشایشی صائب / باشک شمع چه زردی زر و تواند شست

7. Ne-şūd zi-girye dilem-rā güşāyişi Şā‘ib/ Be-eşḳ-i şem‘ çī zerdī ze-rū tevāned şüst³

Şā‘ib ağlamadan benim gönlüme bir fütūḥ ḥāşıl olmadı, ya‘nī maṭlūb olan fütūḥ-ı küllī bükā ile olmaz. Maḥall-i i‘tibār budur ki, gözyaşıyla mum yüzünden ne qadar şufret

¹ Kedi her iki eliyle yüzünü yıkayabilirse münāfiğın gönlü ve dili bir olur.

² İhtiyarlık kıldan siyahlığı yıkayabilirse yaşlının mizacından hırşı gidermez.

³ Ey Sâib! Ağlamakla gönlümü ferahlayamadın, mumun gözyaşıyla nasıl yüzün sarılığını yıkayabilir?

yumaya kâdir olur? Murâdı esbâbda olan âşâr-ı cüz'iyeleri işbât zımında mahv edip müsebbibü'l-esbâba irşâd etmektedir.¹

GAZEL 39

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

تا بفکر خود فتادم روزکار از دست رفت / تا شدم از کار واقف وقت کار از دست رفت

1. Tâ-be-fikr-i ħod fütâdem rûzgâr ez-dest reft/ Tâ-şüdem ez-kâr vâkıf vaqt-ı kâr ez-dest reft²

Kendi işlâh-ı nefsim fikrine düşene dek rûzgâr elden gitti, işden vâkıf u ħabîr olana dek işiñ vaqtı elden gitti. Vâkı'â aġleb benî âdem şalâh-ı nefsi kaydına düşerse kırkıdan soñra tadrîcî 'amel etmeye başlar; lâkin rûzgâr-ı 'amel ü kuvve, ħavâs u beden inhiṭâta şürü'dan mâ'adâ [78b] dufa'aten ihtimâm üzere olursa yine bir ni'met idi, belki gâh u bî-gâh bir yaġaza vu intibâh geldikçe tedârik-i şalâha teveccüh idim derken der-'aġab mukteziyât-ı hevâ vu hevesi ġaflete keşân be-keşân götürerek sen daġı elliye tecâvüz edince iş ne olduğuna keşret-i tecârib ve emşâlini müşâhede etme ile bilir ammâ işiñ vaqtı geçmiş olur. Bâri Şâ'ib-i merġumuñ maġta' beytinde buyurduğu gibi her ensebe baġiye-i 'ömrünüñ kıymetin bilip telef etmemeden ġayrı çâresi yokdur.

قوت سرپنجه مشکل کشای فکرمن / در ورق کردانی لیل و نهار از دست رفت

2. Kuvvet-i ser-pence-i müşkil-ġüşâ-yı fikr-i men/ Der-varaġ-gerdâni-i leyl ü nehâr ez-dest reft³

Benim müşkil fetġ edici fikrim ser-pencesiniñ kuvveti gece gündüz varaġanı çevirmede elden gitti. ġüyâ bir âdem bir kitâbiñ evrâġını taġlîb etme ile elleri burulduğu gibi benim de gece gündüz evrâġını tebdîl ederek ve anlarda şebt olan ħavâdişât-ı rûzgârı

¹ ya'nî maṭlûb olan fütûh-ı küllî bukâ ile olmaz. Maġall-i i'tibâr budur ki, gözyaşıyla mum yüzünden ne kadar şufret yumaya kâdir olur? Murâdı esbâbda olan âşâr-ı cüz'iyeleri işbât zımında mahv edip müsebbibü'l-esbâba irşâd etmektedir S: şem' gözyaşıyla yüzünden ne ıġrat ġusl edebilir, ya'nî bizim kalbimiziñ şıbgat-ı fâniyesi kâbil ezâle deġildir T

² Kendimi düşündüğümde zaman elden gitti, işi öğrendiğimde işin zamanı elden gitti.

³ Benim fikrimin zorlukları aşan eli, gece gündüz sayfasını çevirmekte elden gitti.

te'emmül ederek fikrimde kuvvet kalmayıp meftāh-ı tılsım müşkilātım maḥalliniñ ğayrında zāyi' oldu demek ister; zirā mübādī-i aḥvāl, ehl-i ḥaḳīkatde fikriñ şan-ı 'azīmi, vaḳ'-ı ḥasebimi vardır. Siyyemā kendi nefsinde fikr edip bu tılsım-ı 'acībiñ şuveri vü ma'nevī evzā' u rüsüm u ḥavāşına vāḳıf olanların lā-cerem terk ü tecrīde himmetleri ziyāde olup belki şafā-yı vaḳt 'ināyetiyle bir sâ'atde yüz biñ yıl 'ibādet etmeniñ semeresine nā'il olurlar ve eger ḥātıra gelirse ki, bir tarafından vāḳıf olduğun kadar işāret (işāret¹) etsek olmaz mı? Cevab budur ki, bu tercemeniñ cümlesi bu fikret-i maḥşūşaniñ keyfiyetini beyāndır. Yoksa Şā'ib-i merḥūm āsmān zıkr etdikde bizler tercemede felek ta'bīri ile ḥasebe'l-ımkān izhār etdigimiz rümüzātıñ zāhirine tābi' olursak ism-i şerīfiñiz, şī'r-āşinā vu söz añlar diyü dillerde dāstān olur. Yok āyāt-ı enfesi [79a] āfāḳa kıyās ile mazāhir-i esmāyi temyīz kaydına düşersek hem nāmıñ 'ārif olur ve hem şeyhsiz u şöḥbetsiz bir miḳdār esrāra vāḳıf olursun ki, yigirmi sene sülūka ḥāşıl olmaz ve's-selām.

تا کمریستم غبار از کاروان برجا نبود / از کمین تا سربرآوردم شکار از دست رفت

3. Tā-kemer bestem ğubār ez-kārvān ber-cā ne-būd/ Ez-kemīn tā-ser ber-āverdem şikār ez-dest reft²

Ben belimi bağlayana dek kārvāndan yerinde toz kalmadı. Ben pusudan başımı kaldırıana dek şikār elden gitdi. Bi-'aynihi maḥla'da etdiği te'essüfü libās-ı āḫirle ta'bīr eyledi ki, cümlesi ḥasb-ı ḥālımızdır, lākin bu beytinde kārvāndan murādı iḥvān-ı şafādır ki, birer birer vaktli vaḳtsız gitmededirler. Sen kendi ḥālīne niżām verip şu tḥā'ifeye iḳtidā idim diyene dek anlardan eşer kalmaz ve şikārdan murādı herkesiñ ḥālīne göre kesb-i a'māl-i uḥreviyesidir. Eger başiret üzere olup vaḳtiyle edā edebilersen, şikārı alırsıñ, yok tehāvün ü tekāsül edersen Sā'ib'iñ dediği gibi evden iş bulamazsın ve hemān bu ma'nāya işāret ḳaşdıyla şūfīlere ibnü'l-vaḳt derler; ya'nınefsi telef olsa muḳteżā-yı vaḳti geçirmezler.

داغهای نا امیدى یادگار خود گذاشت / خرده عمرم که چون نقد شرر از دست رفت

¹ Üzerinde çizgi çizilmiştir.

² Kemerimi bağlayana kadar kervan yerinde yoktu, pusudan başımı kaldırdığımda av elden gitmişti.

4. Dāghā-yı nā-ümīdī yādigār-ı ḥod güzāşt/ Ḥurde-i ‘ömrem ki çün naqd-ı şerer ez-dest reft¹

Benim ‘ömrüm ḥurdesi ki, şerer-i naqdı gibi elimden gitdi, bir miqdār ye’s dāğları sīnemde kendiden yādigār terk etdi; zīrā geçmiş ‘ömr için te’essüfden ğayrı şemere taşavvur olunmaz ve şererle temşīli seri‘ü’s-seyr olduğu cihetdendir ve şerer münāsebetiyle dāghā-yı nā-ümīdī ta‘bīr eyledi.

تا نفس را راست کردم ریخت اوراق حواس / دست تا بر دست سودم نوبهار از دست رفت

5. Tā-nefes-rā rāst kerdem rīht evrāk-ı ḥavās/ Dest tā-ber-dest sūdem nev-bahār ez-dest reft²

Ben nefesimi rāst edene dek evrāk-ı ḥavās döküldü, elimi elime sürüp te’essüf edene dek nev-bahār uzadı "Elden gitdi ya‘nī"³ tedārike mu‘ayyen olacak ḥavāsım yaprakları döküldü ve ben zararımı idrāke isti‘dād [79b] peydā edip izhār-ı te’essüf rütbesine varıncaya dek nev-bahār kuvvetim elden gitdi ve bāğ-ı ‘ömrümden meyve-çin olamadım.

پی بعیب خود نبردم تا بصیرت داشتم / خویش را شناختم آینه دار از دست رفت

6. Pey be-‘ayb-ı ḥod ne-bürdem tā-başīret dāştēm/ Ḥı̄ṣ-rā şenāhtēm āyīnedār ez-dest reft⁴

Başīrete mālīk olana dek kendi ‘aybıma vākıf olamadım ve kendimi añlayamadım. Āyīnedār elden gitdi, ya‘nī insān kendi ‘aybını derk etmek, merātīb-i kemālīñ evveli ve nūr-ı başīrete bu ḥuşūşda ihtiyāc-ı küllī cihetinden āyīnedār ta‘bīr etdiği pīrlīkde aña daḥi za‘f gelip ‘aybı hūnerden farqa ḳudret ḳalmaz. Lākin Şā‘ib tenezzül cihetinden bu mertebeye ğāyet kemāl ıtlāk eyledi ki, ḥı̄ṣ-rā ne-şenāhtēm mefhūmudur. *Men ‘arefe nefsehü ‘arefe Rabb’ehü*⁵ ḥadīşine imā eder, ammā şifāt-ı nefsiyeniñ zıddıyla bilmek

¹ Umudsuzluk yaraları kendi hatırasını bıraktı, küçük bir parça olan ömrüm kıvılcım gibi elden gitti.

² Nefesimi düzelttiğimde duygularımın sayfaları döküldü; elimi elime koyarak (hiçbir şey yapmayarak) yaşadım, bahar elden gitti.

³ Nüşhanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

⁴ Basiret sahibi olana kadar kendi aybımı anlayamadım; kendimi tanıdım, aynayı tutan elden gitti.

⁵ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ : Kendini bilen mutlaka Allah’ını tanır. Peygamber efendimizin hadis-i şerifidir.

ma'nāsına ve ekşer-i 'ulemānıñ mesleki budur ve kibār-ı şūfiye daħi bu şūreti istihsān ederler.

حاصل عمر پریشان روزگارم چون صدف / تا نهادم پا زدريا برکنار از دست رفت

7. Hāşıl-ı 'ömr-i perişān-rūzgārem çūn şadef/ Tā-nehādem pā zi-deryā ber-kenār ez-dest reft¹

Benim perişān rūzgārılı 'ömrümün hāşılı, şadef gibi ayağımı deryādan kenāre koyana dek elden gitdi. Perişān rūzgār ta'biri, emvāc-ı baħr i'tibarıyla der-deryādan murādı terk-i ihtiyārda olan hālet-i hayret-nişandır ki, mevākı'-ı kādra muntazır olup kendi için bir şey' irāde eylemez. Güyā şadef deryāda olduğça gevheri sīnesinde maşūn iken irāde-i kenār etdiği gibi belāya uğrayıp hāşıl-ı 'ömrü elinden gitmesini benī ādemden erbāb-ı irādeden olanlara teşbīh etmiş ola. Siyyemā tarīk-i kavma duħūldan soñra yine eṭvār-ı 'avāma meyl etmek 'ayn-ı telefdır.

عمر باقی مانده را صایب بغفلت مکذران / تا بکی کویی که روز و روزگار از دست رفت

8. 'Ömr-i bākī mānde-rā Şā'ib be-ğeflet megzerān/ Tā-be-key güyī ki rüz u rüzgār ez-dest reft²

Şā'ib, bākī kalmış 'ömrü ğafletle geçirme, [80a] niçeye dek günüm ü rüzgārım elden gitdi dersin? Bāri bu kadarca bildigin 'ilāc ile 'amel edip hayāt-ı bākīye taħşilinde kuşūr etme.³

¹ Perişān devrinde olan ömrümün sonucu sadef gibidir, ayağımı denizden sahile koyduğum zaman elden gitti.

² Ey Sâib! Kalan ömrünü gaflette geçirme, ne zamana kadar günlerim elimden gitti dersin?

³ Şā'ib, bākī kalmış 'ömrü ğafletle geçirme, niçeye dek günüm ü rüzgārım elden gitdi dersin? Bāri bu kadarca bildigin 'ilāc ile 'amel edip hayāt-ı bākīye taħşilinde kuşūr etme S: Bākī kalmış 'ömrü ey Şā'ib ğafletle geçirme, niceye dek günüm ü rüzgārım elden gitdi diyü beyhüde te'essüf edersin? Eger şādık iseñ bu birkaç gününe kalmışdır, kemāl-ı ictihād ile sa'y edip her sâ'atını bir sene eyle ve bu mümkündür T

GAZEL 40

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

طی شود دریکنفس اغاز و انجام حیات / شعله جواله باشد کردش جام حیات

1. Tay şevved der-yek nefes āgāz u encām-ı hayāt/ Şu‘le-i cevvēle bāşed gerdiş-i cām-ı hayāt¹

Bir nefesde hayātın ibtidā vu intihāsı tay olur, cām-ı hayātın dolaşması şu‘le-i cevvēle olur. Ma‘lūm ola ki, nefes fenāya varmaz; hemān bedenden ‘alākasının inqıtā‘ına mevt tesmiye ederler ve bu inqıtā‘dan hāşıl olan elemin çāşnīsini nefes bilir. Kaldı ki, ‘ilm-i tarīki ile nefesin beķāsını bilmek muhāldir. Hemān muhbir-i şādıkın haberiyle bilinip sonra teba‘iyetde mübālağa eder ise keşf-i tarīki ile ma‘lūmu olur ve bu hayāt-ı dünyeviye nefese merbūtdur ki, havādan ‘ibāretdir ve havā ‘anāşırdan bātın-ı isminiñ mazharıdır. Maḥsūs olmadığı cihetden gūyā mebde’-i hayāt nefesle ve mūntehāsı daḥi nefesle olduğı için evveli vü āḥiri derk olunmayan şu‘le-i cevvēleye teşbīh eyledi ve bu maķāma şayeste mesā’il-i nefise katı çokdur. Lākin cümleden aķdemi kendiñi bir kāmile teslīm edip mübārek ağızından bil’l-müşāfehe istimā‘ ederek ‘aşķ u şevķin müzdād olup kendi nefsinde niçe ‘acā’ibāt-ı gaybiye müşāhede edersin yoksa bu ‘ālemde ḥulūd üzere kalmak taşavvur olunsa bu müşāhede etdiğın ecrām-ı ‘ulviye vü süfliyeden zāhiren göze görününden gayrı bir şey’ derk edemezsin.

مهلت نو کیسه جستن از خرد دو دست / دور چون سبکروحان بده پیش از طلب وام حیات

2. Mühlet ez-nev-kīse cūsten ez-ḥired dūrest dūr/ Çūn sebūk-rūḥān bedē pīş ez-ṭaleb vām-ı hayāt²

Nev-kīsedēn, ya‘nī faķr u faķāda iken tāze bir devlete nā‘il olmuş kimsenin seniñ zimmetinde olan deynine mühlet istemek ‘akldan uzak; sebūk-rūḥlar gibi deyn-i hayāt-ı fāniyeyi [80b] talebdēn evvel ver; ya‘nī hayāt-ı dünyeviye deyn-i mezkūra beñzer ki, mühlet vermesi muhāldir. Hemān bu deynin eslem-i vücūh-ı ḥalāsı ķable’ṭ-taleb edā etmektir. Murādı mevt-i ihtiyārīye taḥrīfdır ki, elbette mevt-i ṭabī‘ī taḥallūf etmez çünkü bu muḥaķķaķ olduğdan sonra peşince tedārikli bulunup vaķtinde rāḥat olmadan a‘lā ‘ilācı yokdur. Bu tedbiriñ maḥz-ı işābet olduğunda şübhe yoğ iken bunuñla ‘amel eden kibrit-i

¹ Hayatın başı ve sonu bir nefeste geçer, hayat kadehinin dönmesi, dönen alevdir.

² Görmemiş olandan süre istemek akldan uzaktır, uzak. Hafif ruhlular gibi istemekten önce hayat borcu ver.

ağmerden ağırdır ve mevt-i ihtiyāriniñ tarīki birkaç kere münāsebetle tahrīr olundu ki, levāzım-ı imkāni terk-i ma'nāsınadır.

چشم عیش صافی از ایام در پیروی مدار / نیست غیر از درد کلفت در ته جام حیات

3. Çeşm-i 'ayş-ı şāfi ez-eyyām der-pīrī me-dār/ Nīst ġayr ez-dürd-i külfet der-teh-i cām-i hayāt¹

İhtiyārılıkta eyyāmdan 'ayş-ı şāf ümīdin tutma; zīrā cām-ı hayātın dibinde külfet ü meşakḳat telvesinden ġayrı yoḳdur. İnanamazsan mu'āşır olduġun ihtiyārlara su'āl eyle ve mücerred 'aḳl ile bilmek ḳābıldır. Meşelā 'anāşırın cümlesi bi't-ṭab' merkezlerin taleb ederler ve herkesiñ ḳuvvet mizācına göre nişf-ı 'ömrü geḳdikde ḳuvālar za'fa teveccüh edip gün be-gün inhiṭāt üzere olunca bī-şübhe o inhiṭāta münāsib emrāzlar zuhūr ederek ve kederden kedere uğrayarak mevte ḳarīb olduḳça meşakḳat ziyāde olması maḫall-i iştibāh degildir.

هستی باقی بدست آور چو عالی همتان / انتظار مرک را تا کی نهی نام حیات

4. Hestī-i bāḳī be-dest-āver çü 'ālī himmetān/ Intizār-i merg-rā tā-key nehī nām-i hayāt²

'Ālī himmetler gibi, bir hayāt-ı bākiye ele getir, niçe bir mevte intizārın nāmını hayāt korsun? Haḳīḳatde hayāt-ı dünyeviyeniñ meāl u mefhūmu intizār-ı mevtden ġayrı degildir. Hemān 'āḳıl olan kesb-i levāzım-ı vüçub ile aḫlāḳ u a'māle sa'y edip bu dār-ı fāniden ḳable'l-müfāraḳa vürüd edeceği menāzili 'ayne'l-yaḳīn bilip başiret üzere peyġamberine teba'iyet eder, yoḳsa görölmeden [81a] 'ibādātı 'ādāta tebdil ederek ḫalḳın ḫavfını meh-mā-emken ṭā'āta vesīle eden aḫmaḳlar ḫayvānāt maḳūlesindendir.

کر حضوری هست درد دار الامان نیستی است / دانه جز خوردن دل نیست در دام حیات

¹ Yaşlılık günlerinden saf ve temiz bir hayat umut etme çünkü hayat kadehinin dibinde sıkıntı ve zorluk telvesinden başka bir şey yoktur.

² Cömertler gibi kalıcı bir hayat elde etti. Ne zamana kadar ölümü beklemeye, hayat adı vereceksin?

5. Ger Һuzūri hest der-dāru'l-emān-i nīstī est/ Dānei cüz Һorden-i dil nīst der-dām-i Һayāt¹

Eger bir Һuzūr var ise dārū'l-emān-ı 'ademdedir, zīrā dām-ı Һayātta gönül yemeden ğayrı dāne yokdur; ya 'nī tekellüfāt-ı Һayātı terk edip tediḫi bir şey' iñ 'ademiyle vücūdu 'inde müstevī olursa o Һālet, dārū'l-emāndır ki, sālīkler aña 'adem ıtlāk ederler. Fülān yokluğdadır diyü ve bunuñ 'aksi muḫteziyāt-ı vücūda muḫayyed olup levāzım-ı shevātın tedāriki ḫaydına düşenler fi'l-ḫaḫīḫa o Һālet-i tekellüf anlara dām olup içinde buldukları dāne ḫalblerinden ğayrı degildir. Ekşeriyā ehl-i dūnyānıñ ḫāli budur. Yok, meh-mā-emken zevḫ ü şafā da bulunursa encāmı böyle olacağı muḫaḫḫadır.

چون لب پیمانہ میبوسد لب شمشیر را / هرکه میسازد دهانی تلخ از جام حیات

6. Çün leb-i peymāne mī-būsed leb-i şemşīrrā/ Herke mī-sāzed dehānī telḫ ez-cām-ı Һayāt²

Ḫılıcıñ dudāğını peymāneniñ lebi gibi taḫbīl eder cām-ı Һayātından, her kim ağızını acı eder ise; ya 'ntarīḫ-i sūfiyeye sülük eden kimesnelerin Һayāt-ı fāniyeden telḫ-kām olmaları şehādete rağbetlerin bir güne müzdād eder ki, leb-i şemşīri leb-i peymāne gibi öperler. Tā-anlarıñ tarīḫine sülük etmedikçe ḫarāret-i cām-ı Һayāt-ı fāniyeyi derk etmek ḫābil degildir. Bizler ednā merāretin ḫiss edince cān u dilden imkānı rütbe yine köhne ḫalāvetiniñ tekmīli ḫaydında mā-melekimizi fedā edenlerdeniz. Böyle olunca her ne vechle olursa olsun mevte iḫbāl müşkil olur, ma'a-hazā elbette vāḫı'dır.

محو گردد در نظر وا کردنی مد شهاب / دل منه چون غافلان در طول ایام حیات

7. Maḫv gerded der-nezer vā-kerdenī medd-i şehāb/ Dil meneh çün ğāfilān [81b] der-ḫül-i eyyām-ı Һayāt³

Şeyātīne recim olunan şahābıñ meddi göz açmada maḫv olur, ğāfiller gibi ḫül-i 'ömre i'timād edip ğaflete geçirme; zīrā her ne ḫadar uzun olsa encāmında bir nefesden

¹ Huzur varsa yokluğun sınımlanacak güvenli yerindedir, hayat tuzağında gönül yemeden başka bir yem yoktur.

² Kadehin ağızı gibi kılıcın ağızını öper, herkes hayat kadehinden acı bir dudak yapar.

³ Akan yıldızın meddi bir göz açmada mahv olur, gaflette olanlar gibi hayat günlerinin uzunluğuna gönül verme.

‘ibāret, müşāhede edersin ve hālā geçen ‘ömrünü hayāl etseñ gelecek ‘ömrüñ dañi biñ sene olsa öyle olur.

در قفس می افکند مرغ فلک پرواز را / هرکه از ملک عدم می بندد

8. Der-kafeş mī-efkened mürğ-ı felek-pervāzrā/ Herke ez-mülk-i ‘adem mī-bended ahrām-ı hayāt¹

Her kim ‘adem mülkünden hayāta teveccüh eder ise felek-pervāz olan cān kuşunu kafese bırakıp habs eder. Bu mażmūn, *Leyte Ümme ‘Amren lem telid ‘Amran*² kabīlindedir. Yoksa bu ‘āleme gelmede kimseniñ ihtiyārı olmadığı bedihīdir. Lākin insān bu ‘āleme gelmezden evvelki hāletın tezekkür edebilir mi diyü hātıra gelir ise cevāb budur ki, hadīs-i şerīfde bu huşūş vārid olmuştur ve vereşelerden dañi çok kimesnelerden tezkire-i evliyālarda yazarlar, vākıf olmuş çokdur. Bu hāzariñ fehm etdigim sālīk esmā’u’llāhdan evvel ismi ile taħallüfü eşnāsında elbette bu huşūş mahfī kalmaz, lākin kümmeline mahşūşdur. Her velīniñ ma’lūmu olamaz. Ammā ‘adem-i izāfī dedikleri maħal ki, bizlerin ‘ilmü’llāhda mütemeyyiz olup kendimizi bilmediğimiz hāletden ‘ibāretdir. Ol vaqtde kendini bilmek lāzım gelir, bu ise hālāf-ı vākı’dır. Böyle olunca tavr-ı ‘akldan çıkdı, şeri’atde vārid olduğu cihetden imān ve evliyāu’llāhdan zıkr olunduğuna bināen hūsn-i zan ile kabūl olunur. Baħşıñ medārı zevk ü vicdān üzere mebnīdir ve merātīb katı çokdur. Mümkindir ki, ‘ālem-i ervāhda dañi bir rütbe ola ki, insāniñ rūhu o rütbede kendini bilir olup soñra ‘ālem-i ‘anāşırıñ muhtażayātıyla [82a] ferāmūş ve ba‘de’t-tezkiye tezekkür eder ola ve *e’l-‘ilmü ‘inde’llāh*³.

خواب مرکش را سازد بستر بیکنانه تلخ / خاک باشد هرکرا بستر در ایام حیات

9. Hāb-ı mergeş-rā ne-sāzed bister-i biğāne telh/ Hāk bāşed her-ke-rā bister der-eyyām-ı hayāt⁴

Her kimiñ eyyām-ı hayātta şiltesi toprak olur ise anıñ mevt uykusunu biğāne döşek acı etmez. Ya’nī ‘ādetā bir ādem her gece yatdığı maħalliñ ğayrıda yatsa uykusı

¹ Yokluk ülkesinden hayatın haramlarını belirleyen her kimse feleği uçan kuşu kafese atar.

² ليت ام عمر لم تلد عمر: Keşke Amr’ın annesi Amr’ı doğurmasaydı.

³ العلم عند الله: O bilgi yalnız Allah’a mahsustur. Kur’an, 67. Sure, 26. Ayet.

⁴ Hayat günlerinde yatağı toprak olan her kimsenin ölüm uykusunu yabancı yatak acı yapmaz.

noğşān olduğuna bināen Şā'ib-i merhūm buyurur ki, eyyām-ı hayātında türāba ülfet edip üzerinde yatanlar mezārdan vahşet çekmezler; zīrā 'ādeti üzere yatdığı döşekde yatmıştır.

جوی شیر و شهد کردد در تنش رک زیر خاک / هرکه کام خلق شیرین کرد هنکام حیات

10. Cūy-ı şīr ü şehd gerded der-tenesh reg zīr-i hāk/ Herke kām-ı halk şīrīn kerd hengām-ı hayāt¹

Teninde tamarın tahte't-türāb şīr ü şehd ırmaqları olur her kim, hengām-ı hayātta halkın ağzını hūsn-i hūlk şekeriyle tatlı eder ise; ve'llāhu 'azīm, bundan daḥi a'lā olur. Lākin merhūm, tamarın ırmaqlara müşābeheti cihetinden şā'irāne edā eyledi. Bu mazmūnuñ 'aksi daḥi şādıktır ki, halkın ağzı sū'-i hūlkla acı edenlerin bedeninde tamarları engerek yılanları olur. Lākin Rabbi'l-'ālemīn'in bir kula 'ināyeti olduğu vaktde dünyāda başına gelen belāları te'emmül ile kendüden şādır olan seyyi'āta tatbīk ve āḥireti dünyāda görünce żarūrī semt-i şālāha sūlūk edip maḥlūkātı tekdīr, bi'z-zāt kendü nefsini tekdīr etmek olduğın müşāhede eder.

تیره کی آفاق را از دل بآب زر بشوی / تا سرت کرمست چون خورشید از جام حیات

11. Tīregī-i āfāḡ-rā ez-dil be-āb-ı-zer be-şūy/ Tā-seret germest çün hūrşīd ez-cām-ı hayāt²

Tā-hūrşīd gibi cām-ı hayātından başın germ ü ser-ḥoşdur, āfāḡın gönlünden zulemātı altın şuyu ile yıka; ya'nī bu şīvede şemse taqlīd ile vāḡı'ā ekdār-ı benī ādemiñ ekşeri faḡr u faḡādandır ve altın şuyu kadar bu zulemātı ḡusl eder şu bulunmaz; lākin şuyunu buldurmaḡ, [82b] müsā'de-i feleke muḥtācdır.

انچه می ماند بجا از رفته کان جز نام نیست / نام نیکی کسب کن صایب

12. Ānçi mī-māned be-cā ez-reftegān cüz nām nīst/ Nām-ı nīkī kesb kūn Şā'ib der-eyyām-ı hayāt³

¹ Hayatında halkın ağzını tatlandıran her kimsenin vücudunda, toprağın altında damarı; süt ve bal ırmağı olur.

² Başın hayat kadehinden güneş gibi sıcak olduğunda afakların karanlığını gönlünden altın suyu ile yıka.

³ Gitmişlerden kalan şey addan başka bir şey yoktur, Ey Sâib! Yaşadığın süreçte iyi bir ad kazan.

Ol şey' ki, gitmişlerden geri kalır, nāmdan ğayrı degildir; Ey Sā'ib, eyyām-ı hayātda nām-ı nīkū kesb eyle ki, ednā mülābese ile bu dār-ı fenā durdukça sen de vücūd zikri ile durasın.¹

GAZEL 41

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

روی کرداندن زما ای آفتاب از بهر چیست / اینقدر از سایه خور اجتناب از بهر چیست

1. Rūy gerdānden ze-mā ey āftāb ez-behr-i çīst/ Īn-ķadr ez-sāye-i ĥod ictināb ez-behr-i çīst²

Bizden yüz çevirmek ey āftāb ne içündür? Bu kadar kendi sāyeñden ictināb niçündür? Hilkāt-ı insāna müteveccih olan esmā'-ı ĥusnādan birine ĥıṭāb eder ki, ey şems-i ĥaķīķat bizden bu i'rāzıñ sebebi nedir? Zīrā nefret ü 'adāvet bīġāneler beyninde olur, bizler ise ĥaķīķatde seniñ zıllıñ ve bir cihetden maĥcübāne delīliñiz; ictināb-ı lafzı, merātīb-i ķurbuñ a'lā rütbesinde iken ĥiss etmedigimize bināendir; zīrā Rabbi'l-'ālemīn kā'inātı ĥalk etdiği vaķtde anlara kelāmını işitirdi. Ma'a-hazā anlar 'ademde iken ya'nī 'ilmü'llāhda ve kendü nefslerinde mütemeyyiz degiller iken ki, aña 'adem-i āşāfi derler ve mevlāniñ işitirdiği kelāmdan murādken lafzıdır ve işitmeleriniñ sebebi; zīrā ķuvvetlerinde men ĥayşī'l-beşūt seme'a ve rü'yete var idi. Mümkināt-ı vücūd ķabūl edince gözünü açdı ki, göreyim ne vardır diyü baķdı ki, vücūd ĥayr-ı maĥz imiş ammā ĥaķīķatin bilmedi. Lākin nūr-ı vücūd ile münevver olunca şoluna baķdı 'ademi gördü ve derk eyledi ki, bir şāĥışa nūr işābet eyledi ki, andan zıl ne ġüne şādır olur ise 'adem kendüden öylece münba'ış olur. Ol vaķtde "bu nedir?" dedi. Saġ tarafından nūr dedi ki bu sensin, eger sen nūr olaydıñ zıl, zuhūr etmezdi. Ben nūrum, o 'ademi ve zıllı ben giderdim ve seniñ [83a] nūruñ baña teveccühüñ ĥayşiyetindedir. Zātından ve bu anıñçundur ki, bilsin sen, ben degilsin. Eger intisāb etseñ ķabūl ederim ve eger zılla müntesib olsañ o daĥi seni ķabūl eder. Eger zıllından i'rāz ederseñ imkāniñdan i'rāz

¹ geri kalır, nāmdan ğayrı degildir; Ey Sā'ib, eyyām-ı hayātda nām-ı nīkū kesb eyle ki, ednā mülābese ile bu dār-ı fenā durdukça sen de vücūd zikri ile durasın S: yerinde kalır, nāmdan ğayrı degildir. Eyyām-ı hayātında ey Sā'ib bu nīk nām kesb eyleye ki, bārī o cihetden iĥyālar beyninde mevcūd olasın T

² Ey güneş! Bizden yüzünü çevirmek niçindir? Bu kadar kendi gölgenden uzaklaşmak niçindir?

etmiş olursun ve imkândan i' rāz edince beni bilmezsin; zīrā saña beni bilmeye bundan a'lā delīl yokdur ve baña bir nazarla nazar etme ki, seni zıllıñdan müstağnī kıla. Zīrā cehle düşüp seni ben zann edersin ve saña iki göz halk etdim ki, biriyle baña ve biriyle zıllıña ve imkânıña bakasın. Bu kelimāt-ı nefise kibār-ı şūfiyeden biriniñ yādigārıdır. İhvān-ı şafā muṭāla'asıyla maṭla'ıñ mefhūmuna vāşıl olup Şā'ib meḥūmuñ rütbe-i 'irfānın ve irtifā' māqāmın yakīnen n'olsunlar diyü şebt olundu.

ما اكر شايسته لطف نمايان نيستم / خشم ناز و رنجش بيجا عتاب از بهر چيست

2. Mā eger şāyeste-i lūṭf-i nümāyān nīstīm/ Haşm-ı nāz u renciş-i bī-cā 'itāb ez-behr-i çīst¹

Biz, eger luṭf-ı nümāyāna lāyık degil isek nāz hışmı ve maḥalsız 'itāb incitmesi niçündür? Ya 'nī luṭf etmez isek yarı cefā daḡı etme demek ma'nāsına fehm edersin, mażmūnu zāyī' etmiş olursun. Belki, luṭf-i nümāyān lafzı qarīnesiyle murādı budur ki, çünkü bizleri āşkāra luṭfa lāyık görmez iseñ luṭf-ı ḡafī kabīlinden nāz-ı haşmı ve bī-cā 'itāb-ı renciş ne içündür? Ve ne zāmān isti'māl etsek gerek ve ne güne şaklarsın? Bāri bu mu'ameleleri ile diyü iẓhār-ı gāyet, tezellül ve istikānetdir.

قسمت ما از تو چون چشم پرابی بیش نيست / روی پوشیدن ز ما ای افتاب از بهر چيست

3. Kismet-i mā ez-tū çün çeşm-i pür-ābī bīş nīst/ Rūy pūşīden zi-mā ey āftāb ez-behr-i çīst²

Bizim senden ve saña temāşādan kısmetimiz kemāl-i temāşāya māni' olur, çeşm-i pür-ābdan ziyāde degildir; ey āftāb, bizden çehre gizlemek ne içündür? Ya 'nī haqq-ı temāşā ile temāşāya kudreti olmayanlardan istitār aḡsen ve [83b] 'ālem-gīre çendān münāsib degildir.

چون نمی ایی بخواب عاشقان از سرکشی / ریختن چندین نمک در چشم خواب از بهر چيست

¹ Biz, eğer açık lūṭfa layık değılsek cilvenin kızgınlığı ve azarlamanın yersiz incinmesi ne içindir?

² Ey güneş neden yüzünü bizden saklıyorsun? Çünkü benim senden payım sulu gözden başka bir şey yoktur.

4. Çün nemî-âyi be-ḥ'āb-ı 'āşıkān ez-ser-keşi/ Riḥten-i çendîn nemek der-çeşm-i ḥ'āb ez-behr-i çîst¹

Çünkü istignā ve kibriyādan 'āşıkların rü'yāsına gelmezsin bu müsellemdir; uyku gözüne bu kadar toz döküp 'āşıkları uykusuz kılamak ne içündür? Ya'nî rü'yāmıza gelmezsen bāri nevmimize māni' olma; zîrā iki ḥarmana tākatımız yoktur.

با رخ کلکون چرا باید بسیر باغ رفت / با لب میگون تمنای شراب از بهر چیست

5. Bā-ruḥ-ı gül-gün çerā bāyed be-seyr-i bāg reft/ Bā-leb-i mey-gün temennā-yı şarāb ez-behr-i çîst²

Ruḥ-ı gül-gün ile, bāga gitmek ne için gerekdir? Mey-gün dudak ile şarab talep etmek ne için? Ya'nî gül renkli çehre ile bāga gitmek, mey-gün lebler ile şarāb temennāsı gibi ḥāşılı taḥşîl ve kāmili tekmi'l kabîlinden 'abeşe iştiğāl bir ma'nadır.

در تماشا دیده قربانیان کستاخ نیست / پیش ما حیرانیان چندین حجاب از بهر چیست

6. Der-temāşā dīde-i ḳurbāniyān gūstāḥ nīst/ Pīş-i mā ḥayrāniyān çendîn ḥicāb ez-behr-i çîst³

Temāşāda ḳurbān olanların gözü edebsiz degildir, biz ḥayret şāhibleriniñ 'inde bu kadar ḥicāb ne içündür? Ya'nî temāşāda küstāhlık ki, maḥbūbuñ ğayrına iltifātdan 'ibāretdir. Bu ḥālet bizlere taşavvur olunmaz iken şiddet-i ihticābın 'illeti ma'lūmumuz degildir.

در دل کل ناله بلبل ندارد کر اثر / اشک شبنم کریه تلخ کلاب از بهر چیست

7. Der-dil-i gül nāle-i bülbul ne-dāred ger eşer/ Eşk-i şebnem gerye-i telḥ-i gül-āb ez-behr-i çîst⁴

Gülün ḳalbine eger bülbulün nālesi eşer etmez ise gözyaşı gibi olan şebnem ve acı ağlama gibi olan gül-āb nedir? Ya'nî bu iki şāhidle işbāt etmek mümkündür ki, feryād-ı

¹ İnattan âşıkların rüyalarına girmediğin zaman uyumuş gözün içine bu kadar toz dökmek niçindir?

² Kırmızı renkli yüz ile neden bahçeye gitmeli? Şarab rengindeki dudakla şarap istemek niçindir?

³ Seyretmekte kurban olanların gözü küstah (saygısız) değil, biz hayran olanların yanında bu kadar perde ve hicab niçindir?

⁴ Gülün gönlünü bülbulün inlemesi etkilemiyorsa çiğ tanesinin gözyaşı, gül suyunun acı ağlaması niçindir?

‘andelībān güllere te’şir etmiştir. Murādı ednā mülābese ile maḥbūbuñ ‘āşığa meylini taḥayyüldür.

پیش دریا از صدف کوهر سراپا کوش شد / کفتگوی پوچ پندین ای حباب از بهر چیست

8. Pîş-i deryā ez-şadef gevher ser-ā-pā gūş şüd/ Güft ü gū-yi pūç çendīn ey-ḥabāb ez-behr-i çīst¹

Deryāniñ ḥuzūrunda, gevher şadefden başdan ayağa kulak oldu; bu kadar rağbet-i güf ü gū [84a] ey ḥabāb öyle ‘azamet maḥallinde ne içündür? Ma’lūm ola ki, şadefe gūş-ı baḥr daḥi derler. Vāqı ‘ā kulağa münāsebeti daḥi vardır, gūyā gevher şadefi kendi kulağı mevķı‘inde kullarıp te’eddüb etdiği için kadr u kıymeti efzūn oldu demek ister ve beyhūde söyleyip maķām-ı edebe ri‘āyet etmeyenlerin kaderi ḥabāb gibidir ki, vücūdundan kimse mesrūr ve ‘ademinden bir dil mükedder olmayıp dünyā vu āḥireti ber-bād olmuş olur.

رشته کوهر شود موجی که اصل شد به بحر / زیر تیغ یار ای جان بیچتاب از بهر چیست

9. Rişte-i gevher şevēd mevcī ki vāşil şüd be-baḥr/ Zīr-i tīğ-i yār ey cān pīç-tāb ez-behr-i çīst²

Bir mevc ki, deryāya vāşil ola rişte-i gevher olur. Yāriñ kılıcı altında ey cān bu kadar ıztırāb ne içündür? Gūyā yāriñ kılıcını deryāya teşbīh edip cānı anıñ vesāṭatıyla fedā edince bi’z-zarūr sermāye, gevher ḥayāta rişte olur ta’bīr eyledi; ya’nī bu maķām, tevaķķuf iktizā etmez ve herkese muķadder olmaz.

کرده که پاک با مردم حساب خویش را / اینقدر اندیشه از روز حساب از بهر چیست

10. Kerdeī ger pāk bā-merdüm ḥisāb-ı ḥiṣrā/ İn-ķadr endīşe ez-rūz-ı ḥişāb ez-behr-i çīst³

Eger ḥalk ile ḥisābıñı pāk etdiñ ise rūz-ı ḥisābdan bu kadar fikr ne içündür? Zīrā ḥuķūķu’llāh, ğalebe-i ‘afv u raḥmetle müsāmaḥaya mebnīdir. Ammā ḥuķūķ-ı ‘ibād

¹ Denizin yanında inci sadeften baştan ayağa kulak oldu; ey su kabarcığı, bu kadr boş konuşma niçindir?

² Denize oluşan dalga inci ipliği olur; Ey can, sevgilinin kılıcının altında ıstırap niçindir?

³ Kendi hesabımı halkla temizlemişsen hesab günü için bu kadar endişe etmek niçindir?

müşâhhat üzere olup dünyâda niçe le'îmler vardır ki, bir altın için bir derdmendi on kerre mahkemeye teklif eder. Âhîret daği bi-'aynihi böyledir, hemân çäre imkânı rütbe-i huķûķ-ı 'ibâddan hâzer üzere olmaķdır; zîrâ bi-'aynihi haķķını vermeye iķtidârîñ olsa da rüsvâyılık der-kârdır. Siyyemâ le'îmü't-ṭab' olanlardan ve niçe kerîmler daği vardır ki, ḳable'l-intiķâl (cümle¹) cümle 'ibâdü'llâh huķûķın müsâmaħa edip o rûz-ı hevlnâķda devr-i fülâna Şu cihetden verecegin vardır denilmeye râzı olmaz.

در بهاران هیچ عاقل توبه از می میکند / صائب این اندیشههای ناصواب از بهر چیست

11. Der-bahārân hiĉ 'âķıl tevbe ez-mey mî-küned/ Şâ'ib in [84b] endiŐehâ-yı nâ-Şavâb ez-behr-i ĉîst²

Bahârlarda hiĉ 'âķıl olan bâdeye tevbe eder mi? Şâ'ib, bu nâ-Őavâb fikirler niĉündür? Zîrâ bi't-ṭab' bahar, muħarrik-ı Őehavâtdır. Elbette tevbeyi Őikest etmek muķarrer olunca te'hîri lâzım gelir, zâhiri mestâne bir maźmündür ve bâtını daği bi'l-muṭâbıķa böyledir.

GAZEL 42

Mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

ترک خودی مراد ز قطع مراحلست / این باد هرکجا قند از دوش منزلست

1. Terk-i ĥodî murâd zi-ķaṭ'-ı merâhilest/ İn bâr her kücâ füted ez-düş menzilest³

Ķaṭ'-ı merâhilden murâd, terk-i ĥodîdir; ya'nî levâzım-ı beşeriyeti tedricî taķlîl edip Şîfât-ı melekiye taħŐîl etmektir. Bu yük, her ķanda omuzdan düşerse menzildir; ya'nî seyri ile'llâh ta'bîr etdikleri tamâm olur ve melâ'ikeye maħŐuş ĥâlât-ı ķudsiyelere bu Şüretâ beşer ma'nâda melek olan insâna 'ârız olup seyri fi'llâha Şürü' eyler ki, anıñ nihâyeti yokdur.

¹ Üzerinde çizgi çizilmiştir.

² Baharda hiĉ akıllı olan Şaraptan tövbe eder mi? Ey Sâib! Bu savabsız fikirler niĉindir?

³ Merhaleleri kesmekten kasıt kendini terk etmektir. Bu yük nerede düşerse orası menzildir.

تسلیم شو که عقده دل را کشاده کی / بی برک ریز ناخن تدبیر مشکل است

2. Teslīm šev ki ‘uqde-i dil-rā gūšādegī/ Bī-berg-rīz-i nāhun-ı tedbīr müşkil est¹

Teslīm ol ki, gönül ‘uqdesine fütūh-ı nāhun, tedbīr-i hazān olmayınca müşkildir; ya‘nī ‘abde lāzım olan bezl mechūd ederek rızā’-i Rabbü’l-ālemīne muvāfıq a‘māl-i şāliḥaya evkātnın şarf etdikden şoñra kendi tã‘atın bi’l-küllīye ferāmūş edip ancak i‘timād u istinādını mevlā-yı müte‘ālīñ faẓl u iḥsānına her ne kadar rabṭ edebilir ise fütūhu añā göre müyesser olur; yoksa benim gibi ḥaḳīriñ tã‘atı ne olsa gerek diyü ferā’izi terk et demek degildir. Siyyemā ṭarīḳ-i şūfiyede cüz’i ve küllī her ne kadar fütūhāta mālīk olunur ise teba‘iyet-i şer‘-i şerīfiñ şemeresidir. Bāb-ı āḫir ve ṭarīḳ-i diger vardır diyenler, dā’ire-i İslām’dan ḥāricdir.

دست از خودی بشوی که در دفتر وجود / فردی که در حساب بود فرد باطلست

3. Dest ez-ḥodī be-şūy ki der-defter-i vücūd/ Ferdī ki der-ḥisāb büved ferd-i bāṭılest²

Eliñi varlıqdan yu ki, vücūd defterinde maḥsūb u mu‘teber olan [85a] ferd, ferd-i bāṭıldır. Ya‘nī sã’ir kitāblarda bir kãğıd ki, yazıdan ḥālī ola, ḥalk anı kitābdan ‘addetmezler ve ferd-i bāṭıldır diyü evrāḳ-ı kitābdan olmadığını müş‘ir işāret daḫi ederler; lākin vücūd kitābı bunun ‘aksinedir ki, her ne kadar bī-sevād u sãde olursa o kadar mu‘teber olur. Murādı, ebyāt-ı sãbıqada taḳrīr etdigimiz terk-i levāzım-ı beşeriyetdir.

در زیر سقف چرخ نفس راست ساختن / آسود زیستن ته دیوار مایلست

4. Der-zīr-i saḳf-ı çarḫ nefes rāst saḫten/ Āsūd zīsten teh-i dīvār-ı māyilest³

Saḳf-ı çarḫıñ taḫtında nefes doğrulatmaḳ, dīvār-ı mā’il altında āsūde dirilmektir. Bu beytinden merḥūmuñ nefes rāst saḫten, raḫāt olmadan kināye olduğu nümāyāndır; zīrā bir ādem mādām ḥarekāt-ı muḫtelife ile meşğul olduḳça elbette nefesin doğru alıp veremez, şoñra şuğlundan fāriḡ olup bir miḳdār sükūnet üzere oturunca nefesini rāst etmek müyesser olur. Ya‘nī ‘āḳıbetü’l-emr saḳf-ı çarḫıñ altında helāk muḳarrer olunca

¹ Teslīm ol ki, tedbir tırnağın yaprak dökmesi olmadan gönlün düğümünü açmak zordur.

² Elini kendiliğinden yıka çünkü vücut defterinde sayılan kimse batıl biridir.

³ Feleğin çatısının altında nefesi düzeltmek eğri olan duvarın dibinde rahat yaşamaktır.

bunda istirāhata mā'il olanlar hamākatda dīvār-ı mā'il tahtında istirāhat edenler zümresinden 'ad olunurlar, belki mā'il olan dīvārın altında bulunup bir vechle taḥarrüz mümkündür; lākin çarḥdan mümkün degildir.

با قامت خمیده جوانانه زیستن / در زیر تیغ بال فشانی ز بسملست

5. Bā-ḳāmet-i ḥamīde cevānāne zīsten/ Der-zīr-i tīğ bāl-feṣānī zi-besmelest¹

Merhūmuñ elfāz u ma'ānīde ve ḥüsn-i sebk ü metānet miyānında taṣarrufu bī-şübhe ḥavārīḳ ḳabīlindendir. Keşret-i eş'arı mülāḥazasıyla hele ednā ferāseti olanlar, ḳuvvet-i ḳudsiye şāḥibi olduğunda şek etmez. Hālā bu beytinde buyurur ki, egilmiş ḳāmetle cevānāne dirilmek, ya'nī pīrlık ḥālinde yine muḳteziyāt-ı şehevātın icrā ḳaydına düşmek, boğazlanmıñın bıçak altında rakşī gibidir. Gūyā o ḥālet-i mezbūḥa rakş tesmiyesi ne ḳadar [85b] nā-çesbān ve bī-maḥal görünür ise iḥtiyārlara daḥi deliḳanlılık etvārı öylece kerīh ü nā-muvāfiḳ görünür; lākin su'al olursa gönül ḳocamız cevābı ḥāzırdır.

از نور حسن نیست تهی هیچ روزنی / دیوانه محو حلقه چشم سلاسلست

6. Ez-nūr-ı ḥüsn nīst tehī ḥiç revzenī/ Dīvāne maḥv-ı ḥalka-yı çesm-i selāselest²

Ḥüsn-i muṭlaḳın nūrundan ḥiçbir pencere tehī degildir; lākin merātīb-i zuhūruñ temāşācıları başḳadır, birbirinden ḥaberleri yoḳdur. Maḥall-i i'tibār budur ki, ṭavr-ı 'aḳldan çıḳmıñ dīvāne zencīrīñ çeşmi ḥalkasının maḥvıdır. Murādı, şūretā zencīr ḥalkasını bir dil-berīñ gözüne teşbīḥ edip dīvānelerin müteḥayyirāne aña nazar etmelerin muṭāla'a-ı ḥüsn'e şarf etmişdir ve şeri'atda daḥi her şey'in meḥāsinine nazar edip ḳabā'ihinden iğmāzla emr olunmuşuzdur ve fi'l-ḥaḳıḳa te'emmul olursa ḥüsnden ḥālī maḥzar bulunmaḳ muḥāldir. Meşelā taḥta kehlesi ḳubḥ mücessem iken ḥuzzāḳ-ı eṭıbbā cümle-i ḥavāşından biri budur ki, o kerīh rāyiḥasın istişmāmı verem dedikleri 'illet ki, sel marāzıdır. Dāfi' ü rādi'dir diyü yazmışlar, lākin bizlerin nihāyet-i 'ilmi bu 'ālem, 'anāşır-ı erba'anīñ taḥlīlāt u terkībātından 'ibāret olduğın bildikden soñra ba'z mevālid-i şelāşeniñ ḥavāşından aḳall-i ḳalīline ittilā'dan kināyedir, yoḳsa ḥaḳā'ik-i eşyāyi te'emml ve mazāhir-i esmāyı tefiṣ ü tefekkür ehline müselleml bir ma'nādır.

¹ Bükülmüş boy ile gençler gibi yaşamak boğazlanmıñın kılıç altında dansı gibidir.

² Hiçbir pencere güzelliğın nurundan boş degildir. Deli, zincirinin gözünün halkasında mahv olmuştur.

همرنکی دل چو شود تن خاکی کوهر شود / دل متحد بجسم چو شد مهره کلاست

7. Hem-reng-i dil çü şüd ten-i hākī güher şevēd/ Dil müttahid be-cism çü şüd mühre-i gilest¹

Kalble leṭāfetde bir olunca hāka mensüb olan cesed, cevher olup rūhāniyūn zümresinden ‘add olunur; yoḡ kalb cismle keşāfetde müttehid olursa çamurdan mühre olur. Tedbīrāt-ı sülūkiyenin cümlesi cismi telṭif ederek kalbiyle hem-renk etmek içündür, hattā bu hāletin teraḡḡinde insān-ı kāmile tetavvur-baḡş olunur ki, melik gibi murād etdiği şūrete duḡūl müyesser [86a] olur ve bu ma‘nānin inkārı, ‘inād-ı şırfdır. Meşelā rū‘yāda bir ādem kendini at veyā tuyūrdan biri şūretinde gördüğü çoḡdur, siyyemā bu zıkr etdiğimiz hālet-i mevt, ihtiyārīden soñra mümkündür. Yoksa ‘ālem-i beşeriyetde iken her hāletde beşerdir. Tezkīre-i evliyāları muṭāla‘a eden ihvān-ı şafānin ma‘lūmudur, muḡaḡḡak olmaḡ üzere bārizler yoḡ; ḡulūv ü kızbe ihtimāli vardır. Dersin bu ḡaḡir o ḡadar şulehānin kızbe ittifaḡın bir vechle taḡrīb edemem ve delīl-i a‘zam, ḡadīş-i şerīfde ehl-i cennetin evşāfında bu hālet vārid olmuşdur; ḡaldı ki, Rabbi’l-‘ālemīn, ḡātemü’l-enbiyāya kemāl-i etbā‘la mütāba‘at eden ḡullarından birine cennetde va‘detdiği ḡişālīn ba‘zısın dünyāda kerāmet olmaḡ üzere iḡsān etmesinde ye’s yoḡdur ve kemāl-i ḡudret herkesin ma‘lūmudur ve böyle ma‘nāların seyyi’e inkārı dünyā vu āḡiret, o kerāmetden ḡırmāna bā‘iş olur diyü yazmışlar.

از خوشه راز دانه مستور فاش شد / کل میکند ز تیغ زبان هر چه در دلست

8. Ez-ḡūşe rāz-i dāne-i mestūr fāş şüd/ ḡül mī-küned zi-tiḡ-i zebān her çe der-dilest²

Sünbülde hākda mestūr olan dānenin sırrı fāş oldu, her ne ḡönülde mestūr ise bu i‘tibār ile tiḡ-i zebāndan zūhūr eder. Şūretde sünbül hem lisāna ve hem tiḡe müşābih olduḡiçün bu meşeli irsāl eyledi ve fi’l-vāḡı‘ bir ādemin şoḡbetinden ḡāyet murādı ve bā‘iş-i istimdādı her ne ḡadar mestūr olursa da fehmi ḡaydında olunca nümāyān olur, lākin herkes edemez, erbāb-ı ferāsete maḡşūşdur. Beyt: Sāye-i ebr tekellümle bulur neşv ü nümā/ Tuḡm-ı esrārı ḡalır şanma zemīn-i dilde. Nābī merḡumuñ me’ḡazı Dīvān-ı Şā’ibdir, faḡirin bu beytde taḡlīd etdigim gibi.

¹ Gönülle bir olunca topraktan vücut cevher olur, gönül cisimle birlikte olduḡu zaman çamurun topudur.

² Sünbülde, gizlenmiş tohumun sırrı aḡıḡa çıktı, dilin kılıcından gönülde olan her şey çiçek aḡar.

برخرج ممسكى كر كند دخل اختيار / كافل شده است ازينكه مخارج مداخلست

9. Ber-ḥarc mümsiki ger küned daḥl iḥtiyār/ Ġāfil şüde est ez'ınke maḥāric mudāḥilest¹

Bir mümsik ki, daḥlı ḥarcıñ üzerine [86b] iḥtiyār eder, ġāfil olmuştur. Bundan ki, maḥāric mudāḥildir; ya'nī muḥrec taşavvur olunan maḥall-i medḥal taşavvur olunmak daḥi mümkündür, zīrā ḥarc olunmak daḥlıñ gelmesine sebep olunca maḥāric mudāḥil olmuş olur ve aşl-ı murādı *Allāhümme a'tı münfiḳan ḥalefen ve'l-mümsiken telefā*² hadişi-i şerīfine ve *mā enfaḳtüm min şey'in fe-hüve yuḥlifüh*³ naşş-ı kerīmine işāretidir ve imsākiñ seyyi'elerinden pek eşna'ı, mālī kendine kısmet olmayıp ḥelālden olursa da ḥisābıyla mükedder olmaştır.

كفتار جاهلان ز شنيدن بود فزون / دخلش ز خرج پيش بود هرکه عاقلست

10. Güftār-ı cāhilān zi-şenāiden büved füzūn/ Daḥleş zi-ḥarc piş büved herke 'āqılest⁴

Cahilleriñ sözleri işitmekden efzūn olur, her kim 'āqıl ise irādı maşrafından ziyāde olur. Evvelki mażmūna muḥālif degildir. Sem'-i ālāt, ta'allüm-i 'ilmiñ eşrefi olduğu vechden 'āqıla lāzımdır ki, her gün ve her sā'at ezdiyād-ı 'ilme ve istimā'-ı ḥükme meşğül ola; yoksa bildigini ifādeye meşğül olup derece-i nāqışada qalmaya ḥāşılı bu ḥuşūşda irādıñ istizādesi netice-i irsāl-i rüsül ve fezleke-i inzāl-i kütübdür.

شهرت بود زريزش اكر مطلب كريم / در چشم بى نيازى ما كم زسايلست

11. Şöhret büved zi-riziş eger maḥlab-ı kerīm/ Der-çeşm-i bī-niyāzi-i mā kem zi-sāyilest⁵

Eger kerīmiñ riziş ü iḥsānından maḥlabi şöhret olursa bizim 'ayn-ı istignāmızda sā'ilden alçaqdır; zīrā sā'il āb-rüyın dökerse de rüzī-i yevmiyesin bāri taḥşil eder ammā şöhret taleb edenin hem naḳdı gider ve hem maḥlabı havāyī bir ma'nadır, lākin bizim

¹ Bir cimri geliri eline alırsa giderin de içinde olduğundan gafilidir.

² اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلْفًا الْمُنْفِقِ تَلْفًا: Allah'ım infak edene bir halef ver. Hadis-i Nebevidir.

³ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ: Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. Kur'an, 34. Sure, 39. Ayet.

⁴ Cahillerin konuşmaları dinlemelerinden daha fazladır, akıllı olanın geliri harcamalarından daha fazladır.

⁵ Eğer cömert bağışlarıyla ünlenirse bizim gönlü tok gözümüzde dilenciden daha değersizdir.

çeşm-i istiğnāmızda ta‘biri kerīmi bu niyetle keremden şiyānet kaşdıyladır; zīrā lāyık olan keremde niyeti rızā-ı ilāhīye rabṭ etmektir ki, mükerrerem daḥi mükāfāt kaydına düşüp da‘avāt-ı ḥayriyesiniñ mazḥar olacağın taḥkīk eyleye.

کیراترست خوی خوش از خون بیکناه / دامن کشیدن از کل بیخار مشکلست

12. [87a] Gīrāterest ḥūy-ı hoş ez-ḥūn-ı bī-günāh/ Dāmen keşīden ez-gül-i bī-ḥār müşkilest¹

Güzel ḥūy, ḥūn-ı bī-günāhdan ziyāde tūtucudur. Bī-ḥār gülden i‘rāz u istiğnā müşkildir, gūyā aḥlāk-ı ḥamīdeyi gül rāyihāsına teşbīh edip rengi vesāṭatıyla ḥūn-ı bī-günāhdan ziyāde tūtucudur diyü bir teşhīr-i hem-ṭarḥ iksire işāret eyledi. ‘Ādetā kātilleri ḳan tutar ta‘bīrine muvāfaḳat etme ile ḥūsn-i ḥulḳa gül-i bī-ḥār ıtlākında daḥi merātibiniñ a‘lāsına işāret etmiş oldu.

چون زخم سینه چاک برون میدود ز پوست / خونم زبس که تشنه دیوار قاتلست

13. Çūn zaḥm sīne-çāk burūn mī-deved zi-pūst/ Hūnem zi-bes ki teşne-i dīdār-i ḳātilest²

Benim ḳanım ol ḳadar dīdār-ı ḳātile teşnedir ki, zaḥm-ı sīne-çāk gibi pūstumdan ṭaşra ḳoşar. Murādı rūtbe-i şehādete iştiyākında mübālāğadır yāḥūd zaḥm gibi sīnesi çāk olduğı ḥālde ḳanım cildimden ṭaşra mestāne ḳoşar demek ola ki, elbette zaḥma sīne-çāklık lāzım gelir.

اب ستاده رشته برون آورد زیا / بکسل زهمر هیکه کرانجان و کاهلست

14. Āb setāde reşte burūn āvered zi-pā/ Bügsel ze-hem-rehī ki girān-cān u kāhilest³

Mā‘rā ki ayağında rişteler izḥār edip rābıṭa vu ‘alāḳayı muḥkem eder, girān-cān u kāhil refīḳden ayrılıp muvāfaḳat etme ki, istiḥkām-ı ‘alāḳaya bā‘iş olur. Gūyā şu bir maḥalde çok durunca yoşun bağlamasın rābıṭa-ı fāniyeye teşbīh murād etmişdir ammā

¹ Güzel huy, günahsızın kanından daha çekicidir, dikensiz gülden yüz çevirmek zordur.

² Kanım ok kadar katili görmeye susamıştır (görmek ister) ki, yara gibi göğsünü yırtarak ciltten dışarı çıkar.

³ Su durup ayağındaki zinciri çıkarır, tembel ve yavaş yol arkadaşından ayrılır.

farzen o şu vaktiyle cereyān etse o rişteler refākat etmezler, bu cihetden tenbele refik olma diyü naşihat eyledi; ya'nbelki refikimiñ seyrine bā'is olurum fikrine düşme.

صایب هزاربار به از عقل ناقص است / در چشم امتیاز جنونیکه کاملست

15. Şā'ib hezār-bār beh ez- 'aql-ı nāķıs est/ Der-çeşm emtiyāz-ı cününī ki kāmilest¹

Şā'ib, biñ kerre 'aql-ı nāķışdan cünün-ı kāmil çeşm-ı imtiyāzda a'lādır; [87b] zīrā noķşān 'aķıdan zuhūr eden zararlar kābil-i istidrāk degildir ammā cünün-ı kāmil olunca şāhibin mümtāz edip ednā rütbe, nef'ī irtifā'-ı kalemdir ve şöhreti ihtirāza 'alemdir.

GAZEL 43

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

رئزکارم تیره و بختم سیاه افتاده است / کل بچشم روزم از مهر و ماه افتاده است

1. Rūzgārem tīre ü baħtem siyāh üftāde est/ Gül be-çeşm-i revzenem ez-mihr ü māh üftāde est²

Eyyāmım bulanık ve baħtım siyāh vāķı' olmuşdur, bir rütbede ki, benim revzenimiñ gözüne mihr ü māhdan gül düşmüşdür. Ya'nī tīre rūzgār olduğum bir emr-i ma'nevī ise de zāhir-i aħvālime sirāyet edip ħattā penceresinde olan mihr ü māhiñ pertevi gözlere düşen aķ gibi māni'-i rūşenāyī olmuşdur. Hāşılı bu iki kevkebiñ envārı ħāneme te'sīr etmez diyü tīre rūzgārılıķda mübālağa murād etmişdir.

صبح محشر سر زد و تخم امیدم سر نزد / تا چه ساعت یا رب این یوسف بچاه افتاده است

2. Şubħ-ı maħşer ser zed ü tuħm-ı ümīdem ser ne-zed/ Tā-çi sā'at yā Rab in Yūsuf be-çāh üftāde est³

¹ Ey Sâib! Gözde (görünüşte) tamen deli olanın rütbesi bin kere eksik olan akıldan daha iyidir.

² Günlerim karanlık ve baħtım kara düşmüştür, penceresim gözüne güneş ve aydan gül düşmüştür.

³ Maħşer sabahı geldi ancak benim umudumun tohumu yeşillenmedi. Ey Allah'ım saat kaç kadar bu Yūsuf kuyuya düşmüştür.

Subh-ı maḥşer zühür eyledi, lâkin tuḥm-ı ümîdim baş gösterip yeşillenmedi. ‘Acabâ bu Yûsuf, kaṅı sâ‘atde çâha düşmüşdür? Ya ‘nî tûl-i mikneti iktizâ eder ki, benim Yûsuf-ı tuḥm-ı ümîdim, çâh-ı temennâya bir tâli‘-i manḥûsda vâkı‘ olmuş ola; zîrâ te‘eḥür-i vaktde meşel olan şubḥ-ı kıyâmet âşârıyla zühûra başladı, lâkin tuḥm-ı ümîdimden eşer yokdur.

فرصت خریدن سر نیست مژگان مرا / تا سرکارم بآن عاشق نگاه افتاده است

3. Fursat-ı ḥârîden-i ser nîst müjgân-ı me‘râ/ Tâ-ser ü kârem be-ân ‘âşık nigâh üftâde est¹

Başını kaşımaya fırsatı yokdur benim müjgânımıñ; tâ-benim işim ü gücüm, o nazara ‘âşık olan dil-bere düşeli. Ya ‘nî maḥbûbum ol kadar ‘âşıkıñ kendi cemâline nazar etmesine mâ‘il ü ‘âşıktır ki, müjgânım hareket-i tabî‘iyesi olan başını kaşımış maḳâmında açılıp kapatmaya fırsat bulamaz. Ser ü kârım ta‘bîrine münâsib [88a] ḥârîden-i ser pek münâsib ü mevki‘inde vâkı‘ olmuşdur. Lafz cihetinden ve bu şîve merḥûmuñ ḥaşâ‘işindendir.

هر سر موی حواس من براهی میروود / تا بان زلف پریشانم نگاه افتاده است

4. Her ser-i müy-ı ḥavâs-ı men be-râhî mî-reved/ Tâ-be-ân zülf-i perîşânem nigâh üftâde est²

Benim ḥavâsımıñ her ser-i müyü bir başka ṭarîka gider, tâ-benim o zülf-i perîşâna nigâhım vâkı‘ olalıdan beri; bu maẓmûn zâhirde sıfat-ı ma‘şûḳ, ‘âşıkda bi‘z-zarûr taḥallûf cihetinden zühür etmeye mebnî ise de zılâl-i niyât ve ef‘âl-i ‘ibâdıñ cem‘iyet ü teferruḳu muḳtaẓayât-ı ḥaḳâ‘iḳ-i ğaybına olduğuna işâretidir ki, sâlik ba‘de‘l-kemâl bu sırta vâkıf olunca ḥalveti keşrete ve vahdeti ülfete tebdîl eyler.

¹ Benim işim gücüm o bakılmaya âşık olana düştüğünden beri benim kirpiklerim başını kaşımaya fırsatı yoktur.

² O perişan saçlıyı görene kadar benim duyularımın her saçının ucu başka bir yola gider.

از غبار آتشین رنگ خط جانان می‌رس / برق در جانم ازین زرین گیاه افتاده است

5. Ez-ğubār-ı âteşin-reng-i haṭṭ-ı cānān me-pürs/ Berķ der-cānım ez'in zerrin giyāh üftāde est¹

Haṭṭ-ı âteşin-renk-i cānānıñ 'ayārından su'al etmeye, zırā bu zerrin giyāhdan benim cānıma berķ düşüp şabr u sāmānım sūzān etmişdir. Haṭṭ-ı âteşin-renk ta'biri humret-i ruhsār münāsebetiyle ta'bır olunmuşdur ki, zerrin giyāh edāsı hem 'ayār lafzına ve hem zeheb-i aḥmer ıtlāķı, a'lā cinsine müsemma olduğu cihetden münāsib ola.

در شکست بال و پر معذور میدارد مرا / دیده هرکس بآن طرف کلاه افتاده است

6. Der-şikest-i bāl ü per ma'zür mī-dāred me'rā/ Dīde-i herkes be-ān taraf-ı külāh üftāde est²

İnkisār-ı bāl u per beni ma'zür tutar, her kimiñ dīdesi ki, o taraf-ı külāha düşmüş ise 'adetā bir kimseniñ neşātı ziyādece olsa başındaki eger külāh ve eger kavuķ bir tarafa meyl etdirir, bu şive ise dil-berlerde gāyet hoş-nümā olduğu sebebden merhūm kendi nefesine bu şüretiñ mübālağa te'siri için bir 'āşık olmayıp o hāletde maḥbūbunu gören kimse ile istişhād eder; zırā 'āşıkıñ her keyfiyeti dil-berin bir cilvesiniñ neticesidir. Murādı, lisāna getiremediği [88b] esrārı şüret-i mecāza koyup bilmeyenlere külāh etmektedir.

درد را دنبال رفتن جان بغارت دادنست / دل عبث دنبال انچشم سیاه افتاده است

7. Düzd-rā dūnbāl reftēn cān be-gāret dādenest/ Dil 'abeş dūnbāl-ı ān çeşm-i siyāh üftāde est³

Sāriķiñ ardınca gitmek, cānı yaǧmāya vermektir. Göñül o çeşm-i siyāhıñ dūnbālına 'abeş düşmüşdür; zırā şāhib, mālīk kendine gālib olacağıın taķrīb edince elbette cānına kıyar. Hemān eslemi bu huşūslarda gidene rāzı olup baķiyeyi hıfz etmektedir.

¹ Sevgilinin ayva tüylerinin ateş renkli tozundan sorma çünkü bu altın bitkiden benim canıma elektrik yüklemiş.

² Kol kanadın kırılmasında benim özrümü kabul eder. Herkesin gözü şapkanın diğer tarafına ilişti.

³ Hırsız kovalamak canı yağmalatmaktır, gönül boşuna o kara gözün peşine düşmüştür.

تا نظر واکرده ام چون شمع در بزم وجود / کریه از هر سر مویم برآه افتاده است

8. Tā-naẓar vā-keredeem çün şem' der-bezm-i vücūd/ Giryei ez-her ser-i müyem be-rāh üftāde est¹

Şem' gibi bu vücūd meclisinde gözümü açıldan beri her kılımiñ başından bir gözyaşı yola düşmüştür. Ğālibā şem' iñ eṭrāfında efendiler zühürin bükāya teşbīh murād eder; ya'nī mebdē'-i vücūdumdan intihāsına dek kārım budur diyü insāniñ ağlayarak gelip ağlayarak gitdiği mefhūmunu irsāl-i meşel zımnında ifāde etmektedir.

درپناه دست دارم شمع آه خویش را / چون کنم ویرانه دل بی پناه افتاده است

9. Der-penāh-ı dest dārem şem'-i āh-ı ḥıṣ-ṣ-rā/ Çün künem vīrāne-i dil bī-penāh üftāde est²

Bir ādem, intifā'-i şem' inden ḥazar edince elini penāh edip rūzgārı meh-mā-emken def'-ı kaydında olduğu 'ādeta bināen buyurur ki, kendi şem'-i āhımı elimiñ ḥimāyesinde tutarım; zīrā nice edeyim gönül vīrānesi der ü dīvārdan ḥālī, penāhsız vāqı' olmuşdur. Ḥavfım budur ki, riyāḥ-ı shevāt-ı muhtelifē 'illet-i vāḥide şiddetinden münba'is, şem'-i āhımı soyundurur. Lākin taşavvur-ı maẓmūn, ḥāricde yā elini ağzına tutup āh etmektedir yāḥūd ellerin ḳalbi üzereinde ṭutmaḳdır. Ḥāşılı, mecāzisi çendān muṭābıḳ degildir ammā ḥaḳıḳatinde aşābı'-ı rahımın mefhūmunu ḳaşd etmişdir denilse ḥimāyeti kendü nefsine nisbet eyledi. Ma'nā, perīşānlıḳdan ḥalāş olamaz; te'emmül ile tevcīh bu ḳadarca oldu.

از زرخدان تو دل را نیست امید نجاة / دلو ما در ساعت سنکین بچاه افتاده است

10. [89a] Ez-zenāḥdān-ı tū dil-rā nīst ümmīd-i necāt/ Delv-i mā der-sā'at-ı sengīn be-çāh üftāde est³

Seniñ zenaḥdaniñdan gönüle ümīd-i necāt yokdur; ya'nībiri daḥi çıkmaz bizim delvimiz, bir şaḳīl sā'atde ḳuyuya düşmüştür ve çıkmasına māni' bir maḥalle ilişmek gibi yāḥūd delviñ büyüklüğü cihetinden çıkmaya ṭāḳatı olmamaḳ gibi şūretler aransa bulunur ve ba'z kerre bir köhne ḳavḡa olur da şāḥibi daḥi çıkmasın istemez ve ağırlaşdı diyü

¹ Gözlerimi açar açmaz mum gibi vücut bezminde her saç telimin ucundan bir gözyaşı yola çıkmıştır.

² Kendi ahımın mumunu elimin sığınağında tuttum. Yıkık gönlümü ne yapayım? Sığınaksız düşmüştür.

³ Senin çene çukurundan gönlün kurtulma umudu yok, bizim su kovamız ağır bir satte kuyuya düşmüştür.

bahâne eder. Merhūmuñ ihtiyārılıđı qarīnesiyle hemān ŧekvāsı bu huşūŧda üçüncü vechdir ve sāhtedir.

نیست صائب خاکیانرا ظرف جرم بیکران / ورنه عفو ایزدی عاشق کناه افتاده است

11. Nīst Šā'ib ḥākiyān-rā ẓarf-ı cürm-i bī-kerān/ Verne 'afv-ı İzedi 'āşık-ı günāh üftāde est¹

Šā'ib, ḥākīlerin cürm-i bī-ḥadda isti'dādları yokdur; yoksa Mevlā-yı Müte'al'ın 'afvı, günāha 'āşık gibidir ḥadīş-i şerīfe işāretidir ki, eger sizler günāh etmeseñiz Rabbi'l-'ālemīn sizleri giderir ve başka bir ıavm getirir. Günāh edip istiğnā ederler ve mağfired eder mefhūmunda vārid olmuşdur. Bu ḥadīş-i şerīfiñ zımnında esrār-ı ḥafiyeler münderic olmuşdur. Ba'zısın erbāb-ı işāret yazıp maḥallerinde taḥkīk etmişlerdir. Šā'ib'in murādi bu maḳāmda 'āzamet-i Rabbi'l-'ālemīn'den 'uḳūl-i beşere şıgacağ ıadarın beyān etmektedir.

GAZEL 44

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

در خودآرایی خطرها مضمر است / حلقه فتراک طوس از پر است

1. Der-ḥod-ārāyi ḥaṭarhā mużmer est/ Ḥalka-yı fitrāk-ı ṭāvus ez-per est²

Kendine zīnet vermede ḥaṭarlar maḥfīdir, maḥall-i 'ibret budur ki, ṭāvusuñ halka-ı fitrākı ıanadındandır; zīrā halk, naqş ü nigār cenāhına hevesle şaydı ıaydına düşerler. Merhūm ḥaṭarlar beyninde telef-i cāna bā'ış biriniñ zikriyle iktifā eyledi.

بی سبکروحي و تمکين آدمی / کشتی بی بادبان و لنکر است

2. Bī-sebük-rūḥi vü temkīn ādemī/ Keştī-i bī-bādbān u lenger est³

¹ Ey Sâib! Yeryüzünde olanların sonsuz suç kapları yok; yoksa Allah'ın afvı, günaha âşık gibidir.

² Kendini süslemekte tehlikeler gizlidir, tavus kuşunun terki kayışı halkası tüydendir.

³ Zarif ve ağır başlı olmadan insan yelkensiz ve çapasız gemi gibidir.

Sebük-rūhsuzluk ve vaķarsız benī ādem bir yelkensis ü Tīmürsuz gemidir. [89b] Ya‘nī bu tūfān, muḥīṭ-i vücūda mübtelā olanlara bu iki ālet, medār-ı selāmetdir. Sebük-rūḥluk vesāṭatıyla maḥall-i seyrde tevaḳḳuf muḥāṭarasından ve lenger sebebiyle maḥall-i vuḳūfda seyr-i zararından emīn olup sevāḥil-i selāmete vāşıl olur.

خلق نیکو عیب را سازد هنر / خامی عنبر کمال عنبر است

3. Ḥulḳ-ı nīkū ‘ayb-rā sāzed hüner/ Ḥāmī-i ‘anber kemāl-i ‘anber est¹

Ḥüsn-i ḥulḳ iksirdir, ‘aybı hüner eyler; mişāl-i i‘tibār budur ki, ‘anberiñ rayiḥa-ı tayyībesi ki, ḥulḳ-ı ḥaseni maḳāmındadır ve ḥāmlık ki, muṭlaḳā ‘ayb iken ‘anberiñ kemālidir. Ḥattā medḥinde ‘anber-i ḥām derler, bu ‘aybıñ ‘anber ḥaḳḳında hüner olması rāyiḥa-ı laṭīfesiniñ kerāmetinden tasavvur olunur ve fi‘l-ḥaḳīḳa keremle mevşūf bir kimse ba‘zımaḥalde imsāk eylese ḥulḳ anı maḥalliñ ‘adem-i isti‘dādına ḥaml edip imsākini istiḥsān etdikleri vardır. Tefṭiş olursa nazā’iri her gün bulunmaḳ ḳābildir.

پرتو منت کند دل را سیاه / ز نک این آیینه از روشنکر است

4. Pertev-i minnet küned dil-rā siyāh/ Zeng-i in-āyīne ez-rūşenger est²

Minnet pertevi göñlü siyāh eder, bu ḳalb āyīnesiniñ pası rūşengerdendir; zīrā bir ādem kimseye in‘ām edince anıñ göñlüne elbette bir şafā ḥāşıl olup kerīm-i rūşenger olmuş olur ve şoñra lāyiḥa-ı imtinān gösterince elbette mün‘im ‘aleyhi mükedder olup āyīne-i ḳalbiniñ zengi rūşengerinden olmuş olur. Bir kimse cilā verdiği āyīne-i ḳulūbu mükedder etmemek isterse imtinān tarafında bulunmasın ve hem Rabbi‘l-‘ālemīn’e maḥşūşdur. Ni‘metle imtinān etmek ve ḳavldan şadır olunca *Lā-ḥavle ve lā-ḳuvvete illā bi‘llāh*³ "Ya‘nī ḥavl u ḳuvvetü’llāhıñ i‘āneti ile olunca keremiñ nişfi Allāh-ı te‘ālāniñ oldu ve mazḥariyet ḥasebiyle nişf-ı āḥiri ‘abdiñ olup anı da minnetle maḥv etmek lāyık

¹ İyi huy kusuru hüner yapar, anberin çiğ olması anberin olgunluğudur.

² Minnet (gönül borcu) ışıḳı göñlü karartır, bu aynanın pası parlaklık verendendir.

³ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ : Yüce ve büyük olan Allah’tan başka güç ve kuvvet yoktur. İslam dininde bir zikir olarak kullanılmaktadır.

degildir."¹ ednā rütbe-i İslām'da nışfi mahv eder ve haķıkatde *Allāhumme lā-māni 'e li-mā a 'tayte ve lā-mu 'tıye li-mā mene 't*² kifāyet eder.

قرب خوبان رنج باریک آورد / رشته را کاهش نصیب از کوهر است

5. Qurb-ı hūbān renc-i bārīk āvered/ Rişte-rā kāhiş [90a] naşīb ez-gevher est³

Dil-berin qurbu ince derd getirir, zīrā rişteniñ gevherden naşibi gün be-gün incelip noķşān bulmaķdır. Renc-i bārīk diyü deķķ ü zübūl u zevebān cesed gibi emrāz-ı muza'afaya derler, lākin halkıñ ğarażı gevher-i maţlabı, rişte-i ümmide düzmekdir; ister incelsin ister ise kırılısın.

شیر بیکنه است آش دیگران/ شوربای خویش شیر مادر است

6. Şir-i biġāne est āş-ı dīgerān/ Şūrbā-yı hış şir-i māder est⁴

Ġayrıların elvān-ı a'ımeleri mizācı münharif etmede şir-i biġānedir ammā kendi ta'āmiñ şihhat u 'āfiyet-baħş etmede sūdūdür, lākin iş süddan kesilmemede ve 'ādet böyle olmuş elbette keserler. Murādı cedd ü cehd edip ma'ārif-i haķıkatı halkdan istimā'a kaşır etmeyip kendü nefsiñden taħşil etmeye sa'y eyle ki, haķku'l-yaķındır demek ister. Bu daħi Rabbi'l-'ālemīn'in bir 'ināyet-i 'aẓīme ve bir kerāmet-i cesimelerindendir ki, herkese her ne lāzım ise a'zā vu kuvā-yı bedeni gibi herkesiñ nefsinde derc etmişdir. Lākin biñ ħurde yazı ile taħrīr olunmaġın 'ayneksiz oķunmaz.

صایب از شیرینی کفتار خود / طوطی ما بی نیاز از شکر است

7. Şā'ib ez-şirīnī-i ğuftār-ı ħod/ Tūṭī-i mā bī-niyāz ez-şeker est⁵

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

² اللهم لا مانع لما أعطيت ، ولا معطي لما منعت : Allah'ım verdiğiine itiraz yoktur, vermediğinden de veren yoktur. Bir Nebevi duadır.

³ Güzellerin yakınlığı ince dert getirir, ipliğın cevherden nasibi azdır.

⁴ Diğer insanların çorbası yabancınn sütüdür, kendi çorban annenin sütüdür.

⁵ Ey Sâib! Bizim papağanımız, kendi tatlı sözlerinden şekere ihtiyacı yoktur.

Ey Şā'ib bizim tūṭimiz sözleriniñ halāvetinden nāṣī şekerden müstağnīdir, ya'nī terbiyeye muhtāc degildir. Vāqı'ā böyle bir tūṭiyi şekerestān-ı haḳīḳat nazīri vardır diyen işbātında 'āciz olacağı muḳarrerdir.¹

GAZEL 45

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

برق خاشاک کنه روزۀ تابستانست / دود این اتش جانسوز به از ریحانست

1. Berḳ-ı hāşāk-ı güneḥ rūze-i tābestānest/ Dūd-ı in āteş-i cān-sūz beh ez-reyhānest²

Ma'şiyet-i çerçöpünüñ berḳi yaz gününüñ orucudur, bu cān-yaḳıcı āteşin tütünü reyhāndan aḥsendir. Ma'lūm ola ki, şavm riyāzet-i islāmiyenin eşrefidir; zīrā bu bir 'ibādetdir ki, mü'miniñ ğayrından şadır olmadığı cihetinden elbette ḥulūşa muḳārin olur ve 'amel-i şāliḥ olunca ḳurb-ı mev'ūduñ āşārını giderek telmīḥ eder. Siyyemā [90b] loḳmasında vera'ı olup ifṭār u saḥūrunda i'tidāle ri'āyet ve kelām u menāmında ḳillet ü dikkat edenleriñ a'zam ecr ve irtifā'-ı ḳadrlarında şübhe yoḳdur ve bu üslūb-ı ḫakīmāneden zevk-yāb olanlarıñ ba'zısı ḫālet-i ihtizārında, sebeb-i bükāsından su'āl olunduḳda cevāb etmiş ki, şıyām-ı eyyām-ı ḫārre tavīlenin iftirāḳına aḳlarım diyü ḳaldı ki, bi-ḫamdillāḥ bizler de sā'im oluruz. Lākin şemereden ḳat'-ı nazar, bir rü'yā-yı şāliḫaya ḳanā'at mümkin idi, o daḫi yoḳdur diyü su'āl olunur ise şart-ı mezkūreye ri'āyet ḳadar zāhir ü bātında āşarı zuḫūr edip taḫallūf etmez ammā ri'āyet-i muḫāl ve *li-kuilli maḳāmin maḳāl*³.

¹ Ey Şā'ib bizim tūṭimiz sözleriniñ halāvetinden nāṣī şekerden müstağnīdir, ya'nī terbiyeye muhtāc degildir. Vāqı'ā böyle bir tūṭiyi şekerestān-ı haḳīḳat nazīri vardır diyen işbātında 'āciz olacağı muḳarrerdir S: Ey Şā'ib bizim tūṭi-i tabi'atımız kendi güftāriniñ halāvetinden şeker ihtiyācı yoḳdur, zīrā halāvet-i ma'neviye bedene ḡadā vermede şu diyeden aḳvādır; mişāli bir ādem şiddet-i sürüründe ta'āma aşlā iḳbāl bulamaz ve bu ḫālet dünyāda cennet-i rūḫāniye meyvelerinden bir nümunedir T

² Günah süprütüsünün elektriği yazın orucudur, bu can yakan ateşin dumanı fesleğenden daha iyidir.

³ لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ: Her sözün yeri vardır. Hz. Ali'nin hadisidir.

میتوان یافت زسی پارهٔ ماهِ رمضان / آنچه ز اسرار الهی همه در قرانست

2. Mî-tevân yâft zi-sî pâre-i mâh-ı Ramazân/ Ānçi zi-esrâr-ı ilâhî heme der-Ķurân est¹

Mâh-ı Ramazân seyyâresinde bulmaq mümkündür esrâr-ı ilâhîden o cümle ki, Ķur'ân'da vardır. Mebde'-i nüzûlu Ramazân-ı şerîfde olmaq elbette vech-i ihtîşâş iktizâ eder, lâkin murâdı herkesiñ bildiği hâşşa degildir. Belki bir âdem şürûṭ-ı şıyâmda şârî' 'aleyhi's-şalâtün ve's-selâma kemâl-i itbâ'la tâbi' olsa taḥliye-i tām vesâṭatıyla leyle-i ḳadrîñ ḳadrını bilip esrâr-ı Ķur'ân-ı 'Azîmü's-şâne her gününe bir cüz'unuñ teḳâbülüyle nâ'il olur demekdir. Yoḳsa beş on türlü aṭ'ime-i nefîse ve eşribe-i laṭîfelerle münâsib-i yârân, ifṭâr maḥallinde mi'deniñ ḥulüvvini nûrâniyet-i bâṭın zan edip üç günlük ta'âmı birden tenâvül edenler esrâr-ı Ķur'ân'ı degil, ḥalâvet-i imâni bile ta'âma başdırır; ḥâşıl-ı kelâm, bizim şıyâmlarımız ile bunuñ kuvveti müzdâd olmadan ḡayrı bir şey' ḥâşıl olmaz ve süpâre ki, ma'sûmların okudukları [91a] eczâ'-i Ķur'âniyede 'ibâretdir. Aşlı sî-pâreden muḥaffefdir ki, otuz cüz'dan bir cüz' demekdir; münâsebetle irâd eyledi.

هست در غنچهٔ لب بستۀ این باغِ نهان / کلسانیکه نسیمش نفسِ رحمانست

3. Hest der-ḡonca-yı leb-beste-i in bâḡ-ı nihân/ Gülistânî ki nesîmeş nefsi-rahmânest²

Bir gülistân ki, havâsı nefsi-rahmândır, bu bâḡ-ı şıyâmıñ ḡonca-ı leb-bestesinde pinhândır. Ḡoncadan murâdı, ḳalb-i şâ'imdir ki, mâ-sivâdan imsâk üzere şürûṭ-ı mezkûreye merâ'î olunca vücûd-ı ḥaḳîḳî ki, nefsi-rahmânla andan kinâye ederler, o şâ'imiñ ḳalbinde cilveger olup gülistân füyûzâta tarâvet-baḥş-ı hayât-ı ebedî olur. Şâ'ib-i merḥûm bu ḡazel ḥaḳîḳat-ı menzili esrâr-ı Ramazân-ı şerîfe taḥşîş edip bu rütbeye dek tekellüme cesâret eyledi ve terceme vü şürûḥuñ 'âdeti elbette bi-ḥasbe'l-maḳdûr izâḥ etmektedir. Anıñçün ḥaḳîr daḡi imkânı rütbe-i murâdı zâhir olsun diyü hezâr 'aciz u ḳuşûr ile bu ḳadarca beyâna cesâret eyledi. Bir def'a daḡi münâsebetle taḥrîr olundu ki, küllü şey' esmâen³ insândandır ve kemâl-i ḳudret-i ilâhî, ḥilḳat-ı âdemde zuhûr etmegiñ kibâr-ı şüfiye küllü şey' fî-küllü şey'⁴ ta'biri ile mâ-sivânıñ insânda ender içine işâret ederler.

¹ Ramazan ayının otuz parçasından Kurandaki bütün ilahi sırlar bulunabilir.

² Bu gizli bahçenin ağzı kapanmış goncasında rüzgârı rahman nefsi olan gül bahçesi vardır.

³ كُلُّ شَيْءٍ اسْمًا : Her şey bir isimdir.

⁴ كُلُّ شَيْءٍ فِي كُلِّ شَيْءٍ : Her şey içindeki her şey.

Bir ādem kendü nefsinı hâkîkati üzere bilince Ramazānide ve Leyle-i Qadrīde hâkâ'îk ü daqâ'îkî ile ve şer'-i şerīfde leyālî-i mübârekeler hâkqında vârid olan āsarı fî-nefsi'l-emr, emr-i nefse taṭbîk ederek tedricî rütbe-i kemâl-i muḳaddereye vâsıl olur. Çünkü gonca-ı leb-besteden murādı ḳalb-i şā'im olduğın bî-iştibāh ma'lûm ederek şimdi başka bir vaşf-ı küllîye işâretle buyurur ki:

مشو از عزت این مهر الهی غافل / که درین مهر بسی کنج و کهر پنهانست

4. Me-şev ez-'izzet-i in mihr-i ilāhî gāfil/ Ki der'in mihr besî genc ü güher pinhānest¹

Bu mihr-i ilāhî ki, imsâkdir [91b] anıñ 'izzetinden gāfil olma; zîrâ bu mihrde çok genc ü güher maḥfīdir. Hâṭıra gelmesin ki, goncadan murād şā'imiñ ağızı ola ve bu beytle daḥi te'yîd-i murād etmiş ola. Zîrâ 'ibâdet-i sâ'ire her ḳanğı a'zâdan zuhûr eder ise menba'ı ḳalbdendir. Şevâb u 'ikâb aña râci' bir ma'nâdır ve fi'l-aşl, imsâk-i ḳalbiñ hâlidir ve genc ü gevheriñ ağızda taşavvuru tekellüfe muḥtâc olur; yoksa beytleriñ bu ma'nâya daḥi isti'dâdı vardır ve lâkin emr ü nehyiñ teveccühü nefsi nâṭıḳaya olmaḳ ḥasebiyle evvelki ma'nâ evlâdır ve mihr-i ilāhî ta'bîri ma'nevî olduğü i'tibâriyladır ki, imsâk-i maḥsûsâtdan degildir.

میکند روزه ماه رمضان عمر دراز / مدّ انعام درین دفتر و این دیوانست

5. Mî-küned rûze-i mâh-ı Remezân 'ömr dirâz/ Medd-i en'âm der'in defter ü in dîvānest²

Mâh-ı Ramazāniñ şıyāmı 'ömrü uzadır, zîrâ medd-i en'âm u imtidâd-ı 'ömr ü ikrâm bu Ramazân defterinde ve şıyām dîvânındadır; gūyâ ḥayru min elfi şehr³ vaşfiyla muttaşif olan leyle-i ḳadra medd-i en'âm ile işâret ve sîpâre münâsebetiyle defteer-i dîvân 'ibâret eyledi.

¹ Bu ilahi sevginin büyüklüğünden gafil olma çünkü bu sevgide birçok hazine ve cevher gizlidir.

² Ramazan ayındaki oruç ömrü uzatır, nimetlerin çoğalması bu defter ve dîvândadır.

³ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ: Bin aydan hayırlıdır. Kur'an, 97. Sure, 3. Ayet.

غفلت از تشنگی و کرسنه کی کم کردد / که لب خشک برین بند کران سوهانست

6. Ġaflet ez-teşnegī vü gürüsneğī kem gerded/ Ki leb-i huşk ber'in bend-i girān sūhānest¹

Şıyām vesāatıyla hāşıl olan açlıktan u şusuzluğdan ğaflet nokşān olur, zīrā leb-i huşk bu bend-i girān-ı ğaflete igedir. Tenbihāt-ı şer'iyeden қаt'-ı nazār, erbāb-ı tecrübēniñ ittifākıyla nefsiñ bundan a'lā 'ilācı yokdur; zīrā bu huşuşda cemī'-ı emrāz u 'ilelden hālāş olup 'abd-i şālih şuyuna girer, lākin Ramazānıñ ğayrında daħi şıyām olmaz ise de müştehiyātınıñ hımsunu қаt' etmek pādişāhlıktır ve herkese müyesser olmaz ve bu etvār-ı riyāzet daħi o tarīka gitmiş bir kāmiliñ taht-ı himmetinde olursa neticesi 'āfiyet [92a] dārına mazhar olmağdır; yoksa bu haķır, 'ālem-i siyāhatımda kendi re'yiyle riyāzet-i kāmile şāhibi iki ādem gördüm, ikisi daħi kırk günde bir iftāra vāşıl oldular; lākin 'aķıllarına hālel 'arız oldu. Ġarāz, 'aķlıñ kemāli ve hadd-ı maħdūdundan 'adem-i zevālidir ki, 'ibāret ü ifādeye kādır ola ve şeyhsiz olmaz dedikleriniñ sırrı budur; zīrā şāhib-i riyāzet kendi mizācınıñ aħvāline vāķıf olmağ nādir olur ammā mürşid olunca mizācına göre me'külāt u meşrübātın tağyir ederek inhirāfdan kuvāsın hıfz eder, hāşılı huşuşda muķalled degilsin, haķ budur. Lākin bizim gibilerin meşğul olacağı riyāzet, kemāl-i iştihā gelmeyince ta'ām etmemek ve henüz iştihā var iken terk edip lisānını halkıñ müsāvīsinden bi'l-küllīye kef etdikden soñra evāmir-i ilāhiyeye vüs'ı, mertebe-i imtişāl ve nevāhilerin terkinde ihtimām-ı küllī ederek ba'z ehl-i hāle taķlīd edenlerle şoħbet kifāyet edip elbette ķable'l-intiķāl muķtezā-yı 'aşra göre bir rütbe ye nā'il olunur.

ماهرویى که شب قدر بود یكخالش / در سراپرده ماه رمضان پنهانست

7. Māh-rüyī ki şeb-i ķadr büved yek hāleş/ Der-serā-perde-i māh-ı Ramazān pinhānest²

Bir māh-rüy-ı maħbūb ki, bir hālī leyle-i ķadr olur; şarkda Māh-ı Ramazānıñ serā-perdesinde maħfīdir. *Tecū'u terānī*³ mefhūmuna işāret edip Ķur'an-ı Kerīm'de şehr-i Ramazānıñ şıyāmı 'aķabinde netice-i şıyām şūretinde vārid olan naşş-ı kerīm, furķānı ķarīb ve hadīş-i şerīfde *eş-şavmu lī ve ene eczībih*⁴ iki rivāyet üzere ma'nālarına imā ile⁵

¹ Açlıktan ve susuzluktan ğaflet azalır çünkü kuru dudak bu sert bağa törpüdür.

² Bir ay yüzlü ki, bir beni kadir gecesi olur; Ramazan ayının saray perdesinde gizlidir.

³ تراجع ترانى: Beni görmek için geri geldin.

⁴ الصوم لي و أنا أجزى به: Oruç benim içindir ve onun karşılığını ben vereceğim. Hadis-i Kudsidir.

⁵ Üzerinde kırmızı çizgi çizilmiştir.

kulüb-ı aşfiyāya vākı‘ olan tecelliyâtı murād eder. Umūr-ı şūfiye şer‘ ile mü’eyyed bir ma‘nâdır, lâkin münkirlerin ba‘zısı inşâfsız ta‘arruz eder. İnşâf ile nazar olunsa kaçd etdiği ma‘nāya tetebbü‘size birkaç [92b] delil-i kat‘î tahrîr olundu. Elbette bu huşuşlar vākı‘dır, yok baña niçün olmaz, el-ḥamdüli’llāh müslümānım ve ‘ilm ü fazlıma ‘ālem şehādet eder dersin; cevāb budur ki, böyle dedigin o tã’ifeniñ ‘indeinde māni‘-i a‘zamdır.

باش تا قدّ دوتا حلقهٔ این در صایب / که مراد دو جهان در خم این چوکانست

8. Bāş bā-ḳadd-i dü-tā ḫalka-yı in der Şā’ib/ Ki murād-ı dü cihān der-ḫam-ı in çevgānest¹

Şā’ib eğilmiş pîrāne ḳāmetiñle bu ḳapınıñ ḫalkası ol ki, elbette girenden çıkandan hişşedār olasin; zîrā dü cihāniñ meṭalibi bu Ramazān hilālı çevgāniñ ḫamındadır. Herkese merāmın bu şehri mübārekde iḥsān ederler.

GAZEL 46

Mefā’ilün/fe’ilātün/Mefā’ilün/fe’ilün

زمین زجلوهٔ قربانیان کلستانست / بریز خون صراحی که عید قربانست

1. Zemīn zi-cilve-i ḳurbāniyān gülistānest/ Be-rîz ḫūn-ı şurāḫi ki ‘id-i ḳurbānest²

Zemīn ḳurbān olanlarıñ cilvesinden ve ḳanından gülistāndır. Şurāḫiñiñ ḳanını dök ki, ‘id-i ḳurbāndır. Bāde dökme içmeden kināyedir, lâkin ḳurbāna münāsebetiyle murādı bāde-i zāhirî degildir; belki kendiñi fedā etmeye cesāret gelmek için bir ḫālet-i zā’ide peydā et diyü varlığı terk etmede şūret-i iḫtiyāra imādır ki, ikinci beytde şarāhaten buyurur:

¹ Ey Sâib! Eğilmiş boyunla bu ḳapının halkası ol, çünkü iki cihanın muradı bu değneğin eğriliğindedir.

² Yeryüzü kurban olanların görünmesinden gül bahçesidir, şarap şişesinden kanı dök çünkü Kurban bayramıdır.

غبار هستی خود را بشوی بزمزم اشک / که محرم است ازین جامه هر که عریانست

2. Ġubār-ı hestî-i ħod-râ be-şüy be-zemzem-i eşk/ Ki maħrem est ez'ın cāme herke 'uryānest¹

Kendi varlığın tozunu zemzem-i eşk ile ğusl eyle ki, bu vücūd-ı mecāzî cāmesinden her kim 'uryān olur ise ħaķīkatde maħremdir. Esrār-ı ħacdan tekellüm edip buyurur ki, riķkat-ı rüĥāniyet tedārikiyle bükā ederek cedd ü cehd ve mevte 'azīmet-i şādıķa ile teveccüh edip bu vücūd-ı 'āriyet ki, her şıfatında ğubārdır ve ğubārın 'ādeti ruķbetle zā'il olduĝın bilirken gözyaşıyla pāk eyle ki, maħrūmān-ı ka'be-i ħaķīkat bu ğubārı libāsından 'ārî olanlardır. Hemān toz yandıĝı gibi ka'beyi görürsün.

براز عالم کل باش در حرم دائم / که از طواف غرض قطع این بیابانست

3. Ber-ā zi-'ālem-i ĝil bāş der-ĥarem dā'im/ Ke ez-ṭavāf ĝaraż kaṭ'-ı ĩn biyābānest²

[93a] Mażmūn-ı sābıķı te'yid ile buyurur ki: 'ālem-i ĩnden çıķ ve dā'imā ĥaremde ol ki, ṭavāfdan ĝaraż bu beyābān-ı türābiyeyi ya'nî bedeni kaṭ' etmektir; zīrā ĝarażın küllisi pelle-i rüĥāniyet-i rüĥāniyet kesb ederek rütbe-i melikiyete vuşūldur ve andan soñra vāķı' olan ĥālāt-ı ķudsiye muĥālif-i ṭavr-ı 'uķūldur.

بخصم کل زدن از دست من نمی آید / وکرنه ابله ام تشنه مگیلانست

4. Be-ĥaşm ĝül zeden ez-dest-i men nemî-āyed/ Ve'gerne ābileem teşne-i muĝaylānest³

Ĥaşma ālāt-ı cerĥ degil, ĝül urmaķ benim elimden gelmez; yoksa benim ayaĝımdaki ķabarıcaķlar muĝaylān dikenlerine teşne vü müştāķdır. Lākin ĥār incinmesin diyü yaralarımı deşmeyip envā'-ı telāşla ka'be-i maķşūduma gitmedeyim ve bu ĥuşuş evliyāu'llāhın ĥālā meşreb ü mezhebleridir ki, 'aduvvü cānlarına du'ā-yı ĥayr ederler.

¹ Kendi varlığının tozunu gözyaşının zemzemiyle yıka çünkü bu elbiseden soyunmuş herkes mahremdir.

² Çamur âleminden çık, hep haremde ol çünkü tavaftan kasır bu çölü kesmektir.

³ Düşmana gül atmak benim elimden gelmez, yoksa ayağımın su toplaması deve dikenine susamıştır.

به بند در برخ آرزو اکر مردی / وکر نه بستن سدّ سکندر آسانست

5. Be-bend der be-ruḥ-ı ārzū eger merdī/ Ve'gerne besten-i sedd-i Sikender āsānest¹

Eger er iseñ ārzū yüzüne göñül kapısın sed eyle, yoksa sedd-i sikenderi bağlamak āsāndır. Vāqı'ā bu kayda düşmeyenler bu shehevātın terkinde olan meşakkatı derk etmezler; siyyemā ibtidālarında veyā ḥuşūş-ı 'ālem, kalbden bī-ḥaber ve mürşid-i kāmīl olmayıp kendi irādesiyle terk ü tecrīd-i murād edenler günde birkaç kerre çāšnī-i mevt-i aḥmeri görürler. Her-çend nūfūs-ı beşeriyeniñ ba'zısı sehlü'l-inḳıyād olursa da yine müşkildir, zīrā 'ādāt ü ūlffetinden munḳatı' olacağın nefsi-i ḥabīse ḥiss edince ve henüz māye-i tesliyet daḥi elde olmaya el-'iyāzū bi'llāhi te'ālā kıyāmetler ḳoparıp bir ārzūsın icrā için bir belde-i 'azīmeyi ḥarāb etmeyi tecvīz eder; lākin kāmīl terbiyesinde bu kadar zaḥmet olmaz. Evvelā şoḥbeti berekātıyla kalb-i rūḥāniyete teveccüh eder ve şāniyen Türkī kadar tesliyet gösterir ve şālīşen [93b] rütbesine münāsib esmā' ta'līm etme ile imdād-ı ḡaybiye ḥāşıl olur ve rābi'ā, rū'yā-yı şālīḥa ve mübeşşirāt-ı t'ā ḳabile-i necāḥ sa'yīniñ beşā'irleri kuvvet-i himmetiniñ ezdiyādına bā'ış olur. Ve helümme cerrā mütābe'atūke menāfi'i tenāḥi ḳabūl etmez.

دل رمیده من در میان خلق بود / سفینه که عنانش بدست طوفانست

6. Dil-i remīde-i men der-miyān-ı ḥalḳ büved/ Sefīneī ki 'ināneş be-dest-i tūfānest²

Benim ālāyiş-i beşeriyetden ürkmüş göñlüm, ḥalḳ arasında bir sefīnedir ki, 'ināni tūfāniñ elindedir; zīrā keşretde vaḥdet müşāhedesi ki, tūfān degildir ve 'aḳlıñ ictimā' zıddiyeti ḳabūl etmediği ma'lūmdur. Lākin bu tūfān zarar etmez, eger sevāḥil-i şükūk u evḥāmdan ba'īd olup şirā'-keşāy-ı kibr ve 'aceb degil ise ḡāyeti bir miḳdār ıztırābdan soñra muvāfiḳ-ı rūzgār zuhūr edip seyr ü sülūkı mu'ayyen ve o emvāc-ı müterākimeler maḥv olup o muḥīt, keşretten daḥi vāfir cevāhir-i nefiseler istişḥāb ederek veche-i maḳşūduna teveccüh eder.

¹ Eğer yiğitsin arzunun yüzüne kapıyı kapat, yoksa İskender'in seddini kapatmak kolaydır.

² Benim ürkmüş gönlüm halk arasında ekmeği fırtınanın elinde olan bir gemidir.

چه كوته فكر اقامت كند درين ميدان / سريكه در خم فرمان هفت چوكانست

7. Çi-güne fikr-i iḳāmet küned der'in meydān/ Serī ki der-ḥam-ı fermān heft çevgānest¹

Bir baş ki, yedi çevgāniñ fermānı ḥamındadır bu meydān-ı vücūd-ı mecāzide nice iḳāmet-i fikrin eder. İrān lu'blarından bu mazmūnu bir lu'be binā etdi ki, bir meydāniñ iki tarafına iki mīl naşb edip meydāna bir ṭob ḳoduḳdan soñra süvāriler ellerinde bu lu'be maḥşuş çevgānlarla o ṭobu taraf taraf taḥrīk ederek her kim o ṭobu ḥudūd-ı meydāndan taşra çıkarır ise meydān anda ḳalır. Merḥūm eflāk-ı seb'ayı meydāna teşbih edip rū'ūs-ı benī ādemi, o meydānda muṭtaribü'l-hāl olan ṭob taḥayyül etdikden soñra fikr-i iḳāmeti istihāle şüretinde istib'ād etmişdir ve fi'l-ḥaḳīḳa eflāk-ı seb'adı esmāendı [94a] seb'adı mazāhir-i seb'a di tedbīrāt-ı ilāhiye ile umūr-ı benī ādemi tavrdan tavra naḳl etmeye sâ'ıye oldukları ednā te'emmül ile zāhir olur. Lākin bizlerin ḥarekātı bi'l-muṭābīḳa iḳāmet ve ḥulūd-ı ḥarekātına müşābih olduḳün maḥall-i ta'accübdür.

شكستن كمر كوه قاف چندان نيست / بمور هر كه مدارا كند سليمانست

8. Şikesten-i kemer-i kūh-ı ḳāf çendān nīst/ Be-mūr herke mudārā küned Süleymānest²

Ḳāf Daḳı'nın belini ḳırmaḳ o ḳadar i'tinā edecek emr degildir, lākin her kim ḳarıncaya müdārā eder ise Süleymāndır. Ya'nī ḥayrın küllisi ḡazab etmeyip ḥalḳın ezāsına taḥammül etmektir; yoksa ḳulüb yıḳmaḳ, dāḡ pārelemek āsān ma'nālardır ve insāniñ şeref ü kerāmeti ve rif'at-ı ḳadri ve dārında berāt-ı selāmeti bu ḥuşuş-ı mezkūrdur ki, bu 'amelin rū'esāsı rūsül ü enbiyālardır ve anlardan soñra herkes rütbelince bu ḥalḳ, ḥasene sa'y ederler ve Ḳur'an-ı Kerīm'de bu ma'nāya maḥşuş nuşuş-ı müte'addide bulmaḳ mümkündür.

مراسم خاتم اقبال از جهان صایب / كه مور من طرف حرف با سليمانست

9. Me'rāst ḥātem-i iḳbāl ez-cihān Şā'ib/ Ki mūr-ı men taraf-ı ḥarf bā-Süleymānest³

¹ Yedi çevgenin emrinde olan bir baş nasıl bu meydanda kalmayı düşünür?

² Kaf Daḳı'nın belini ḳırmaḳ çok büyük bir iş deḳil, karınca ile mudara eden Hz. Süleyman'dır.

³ Dünyanın son saadeti benimdir çünkü benim karıncam Hz. Süleyman ile konuşur.

Cihandan hâtem-i iqbâl, Şâ'ib baña maḥşûşdur ki, benim qarincam Süleymânla tekellüm eder. Bu mazmûn eger benim ümmetimde muḥaddiṣ olur ise, ya'nî bulunur ise 'umrânlardandır haberine işâretidir; bu ma'nâ şūfiye 'inde müberhen olduğıçün nazm etdi yoksa Hâzret-i 'Ömer raḍiya'llāhu te'ālā 'anh ḥâzretlerine maḥşûş menkıbeye şî'iden naql etmiş nâdirdir. Der-ba'zılar Şâ'ib'in teşeyyu'una rāzı olmazlar, lākin ğalaṭdır bir adem anlarıñ diyârında mütevellid olup 'akā'idlerinden bir şey' kesb etmemek muḥâl gibi bir ma'nâdır; qaldı ki, ma'siyet-i şî'ilige münḥaşır olur ise bu rütbe, erbâb-ı zevkden olan 'afve qarîb olmak gerek.

GAZEL 47

Mef'ülü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

خالقند جمله آله شطرنج زنده كيست / هر كس كه هست باخته اينجا برنده كيست

1. Halkand cümle âlet-i şatrenc zende kîst/ Herkes ki hest bâḥte incâ berende kîst¹

Halkın cümlesi âlet-i şatrançdır, ya'nîhareketde [94b] âḥara muḥtâcdır; böyle olunca ḥay kimdir? Bu vücūd-i fânî 'arşasında her kim var ise oynamışdır, lākin ğalebe eden kimdir? Ya'nî cümle maḥlûkât bu lu'b-ı şatranç gibi olan meydānda māt olmadadır ve ğālib-i mutlak kim olduğı ma'lūmdur ki, mātı qabûl etmez.

خاليست دست هر كه باين نشئه آمده است / دست تهيست بهر گرفتن دهنده كيست

2. Hālîst dest-i herke be-în neş'e āmede est/ Dest tehîst behr-i giriften dehende kîst²

Her kim bu neş'e-i dünyāya geldi ise eli ḥālîdir ve boş el almak içündür, verici kimdir? Ya'nî bu ḥuşûşda cümlemiz mütesāviyetü'l-iqdāmız böyle olunca zāhirdir ki, veren kimdir? Şâ'ib-i merḥūmuñ ne dedigi vāfir-i te'emmülden şoñra zuhûr eder.

¹ Halkın hepsi satranç taşıdır, canlı kimdir? Olan herkes yenilmiş, burada yenen kimdir?

² Bu neşeye (dünya neşesine) gelmiş olan herkesin eli boşdur; el almak için boşdur, verici kimdir?

در غور قطره نتواند رسید فکر / در بحر بیکنار حقیقت رسنده کیست

3. Der-gür-ı kaçreî ne-tevâned resîd fikr/ Der-baħr-ı bî-kenâr ĥaķîķat resende kîst¹

Fikr bir kaçreniñ ĥaķîķatine erişemez, böyle olunca baħr-ı bî-kenâr ĥaķîķate erişici kimdir? Ma‘lûm ola ki, ĥaķâ’ik eşyâ ile bizim beynimizde birkaç cihetden münâsebet var iken efkâr-ı metîneniñ bir vechle aña tasalluĥu ķâbil olmayınca min külli’l-vücûh bizlere münâsebeti olmayan ve bir şey’ine beñzemeyen zât-ı Perverdegâr nice derk olunur ve fikr ile ne gûne bilinir ve ĥadîs-i şerîfde cümleñiz zâtu’llâhda aĥmaķsınızıñ diyü vârid olmuşdur ve bi’l-farz bir kimseniñ ittlâ‘ı olsa daĥi ta‘bîrine ķâdir olmak muĥâldir; zîrâ ihâta lâzım gelir. Kaldı ki, âĥiretde bilinir mi vârid olmamışdır; ĥattâ İmâm Ġazâlî evâ’il-i ĥâlinde bu ĥuşûşa ĥaylî diķķat şarf edip encâmında istiġfâr etdiği meşhûrdur ve bu maķâmda cehl-i ‘amelden efďaldır.

از حیرتست در جگر سنک پای من / هر دم مرا بعالم دیگر برنده کیست

4. Ez-ĥayrettest der-ciger-i seng pây-ı men/ [95a] Her dem me’râ be-‘âlem-i diġer burende kîst²

Benim ayaġım ĥayretten taşın cigerindedir, ya’nî ĥarekete mecâlim yokdur. Böyle olunca beni her nefesde bir ‘âleme götürücü kimdir? "Ya’nî taĥayyül ü tefekkür cihetiyle, zîrâ fikrler zabtı ġâyet müşkindir. Ĥ’âhnâĥ’âh, ĥavâtırla âsân ‘âlemi taġâf etmededir. Bu cihetden, "Her nefesde bir ġayr-ı ‘âleme götürücü kimdir?" dedi."³ Ma‘lûm ola ki, Şâ’ib-i merĥûmuñ bu ġazelde murâdı işbât-ı vücûd-ı şâni’, ķâdir-i vaĥy u kıyyûmdur; zîrâ ma‘rifetiñ ibtidâsı budur ve bu bâbda taķlîd işe yaramaz. Herkese cihet-i ‘aķliyle bilmek, farz-ı ‘ayndır; meşelâ edille-i ‘aķliyeden ercah ü enseb ü evzâĥı budur ki, bu vücûdda olan ef‘âl iki kısmdır, bir kısmı ta‘allüm ile taĥşîli mümkindir. Benî âdeme maĥşûş şanatlar ġibi kitâbet ü ĥıyâtet ü kırâ’at mânendi emşâli kıatı çokdur ve bir kısmı daĥi budur ki, ta‘lîm ile mu‘âlece ile ta‘allümü ķâbil degildir. Menîden âdem taşvîr etmek ġibi ve taĥşîl-i imkânda olan şanâyi’-ı muĥtelife şâni’siz vücûda gelmez ve bu müsellemdir ki kitâb kâtibsiz olmayınca bizim ef‘âlimizden iken bidâheten ma‘lûm olur ki, taĥşîli imkânda olmayan ef‘âl daĥi fâ’ilsiz ü şâni’siz vücûda gelmez mişâlimiz ġibi nuġfeden beşer taşvîr olunmak, meşelâ bu şûretde muĥaķķaķ oldu ki, şan‘at kendi kendine

¹ Bir damlanın hakikatına fikir erişemez, uçsuz bucaksız denizde hakikate erişen kimdir?

² Benim ayaġımın taşın ciġerinde olması hayrettendir, her an benim başka dünyaya götürten kimdir?

³ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. T’de yoktur.

şāni‘siz kıyām bulup vücūda gelmez ve bu daḥi muḥāldir ki, nuṭfe kendi kendine ağız u göz ü kulaḫ ve sār a‘zaları taşvīr eyleyede şāni‘a muḥtāc olmaya; pes şābit oldu ki, elbette bir şāni‘-i mevcūd, ḳādir ü ḫakīm lāzımdır ve bundan şoñra maḥlūḳāt üç kısımdır. Ḥayvān-ı ‘ākıl ü ḫayvān-ı ḡayr-ı ‘ākıl ve idrākdan ḫālī cemādāt ve ḫayvān-ı ‘ākılıñ cümlesi cem‘ olsa a‘zā’-i insāniyeden noḫşān olmuş, bir parmağı yerine getiremezler ve ‘āciz olurlar ve ḫayvān-ı ‘ākıl ‘āciz olunca ḫayvān, ḡayr-ı ‘ākıl u cemād bilāşek a‘cez olurlar ve kaçan maḥlūḳātıñ cümlesi bir ḫalk olunmuş şey’iñ [95b] zāyi‘ olmuş cüz’ünü yerine getirmede ‘āciz olunca ol neşā’dan, şudan beşer taşvīr etmede bilā-irtiyāb ‘aczdırlar. Pes ma‘lūm oldu ki, şāni‘ ḳādirdir, ta‘allümsüz ü mişālsiz ḫalk eder ki, o Allāh-ı tebārek ü te‘ālādir. Egerçi zāt-ı pākini künhiyle derkde ‘acımız var ise vücūdunda mezkūr olan gibi çok berāhīn-i ḫat‘iyemiz olduğuna delīl ‘ināyet ü keremin ümīd edip ‘azāb u ḳahrından ḫavfımızdır ve bu ḳadarca bilmek ma‘rifetiñ esāsıdır.

فریاد چون سپند بجایی نمیرسد / از بحر آتشین حوادث جهنده کیست

5. Feryād çün sepend be-cāyī ne-mīresed/ Ez-baḫr-i āteşin-i ḫavādis cehende kīst¹

Feryād sepend gibi bir yere erişemez², ḫavādişin āteşli deryāsından sıçrayan kimdir? Ya‘nī bu deryā-yı āteşin-i belādan cehende olmaya bā‘iş feryād-resdir, o olmayınca kimse ḫalāş olmayıp tu‘me-i nīrān-ı ḫavādiş olacaḫları bedīhīdir. Murād, feryādiñ ḫuşurundan şekvādir; güyā sepende o bābda istiḫsān eyledi.

کرافتاب عشق کشد روی در نقاب / این میوه های خام جهانرا پزنده کیست

6. Ger āftāb-ı ‘aşḫ keşed rūy der-nikāb/ Īn meyvehā-yı ḫām-ı cihān-rā pezende kīst³

Eger āftāb-ı ‘aşḫ derecātıyla yüzünü niḳāba çekse bu dünyāniñ ḫām meyvelerin pişirici kimdir? Kıyās olunmasın ki, ‘aşḫ-ı ma‘hūdu murād eder, belki her şan‘atda ve ḫirfetde bā‘iş-i ‘aşḫdır. ‘aşḫ olmasa benī ādemden bir kimse bir işe teveccüh edemez idi. Meşelā kātibiñ kitābete şevḳi, ‘āşıḳıñ dil-berle ülfete olan ‘aşḳı gibidir. Yok, ‘aşḫ-ı ma‘hūd murād olunur ise o daḥi bir cihetden bürüdet-i ülfet ü ‘ādāt içinde ḫām ḳalmışları

¹ Bağırmaq üzeregi gibi bir yere ulaşmaz olayların ateşli denizinden sıçrayan kimdir?

² Feryād sepend gibi bir yere erişemez S: Feryād çünkü sepend gibi bir yere erişemeye T

³ Aşk güneşi yüzüne peçe koysa dünyanın bu çiğ meyvelerini kim pişirecek?

pişirmede nazîri yokdur. İster ise mecâz olsun, hiç olmaz ise bir miqdâr söz añlar gürühuna vâşıl olur.

از حیرتند سنک نشان سالکان راه / غیر از دل کداخته اینجا رونده کیست

7. Ez-ḥayretend seng-i nişān sālīkān-ı rāh/ Ğayr ez-dil-i güdāhte in-cā revende kīst¹

[96a] Ḥayretten sālīkān-ı ṭarīkat-ı ilāhiye nişān taşu gibi maḳāmlarında kalmışlardır. Anları o ṭarīkda müteḥayyir görenler, cādde budur diyü yakīn kesb etmeden ziyāde bir fā'ide edemezler. Ermiş gönülden ğayrı, bu maḳāmda gidici yokdur. Ermiş gönülden murādı, şāhib-i ceryānlardır ki, erbāb-ı vaḳfedenden mümtāz olup tekmīl-i merātīb-i kemāle sa'y edenlerdir ve bu gürüh nevādirlerdendirler; zīrā merḥūmuñ işāret etdiği maḳāmı geçenler ḳuṭbiyeti murād olanlardır. El-ḥamdu li'llāhi Rabbi'l-'ālemīn, bāri bu ḳadarca olsun. O sādāt-ı kirāmīñ teḳallübāt u tenaḳḳulātlarından āġāh olmaḳ daḫi kim devlet degildir ve bir vechle 'ināyet ü kereminden ümīd ḳaṭ' olunmaz.

این رهروانکه روی زمین را گرفته اند / خرج رهند و راه بمنزل برنده کیست

8. Īn reh-revān ki rüy-ı zemīn-rā girifteend/ Ḥarc-ı rehend ü rāh be-menzil berende kīst²

Böyleciler ki, bir yüzünü keşretde ṭutmuşlardır, yol ḥarcı ve ṭarīḳ-i maşrafıdırlar ve yolu menzile erişdirici kimdir? Güyā vāşılıñ 'Alāmeti sür'at-ı seyrinden yolda görünmemekdir, demek ister; zīrā mevānī '-ı her maṭlab, o maṭlabıñ şerefine münāsib olur. Siyyemā zāhirde bir ḳarincanıñ def'ine ba'z ādem bulunur ki, bu anlarıñ görmüş ḳadar tedārik ü telāş izḥār eder ve ba'zı daḫi ejdehā temāşāsın şafā-yı ḥātır 'addeder. Ṭarīḳ-i şūfiyede daḫi emzice-i muḫtelifenīñ müsā'ade vü mümāna'atı aḫvāl-i sālīkīnden nümāyāndır elbette ve aşl-ı muḥaḳḳaḳ aḳall-i ḳalīl olmaḳ nefāset-i maṭlabdan istidlāl olunur, yolda bulunanlar ḥarc-ı rāhdır demesi bu ma'nāya imādır yoksa o ṭarīḳiñ her ḥaṭvesi bir derece-i 'āliye olduğu Şā'ib'īñ daḫi ma'lūmudur.

¹ Yol salikleri hayretten nişan taşı olmuşlar, ermiş gönülden başka burada giden kimdir?

² Yeryüzünü tutan bu yolcular yolun harıcılar ve yolu maksata götüren kimdir?

برسنک خارہ نیست روان حکم آدمی / از سنک ابهای روانرا کشنده کیست

9. Ber-seng-i hāre nīst revān hūkm-i ādemī/ Ez-seng ābhā-yı revān-rā keşende kīst¹

Seng-i hāreye ādemīniñ hūkmü cārī degildir, bu taqdırce taşdan akıcı şuları cārī etdirici [96b] kimdir? Yine vücūd-ı mürīd ü şāni‘a işāretidir ki, bu gāzelde iltizām eyledi; zīrā ‘abd kuvvetiyle ve kudretiyle Rabbisi’niñ kuvvet ü kudretine istidlāl edip bi’l-bedāhe ‘āciz olduđu māddelede kendi ‘acizine ikrār ve kudret-i kāmile şāhibi, şāni‘iñ vücūduna i‘tirāf eder ve belki ba‘zımāddede ednā umūrunda mütehayyir olur.

این سرو قامتانکه درین سیر کلشنند / تیغ کشیده اند سراسر کشنده کیست

10. Īn serv-kāmetān ki der’in seyr-i gülşenend/ Tīğ keşīdeend ser-ā-ser küşende kīst²

Bu serv-kāmetliler ki, bu gülşeniñ seyrindedirler; başdan başa çekilmiş kılıcdırlar ammā o kılıçlarla öldürücü kimdir? Ya‘nī bu ālet nümāyān u zāhir iken bu āletleri icrā eden kimdir? Yine mefhūm-ı evveliñ bir başka libāsa ifrāğıdır. Gāh cemālde ve gāh celālde mutaşarrıf haqīqatiñ şü‘unātında zuhūrun ‘aynek, ‘aynel-yakīn ile temāşādır.

امروز غیر طبع سخن آفرین تو / صایب بداد لفظ و معانی رسنده کیست

11. Emrūz be-geyr-i ṭab‘-ı sūḥan-āferīn-i tū/ Şā‘ib be-dād-ı lafz u ma‘ānī resende kīst³

Bugün seniñ ṭab‘-ı sūḥan-āferīniñden gayrı ey Şā‘ib, lafz u ma‘ānīniñ feryādına yetişici kimdir ki, bu tenāsüb-i tām ile şāhid-i ma‘nāya libās-ı elfāzı ilbās eyleye hemān bir gayrı da‘vā etmesinde her ne gūne tefāhūr eder ise müselle-i ‘ālemdir.

¹ Mermer taşına insan hükmü geçerli değildir, taştan akıcı suları çeken kimdir?

² Gül bahçesini seyr etmekte olan bu selvi boylar, çekilmiş kılıçlar; öldüren kimdir?

³ Ey Sâib, bugün senin söz yaratan tabından başka söz ve anlamın yardımına yetişen kimdir?

GAZEL 48

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

کل بسکه شرم از ان رخ پر خط و خال داشت / آئینه در کف از عرق انفعال داشت

1. Gül bes ki şerm ez-ān ruḥ-ı pür-ḥaṭṭ u ḥāl dāşt/ Āyīne der-kef ez-'araḳ-ı infī'āl dāşt¹

Gül, o ruḥ-ı pür-ḥaṭṭ u ḥāldan ol ḳadar ḥayā etdi ki, 'araḳ-ı infī'āldan elinde āyine tuttu; ya'nī āyineye baḳıp da bu yüzüyle mi o dil-berin pür-ḥaṭṭ u ḥāl olan cemāline taḳlīd etdim diyü fikrettedir. Güyā gülün o ṭarāvetle açılması bu da'vā zımnında olmasın taḥayyül eder ki, şebnemi 'araḳ-ı infī'āl işbāt edip āyineye temşil eyleye sâbıḳā zıkr olundu ki, kā'inātın cümlesi evşāf-ı nefsin müteferriḳātından 'ibāretedir. Tā-insān-ı ḳāmil aḥseni ile muttaşif [97a] olup aḥassinden ictināb eyleye ve bu maẓmūnu taşavvuf muṭāla'a eden der-ḥāṭır etmez, elzem-i levāzımdandır; zīrā bu ḳatın medārı ma'rifet-i nefse mebnīdir. Cüz'ı ve küllī her ne ḳadar nefse müte'allıḳ esrāre vāḳıf olabilirsiniz rütbe-i 'irfānın daḳı o ḳadardır. Her zamān söylenmez, zabṭ olunsun.

در چشم دام میکند امروز خوابگاه / مرغیکه وحشت قفس از نقش بال داشت

2. Der-çeşm-i dām mī-küned emrüz ḥ'ābgāh/ Mürġi ki vaḥşet-i ḳafes ez-naḳş-ı bāl dāşt²

Bir ḳuş ki, kendi naḳş-ı bālından ḳafes ḳadar vaḥşet ü teneffür eder idi, şimdi dāmın çeşminde yataḳ yapar mebādī-i sülūkda 'uzlet, sırr-ı keşrete vuḳūf içündür. Bu sırra vāḳıf olduğdan şoñra keşret kendine 'ayn-ı vaḥdet ve 'uzlet-i nefse bā'ış-i küdüret olup ḥattā bir rütbe ḥalkā ḳarışır ki, on yıl bir yerde muşāhib olanlar o insān-ı kāmiliñ ḥālīne vāḳıf olamazlar. Meger içlerinde gözlü bulana, o zaman gizlenemez. Merḥūm bu ma'nâyı zıkr etdiği temşil ile ifāde eyledi. Ğālibā kendi nefsinin ḥālidir ve ṭavrının mişālidir.

¹ Gül, o ayva tüyleri ve benden dolu olan yüzden o kadar utanırdı ki, utancının terlemesinden elinde aynası vardı.

² Kafes gibi kanadının resminden korkan o kuş tuzağın başında uyur.

زیر سیاه خیمه لیلی نشسته بود / مجنون اگر چه چشم بچشم غزال داشت

3. Zîr-i siyâh-ı hayme-i Leylî nişeste bûd/ Mecnûn egerçi çeşm be-çeşm-i gâzâl dâşt¹

Mecnûn egerçi şahrâda gözünü gâzâlîñ gözüne tutmuş ise de ma'nâda Leylîniñ siyâh haymesi altında oturmuşdu. Qarîben der-hâtır ile dedigimiz maẓmûn ile gâraẓ ma'lûm olur. Eṭvâr-ı zuhûr, ṭavr-ı 'aqlıdan hâricdir; ya'nî Mecnûn'a nisbet kurb u ba'd, tebdîl-i libâs-ı butûn ve zuhûr etmiş idi ammâ cünûndan şoñra; zîrâ 'aql, ma'aş ile o sırra vâkıf olmak 'âdetü'llâha muhâlifdir ve 'aşkıñ rütbesi Mecnûn'da ictimâ' zıddını tecvîz derecelerine vardığı ve tîmâr-hâne-i 'âlemde mürûr eden erbâb-ı sevdânîñ ittifâkı mu'an'an u müsellemdir.

جز دود دل نچید کلی از وصال شمع / فانوس ساده دل که چها در خیال داشت

4. Cüz dūd-ı dil ne-çîd gülî ez-vişâl-i 'aşq/ [97b] Fânûs-ı sâde-dil ki çehâ der-hayâl dâşt²

Dūd-ı dilden gayrı vişâl-i şem'den bir gül devşiremedi, sade-dil fânûs ki, hayâlde neler tutar idi! Zîrâ vişâlîñ aşahh-ı ma'nâsı hayretidir. Şu beytinde merhûmuñ fânûs ile hayâl cem' etmesi ve kaçd etdiği maẓmûn zaraḫet-i meşhûnu ve hüsn-i sebk ve zîbende edâsı bir vechle taqlîd kabûl etmez. Böyle bir şâ'ir haqîkat-ı beyânîñ dîvânı var iken tâze şî're heves etmek dîvânelikdir. Qaldı ki, herkes her cihetden merâmına vâsıl olamaz. Lâkin herkese idrâkı kadar şafâ bahş edecek maẓmûnlar bulunur. 'Avâmdan kuṭbü'laḫṭâba varıncaya dek ve belki bu beytinde cümleye birden şafâ-bahş olur. Bu fânûs beyti gibi meşelâ. Velî Beşe'ye vü 'Ali Ağâ'ya vu 'Ömer Efendî'ye ve Hâzret-i Kuṭb'a takrîr etsen herkes merâtibince istihsân edip rûh-ı muḫaddesine ihdâ' du'â-yı hayr ederler.

امروز خنده طرح طرح بکلزار میدهد / آنروز کار رفت که صایب ملال داشت

5. Emrûz ḫande ṭarḫ be-gülzâr mî-dehed/ Ān rûzgâr reft ki Şâ'ib melâl ne-dâşt³

Bugün gülzâra ṭarḫ-ı ḫande verip ezhâr u reyâhîn eş'ârıyla zînet verir, o günler gitti ki, Şâ'ib melâl tutar idi. Bu ikrâr, şâ'irden nâdir vâkı' olur; muḫteẓâ-yı vaḫt u hâl

¹ Mecnûn, Leylî'nin çadırının gölgesinin altında oturmuştu, her ne kadar ahu ile göz gözeydi.

² Saf fener, neler hayalinde vardı! Aşkın kavuşmasından gönlün dumanından başka bir gül toplamadı.

³ Bugün gülümse gül bahçesine şekil verir, Sâib'in üzgün olduğu günler bitti.

olmak gerek ve merhūmuñ bir miqdār seccāde-i irşādda olduđu tarīk naqşibendiyeden ma'lūmumuzdur. Şeyh, mezār-ı merhūm, İsfihān'a vardıkda bir dīvānce ihdā edip tezkiresinde 'ināyetli efendimiñ hāk-pāyına yüz sürer idim; lākin bu diyārlarda sūnniyet ile aşlından müttehem olduğumuz taħakkuk edip tekeddūrümüzde bā'ış olmasın diyü ziyāretlerine zāhiren varmadan i'tizār etmişler.

GAZEL 49

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

روح را جسم کران مانع شبکیر شده است / جای رحمتست بسیلی که زمینکیر شده است

1. Rūh-rā cism-i girān māni'-i şeb-gīr şüde est/ [98a] Cāy-ı rahm est be-seyli ki zemīn-gīr şüde est¹

Şekil olan cism, rūha māni'-i şeb-gīr olmuşdur, ya'nī imtilā-yı şehvātından geceler bīdār olup seyr ü sülūku kaydında olmaya kıomaz, maħall-i rahmetdir. Bir seyl ki, zemīn-gīr olup cereyānından almışdır; zīrā beden kuvvetde, oldukça rūh za'if olup giderek rütbe-i hayavāniyete dek tenezzül eder. Bir gün Hāzret-i Mevlānā hamāmda bedenine bakıp nice edeyim iltifāt edecek yādigār degilsiniñ deyince aşhābından ba'zısı efendim kime buyurursunuz. Bu kelāmı dedikde 'anāşır u a'zālarım baña behiy inşāfsız tā-bu kadar bizleri ferāmūş u taħkīr etmek lā-yağmādır, hūkūq-ı cevārī inkār mı edersin? Diyü şekvā etdiler de anlara söyledim diyü buyurdular ve vākı'-ı hāl böyledir; kibārīñ nefslerine zulmları vākı' dır, lākin zārūret-i şefā'atıyla Rabbi'l-'ālemīn 'afv eyleye. Zīrā mülāyemāt ü şehvāt-i nefsāniyeniñ bir rütbesine haşr edip de anıñla bir maķāma vāşıl olmuş pek nādirdir. Hemān a'lā-'ilācı mevte teveccüh edip bi'l-kūliye hūzūzunu men' etmekdir ve aķreb tarīk budur, gidersin buyur.

تیر از روح سیاوش مدد میطلبد / سینة کرم که دیگر هدف تیر شده است

¹ Ağır olan vücut, ruhun gecelerde uyumamasına engel olmuştur, hareket edemeyen sele merhamet yeri olmuştur.

2. Dāmen-i deşt pür ez-āhū-yı āhū-gīr est/ Bes ki şayyād der'in bādiye naḥcīr şüde est¹

Sahrānīn eteği ğazāl tütucu, vaḥşī ğazāldan pürdür. O kadar şayyād bu bādiyede şayd olmuşdur ki, ya'nıbir ğazāl şayd edeyim diyerek bir müddet geçinme ḥāşıl olup o daḥi āhū gibi vaḥşī ve şahrāda ḳalmışdır. Taḥalluḳ lafzıyla işāret kāfidir.

هیچ کافر نشود دور ز آهو چشمان / نافه را موی ازین واقعه چون شیر شده است

3. Hiç kāfir ne-şevēd dūr zi-āhū çeşmān/ Nāfe-rā müy ez'in vāḳı'a çün şīr şüde est²

Hıçbir kāfir, āhū gözlülerden ayrılmasın; zīrā hemān ḳıyāmet vaḳı'asının 'aynıdır. Haṭṭā nāfeniñ bu vāḳı'adan ḳılı sūt gibi ağırılmışdır, ya'nı a'zam-ı esbāb-ı şaḳlīn ağırmasında keder ü meşāḳḳatdır; siyyemā [98b] hicrān ekdārı ola.

هیچکس را غم فردا نکند استقبال / خواب من تلخ ز اندیشه تعبیر شده است

4. Hiç-kes-rā ğam-ı ferdā ne-küned istiḳbāl/ Ḥ'āb-ı men telḫ zi-endişe-i ta'bīr şüde est³

Hiç kimseyi ferdānīn ğamı istiḳbāl etmesin, benim ḥ'ābım ta'bīr fikrinden telḫ olmuşdur; zīrā insānīn rū'yāsı dünyādaki rüz-ı ḳıyāmetiñ muḥāsebesiniñ mişālīdir. Ef'āl u aḳvālınıñ şemerelerin müşāhede eder, murādı ef'ālınıñ ḳubḥu taḥaḳḳuḳundan başı görülecek rū'yāyı telḫ edip ta'bīri ğamına düşmekdir ve ma'lūm ola ki, bu dīnde rū'yānīn şān-ı 'azīmi vardır. Ba'zıcehle ben rū'yāya i'tibār etmem ve şeyḫim daḥi aşlā i'tibār etmez idi diyü hem kendin techīl ü hem şeyḫini rüsvāy eder. Mes'ele ise şadr-ı evvelden mu'teber niçe tecelliyāt-ı māddeleleri *en-nevm aḥu'l-mevt*⁴ münāsebetiyle cümlesi andan müstenbaṭ olup ḥaber-i āsmānī munḳaṭı' olduğdan şoñra rū'yā olmasa deḳā'ıḳ-i aḥvāl-i bāṭınaya itṭilā' nice mümkün olur idi? Rabbi'l-'ālemīn bu ümmete merḥamet-i nübüvvet inḳitā'ından mütekeddir olmasınlar diyü mübeşşirātı 'ıvaz olmaḳ üzere iḥsān eyledi. Bu maḳāmıñ başı çok söz getirir, lākin bu ḳadarca kifāyet eder.

¹ Ovanın eteği ceylan tutan ceylandan doludur; o kadar ki, avcı bu ovada avlanmışdır.

² Kāfir ceylan gözlülerden uzaklaşmaz, miskin saçı bu olaydan sūt gibi olmuşdur. Bu beyit ve şerhi T'de yoktur.

³ Hiç kimseyi yarının hüznü ḳarşılamasın, benim rüyam tabirin endişesinden acı olmuşdur.

⁴ التَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ: Uykü ölümün kardeşidir. Hz. Muhammed'in hadisidir.

تیر از روح سیاوش مدد میطلبد / سینۀ کرم که دیگر هدف تیر شده است

5. Tīr ez-rūḥ-ı Siyāvūş meded mī-ṭalebed/ Sīne-i germ-i ke dīger hedef-i tīr şüde est¹

Oğ, Siyāvūş'un rūḥundan meded ṭaleb eder; 'acebā kimiñ sīne-i germi hedef-i tīr olmuştur. Siyāvūş süvār olduğu ḥālde āteşden geçmiş bir kimsedir. Şeh-nāme kışşalarında meşhūrdur. Gūyā hedef olan sīne oğdur, o kadar germiyetlidir ki, oğ yanmasından vehm edip Siyāvūşdan istimdād ṭaleb eder; zīrā o şīve añā maḥşūş bir ḥāletdir ve āteşden geçme bābında imāmıdır; murādı, germiyet-i sīnede mübālağadır.

صایب از قحط هم آواز چنین خاموشست / طوطی از خاموشی آینه دیگر شده است

6. Şā'ib ez-kaḥṭ hem āvāz çünin ḥāmūş est/ Ṭūṭī ez-ḥāmūşī-i āyine dil-gīr şüde est²

Şā'ib hem āvāz u hem münāzaracı kaḥṭından böyle ḥāmūştur, yoksa [99a] dīvānı beş bu kadar olurdu. Hemān bu ṭūṭī, āyineniñ sükūtundan dil-gīr olmuştur ve ḳatında hem-şoḥbet ve sözünü idrāk eder bulmadığından şikāyet eder ve fi'l-ḥaḳīḳa selāset-i şī'ri delālet eder ki, merḥūm çokluk, sā'ir-i şū'arā kadar tekellūf çekmez imiş. Eger mānendī birkaç şā'ir bulunsa kimse tamām-ı dīvānına mālīk olamaz idi.

GAZEL 50

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

بیٹو امشب هر سر مویم جدا فریاد داشت / هر رگم در استین صد نشتر فولاد داشت

1. Bī-tū emşeb her ser-i müyem cüdā feryād dāşt/ Her regem der-āstīn şad nişter-i fūlād dāşt³

¹ Ok, Siyāvūş'un ruhundan yardım ister; kimin sıcak göğsü artık okun hedefi olmuştur.

² Ey Sâib, kıtlıktan da ses böyle suskundur; papağan aynanın suskunluğundan kırılmıştır.

³ Sensiz bu gece her saçımın ucunda ayrı bağırımlar var, kolumda her damarımın yüz çelik bıçağı vardır.

Sensiz bu gece her kılımañ başı başka feryād tutdu, her damarım hāzırında yüz fülād nişter tutdu; ya'nışsensiz çekdiğim hālet-i hicriye ancak bu kadarca ta'bire gelir. Der-āstīn bir şey'īn sehlü'l-me'haz olmasından kināyedir.

کیست تا شوید غبار از صفحه خاطر مرا / جوی شیری پیش دست خویشتن فرهاد داشت

2. Kīst tā-şūyed ğubār ez-şafha-yı hātır me'rā/ Cūy-ı şīrī pīş-i dest-i h'īştēn Ferhād dāşt¹

Kimdir tā-benim şafha-yı hātırımdan ğubārı ğusl eyleyip yıkaya? Ferhād, egerçi büyük hıdmetde bulundu ammā eli önünde süt ırmağı tutar idi; ya'nī ma'şūğundan o kadarca beyinlerinde bir şüret iltifāt cārī olmuş idi ammā benim hıdmetim mağbūl mudur yā merdūd mudur? Mādde-i tesliyetden raṭb u yābis bir şey'e mālīk degilim.

من که دارم سنک بردارد زپیش راه من / یار غاری کوهکن چون تیشه فولاد داشت

3. Men ke dārem seng ber-dāred ze-pīş-i rāh-ı men/ Yār-ı ğārī kūh-ken çūn tīşe-i fülād dāşt²

Benim kimim vardır tā-ayağımıñ önünden mānī'-i refītār olan taşları kıldıra? Ferhād ise tīşe-i fülād gibi bir yār-ı ğār tutar idi. Ya'nī, Ferhād'a be-ṭarīķū'l-ma'nī tīşesi, mu'ayyen sülūk idi.

تا سپندان اتشین رخسار را در بزم دید / انچنان جست از سر آتش که صد فریاد داشت

4. Tā-sependān āteşin ruhsār-rā der-bezm dīd/ Ān-çünān cest ez-ser-i āteş ki şad feryād dāşt³

Meclisde o āteşin ruhsārı sepend görülden beri āteşin başından öyle şıçradı ki, yüz feryād tutardı. Ya'nī bir kimse āteşle sūzān olacak böyle āteşde [99b] sūzān olmak gerekdir mefhūmu taḥayyūluyla sependi şıçratmışdır.

¹ Kim benim hatırımdaki sayfadan tozu yıkar? Ferhat kendi elinin yanında süt ırmağı vardı.

² Benim kimim var ki, yolumun üstünden taşı kaldırsın, dağ kazan mağara arkadaşı gibi çelik kazması vardı.

³ Üzerlik meclisde ateşli yüzü görünce öyle ateşin başından şıçradı ki, yüzlerce bağırması vardı.

یاد ایامی که صایب در حریم زلف او / پنجه من اعتبار شانه شمشاد داشت

5. Yād-ı ayyāmı ki Şā'ib der-ḥarīm-i zülf-i ū/ Pence-i men i'tibār-ı şāne-i şimşād dāšt¹

Ol eyyāmıñ zikri ḥayr olsun ki, Şā'ib o dil-berıñ zülfü ḥürmetinde benim pencem şimşād tarağ i'tibārını tutup müyumu temāşā eder idi. Pence münāsebetiyle şāne irād eyledi.

GAZEL 51

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

نهان بزلف شب تیره ابحیوانست / بهار عنبر شب صبح پاکدامانست

1. Nihān be-zülf-i şeb-i tıre āb-ı ḥayvānest/ Bahār-ı anber-i şeb subḥ-ı pāk-dāmenest²

Karandık gece zülfünün içinde āb-ı ḥayvān gizlidir, gece anberiniñ baharı şubḥ-ı pāk-dāmendir. Gece fazileti ol kimseye ma'lūm olur ki, kendi nefesine meşgūl olup esrār-ı mevālid-i şelāseyi nefsinde bulmaya cedd ü cehd eyleye. Bu ḥuşūşda ḥidmetlerine vāşıl olduğumuz kibār-ı şūfiyeden beyt-i muḳaddesde Seyyid-i Muştafā-yı yigirmi ḥazretleridir ki elli beş tāriḥinde ḳuds-ı şerifde anlardan bu ḥaḳıre tarikat-ı ḥalvetiyeden bey'at ḥāşıl olup şemerāt-ı keşirelerin müşāhede etmişizdir. Yigirmi yedi tāriḥinden elli beşe dek miḳdār-ı nevmli şayf u şitāda beyne's-şalāteyn ne ḳadar imkānı olursa ḥaremde yatıp ezān-ı aşrāla bīdār olur idi ve Mescīd-i Akşā'ya nāzir bir ulvī oḳasında tā-be-şabāḥ zikr ü fikr ü te'life meşgūl olurlar idi. Erbāb-ı mukāşefeden zāhir ü bātını ma'mūr, şeri'at-ı Muḥammediye'de kılı kırk yaranlardan bir zāt-ı kerāmet-i simātdır ki, altmış ikide diyār-ı Mışr'da vefāt etmişdir. Mevlā-yı müte'āl meskenin ravza-ı cinān eyleyip bu derdmendiñ üzerinden dünyā vu āḥiret himmetlerin eksik etmeye ḥāşıl-ı kelām budur ki, gece nevmi terk edenler çoḳdur ammā türlü türlü fesādı iltizām zımnında yāḥūd hevā vu heves icrāsı ḳaydında olmaya eger Allāh için terk ederse pek güzel yok ḡayrı şey için, her ne olursa olsun [100a] nevm leyle bedel olamaz. Beyhūde lezzet-i

¹ Ey Sâib! Onun saçının haremde benim elim şimşad ağacı tarağının değerine sahip olan o günlerin hatırı hayırlı olsun.

² Karanlık gece saçında hayat suyu gizlidir, gece anberinin baharı namuslu sabahtır.

dünyevîden mahrûm olmanın ‘alemi yokdur. Siyyemâ o da envâ‘-1 mefâsidi irtikâb zımında olup on yıllık ma‘şiyeti kaşden yigirmi yıllık olmuş olur.

درین سواد اگر نیست اب خضر چرا / حیاتِ پرده نشینان شب دو چندانست

2. Der’in sevâd eger nîst âb-1 Hızr çirâ/ Hayât-1 perde-nişinân-i şeb dü-çendân est¹

Bu gece sevâdında eger âb-1 Hızr yok ise niçün gece perdesinde oturanların ‘ömrü iki katdır? Vâkı‘â sâbıkda taqrîr olunduğu üzere itâ‘at-1 ilâhîde meşelâ on beş yıl uykuyu terk edeniñ şevâbı otuz yıl ‘ömr maqâmına kâ‘im olur. Kim âb-1 hayât bulmamışdır? İçine ‘âfiyet olsun, ednâ şevk olunca bir miqdâr ta‘âmı taqlîl edip tadrîcî giderek nevm ‘âdetdir, terk olunur ve bi‘l-küllîye olmaz ise nehârda bir vaqt ta‘yîn edip bir iki sâ‘at hıtt-1 beden verilse hakîmâne olur.

چنان که نشو و نمای شرر ز سوختن است / چراغ اهل بصیرت ز شب فروزانست

3. Çünân ki neşv ü nümâ-yı şerer zi-sülhten est/ Çirâğ-1 ehl-i başîret zi-şeb fürüzânest²

Şereriñ neşv ü nümâsı kavdan olduğu gibi ehl-i başîretiñ çirâğı dañi şebden fürüzândır, ya‘nî aşlında şerer mişâli kalîl olan bizâ‘at-1 şevkiyeleri ehl-i başîretiñ geceye muttaşıl olunca ziyâdelenip tozu otağ-1 bedeni ihâta eder. Aşl-1 dîvânda sülhten buldum maşdar olmağ üzere lâkin irsâl-i meşeline sülhte lafzı münâsibdir ve hem geceniñ başka cihetden nûr-1 zât-1 muṭlağa münâsebeti ehline başka bir hâlet verir.

شمامه ایست ز عنبر بدستِ قدرتِ حق / که در سراقِ عزّت همیشه کردانست

4. Şemmâmeîst zi-‘anber be-dest-i kudret-i Hağ/ Ki der-sürâdığ-1 ‘izzet hemîşe gerdânest³

‘Anberden bir şemmâmedir, yed-i kudret-i Hağda ki, sürâdığ-1 ‘izzetde dâ‘imâ dolanıp devr eder. Güzel temşîl buyurdu ki, dest-i kudret taşarrufunda olduğu meḳâdir-i

¹ Bu karanlıkta Hızır suyu yoksa neden gece perdesinde oturanların ömrü iki kattır.

² Kırılıcımın yükselmesi yanmaktan olduğu için basiret ehlinin kandili de gecedden aydınlanmıştır.

³ Hakkın gücü elinde anberden bir kandildir ki, izzet saray perdesinde hep döner.

muḳaddereyi tecāvüz etmeyip dühūr-ı müteḳādimededen beri niẓām-ı [100b] vāhid üzere sebātından nümāyāndır.

سیاهی که رساند بکعبه مقصود / همین سیاهی شبهای پاکدامانست

5. Siyāhī ki resāned be-Ka‘be-i maḳşūd/ Hemīn siyāhī-i şebhā-yı pāk-dāmenest¹

Bir şeyh ki, delil olup halkı Ka‘be-i maḳşūda erişdirir, hemān bu pāk-dāmān olan gecelerin sevādidir. Ya‘nī ‘ādetā bir kimse maḳşūdın ğā‘ib etse etrāfında bulunan sevād u kararlı ile istidlāl etdigine bināen gecenin sevādı daḫi Ka‘be-i maḳşūdu bulmaya delil olur dedigi zıkr etdigimiz nūr-ı muẓlime işāret eder ki, derk olunmamaḳ ve cihetden lisān-ı ḳavmda ıtlāk olunur, vech-i āḫir daḫi olmaḳ gerek.

مدار دست زدامان پاک شب زنهار / که عذرخواه خطا پرده پوش عصیانست

6. Me-dār dest zi-dāmān-ı pāk-ı şeb zinhār/ Ki ‘özü-ḫāh-ı ḫatā perde-pūş-ı ‘işyānest²

Gecenin pāk olan dāmeninden zinhār elin kaldırma, zīrā ḫatānın ‘özü dilecisi ve ‘işyāna perde örücüdür. Pāk dāmen ta‘biri seher i‘tibārıyla ve ‘özü-ḫāh-ı ḫatā, zulmeti cehle teşbīh ḫayālıyla vü perde-pūş-ı ‘işyān ve şafa‘l-leylü yestürü külle veyl³ mefhūmuyla ıtlāk edip ve‘l-müstağfirīne bi‘l-eshār⁴ naşş-ı kerīminde olan esrāra işāret eder.

لباس کعبه بود شب بچشم زنده دلان / که نور فیض درو همچو صبح پنهانست

7. Libās-ı Ka‘be büved şeb be-çeşm-i zinde-dilān/ Ki nūr-ı feyz der‘ü hem-çü şubḫ-ı pinhānest⁵

Gece zinde-dilānın gözünde libās-ı Ka‘be, nūr maḳāmındadır; zīrā feyz nuru anda şubḫ gibi maḫfidir, lākin ‘aynek-i cu‘la muḫāla‘a edenler elbette görürler. Bu daḫi şeyhimiz olan kibārın taḫkīkidir ki, mādām ārzü-yı dünyeviyeden ḫatır munḳatı‘

¹ Hedef olan Kabe’ye varan karanlık bu namuslu gecelerin karanlığıdır.

² Gecenin temiz eteğinden sakın elini kaldırma çünkü hatadan özür dilemek ısyanı kapatan perdedir.

³ صفی اللیل یستر کل ویل: Berrak gece tüm acıları gizler.

⁴ وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ: Seher vakitlerinde Allah’tan bağışlanma dileyenler (içindir). Kur’an, 3. Sure, 17. Ayet.

⁵ Gönül gözü açık olanların gözünde gece Kâbe elbisesidir çünkü feyz ışığı onda sabah gibi gizlidir.

olmayınca esrār-ı leyāliden haberdār olmaḵ muḥāldir; zīrā bizler gözümüzü açıp kā'ināti eczāsıyla bu hey'etde müşāhede ve ülfet edip ḥaḳā'ı iḳinden baḥş ve kemiyet ü eniyetin idrāka şarf-ı himmet etdigimiz yoḳdur. Hemān [101a] esmālarıyla ḳanā'at etmişizdir, yoḳsa eger ḥaḳā'ı iḳinden tadrīcī olmayıp baḡteten vuḳūf ḥāşil olsa benī ādemden bir kimse tāḳat götüremeyip tuz gibi ayırlar idi. Bunlara tadrīcī vuḳūf kerāmet ü 'ināyet-i ilāhiden olduḡu gibi şimdiki cehlimiz daḡı öylecedir. *El-ḥamdüli'llāh 'alā-küllü ḥāl*¹ bu ma'nāya işāretidir.

سیاه خیمه لیلیست پرده شب تار / بچشم هر که چو مجنون ز عشقبازانست

8. Siyāh ḥayme-i Leylīst perde-i şeb-i tār/ Be-çeşm-i herke çü Mecnūn zi-'aşḳ-bāzānest²

Ḳarandıḡ geceniñ perdesi leyliniñ siyāh ḥaymesidir, ol kimseniñ gözünde ki, Mecnūn gibi 'aşḳ-bāzlardandır; zīrā cünūn olmasa 'Arab ḳabilelerinde Leylī'yi terk edip şahrālardaki ḡazāllerin gözleri Leylī'nin gözüne beñzer diyü daḡlara düşüp vuḥūşla ülfet etmez idi, hemān bu ḥāletiñ kendisi tavr-ı 'aḳıldan ḥāricdir ammā ḳavā'id-i ḥaḳīḳate münāsibdir. Anıñçün Şā'ib perde-i şeb Mecnūn gibi 'aşḳ-bāza ḥayme-i Leylī'dir dedi, ḥattā yā ḳāfiyesinde bu maẓmūnu başḳa libāsla edā edip buyurur ki:

“Zimām-ı nāfe-i Leylī belāl-ı şeb dāred/ Naşīḥat-ı men Mecnūn be-yād dār me-ḥusb”³

Ya'nī Leylī'niñ devesiniñ zimāmını gece belālı tutar, ya'nī anıñ elindedir. Ben, Mecnūn'uñ naşīḥatın ḡuş eyle; uyuma. Şām-ı şerīfde şu'ārā-yı 'Arabdan birine bu mefhūmu taḳrīr edince iki beytde fi'l-ḥāl ta'rīb eyledi; zīrā meşreb-i şūfiyāne muvāfiḳ-ı maẓmūndur. Beytler bunlardır:

“Arāke tefrişü'l-'ayşe mülteḥife'l-kerā/ Ve taḡlibü Leylā bi'l-muḥaşşabi ve'l-'Alemü”⁴

¹ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ: Tanrı'ya her şey için hamd olsun.

² Mecnun gibi âşık olan herkesin gözünde karanlık gecenin perdesi Leylī'nin siyah çadırıdır.

³ Leylī'nin devesinin yularını gece belālı tutar, benim Mecnun'a nasihatım (bunu) hatırla ve uyuma.

⁴ اراك تفرش العيش ملتحف الكرا / او تطلبوا ليلا بالمحسب والعلم: Seni Mahassab ve Alem'de Leyla'yı araya araya hayatımı uykusuz geçirdiğini görüyorum.

Fe-terennece'd-dücā bi'l-leyli fe-yur'ibuhā/ Fe-hā enā mecnūnün naşahtūke lā-tenem¹”

عیان زچهره شبها بود تراوش فیض / چنانکه ابر سیه پرده دار بارانست

9. 'Ayān zi-çehre-i şebhā büved terāvūş-ı feyz/ Çünān-ki ebr-i siyeh perde-dār-ı bārānest²

Gecelerin çehresinden feyz reşhası [101b] 'ayāndır, siyāh seḥāb perde-dār-ı maḥar olduğu gibi her-çend merḥūmuñ nazm etdiği mazāmīn şıdk-ı āyīn-i vāqı'a muḥābıḳ ise de şalāḥ-ı 'amel ü isti'dād rūḥāniyet ü ṭahāret-i i'tikād müşāhedesinde şartdır, yoksa 'avāmīñ idrākı gece işinde bir bereket vardır diyü ḥüsn-i ḥayvāniyeden tecāvüz etmez.

باصل خویش شود وقت صبحدم واصل / چو شمع دردل شب دیده یکه کریانست

10. Be-aşl-i ḥ'ış şevd vaqt-ı şubḥ-dem vāşıl/ Çū şem' der-dil-i şeb dīde'i ki giryānest³

Şem' gibi bir göz ki, gecelerde bīdār ü giryān ola, sabāḥ vaktinde ma'den-i rāḥat u āsāyiş olan aşlına vāşıl olur. Murādı rütbe-i fenādır ki, maḳāmātīñ eşrefidir, zīrā remz etdiği ḥālet anda vāqı' olur ve cümle ekdār u ālāmu'llāḥ, fenāniñ elsine a'mālarındandır.

دل سیاه تو کرده است پرده خوابش / وکر نه سرمه بیدادی عزیزانست

11. Dil-i siyāh-ı tū kerde est perde-i ḥ'ābeş/ Ve'gerne sürme-i bīdārī-i 'azīzānest⁴

Seniñ siyāḥ ḳalbiñ geceyi perde-i ḥ'āb etmiştir, yoksa 'azīzlerin bīdārılığı sürmesidir. Erbāb-ı riyāzet ibtidālarında uyquyu men' için ba'zīekḥāl tertīb ederler. Murādı bu degildir, belki saña bā'ış-i ḡaflet ü mūrīş keşāfet olan gece 'ömrünüñ kıymetini bilen 'azīzlere bādī-i bīdārī vü sebep-i ḥüşyārī ve ḥiffet-i rūḥāniyetleriniñ gecelerde biri biñ olup 'avālīm-ı melek ü melekūtda 'acā'ibāt-ı maḥlūḳātı temāşā ederler demek ister.

¹ Gecenin zifiri karanlığı onu korkutur. Ben mecnunum, sana tavsiyem, uyuma!

² Feyzin sızması gecelerin yüzünden belliydi; o kadar ki, kara bulut yağmurun perdesini tutandır.

³ Ağlayan bir göz gecenin gönlünde mum gibidir, sabah vaktinde kendi aslına erişir.

⁴ Senin kara kalbin geceyi uyku perdesi etmiştir, yoksa canların uyanıklığı sürmesidir.

چه حاجتست برهان شرافت شب را / همین نه بسکه سیاهی لباس قرانست

12. Çi hâcetest bürhân-ı şerâfet-i şeb-râ/ Hemîn ne bes ki siyâhî-i libâs-ı
Kur'ânest¹

Gecenin şerâfetine bürhân hâcet degildir, bu yetmez mi ki, siyâhlık libâs-ı Kur'ân'dır. Ya'nîğâlibâ siyâh mürekkeble taḥrîr olunur ve luğat cihetinden *Kâne Allāhu ve-lem yekûn ma'ahu şey*² mefhûmuna işâret eyledi ki, cem'iyet maḳâmıdır; zîrâ mevcûdât-ı ḥâdiş Rabbi'l-'âlemîn'in ilminde [102a] olmadığı vaḳti taşavvur mümkün degildir, ma'a-hazâ ḥâdişesir. Elbette kütüb-i şûfiyede evvel ism-i şerîfin tafşîline vâkıf olanlar bu beytinde Şâ'ib'in murâdını fehm ederler, zîrâ işlâḥ-ı kavmda siyâh derk olunmamadan kinâyedir.

بوصل کل رسد انکس درین چمن صایب / که همچو دیده شبنم ز صبح خیزانست

13. Be-vaşl-i gül resed ân-kes der'in çemen Şâ'ib/ Ki hem-çü dâde-i şebnem zi-
şubḥ-ḥîzânest³

Şâ'ib bu çemende o kimse gül vaşlına erişir ki, şebnemiñ gözü gibi seḥer-ḥîzlerdendir. Ya'nî cemâd maḳûlesinden olursa da cezâ-yı 'amel muḳâbilinde görünür dese gerek. Her şey'in şabâhu'l-ḥayrı ḍurûbdan olmuşdur, lâkin vaḳtimizde bu maẓmûn ma'kûsdur.

GAZEL 52

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

جان روشن را جهان در چشم بینا آتش است / شبنم بیتاب را کل در ته پا آتش است

1. Cân-ı rûşen-râ cihân der-çeşm-i bînâ âteş est/ Şebnem-i bî-tâb-râ gül der-teh-i
pâ âteş est⁴

¹ Gecenin şerâfeti delile ihtiyacı yoktur, Kuran elbisesinin siyahlığı olduğu yeterli değil mi?

² كان الله و لم يكن معه شيء: O Tanrıydı ve hiçbir şey onunla değildi. Bir hadistir.

³ Ey Sâib! Çiğ tanesi gibi sabah uyananlardan olan o kişi bu çimende güle kavuşur.

⁴ Aydın olan canın gören gözünde dünya ateştir, kararsız çiğ tanesi gül ayağının dibinde ateştir.

Münevver olan cāniñ bīnā çeşminde cihān āteşdir, mużtarib olan şebnemiñ gül ayağıniñ altında āteşdir. Ya'nī bir şafā taḥayyül olursa şebnemde olur iken o daḥi bir sâ'atde nābūd u nā-peydā olup gūyā gül ayağıniñ altında āteş fi'lini icrā etmiş gibidir ve cümle 'ālem ḳanı ehl-i şafvetiñ 'indinde ibtilā için ḥalk olunduğu cihetden āteşdir, maḥall-i rāḥat degildir.

کر زند از حسن مجلس موج آب زندگی / روی دل پروانه جانباز را با آتش است

2. Ger zened ez-ḥüsn-i meclis mevc-i āb-ı zindegī/ Rūy-ı dil pervāne-i cān-bāz-rā bā āteş est¹

Eger ḥüsnünden ve envā'-ı leme'an-ı cemālinden meclis-i āb-ı ḥayāt dalgası urarsa da, cān-bāz olan pervāneniñ teveccühü āteşedir; zīrā şem' de maḥv olmanıñ lezzetin almışdır. Fenādan ğayrı bir maḳāmda ta'alluḳ-ı ḥatırı yokdur, murādı kibār-ı şūfiyeniñ şūret-i maḥviyetlerin temşīldir; zīrā bu kār-ḥāneniñ ehl-i ḥaḳīḳat 'indinde tederīcī sülūka çok vāḳi' olur ki, musā'adesi olmayıp mevt-i ṭabī'i mihmān-ı nā-ḥ'ānde gibi nāgāḥ zuhūruyla tār u pūd-ı āmālī zīr ü zeber ve şem'-i ḥayātı bāziçe-i [102b] eyādī-i şarşar eyler.

چشمه تیغ است آب روشن این صیدگاه / لاله بیداغ این دامان صحرا آتش است

3. Çeşme-i tiğ est āb-ı rüşen-i in şaydgāḥ/ Lāle-i bī-dāğ-ı in dāmān-ı şahrā āteşest²

Bu şaydgāḥıñ āb-ı rüşenī ya'nīkederden ḥālī olan mā'-i şāfisi kılıç çeşmesidir. Şehādet kāsesinde içenlere 'āḳıbet olsun ve bu dāmān-ı şahrā-yı fānīniñ lāle-i bī-dāğı āteşdir. Elzem-i levāzım benī ādemden ikisin cem' etmeden ğaraż budur ki, eger bāṭın tarafından bir āteş tedārik edip kendiñi pişiremez isek zāhir cihetinden bāri şu āb-ı zülālī nüş edip bunuñla ḳanā'at eyle demekdir.

¹ Güzelliğinden meclise hayat suyu dalgası vurursa da canıyla oynayan kelebeğin gönlünün yüzü ateşedir.

² Bu av yerinin açık suyu kılıç pınarıdır, bu çöl eteğinin yanığı olmayan lālesi ateştir.

روی کرمی هرکز از کل عندلیب ما ندید / ای خوشا پروانه کو را کارفرما آتشست

4. Rūy-ı germī hergiz ez-gül ‘andelīb-i mā ne-dīd/ Ey hoşā pervāne k’ū-rā kār-fermā āteşest¹

Bizim ‘andelibimiz gülden bir rūy-ı germ görmedi, pervāneī dost ne hoşdur ki, aña kār-fermā āteşdir. Ya ‘niṭaraf-ı maḥbūbdan ‘āşıkıñ taḥşil-i rızā-yı cānānda cüst ü cūyı muḳābilinde iltifāt-ı nümāyān olduḳça bevā‘iş-i taleb müzdād olup biż-zarūr derecāt-ı ḳurbuñ a‘zam-ı esbābından olur ammā ḳaḳiyeniñ ‘aksinde harekāt-ı ḳuvāsına ḥamūr u nīrān ictihādına ḥamūr ‘arız olup Şā‘ib gibi pervāneye ḥased etmeye başlar ve bi‘l-ḥaḳıḳa her şan‘atıñ kemāli ehline iltifāt ile müzdād olduḳu bedīhātandır.

نیست پروای شکایت حسن عالمسوز را / طفل بازیگوش را دام تماشا آتشست

5. Nīst pervā-yı şikāyet ḥüsn-i ‘ālem-sūzrā/ Tıfl-ı bāzīgūş-rā dām-ı temāşā āteşest²

‘Ālem-süz olan ḥüsnüñ şikāyetden pervāsı yokdur, ya ‘niḳbenim bu etdigim şikāyet aña mūcib-i infi‘āl olmayacağı yaḳınimdir; lākin tıfl-ı bāzīgūşa temāşā dāmı āteş olduḳüçün ben daḳı āteş şikāyeti ḥār u ḥāşāk emşāl ile efrūhte edip belki bu vāsıta ile temāşāya raḳbet etdiririm. Ḥayāliyle bu tavra sālīk olmamışdır yāḥūd tıfl-ı bāzīgūşa ki, [103a] mişālde ḥüsndür, āteş-i dām-ı temāşādır. ‘Āşıkıñ nīrān şekvāsı aña temāşā tuzaḳı olup şafālanmak içün cevır ü cefāyı ziyāde etmeye sebep olur demek ister ve tıfl-ı bāzīgūş nāzenīn ü şivekār ma‘nālarında ıştılahdır ve bu üslūb ‘uşşāḳa ta‘līmdir ki, ḥarekāt u sekenātınıñ sebebi taḥḳīḳ olunduḳda bir vechle mültefet maḥbūb olmaya çıḳmadıḳça ‘āşıḳa ‘āşık denilmez.

دل زتاریکی نکردد اشک ریزانرا سیاه / ماهیانرا در دل شب آب دریا آتشست

6. Dil zi-tārīkī ne-gerded eşk-rızān-rā siyāh/ Māhiyān-rā der-dil-i şeb āb-ı deryā āteşest³

Aḳlayanlarıñ gönlü zulemātdan siyāh olmaz, maḥall-i ‘ibret budur ki māhīlere āb-ı deryā gece içinde āteşdir; ya ‘niṭuzlu şu ḥaḳıḳatde nār ile şudan mürekkeb olduḳüçün

¹ Bizim bülbülümüz gülden bir sıcak karşılama görmedi, ne mutlu kelebeḳe çünkü onun amiri (sevgilisi)ateşdir.

² Dünyayı yakan güzelliḳin şikāyet korkusu yoktur, yaramaz çocuḳun görme tuzaḳı ateşdir.

³ Aḳlayanların gönlü karanlıktan karamaz, gecelerde denizin suyu balıklar için ateşdir.

nūrāniyeti ṭabi‘at cihetinden ve tecrübe yüzünden ma‘lumdur. Lâkin istiğrāk-ı meşrūt taḥayyül olunmağ gerek ve bu şîve gecelerde ehl-i bükāniñ ma‘lumdur.

تا نه بینی چهره تاریک دنیادار را / کی شود هرگز ترا روشن که دنیا آتش است

7. Tā-ne-bīnī çehre-i tārīk-i dūnyādārrā/ Key şevad hergez tū-rā rūşen ki dūnyā āteş est¹

Tā-dūnyādārīñ çehre-i tārīkini görmedikçe saña kaçan zāhir olur ki, dūnyā āteşdir? Ya‘nī zāhir ü bāṭını dūnyāya merbūṭ ādemleriñ çehresindeki sevāddan ma‘lūm olur ki, dūnyā āteşdir ve şāhibini yakıp rū-siyāhlara ilhāk etmişdir. Bu ma‘nā gāhice ekber himmeti dūnyā olanlarda nūmāyāndır ki, ednā firāğ-ı ḥāṭıra mālīk olan ḥiss eder ve gāhice bir ḥafī ḥāletdir ki, ehl-i başiret müşāhede ederler ve bu ḥālet *ve-le‘areftehüm bi-sīmāhüm*² mā şıdķından her ma‘şiyetiñ ışrārında bir ḥālet-i maḥşūşası vardır ki, erbāb-ı şafvet gördüğü gibi muşır olduğı ma‘şiyeti ta‘yīn üzere ḥaber verirler. Evā‘il-i sülūkda bu ḥākire daḥi çok vāķı‘ olmuşdur, lâkin keşf-i ‘avret kabilinden olduğıçün [103b] maḥbūl degildir; meger kendi zīr terbiyesinde olanlara tenhāda hem ma‘şiyeti terk ve hem himmetini müzdād etmek için söyleyeler. Hemān a‘lāsı elden geldiği kadar bu ḥuşūşda ğafletdir, zīrā muḥātarası çokdur. Meşelā ḥalkıñ müsāvīsine muṭṭalı‘ olmağ kendine kibr ü ‘aceb irāş edip maḥlūḳāt-ı Rabbi’l-‘ālemīn’i iḥṭikāra çıkar, bunlar ise ‘indlerinde kebā’irdendir.

رحم بی رحمیست چون با نفس باشد کارزار / درجهاد دشمن سرکش مدارا آتشت

8. Raḥm bī-rahmīst çūn bā-nefs bāşed kārzar/ Der-cehād-ı dūşmen-i ser-keş mudārā müşkilest³

Ceng-i nefis ile olunca merḥametsizlik merḥametdir, zīrā sekeş dūşmen cihādında müdārā āteşdir. Bundan aḳdem nefse müdārā ile sülūk ṭarīķi tahrīr etdigimiz ba‘z kimseniñ ḥilḳatde nefsi sehlü’l-inḳiyād olup çok ta‘ab u riyāzet çekmeye ḥācet olmadığı cihetdendir, yoksa eger nefis-i şehevāt-ı menhiye talebinde mu‘ānid olursa bilā-merḥamet şavm-ı vişāl gibi bir zencīr-i muḥkem tedbīre muḥtācdır ki, ıtā‘at eyleye; zīrā ne cihetden

¹ Dūnyayı tutanın karanlık yüzünü görmedikçe nasıl dūnyanın ateş olduğunu anlarsın?

² قَلَعَرَفْتُهُمْ بِسِيمَاهُمْ : Yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırısın. Kur’an, 47. Sure, 30. Ayet.

³ Savaş nefis ile olunca rahm, rahmsızlık olur, başkaldıran dūşmanın savaşında mudara zordur.

olursa olsun nefsdan a'zam düşmen yokdur. Hattā cüz'î müdārā ile küllî inhirāf hāşıl edip bi'l-küllîye tarîk-i şalāhdan çıkmaya bā' iş olduğün merhūm düşmen-i ser-keşle müdārā āteşdir ta'biri eyledi.

میدهد اندوختن داغ پشیمانی ثمر / خانه زنبور را شهد مصفاً آتشست

9. Mî-dehed endūhten-i dāğ-ı peşimānī şemer/ Hāne-i zembūr-rā şehd-i muşaffā āteşest¹

Emti'a-ı fāniyeyi cem' etmek dāğ-ı nedāmet şemere verir, maḥall-i i'tibār budur ki, bāl arınıñ hānesine şehd-i muşaffā āteşdir. 'Ādetā arınıñ balını aldıkları vaqtda tezek-i tütsü ile kendülerin perişān u eb'ād etmeyince ekşeri telef olmağ lāzım gelir. Bu ma'nāya işāretle cem' etmek elbette dāğ-ı peşimānlığı müşmirdir diyü 'uḳalāya naşihāt eyledi, bu ise ḥayāt-ı dünyeviyede olunca yine belāsı muḳābilinde meşābe olur [104a] ve el-'iyāzü bi'llāhi te'ālā ḥuḳūḳ-ı 'ibād-ı muḥtelīfeyi cem' edip shevātına şarf etmezden evvel gidince dāğ-ı ekber, o zamān nümāyān olur.

عشق ذرات جهانرا در سماع آورده است / چون سپند افسردگانرا کارفرما آتشست

10. 'Aşḳ zerrāt-ı cihān-rā der-semā' āverde est/ Çün sipend efsürdegān-rā kār-fermā āteşest²

'Aşḳ, zerrāt-ı cihānı taḥrîk edip semā'a getirmiştir, üzerlik gibi efsürdelere iş buyurucu ve taḥrîz edici āteşdir. 'aşḳa āteş tesmiyesi şahihdir, zîrā hareketi müstelzendir ve herkesiñ her maḥlaba cüz'î ve küllî cünbişiniñ sebebi derecāt-ı 'aşḳdan bir derecedir.³

رهنورد عشق را تا عقده هستی بجاست / چون سپند خام هر جا مینهد پا آتشست

¹ Pişman olmanın yanığını toplamak sonuç verir, arının evinde tasfiye edilmiş bal ateştir.

² Aşḳa dünyada olan zerrelere semada getirmiştir, üzerlik gibi depresyonda olanların amiri ateştir.

³ iş buyurucu ve taḥrîz edici āteşdir. 'aşḳa āteş tesmiyesi şahihdir, zîrā hareketi müstelzendir ve herkesiñ her maḥlaba cüz'î ve küllî cünbişiniñ sebebi derecāt-ı 'aşḳdan bir derecedir S: iş buyurucu āteşdir, ya'nî herkese her ḥuşūşda taḥarrük-i derecāt-ı 'aşḳdan bir derecedir ki, eger olmasa 'ālem-i mu'aḥḳal kalır idi, mazmūn şahihdir T

11. Reh-neverd-i ‘aşk-rā tā-‘uğde-i hestī be-cāst/ Çün sipend-i hām her-cā mī-nehed pā āteşest¹

Sebīl-i ‘aşk-ı hāķīķīye sālīk olanın demādem ‘uğde-i vücūdu mūnħal olup ğalebe-i levāzım-ı vücūbla hīta-ı beşeriyetden çıkmamışdır. Hām sipend gibi bu ‘ālemde her ne yere kadem kursa āteşdir, ya ‘nī rāħatı yokdur. Lākin zann olunmasın ki, beşeriyetden bi’l-küllīye hālāş imkānda ola. Murādımız ğalebedir derecātıyla, kaldı ki, maħv u fenā rütbeleri sālīkiñ kendi muķtezā-yı hālīdir. Saña vu baña delīl olamaz, meşelā eşnā-yı şöħbetde ba’z aħbāb der ki, bu daħi kimseniñ başına gelmiş degildir ve bir ğarīb vāķı‘a naķl eder ki, birkaç cihetden vuķū‘u muħāl. Bizler daħi müte‘accibāne o kışşayı ğüş etdikden şöıra beynimizde ‘uķalāımız şıdķ u kezbe ihtimālī vardır ve evsať-ı hāl olanlarımız mübālağacıdır diyerek ve esāfiller yalan söyler, şu nekbet aşlından hālī budur gibi kelīmātla herkes ‘aķlına tesliyet verir. Tarīķ-i şūfiye daħi muķtezā-yı hāl bir ma‘nādır, eger ‘ināyet-bāriyla ednā rütbe bir çāşnī dimāğ-ı cāna vāşıl olmuş ise bir mes’eledir, tevaķķuf etmeyip murādları ne olduğın taħķīķ etmek mümkündür. Yok, o bābda fütūħu bulunmamış ise ‘ameliñ küllīsi sūkūt u nişfı [104b] bilmem demekdir ve’s-selām.

محض بيدردیست منع ما کهن سالان ز عشق / عشق در هنگام پیری چون بسرما آتشست

12. Maħz-ı bī-derdīst men ‘-ı mā kūhen-sālān zi-‘aşk/ ‘Aşķ der-hingām-ı pīrī çün be-sermā āteşest²

Biz ihtiyārları ‘aşķdan men‘ etmek maħz-ı derdsizlik ve ‘ayn-ı ten-perestlikdir, zīrā pīrlıkde ‘aşķ şovukda āteş gibidir. Elbette bürüdet-i şeyb bir miķdār ħarāret-i zā’ideye muħtācdır, ya ‘nī ħalk yaķışmaz zann ederler ammā vechini bilmediklerindendir. Bu i’tizār ise redde-i mecāl yokdur, meger ‘ömründe bir kimse şovukdan incinmemiş ola.

صحبت ما میکند صاحب دلانرا کرم عشق / این کباب خون چکانرا سینۀ ما آتشست

¹ Aşķ yolcusu dünyaya bağlı olduğu süreçte çiĝ üzerlik gibi ayağını bastığı her yer ateşdir.

² Biz yaşlıları aşķtan sakınmak dertsizlik içindir, aşķ yaşlılık döneminde soğukta ateş gibidir.

13. Şohbet-i mā mī-küned şāhib-dilān-rā germ-i ‘aşk/ Īn kebāb-ı hūn-çekān-rā sīne-i mā āteşest¹

Bizim şohbet-i mevzūnumuz ki, şi‘rimizden ‘ibāretidir, evliyāu’llāhı harāret-i ‘aşka ilkā eder; zīrā bu kanı damlar kebābıñ bizim sīnemiz āteşidir ve fi’l-ḥaḳīka kebāb ekl edene bā-ḥuşūş-ı hūn-çekān ola harāret-i mestūlu olur ve bu sebebden evliyāu’llāhıñ meclis zikrlerinde eş‘ār-ı ḥaḳīkat-şi‘ār okunmaḳ ‘ādet olmuşdur.

چون سپند از بیم چشم بد همان دراتشیم / کرچه چون مجمر متاع خانه ما آتشت

14. Çūn sipend ez-bīm-i çeşm-i bed hemān der-āteşim/ Gerçi çūn micmer metā‘-ı hāne-i mā āteşest²

Üzerlik gibi çeşm-i bed ḥavfindan hemān āteşdeyiz, egerçi buḥurdān gibi bizim hānemiziñ metā‘ı āteş ise de ‘ādetdir. Nazar işābet eden ma‘şūmlara üzerlik tebḥīr ederler ve gūyā buḥurdānıñ (bu zārardan³) göz göz olmasını bed nazar eşerleri taḥayyül etmişdir ve fi’l-vāḳı‘ şer‘ ü tecrübe ile bu zārardan ḥavf olunur ve helāk etdiği katı çokdur.

همسفر با جرأت پروانه میباید شدن / هرکرا از سینه کرمی تمنا آتشت

15. Hem-sefer bā-cür’et-i pervāne mī-bāyed şüden/ Her ke-rā ez-sīne-i germi temennā āteşest⁴

Pervāneniñ şecā‘atıyla refiḳ olmaḳ gerek, bir harāretli sīneden her kimiñ āteş ümīdi var ise; ya’nībiri ehl-i ḥālden harāret-i ‘aşkıya taḥşīline mütevecih olan mā-sivānıñ ihtirākından pervāne gibi pervāsız olmayınca olmaz [105a] demekdir. Eger evvelce ḳābil-i ihtirāk olanlardan mücerred olup şoñra bu temennāya düşerse nār-ı ḡayr-ı muḥriḳ ne olduḡın derk edip tavr-ı ḳalbinden esrār-ı tecelliyāta vāḳıf olur.

¹ Bizim sohbetimiz (şirimiz) evliyalrı aşkla uğraştırır, bu kan damlayan kebab için bizim göğsümüz ateştir.

² Kötü gözün korkusundan üzerlik gibi öylece ateşteyiz, her ne kadar buhardan gibi bizim evimizin malı ateştir.

³ Üzerinde çığı çizilmiştir.

⁴ Her kim sıcak göğüsten isteği ateşe keleşin cesaretiyle yoldaş olması gerek.

داستان شوق در هرنامه نتوان نوشت / صفحه از بال سمندر کن که انشا اتشست

16. Dāstān-ı şevk der-her nāmeī netvān nevešt/ Şafha ez-bāl-i semender kün ki inşā āteşest¹

Şevk-i her dāstānın, her kâbil-i ihtirāk nāmeye yazmak olmaz. Kâğıdı bāl-i semenderden eyle ki, inşā āteştir; elbette yaqar. Bu mazmūnuñ tecrübesi belāya giriftārlik eşnāsında hālīñe münāsib bir ma' nāyı gūş edende derūnuñ ne gūne heyecān eder ise andan teraqqī üzere muṭāla'a olunsa ma'lūm olur, hattā bu maḥalle münāsib mecāziden birin görmüşler ki, elinde bir taş cedd ü cehd edip pit taşvīr eder ve hem ağlar. Meczūbuñ ef'ālinden Rabbisi su'āl etmez, lākin fuzūluñ birisi bu nedir diyü su'āl etdikde dīvāne bu ben ihsānına muhtāc olduğum velī hem 'ālimdir der. O sāl bu cevāb-ı 'āqılāne ile saña bu hāleti münāsib göremedim ki, kendi eliñle Hudāvend-i cihān taşvīr edesin diyü meczūba ta'zīr edince bihī ādem, sen hanzali şekerden farqa kâdir degilsin. Ben tesellī taşvīr ederim, yoksa Hudāvend taşvīr etmem. Ben nihāyet-i 'ateşda elime şu girmez, nāçār kendimi serābla aldadırdım diyü 'āqılı su'ālından hacil eyler. Ya'nī şevkiñ merātibi katı çokdur ve bu nihāyet rütbeleriñ ibtidāsıdır.

خار خشکیم از برومندی طمع بکسسته ایم / ز نک ما آب روان روسنکرما آتشت

17. Hār-ı huşkīm ez-bürümendī ṭama' bügsesteīm/ Zeng-i mā āb-ı revān rüşenger-i mā āteşest²

Çuru dikeniz ve bürümendlikden ṭama'ı kesmişiz, āb-ı revān bizim pāsımız ve āteş-i rüşengerimizdir. Ya'nī 'ālem-i fānide ḥayāt-baḥş etmeye vesile olan şu ile neşv ü nümāya kâbiliyetimiz olmayıp hemān bu 'adem-i kâbiliyetden 'ibāret olan vücūdumuzu cilā-pezīr etmeye [105b] hār-ı huşk gibi rüşenger-i āteş 'aşka muhtācız dedi ki, ḥassādiniñ gözünde gülsüz diken, dikensiz gül maḳāmına kâ'im ola. Murādı rütbe-i fenāya zımnı isti'dādın ifādedir ve merhūm olduğü bürümendliğe ni'me'l-bedel temennāsın bu kālība ifrāğ eyledi.

¹ Şevkimizin hikāyesi her mektupta yazılamaz, semnederin kanadından bir sayfa yap çünkü yazı ateştir.

² Kuru dikeniz, yiğitlikten hırsı kırmışız, bizim pasımız akan su, bizi aydınlatan ateştir.

در بساط سخت جانان غیر درد و داغ نیست / خرده رازی که دارد سنک خارا اتشست

18. Der-besāt-ı saht-cānān ğayr-ı derd ü dāğ nīst/ Horde rāzī ki dāred seng-i hārā āteşest¹

Ṭarīḳ-i ilāhīde şabūr u ḳatı cānlıların dā'iresinde derd ü dāğdan ğayrı yokdur. Bir sırr-ı hürdesi ki, seng-i hārā aña mālīkdir, āteşdir. Bu maẓmūna i'tinā etmek lāzımdır, zīrā demek ister ki, evliyāu'llāhda bulunan esrār-ı mā-sivāyı maḥv u ifnā etmede āteş gibidir; yoksa zamānemiz meşāyiḫi gibi şoḫbetleriyle çirkāb-ı dūnyāya ğarḳ olup ḫalāvet terk ve tedricī bi'l-küllīye ferāmūş etmeye sebep olmazlar ve bi'llāhi'l-'azīm dūnyā taḫşiliniñ daḫi ṭarīḳinde cāhillerdir. Zīrā eger o fende mehāretleri olsa ḫalkı envā'-ı ḫīle ile aldadıp manşib ederim diyü menfa'at-ı dūnyeviye cerr etmezler idi ve ḫālā ma'lūmumuz oldu ki, veliniñ 'alāmāt-ı küberālarından biri daḫi şoḫbetleriyle dūnyādan nefret edip meclislerinde mizāca bir ḫiffet-i rūḫāniye 'arız olma ile ṭaraf-ı beḳāya meyl ü incizāb ḫāşıl ola. Bunun 'aksi olursa taḫḳīḳ eyle ki, şeytāndır. İsterse nehārī şā'im ve leyli ḳā'im olsun ve şuleḫādan birine rağbet edersen bu mīzānda bulduḳdan şoñra yolunda cān fedā etmeyi ğanīmet bil ki, elbette derecāt-ı ḳurbdan birinde nā'il olmayınca meclisinden nüfūsa bu ḫālet gelmez ve hep şeref şoḫbetleriyle müşerref olduğumuz kibārı, böyle bulduḳ ve ğāḫ olurdu ki, kendimizi ḫuzūrlarında iken erbāb-ı mükāşefeden ḳann edip müfāreḳatdan şoñra [106a] ma'lumuz olurdu ki, 'aziziñ pertev-i rūḫāniyeti berekātından bir ḫālet imiş; yoksa zātımızdan münba'ış olsa dā'im olurdu.

عشق عالمسوز صایب همچو گلزار خلیل / باغها در پرده دارد کرچه پیدا آتشست

19. 'Aşḳ-ı 'ālem-sūz Şā'ib hem-çü gülzār-ı ḫalīl/ Bāĝhā der-perde dāred gerçi peydā āteşest²

Şā'ib, 'ālemi yaḳıcı 'aşḳ, gülzār-ı ḫalīl 'aleyhi's-şalavatü ve's-selām gibi zāhirde āteş ise de perdesinde niçe baĝlara mālīkdir çünki celāl-i şarfa nüfūsuñ teveccühü müşkil olduğu ḫayşiyetden ve irşād buyurduğu ṭavırlara 'adem-i rağbeti telemmuḫ etdiginden bu şüretlerde mā-sivāyı āteş-i 'aşḳ ile iḫrāk edenlere müheyyā olan letā'if-i rūḫāniye-i bāḳiyeden bir nebze işāret eyledi ki, ey mürīd-i şādīḳ sen böyle taşavvur etmege cezā-yı terk ü tecrīd āḫirete maḫşūş olup dūnyāda hemān ta'b u meşāḳḳatdan ğayrı bir şey'

¹ Katı canlılarda dert ü yanmadan başka bir şey yoktur, sert taşın küçük sırrı ateştir.

² Ey Sâib! Dünyayı yakan aşk, Hz. İbrahim'in gül bahçesi gibidir. Her ne kadar ateş görünse perdesinde baĝlar vardır.

yoğdur ve belki işāret olunan merātiblerin birine vāşıl olsañ ni‘am-ı bākiyeden dimāğ-ı cāna bir miğdār çāşniler ifrāğ olunur ki, rüy-ı zemīniñ cümle lezā’izi ednāsına muğābil olamaz ve su’āl olunur ise ki, yā niçün tafşil etmezler. Cevab budur ki, perde-i imān bi’l-ğayb hetk olunca iş müşāhede mebnī olup esrār-ı teklifiñ fā’idesi kalmaz. Ğarağ seniñ re’yü’l-‘ayn müştehiyāt-ı mev‘ūdeyi görmüş gibi sa’yiñ sıbkat etmektir ki, muğābilinde a‘tā olunan cezā-yı vifāğ ola; yoksa defineyi kazzmadan evvel görünce elbette imkānı rütbe-i sa’ya şübhe yoğdur. Saña elsine-i şeri‘at üzere vārid olan aħbār-ı ğaybıya muğtezāsınca zāhir ü bāñın-ı ‘amel lāzımdır ki, şemeresi vaktinde zuhūr eder. Eger dünyāda mevt-i ihtiyāriye nā’il olursañ senden bir şey’ maħfī kalmaz. Yoğ, o rütbelere ‘ömr vefā etmez ise dünyādan mevt-i tabi‘i ile inkişā’iñ ‘akabında cümle müştehiyātıñ huğūruñda [106b] müheyyā bulursañ bu şüretde ki, bir vechle o cemāl u kemāl, bu ‘ağl ile taşavvur olunmaz ve bu kadarca takririñ mecāli daħi ve *vecedū mā ‘amelū hāziren*¹ ‘ibāret-i mu‘cize işāretiniñ berekātıdır, yoksa cezā’-i mezkūruñ vaşfi ‘ibāretden hāricdir.

GAZEL 53

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

تا در تردد است نفس جان روانه است / برباد پای عمر نفس تازیانه است

1. Tā-der-tereddüd est nefes cān revāne est/ Ber-bād-pāy-i ‘ömr nefes tāziyāne est²

Nefes mütereddid olduğça cān yürücüdür, nefes-i ‘ömr atına tāziyānedir. Ya’nımağhar-ı ism-i bāñın olan nefes-‘ömrüñ rābiyası ve bir cihetden tāziyānesidir. Nefes bāki olduğça cān daħi hāli üzere cārīdir. Ğakīm-i kādiriñ murādı müddetiniñ nihāyetinde nefes munkatı‘ olup cān daħi ‘alāğayı bedeniñ tedbirinden keser. Dermend-i felāsefe vü Ğükemā ve ehl-i İslām’dan ‘add olunup anlara tābi‘ olanlar, mağāhir-i esmādan ğāfil bu esrāra vāğif olamayınca nāçār insāniñ bedenden hāric bir Ğakīğat bākiyası yoğdur diyü şüfiyeniñ pek ednāsına mağhara olmuşlardır. Sebebi, ‘ağıllarına vūs‘unda olmayan me‘āniyi idrāk ile teklif etdikleridir. Eger şāri‘a tābi‘ olsalar bu vartalara düşmedikten

¹ وَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا: Yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Kur’an, 18. Sure, 49. Ayet.

² Nefes gelip gittiği süreçte can akar (nefes alındığı süreçte can vardır). Ömrün hızlı koşan atına nefes kaçıdır.

mā‘adā niçe bundan güç daḳā’ika vuşūlun keyfiyetin taḥşil ederler idi. Bîçāreler nefesiñ inḳitā’ıyla mevt ‘ārız olup eczā’-i insāniyeyi bedende kāmīl bulunca ‘aḳıllarına tābi’ olup bundan ğayrı bir şey’ yokdur dediler ve fi’l-ḥaḳīka ‘aḳlıñ ḥükmü bundan tecāvüz edemez ve ṭavrından ḥāric umūra ṭāḳat götüremez. İ‘tikād u ‘amel ḳanda ḳaldı.

آوازہ رحیل کزو خوابہاست تلخ / پای بخواب رفتہ ما را فسانہ است

2. Āvāze-i raḥīl ke’zū ḥ‘ābhāst telḥ/ Pāy-ı be-ḥ‘āb-refte-i mā-rā fesāne est¹

Bu kār-ḥāne-i fāniyeden göç āvāzesi ki, uyḳular anıñla acı olmuştur, bizim uyuşmuş ayağımıza meşeldir. Ḥ‘āb münāsebetiyle [107a] nevmi ziyāde eden fesāneyi cem‘ eyledi, ya’nī āvāze-i göçden ol kimse müte‘ezzī olur ki, yürümeye isti‘dādı ola. Bizim şūret-i ḥālimize nisbet o şadā şebātımızı ziyāde eder, murādı ğafleten şikāyetdir.

کشتیم پیراز غم دنیا و آخرت / پشت کمان خمیده ز فکر دوخانه است

3. Geştīm pīr ez-ġam-i dūnyā vu āḥiret/ Pūşt-i kemān ḥamīde zi-fikr-i dü-ḥāne est²

Dūnyā vu āḥiretiñ ġamından pīr olduḳ, kemāniñ arḳası iki ḥānenin fikrinden eğilmiştir. Bu ḥālet-i vasatīdir ki, ekşer-i kimesneler ḥaḳḳında ni‘met-i ‘uzmādır; zīrā bir kimse dūnyā ḳadar āḥiret için ġam çekse kem mertebe degildir, lākin Şā’ib rāzı olmaz. ‘ulūvv-i himmetiñ ekber-i esbābı ‘irfāndır. Bu ḳadar ma‘rifete mālīk olan zāt-ı şerīf elbette bildiği ḳadar taḥaḳḳuḳa meyl edip cüst ü cūdan ḥālī olmaz ve ḳavs-ı teselliden atılmaz.

هرکس بقدر هوش خود آزار میکشد / از بحر بیکرانه خطر بیکرانه است

4. Herkes be-ḳadr-ı ḥūş-ı ḥod āzār mī-keşed/ Ez-baḥr-ı bī-kerāne ḥaṭar bī-kerāne est³

Herkes idrākı ḳadar zaḥmet çeker, zīrā kenārsız deryādan ḥaṭar daḥi kenārsızdır. Bu herkesiñ mücerrebidir, elbette erbāb-ı ‘uḳūluñ kederde tefāvütleri ‘aḳıllarınıñ tefāvütleri ḳadar olur. Ricāliñ umūr-ı mütevaḳḳı‘adan çekdikleri ġamı nā-ṭā’ifesi

¹ Göç etmenin ünü ki, ondan rüyalar kötü olmuş, bizim uyuşmuş ayaklarımız için efsanedir.

² Dünya ve ahiretin gamından yaşlandık, yayın sırtı iki evin düşüncesinden eğilmiştir.

³ Herkes zekâsı kadar acı çeker, uçsuz buçaksız denizde tehlike sonsuzdur.

bilmezler ve lisānīn çekdiği ekdārı itfālār derk eylemezler ve takrīr etseñ dañi çođunu feh̄m etmezler. Derecātın tefāvütü edrāk u ferāsetde bedīheten ekdārīñ tefāvütünü müstelzimidir. "Murādı deryā-yı ‘aqlıñ ta‘ammuđu ve bī-kerānelik vaşfi ađleb aħvāle sevāñil-i şükük u evhāma mevc-endāz, iltifāt olmayı müstelzim olur demekdir ki, bu ma‘nā felāsefe vü hūkemānīñ hāllerinden ma‘lūm-ı ‘ālemdir. Dādına seyyi’esi aħbār-ı şıdķ, āşār-ı enbiyāyī ihātadan ‘āciz olduđda źarūrī āşkāra mü’eddī olur ve ‘aql ise ilāhiyātda keşīrū’l-ħaťadır. Hemān muħbir-i şādıķa imāndan a‘lā rütbesi yoķdur ve bir dañi maħlūkātta kendine baħş olunan tedķikātı hāşā hālīķda edeyim diyü ħaddini tecāvüze cesāret eder."¹

روی زمین زشکوه کردون لبالبست / هر دل که هست زخمی این شیشه خانه است

5. Rūy-ı zemīn zi-şekve-i gerdūn lebālebest/ Her dil ki hest zaħmī-i īn şīşe-ħāne est²

Yeryüzü şikāyet-i felekden lebālebirdir, her ne ħadar gōñül var ise bu şīşe-ħāneniñ mecrūhudur. Āsmān şīşe-renk olup ve ‘ādetā şīşe kırıkları ħalkı mecrūh etdiđi için bu ta‘biri naẓm eyledi, ya‘nī beyhūde şekvādır; ‘abdīñ ‘abddan şekvası gibi, zīrā felek dañi kendi nefsinde esrār-ı ilāhīden ve şuver-i irādeden maħfī olanları bilmez; lākin ittifāk ile [107b] ‘adāveti ħalkıñ derūnunda mużammerdir.

حیرت امان نمیدهدم تا نفس کشم / بیچاره طوطی که در آینه خانه است

6. Ĥayret amān nemī-dehedem tā-nefes keşem/ Bīçāre tūtī ki der-āyīne-ħāne est³

Ĥayret baña amān vermez tā-ki (tā-ki⁴) nefesimi çekeyim çāresizdir. Bir tūtī ki, āyīne-ħānededir maħlūkāt-ı Rabbi’l-‘ālemīn’e siyyemā insāna başiretle naẓar eden āyīne-ħānede olan tūtī gibi mütēħayyir olur, lākin merħūmuñ dediđi temāşāyı etmeye göz ister ve mevt-i aħmerden şoñra olur ħāletlerdendir. Herkesiñ şan‘atı ve her taťbī‘atıñ ülfeti olacaķ ma‘nā degildir, lākin o ħadar olmazsa da bāri teşrīħ-i tıbbī cihetinden olsun bir vuķūf hāşıl olsa ki, bu binā bir ‘alīm ü ħakīm-i şānī‘ kādiriñ şan‘atı olduđın ‘ilmü’l-yaķīn

¹ Nüşanın sayfa kenarında yazılmaktadır.

² Yeryüzü feleğin şikāyetiyle dopdoludur. Olan her gönül bu cam evinin yaralıdır.

³ Ĥayret nefes almam için bana aman vermez (yardım etmez). Yazık o papağana ki, cam evindedir.

⁴ Üzerinde çizgi çizilmiştir.

bilmiş olur. Ba‘z mulhidler gibi ta‘file zāhib olmaya bu üsluba daği meşğale-i dünyā māni‘ olur.

روشندلان ز هر دوجهانند بی نیاز / خورشید را ز چهره زرین خزانه است

7. Rūşen-dilān ze-her dü cihānend bī-niyāz/ Hūrşīd-rā zi-çehre-i zerrīn hazāne est¹

Rūşen-diller dünyā vu āhiretden müstağnīdirler, hazā‘in-i nefsiye cihetinden hūrşīdiñ çehre-i zerrīni hazīnesidir. Kendine kifāyet eder, egerçi dünyā vu āhiret (bu mazmūnda vārid olan hadīş-i şerīfi dili firdevsde irād eylemiştir.) ehlü‘llāha harāmdır mazmūnuna işāret ederse de murādı nefs-i nātıqada zāhir ü bātin, evvel ü āhir cümle mevcūdātıñ bi‘l-kuvve bulunmasına işāret eder ki, cennet daği o cümledendir. Lākin bizler bu kadarca istimā‘ıyla kanā‘at eden eblehlerden bulunmuşuzdur, yoksa şüret-i ādemiyetimiziñ ma‘nāsını derk etmek hūtıra hūtur eder maķūlesinden degildir.

آغوش بحر بی کهر شاهوار نیست / دل چون دو نیم شد صدف ان یکانه است

8. Āgūş-ı baħr bī-güher-i şāhvār nīst/ Dil çün dü nīm şevēd şadef-i ān yegāne est²

Baħrıñ āgūşu gevher-i şāhvārsız degildir, [108a] gönül sırr-ı celāl ü cemāl ve nükte-i itlāk taqyīdi ‘ilmen ü inşāfen bilip iki pāre olunca o yegāneniñ gevheriniñ şadefidir ve lākin vūs‘atı kalb-i ‘abdı‘l-mü‘min, evvelā bilmek lāzımdır ki, bir ādemiñ keş ü şühūdu her ne kadar mürtefi‘ olursa da yine āna nisbet bir miķdār ğayb kalır ki, o i‘tibār ile ‘abd-i mü‘min vaşfi zā‘il olmaz. Bu mes‘ele-i ğālib, ehl-i tarīkatıñ mechūludur ve keyfiyet kaydı olmayınca bu kelimāt-ı şādıqalar maħz-ı imāndır. Siyyemā, ve hüve ma‘akum lā-taħaf inne‘llāhe ma‘anā³ ve neħnü akrebü ileyhi minkūm ve lākin lā-tubşirūn⁴ nuşūş-ı kātı‘alar katı çokdur; kaldı ki, bu ma‘iyet-i ilāhī zātla mıdır? yoksa şifātla mıdır? ‘ulemā‘-i zāhir ü bātinıñ bu bābda bahşları işidilmiştir. Lākin dokuz yüz beş tārīhinde Mısır‘da bu mes‘ele hakkında ‘ulemā u meşāyih cāmi‘-i ezhere cem‘ olup Şeyh Bedrū‘d-dīn ‘Alā‘ī ile Şeyh İbrāhim Şāzlı beytinde ‘azīm bahş vākı‘ olmuşdur, vuķu‘u üzere menāfi‘-ı ‘azīmesi olduğıçün bu maħalle kayd olundu. Mezkūr Şeyh

¹ Gönül gözü açık olanlar iki dünyaya da ihtiyaçları yoktur, güneşin altın yüzü hazinesidir.

² Denizin kucağı padişahlara yakışan incisiz değildir, gönül ikiye bölündüğü zaman onun sadefi tektir.

³ Ve o seninledir, korkma Allah bizimledir.

⁴ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَ لَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ: Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz. Kur’an, 56. Sure, 85. Ayet.

Bedrū'd-dīn Ḥanefī vü Şeyḫ Zekeriyā vü Şeyḫ Burhān ibn Ebī Şuryef ve bu kibāra tābī' olanlar buyurdular ki, Rabbi'l-'ālemīn esmā u şifātıyla bizim ile böyledir, yoksa zātıyla degildir. Şeyḫ İbrāhim mevāhibi ki, şāziliyedir, buyurdu ki, yok belki Rabbi'l-'ālemīn bizimle böyledir. Zātıyla ve şifātıyla muḳābilinde bulunan 'ulemā buyurdular ki, delīlīn nedir? Buyurdu ki, Allāh-ı te'ālā buyurdu ki *ve'llāhu ma'akum¹* ve yine buyurur ki, *ve hüve ma'aküm²* ve lefza-ı celāle cümlelīn ma'lūmudur ki, ism-i zātdır. Böyle olunca bizlere ma'iyet-i zātiye i'tikādı 'aḳlen ve zevḳen lāzımdır, zīrā naḳlen ve 'aḳlen şābitdir. 'ulemā buyurdular ziyādece izāḥ buyruñ Şeyḫ İbrāhīm dedi ki, ma'iyetīn ma'nāsı [108b] bir şey'īn bir şey'e muşāḥabetidir; ister ise ikisi daḫi vācib olsunlar. Rabbi'l-'ālemīn şifātıyla olduḡu gibi yāḥūd ikisi daḫi cā'iz olsunlar, iki insānīn şoḫbeti gibi yāḥūd biri vācib ü biri cā'iz olsun. Rabbi'l-'ālemīn'īn maḥlūḳātıyla mu'ayyeni gibi zātıyla vü şifātıyla ki, *ve hüve ma'akum³* nuşuşlarından *inne'llāhe ma'a'l-muḥsenīn⁴* *inne'llāhe ma'a'l-şāberīn⁵* nuşuşlarından mefhūm olan budur; zīrā kelāmın ibtidāsında taḳdīm etdik ki ism-i celālenīn mefhūmu şifāt-ı mu'ayyene şāhibi olan zāt-ı kerīmdir. İki müteḥayyiriniñ mu'ayyeni gibi degildir, zīrā Rabbi'l-'ālemīn cismiyete lāzım gelen zārūrīyāta muḥtāc olanlara mümāşeletden münezzehtir; meşelā ḥulūl gibi eniyet ve zemāniyet ü mekāniyet gibi ki, bunlar zāt-ı kerīmīnde taşavvūr olunmaz böyle olunca Rabbi'l-'ālemīn ḥāzretleriniñ ma'iyeti daḫi teşbīḥ ü nazīrden münezzehtir zīrā mevlā-yı müte'āl kullarına ve kullarınıñ şifātlarına beñzemededen münezzeḥ ü müberrādır. *Leyse kemīşlihi şey'ü ve hüve's-semī'ü'l-başı'ir⁶* ve bu etdigimiz taḳrīr ile ma'iyet-i zātında kā'ināt maḳāmına ḥulūl iḳtizā eder. Dīnleriñ şübhesi daḫi def' olur, zīrā mümāşelet olmayınca tenzīḥ ḥālī üzere bāḳīdir. 'Alā-ennehü şifātıyla ma'iyetinde daḫi şifātı zātdan mütemeyyīz taşavvūr mümkin degildir ve ḥattā 'Allāme Ḳunevī 'aḳā'id-i nesekī şerḫinde yazdılar ki, mu'tezile ve cumhūr-ı neccāriyeniñ i'tikādı ki, Rabbi'l-'ālemīn her mekāndadır. 'İlmiyle, ḳudretiyle, tedbiriyle yoksa zātıyla degildir, bātıldır; zīrā bir ādem bir mekānı bilme ile o mekānda yalnız 'ilmiyle olmak lāzım gelmez. Meger 'ilmi zātından münfek olmak taşavvūr oluna, [109a] 'ilm-i ḥalḳ gibi ve bir daḫi Rabbi'l-'ālemīn 'ilmiyle

¹ وَاللَّهُ مَعَكُمْ: Allah sizinledir. Kur'an, 47. Sure, 35. Ayet.

² وَهُوَ مَعَكُمْ: O sizinle beraberdir. Kur'an, 57. Sure, 4. Ayet.

³ وَهُوَ مَعَكُمْ: O sizinle beraberdir. Kur'an, 57. Sure, 4. Ayet.

⁴ إِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ: Kuşkusuz Allah iylik yapanların yanındadır. Kur'an, 29. Sure, 69. Ayet.

⁵ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ: Allah şabredenlerin yanındadır. Kur'an, 2. Sure, 153. Ayet.

⁶ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ: O'na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür. Kur'an, 42. Sure, 11. Ayet.

biledir demekden lâzım gelir ki, ‘ilm-i zâtdan ayrıla bu ise ma‘kül degildir. ‘ulemâ dediler ki, saña Konevî’den gayrı kimse muvâfaqat etmiş var mıdır? Buyurdu ki, belâ; Şeyhü’l-islâm ibn Lübbân *ve nehnü akrebü ileyhi minküm ve lâkin lâ-tübşirün*¹ âye-i kerîmesinde buyurdu ki, bu âye-i kerîmede delîl vardır ki, Rabbi’l-‘âlemîn’in ‘ibâdete qurbu qurb-ı haqîkatdır. Zât-ı pâkine lâyıq olan ve cehle, zîrâ Rabbi’l-‘âlemîn mekândan münezzehtir ve lâkin bu qurbdan murâdı qurb-ı ‘ilm yâ qurb-ı kudret olaydı ve lâkin lâ-ta‘lemün buyur idi, lâ-tebşarün demez idi. Böyle vârid olunca ma‘lûm oldu ki, başarıla müdrîk olan qurb-ı haqîkatdır. Murâdı ki, eger ebşârımızdan perdeyi kaldırsa görür idik ve ma‘lûmdur ki, başarıñ şifâta ta‘alluğu yokdur ve bunuñ emşâli edille-i kâtı‘a ile Qur‘ân-ı ‘Azîmü’ş-şân doludur; pes muhaqqak oldu ki, haqq-ı şarîh-i Rabbi’l-‘âlemîn’in ma‘iyeti ma‘iyet-i zâtiyedir yoksa şifâtına degildir. ‘ulemâ dediler ki, *ve hüve ma‘akum eyne mâ küntüm*² nedersin? Buyurdu ki, Rabbi’l-‘âlemîn eniyete mülâzım kullarına ma‘iyetiñ haqîkiye olduğın ifâde için buyurdu; yoksa kendi zât-ı şerîfi her şâhib-i eyn ile eynsiz biledir bunlar. Bu şöhetde iken Celâle’d-dîn Suyuñiniñ şeyhi, Şeyh Muhammed Şâzli ki, muğarrîbdır ve vaktiniñ ekmeli ve imâmıdır. Câmî’-i Ezher’e dâhil olup cem‘iyetleriniñ sebebinden su‘âl ve ma‘lûm devletleri olduğ da buyurdular ki, bu mes‘eleyi ‘ulemâ mı bilmek isterler yâhüd zevken mi ‘ulemânın cümlesi meclis, meclis-i ‘ilmidir deyince şeyh-i mezkûr buyurdu ki, Rabbi’l-‘âlemîn’in ma‘iyeti ezelîdir, ibtidâsı yokdur. [109b] Eşyânın cümlesi ‘ilmü’llâhda şâbit idi, bidâyetsiz; zîrâ mümkünâta Rabbü’l-‘âleminiñ ‘ilmi bir ta‘alluğa ta‘alluğ etmişdir ki, ‘ademi muhâldır; zîrâ vâcib-i vücuduñ ‘ilmi ma‘lûmsuz bulunmak muhâldır; zîrâ ‘ilmiñ hudûsu lâzım gelir. Allâh-ı ‘azîmü’ş-şânın ma‘iyeti ezelî olduğ gibi ebedîdir. İntihâsı yokdur, Rabbi’l-‘âlemîn mümkünâtınıñ ‘ademden çıktığından sonra böyledir. ‘Aynen ‘ilmde olduğ gibi gayben ve hâl böylecedir, kanğı mevçında olur ise olsun terkîb-i hâlînde ve terîd-i hâlînde ezelden gayrı nihâyete varıncaya dek böylece i‘tikâd idik. Rabb’iñizi haqq-ı tenzîh ile tenzîh etmiş olursunuz. Yok sizlerden biriñiz zevk cihetinden bu mes‘eleyi bilmek isterse nefsinı baña teslim etsin ve vezâ’ifinden, mâlinden, evlâdından kendini munkatı‘ edip ekl-i şehvât u nevmden men‘ etdikden sonra bu ‘ilme zevken ve keşfen vuşûluna kefil olurum diyü şeyh meclisi hatm eyledi. Şeyh İbrâhim ve Şeyh Bedre’d-dîn ve sâ’ir bulunan ‘ulemâ-ı mübârek ellerin takbîl edip ve ağladılar bir kimse bu bey‘ata cesâret edemedi. Faqîr dañi

¹ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَ لَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ: Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz. Kur’an, 56. Sure, 85. Ayet.

² وَ هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ: Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Kur’an, 57. Sure, 4. Ayet.

böyle şarāhaten bu mes'eleyi bir maḥalde görmedigim için Futūḥāt-ı İṣfahāni'ye tercemesine ilḥāk eyledim. Ehline şafā-baḥş eder ve Sā'ib-i merḥūmuñ ğaraẓı bu taqriri muṭāla'a ile ma'lūm olur ve bu fikre düşenler nevādirdendir. Vaḳtiyle bir ādem peygamberlik da'vā edip bir miḳdār ḥalk fi'l-ḥāl kayd-ı bendle ḥuzūr-ı ḥākime ihzār ve ḥākim daḥi keyfiyet-i nübüvvetinden istiḥbār edince mübtenī-i derdmend, ḥākim-i vaḳte cevāb etmiş ki, çarsuda bu ḥalkı şehvāt-ı muḥtelifeye meşğul görüp ḥātırına geldi ki, [110a] 'acabā biri beni ḥalk eden Rabb'imden bir ḥabir elime girse de o Kerim ü Raḥimiñ evşāfindan istimā' etsem der. Var mı ulā ola diyü imtiḥān için peygamberlik da'vā edince birisi su'āl etmedi ki, Rabb'imiz ne buyurdu? Bizden rāzı mı yā degil mi? Hemān üzerime hücūm edip ellerimi bağlayıp saña getirdiler ki, bu ādemi ḳatl eyle diyü ḥākim bu ādemi erbāb-ı ḥālden bulup 'azim ikrām eylemiş. Bizimde bu tercemede ḥālimiz böyledir, biñde bir ehl-i derde muşādif olur ise ba'z müşkilātı ta'bīrāt-ı vecīze ile eline girdikde elbette bir du'ā-yı ḥayr eder.

زین خاکبان که کردن دعوی کشیده اند / از هر که عشق کرد برارد نشانه است

9. Z'in ḥākīyān ki gerden-i da'vā keşideend/ Ez-herke 'aşḳ gerd ber-āred nişāne est¹

Bu ḥākilerden ki, gerden-i da'vā çekip herkes o maḥbūba 'āşıkım da'vāsın ederler. Her kimden 'aşḳ toz ḳaldırıp fānī ederse nişān-ı odur, yoksa da'vā ile şāhidsiz bir şey' şābit olmaz; siyyemā böyle bir iddi'ā-yı 'azimü'-ş-şānı bir vechle ḳabul mümkün degildir ammā eṭvār-ı beşerini mużmaḥil ve cismāniyeti ḥavās u ḳuvāsıyla bāṭıl olur ise söz yok nişānedir.

روی شکفته خرده جانرا دهد بیاد / کم عمری کل از نفس بیغمانه است

10. Rūy-ı şiküfte ḥorde-i cān-rā dehed be-bād/ Kem 'ömr-i gül ez-nefes-i bī-ḡamāne est²

¹ Kavganın boynunu çeken (kavgalı olan) topraklılar ve aşk kimden toz kaldırırsa bir izdir.

² Açılan yüz kısa ömrü boşa çıkartır, gülün az ömrü gamsız bir şekilde nefes almasıdır.

Açılmış ve güler yüz cān naqdini rüzgāra verir, gülün noḡṣān ‘ömrünüñ sebebi bī-ḡamāne nefesidir; ya ‘nī lāübālī açılıp gülmesidir. Fi’l-vāḡı ‘sürür ile geçen ‘ömr üzerinde olsa serī ‘ü’s-seyr olur ve ḡālibā ‘ömr-i ṭavīl şāhibleri vāḡı ‘a-ı hā’ ile şāhibleridir.

دل میبرد بچین جبین دلربای من / این بیشه صید را کرده دام و دانه است

11. Dil mī-bered be-ḡin-i cebīn dil-rübā-yı men/ Īn bīṣe ṣayd-rā girih-i dām u dāne est¹

Benim maḡbūbum ḡin-i cebīn ile ḡalkın ḡönlün şikār eder, ya ‘nīḡarḡı-ı ‘ādet [110b] olmak üzere bu ḡin-i cebīn ormanı ṣayda hem dām u hem dāne ‘uḡdesidir. Ya ‘nīḡisiniñ daḡı işini görür ve ‘ādetā ḡulūbu ṣayd eden güler yüzdür.

تسلیم میکند بستم ظلم را دلیر / جرم زمانه ساز فزون از زمانه است

12. Teslīm mī-kūned be-sitem ḡulm-rā delīr/ Cürm-i zamāne-sāz füzūn ez-zamāne est²

Teslīm olmak siteme zūlmu cesūr eyler, zīrā her maḡāmda inḡiyād-ı mezḡmūmdur. Bu taḡdīrce zamāne-sāzıñ cürmü zamāneden ziyādedir. Zamāne-sāzıñ mefhūmu zamāne uyucu ve niḡām verici demektir, meşelā ḡākimiñ biri bir bid‘at icād etmek murād edende ḡalk ittifāḡ edip ḡabūl etmeseler def‘ī mümkündür ammā böyle iḡtizā etdi şimdilik māni‘ degil, her şaḡaldan bir ḡıl mefhūmkarıyla teslīm olunca ḡālim daḡı o zūlmü etmeye cesūr olur; murād-ı irşāl-i meşel taḡbīḡıdır, ḡayrı türlü ta‘bīr olursa yine meālī bu demektir.

پروانه ها فسرده خموشند شمعها / در محفلی که پای ادب درمیانه است

13. Pervānehā fesürde ḡamūşend şem‘hā/ Der-maḡfilī ki pāy-ı edeb der-miyāne est³

Pervāneler fesürde vü cāmīt ve mūmlar munṭafidirler bir meclisde ki, pāy-ı edeb ordadır; zīrā her maḡāmıñ muḡteżāsı vācibdir. Meşelā meclis, ‘ilm-i ḡāhirde bi’l-bidāhe

¹ Benim gönül çalanım (sevgilim) alınıdaki kırışıklarla gönül alır, bu ormanın avı tuzak ve yemin düğümüdür.

² Teslīm olmak haksızlıkla zūlmu cesur yapar, devri yaratan suç, devirden daha fazladır.

³ Edeb hakkında konuşulan bir mecliste kelekler depresyondalar ve mumlar yanmazlar.

şer‘a muhālif görünenin kavā‘id-i haḳīkat u mesā‘il-i tarīkat şoḥbeti münāsib degildir; zīrā meşārib-i muḥtelife ve mezāhib-i muḥtelife ve muḥakkaḳ-ı nā-yāb a‘lāsı maḳāma ri‘āyet etmektir ve pāy-ı edeb der-miyāne est, ta‘biri ile pervāne vü şem‘iñ iz‘āf-ı muzā‘afi maḳāmına ḳā‘im olur diyü pāy-ı edebi ta‘zīm etmiş oldu ki, aña nisbet meclise revnaḳ gelir ki, şem‘iñ nūrāniyeti ve pervāneniñ keremiyeti maḥv olup envār-ı edeble mālāmāl olur.

صایب زکوی عشق بجایی نمیروم / چون کعبه قبله کاه من آن آستانه است

14. Şā‘ib zi-kūy-ı ‘aşḳ be-cāyī nemī-revem/ Çün Ka‘be ḳiblegāh-ı men ān āstāne est¹

Ey Şā‘ib, kūy-ı ‘aşḳdan bir yere gitmem, Ka‘be gibi benim ḳiblegāhım ol āstānedir. Murādı ‘ālem-i ḳalba şiddet-i teveccühünden [l l l a] iḥbārdır, lafz-ı Ka‘be daḫi murādı bu olduğuna işāret eder ve hem ‘aḳl u fikrinde kemāli olan böyle olup menba‘-ı ḫayr u şer ve menşe‘-i nef‘ u zar ki ḳalb-i insāndır. Leyl ü nehār anıñ şalāḫı ḳaydında bezl-i mechūd etdikden şoñra ma‘lūmu olur ki, insān ne demektir.

GAZEL 54

Mefā‘ilün/fe‘ilātün/Mefā‘ilün/fe‘ilün

هیچ جوینده ندانست که جای تو کجاست / آخر ای خانه برانداز سرای تو کجاست

1. Hiç cūyende ne-dānest ki cāy-ı tū kücāst/ Āḫir ey ḫāne ber-endāz serāy-ı tū kücāst²

Hiçbir ḫālib bilmedi ki, seniñ maḫalliñ ḳandadır. Āḫir ey ḫāne ber-endāz, ya‘nī ev yıḳıcı serāy-ı tū kücāst? Seniñ serāyıñ ḳandadır? Mecāza ḫaml olunur ise söz yoḳ. Merḫūm bir dil-ber arar ve bulamadığından aḡzına geleni söyler ki, seni ḳanda bulmaḳ mümkindir diyü ammā haḳīqate ḫaml olunanda ki, gelecek beytler daḫi aña şehādet eder; ḡālib emzecenıñ buña te‘vīl cihetinden taḫammülleri olmayıp kimisi der-ḫāl tekfir eder

¹ Ey Sâib! Aşk mahallesinden bir yere gitmem, Kâbe gibi benim kıblem o dergâhtır.

² Hiçbir arayan senin yerin neresi olduğunu anlamadı, sonunda ey ev yıkan! Senin evin neresidir?

ve kimisi aşılandan daği kızılbaşlar, kāfirdirler. Biñ kerre kāfir olmaz diyü hem intiķām ve hem cehlini setr eder ve kimisi leṭāfet ta' bīrātdan bir vech-i hüsn mülāhaza eder, lākin edāya ve tefhīme ķudreti olmaz. Ma'lūm ola ki, mekāna mütelebbis ü muḥtāc olanlarıñ her ne ķadar cevher-i 'aķlı kāmīl de olsa lā-mekān taṣavvur edemezler. Meger ma'nāsını fehm etmeksiz, i'tiķād cihetinden ola. Pes lāzım geldi ki, bu teklīf mālā-yuṭāķ ķadar ḥattā bu baḥşıñ tevābī'ātındandır ki, ba'zılar mümkün olsa da farzen felek-i muḥīṭden elimi taşra çıkarsam eger bir nesneye dokunur ise o nedir? Yoķ dokunamaz ise ḥalādır diyü müteḥayyirāne istilzām-ı mā lā-yelzem şularına kaçmışlardır ve ḥadīş-i şerīfde her gece şūls-i āḫirde Rabbimiz semā'-i dūnyāya iner ve bunuñ gibi zāhiri inḫiṣār ve temekkūn iķtizā eder. Ma'āniler, ḥattā nuşūş-ı Qur'āniyede [111b] ķatı çokdur bunlarıñ cümlesin ma'nā-yı mefhumundan çıkarıp te'vīl etmek muḥāṭara-ı 'azīmedir ve ednā rütbe, ķanā'ata şāyeste olacaķ vücuḥuñ birisi budur ki, za'fetü'l-'uķūl bulunan 'ibādına Rabbi'l-'ālemīn'īñ tenezzül-i raḫīmānesi tecelīlerindir ki, zāt-ı pākini idrākda olan 'acızımıñ muķābilinde a'tā olunmuş ni'am-ı celīledendir ve bir daği zāt-ı ma'ali şıfātıñ ḥaķıķati meḥūlumuz olunca ne şıfāt-ı şübūtiyeyi geregi gibi taḫķīķ edebiliriz ve ne şıfāt-ı selbiyeyi; zīrā aşl-ı ma'lumumuz degil. Meşelā bizim bildigimiz bir şey'īñ bir şey'e ķurbu mütelāzimidir, birbirinden ayrılmaz ammā ķurb-ı ilāhīde böyle degil seniñ i'tiķādıñ ķurb-ı bārīye vācib iken seniñ aña ķurbuñ ma'lūmdegildir, pes maḥlūķāt şıfātından ayrıldı. Bu taķrīrden soñra Şā'ib'īñ edāsı demek olur ki, hīç taleb eden bilmedi ki, maķāmıñ ķandadır ve ḥaķıķatde maķām yoķdur ki, bilene āḫir ey ḥāne ber-endāz, ey mekān ķabūl etmeyici serāyīñ ķandadır? Keyfiyetsiz 'abd-i mü'mīniñ ķalbindedir, ḥulūl u ittiḥād ve enfāsımdan münezzeḥ olmaķ üzere demek birķaç cihetden cā'iz degildir ve vüs'atı ķalb-i 'abdi'l-mü'mīn var iken dūnyā vu āiret māddesiz tecellī olmaz iken bu kelāmıñ ma'nāsı fehm lunur ise baḥşe ḥācet yoķdur. Bu iki kelimeyi ifāde için bu ķadar taṭvīl etdik ḥavfımızdan, zīrā 'ulemā'-i zāhiriñ kütüblerinde fā'ide ikidir yā müteşābihdir der yāḥūd te'vīl eder. Müteşābihiñ fā'idesini eli alan bu ḥaķīr derk edemedim ve te'vīl ise henüz evā'il-i taḫşīlimde menfūrum olan umūruñ a'zamıdır, bu ķadarca kifāyet eder. "Ķaldı ki, bu ḫiṭābımız 'arefe nefseḥü Rabb'ehü'¹ muķtezāsı üzere nefs-i nāṭıķaya olur ise aşlā nizā' taṣavvur olunmaz; zīrā mir'āt-ı ilāhiye olduğu cihetden şerefiniñ nihāyeti yoķdur."²

¹ عَرَفَتْ نَفْسَهُ رَبَّهُ: Kendini bilen mutlaka Allah'ını tanır. Peygamber efendimizin hadis-i şerifidir.

² Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Bu kısım diğer nüshalatıda bulunmamaktadır.

روزنی نیست که چون ذره نجستیم ترا / هیچ روشن نشد ای شمع که جای تو کجاست

2. Revzenī nīst ki çūn zerre ne-cüstīm tū-rā/ Hīç rūşen ne-şūd [112a] ey şem‘ ki cāy-ı tū kücāst¹

Bir pencere yokdur ki, zerre gibi seni anda aramadık ola. Ey şem‘! Hāķīkat hīç rūşen olmadı ki, seniñ maħalliñ kındadır? Ya‘nımażāhiriñ cümlesin teftiş edip kendi zerreligimiziñ muķtezāsın icrāda kuşūr etmedik, şimden şoñra bu zulümāt-ı hayretde kalanlara luţf u ‘ināyet seniñdir.

ای نسیم سحر ای عقده کشاینده دل / وقت یاریست دم عقده کشای تو کجاست

3. Ey nesīm-i seher ey ‘uķde-güşāyende-i dil/ Vaķt-ı yārīst dem-i ‘uķde-güşā-yı tū kücāst²

Ey nesīm-i seher, ey gönül ‘uķdesini fetħ edici parlaķ vaķtidir, seniñ ‘uķde-güşā olan nefesiñ kındadır? Ya‘nıgonca-ı müşkilātımız olan kalbimiz bāğ-ı müteħayyile de giriftār-ı hāristān-ı şükūk u evhām olup ancaķ futūhu seniñ ‘uķde-güşā olan nefesiñe munħasırdır.

کر وفای تو فزونست ز اندازه ما / آخرای دلیر بی رحم جفای تو کجاست

4. Ger vefā-yı tū füzūnest zi-endāze-i mā/ Āħir ey dil-ber-i bī-raħm cefā-yı tū kücāst³

Eger seniñ vefā-yı keremiñ bizim endāzemizden füzūn ise, ya‘nıkemāl-i iħsāniña isti‘dādımız yok ise āħir ey bī-raħm dil-ber, cefā vu cevriñ kındadır? Ya‘nı‘indimizde bu daħi kem iħsān degildir. Bu şıķķ-ı şāniñiñ iħsān olduđu herkesiñ ma‘lūmu olmayıp ancaķ şürūtuyla erbāb-ı ibtilāniñ ma‘lūmudur ve bu huşūşda eger maķām-ı şabr u te’eddübde vuķūf güç olmasa vefā vu iltifāt derecesinden eymelidir.

¹ Seni zerre gibi aramadığım bir delik yoktur, ey mum! Senin yerinin nerede olduğu hiç belli olmadı.

² Ey sahar vaktinin rüzgârı, ey gönlün düğümünü açan! Yardım etme zamanıdır, senin düğümünü açan zaman nerededir?

³ Senin vefan bizim ölçümüzden daha fazlaysa ey merhametsiz sevgili senin eziyetin nerededir?

بوسهٔ از لب شیرین تو ای تنک شکر / ما کرفتم نخواهیم عطای تو کجاست

5. Būseī ez-leb-i şîrîn-i tû ey tûng-i şeker/ Mâ giriftîm ne-ḥ`āhîm `atâ-yı tû kücâst¹

Ey şeker tûngi seniñ dudagından bir şeftali biz aldık, farz eyle yâ istemeyiz, farz eyle seniñ `atâ vu luḥfuñ kaçandır? Ya`nî kerem ü `inâyet-i bi`l-ibtidâsından olmağdır. Maḥlubumuz yoğsa bizim ibrâm u ilhâḥ ve serkatla kesb etdigimiz bizlere mensûb ef`âl-i mezmûmadandır.

صایب از کرد خجالت شده در خاک نهان / موجة رحمت دریای عطای تو کجاست

6. Şâ`ib ez-gerd-i ḥacâlet şüde der-ḥâk nihân/ Mevce-i raḥmet-i deryâ-yı `atâ-yı tû kücâst²

[112b] Şâ`ib gerd-i ḥacâletden ḥâkda nihân olup beyne`l-Ḳur`ân zuhûra mecâli yoğdur. Seniñ deryâ-yı keremiñ mevce-i raḥmeti kaçandır? Zîrâ ğubâr u ekdârîñ `ilacı bu şudur.³

GAZEL 55

Mefâ`ilün/fe`ilâtün/Mefâ`ilün/fe`ilün

بنو خطان نکرستن دلیل دیده وریست / که حسن چهره بدیهی و حسن خط نظر یست

1. Be-nev-ḥaṭṭân nigeristen delîl-i dîde-verîst/ Ki ḥüsn-i çehre bedîhî ü ḥüsn-i ḥaṭṭ-
1 nazarîst⁴

Nev-ḥaṭ dil-berlere mâ`il olup bakmak, dîde-verlik ü istibşâr delîlidir; zîrâ çehreniñ ḥüsnü bedîhîdir. İstidlâle ḥâcet yoğ ammâ ḥüsn-i ḥaṭ nazarıdır, vâfir te`emmül etmeyince mezâyâsı ma`lûm olmaz. Bu maḳâmda yârân-ı mecâzîniñ fi`l-ḥaḳîka bahşleri

¹ Ey şeker kâsesi senin tatlı dudağından bir öpücük biz aldık, istemiyoruz. Senin ihsanın nerededir?

² Sâib, utanma tozundan toprakta gizlenmiş, senin ihsan denizinin rahmetinin dalgası nerededir?

³ Şâ`ib gerd-i ḥacâletden ḥâkda nihân olup beyne`l-Ḳur`ân zuhûra mecâli yoğdur. Seniñ deryâ-yı keremiñ mevce-i raḥmeti kaçandır? Zîrâ ğubâr u ekdârîñ `ilacı bu şudur S: Şâ`ib ğubâr-ı ḥacâletiñ ğalebesinden türâbda maḥfî olmuşdur. Seniñ deryâ-yı keremiñ mevce-i raḥmeti kaçandır? Zîrâ ğubâr ekdâr u âlâm ve ḥacâletiñ `ilacı bu şuya munḥaşırdır T

⁴ Ayva tüyleri yeni çıkmış olanlara bakmak basiretli olmaktan kaynaklanır çünkü yüzün güzelliği açık ve ayva tüylerinin güzelliği görüşe bağılıdır.

çoğdur, lākin Şā'ib-i merḥūmuñ bu ḥuṣūṣda da 'vā-yı ictihādı muntaẓam ve istidlālī 'aqla karīb ve erbāb-ı tecrübēniñ ittifākına muvāfıktır.

خمش باش که آن کوه ناز و تمکین را / خروش هر دو جهان خنده های کبک دریست

2. Ḥamūş bāş ki ān kūh-ı nāz u temkīnrā/ Ḥurūş-ı her dü cihān ḥandehā-yı kebk-i derīst¹

Sükūt ol ki, ol nāz-ı vakār cebeliniñ 'indinde iki 'ālemiñ efgānı keklik ḥandeleridir. Kebk-i derī çil keklik ğayrıdır, ya 'njo temkīn şāḥibi dil-bere efgān u feryād-ı 'uşşākıñ te'şiri keklikiñ cibāle verdigi ḥande te'şiri maḳāmına kâ'im olup sürüruna bā'is olur.

ز خاکبازی اطفال میتوان دریافت / که عیش روی زمین دو جهان بیخبریست

3. Zi-ḥāk-bāzī-i eṭfāl mī-tevān deryāft/ Ki ayş rüy-i zemīn-i dü-cihān-ı bī-ḥaberīst²

Eṭfālīñ ḥāk-bāzılığından fehm etmek mümkündür ki, yeryüzünüñ şafası bī-ḥaberlik cihānındadır ve fi'l-vākı' ekdār-ı vākı'a vu mütevaḳḳi'eden ğāfil olmaḳ kadar ğam-ı 'ālemiñ çāresi yoḳdur; lākin umūr-ı dünyeviyede tıfl-meşreb yā dīvāne-mezheb olmayınca taşavvur olunmaz.

مخور فریب عمارت درین خراب آباد / که فرش خانه خرابان همیشه بال پریست

4. Me-ḥor ferīb-i 'imāret der'in ḥarāb-ābād/ Ki ferş-i ḥāne-ḥarābān hemişe bāl-ı perīst³

Bu ḥarāb-ābādda 'imāretü'd-dāmīn bilip ta'mir kaydına düşme, [113a] zīrā ḥāne-ḥarābların ferş-i ḥānesi dā'imā bāl-i perīdir. Ya 'nī göze bir şey görünmez ammā rāḥat u şafā ile yatıp uyumada zann olunur ki, melā'ike cenāhı üzerinde yatmışdır ammā sen imkānı rütbe-i laṭīf, şilteler üzere yatırsañ lākin rāḥatıñ olmamada ve şafāyla uyumamada ğüyā sengistānda yatmış gibi mükedder kalkarsın demektir ve bu maẓmūn şāḥiḥ ü

¹ Sessiz ol çünkü o naz ve ağır başlı dağ için iki dünyanın feryadı Derī keklığın gülmesidir.

² Çocukların toprakla oynamasından yeryüzünün eğlencesi habersiz dünyasında olduğu anlaşılabilir.

³ Bu yıkık yerde bayındırla kandırılma çünkü evleri yıkılmışları halısı her zaman perilerin kanadıdır.

vākı ‘dır ki, bir hāne be-dūş dervīşin şafāsı ekber-i aġniyāda bulunmaz; meşelā bīçāre raṭb u yābis ḥamya vü perhīzden bī-ḥaber bir miqdār mevcūd ile sedd-i ramaḫ etdikden soñra iştihāsı geldiği gibi bī-tehāşi yārim testī şu daḫi o ṭa‘āmın üzerine içip Şā’ib-i merḫūmuñ zıkr etdiği bāl-i perī ferāşından şabāḫ olunca gül gibi ter ü tāze ‘āfiyet-i tām üzere kalkar ammā mütereffih bulunanlar bu umūruñ cümlesinde ḥamiyeye muḫtācdırlar ve etmezler ise şudā‘ ve ishāl u riḫ-i bāsūr ve emrāzın envā‘ı elbette infirāden veyā iştirāken bedenlerine teveccüh etdiği zāhir ü nümāyāndır. Sebebi ḫaḫīkatde fuḫarāya ‘āfiyet-i devlet ü şervetden bedel verilmişdir, anıñçün vücūdlarına emrāzın çokluk tasalluṭu olmaz.

مدار چشم اقامت ز عمر بی بنیاد / که همچو ریک روان خرده های جان سفریست

5. Me-dār çeşm-i ikāmet zi-‘ömr-i bī-bünyād/ Ki hem-çū riġ-i revān ḫordehā-yı cān seferīst¹

Temelsiz ‘ömrden ikāmet ümīdin etme ki, cān nuḫūdu rūġ-i revān gibi seferlidir; ya‘nī gitdiği görünmez. Lākin baġteten munḫaṭı‘ olur, vech-i teşbīh budur ki, her sā‘at-ı ‘ömr mürūr etdikce gūyā cāndan bir pāresi gider. Taḫayyül olunup ġāyet ‘izzetinden ‘ömr, cānın ‘aynıdır iddi‘āsını ihām etmektedir. Siyyemā ihtiyārılıkda rüz-merre, za‘fla hemān ‘ömr-i cāndır demek ḫaḫīkate ḫarīb bir mecāz olup maḫsūsāt zümresine duḫūl eyler.

مکن به پرده دل راز عشق را پنهان / که پرده داری حسن لطیف پرده دریست

6. Me-kün be-perde-i dil [113b] rāz-ı ‘aşḫ-rā pinhān/ Ki perde-dārī-i ḫüsn-i laṭif perde-derīst²

Gönül perdesinde sırr-ı ‘aşḫı pinhān etme, ya‘nıḫo ḫayda dūşme; zīrā uşūla muḫālifdir. Bu ‘illetden ki, ḫüsn-i laṭife perde-dārılık perde-derlikdir ve letā’if tesettür ḫabūl etmez; zīrā leṭāfet nihāyetde olunca ḫābil-i idrāk olmaya keşā’ife tenezzül eder. ‘İlācı muḫtezāta ‘inād etmeyip zūhūrunda zūhūruna ve buṭūnunda buṭūnuna tābi‘ olmaḫdır. Ḫaldı ki, mışra‘-ı evvelde ‘aşḫı pinhān etme dedi ve şānīde ḫüsn-i laṭifi setr etmek keşf etmektedir demesinden ma‘lūm oldu ki, perdeden ġarāzı gönül münāsebetiyle

¹ Temelsiz ömrden ikamet umud etme çünkü kısa ömrümüz dökülen küçük taşlar gibi yolculuktur.

² Gönül perdesinde aşkın sırrını gizleme çünkü hoş güzelliğe perde tutmak ondan perde kaldırmaktır.

‘aşkıdır; zīrā ‘aşkı setr kaydına düşenler mecāzīde çābük rüsvāy oldukları vākı’dır. Bu maḳāmda murādı mecāz değil ise de münāsebetden daḫi ḫālī degildir.

مباش وقت سحر بی ستاره ریزی اشک / که نور چهره کردون زکریه سحریست

7. Me-bāş vaḳt-ı seḫer bī-sitāre-rīzī-i eşḳ/ Ki nūr-ı çehre-i gerdūn zi-giryē-i seḫerīst¹

Seḫer vaḳtinde gözyaşı yıldızı dökmeden ḫālī olma, zīrā felekiñ çehresiniñ nūru seḫerde ağlamadandır. Gūyā ziyā’-i şubḫ ziyādelendikçe yıldızların gā’ib olmasını bir ağlar ādeme teşbīh eder ki, ağlar iken sīnesinden dāne dāne gözyaşları dökülüp maḫv olmadadır. Mażmūndan ḳaṭ’-ı nazar bükāda başka nūrāniyet vardır.

شود شکستکى دل ز فیض عشق درست / که مومیایی مینا دکان شیشه کریست

8. Şeved şikesteḡī-i dil zi-feyż-i ‘aşḳ dūrūst/ Ki mūmyāyī-i mīnā dükkān-ı şīşegerīst²

Ḳalbiñ inkisārı ‘aşḳiñ feyżinden mecbūr olur, zīrā maḫall-i i‘tibār budur ki, şīşeniñ mūmyāsı şīşegeriñ dükkānıdır. Bu ıtlāḳdan fehm olunur ki ḳalbiñ şikeste olması her neden olursa olsun ḫālet-i ‘aşḳıyaya mülābis olduḡda mūmyā-yı feyż ḫaḳḳında mebzūl olur ve hem ‘aşḳ ta‘addūd-i ta‘alluḳ ḳabūl etmez (‘aşḳ ta‘addūd ḳabūl etmez dedigimiz şīşe-i meksūre i‘tibāriyledir.), eder ise [114a] hevesdir ve vaḫdet-i teveccūh maṭlabdan nādir taḫallūf eder.

درین ریاض به بیحاصلی قناعت کن / که تازه رویی سرو چمن ز بی ثمریست

9. Der’īn riyāz be-bī-ḫāşilī ḳanā‘at kün/ Ki tāze-rūyī-i serv-i çemen zi-bī-şemerīst³

Bu riyāz-ı fānīde bī-ḫāşillıḡa ḳanā‘at eyle, eger tarāvet-i zāhir-i ḫāl murād edersin; zīrā serv-i çemeniñ tāze-rū ve her dem bahār olması şemersizlik feyżindedir. Eger şemeri olaydı sā’ir-i eşcār müşmire gibi telā‘ub-ı eyādī-i raḡbet, bār u şāḫlların perīşān etdikden

¹ Sahar vaktinde gözyaşı yıldızlarını dökülmeden durma çünkü feleḡi yüzündeki ışık sahar vaktinin gözyaşındandır.

² Kırılan gönül aşk feyżinden (bereketinden) onarılır çünkü şīşenin mummyası, camcının dükkānıdır.

³ Bu bahçede mahsulsuzluḡa kanaat et çünkü yeşilliḡin taze olması mahsulsuzluktandır.

şoñra bād-ı hazān yed-i du‘ā-yı maẓlūmān gibi revnağ u ʔarāvetin birkaç gün ẓarfında maḥv eder ve bu maẓmūn daḥi ‘ālem-i seyāḥatımızda mücerrebimizdir ki, bī-berg ü bārılığda olan şafvet-i derūn ve ʔarāvet ü neşāt-ı māl ü şervetle cem‘ olunmağ ihtimāli yoğdur. Lākin vağtinde kıymeti bilmeniz ve vağti geçdikden şoñra daḥi tedārik olunmaz.

بداغ عشق قناعت کن از جهان صائب / که دور خوبی کلهای بوستان سپریست

10. Be-dāğ-ı ‘aşğ ẓanā‘at kün ez-cihān Şā‘ib/ Ki devr-i ḥūbī-i gülhā-yı būstān seperīst¹

Ey Şā‘ib! Dāğ-ı ‘aşğ ile cihāndan ẓanā‘at eyle. Bu gü, ẓābil-i hazān degildir; zīrā būstān gülleriniñ ḥūblu eyyāmı tamāmdır ve ‘āğıl olan fānīye iltifāt etmez.

GAZEL 56

Mef‘ūlü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ūlün

زان خانه برانداز که در خانه زین خاست / چندان زجهان کرد برآمد که زمین خاست

1. Z‘ān ḥāne ber-endāz ki der-ḥāne z‘īn ḥ‘āst/ Çendān zi-cihān gerd ber-āmed ki zemīn ḥāst²

O evler yıkıcı dil-berden ki, ḥāne-i zīnden ẓuhūr eyleyip ‘uşşāğa göründü; cihāndan ol ẓadar toz ẓalkdı ki, zemīn bi‘l-küllīye ḡubār oldu ve ẓalkdı. Müşāhede ve zevke mübeyyendir ki, bir maḥbū‘u‘l-etvār maḥbūbu at üzerinde görüp nāz u şive-i levendānesiniñ ẓulūb-ı ‘uşşāğa irāş etdiği ḥāletde mübālağa eyledi; zīrā cāh-ı cemāle muẓārin olduğda cāhiñ cīmī cemālde maḥv olup bir āh-ı mücerred bāğī ẓalır.

کل کرد غبار خط از ان خال بناکوش / خوش فتنه از دامن آن کوشه نشین خاست

¹ Sâib, aşkın yanığı için dünyadan kanaat et çünkü gül bahçesinin güllerinin iyilik devri geçicidir.

² O evler yıkıcı ki, evde bundan kalktı; dünyadan o kadar toz kalktı ki yeryüzü kalktı.

2. Gül kerd gubār-ı haṭṭ ez-ān ḥāl-i bunā-gūş/ Hoş fitneî ez-dâmen-i ān gūşe-nişîn ḥāst¹

O bināgūş ḥālından gubār-ı haṭ ḡuhūr eyledi, o gūşe-nişîniñ [114b] dâmeninden güzel fitne kalkdı. Gūyā ḥāl gūşe-i bināgūşa ‘uzlet edip cuhūr-ı cemālîniñ etdiği fitnelere ‘adem-i iştirāk şüretinde iken eṭrāfında gubār-ı haṭ ḡuhūr edicek kişver-i ḡulüb-ı ‘uşşāka andan cuhūr-ı mezkūruñ fitnessinden güzel bir fitne ḡuhūr etdi, demekdir ve ‘aşq-ı mecāziñ ḥaḡīḡatına vāḡıf olmayınca bu kadar eczā’-i cemāle ihāṭa müşkildir.

موجیست که تاج از سر فغفور رباید / چینی که زابروی تو ای تلخ جبین خاست

3. Mevcîst ki tâc ez-ser-i Faḡfūr rübāyed/ Çîni ki zi-ebrū-yı tū ey telḡ cebîn ḥāst²

Ey telḡ cebîn! Bir çin ki, seniñ kaşından mürtefi‘ olup kalkdı. O bir mevcîd ki, Faḡfūr’uñ başından tâcını ḡopar. ḡulüb-ı ‘uşşāḡ ve bōrk-i ‘acem ü külāh-ı nemed ḡanda ḡaldı? Bu mazmūna ḡarîb cemāl-i celāl ḥaḡḡında vāfir kelām sebḡat etmişdir ki, şarf-ı cemālde bu ālet-i nâdir vāḡı‘ olur. Vaḡt u ḥālîniñ muḡtezāsı ḡāhice ḡaḡab ḥālinde vāḡı‘ olan ḥarekāt-ı maḡbūbāneniñ te’şîri erbābına ma‘lūm, bedāyi‘-i cemālîye-i celālîyedendir.

زان لنگر تمکین که باهوی تو دادند / صیاد تو مشکل که تواند زکمین خواست

4. Z’ān lenger-i temkîn ki be-āhū-yı tū dādend/ Şayyād-ı tū müşkil ki tevāned ze-kemîn ḥāst³

O vaḡār temkînden ki sen āhūya verdiler müşkildir seniñ şayyādıña ki, puşudan ḡalkmaya ḡādir ola; zîrā şayyādı taḡrîk eden āhūların sur‘at-ı nüfūz u ḡiffet-i cevelāndır ammā sen bir temkîn ile ḡuhūr edersin ki, derdmend-i şayyādıñ elleri taş altında ḡalmış gibi ḡarekete mecālî ḡalmaz ve fi’l-vāḡı‘ ‘uşşāḡıñ her ḡareketiniñ bā’işî cānib-i dilberdendir.

¹ O kulak memesinden ayva tüylerinin tozu çiçek açtı, o köşede oturandanın eteğinden iyi bir fitne çıkartıcı ortya çıktı.

² Ey acı alınlı! O kırıksık ki, senin kaşından kalktı; Faḡfur’un başından tacını çalan bir dalgadır.

³ Senin ceylanına verilen o temkin çapından senin avcın zor pusudan kalkabilir.

هرچند که یک نقش فزون نیست نکین را / صد نقش مخالف لب او را ز نکین خواست

5. Her-çend ki yek naqş füzün nīst nigīnrā/ Şad naqş-ı muḥālif leb-i ū-rā zi-nigīn ḥāst¹

Her-çend yüzük taşınıñ bir naqşından ziyāde olmaz ise de o dil-berinñ dudağı nigīniñ yüz muḥālif birbirine beñzemez naqşı vardır. Maḥbūbuñ leblerini nigīne teşbīh [115a] edip nevāziş ü ‘itāb-ı ‘uşşāka dā’ir kelimātlarını nuḳūş-ı muteḥālife taḥayyülü ile belāğatı ḥatm eyledi.

برخیز بتدریج که از عالم اسباب / یکره نتوان در نفس باز پسین خواست

6. Ber-ḥīz be-tedrīc ki ez-‘ālem-i esbāb/ Yek reh ne-tevān der-nefes-i bāz-pesīn ḥāst²

‘Alā’iḳ u ‘avā’iḳden tedrīc ile ḳalkıp munḳaṭı’ ol ki, şoñ nefesde ‘ālem-i esbābdan birden ḳalkımaḳ mümkün degildir. Lā-cerem şu‘ūbet-i mevt-i ṭabī’i herkesinñ bu cihetden müzdād olmasına bā’iḣ, bu ma’nādır. Yok ben zāhiren devlet ü şervetle olurum lākin derūnumda Şā’ibe-i ‘alāḳa terk etmem diyenler, ol ḥakīme beñzer ki, luḥūm-ı efā’iden bir tiryāḳ tertīb edip lüzümü vaḳtinde tenāvülden ikrāh eyleye. Bunuñ ‘ilācı merḥūmuñ buyurduğı gibi ‘ādāt u me’lūfātından tedrīci üslūb-ı ḥakīmāne ile munḳaṭı’ olup ārzū-yı dünyeviyeden daḥi bi’l-külliyeye iḳbāl etdiği şüretde bile ‘adem-i ḳabūl ve ye’s-i tām ile ‘āḳıbetü’l-emr terk edeceğim umūruñ zāhiren ü bāṭinen meylini etmem diyü esbāb-ı taḥşil, sermāye-i beḳāya teveccūh etmektir. Bu ṭarafa ise pek ḥāṭırdan biri iḳbāl etmez; meger ‘ināyetü’llāhdan bir cezbe zuhūruyla derūnu taḥliye ḥāşıl ola.

صایب بهمین تازه غزل کز قلمت ریخت / زنک الم از خاطر عشاق خزین خاست

7. Şā’ib be-hemīn tāze ğazel ki’z ḳalemet rīḥt/ Zeng-i elem ez-ḥāṭır-ı ‘uşşāḳ-ı ḥazīn ḥāst³

Şā’ib, bu tāze ğazel sebebiyle ki, seniñ ḳalemiñden döküldü; elem ü küdürāt pası ‘uşşāḳ-ı ḥazīniñ ḥāṭırından ḳalkıp neşāt u şafā ḥāşıl eylediler.⁴

¹ Her ne kadar bir resim yüzük taşı için fazla değilse onun dudağında yüzük taşından yüz farklı resim var.

² Yavaş yavaş kalk çünkü sebebler dünyasından son nefeste birden bire kalkamazsın.

³ Ey Sâib! Kaleminden dökülen bu güzel gazel ile üzgün âşıkların aklından dert pası kalktı.

⁴ Şā’ib, bu tāze ğazel sebebiyle ki, seniñ ḳalemiñden döküldü; elem ü küdürāt pası ‘uşşāḳ-ı ḥazīniñ ḥāṭırından ḳalkıp neşāt u şafā ḥāşıl eylediler S: Ey Şā’ib bu tāze ğazelden ki, seniñ ḳalemiñden ḳalkıp

GAZEL 57

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

کل اگر پرده نشین است چه جای کله است / خار این بادیه در پرده صد آبله است

1. Gül eger perde-nişin est çi cāy-ı gile est/ Hār-i in bādiye der-perde-i şad ābile est¹

Eger gül perde-nişin ü maḥfi ise şikāyet maḥalli degildir, belki ḥafāya şāyestedir; zīrā bu bādiye-i fāniyeniñ dikenini yüz ābile perdesindedir, pes evleviyet taraf-ı gülde zāhirdir. Ma'nā-yı mecāzide ḥārīñ perde-nişin-i şad ābile [115b] olması 'ādetā piyādeler yürümeden ayakları kabardıkça yollarda dikenler ike açıp ruḥbetlerin def' etdikleri şüretini perdeye komaḳ taḥayyül etmiş ola yāḥūd bi-'aynihi gül gibi diken daḥi ibtidā-ı zuhūrunda şāḥlarda kabaraça şüretinde olup içinden tederīcī ḥārīñ ḥafādan zuhuru cihetiyle taşavvur olunmuşdur ammā aşl-ı murādı budur ki, ey mürīd-i şādık sen gülzār-ı ḥaḳīqatiñ gülleriniñ perde-nişin olmasından şikāyet etme ki, bādiye-i ḥaḳīqat sālikleri o gülün dikenleri ki, envā'-ı ibtilādan 'ibāretidir; ābile-i pāy-ı i'tinālarında ihfā edip çeşm-i a'dādan setr ederler. O tarīḳda ḥārīñ i'tibārı bu kadar olunca kilik-i tesettüründen şikāyet-i himmetsizlikden ḡayrı bir cihete şarf olunmaz; zīrā o gül ki, 'ālem anıñ rāyihası talebindedirler; bu ḥārdan zuhūr edip maḥāhirin ḳadrin bilmeyen zāhiri zāyi' edeceği bedīhīdir. Bu ma'nā-yı şerīfe işāret ḳaşdıyla ba'z kibārdan bu iki üç beyt rivāyet olunur:

Ve lem yebdü min şemsi'l-vücūdi ve nūrihā/ 'Alā-'ālemi'l-ervāhi şey'ün sivā'l-ḳurşu²

Ve leyse tenāvüli'z-zāti fi-ḡayri maḥāren/ Ve lev helike'l-insānu min şiddeti'l-ḥırşı³

Ve lā-reybe fi-ḳavli'llezī ḳad beşestühü/ Ve mā hüve bi'l-ḳavli'l-mümevvah ve'l-ḥarşu⁴

döküldü elem ü keder pāsī 'uşşāḳ ḥaziniñ ḳalbinden ḳalkıp şafā vu neşāt ḥāşıl ederler, zīrā mecāzda güzel taşvīr müşāhedeler nazm eyledi T

¹ Gülün perdede oturması şikāyet yeri değildir, bu çölün dikenini yüz su toplamasının perdesindedir.

² Ruhlar dünyasına güneşin varlığından ve nurundan yuvarlak bir gök cisminde başka bir şey görünmedi.

³ İnsan her ne kadar istekli olsa da, maddi varlığın özünden başka bir şey göremez.

⁴ Şüphesiz ki söylemiş olduğum sözde bir beis yoktur. Zira sözümde gizli ve yalan bir şey yoktur. Bu beyitler T'de yer almamaktadır.

Bu ebyātın mefhūmu ḥadīṣ-i şerīfde vāriddir, lākin ‘ulemā’-i zāhir, müteşābihdir diyü terk edip mezāyāsına muḳayyed olmazlar ve olanları daḫi techīl, belki tekfīr ederler ve inşāf edip demezler ki, ḥadīṣ şahīḥ olduğdan şoñra bir mü’min luḡat-ı ‘Arabiyniñ muḳteżāsı üzere imān getirse ne lāzım gelir ve eger müteşābih olup ma’nāsı derk olunmaz ise niçün vārid oldu ve bu ḥadīṣ-i şerīfī sa’ādetle istimā’ edip rivāyet eden [116a] aşhāb-ı kirām demediler ki, yā Resūlu’llāh’a bu kelāmıñ ma’nāsı ne demektir ve bila-tevaḳḳuf ḳabūl eylediler. Bu maḳāmıñ nizā’ı āḫirete ḳalmışdır ve ḥadīṣ-i mezkūr ḳıyāmet günündeki tecellī ḫaḳḳında vārid olmuşdur; ‘ulemāniñ ma’lūmudur.

هر که که دید سبکروح نماند بزمین / بوی کل را نفس باد صبا راحله است

2. Her ke gerdīd sebük-rūḫ ne-māned be-zemīn/ Būy-ı gül-rā nefes-i bād-ı şabā rāḫile est¹

Her kim sebük-rūḫ oldu ise zemīn-i keşāfetde ḳalmaz. Maḫall-i i’tibār budur ki, rāyiḫasına bād-ı şabāniñ nefesi rāḫiledir; ya’nileḫāfet ḫāşıl olunca ednā mu’ayyen icrā-yı merāma sebep küllī olup aḳḫār-ı vücūdu seyrāna bā’iş olur.

رشته جان سراسیمه مشتاقانست / هر طرف موج سرايیکه درین مرحله است

3. Rişte-i cān serāsīme-i müştāḳānest/ Her ḫaraf mevc-i serābī ki der’in merḫale est

Müştāḳāniñ serāsīme olan cānıniñ riştesidir, bu merḫalede her ḫaraf mevcūd olan serāb ḫāliḳaları vāḳı’ā bu vücūd-ı mevḫūmla vücūd-ı ḫaḳīḳī ḫalebinde olanların rişte-i cānları serāydan ecveh bir şey’e teşbīḫ olunmaz; zīrā yok demekde mümkündür, var demekde mümkündür. Lākin yokluk ḫaḳīḳatıdır, varlık mecāzıdır. Ḳurān-ı kerīimde varid olan mişāl gibi.

میدهد هرچرس از آبله پر خون یاد / چشم پر خون که یارب پی این قافله است

¹ Hafif ruh olan herkes yeryüzünde kalmaz, saba rüzgārının nefesi gülün kokusu için yük taşıyıcıdır.

4. Mî-dehed her ceres ez-âbile-i pür-ḥūn yād/ Çeşm-i pür-ḥūn ki yā Rab pey-i in kâfile est¹

Her ceres bir kanla memlū âbileden haber verir, ‘acebā bu kâfileniñ ardında kimiñ çeşm-i pür-ḥūnu vardır; ya ‘niçeres kâfile-i vücūd olan feryād-ı ‘uşşākdan ma‘lūm olur ki, bu kâfileniñ ıtlāḳına muḳayyed bir çeşm-i pür-ḥūn intizār vardır. Bu mażmūn ne gūne taḥayyül etsek mümkindir, bir daḳıḳ ḥāle işāret eder.

محنت روی زمین با دل من دارد کار / خار صد بادیه را چشم باین ابله است

5. Miḥnet rūy-ı zemīn bā-dil-i men dāred kār/ Ḥār-ı şad bādiye-rā çeşm be’īn âbile est²

Yeryüzünüñ miḥneti benim ḳalbim ile āşinā [116b] ve beynlerinde ülfetleri vardır. Cihāt-ı müte‘addideden yüz şahrāniñ ḥārınıñ çeşmi bu ḳalbim âbilesindedir ki, āḥ şu âbileye duḥūl etsem diyü kibārniñ aḥaşş-ı şü‘unātındandır ki, cemi‘-i ‘ālemiñ ḡamıyla mükedder olup ḥaḳıḳate a‘zāsı maḳāmında mürā‘at ederler. Bi-ḥamdi’llāhi te‘ālā bu tavırlarda eşḫāşniñ ḥidmetlerinde bulunduḳ ve ḡāḥi taḥalluḳ daḥi vāḳı‘ oldu.

نفس اگاه دلان عاجز شیطان نشود / سک کم از شیر نباشد چو شیان درکله است

6. Nefs-i āḡāh-dilān ‘āciz-i şeytān ne-şevēd/ Seg kem ez-şīr ne-bāşēd çū şebān der-gelle est³

Āḡāh dilāniñ nefsi şeytāna ‘āciz olmaz, zīrā it arslandan kem degildir; çünki çübān sürüde ola. Ya ‘nī ḳalb āḡāh olunca kelb-i nefis bi’z-zarūr aña tābi‘ olup ḡāḥice esedāne ve şebātı zūhūra gelir. Şeytān her ne deñli hüçüm eder ise de, nefis-i ḳalb-i āḡāha istinād ile def‘inde ‘āciz olmaz. Zikr-i dā’imiñ sırrı mübādīde bu ola gerek. Ma‘a-hazā sālikiñ rütbesi rif‘at bulduḳça ṭab‘-ı şeytāni daḥi ḥil ve sādide diḳḳat şāḥibi olup bi’l-muṭābıḳa ‘adāvetin icrāda ḳuşūr etmez, lākin fāniye meyl olmayınca zarar edemez.

¹ Her çingirak kanla dolmuş su toplamasından haber verir. Ey Allah’ım bu kervanın peşinde olan kanla dolmuş gözdür.

² Yeryüzündeki sıkıntı benim gönlümle işi vardır, yüz çölün dikenini bu su toplamasına göz dikmiştir.

³ Gönül gözü açık olanların nefisi şeytana âciz olmaz, çoban sürüde olduğu zaman köpek arslandan az değildir.

چون نباشد بسر زلفِ سخن سوکندش / صایب از حلقه بکوشان همین سلسله است

7. Çün ne-bāşed be-ser-i zülf-i sühan sevgendeş/ Şā'ib ez-ḥalka be-gūşān-ı hemīn silsile est¹

Ser-i zülf-i sühana pence yemīn etmesin, Şā'ib bu silsileniñ ḥalka be-gūşarındandır ve bendelerin 'ādeti seyyidleriniñ başına yemīn etmektedir. 'Adete mebnī bir ma'nadır.

GAZEL 58

Fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

قفس تنک فلک جای پرافشانی نیست / یوسفی نیست درین مصر که زندانی نیست

1. Kafes-i teng-i felek cāy-ı per-efşānī nīst/ Yūsufī nīst der'in Mısr ki zindānī nīst²

Teng-i kafes gibi olan felek pervāz u cevelān ve rāḥat maḳāmı degildir, bu Mısr-ı gerdūnda bir Yūsuf yoḳdur ki, zindāna mensūb olmaya [117a] ve muḳteżā-yı 'aql bu zindāndan taḥalluş-ı fikrinde olup cenāḥ-ı isti'dāda muvāfiḳ bir meydān tedārikinde olmaḳdır, yoḳsa aḡlāl u kuyūd-ı 'ādātı ziyāde etmek degildir.

ازنعیم دو جهان با دل خرسند بساز / کین کهر در صدف تاج سلیمانی نیست

2. Ez-na'im-i dü cihān bā-dil-i ḥursend be-sāz/ K'in güher der-şadef-i tāc-ı Süleymānī nīst³

İki cihāniñ na'iminden kānī' ve kısmetine rāzı ḳalble geḳen; zīrā bu cevher-i tāc-ı Süleymānī şadefinde yoḳdur. "Gūyā *veheb lī mülkā lā-yenbaḡī li-aḥadīn min ba'dī*⁴ āyet-i kerīmesinden telmīḥ zımnında bu gevher tāc-ı Süleymān'da yoḳdur dedi ammā küstāḥlıḳdan ḥalā' degildir."⁵ Zīrā Süleymān 'aleyhi's-şalavatü ve's-selāmīñ şüret-i ḥālī i'tibārıyla merḥūmuñ ḳaşd etdiḡi şüret muḳābıḳdır. Yoḳsa enbiyāniñ zāt-ı şerīflerinde

¹ Sözüñ saçının ucuna yemini olmasın diye Sâib bu zincirin kölelerindedir.

² Feleḡin dar kafesi kanat açmak yeri deḡildir, bu şehirde hapiste olmayan bir Yūsuf yoktur.

³ İki dünyanın nimetleriyle mutlu gönülle yetin, çünkü bu inci Süleyman tacının sadefinde (bile) yoktur.

⁴ وَ هَبْ لِي مَلَكًا لَا يُنَجِّئِي لِأَخَذٍ مِنْ بَعْدِي: Beni baḡışla, benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlerlik ver bana. Kur'an, 38. Sure, 35. Ayet.

⁵ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Bu kısım diḡer nüshalarda bulunmamaktadır.

bâṭın cihetinden her bir ḥaşlet-i ḥamīde mevcūd olmaḵ ḥayşiyetinden vaḳtleriniñe eşref ve a‘lāsı bulunurlar ve ḥaḳīḳatde ḳalb-i ḳāni‘ ve mevcūd u müyessere rāzı olup ziyāde ṭalebinde olmamaḵ ḳatı nādır bulunan cevherlerdendir. Belki ḥavārīḳıñ ekremi ve kirāmetiñ elzemidir ve levāzım-ı beşeriye nihāyet ḳabūl etmez ve tedārikine şarf-ı maḳdūr etmeye ‘ömr yetmez.

چون ره مرک سفیدی کند از موی سفید / وقت جمعیت اسباب تن آسانی نیست

3. Çün reh-i merg sefīdī küned ez-müy-ı sefīd/ Vaḳt-ı cem‘iyet-i esbāb-ı ten āsānī nīst¹

Çünkü ṭarīḳ-i mevt beyaz kıldan ağarıp görünmeye beşlaya ten āsānlık ve rāḥat olmaḵ esbābını cem‘ etmek vaḳti degildir. Hemān cell-i himmeti esbāb-ı sefer tedārikine şarf edip ṭuruḵ u menāzilde ṭayyib levāzımı taḥşīl etmeniñ hengāmıdır, lākin vāḳı‘ul-ḥāl bunun ‘aksidir ki, iḥtiyār olduḡça bi‘l-küllīye mevti ferāmūş edip bir rütbe ten āsānlığa rücū‘ ederiz ki, ḥāyā māni‘ olmasa mānend-i eṭfāl gehvāreye duḡūl edip [117b] naḡamāt-ı aşvāt-ı ḥasene ile ḥ‘āb-ı nāza mütelebbis, ḥulūd-ı ebedī beşāreti gelmiş ḳadar emniyet üzere oluruz.

تیر کچرا زکمان دور شدن رسواییست / زیر کردون وطن ما زکران جانی نیست

4. Tīr-i kec-rā zi-kemān dūr şüden rüsvāyīst/ Zīr-i gerdūn vaṭan-ı mā zi-girān-cānī nīst²

Egri oḳa nisbet kemāndan açılıp gitmek rüsvāylıḳdır, bizim taḥt-ı eflākda tavaṭṭunumuz girān-cānlıḳdan degildir; ya‘nişüret-i ḥālimiz budur. Zīrā şimdilik herkes i‘vicāc ve istiḳāmetin çoḳluḵ temyīz edemediginden nāşī birer ḥulyā ile evḳātıñız er olmada derler ammā bu ḳavs-ı ibtilādan çıkınca merātib-i istiḳāmet nümāyān ve her nefesde i‘vicāc-meşreb ve mezhebin taşḥīḥ etmedigine biñ kerre peşimān olarak ‘ālem-i berzahda cehennem, naḳd-ı nefsiyesinde sūḥte-i lehīb ḥirmān olurlar.

¹ Ölüm yolu beyaz saçtan ağardığı için vücudun rahat olması için eşyalarını toplama vakti değildir.

² Eğri okun yaydan uzaklaşması rezilliktir, fekeğin altında bizim vatanımız olması ağırcañlılıktan değildir.

نیست از نقص جنون خانه نشین کر شده ایم / عشق شهریست درین عهد بیابانی نیست

5. Nīst ez-naqş-ı cünün hāne-nişin ger şüdeim/ ‘Aşk şehrist der’in ‘ahd biyābānī nīst¹

Eger hāne-nişin olup dağlara düşmez isek cününüñ noqşānından degildir, zīrā ‘aşk bizim ‘aşrımızda şehridir, beyābānı degildir ammā mecnūnuñ vaqtinde ‘aşk, bādiye-nişin olmağın bi’z-zarūr re‘ayāsından bulunanlar teba‘iyet ederler idi. Zāhir-i ma‘nāsı herkese kanā‘at verir, bu mazmūn-ı laṭīfdir. Mevlā-yı müte‘āl taqşirātın ‘afv eyleyip rahmet-i hāşşasıyla rūh-ı Şā‘ib’i mesrūr eyleye. Lākin bāṭın tarafına işāret eder ki, bizlerin ma‘şūku şehir bedenimizde olup taşrada degildir ki, teba‘iyet muqtezāsın icrā eyleye; zīrā o huşūşlar levāzım-ı mecāzīdendir ammā kibārīñ hāl u şānı kendi nefsiyle [118a] uğraşmaqdır. Hāṭıra hūlūl-i i‘tikādı gelmesin ki bu fende tercemān-ı dīvān-ı haqīkat nefsdır, ‘azl kabūl etmez, ebedü’l-ābād *fikrūke fīke yekfīke*² mefhūmu munqatı‘ olmaz; *kefī bi-nefsike’l-yevme ‘aleyke hasībā*³

در دل خاک شهان کنج کهر کرد ارند / کنج بی سیم و زر ان جز غم پنهانی نیست

6. Der-dil-i hāk şehān genc-i güher ger dārend/ Genc-i bī-sīm ü zerān cüz ğam-ı pinhānī nīst⁴

Eger pādīşāhlar hāk içinde maḥfī cevher hāzīnesine mālīk iseler, bī-sīm ü zerlerin definesi gizli ğamdan ğayrı degildir. Ya‘nıline bir şey’ girmez ise de o ğam-ı pinhānī kendülerine kifāyet eder, murādı ya‘niğam daḥi her ne de olur ise olsun hāzīne-i uḥreviye olduğuna şübhe yokdur; lākin aşl-ı murādı āferīnişde i‘tibār endişesiyle teraqqī ederek kā‘inātı cümleten ü tafşīlen kendi nefsinde bulmak fikridir. Hemān bu maqāmdan kimi bir şey’ görmedim illā Allāh-ı te‘ālāyı, andan evvel gördüm der ve kimi bu fikrde maḥv olup muqtezā-yı hāli olmaq üzere mā-sivāyı nefy eder. Mecmū‘u, merhūmuñ işāret eylediği ğam-ı pinhānınıñ tevābi‘indendir.

¹ Evde oturan olmuşsak delilik kusurundan degildir. Bu devride aşk bir şehirdir, çöl degildir.

² فکرک فیک یکفیک: Düşüncen sana yeter. Kaynaklarda Ebû Amru Necid’in sözü olarak geçmektedir.

³ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ: bugün kendi nefsin yeter. Kur’an, 17. Sure, 14. Ayet.

⁴ Padişahlar toprağın içinde hazineleri varsa, gümüş ve altını olmayan bir hazine ve gizli gamdan başka bir şey degildir.

به که بر لب نه نهده ساغر بی پروایی / هر که را حوصله زهر پشیمانی نیست

7. Beh ki ber-leb ne-nehed sāgar-ı bī-pervāyī/ Her ke-rā havşala-ı zehr-i peşimānī nīst¹

Her kimiñ zehr-i peşimānlık qabūl eder, havşalası bulunmaz ise iyidir ki, bī-pervālık peymānesin ağızına qomaya; ya nī nedāmet bir zehr-i helāhildir ki, her havşala aña tākāt götüremez. Böyle olunca te'emmülsüz bī-pervā vu mestāne tekellümden hāzer lāzımdır. Bundan gārağ beyne'l-aḥbāb ve'l-aqrān olan ḥüsn-i mu'āmeleye işāretidir, zīrā gāhice vāqı' olur ki, bir kelime-i kabīha ile fark-ı elli yıllık dostluk u ülfet, telef olduqdan soñra niçün söyledim diyü nedāmet insānı helāk eyler. Siyyemā 'alāqası olan zevcesinde üç talākı ıtlāk [118b] edenlerde qatı zāhirdir. Bu tercemeyi muṭāla'a edene lāzımdır ki, benim ḥüsn-i ta'bīrime ve selāmet-i elfāza muqayyed olmayıp mażmūn-ı beyti fehm etmeye sa'y eyleye; zīrā faqīr, inşā tarafına meyl etmedim. Ḥasbe'l-imkān bundan murādımız merḥūmuñ leṭā'if-i mażmūnların izāhıdır.

ساده کن لوح دل روشن خود را از نقش / که بصیرت بسواد خط پیشانی نیست

8. Sāde kūn levḥ-i dil-i rūşen-i ḥod-rā ez-naqş/ Ki başiret be-sevād-i ḥaṭṭ-ı pīşānī nīst²

Kendi rūşen olan levḥ-i qalbiñi naqşdan sāde eyle ki, ehl-i başiret ü idrākdan olup o āyīnede 'ulüviyāt u süfliyāt ve ma'kūlāt u menkūlāt munṭabı' ola; zīrā başiret ḥaṭṭ-ı pīşānī sevādıyla ya nīmeşq ile degildir. Gūyā 'ādet-i 'acem üzere etfāle meşqı levḥda verirler ve üstādıñ yazdığı ḥaṭṭa, ḥaṭṭ-ı pīşānī derler ki, evvelki saṭr ma'nāsına ya nībaşiret bu kānūn-ı zāhiriñ ḥalāfıncadır ki, ne qadar nuqūş-ı efkārdan sāde olsa o qadar maqḥbūl olur.

سر زلف تو نباشد سر زلف دکری / از برای دل ما قحط پریشانی نیست

9. Ser-i zūlf-i tū ne-bāşed ser-i zūlf-i digeri/ Ez-berāy-ı dil-ı mā qaḥṭ-ı perīşānī nīst³

¹ Her kim pişmanlık zehirine tahammülü yoksa pervasızlık kadehini ağızına koymaması daha iyidir.

² Kendi aydın olan gönlünün levhasını basitleştir çünkü basiret, alın hatlarının karalığına değildir.

³ Senin saç ucun olmazsa başkasının saç ucu var, bizim için perişanlığın kıtlığı yoktur

Seniñ zülfün başı olmaz ise maḥall-i ‘alāka bir ğayrınıñ zülfünüñ başı olur. Bizim kalbimiz için perişānlık kaḥtı yoḡdur, ya‘nībī-ta‘alluḡ bulunmaḡ muḥāl. Elbette şāhib-i kalb olan taḡlidden ḥālī olamaz, murād perişānlık ise mecāzda ḡatı çoḡdur.

ازدها میشود این مار ز مهلت صایب / رحم بر نفس نمودن ز مسلمانى نیست

10. Ejdehā mī-şevēd īn mār zi-mühlet Şā‘ib/ Raḡm ber-nefs nemūden zi-müslümānī nīst¹

Şā‘ib bu yılan mühletten ejdehā olur, merḡamet edip nefse iltifāt etmek müslümānlıḡdan degildir. Eger taşdıḡ etmez isek me‘lūfātından birin terk etmeye ‘azīmet ile ejdehā olduḡun ve mühlete şāyeste olmadıḡın bilirsın ve ‘ādetü’llāh böyle cārī olmuşdur ki, her ne ḡadar ḡuzūz-ı nefsi ḡat‘la ḡatı eylesek [119a] yine Rabbi‘l-‘ālemīn ihyā edip sendeñ şevvāt ḡaleb etmeye başlar ve yine ḡatı edersin ve yine derilir. Hellūme cerrā mevt-i ḡabī‘ī gelinceye dek ve bunuñ sırrı budur ki, ‘abd-i mü‘mīn dā‘imā cehād-ı ekberde olup bir an kesb-i merātīb-i uḡreviyeden ḡalā’ olmaya ve şevvātına mürā‘āt edenlerde daḡi nihāyetine erişmiş yoḡdur; verdikçe ḡalebi ziyāde olup ḡā‘at-ı Allāh‘ı bi‘l-küllīye istişḡāl ederek encāmı yā inkār-ı āḡirete yā ta‘ḡīle yā ilḡāda yāḡūd esbāb-ı sü‘-i ḡātīmeden birine müncer olur. şerrinden mevlā-yı müte‘ālīñ luḡf u kerem ‘ināyetine şıḡınmışımdır ve *lā-ḡavle ve lā-ḡuvvete illā bi’llāh*².

GAZEL 59

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

از بزم نوبهار جهان بزم چیده ایست / دست نکار کرده رخ می کشیده ایست

1. Ez-bezm³-i nev-bahār cihān bezm-i ḡīdeīst/ Dest-i nigār kerde ruḡ-ı mey keşīdeīst⁴

¹ Ey Sâib! Bu yılan zamanla ejderha olur, nefse merhamet etmek müslümanlıktan değil.

² لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ : Yüce ve büyük olan Allah’tan başka güç ve kuvvet yoktur. İslam dininde bir zikir olarak kullanılmaktadır.

³ Bezm S: feyz T

⁴ Baharın meclisinden dünya düzenlenmiş bir meclisdir, sevgilinin eli yapmış; şarabın yüzü çizilmiştir.

Nev-bahārīn feyzinden cihān niẓām verilmiş bir meclisdir. Hınālanmış el, bāde-i encümen binā kadar ezhār-ı rengāreng-i bahār, bu taḥayyülāt-ı şā‘irāneye şāyestedir.

هر موج سبزه طرف کلاه شکسته است / هر داغ لاله چشم غزال رمیده ایست

2. Her mevc-i sebze taraf-ı külāh-ı şikeste est/ Her dāğ-ı lāle çeşm-i gāzāl remīdeīst¹

Sebzelerin leṭā’if-i nesemāt ḥāşıl olan mevci leṭāfet ü nezāketde bir dil-berīn başında bir tarafā mā’il olan külāh-ı egrī tarafıdır. Her lāleniñ dāğ-ı zerāfetde şayyād-ı cefā mu‘tāddan ürkmüş gāzāl-ıñ çeşmidir. Uşul u zavābıt-ı kā’inātdan ḥabīr olan merḥūmuñ eczā-yı kā’ināta bu nisbetleri etmesiniñ cihetin bilir, tül-i kelāma muḥtāc olduğıün terk olundu.

باغ از شکوفه لیلی چادر گرفته / از لوله کوه عاشق در خون طپیده ایست

3. Bāğ ez-şükūfe Leylī-i çādır girifte/ Ez-lāle kūh ‘āşık-ı der-ḥūn ṭapīdeīst²

Bāğ-ı şükufeden başına çādır örtünmüş bir Leylī’dir. Dağ, lāleden kana müstağrık olmuş bir ‘āşıktır. Leylī-i çādır girifte ta‘bīri ma‘şūkāt-ı ‘ālem-i fānī zımnında mestüre olan ma‘şūkāt-ı [119b] bākiyeye işaretdir ki, nefside erbāb-ı taşfiye, müşāhede ederler.

هر زلف سنبللی شب قدریست فیض بخش / هر شاخ پر شکوفه صبح دمیده ایست

4. Her zülf-i sünbülī şeb-i kadrīst feyz-baḥş/ Her şāḥ-ı pür-şükūfe şabāḥ-ı demīdeīst³

Her bir sünbülün zülfü bir kadir gecesidir, feyz bağışlayıcı da‘vā-yı mücerred görünür; lākin ehline müdelleldir. Her şükūfe ile memlū olan budak bir zühür etmiş şabāḥdır, yıldızlarla maḥall-i fecre teşbīh cihetinden güyā muḥaddeme-i tülū‘-ı āftābı zikrle mü’eşşir, ḥaḳīkī ḥürşidini tezkīr eder.

¹ Her yeşilliğın dalgası kırılmış şapkanın yanındadır, her lalenin yanığı ürkmüş bir ceylanın gözüdür.

² Dağ çiçeklerden çarşaf giymiş Leylī’dir, dağ laleden kanda boğulmuş bir ‘āşıktır.

³ Her sünbülün saçı bereket bağışlayan bir kadir gecesidir. Çiçek dolu bir dal doğan sabahtır.

هر برک سبزه طوطی شیرین تکلمی / هر شبنم کلی نظر پاک دیده ایست

5. Her berg-i sebze tūṭī-i šīrīn tekellūmī/ Her şebnem-i gülī naẓar-ı pāk-dīdeīst¹

Her bir yeşil yaprak bir şīrīn tekellūm tūṭīdir, lākin āyīne-i ẓalble söyler. Her bir gülūñ şebnemi bir pāk nazarlı çeşmdir. Şüretde ya'niñsān-ı kāmīl gibi bu kā'inātda pāk görür, alçağ görmez.

از لاله بوستان لب لعلی است خونچکان / از جوش کل چمن رخ ساغر کشیده ایست

6. Ez-lāle būstān leb-i la'lī est hūn-çekān/ Ez-cūş-ı gül çemen ruḥ-ı sāğar keşīdeīst²

Lāleden būstān bir la'l gibi dudakdır, ẓan ẓamar ve gülūñ ẓaynamasından çemen sāğar çekmiş bir yanağdır. Eger bu cihetden temāşā edersen mecāz, mecāza duḥūl edip ẓaṅtara muḥkem olur; yok te'şīrāt-ı bāṭına yüzünden nazar olunur ise ḥaḳīḳat mecāza duḥūl eder.

عالم زابر موج پریراد میزند / مهد زمین سفینه طوفان رسیده ایست

7. 'Ālem zi-ebr mevc-i perī-zād mī-zened/ Mehd-i zemīn sefīne-i tūfān resīdeīst³

'ālem, seḥābdan mevc-i perī-zād urur; zemīn mehdi tūfāna uğramış sefīne gibidir. Çünkü nev-bahārīñ evşāfıyla yürüyüp cümle-i levāzımından ebr ü emṭāra müte'alliḳ teşbihātdan havādaki pāre pāre bulutları beyne's-semā' ve'l-arz perīlere ve zemīn keşret-i emṭardan tūfān-resīde gemiye beñzer, demiş oldu.

شیرینی نشاط جهانرا گرفته است / صبح از هوای تر شکرآب دیده ایست

8. Şīrīnī-i neşāt cihān-rā girifte est/ Subḥ ez-havā-yı ter şeker-i āb dīde est⁴

¹ Her yeşilliğin yaprağı tatlı konuşan bir papağandır, her çiçeğin çiğ tanesi temiz bakışlı bir gözdür.

² Laleden gülbahçesi kan dökülen lal dudaktır, gülün fazlalığından yeşillik kadeh kaldırmış bir yüzdür.

³ Dünya buluttan peri çocuğu dalgası vurur, yeryüzünün beşiği fırtınaya varmış bir gemidir.

⁴ Neşenin tatlılığı dünyayı doldurmuş, sabah rutubetli havadan dolayı şeker nemli olmuştur.

Sürür u neşâtiñ [120a] halâveti cihâni tutmuşdur, şubh ruṭübetli havâdan bir şeker-i âb-dîdedir; ya'nî şu doğunmuş şeker gibidir. Bahâr şabâhlarının keşret-i şebnemle olan keyfiyetin taşvîridir.¹

این قامتِ خمیده و عمر سبکعنان / تیر کشاده و کمال کشیده ایست

9. İn kâmet-i hamîde ü 'ömr-i sebük-'inân/ Tîr-i güşâdeî ü kemân-ı keşîdeîst²

Bu ihtiyârlık sebebiyle egilmiş kâmet ve çâpük yürüyüşlü 'ömr bir açılmış ok ve bir çekilmiş kemândır. Ya'nî şebât u tevaḳḳuf şüretinde ise de mevhümdür.

صایب همین بود دل بی ارزوی ما / امروز زیر چرخ اکر آرمیده ایست

10. Şâ'ib hemîn bûd dil-i bî-ârzû-yı mâ/ Emrûz zîr-i çarḥ eger âremîdeîst³

Şâ'ib, hemân bu bizim ârzûdan ḥâlî gönülümüzdür; eger bugün taht-ı felekde bir iztîrâb u ḳalâḳdan ḥalâş olup ḳarârlaşmış var ise, zîrâ medâr-ı ḥarekât-ı benî âdem icrâ-yı ârzû üzeredir. Hemân bu ğâ'ile def' olduğu gibi ḥavâriḳ-ı 'âdâtiñ evveli cennete maḥşûş ni'amlardan râḫatlıktır ki, dünyâda bundan ğayrı bir vechle taḥşîli mümkün degildir ve bu râḫatı kesbiñ a'zam ve sâ'ili mevti taḳrîb ü icrâ-yı shevâtı teb'îd etmektir ve mefâsid-i kevnîyeniñ a'zamı mevti teb'îd etmeden zuhûr etdiği ednâ te'emmül ile zâhir olur.

GAZEL 60

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

مهر را در چشم تنک نرّه نور دیگر است / بحر را در تنکنای قطره شود دیگر است

1. Mihr-râ der-çeşm-i teng zerre nûr-ı dîger est/ Baḥr-râ der-tengnâ-yı ḳaṭre şûr-ı dîger est⁴

¹ Sürür u neşâtiñ ḥalâveti cihâni tutmuşdur, şubh ruṭübetli havâdan bir şeker-i âb-dîdedir; ya'nî şu doğunmuş şeker gibidir. Bahâr şabâhlarının keşret-i şebnemle olan keyfiyetin taşvîridir S: Neşâṭ ḥelâveti cihâni ihâta etmişdir, şubh ruṭübetli havâdan şuya uğramış şeker gibidir. Güyâ eyyâm-ı bahârîñ keşret-i emṭâr ve ruṭübet-i şebnemle olan keyfiyetindeki ḥalâvet müşâhedeyi vaşf eder T

² Bu bükülmüş boy ve hızlı geçen ömür, açılmış bir ok ve çekilmiş bir yaydır.

³ Ey Sâib! Eğer bugün feleğin altında bir uyuyansa bizim dileksiz gönülümüz buydu.

⁴ Güneş, zerrenin kıskanç gözünde başka ışığı vardır, denizin damla sıkışıklığında başka bir tuzu vardır.

Şemsiñ çeşm-i teng-i zerrede başka nūru vardır, bahrîñ tengnā-yı katrede özge şūru vardır. Meşelā zerre mihirden āyine-i çeşmine muntabı‘ olan miqdārı nūra gereği gibi nazar edip kendi hayşiyetinden te‘emmül etdikde her-çend bir vechle nisbet kabūl etmez ise de zarūrî hūrşidîñ ‘azamet kadrına ittılā‘-ı tām hāşıl edip gāh kendi vücūd-ı ‘ariyet-nümūdîñ mahv ve gāh bürhān-ı intibā‘, kaba meyle havādar şahv olup mābihü‘l-ittihādına yüzden ve mābihü‘l-ımtiyāz [120b] ne cihetden olduğun taḥkīk etdikden soñra şems benim zātıma hūlūl etmiş degil ve beynimizde ittihāddan fehm olunan ma‘nā bir cihetden el verir ise cihet-i uhrādan muḥāl ve inkişām bir vechle taşavvur olunmayınca hayretde bu mes‘eleyi idrāk etmeyen zerrelerle müsāvî olur ammā evvelce takrîr olunan merātib-i zevkiyeyi kat‘ etdikden soñradır ve ikinci mişālî bahrîñ katrede başka şūrî vardır ki, bahrîñ ‘aynı demekde kâbildir ve ğayrı demekde kâbildir. Tafşil-i mezkūruñ tıbkı olmağ üzere irād eyledi. Bu vādilerde merḥūm katı çok cevelān etdiğiçün maḥalli geldikçe birer miqdār tafşil ile cümle-i merām muṭāla‘a edene ma‘lūm olur; yoksa uşūl-i kavm üzere yazılsa bu matla‘ı maḥşūş bir risāle etmek mümkündür ve taşavvufda kıyāsıñ nef‘-i ‘azîmi nümāyān olur.

میگشدد مجنون ما از صحبت لیلی ملال / از جهان دم کرده را با خود حضور دیگر است

2. Mî-keşed Mecnūn-ı mā ez-şoḥbet-i Leylî melāl/ Ez-cihān rem kerde-rā bā-ḥod ḥuzūr-ı dīger est¹

Bizim Mecnūn’umuz Leylā’niñ şoḥbetinden melāl çeker, cihāndan nefret edenlerin kendi zātlarıyla başka ḥuzūrları vardır. Bu ma‘nā mecāzîñ ḥaḳīqate taḥavvülünün şūretidir ki, levāzım-ı sülūk kuvvet-i ‘aşkla tekmiḻ olup kuvā vu ḥavāsîñ müte‘allıḳatı fānî olduğda nā-gāh tecellî olup şāhidî merḥūmuñ bu mısrā‘ın kâ‘im-maḳām vird edinir, her ne dilerseñ var, iste sen de bu daḫi ma‘lūm olsun ki şūfiye ‘indinde si‘at-meşreb elzem-i levāzımdandır ve şadr-ı evveli te‘emmül edip aşḫāb-ı kirāmîñ her birinden rivāyet olunan aḥādîş-i şerīfeyi teftiş ü tefahḥuş etsek taḥkīk edersin ki, *kellimi‘n-nāse ‘alā-kaderi ‘uḳūlihîm*² kavā‘id-i mer‘iyeden olup her kulağ delik ve her delik kulağ olmaz.

¹ Bizim Mecnūn, Leylî’nin sohbetinden usandır, dünyadan nefret edenler kendisiyle başka huzuru var.

² كَلِمَةُ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ: İnsanlarla zekalarına göre konuşun. Hz. Muhammed’in hadisidir.

ترک شهوتهاست حور و خانه پردازی قصور / در بهشت اهل دل حور و قصور دیگر است

3. [121a] *Terk-i şehvethāst hūr u ḥāne-perdāzī kuşūr/ Der-bihişt ehl-i dil hūr u kuşūr-i dīger est*¹

Şehvetleri terk etmek hūr u ḥāne-i ḳalbi maẓhar etmek kuşūrdur, evliyāu'llāhın cennetde başka hūr u kuşūr vardır ki, 'avām-ı mü'minīn andan gāfillerdir diyü işāret buyurduḡu cennet bi'z-zāt nefis-i nāṭıḳada şehvāt-ı fāniye ile setr olunmuştur. Her kim şürūtuyla şehvātın ḳaṭ' etse merḥūmuñ buyurduḡu hūr u kuşūru ve envā'-ı fevākih ü reyāhin ve enhār-ı cāriyeler ve sürer merfū'alar nefsinde müşāhede eder ve gāhice gāyet kuvvetde bulunup gözlerin açdıḳdan şoñra daḫi vāfir müddet nūr-ı başar, başiretle ittihād edip re'yü'l-'ayn şühūda mālİK olur.

نیست کج بین را زناز آن بهشتی رو خبر / ورنه هرچین جبین آغوش حور دیگر است

4. *Nīst kec-bīn-rā zi-nāz-i ān bihiştī-rū ḥaber/ Verne her çīn-i cebīn āḡūş-ı hūr-ı dīger est*²

O cennetlik yüzlünüñ nāzından ve eṭvār-ı derecāt-ı ḥaseninden kec-bīniñ haberi yokdur. Yoksa anıñ çīn-i cebīni ki, 'Alāmet-i ḡāzabdır başka hūriniñ āḡūşudur. Bu maẓmūn daḫi sābıḳā zıkr olunan celālde cemāl müşāhedesiniñ mişālidir ki, şūret-i mecāza ifrāḡ edip lāübālī naẓm eder; lākin ne söylediḡi taḳrīre şıḡışmaz. Münāsib aḫbābla şöḫbeti mümkindir, anıñiçün vaḳtimizde ḫaḳīriñ meşrebinde müteşerri' şūfīniñ şöḫbetine mülāzemet bey'atdan a'lādır; zīrā bey'ate ri'āyet müşkildir.

چشم کوته بین زاختر میکند یاری طمع / استعانت مور عاجز از مور دیگر است

5. *Çeşm-i kūteh-bīn zi-aḫter mī-küned yārī ṭama' / İsti'ānet mūr-ı 'āciz-rā zi-mūr-ı dīger est*³

Ḳışa görücü göz, yıldızdan yārlıḳ ṭama' edip sa'ādet istifādesi ḳaydına düşerler. Mişāli, 'āciz ḳarıncañ isti'āneti başka kendi gibi ḳarıncadan [121b] olduḡu gibidir. Bu

¹ Şehvetleri terk etmek, huri ve ev tasarlamak kusurdur, gönül adamının cenetinde başka huriler ve saraylar vardır.

² O karamsar, cennet yüzlünün işvesinden haberi yok, yoksa alınıdaki her kırışık başka bir hurinin kucağıdır.

³ Kıskancın gözü yıldızdan yardım alma hırsı vardır, âciz olan bir karıncanın başka bir karıncadan yardım istemesidir.

ta‘ayyünātından kaç‘-ı nazar edenlere göredir, yoksa mazāhir-i esmāyi tahkik eden erbāb-ı sülūk zerreden bile istimdād edebilir. Ahter kıanda kıaldı? Zīrā ‘ulūviyāt u süfliyātta mü‘eşşir-i haķikī birdir. *Men lem yeşkürü’n-nāse lem yeşkürü’llāh¹* nizā‘ı kaç‘ edip tarafeyniñ haķkıında bürhān-ı kıatı‘ olabilir.

کرد لشکر نخوت شاهان یکی سازد هزار / حسن را در روزگار خط غرور دیگر است

6. Gerd-i leşker naħvet-i şāhān yekī sāzed hezār/ Hüs-n-rā der-rūzgār hatt ğurūr-ı dīgerest²

‘Askeriñ tozu şāhāniñ kibriniñ birin biñ edip mehābetli gösterir, hüsniñ hatt eyyāmında başka ğururu vardır. Gāhice hātır-ı aħbāba şafā-baħş olmak için mecāza geldi. Zann olunur bu beytinde ğururuñ sebebi maħbūbuñ bir ālāy derdmendleri bu vaķtde ziyāde olup eyyām-ı devlet-i hüsniñ anlara nisbet ibtidāsı olunca dil-berde tāze-rūluķ eyyāmınıñ kıadrin bilir ve bilmez. Güzerānı eşnāsında envā‘-ı şīveler meşķında mahāret tahşil etdigine bināen der-beyne’t-tüccār bu üslūba tavk satıcı derler.

حسن معنی را بود صایب ز خود عین الكمال / طوطیانرا حرف شیرین چشم شور دیگر است

7. Hüs-n-i ma‘nī-rā büved Şā‘ib zi-ħod ‘ayne‘l-kemāl/ Tūṭiyān-rā ħarf-ı şīrīn çeşm-i şūr-i dīger est³

Ey Şā‘ib! Hüs-n-i ma‘nāniñ kendinden ‘ayne‘l-kemāl hāşıl olup nazar işābet eder; zīrā tūṭilere tatlı söz başka diğergündür. Bu ma‘nā meşhürdür, kendi kendime nazar degdi, derler.

GAZEL 61

Mefā‘ilün/fe‘ilātün/Mefā‘ilün/fe‘ilün

¹ مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ: İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a şükretmez. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² Ordunun tozu padişahların bir kibirini bin yapar, devirde ayva tüyleri güzellik için başka bir gururdur.

³ Ey Sâib! Anlam güzelliğinin kendisinden nazarı vardır, papağanların tatlı konuşmaları başka bir kem gözdür.

اگرچه کعبه مقصد نصیب هر دل نیست / زیافتادن این راه کم منزل نیست

1. Egerçi Ka‘be-i maqşad naşīb-i her dil nīst/ Zi-pā fütāden-i īn rāh kem zi-menzil nīst¹

Egerçi maqşad Ka‘besi her qalbe naşīb degil ise de bu yolda ayaqdan düşüp ‘aciz olmak sā‘ir-i maqşadlarda menzile vuşūldan kem degildir. Ayaqdan düşmek ta‘bīri merātīb-i hayretten birine şarf olunur gerek, [122a] yāhūd vūs‘atı şarf edip keşf-i gıṭādan bir şey’e nā‘il olmamaqdan ‘ibāret ola, bu ise be-yedihi’l-hayr vaşfiyla mevşūf olan Rabbi’l-‘ālemīn ‘inde o ‘abde nisbet, maḥcūb olmak enfa‘ olduğu cihetden menzilden kem degildir demek ola. Be-her-ḥāl her tarīḳiñ şerefi menziliñ şerefine merbūṭ olunca ayaqdan düşdü yāhūd yolunda olanları ve geri qalanları merātibiyle mükerrerem olacaqlarında şübhe yoqdur.

بمغز بیش رسد فیض کل ز دستہ کل / وکرنه زور جنون عاجز سلاسل نیست

2. Be-mağz biş resed feyż-i gül zi-deste-i gül/ Vegerne zūr-ı cünūn ‘aciz-i selāsil nīst²

Gülüñ feyzi gül-destesinden mağza ziyādece erişir. Cem‘iyet sebebiyle bu münāsebetle mecānīn-i ‘aşkıñdır, zincir olmasına ‘özl-ḥ‘āhliq zımnında buyurur ki, böyledir; yoqsa cünūnuñ zūru ‘aciz-i selāsil degildir. Lākin mecmū‘-ı himmetin ve feyzin cünūna kaşr etmeğiçün gül-destesi gibi zincire müdāra eder ve vāḳı‘u’l-ḥāl ekşer-i mecānīn zinciriñ daḥi kaydına düşmezler, eger cünūn kāmīl ise.

مکش عنان بسخن از طلب که همچو قلم / سخن براه کند رهروی که کاهل نیست

3. Me-keş³ ‘inān be-sūḥan ez-ṭaleb ki hem-çū qalem/ Sūḥan be-rāh küned reh-revī ki kāhil nīst⁴

Söze meşgūl olup ṭalebden ‘azīmetiñi döndürme, zīrā bir yolcu ki, kāhil degildir, qalem gibi şoḥbeti yürüyerek eder; me‘āl-i maẓmūn budur. Murdı evvelā her ḥālde Rabbi’l-‘ālemīn’iñ ḥāliq olduğın müşāhedeye imā der ki, eger sālik aḥbābıyla şoḥbet

¹ Her ne kadar hedef Kabesi herkese nasib olmazsa, bu yolda yorulup düşmek hedefe ulaşmaktan daha az degildir.

² Gül buketinden gülün bereketi beyne daha fazla ulaşır, yoksa deliliğın gücü zincire aciz degildir.

³ Me-keş S: Me-kün T

⁴ Konuşmaya başlayıp isteğinden vazgeçme çünkü söz, kalem gibi yoluna devam eder ve tembel degildir.

eşnâsında kelimâtıñ elsineden zühürin ve tertîb-i hurûfla terkîb-i müfhem bilâ-tevaḳḳuf şudûr etdiğin müşâhedeye meşgûl olsa hem sülûk u hem şoḥbet etmiş olur qalem gibi ve bu hâlet evsatlarda cārîdir. Eger bundan bir perde içeri te'emmülüne ḳâdir olur ise ekşeri 'ulemânıñ hayretde ḳaldığı mes'elelerin menba'ına vâşıl olur ki, nihâyete ḳarîb-i ricâlu'llâhıñ hâlidir ve hem kendiniñ [122b] 'âdetine irşâd u terḡîb eder ki, eger şâ'ir bulunur isek mecâza ḥaşr edip ma'ânî-i ḳudsiye tedârîkiyle mezâyâ-yı ḥaḳîḳat nazmından ḡaflet etme ki, bu daḡi bir sülûk-ı mevzûndur.

گذشتن از لب میگون یار دشوار است / وگرنه از می کلرنک توبه مشکل نیست

4. Güzeşten ez-leb-i meygûn-ı yâr düşvâr est/ Vegerne ez-mey-i gül-reng-i tevbe müşkil nîst¹

Yârıñ leb-i meygûnundan geçmek güçdür, siyyemâ tatdıḳdan soñra ve illâ bâde-i gül-renkden tevbe müşkil degildir; sebab-i işkâli taşavvur etmek murâd olunsa yine müşâkele zühûr eder. Zîrâ bâdeye ta'alluḳ cihet-i vâḡidedendir ammâ bir dil-bere 'alâḳa gilin güle 'alâḳasıdır.

دل تو لنکر تسلیم را زکف داده است / وگرنه موج خطر هیچ کم ر ساحل نیست

5. Dil-i tû lenger-i teslîm-râ ze-kef dâde est/ Ve'gerne mevc-i ḡaṭar hîç kem zi-sâḡil nîst²

Seniñ ḳalbiñ lenger teslîmi elden ḳoyu vermişdir, yoksa mevc-i ḡaṭar bu lengere mülâzemetle sâḡilden kem degildir. Bu mazmûnuñ şûreti beyne'n-nâs çok vâḳı' olur, aşlı mes'ele Rabbi'l-'âlemîn'iñ taḳdîri elbette cārî olur. Lâkin ḳavlda kemâl-i teslîm olunca luṭfla mu'âmele olunup mādde-i teslîmden şuverî ve ma'nevî bir selâmet zühûr eder ki, 'aḳla ḡayretle birbirine şu âdemiñ ḡalâşı mutaşavvir degildi diyü muḡâvere ederler.

نکرد کریه ما در دل فلک تأثیر / کنه تخم چه باشد زمین چو قابل نیست

¹ Sevgilinin şarap gibi dudaklarından vazgeçmek zordur, yoksa tövbenin gül renkli şarabından zor değildir.

² Senin gönlün teslim olma çapasını kaybetmiş, yoksa tehlike dalgası sahilden hiç az değildir.

6. Ne-kerd girye-i mā der-dil-i felek te'şīr/ Günāh-ı tuḥm çi bāşed zemīn çū ḳābil nīst¹

Bizim bükā vu feryādımız ḳalb-i felege te'şīr edip murādımız üzere dönmedi. Tuḥmuñ günāhı ne ola? Çünki zemīn ḳābil degildir. Güyā gözyaşı dānelerin tuḥm taşavvur etmişdir. Murādı eger felek ve eger melek ve eger beşer her ḳaḅsından āşār-ı celāl ü cemālden bir şey' mütevaḳḳı' olursa mü'eşşir ḫaḳīḳatiniñ irādesine merbūṭ olduḅun ifādedir.

بهر چه میکند آتش سپند من راضی است / مرا امید شفاعت ز اهل محفل نیست

7. Be-her çi mī-küned āteş sipend-i men rāzī est/ Me'rā ümīd-i şefā'at zi-ehl-i maḥfil nīst²

[123a] Āteş her ne eder ise benim sipendim rāzıdır. Hāl-i meclisden bizim ki, şefā'at ümīdimiz yokdur. Ya'nī çeşm-i başireti bī-ḡiṭā olanlarıñ ḫāli böyledir. Ḥaḳḳu'l-yakīn kendi ḫāliḳinden āşārı müşāhede edip kemāl-i teslīm izḫār ederek yine recā-yı luṭfu ve ümīd-i keremi aña maḥşūş olup aḅyār görmez ki, istimdād etsin ve bir belānın def'inde du'ā etmeyip kendi 'aḳlınca maḳām-ı şabra mülāzemet etmek mu'teber degildir. *Fe-levlā iz cā'ehüm be'sünā tazarra'ū ve-lākin ḳaset ḳulūbuhum*³ naşş-ı kerīminde mübtelāların ref'-i belāda 'adem-i tazarru'ın ḳasvet-i ḳulūba nisbet etmişdir ve ādāb-ı ilāhiyeden bir rükn-i 'aḅimü's-şān daḅi bu mes'eledir.

بهار را بخزان پرده دار میگیرند / شکسته رنگی عشاق از نه دل نیست

8. Bahār-rā be-ḫazān perde-dār mī-gīrend/ Şikeste rengī-i 'uşşāḳ ez-teh-i dil nīst⁴

Bahāra ḫazānla perde tutup bahār ḫāllerin setr ḳaydında olurlar, 'uşşāḳıñ şikeste-renk olmaları cān u gönülden degildir; zīrā bāṭında teşekkül olmaz. Lākin esrār-ı iltifāt-ı maḥbūbu ihfā için şüretā ḫazānı çehre görünürler ve belki bahār-ı ma'hūduñ şikeste-renk olmak ince bulut altındaki āftābı maḳāmındadır.

¹ Bizim ağlamamız feleḅin gönlünde hiç etki yapmadı. Toprak iyi olmadıḅında tohumun suçu nedir?

² Benim üzergim ateşin yaptıḅı her şeye memnundur, benim meclisde oturanlardan şefaāt umudum yoktur.

³ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ: Hiç olmazsa kendilerine tarafımızdan bir sıkıntı geldiḅinde içten bir niyazda bulunsalardı. Kur'an, 6. Sure, 43. Ayet.

⁴ Bahara sonbaharla perde tutarlar, aşıkların renklerinin kırık olması can u gönülden deḅil.

حجاب نیست ز هم حسن و عشق را صایب / میان ذره و خورشید چرخ حایل نیست

9. Hicāb nīst ze-hem ḥüsn ü ‘aşq-rā Şā’ib/ Miyan-ı zerre vü ḥurşid çarḥ ḥā’il nīst¹

Şā’ib ḥüsn ü ‘aşkıñ birbirinden hicābı yoḡdur, bilā-tekellüf görüŷürler. Mişāli budur ki, zerre ile ḥurşidiñ beyninde felek ḥ’āil degildir. Ya’nī esbāb-ı men’den a’zamı felek olsa gerek, o daḥi bu ḥuŷuŷa mudāḥile eylemez; zīrā münāsibāt-ı zātiye hicāb ḳabül etmez.

GAZEL 62

Fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilün

از تهی دستی ز بی برکان خجالت کار ماست / سر بزیر انداختن چون بید مجنون یار ماست

1. Ez-tehī-destī zi-bī-bergān ḥacālet kār-ı māst/ Ser be-zīr endāhten çün bīd-i mecnūn bār-i māst²

Tehī-destlikden nāŷi bī-bergān u fuḳarādan ḥacālet bizim işimizdir. [123b] Baŷı aŷaḡa atmaḳ bīd-i mecnūn gibi bizim meyvemizdir, zīrā ŷāḥsār iḳbālimizden ümīd, ŷemer edenlere iḥsān etmeye ḳadrımız olmayınca be-her-ḥāl ḥacālet der-kārdır ve ḥaḳīḳatde himmetle ḳudret nādīr cem’ olur.

پیش ما جز بیخودی دیگر متاعی باب نیست / خود فروشی بنده بیصاحب بازار ماست

2. Pīŷ-i mā cüz bī-ḥodī dīger metā’ı bāb nīst/ Ḥod-fürüşī bende-i bī-ŷāḥib-i bāzār-ı māst³

Biz erbāb-ı ḥaḳīḳat ‘inde bī-ḥodluḡdan ḡayrı bir metā’ bāb u rāyic degildir. Ḥod-fürüşluḡ bizim bāzārımızıñ bende-i bī-ŷāḥibidir, ya’nī ŷāḥibsiz bende bāzārda nice müteḥayyir ü ser-gerdān ve müŷterīleriniñ ‘adem-i raḡbetinden mükedder ise o daḥi öylecedir. Ḥod-fürüşluḡ münāsebetiyle bende-i bī-ŷāḥib ta’bīri merḥūma maḥŷuŷ siḥr-i belāḡatdandır. Ma’lūm ola ki, kendini ŷatmaḳ birḳaç türlüdür; birisi, nefsi kendi ‘inde

¹ Ey Sâib! Güzellik ve aşkın birbirinden ḥşcabı yoktur, zerre ve güneşin arasında felek engel deḡil.

² Eli boşluktan fakirlerden utanmak bizim işimizdir, salkım söḡüt gibi başımızı eḡmemiz bizim meyvemizdir.

³ Bizim için kendinden geçmeden başka bir mal geçerli ve deḡerli deḡil, kendini satmak bizim pazarımızda sahibi olmayan köledir.

‘ālim ü fāzıl ve söz añlarlıkda kāmıl olduğın tahkik edip emşāline kendini şatmak biri daħi kendiniñ ‘ayār-ı kemālî nākış olduğın bilir ammā bir zarūret sebebiyle āħirlere şatar bu kısmı evvelkiden aħafdır. Bir kısmı daħi ne aldığın bilir ve ne şatdığını derk eyler, lākin şūret hālî ħod-fürüşlük gösterir. Bu ekşer-i ‘avāmîñ kārıdır ve bir kısmı daħi kör, görmez ise sezer; rütbelerinde ma‘iyet-i ilāhiyeye kemāl-i yakīn kesb edip beni t̄a‘atında cehdini bezl edenlerden görsün diyü sevād-ı leyālīde, dergāh-ı Rabbi’l-‘ālemīn’e yüzün sürüp bildigi rütbe-i niyāz u namāzında mübālağa edip ma‘nāda kendisi Rabbi’l-‘ālemīn’e şatar. Bu rütbedir ki, giderek Şā’ib’iñ zıkr etdigi bī-ħodluk ‘ālemine çıkar, hāl-i maq̄bül u kemāl ma‘kūldur.

این که از ما دست سیلاب حوادث کوتاه است / نیست از کرد نکشی از پستی دیوار ماست

3. Īn ki ez-mā dest-i seyl-āb-ı ħavādiş küteh est/ Nīst ez-gerden-keşī ez-pestī-i dīvār-ı mā¹

[124a] Bu hālet ki, bizden seyl-āb ħavādişīñ eli kışadır, ta‘addī edemez. Bizim gerden-keşliğimizden degildir, belki bizim dīvārımızñ alçaqlığındandır; zīrā seyliñ ‘ādeti ecsām-ı ‘āliyeleri ħarāb edip önünde bulduğı ebniyeleri vīrān etmektir ammā dīvār seyliñ ayağından alçaq bulununca üzerinden geçip aslā zarar edemez. ‘abdiñ beliyātla hālî daħi böylecedir, evvelā me’kil ü melbes ü meşrebinde zarūrete kaşr eden kimseniñ ħānesine sārīk teveccüh etmez ve bir şūretle girse sirkat edecek şey bulamaz. Sā’ir-i belālardda böylecedir, ħarekāt u sekenātında istikbār etdikçe beliyāt mu‘addile fi’l-hāl zuhūr eder.

پنبه برمیگیرد از مینا می پر زور ما / مهر خاموشی سپند گرمی بازار ماست

4. Penbe ber-miğired ez-mīnā mey-i pür-zūr-ı mā/ Mühr-i ħāmūşī sipend-i germī-i bāzār-ı māst²

Penbeyi bizim pür-zūr olan bādemiz, şişeniñ ağzından atar; sükütluğ bizim bāzār-ı derūnumuzuñ germiyetiniñ sipendidir. "İkinci mışra‘da germiyet bāzārımıza göz degmemek için sipend sükūtu buħūr ederiz diyü idd‘ā murād eder ve fi’l-vākı‘

¹ Olayların seli bize yetişmemesi asilikten değil, duvarımızın kısıklığındandır.

² Bizim güçlü şarabımız, şişeden pamuğu alır; sessizlik mührü bizim pazarımızın bereketinin üzerliğidir.

bereketime şāyeste emri bilā-tevaḳḳuf söylemek kızbe ḥaml olunup taṣdīḳ olunmamağı müstelzemdir ve ‘ayn işe kemāle ta‘lluḳ eder; mā-lehüm minhü".¹ Atılır ve maḥalline mülāzemet edemez, ya‘nī ba‘z söylenmeyecek esrārı söylediğimiz mūcibsiz degildir. Elbette bir söylediği ki, emrine muḥālifet olunmaz, derūnumuzda mużammerdir. Bu ma‘nāyı bir sırr-ı ‘aẓīmü’ş-şāna vāşıl olup ketm kaydına düşenler bilir, siyyemā aşlında meşrebi daḥi ketme me‘lūf olmaya.

كلشن آرا سوادنامه سربسته نيست / ورنه ان كل پيرهن در غنچه منقار ماست

5. Gülşen-ārā-rā sevād-ı nāme-i ser-beste nīst/ Verne ān gül pīrehen der-ḡonca-yı minḳār-i māst²

Gülşen-ārānīñ ya‘nībāḡbānīñ ser-beste olan nāmeyi okuyacak kadar isti‘dādı yokdur, yoksa o gül pīrehen bizim ḡonca gibi olan menḳārımızdadır. Evvelā sevād-ı mutlak okumak ma‘nāsına müsta‘meldir ki, fūlānīñ sevādı yokdur demek yazı okuyamaz demekden kināyedir ve bülbülün menḳārı şūretine ḡonca derler ve o şūretde peykāna ḡonca-ı peykān derler, ıṣlāḥdır. [124b] Bu münāsebetle ‘āşık cemāl-i ma‘şūkuñ şöhretine bā‘iş olmak münāsebetin cem‘ edip *ennehü le-ḥaḳḳu mişle mā enneküm tentiḳun*³ āyet-i kerīmesine işāret ḳaşd eyledi ki, bundan evvelki beytinde ketm-i esrār edemedğine i‘tizārīñ esāsı olmak üzere irād eyledi. Bizler daḥi bir miḳdār izāḥ, muḳteẓā-yı şāriḥine teba‘iyetle ‘ilāve eyledik. Eger aşlında kütüb-ı ḳavmı muṭāla‘a etmiş, ‘ārifē muşādefe eder ise bu ser-rişte aña kifāyet eder. ‘Avām-pesend olsun der isek bülbülün feryādı gülün cemālī içündür diyü ednā mülābese ile gül bülbülün aḡzında taşavvur olunmuş şūretinde bir maẓmündür. İ‘tibārī saña da el verir ve bāḡbān bu şūretde te‘vīl iḳtizā etmez. "Güyā bāḡbān ki, gülşen-ārā ta‘bīr eyledi, açılmış ve yāḥūd açılmaya müsta‘id ḡoncaları ḥimāyete meşḡuldur, yoksa eger memhūr-nāmeleri okumaya isti‘dādı olsa gülü bülbülün menḳārında müşāhede eder idi demek ister ki, murādı *tenāhā’l-ḳaderü fī-ḥalkı’l-beşer*⁴ demektir."⁵

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Bu kısım diğer nüshalarda bulunmamaktadır.

² Gül bahçesini süsleyenin aḡzı kapalı bir mektubu okuyacak kadar eğitimi yoktur, yoksa o çiçekli elbise bizim gagmızın ḡoncasındadır.

³ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلُ مَا أَنْكُمْ تُنطِفُونَ: Bu tıpkı sizin konuşmanız kadar gerçek. Kur’an, 51. Sure, 23. Ayet.

⁴ تتاهى القدر فى خلق البشر: İnsanın yaratılışında kaderin sınırlılığı vardır. Sufi kitaplarında kullanılan bir sözdür.

⁵ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Diğer nüshalarda bu kısım yer almamaktadır.

کوشه کیریرا بچشم خلق شیرین کرده است / خال مشکینی که در کنج دهان یار ماست

6. Gūşe-gīrī-rā be-çeşm-i halk şīrīn kerde est/ Hāl-i meşkinī ki der-künc-i dehān-i yār-ı māst¹

Halk gözünde ‘uzleti vü gūşe-gīrligi tatlı etmiştir, bir müşkili hāl ki, bizim yārimiziñ künc-i dehānındadır. Ya ‘nī bu hey’etde güzel oturmuştur ki, herkes öyle oturmak ister. Lākin taqlīd kabūl etmez, zīrā hāl o maḳāmda şerefū’l-mekān bi’l-mekān² rütbesindedir.

چون سبو در آشناییها کرانجان نیستم / زود میگردد سبک دوشی که زیر بار ماست

7. Çün sebū der-āşināyīhā girān-cān nīstem/ Zūd mī-gerded sebük dūşī ki zīr-i bār-ı māst³

Aşinālıklarda sebū gibi şekil degiliz. Bir omuz ki, bizim hamlimiziñ tahtındadır, çāpük hālāş olup hiffet bulur; ya ‘nībir ādem, mādde-i hayātla memlū olsa daḥi tūl-i şikletden nefret hāşıl olur; lākin vaşf-ı cemīl ile hiffet cem‘ olunca çekilir.

کرچه ما از جرب و نرمی مومیایی کشته ایم / هر کرا دیدیم صایب در شکست کار ماست

8. Gerçi mā ez-çerb ü nermī mūmyāyī geşteim/ Her ke-rā dīdīm Şā’ib der-şikest-i kār-ı māst⁴

Biz yağlılıktan ve yumuşaklıktan mūmyā olup kabūl-i inkisārdan hālāş olmuş gibiyiz [125a] ammā Şā’ib her kimi gördük ise bizim kārımızı şikest kaydındadır. Mūmyā iksir-mānendī, bir ‘azīzü’l-vücūd merhem olduğūçün her gören bir pārça kırıp aldıkları ‘ādetine bināen bu mażmūnu terbiye eyledi.

¹ Bizim sevgilimizin ağzının köşesinde olan siyah ben köşeye çekilmeyi halkın gözünde sevimli yapmıştır.

² شَرَفُ الْمَكَانِ بِالْمَكِينِ: Her yerin değeri o yerde yerleştirilen kişi açısından dır. Bir atasözüdür.

³ Şarap testisi gibi tanışmalarda yavaş iş gören değilim, bizim yükümüzün altındaki omuz hızlı hafifler.

⁴ Biz yağlılıktan ve yumuşaklıktan mummyalanmışızı kim görsek bizim işimizi bozmaya çalışır.

GAZEL 63

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

عطر ان گل بیرهن تا در هوا پیچیده است / بوی گل دودبست در مغز صبا پیچیده است

1. ‘İtr-ı ān gül pîrehen tâ-der-hevâ pîçide est/ Bûy-ı gül dūdîst der-mağz-ı şabâ pîçide est¹

O gül pîrehen dil-berîñ ‘aıtrı havāya şarılıp ‘ālemi ihāta edelden beri gülün rāyihası bir tütündür ki, şabānıñ mağzına şarılmışdır; ya‘nımağbūbuñ rāyiha-ı ‘aıtriyesine nisbet gül kokuşu şabāyı beynine tütün gitmiş kadar mükedder eder. Erbāb-ı isti‘dādîñ seher vaqtinde gülistān gaybdan rāyiha-ı tayyibe istişmām etdikleri şahîhdir. Hattā beyt-i muqaddesde harem-i şerîfe muttaşıl, seyyid-i Muştafā-yı Bekrî Hāzretleriniñ sa‘ādet-hānelerinde kendileriniñ tertîb buyurduğı şalavāt-ı şerîfeyi muqābele eşnāsında cenāb-ı vālā nişānlarına bir hālet-i zā‘ide ‘ārız olup mübārek mağāsınlarından güher-i şehvār bükā-rizān ve bu derdmend daği pişgāh-ı kerāmet destgāhlarında zānū-zede-i edeb ü hayrān iken olduğumuz hücre-i şakîre ki, harem-i şerîfdendir, bir rāyiha-ı tayyibe ile memlū oldu ki, şüret-i rāyihası ‘adem-i ülfetden nāşî ne kadar meşām-ı ‘anāşıra biğāne ise ez‘āf u muzā‘afı kadar dimāğ-ı cāna āşinā ‘ūd u ‘anber aña nisbet merhūmuñ buyurduğı gibi dūd-ı müstekreh, fakîr gāyet te‘eddübden gūşe-i çeşmele āyā nereden zuhūr eder diyü teftiş eder iken Hāzret-i Seyyid daği o galebe-i hālden bu rāyiha ile bîdār olup bu çākerlerine haţāb buyurdular ki, *mā hazā e‘r-rāyiha yā mollā²* bu haqîr daği *lā-edrî yā seyyedî!*³ deyip huşūrlarından taşra çıkarken [125b] mecāzib-i huddāmlarından biri o halvet-i hāşşanıñ pişgāhında kaylūle ederler imiş bir şiddetli bükā ile bîdār olup bî-mağābā halvetden içeri girip Hāzret-i Seyyid’iñ ayaklarına yüzünü hem sürer ve hem takrîr eder ki, hālā rü‘yāmda gülzār-ı firdevsi temāşā eder iken bir bāğçe kenārında bu münlā ile efendimi gördüm; ellerinde birer kitāb muqābele ederdiñiz deyince cümlemize birden bir hālet-i qudsiye müstevlî oldu ki, takrîri kâbil degildir. Bi-hāmdi’llāhi te‘ālā bu kadarca bu mazmūndan hışşadār olduğumuzu tağdiş-i ni‘met zımnında teberrüken bu mağāma şebt eyledik.

¹ O çiçekli elbisenin kokusu havada dağıldığı süreçte gülün kokusu, saba rüzgârının beynini dolduran dumandır.

² ما هذا الرايحة يا ملا: Ey Munla bu koku nedir?

³ لا ادري يا سيدى! Bilmiyorum Efendim.

از عرق هر حلقه چشم کریه الودی شده است / تا سر زلفش دکر دستِ کرا پیچیده است

2. Ez-‘araḳ her ḥalḳa-yı çeşm girye-ālūdī şüde est/ Tā-ser-i zülfeş diger dest-i ke-rā pīçide est¹

‘Araḳdan her ḥalḳası bir çeşm-i girye-ālūd olmuşdur, ‘acabā o dil-berin zülfü kimiñ elini bükmüşdür? Ya ‘nī o maḥbūbuñ zülfü yine bir ‘aşıḳın elini büküp ḥaddini bildirmiş, lākin o mu‘āmeleniñ taḳāzāsından kendi daḥi terleyip infi‘āl izḥār etmiş; murādı dil-berin ‘uşşāḳına etdiği cevır ü cefādan nedāmetine istidlāldır.

بر لب آب بقا از تشنکی جان میدهد / دستِ هرکس را که حیرت بر قفا پیچیده است

3. Ber-leb-i āb-ı beḳā ez-teşnegī cān mī-dehed/ Dest-i herkes-rā ki ḥayret ber-ḳafā pīçide est²

Āb-ı ḥayāt kenārında şusuzluḳdan cān verir bir kimsniñ ki, ḥayret elini ḳafasına bükmüşdür. Bu ma‘nā ‘ālem-i ḥayretiñ ta‘rīfinden bir nebzedir, yoḳsa mübālaḡa degildir; zīrā esrār-ı maẓāhir ve şü‘ünāta vāḳıf olanlar celb-i ḥayr u def‘-i şerri idrāk edemeyip ḥāllerine vāḳıf olmayanlar gāḥ cünūna ve gāḥ cezbe ve gāḥ ḥamāḳāta ḥaml edip demezler ki, bu şürete ifrāḡ eden ḥālet, elbette muḳtezāsın icrā eder.

سرو سیمین تو تا یکنای پیراهن شده است / برک کل از غنچه خود را در قبا پیچیده است

4. Serv-i simin-i tū tā-yektā-yı pīrāhen şüde est/ [126a] Berg-i gül ez-ḡonca-yı ḥod der-ḳabā pīçide est³

Seniñ serv-i siminiñ pīrāhenine yektā vu eş olaldan beri gül yapraḡı kendini ḡoncadan ḳabāya şarmışdır, aşlında gömleḡi ḳabā etdi ta‘biri sırrı ifşā etmeden kināyedir; ya ‘nī sen gümüş gibi serviñ pīrāhenle göstereli gül daḥi saña taḳlīd için kendini ḳaftān gibi olan ḡoncaya şarıp seniñ ‘aşıḳın olduḡu nümāyān oldu yāḥūd seniñ pīrāhenle ḥāşıl olan leṭāfet ü nezāketden gül ḥacil olup setr etmişdir.

¹ Terlemeden her göz halkası gözyaşıya bulaşmıştır, acaba onun saçının ucu artık kimin elini büküştür?

² Hayretin enseye büküğü herkesin eli devamlılık suyunun başında susuzluktan can verir.

³ Senin gümüş tenli selvin gömleğiyle bir olduktan sonra gül yaprağı goncasıyla kendine kaftan sarmıştır.

مینماید پرده بیکانکی کلزار را / هرکه از کل در نسیم آشنا پیچیده است

5. Mī-nümāyed perde-i bīgānegī gülzārā/ Her ke ez-gül der-nesīm-i āšinā pīçide est¹

Birkaç def'a tahrîr olundu ki, ma'ānî-i ğaybiye māddesiz zühür etmez ve tecellî daği böyledir. Bu emr, şer'î vü muhakkakdır; inkârı mahz cehl olduğdan soñra kıyâmet günü 'azîm hacâlete bâ'ış olur. Meşelâ Rabbi'l-'âlemîn'i müşâhede eden elbette bir şüretde görür ve bîdâr olduğda Rabbim şüretten münezzehtir i'tikâdı üzere mesrûr olup ma'ber daği ta'bîr eder; kaldı ki, bu rü'yâ hâli der isek *en-nevm ahu'l-mevt*² kifâyet eder. Keyfiyet-i mechûl ve 'akîde-i İslâmiye ma'lûm ve Hâzret-i Mûsa 'aleyhi's-şalavatü ve's-selâme olan tecellî şecerden naşş-ı Qur'an'ladır, inkâra mecâl yok ve Resûlü'llâh şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellemden şihâhda vârid olan *şabbîn emred*³ hadîşi şâbit iken 'inâdîñ hırmândan ğayrı netîcesi yokdur. Hâlâ Şâ'ib buyurur ki, gülzârı perde-i bīgānegî 'addeder. Her kim ki, gülden nesīm-i āšināya şarıldı ise; zîrâ bu 'âlem zâhirde her ne kadar şuver-i müvelledât şülşe var ise ma'nâsı hakâ'ik-i ğaybiyeden birine istinâd etmesinden bu nesīm-i āšinâ, [126b] bâ-i'tibâr cihetiyle yâhûd zevk cihetiyle letâ'if-i ğaybiyeden bir râyihaya nâ'il olan gülzârı bīgānelik perdesi bilip o nesîmiñ mazhariyetine meşğûl olur. Şulehâdan bir kimesne gül koçukduğda çehresi meyyit-i çehresine dönerdi diyü kelâmına i'timâd olunur. Âdemlerden işitmişdir, ma'a-hazâ o şâlih, âdem-i müteşerri' idi; şüfiyeden degil idi. 'Âkıl bilir ki, gülün râyiha-ı zâhiriyesinden bir kimseye bu hâlet 'arız olmaz. Hemân bu tercemeyi mu'tâlâ'a edenler, bu şahîfede tahrîr olunanı der-hâtır etmek lâzımdır ki, mezâyâya vâşıl olalar.

با تو ظالم در نمیگیرد فسون عجز ما / ورنه کوش آسمانرا آه ما پیچیده است

6. Bâ-tū zâlim dernemî-gîred füsün-ı 'acz-ı mâ/ Ve'r ne güş-ı âsmânra âh-ı mâ pīçide est⁴

¹ Herkes ki, gülden tanıdık rüzgâra sarılmışsa gül bahçesini yabancılik perdesi gösterir.

² التَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ: Uyku ölümün kardeşidir. Hz. Muhammed'in hadisidir.

³ شاب أمرد: Sakalsız bir genç. Bir hadistir.

⁴ Ey zalim bizim güçsüzlüğümüzün büyüseni etkilemez, yoksa gökyüzünün kulağı bizim ahımızla dolmuştur.

Zālim, saña bizim efsün ‘acımız te’ şîr etmez yoksa bizim āhımız āsmānîñ kulağın burmuştur; nüfūs-ı mazāneniñ himmetine bir şey’ hā’ il olmaz, lākin merātib-i ‘acızları kudret-i kâhire-i Rabbi’l-‘ālemîn’in ihātasına tenbîh için vāqı’ olur.

پنجه مومین ما سرپنجه فولاد را / بارها از راه تسلیم و رضا پیچیده است

7. Pence-i mūmîn-i mā ser-pence-i fūlād-rā/ Bārḥā ez-rāh-ı teslīm ü rızā pīçide est¹

Bizim mülāyemetde mūmdan olan pencemiz niçe kerre teslīm ve rızā yolundan ser-pence-i fūlādī bükümüştür. Ya’ nī müdārā cihetiyle gördüğümüz işler, sihr ü hikmet nev’inden ‘add olunmaya şāyeste bu zıkr etdigimiz mişāle müşābihdir; zīrā maqām-ı teslīm iksirdir. Mu’ānidiñ nuḥās-ı ‘inādın taḥīr edip yüz biñ ‘askerle def’ olunmayacak düşmen bu hîleleriñ birle def’ olduğu tevārīḥ muṭāla’a edenlerin ma’lūmudur.

در غبار خاطر ما ناله های خونچکان / همچو بوی خون بخاک کربلا پیچیده است

8. Der-ğubār-ı ḥātır-ı mā nālehā-yı ḥūn-çekān/ Hem-çū būy-ı ḥūn be-ḥāk-ı Kerbelā pīçide est²

Bizim ḥātırımızıñ ğubārında kan damar, nāleler Kerbelā’ya kan kokusu şarıldığı gibi şarılmıştır; [127a] ya’ nī zāhiren ma’lūm olmaz ammā kışşadan āgāh olanlar görünce gūş-ı i’ tibār ile istimā’ ve Kerbelā’yı görüp būy-ı ḥūn alan maḥzūn olduğu gibi maḥzūn olurlar.

احتیاج استخوان در یکدگر خواهد شکست / نخوتی کز سایه در مغز هما پیچیده است

9. İhtiyāc-ı üstüḥ’ān der-yek-diger ḥ’āhed şikest/ Naḥveti k’ez sāye der-mağz-i hūmā pīçide est³

Bir kibr ü naḥvet ki, sāyesinden nāşī hūmānîñ beynine şarılmıştır, üstüḥ’āna ihtiyāc birbirine çarb edip o kibri kesr eder; lākin der-yek-diger ḥ’āhed şikest ta’bīriniñ me’ālī yazılan ise de murādı mağzını naḥvetde ve naḥvetini mağzında kırar demektir ve

¹ Bizim mum kadar yumuşak elimiz çeliğın elini defalarca teslim ve rıza yoluyla bükümüştür.

² Bizim hatırımızın tozunda kan damlayan inlemeler, kan kokusu gibi Kerbela’nın toprağını sarmıştır.

³ Bir kibir ki, gölgesiyle hūma kuşunun beynine girmiştir, kemiğın ihtiyacı birbirinde kırılacaktır.

fi'l-ḥaḳīka ihtiyāc kadar kibri izāle eder ve gurūru maḥv eder şey' olmaz ve 'ibādu'llāhīn ba'zısını ğinā ıslāḥ etdiği gibi ekşerini daḥi faḳr u faḳā ıslāḥ eder ve eger ihtiyāc zımnında kibr izāle olmaz ise cehennemden ğayrı 'ilācı yoḳdur.

نیست صایب دامن افلاک رنگین از شفق / خون ما افلاک را بر دست و پا پیچیده است

10. Nīst Şā'ib dāmen-i eflāk-ı rengīn ez-şafaḳ/ Hūn-ı mā eflāk-rā ber-dest ü pā pīçide est¹

Ey Şā'ib, dāmen-i eflāk şafaḳdan kırmızı degildir²; belki bizim kanımız eflākın eline vü ayağına şarılmıştır. Bu maẓmūn-ı şā'irāne vü rengīn-edādandır.

GAZEL 64

Mefā'ilūn/fe'ilātūn/Mefā'ilūn/fe'ilūn

زابر اگرچه هوای بهار ناصافست / غمین مشو که سر پرده های الطافست

1. Zi-ebr egerçi havā-yı bahār nā-şāfest/ Ğamīn me-şev ki serā-perdehā-yı elṭāfest³

Eger seḥābdan bahārīn havāsı nā-şāf u mükedder ise de ğamlı olma ki, elṭāf-ı ilāhiyeniñ baş perdeleridir. Ya'nıyağmurlu vu ruṭubetli havālar ecnās-ı nebātātı perverde edip ḥubūbāt u meyvelerin tekmiḷine bā'ış olur ki, ğaraż-ı aşlı benī ādeme bu neş'e-i fāniyede elṭāf-i ilāhīniñ şuver-i muḥtelife ile vuşuludur ve bāṭın tarafından işāret eder ki, nev-bahār-ı şehevātde hevā-yı lezzāt mükedder ü mağmūm olup āftāb-ı ḳudret ve vūs'at, rū-nümā olmadığından maḥzūn olma ki, ḥaḳīkatde [127b] bu kederler envā'-ı elṭāf-ı ilāhiyeniñ zuhūruna bā'ış olur.

صفای روی زمین در صفای دل بسته است / که آب جوی بود صفای چشمه چون صافست

¹ Ey Sâib, feleğin eteği şafaktan renkli değildir, bizim kanımız felekleri eli ve ayağına sarmıştır.

² Ey Şā'ib, dāmen-i eflāk şafaḳdan kırmızı degildir S: Ey Şā'ib, eflākın dāmeni şafaḳdan rengīn degildir T

³ Baharın havası her ne kadar buluttan (dolayı) saf değilse üzgün olma çünkü güzelliğin saray perdesidir.

2. Şafâ-yı¹ rûy-ı zemîn der-şafâ-yı dil-beste est/ Ki âb-ı cûy büved şafâ-yı çeşme çûn şâfest²

Bir yüzünün şafâsı şafvet-i kalbe merbûṭ ve mevķûfdur, zîrâ çeşme şâf olunca nehriñ şuyu daḡi şâf olur; ya'nî sen ḡaķîkat-ı şafâ-yı kalbi mâ-sivâdan taṡhîrde ṡaleb eyle ki, eger kalb şafvet bulsa cemî'-ı bedene, o şafâsı ait edip aḡvâl-i zâhirede bile müşâhede olunur. Medâr-ı şafâ vu ekdâr ve menba'-ı ef'âl u âşâr-ı kalbdır. Her ḡâlde re'âyânîñ şalâḡı pâdişâhîñ şalâḡına mevķûf olduḡu gibi a'zâ-ı zâhire vü bâṡineniñ şalâḡı daḡi kulûbuñ şalâḡ u şafvetine mevķûfdur ve ḡadîş-i şerîfde daḡi bi-'aynihi böylece vâriddir.

بنقش پرده غیب است تا دلت مائل / هنوز آینه سینۀ تو ناصافست

3. Be-naķş-ı perde-i ḡayb est tâ-dilet mâ'il/ Henüz âyîne-i sîne-i tû nâ-şâfest³

Tâ-seniñ ḡönlüñ perde-i ḡaybîñ naķşına mâ'il olduḡça seniñ şadriñ mir'âtı ki, kalbiñdir henüz mükedder ü nâ-şâfdır çünki bundan evvelki beytinde şafvet-i kalbi esâs-ı şafvet-i aḡvâldârın olmaḡ üzere zıkr eyledi, eydi. Bu beytinde o şafvet-i mezkûreye bir 'Alâmet-i şâdıķaya irşâd edip buyurur ki, mâdâm sen bu kâ'inâta sirâyet eden cemâle muṡlaķa diķķat-ı başar u başîretle mâlik olmayıp perde-i 'ḡaybîñ nuķuş-ı mevḡumesine mâ'il olursun; taḡķîķ eyle ki, henüz kalbiñ âyînesi şâf olmamışdır. Merḡûmun bu zıkr etdiḡi rütbeye vuşûl bir maķâm-ı ḡarîzdir ki, dâ'imâ kuṡb-ı vaķte mülâzemet eden imâmeyniniñ biriniñ ḡâlidir ammâ bizlere nisbet ḡabîḡde meh-mâ-emken bir ḡüsn taşavvur etmek mümkün olmayınca bâri imķânı rütbe-i ḡaflet edip [128a] 'uyûb-ı maḡlûķât-ı Rabbi'l-'âlemîn'i zıkr ü efşâdan ictinâb etmek kim imâmet degildir ve bu bir beyḡüde vü lezzetsiz ü ednâ başîreti olan kimse fi'l-ḡâl derûnunda ḡasvetin müşâhede eder, ma'şiyetlerdendir; lâkin tevfiķa muḡtâc.

کدام حجت ناطق به از کلام بود / سخن چو هست چه حاجت بدعوی و لافست

4. Küdâm ḡüccet-i nâṡîķ beh ez-keḡâm büved/ Süḡan çü hest çî ḡâcet be-da'vâ u lâf est⁴

¹ şafâ-yı S: şafâyâ-yı T

² Yeryüzündeki şafâ ḡönlün şafâsına baḡlıdır, ırmaḡın şafâsı akarsudur çünkü şaf ve temizdir.

³ ḡönül ḡayb perdesindeki naķşlara meyli olduḡu süreçte seniñ ḡöḡsündeki ayna daha şaf ve temiz deḡildir.

⁴ Hangi konuşan ḡüccet sözden daha iyidir? Söz olduḡu zaman kavga ve lafa ne gerek var?

Kelāmdan a'lā, kemāl-i insāna ڤanđı hıccet-i nāṭık olur? Çünki söz vardır, da'vāya ve lāfa ne hācettir? *El-mer'e maḥbū'u taḥte lisānihi*¹, herkes kendi lisānı altında gizlidir. Cüz'î vü küllî merātib-i kemālîñ kelām kadar bürhānı olmaz, ḥattā beynimizde isti'māl etdigimiz yigirmi sekiz ḥarfle şādır olan kelāmımız bi-nefsihi o ḥurūfla kelām-ı Rabbi'l-ālemīn'dir ki, esrārına nihāyet yok ve mu'cizdir. Her-çend kelāmu'llāh ḥarf u şavtdan münezzeḥ ise de ḥurūfsuz ve şavtsız bizlere vuşulu mümkün olmadığı cihetden kitāblar beyninden şu kelāmu'llāhdır diyü işāret ederiz ve resūlu'llāh şallā'llāhu 'aleyhi ve sellemiñ aḥādış-i şerīfelerinde mūnderice olan esrārına bi-'aynihi o ḥurūfladır ki, bayağı aḥād-ı nās anıñla tekellüm ederler. Madde bir iken cihet-i temyīz 'ulüvv-i rütbe-i kelāmıla olduğu bedīhiyātdandır ve kelām-ı qādīm, kelāmu'llāh olduğın 'ilmü'l-yaqīn ve belki 'aynu'l-yaqīn bilmek evliyāu'llāha maḥşūşdur; yoksa 'ulemā-ı zāhir ve 'avām-ı mü'minīn maḥz-ı imān u i'tikād cihetinden bilirlir ammā kibār-ı şūfiye esrārına vākıf oldukları ḥayşiyetden ve siyyemā kelām-ı ḥātemü'l-enbiyā 'aleyhi's-şalavatü ve's-selām beynimizde mevcūd ve ikisi dağı mübārek dehānlarından mesmū' olmuş iken miyānlarında bevn ba'īd olup bir vechle muqāribe vü münāsebeti olmadığını ekşer-i 'ulemā-ı zāhir dağı bilip ḥaḫku'l-yaqīn beşeriñ [128b] bu kelāma qüdreti yokdur diyü i'tirāf u i'tikād ederler. Lākin her 'āleme bu rütbe müyesser olmaz ve Qur'an-ı Kerīm'iñ bir sırrı dağı budur ki, nef'-i 'ām için inzāl olunup ḥavāş-ı 'ibāda merātiblerine göre niçe yüz biñ işāretleri vardır ki, ilā alan ednā rütbe-i ḥulūşa mālīk olanlarıñ biri bir nükte istinbāt eder ki, bundan evvel geçen müfessirlerin biriniñ ḥātırına ḥuṭūr etmemişdir ve ilā-ebedü'l-ābād Qur'an-ı 'Azīmü's-şānıñ ḥāli böyledir. 'Acā'ibine nihāyet yokdur ve Şā'ib-i merḥūm bu beytinde bir daḫıḫ ma'nāya dağı işāret eyledi, lākin taṭvīle muḥtācdır.

بغير موى شكافان كسى نمى داند / كه تار و بود جهان در كف سخن بافست

5. Be-ğayr-ı müy-şikāfān kesī nemī-dāned/ Ki tār u pūd-ı cihān der-kef-i sūḥan-bāfest²

Qıl yarıcı müdeḫḫiklerden ğayrı bir kimse bilmez ki, cihānıñ tār u pūdu söz cilāhıñıñ elindedir. Ma'nā-yı mezkūre bir işāret dağı etdi. Lisān-ı şūfiyede taqyīdiñ ma'nāsını bilenler murādı ne idigin fehm ederler, lākin zāhirde çünki şā'ir siyyemā Şā'ib

¹ المراء مڤبوءء تڤت لسانيه: İnsan dilinin altında gizlidir. Hz. Ali'nin hadisidir.

² Dikkatli olanlardan başka kimse, dünyanın telleri söz örücünün (usta şairin) elinde olduğunu bilmez.

külliyât u cüz'iyât-ı 'âlem-i ekber ü aşğarda i'tibâr cihetiyle taşarruf etdiği için cihânîñ luğme ve örgücü sühan-bâfiñ elindedir diyü iftihar-ı müflisâne eyledi.

یاهل دل رسد از روزگار خون جگر / که جای مشک ز آهو همیشه در نافت

6. Be-ehl-i dil resed ez-rūzgār hūn-ı ciger/ Ki cāy-ı müşk ze-āhū hemişe der-nāfest¹

Rūzgārdan ehl-i dile, ya'nī velilere ciger kanı erişir, çekdikleri beliyât-ı karinesiyle maḥall-i i'tibâr budur ki, zīrā miskiñ maḥalli āhūdan dā'imā nāfdır ve misk ise ḳandan 'ibāretdir ve nāfe şüreten ḳalbe müşābih olduğün ehl-i dil ihām eyledi ve murādı budur ki, rūzgār-ı ḡaddār ehl-i diliñ rızḳını ḳan eder ise de umūr-ı cāriye maḥalle tābi' olmak ḥayşiyetinden anlarıñ mizāc-ı aḳdesleri o dem murdārı [129a] misk-i zāhire tebdil edip dimāḡ aşḫābını bi-'aynihi anıñla ta'ḫir ederler ve vāḳı'ā bizlerin daḡi kerrāren merrāren tecrübemiz sıbkat etmişdir.

نمیتوان زکرانان بکوشه گیری دست / که کوه بر دل عنقا ز قاف تا قافت

7. Nemī-tevān zi-girānān be-gūşe-girī rest/ Ki kūh ber-dil-i 'anḳā zi-ḳāf tā-ḳāfest²

Şūḳalādan 'uzletle ḫalāş mümkün degildir, zīrā ḳāfdan ḳāfa 'anḳāniñ ḳalbi üzerinde dāḡ vardır. Ya'nı'uzletiñ fā'idesi kendi bedeninde olursadır, yoksa ḳafadan ḳaçsañ cümleye bedel ḳāfi bulursun; meşhūr ḳışşaya mebnīdir.

میان کعبه و بتخانه مانده ام حیران / که جای کودک بیمعرفت در اعرافست

8. Miyān-ı Ka'be vü büt-ḫāne māndeem ḫayrān/ Ki cāy-ı kūdek-i bī-ma'rifet der-a'rāfest³

Ka'be-i ḳalble büt-ḫāne-i nefsiñ beyninde ḫayrān ḳalmışım, ḳalbde ezān u ḫavāf ve sa'y u vuḳūf mānendī 'ibādetler olmada, lākin nefsdde nāḳūs u şalīb ve teşlīş ü ta'mid mānendī āşār müstekrehlerden inḳitā' mümkün degildir, böyle olunca benim ḫālim ü

¹ Devirden gönül ehline ciğer kanı (eziyet) erişmiştir çünkü ceylanda miskin yeri hep göbek deliğindedir.

² Ağıranlılardan uzletle kurtulamazsın çünkü Kaf dağından Kaf dağına kadar anka kuşunun kalbinin üzerinde dağ vardır.

³ Kâbe ve puthane arasında hayran kalmışım çünkü marifeti olmayan çocuğun yeri irfandadır.

makāmım ma‘rifetsiz eṭfāl gibi a‘rāfdadır. Gūyā ‘ākıbet-i sa‘adet tarafında qarārı telmīh eder.

چه التفات بسنک محک کند صایب / بنور چشم بصیرت کسی که صرّافست

9. Çi iltifāt be-seng-i mehek küned Şā’ib/ Be-nūr-ı çeşm-i başiret kesī ki şarrāfest¹

Ey Şā’ib, mehek taşına ne iltifāt eder bir kimesne ki, nūr-ı çeşm başiretle şarrāfdir.

Ya ‘nī zātından ḥāric mümeyyize muhtāc olmak erbāb-ı kemāle yakışmaz, hemān nuḳūd-ı himmeti bu ma‘nāyı taḥşile şarf etmek herkese lāzımdır.

GAZEL 65

Mef‘ūlü/fā’ilātü/mefā’ilü/fā’ilün

رزق وسیع در قدم میهمان تست / هرکس که میهمان تو شد میزبان تست

1. Rızq-ı vāsī‘ der-ḳadem-i mihmān-ı tū’s/ Herkes ki mihmān-ı tū şüd mizbān-ı tūst²

Rızq-ı vāsī‘ seniñ mihmāniñ ayağındadır, her kim saña misāfir olursa senin mizbāniñ u velī-ni‘metiñdir; zirā vūs‘at-ı rızqa misāfir sebep olunca şüretde mihmān ise ma‘nāda ev şāhibidir ve ḥalka it‘ām-ı ta‘ām edenler ḳatı çok, bu ma‘nāyı müşāhede edip ‘acib ü ğarīb ḥikāyetler söylerler.

نعمت شود زیاده بقدر زبان شکر / نخلست این که ریشه آن در دهان تست

2. [129b] Ni‘met şevēd ziyāde be-ḳadr-ı zebān-ı şeker/ Naḥlīst in ki rişe-i ān der-dehān-ı tū’s³

Ni‘met, zebān-ı şeker ḳadar ziyāde olur; bu bir naḥldır ki, kökü seniñ ağızındadır. Bildigiñ gibi ve ḥāhişiñ ḳadar terbiye edip şemeresin müşāhede eyle. Vāḳı‘ā bu mażmūn

¹ Ey Sâib! Sarraf olan basiret gözünün nuruyla neden mihenk taşına iltifat eder?

² Büyük rızık senin misafirinin adımındadır, sana misafir olan herkes seni ağırlandır.

³ Tatlı dil kadar nimet çoğalır, kökü senin ağızında olan bir hurma ağacıdır.

güzel luğaz olur, meşelâ kanğı ağaçdır ki, kökü insānîñ ağzındadır? Hâkķına ri‘āyet etdikçe meyvesine nā’il olurlar diyü su‘āl olunsa şeker cevāb tām vāķı‘ olur.

کر سایه بسوخته جانی رسانده / در افتاب روز جزا سایبان تست

3. Ger sāyei be-sūhte-cānī resāndeī/ Der-āftāb-ı rüz-ı cezā sāybān-i tū’s¹

Eger bir cānı yanmışa sāye erişdirip harāret ihtiyācın tebrīd etdik ise, rüz-ı cezā güneşinde saña sāybān olup hāķıñ çekdiği zahmetden emīn olursuñ ve bu cezā ekşeriyā dünyāda daħi vāķı‘ olur. Lākin kimse bu kayda düşmez ki, müşāhede eyleye; yoksa degme bir cezā şarf-ı kıyāmete kalmaz. Elbette *ve-lenühıyiyennehü hayāten tayyibeten*² cennetden bir şemereye nā’il olur, el-ħamdüli’llāh-ı te‘ālā çok müşāhede etmişizdir.

هرچند از رکاب تو دور اوفتاده / دست زکار رفته ما در عنان تست

4. Her çend ez-rikāb-ı tū dūr üftādeīm/ Dest-i zi-kār refte-i mā der-‘inān-ı tū’s³

Her-çend seniñ rikābıñdan uzak vāķı‘ olduk ise de işden kalmış elimz seniñ ‘inānıñdadır. Güyā bir işe kudreti olmayan eliñ elbette kudreti vü kuvveti bir kār-ı āhire meşğul olmuşdur diyü taħayyül etdirip maħbūbuñ ‘inānına ta‘līķ eyledi.

آسوده کی نتیجه ترک علاقت / پوشیدن نظر زجهان دیده بان تست

5. Āsūdegī netīce-i terk-i ‘alā’iķest/ Pūşiden-i nażar zi-cihān dīdebān-ı tū’s⁴

Rāħatlık, terk-i ‘alā’iķiñ netīcesidir; ğayrı muķaddemededen zuhūr etmez. Seniñ cihāndan iġmāzıñ seniñ dīdebānıñ u gözücüdür. Ğam u ekdārı saña teveccüh etmeye kōmaz ve sen etrāfında on biñ ‘askerle ħayme-nişin olmuş pādişāhdan ziyāde [130a] emīnsin, lākin bu dīdebānı taħşīl, ğāyet güç ve ziyāde sühūletli bir ma‘nādır; murād edene.

¹ Gölgeyi camı yanmış birine ulaştırırsan ceza gününün güneşinde senin gölgeliğindir.

² فَلْأَحْيِيَنَّهَا حَيَاةً طَيِّبَةً: Kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız. Kur’an, 16. Sure, 97. Ayet.

³ Her ne kadar senin üzenginden uzak kalmışız, işlevsiz elimiz senin yularındadır.

⁴ Rahat olmak, ilgi alanlarını terk etme sonucundadır, dünyayı göz ardı etmek senin bekçindir.

صایب ز نغمه تو شکرزار شد جهان / کفتار حق خامه شیرین زبان تست

6. Şā'ib zi-nağme-i tū şekerzār şūd cihān/ Güftār-ı haq hāme-i şīrīn-zebān-ı tū'st¹

Şā'ib seniñ nağamāt-ı şī'riyeñden ki, qalem qamışından zühür eyledi; cihān şekerzar olmuştur. Güftār, seniñ şīrīn-zebān olan qaleminiñ haqqıdır ve lāyıqdır; inşāf daħi budur.²

GAZEL 66

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

كرم دراب و كل چرخ تنك ميدان نيست / برون نامه خورشيد مد احسان نيست

1. Kerem der-āb u gil-i çarħ-ı teng-i meydān nīst/ Be-rüz-nāme-i hūrşīd medd-i ihsān nīst³

Meydānı zīk olan çarħıñ āb u giline kerem yoqdur, 'āqıbeti 'itibārıyla ki, serī'ü'z-zevāldır ve rüz-nāme-i hūrşīdde medd-i ihsān yoqdur; belki bir sā'at-ı mütekerrireden 'ibāretdir. Ya'nıbir i'tinā edecek kerem ü tama'a şāyeste medd-i ihsān, bu dārīñ tab'ından dūr ve besāt-ı iltifātından mehcürdür. Merħümüñ hūrşīde rüz-nāme itlākı bir dīvān-ı diger.

درين زمانه كه كرك حسد فراوانست / حصار عاقبتی به ز چاه كنعان نيست

2. Der-īn zamāne ki gürg-i hased ferāvānest/ Hışār-ı 'āfiyetī beh zi-çāh-ı Ken'an nīst⁴

Bu zamānede ki, hased qurdu çoqdur; çāh-ı Ken'an'dan a'lā hışār-ı 'āfiyet yoqdur. Ya'nıberāderān-ı eyyāmiñ tabī'atlarında gerek hased tuğyānı bir rütbededir ki, yedlerinden taħlīş-i girībān 'uzletden gayrı bir vechle mümkün degildir.

¹ Ey Sâib! Senin şiiirlerinden dünya tatlı bahçesi olmuş, hak olan söz senin tatlı dilli kalemindir.

² Ey Şā'ib, seniñ nağmeñden cihān şekerzār oldu, güftār seniñ şīrīn zebān olan qalemiñ haqqıdır. Kimse mudāhale etmek lāyık degildir. Faqīriñ daħi taħkīkim budur ki, Şā'ib var iken kimseye söz düşmez T

³ Meydanın dar feleğinde su ve çamurda kerem yoktur, güneşin takviminde iyiliğın devamı yoktur.

⁴ Kıskançlık kurdu fazla olan bu devirde sağık hıсарı Kenān kuyusundan daha iyi değıldir.

نوشته اند بخون جگر برات مرا / ز فکر نعمت الوان دلم پریشان نیست

3. Neveşteend be-hūn-i ciġer berāt-ı me'rā/ Zi-fikr-i ni'met-i elvān dilem perīşān nīst¹

Benim berātımı, ya'nī buyuruldu rızkımı ciġer ƣanına yazmışlardır ki, andan ġayrı rızkım olmaya; böyle taħƣıķ etdigimden ni'met-i elvān fikrinden ƣalbim perīşān degildir. Zīrā lā-mübeddile li-kelimāti'llāh² ġaraızı ekdār ve telāşımıñ cümlesin bir edip kendi ciġeriniñ ƣanıyla iktifā eder gibi o fikr-i vāhidiñ zabtında her deñli meşāƣkatım olursa da bir türlü ta'āma ƣasr edeniñ bedeni 'āfiyet-i tām üzere olduġu şüret benim derūnuma [130b] feyz olunup o fikirleriñ siyyi'e-i 'ācile ve ecillelerinden ģalāş olmamışdır demekdir ve bir kimse a'ƣal-i nās kimdir diyü su'āl eylese bu vaşfla bulunan ādem, eṭvār-ı fāniyeye nisbet, cevāb tām vāƣı' olur.

نواى فاخته من قيامت انكيز است / هزار حيف كه سروى درين كلستان نیست

4. Nevā-yı fāhte-i men ƣıyāmet-engīz est/ Hezār ģayf ki servi der'in ġülistān nīst³

Ben fāhteniñ nevāsı ƣıyāmet ƣaldırıcıdır, biñ ģayf ki, bu ġülistānda bir serv yokdur. Ya'ni te'sīr ü terbiye-i naġmeye nisbet gerek idi ki, eṭrāfım servle ārāste olmuş ola; lākin biri yokdur. Murādı benim fāhtemiñ 'āşıķ olduġu serviñ zuhūruna bu ġülistāniñ isti'dādı yokdur demek ister.

بکیر کردن مینا و داد عیش بده / ترا که عقده دل تکمه کریبان نیست

5. Be-ġir gerden-i mīnā u dād-i 'ayş be-deh/ Tū-rā ki 'uġde-i dil tükme-i ġirībān nīst⁴

Gerden-i mīnāyi ṭut ve zevġ ü şafāniñ dādını ve lāyıkını ver. Seniñ ki, 'uġde-i ƣalbiñ düġme-i ġirībān degildir; ya'nībāde ile fetħi ƣābildir ammā bizim ƣalbimiz 'uġde-i düġme gibi hem açılmaz ve hem ruṭubetden eşķali ziyāde olur. Murādı, ƣalbini tükmeğe teşbīh etmektedir; zīrā 'ādet-i 'acem yaġalarında altın ve ġümüş düġme isti'māl ederler ve mażmūnuñ edāsı daħi şehādet eder ve ģaġıƣat-ı ģalde ekdār, ekdār-ı dünyeviyeyi bāde-i

¹ Benim fermanımı ciġer kanına yazmışlar, renkli nimetlerin fikrinden ġönlüm huzursuzdur (perişandır).

² لا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ: Allah'ın sözlerini deġiştirebilecek hiç kimse yoktur. Kur'an, 6. Sure, 34. Ayet.

³ Benim üveyik kuşumun sesi kıyamet koparandır. Çok yazık! Bu ġül bahçesinde bir selvi ağacı yoktur.

⁴ Şarap testisinin boynunu al ve zevkin adaletini sağla. Senin ki, ġönlünün düġümü yakanın düġmesi deġildir.

mecāziye gidermesinde ve neşāt u şafā-bahş etmesinde şübhe yokdur; lākin merhūm inķibāz-ı ķalbiyesinden Őikāyet eder ki,  arīkat-ı aĥvāllerindendir.

همیشه بر سر آتش بود كباب دلش / مكو بسفره درویش مرغ بریان نیست

6. HemīŐe ber-ser-i āteŐ bũved kebāb-ı dileş/ Me-gũ be-sofra-yı dervīŐ mũrg-ı biryān nīst¹

Dā'imā kebāb gōnlũ āteŐ-i 'aŐķ-ı ilāhī ũzerindedir deme ki, [131a] dervīŐiņ sofrasında mũrg-ı biryān yokdur;² lākin misāfire o biryānmıŐ mũrgden naŐīb olan rāyihadan ğayrı imkānda olmayıp belki ĥāŐŐaten Őāĥibiniņ enfes e imesindendir. Ğarazi ehl-i 'aŐķiņ ĥarāret-i Őevķiyle ĥālet-i derũniyelerin taŐvirdir.

خوش است بنده كه همخوى صاحبش باشد / كسى كه خلق خدايى ندارد انسان نیست

7. Hoş est bende ki hem-ĥũy-yı ŐāĥibeŐ bāŐed/ Kesī ki ĥulķ-ı Ğudāyī ne-dāred insān nīst³

Ķula hoşdur ki, Őāĥibiniņ ĥuyunda olup aĥlāķıyla mũteĥallıķ ola ki, seyyīdī ĥuzũrda olmayınca ķā'immaķāmlıķ u ĥilāfet Őāĥiĥ ola bir kimse ki, Ğudā'ya mensũb ĥulķ-ı ĥasene mālīk olmaya insān degildir; zīrā aşl-ı insāniņ ma'nāsı bu demektir ve her ķanĝı ĥulķla muttaŐıf u mũteĥaĥķıķ olursa o ĥulķ Őũretinde ĥaŐr olup meŐelā bir Şey'e ol dese olur. Taĥallũf etmez ki, ba'zıķullarına Rabbi'l-'ālemīn bu cennete lāyık olan en'āmı dũnyāda iĥsān eder,  arīķi Őāri' 'aleyhi'Ő-Őalavatũ ve's-selāme teba'iyetde mũbālaĝa edip zāhir ũ bātinında bid'atdan ĥalāŐ olmaķdır ve gāĥice taĥalluķ-ı vehbi olur ammā  arīķ-i Őũfiyede kesbi olmasınıņ ķānũnu vu ķavā'idi ķatı  oķdur.

بچشم عبرت اكر در وجود سير كنى / عيان شود كه دل ذره تنك ميدان نیست

¹ Gōnlũnũn kebabı hep ateŐiņ ũzerindeydi, dervīŐlerin sofrasında kıztartılmıŐ tavuk yoktur.

² Dā'imā kebāb gōnlũ āteŐ-i 'aŐķ-ı ilāhī ũzerindedir deme ki, dervīŐiņ sofrasında mũrg-ı biryān yokdur S: DervīŐiņ sofrasında mũrg-ı biryān yokdur diyũ ta'yīb etme, zīrā anıņ kebāb-ı ķalbi dā'imā āteŐ-i 'aŐķ ũzerindedir T

³ Sahibiyle aynı huyları olan kul hoştur, Allah'a ait huylara sahip olmayan kimse insan deĝildir.

8. Be-çeşm-i 'ibret eger der-vücūd seyr küni/ 'Ayān şevved ki dil-i zerre teng-meydān nīst¹

Eger çeşm-i 'ibretle aqtār-ı vücūda seyr edersen zāhir olur ki, zerreniñ qalbi teng meydān degildir. Murādı, *küllü şey' fī-küllü şey'*² mefhūmunu hāvī-i ayāt-ı kerīmelerden birine işāret eder ki, 'ulemā müteşābihātdandır, derler. *Enne'llāhu bi-küllü şey'in muḥīṭ*³ ve *Allāhu 'alā-küllü şey'in şehīd*⁴ gibiler meşelā aşgar hayvānāta 'ibretle naẓar olunsa irādesi ve mazārr u menāfi'ına idrākı ve aḥabbā vu a'dāsını temyīze kādīr bulunur. *Fe-sübḥāne men*⁵ a *'tā külle şey'in ḥalkahu şümme hedā*⁶ ve bu maḥalliñ diqqatına her fehmiñ isti'dādı [131b] olmadığına bināen maqta'ında buyurur ki:

نفس درازى بيجا چه ميكنى صايب / كه كوش نغمه شناسى درين كلستان نيست

9. Nefes-derāzī-i bī-cā çı mī-künī Şā'ib/ Ki gūş-ı nağme-şināsī der'in gülistān nīst⁷

Bī-cā nefes-derāzlık ey Şā'ib niçün edersin? Zīrā bu gülistān-ı ḥaḳīkatde nağme-şinās yokdur, ya'nī nevādir yok, ḥikmetdedir ve cemī'-ı dīvānında şarf-ı mecāzī beytlerin cem' etmek lāzım gelse dīvān-ı kebīrine nisbet 'aşrı kadar olmaz. Hemān merḥūmuñ ğarazı ḥaḳā'ik ü daḳā'ik i'tibārı beyān etmedir, yoksa ḥalkıñ mecāz fehmi etdiği ebyātıñ vech-i ḥaḳīqati beyān olunmaḳ lāzım gelse 'uḳūl-i kāmīleler müteḥayyire olurlar.

GAZEL 67

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

عشرت روی زمین در جرب و نرمی مضمهر است / رشته هموار را بالین و پستر کوهر است

1. 'İşret rüy-ı zemīn der çerb ü nermī müzmer est/ Reşte-i hemvār-rā bālīn ü bister güher est⁸

¹ İbret gözüyle vücudu seyr edersen zerre olan gönül, dar meydan olmadığı ortaya çıkar.

² كل شيء في كل شيء: Her şey içindeki her şey.

³ ان الله بكل شيء محيط: Allah her şeyi kuşatmaktadır. Kur'an, 4. Sure, 126. Ayet.

⁴ والله على كل شيء شهيد: Ama Allah her şeye şahittir. Kur'an, 85. Sure, 9. Ayet.

⁵ فسبحان من: O'na hamd olsun.

⁶ أعطى كل شيء خلقه ثم هدى: Her şeye özüyle ve biçimiyle varlık veren, sonra da işin yolunu yordamını gösterendir. Kur'an, 20. Sure, 50. Ayet.

⁷ Sâib boşuna neden nefesini tüketiyorsun? Çünkü bu gül bahçesinde ses bilen kulak yoktur.

⁸ Arkadaşlık edip muhabbet etmek yumuşak huylu olmakta gizlidir. Düz olan ipliğe yatak yastık incidir.

Yeryüzünün 'işret ü şafası mülâyemetde muzmerdir, maḥall-i 'ibret budur ki, düz olan ipilige bālīn ü bister güherdir. Hemvārlığı vu 'uḳdesizliği berekātından böyle bir devlete nā'il olmuşdur ve ḥaḳīḳatde her kim bir belāya giriftār olursa te'emmül olunduḳda sū'-i ḥulḳunuñ ve ḳabalıḳınıñ netīcesi zuhūr eder. Siyyemā sur'at-ı ḡaḳab ki, kelebek şıfatıdır; elbette bir nicesin kendi tekdīr eder ise birḳaçından daḫi kendine cezā-yı 'ameli mün'akis olduḡu herkesiñ ma'lūmudur ve Resūlu'llāh şallā'llāhu 'aleyhi ve sellemden ba'z aşḫāb-ı kirām, cevānib-i erba'asından gelip dīn nedir diyü su'āl etdikde ḥüsn-i ḥulḳdır, cevāb verip intihāsında dīn ḡaḳab etmemekdir diyü üç kerre tekrār buyurdular ve ba'z ḥulḳ ḥüsn-i ḥavārīḳ 'ādāta dāḫil olup o cihetden şāḫibiniñ velāyeti zāhir ü bāhir olur, siyyemā kerem ü iḥsān cümleñiñ a'lāsıdır.

میکشاید هر که چون ناخن کره از کار خلق / میکند نشو و نما هر چند تیغش بر سر است

2. Mī-güşāyed her ke [132a] çūn nāḫun girih ez-kār-ı ḥalḳ/ Mī-küned neşv ü nümā her-çend tīḡeş ber-ser est¹

Her kim tırnaḳ gibi ḥalḳıñ işinden 'uḳde ḫal ederse başı üzere kılıç olursa da yine neşv ü nümāda olup kesilme ile nümādan ḳalmaz, ya'nī ṭul-i 'ömrü bu ḫuşuş mültezem gibidir. Dünyāda ḡıbtaya şāyeste ḫiḫālīñ biri daḫi budur ki, maḫlūḳātından bir miḳdārınıñ ḫavāyıcı bir 'abdīñ eliyle ḫuşūle gelip ḳulūb-ı derdmendāne idḫāl sūrūra maḫḫar ola.

تا نسوزد آرزو دردل نکردد سینه صاف / سرمه بینایی آینه از خاکستر است

3. Tā-ne-sūzed ārzū der-dil ne-gerded sīne şāf/ Sürme-i bīnāy-i-āyīne ez-ḫāḳister est²

Ārzū, 'adem-i icrādan ḡöñülde yanmadıkça ḳalb-i şāf olmaz, āyīne-niñ sürme-i başarı küldür; ya'nī vücūh-ı şettādan ḳalb-i insān āyīneye müşābihdir ve remād-ı āyīneyi açıp cilā verir. Lākin ḡöñül āyīnesi her kül ile açılmaz, maḫşuş şehevāt-ı külüne muḫtācdır ki, anı iḫrāḳ edip icrā etmedikçe şafā-yāb olup ma'ḳulāt u maḫşūsāt anda munṭabīḳ olmaz ve ṭarīḳi budur; tecrübeye ḫācet yoḳdur.

¹ Her kim tırnak gibi halkın işinden düğüm açarsa her ne kadar başında kılıç varsa da gelişip büyür.

² Gönüldeki arzu yanmadıkça gönül saf ve temiz olmaz, aynanın görme gücünün sürmesi küldendir.

رزقش از میخانه قسمت رسد بی پای سعی/ هرکرا دست توقع چون سبو زیر سر است

4. Rızkaş ez-mey-hāne-i kısmet resed bī-pāy-ı sa‘y/ Her ke-rā dest-i tevaqqu‘ çün sebū zīr-i ser est¹

Her kimiñ dest-i tevaqqu‘u desti gibi başı altında olur ise aniñ rızkı mey-hāne-i kısmetden pāy-ı sa‘yı rencide etmeksiz erişir. Bu ma‘nāda derecāt-ı halkıñ nihāyeti yoğdur, zāhirde hareket etmemek mümkün lākin sükūnet-i bātına kuvvet-i imāna muhtāc ki, maħalline mürtebī olup istişrāf etmeye aniñiçün evliyāu’llāha hātırına huṭūr eden fütühātı bu maħāmıñ tekmiñi için kabūl etmezler ve li-küllü maħām-ı ricāl.

میروند از جا سبک مغزان ز دنیاى دنى / برک گاهى کهربای حرص را بال و پر است

5. Mī-revend ez-cā sebūk-mağzān zi-dünyā-yı denī/ Berg-i kāhī kehrübā-yı hırş-rā bāl u per est²

Sebūk mağzlar [132b] dünyā-yı denī ecelinden hareket edip āşār-ı telāş izhār ederler, tama‘-ı kehrübāsına bir şaman çöpü bāl ü per olup uçmaya āmāde eder. Feraħından güyā berg-i kāhıñ kehrübāya ittişālī ihtiyāc şüretinde olduğıçün sürürundan şayarāna āmādelik taħayyül etmişdir, mādde ise sebūk-mağza bir şaman çöpü.

بر چراغ ما که میمیرد برای خامشى / سایه دست حمایت آستین صرصر است

6. Ber-çirāğ-ı mā ki mī-mīred berāy-i hāmūşī/ Sāye-i dest-i himāyet āstīn-i şarşar est³

Bizim çirāğımız üzerine ki, söyünmek için helāk olur; sāye-i dest-i himāyet, āstīn-i şarşardır. Ya‘nī ecel gelmeyince temennāniñ luṭfu yoğdur, bā‘iş-i helāk sebab-i hayāt olur. Şeri‘at-ı garrā hükmü üzere bir kimse bi‘t-ṭab‘ mevte maħabbet edip hātırına geldikçe derūnu mesrūr olsa derece-i velāyetde imāndan a‘lā velāyet-i hāşşaya mālīkdir, bilsin ve gerek bilsin; zīrā nefis-i mevte iḳbāl etmez tā-āhīretdeki rütbesine istişrāf etmeyince ve bu ‘ulūm-ı zevkiyeden bir nefis mes’eledir. Meşelā bir ādemiñ bilād-ı müsliminden birine sefer etmek hiç derūnundan çıkmaz ve āhīrū’l-emr o belāda erip aniñ

¹ Beklenti eli şarap testisi gibi başının altında olan herkesin rızkı, kısmet meyhanesinden çabalama payı olmadan gelir.

² Akılsızlar yerlerinden, alçak dünyadan giderler, bir saman çöpü hırşın samankapanına kol kanattır.

³ Sönmek için ölen bizim kandilimizde desteklemek elinin gölgesi, sert rüzgârın koludur.

menāfi‘-1 keşiresine nā‘il olur yāhūd bir ādeme bilā-nisbet zāhir ‘alāka peydā eder ki, şüretde āşinālık yok. Giderek o ādemle yā qarābet hāşıl yā yüzünden bir nef‘-i ‘azīme mālīk olur. Bunlarıñ cümlesi tecrübe olunmuş, mes‘ele-i mezķūreniñ müte‘allikātındandır ve şıḥḥat-1 vukū‘unda iştibāh yokdur. Pes ma‘lūm oldu ki, bi‘ṭ-ṭab‘ herkesiñ menfūru olan mevte bir ādemiñ maḥabbeti olup ṭab‘a zikrinden nefret ü ğam hāşıl olmasa nefsiñ ‘ālem-i ğaybda olan ni‘metlerine istişrāfi sebebiyledir, ğayrı degildir.

زینت ظاهر کند محضر بخون خود درست / حلقه فتراک طاوس خود آرا از پر است

7. Zīnet-i zāhir küned maḥzar be-ḥūn-1 ḥod dūrūst/ Halka-yı fitrāk-1 ṭāvus-1 [133a]
ḥod-ārā ez-per est¹

Zīnet-i zāhir kendi kanına maḥzar dūrūst edip bir sā‘at aḳdem telef olmasına ḥüccetdir. Maḥall-i i‘tibār budur ki, kendine zīnet verici ṭāvusuñ halka-i fitrākı kanadındandır. Herkes ḳatlı edip cenāhını merāmına şarf etmeyi iştiḥā etdiğiçün ğüyā ṭāvusuñ bāl ü perinde olan külleri maḥzardaki mührelere teşbīh ve bir cihetden daḥi halka-1 fitrāk taḥayyül etmiştir.

دیده بیدار صائب میبرد فیض از جهان / هرچه مینا جمع میسازد برای ساغر است

8. Dīde-i bīdār Şā‘ib mī-bered feyz ez-cihān/ Herçi mīnā cem‘ mī-sāzed berāy-1
sāġar est²

Uyanık göz, Şā‘ib cihāndan feyze mālīk olur; mişāli budur ki, mīnā her ne cem‘ eder ise çeşm-i bīdār-mānendī olan sāġar içündür. Vāḳı‘ā ednā rütbe bir gece nevmi terk eden o gece vāḳı‘ olan ḥavādiş-i cüz‘iyeleri rā‘yu‘l-‘ayn müşāhede eder ammā nevmde olanlar şıdḳ u kızbe muteḥammil, aḥbārla ḳanā‘at ederler. Şüret böyle olunca ma‘nā daḥi böyledir.

¹Kendi kanından görünüşüne süs yapar. Kendini süsleyen tavus kuşunun kayışının halkası kanat tüyündendir.

²Ey Sâib! Gönül gözü açık olan dünyadan feyz alır, şarap şişesi her ne toplarsa kadeh içindir.

GAZEL 68

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

عقل چون آهوی وحشی از جهان رم خورده است / تا سر زلف پریشان که بر هم خورده است

1. ‘Aql çün āhū-yı vahşī ez-cihān rem ḥorde est/ Tā-ser-i zülf-i perīşān ki ber-hem ḥorde est¹

‘Aql, āhū-yı vahşī gibi cihāndan rem-ḥūr olup ‘ālem ile ülfet ḳabūl etmez; ‘acebā kimiñ perīşān olan zülfünün başı birbirine uğrayıp ḳarışmışdır? Ya ‘nī ‘aql mecnūn olup o selāsile irtibāt ḳaydıyla cihānı terk etmiş ola yāḥūd āhū münāsebetiyle zülf-i perīşānı çerāgāh taḥayyül edip anıñ talebinde ‘ālemden nefret etmişdir demek ola ammā zāhir-i ta‘biri şebeke-i zülfe vuḳū‘ ḥavfıyla ürkmüş olmaḳdır.

از سر تاراج ما ای برق آفت در کذر / حاصل این بوستانرا چشم شبم خورده است

2. Ez-ser-i tārāc-ı mā ey berḳ-ı āfet der-güzzer/ Ḥāşıl-ı in būstān-rā çeşm-i şebnem ḥorde est²

Ey berḳ-i āfet bizi yağmā hevesinden geç, zīrā bu būstānıñ ḥāşılını şebnemiñ gözü yağmā edip gitmişdir. [133b] Ḥikmet ḳatında bir rāyiḥa-ı kerīheyi izāle etmek murād etdikde üzerinden şu uçururlar ve şübhesiz rāyiḥa-ı tayyibe daḥi böyledir, ya‘nī bu būstān-ı āferīniş ki, bizim vücudumuzdur tereddüd-i şebnem bükā ile mā-ḥaşalı zāyi‘ olmuş iken ey berḳ-i āfet, bir daḥi sen yağmāya teveccüh etme, demektir.

دور تا از تست می در ساغر فکرت فکن / ورنه این جامی که می بینی سرخم خورده است

3. Devr tā ez-tost mey der-sāgar-ı fikret feken/ Verne in cāmī ki mī-bīnī ser-i Cem ḥorde est³

Deverān-ı nevbet seniñ olduḳça bādeyi cām-ı fikrete at, yoksa bu ma‘hūd olan cām ki, görürsün Cem’iñ başını yemişdir; saña da ḥayr etmez. Hemān iḥtiyāt budur ki, maşnū‘āt-ı Rabbi’l-‘ālemīn’de fikr ile bir keyfiyet peydā edesin ki, ebedü’l-ābād senden

¹ Kimin perişan (dağınak) saçının ucu birbirine girdiği zaman akıl, vahşi ceylan gibi dünyadan ürkmüştür.

² Ey afet kıvılcımı bizi yağmalamaktan vazgeç, bu bahçenin mahsullerini çiğın gözü yemiştir.

³ Döndürme sende olduğu sürece şarabı düşünce kadehine dök yoksa gördüğünü bu kadeh Cem’in başını yemiştir.

cüdā olmaya. Zīrā ma‘ānī-i mücerrede nidā şühūdu mādde-siz muḥāldir, hemān bu sebebden maḥlūqātda tefekkürle memūr olmuşuzdur.¹

در زمان بخت ما قحط پریشانی نشد / این کره در عهد ما بر زلفِ ماتم خورده است

4. Der-zamān-ı baḥt-ı mā ḳaḥt-ı perişānī ne-şūd/ Īn girih der-‘ahd-ı mā ber-zūlf-i mātem ḥorde est²

Bizim baḥtımızıñ zamānında bir perişānlık ḳaḥtı olup cem‘iyet-i ‘āmme zuḥūr etmedi, bu ‘uḳde bizim zamānımızda zūlf-i māteme uğramışdır; ya‘nīnīsvān-ı mātem-zede k‘anīñ saḳları ne gūne perişān ise aḥvāl-i ‘ālem daḥi öyledir.

پا بهر جا میگذاری نشتری در خاک هست / شیشهای آسمان کویا بر هم خورده است

5. Pā be-her cā mī-güzārī nişterī der-ḥāk hest/ Şiṣehā-yı āsmān gūyā ki ber-hem ḥorde est³

Her ne maḥalle ayak ḳosañ ḥākinde bir nişter vardır, gūyā āsmān şişeleri birbirine uğrayıp kırılıp dökülmüşlerdir. Murādı bu ‘ālem ḳanınıñ mübāḥında olan ekdārı beyāndır ki, yürüyüp bir ḫarafa gitsek elbette yā nefsiñde yā ḡayrīde bir keder müşāhede edip o birkaç ḫuṭvede etdiḡiñ temāşāyı tekdīr etmede taḫtu’t-türāb nişter cefāsına beñzer demeye şāyāndır ve ḫaḳīḳat-ı emrde böyledir, ehl-i i‘tibārīñ şehādetiyle.

از نهال ما ثمر بیخواست میریزد بخاک / خاکمال سنک طفلان نخل ما کم خورده است

6. Ez-nehāl-ı mā şemer bī-ḥ‘āst mī-rīzed be-ḥāk/ Ḥāk-māl-i seng-i tıflān naḥl-ı mā kem ḥorde est⁴

Bizim nihāl-i [134a] vücūdumuzdan meyve ḫalebsiz türāba dökülür, etḫālīñ ḫaṣı ḥāk-mālīni ve ta‘zīrini bizim naḥlimiz az yemişdir. Vāḳı‘ā bir dirāḫtıñ meyvesi dökülmüş bulunduḡda ḫaṣ atıp düşürmeye az muḫtāc olurlar. Murādı bir kimse her ne cinsden olursa

¹ Son cümle nüshanın sayfa kenarında yazılmaktadır.

²Bizim baḥtımızın döneminde daḡınlık kitleḡi olmadı. Bu düḡüm bizim devrimizde yas saḳına bağlanmıştır.

³ Her nereye ayak basarsan toprakta bir iḡne vardır. Sanki gökyüzü camları birbirine çarpmıştır.

⁴ Bizim nihalimizden meyve isteksiz topraḡa dökülür. Bizim hurma ağacımız çocukların taşının toprak yapışmasını az yemiştir.

olsun şemere-i vücūdın dirîğ eder ise taş yemek muḳadderdir, demek ister ve mübālağa kaşdıyla talebsiz iḥsān edenlerde bi'l-küllıye ḥālī ḳalmaz. Mefhūmunu kem ḥorde est zımnında ifāde etmişdir ki, mişāli ḳatı ḳoḳdur.

هرکه از باده کیفیت مراد افتاده است / در سفال خود شراب از ساغر جم خورده است

7. Her ke'rā ez-bāde keyfiyet murād üftāde est/ Der-sifāl-ı ḥod şarāb ez-sāğar-ı Cem üftāde est¹

Her kime bādeden murād keyfiyeti vāḳı' olup anıñ terdārikinde oldu ise kendi şaḳsısında sāğar-ı Cem'den şarāb içmişdir; ya'nī bādeden ğaraż bir mā-sivāyı ferāmūş etdirecek ḥālet-i zā'ide olunca herkesiñ şaḳsısında bu ḥamr-ı ma'nevī bulunmaḳ mümkindür, soñra netice ḥāşıl olduḳda şüret-i zāhire maḥv olup mu'ātebler ittiḥād ederler; murādı ma'lūmdur.

خوشه اشک ندامت میشود هر دانه اش / در بهشت عدن ان کندم که آدم خورده است

8. Ḥūşe-i eşk-i nedāmet mī-şevēd her dāneeş/ Der-biḥişt-i 'adn ān gendüm ki Ādem ḥordeest²

Nedāmet gözyaşınıñ sünbülü olur, her dānesi o gendüm ki, cennet-i 'adnda Ādem yemişdir; aşl-ı ḳaḳıye herkesiñ ma'lūmudur. Lākin murādı ekli mezemmetde mübālağadır ki, eger cennet-i 'adnda vāḳı' olsa neticesi budur. Sābıḳā bu olduḳu gibi pes 'āḳıl olan bu ḥuşūşu ḥelāline ḳaşr edip anda daḫi żarūrāta şarf etmektir, anıñçün erbāb-ı iḥtişāşıñ ḥaşā' iş-i kühsār ile güzāriş edip ğālibā buğdaydan daḫi ictināb ederler ammā żararı nedir? O rütbe-i taḳvā etmeyince bilinmez.

ارزوهایی که دل در دیک فکرت می پزد / چون نباشد خام شیر خام آدم خورده است

9. Ārzūhāyī ki dil der-dīg-i fikret mī-pezed/ Çün ne-bāşed ḥām şir-i ḥām ādem ḥorde est³

¹ Herkesin şaraptan istediği kalitesidir. Şarap kendi testisinden Cem'in kadehinden dökülmüştür.

² Pişmanlık gözyaşının salkımının her tanesi cenette Ādem'in yediği buğday olur.

³ Gönlün düşünce kazanında pişirdiği dilekler neden çiğ olmazsın çünkü Ādem çiğ südü içmiştir.

[134b] Ol arzular ki, gönül dîg-i fikretde tabh eder, nice hām olmasın? Ādem çig sūt aqmışdır. Ya'nî fi'l-aşl hāme, meyl-i tabi'atından olduğüçün hām fikret kaydında olmadan hālî olmaz; murādı tab'-ı beşeriden bahşdır ki, kendine muqadder olup olmadığından ğaflet üzere iken ekşer-i evkātı hulyāya şarf olunup encām-ı kār, biñde biri taqđire muvāfiq gelmez; bu cihetden hām ta'bîr eyledi ve puhte olmanîñ pes imkânı rütbe-i bu mehlikeden istihlâşdır.

شکوه صایب از سرشک تلخ کافر نعمت / کعبه با ان قدر آب شور زمزم خورده است

10. Şekve Şā'ib ez-sirişk-i telh kâfir-ni'metest/ Ka'be bā-ân qadr āb-ı şūr-ı zemzem ĥorde est¹

Şā'ib sirişk-i telhden şikāyet, küfrān-ı ni'amlikdir. Ka'be o kadar ve rif'atla āb-ı şūr-ı zemzemi içmişdir, ya'nî vücūd-ı benî ādemde gözyaşı zemzem maqāmında ve her zuhūr etdikçe el-ĥamdüli'llāh demeye şāyeste iken bundan şikāyet münāsib degildir ve levāzım-ı zemzemiñ ekşeri sirişkte mevcūddur.

GAZEL 69

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

بی اجابت آه مرغ آشیان کم کرده است / ناله بی فریاد رس تیر نشان کم کرده است

1. Bî-icābet āh mürġ-ı āşiyān güm kerde est/ Nāle bî-feryād-res tîr-i nişān güm kerde est²

İcābetsiz āh, āşiyānın ġā'ib etmiş kuşdur; feryāda yetişicisiz nāle nişānı itirmiş oğdur. Ya'nî bir murād içün āh edip mevlādan vuşülünü niyāzda eşer icābet nümāyān olmayınca bu āh-ı pür-niyāz mürġ-i āşiyān güm kerde gibi sūrāh-ı āsyābîñ her birine bir kerre girip çıkar, feryād-ressiz nāle daħi nişānı ġā'ib etmiş oğ gibi her tarafda zāyi' olmadadır.

¹ Ey Sâib acı gözyaşından şikāyet etmek nankörlüktür. Kabe o değeriyle zemzemin tuzlu suyunu içmiştir.

² Karşılıksız āh evin kuşunu kaybetmiştir. Feryādına yetişicisiz inleme hedefin okunu kaybetmiştir.

در نیابد هرکه چون پروانه ذوق سوختن / درد دل دوزخ بهشت جاودان کم کرده است

2. Derne-yābed herke çün pervāne zevk-i sūhten/ Der-dil-i dūzah bihişt-i cāvidān güm kerde est¹

Her kim pervāne gibi yanma zevkine vākıf olmaz ise bihişt-i cāvidānı [135a] cehennem içinde gā'ib etmiştir. Bu mażmūnunda erbāb-1 belānıñ 'ayn-1 belāsında müşāhede etdikleri ni'am-1 cezīleye işāretidir ki, cennet-i nefis ta'bīr ederler; lākin herkes vākıf olamaz şevk'dir. Mümkündür ki, bir miqdār taşfiye şāhibi belādan dimāğ-1 cānına bir lezzet 'arız olup o belānıñ zevālını taşavvur etse rāzı olmaz. Bu mażmūna meh-mā-emken ittilā'ıñ muqaddemesi gibidir ve bu vākı'dır. Faķire birkaç def'a olmuştur ammā ne olduğın bilmezden evvel.

هست در کم کردن خود هست اگر آرامشی / هرکه خود را یافت مرغ آشیان کم کرده است

3. Hest der-güm kerden-i hod hest eger ārāmişī/ Herke hod-rā yāft mürğ-1 āşiyān güm kerde est²

Eger bir karar u in'idām-1 ıztırāb var ise kendini gā'ib etmededir ve gā'ib etmeden de gāflet şartıyla her kim kendini buldu ise āşiyānıñ itirmiş kuşdur, zīrā kemālīñ küllisi fenādadır ve bu hāşıl olduğı gibi bi'z-zarūr nefisine 'irfān hāşıl olup telāş-1 taleb sākin olur ammā nefsiyle muqayyed iken būy-1 'irfāndan bir şey' derk edemeyip dā'ire-i 'aķlda hāşıl etdiği mesā'il-i haķīqate daħi i'timādı kāmīl olmadığından dā'imā ıztırābdan hālī olmaz. Ma'nāda *ileyhi yürce 'ü'l-emrū küllehü*³ naşş-1 kerīmine işāret eyledi, mürğ-i āşiyān güm kerde est karniyesiyle.

در صراط المستقیم عشق عقل خرده بین / در دل شب راه در یک روان کم کرده است

4. Der-şirātu'l-mustaķīm 'aşk 'aql-1 hurde-bīn/ Der-dil-i şeb rāh der-rīg-i revān güm kerde est⁴

'Aşkıñ şirāt-1 mustaķiminde hurde-bīn olan 'aql, derün-1 şebde akıcı kumda yolu gā'ib etmiştir. 'aql-1 muddeķķik böyle olunca bayağı 'aķılların hālī 'ademdir, Rabbi'l-

¹ Herkes kelebek gibi yanma zevkine anlamaz. Cehennem içinde sonsuz cenneti kaybetmiştir.

² Kendini kaybetmekte eğer bir huzur varsa kim kendini bulmuşsa evin kuşunu kaybetmiştir.

³ إِلَيْهِ يُرْجَع الْأُمُورُ كُلُّهَا: Her iş O'na döndürülür. Kur'an, 11. Sure, 123. Ayet.

⁴ Doğru olan yolda aşk küçük şeyleri gören akı, gecenin içinde yol akıcı olan kumda kaybetmiştir.

‘ālemīn eşnāf-ı maḥlūkātınıñ her birine birer ḥadd-ı ta‘yīn etmişdir. O ḥaddı izz-i ilāhī olmayınca tecāvüz muḥāldir ve sülūk-ı kavmda olan ‘aşkıñ [135b] ḥudūdunda ‘aqlıñ zerre kadar i‘tibārı olmayıp ancak muḥaddemesinde def‘-i shehevātıñ āletidir ve bir mürīd-i şādık bir merd-i kāmile ‘inān-ı ihtiyārın teslim etmeyince ‘ulūm-ı şakaleyni cāmī‘ olsa tavr-ı ‘akldan ḥāric umūru taşavvur edemez. Qanda qaldı ki, qabūl eyleye ve ‘ulemā’-ı zāhiriñ esās nizā‘ları budur ki, şeri‘atdan ğayrı ne vardır ki, bunlar meşğūl olup evqāt-ı ‘ömrlerin şarf ederler ve bundan soñra tā‘āt u ‘ibādetlerine ve dünyādan i‘rāz ve idbārlarına nazār etdikçe bir ḥalecān ḥāşıl olur ki, bunlar müslümān degil ise pes müslümān kimdir? Ve ba‘z kelimāt u eṭvārların istimā‘ edende bir māğ-ı şer‘ī bulamadıklarından gāh tekfir ve gāh la‘n ve gāh sebb ile muḥābele ederler, bilmezler ki, bunlarıñ i‘tikādda ‘amelleri şer‘-i şerīfīñ a‘lā rütbesindedir ammā kendüler şer‘ī bilmezler ve farāza bilseler de ‘amel etmezler veteseler de envā‘-ı aġrāz-ı nef sāniye ile maḥlūt edip ve *kāne yercū liḳā‘e Rabbihi fe‘l-ya ‘mel ‘amelen şāliḥā’* āyet-i kerīmesine muṭābıq ‘amel edemezler. Lā-cerem netīce daḥi zuhūr etmez ve esās-ı dīn ādemden ḥātıme gelince bu āyet-i kerīmedir ki, ‘amel-i şāliḥ kişiniñ şūretidir; zīrā liḳā’-ı Rabbi’l-‘ālemīn anıñ üzerine terettüb eder. Gerek dünyāda ḳulūbla ve gerek uḥrāda ebşār ile ve rızā ile ve bu nükte bir ‘amel-i şāliḥa mālīk insān-ı kāmile muḳārın olmayınca muḥāl gibidir.

هر جوان بختی که سر می پیچد از فرمان پیر / در صف مردان کماندار کمان کم کرده است

5. Her cevān-baḥtī ki ser mī-pīçed ez-fermān-ı pīr/ Der-şaf-ı merdān-ı kemān-dār kemān güm kerde est²

Her bir cevān-baḥt ki, fermān-ı pīrden i‘rāz eder, şaff-ı merdānda o kemāndır ki, kemānı ğā‘ib etmişdir. Ya‘nī herkesiñ nişān maṭlabına işābeti [136a] kendüden a‘lem bir kimseniñ ‘indinde ihtiyārın teslim edip mülāzemet-i tīr-keş-i edeb etdiği qadardır. Bu ma‘nā olmayınca meydān-ı cengde ḳomasın zāyi‘ etmiş, pehlivān gibi ser-gerdān olur.

¹ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا: Artık her kim Rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve ahirete yararlı iş yapsın. Kur’an, 18. Sure, 110. Ayet.

² Her genç bahtlı ki yaşlının emrini dinlemezse yayı olan adamların safında yayını kaybetmiştir.

بی نصیبان جستجوی رزق بیجا میکنند / نیست چون قسمت طلب دست و دهان کم کرده است

6. Bī-naşībān cüst ü cūy-ı rızķ bī-cā mī-künend/ Nīst çün kısmet taleb dest ü dehān güm kerde est¹

Naşıbsızler, bī-cā rızķ taleb ederler, kısmet muķadder olmayınca talebiñ kendisi ağzın ve elin gā'ib etmişdir; zīrā rızķ-ı ma'dūm içün yed-i kāsib ve dehān-ı ekl daħi ma'dūm olup cüst ü cūnuñ neticesi bu bābda talebiñ aślā fā'idesi yoķ imiş demeye çıkar. Zīrā dest ü dehān güm kerde olunca taleb-i rızķı irādesiniñ altı qalmaz ve bā' işi olmaz.

هر که بهر دانه کردد کرد این بیحاصلان / شاهراه آسیتی آسمان کم کرده است

7. Her ke behr-i dāne gerded gird-i ĩn bī-ħāşılān/ Şāh-rāh-ı āsiyā-yı āsmān güm kerde est²

Her kim dāne içün bu bī-ħāşılların etrāfına dolanırsa āsmān degirmeniniñ dīvān yolunu gā'ib etmişdir, ya'nī 'ādetü'llāh böyle cārī olupdur ki, *ve fi's-semā'e rızķukum ve mā-tū'adūn*³ mefhūmu üzere bu āsiyāniñ şāhibine teveccüh edip āb u dāneyi andan taleb etmek gerek yoķsa maħall-i ma'iyeti terk edip bī-ħāşıllara ilticāniñ neticesi degirmen yolunu itirmişdir diyü halkıñ ta'nına mazhar olmaķdır.

هرکه غافل از ظهور حق بود در کائنات / بوی یوسف در میان کاروان کم کرده است

8. Herke gāfil ez-zuhūr-ı Ĥaķ büved der-kā'ināt/ Būy-ı Yūsuf der-miyān-ı kārīvān güm kerde est⁴

Her kim kā'inātda Ĥaķķ'iñ zuhūrundan gāfil olur ise (İmān ve istidlāl cihetinden) kārīvānda būy-ı Yūsufi gā'ib etmişdir. Ednā rütbe *Lā-ħavle ve lā-ķuvvete illā bi'llāh*⁵ mefhūmuyla ef'āl-i 'ibāda nazār kifāyet eder *ve'llāhü ĥalaķakūm ve mā-ta'melūn*⁶ naşş-ı kerīmi ve *mā-remeyte iz remeyte ve lākinne'llāhe remā lem taķtülühüm* [136b] ve

¹ Nasipsızler yersiz rızķ ararlar, kısmet değilse istek el ve ağzını kaybetmişdir.

² Bu verimsızlerin etrafında dane arayışında olan herkes gökyüzü değirmeninin asıl yolunu kaybetmişdir.

³ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ: Rızķınız ve size vaad edilenler göktedir. Kur'an, 51. Sure, 22. Ayet.

⁴ Her kim kainatta hakkın ortaya çıkmasından gāfil olsa Yūsuf'un kokusunu kervānın ortasında kaybetmişdir.

⁵ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ: Yüce ve büyük olan Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur. İslam dininde bir zıkr olarak kullanılmaktadır.

⁶ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ: Oysa sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı. Kur'an, 37. Sure, 96. Ayet.

*lākinne 'llāhe katelehüm*¹ bunuñ gibi nuşuş-ı kâti' alarla tenbîh olunmuş iken perde-i ğaflet bir ğilzetdedir ki, Rabbi'l-'ālemîn ile beynimizde yüz biñ yıllık yol mulāhaza edip *yā hasretā 'alāmā-ferrettü fî cenbi'llāh*² kelimeleri her an lisân-ı ahvâlimzden zühür etmededir ve bu tahtîr olunanlar keyfiyetsiz i' tîkâd cihetinden olmağ üzeredir; yoksa eger rütbe-i ihsâna teraqqî edip Rabb'im beni görür fikrinde olmak lâzım gelse herkes kendi nefsinin dâ'ire-i İslâm'dan hâric 'addeder idi. Mevlâ-yı müte'âlîñ celâ'il-i ni'metiñ biri dağî budur ki, bizim gibi derdmendlerin dîde-i başîretlerinde perde-i ğaflet halk edip haqqımızda zann-ı ğâlibi 'ilmü'l-yağîn maqâmına kabûl eyledi ve derûna teveccüh eden vesâvis-i şeytâniye ve nefsanîyeyi lisâna gelmedikçe 'afv edip şûret-i zâhir-i islâmımız ile âhîretde mu'âmele etse gerekdir ve illâ bizlerin muqtezâ-yı harekât u sekenâtımız ne olduğın ifşâya hâcet degildir; ednâ inşâfî olanlar bilirlir ve ikrâr ederler.

نیست هرکس را که صایب نفس در فرمان عقل / بر فراز توسن سرکش عنان کم کرده است

9. Nîst herkes-râ ki Şâ'ib nefis der-fermân-ı 'aql/ Ber-ferâz-ı tevsen-i ser-keş 'inân güm kerde est³

Şâ'ib her kimiñ ki, nefsinin 'aqlınıñ fermânında olmaya bir ser-keş tây üzerinde dizginini ğâ'ib etmişdir. Ya'nî anıñçün selâmet-i nevâdirdendir ve bu sebebden şûfîler 'aqlıñ ahaşş-ı menâfî'ı shehvâtı kabûl etmeyip irtikâbından nefsi men' etmekdir, dediler ve bu teşbîh-i belîğ ekşer-i insânda mücessemdir.

GAZEL 70

Mef'ülü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

هرکس فشاند بر من پر شور پشت دست / از جهل زد بخانه زنبور پشت دست

1. Herkes feşâned ber-men-i pür-şûr püşt-i dest/ Ez-cehl zed be-hâne-i zenbûr püşt-i dest⁴

¹ وَ مَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Oku) attığında da sen atmadın, Allah attı. Kur'an, 8. Sure, 17. Ayet.

² يَا حَسْرَتِي عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ: Allah'a itaat hususunda gerekeni yapmadığım için yazıklar olsun bana. Kur'an, 39. Sure, 56. Ayet.

³ Herkesin aklının emrinde olan nefsi yoktur. Baş kaldıran atın üzerinde dizginini kaybetmiştir.

⁴ Heyecanlı olan bana elinin arkasını vuran herkes bilmezlikten arının evine elinin arkasını vurmuştur.

Her kim ben-i pür-şūr üzerine püşt-i dest saçıp āzürde etmek murād etdi ise cehlden hāne-i [137a] zembūra eliniñ arkasın urdu, ya'nī bunuñ hālını ne gūne olur ise aniñ dañi etrāfını zembūr-ı mükāfāt buruyup nīş-zen intikām olacaqlarında iştibāh yoqdur. Püşt-i dest ta'bīri gāh luğatca gāh iştılāhca maħalline tābi' olarak tahrīr olunur.

چون داغ لاله خشک شد از خون کرم خویش / زخمی که زد بمرهم کافور پشت دست

2. Çün dāğ-ı lāle huşk şüd ez-hūn-ı germ-i h'ış/ Zaħmī ki zed be-merhem kāfūr püşt-i dest¹

Lāleniñ dāğı gibi kendi hārāretli kanından kurudu bir zaħm ki, merhem kāfūrdan istiğnā eyleye; ya'nī bi't-tab' ve'l-vaqt herkesiñ muhtāc olduğı her ne ise zuhūr etdikde kabūl etmeyenler dāğ-ı hirmānla sūzān ve hezār 'acz u niyāz ile talebinde ser-gerdān olurlar. Mażmūn-ı hadīş-i şerīfe imādır.

خرمن عنان کسسته درآید بخانه اش / مردانه کر بدانه زند مور پشت دست

3. Hirmen-i 'inān-ı güste der-āyed be-hāneeş/ Merdāne ger be-dāne zened mūr püşt-i dest²

Çarınca eger o şiddet-i hırşla merdāneī be-püşt-i dest urup bāb-ı tevekküle mülāzemet eder ise hirmen dizgini üzölmüş hānesine gelip kendiniñ dāne dāne çekmesine hācet qalmaz ki, bu tevekkül-i tāmminiñ bürhānıdır. Erbāb-ı hāliñ halkından munqaṭı' ve dağlarda sākin olduqlarınıñ sebebi bu rükn-i 'azīmü'ş-şāniñ tekmiili içündür. Lākin ehl-i bidāyet hālidir.

هر چند خوشنماست سبکدستی از کریم / خوشتر بود ز سائل مغرور پشت دست

4. Her-çend hoş-nümāst sebük-destī ez-kerīm/ Hoşter büved zi-sā'il-i mağrūr püşt-i dest³

¹ Lalenin yanığı kendi sıcak kanından kuruduğı için merhemde açılan elin arkasındaki kafur bir yara gibidir.

² Erkek gibi karınca elini arkasına vurursa ayrılmış dizginin harmanı evinden açır.

³ Kerīm olan Allah'tan her ne kadar elin hafifliğı güzel görünürse gururlu olan dilenciye elin arkası daha güzel olur.

Kerîmden hıffet-i yed ve sur'at-ı ihşân her ne kadar hoş-nümâ ise de mağrūr, sâ'ilden püşt-i dest 'arz edip vermede el arkasıyla redd etmek andan hoşdur. Murâdı sâ'il-i mağrūr olunca vermemek a'lâdır, demek ister yâhūd mağrūr sâ'ilden kerîmiñ ihşânını redd etmek, hoşterdir demek ola. Lâkin bu ma'nâya sâ'il lafzı münâfi olduğıçün te'hîr olundu ammâ ba'z sâ'il şüretinde [137b] âdemler bulunup bir ikrâm kaydında olunca eli arkasıyla lafzan ve ma'nen birer dayatmaları vardır ki, kerîmiñ hıffet-i bedenden ahsendr ve bu şürete gurūr tesmiye etmiş ola. Yine münâsib olan budur ve eger zi-sâ'il lafzındaki zây ğalať olup be-sâ'il nusħa bulunur ise ma'nâ evvelkidir.

یابد چگونه راه دران زلف دست ما / جایی که شانه میگذرد از دور پشت دست

5. Yâbed çegüne rāh der-ān zūlf dest-i mā/ Cāyī ki şāne mī-gezed ez-dūr püşt-i dest¹

O zülfe bizim elimiz ne güne yol bulsun? O maķāmda ki, țarāf uzaķdan eliniñ arkasın ışıırır. Benim haddim degil idi böyle zülfe dokunmaķ diyü, zīrā edā peşimānlıķda müsta'meldir. Ğayrı türlü tevcihi mümkün olsa da bīġāne olur, ya'nişāne levāzımından iken bu hālete giriftār olunca bizim elimiziñ kesilmesi evleviyetdedir ve zūlfün kemālī üzere haml olunmaķ ķābildir ki, şāne görünce kendinden müstaġnī olduġunu görüp dişlerini eline yatırıp ışıırmış gibi müteħayyirāne ķalmışdır, demek ola.

در پیش عارض تو مکرر گذاشته است / از برک بر زمین شجر طور پشت دست

6. Der-pīş-i 'arız-ı tū mükerrer ġüzāşte est/ Ez-berg ber-zemīn şecer-i tūr püşt-i dest²

Şecer-i Tūr seniñ 'arızıñ huzūrunda kendi yapraġından mükerrer püşt-i dest vaż' edip el arkası yerde mu'āmelesin etmişdir. Her-çend şecerden tecellī vāķı' oldu ise de yine şecerdir. İnsān-ı kāmile bir vechle münāsebeti olmayınca bu medħe istiġrāb olunmaz; ķaldı ki, murâdı kendi niyetine göre ve maħalle münâsib taħrīr oluna.

¹ O saça bizim elimiz nasıl yol bulur? Orada taraġın gezdīġi uzaktan elin arkası görünür.

² Tūr ağacı seniñ yanaġının yanında hep yapraġından yere el arkası koymuştur.

درپیش قطره چون سپر اندازد از حباب / موجی که زد بقلزم پر شور پشت دست

7. Der-pîş-i katre çün siper endāzed ez-ḥabāb/ Mevcî ki zed be-ḳulzüm-i pür-şūr püşt-i dest¹

Bir mevc ki, ḳulzüm-i ḥün-h̄āra püşt-i dest urup istiḡnā ile mürūr eyleye katre öñünde ḥabābdan nice siper atıp [138a] el arḳası yerde desek, ya'nî mevc-i deryā-yı ḥaḳīkat-mānendī olan insān-ı kāmīl āḥād-ı nāsa esrār-ı ḥaḳīkati ifşā etmediği bu mişāl üzere taşavvur olununca levm ü tevbiḥa maḥal ḳalmaz; zīrā 'ulüm-ı resmīye ile ne ḳadar mütebaḥḫir olursa da aña nisbet bir katre dir.

زاهد برون نمی نهد از زهد خشک پای / چون بر عصای خویش کند کور پشت دست

8. Zāhid burūn nemī-nehed ez-zühd-i ḥuşk-pāy/ Çün ber- 'aşā-yı ḥ̄iṣ küned kūr püşt-i dest²

Zāhid zühd-i ḥuşkdan taşra ayak ḳomaz ve ma'zürdur, zīrā kör kendi 'aşāsına nice 'arz-ı istiḡnā etsin? Bir daḫi etmiş niye dayansın? Ya'nî küllü ḥizbin bimā-ledeyhim ferihūn³ gülşeninden aña daḫi bu 'aşā-yı ḥuşk verilmiştir.

خواهد کزید بر لب افسوس خویش را / شوخی که زد بصایب مهجور پشت دست

9. Ḥ̄āhed gezīd ber-leb-i efsūs-ı ḥ̄iṣ-rā/ Şūḫī ki zed be-Şā'ib-i mehcūr püşt-i dest⁴

Bir şūḫ ki, Şā'ib-i mehcūra püşt-i dest urup redd eyledi,⁵ kendi ḥayf dudağını ısrırsa gerekdir; zīrā 'aşīḳıñ ḳadrı bilinecek maḳām elbette gelir.

GAZEL 71

Mef'ülü/fā'ilätü/mefā'ilü/fā'ilün

¹ Dalgalı denize arka elini vuran bir dalga damlanın yanında hava kabarcığından siper olur.

² Zāhid kuru ayaklı zühdden çıkmaz çünkü kendi değneği ile elin arkasını kör eder.

³ كُلُّ حَرْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرَّخُونَ: Her bir grubun kendininkini beğendiği- firkalara ayrılanlardan olmayın. Kur'an, 30. Sure, 31. Ayet.

⁴ Zavallı Sâib'e arka elini vuran o güzel yazık oldu diye kendi dudağını ısıracaktır.

⁵ Bir şūḫ ki, Şā'ib-i mehcūra püşt-i dest urup redd eyledi S: Bir dil-ber ki Şā'ib mehcūra püşt dest gösterip redd eyledi T

آدم نه و روضه رضوانت آرزوست / خاتم نه و دست سلیمان آرزوست

1. Ādem neī ü ravza-yı rezvānet ārzüst/ Hātem neī ü dest-i Süleymānet ārzüst¹

Ādem degilsin ve ravza-ı rızvān seniñ ārzūñdur, hātem degilsin ve Süleymān'ıñ eli seniñ ārzūñdur. Ya'nī bu ārzūdan evvel tama' etdiğñ rütbeyle isti'dād hāşıl eyle ki, zümre-i ahmaqlara dāhil olmayasın. Güyā ādemiyet şüretle rütbe-i hayvāniyetden tefāvütü olmayıp ma'nā-yı ādemiyeti ve taşşil-i mekārım-i ahlāka i'tilā-yı himmeti tedārik ile diyü bu ma'la'ında terğib eyledi ve nām-ı Süleymān nig'in-i qalbiñde şābit degil iken dest-i 'ināyetine intisāb murād edersin, 'ādet ise ta'tbik, mu'tābık-ı gelmekdir.

چون کوه از غبار یتیمی متاب روی / کر ساحل مراد ز عنانت آرزوست

2. Çün gevher ez-ğubār-ı yetimī me-tāb rūy/ Ger sāhil-i murād zi-'Ummānet ārzüst²

Gevher gibi gubār-ı yetimlikden i'rāz etme, eger 'Ummān'dan sāhil-i murād seniñ [138b] murādın ise ya'nī 'Ummān-ı vücūdda bir sāhil-i emn ü rāhat ārzusu derūnuñda var ise inci gibi tek ü tenhā u bī-kes olup gerd-i zillet çehre-kede nümāyān olmadan yüz çevirme ki, merātib-i 'āliyāta vuşul, bu mezkūrātı derūn-ı dilden qabul etmeyince müyesser olmaz.

چشم طمع بملک سکندر مکن سیاه / کر همچو حضر چشمه حیوانات آرزوست

3. Çeşm-i tama' be-mülk-i sikender me-kün siyāh/ Ger hem-çü Hızır çeşme-i hayvānet ārzüst³

Eger Hızır gibi āb-ı hayātı ārzū ederseñ çeşm-i tama' ı mülk-i Sikenderle siyāh edip aniñ saltanat-ı zāhiresine meyl etme. Zīrā cem'i müşkil olunca ihtiyāra şāyeste āb-ı beqādır, ya'nı herkesiñ kısmeti kendiniñ şüret-i zāhiri gibi kendine maşşūş olup benimde çehrem fülāniñ çehresi gibi olaydı demek beyhūde olmada bi-'aynihi āhiriñ kısmetin temennā gibidir; aniñçün tama' ı 'aķım kimesneye teşbih etmişlerdir ki, evlādı taşavvur olunmaz. Lākin çeşm-i tama' lafzında bir nükte buldum, evvelā harf-ı tā dā'imā açıktır ve insāniñ ağızına mişāldir ve mīm qalbine ve 'ayn ferecine; lākin kitābında ekşeriyā tā

¹ Ādem degilsin ve senin cennetin dileğimdir, yüzük degilsin ve Süleyman'ın eli dileğimdir.

² Gevher gibi yetim tozdan yüzünü gösterme eğer isteğinin sāhili Ummān denizi dileğindir.

³ Eğer Hızır gibi hayat suyunun çeşmesi dileğindir hırs gözünü İskender'in ülkesiyle kararmasın.

ile ‘ayn harfleriniñ gözleri açık yazılıp mīm, kör taḥrīr olunur ki, ağız ile ferec aşl-ı ḥilkatda muḳteziyātına ṭama‘ üzere mecbūldur. Lākin cehd edip ḳalbiñ çeşm-i ṭama‘ı kör iken açmaḳ sevdāsında olma ki, bu göz açılır ise doymaḳ bilmez demek ola.

زنهار سر متاب ز چوکان حکم او / چون کوی اکر سراسر میداننت آرزوست

4. Zinhār ser me-tāb zi-çevgān-i ḥūkm-i ū/ Çün gūy eger ser-ā-ser meydānet ārzūst¹

Zinhār şāri‘-i ḥakīmiñ çevgānından baş çevirip ‘iṣyān etme eger ṭop gibi meydān-ı kā’inātı seyr etmek ārzū edersin, zīrā bundan ḡayrı tarīḳ yoḡdur; ya‘niṭeba‘iyet-i kemāl üzere olunca neticeden hıṣṣa isti‘dādıñ ḳadar bilā-minnet saña baḡş olup seyr-i mi‘rāc-ı ma‘nevī birle meydānda [139a] çevgān-ı vesāṭatıyla başdan başa yuvarlanan ṭop gibi āfāḳ ve enfüse duḡūl edip temāşāya ḳādir olursun.

چون شانہ باش تختہ مشق ہزار زخم / کر رہ دران دو زلف پریشاننت آرزوست

5. Çün şāne bāş taḥte-i meşḳ hezār zaḡm/ Ger reh der-ān dü zūlf-i perīşānet ārzūst²

Eger o dü zūlf-i perīşānda ārzūñ var ise şāne gibi biñ zaḡmıñ taḥte-i meşḳ olup destere-i belāya şabr eyle, zīrā her rütbeniñ muḳābilinde o rütbeniñ mührü gibi bir miḳdār belālar āmāde olunmuşdur ki, anlara taḡammül ve ḡüsn telaḳḳī etmedikçe o rütbe müyesser olmaz. Siyyemā bu işāret olunan celāl ü cemāl ve cemālde celāl ve celālde cemāl rütbeleri ki, nihāyet merātib-i belā-keşān ḥaḳīḳatdır; āsān ve cehle mālīk olunmaz.

هرگز نبوده است دو سر هیچ خوشه را / بگذر ز سراکر سرو سامانت آرزوست

6. Hergiz ne-būde est dü ser ḥiç ḡūşe-rā/ Bügzer zi-ser eger ser ü sāmānet ārzūst³

Hıçbir buḡday sūnbülünüñ iki tarafında başı aşlā olmamışdır, lā-cerem birdir; sen de başdan geç, eger baş ve intizām-ı aḡvāl-i bāṭın ārzū edersin. Ya‘niḡdünyā vu āḡiret cem‘i, oḡtunu cem‘ ḥūkmünde şūret-pezir olmayınca elbette birini aşl ve birin fer‘ taşavvurundan ḡayrı çāre yoḡdur; lākin merḡūmuñ başdan geç ta‘biri ser ü sāmāna sebeb

¹ Top gibi bütün meydan dileğince sakın onun emrinin eğri sopasına baş kaldırma.

² Eger o iki daḡınık saçın içine yol bulmak dileğince tarak gibi bin yarası olan yazı tahtası ol.

³ Hiçbir salkımın asla iki başı olmamıştır. Eger düzen istiyorsan baştan vazgeç.

olması sünbül daneleri şamanından cüdā olup zer‘ olunduğda zühür eden berekātı yüzündendir; çünkü iki baş kıabil olmayınca bu vesile ile keşret-i rü’üs huşuluna şuret-i fenā ile irşād eyledi.

چندی چو غنچه سربکریبان خویش کش / زین باغ اکر چو کل لب خندان آرزوست

7. Çendī çū gonca ser be-girībān-i h̄iṣ keş/ Z’in bāğ eger çū gül leb-i handānet ārzüst¹

Bir miqdār gonca gibi gonca gibi² başını giribāna çekip hücum-ı hār, hār-ı belāya şabr eyle; eger bu bāğda gül gibi gülücü dudağa hevesiñ var ise. Zīrā dünyā vu āhīret maṭlabları kesbiñ şemeresidir ki, maẓmūn-ı beytde ‘ālem-i nebātda cārī olmuş bir ma’nadır.

چون شبنم آب کن دل خود را در این چمن / کر وصل آفتاب درخشان آرزوست

8. Çūn şebnem āb kūn [139b] dil-i ḥod-rā der-īn çemen/ Ger vaşl-ı āftāb-ı dirahşānet ārzüst³

Bu çemende şebnem gibi qalbiñi şu edip erit, eger āftāb-ı dirahşāniñ vaşlını seniñ murādıñ ise; zīrā Rabbi’l-‘ālemīn vaż‘ eylediği ‘ādātı nādir ḥarḫ eder. Ḥattā ḥātemü’l-enbiyā şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretler’ini Mi’rāc’a ber-ḳā’ide ‘ādet-i erziyyīn üzere burak irsāl edip maḥmūlen ‘urūc etdirmesinde olan ḥükmiyātın ecellesi ma’nāda vaż‘ etdigimiz esbāba ri’āyet elzem-i levāzımdandır. Tiz-seng lisān ḥālidir, sen daḥi kendi mertebēde ‘urūc murād edersin şebnem gibi. Kesb-i leṭāfet edip mi’rāc maṭlaba bir sebep-i āḥir tedārikinde olma ki, isti’dād taḥallūf etmez ve feyzinde buḥl taşavvur olunmaz. Vāḳı’ā te’mmül olunsa vücūh-ı şenīden taşfiyeniñ mişāli budur.

پرهیز میکند ز تو دیو سیاه کار / وین طرفه کز فرشته نکهبانت آرزوست

9. Perhīz mī-kūned zi-tū dīv-i siyāh-kār/ V’in ṭurfe k’ez firīşte nigebānet ārzüst⁴

¹ Bu bahçeden eğer gül gibi güler yüz dileğince gonca gibi biraz kendi yakana başvur.

² Nüshada yanlışlıkla iki kere yazılmıştır.

³ Eğer parlak güneşe kavuşmak dileğince bu çimende çiğ gibi kendi gönlünü sula.

⁴ Kara işli dev senden çekinir ve bu şaşırıctır ki sen meleğinden seni korumasını dilersin.

Senden siyāh-kār ve köhne ‘ayār olan şeytān perhīz edip şerrinden taḥaffuz eder. Bu ‘aceb ki, sen melekden nighbān u ḥāfız ārzū edersin; ya ‘niñefsiñi islām rütbesinde taşfiye edip ḥalk-ı lisānından ve yediñden selāmetde olmaḡ degil. Eşerr-i maḥlūkāt olan şeytān senden ḥavf edince melā’ike seni seniñ şerrinden ḥıfz etmez ki, anlardan ḥıfz u ri ‘āyet me’mül edersin. Ni ‘am-ı melā’ikeden ḥafazalar ve nighbānlar mevcūddur, eger sende anların ḥıfazına şāyeste şıfāt-ı imān bulunur ise ve el-‘iyāzū bi’llāhi te’ālā bir ādemden maḥlūkāt-ı Rabbi’l-‘ālemīn’iñ biri bilā-sebeb ḥaşıyet ü ḥavf üzere şerrinden emīn olmayıp belki aralıkda yā Rabbī fülān kimseniñ zararından saña şıgındım diyü niyāz eyleye. Küfrden soñra bundan aḡbaḡ bir ḥālet yoḡdur ki, şeytān [140a] ‘aleyhi mā-yestaḡaḡkūke aḡaḡs-ı şıfātındandır. Ehl-i imāna lāyık olan budur ki, düşmenlerinden biri her ne türlü ḡadar taşavvur eylese aniñ tarafından bir vechle mutaḡarrır olmasın, te’emmül etmeyip zarūrī o düşmen-i mevlā-yı müte’ālīñ ḡayreti ḡahrından ḥavf eyleye zamānemizde merḡūmuñ zıkr etdiği maẓmūn şıfat-ı lāzıması olan eşḡāş, maẓarrat iḡtişāş ḡatı çoḡdur. Ya ‘nī şeytān anlardan ḡazer eder ta ‘biri ḡaḡlarında vāḡı’dır ve mübālaḡa degildir.

بیرون درکذار طمعهای خام را / کر جبهه کشاده دربانان آرزوست

10. Bīrūn der-güzār ḡama ‘hā-yı ḡām-rā/ Ger cebhe-i ḡuşāde-i derbānet ārzūst¹

Eger vardığıñ ḡonaḡlarda ḡapıcınıñ cebhesi saña ḡuşāde vü müferriḡ olsun diyü ārzū edersin, ḡām ḡama‘ları ḡapınıñ ḡaşrasında terk eyle. ḡaldı ki, Derbān benim derūnumuñ ḡālını ne bilir? dersin. Cevāb budur ki, ḡama‘iñ ve ḡāmını ve terkiniñ nūrāniyeti istibşāra ve ferāsete muḡtāc degildir. Fī’l-ḡāl herkese ‘aks edip şāḡibine muḡteẓāsıyla mu‘āmele ederler. Taşdıḡ etmeyenler tecrūbe etsinler, meşelā aḡvāl ü maḡāmātđan aşlā dimāḡına bir ḡāşnī vāşıl olmamış. Merḡūm erenleriñ biri kimseden bir şey’ ḡabūl etmese cümle ‘ālem bilā-sebeb ḡuḡbdur diyü i ‘tiḡād ederler ammā her gün eşer du‘āsın ve te’şīr-i himemtin müşāhede etdiği şeyḡine haftada elli direm ḡahve iḡdā etse her-ḡend şenāsında olursa da ḡuḡbdur diyü mübālaḡaya derūnu rāzı olmayıp sebebinden su’āl olursa anı daḡi idrāk edemez. Bu ma’nālar faḡiriñ ḡatı çoḡ meşḡudum olduḡıḡün taḡvīle bā’iş oldu ve ba’zı kibārı gördüm ki, aḡbābından levāzım-ı beşeriye [140b] ḡaleb edip ḡafiye müstaḡaḡına bezl eder ve kendi nihāyet zarūretde zaḡmet ḡeker. Taḡḡiḡ etdim

¹ Eḡer ḡapıcılarn ḡüler yüzünü dilersen boş olan hırslarını dışarıda bırak.

ki, bu tavr ile tesettür murād eder ve hem ziyāretçi gün be-gün nokşān bulur idi rahmetü'llāhu 'aleyh.

چون مور در حلاوت گفتار سعی کن / مسند اکر ز دست سلیمانان آرزوست

11. Çün mūr der-ḥalāvet güftār sa'y kün/ Mesned eger zi-dest-i Süleymānet ārzüst¹

Karınca gibi ḥalāvet şöhbete sa'y eyle, eger Süleymān'ın elinden mesned ārzū edersin. Hikāyetlerde Ḥazret-i Süleymān 'aleyhi's-selām ḥazretleri karıncayı mübārek ellerine alıp istintāk buyurduğu çoğdur ve mūruñ şığar ḥacmiyle ḥikmiyāt-ı bedi'a söylemesinden maḥzūz olup ümmetine āyine-i kā'inātın şağır ü kebīrinden 'adem-i ḡafletle tenbīhi bu mu'āmele lisānıyla ifāde ederler idi ve ḥalāvet-i şöhbet seheriñ a'lā nev'inden olduğu muḥaddemā tefzīl olunmuşdur ev merāret-i kelām daḥi böyledir. Tenfir ü teshīrde eşer-i 'azīmleri olduğu herkesiñ ma'lūmudur ve bu faḳīri Şā'ib'ın ḥalāvet-i kelāmı teshīr edip dīvānını erbāb-ı ma'ārifden kimse şerḥa taşaddī etmemişken bizlere etdirdiği gibi.

این آن غزل که ملاًى روم گفت / مورى نه و ملك سليمانان آرزوست

12. İn ān ḡazel ki Mollā-yı Rūm güft/ Mūrī neī ü mülk-i Süleymānet ārzüst²

Bu o ḡazeldir ki, Şeyḥ Sa'dī ve Mevlānā-yı Rūm dediler; o ḡazelde ki, karınca degilsin ve mülk-i Süleymān'ı ārzū edersin. Merḥūmuñ nazīrede 'ādeti budur ḡālibā, birer mışra'ların āḥir ḡazelde şāhibiniñ maḥlaşıyla irād eder ve fi'l-ḥaḳīka cümlemiziñ şıfatı budur. Karınca kadar isti'dādımız yoğiken mülk-i Süleymān ārzūsu derūnumuzdan gitmez.³

GAZEL 72

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

¹ Eğer Süleyman'ın elinden makām dileğınse karınca gibi tath konuşmaya çalış

² Bu Rūm Munlāsının söylediği o ḡazeldir, karınca degilsin ve Süleyman'ın devleti dileğindir.

³ Bu şerhin son iki cümlesi T'de yoktur.

پاره های دل کران بر دیده خونبار نیست / جای بر چشمست انکس را که بر دل بار نیست

1. Pārehā-yı dil girān ber-dīde-i hūn-bār nīst/ Cāy ber-çeşmest ān kes-rā ki ber-dil bār nīst¹

Göñül pāreleri [141a] dīde-i hūn-bār üzere taḳabbül degildir, ol kimseniñ maḳāmı göz üzeredir ki, göñüle yük olmaya pāre-i dilden murādı gözünden cereyān eden ḳanlı sudur ve bunuñ çeşme şıḳlet vermemesiniñ ḥıffetinden nāşidir diyü şeḳil olmayanlarıñ yeri göz üzeredir mefhūmuyla işāret eyledi ve vāḳı'da fülān kimse gözüm üzere otursa incinmem ta'biri vardır. Hattā ba'z kimseniñ ismini zıkrden ḳulūba bir şıḳlet 'ārız olduğu daḫi müşāheddir.

ما سبکروحان مدارا با رفیقان می کنیم / ورنه بوی پیرهن را کاروان در کار نیست

2. Mā sebük-rūhān mudārā bā-refiḳān mī-künīm/ Verne bŷy-ı pīrehen-rā kār vān der-kār nīst²

Biz sebük-rūḫlar seyr ü sülūkda refiḳlara müdārā ederiz, yoksa bŷy-ı pīraheniñ ḳāfileye ihtiyacı yokdur. Amñ āşarı menzili bir lemḫada olur, lākin şüretā ḳāfileden cüdā olmaḳ ḳulüb-ı rüfeḳāniñ inkisārına bādī olduğıçün murādı ḳuvvet-i başiretle letā'if-i rūḫāniyetiniñ maḳāmāt-ı ma'hūdeye aḳrān u emşālinden evvel nüfŷzını temsilidir.

غفلت ما بی شعوران را نمی باید سبب / پای خواب آلود را افسانه ای در کار نیست

3. Ğaflet-i mā bī-şu'ūrān-rā nemī-yābed sebeb/ Pāy-ı ḫ'āb-ālūd-rā efsāneī der-kār nīst³

Biz bī-şu'ūrānların ğafletine sebeb iḳtiżā etmez, zīrā pāy-ı ḫ'āb-ālūd için cālib nevm olan efsāneye ḫācet yokdur.⁴ Hemān şu'ürsuzluḳ ki, bir maḫalde vaşf-ı zātı ola taşradan ğaflete bā'ış iḳtiżā etmez ve fi'l-ḫaḳıḳa eger bir ādem şāhib-i şu'ūr bulunup benim bu ḫayātım mevte intizārdan ğayrı degildir diyü fikre meşḡul olsa nevm ü ğafletiñ zevāline bundan aḳvā sebeb mulāḫaza olunmaz. Lākin ḳudret-i ḫakīm ü 'alīm bu üslūba ekşer 'ibādeti yanaşdırmayıp sülāle-i insāniyeniñ tedrici, [141b] neşv ü nümāsından nāşī

¹ Gönül parçaları kanlı göze ağır değildir. Gönül üzerinde yükü olmayanın yeri gözün üstündedir.

² Biz sıcak kanlılar arkadaşlara iyi davranırız yoksa gömleğin kokusunu kervāna işi (ihtiyacı) yoktur.

³ Biz şuursuzların gafletine sebep bulunmaz. Uykulu ayağının efsanesi yoktur.

⁴ Bu cümleden sonra yazılanlar T'de yoktur.

gidecekleri geleceklerin hizmetlerinde gūyā hūlūd üzere dünyāda kalır, üslūbunda kullanır.

می زند هر قطره باران چشمکی بر ساقیان / کاین چنین روزی چرا پیمانہ ہا سرشار نیست

4. Mī-zened her қаtre bārān çeşmekī ber-sākiyān/ K'in çünin ruzi çerā peymānehā serşār nīst¹

Yağmūruñ her қаtresi sākilere gözcügüz urup işāret eder ki, buncılayın günde niçün peymāneler serşār degildir? Ruṭūbetli havāda mizāc-ı bāde i'tidāl kesb etdiğiçün erbāb-ı 'işret bilir bilmez ḥamra meyli ziyādece ederler. Bu sebebden Şā'ib daḥi anlara taḳlīd eyledi.

سیم و زر چون آب شد از بوته پاک آید برون / با خجالت جرم را حاجت به استغفار نیست

5. Sīm ü zer çün āb şūd ez-būte pāk āyed burūn/ Bā-ḥacālet cürm-rā ḥacet be-istiğfār nīst²

Altın ve gümüş eridikden sonra pūṭadan pāk çıkarlar, vücūd-ı ḥacāletle bizim cürmümüzün istiğfāra ihtiyācı yokdur. Gūyā ḥacāleti āteşdeki pūṭaya teşbīh edip mücrim, ḥarāret-i nedāmetle içinde zevb olma rütbesinde muḫtarib olunca bilā-şek istiğfāra ḥacet kalmaz ve nedāmet tevbedir diyü vārid olmuşdur ve erbāb-ı zevḳ 'inde. Münāsebetle tafşīlen mürūr eyledi.

غافلند از مرگ مردم ورنه در روی زمین / کیست کز تن آفتابش بر لب دیوار نیست

6. Ğāfilend ez-merg merdüm verne de-rūy-ı zemīn/ Kīst k'ez ten-i āftābeş ber-ser-i dīvār nīst³

Halk mevtden ğāfillerdir, yoksa yeryüzünde kimdir ki, anıñ āftāb-ı rūḥu dīvār-ı bedeniniñ başında olmaya; ya'nī ğurūba qarībdır. İsterse bir başında olsun, küllü ātin qarīb⁴ mefhūmuyla fi'l-ḥāl nihāyet bulup mağrib, ğayba ğurūb eder; belki ba'z eşḫāsa

¹ Yağmurun her damlası içki dağıtınlara göz kırpar ki böyle günlerde neden kadehler dolup taşmaz.

² Gümüş ve altın eridiğinde kökünden pak çıkar, utanmayla yapılan suçun tövbeye ihtiyacı yoktur.

³ Halk ölümden gaflettedir yoksa yeryüzünde kimin güneşi tenin duvarın başında yoktur.

⁴ کُلُّ آتٍ قَرِيبٌ: Gelecek olan her şey yakın. Bir hadistir.

nisbet ḥarekāt u sekenātından ve esbāb-ı fāniyeye şiddet-i temessükünden mevti inkār eder gibi görünür, tedārik ü taqrīb kıanda kıaldı.

خورد عالم را و بندد بر شکم سنگ مزار / سیر چشمی در بساط خاک مردمخوار نیست

7. Hord ‘ālem-rā [142a] ve bended ber-şikem seng-i mezār/ Sır-çeşmī ser-besāt-ı ḥāk-ı merdüm ḥār nīst¹

‘Aleml yedi ve kıarnına mezār taşı bağlar, gūyā kıarnım açdır diyü tok gözlülük ādem yiyici türābıñ besātında yokdur. Ya ‘nıte’ emmül olunsa ādemiñ zühürundan beri ‘ömrü tamām olan elbette tu ‘me-i ḥāk olur ammā yine her ne maḥalden kıarnı açılrsa boş ve aç görünür ve şiddet-i cū ‘dan şikem üzere taş bağlamak köhne ‘ādet olduğıün bu ta ‘biri irād eyledi ve der-besāt ḥāk lafzıyla işāret eyledi ki, ḥāk böyle olunca bundan ḥalk olunan insānda sır-çeşmlik bulunur ise ḥavārikdandır, bir laṭif mażmündür. Sırr-ı kıalemnden terceme ve nazm olundu, serāpā ādemi ekl eyle ammā kim şib ‘ bilmez; mezār taşını beyhūde kıomazlar batn-ı ḥāk üzere.

از دل مجروح صائب شور عالم را بپرس / بی نمک داند جهان را هر دلی کافکار نیست

8. Ez-dil-i mecrūḥ-ı Şā’ib şūr-ı ‘ālem-rā be-pürs/ Bī-nemek dāned cihān-rā her dilī k’efgār nīst²

‘Alemlñ şūr u melāḥatını Şā’ib’iñ mecrūḥ olan kıalbinden su’āl eyle, zīrā mecrūḥ u efgār olmayan göñül ‘ālemi tuzsuz bilir; tuzuña imtiḥānı yaradır.³

GAZEL 73

Mef’ülü/fā’ilātü/mefā’ilü/fā’ilün

¹ Dünyayı yedi ve kıarnına mezar taşı bağlar. Göz tokluğu halkın toprağının başında hör değildir.

² Sâib’in yaralı gönlünden dünyanın heyecanını sor. Gönlü yaralı olmayan dünyayı tuzsuz (heyecansız) bilir.

³ ‘Alemlñ şūr u melāḥatını Şā’ib’iñ mecrūḥ olan kıalbinden su’āl eyle, zīrā mecrūḥ u efgār olmayan göñül ‘ālemi tuzsuz bilir; tuzuña imtiḥānı yaradır S: ‘Alemlñ şūr u melāḥatını Şā’ibiñ yaralı kıalbinden sū’āl eyle, zīrā mecrūḥ olmayan göñül ‘ālemi tuzsuz ve melāḥatsız zann eder ve cerāḥat ise melāḥatıñ āyinesidir T

خون در دلم ز غیرت آن گوشواره است / عالم سیاه در نظرم زان ستاره است

1. Hūn der-dilem zi-ğayret-i ān gūşvāre est/ 'Alem siyāh der-naẓarem z'in sitāre est¹

O küpeniñ ğayretinden gönlümde kan vardır, bu sitāreden 'ālem naẓarımnda siyāhdır; çünkü gūşvāre kulağdan aşğa ğālibā hareket etdikçe şeftāli alır, şüretinde gerden-i maḥbūba doğunmasından izhār-ı ğayret edip ve cevāhir maḳūlesinden olduğıçün sitāre ta'bīr eyleyip 'aks-i muḳtezāsını ğayretde mübālağa ḳaşdıyla naẓarımnda 'ālem bu yıldızıñ siyāh olmuştur diyü şekvā eyledi; zīrā yıldızıñ muḳtezāsı nūr vermektir ve "hūn der-dilem²" edāsı gūşvāreniñ la'l olmasın ihām eder ve ğālibā 'uşşāḳıñ bunuñ mişāli yā der-havā umūra ḳulāḳ aşmasından ta'accüb olunur.

چون کودک یتیم درین تیره خاکدان / پهلوی خشک خویش مرا کاهواره است

2. [142b] Çün küdek "küdek, tıfl ma'nāsına"³-i yetim der'in tīre ḥākdan/ Pehlū-yı ḥuşk-ı ḥ'ış me'rā ğāhvāre est⁴

Yetim çocuk gibi bu tīre ḥākdānda benim kuru olan eyegülerim baña ğāhvāredir, ya'nīmāder ü peder 'anāşırımıñ 'adem-i iltifātından za'f-ı cismānietim bu üslūbda iken vālideyn-i ḥayvānietim daḥi mevcūd olmayıp şüretimi heyülāmdan ğayrı rā'isi yoḳdur demek ister. Murādı iddi'ā-yı ma'sūmiyetle pistān-ı feyzinden istirḥāmdır.

بر من چنین که سخت گرفته است روزگار / آزاده آن شرار که در سنک خاره است

3. Ber-men çünin ki teng girifte est rüzgār/ Āzāde ān şerār ki der-seng-i ḥāre est⁵

Benim üzerime eyyām mu'āmelesin buncılayın zayıyık tutmuştur ki, baña nisbet ḳatı taşda olan şerār-ı āzāde ve muḫlaḳdır; ya'nī aḥvāl-i zāhire ve bāḫnam tedāḥül edip harekete mu'ayyen şer mecālim yoḳdur. Ḥaḳīḳatde te'emmül olunsa cemī'-ı benī ādemiñ ḥāli budur. Lākin herkes bilmez.

¹ O küpenin ğayretinden gönlümde kan vardır (çok acı çektim). Dünyanın gözümde kararması bu yıldızdan dolaydır.

² Gönlümde kan var. Bu Farsça bir deyimdir ve çok üzgünüm anlamında kullanılmaktadır.

³ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

⁴ Yetim çocuk gibi bu kara topraktan benim kuru yanım bana beşiktir.

⁵ Devir beni zorladığı kadar mihenk taşıdaki kıvılcım özgürdür.

تیغ دو دم ندیده چه بیداد می کند / آن ساده دل که طالب عمر دوباره است

4. Tîğ-ı dū-dem ne-dīde çi bī-dād mī-küned/ Ān sāde-levh ki tālib-ı ‘ömr-i dubāre est¹

İki ağızlı kılıç ne zulm etdiğini görmemiştir o sāde gönüllü ki iki kat ‘ömre tālibdir, zīrā sāde-dil ve aḥmak olsa bu ‘ömr-i fāniniñ her sâ‘atı insāna eziyet ü meşakḳatda yedi başlı yer ejderhā-yı merdüm-ḥ‘ār bilip yalnız taḥşil kemālāt-ı bākiyeniñ sermāyesi olduğunu taḥkīk ve muḳtezāsınca ‘amele şarf eder idi. Siyyemā Rabbi’l-‘ālemīn kelām-ı ḳadīminde lām-ı te’kīd ile mü’ekkid *leḳad ḥaleḳnā’l-insāne fī kebed²* buyurmuşdur. Ya‘nī ‘izzetim celālim Ḥaḳiçün biz insānı meşakḳatde ḥalk eylediñ diyü āhirü’l-emr rāḥatda ḳarār vermesin, ihām etmiştir.

از جسم جانپاک بغربت اگر فتاد / شادم که تازیانه موج از کناره است

5. Ez-cism-i cān-pāk be-ğurbet eger fütād/ Şādem ki tāziyāne-i mevc ez-kenāre est³

Eger cān-pāk ğurbete düşmüş ise cisimden, ya‘nī cism-i cāna ğurbet maḳāmında ise [143a] mesrūrum ki, mevcin tāziyānesi ve deryā-yı ‘avdet ü vuşuluñ a‘zam bahānesi kenāreden ü sāhildendir. Murādı ğurbetiñ müddeti ḳaşir ve cefā vu eziyeti yesir olduğu ifadedir ki, vaḥana müflis ve yādigār u tuḥfesiz gitmeden ḥazer oluna; zīrā muḥāḫaralarınıñ aḳrebi ḥacāletdir.

بر روی دل مخند که این طفل شوخ را / صد بار کوشمال به از کوشواره است

6. Ber-rūy-ı dil me-ḥand ki in tıfl-ı şūḥ-rā/ Şad-bār gūş-māl bih ez-gūşvāre est⁴

Ḳalbiñ yüzüne gülme ve her ārzü etdiğini verip ri‘āyet ḳaydında olma ki, bevādīsiz tıfla gūş-māl u ta‘zīr ve yüz vermemek küpeden yüz kat ziyāde yaḳışır. Cemāl-i maḥfisine zīnet vermede bu maḳāmda ḳalbden murādı nefsdır ‘aḳldan ve rūḫdan murād nefis olduğu gibi i‘tibār ile esmā müteğāyir olup ḥaḳiḳatları. Bu bir laḫifedir ki, ol nedir ki, ben daḫi bilmem, nedir?

¹ Yeniden hayata talip olan o saf iki ağızlı kılıç nasıl haksızlık ettiğini görmemiştir.

² لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ: Hiç kuşkusuz bir insanı zahmetli bir hayat için yarattık. Kur’an, 90. Sure, 3. Ayet.

³ Canı pāk olan cisim ğurbete düşerse dalganın kırbacı yandan olduğu için mutluyum.

⁴ Bu güzel çocuğu yüz kere kulağını çeksen küpeden daha iyidir (bu yüzden) gönlün yüzüne gülme.

برکشتکی چو صبح ز صد رهگذر کشد / در هر دلی که وسوسه استخاره است

7. Ber-geştegi çū sūbhā zi-şad reh-gūzer keşed/ Der-her dilī ki vesvese-i istiḥāre est¹

Her gönülde ki, istiḥāre vesvesesi vardır, ḥayret tesbīḥ gibi yüz reh-güzerden geçer. Ya ‘nī umūr-ı ḥayra istiḥāre kaydında olmak mücib-i vesvese olur. Meşelâ dünyâyı terk etmede ve Ḥacc’a gitmede ve zekât vermede ba‘z sâde-dilleriñ etdiği gibi, yoksa aşıl mütesāvî’ṭ-ṭarafeyn olan emriñ cānib-i a‘lāsın istiḥār için olan istiḥāre sūnnet-i şābita ile dir. Vesvese ta‘biri münāsib degildir ve belki ḥaṭādır.

صایب کسی که عاقبت اندیش افتاد / هر چند در رهست بمنزل سواره است

8. Şā’ib kesī ki ‘ākıbet-endiṣ üftād/ Her çend der-rehest be-menzil süvāre est²

Ey Şā’ib! Bir kimse ki, ‘ākıbet-endiṣ olmuştur, her-çend yolda ise de menzile binmiştir ve vāşıldır; zīrā ‘ākıbet-endiṣ olan bi’z-żarūr levāzım-ı ‘ākıbete meşğul ve münāfileriñi terk etmededir. [143b] Bu şūret ise füc’eten intiḳāl vākı‘ olsa damdan düşer gibi kendini cennet a‘mālīñ içinde bulur. Merḥūmuñ menzildedir dediği bu vechdendir.

GAZEL 74

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

خاک با این رتبه تمکین جناب آدمی است / چرخ با آن شان و شوکت در رکاب آدمی است

1. Ḥāk bā-īn rütbe temkīn cenāb-ı ādemīst/ Çarḫ bā-ān şān u şevket der-rikāb-ı ādemīst³

Toprak bu rütbe vaḳār ile ādemīniñ cenābıdır, ya‘nī ḥavlısıdır. Felek o şān u şevketle ādemīniñ rikābındadır, zīrā ādemīniñ mā-‘adāsı ādem için ḥalḳ olunup ādeme müsahḫar olmuştur. Gerek ‘ulviyāt u gerek süfliyāt ve teshīr daḥi zāhiren ve gerek bātinen cümlesi vākı‘ ve nuşūş-ı ḳatı‘a ile şābitdir ve yalnız tecrīd ü riyāzetle mizāc-ı

¹ İstiḥāre kuruntusu olan her gönülde tesbih gibi dönmeyi yüz yoldan geçenden çeker.

² Ey Sâib sonu düşünen olan yolda olsa da hedefe binmiştir.

³ Toprak bu rütbe ağır başlılıkla âdemoğlunun cenābıdır. Felek o şān ve şevketiyle âdemoğlunun üzengisindedir.

nāṭıķaya bir ḥıffet ü rūḥāniyet ḥāşıl olur ki, āsmāna gitmek yıldız tekyesine gitmeden āsān olur. Lākin ādem kendi kıymetini bilmez, eger fi'l-cümle ecrām-ı 'uluviyenin fi'linden ve ecsām-ı süfliyenin infi'ālından keyfiyet derk etmek lâzım gelse ḥātıra ḥuṭūr ederd ki, insānı mā-'adāsı insāna 'ibādet etmededirler ve şeref-i insāna bu kifāyet eder ki, ādem zuhūr edelden beri Rabbü'l-ālemīni rū'yāda görenler ādem şüretinde görürler; ḥattā cins-i melā'ikeden efdaldır diyenlerin bu ma'nā edillelerindendir. Lākin şüret-i zāhireden kaṭ'-ı naẓar, ma'nā-yı ādemiyeti taḥşil etmeyince rütbe-i ḥayvāniyetden ayrılmaz. Beyt: Yek du'ā dāştem Nuşret eger mī-şüd revā/ Īn ki yā Rab der-heme eṭvār insān kün me'rā; Her cemālī-rā niķābī her gülī-rā ḡoncaist/ Perde-i zenbūrī-i gerdün niķāb-i ādemist: Her cemālīn bir niķābı ve her gülün bir ḡoncası vardır, felegin perde-i zenbūrīsi ādemīnin niķābıdır. Perde-i zenbūru [144a] nuķuş-ı maḥşuş ile müşebbek, ehl- Īrān'a maḥşuş bir perdedir ki, āsmānı āna teşbīh edip insānın yüzüne niķābdır, dedi. Sābıķā zıkr olundu ki, cümle maḥlūķātı mevlā-yı müte'āl insānda derc etmişdir. Āyāt-ı ḥakīm-i muṭlak āfākda münteşir ve insānda müctemi'dir. Bir vechle ki, bir cüz'-i yesir taḥallūf etmek muḥāldir. Bu 'ālem-i ekber ile insānın eczāların taṭbīķ kemālī üzere aķṭāba maḥşuş 'ulūmdandır. Kaldı ki, herkes 'irfānı kadar teraķķī ederek āyāt u aḥādīşin işārātından fehm edip 'ilmü'l-yakīne, andan 'aynu'l-yakīne, andan ḥaķķu'l-yakīne vāşıl olup insān şüret üzere ḥalk olunmasının sırrını ve 'ālemiñ cümlesi 'ulviyāt u süfliyāt insāndan mā-'adā bir ādem şüretinde olduğunu 'amūd-ı semāvātı ve nefsi-i raḥmānī tadrīcle taḥķīķ edip kümmelīn zümresine ilḥāķ olunurlar.

نیست در مجموعه افلاک با آن طول و عرض / از حقایق آنچه مثبت در کتاب آدمی است

2. Nist der-mecmū'a-yı eflāk bā-in ṭul u 'arz/ Ez-ḥaķā'ik ānçi müşbet der-ketāb-ı ādemist¹

Bu ṭul u 'arzla mecmū'a-ı eflākda yokdur. Ādeminiñ kitāb zātında müşbet olan ḥaķā'ikden evvelā ḥilāfet ü velāyet ḥaķīķatları ve erz ü semātın vūs'ünde olmayan tecellīnīñ ḳalb-i insānda vāķı' olması ve şıfātda şüret-i raḥmānda ḥalk olunması gibi ve taḥallūf ü teraķķī mānendī ve niçe bizim gibilerin güncāyiş-pezīr, ḥavşala-ı idrākı olmayan ma'āniler kaṭı çokdur ki, ādemiñ mā-'adāsında taşavvur olunmaz. Siyyemā maḥdūmiyet rütbesi cümleye fā'ikdir.

¹ Bu ölçüde feleklerin mecmuasında yoktur. Gerçeklerden pozitif olan neyse ādemoḡlunun kitabındadır.

نشأ عشق الهی را به انسان داده اند / کردش این نه خم از جوش شراب آدمی است

3. Neş'e-i 'aşk-ı ilāhī-rā be-insān dādeend/ Gerdiş-i in nüh hum ez-ḥ'īş şarāb-ı ādemīst¹

'Aşk-ı ilāhī neş'esin insāna vermişlerdir, bu dokuz küpün deverāni şarāb ādemīniñ [144b] cūşundandır. Mısrā'-ı evveliñ ma'nāsı zāhirdir ki, insāniñ ğayrında o hālet mutaşavvir degildir ammā eflākın dolanması insāndan olmak, bu daḡi esbāb-ı ma'aş u me'ādı tehiye için insāna müsaḡḡar oldukları cihetinden sebebine isnād kabīlindedir, yok bi'z-zāt insāniñ nefesidir. Deverāna bā'ış diyenleriñ murādı daḡik bir ma'nāya işaretdir ve vāfir tafşile muḡtācdır ki, şarāhaten taḡriri inkāra bā'ış olmaya; lākin bir kimse ḡuşūş-ı insāni cihet-i şer'den teftişe şarf-ı kudret etse şūfiyeden olmak şartıyla ki, münkir olmaya. Bu ma'ānilerin birinde tevaḡḡuf etmez, ma'a-hazā erbāb-ı ḡalden degil iken ve *el-fazle bi-yedi'llāh*².

شاهد فرزندی آدم نه تنها صورت است / هر که دارد حسن معنی در حساب آدمی است

4. Şāhid-i ferzendī-i ādem ne tenhā şūrestest/ Her ke dāred ḡüsn-i ma'nā der-ḡisāb-ı ādemīst³

Ādem evlādılığın şāhidi yalnız şūret degildir ve hem bir şāhidle nisbet sābit olmaz. Her kim ḡüsn-i ma'nāya mālīk olursa ādemiyet ḡisābındadır ve ḡüsn-i ma'nā taḡalluḡ-ı aḡlāḡ-ı ilāhiye kadar olur ve her bir ḡulḡ-ı ilāhī, gerek vehben olsun ve gerek kesben olsun; şāḡibine kerāmetdir ve bunuñ ḡadrin ancak ehlü'llāh ve erbāb-ı bilirler. Yoksa 'avām-ı nās degil, 'ulemālarımızın çoḡu bu ḡuşūşu nesyen ü mensiyen maḡūlesi terk edip on yıl şoḡbet eylesek bir gün bu kerāmete dā'ir aḡızlarından bir kelām zāhir olmaz. Bu ise vücūdu sa'ādet-i ebediyeniñ esāsı, 'ademi şeḡāvet-i dā'imeniñ mebnāsıdır. Beyt:

“Fe-in kunte lā-tedrī fe-tilke muşībetün/ Ve in kunte tedrī fe'l-muşībetü a'zamu”⁴

¹ İlāhī aşkın neşesini insana vermişler, bu dokuz küpün kendisinden dönmesi ādemoḡlunun şarabındandır.

² الأفضل بيد الله: Kuşkusuz lütuf Allah'ın elindedir. Kur'an, 3. Sure, 73. Ayet.

³ Ādem evladılığın şāhidi yalnız şekilde değildir. Her kimin anlam güzelliḡi varsa insanlıḡın hesabındadır.

⁴ فان كنت لا تدري مصيبت / وان كنت تدري فالمصيبة اعظم: Şayet biklmiyorsa bu bir sıkıntıdır. Lakin biliyorsan bu daha büyük bir sıkıntıdır.

با دل مجروح آدم کار دارد شور عشق / این نمک از سینه چاکان کباب آدمیست

5. Bā-dil-i mecrūh-ı ādem kār dāred şūr-ı ‘aşk/ Īn nemek ez-sīne-çākān-ı kebāb-ı ādemīst¹

Ādemiñ mecrūh kalbi ile şūr-ı ‘aşkıñ ‘alāka ve mu‘amelesi [145a] vardır, bu tuz ādemīniñ kebāb gibi olan gönlünün sīne-çāklarından ve ‘aşıklarındandır huşuş cihetinden ve ‘ādetā tuzuñ yaralara maḥviyeti ve anıñ cirāhata ḥarḳatı ve ḥidmeti ve ‘ufūnāt-ı mühlükeden şıyāneti vardır.

وسعت مشرب عبارت از فضای جنت است / چشمه کوثر همین چشم پر آب آدمی است

6. Vüs‘at-ı meşreb ‘ibāret ez-fezā-yı cennet est/ Çeşme-i kevşer hemīn çeşm-i pür-āb-ı ādemīst²

Vüs‘at-ı meşreb, cennet şahrālarından ‘ibārettir. Kevşer çeşmesi bu ādemīniñ çeşm-i pür-ābıdır. Ma‘lūm ola ki, lisān-ı şūfiyede dā‘ir olan vüs‘at-ı meşreb vücūh-ı Ḥaḳḳ’ı bulduğı maḥalde tābi‘ olup ḳabūl etmeden kināyedir. Bu bir emr-i ‘azīmü’ş-şāndır ki, bir cild-i mu‘azzam kitābla taḥrīr ü taḳrīre şāyeste olup bu tarīḳ-i ḥāşşa şūfiyeniñ esās-ı a‘zāmıdır. Meşelā ibtidā şeri‘at-ı garrāda mezḥeb-i mu‘ayyen ile ‘amel etmeyip aḳvāl-i ‘ulemādan aşahḥ u evceh olanlara i‘tibār ederler. Şāḥibi gerekse mezāhib-i meşhūra e‘immelerinden olsun ve gerek ise mezāhib-i mūnderise ‘ulemālarından olsun ve bu ma‘nāya işāret edip şūfīniñ mezhebi olmaz, derler. Siyyemā bir miḳdār şafā-yı ḳalbe mālīk olduḳda bi’z-zāt Resūlü’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden su‘āl edip şūbhelerin def‘ ederler ve bu vāḳı‘dır, ḥırmānı maḥz ḥırmāndır; ḥattā ‘Allāme İbni Ḥacer Hemeziye şerḥinde şāḥib-i ḳaşīdeniñ (beyt):

“Leytehü ḥaşşanī bi-rü‘yeti vechin/ Zāle ‘an külli men rāhü’ş-şakā”³

¹ Aşkın heyecanı insanın yaralı gönlüyle işi vardır. Bu tuz insanın kebab gibi gönlünün göğüs yaralayandan (aşıklarından)dır.

² Meşrebinin genişliği cennet sahralarından ibārettir. Kevşer çeşmesi ise bu insanoğlunun su dolu gözüdür.

³ لبته خصانی برویتی وجه / زاله عن کلی من راه الشقاء: Keşke o yüzü görme nasibini bana tahsis etmiş olsaydı. Zira o yüzü gören herkesin üzerinden kutsuzluk zeval buldu.

Beytiniñ tahtında zümre-i evliyāu'llāhīñ yaқаза rūḥ-ı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ile görüşdikleri ḥaққında vāfir bahşdan şoñra inkārdan ḥazer eyle ki, bu inkār seri'ü't-te'sīr bir semdir diyü tenbīh buyururlar ve bu ḥaқīr terbiyelerinde olduғum zāhir ü bāḥın 'ulūmunu cāmi' olanlarıñ birinden bu ḥālete istişrāf zımnında efendim mümkün midir diyü su'āl eyledim. Sa'ādetle [145b] buyurdular ki, yaқаза lafzından fehm olunan ma'nānıñ 'aynı degildir ve rü'yā daḥi degildir. Ancak bu ḥālete mālīk olanlarıñ leṭāfet-i mizāclarından ḥīn-i ictimā' da bir ḥālete mütelebbis olurlar ki, bir k̄ā'ıda yaқаза gibi merāmını ifāde edip ve istifādeye k̄ādir olduқdan şoñra bir rekīk perdeniñ altından çıkar gibi kendülerine gelirler. Ḥāşılı 'ālem-i berzaḥa münāsebet ḥāşıl etmiş, teba'iyet-i tām şāhiblerinde vāqı' olan kerāmetlerdendir ki, lā-cerem melbes ü me'kil ü meskenlerinde; siyyemā i'tikādlarında bid'atdan eşer olmamak şartıyla vāqı'dır diyü cevāb verdiler. Zikri mürūr eden 'azīze bir kerre vāqı' olduғunu bu bendelerine sābıқda bir ḥikmet zımnında ḥaber verdiklerine bināen su'āle cesāret eyledim ve şoḥbet, şeyḥlerimizden biri daḥi murād etdiği gece elbette müşāhede eder idi. Anıñ daḥi keyfiyetini faқīre telkīn buyurdular, lākin ne göreceк gözüm ve ne müvācehe-i sa'ādetlerine şāyeste yüzüm var.

Yüzünü görmek isterim lākin/ Mā-sivāya yaқан gözümle degil
Pāyına düşmek isterim ammā/ Yoluna gitmeyen özümle degil¹

Ve vüs'at-ı meşreb-i rūḥānī olup şūreti muқteżā-yı şer'le muқayyed bulunur ise feżā-yı cennet ta'bīrinden a'lā bir mişāl yoқdur ki, irād oluna ve gözyaşına kevşer ıtlākı eger 'aşk u şevk ḥaқīkatden aқarsa kevşeriñ 'aynıdır; yoқ ma'şiyetlere nedāmetden cereyān eder ise taḥḥīr-i evsāḥ muḥālifāt için dünyāda ḡayrı ve āḥiretde kevşeriñ o bende-i muḥlişā vācibü'l-edā ve lāzımu'l-қаzā diyenidir ve vüs'at-ı meşrebiñ bu ikinci ma'nāsıdır ki, şūreti muқayyed ma'nāsı muṭlaқ berzaḥu'l-berzaḥ ta'bīr etdikleri insān-ı kāmiliñ şıfatıdır.

¹ Şāriḥ kendi beyitlerinden örnek vermektedir.

رزق خود را می رساند هر کجا قسمت بود / خنده سرشار کندم بر شتاب آدمی است

7. [146a] Rızq ĥod-rā mī-resāned her kücā kısmet büved/ Ĥande-i serşār-ı gendüm ber-şitāb-ı ādemīst¹

Her kıanda maĥall-i kısmet olsa rızq kendini erişdirir, buğdayıñ ĥande-i serşārı ādemīñ ‘acelesi üzere mebnīdir; ya’nīgülererek ‘ālem-i ġaybdan şitābla gelir. Buğdaydaki şikāfı ĥande taĥayyül etmişdir.

آدمیت حسن کندمکون پسندیدن بود / هر که باشد این مذاقش در حساب آدمی است

8. Ādemiyet ĥüsn-i gendümgün pesendīden büved/ Her ke bāşed ĩn mezāķaş der-ĥisāb-ı ādemīst²

Ādemiyet gendümgün u esmer ĥüsnü beğenmek olur, her kimiñ mizāķı bu olur ise ādemiyet ĥisābındadır. Vāķı‘da cem‘iyet-i tenāsüb, esmer güzellerde bulunur. Merĥüm ġazeliñ cümlesi esrār-ı ĥaķīķate ĥaş olmasın diyü elbette ġāhice mecāza yürür ve hem ķaziyeniñ tağayyüründen taḡāyı‘a neşāt-ı tāze ‘ārız olup se‘met gelmez.

این جواب آن غزل صائب که ناصح گفته است / آفتاب بی زوالی در نقاب آدمی است

9. ĩn cevāb-ı ān ġazel Şā‘ib ki nāşih ġufte est/ Āftāb-ı bī-zevālī der-niķāb-ı ādemīst³

Şā‘ib bu, o ġazeliñ cevābıdır ki, nāşih nām-ı şā‘ir bir mışra‘ında zevālsız āftāb ādeminiñ niķābıdır, demiş idi. Nāşihıñ egerçi şöhreti yokdur, lākin bu mışra‘ı kıyāmetdir; ĩrānī olmaķ gerek.⁴

GAZEL 75

¹ Rızq nerede kısmet varsa kendini yetiştirir, buğdayın hep ġülmesi insanoğlunun acelesinedir.

² İnsanlık esmer güzelliği beğenmektir. Her kim bu mizacı olsa insan sayılır.

³ Ey Sâib bu nâsihin söylediği o gazele cevaptır. Yok olmayanlık güneşi insanın maskesindedir.

⁴ nâşih nām-ı şā‘ir bir mışra‘ında zevālsız āftāb ādeminiñ niķābıdır, demiş idi. Nāşihıñ egerçi şöhreti yokdur, lākin bu mışra‘ı kıyāmetdir; ĩrānī olmaķ gerek S: nāşih o ġazelde buyurdu ki, zevālsız āftāb ādeminiñ niķābındadır, ya‘nī esmā vu şifāt yüzünden demektir ve niķāb ta‘biri delālet cihetindedir, yoksa ġayrı taşavvurlar bātıldır T

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

تلخی می به کواری دشنام تو نیست / دزدی بوسه به شیرینی پیغام تو نیست

1. Telhī-i mey be-güvārāyī-i düşnām-ı tū nīst/ Düzdī-i buse be-şirīnī-i peygām-ı tū nīst¹

Bādeniñ acılığı seniñ düşnāmiñ güvārālığında yoqdur. Şeftāli sirkatı seniñ peygāmiñ halāvetinde degildir, ya‘nī maḥmūrān-ı sülāfe iltifātīñ olanlarıñ mezākında seniñ düşnāmiñ bir rütbe güvārādır ki, bāde acılığı kadar gelmez ve düzdī-i buse seniñ haberin şirīnliğinde degildir; ya‘nī ‘uşşāqdan birine bir haber irsāl eylesek o kadar şafā-yāb olur, demek ister.

دیده شبنم از ان بر رخ کل آسوده است / که خردار ز رخساره کلفام تو نیست

2. Dīde-i şebnem ez-ān ber-ruḥ-ı gül āsūde est/ Ki haber-dār zi-ruḥdāre-i gülfām-ı tū nīst²

Şebnemiñ gözü gül yanağı üzere o sebebdan [146b] rāḥat edip kalmışdır ki, seniñ gülfām olan ruḥsārīñdan haber-dār degildir. Eger haberi olsa uçmağı muḳarrerdir, gūyā ruḥsār dil-beri āftāb taḥayyül eyledi.

خود مکر از در انصاف در آیی ورنه / جذبه شوق حریف دل خود کام تو نیست

3. Ḥod meger ez-der-i inşāf der-āyī verne/ Cezbe-i şevḳ-i ḥarīf dil-i ḥod-kām-i tū nīst³

Sen meger inşāf kapısından içeri gelesin yoqsa bizim cāzibe şevḳimiz seniñ ḥod-kām ve bildigini işler, ḳalbiniñ akrāni degildir. İnşāf kapısından da‘veti selīmü’l-gā’ile teşrīf edip girdigi kapıdan çıkmasın ihām tarīkiyledir. Nihāyet-i ‘acz u biçāreliğın ve ḥattā sermāye-i vuşlatın ‘arz edip aşlı olan şevḳiñ daḥi ḳilleti vardır diyü ikrār eyledi.

¹ Şarabın acılığı senin küfürünün tatlılığına değildir. Öpücüğün hırsızlığı (gizliliği) senin mesajının tatlılığına değildir.

² Çiğın gözü ondan gülün yanağında rahattır ki senin gül renkli yanağından haberi yoktur.

³ Kendin insaf kapısından çıkasan yoqsa rakibin heyecanının çekiciliği senin kibirli gönlün değildir.

این چه شرم است که خورشید فلک جولان را / جرأت بوسه گرفتن ز لب بام تو نیست

4. Īn çī şermīst ki hūrşīd-i felek-cevelān-rā/ Cür'et-i buse giriften zi-leb-i bām-ı tū nīst¹

Bu ne hayadır ki, felek-cevelān olan hūrşīdiñ seniñ leb-i bāmıñdan buse almaya cür'eti yoçdur. Sā'ir-i 'uşşāk kanda çaldı? Bu şerm-i mezkūr ki, māni'-i buse-i leb-i bām olur ma'sūçda taşavvur olunmaç gerek. Haçıçate şarf olunduęu vaçtde çalb-i insān-ı kāmīl mulāhaçasıyla nazm olunmuşdur.

غوطه در خون زند آن صید که وحشی از توست / دانه از دل خورد آن مرغ که در دام تو نیست

5. Ğavça der-hūn zened ān şayd ki vahşī ez-tust/ Dāne ez-dil hored ān mürğ ki der-dām-ı tū nīst²

Senden vahşī olan şayd hūnda dağıla urur, kendi gōñlünü dāne maçāmına yer ol mürğ ki, seniñ dāmıñda degildir. Ya'nī be-her-hāl selāmet saña şayd olup seniñ dāmıñ dānesine çanā'at etmektir, yoçsa vahşet ü nefretde haber yoçdur.

یوسف از قافله حسن تو غارت زده ای است / کسی امروز ز خوبان به سرانجام تو نیست

6. Yūsuf ez-çāfile-i hūsn-i tū ğāret zedeīst/ Kesī emrüz zi-hūbān be-ser-encām-ı tū nīst³

Yūsuf 'aleyhi's-selām seniñ çāfile-i hūsnüñden bir yaęmā urucudur, ya'nī nışf-ı hūsnü ğāret etmişdir ve bu gün seniñ cem'iyetiñde ve tedārik-i [147a] esbāb-ı cemāliñde dil-berlerden birisi degildir. Cümlesi, noçşān üzere seniñ cemāliñe delālet içündür.

قمریان پاس غلط کرده خود می دارند / ورنه یک سرو درین باغ به اندام تو نیست

7. Çumriyān pās-ı ğalaç kerde-i hōd mī-dārend/ Verne yek serv der'in bāğ be-endām-ı tū nīst⁴

¹ Feleği gezen güneş seniñ mahallenin kenarından öpmenin cesareti olmaması, bu nasıl bir utanmadır?

² Senden vahşī olan o av kanda yüzer, seniñ tuzağında olmayan o kuş gönülden dane yer.

³ Yūsuf seniñ güzelliğinin kervānından yağmalanandır. Bugün kimse güzellerden seniñ vardığın noktaya varmamıştır.

⁴ Kumrular kendi yanlışları için beklemedeler yoçsa bir selvi bu bahçede seniñ boyunda yoçtur.

Ꞑumriler serv-i cemene cem 'iyet etdikleri ğalatların hıfz içündür, yoksa bu bāğda seniñ endāmıñda serv yokdur, bilirlir. Lākin bir kerre sehv tārīķiyle serve meyl edip Şimdi o sehvi tesettür kaydında olurlar.

كر چه از حلقه به گوشان قدیم است ترا / صائب دلشده شرمنده انعام تو نیست

8. Gerçi ez-ħalka be-gūŐān-ı qadīmī est tu'rā/ Őā'ib-i dil-Őüde Őermende-i peygām-ı tū nīst¹

Egerçi qadīmī seniñ 'abd-i memlūklarıñdan ise de göñlü gitmiş Őā'ib Őermende-i peygāmıñ degildir. Ya'nī bir kerre bir haber ile ħātırın su'āl edip ħicāb altında qomadın, zīrā seyyid-i bendesiniñ ħātırın istifsār etmek, 'alāmāt-ı 'alāqadan 'add olunup bilā-Őek 'abde bir Őermsārlik zühür eder ve peygāmıñ 'adem-i zühūru daħi bi'z-zarūr 'aksini ifāde eder.

GAZEL 76

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

چهره روشن خط شیرنک هم می داشته است / تیغ خورشید درخشان زنک هم می داشته است

1. Çehre-i rūŐen ħaṭṭ-ı Őeb-reng hem mī-dāŐte est/ Tīğ-i ħūrŐid-i dirahŐān jeng hem mī-dāŐte est²

RūŐen ü mūnevver olan çehre Őeb-reng ħaṭṭ getirip bu Őürete girer imiŐ, dirahŐān olan ħūrŐidiñ kılıcı daħi baŐ tutar imiŐ; ya'nī bu ne qadar istib'ād olunur ise o dil-berin yüzünde zühür eden ħaṭṭ daħi evvelki nūrāniyet ü rūŐenliginden nāŐi istiğrāb olunur. Murādı Őüret-i tenekkürātı tezkir zımnında tebeddülāt-ı levāzım Őuverdendir, yoksa ħaḳā'ik-ı tağyir qabül etmez, demektir.

¹ Senin eski kölelerinden olduğu halde gönlü gitmiş Sâib senin mesajın için utanmamıştır.

² Açık yüz gece renkli hattı da vardı, parlayan güneşin kılıcı pası da vardı.

از دهان تنک او در تنکنای حیرتم / باغ جنت غنچه دلتنک هم می داشته است

2. Ez-dehān-ı teng-i ü der-tengnāy-i ḥayretem/ Bāğ-ı cennet gonca-yı dil-teng hem mī-dāšte est¹

Anıñ dehān-i teng²inden tengnāy-i ḥayretdeyim, cennet bāğı gonca-ı dil-teng daḥi tutar imiş; ya 'nī mefhūm-ı lafz-ı cennet cem'-i levāzımında vūs'at iktizā eder iken bu dil-berin [147b] bihişt-i cemālindeki gonca-ı dehānı teng olduğundan müteḥayyirāne istidlāl eyledim ki, bāğ-ı cennetde daḥi bu ma'nā bulunup goncaları dil-teng olurlar imiş diyü muzāyaka-ı ḥayretde kaldım.

با در و دیوار در جنک است چشم شوخ او / آدمی چندین دماغ جنک هم می داشته است

3. Bā-der ü dīvār der cengest çeşm-i şūh-ı ü/ Ādemī çendin dimāğ-ı ceng hem mī-dāšte est³

Anıñ şūh olan çeşmi der ü dīvār ile ceng edip gavgāya bahāne arar, ādem bu kadar cenge daḥi dimāğ tutar imiş. Ādemī demesi merdümüñ i'tibārıyladır ki, insān-ı 'ayn daḥi derler. Gūyā leṭāfet mizācına nisbet bu kadar cenge mā'il olmasa demek ister ve murādı dil-berin gözü korkmuşdur diyü şüret-i şulh ile gözüne girmekdir.

چون صف مژگان رک خواب جهان در دست اوست / چشم تنکی این قدر نیرنک هم می داشته است

4. Çün şaf-ı müjgān reg-i ḥ'āb-ı cihān der-dest-i üst/ Çeşm-i tengi in-kadar nireng hem mī-dāšte est⁴

Şaf-ı müjgān gibi cihānın reg-i ḥ'ābi anıñ elindedir, murād etdiği vaqt cümlesin yatırabilir. Bir dar göz bu kadar ḥile daḥi tutar imiş, reg-i ḥ'āb bir damardır, insānıñ gerdeninde ki, anı şıgınca ādem bī-ḥod olur; gūyā o dil-berin çeşmi murād etdiği gibi cümle kirpiklerin birden yatırdığı gibi 'āleme daḥi bu mu'āmeleyi edebilir diyü gözünü saḥḥāra teşbīh etmek ister.

¹ Onun dar olan ağzından hayretin darlığındayım. Cennet bahçesinin gönlü özleyen goncası da vardı.

² Teng S: dar T

³ Onun güzel gözü kapı ve duvarla savaştadır. İnsan böyle savaş anlayışı da vardı.

⁴ Kirpikler safı gibi dünyanın uyku damarı (zayıf noktası) onun elindedir. Dar gözün bu kadar hilesi de vardı.

این قدر طاقت به دل هرگز کمان من نبود / شیشه بی ظرف جان سنک هم می داشته است

5. Īn-ḳadar t̄āḳat be-dil hergiz gümān-ı men ne-būd/ Şiṣe-i bī-zarf-ı cān seng hem mī-dāṣte est¹

Göñülde bu ḳadar t̄āḳata hīç benim ḳannım yok idi, bir zarfsız inkisāra mūntehī ṣiṣe-i ṣalābet ü metānetde taṣ cānına mālīk imiş, mu‘āmelāt-ı cevre t̄āḳatından ta‘accübdür. Lākin merhūm ṣiṣeniñ māddeşi taṣ olduğıçün bu ta‘bīri irād eyledi.

Göñlümü tā-bu ḳadar cevre dayanmaz, der iken/ Şiṣemiñ cānını Nuṣret hele ben taṣ buldum²

عندلیب از پرده عشاق پا بیرون نهشت / ناله های بیخودان آهنگ هم می داشته است

6. ‘Andelīb ez-perde-i ‘uṣṣāḳ pā bīrūn neheṣt/ Nālehā-yı bī-ḥodān [148a] āheng hem mī-dāṣte est³

Bülbül maḳām-ı ‘uṣṣāḳdan taṣra ayak ḳomadı, bī-ḥodların nāle vü feryādı āheng ile daḫi vāḳı‘ olur imiş. Ya ‘nī muḳteżā-yı bī-ḥodluk taḳayyūd-i āheng ve iltizām-ı maḳām degil iken nağme-i ‘andelībānı dā‘imā bu perdede buldum, demekdir. ‘uṣṣāḳıñ luğat ma‘nāsına maḳāmı tevriye eylemişdir, yoksa ‘aksı degildir.

نیست در فکر برون شد دل ز قید آسمان / این قدر آیینه تاب زندگی هم می داشته است

7. Nīst der-fıkr burūn şūd dil zi-ḳayd-ı āsmān/ Īn-ḳadar āyine tāb-ı zeng hem mī-dāṣte est⁴

Göñül āsmānıñ ḳaydından çıḳmaḳ fıkrinde degildir, āyine bu ḳadar pasa t̄āḳat daḫi tutar imiş, levni i‘tibārıyla terbiye eyledi; ya‘nī rūḥ cānına taḳviyet verip cism ü cismānīden ḫalāṣa teveccüh etmedi. ‘Acebdır ki, āyine bu ḳadar zenge t̄āḳat götürüp bi‘l-küllīye telef olmaz.

¹ Göñülde bu kadar dayanma gücünü ben zannetmezdim. Canın zarfsız camı da vardı.

² Şârih kendi şiirinden alıntı yapmaktadır.

³ Bülbül âşıkların makâmından dışarıda ayak basmadı. Kendinden geçenlerin inleyişlerinin müziği de vardı.

⁴ Göñül gökyüzünün kaydından çıkmak düşüncesinde değildir. Bu kadar ayna pasa takâtı da vardır.

ز اتفاق چار عنصر در بلا افتاد جان / در عقب یک صلح چندین جنک هم می داشته است

8. Zi-ittifāk-ı çār ‘unşur der-belā üftād cān/ Der-‘aķab yek şulh çendīn ceng hem mī-dāşte est¹

‘Anāşır-ı erba‘anıñ ittifākından cān belāya düşdü, bir şulh ‘aķabinde bu kadar ceng daħi vāķı‘ olur imiş. Ya‘nī ‘anāşır-ı erba‘a ittifāk edince rūh-ı münferid kılıp nāçār her biriniñ muķteziyātına teba‘iyet belāsına giriftār ve aralıkda bu a‘dā-yı erba‘anıñ şūret-i şulhlarına hālel tārī oldukça tabi‘atıñ emrāz-ı muhtelifē ile ceng ü cedālī o şulhuñ ‘aķabinde maħall-i ta‘accübdür ve ĥakīm-i meşhūr Belīnās, esrār-ı ĥalīķa tam kitābında buyurdular ki, her ĥayvān ĥīn-i velādetinde mazār u menāfi‘ımı bilerek zūhūr edip insān anlarıñ ĥilāfinca vāķı‘ olduğunun sırrı budur ki, bi-izni’llāh ĥayvānātda mutaşarrıf bi’z-zāt tabi‘at bulunup aralıkda muħālif olmadıgındandır ammā mādde-i insāniyede rūh-ı ilāhī tabi‘at zımnında bīgāne [148b] bulunmağın vehle-i ūlāda tabi‘atı taşarrufundan men‘ edip ĥayr u şerrini bilmeye iķtidārı olmaz ve soñra terbiye ile cümle-i ĥayvānātı tefevvük edip istiħdām u teşhīr etmeye kādır olur. Bu maķāmda ‘ulemāniñ nizā‘ları kātı çokdur, sebebi aşıl mes‘ele, tavr-ı ‘aķıldan ĥāric olduğıçün herkes fiṭnat u zekāsı rütbe bu mes‘elede baħş etmişlerdir; lākin ĥaķķ olan tenezzülātıñ maħalle tābi‘ olmasıdır ki, dā‘ire-i ‘aķılda merātib-i tesmiye ederler. Ĥaķķu’l-yakīn bu mes‘eleyi taĥķīk, erbāb-ı keşfe müsellemdir; yoksa Belīnās gibi bir ĥakīm-i kāmīl bu kadarce idrāk edebilmiş olunca sā‘ir-i ‘uķalāniñ güft ü gūları aña nisbet bu mes‘elede luğaviyāt maķūlesindedir ve münāzi‘ fiḥ olan mes‘ele rūh-ı insāni mevālīd-i şelāşeye sārī midir yāĥūd değil midir? Mücmel geçdigimiz için taşriḥ olundu; kıldı ki, Şā‘ib tercemesinde bu mes‘eleleriñ münāsebeti evvelā bi’z-zāt şā‘iriñ ‘ulüvv-i ‘irfānidir ve şāniyen faķīr birkaç kerre taħrīr eyledim ki, ancak bu şerḥi kendi nefsim için tedārik edip erbāb-ı cāh u mālдан bir tama‘ zımnında degildir. Eger ihvān-ı şafādan biriniñ daħi tab‘ına ĥoş gelip istinsāh buyurur ise elbette bu şūretle kábül etmiş olur ve hem niyet-i taleb-i dūnyā ile olsa böyle perīşān ‘ibāretlere rāzı olmaz idim, belki ednā teveccühle bir kālība ifrāğ olunır idi ki, idrākı Şā‘ib‘den güç olur idi. El-ĥāleti hazā böyle iken niçe maķāmları vardır ki, bir üstād-ı kāmīlden telakķī etmeyince istifāde olunmaz cümlesinden biri bu beytiñ tahtında yazdığımız mes‘eledir ki, eşyāyı ĥaķā‘iķi üzere bilmeye tevaķķuf eder. Mesā‘il-i ĥaķīķatiñ [149a] eşrefidir. *Ve zunne ĥayran ve lā tes‘el ‘ani’l-ĥaberi*². Bu şerḥ olunacak

¹ Dört unsurun birleşmesinden can belāya düştü. Arkasında bir barışma birkaç savaş da vardı.

² *ووطن خيرا لا تُسئل عن الخبر*: Hep iyi niyetle düşün ve konuyu çok karıştırma.

beyti görmezden evvel beyt-i sâbıkîñ şerhinde tenzzülât-ı maḥalle tâbi‘ olur diye kayd olunmuş idi. Ḥālâ merḥûm o cevâba işâret edip buyurur ki:

دیده هر قطره ای آینه دریانماست / این قدر کس عاشق یکرنگ هم می داشته است

9. Dîde-i her ḳaṭreî âyine-i deryâ-nümâst/ Īn-ḳadar kes ‘âşık-ı yek-reng hem mî-dâşte est¹

Her ḳaṭreniñ gözü deryâ gösterici bir âyinedir, bir kimse bu ḳadar yek-reng ‘âşık-a daḫi mâlik olur imiş. Hemân açıḳdan ḳaṭreyi büyük taşavvur etseñ deryâ olur, lâkin deryâ ḳaṭredir ammâ ḳaṭre deryâ degildir; meger bu da‘vâyı eden ḳaṭreden ḥaşâ’iş-i deryâ zuḥûr eyleye, o zamân inkâra mecâl ḳalmaz ve tecellî bir andan ziyâde añlanmaz. Niçe erbâb-ı ‘uḳûl bu taḥrîrâtı şer‘den ḥâric ‘addeder, eger münkir ise *ve mâ-remeyte*² âyet-i kerîmesin görmemiş gibi ve ba‘zîm-i şûfîler şeri‘atdan a‘lâ kıyâs eder, bu daḫi ḥaṭâdır; belki şer‘-i şerîfiñ lübbidir. Lâkin rızḳ-ı ma‘nevî daḫi rızḳ-ı zâhir gibi maḳsûmdur. Her ḥavşalaya böyle rızḳ müyesser olmaz ve merḥûmuñ murâdı şıbgate’llâh âyet-i kerîmesine işâretidir, ehline muşâdife eder ise şafâlanır ve ‘inâyet-i vâsi‘-i ‘alîm bu ḥaḳîriñ ḥaḳḳında öyledir ki, bir iki ḳâğıd ḳadar tafşîl etsem münkirler, daḫi Ḥaḳḳu’l-yaḳîn olduḡın ḳabûl ederler, lâkin vaḳt u ḥâlimiñ muḳtezâsı olmadıḡıçün işâretle iktifâ olundu, ger der-i ḥâne kes est yek ḥarf besest.

تنک شکر شد جهان صائب ز شکر خنده اش / این قدر شکر دهان تنک هم می داشته است

10. Tüñg-i şeker şüid cihân Şâ’ib zi-şeker-ḥandeeş/ Īn-ḳadar şeker-dehân hem mî-dâşte est³

Anıñ şeker-ḥandından ya‘nî tebessümündan Şâ’ib ‘âlem şeker-i ṭâyî oldu. Dehân-ı teng bu ḳadar şekere daḫi mâlik olur imiş, mesâ’il-i ḥaḳîḳatinden bî-behre vü telḥ-kâm olanlara merḥûm ṭabaḳça-ı mecâz ile [149b] bu mażmûn-ı şeker-âmîzî ihdâ eyledi ki, merâret-i ḥirmâni bunuñla def‘ etsinler diyü yoksa Şâ’ib’den su’âl olunsa bilâ-tevaḳḳuf bu sükker-i mecâzî bādâm-ı ḥaḳîḳate mülebbes edip naḳl-i bezm maḥmûrân-ı ‘âlem

¹ Her bir damlanın gözü deniz gösteren bir aynadır. Bu kadar kişi içi dışı bir olan aşığı da vardı.

² وَمَا زَمَيْتَ : Sen atmadın. Kur’an, 8. Sure, 17. Ayet.

³ Ey Sâib onun tatlı gülüşünden dünya şeker akvaryumu oldu. Bu kadar tatlı ağızlı da vardı.

tevhîd edeceğinde iştibâhım yokdur. *Ḳad ‘alime küllü ünâsin meşrebehüm*¹ Halebü’ş-şehbâ’da şūfîlerden biriniñ oğlu mektebden gelip *yā ebî vuşlat ile’r-raḥmān*² der ve şabîniñ murâdı sūre-i Raḥmān’a vāşıl oldum demek iken şūfiye vecd ü ḥāl ve cezb ü kemāl ‘arız olup bir zamān Haleb’in içinde her kime uğrar ise gerek müslümān gerek kâfir *semi ‘tü yā fulāne enne ibni vaşale ile’r-raḥmān*³ ya ‘nî işitdin mi yā fülān? Benim oğlum raḥmete vāşıl oldu diyü tebşîr edip o ḥāletiñ infişāmında ḥānesin bey’ edip oğlunuñ ḥācesine ihdā etdikden soñra cezb şüretinde vāfir müddet keşf ü kerāmāt ve seyr-i maḳāmāt ile zīver-i seccāde-i irşād olmuşlar. Murādım mecāzî ḥaḳîqate tebdil etmek sehūletini ifādedir.

GAZEL 77

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

چمن سبز فلک را چمن آرایی هست / زیر این زنک نهان آیینه سیمایی هست

1. Çemen-i sebz-i felek-rā çemen-ārāyī hest/ Zīr-i īn zeng-i nihān āyine-i sīmāyī hest⁴

Felegiñ yeşil çemeniniñ çemen-ārāsı vardır, bu pāsıñ altında bir āyine-i sīmālî vardır. Zīr ü bād u pās ta‘bīrleri me‘lūf u müte‘ārif ‘ibāretleriñ hoş āyendeligindendir, yoksa āşār-ı esmā u şifāt setr ḳabūl etmeyeceğini herkesiñ ma‘lūmudur. Murādı bu müşāhede olunan ‘ulviyāt u süfliyāt başarıla idrāk olunmayan āsmāniñ maḳāhirlidir, demek ister ki, zıll daḥi ta‘bīr olunur; lākin şāḥişı ‘ālem-i ḥasedden degildir.

از عنان تابی اندیشه توان بردن راه / که درین پرده دل دلبر خودرایی هست

2. Ez-‘inān-tābī-i endiše tevān burden-i rāh/ Ki der’in perde-i dil dil-ber-i ḥod-reyī hest⁵

¹ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ: Her topluluk kendi içeceği yeri bildi. Kur’an, 2. Sure, 60. Ayet.

² يَا أَبِي وَصَلْتَ إِلَى الرَّحْمَنِ: Ey babacığım, rahmana ulaştım.

³ سَمِعَهُ يَا فُلَانَهُ انْ ابْنِ وَصَالَ إِلَى الرَّحْمَنِ: Ey fülān, İbni Vesal’ın rahmana ulaşacaktır.

⁴ Feleğin yeşil çimenini süsleyen çimen vardır. Bu gizli zilin altında yüzlü ayna vardır.

⁵ Fikrin dizginleşmesinden yolu devam ettirebilirsin çünkü bu gönül perdesinde inatçı bir sevgili vardır.

[150a] Fikriñ ‘inān-tāb olup i’rāz etmesinden fehm olunur ki, bu alb perdesinde bir kendi re’yine tābi‘ dil-ber vardır ki, āhiriñ irāde vü re’yi aña te’sİR edip idrāk edemez. Evvelā alb-i laħm Őanavberiden zuhūr eder, bir keyfiyet-i ismīdir ki, sengden Őerārīñ zuhūru gibi andan peydā olur ve vüs‘atda andan evsa‘ bir mevcūd yodur. Bir mürīdiñ nefs-i levvāme rütbesine vuŐulu o ‘ālem-i albiñ zuhūruna muaddeme gibidir. Erbāb-ı iħtiŐaŐa dūnyāda mevt-i iħtiyārīden Őoñra tecellī anda vāı‘ olur. Zarf u mazrūf ma‘nāsına degil, lākin o rütbe ye vuŐuldan Őoñra yine ta‘bīr etmek murād eylesek ħālā levāzım-ı mevtīn dūnyāmız olan zarfiyet ü mazrūfiyet inħiŐār lüzūmundan ħāre yodur, ğāyeti bir kerre bunlardan tenzīhe tenbīh edebilir; yosa āyāt u aħādīŐde bile bu mezkūrāt mülāzımdır. Ĥattā kāf ħitābda daħi lāzım gelir, zīrā ħūkm-ı mevtīn ehline sārīdir. ‘Inādiñ fā’idesi yodur ve merħūm zikri sebat eden ma‘iyete Őūret-i istiŐrāfın taħdīŐ-i ni‘met zımında irād eyledi. Bōyle ma‘ānī-i nefīselerden levāzımı ħavfiyla i’rāz edenler her-ħend maām-ı edebe mülāzemetde ise de kendüden ħayrāt-ı külliyeñiñ ħūt olup āħirete a‘mā gitmesine sebep olur.

این ندا می رسد از رفتن سیلاب به کوش / که درین خشک ممانید که دریای هست

3. Īn nidā mī-resed ez-reften-i seyl-āb be-gūŐ/ Ki der’īn ħuŐk me-mānīd ki deryāyī hest¹

Seyl-ābīñ gitmesinden ulaĝa bu nidā eriŐir ki, bu uruda almayın ki, bir deryā vardır. Lisān-ı avmda deryā, ħayāt-ı sārīyeden ‘ibāretedir; zīrā Rabbü’l-‘ālemīniñ ħayy ism-i Őerīfīniñ ‘arŐı Őudur. Bu ‘ālemde ne adar zū ħayāt var ise Őu vāsıtasıyla mevlādan istimdād-ı ħayāt [150b] ederler ammā āħiretde bi’z-zāt ħayyūn lā-yemūtdan istimdād edip bir daħi mevt abūl etmezler. aldı ki, dūnyāda bir kimse kemāl-i teba‘iyet Őeri‘atle mevt-i iħtiyārī rütbesine eriŐip bu menzile vāŐıl olur ise her-ħend mevt-i tabī‘ī vāı‘ olur ise de Őūhedā ħayātı gibi ħayāt-ı ebediyeye vāŐıl olur ki, o maāmıñ ismi beā bi’llāħdır. Merħūm, arī-ı avmda seyl gibi cereyān eden mütefferidlerin seyrinden ma‘den-i ħayātıñ vücūduna istidlālī bu maźmūnda edā eyledi; zīrā her maqlaba teveccūħ yaīnen o maqlabıñ vücūdunu bilmek rütbesinde olur. MeŐelā seyli temāŐā edersin ki, kühsār demez, Őahrā demez, gece vü gündüz piŐĝāhına gelenleriñ birine iltifāt etmeyip leged-zen istignā olarak deryāyı görmüŐ gibi gitmededir. Bi-‘aynihi evliyāu’llāħıñ mā-sivāyı terkde olan

¹ Bu ses selin gitmesinden kulaĝa gelir ki bu karada kalmayın ħünkü bir deniz vardır.

mu'ameleleriniñ şüretidir. Yok, seyl deryāya vāşıl olamayıp gāhice yollarda maḥv olur dersin. Cevāb oldur ki, bu daḥi vuşuluñ bir türlüsüdür; zīrā 'an qarīb havāya istiḥāle ve havādan yine şuya dönüp emṭār şüretinde evvelki zūll ü ḥāksārılıǵı 'izzete tebdil olarak deryāyı bulur, meşeli daḥi böyledir. *Lā-nūzi 'ü ecre men aḥsene 'amelā'* kelām yolunda bulunmadadır ve's-selām.

دامن عصمت کل را نتوان دیدن چاک / ورنه چون خار مرا پنجه کیرایی هست

4. Dāmen-i 'işmet-i gül-rā netevān dīden çāk/ Verne çün ḥār me'rā pence-i gīrāyī hest²

Merḥūm yine gülşen-i mecāza gelip buyurur ki, gülüñ 'işmeti dāmenini çāk görmek müşkildir ve olmaz; yoksa benim ḥār gibi tutucu pencem vardır. Ya'nī beni uzakdan feryād etdiren bu ma'nāya ri'āyetdir, yoksa 'acımdan degildir. Gūyā bülbülüñ ḥāre müşābih pencesi olup ḥārīñ mu'amelesin güle etmediginiñ 'illetin [151a] beyān eyledi.

می تواند قدمی چید کل از نشتر خار / که ز هر آبله اش دیده بینایی هست

5. Mī-tevāned ḳademī çīd gül ez-nişter-i ḥār/ Ki zehr-i ābileeş dīde-i bīnāyī hest³

Bir ayak ḥār nişterinden gül devşirebilir ki, anıñ her ābilesinden bir görücü gözü mevcūd ola; ya'nī bu ma'nā başar u başiretiñ ittiḥādıyla ḥāşıl olur. Zīrā ayaǵa diken batmak lā-cerem kesb-i sābıķıñ mu'āḥezesi olduǵın 'ayne'l-yaķīn bilince Rabbi'l-'ālemīn'i tenzīh ile bir gül peydā eder ve günāhiñ keffāretiyle gül-i diǵer ḥāşıl olur. Lākin ābile zikri ihām eder ki, ṭuruk-ı ilāhīde çok mütereddid olmayınca ayakda göz açılıp ḥārdan gül istifāde edemez ve hem nişter-i ḥār elbette uğradıǵı maḥalden ḳan çıķmak mulāḥazasıyla güle münāsebet irād eylemişdir. Te'emmül etdikçe daḥi ziyāde ma'nalar istinbāt olunur.

¹ لَا تُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا: Biz güzel iş yapanların ecrini asla zayı etmeyiz. Kur'an, 18. Sure, 30. Ayet.

² Gülün iffet eteğini yırtık göremezsın yoksa benim diken gibi tutucu bir avucum vardır.

³ Gülün dikenin iğnesinden bir adım alabilir ki kabarcığının zehri açık bir gözdür.

پرده صورتی چشم حجاب تو شده است / ورنه در پرده دل نیز تماشایی هست

6. Perde-i şüretî-i çeşm hicāb-ı tū şüde est/ Verne der-perde-i dil nîz temāşāyî hest¹

Cismiñ şürete mensûb olan perdesi seniñ hicābıñ olmuşdur, yoksa perde-i dilde dañi bir temāşā vardır. Belki aşıl temāşā demeye şāyeste odur, zîrā insān bi't-ṭab' nekre temāşāya mā'ildir. Eger bir ādem taşfiyesiz her ādemiñ şānından olan ḳalbiñ aḥvāline şarf-ı himmet etse göz görmemiş ḳulun işitmemiş esrāra vāḳıf olur, ḳıyās eyle ki, taşfiyeye ve zikrū'llāha muḳārin olanlar ne temāşālara mālik olurlar; lākin pāreye müte'allik iş olmadığıçün kimse muḳayyed olmayıp gāhice benim de ḥātırıma şöyle ḥuṭūr eder idi diyü vāḳı'a muṭābıḳ bir emr naḳl eder yā bu neden iḳtizā eder yāñūd bā'ışı ne idi yā ne zamān vāḳı'a muṭābıḳ olur ve ne zamān taḥallüf eder diyü ḥavātır-ı nebātāt gibi ḳalbden yeter mi yāñūd taşradan ilḳā eder var mıdır? İlḥāmıñ keyfiyet [151b] ü āşāri nedir ve ilḳā'-ı şeyṭān, ḥadîş-i nefsdan ne gūne mümtāz olur? bu fikirlere kimseniñ düşdüğü yokdur. 'Avām-ı nās ve 'ulemā degil belki meşāribü'l-benān olan meşāyiḥ dañi vāḳıf degillerdir. Bu ise muḳaddeme-i ṭarîḳ-i ilāhīdir ki, bu olmayınca ne zikriñ neticesi ve ne fikriñ fā'idesi olur ammā ḥuşūş-ı 'ācilede ḳılı kırık yaramak ve eflāṭūn ḳadar baḥş etmek ḥuzūz-ı nefsāniyeniñ teraḳḳisi ḳaydında olmak (cümlemiziñ²) cümlemiziñ kemālāt-ı cehliyesindendir.

راه در انجمن عشق نداری صایب / تا ترا در دل مجروح تمنایی هست

7. Rāh der-encümen-i 'aşḳ ne-dāred Şā'ib/ Her ke-rā der-dil-i mecrūḥ temennāyî hest³

'Aşḳ meclisine Şā'ib yolu yokdur, her kimiñ mecrūḥ olan gönlünde bir temennā var ise ṭarîḳatıñ şerā'iti bu maẓmūnda tekmīldir, belki ba'de'l-ittılā' āḥiret temennāları dañi çıḳmayınca maḳşūd-ı aşlı ḥāşıl olmaz; zîrā ḳable'l-ittılā' āḥireti istemem yāñūd cennet için 'ibādet etmem demek, siyyemā ef'āli dañi taşḳik etmeye maḥz-ı ḥaṭādır. Erbāb-ı iḥtişāşdan bu kelāmı buyuranlar perde-i ḡaybda mevā'id-i ilāhiyeyi müşāhededen soñra buyurmuşlardır, zîrā ni'am-ı uḥreviye ne olduğunu bir kerre bil ve andan soñra ma'lūmuñ olur ki, ṭaleb etmemek ne demektir. Evvelā bildiğiniñ dünyādan vazgel, saña kerāmet bundan büyük olmaz; ve'l-küllü kelām-ı ricāl.

¹ Gözün yüz perdesi senin hicabın olmuştur yoksa gönlün perdesinde de görmek vardır.

² Üzerinde çizgi çizilmiştir.

³ Sâib aşk meclisine yolu yoktur. Herkesin yaralı gönlünde bir isteği vardır.

GAZEL 78

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

ما نه آنیم که ما را به زبان باید جست / یا ز هر بی سروپا نام و نشان باید جست

1. Mā ne ānīm ki mā-rā be-zebān bāyed cüst/ Yā zi-her bī-ser ü pā nām u nişān bāyed cüst¹

Biz o degiliz ki, bizi lisān ile aramak lāzım ola yāhūd her bī-ser ü pādan nām u nişānımızı taleb etmek ola; ya‘nī bu şüretlerle haqıkatimize vukūf muhālifdir.²

اهل دل را به دل و اهل نظر را به نظر / دوستداران زبان را به زبان باید جست

2. Ehl-i dil-rā be-dil ü ehl-i naẓar-rā be-naẓar/ Dost-dārān-ı zebān-rā be-zebān bāyed cüst³

Ehl-i dili dil⁴ ile ve ehl-i naẓarı naẓar ile lisānen dost olanları daḥi lisān ile aramak gerekdir ki, [152a] bulmak mümkin ola; yoksa havā talebinde olan ḥafr-ı bi‘r eder gibi arayanlar ḥirmāndan ğayrı bir şey’ bulamazlar. Murādı maẓmūn, ḥadıṣ-i şerīfe işāretidir.

بی نشان را به نشان کر چه خبر نتوان یافت / خبر کعبه ز هر سنک نشان باید جست

3. Bī-nişān-rā be-nişān gerçi ḥaber netvān yāft/ Ḥaber-i Ka‘be zi-her seng nişān bāyed cüst⁵

Nişānsızı egerçi nişānla ḥaber almak mümkin degilse de Ka‘beniñ ḥaberin her nişān taşından aramak gerekdir, zīrā bu bābda ḵanā‘at mezmūmdur; murādı işbāt-ı şāni‘ vādilerinde bezl-i mechūd edip sen anı görmez iseñ o seni görür olduğunu bir rütbe yaḵin etmek gerekdir ki, bu maḵāmiñ āşarı ef‘āl u aḵvālında müşāhede oluna; yoksa tekālif-i şer‘iyyeyi ḥulūş-ı o zerre edāniñ bundan ğayrı vechi yokdur. Evvel bu esāsı temhīd edip soñra edille-i şer‘iyyeye naẓar etmek gerek tā-ki nefis ü şeytān izlāle vesīle bulamayıp ‘āciz

¹ Biz o degiliz ki bizi dilde arayabilir ya da her serseriden bizim izimzi aramak lazım.

² aramak lāzım ola yāhūd her bī-ser ü pādan nām u nişānımızı taleb etmek ola; ya‘nī bu şüretlerle haqıkatimize vukūf muhālifdir S: ramaḵ mümkin ola yāhūd her başsız u ayaksızdan bizim nām u nişānımızı sū‘āl mümkin ola, ya‘nī haqıkat insāniyetimize vāḵıf olmaḵ ‘asretde muhāle tū’emdir meger yine birbirimiz ile bu şey’e beñzeyelim yoksa sū‘āl u taleb ‘abeşdir T

³ Gönül ehlini gönül ile ve nazar ehlini nazrala, dil sevenleri dille aramak lazım.

⁴ Dil S: ḵalb T

⁵ İzi olmayanı izle haber almak mümkün değil, Kabe’nin haberini her taştan iz aramak lazım.

olalar ve bu taraftan niçe ‘uḳalā varṭa-ı helāka düşüp kimi dehri ve kimi mu‘ṭṭal ve kim elḫāda düşmüşdür.

هر کلی را چمنی هر صدفی را کهری است / از دم پیر مغان بخت جوان باید جست

4. Her gülī-rā çemenī her şadefī-rā güherī est/ Ez-dem-i pīr-i muḡān baḫt-ı cevān bāyed cüst¹

Her gülüñ bir çemeni ve her şadefiñ bir gevheri vardır. Pīr-i muḡāniñ nefesinden baḫt-ı cevān taleb etmek gerekdir. Zāhirde pīr-i muḡān mey-ḫānecidir ki, bir iki ḳadeḫ bāde ile pīrleri cevān eyler ve bātında mürşid-i kāmildir ki, nefs-i emmāre bī-terbiye ile ‘ibādāt u ṭa‘ātde neşāt-ı tāmma iṣāl edip bilā-fütūr dergāh-ı Mevlā’da icrā-yı ‘ubūdiyet etmesine sebep olur ve merḫūm bu mazmūnu ve *utū’l-buyūte min-ebvābihā*² ‘umūmundan me’ḫūzdur.

مهر هر چند که در ذره نکرده پنهان / همه ذرات جهان را به کمان باید جست

5. Mihr her-çend ki der-zerre ne-gerded pinhān/ Heme zerrāt-ı cihān-rā be-gümān bāyed cüst³

Her-çend āftāb zerrede pinhān olmaz ise de yine zerrāt-ı cihānı [152b] ḡālib ile aramaḳ lāzımdır. Murādı yine işbāt-ı şāni‘ ve müşāhede-i esmāya terḡībdir, zīrā ma‘iyet-i şāniyeden ḳaṭ‘-ı naḡar ve ‘llāhu ‘alā külli şey’in şehād⁴ ve Allāhu bi-külli şey’in muḫṭā⁵, hüve’l-evvelü ve ‘l-āḫirü ve ‘z-zāhirü ve ‘l-bāṭin⁶ nuşuş-ı ḳaṭı‘aları bir zerre-i ihmāla ruḫşat vermez, lākin esmā u şifāt cihetinden yoksa zāta nisbet ve hüve’l-‘aliyyü’l-‘aẓīm⁷dir, böyle ma‘naları meh-mā-emken idrāka vesīle-i ‘uẓmā tenezzülātıñ maḫalle tābi‘ olması ḳā’idesin ferāmūş etmemekdir; yoksa merḫūmuñ buyurduḡu gibi şems zerrede pinhān olamaz ammā zerreniñ āyinesi ḳadar mihr müşāhede mümkindir ve ḫazer üzere olup ḫülül ü ittiḫād fikrinde olma ki, anlardan büyük cehl olmaz. Ḳıssa hemān

¹ Her gülün bir çimeni ve her sadefin bir mücevheri vardır. Pīr-i muḡān (şeyhin) nefesinden gencin bahtını aramak lazım.

² وَأَنْتَوِا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا: Evlere kapılarından girin. Kur’an, 2. Sure, 189. Ayet.

³ Güneş her ne kadar zerrede gizlenmezse dünyanın bütün zerrelerini şüpheyle aramak lazım.

⁴ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ: Ama Allah her şeye şahittir. Kur’an, 85. Sure, 9. Ayet.

⁵ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ: Allah her şeyi kuşatmaktadır. Kur’an, 4. Sure, 126. Ayet.

⁶ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ: O, evvel ve ahir, zahir ve batındır. Kur’an, 57. Sure, 3. Ayet.

⁷ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ: O çok yücedir, çok uludur. Kur’an, 42. Sûre, 4. Ayet.

mazāhir-i esmā vu şifātda tamāmıdır. Eger dimāğ-ı cāna bir çāşnī doğunmuş ise bu kadarca işāret ğanīmetdir ve āhıretde Qur'an-ı Kerīm'e te'vilsiz murād-ı Allāh üzere mü'mİN olanlardan eslem tã'ife yokdur; kaldı ki, zāt-ı 'aliyede cehlimiz tām olduğdan soñra esmā vu şifātda bizlerin bildiği gibi olmadığı bedihīdir. Hemān sükkān merhāmet edip müte'arrif olan Rabb'ine şükr eyle de inzāl etdiği kitābın te'vili kaydında olma, zīrā seniñ te'viliñ murād olaydı öyle inzāl olurdu.

نتوان پشت به دیوار تن آسانی داد / خبر آب ز هر تشنه روان باید جست

6. Netevān püşt be-dīvār-ı ten-āsānī dād/ Haber-i āb zi-her teşne revān bāyed cüst¹

Ten-āsānlık u rāhat dīvārına istinād mümkin degildir, belki mānın hāberin her teşne-revāndan taleb etmek lāzımdır; zīrā bā'is-i hayāt āsān vechle ve rāhatla hāşıl olmaz. Hemān kanda bir teşne bulunur ise mażanne bilip su'āl etmek lāzımdır, ya'nişüretā teşne bulunurlar [153a] ammā o şuya vāşıl olanların şānındandır ki, dā'imā el-'aşaş nağmesin tekrār ederler ve şusuzlardan bu taleb vācib olunca sīr-āb olanlardan teftiş evleviyetde kalır.

عمرها نافه صفت خون جگر باید خورد / وانکه از دل نفس مشک فشان باید جست

7. 'Ömrhā nāfe-şifat hūn-ı ciger bāyed hord/ V'an-geh ez-dil nefes-i müşk-feşān bāyed cüst²

Niçe 'ömrler nāfe gibi envā'-ı mücāhedāt ile ciger kanını içip o vaktde gönlümden nefes-i müşk-feşān taleb etmek gerekdir, zīrā nefā'is-i rühāniye ve cismāniye āsān vechle ele girmez ve bi'l-farz girer ise de şāhibine fā'ide vü vefā etmez. Süret-i zāhir ü bātında celā'il-i ni'ammu'teber degildir tā-bir miqdār ictihād u şabr isti'māl olunmadıkça ve bu bābda kışşa-ı ādem kāfīdir.

¹ Yapısı kolay duvara sırt yaslanmaz. Su haberini her yürüyen susamıştan aramak lazım.

² Ömürler misk sıfatlı ciğer kanını içmesi lazım (acı çekmesi lazım). O zaman gönülden misk kokan nefes aramak lazım.

مهر روشن نکند خانه بی روزن را / دل بیدار ز چشم نکران باید جست

8. Mihr rüşen ne-küned hâne-i bî-revzen-râ/ Dil-i rüşen zi-dü çeşm-i nigerân
bāyed cüst¹

Penceresiz hāneyi āftāb rüşen etmez, münevver kalbi iki dīde-i müntazır ve leyl ü nehār feyz-i ilāhīye nāzırdan taleb etmek gerek; ya‘nıh‘āb-ı rāhat ferāgat olunmadıkça kalb-i münevver ele girmez. Zīrā hāne-i kalbiñ penceresi maķāmında Rabbi’l-‘ālemīn göz halk etmişdir.

چه خبر از دل رم کرده ما دارد چرخ / ناوک سخت کمان را ز نشان باید جست

9. Çi haber ez-dil-i rem-kerde-i mā dāred çarḥ/ Nāvek-i saht-kemān-rā ze-nişān
bāyed cüst²

Bizim ‘ālemden nefret etmiş gönlümüzden felegiñ ne haberi vardır? Katı yayıñ oķunu nişāndan taleb etmek gerekdir. Bizim nişān-ı tīr-i himmetimiz eflākdan ve derūnunda olanlardan bīrūndur. Eger bir kimse bulmaķ murād eder ise nişānıñ etrāfını yoķlasın demek ister.

صائب این آن غزل سید یزدست که گفت / اهل دل را به سراپرده جان باید جست

10. Şā’ib īn ān ğazel-i Seyyid-i Yezd est ki ğüft/ Ehl-i dil-rā be-serā-perde-i cān
bāyed cüst³

Şā’ib bu o ğazeldir ki, Seyyid-i Yezd o ğazelde demişdir ki, evliyāu’llāhı serā-perde-i cānda aramaķ gerekdir; ya‘nī zāhirde [153b] bilinmezler ve bulunmazlar. Belki anlar ism-i şerīf-i bātin hādemeleridirler, lā-cerem mevṫınlarıñ ğayrında zūhūr etmezler.

GAZEL 79

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

¹ Güneş penceresiz evi aydınlatmaz. Aydın olan gönlü endişeli iki gözden aramak lazım.

² Felek bizim ürkmüş gönlümüzden ne haberi vardır? Zor yaylı oku nişāndan aramak lazım.

³ Sâib bu gazel Seyyid-i Yezd’in söylediği gazeldir. Gönül ehlini canın perde başında aramak lazım.

نغمه را در دل عشاق اثر بسیارست / یک جهان سوخته را نیم شرر بسیارست

1. Nağme-rā der-dil-i ‘uṣṣāḳ eṣer-i bisyār est/ Yek cihān-ı sūḥte-rā nīm şerer bisyār est¹

Dil-i ‘uṣṣāḳda nağmeniñ eṣeri çoḳdur, bir cihān-ı sūḥteye ya’nī ḳava yarım kıvılcım çoḳdur, nizā’ın küllisi isti’dād taḥşil etmededir. Şām-ı şerīfde Şeyḥ ‘abdu’l-ganī ḥazretleriniñ birḳaç diyār-ı bekr ‘ulemāları ziyāretlerine vardıkda meclis-i sa’ādetlerinde ney-zenler bir faşl etmede bulunmuşlar ve faşl tamām olunca ‘abdu’l-ganī efendimiz ‘ulemā-yı ḥuccāca i’tizār zımnında bu nāyın şadāsı cennet ḳapılarınıñ şadālarına müşābih olduğıçün gāhice istimā’ından telezzüz ḥāşıl ederiz deyince ‘ulemānıñ biri efendim, eger buyurduğıñ vāḳı’ olsa gerek idi ki, cümlemiz maḥzūz olup kimseden inkār zūhūr etmeyeydi diyü i’tirāz eder; şeyḥ-i merḥūm buyururlar ki, münkerine dervāze-i cennetiñ ḳapanması şadāsıdır ammā bizlere açılması ḥaynında zūhūr eden şadādır diyü bāb-ı şoḥbeti sedd ederler ve bu ḥuşūşda evvel şerḥ olunan nāy ḡazelinde istifā-yı merām olunmuşdur. Meālī nağamātıñ cümlesi ḥāle tābi’dir, eger nağmeden saña bir şevḳ-i uḥrevī ḥāşıl olur ise ve lāzā’iz-i fāniyeden inḳitā’ ve cānib-i Ḥaḳḳ’a meyl ve cezbe ḥuşūlu gibi ma’ānīlere vesīle olan esbābı redde-i mecāl yokdur ehline müsellemedikde nizā’ ḳaḥ’ olur; meşelā şerār ittifaḳ-ı ‘uḳalā ile elbette āteşdir. Lākin ta’alluḳuna ḳavıñ isti’dādı şartdır, ḡayrı şey’e teşebbüş etmez; meger bārūd ola ki, o daḥi isti’dādıñ şüretidir.

کوته افتاده ترا تار نفس ای غواص / ورنه در سینه این بحر کهر بسیارست

2. Kūteh üftāde tu’rā tār-ı nefes ey ḡavvāş/ [154a] Verne der-sīne-i in baḥr güher bisyār est²

Ey ḡavvāş seniñ tār-ı nefesiñ ḳışa vāḳı’ olmuşdur, yoksa bu deryānıñ sīnesinde inci çoḳdur; evvelā taḥvīl-i tār nefese sa’y eyle ve andan şoñra bu baḥrıñ kerem ü ‘aḫsın ve keşret-i gevherin temāşā eyle. Zīrā ‘ādetü’llāh böyle cārī olmuşdur ki, her ḡavvāş gevhere vāşıl olamaz; meşelā cümleden biri baḥr-ı kelām şūfiyede olan cevāhir-i nā-yābıñ keşreti ḳābil-i ḥaşr u ta’yīn degildir. Lākin bu deryāya ḡavvāş olanıñ tār enfās-ı ‘ilmiye vü ‘ameliyesi ‘ömr-i Ḥızır’dan uzun lāzımdır ki, o cevāhirleriñ maḥallerine bā’iş-i vuşul ola; yoksa henüz sāhilde iken tevātür-i nefese giriftār olan derdmendlerin kārı degildir.

¹ Ezginin âşıkların gönlünde çok etkisi vardır. Bir yanmış dünyanın yarım kıvılcımı çoktur.

² Ey dalgıç senin nefes telin kısa olmuştur yoksa bu denizin göğsünde mücevher çoktur.

Niçe ‘ilm iddi’asında olanları müşāhede eyledim ki, henüz daħl ü tekfīr etdiği kelāmıñ aşlını bilmez ve şāhibiniñ mezhebinden bī-ħaber kendine o kelimāt-ı fāħiše nisbet etdiği zāt-ı şerīfden aķreb ü enseb ne bilir ve ne daħi bilenlerden o mes’eleniñ ħaķīķatin su’āl eder. Hemān ġarażı fūlān ‘ālem-i fūlān şeyħi tekfīr eder imiş desinler diyü bu ħadarca ‘ulüvv-i şāna beyne’n-nās ħanā‘at edip sevāħil-i muħiṭ-i ‘ulūm-ı şūfīyede martı ħuşuna beñzerler.

تازه شد جان کل از شبنم پاکیزه کهر / فیض در صحبت ارباب نظر بسیارست

3. Tāze şüd cān-ı gül ez-şebnem-i pākīze güher/ Feyz der-şoħbet-i erbāb-ı hüner bisyār est¹

Şebnem pākīze güherden gülüñ cānı tāze oldu, erbāb-ı hüneriñ şoħbetinde feyz-i vāfirdir ve çoķdur. Bu dār-ı teklīfde bir Şāħiħe’d-dīn-i nāşıħ u şādıķ kimesneye muşādife etmek gibi bir devlet olmaz ve ‘aksine mülāzemet ħadar bir nikbet daħi taħayyül olunmaz, meşelā bir ādem her ne ħadar mürtekib ü ālūde-i ‘iṣyān olsa şuleħadan biriyle ülfeti olunca ednā rütbe [154b] mülākāt zımnında ‘iṣyāna cesāret edemeyip tesettür ħaydında olduġu fā’ide kifāyet eder ve bir mulħid ü zındıķa muķārin olup bir i’tikādında teba’iyet etmese de anıñ kelimāt-ı küfr-āmızını istimā‘ ile himmetine fütür gelip ve redd-i ħahrına iķdām etmemek ħadar bir ma’şiyet olmaz, bunlarıñ fā’ide vü zararları maħcübāne dūnyāda zāhir olmaz; lākin bir kerre āħir nefesi bedenden munķaṭı‘ olduġu gibi henüz cenāzesi ħānesinde iken ħayr u şer neye uğradıġın derk eder ammā istidrāk-i māfātıñ vaķti geċmiş. Ķaldı ki, yevm-i mev‘ūdeden mulāħaza-ı ħayr u şer ile müferriħ ü muvaħhiş rü’yālar gören ādemler gibi berzaħa dā’ire-i ‘amelinde merhūn ħalır, yoķ temyīze ħādir degilmiş; zāhir-i şeri‘at-ı ġarrā cennetiñ dīvān yoludur. Anda kimi şābit ħadem bulur ise andan ayrılmasın ma‘a-hazā ‘aşrımızda temyīze ħudreti olmayan nādirdir.

عمر کوتاه کند خنده شادی چون برق / چشم وا کردن و بستن ز شرر بسیارست

4. ‘Ömr kūtāh küned ħande-i şādī ħün berk/ Çeşm vā-kerden ü besten zi-şerer bisyār est²

¹ Temiz inci çiğinden gülün canı tazelendi. Sanat erbablarının sohbetinde feyz (bereket) çoktur.

² Mutluluk gülüşü kıvılcım gibi ömrü kısaltır. Kıvılcımdan göz açıp kapatmak çoktur.

Ḥande-i şādī berḵ gibi ‘ömrü kışa eder, göz açıp kapamak şererden çokdur; ya‘nişürüñ vaḳtı ne ḳadar olsa şerer gibi seri‘ü’z-zevâldır. Ne ‘aceb tîz geçer zevḵ ü sürür-ı eyyâmı.

هر دری شارع صد قافله تفرقه است / زود بر در زن از ان خانه که در بسیارست

5. Her derî şāri‘-i şad ḳāfile-i tefriḳa est/ Zūd ber-der zeden ez-ān ḥāne ki der bisyār est¹

Her bir ḳapı yüz tefriḳa ḳāfilesiniñ yoludur, bir ḥānede ki, bāb çok ola çāpük taşra uğra. Meşelâ dünyâ ḥānesi gibi ki, ebvāb-ı shehvāt-ı lā-yü‘addü ve lā-yühşa der-‘ömr ise bir ḳapı ihtiyār edecek ḳadar müddete mālîk degildir. Bunuñ çāresi fi’l-ḥāl bu ḥāneden çıkıp vesveseden ḥalāş olmaḳdır ve çıkmanîñ tarîḳi [155a] ḡāyet vāziḥ u āsāndır ve muḥātarasızdır; zîrâ evvelâ te‘emmül olursa sen çıkmasında seni çıkarırlar. Bu zāhirdir, delîl istemez ve cümle ebvābınıñ menāfi‘ına mālîk olsañ seniñle anlardan bir şey’ refîḵ olmaz, bu daḥi müselleme böyle olunca evvelîsi bu ḥāne-i pür-ebvābîñ fikrin derūndan bi’l-küllîye iḥrâc edip efkārın cümlesin ḥāne-i bāḳiyeye şarf etmektedir. Evvelâ dünyâda iken ehl-i cennet vaşflarından aḥşşına mālîk olduğdan sonra bir ‘amel-i şāliḥa muvaffaḳ olamaz iseñ bu kifāyet eder; zîrâ ḳuvvet-i imān bundan a‘lâ olmaz ve herkes ‘indi’llāh rütbesini bu mîzānla bu ḳılsın ‘ibādı ma‘lūm olur, mücerrebdır.

به خوشی می كزرد روز و شب سنكدلان / خنده كبك درين كوه و كمر بسیارست

6. Be-ḥoşî mî-güzered rüz u şeb-i seng-dilān/ Ḥande-i kebk der’in kūh u kemer bisyār est²

Taş³ gönüllülerin leyl ü nehârı hoşluḵ ile geçer bu daḡda ve bu belde kebkîñ ḥandesî çokdur, zîrâ çengāl-i şebbāz-ı ecel o aḥmaḳıñ ḥātırına gelmez ki, keder çeksın ve belki birkaç kerre mecrūḥ daḥi olmuşdur; lākin yine ḥandesî yerindedir.

¹ Her bir ḳapı yüz ayrılma kervânının yoludur, o evden ki kapıları çoktur erken kapıya vurmaktır.

² Taş gönüllülerin gece gündüzü güzel geçmekte, keklîḡin gülüşü bu daḡda çoktur.

³ taş S: ḳatı T

دل مکن جمع ز همواری ابنای زمان / سک خاموش درین راهگذر بسیارست

7. Dil me-kün cem' zi-hemvārī-i inbā-yı zamān/ Seg-i hāmūş der'in rāh-güzer bisyār est¹

İnbā-yı zamānıñ şerinden gönülünü cem' edip emîn olma, zîrâ bu yolda sükût-ı kelb çokdur. Siyyemâ gâhice beytlerinde kelb-i 'ağûr daği bulunur, hāmūşdur diyü qarîb olanlar helâk olurlar. Dermend Şâ'ib uğramadığı belâ kalmamışdır. Ebnā-yı zamānla ehl-i dünyāya işâret eyledi, zîrâ şervetleri bir miqdâr temkîn iktizâ eder ammâ yanına varıldıkda mazmûn-ı beyt mücessem olur elbette şîfât-ı kelbiye müşâhede olunur ve tâlibhâ kilâb qarînesiyle ve bu huşuşda mecrûh olmayan pek nâdirdir.

مکن آشفته ز اخبار پریشان دل جمع / پنبه در کوش نه آنجا که خبر بسیارست

8. Me-kün aşüfte zi-ağbâr-ı perîşân dil-i cem' / [155b] Penbe der-güş neh ân-câ ki haber bisyār est²

Ahlâk-ı kerîmeden bir hulk-ı hafîye işâret eyledi ki, halkıñ çoğu bundan gâfildir. Mazmûn-ı beyt budur ki, perîşân haberlerden cem' olmuş gönülünü perîşân etme. kulağıña penbe koy ol maħalde ki, haber çokdur. Zîrâ ağbârıñ şıdk u kizbe ihtimâli cihetinden tabî'ate münâfî olanlar elbette tefriqa-ı hâtıra sebep olur, pes 'ilâcı işitmekdir yâhüd mecmû' olan gönülü ağbâr-ı perîşân ile aşüfte etme her kimiñ olursa olsun yâ su'âl olunur ise ki, halkdan istimâ' etdiği söylememek nice mümkündür diyü aña cevâb verir ki, ağbâr çok olan meclislerde kulağıña penbe vaz' eyle; ya'nî gaflet edip zabať etme ki, naķle muhtâc olduğu hinde haber-i mükedderle kulüb mecmû'ayı aşüfte edesin. Bu ikinci ma'nâdır ki, sâde diller şıdk u kizbden kaç'-ı nazar-ı ağbâr-ı vâhiyeler naķl edip kulüb-ı nâsa ilkâ-yı kederle bir ma'şiyet kesb ederler ki, keffâreti kaçtı müşkil olur. Meşelâ maħz-ı şıdk daği olsa ketmi vâcib olan umûrdan hastelere âşâr-ı mevti müşâhede ederken yine tül-ı hayât ve kurb-ı 'âfiyetle hâtır-ı maħzûn'in mesrûr etmek lâzım olduğu gibi.

نتوان شست به هر صید کشودن صائب / ورنه در ترکش من آه سحر بسیارست

¹ Devrin haber vericilerinden gönülün rahat olmasın, bu geçilen yolda suskun köpek çoktur.

² Rahat olan gönülünü kötü haberlerle perîşân etme, haberin çok olduğu yerde kulağına pamuk tık.

9. Ne-tevān şest be-her şayd keşiden Şā'ib/ Verne der-terkeş-i men āh-ı seher bisyār est¹

Şā'ib her şayda şest çekmek mümkün degildir, yoksa murādım yalnız şikār olsa benim terkeş derūnumda āh-ı seher oğları çokdur. Lākin aşl-ı merāmım olan şayda intizārım beni ğayr-ı şikāra tenezzül etdirmez, murādı āh-ı seheriñ işābetinde mübālağadır.²

GAZEL 80

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

از حسن خلق رتبه همت زیاده نیست / دست و دل کشاده چو روی کشاده نیست

1. Ez-ħüsn-i ħulq rütbe-i himmet ziyāde nīst/ Dest ü dil-i ğuşāde çü rüy-ı ğuşāde nīst³

Himmetiñ rütbesi [156a] ħüsn-i ħulqdan ziyāde degildir, zīrā dest ü dil-i ğuşāde rüy-ı ğuşāde gibi degildir; ya'nī rüy-ı ğuşāde ħüsn-i ħulqdan 'add olunur ki, mülākī olan kimesne der-ħāl-i feyżine nā'il olur ve müddet iktizā etmez; lākin el ve ğöñül ğuşādeligi ki, himmetden 'ibāretdir eşerleri der-ħāl zühür etmeyip maķāmına ğöre te'ħir icāb etdiği için rütbesi ħüsn-i ħulqdan dūndur ve bu ħāletler herkesiñ ma'lūmudur ve bu maķāmda himmetden murādı keremdir. Ğüyā demek ister ki, rüy-ı ğuşāde kereme muķābildir ve ziyādesi yokdur; meşelā 'abūs aluca ādemiñ kereminden ğüler yüzlü ādemiñ liķāsı ṭabī'ata ħoş gelir.

چون و انمی کنی کرهی خود کره مشو / ابرو کشاده باش چو دستت کشاده نیست

2. Çün vānemī-künī girihi ħod girih me-şev/ Ebrū ğuşāde bāş çü dest-i ğuşāde nīst⁴

¹ Ey Sāib her ava el atılmaz yoksa benim ok kutumda seher vaktinin āhi çoktur.

² Şā'ib her şayda şest çekmek mümkün degildir, yoksa murādım yalnız şikār olsa benim terkeş derūnumda āh-ı seher oğları çokdur. Lākin aşl-ı merāmım olan şayda intizārım beni ğayr-ı şikāra tenezzül etdirmez, murādı āh-ı seheriñ işābetinde mübālağadır S: Ey Şā'ib, her şayda rağbet edip şest çekmek lāyık degildir, yoksa beni terkeşimde nāvek āh seher vaķtı çokdur. Murād i'tināya şāyeste bir şikāra nā'il olmadı T

³ Huy ğüzelliğinden çaba rütbesi fazla değildir. El ğönül açıklığı (cömertlik) açık yüz gibi değildir.

⁴ Dūğümü açamadığında kendin dūğüm olma, kaşım açık olsun, el açıklığı gibi değildir.

Çünkü bir ‘ukde hall etmezsin kendiñ ‘ukde olma, ebrü güşāde alnı açık ol çünkü açık el yokdur; ya ‘nī hüsn-i hulq himmetden a ‘lā olunca bunuñ taşşīli andan āsāndır. Hem kaşñ çatık ve hem elin bağılı olmasın eger keremiñ yok ise bāri yüzün güler ve eliniñ açık olsun. İki ‘ukdeyi cem‘ edip müşkilāta dāhil olma.

فیض فتادکان بود از ایستاده بیش / سنک نشان به راهنمایی چو جاده نیست

3. Feyz-i fütādegān büved ez-īstāde bīş/ Seng-i nişān be-rāh-nümāyī çū cādde nīst¹

Üftādelerin halka feyzi vākıflardan ziyāde olur, maḥall-i i ‘tibār budur ki, nişān taşı ki, dā’imā vākı’ dır durur yol göstericilikde cādde gibi degildir; zīrā nişān taşı olduğu maḥalli ta‘yīn eder ammā cādde tā-menzile dek reh-nümālīkı terk etmez. İ‘tibārda nişān taşı ‘ulemā-yı zāhire beñzer ki, müşkiliñ her ne ise anı hall ederler ammā ‘ulemā-yı bāṭın tā-keşīb ebyaza dek delīl olup her mevṭını ve her menzili bildirmeye mütekeffildir, ma‘a-hazā halkıñ türāb iqdāmlarıdır. Bir ta‘yyün zāhir ve kendini göstericilik [156b] bimezler, irsāl-i meşel degil, sihr-i helāldır eger fehm olunur ise.

چون و انمی کنی کرهی خود کره مشو / ابرو کشاده باش چو دستت کشاده نیست

4. Çün tıfl-ı nev-süvār be-meydān-ı ihtiyār/ Dārem ‘inān be-dest ü be-destem irāde nīst²

Tıfl-ı nev-süvār gibi ihtiyār meydānında ‘inān elimdedir ammā irāde degildir, zīrā irāde elimde olaydı at irādemden ḥāric ḥareket etmez idi; ma‘a-hazā zāhirde dizgin benim elimde güyā bildigim gibi taşarruf etmeye kudretim var şüretindeyim. Bu mes’elede tafşīlan taḥrīr etmez, sıbkat etmiştir; lākin bu maḥāmda kendi ḥālını söyler saña vu baña delīl olacak ma‘nā degildir. Murādı rūḥ-ı nāṭıka esb yedine süvār olup şüretā dizgin elinde ihtiyār meydānında görünür ammā esb yedinden ihtiyāra münāfi ḥarekātın zuhuru delīldir ki, irāde nefsi-nāṭıkanıñ elinde degildir. Cevāb budur ki, irāde dedigimiz evāmiri edā ve nevāhīden ictināb bābında demektir; yoksa mezkūruñ mā-‘adāsında cebr muḥaḳḳaḳdır. Meşelā ‘ömrüm uzun olsun ve rızkım vāsi’ olsun ve dā’imā ‘āfiyetde olayım, bir ‘ākıl bu huşūşlarda ihtiyāra zāhib olup irāde-i külliyyeyi insāna nisbet etmez; belki Rabbi’l-

¹ Düşenlerin feyzi ayakta duranlardan daha fazladır. Nişān taşı yol göstericilikte cadde gibi değildir.

² Yeni binici çocuk gibi yaşlılık meydanında dizgin elimde ve elimde irāde yoktur.

‘ālemīn’iñ insāna vehb etdiği kadar demektir ki, ḥaddi evāmīr ü nevāhīden tecāvüz etmez ve taḥkīki budur.

چرخ است زیر ران ز دنیا گذشتگان / عیسی اگر پیاده شد از خر پیاده نیست

5. Çarḥest zīr-i rān zi-dünyā güzeşteḡān/ ‘Īsā eger piyāde şūd ez-ḥar piyāde nīst¹

Aḥlāk-ı ḥamīde ve tenezzül bābından inbā-yı kirām ḥimāra süvār oldukları vākı’dır ve sünnetdir. Merḥūm buyurur ki, dünyādan geçenlerin felek zīr-i rānındadır; ya’nī eflāka süvār olurlar. Maḥall-i i’tibār budur ki, ‘Īsā ‘aleyhi’ş-şalavatü ve’s-selām ḥimārdan inip piyāde oldu ise piyāde degildir; vākı’ā ma’lūmmurādı dünyāyı ḥimāra teşbīh etmektedir.

صایب در آن سری که بود همت بلند / کر می شود به خاک برابر فتاده نیست

6. Şā’ib der-ān serī ki büved himmet-i bülend/ Ger mī-şevēd be-ḥāk ber-ēbr fütāde nīst²

Şā’ib bir başda ki, [157a] ḥuşuş-ı bekāda himmet-i bülend mevcūd ola eger ḥāka berāber olursa da fütāde degildir; belki fütādelik rif’at-ı ma’neviyesiniñ ‘aynıdır, zīrā āḥiret dünyāniñ maḡlūbudur. Dünyāda ‘izzet tesmiye olunan āḥiretde zillet tesmiye olunur ki, ‘ālem andan isti’āze ederler ve dünyāda zillet ‘add olunan ‘uqbāda ‘izzetle bilinir ki, cümleñiñ maḡlūbudur ve himmetiñ ma’nāsı bu maḡāmda bir emriñ ḥuşūluna yaḡīn tām ve vuşūluna vāsıta olanlara küllī ihtimāmdan ‘ibāretdir; yoksa ḥüsn-i ḥaṭṭiñ taḥşiline yaḡīni olup ḡalem ü ḡalem-tırāş ve mürekkebe lāübālī olanlar ketebeye nā’il olamazlar.

GAZEL 81

Mefā’ilün/fe’ilātün/Mefā’ilün/fe’ilün

¹ Dünyadan vazgeçenlerinin ayakları altında felektir. Hz. Īsā eğer inmişse eşekten inmemiştir.

² Ey Sâib yüksek çabası olan o başta eğer toprağa düşerse buluda düşmemiştir.

شکستگی دل از دیده ترم پیداست / به سنک خوردن مینا ز ساغرم پیداست

1. Şikestegî-i dili ez-dîde-i terem peydâst/ Seng ħorden-i mînâ zi-sâğarem peydâst¹

Ķalbiñ inkisârı benim ruĳubetli olan ŐŐŐ-e gŐzũmnden zâhirdir,² ŐŐŐeniñ řaŐa uğradığı ve kıııldığı Őâğarımndan bellidir; ya ‘nî ŐŐŐe ĳalbimiñ ħavâdiŐe uğrayıp mũnkesir olduğuna delîl sâğar-ı çeŐmimden aĳan gŐzyaŐıdır ki, aşlâ durmaz. Eger mînâ-yı ĳalbim sağ olaydı gâh u bî-gâh ‘âdet üzere aĳıp böyle demâdem cereyân etmez idi.

دهان زخم بود ترجمان تیغ خموش / ز جوی شیر چو فرهاد جوهرم پیداست

2. Dehân-ı zaĳm büved tercemân-ı tiğ-i ħamûŐ/ Zi-cũy-ı Şîr çũ Ferhâd cevherem peydâst³

ĶamûŐ olan tiğ-iñ tercemânı dehân-ı zaĳmıdır, Ferhâd gibi sũt ırmağından benim cevherim zâhirdir. Da ‘vâya ħâcet yok, gũyâ eş‘ârını cũy-ı Şîre temşil edip kendi cevher-i zâtisi ħaĳķında ĳazeliyât-ı âb-dârını tercemân farz etmiş oldu. Vâķı ‘â bî-sũtũn elfâzda Şâ’ib’iñ icrâ etdiği Şîr mazâmîni Ferhâd görmek lâzım gelse nefsinin merĳûma nisbet tıfl-ı Şîr-ĳâra menzilesine tenzîl eder idi.

ز ناتوانی من خامه می کزد انگشت / که رک ز صفحه تن همچو مسطرم پیداست

3. Zenâ-tevânî-i men ħâme mî-gezed engüşt/ Ki reg zi-Őafĳe-i ten hem-çũ maŐarım peydâst⁴

Benim za‘fımdan ĳalem müte‘accibâne parmağın ıŐırır, zirâ benim Őafĳasından damarlar maŐar gibi zâhirdir. Bu Şevketâne mübâlağaya maŐrũf bir ma‘nâdır. [157b] Lâkin ednâ rũtbe za‘fı olanlarda bu ħâlet müŐâhiddir.

¹ Kalbin kırıklığı yaşlı gŐzũmnden bellidir, cam ŐiŐesinin taŐlandıđı kadehimden bellidir.

² Ķalbiñ inkisârı benim ruĳubetli olan Şişe-i gŐzũmnden zâhirdir S: ĳalbimiñ inkisârı çeşm-i terimden zâhirdir T

³ Kapalı kılıcın mütercimi yaranın ağzı olur, sũt ırmağından Ferhâd gibi mücevherim bellidir.

⁴ Benim gũçsũzlũğũmnden kalem parmağı sokar ki damar vũcut defterinden satır gibi gŐrũnũr.

به غير موى سر خود مرا كلاهى نيست / گذشتن از سر دنيا ز افسرم پيدااست

4. Be-ğayr-ı müy-ı ser-i ĥod me'rā külāhī nīst/ Güzešten ez-ser-i dünyā zi-efserem peydāst¹

Kendi başımıñ kılından ġayrı benim külāhım yokdur, dünyā başından ve havāsından geçmem benim tâcımdan bellidir; zīrā efser-i Ĥudā-dāda ḡanā'at edip üzerine tâc-ı āhır bir inmemiştir diyü ĥuşuş-ı niyete rāci'dir, yoksa başı açık alır; zükām olmak lâzım degil.

ز کرد خوان فلک زله ای که من بستم / چو ماه عید ز پهلوى لاغرم پيدااست

5. Zi-gerd-i ĥān-ı felek zeleī ki men bestem/ Çū māh-ı 'īd zi-pehlū-yı lāğarem peydāst²

Felek sofrasınıñ etrāfından bir ĥişseye ki, ben nā'il oldum hilāl-i 'īd gibi pehlū-yı lāğarımından bellidir; ya'nī bu dār-ı fānīniñ rızından zārūrete ḡanā'at etdi ki, şahidine kendi za'f-ı bedenimdir.

ستاره سوخته ای همچو من ندارد عشق / که روز روشن از افلاک اخترم پيدااست

6. Sitāre-i sūhteī hem-çū men ne-dāred 'aş/ Ki rüz-ı rüşen eflāk-ı aħterem peydāst³

Benim gibi bir sitāre-i sūhte ve baħtı siyāha 'aş mālīk degildir, bir rütbede ki münevver nehārda eflāk üzere yıldızım hüveydā vu zāhirdir; zīrā yanmış u siyāh-renk olunca nūr-ı nehār ziyāde temyīz edip rüz-ı rüşende ĥāl-i esved gibi çehre-i eflākda herkese nümāyān olur.

نهان چگونه کنم فیض کنج عزلت را / که فتح باب ز نکشودن درم پيدااست

7. Nihān çı ġüne künem feyż-i künc-i 'üzlet-rā/ Ki fetḥ-i bāb zine-ğüşüden-i derem peydāst⁴

¹ Kendi başımın saçından başka benim bir şapkam yoktur. Dünyadan vazgeçmek tâcımdan bellidir.

² Felek sofrasının etrafında benim vardığım zavallılık bayram ayı gibi zayıf olan yanlarımdan bellidir.

³ Aşkın benim gibi yanmış bir yıldız yoktur ki, açık günde yıldızımın felekleri bellidir.

⁴ Yalnızlık köşesinin feyzini nasıl saklarım? Çünkü kapının açılması kapımın açılmamasından bellidir.

Künc-i ‘üzletiñ feyzini ne gûne setr edeyim ki, feth-i bâb-ı ‘âlem-i bâtın dervâze-i ‘âlem-i zâhiri açmadığımdan zâhirdir; zîrâ bir âdemiñ bâb-ı âhîre intisâbı olmasa her ne tarafa olursa olsun kapısını açmayıp tek ü tenhâ bilâ-mücib halkdan ‘üzletini ‘aql kabûl etmez. Bu ma‘nâdandır ki, envâ‘-ı şehvâta mübtelâ bir kimse bulunur ki, bir günde cümle me‘lûfâtın terk edip beyne’n-nâs olursa da sükûta mülâzım, etvâr u aqvâli bi’l-küllîye tavır-ı âhîre münkalib olur. Bu degildir illâ [158a] bâtın tarafından bir cezbe-i kavîye zuhûruyla intibâh-ı tām vâkı‘ olup aniñ mukteziyâtına meşğûl olmadandır ve halk bunu derk edemeyip fülân kimse meczûb oldu yâ mecnûn oldu diyü hâlinde ihtilâf ederler.

به حلم دوست دلیل است خواب غفلت من / بهم نخوردن دریا ز لنگرم پیداست

8. Be-ḥilm-i dost delîlest ḥ̣āb-ı ḡaflet-i men/ Be-hem ne-ḥorden-i deryâ zi-lengerem peydâst¹

Benim ḥ̣āb-ı ḡafletim ve envâ‘-ı ü zâr ile şıḡletim dostuñ ḡalîm olduḡunuñ delîlidir; zîrâ deryâniñ ‘adem-i tûfân u telâḡum emvâcı benim lengerimden ma‘lumdur. Eger deryâ mütelâḡım olsa bi’z-zarûr lenger hâlinde ḡalmayıp imkānı rûtbe-i müztarib olmaḡ lâzım gelir idi. Pes bizlerin lenger-i ḡafleti ber-câ olduḡu ḡilmiñ delîli oldu.

توان ز کریه من یافت درد من صائب / شکوه بحر ز سیمای کوهرم پیداست

9. Tevân zi-girye-i men yâft derd-i men Şâ‘ib/ Şükûh-ı baḡr zi-sîmâ-yı gevherem peydâst²

Şâ‘ib benim derdimi bükâmdan fehmi etmek mümkündür, ya‘nî keşret ü vefretini; zîrâ deryâniñ ‘azâmeti gevherimiñ sîmâsından ma‘lumdur. Elbette bu kadar gevher-i âb-dâr eşki perverde eden muḡîḡ bilâ-ḡâyet ‘azîm olmaḡ iḡtizâ eder. Böyle ma‘lûm olur mażmûndan ki, inciniñ âb-dâr u şafvetli olması deryâ-yı mu‘azzama maḡşûş ola yâḡûd inciniñ çehresinde ḡandan eşer ḡalmayıp şiddet-i ḡavfdan helâka müşerref âdem sîmâsında olduḡu benim ḡalimiñ ‘aynıdır diyü maḡâm-ı ḡurbuñ heybetinden şikâyet ola.

¹ Benim ḡaflet uykum dostun yumuşaklığına nedendir. Denizin birbirine vurulmaması (sakin olması) benim çapamdan bellidir.

² Ey Sâib benim ağlamamdan benim derdim anlaşılabilir. Denizin ihtişamı incimin yüzünden bellidir.

GAZEL 82

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

هر که چون بلبل درین کلشن اسیر رنگ و بوست / از بهار زندکانی بهره او کفتکوست

1. Her ke çün bülbül der’in gülşen esîr-i reng ü büst/ Ez-bahâr-ı zindegânî behre-i ü güft ü güst¹

Her kim bülbül gibi bu gülşende reng ü büya giriftâr ise bahâr-ı zindigânîden aniñ naşîbi güft ü güdur. Zîrâ herkes kendi ‘âleminden baħş eder, zāvāhire ‘aşıq olan zāvāhirden ve bevātına mübtelâ olan kendi ‘âleminden ‘ibâret-i serd etmeye ta‘yîn olunmuşdur ve kemâl-i tām-ı insânî oldur ki, [158b] *hüve’l-evvelü ve’l-âhirü ve’z-zâhirü ve’l-bâtin*² naşşından hışşamend olup eczâ’-i erba‘a-ı vücûdu kendi vücûdunda işbât edip ‘avâlim-i erba‘adan haber vere ve ‘ale’t-‘tarîki’l-icmâl haberîñ ednâsı budur ki, ‘anâşır-ı erba‘adan her biri bu emâ’-i erba‘adan her biriniñ mażharı olup mâ ism-i evvele ve türâb ism-i âhire ve nâr ism-i zâhire ve havâsım bâtına mażharlardır ve tabî‘at ki, bu ‘anâşır-ı erba‘aniñ ictimâ‘ından ‘ibâretdir, ‘adem-i temeyyüz şartıyla lisân-ı kavmda nefis-i rahmân ta‘bîr ederler ve te’emmül ile ‘ulemâ-ı tabî‘iyyün bu sırra vâkıf degiller iken mâ bihi’liştigâlları nedir? *Ve kazâ Rabbüke enne lâ-ta‘budü ellâ-ıyyâh*³ naşşı ‘ibâdâtîñ cümlesin gayb-ı mutlaka haşrını işâret degil. Şarâhatla müşbitdir, lâkin ‘âbidiñ niyetiyle cezâsı vâkı‘ olur.

با تعلق سجده درگاه حق مقبول نیست / از دو عالم دست شستن این عبادت را وضوست

2. Bâ-ta‘alluğ secde-i dergâh-ı Hâk maqbul nîst/ Ez-dü ‘âlem dest şüsten in ‘ibâdet-râ vuzüst⁴

Mâ-sivâu’llâha ta‘alluğ ile dergâh-ı Hâk’a secde maqbul degildir, ya‘nî lâyıq olan ‘alâka-ı mâ-sivâyı ka‘dan soñra secde etmektir ki, ‘amel-i şâlih olup netice-i liqâ’-i Rabbi’l-‘âlemîn ola; zîrâ iki ‘âlemden el yumağ bu ‘ibâdet-i hâşşaniñ vuğusudur. "ve bir kimse zamâne şüfilerine âbdestsiz namâz kırlar diyü töhmet edip soñra bu mażmünla kelâmını te’vile kâdir olsa ehl-i ‘irfândan ‘add olunur."⁵ ve âyet-i kerîmede *ve men kâne*

¹ Her kim bülbül gibi bu gül bahçesinde renk ve kokya esirse hayat baharından elde ettiğî dedikodudur.

² هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ: O, evvel ve ahir, zahir ve batındır. Kur’an, 57. Sure, 3. Ayet.

³ وَ قَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا: Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi emretti. Kur’an, 17. Sure, 23. Ayet.

⁴ Allah’ın dergâhındaki secde bağılılıkla makbul değildir. İki dünyadan el yumağ bu ibadet abdesttir.

⁵ Nüşhanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Diğer nüshalarda yazılmamaktadır.

*ycerū lekāe Rabbihi fe'l-ya'mel 'amelen şālehen*¹ zımında dünyā vu āhıret kaydı bir taraftır. Gūyā şart bulunduđu gibi meşrūt dađı bulunur demek oldu ammā yok k̄ā'ıdemiz mutlakı muqayyede ħaml etmedir diyü bahş edersin. Na'am o k̄ā'ıde vardır, lākin bizler o k̄ā'ıdeniñ ehlinden degiliz; hemān Mevlā-yı müte'al kelāmında mutlak zıkr etdigini mutlak u muqayyed zıkr etdigini muqayyed bilip bu i'tikādiñ şemeresin derūnumuzda müşāhede ederiz derler ve *Li'n-nāsi fī-mā ya şakūne mezāhib*²

كر نخواهد میهمان دل شد آن یار عزیز / آه چندین خانه دل را چرا در رفت و روست

3. [159a] Ger ne-ħāhed mihmān dil şūd ān cān-ı cihān/ Āh çendīn ħāne-i dil-rā çirā der-reft ü rüst³

O cān-ı cihān eger gönül ħānesine misāfir istemez ise yā bu kadar āh niçün silip süpürmededir? Ya'nī bu 'ādet-i ma'rūfaya qalbimiñ mūrā'ātından o maħbūbuñ teşrifine istidlāl eyledim, lākin bundan ziyāde bir āhir tedārike dađı muhtāc degildir; hemān gayr bulunmasın ve's-selām. Murādı tecelliyāt-ı qalbiyeye istişrāfdır ve cān-ı cihān ħayy u qayyūm isminiñ tefsīridir.

"Me-bādā ħiş-rā bīnī vü ne-ş'nāsī zi-ħayrānī/ Me-şev gāfil çü dil pāk kerdī mihmān āyed."⁴

لنکر بی تابی عاشق نمی کردد وصال / ماهی بی صبر را هر موج بال جستجوست

4. Lenger-i bīnāy-i 'āşık nemi-gerded vişāl/ Māh-i bi-şabr-rā her mevc bāl-ı cüst ü cüst⁵

Vuşlat 'āşıkıñ iztirābına lenger olamaz, zīrā şabırsız māhıye her mevc bir cenāħ-ı talebdır; ya'nī vuşul-i sebeb sükün olmaz, belki başka ħayālīñ iztirābına düşmek

¹ وَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا: Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve ahirete yararlı iş yapsın. Kur'an, 18. Sure, 110. Ayet.

² لِلنَّاسِ فِيمَا يَعْتَفُونَ مَذَاهِبٌ: İnsanların sevdikleri şeyler konusunda farklı mezhepleri vardır. El-Hamdani adlı şaire aittir, bu mısra zamanla çok ünlü bir söz haline gelip birçok şiirde iktibas edilmektedir.

³ O cihānın canı eger gönüle misafir istemez ise āh neden gönül ħānesini bu kadar silip süpürmededir?

⁴ Nüşhanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Anlamı: Sakın kendini görüp de hayranlıktan kendini tanıyamasın olmasın, gafil olma gönlünü temizledikten sonra misafir gelir. T'de yazılmamaktadır.

⁵ Āşığm görme çapası kavuşmaz. Sabırsız balığı her dalga arama kanadır.

muḳarrerdir; zīrā görmedigini gördü. Merḫūmuñ murādı seyrü fi'llāh ta'bīr etdikleri maḳāma işāretidir.

در بیابانی که آن آهوی مشکین می چرد / نقش پای رهروان چون ناف آهو مشکبوست

5. Der-biyābānī ki ān āhū-yı müşkīn mī-çered/ Naḳş-ı pāy-ı reh-revān çün nāf-ı āhū müşk-büst¹

Bir beyābānda ki, o āhū-yı müşkīn otlar sālīklerin naḳş-ı ḳademi o beyābānda nāfe-i āhū gibi müşk rāyīḫalıdır; ya'nīnāfeniñ şıfātı naḳş-ı pālarında zuhūr edince kendilerin āna ḳıyās ile murādı kemāl-i taḫallukda zuhūr eden eṭvār-ı ḫāriḳaları beyāndır.

کر به ظاهر چشم ما خشک ست چون جام تهی / کریه مستانه ما همچو مینا در کلوست

6. Ger be-zāhir çeşm-i mā ḫuşkest çün cām-ı tehī/ Giry-e-i mestāne-i mā hem-çū mīnā der-gelüst²

Eger zāhirde bizim dīdelerimiz ḫuşk ve cām-ı tehī gibi ḳuru ise bizim mestāne giryemiz şīşe gibi boğazımızdadır, hemān murād edince fi'l-ḫāl izḫāra ḳudretimiz nümāyāndır. Vāḳı'da riḳḳat-ı ḳalbe mālīk olanlar ednā sebeble bükā ederler, bu ḫuşuş riḳḳatdan nāşī olunca memdūḫdur, yoksa gözüne mālīk olup her murād etdiği vaḳtde ağlamak 'Alāmet-i nifāḳ olduğu ve 'abd-i mü'mīn gözüne mālīk olamadığı [159b] vārid olmuştur.

کر به کل رفته است پای خم ز مستی باک نیست / سیر و دور آسیای جام در دست سبوست

7. Ger be-gil refte est pāy-ı ḫum zi-mestī bāk nīst/ Seyr ü devr-i āsiyā-yı cām der-dest-i sebüst³

Eger küpüñ mestlikden ayağı çamura gidip ḫarekete mecālī ḳalmadı ise ḡam yokdur, zīrā cām-ı degirmeniñ seyr ü devri küpüñ kā'im maḳāmı olan sebūnuñ elindedir; ya'nīḫum mānendī olan insān-ı kāmīl fenā rütbelerinde bī şu'ūr olursa da anīñ

¹ O misk kokulu āhūnun gezdığı çölde yürüyenlerin ayak izleri āhūnun nāfesi gibi misk kokuludur.

² Eğer görünüşte bizim gözümüz boş kadeh gibi kurusa bizim sarhoşça ağlayışımız şīşe gibi boğazdadır.

³ Kūpün ayağı çamura girdiyse sarhoşluktan korkulmaz kadeh degirmeniñ gezip dolaşması testinin elindedir.

hulefaları cām-ı kulüb-ı ‘uşşākı ihyā etmede sebū gibidirler ki, küpden alıp cāme icrā etdikçe āsiyā-yı ‘aşk u şevk hareketden ü deverāndan hālī olmazlar. Tā-her bir cām şıfatda mānend-i hum oluncaya dek.

پرده پوشی دامن آلودگان را لازم است / چاک در پیراهن یوسف چه محتاج رفوست

8. Perde-pūşī dāmen-i ālūdegān-rā lāzımeşt/ Çāk der-pīrāhen-i Yūsuf çi muhtāc-ı refūst¹

Setr etmek ālūdelerin dāmenlerine lāzımdır ki, setr-i ‘avret maḳāmında vüçüba ri‘āyet zūhūra gele; yoksa ālūde olmadıktan sonra çāk-ı pīrāhen-i Yūsuf refūya ya‘nīormeye vü dikmeye muhtāc degildir. Belki şūret-i ‘işmetin hıfz için o çākı hālī üzere terk etmek lāzımdır, pes lāzım geldi ki, o emre imtişāl daḳı maḳalle tābi‘ olur imiş.

می شود بی برک صائب زود نخل میوه دار / سرو از بی حاصلی در چار موسم تازه روست

9. Mī-şevved bī-berg Şā’ib zūd naḳl-ı meyve-dār/ Serv ezbi-ḥāşilī der-çār mevsim tāze rūst²

Ey Şā’ib naḳl-i meyve-dār çāpük bī-berg olup terādūf-i eyyādı tama‘ mānend-i çüb-ı huşk maḳzūn eyler ammā serv meyvesizlikden çār mevsimde tarāvetli vü taze yüzlüdür.

GAZEL 83

Mef‘ūlü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

تا سینه ام به داغ محبت رسیده است / پروانه ام به مهر نیوت رسیده است

1. Tā-sīneem be-dāğ-ı maḳabbet resīde est/ Pervāneem be-mihr-i nübūvvet resīde est³

¹ Eteği kirlilerin saklaması lazımdır. Yūsuf’un yakasındaki yırtık onarmaya ihtiyacı yoktur.

² Ey Sâib meyveli palmiye hızlı yapraksız olur. Selvi meyvesizlikten dört mevsimde de açık yüzlüdür.

³ Göğsüm sevgi yarasına vardığında kelebeğim peygamberlik sevgisine varmıştır.

Benim sīnem dāğ-ı maḥabbete erişilden beri benim pervānem mihr-i nübüvvete erişmişdir, zīrā maḥabbet olmayan maḥalde īmān olmaz; mefhūmu muḳtezāsınca [160a] maḥabbete mihr-i nübüvvet tesmiye eyledi ki, pervāne-i ḥayālī anıñ eṭrāfında ḥarekāt-ı cān-bāzānesin icrā etmededir ve aşıl şem‘ vādī-i īmene pervāne-i müsevīniñ teveccühü ve şüret-i nārda tecellā-yı nūra telmīḥdir.

کوهر شده است قطره سیماب جلوه ام / تا دیده ام به عالم حیرت رسیده است

2. Gevher şüde est ḳatre-i sīm-āb-ı cilveem/ Tā-dādeem be-‘ālem-i ḥayret resīde est¹

Benim gözüm ‘ālem-i ḥayrete erişilden beri benim sīm-āb cilveli ḳatrem gevher olmuşdur. Bu ḳatreden murādı insān-ı ‘ayndır ki, maṭlūbin göreyim diyü sīm-āb gibi muṣṭarib iken taḥayyül etdiği rüyīn-ten muḥāl olduğunu idrāk etdiği gibi ictimā‘ zıddını müşāhede eden ne gūne müteḥayyir olup ḥavās-ı zāhire vü bātınasına sekte-i ḥayret ‘ārız olduğu gibi merdüm çeşmi daḥi ‘ālem-i mezkūra duḥūlunda gevher gibi müncemid olduğundan şikāyetdir; zīrā meşel-i meşhūrdur ki, *şenīden key büved mānend-i dīden*² ve hemān bu ḥayret-i zāt-ı muṭlaḳa ḥaḳḳında ‘avāmīñ ḥayretiniñ ‘ayndır. Lākin ḳat‘-ı merātible tefevvūḳ ederler.

از بوی پیره ن کنرم آستین فشان / تا دست من به دامن فرصت رسیده است

3. Ez-būy-ı pīrehen gūzerem āstīn-feşān/ Tā-dest-i men be-dāmen-i furşat resīde est³

Būy-ı pīrāhenden fedā edip raḳş ederek geçirim, tā-benim elim dāmen-i furşata erişilden beri; ya‘nī furşat ta‘bīr olunan vaḳt bir cemāl-i bā-kemāle mālīkdir ki, bir sālīkiñ eline anıñ ṭaraf-ı dāmeni gīrdikden soñra būy-ı pīrāhen maḳāmında olan leṭā‘if ve sā‘il-i Yūsuf ḥaḳīḳate aşlā i‘tibār etmeyip hemān cümle maḳāşıdların o dāmen-i sa‘adet me‘mende taḥşīle ḳādir olurlar ve bu Yūsuf furşat-ı bāzār dār-ı fenāda derāhim-i neciss-i ma‘dūda ile her gün her sā‘at şatılmadadır; lākin hüner kıymetin bilip cān u dilden

¹ Cilvemini gümüşlü damlası inci olmuştur. Onu gördüğümde hayret dünyasına varmıştır.

² Duymak ne zaman görmek gibi olur? (Bir şeyin aslını öğrenmek için onu görmek lazım.) Farsça bir atasözüdür.

³ Benim elim fırsat eteğine vardığında gömlek kokusundan dans ederek geçirim.

dāmenine şarılmadadır. Murādı herkese maḥz-ı ‘ināyet-i Rabbi’l-‘ālemīn olan ‘ömrdür ki, [160b] her daḳıkaşı biñ Yūsuf’a muḳābıldır ve bu ma’nāya işāret ḳaşdıyla Ḥāḳānī merḥūm buyurur:

“Pes ez-sī sāl īn ma’nā hüveydā şūd be-Ḥāḳānī/ Ki yek dem bā-Ḥodā būden beh ez-mülk-i Süleymānī”¹

Ve bu ma’nā bedihīdir, lākin tevfiḳa muḥtāc.

تا دل ز خار خار تمنا شده است پاک / بیمار من به بیشتر راحت رسیده است

4. Tā-dil zi-ḥārḥār-ı temennā şüde est pāk/ Bīmār-ı men be-bister-i rāḥat resīde est²

Tā-göñül şehevāt-ı fāniye ḡam u ḡuşşasından pāk olup derūnumda bir ārzū ḳalmayından beri benim ḥastam ya’nī ḳalbim rāḥat dōşegine erişmişdir, ya’nıbir rütbeye mālīk olmuşum, bu sa’ādet kifāyet eder ki, bister-i rāḥat ‘ādetā şifādan ye’s ‘aḳabinde ferş olunur. Sırrı budur ki, bir sālīk tarīḳ-i Ḥudā’ya bu ‘ināyet kerem olunsa kendiniñ ‘ilmi olsun ve olmasın elbette derecāt-ı velāyetden birine vāşıl olmuşdur ve bu maḳāmıñ rızā neticesi ve belki ‘aynıdır; zīrā ḳalbiñ bir maḳāma istişrāfı olmadıḳça bu ḥālet muḥāldır.

یک عمر غوطه در جگر خاک خورده ام / تا ریشه ام به اشک ندامت رسیده است

5. Yek ‘ömr ḡavṭa der-ciġer-i ḥāk ḥordeem/ Tā-rīşem be-eşḳ-i nedāmet resīde est³

Benim rīşem ya’nī göñlüm eşḳ-i nedāmete erişip anıñ perverişiyle meyve-dār olana dek bir ‘ömr türābıñ ciġerinde ḡavṭa urup envā’-ı mezellet, riyāzāt u ictihādātı

¹ Ünlü İnan şairi Hakani’nin şiirini iktibas etmektedir. “Bir an Allah ile olmak Süleyman’ın mülkünden daha iyi olduğunun anlamını otuz sene sonra Hakani anladı.”

² Göñül istemenin kederinden arındığında benim hastam rahat yatağa varmıştır.

³ Benim köküm pişmanlık gözyaşına varana kadar bir ömür toprağın ciġerinde dalmıştım.

taḥammül etmişimdir; zīrā nedāmet lā-cerem şühūd-ı kurb-ı ilāhīden yāḥūd mu'ābeze-i Kırdigār'ı 'ayne'l-yaqīn bilmeden zūhūr eder ve bu rütbeye vāşıl olan her an u her sâ'atde a'mālınıñ ḥayren ü şerren şemerātın müşāhede ederek elbette nedāmetle irtikāb-ı ma'āşı cem' olmayınca cemī'-ı 'ömrü şālihāne maşrūf ve şecere-i vücūd-ı fānisi meyve-dār-ı nefā'is-i bākiye olup bu güne mazāmīn-i mevzūne ile şekerle ibtidār eyler.

نی می کند به ناخن من دیده شکر / تا مور من به خاک قناعت رسیده است

6. Ney mī-küned be-nāḥun-ı men dīden-i şeker/ Tā-mūr-ı men be-ḥāk-ı kanā'at resīde est¹

Şekeri görmek [161a] müte'ezzī olmada benim tırnağıma kemiş yürüdür tā-benim karıncam ḥāk-ı kanā'ata erişilden beri ya'nīḥāk-ı kanā'atda bir ḥalāvet buldum ki, şeker añā nisbet semm-i helāhildir. Lākin her dimāğa bu çāşni muḳadder olmaz.

دز دیده ام ز ننگ کرفتن در آستین / دستم اکر به دامن دولت رسیده است

7. Düzdīdeem zi-neng-i giriften der-āstīn/ Destem eger be-dāmen-i devlet resīde est²

Benim elim eger devlet dāmenine erişmiş ise de tutmak 'ādetden, elimi āstinimde gizlemiştir; zīrā beyt-i evvelde zıkr olunan ḥaletden sonra devlet-i fāniyeye el uzatmak 'ār olduğuna iştibāh yokdur ve ehālī-i Īrān'ın āstīnleri tavīl olup dā'imā yedleri maḥfī olduğu 'ādetine mebnīdir; ya'nī bulmadığımdan kanā'at etmiş degilim demek ister.

سیری ز دیدن تو ندارد نگاه من / چون قحط دیده ای که به نعمت رسیده است

8. Sīrī zi-dīden-i tū ne-dāred nigāh-ı men/ Çün қаḥṭ-ı dīdeī ki be-ni'met resīde est³

Seni görmeden benim nazarım doymaz, bir қаḥṭ görmüş ādem gibi ki, ni'mete erişmiş ola. Vāqı'ā қаḥṭ hicrānda rü'yetden ve rüy-ı dil-dāra nazardan sāmet gelmez ammā қаḥṭ-ı rü'yetde 'arız olan müştāk-ı firāқа taḥammülünden sonra ni'met-i dīdāra şib'

¹ Benim karıncam kanaat toprağına vardığında şekeri görmek benim tırnağıma kemiş koyar.

² Benim elim devlet (mutluluk) eteğıne varmışsa da almak utancından (elim) koluma kaçırmışım.

³ Benim bakışım seni görmeye doymaz, nimete varmış görme kıtlığında olan biri gibidir.

bir vechle taşavvur olunmaz; lâkin şu kadarca vardır ki, vişâl-i dâ'imi elbette rütbesine göre rüsûm âdâba hâlel verir ve tecelliyâtın sür'at-ı infişâmına sebep-i a'zam budur tahayyül olunur, lâkin haqîkatde degildir.¹

کشتی ز چار موجه به ساحل رسانده است / صائب ز صحبت آن که به خلوت رسیده است

9. Keştî zi-çâr mevce be-sâhil resânde est/ Şâ'ib zi-şoĥbetî ki be-ĥalvet resîde est²

Çâr mevceden sefineyi sâhile erişdirmişdir, Şâ'ib bir şoĥbetden ki, ĥalvete erişmiştir 'âdetâ riyâĥ-ı muĥtelife emvâc-ı muĥtelifeyi mutażammın olup deryâda vâkı' olan gemile bu şüretde nâdir ĥalâş olur. Ĥâlâ merĥûmuñ murâdı 'anâşır-ı erba'aniñ muĥteziyâtı beyninden şafâ-yı ĥalbe ve şoĥbet-i murâkabeve vuşûlünün [161b] şüretin bu ma'nâda edâ eyledi ve bu ĥâletin eşkâli ehline ma'lûmdur; yoksa bu fikre düşmeyenler irâd eyledi ki, meşli mübâlağaya ĥaml ederler. Qaziye ise vâkı'î beyân ve imkânı rütbe-i ifâdedir. Qaldı ki, meh-mâ-emken zevĥ tarîkiyle ma'lûmum olaydı diyü ârzü edenler Şâ'ib'in zıkr etdiği rütbenin muĥaddemesi olan muĥtezâ-yı şehevâtın üç gün terk eylesin eger ezkiyâdan bulunur ise 'alaĥ-tarîki'l-muĥâyese bir miĥdâr taqrîb edebilir ve's-selâm. "Ve mümkindir ki, tûfâna teşbîh etdiği, şoĥbet-i aĥbâs-ı muĥtelife ile iĥtilâṭ u ülfet olup soñra cümlesin terk edince ne güne belâdan ĥalâş olduğuna vuĥûfundan taĥdîş-i ni'met ola."³

GAZEL 84

Mef'ûlü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ülün

¹ Seni görmeden benim nazarım doymaz, bir ĥaĥt görmüş âdem gibi ki, ni'mete erişmiş ola. Vâkı'â ĥaĥt hicrânda rü'yetden ve rüy-ı dil-dâra nazardan sâmet gelmez ammâ ĥaĥt-ı rü'yetde 'âriż olan müştâĥ-ı firâĥa taĥammülden soñra ni'met-i djdâra şib' bir vechle taşavvur olunmaz; lâkin şu kadarca vardır ki, vişâl-i dâ'imi elbette rütbesine göre rüsûm âdâba hâlel verir ve tecelliyâtın sür'at-ı infişâmına sebep-i a'zam budur tahayyül olunur, lâkin haqîkatde degildir S: Bir ĥaĥt görmüş gibi ki, ni'mete vâşıl olmuş ola, benim nazarımda saña temâşâdan çoymaĥ bilmez, zîrâ ĥaĥt-ı hicrândan çıkmışdır, ma'a hazâ fi'l-aşl 'âşık nazardan doymaz T

² Ey Sâib özele giren sohbetten gemi fırtınadan kıyıya yetiştirmiştir.

³ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Bu kısım diğerk nüşalarda yazılmamaktadır.

از عکس خود آن آینه رو بس که حیا داشت / در خلوت آینه همان رو به قفا داشت

1. Ez-‘aks-ı ħod ān āyine-rū bes ki ħayā dāšt/ Der-ħalvet-i āyine hemān rū be-ķafā dāšt¹

O āyine yüzlü maħbūb kendi ‘aksından o kadar ħayā etdi ki, āyine ħalvetinde yine yüzünü ķafāsına tuttu, ya ‘nī yüz yüze baķmadı ve fert-i ħayāsından bu maźmūn erbāb-ı zevķşñ mu‘amelelerinden bir daķık ma‘nādır; lākin zāhirde bir şermsār maħbūbuñ ħaķķında mübālağaya şarf etmek mümkündür ki, ħayāsından āyinede yüzünü göremez demektir ve ħaķıķatde fehmini murād edenler zıll ile şāħış aħvālını tetebbū‘ etseler ma‘lūm olur.

چون معنی بیکانه که وحشت کند از لفظ / همخانه دل بود و ز دل خانه جدا داشت

2. Çün ma‘nī-i bīgāne ki vaħşet küned ez-lafz/ Hem-ħāne-i dil büved ve’z dil ħāne cüdā dāšt²

Maţla‘iñ mecāz olmadığını taşriħ eyledi, bir bīgāne ma‘nā gibi ki, lafzdan vaħşet edip ev diger fehme ba‘id olması cihetinden kezālik o dil-ber ķalble hem-ħāne bulundu ve hem-ħānesin başķa tuttu ve vüs‘atı ķalb-i ‘abd-i mü’mīn buyurmuş iken her ‘abd-i mü’mīn ‘ālem-i ķalbden ħabir olup bu tecelliden bir şey’ fehm etmez. Bu cihetden cüdā oldu ve bīgāne ma‘nā o maźmūna derler ki, gāyet leţāfetinden ve her ħayāle [162a] āşinā olmadığından şā‘ir levāzım-ı ba‘idelerinden bir miķdārın elfāz-ı mevzūne derc edip tekmiñin muţāla‘a edenlerin zihnine ħavāle ederler ki ħālā ebyāt-ı müşķile diyü beyne’ş-şu‘arā tedāvül olunmadadır. Eger Sā‘ib merħūm bu dīvānıñ cāmi‘ olduğu leţā’ifi bir kitāb tertib etmiş olsa ehl-i ĩrān i‘tibār ederler idi, lākin etrāf kızılbaş kitābıdır diyü i‘tibār etme degil. Ba‘z müte‘aşşibler iħrāķına sa‘y edeceklerinde şübhem yok idi ammā bir nāzik ŧab‘ şā‘ir imiş diyü şimdi herkes dīvānını fehm eder ve etmez, tedārik edip maħallinde ednā rütbe faķirde daħi bir nefis dīvānçesi vardır diyü iftiħār ederler. Bu gūne ħalkıñ ŧarık-i cehle sülūklarına sebep ‘ālem-i ‘ulemāsı bulunsa meşelā taķlīde mā‘il olup kelāmı şāħibiyle fehm etmelerindendir yoksa eger muħaķķaķāne kim söylerse söylesin kelāmından şāħibiniñ rütbesin fehme sa‘y etseler fażiletleriniñ biri biñ olurdu ve bu bir marāz-ı muħlikdir ki, felç ü sekte vü sel añā nisbet zükām olamaz. Ya‘nī ‘ilāc ķabūl eder

¹ O ayna yüzlü kendi resminden o kadar utanması vardı ki, aynanın halvetinde yüzü arkasına dönüktü.

² Sözen korkan yabancı anlam gibi gönlün ev arkadaşı olur, gönülden ev ayrı değildir.

degildir, zīrā kırk elli ve belki yetmiş yıl me'lūf olduğu tavrı terk müşkildir; meger 'ināyet-i Rabbi'l-'ālemīn bir 'abdiñ hakkında der-kār olup bu vartadan hālāş eyleye.

کرد دل من کر هوس بوسه نکردید / اندیشه ازان چهره اندیشه نما داشت

3. Gerd-i dil-i men ger heves-i buse ne-gerdīd/ Endiše ez-ān çehre-i endiše-nümā dāşt¹

Eger benim gönülüm etrafında buse hevesi dolanmadı ise 'adem-i iştiḥādan degildir, belki o endiše-nümā olan çehreden fikr ve ḥavfa tābi' olduğundandır; zīrā mübārek çehresi bir şafvete mālīkdir ki, ecsām-ı keşīfe degil, ma'ānī-i laṭīfe bile anda munṭabī' olur diyü inṭibā'ıñ zararından çokluk [162b] fikr etmez ammā ğarażı leṭāfetinde mübālağa kaşdıyla ve in'ikāsa müteḥammil degildir. Ḥaḳīqaten buse ne gūne taşavvur olunur dese gerek? Şevket-i merḥūmuñ mübālağaları Şā'ib'ıñ bu beytinde maḥv oldu.

می کرد قیامت سخن ما ز بلندی / تا قامت او ریشه در اندیشه ما داشت

4. Mī-kerd kıyāmet sūḥan-ı mā zi-bülendī/ Tā-ḳāmet-i ū rişe der-endiše-i mā dāşt²

Bizim kelāmımız 'ulüvv-i rütbeden kıyāmetler fi'lini icrā ederdir, iḫyā mevti gibi mādām o dil-berīñ ḳāmeti bizim fikrimizde kök tutar idi; ya'nī irtifā'-ı rütbe-i fikrimiziñ bā'ışı o maḥbūbuñ ḳāmeti fikri idi ve ḳāmetden murād 'ulüvv-i rütbedir ki, nefs-i nāṭıkanıñ kemāl-i mutlakın murād eder siyyemā men 'arefe nefsehü 'arefe Rabb'ehü³ gibi bir 'unvān-ı iḥtişāsa muḥtaş-ı maḥlūk-ı 'azīmü'ş-şāndır.

هر جغد در او خال رخ سیمبری بود / از روی تو ویرانه من بس که صفا داشت

5. Her cuġd der'ū ḥāl-ı ruḥ-ı sīm-berī būd/ Ez-rūy-ı tū vīrāne-i men bes ki şafā dāşt⁴

¹ Eger benim gönülümün etrafında öpme hevesi dolanmadı ise o endiše gösteren yüzden endişelenmişti.

² Onun boyu bizim fikrimizde kök saldığı sürece bizim sözümüz yükseklikten kıyāmet kopartırdı.

³ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ : Kendini bilen mutlaka Allah'ını tanır. Peygamber efendimizin hadis-i şerifidir.

⁴ Senin yüzünden benim yıkık olan vücudum çok safası olduğu için her baykuş onda gümüş göğüsünün yanağında bir bendi.

Seniñ yüzüñ nūrundan benim vīrānem o kadar şafā tutar idi ki, her baykuş anda bir sīm-ber-i maħbūbuñ ruħunuñ ħālī idi. Kūlūbu cezb edip ‘uķūlu ħayrān etmede ya’nī pertev-i rūyuñ nuħūseti sa‘ādete tebdīl eder.

در خامه نفاش ازل نقطه خالت / چون چرخ دو صد دایره بی سر و پا داشت

6. Der-ħāme-i naķķāş-ı ezel nūķte-i ħālet/ Çün çarĥ dü şad dā’ire-i bī-ser ü pā dāşt¹

Seniñ ħālīñ noktası naķķāş-ı ezel kalemінде henüz çekīde-i ruħsārīñ olmamış iken felek gibi iki yüz başsız u ayaksız-ı ser-gerdān-ı ‘āşık tutar idi. Gūyā nokta i ‘tibārıyla merkez-i taħayyül edince dā’ireler levāzımından olmuş olur, yine nefis-i nātıķa için mā-sivānīñ teşhīrine işāretidir.

از بی ثمری سبز درین باغچه ماندم / چون سرو مرا دست تهی بر سر پا داشت

7. Ezbī-şemerī sebz der’in bāğçe māndīm/ Çün serv me’rā dest-i tehī ber-ser-i pā dāşt²

Meyvesizlik berekātından bu bāğçede yeşil kılıp ħazān āfetinden ħalāş olduk, serv gibi tehī-destlik bizi ayak üzere tutdu, ya’nī medār-ı kıyāmımız ‘acz u kuşūr olmuşdur.

صایب نشد از منزل مقصود کس آگاه / از نقش قدم کر چه فزون راهنما داشت

8. [163a] Şā’ib ne-şūd ez-menzil-i maķşūd kes-i āgāh/ Ez-naķş-ı kadem gerçi füzūn rāh-nümā dāşt³

Şā’ib menzil-i maķşūd, naķş-ı kademden ziyāde rāh-nümāya mālik ise de kimse andan āgāh olmadı; zīrā aşl-ı menzil kurbuñ kurbidir, bu ise bir tılsımdır ki, fetħ olmayı ferāmūş ve feryād u figānı penbe der-gūş etmişdir.

¹ Ezel ressamının kaleminde senin ben noktan felek gibi iki yüz elsiz ayaksız dâiresi vardı.

² Verimsizlikten bu bahçede yeşil kaldık, selvi gibi beni boş el ayakta kaldırdı.

³ Ayak izinden her ne kadar çom yol göstereni varsa da Sâib hedef menzilin den bilen kişi olmadı.

GAZEL 85

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

مستی چشم تو در مرتبه هشیاری است / خواب آهونکهان شوختر از بیداری است

1. Mestî-i çeşm-i tū der-mertebe-i hoşyārîst/ H̄'āb-ı āhū-nigehān şūhter ez-bīdārîst¹

Senin güzün mestliği hüşyârlık rütbesindedir, zîrâ āhū bakışlıların nevmi bīdârlıktan ziyâde çâpük ü şūhdur; ya'nî mest-i hüşyâr rütbesinde olunca hem eṭvâr-ı mestliği icrâ eder ve hem ahvâl-i hüşyârâneye ri'âyetle 'uşşâkınn 'ayârına gereği gibi vâkıf olur. Meşelâ nevmi hafîf olan kimesne hem uyur ve hem meclisde olan şöhetlerden bi'l-küllîye gâfil olmaz, ictimâ' zıddın gibi bir ma'nâdır.

دوزخ اهل نظر پاس نکه داشتن است / چه بهشتی است که معشوقه ما بازاری است

2. Duzaḥ-ı ehl-i nazar pās nigeḥ dâştēn est/ Çi bihiştî est ma'sūka-ı mā bāzārîst²

Göz 'âşıklarının cehennemi nazarların hıfz etmektir, ne cennet ü ne sa'âdetdir ki, bizim ma'sūkamız bāzārîdir; hemân bakabildikçe māni' ü müzâhim yokdur. Ma'sūka lafzı ile nefse işâret eyledi ki, tercemân-ı dīvân-ı 'irfân ve zebân-dân-ı fâ'ikü'l-iz'ândır; zîrâ nüfusuñ bedene 'alâkası gâyet hafî olup keyfiyet-i irtibâtı mechûl ve bedeniñ andan bi'l-küllîye ḥalveti ve anıñ mevâtınına münâsib bir yerinden 'adem-i tecerrüdi ve dâhil midir yâ ḥâric midir ve tedbiri ne vechledir? Bunlara vuḳûf ḥâşıl etmek, esâs-ı ma'rifet olduğıçün ma'sūka ve bu kadar 'izzet medreki var iken herkesde vücûdu zâhir ü nümâyân olmağıyla bāzârı ta'bîr eyledi. Eger bu dersler ile [163b] ülfetiñ var ise maḳîs u maḳîsun 'aleyh tenbîhe ḥâcet degildir.

راه عشق از خودی توست چنین پست و بلند / اگر از خویش برآیی همه جا همواری است

3. Rāh-ı 'aşk ez-ḥodî-i tust çünin pest ü bülend/ Eger ez-ḥîş ber-âyî heme cā hemvārîst³

¹ Senin gözünün sarhoşluğu uyanık mertebesinde. Âhû gözlülerin uykusu uyanık olmaktan daha güzeldir.

² Göz âşıklarının cehennemi bakışlarını hıfz etmektir, bu nasıl bir cennettir ki bizim sevgilimiz pazardandır (esnaftandır).

³ Aşk yolu senin kendinden bu kadar yokuşludur. Kendinden geçersen her yer düzdür.

Ṭarīk-i ‘aşk seniñ benlige taqayyüd üzere olduğundan buncılayın iniş ü yoquş olmuşdur, eger kendinden munkaṭı‘ olup ta‘ayyün-i şūrīden ğaflet etsek her maḥall-i sehl ü sülūku āsān ve tevaḫḫuf edecek müşkil yoqudur. Vākı‘ā merḥūmuñ bu kelāmınıñ fehmi kırk yıllık sülūka bedeldir ve bu ṭā’ifeniñ kelāmında vāfir ‘ömr ifnā etmeyince böyle ğavāmızıñ idrākı müşkildir.

عافیت می طلبی پای خم از دست مده / که بلاها همه در زیر سر هشیاری است

4. ‘Āfiyet mī-ṭalebī pāy-ı ḥum ez-dest me-deh/ Ki belāhā heme der-zīr-i ser-i hūşyārīst¹

‘Āfiyet ṭaleb edersin küpüñ ayağını elden ḳoma, zīrā belānıñ cümlesi ‘āḳıl olmanıñ başı altındadır; ya‘nī ‘āḳıl ma‘āşdan bi’l-küllīye fāriğ olup ber-neşāt-ı ebedī istinbāt edecek şahbā-yı ḥaḳīkatle memlū şāḥib-i himmetiñ ḥidmetinde olduğça ‘āfiyet saña mülāzımdır. Yoḳ bu dār-ı fāniyeniñ levāzımı tedārikinde oolursañ ğam-ı nā-müntehā seniñçündür.

نسبت فقر به هر بی سر و پا نتوان کرد / شال پیچیدن این قوم ز بی دستاری است

5. Nisbet-i faḳr be-her bī-ser ü pā netvān kerd/ Şāl pūşīden-i ĩn ḳum zebī-destārīst²

Her bī-ser ü pāya faḳīr demek lāyīḳ degildir, zīrā bu zamāna şūfīleriniñ mīz reşşādınımları şarıḳsızlıḳdandır. Faḳr-ı ḥaḳīḳī ise bu mefhūma muğāyırdır ve hem aşlında bu şıfat ḳalbiñ libāsı olmaḳ üzere idi, şimdi cisme libās etdiler, taḥalluḳ telebbüs oldu.

نسبتش با همه جا و همه کس یکسان است / هر که چون صائب از آیین تکلف عاری است

6. Nisbeteş der-heme cā bā-heme kes yeksānest/ Her ke çün Şā’ib ez-āyīn-i tekellūf ‘ārīst³

Her yerde herkese nisbeti berāberdir, her kim Şā’ib gibi ḳānūn-ı tekellūfdan ‘ārī olursa [164a] meşelā Rūm’da Rūm, Özbek’de Özbek, ĩrānī’de ‘acem, ‘Arab’de ‘Arab

¹ Sağlık istersen küpün ayağını elden bırakma çünkü bütün belâlar uyanıklığın başı altındadır.

² Her serseriye yoksul demek doğru değildir. Bu toplumu şal takması sarıksızlıḳdandır.

³ Her kim Sâib gibi gösteriş kuralından özgür olursa her yerde herkese nisbeti aynıdır.

olup bu tavr-ı maḥşūşu iltizām etmeyince dā' imā rāḥatda olup ne kendi ve ne celīsi şıḳlet çekmez.

GAZEL 86

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

تا زنده ایم قسمت ما غیر داغ نیست / پروانه نجات به نام چراغ نیست

1. Tā-zendeeīm kısmet-i mā ğayr-ı dāğ nīst/ Pervāne-i necāt be-nām-ı çirāğ nīst¹

Bu dār-ı miḥnetde zinde olduğca bizim kısmetimiz dāğdan ğayrı degildir, zīrā çirāğın necāt nāmıyla pervānesi yoḳdur. Elbette ḥayāt-ı dūnyeviye çirāğının pertevinde bulunanlar yanıp yaḳılmadan ḥālī olmadıkları herkesin ma'lumudur. Siyyemā teklifāt-ı şer'iyenin edāsı kaydında olanlar, lākin bu ta'ab u meşakḳatlar ḥayālī bir ma'nā belki e'n-nāsı niyām² mefhūmu üzere rü'yā ve ḥaḳḳ-ı ta'bır ḳorḳulu dūşun 'āḳıbeti ḥayr olacağı muḥaḳḳak ve giderek envā'-ı teşerru'un ğalebesiyle pes-perde-i ğaybda müheyyā olan na'mā'-i celīlere istiḫrāf daḫi ḥāşıl olunca her ne deñli ḥaml şaḳıl olursa da serī'ü'z-zevāldır diyü neşāt-ı te'emmüle sü'adā sa'y etmededirler.

در زیر آسمان که نفس می کشد به عیش / در تنکنای بیضه نسیم فراغ نیست

2. Der-zīr-i āsmān ki nefes mī-keşed be-'ayş/ Der-tengnāy-ı beyza nesīm-i firāğ nīst³

Zīr-i āsmānda zevḳ ü şafā ile kim teneffüs eder, zīrā beyza mażīḳında nesīm-i firāğ yoḳdur; mefhūm-ı maḥla'ı te'yīd için bu mażmūnu irād eyledi ki, bu gördüğün fezā-yı vasī' alāḳaya nisbet bir beyzadır ki, murād üzere bir teneffüs etmeye isti'dādı yoḳdur.

¹ Hayatta olduğumuz süreçte bizim kısmetimiz yaradan başka değildir. Kurtuluş keleşi kandil adına değildir.

² النَّاسُ نِيَامٌ: İnsanlar uyuyor. Hz. Ali'nin hadisidir.

³ Gözkyüzünün altında eğlenmeyle nefes aldığımda yumurta darlığında ayrılık rüzgârı yoktur.

ناصر ز پنبه کارى داغم به جان رسيد / دوزخ حريف اين جگر تشنه داغ نيست

3. Nāşih zi-penbe-kārī-i dāgem be-cān resīd/ Dūzaḥ ḥarīf-i in ciger-i teşne-i dāg nīst¹

Nāşih benim dāğıma penbe koyup tedbīr ü ‘ilācından ‘āciz oldu, cehennem bu dāğa teşne ciger yemek akrāmı degildir; ya ‘nī dūzaḥ yaqmada *hel min mezīd*² na‘resin urur ise benim cigerim yanmada bu da‘vāyı eder [164b] ve baña naşihat eden derdmend bu ‘unvānda olan dāğı penbe-i nuşhı ile kapatmak ister. Erbāb-ı belāniñ bir rütbeleri vardır ki, belālarıyla telezzüz ederler vākı‘dır ve bu ḥaḳīre daḥi nādir olmak şartıyla ‘arız olup bi-ḥamdillāhi te‘ālā hem zevken ve hem ‘ilmen bu mes’eleye vākıf olmuşuzdur.

تاكى من و نسيم كرييان هم دريم / سوداى زلف كار من بى دماغ نيست

4. Tā-key men ü nesīm girībān-i hem derīm/ Sevdā-yı zūlf kār-ı men-i bī-dimāg nīst³

Niçeye dek nesīm ile ben birbirimiziñ yakasın yırtıp gavgā edelim? Zūlfūñ sevdası ben, bī-dimāğıñ işi degildir; zīrā bu nizā‘a taḥammül edemem. Hemān a‘lāsı zūlfü nesīme teslīm etmektedir.⁴

مذهب حريف تندى مشرب نمى شود / كو توبه اى كه حلقه به كوش اياغ نيست

5. Mezheb-i ḥarīf tündi-i meşreb nemī-şevved/ Kū tevbeī ki ḥalka be-gūş-ı ayāg nīst⁵

Mezheb-i ḥiddet ṭab‘-ı meşrebiñ akrāmı degildir, elbette maḡlūb olur katı bir tevbe ki, ḳadehiñ ‘abd-i memlūku olup emrine itā‘at etmeye vākı‘da bozulmamış tevbe ḡāyet nādiridir. Ya‘nī ‘ādet-i mezhebe ve taḳvāya ḡalebe edip maḡlūbiyeti şiddet-i ‘ināyetiñ i‘ānetiyle olur.

¹ Öğüt veren yararı pamuk sarmaktan bıktı. Cehennem bu yaraya susayan ciğerle yarışamaz.

² هل من مزيد: Daha yok mu? Kur’an, 50. Sure, 30. Ayet.

³ Ne zamana kadar ben ve rüzgâr birbirimizin yakasını yırtalım? Saçın sevdası benim beyinsizin işi değildir.

⁴ bu nizā‘a taḥammül edemem. Hemān a‘lāsı zūlfü nesīme teslīm etmektedir S: bir miqdār pā der-havā nizā‘iñ zuhūruna sebep olur T

⁵ Rakibin mezhebi kötü huyluluk olmaz, kadehin kulağına halka olmayan tövbe nerede?

سیماب شوق کشته نکردد به هیچ تیغ / در بحر قطره موج صفت بی سراغ نیست

6. Sīm-āb-1 şevk küşte ne-gerded be-hiç tîğ/ Der-baħr kaçre-i mevc şıfat-1 bī-sürāğ nīst¹

Şevk zıbaķı bir tîğ ile helāk olmak kâbil degildir, baħrda kaçre mevc gibi teftiş ü tefahhuşdan hâlî degildir; ya'nî baħrı ararlar. Şevk bir maţlabıñ haķķında derün-1 tâlibe 'arız olan ıztırâb-1 maħabbet-âmîzden 'ibâretdir ki, bu rütbe ve vâsıl oluncaya dek zâhir ü bātından katı çok merâtib kaç' etmeyince hâşıl olmaz ve tederîcî zuhûra geldiği için naşihat u tesliyet ve maţlab-1 âħiri tercîh anıñ haķķında muhâl gibi olur. Murâdı sâlik-i râh-1 Hudâ'nıñ hâllerine bir vech-i ba'îd ile irsâl-i meşeldir ve meşeliñ hâlî cemî' [165a] cihetden münâsebet ü muţbaķat iktizâ etmez, belki herkes isti'dâdî-rütbe bir fâ'ideden hâlî olmasın diyü mişâle muhtâc olurlar.

عاجز کشی نه شیوه طبع بلند ماست / بر بال این هما قم خون زاغ نیست

7. 'Aciz-küşî ne şive-i tab'-1 bülend-i mâst/ Ber-bâl-i in hümâ raķam-1 hün-1 zâğ nīst²

'Aciz-küşlik bizim tab'-1 bülendimiziñ şivesinden degildir, bu tab'ımız hümâsınıñ kanadında hün zâğıñ raķamı yoķdur; ya'nî rütbede kendüden dün olanları taħķîr etmeye meyl etmez demek ola. Qaldı ki, zâğla hümâniñ beynlerinde bir hâlete mebnî ise ma'lûmumuz degildir; zirâ mazmûn gereği gibi zâhir olmadı.

پروانه ایم لیک نسوزیم خویش را / در محفلی که روغن کل در چراغ نیست

8. Pervâneîm ve lîk ne-süzîm h'îş-râ/ Der-meclisî ki revğan-1 gül der-çirâğ nīst³

Pervâneîz ama bir meclisde kendimizi yaķmayız ki, çirâğında gül yağı olmaya; merhûmuñ murâdı hem pervâneye ve hem bülbüle i'tirâz etmektir gÿyâ demek ister ki, celâl şarfa fedâ olmanıñ pervâne gibi hırmândan ğayrı şemeresi yoķdur ve bülbül gibi cemâl-i şırfa ta'alluķ nışf-1 tecellîye kanâ'at edip celâliñ cemâle ve cemâliñ celâle sirâyetinden maħrûm kalmaķdır ammâ bizim şanıımız tecellîniñ maħrûcuna 'alâķadır ki,

¹ Cıvanın heyecanı jıçbir kılıçla öldürülmez, denizde dalga damlası aranmayan bir sıfat degildir.

² Becereksizleri öldürmek bizim yüksek rütbeli iyi huyumuzun tarzı degildir. Bu hüma kuşunun kanadında karganın kanının sayısı yoķtur.

³ Kelebeğiz ama kandilde gülün yağı olmadığı bir mecliste neden kendimizi yakalım?

muḳtezā-yı mevṫınımıza muvāfıḳ olan budur. Eger ihvān-ı şafāda aḫvāl-i tecelliyāta vāḳıf biriniñ bu maḫall-i manzūr-ı şerīfleri olur ise ḫaḳḳımızda du‘ā-yı ḫayrları niyāz olunur, zīrā bilā-tevaḳḳuf bu ma‘nā nişfi‘l-leylde böylece zuhūr eyledi ki, aşlā muṫāla‘anınıñ daḫlı yoḳdur.

صائب میان این همه آتش نفس که هست / یک دل بگو کز این غزل تازه داغ نیست

9. Şā‘ib miyān-ı ĩn heme āteş nefes ki hest/ Yek dil be-cū ke‘z’ın ğazel-i tāze dāğ nīst¹

Şā‘ib bu ḳadar āteş nefesli şu‘arā beyninde bir ḳalb ṫaleb eyle ki, bu tāze ğazelden dāğ olup taḫassür izḫār etmeye, ya‘nī bulamazsın demektir. Yalnız bu ğazeli degil, cümle dīvānı merḫūmuñ sehl-i mūmteni‘ maḳūlesi kendine maḫşuş [165b] kerāmet olduğuna iştibāḫ yoḳdur.

GAZEL 87

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

از نسیم آن زلف مشک افشان سبک جولانترست / از صدف آن غنچه سیراب خوش دندانترست

1. Ez-nesīm ān zūlf-i müşk-efşān sebük-cevelānter est/ Ez-şadef ān ğonça-yı sīr-āb ḫoş-dendānter est²

Ġāyet laṫıf rūzgārdan o zūlf-i müşk-efşān ziyāde ḫafīf cevelān edicidir, o ğonca sīr-āb şadefden ziyāde ḫoş dendāndır. ‘Ādetā zūlfü taḫrīk eden nesīm olduğün merḫūm bilā-mübālağa ḳulüb-ı ‘uşşāḳı taḫrīk ve anda cevelān etmede zūlfü tafşıl eyledi ve ğonca-ı sīr-ābdan murād maḫbūbuñ dehānidir ki, bilā-şek ḫoş-dendān olmada şadefden a‘lādır.

کر چه زلف عنبرین پر پیچ و تاب افتاده است / پیش ما نازک خیالان آن کمر پیچانترست

¹ Ey Sâib bu kadar ateş nefesliler arasında bu yeni gazelden yanmamış bir gönül ara.

² O misk saçan saçın rüzgârından daha rahat gezer. Suyu doymuş o ğonca sadeften daha güzel dişlidir.

2. Gerçi zülf-i ‘anberīn pür-piç ü t̄āb üftāde est/ Pīş-i mā nāzīk ḥayālān ān miyān pīçānter est¹

Egerçi zülf-i ‘anberīn pür-piç ü t̄āb vāqı ‘ olmuş ise de biz nāzīk ḥayālānīn ‘inde o miyān bu piç ü t̄āb vaşında ziyādedir. K̄ulūba te’şiri cihetinden ve hem ruḥşat-ı temāşā bu maḳāma gelince kıldan ince ḥāletler müşāhedesi vāqı ‘ olup zārūrī bu ta‘bire muḥtāc olur.

نیست هر چند از لباس کل جدایی رنگ را / جامه کلرنک بر اندام او چسبانترست

3. Nīst her-çend ez-libās-ı gül cüdāyī reng-rā/ Cāme-i gül-reng ber-endām-ı ü çesbānter est²

Gülün libāsından her-çend rengin infikākı ve beden ü libās taşavvuru yok ise de cāme-i gül-renk o dil-berin endāmına gülden ziyāde çespān ve yaqışıklıdır. Beden başka ve libās başka iken sırrı *evvele’l-ḥüsne aḥmer*³ meşeline muḥābaḳatı ve şāniyen gülde nefis-i nāḥika şıfātlarından bir ikisi mulāḥaza olunduğün ḥalk i’tibār ederler. Bilip bilmeden kaḥ’-ı nazār ammā benī ādem güllerinde ma‘nyı laḥife elfāz-ı zarīfe ilbāsından a‘lā göründüğüdür ve bir daḥi ‘avām degil, belki cehle ḥavāş beyninde mezmūm olan şehvetdir ki, medār-ı ‘aşk-ı mecāz anıla deverān edip libās-ı aḥmer [166a] bi’t-ḥab ‘ ve’l-ḥāşşīye anı taḥrīk eder. Şehvet-i cā‘īye her velīnīn ma‘lūmu degildir, belki kümmelīn vereşe-i Muḥammedīye’ye maḥşūş bir ḥāletdir ve ‘azm-ı şānı şevḳdir bilinir ki, vech-i şer‘iden ḥāric olunca şūret-i nihāyet ḡazabla icrā-yı ḥadd yok. İşbāt olunmamış bir vechle ifşāsına ruḥşat verilmez. Eger bir ādem kendi gözüyle görür ise de setri vācibdir ve şöḥbetde bundan ziyādece taḳrīr olunur.

لطف معنی را لباس لفظ رسوا می کند / در ته پیراهن آن سیمین بدن عریانترست

4. Lūḥf-ı ma‘nī-rā libās-ı lafz rüsvā mī-küned/ Der teh-i pīrāhen-i ān sīmīn beden ‘uryānter est⁴

¹ Her ne kadar anber kokulu saç çok dalgalıdır bizim ince hayallerinin yanında o bel daha kıvrımlıdır.

² Gülün elbisesinden her ne kadar renk ayrı değilse de gülün elbisesi onun endāmında daha dardır.

³ اول الحسن الأحمر: İlk güzellik beyazlıktır. Bir Arapça atasözüdür.

⁴ Anlamın lütfunu sözün elbisesi rezil eder. O gümüş tenlinin gömleğinin sonunda daha çıplaktır.

Ma'nānıñ leṭāfetini libās-ı lafz rüsvāy edip herkesiñ ma'lūmu olmaya bā'ış olur o sīmīn beden pīrāhen içinde pīrāhensiz olmadan ziyāde 'uryāndır; zīrā leṭāfet nihāyetde olunca idrāk-ı başarı müşkil olup bir miqdār keşāfetin tevessuṭuna muhtāc olur. Her-çend bu mes'ele muṭāla'a buyuranlara bād-ı havādan geldi ise de inşā-Allāh beytlerinde ḳadrını bilir, erbāb-ı isti'dāda daḫi işābet eder. Hele faḳīriñ 'indinde yetmiş yıllık 'ömre müsāvīdir ve her 'āḳıl bu ḳadarca taşavvur edebilir ki, lafz olmasa ma'nādan ḫirmān muḫaḳḳaḳdır ve bu maḳāmda şūfīler ittifāḳ etdiler ki, ma'rifetü'llāha sebep Rabbi'l-'ālemīn'in maḫlūḳatıdır. Bir kimse meşelā māddesiz ma'rifet da'vā eylese bāıldır. Erbāb-ı zevḳiñ maḳbūlu degildir ve herkesiñ şer'-i şerīfi tetebbü'a (her ne ḳadar) ḳudreti bulunur ise tecrübe için ṭaleb edip naḳar etsin. 'Aynu'l-yaḳīn ma'lūmu olur ki, ma'rifetde ḫaḳḳ olan budur.

کرچه از آیینہ آتش زیر پا دارد کھر / بر جبین او عرق بسیار خوش جولانترست

5. Gerçi ez-āyīne āteş zīr-i pā dāred güher/ Ber-cebīn-i ū 'araḳ bisyār ḫoş cevelānter est¹

Egerçi inci āyīneden ayaḡı altında āteş tutar gibi muḫtarīb u bī-ḳarār olursa da o dil-berīñ cebhesinde 'araḳ o inciden ziyāde ḫoş cevelānlıdır. Gūyā ḫacmı büyük olan inci āyīnede [166b] kendi kendine ḫareket edip bir yerde ḳarār edemediḡi ḫāşşaya binā'en maḫbūbuñ cebinindeki 'araḳıñ cevelānın andan şafālı 'addeyledi ve müsellemdir. Lākin gevherde o ḫāleti gördüğümüz yoḳdur ancak şöhretine bināen taḫrīr olundu ammā ṭarafeyniñ melāset ü şayḳalı o ḫāleti iḳtizā eder.

پرده داری می کند شرم از عرق آن چهره را / ورنه صد پیراهن از کل روی او خندانترست

6. Perde-dārī mī-kūned şerm ez-'araḳ ān çehre-rā/ Verne şad pīrāhen ez-gül rūy-ı ū ḫandānter est²

Şerm ü ḫayā 'araḳdan perde-dārılık edip müşāhedeye māni' olur, yoḳsa o dil-berīñ yüzü gülden yüz gülmek ḫandānterdir ammā bu sırdan vāḳıf olmayan bülbül mezhebliler idrāk edemezler. Şad pīrāhen edāsıyla gül-i şad berg murād etdiğini ifāde eyledi ki,

¹ Her ne kadar ateş aynadan ayaḡının altında mücevheri vardır, onun alnındaki ter daha güzel dökülür.

² Utanma terden o yüze perde tutanlık yapar yoksa gülden yüz gömlek o daha güler yüzlüdür.

mazāhir-i esmā'-i ḥüsnāya işāretle taḥalluḳu remz edip memdūḥu nefis-i nāṭıka olduḡun telmiḥ eyledi, fehme şāyeste bir maẓmūndur.

قوت کبرایی شهباز در سرینجه است / زود می چسبد به دل چشمی که خوش مژگانترست

7. Kuvvet-i gīrāy-i şeh-bāz der-ser-pence est/ Zūd mī-çesbed be-dil çeşmī ki hoş müjgānter est¹

Şeh-bāziñ şaydı tutmaklık kuvveti ser-pencesindedir, bir göz ki, müjgānı ziyāde güzel ü hoş ola ḳalbe çāpük yapışır. Güyā müjgān şeh-bāz cemāliñ ser-pencesidir demek ister ve vāḳı' u'l-ḥāl öyledir. Āşār-ı cemālede göz ḳadar te'şīr eder yokdur, hemān zānn olunur ki, 'ayn-ı insāndır; ya'nī bir cüz'dir ki, küll-i maḳāmına ḳā'imdir. Merḥūmuñ insān 'aynı güzelleriñ gözünden ḳorḳmuş.

مرد میدان نیست طوطی ورنه از صد رهگذر / صفحه آن روی از آینه خوش میدانترست

8. Merd-i meydān nīst tūṭī verne ez-şad reh-güzer/ Şafḥa-yı ān rüy ez-āyīne hoş meydānter est²

Tūṭī meydān-ārāy degildir, yoksa o dil-berīñ yüzü şad reh-güzerden āyīneden ziyāde hoş meydāndır; zīrā ḡaraż-ı nuṭḳ ta'allüm etmek ise āyīneden çehre-i maḥbūb hoş meydān olduḡunda şübhe yokdur. Lākin tūṭī bu āyīneye [167a] nazar ve meydānında cevelān etmeniñ ḳuşu degildir.

پرده شرم و نقاب عصمتی در کار نیست / چشم ما صد پرده از قربانیان حیرانترست

9. Perde-i şerm ü niḳāb-ı 'işmeti der-kār nīst/ Çeşm-i mā şad perde ez-ḳurbāniyān ḥayrānter est³

Perde-i ḥayā vu niḳāb-ı 'işmet māni'-i temāşā olmada işe yaramaz. Bizim gözümüz ḳurbānilerin gözünden yüz perde ḥayrāndır. Aşlından bir perde müteḥayyir olan

¹ Doḡanın tutmaklık gücü pençesinin ucundadır. Kirpikleri güzel olan göz daha hızlı gönüle yapışır.

² Papaḡan meydānın adamı deḡil yoksa yüz tane yol geçenden o yüzün sayfası aynadan daha güzel bir meydānı vardır.

³ Utanma perdesi ve iffet maskesi ortada yoktur. Bizim gözümüz yüzperde kurbān olmuş olanlardan daha hayrandır.

göz hicāb kabūl etmez, ya‘nī bā‘iṣ-i ḥayreti olan cemāli bilā-müzāhim temāṣā eder; pes ref‘-i hicāba ḥayret kadar mu‘ayyen yokdur.

چون ز آتش می شود پشت کمان سخت نرم / در سر مستی چرا آن شوخ نافرمانترست

10. Çün zi-āteş mī-şevēd pūşt-i kemān-ı saḥt nerm/ Der-ser-i mestī çirā ān şūḥ nā-fermānter est¹

Çünkü āteşden katı kemāniñ arkası mülāyim olur ise yā niçün ser-ḥoş olunca o dil-berin ‘inādı ziyāde olur, zīrā bāde daḥi āteş degilse mizācī ‘ayn-ı āteşdir. Bu kıyās anıñ daḥi mülāyemetin iktizā eder idi, lākin bu dil-berde taḥallūf eyledi, sebebi budur ki, ḥamr bi‘l-ḥāṣṣa mizācda bulduḡu ḥālete taḳviyet verir. Aşlında maḥbūbuñ ‘uṣṣāḳına mülāyemet niyeti olmadığından ser-ḥoş olunca bu merkūz olan şıfat kuvvet bulup ‘inādı efzūn olmasına sebep oldu. Merḥumu oḡ meydānında gördüğüm yok idi, meger pehlivān imiş.

در طلب ما بی زبانان امت پروانه ایم / سوختن از عرض مطلب پیش ما آسانترست

11. Der-ṭaleb mā bī-zebānān ümmet-i pervāneim/ Sūḥten ez-‘arz-ı maṭlab pīş-i mā āsānter est²

Hāceti ṭalebde bir dilsizler pervāneniñ ümmetindeniz, ‘arz-ı maṭlabden bizim ‘indimizde yanmaḡ eshel ü āsāndır. Bu ḥuṣūş mekārīm-i aḥlāḳdandır, ḥattā ḍurūb-ı emṣāl-i ‘Arabdan *e’s-su’ālu zūllün velū be-ayni ‘tarīḳ*³ vārid olmuşdur; ya‘nī su’āl edip ṭaleb etmek zıldır. İster ise yol ḳandadır diyü su’āl olsun, lākin merḥumuñ bu beytinde nezāket ta‘biri ve leṭāfet edāsı sıḥr-i ḥilāl maḳūlesindedir, raḥmetü’llāhu ‘aleyh.

نالہ صاحب‌دلان را بیشتر باشد اثر / رخنہ در خارا کند تیری کہ خوش پیکانترست

12. Nāle-i şāhib-dilān-rā bīşter bāşed eşer/ Raḥne der-ḥārā küned [167b] tīrī ki ḥoş peykānter est⁴

¹ Katı olan yayın arkası ateşten yumuşadığı halde neden sarhoşlukta o güzel daha çok inatçı olur?

² Talepte biz dilsizler kelebek ümmetiyiz, matlabın söylenmesinden yanmak bizim yanımızda daha kolaydır.

³ السؤال ذل ولو باين الطريق: Yol açık olsa sormak aşağılıktır. Arapça bir atasözüdür.

⁴ Gönül sâhiblerinin inleyişi daha çok etkili olur, ucu daha güzel olan ok dikende yarık açar.

Evliyāu'llāhīñ nāle vü feryādında eşer ziyāde olur, zīrā oğ ki, peykānı ziyāde hoş ve tenāsüb-ı tām üzere yoluna katı taşda rahne eder. Bu huşūşda kâ'ide budur ki, bir kimseden şudūr eden kelām hīn-i tekellümde qalbiniñ hāletine mütelebbis zühūr eder ve andan hāşıl olan eşer o hālet-i qalbiyenīñ āşārıdır. Meşelā bir ādeme mizāh eşnāsında ahmağ demek, gāzab vaqtinde ahmağ deme ile eşerde bir olmaz. Pes kelāmīñ hüsn ü kubhu kulūbuñ hālātına tābi' olduğu nümāyān ve zāhir oldu ve da'avātında sür'at-ı icābetiñ esrārından biri daği budur, lākin bu maqām-ı fi'l ü infi'āl müte'alliḳātından taṭvīl-i kelāma muhtāc, ehl-i zāhirle ehl-i bāṭın beyninde münāzi' fiḥ bir maqāmdır. Hemān taḥḳīki diḳḳat-ı naḳar imkānı rütbe-i kuvāyla şarf olunduğça şübhe qalmaz ve's-selām.

نیست زیر حلقه های زلف غیر از خال یار / مرکز شوخی که از پرکار سرگردانترست

13. Nīst zīr ḥalḳahā-yı zūlf ğayr ez-ḥāl-i yār/ Merkez-i şūḫī ki ez-pergār ser-gerdānter est¹

Yāriñ zūlfü ḥalḳalarınıñ altında ḥālinden ğayrı bir merkez yokdur ki, pergārdan ziyāde ser-gerdān ola. Ya'nī kulūb-ı 'uşşāğda demektir, yoksa ḥāl hareket eder ma'nāsına degildir; lākin şā'irāne zūlfüñ her ḥalḳası açıldığça ḥālīñ nümāyān olduğundan ser-gerdānlıḳ işbāt eyledi.

ما رک ابر بهاران را مکرر دیده ایم / خامه صائب به صد معنی کهر افشانترست

14. Mā reg-i ebr-i bahārān-rā mükerrer dīdeim/ Ḥāmei Şā'ib be-şad ma'nī güher-efşānter est²

Biz bahār bulutlarınıñ tamarların çok müşāhede etmişizdir, Şā'ib'in ḳalemi andan yüz ma'nā kadar güher-efşānterdir; zīrā seḫāb-ı rabī'den hāşıl olan cevāhir maḳūlesi yalnız incidir ve sā'ir ḥubūbatı daği taḥayyül edersen nihāyeti ecsāma müte'alliḳ cevāhirlerdir ammā ḥāme-i Şā'ib cevāhir-i ma'ānī şaçmada andan ziyāde olduğu [168a] vücūh-ı şey'den müşbetdir. Siyyemā esrār-ı şerī'at u eṭvār-ı tarīḳat u āşār-ı ḥaḳīḳat-yāblarında kulūb-ı erbāb-ı isti'dāda seḫāb-ı ḳaleminden bārān olan cevāhir-i nefīse-i mevzūna güncāyiş-pezīr ḥazīne-i taḳrīr degildir.

¹ Saç halkalarının altında sevgilinin beninden başka bir şey yoktur, pergerden daha başı boş gezen bir merkez yoktur.

² Biz bahar bulutunun damarını hep görmüşüz, Ey Sâib yüz anlamı la cevher saçan bir kalemdir.

GAZEL 88

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

عیش دل شکسته به آزار بسته است / جوش بهار آبله در خار بسته است

1. 'Ayş-ı dil-şikeste be-āzār beste est/ Cūş-ı bahār ābile der-ḥār beste est¹

Münkesir olan ḳalbiñ 'ayş u şafāsı āzār u eziyete mevḳūfdur, ābile bahārınıñ kaynaması ḥāre merbūtdur; ya'nī me'mūl etdiği maḳāmātdan te'eḥḥūr sebebiyle münkesirü'l-ḳalb olanlarıñ 'ayş bir miḳdār riyāzātı mutazammın ibtilāya mevḳūfdur ki, ḥaḳīkatde o ḳalbiñ maḥlabını müntic a'mālde olan tekāsül ü tehāvününü cebr edip me'mūluna iṣāl eyleye. Bunuñ mişāli bi kimseniñ bir 'uzvunda ḳabarcık zuhūr edip açılmadığından şāhibi ḥ'āb-ı rāḥatı terk etdiği eşnāda ki, kendi elini taḳrīb edemez iken bir diken uğrayıp içinden mādde seylānıyla rāḥat olduğı şüret gibidir ve bu hey'ete bahār tesmiyesi ābileden rengīn cerāḥatlar aḳıp şāhibiniñ rāḥat ve şafāsını müstelzem olduğı ḥayşiyetdendir ki, bi-'aynihi bir belāya mübtelā iken füc'eten bir belā-yı āhiriñ zuhūru sebebiyle belā-yı evveliñ indifā'ı vāḳı' olmasına beñzer ve bu mażmūna vaḳāyi'-ı benī ādemden te'emmūl olunsa ḳatı çok mişāl tedārik olunmaḳ ḳābildir ve ḥakemiyātdandır ve şer'-i şerīfden ve 'asā en tekrehū şey'en ve hüve ḥayrun leküm² naşş-ı kerīminiñ mişdāḳıdır.

روی زمین ز سبزه بیگانه ساده است / آیینه نگاه تو ز نکار بسته است

2. Rūy-ı zemīn zi-sebze-i biḡāne sāde est/ Āyīne-i nigāh-ı tū zengār beste est³

Yeryüzü sebze-i biḡāneden sādedir yā bizim müşāhede etdigimiz nedir diyü su'āl edersen seniñ nazarıñ āyīnesi pas baḡlamışdır, gūyā sebze-i biḡāne bildiḡiñ o zengār-ı āyine-i nigāhiñdır demek ister ve ḥaḳīkat-ı ḥāl [168b] böyledir; ḳaldı ki, bu zengārı izāleye bir kuḥl-ı ma'nevī yok mudur diyü ḥāṭıra gelirse, na'am vardır. Evvelā Rabbi'l-'ālemīn ḥakīmdir diyü i'tikād-ı müstahkem ile dimāḡ-ı cāna taḳviyet verdikden soñra dīde-i zāhir-bīni tekzīb ederek meyl-i tevḥīdi imkānı rütbe-i isti'māl (etmedikçe)⁴ bu zengār-ı ma'hūduñ zā'il olmasına mücerreb bir devādır, edersen gözün açılır.

¹ Gönlü kırık eğlenmek eziyetle kapanmıştır. Baharın kaynaması dikende kabarcık çıkmıştır.

² وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ 2. Sure, 216. Ayet.

³ Yeryüzünün üstü yabancı yeşillikten sadedir, senin bakışının aynası pas tutmuştur.

⁴ Bu kelimenin üzerinde kırmızı ile çizilmiştir.

جوش بهار رخنه به دیوار می کند / بیهوده باغبان در گلزار بسته است

3. Cūş-ı bahār raḥne be-dīvār mī-küned/ Beyhüde bāġbān der-i gülzār beste est¹

Bahārīñ kaynaması dīvāra raḥne eder, sebzevātīñ cā-be-cā zūhūr etmesiyle bāġbān-ı gülzārın kapısının beyhüde bağlamışdır; ya'nī murād-ı bahārı setr ise bahār setri qabül eylemez. Murādı gözlüye gizli yoqdur, demek ister.

کرد یتیمی کهر شاهوار من / راه نکه به چشم خریدار بسته است

4. Gerd-i yetīmī-i güher-i şāhvār-ı men/ Rāh-ı nıgeh be-çeşm-i ḥarīdār beste est²

Benim şāhvār olan gevherimiñ yetimlik tozu müşterīlerin gözüne nazār tārīġın bağlamışdır, zīrā gevheriñ kibr hacmı ifrāt olunca pādīşāhāna maḥşūş olup ḥarīdārlar aña bi't-tab' nazār etmeyi istemezler ve iştirāsı qābil olmayan metā'a nazār beyhüdedir. Böyle olunca anıñ ferbūd ve herkes mālīk olamayıp i'tibār etmediġi şıfatda yetīme müşāreket ḥāşıl etmesi müşterīleriñ nazārlarına toz maqāmına qā'im oldu, murādı ḥalkıñ baña 'adem-i i'tibārı zātī degildir; belki 'arzīdir, edāsına çıkar.

دیوانه ام ز وسوسه رزق فارغم / رزقم به سیر کوچه و بازار بسته است

5. Dīvāneem zi-vesvese-i rızq fāriġam/ Rızqam be-seyr-i kūçe vü bāzār beste est³

Ben dīvāneyim ve vesvese-i rızqdan fāriġım, benim rızqım kūçe vü bāzārıñ seyrine mevqūfdur; gūyā seniñ şıbyānı rızq 'addetmek [169a] taḥayyül etse gerek ve aşlı murādı benim ezā-yı ḥalka taḥammülüm bā' iş-i ḥayāt-ı ebediye ve müriş-i sa'ādet-i sermeddiyemdir, demek ister ve ḥaqīqat-ı ḥāl u gāyet-i kemāl ve mi'rāc-ı kümmel-i ricāl, bu mażmūn-ı laṭıfdir ki, nāsıñ ekşeri bu ḥuşūşu cünūna nisbet ederler; meşelā beyhüde bir ādem seni tekdīr eder, mükāfāt kaydında olmadıqdan soñra bir ḥayr du'ā daḥi edesin ve bu ma'nā daḥi ve ca'alnāhum e'immeten lemmā şaberū⁴ āyet-i kerīmesiniñ irşād buyurduġu aḥlāf-ı kerīmedendir.

¹ Bahārın kaynaması duvarda yarık açar, bahçıvan boşuna gül bahçesinin kapısını kapatmıştır.

² Benim pādīşāhlara yakışır yetim incinin tozu bakış yolunu alıcı gözüne kapatmıştır.

³ Ben deliyim ve rızq kuruntusundan ayıryım, benim rızqım sokak ve pazarın gezmesine kapalıdır.

⁴ وَ جَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا: Onların içinden, buyruġumuzla doġru yolu gösteren rehberler çıkardık. Kur'an, 32. Sure, 24. Ayet.

روی توجه دل شیرین به کوهکن / پاداش همتی است که بر کار بسته است

6. Rūy-ı teveccüh-i dil-i Şîrîn be-küh-ken/ Pādāş-ı himmetî est ki ber-kâr beste est¹

Şîrîniñ rûy-ı teveccüh-i kalbi Ferhād'a Hüsrev gibi bir pâdişâh-ı vaqt 'âşıkı var iken bir himmetiñ mükâfâtıdır ki, Ferhād o himmeti Şîrîn'iñ emr etdiği hıdmete bağlamışdır. Bu mefhûm bir ders-i feryād-resdir ki, bir sâlikî maṭlabına îşâl etmede kifâyet eder; ğayrı bir şey' istemez. Şerî'at u tarîkat u haḳîḳatiñ cem' olduğu rûkn-i a'zamdır ki, me'âli cemî'-ı himmeti evâmir-i ilâhiyeyi icrâya şarf etmeden kinâyedir ve bu bir ism-i a'zamdır ki, her kim edâsına kâdir olursa her ne murâd eder ise taḥallûf etmek muhâldir. Bizlerin ve sâ'ir-i aḳrânlarımızıñ derece-i ḥayvâniyetde ḳalmamızıñ sebebi bu ḥuşûşda tehâvün ü tekâsül edip meşelâ ferâ'izi meh-mâ-emken edâ etdikden soñra dört sâ'at evrâd u ezkâr-ı nevâḳıla meşġûl olmamız gibi vâcib olan bu evrâda şarf etdigimiz evḳâtı tekmi'l-i ferâ'ize şarf etmek idi ve haḳîḳatde i'tikâdımız budur ki, bir âdem iki rek'at şabâḥ namâzınıñ farzını ḳaşden terk etdikden soñra yüz biñ rek'at namâz ḳılsa her rek'atında bir ḥatm etmek üzere ki, nâfile ola o iki rek'at-ı farzıñ maḳâmına ḳâ'im olmaz; [169b] zîrâ o iki rek'atı Rabbi'l-'âlemîn emr etmişdir ki, ğaraż emri ikâmetdedir, yoksa kendi 'indiñden etdiklerin 'ibâdetlerin neticesi hâlâ olduğuñ ḥâletden ğayrı degildir ve cümle ferâ'iz böyledir hattâ ba'zı aḥmaḳlar bir kimseye biñ ğurûş kerem eder ve emr-i ilâhî üzere on ğurûş zekâtı vermez ve bu 'ibâdu'llâha sū'-i zan degildir. Hem nefsimde ve hem âḥarlarda müşâhede etdigim mâddelerdendir ve bu taḳrîrler ehline nisbet yazılmışdır, yoksa 'aşrımızda bulunduġu ḳadar elif ni'metdir ve herkes kendi derdine dermân aramaḳ 'âdet-i ḳadîmedendir.

در پرده حسن از نکه شوخ چشم ماست / یوسف دکان ز جوش خریدار بسته است

7. Der-perde-i ḥüsn ez-nigeh-i şüh-ı çeşm-i mâ/ Yûsuf dükkân zi-cüş-ı ḥarîdâr beste est²

Bizim gözümüzüñ edebsiz nazarından müte'ezzî olup ḥüsn-i perde-nîşîn olmuşdur. Yûsuf dükkânı müşterileriñ keşretinden ḳapamışdır, ya'nî leṭâfet-i ḥüsn bir rûtbededir ki, nazara taḥammülü yokdur. Bâ-ḥuşûş o daḥi keşret üzere olunca zarûri

¹ Şîrîn'in gönlünün ilgi tarafı daġ yarayanadır, işe bağlandığı bir çaba ödülüdür.

² Bizim yaramaz gözümüzün bakışından güzellik perdesinde Yûsuf dükkânı alıcı çokluğundan kapatmıştır.

perdede olmak lâzım gelir. Her nūr-ı naẓar perdeden nufūz edemez, yok eder ise temāşāya müstaḥaḳdır ve böyle naẓardan ḥüsn daḫi müte'ezzi olmaz ve ḥüsnüñ ḥicābı gāḥ ef'āl olur u gāḥ aḳvāl u gāḥ zevāt-ı mevālid-i şülse olur ve gāḥice perde-i ḳubḫdan bir cemāl zuhūr eder ki, 'uḳūl-ı kāmileler müteḥayyir ü ser-gerdān olurlar ve bu mezkūrātıñ her birini idrāka maḥşūş ḥavās-ı zāhire vü bāḫınadan āletler ü mir'atlar müheyyādır ve bu merātibler emkine vü ezmine vü emzice münāsebetiyle tebdīl ü taḡyīr ḳabūl ederler. Li-muḥarrire:

Nuḳūş-ı kārḡāḫ-ı Ḥaḳ'da yoḳdur şüreti/ Ḳubḫuñ güzel gūş et, güzel gör, pek güzeldi naḳş-ı çirkine.¹

ترک از تعلق تو باسباب مشکست / از شر گذاشتن تو بدستار بسته است

8. [170b] Terk ez-ta'alluḳ-ı tū be-esbāb müşķilest/ Ez-ser güzeşten-i tū be-destār beste est²

Seniñ esbāba şiddet-i ta'lluḳdan terki müşķildir, seniñ başdan geçmek sarıḡa baḡlıdır; sen destārı terk edebilirsin, başdan geçmiş olursun böyle maḫallerde dal ḳavuḳluḳ maḳbūldur demek ister; lākin tefhīmi ḫaylī şu'ūbetli bir ma'nādır. Ḥaḳıñ ekşeri zann eder ki, terk ü tecrīd dedikleri şoyunup Bekdāşī olmaḳdır. Bunda 'avāmdan niçe ādemler var ki, ni'am-ı dünyāya müstaḡrıḳ, lākin cümlesi birden telef olsa Bekdāşīniñ borusu kırıldıḳda çekdiḡi kederi çekmez ve niçe şüretā terk ve tecrīd şuyunda ādemler var ki, bireḡünesi zāyi' olsa cān kurtaran demürü zāyi' olmuş ḳapudan ḳadar deydā-yı iztīrāba ḡarḳ olur; murād, 'alāḳa vu irtibāḫ olmamaḳdır; ister ise zu'l-ḳarneyn ḳadar emlāka iḳtidārıñ olsun.

صائب چگونه منع کند عشق را ز دل / راه طبیب را که به بیمار بسته است

9. Şā'ib çı-güne men' küned 'aşḳ-rā ze-dil/ Rāḫ-ı ḫabīb-rā ke be-bīmār beste est³

¹ Şāriḫ kendi beytinden alıntı yapmaktadır. T'de yazılmamaktadır.

² Senin eşyalara baḡlanmayı ter etmen zordur. Senin başından geçmesi sarıḡa baḡlıdır.

³ Ey Sāib nasıl aşkı gönülden yasaklar, hastaya kapalı olan doktorun yoludur.

Şâ'ib 'aşkı gönülden nice men' eylesin? Hastaya tabîbiñ yolunu kim bağlamışdır? Zîrâ gerek mecâzî vü gerek haqîkî insânı sühûletle me'lûfâtından kaç' etmede 'aşkıñ yedi- i tûlâsı vardır, men' olunmaz.

GAZEL 89

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

از سر خرده جان سخت دلیرانه گذشت / آفرین باد به پروانه که مردانه گذشت

1. Ez-ser-ħorde-i cān saħt delîrâne gûzešt/ Āferîñ bād be-pervâne ki merdâne gûzešt¹

Cān naqđiniñ hevesinden kaçtı cesûrâne geçdi, pervāneye āferîñ olsun ki, merdâne geçdi. Her-çend cāzibe-i ma'sûkâna şem' tarafından 'ināyet oldu ise de o cāzibeyi tebdîl ü tağyîr etmeksiz mum gibi yanmağ isti'dādı pervānedden sezāvār-ı taħsîndir.²

لرزه افتاد به شمع از اثر یکرنگی / باد اگر تند به خاکستر پروانه گذشت

2. Lerze üftād be-şem' ez-eşer-i yek-rengî/ Bād eger tünd be-ħākister-i pervâne gûzešt³

Şem'e lerze vü ıztırāb 'arîz oldu, ittiħād-ı ma'nevîniñ eşerinden eger rûzgār ħiddetlice pervāneniñ remādına uğradı ise [170b] elbette pervāneniñ ħākisterin taħrîk edecek kadar rûzgārı meclise vürüd etdikde şem' daħi muẓtarib olduğı şüreti ittiħāda şarf edip mizāc-ı haqîkat pervānedeki āteş 'aşkıñ inţıfâsı ħavfindan şem' titrerdi diyü zevāt-ı ervāh mu'āmelesine teşbîh murād etmişdir ve ġāyet laţîf vāķı' olmuşdur.

¹ Candan hayal kırıklığına uğrayandan katı cesaretle geçti, kelebeğe aferin mert bir şekilde geçti.

² 'ināyet oldu ise de o cāzibeyi tebdîl ü tağyîr etmeksiz mum gibi yanmağ isti'dādı pervānedden sezāvār-ı taħsîndir S: ise de o cezbeyi tağyîr ü tebdîl etmek ma'sûku gibi yanmağ isti'dādı bu taħsîne sezādır T

³ Kelebeğin külünden eğer rûzgâr hızlı geçtiyse bir renkli olmanın etkisinden muma titreme geldi.

در شبستان جان عمر کرانمایه دل / هر چه در خواب نشد صرف به افسانه گذشت

3. Der-şebistān-ı cihān ‘ömr-i girān-māye-i mā/ Herçi der-ḥāb ne-şūd şarf be-efsāne güzeşt¹

Şebistān-ı ‘ālemde bizim ‘ömr-i girān-māyemizden nevmde şarf olmayanlar cümlesi efsāne ile geçti, ya ‘nī bu şüretde efḍal-ı ‘ömrümüz nevmle geçendir ki, fā’ide-i uḥreviyesi olmadı ise yādı zararı daḥi yokdur; bu maẓmūn nihāyet-i ḡafletten şikāyetdir, mevlā-yı müte‘āl ikāz eyleye.

منه انكشت به حرف من مجنون زنهار / كه قلم بسته لب از نامه ديوانه گذشت

4. Me-neh engüşt be-ḥarf-ı men-i Mecnūn zinhār/ Ki qalem-i beste-leb ez-nāme-i dīvāne güzeşt²

Ben Mecnūnuñ kelāmına parmak koyup zinhār i‘tirāz etme, zīrā qalem dīvāneniñ nāmesinden leb-beste vü sükūt geçti. Gūyā dīvāne-rā qalem nīst mefhūmuna işāret edip parmak daḥi qalem şüretinde olduḡu münāsebetiyle bu qalıba ifrāḡ eyledi.

دل آزاد من و کرد تعلق هیهات / بارها سیل تهیدست از این خانه گذشت

5. Dil-i āzād-ı men ü gerd-i ta‘alluḡ heyhāt/ Bārḥā seyl-i tehī-dest ez’īn ḥāne güzeşt³

Benim āzād u muṭlaḡ olan gönlüm ve ḡubār-ı ta‘alluḡ uzaḡdır, ḡabūl etmez; zīrā niçe kere seyl bu ḡalbim ḥānesinden tehī-dest ü bī-laḡziş geçti. Seylden murād ḡavātır-ı ḡalbiyedir çünkü ḡalbde ‘alāḡa olmayınca seyliñ bir virāneye uğrayıp getirecek bir şey bulmadıḡı gibi ḡavātır öylece sūhūletle gelir geçer ve ḡalbiñ şafvetine māni‘ olmaya raḡḡ-ı ḡalbi daḥi lisān gibi bu sālikiñ yed-i taşarrufunda olup murād etdiği fikre ḡayd etmeye ḡudret ḡāşıl olur ve bu rütbeye vuşūl ḡāyet müte‘assir bir ma‘nādır ki, muḡaddemāt-ı keşf zuhūr eder.

¹ Bizim değerli ömrümüz dünyanın yatak odasında her ne uykuda olmazsa efsaneye geçti.

² Benim Mecūn’un sözüne sakın parmak koyma çünkü ağzı kapalı kalem deli mektuptan geçti.

³ Benim özgür gönlüm ve bağlanma tozu ey vây! Birkaç kere eli boş sel bu evden geçti.

عقدہ ای نیست کہ آسان نکند همواری / رشته بی کره از سبحة صد دانه گذشت

6. [171a] ‘Uḳdeī nīst ki āsān ne-kūned hemvārī/ Rište-i bī-girih ez-subḩe-i şad dāne güzeşt¹

Bir ‘uḳde vü müşkil yoḳdur ki, mülāyemet ü hemvārılık anı āsān etmeye maḩall-i ‘ibret budur ki, ‘uḳdesiz iplik yüz dāne tesbīḩden sūhūletle geçdi ve ḩaḩīḩatde mülāyemetiñ gördüğü iş ‘aksiyle zūḩūra gelmek muḩāldir. Umūrunda başiret üzere olanlarıñ bu ma‘nā ma‘lūmlarıdır ve ḩālibā dūrüştlük ü nā-hemvārılık beliyātīñ mıḩnātısı maḩāmında olup bir vāḩı‘a-ı cüz’iyeden muḩāḩara-ı külliye vuḩū‘una bā‘iş olur.

شود آغوش لحد دامن مادر به کسی / که یتیمانہ به سر برد و غریبانہ گذشت

7. Şeved āḩüş-ı laḩd dāmen-i māder be-kesī/ Ki yetīmāne be-ser burd u ḩarībāne güzeşt²

Mezārın kucağı emniyet ü rāḩatda bir kimseye dāmen-i māder olur ki, yetīmāne geçindi ve ḩarībāne geçdi; ya‘nī beyne‘n-nās eytām şūretinde zelīl ü ḩaḩīr ü bī-kes göründü ve ḩurebā şıfatında levāzım-ı iḩāmetden zāhirinde bir şey’ bulunmadı. Bu hey’etde bulunanlar dūnyāda ḩastadırlar.

کرد کلفت همه جا هست به جز عالم آب / خنک آن عمر که در کریه مستانه گذشت

8. Gerd-i külfet heme cā hest be-cüz ‘ālem-i āb/ ḩunük ān ‘ömr ki der-girye-i mestāne güzeşt³

ḩubār-ı meşakḩat her yerde bulunur, ‘ālem-i ābdan ḩayrı ol ‘ömr ḩutludur ki, girye-i mestānede geçdi; zīrā şu ile ḩubār cem‘ olmaz ve şūreti aḩlayanıñ ma‘nāsı güler yoḳ. Ben cem‘ ederim sevdāsına düşersin, bir şey’iñ tekmīlinden ‘āciz olan ikisinden a‘cezdir. Güldü açıldı bāḩda gül bir nebāt iken/ Aḩlatdılar sirişk-i gül-ābın aḩıtdılar.

¹ Kolay açılmayan bir düğüm yoktur, düğümsüz iplik yüz daneli tesbīhten geçti.

² Mezarın kucağı yetim ve kimsesiz yaşayan kişiye anne eteği olur.

³ Her yerde su dūnyası dışında zorluk tozu vardır, sarhoşluk gözyaşında geçen o ömür kutludur.

عقل از آب و کل تقلید نیامد بیرون / عشق اول قدم از کعبه و بتخانه گذشت

9. 'Aql ez-āb u gil-i taqlīd ney-āmed bīrūn/ 'Aşq evvel qadem ez-Ka'be vü büt-hāne güzeşt¹

'aql, āb u gil-i taqlīdden hālāş olup taşra çıkmadı, ya'nī Ka'be'ye teveccüh ve büt-hāneden tahazzür üzere olup bu ma vu fından olan bināların sırrına vāqıf olamadı ammā 'aşq ol qademde mazāhir-i i'tibārıyla ikisinden daği geçip kendi Ka'be-i kâlbın [171b] büt-hāne-i tabī'atden hāzer üzere harekete meşğül oldu. Bu te'vīlimiz şūfiyeniñ medār-ı elgāz u mu'ammāsı insān üzere olduğundandır.

یک دم از خلوت اندیشه نیامد بیرون / عمر صائب همه در سیر پریخانه گذشت

10. Yek dem ez-halvet-i endīşe ney-āmed bīrūn/ 'Ömr-i Şā'ib heme der-seyr-i perī-hāne güzeşt²

Bir nefes halvet-i endīşeden taşra gelmedi, Şā'ib'iñ 'ömrü cümle seyr-i perī-hānede geçdi. Ya'nī cemāl-i ma'nā-yı rengin temāşasıyla hūrā' i'tibārātın hüsünde maḥv-ı vücūd edip maḥall-i ezdād u envā'-ı fesād olan cismāniyete meşğül olmadı.

GAZEL 90

Fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

پرده شب بود ایام شبایی که مراست / رک سنک است ز غفلت رک خوابی که مراست

1. Perde-i şeb büved eyyām-ı şebānī ki me'rāst/ Reg-i sengest zi-ğaflet reg-i ḥ'ābī ki me'rāst³

Benim bir gençlik eyyāmım ki, kuvvet-i havās-ı u havās-ı kuvvet tarīk-i Ḥaqq'a şarf olmaya sezāvārdır; zulümāt-ı shevātın terākümünden perde-i şebdir ve benim bir uyku tamarım ki vardır, ğafletten nāşī şalābetde taş tamarıdır. Mülāyemet qabül etmez, ya'nī pek a'lā vaqtimiñ ḥāli budur.

¹ Akıl taqlīd çamurundan çıkmadı, aşk ise ilk adım Kabe ve puthāneden geçti.

² Bir an fikir yalnızlık köşesinden çıkmadı, Sâib'in ömrü hep güzellerin evinde geçti.

³ Gece perdesi benim için gençlik devri olur. Taşın damarı benim için ğafletten huyumdur.

می کند زود حساب من و هستی را پاک / همچو صبح این نفس پا به رکابی که مراست

2. Mī-küned zūd hisāb-ı men ü hestī-rā pāk/ Hem-çū şubḥ in nefes-i pā be-rikābı ki me'rāst¹

Benimle bu vücūd-ı müste'arıñ hisābı çāpük pāk eder. Şubḥ gibi bu ayağı üzengide nefesim ki vardır, ya'nī qarīben enfās-ı ma'dūdaden 'ibāret olan 'ömr tamām olacağı yigirmi dört sā'atde yigirmi dört biñ kerre teneffüs etmedigimizden zāhirdir.

از شمار نفس خویش نکردم غافل / هر نفس نقد بود روز حسابی که مراست

3. Ez-şümār-ı nefes-i ḥiṣ ne-gerdem ġāfil/ Her nefes naḡd büved rüz-ı hisābı ki me'rāst²

Kendi nefesimi şaymadan ġāfil olup kıyāmeti tab'īd etmem, benim için bir rüz-ı hisāb ki, muḡarrerdır her nefesde ḥāzır u müheyyādır; hemān muḡtezā-yı vaḡt u ḥāle şarf olunca hisāb tamām olup ḡalkıñ bu işe meşġül olduġu gün ben rāḡat ederim. 'Ādetā bir ḡasta intikāle ḡurb olunca nefesin çāpük alıp vermeyedir. [172a] Der-şümār-i nefes est dediklerine bināen Şā'ib-i merḡūm ben her nefes alıp verdikçe o ḡāleti mulaḡaza edip beyḡūde yere şarf etmem demek ister, mevlā-yı müte'āl taşdıḡ etmiş ola; zīrā bu 'ālem-i teklīfde nefesin şān-ı 'azīmi vü ḡaḡar-ı cesīmi vardır, ehline ma'lūmdur.

چون نبندم کمر خصمی این هستی پوچ / کره خاطر بحرست حبابی که مراست

4. Çün ne-bendem kemer-i ḡaşmī-i in hestī-i pūç/ Girih-i ḡaḡır-ı baḡr est ḡabābı ki me'rāst³

Bu çürük olan vücūduñ ḡuşūmetine bel bağlayıp nice ihtimām etmem ki, benim bu ḡabāb gibi olan vücūd-ı mevḡūmum baḡr-ı vücūd-ı ḡaḡıḡıñıñ ḡaḡırınıñ 'uḡdesidir. Elbette münḡal olmasın murād etmededir, pes lāzım olan mevt-i ihtiyārī tarīḡine sülūk edip dostuñ irādesi ḡarafına himmet etmektir. Murādı ḡadıṣ-i şerīfe işāretdir ki, ben bir şeyde tereddüd etmedim, mü'min ḡulumuñ rūḡunu ḡabz etmede tereddüd etdiğim gibi o

¹ Benim ve varlığın hesābını hızlı temizler, sabah gibi hazır olan bu benim nefesimdir.

² Kendi nefesimi saymaktan gaflette olmam, benim için olacak olan hesāb gününde her nefes nakittir.

³ Bu boş varlığa düşman olmak için hazırlanmadığımda benim için bir hava kabarcığı denizin zihinindeki düğümdür.

mevte istemez. Ben anıñ dār-ı dünyādaki kederin istemem, bu hadiṣ-i ḳudsī esrār-ı haḳıḳatden ma‘ānī-i cismiyye işāretidir ki, merḥūm daḫi o nūktelere vāşıl imiş.

هر که افتاد ز افتادکی ایمن گردد / چه کند سیل به دیوار خرابی که مر است

5. Her ke üftād der-üftādegī īmen gerded/ Çi küned seyl be-dīvār-ı ḫarābī ki me‘rāst¹

Her kim üftādedir, üftādelikte üftāde olursa cemī‘-ı kederlerden emīn olur ki, şıfat-ı ehl-i cennetdir. Benim bu ḫarāb dīvārım ki vardır, seyl-i ḫavādiş aña ne etmeye ḳādirdir? Fenā-yı fenā, lisān-ı ḳavmda beḳādır; meşelā dīvār aşlında üftāde iken bir daḫi yıḳılıp vīrān olunca kendiden eşer ḳalmaz ve seylin müte‘allikī ecsām-ı keşife der-ḳābiliyet olmayınca fā‘iliyet bāṭıl olur. Bu şüret ‘abd-i fāniniñ fānī olmasından daḫi fānī olup beḳā bi’llāha rütbesine vāşıl olmasınıñ şüretidir ki, her veliye müyesser olmaz; meger ḳutbiyeti murād olunmuş ola. Merḥūmuñ taşavvufa keşret iştiğālī muḫayyirü’l-‘uḳūldur.

دارد از کوی خرابات مرا مستغنی / از دل و دیده شرابی و کبابی که مر است

6. Dāred ez-kūy-ı ḫarābāt [172b] me‘rā müstağnī/ Ez-dil ü dīde kebābī vü şarābī ki me‘rāst²

Beni kūy-ı ḫarābātından ya‘nī mey-ḫānelerden müstağnī eder, benim gönülümden ü gözümden ḫāşıl olan kebābım ile şarābım ki vardır, hemān āteş-i şevḳle ḳalbimi kebāb ve dīde-i giryāndan taḫşil-i şarāb edip mey-ḫānede ḫāşıl olan neşātiñ iz‘āf o muzā‘afını tedārike ḳudretim vardır; lākin kendine maḫşuş olup misāfirine ḫaḳ yitiredir.

عشرت نسیه روشن کهران نقد من است / در رک تاک زند جوش شرابی که مر است

7. ‘İşret-i nesye-i rüşen güherān naḳd-ı menest/ Der-dil-i tāk zened ḫoş şarābī ki me‘rāst³

¹ Kim düşerse düşmekte sağlam olur, benim yıkık olan duvara sel ne yapsın?

² Meyhāne mahallesinden var, bana ihtiyacı yoktur. Gönül ve gözden bir kebab ve şarap benim içindir.

³ Açık cevherlerin gelecekteki eğlenceleri benim için nakittir (şimdidir). Gökyüzünün gönlüne benim için güzel bir şarap yapar.

Rüşen güherleriñ gelecekte olacak ‘işretleri benim nakdimdir, benim bir şarābım ki vardır, aşmanıñ kalbinde kemālin bulup halkıñ tedbīrine muhtāc degildir. Bu beyt ile:

“Şeribnā ‘alā zikri’l-ḥabībi müdāmeten/ Sekirnā bihā min ḳabli en yuḥlaḳa’l-kermü”¹

Mefhūmuna işāetdir, ya’nī maḥbūbuñ zikri üzere bir şarāb içdiñ ü mest olduḳ, aşma halk olunmazdan evvel murādı ḥamr-ı maḥabbete imādır ki, ḥāşıl olan sekr-i ḳalbi ‘ālem-i ḥimāna ilkā edip türlü türlü vāridāt-ı ilāhiye nuṭḳ etdirir. Bu gūne mażmūnlar şāhib-i zevḳ olmayanlara mūcib-i inkār olduḳün tafşil olunmadı ve aşlında daḫi şūret-i takrīri lisāna gelmez ve gelse daḫi fehm olunmaz ve bāde-i ḥāl şīşe-i ḳāle şıḡmaz. *Ḳad ‘alime küllü ünāsin meşrebehüm*²

با لب خشک کند شکر تراوش از من / پرده آب حیات است سرابی که مر است

8. Bā-leb-i ḥuṣḳ küned şeker terāviş ez-men/ Perde-i āb-ı ḥayātest serābī ki me’rāst³

Leb-i ḥuṣḳ ile benden şeker terāviş eder, benim bu bir serābım ki vardır āb-ı ḥayātıñ perdesidir; zīrā leb-i ḥuṣḳ olmaḳ ihtiyārī olur ise riyāzete dāḫil yok ıztırārī olur ise ibtilāya şāmil olup be-her-ḥāl sa‘ādet-i ḥayāt-ı ebediyeniñ perdesi olmuş olur ki, dūnyāda keşfi vü ḥālet-i ḳalbiyesi vesātatıyla kendiniñ [173a] ‘ayne’l-yaḳīn-i meşḥūdu olmaḳ muḳarrerdir.

نیست با دیده بیدار تن آسانان را / با شکر خواب فراغت شکرابی که مر است

9. Nīst bā-dīde-i bīdār ten-i āsānān-rā/ Bā-şeker ḥ‘āb-ı ferāḡat şeker-ābī ki me’rāst⁴

¹ شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً / سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ¹: Sevgiliyi anma şerefine bir şarap içtik. Güya üzüm yaratılmadan önce sarhoş olduk.

² قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ²: Her topluluk kendi içeceği yeri bildi. Kur’an, 2. Sure, 60. Ayet.

³ Kuru dudaga benden şeker sızlar, benim için yalgın olan hayat suyunun perdesidir.

⁴ Kolay tenlilerin uyanık gözleri yoktur. Şekerle ayrılık uykusu benim için bir şekerli sudur.

Ten-āsānlarıñ uyanık gözüyle yokdur, şeker h'āb-ı ferāgatla benim bir şeker-ābım ki vardır, ya'nī ('ādetā)¹ insān 'ādetā rū'yāda bildigini işleyemez ammā uyanık olunca mümkündür; ya'nī benim kıyūdāt-ı dünyādan ferāgatım u gafletim eşnāsında etdigim zevk u şafāyı dünyāya dört göz ile bağanlar edemezler. Zīrā lezzāt-ı rūhāniyenīñ cismāniyeye münāsebeti yokdur.

چه ضرورت بر اوراق جهان کردیدن / در نظر از دل صد پاره کتابی که مراست

10. Çi zārūr est ber-evrāk-ı cihān gerdīden/ Der-nażar ez-dil-i şad pāre kitābī ki me'rāst²

Benim yüz pāre olan göñlümden nażarımda bir kitābım var iken evrāk-ı āfākı teftīş etmek ne lāzımdır? Murādı esmā'-i hūsnāya işāretidir ki, lafza-ı celāle çıkınca dođsan dođuz kalır; zīrā tā'ife-i şūfiye bu huşūşda vārid olan ihşā-yı taħalluđ u ittişāf-ı vechine şarf edip mecmū'anıñ āşārin kalblerinde müşāhede ederler ve 'ālem-i 'ulūviyāt u süfliyāt bu esmā'-i hūsnāniñ mazhariyetinden bir zerre hāric degildir. Güyā demiş oldu ki, āyāt-ı enfüsü var iken āfāka ne hācetdir? Hemān herkes kendi nefsini bilse cemī'-ı 'ālemi bilmiş olur.

نیست در جستن درمان دل کم حوصله را / در طلبکاری درد تو شتابی که مراست

11. Nīst der-cüsten dermān-ı dil-i kem hāvşale-rā/ Der-ṭaleb-kārī-i derd-i tū şitābī ki me'rāst³

Seniñ derdiñi ṭaleb etmekde benim bir şitābım vardır ki, kem hāvşala olan kalbiñ dermān ṭalebinde o hāleti yokdur; zīrā derd her ne olur ise olsun iltifātdan bir nemūnedir. Siyyemā şabr-ı cemīle muķārin olan bu güne edālar bizlere bārid görünür, meşelā bir ādem bir belāyı ṭaleb etmede ne luṭf müşāhede eder diyü te'emmül etmeyiz ki, mülük u vüzerādan biriniñ hīdmetinde bulunup belki o bahāne ile miyānemizde irtibāt hāşıl olarak bir keremine [173b] uğrayalım diyü çekdigimiz eziyetler bu mu'āmeleniñ 'aynıdır; lākin kuvvet-i imān nūr-ı ikāna muķārin olunca cife-i dünyā için bu belālara taħammül etmeden ikrāh gelip ednāsı dünyāya teveccüh etdigimiz kadar āhirete şarf-ı himmetle ve

¹ Üzerinde kırmızı ile çizilmiştir.

² Dünyanın evraklarını aramaya ne gerek var, benim için olan yüz parçalı gönülden bir kitap gözdedir.

³ Fazla sabırlı olmayan gönlün ilacı aramakta değildir. Senin derdini istemekte benim acelem vardır.

bu h̄āhişler zuhūr eder. Mevlā-yı müte‘āl kerem ü ‘ināyet edip zann-ı gālibi zu‘afā-yı bendegānından ‘ilmü’l-yaqīn maqāmında qabūl etmese idi. Bizim gibilerin imānı huşuş-ı dünyeviyemize muqāyese olursa nifākıñ ‘aynı olur idi, meşelā kızb ile meşhūd Yahūd t̄ā’ifesinden biri fülān maḥalde bir defīne vardır diyü ḥaber verse o maḥalli qazıp bu şübheyi def‘ edene dek çekdigimiz meşakḫatların ‘aşrın ḥaqqında *ve mā yentıku ‘ani’l-hevā*¹ nāzil olan zāt-ı şadākat-kārın ḥaberıyla *men cā’e bi’l-ḥaseneti fe-lehü ‘aşru emşālihā*² mışdākına şarf edenlerimiz evtād u ebdāl mānendī gāyet nādir iken rütbe-i imān kanda qaldı? Pes ma‘lūm oldu ki, herkesiñ umūr-ı uḥreviyeye şarf-ı himmeti imānınıñ kuvveti qadardır. İmān kuvvetde olunca Mevlā-yı müte‘ālden derdi dermāndan ziyāde taleb etmek muqarrerdır. Evā’il-i islāmda bey‘at edenlere su‘āl ederler idi ki, Muḥammed’e sizler ne üzerine bey‘at etdiñiz idi? Buyururlar idi ki, Mevt üzerine ya‘nī islāmī qabūl edip Resūlu’llāh’a i‘ānet etmede helāk olup cennete vāşıl olmak üzere bizler cennete imānımız olduḡu rütbe Allāh qabūl eyleye, pederimiziñ çiftligi pāyesine tenzīl etmişizdir. Egerçi bu ḥaḳīr-i pür-taḳşīr, Şā’ib terceme etmeye ‘ömr-i nefisim şarf etdim ise de aşıl murādım neşāyiḥ-i mevzūna ḳulūba ziyādece te’şīr etdiginden nāşī, belki ihvān-ı şafādan biri bir mes’elesiyle ‘āmil olup bu rüzgārın [174a] havāya münqalib eden derdmende daḫi bir dellāliyle teveccūh etmektir; qaldı ki şī’r, murād edene bi’l-muḫābıka elfāz-ı fārsiye şerḥ ü izāḥ olunmuşdur ve taşavvuf murād edene kezālik şer‘-i şerīf ile mü’eyyed nikāt-ı nefiseler derc eyledim, ḥuz mā-şafā da‘ mā-keder³.

نیست زان طرف بناکوش در کوش ترا / از تماشای رخت چشم پر آبی که مراسم

12. Nīst z’ān ḫaraf-ı bināgūş dürr-i gūş-i tū-rā/ Ez-temāşā-yı ruḫat çeşm-i pür-ābī ki me’rāst⁴

Seniñ o bināgūşuñ ḫarafından ḳulaḡıñ incisiniñ yoḳdur, seniñ ruḫuñ temāşāsından bir çeşm-i pür-āb ki, benim vardır; ya‘nī dürr-i gūşuñ ve benim çeşmim her birimiz bir ḫarafdān cemālīñe temāşā etmedeyiz. Lākin dürr-i gūşuñda benim gözümdeki şu gibi şu yoḳdur, gūyā çeşm-i pür-āb gevher-i pür-ābdān āb-dārdır ve ḳulaḡda olan inciniñ ḫaraf-ı bināgūşdan istimdādı var iken gerek idi ki, daḫi āb-dār olaydı ve ihām eder ki, gevherde

¹ وَ مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ: Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. Kur’an, 53. Sure, 3. Ayet.

² مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا: Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kur’an, 6. Sure, 160. Ayet.

³ خُذْ مَا صَفَا دَعِ مَا كَدِرَ: Adıl olanı al ve sorunlu olanı bırak.

⁴ Senin o kulak memesi tarafından kulaḡın incisi yoktur. Senin yanaḡımı izlemek benim su dolu gözümdür.

bulunan yalnız gevheriñ şuyı degildir; belki şu‘ā‘-ı cemāl-i maḥbūbdan bayağı göz gibi şulanmışdır, zīrā nur-ı müfriṭ-i gözü şulandırır.

نیست ممکن که نشوید ز دلم کرد ملال / صائب از طبع روان این لب آبی که مر است

13. Nīst mümkin ki ne-şūyed zi-dilem gerd-i melāl/ Şā‘ib ez-ṭab‘-ı revān-ı in leb-i ābī ki me‘rāst¹

Şā‘ib, benim bu bir şu kenārım ki, ṭab‘-ı revānımdan vardır, mümkin degildir ki, gönlümden ğubār-ı melālī ğusl etmeye. Siyyemā böyle āb-dār maẓmūnlar u ḥikemiyāt-ı ḥaḳā‘iḳ meşḥūnlar cārī ola.²

GAZEL 91

Mefā‘ilün/fe‘ilātün/Mefā‘ilün/fe‘ilün

به فکر چاره فتادن جگر کداختن است / علاج درد چو مردان به درد ساختن است

1. Be-fikr-i çāre fütāden ciger güdāhten est/ ‘ilāc-ı derd çū merdān be-derd sāhten est³

Çāre vü dermān fikrine düşmek ma‘nāda ciger eritmekdir. Derdiñ ‘ilācı merdān-ı rāh-ı Ḥudā gibi derd ile geçinmekdir, ya‘nī insāniñ ṭavrından ḥāric beliyyātıñ def‘i vü ‘ilācı ḳaydına düşmek derde ḳuvvet verme olduğı herkesiñ ma‘lūmudur. Hemān maḳām-ı edebe mülāzemet edip peygūle-i rızāda maḥbūs olmadan a‘lā devāsı yoḳdur ki, [174b] murādı ṭıbbı nefy etmek degildir. "Belki faḳr-ı müzmin gibi derdlere ‘ilāc tedārikinde olmaḳ beyhūdedir diyü naşihatdır ki, dünyālıḳ taḥşil edeyim der iken telef olanlar müşāhede olunmuşdur."⁴

¹ Sāib, bu benim bir su kenārım ki akıcı yaratılışından vardır, gönlümden sıkıntı tozunu yıkamaması mümkün değildir.

² Şā‘ib, benim bu bir şu kenārım ki, ṭab‘-ı revānımdan vardır, mümkin degildir ki, gönlümden ğubār-ı melālī ğusl etmeye. Siyyemā böyle āb-dār maẓmūnlar u ḥikemiyāt-ı ḥaḳā‘iḳ meşḥūnlar cārī ola S: Ey Şā‘ib, benim ṭab‘-ı revānımdan bu bir şu kenārım ki vardır imkāni yoḳdur ki gönlümden gerd-i melālī ğusl etmeye elbetde şafā-yı ḥāṭır bu ṭabī‘atla muḳarrerdir T

³ Çāre düşünmek canını yakmaktır. Derdin ilacı adam gibi derd ile yapmaktır.

⁴ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Bu kısım diğ er nüshalarda yazılmamaktadır.

مدان ز عشق جکرسوز حسن را غافل / که شمع بیش ز پروانه در کداختن است

2. Me-dān zi-‘aşq-ı ciger-sūz hüs-n-rā ğāfil/ Ki şem‘ zi-pervāne der-güdāhten est¹

Sen hüs-nü ciger-sūz olan ‘aşqdan ğāfil ve çāšnīsine cāhil bilme, zīrā şem‘ pervānedən evvel erimededir; pes cedd ü cehd edip ‘aşık ile ma‘şūk beyninde olan cihet-i cāmi‘ayı münāsebet-i şāyi‘ayı idrāk u fehm etmese meşğül ol ki, bu sırı vākıf olunca vuşlat şüretā ne kadar muhāl ise de ma‘nāda āsān olur.

صفای آینه دل درین جهان موقوف / به نقش نیک و بد و خوب و زشت ساختن است

3. Şafā-yı āyīne-i dil der’in cihān mevķūf/ Be-naķş-ı nīk ü bed hūb u zeşt sāhten est²

Bu cihānda mir‘āt-ı ķalbiñ şafveti nīk ü bed, hūb u zişt naķşlar ile geçinmeye mevķūfdur,³ zīrā mükedderi mükedder görünce küdüret lāzım gelir ve bu sīretin dađı esāsī kā’inātın cümlesi bir hālīķ-i hākīmīñ maħlūķudur diyü diyü nażar etmedir ve’s-selām.

به آه کرم دل سخن نرم کرداندن / ز سنگ خاره به تدبیر شیشه ساختن است

4. Be-āh-ı germ dil-i saht nerm gerdānden/ Ze-seng-i hāre be-tedbīr şīşe sāhten est⁴

Āh kerem ile ķatı gönölü mülāyim etmek ķatı taşdan tedbīr ile şīşe etmektir, vāķı‘ā bu şan‘at mechūlu olan kimse taşdan şīşe hāşıl olmayı ğāyet istib‘ād eder ve ķulūb hāķķında evliyāu’llāhīñ kelāmları bundan dađı eb‘ad iken tarīķlerine sülūk edince āyīn-i maħşūşalarına ri‘āyet ‘aķabinde zīkr etdikleri hālātın iz‘āf u müzā‘afi zūhūra gelip betāletle geçen eyyāmına te’essūf eder.

¹ Ciğeri yakan aşktan güzelliği ayrı bilme çünkü mum kelebekten erimektedir.

² Gönül aynasının safası bu dünyada durdurulmuş, iyi ve kötü, güzel ve çirkin resim yapmaktır.

³ Bu cihānda mir‘āt-i ķalbiñ şafveti nīk ü bed, hūb u zişt naķşlar ile geçinmeye mevķūfdur S: Bu cihānın ķalbiñ şafveti her naķş u şüretle geçinip ķubħundan mükedder ve hüs-nünden mübeşşer olmamaya mevķūfdur T

⁴ Sıcak āh ile sert gönölü yumuşatmak , sert taştan düşünmekle cam yapmaktır.

توان به خانه خرابی ز کنج شد معمور / ترا مدار چو طفلان به خانه ساختن است

5. Tevān be-ḥāne ḥarābī zi-genc şüd ma‘mūr/ Tu‘rā medār çü tıflān be-ḥāne sāhten est¹

Ḥānesin ḥarāb etme ile bir defîne bulup andan ma‘mūr olmak mümkündür ve vākı‘dır. Seniñ medārın ve aqdem kārın [175a] ḥāne yapmaqdır etfāl gibi, ya‘nī ḥāne-i tende bilā şübhe defîne-i esrār-ı Ḥudā ta‘biye olunmuşdur; lākin zuhūru bu ḥāneyi ḥarāb etmeye mevķūf iken sen mānend-i etfāl cedd ü cehd edip bu ḥāneyi tecdīd ü termīm ve defîne-i ma‘hūdeyi bulmak degil, belki bi‘l-küllīye meşākil-i ‘aẓm remīm etmedesin. Kā‘ide-i ilāhiye eczā’-ı kā’inātdan her kañısına cilā vu şayķal verirsen anda şūret-i insānī görürsün ve eger ķalbe bedeni taḥrīb ile cilā verirseñ ma‘nā-yı insānı görürsün; merḥūmuñ defîne dedigi budur. Şıķķ-ı evvle tecrūbe istemez, herkesiñ ma‘lūmudur ve şıķķ-ı şānī bu kıyās ile her-çend tecrübeye muhtāc degil ise de beş altı ay daḥi aña meşgūl olsañ ma‘nā-yı insānīñ cümlesin göremezsiñ de şayķalıñ kadar gözünden ağızından elbette birini müşāhede edersin, *ķad eflaḥa men zekkīhā*².

تو از رعونت خود می کشی ز خلق آزار / هدف نشانه ناوک ز قد فراختن است

6. Tū ez-ru‘ūnet-i ḥod mī-keşī zi-ḥalk āzār/ Hedef nişāne-i nāvek zi-ķad ferāhten est³

Sen kendi ru‘ūnet ü kibriñden nāşī ḥalkdan āzār u meşakķat çekersin, hedef oķa nişāne olup sīnesi sūrāḥ sūrāḥ olmaya sebep şūret-i kibrde ķāmet ķaldırmasındandır. Vākı‘ā eger hedef yetür, mütevāzı‘ şūretinde bulunsa tirden zaḥm-dār olması taşavvur olunmaz. Benī ādem daḥi böyledir, taşdıķ etmeyen tecrūbe eylesin.

فغان که نرم شد جان سخت ما صائب / به بوته ای که در او سنک در کداختن است

7. Feğān ki nerm şüd cān-ı saḥt-ı mā Şā‘ib/ Be-būteī ki der‘ū seng der-güdāhten est⁴

¹ Yıkık bir ev hazineden bayındır olabilir. Senin medārın çocuklar gibi ev yapmaktadır.

² قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا: Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Kur’an, 91. Sure, 9. Ayet.

³ Sen kendi akılsızlığından halktan eziyet çekersin, hedef ise okun nişānesine boy göstermektir.

⁴ Ey Sâib feryād ki bizim sert canımız yumuşadı, taş onda erimede olduğu bir çalıdır.

Şā'in amān ki, bizim katı olan cānımız bir bütede mülāyim olmadı ki, anda taş erimededir. Büteden murādı bu dār-ı pür-mihendir ki, şalābetde meşel olan taşlar eriyip çürüyüp gitmededir; lākin benī ādem 'ömrünüñ āhırine dek gaflet ü şiddet izhār edip bir mülāyemet [175b] ü tevāzu' taḥşil etmez.

GAZEL 92

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

خشک شد کشت امیدم ابر احسانی کجاست / آب را کر پا به کل رفته است بارانی کجاست

1. Ḥuşk şüd keşt-i ümīdem ebr-i iḥsānī kücāst/ Āb-rā pā be-gil refte est bārānī kücāst¹

Ümīdim zer'i kuru, bir iḥsān bulutu kandanır eger şuyun ayağı çamura yatdı ise bir yağmur kandanır? Murādı kiştzār āmāline seḫāb-ı feyz-i ilāhiden isti'tāf ve mezra'a-ı ḥuşk-ı ümīdine bārān imdādına mütenāhiden deryūze-i қатарātu'lḫākdır ki, 'āmmе-i diḫkān-ı vücūduñ maḫlabı budur.

تا به یک جولان برآرد دود از خرمن مرا / در میان نی سواران برق جولانی کجاست

2. Tā-be-yek cevelān ber-āred dūd ez-ḫarman me'rā/ Der-miyān-ı ney-süvārān berḫ-ı cevelānī kücāst²

Tā-bir cevelānla benim ḫarmandan tütün kaldıra ney-süvār olan etfāl beyninden bir berḫ cevelānlı dil-ber kandanır? Murādı mecāzī meydānından fi'l-ḫāl ḫaḫīkat şahrāsına atılıp toz u tütün beyninde ḫālī nā-ma'lūm olmaḫdır, lākin İmām Cemāl ma'sūm olmayınca yine iḫtidā etmese gerek, 'acā'ib-i zārīf-i şī'idir ve bu kadarca ta'aşşubu 'afv olunur.

¹ Benim ümit ekim kurudu, iyilik bulutu nerededir? Suyun ayağı çamura girmiş, yağmur nerededir?

² Benim için harmandan bir gezmeyle duman çıkartmak için kamış biniciler arasında gezen kıvılcım nerededir?

آب چون نبود تیمم می توان کردن به خاک / نیست کر زلف پریشان خط ریحانی کجاست

3. Āb çūn ne-būd teyemmūm mī-tevān kerden be-ḥāk/ Nīst ger zūlf-i perīṣān ḥaṭṭ-
1 reyḥānī kücāst¹

Çünkü şu olmaya türābla teyemmūm mümkündür, eger zūlf-i perīṣān yok ise ḥaṭṭ-
1 reyḥānī kandedir? Gūyā ḥaṭṭ-1 gūbārī īhāmıyla teyemmūm maḳāmına tenezzīl eyledi.
Murādı yine zenāne raġbet degildir, zīrā ‘ādetleri ḥaṭṭ zūhūr edinceye dek tāzelerine zūlf
kurlar ve tāze cevānlarda zūlf şuya teşbīh olunması ziyāde āb-dār u taravetli
olduğundandır.

ز انتظار قطره ای باران لب خشک صدف / شد پر از تبخال یارب ابر نیسانی کجاست

4. Zi-intizār ḳaṭreī bārān leb-i ḥuṣk-1 ṣadef/ Şūd pūr ez-tebhāl yā Rab ebr-i nīsānī
kücāst²

Ḳaṭre-i bārānīn intizārından ṣadefīn kuru dudaġı uçuk ile pūr oldu. ‘Acabā ebr-i
Nīsān kandedir? Zīrā isti‘dād bundan ziyāde olmaz, gūyā vāridāt-1 ġaybiyeyi ceste ceste
olmaḳ ḥasebiyle ḳaṭarāt-1 bārāna teşbīh ve intizārında ḥarāret-i ḳalbiñ şiddetinden
mübālāġa [176a] ḳaşd eyledi.

چند لرزد شمع من بر خود ز بیداد صبا / نیستم کر قابل فانوس دامانی کجاست

5. Çend lerzed şem‘-i men ber-ḥod zi-bī-dād-1 şabā/ Nīstem ger ḳābil-i fānūs
dāmānī kücāst³

Benim şem‘im niçeye dek bī-dād-1 şabādan muṣṭarib ü lerzān olsun, eger ḥimāyet
içün fānūsā ḳābil degil isem bir dāmen kandedir? Ya ‘nī revġan himmetimden maşnū‘
olan şem‘-i nūrāniyet ḳalbim şabā-yı şehevāt-1 laṭīfe ile sevinmekden ḥazer eder, eger
mānend-i fānūs olan ‘işmete lāyık degil isem ki, enbiyāya maḥşūşdur. Evliyā içün mebzūl
olan dāmen-i ḥıfz kandedir? Murādı ricāl-i ġaybdan istirḥāmdır.

¹ Su olmadığı zaman toprak ile teyemmūm edilebilir. Daġınık saç yoksa Rehānī hat nerededir?

² Sadefin kuru dudaġı bir damla yağmur bekleken uçuktan doldu, Ey Allah‘ım Nisān yağmuru nerededir?

³ Benim mumum sabānın öfkesinden ne kadar daha kendine titreyecek? Kandile layık değilsem eteġi nerededir?

درد و داغ عشق از دل روی کردن کشته است / این صف برکشته را برکشته مژکانی کجاست

6. Derd ü dāğ-ı ‘aşk ez-dil rüy-gerdān gešte est/ İn şaf-ı ber-gešte-rā ber-gešte müjgānī kücāst¹

Derd ü dāğ-ı ‘aşk gönülden i ‘rāz etmişdir, bu bozulmuş şaf ‘aşka ki, derd ü dāğdır, bir kirpikleri yukarı çevrilmiş dil-ber kıandır ki, bir nazarda sīne-i ‘āşıkta bu derd ü dāğın hezār ney şaf keşide-i huzūr-ı celālī eyleye.

از روز و شب مکرر دل سیه کردیده است / روی آتشناک و زلف عنبرافشانی کجاست

7. Ez-rüz u şeb mükerrer dil siyeh gerdide est/ Rüy-ı âteşnāk u zülf-i ‘anber-efşānī kücāst²

Leyl ü nehār-ı mükerrerden gönül siyāh olmuşdur, bunlara bedel bir âteşnāk çehre vü bir ‘anber-efşān zülf kıandır? Ya ‘nī bir zamānda ‘ömrümüzü anıñla taqdīr edelim ve gün gündən kıtludur, derler; belki bu leyl ü nehār beyninde bir sa‘ādete nā’ il olup gün (bu gündür) diyenler zümresine dāhil oluruz.

شد ز بی عشقی سیه عالم به چشم داغ من / تا به شور آرد مرا صائب نمکدانی کجاست

8. Şüd zebī-‘aşkī siyeh ‘ālem be-çeşm-i dāğ-ı men/ Tābe-şūr āred me’rā Şā’ib nemekdānī kücāst³

Benim dāğımın gözüne ‘aşksızlıktan ‘ālem siyāh oldu, Şā’ib beni şūra getirmek için bir nemekdān kıandır? Şūr hem tuz ve hem şevk ma‘nāsına geldiğiçün dāğ u ‘aşk münāsebetiyle mazmūna cem ‘iyet verip māli bir melāhatlı dil-ber taleb etmiş oldu, [176b] zīrā tuz yaraya dokunduğu vaqt maḥbūbunu görmüş ‘āşık gibi o yara tutuşur ve yanar.

GAZEL 93

¹ Aşkın derdi ve yarası gönülden yüz çevirmiştir. Bu dönen safı dönen kirpikler nerededir?

² Gece ve gündüzden hep gönül kararmıştır. Ateşli yüz ve misk kokusu saçan saç nerededir?

³ Benim yaramın gözüne aşksızlıktan dünya karardı, ey Sâib beni heyecana (tuza) getirmek için tuzluk nerededir?

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

جانهای آرمیده ز مردم رمانترست / آبی که ایستاده تر اینجا روانترست

1. Cānhā-yı āremīde zi-merdüm romānter est/ Ābī ki īstādetēr īncā revānter est¹

Maṭlabından āgāh olup ıztırābdan ḥalāş olan cānlar ḥalkda ziyāde nefret edicidir.

Bu maḳāmda tevaḳḳuf eden şu ziyāde aḳııcıdır, lākin şiddet-i cereyāndan durur, kıyās olunur; zīrā mādām 'avdet ü irşād ile emr olunmamışdır. Ḥalk o sālīke nisbet māni'-i a'zamdır v āremīde lafzıyla müntehīlere işāret eyledi ki, mübtedīler envā'-ı telāşla ḥalkdan kaçdıkların ḥalka ifşā ederler ammā kāmiller beyne'n-nās muḥteliṭ ve muşāhib görünürler ve mişāl-i mezkūr gibi kendi vādilerinde cereyāndan ḳalmazlar.

در کارخانه ای که ندانند قدر کار / از کار هر که دست کشد کار دانتترست

2. Der-kār-ḥāneī ki ne-dānend ḳadr-ı kār/ Ez-kār her ke dest keşed kār-dānter est²

Bir kār-ḥānede ki, kārīñ kıymetini bilmeyeler, her kim kārda el çekerse ziyāde kār bilici odur; zīrā 'adem-i kıymet ile yine kārda olmaḳ kārīñ kıymetini kendi bilmemden neş'et eder ammā kārīñ daḳā'ik ü ḥaḳā'ikini bilenler her ḳanda (bulunurlar ise) nāzlı olurlar. Bu mażmūn vāḳı'ī beyān u 'avām-pesend bir ma'nādır, yoksa herkese ve her şan'ata şarf olunmaz.

خود را سبک مکن که به میزان اعتبار / هر کس سبک شود به نظرها کرانترست

3. Ḥod-rā sebük me-kün ki be-mīzān-ı i'tibār/ Herkes sebük büved be-naẓarhā girānter est³

Kendiñi ḥafif etme ki, i'tibār mīzānında her kim ḥafif olur ise naẓarlarda ziyāde şeḳīldir; meşelā maşhara kışmerdir diyü şeḳīl 'addedip i'tibār etmezler ammā vaḳārılı olunca (bu kemāl-i 'ilm ü ma'rifete şāyān olduğundan) ta'zīmi ḳulūba ḥafif gelir, gāyet laṭif ü vāḳı'ī beyān-ı bir mażmūndur; zīrā ḥiffeti sebebiyle müsteşḳil erbāb-ı ma'ārif çok görülmüşdür ve temkīn ü vaḳārı vesāṭatıyla mükerrerrem olanların daḳı ḥisābı [177a] yokdur, murādı beyne'n-nās vāḳı'ī olan aḥvālī beyāndır.

¹ Huzur bulmuş canlar halktan daha nefret edicidir. Daha yüksek olan su burada daha akıcıdır.

² İşin değeri bilinmediği bir fabrikada işten el çeken herkes daha zekidir.

³ Kendini küçük düşürme çünkü saygınlık derecesine göre herkes küçüktür ve görüşlerde daha ağırdır.

دست از ستم مدار که در روز بازخواست / از شمع کشته شکوه ما بی زبانتست

4. Dest ez-sitem me-dār ki der-rūz-ı bāz-ḥ̄āst/ Ez-şem'-i küşte şekve-i mā bī-zebānter est¹

Ey maḥbūb eliñi cevır ü cefādan ḳaldırma ki, ḳiyāmet gününde bizim şikāyetimiz soyunmuş şem' den ziyāde bī-zebān u dilsizdir; ya'nī ḥuḳūḳlar mükāfāt olacaḳ günde ḥālımız böyle olunca dünyāda seniñ sitemiñ cānımıza hezār minnet maḳāmındadır. Leheb nāra zabān ve zabāna ta'biri olduḡüçün sūzişli bir mażmūn olmuştur.

غافل ز من مباش که صد پرده درد من / از خواب ناز چشم تو ظالم کرانترست

5. Ğāfil zi-men me-bāş ki şad perde derd-i men/ Ez-ḥ̄āb-ı nāz-ı çeşm-i tū zālim girānter est²

Benden ḡāfil olma ki, benim derdim seniñ ḥ̄āb-ı nāz çeşmiñden ey zālim eşḳaldı; ya'nī eger sen baña nigāh-ı iltifātdan ḥ̄āb-ı nāz çeşmiñe mürā'āt ḳaşdıyla ḡaflet edersin, beni şıḳlet-i derdim helāk eder. Murādı pey der-pey iltifātla maḳām-ı intibāha teraḳḳıdır yāḥūd saña 'alāḳam o rütbededir ki, teḡāfūl ü istişḳālī iltifāt maḳāmında hażm etdikden soñra vuşlata bedel edebilirim demek ola.

وحشت مرا ز سنک ملامت حصار شد / بی آفت است هر که بلند آشیانترست

6. Vaḥşet me'rā zi-seng-i melāmet ḥişār şüd/ Bī-āfetest her ke bülend āşiyānter est³

Vaḥşet baña seng-i melāmetden ḥişār oldu, zīrā her kimiñ āşiyānı yüce olur ise o kimse āfetden ziyāde ba'id olur; ya'nī ḥalḳdan teneffür ü 'uzlet etmem, beni anlarıñ envā'-ı levīm ü eziyetlerinden maḥfūz etmede āşiyānı bülend olan ḳuş gibi maşūn eyledi demektir; lākin ḡāhice ḳolu ḳuvvetli veled-i zinālar taş oluşturup ḳanaddan u ḳuyruḳdan dökduḳleri vāḳı'dır.

¹ Kötülük etmekten el çekme çünkü hesap gününde ölmüş mumdan bizim şikāyetimiz daha dilsizdir.

² Benden habersiz olma çünkü benim derdim yüz perdedir. Senin gözünün nazlı uyukusundan zālim daha aḡırdır.

³ Vaḥşet bana suçlanma taşından çit oldu. Evi daha yüksek olan daha āfetsiz olur.

حیرت مرا ز همسفران پیشتر فکن / پای به خواب رفته درین ره روانترست

7. Ḥayret me'rā zi-hem-seferān pīşter fekend/ Pāy-ı be-ḥāb refte der'in reh revānter est¹

Ḥayret beni hem-seferlerden taḳdīm eyledi, uyuşmuş ayak bu yolda ziyāde yürüyücüdür. Ḥayretten murād [177b] muḳaddemāt-ı vuşūlu müşāhede olunca bu maḳāma vuşūl bir gūşede oturup ser be-cīb murāḳabe olmadan ğayrı ile olmaz ve her kim bu ḥālete mülāzemetde mübālağa eder ise lā-cerem cümleden muḳaddem bā' iş-i ḥayret olan umūru mu'āyene eder. Bu ma'nā ise uyuşmuş ayakda olur, yoksa ṭarīḳ-i zāhirde seyr ile olmaz.

صائب به هوش باش که در سنکلاخ دهر / هر کس عنان کشیده رود خوش عنانترست

8. Şā'ib be-hūş bāş ki der-senglāḥ-ı dehr/ Herkes 'inān keşide reved ḥoş 'inānter est²

Şā'ib ferāset ü 'aḳl muḳtezāsı üzere ol ki, senglāḥ-ı dehrde her kim dizgini çekerek ve mevāzı'-ı ḳademin görerek yürür ise ziyāde ḥoş-'inān odur; yoksa serseri bilā-te'emmül ḥoş-'ināndır, desinler diyü yürüyenler elbette laġziş-i bī-cādan ḥālī olmazlar ve gāhice bu üslūb, bā' iş-i helāk olduġu vāḳı'dır.

GAZEL 94

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

ترا ز جان غم مال ای خسیس بیشترست / علاقه تو به دستار بیشتر ز سرست

1. Tü'rā zi-cān ġam-ı māl ey ḥasīs bīşter est/ 'Alāḳa-yı tū be-destār bīşter zi-ser est³

Ey ḥasīs, senin mālīñ ġamı derūnuñda cāniñ ġamından ziyādedir; seniñ sarıḳa 'alāḳa vu irtibātiñ başıñdan ziyādedir. Merḥūmuñ bu mażmūnu maḥz-ı ḥikmetdir, zīrā

¹ Hayret benim yol arkadaşlarımdan daha fazla düşürdü, uykuya ayağı giden bu yolda daha fazla gider.

² Ey Sâib dikkat et çünkü dünyanın taşlığında kim dizginin çekerse o daha dizgin gider.

³ Ey pinti senin mâl gamın candan daha fazladır, senin sarığa bağlılığın baştan daha fazladır.

mezellet-dāriniñ esāsı hisset üzeredir. Hattā hūķūķ-ı ‘ibād degil, hūķūķ-ı ilāhī bile edā edemez ve bu beş günlük lezā’iz-i fāniye için irtikāb etdiği küdürāt-ı uḥreviye bi-‘aynihi başı fedā edip şarığı hıfz etmek ve ayakları hār u hāşāk içre mecrūh edip pāpūşı giymemekdir ve bu hāletle ḥaķu’l-yaķın mevti bilir ve āhirete kefenden ğayrı bir şey’ istişhāb edemeyeceğiniñ derk eder ve kaç gün ve kaç sā‘at kaldı? Bilemez. Li-muḥarrirde pek şaķın rüşvet kabūl etmez. Lisān-ı hālden da ‘vā-ı şadefi [178a] ḥuzūr-ı Hāķ’da tekzīb etmesin.

خطر به قدر فزونی است مالداران را / که خون فاسد آهن ربای نیشترست

2. Ḥaṭar be-ķadr-ı füzūnist māl-dārān-rā/ Ki ḥūn-ı fāsıd ü āhen-rubāy nīşter est¹

Ḥaṭar u belā māl-dārıların mālınıñ ziyādeligi ķadardır, zīrā bu ziyādelik elbette bir belā celb eder. Maḥall-i ‘ibret budur ki, ḥūn-ı fāsıd nīşteriñ mıķnātıdır. Bi’z-żarūr iḥrāc u izāle lāzım gelir, bu ma‘nā her gün vāķı‘ olmadadır; lākin bu ḥūn-ı fāsıdı ışlāh kaydına düşen ğāyet nādir, belki ķable’l-vuķū‘ aḥmāķāne benim bu mālım ben olmayınca elimden çıķmaz diyü söylerler ve bilā-lisāna müvekkildir. ‘Azīziñ nuṭķ-ı şerīfi üzere başım kesip mālını maḥalline teslīm ederler.

مریز پیش بخیل آب روی خود زنهار / که آب تیسه سزاوار نخل بی ثمرست

3. Me-rīz pīş-i baḥīl āb-i rūy-ı ḥod zinhār/ Ki āb-ı tīşe sezāvār-ı naḥl-i bī-şemer est²

Baḥīliñ ‘indeinde āb-ı rūyuñ zinhār dökme (ki)³, zīrā meyvesiz ağacıñ lāyığı balta şuyudur; yoksa yüz şuyu degildir. İmām ‘Alī Efendimizden mervīdir ki, ḥayrı doyduķdan soñra acıķanlarından taleb ediñ; zīrā vaķtiyle iḥsān etmek ‘ādetdir. Derdmend ne ķadar müflis olsa terk edemez.

¹ Māl sāhiplerinin tehlikesi mālının fazlalığıyla orantılıdır. Çünkü bozuk kan ve mıknatıs iğnedir.

² Cimri olanın önünde kendini sakın rezil etme çünkübaltanın suyu meyvesiz palmyeye lâyıktır.

³ Üzerinde çizgi çizilmiştir.

زمین پاک بود کهربای دانه پاک / صدف ز پاکى دامن همیشه پرکهرست

4. Zemīn pāk būved kehrübāy-ı dāne-i pāk/ Şadef zi-pākī-i dāmen hemīşe pür-güher est¹

Pāk zemīn pāk dāneniñ cāzibidir, şadef-i pāk dāmenlikden dā'imā inci ile doludur, meṭālib-i darını teshīre meşākele kadar olmaz. Gāhice taḥallūf eder ise de nādirdir, meşelā 'ulvī tarafına dest-res bulmayanlar bir dānsizden ṭarīkin ta'allūm edip şeyāṭinle münāsebet ü istiḥdām yollarına (sālik) olanda merede-i ecinne kendilerin aḥaṣṣ-ı sıfātından bir miqdār şürūṭ tertīb ederler ki, anlara mūrā'at etdikçe aṣlā fermāniñdan i'rāz etmeyiz diyü bu biçāre daḥi dā'imā cenābet ve āyāt u aḥādīşe ḥıyānet ve zāhir ü bāṭında ḥabāset üzere olup bir zamān [178b] maṭlabına nā'il olursa da 'āḳıbet yine helāk ederler ve bunun 'aksında daḥi aḥlāḳ-ı mülkiyetle muttaşif olup ezkār u evrāda müdāvemmet ve ṭahāret-i zāhire vü bāṭınaya mülāzemet ve evşāf-ı ḥayvāniyetden mücānebet ederek gāhice melekleri görüp ve gāhice şoḥbetleriyle bilā-rū'yet mütelezziz olup anlara maḥşūş 'ulūmlarından istifāde ederler. Bu iki ṭarīkiñ evvelkisi maḥz-ı zelāl ve ikincisi daḥi ba'z esrār-ı esmā' ve ḥurūf u cifre vuḳūf için olunca bilā-me'āl ma'nālardır ammā lezā'iz-i cismāniye vü nefsanıyeden inḳıṭā'la dergāh-ı Mevlāya müteveccih olanların 'indinde bu rütbelere iştiḡāl ḥāşıl-ı taḥşil ve eyyām-ı 'ömr-i 'azizi ta'ṭil ḳabīlindedir ki, kulūblarına vāḳı' olan ḥālātın ednāsı dünyāniñ evvelinden āḥirine dek 'āfiyet-i tām ile şarkdan ğarba pādişāh olmadan ḥayrlıdır ve ma'ārifin a'zamı şadef-i ḳalbi pāk edip bu gevherle mālāmāl etmektedir.

ز آفتاب نکرده به رنگ و بو غافل / درین ریاض چو شبنم کسی که دیده ورست

5. Zi-āftāb ne-gerded be-reng ü bū ḡāfil/ Der'in riyāz çū şebnem kesī ki dīdever est²

Sıbḳat eden taḳririmiziñ 'aynı olmaḳ üzere buyurur ki, reng ü būy-ı gülşen-i mecāzī ile āftāb-ı ḥaḳīḳatden ḡāfil olmaz. Bu riyāz-ı kā'inātda her kim şebnem gibi gözlü ise merātib-i ilāhiyeniñ āḥirine dek sāliklere imtiḥān vechi üzere shevāt-ı ḥafiye 'arz olunur, ḳabūl eder ise vuḳūf muḳarrerdir. Yok ḳabūl etmeyip teraḳḳī üzere gider ise cümlesi 'aḳabından keşān be-keşān dā'ire-i maḳām vuḳūfuna cem' olup zerresi zāyi' u

¹ Pāk olan yeryüzü pāk damlanın incis olur, sadef eteğinin pāk olmasından her zaman inci dolu olur.

² Bu bahçede çiğ gibi kimse gözcü ise güneşten rengi ve kokusundan ḡāfil olma.

fevt olmak ihtimāli olmadığını henüz dār-ı teklîfde iken sâlik daḥi müşâhede eder. *Innemā yüveffi'ş-şābirüne ecrehüm bi-ğayri hisāb*¹ [179a] naşş-ı kerîmi bu ma'nâyı mütezammindir.

به قدر پاس ادب فیض می رساند حسن / که جای بهله کوتاه دست بر کمرست

6. Be-ḳadr-ı pās-ı edeb feyz mī-resāned ḥüsn/ Ki cāy-ı behle-i kütāh-ı dest ber kemer est²

Edebiñ hıfzı kadar ḥüsn feyz erişdirir, maḥall-i i'tibār u muḥîṭ-i istibşār budur ki, eli kışa olan eldüvanıñ maḳāmı dil-berin belidir. Güyā bu ri'āyete lâyıḳ olması kütāh dest olduğundandır ammā maḳām-ı edebe ri'āyet etmeyip dest-dırāzlık eden 'āşıklar bu ḥāleti rü'yāda görseler şād-merg olurlar. Behleye göre kütāh-dest ta'biri bir dīvān-i deger ve behleniñ bile münāsebeti şu vechdendir ki, şaydgāhlarda şāhin ü şeh-bāz gibi şikāri kuşları elbette eldüvanlı elde taşıyıp turnaya yā ḳaza şalıverdiklerinde behle-dār destin parmakların kuşağa dāhil edip ellerin çekdikleri gibi el çekip eldüvan kuşaḳda mu'allak ḳaldığındandır. Siyyemā evci tāze olunca temāşası bir başka 'ālemdir, egerçi merḥüm mişāli mecāzda irād eyledi. Lākin ḥaḳıḳatde nef'i bundan efzūndur, ḥattā vārid oldu ki, Mūsā 'aleyhi's-selām rü'yeti taleb etdi. *Len terān*³ ḥaḳḳında şādir oldu ve ḥātemü'l-enbiyā da'vet olunup bu maṭlab-ı 'aẓime ile ḳarirü'l-'ayn oldular, ma'a-hazā Ḥāzret-i Mūsā 'aleyhi'ş-şalavatü ve's-selāmı bu su'āle muḥarrrik ḡāyet iltifāt Rebbāni olmuş idi ve esrārdandır ki, her peygamberiñ sırrı ümmetine sārī olduğu cihetden ümmet-i müseviye bu ḥ'āhişi a'lā merātib-i küstāḥānede *erinā'llāha cehreten*⁴ diyü ilhāḥ etdiler ve eger su'āl olunur ise ki, böyle bī-edebāne taleplerine sebep nedir? Niçün peygamberleri tālib olduğu şüretde taleb etmediler, zīrā bu sırr-ı peygamberlerinden sārī olunca bi'l-muṭābaḳa zuhūr iḳtizā eder idi. [179b] Cevāb budur ki, esrāriñ maḥalle tābi' olması ḳā'ide-i ilāhiyesinden iḳtizā eyledi; zīrā Benī İsrā'il ḡāyet bir 'anūd ṭā'ife idi. Mizāclarına bu sırr-ı şerif sereyān edince muḳteẓā-yı mizācları üzere izhār edip maḡzūbın 'aleyhim oldular, böyle şarāhatle bu nükte bir maḥalde yazılmış görülmüşdür. Muḳāyese edenler bir miḳdār nefā'ise mālîk

¹ إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ: Sabredenlere mükafatları hesapsız verilecektir. Kur'an, 39. Sure, 10. Ayet.

² Edebin hıfzı kadar güzellik bereketlenir. Elin kısa deri eldivenin yeri beldir.

³ لَنْ تَرَانِي: Sen beni asla göremezsin. Kur'an, 7. Sure, 143. Ayet.

⁴ أَرْنَا اللَّهَ جَهْرَةً: Bize Allah'ı apaçık göster. Kur'an, 4. Sure, 153. Ayet.

olurlar ki, kulaqlar işitmemiş inřā Allāhı te‘ālā ehline muřādife etdikde kıymetin bilip ğā‘ibāne zıkr-i ħayr ile teşekkür ederler.

“Bildi kim söyleyemem söyledi kim esrārı/ Bilseler Nuşret-i Bīçāreye çokdur derler

Çāh-i dil içre bulup Yūsuf’u gördüm lākin/ Vaqtıñ ihvān-ı ħased-perverī yokdur derler”.¹

ز پرده سوزی شب صبح شد کریبان چاک / عدوی پرده خویش است هر که پرده درست

7. Zi-perde-sūzī-i řeb řubĥ řüd girībān-çāk/ ‘Aduvvī perde-i ħıř est her ke perde-der est²

Perde-sūzī-i řeb mařdariñ mef‘ūluna muzāf olmasınıñ řüretidir, ma‘nā bu olur ki, gecenin perdesini yakıcılıkdan subĥ daĥi girībān çāk ve rüsvāy oldu her kim perde yırtıcı olursa kendi perdesinin düşmenidir. Bu maźmūn řer‘de vārid olduğundan kať-ı naźar müřāhede etdi kim mādeleri taĥrīr etsem bu terceme kadar bir kitāb olur ve fi‘l-ĥāl dünyāda mükāfāt olunan seyi‘elerin biri daĥi budur, ya‘nī bir kimsenin sırrını ifřā edip ĥalka rüsvāy etmek ve kibār-ı řūfiye bu ĥuřuřu kebīreden ‘addederler ve Ķurān-ı Kerīmde ve ‘īd-i ‘aźīm vārid olmuřdur.

درآ به عالم بی انقلاب بیرنکی / که ماهتاب و کتان همچو شیر با شکرست

8. Der-ābe ‘ālem bī-inķilāb-ı bī-rengi/ Ki māh-tāb u ketān hem-çū řir bā-řeker est³

Bī-renklik ‘ālemine kilki külfet-i ‘adāvetden ĥalāř olup cemī‘-ı kā’inātla āřinā olasın, zīrā o bir ‘ālemdir ki, anda māh-tāb ile ketān birbirine imtizāc u āmīz-řüde řekerle sūd gibidir. Murādı ‘ālem-i tevhīd ĥāř demekdir ki birkaç kerre řavr-ı ‘uķūldan ĥāricdir diyü maĥallerinde [180a] taĥrīr olundu; zīrā tefĥīm řaydına düşüp bu maķāmda bař-ı ‘ibāret edenler vücūh-ı řettīden ĥaťā ederler. Ednāsı kāřıru‘l-idrāk bulunanlar inkār-ı

¹ řāriĥ kendi şiirinden alıntı yapmaktadır.

² Gecenin perde yakmasıyla sabah yakasını yırtar. Kendi perdesinin düşmanıdır her kim perdeleri yırtarsa.

³ Dünyaya renksizlik devrimi olmadan çık çünkü ay ışığı ve kumaş süt ve şeker gibidir.

ğalîzleri sebebiyle sū'-i zan u ğıybet ü ŧetm ve belki tekfîr edip ğünâh-kâr olmalarına sebep olmağdır. Fi'l-vâkı' eger taqrîr eden edāya qâdir olur ise.

ز مرگ باز نمانند سالکان ز طلب / میان ره نکند خواب هر که دیده ورست

9. Zi-merg bâz-nemânend sâlikân-ı taleb/ Miyân-ı reh ne-küned h'âb her ke dâdever est¹

Mevtden sâlikân-ı taleb geri qalmazlar, belki 'âlem-i berzağda yine bu fikrde olurlar; zîrâ gözü açık olanlar yolda uyumazlar. Evliyâullâhdan kâmiller tarîğinde 'ömrleri kemâle vefâ etmeyen mürîdlerin berzağda terbiye edip rütbe-i isti'dâdlarına îşâl etdikleri kütüb-ı kibâr-ı şüfiyede görölmüşdür. Lâkin cihet-i ŧerî'atden delîl bir kimse hulûş-ı tām ile bir cāmi'-i ŧerîf binâ etmeye bir miğdâr aqça ta'yîn edip nıŧfını yapığdan soñra vefât etse de vereşeler cāmi'î tekmiîl etmeseler o âdem ecrini kâmil, cāmi' binâ etmişlerle müsāvî bulur. Murâdım budur ki, teraqqî-i a'mâl dâr-ı teklîfe mağşûşdur diyü su'al olunur ise yine dâr-ı teklîfiñ niyet cihetinden berzağda ŧemere-i a'mâl olan teraqqîsi vardır diyü cevâb-ı bâ-şavâb-ı ŧer'î bulunmağdır; zîrâ sâlikiñ 'ömrü vefâ etse bulunduğ rütbe a'mâl-i ŧer'iyenin icrâda kuşur etmeyeceğ 'ömrünün ŧuret-i mâ-fih hâminden zâhirdir ve bu sebebden ebedü'l-âbâd ehl-i sa'âdet cennetde müteta'im olurlar. Ya'nî niyetlerinde eger ebedü'l-âbâd dâr-ı teklîfde olsalar a'mâl-i ŧer'iyeyi icrâ etmek olduğıçün.

می رسیده ز خم جلوه می کند در جام / نهفته های پدر جمله ظاهر از پسرست

10. Mey resîde zi-ğum cilve mî-küned der-cām/ Nehüftehâ-yı peder cümle zâhir ez-püser est²

Küpten resîde [180b] ve kemâlin bulmuş bâde cāmda cilve edip ma'lûmolur ki, 'ayâr-ı keyfiyeti vü hâmlığı ve küpün hâlet-i derüniyesine cām-ı âyine gibidir. Böyle olunca pederiñ cümle esrârı püserde zâhirdir, *el-veledü sirru ebihü*³ fahvâsınca ve bu sırrıñ 'uqûl-i beşere vâşıl olacağı rütbe keşfi budur ki, eger peder hîn-i cimâ'da tebdîl-i ahlâğ ve tağalluğ bâ-şifât-ı hallâğ ricâminden bulunur ise zemâ'im-i ahlâğdan ibtâlîne ve

¹ Taleb sâlikleri ölümden kalmazlar, yol ortasında kim gözcü ise uyumaz.

² Küpten ŧarap varmış ve kadehte cilve yapar. Babanın gizli taraflarının hepsi oğlarda görünür.

³ الولدُ سرُّ أبيه: Çocuk babasının sırrıdır. Bir hadistir.

terkine ‘azîmet etdiği ma‘naların sırrı menîde munderic olup recül-i şâlihden veled-i tâlih zuhûr eder; yok hayvâniyete meşgûl bu huşûşlardan bî-ğaber ve fikr-i âhire daği kalbini rabt etmeksiz cimâ‘ vâkı‘ olur ise hâliş menî rahîme nâzil olup recül şâlihden veled-i şâlih gelmesine bâ‘iş olur. Siyyemâ vaktinde bulunan kâmillerin birini hayâlinde imsâk ü zabt edip cimâ‘ eder ise bi‘l-muţâbağa o kâmil şüretinde zuhûr etmez ise de ekşer-i etvârında müşâbih bir veled-i kâmil gelir ve bu sırrıñ tetimmâtındandır ki tâ‘ife-i nisvân evvelâ demek çehresi hâl-dâr olsun diyü eyyâm-ı vuḥûmda ki âş yerme ta‘bîr olunur, bir mahalden birkaç fülful serağa edip vâkı‘ â kaşdına muţâbık zuhûr etdiği şâyi‘dir ve gâhice bilâ-kaşd o eyyâm eşnâsında tavşana nazar etse ve meşgûl olsa velediñ dudağı münşak olmasına yârî olur ve bu kıyâs üzere inkârı imkânda olmayacak rütbe-i âşârlar meşhûdumuz olmuştur ve bunlardan mâ‘adâ câ‘izdir ki, bilmediğimiz şüretler daği ola ve erâddehü’llâha ne dersin diyü su‘âl olunur ise [181a] bu vücûh-ı muharrireniñ cümlesi irâdeden hâric degil belki irâde-i ilâhiyeniñ şüretidir diyü cevâb verilir; siyyemâ nâkışâtu‘l-‘uḳûl ‘add olunan nisvân bu sırta vâkıf olunca bizlerin inkârı cehl-i maḥzır ve bu huşûşda kaba şûfilerin ‘inâdıdan tevellüd eden şüret kabîha hemân *el-veledü sırru ebihü*¹ mefhûmunuñ ‘aynıdır ve bu rütbe münkeşif sırrı kabûl etmeyen derdmende terakķi ve mes‘eleniñ cevânibin tefahḥuş eyle diyü emr etmek teklîfi mālâ-yuţâk kabîlendendir, lâkin erbâbına fetḥ-i bâb-ı tılsımât mektûmedir.

ز دلشکستکی خود غمین مشو صائب / که شیشه چون شکند در دکان شیشه کرس

11. Zi-dil-şikestegî-i ḥod ğamîn me-şev/ Şâ‘ib ki şîşe çün şikened der-dukân-ı şîşeger est²

Kendi inkisâr-ı kalbiñden ey Şâ‘ib ğamlı olma, zîrâ şîşe münkesir olunca şîşegeriñ dükkânında yapılmaya müheyyâ hemân nevbetin göztemededir. Bundan a‘zam dil-şikestelere tesliyet olmaz ve gâhice bir şîşeyi bir a‘lâ şürete ifrâğ için kaşda mebnî kesr ederler ve ba‘z şîşeniñ ğılzeti olup murâd olunan şüretde isti‘mâli müte‘azzir olduğıçün kesr edip riḳkat u tenâsüb üzere yaparlar, hemân sen bâ‘iş-i inkisârı fehm edip yapılmasınıñ tarîķini fikr etme.

¹ الولدُ سِرُّ أَبِيه: Çocuk babasının sırrıdır. Bir hadistir.

² Kendi kalp kırıklığından üzülme, Sâib cam kırarsa camcının dükkânındadır.

GAZEL 95

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

در بیابانی که خارش تشنه خون خوردن است / پای در دامن کشیدن کل به دامن کردن است

1. Der-biyābānī ki hāreş teşne-i hūn hordenest/ Pāy der-dāmen keşīden gül be-dāmen keredenest¹

Bir biyābānda ki, dikenini kan içmeye teşnedir, ayağı dāmenine çekip seyr etmemek, etegine gül komağdır;² ya‘nī bu şahrā-yı vücūd-ı fānīde hār-ı ibtilānīn hūn-teşne olduğu herkesin meşhūdu olup ‘ākıl olanlar bir gūşede pāy be-dāmen-i ‘uzlet olunca hūnların hıfz etmede dāmenlerine gül doldurmuş. Ādem gibi şafāda olurlar ve ahmağlar bedenlerinde bir katre kan kalmayana dek beyhūde yalarlar.

سر به جیب خامشی بردن درین آشوبگاه / از خم چوکان کردون کوی بیرون بردن است

2. Ser be-ceyb-i hāmūşī [181b] burden der’in āşūbgāh/ Ez-ḥam-ı çevgān-ı gerdūn gūy bīrūn burdenest³

*El-belā’u müvekkelūn bi’l-mantıqı*⁴ mefhūmuna işāretle buyurur ki, başı giribān-ı sūkūta çekmek bu fitne gāhda felek gibi bir pehlivānīn çevgānı humundan topu taşra götürmekdir; zīrā selāmet re’s-i sūkūta merbūṭ olup bu meydān ibtilāda serbāz olanların ekşeri lisānları şerrine uğurlamışlardır, ya‘nī her kimi bir huşūş-ı mekrūhla ta‘bīb edersin yāhūd haddīnden taşra bir kelām söylersin. Elbette kable’l-intikāl o huşūşa mübtelā olup kendi lisānım belāsına uğradım dersin. Kıt‘a:

Tīr-i ta‘bīre lisāndan şağın ol verme gūşād/ Qalır elbette kemān-ı hāneī geçmez bu ḥadeng

Kendini bilmeze sersām diyü ‘ayb etme/ Saña gerdūn şunar cām-ı mükāfātla benek

¹ Dikeni kan içmeye susamış bir çölde ayağı eteğe çekmek eteğe gül koymaktır.

² Bir biyābānda ki, dikenini kan içmeye teşnedir, ayağı dāmenine çekip seyr etmemek, etegine gül komağdır S: Bir biyābānda ki anın hārı kan içmeye teşnedir, seyr ü temāşayı terk ve qademi dāmeninde hıfz etmek şeref ü rāhatda etegine gül komağdır T

³ Bu karışıklık yerinde suskunluk yakasına baş koymak feleğin değneğinin eğiliminden topu dışarı atmaktır.

⁴ أَلْبَلَاءُ مُؤَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ: Acı mantığa atfediliyor. Hz. Muhammed’in hadisidir.

Etdiğın taş yarar başki bir gün lâkin/ Bilmesin diyü gelir pençe-i düşmenden o seng¹

رزق ما چون شبنم از رنگین عذاران چمن / با کمال قرب دندان بر جگر افشردن است

3. Rızq-ı mā çün şebnem-i rengin-‘izārân-ı çemen/ Bâ-kemâl-ı kurb dendân ber-ciger efşürdenest²

Bizim rızkımız çemeniñ rengin-‘izārılıarınıñ şebnemi gibi kemâl-i kurb ile cigerimiz üzerine diş şıkmağdır, şebneme göre hâzır ‘izâr rengine i‘tibâr etmeyip şabr etmek hürşide vuşulu temennâsına mebnîdir; zîrâ hâzırı kuvvet etdirmek ‘gayba i‘timâdı müstelzemdir.

راه بسیارست مردم را به قرب حق ولی / راه نزدیکش دل مردم به دست آوردن است

4. Râh-ı bisyâr est merdüm-râ be-kurb-ı Hâk velî/ Râh-ı nezdîkeş dil-i merdüm be-dest âverdenest³

Hâk’ın kurbuna âdem için tarîk çokdur, anıñ akrebi halkıñ kalbini ele getirmekdir; zîrâ mü’miniñ kalbine idhâl-ı sürûda mu‘âdil ‘ibâddet yokdur ve mefhûm-ı muhâlifinden daği gâyet hâzer üzere olmak vâcibdir ve ahhbâr-ı şahîha da bu ma‘nâ-yı mü’eyyed, muhayyirü’l-‘uqûl âşârlar vârid olmuşdur ve bunlardan kaţ‘-ı nazâr beyne’n-nâs bu tabî‘at üzere [182a] olanlarıñ nâşiye-i ahhvâllerinden bu halk-ı kerîmiñ envârı ke’ş-şemsü fî vasatı’n-nehâri li-ma‘ân etmededir.

از تأمل پایه معنی به کردون می رسد / سرفرازی نخل را صائب ز پا افشردن است

5. Ez-te’emmül pây-e-i ma‘nâ be-gerdün mî-resed/ Ser-ferâzi-i nahl-râ Şâ’ib zi-pâ efşürdenest⁴

¹ Şârih kendi şiirinden alıntı yapmaktadır.

² Bizim rızkımız çimenin renkli yanaklarının çiği gibi tam yakınlıkla ciğeri dişlemektir.

³ İnsanların Allah’a yakın olmak için çok yolları vardır. En yakın yolu insanların gönlünü kazanmaktır.

⁴ Düşünmekten anlamın yapısı feleğe yetişir. Sâib palmiyenin başının yüksekliği ayağını basmasındandır (ısrar etmesindedir).

Te'emmülden ma'nā-yı laṭīfīn pāyesi vü rütbesi felege erişir, ey Sā'ib naḥliñ bülend ü 'ālī olması ayak şıķıp durmasındandır; gūyā taḥşil mazāmīnde te'emmül, eşcār-ı meyve-dārīñ gögi maķāmındadır ki, her ne ķadar metīn olur ise o ķadar 'ālī olur.

GAZEL 96

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

خرقه آزادگان چشم از جهان پوشیدن است / کسوت این قوم از دستار سر پیچیدن است

1. Hırķa-yı āzādegān çeşm ez-cihān pūşidenest/ Kisvet-i īn ķavm ez-destār ser-piçidenest¹

Erbāb-ı tecerrüdün hırķası dūnyādan hırķası dūnyādan iğmāz-ı 'ayn etmektedir. Bu kavmın kisveti destārdan başın çevirip i'rāz etmektedir, ya'nī 'ādetā bir kimse tarīķinde maķām-ı ḥilāfete geldikde tāc u hırķa ile mümtāz olurlar ise de hemān bir mürīd bu iki ma'nā ile muttaşif olduğu gibi ḥilāfete lāyıķdır; zīrā dūnyādan bi'l-küllīye i'rāz ve başında 'alāķa ve hevesden bir şey' kalmayınca elbette bu tavrın neticesi vuşul-i maķām-ı vuķūfdur. İster ise bir maķām görmemiş olsun ve gālibā bu zıkr olunan firāğ-ı küllī şāhibleri ḥāric, tarīķ-i kavmda bulunup kibār-ı mecāzībden keşf ve kerāmāt u ḥavāriķ-i 'ādāt ile meşhūr olanlardır; zīrā bu ḥāletīn 'aķabında vāķı' olan tecellīye 'aķlıñ taḥammülü olmayıp zārūrī şüret āḥire intikāl ederler ve bu ḥāletīn şāhiblerinden ikisin müşāhede etmişdir ki, naql-i aḥvālleri taṭvīle bā'ış olur.

سرفرازی چشم بد بسیار دارد در کمین / تا بود روشن مدار شمع بر لرزیدن است

2. Ser-ferāzī-i çeşm-i bed bisyār dāred der-kemīn/ Tā-büved rūşen medār-i şem'ber-lerzidenest²

Ser-ferāzlık puşuda çok çeşm-i bed tutar, maḥall-i 'ibretidir ki, şem'-i rūşen olduķça medārı titremek üzeredir; ya'nī nazar değmesin diyü murādı *el-'aynu'l-Haķķun*³ ḥadīş-i [182b] şerīfe işāretidir ve bu ḥuşuş āğreb-i ḥaşā'ış-i insāndan olup bunun

¹ Hürlerin elbisesi dünyadan göz yummuş. Bu topluluğun giysisi sarığı başa sarmaktır.

² Kötü gözün baş yüksekliği pusuda çoktur. Açık olduğunda mumun medarı titremektedir.

³ العینُ حَقٌّ: Nazar doğrudur. Hz. Ali'nin hadisidir.

şe'âmetiyle niçe hânimânlar hārâb olmuştur ve esrâr-ı İlâhiyedendir ki, ba'z kimesneye te'sîr etmez ve ba'zısı ednâ nazardan çok münfa'îl olur. Lâkin zarar-ı küllî olmaz ve ba'zısını der-hâl helâk eyler ve bunuñ sebebi mukteziyât-ı tavâli'-ı velâdetdir, *zâlike taqdîrû'l-'azîzi'l-'alîm*¹ bâ'îş-i ta'accüb-ı mevâdd-ı ğarîbeler bu bâbda herkesiñ ma'lûmudur ve merhûmuñ çeşm-i bed ta'bîri güzel gözleriñ degmesinden ihtirâzdır ki, ma'nâ-yı maqşûduñ hilâfidir.

از تهی مغزی است امید کشاد از ماه عید / ناخن تنها برای پشت سر خاریدن است

3. Ez-tehî-mağzîst ümmîd-i ğüşâd ez-mâh-ı 'îd/ Nâhun-ı tenhâ berây-ı püşt-i ser hārîden est²

Mâh-ı 'îdden ğüşâd u futûh, kalb-ı ümîdi tehî-mağzlıkdan ve beynsizlikdendir; zîrâ yalnız tırnağ başıñ arkasın kaşımak içündür. Yoksa bir 'ukde hâl etmek taşavvur olunmaz, ya'nî şüretinden istidlâl bu vechle mümkündür ki, olunca kudreti ancak nefesine maşrûf olup âhire i'ânet isti'dâdında yokdur. Her-çend bu mazmûn şâ'irâne ise de bilmek lâzımdır ki, erbâb-ı başîret her şey'iñ şüretinden o şey'de mahfî olan irâde-i ilâhiyeyi müşâhede edip meşelâ bir tırnağdan 'ukde hâlini temennâ etmezler. Bu mes'ele bir emri küllîniñ fetḥ-i bâbına işâretidir ki, tafşîli bir kitâb-ı cesîm olmaya şâyestedir. Beyt: Her zerre gerçi âyineveş gösterirse de/ Pek gizlidir cemâli 'arûs-ı irâdeniñ.

برک جمعیت به از ریش ندارد حاصلی / کر کلابی هست این کل را ز هم پائشیدن است

4. Berg-i cem'iyet beh ez-rîzeş ne-dâred hâşilî/ Ger gül-âbî hest in gül-râ zi-hem pâşîdenest³

Cem'iyet nağdı ve yaprağı dökülmeden a'lâ hâşıla mâlik degildir, eger bu cem'iyet gülünüñ bir gül-âbi var ise birbirinden tefriğ olup saçılmasıdır. Lâkin her zükâm bu kelâmîñ râyihasın şemm edemediğinden bu gülü [183a] bâğ-ı hayâtında ğonca terk edip giderler ve 'âlem-i berzahda bu gül-âbîñ şudâ'-ı te'essüfe nâfi' olduğın bilirlar ammâ şîbh-i huzûrda bulmak müşkil olur.

¹ ذلک تقدیر العزیز العظیم: Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. Kur'an, 36. Sure, 38. Ayet.

² Bayram ayından açılma umudu olmak beynin boşluğundandır. Tek tırnak sırtı kaşımak içindir.

³ Topluluğun yaprağının dökülmekten daha iyi bir hâsılı yoktur. Eğerbu gülün bir gülsuyu varsa birbirinden saçılmasıdır.

سخت رویی می شود سنگ فسان شمشیر را / خاکساری روی دشمن بر زمین مالیدن است

5. Saḥt-rūyī mī-şevēd seng-i fesān şemşīr-rā/ Ḥāksārī rūy-ı düşmen ber-zemīn mālīden est¹

Ḳatı yüzlülük kılıca bilgi taşı olur, zīrā mülāyim ü nerm eşyāyı ḳat'da 'ācizdir; belki bir miqdār şalābet kesmesine mu'ayyen olmada seng-i fesān maḳāmına ḳā'im olur ve bu taḳdīrce ḥāksārılık düşmeniñ yüzünü türāba sürmektir. Ḥāksār münāsebetiyle ya'nī mülāyemet ü tevāzu' ḥarḳ-ı 'ādet icrā etdiği her gün herkesiñ ma'lūmu olmadadır.

عرض دادن جنس خود بر مردم بالغ نظر / در ترازوی قیامت خویش را سنجیدن است

6. 'Arz dāden cins-i ḥod ber-merdüm-i bālīg-naẓar/ Der-terāzū-yı ḳıyāmet ḥıṣ-rā sencīdenest²

Kendi metā'in bālīg naẓar olan insāna 'arz edip mefāsīd ü meşālīhinden su'āl etmek ma'nāda kendini ḳıyāmet mīzānında t̄aratmaḳdır. 'Adālet cihetinden zīrā merdüm-i bālīg naẓar-ı ifrāṭ u tefrīṭden ḥalāş olmuş mu'tedilü'l-eṭvār kāmillerdir ki, her ḳanḡı ḥuşuş 'arz etsek fi'l-ḥāl terāzū-yı i'tibārında ziyāde ve noḳşānın temyīz edip rütbe-i i'tidāle irşād ederler. Meşelā ümmī şuyunda ba'zīmükāşefler fülān zānīdır ve fülān şārib-i ḥamrdır diyü keşfiyle vāḳıf olduḡın bir kāmile 'arz edende keşfi ḳabūl edip setr ile emr ederler, zīrā şeri'at-ı ḡarrāda keşf-i 'avret ḥarāmıdır diyü tenbīh buyurunda mükāşef-i mezkūr bu rütbeden dergāh-ı Rabbi'l-'ālemīn'de istiḡfār niyāzına meşḡul olup 'uyüb-ı nefsiñ keşfini t̄aleb etmede olur.

در محرم تا چه خونها در دل مردم کند / محنت آبادی که عیدش در بدر کردیدن است

7. Der-muḥarrem tā-ḡi ḥūnhā der-dil-i merdüm küned/ Miḥnet-ābādī ki 'īdeş der-bedr gerdīdenest³

Bir miḥnet-ābād ki, anıñ 'īdīdir, bedr t̄ulunmaḳdır 'acabā muḥarremde [183b] ḥalkıñ ḳalbine ne ḳanlar ḳoysa gerekdir? Murādı 'īd-i azḥā 'aḳabında gelen rüz-ı 'aşūrāya işāretidir ki, İmām Ḥüseyn raḡiyallāhu 'anh Ḥazretleri o günde şehīd olmuşlardır; ya'nī meşelā seniñ bayram dedigiñ yevm-i meserretiñ ḥāşılı mezmūm olan bir ḥālet iken andan

¹ Sert yüzlülük kılıcın bileḡi taşı olur. Perişānlık düşmanın yüzünü yere sürmektir.

² Olgun görüşlü halka kendi cinsini sunmak kıyāmet tartısında kendini ölçmektir.

³ Muharrem ayında ne kadar halkın içini acıtır. Bir acı yeri ki bayramı dolunay olmaktadır.

kaṭ'-ı nazar bu sürür-ı bî-câ 'akabında buncılayın mâtemler zühür etmişdir. Hemân 'âkıllı olan mevâsim-i süruru daḥi şoruca bu dâr-ı fâniyenin ṭabî'atı olan ekdâr mütevâtirenin hümûmundan fark etmez. Bu beytinde teşeyyü'a dâ'ir bir şey' yokdur, zîrâ vâka'a-ı mezkûreden ṭabî'atında zıkr olunduğça bir keder hıss etmeyen çâşnî-i islâmdan bir lezzete nâ'il olmamışdır. Ba'zı aḥmak mutaşavvıfalar vahdete zâhib olup Yezîd'e la'netden ihtirâz ederler. Fakîrin 'indimde bu meşrebde şüfiler ma'reke-i ma'hûdada bulunan müslümânların evlâdlarındandır, zîrâ erkân-ı dâinden *ḥubbun fi'llâh u buğdu fi'llâh* rûknünün inhidâmına bâ'ış olur. İ'tikâdât-ı saḥîfedendir.

از کداز شمع روشن شد که در بزم وجود / روزی روشندلان انگشت خود خاییدن است

8. Ez-güdâz-ı şem' rûşen şüd ki der-bezm-i vücûd/ Rûzî-i rûşen-dilân engüşt-i ḥod ḥâyiden est²

Şem'in güdâzından ma'lûm rûşen oldu ki, rûşen-dillerin rızkı kendi parmağın çeynemedir; ya'nî envâr-ı teba'iyet-i şer'-ı şerîfle dîde-i başiretlerine ne için ḥalk olundukları nümâyân olunca vefâ-yı ḥuḳûḳ-ı 'ubûdiyetde olan taḳşîrâtlain müşâhede ve engüşt-i ta'accüblerin çeyneyip an be-ân âteş-i te'essüfle zevebân u güdâzdadırlar. Şem' gibi yâḥûd akreb u sâ'il olan fenâdan ḥalkın i'râzını gördükçe şem' gibi o kadar parmağların ışırlar ki, gūyâ rızıkları parmağlarındandır.

خواب را صائب مکن بر دیده از شبکیر تلخ / چاره کوتاهی این ره به خود پیچیدن است

9. Ḥâb-râ Şâ'ib be-kün ber-dîde-i şeb-gîr telḥ/ Çâre-i kûtâhî-i in reh be-ḥod pîçidenest³

Ey Şâ'ib, [184a] bîdâr olan göze sen nevmi telḥ eyle ki, bu tarîkin kûtâh olmasının çâresi kendine şarılmağdır; yoksa uykuya şarılmağ degildir.⁴ Ya'nî her ne zamân kendini âlâyîş-i imkândan taḥîr edersen menzil-i maḳşûda vâşıl olursun, ister ise bir sâ'atde olsun. Gūyâ ḥ'âbı terk zımnında mücibât-ı gaḫleti bi'l-küllîye izâle etmeye işâret eyledi,

¹ الأُحْبَبُ فِي اللَّهِ وَ الأُبْغَضُ فِي اللَّهِ: Sevgi Allah içindir, nefret ise Allah içindir. Bir hadistir.

² Vücud meclisinde mumun erimesinden aydınlandı. Açık gönüllülerin rızkı kendi parmağını çiğnemektir.

³ Ey Sâib gece yol alan kervânın gözünde uykuyu acı yap. Bu yolun kısalığının çaresi kendi etrafında dönmektir.

⁴ Bu cümleden sonra bu beytin şerhinde yazılanlar T'de yazılmamaktadır.

zīrā nevm ile eyyām-ı ‘ömr-i kūtāh olur ammā ḥaḳīkate naẓar olunsa ‘āḳıbeti ḥayşiyetinden uzanır, ğafletine mu’āḥeze cihetinden.

GAZEL 97

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

کر نباشد حسن معنی خط زیبا هم خوش است / کر زبان کویا نباشد دست کویا هم خوش است

1. Ger ne-bāşed ḥüsn-i ma‘nī ḥaṭṭ-ı zībā hem ḥoşest/ Ger zebān-ı gūyā ne-bāşed dest-i gūyā hem ḥoşest¹

Eger ḥüsn-i ma‘nā olmaz ise ḥaṭṭ-ı zībā daḥi ḥoşdur, eger lisān-ı gūyā olmaz ise dest-i gūyā daḥi ḥoşdur. Ya‘nī ğaraż bir ḥoş şıfat taḥşil etmektir, meşelā bir ādemiñ zātında bir ma‘nevī ḥüsn-i olmaz ise ḥüsn-i ḥaṭṭa mālîk imiş; o daḥi ḥoşdur ve ṭalāḳat-ı lisāna mālîk degil imiş ammā eli söyler imiş yā ḥüsn-i ḥaṭṭ ile yā kerem ü iḥsānla yāḥūd bir ma‘rifetle o daḥi maḳbūldur u ḥoşdur. Gūyā merātib-i ḥüsn lā-yu‘addu lā-yuḥşadır ve anlardan birḳaçı tecemmü‘ etmemiş de biri bulunmuş o daḥi güzeldir ve muḥāṭara bi‘l-küllîye maḥrûm olmaḳdır.

شمع هم یاری است در هر جا نباشد آفتاب / کر دل روشن نباشد چشم بینا هم خوش است

2. Şem‘ hem yārîst der-her cā ne-bāşed āftāb/ Ger dil-i rûşen ne-bāşed çeşm-i bînā hem ḥoşest²

Güneş olmayınca şem‘ daḥi fi‘l-cümle o maḳāmda mu‘ayyendir. Eger rûşen göñül olmaz ise dīde-i bînā daḥi ḥoşdur, belki bir vechle teşekkürü ḳābil olmayan ni‘metlerdendir; ya‘nī ben evliyāu‘llāh gibi münevver ü müstebşır ḳalbe mālîk olmadım diyü te‘essüf maḳāmı degildir. Eger gözün gördüğü ḳadar ṭarîḳ-i müstaḳıme sülûk edersen bu daḥi kem ni‘met degildir, zīrā muḳābilinde zāhir ü bâṭın ‘amāsı [184b] cem‘ olmaḳ muḥāṭarası vardır.

¹ Anlam güzelliği yoksa güzel hat da hoştur. Anlaşılr dil yoksa anlaşılır el de hoştur.

² Güneşin olmadığı her yerde mum dosttur. Temiz kalp yoksa gören göz de hoştur.

طفل طبعان را تماشا عمر ضایع کردن است / چشم عبرت بین اکر باشد تماشا هم خوش است

3. Tıfl-ṭab‘ān-rā temāšā ‘ōmr zāyi‘ kerdenest / Çeşm-i ‘ibret-bīn eger bāşed temāšā hem hoşest¹

Tıfl-ṭab‘ānāne temāşāya meşğūl olmak ‘ōmrü zāyi‘ etmekdir, belki bu cihetden temāşānīn bi’l-muṭābaḳa ma‘nāsı ziyā‘-ı ‘ōmr demekdir. Eger ‘ibret görücü göz olur ise temāşā daḳı hoşdur, zīrā perde-i zāhirde taşarrufāt-ı ism-i bāṭın nümāyān olup ehline nisbet efḳal ‘ibādet olur ve hem *ḳul sīrū fī’l-arzı fe’n-zurū²*, *ḳuli’n-zurū māzā fī’s-semāvātı ve’l-‘arz³* nuşūşunuñ evāmīr-i ‘ibret mazāhirine imtişāl u isti‘dādına göre şadefçe-i derūnī cevāhir-i i‘tibārdan mālāmāl olur ve eger bir ādem bu tarīḳa şarf-ı himmet etse meczūb olmanīn aḳreb ṭuruḳlarındandır.

چند باشی همچو خون مرده در یک جا کره / با غزالان چند روزی سیر صحرا هم خوش است

4. Çend bāşī hem-çū ḥūn-ı mürde der-yek cā girih/ Bā-gazālān çend rūzī seyr-i şahrā hem hoşest⁴

Uyuşmuş kan gibi niçe bir ceryāndan ḥālī bir yerde ‘uḳde olursuñ, birkaç gün gazāller ile seyr-i şahrā daḳı hoşdur; ya‘nī ḥūn-ı mürde şıfatında iken eger maḥalline refāḳat mümkün olur ise nāfe gibi ‘azīz ü muḥterem olup necāset-i ṭabī‘atden dūr olmak mümkündür.

نیست دلگیری ز کوه بیستون فرهاد را / عشق چون مشاطه کردد سنک خارا هم خوش است

5. Nīst dil-gīrī zi-kūh-ı Bīsütūn Ferhād-rā/ ‘Aşḳ çūn meşşāte gerded seng-i ḥārā hem hoşest⁵

Kūh-ı Bī-sütūnuñ şalābetinden Ferhād’ın dil-girlihi vü kederi yoḳdur, zīrā meşşāta ‘aşḳ olunca seng-i ḥārāda nuḳūş-ı şīrīnler taşvīr edip taşı ‘aşıḳa hażm etdirir ve çeşm-i i‘tibārında hoş gösterir, hemān hüner ‘aşḳı taḥşīl etmededir.

¹ Çocuk huyluları izlemek ömrü boşuna harcamaktır. Der alan göz olsa izlemek de hoştur.

² قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا De ki: “Yeryüzünde dolaşın da, görün.” Kur’an, 27. Sure, 69. Ayet.

³ قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ De ki: “Bir bakın da görün, göklerde ve yerde neler var?” Kur’an, 10. Sure, 101. Ayet.

⁴ Ölü kan gibi bir yerde düğümlenmişsen ceylanlarla birkaç gün çölü gezmek de hoştur.

⁵ Ferhād’ın Bisütūn dağından kalp kırıklığı yoktur. Aşḳ kuaför gibi olur, sert taş da hoştur.

در مذاق قدردانان قهر کم از لطف نیست / کل اکر بر سر نباشد خار در پا هم خوش است

6. Der-mezāk-ı ƣadr-dānān ƣahr kem ez-lütf nīst/ Gül eger der-ser ne-bāşed ħār-ı der-pā hem hoşest¹

Ƙadr-dānların mezākında ƣahr luţfundan kem degildir, eger başda gül olmaz ise ayağda diken daĥi hoşdur. Ya ‘nī ma ‘rifet tenekkürāt-i tecelliden āgāh olup [185a] iltifāt-ı ‘ālem-i ğaybı bu gülşende fehm etmektir, meşelā cemālden bir eşere mazhar olunmamış celālden olan eşer daĥi hoşdur. Belki, cihet-i evleviyeti aġlebdir eger erbāb-ı başiretden bulunur ise; zīrā iltifāt-ı cemāl müddetinde ħıfz-ı edeb müşkildir ve mekr ü istidrāc-ı levāyıĥı ġāyet ħafīdir ammā celālda bu ħavflar ber-ţarafdır. Beyt:

“İzā kāneti’l-ekvānū āşāru fi’lihā/ Nuġlū tecellet fī’ d-devā’i ve fī-‘d-dā’i”²

Ya ‘nī ekvān u kā’ināt esmānīn fi’liniñ āşarı ise biz deriz ki, devāda da derdde de tecellī edip ħubb-ı zühür sebebiyle kendini ‘ibādete bildirdi, te’emmüle şāyestedir.

شسته رویان نیز می شویند گاه از دل غبار/ نوخطی هر جا نباشد روی زیبا هم خوش است

7. Şüste-rüyān nīz mī-şüyend gāh ez-dil ġubār/ Nev-ĥattī her cā ne-bāşed rüy-ı zībā hem hoşest³

Yüzü yunmuşlar daĥi gāhice gönülde ġubārı ġusl ederler, her yerde ki, nev-ĥat olmaya sāde vü zībā yüz daĥi hoşdur. Bu beytinde bir daĥıĥ ma’nāya işāret ƣaşd etdiġiçün mazmūn-ı nāĥış görünür ammā tamāmdır. Merĥūm uşul-i ƣavmdan bir mes’eleye işāret eyledi ve mefhūm budur ki, her kim bir fi’li terk etse o fi’l metrūkda te’şir eder; meşelā evliyāu’llāh icrā-yı shevātların bi’l-külliyeye terk edince o shevātından birine muĥtāc, kimesneyi nā’il etmeye ƣādir olurlar. Kerāmet olmağ üzere Şā’ib-i merĥūm bu mazmūnu elif ƣāfiyesinde başƣa libāsda edā etmişdir, meālī budur ki, ħalkıñ türbe-i evliyāu’llāhda maţlabların bulmasına sebep eyyām-ı ħayātında o velī o maţlabı

¹ Değer bilenlerin damağında küsmek iyilikten az değildir. Gül başta değilse ayaktaki diken de hoştur.

² اذا كانت الاكوان اثار فعلها /بقول تجلت في الدوا و في الدا Şayet kainat onun işinin sonucu ise deriz ki, dertte de dermanda da ortaya çıktı.

³ Yüzünü yıkamış olanlar da bazen gönüllerinden tozu alırlar. Yeni hatlık her nerede yoksa güzel yüz de hoştur.

terk etdigidir. Hālā maẓmūn beytde daḥi yüzü yavıtmıŝ dil-ber daḥi gāhıce göñüldeñ ğubārı ğusl eder, buyurdu; ya ‘nī kâ’ide etmemek idi. Zırā kendi yüzünü ğuslu terk etmedi ki, kerāmet vechi üzere āḥırde icrā eyleye. Lākin bu ğusl kendi fi’li olmadıĝına bināen ba’zı kerre eder ammā nev-ḥaṭ; meşelā tırāŝ ile yüzünü yumaĝa kâdir iken [185b] etmediĝi için ḥalkıñ göñlünden ğubārı ğusla her dem kâdir olur ve bu kudreti ‘âdetā nev-ḥaṭlar tāzeler gibi ḥalkdan çokluk teneffür etmeyip herkesle ülfet etdiklerine binā eyledi. Bu ḥaḳıriñ Fırse intisābı ehliinden taḥşil edip erbābı ile çok görüŝmeden degildir ve ḥattā Şā’ib’i ve Őevket’i ve ĝayrı devāvīn-i Fırŝūñ birini üstāddan görmüŝ degilim, faḳat kıırā’et vechi üzere taḥşilimiz ğülistānıñ bi-tamāmıhi ŝām-ı ŝerīfde oĝudum ve Būstān’dan iki cüz’ miĝdārı ve Hāfız’dan yigirmi beŝ ĝazel istifāde tarīḳiyle nā’il olduĝumuz budur, kıyāmete dek nūsaḥ-ı müte‘addidede meŝtūr olacaĝ kızbi kabül etmem; murādım mevlā-yı müte‘ālīñ ni‘metin taḥdīŝidir. Hālā terceme etdigimiz beytde erbābına ma’lūm olur ki, bu bābda maẓāmīn-i āşinā olmaĝ sihr-i ḥelāl rütbelerine vāşıldır; El-ḥamdüli’llāhi Rabbi’l-‘ālemīn.

بر تو از بی لنگری دریای پرشورست خاک / ورنه هر کس دل به دریا کرد دریا هم خوش است

8. Ber-tū ezbī-lengerī deryā-yı pür-ŝūr est ḥāk/ Verne herkes dil be-deryā kerd deryā hem ḥoŝest¹

Seniñ ḥaḳkıñda temkīnsizlikden ‘ālem-i ḥāk, baḥr-ı pür-tūfāndır yoĝsa her kim göñlünü deryāya verse deryā daḥi ḥoŝdur; ya ‘nī sen mutaŝarrıf-ı ḥaḳıḳatden yalnız semā’a kanā’at edip müŝāhede-i āŝār tarīḳine ‘ilmü’l-yaḳīn sülūk etmediginden evzā’-ı ‘ālemi baḥr-ı pür-tūfān ve ḥarekātını muḥtelife vü nā-ḳesbān görürsün yoĝsa bir ehline muḳārın olup bir miĝdār esrāra vāḳıf olsañ lenger-i ḳalbi muḥīṭ-i esmāya ilḳā edip limānı tūfānda müŝāhede edersin.

کر چه دارد نوبهار حسن او جوش دگر / برکریزان دل صد پاره ما هم خوش است

9. Gerḳi dāred nev-bahār ḥüsn-i ū cūŝ-ı diger/ Berg-rızān-i dil-i ŝad pāre-i mā hem ḥoŝest²

¹ Senin için çapasız olmaktan dalgalı deniz topaktır yoksa herkes denize gönül verdi, deniz de hoştur.

² Her ne kadar onun yeni bahar güzelliĝi başka coŝmaksa bizim yüz parça olan gönlümüzün yaprak dökümü de hoştur.

Egerçi o dil-berîñ nev-bahâr hüsni başka cûşa mâlikdir ammâ bizim şad pâre olan gönlümüzüñ hazânı dañi hoşdur, ya'nî [186a] evrâk-ı şehevâtı döküp taraf taraf âh-ı serd-i te'essüflerin bâğ-ı sinemizde vezân olması bir hâlet-i muharrikeden hâlî degildir.

دیده یوسف شناسی نیست در مصر وجود / ورنه با این تیرکی زندان دنیا هم خوش است

10. Dîde-i Yûsuf şenâsî nîst der-Mısr-ı vücûd/ Verne bâ-în tîregî zindân-ı dünyâ hem hoşest¹

Mısr-ı vücûdda Yûsuf-şinâs göz yokdur, yoksa bu karandıklığıyla bile dünyâ zindânî dañi hoşdur. Murâdı, riyâzât u ictihâdât-ı dâr-ı teklîf zindânında erbâbına vâkı' olan tecelliyât-ı kalbiyeye işâretidir. Vâkı'â bu lezzetden mahrûm olanları hâkîkat-ı hâlde zindândadırlar.

وصل دایم می کند افسرده صائب شوق را / صحبت دریا خوش و دوری ز دریا هم خوش است

11. Vaşl-i dâ'im mî-küned efsürde Şâ'ib şevk-râ/ Şoḥbet-i deryâ hoş u dūrî zi-deryâ hem hoşest²

Ey Şâ'ib, vaşl-ı dâ'im âteş-i şevki efsürde eder; deryânîñ şoḥbetinde hoşdur ve deryâdan dūr olmak da hoşdur. Bu mazmûndan nâşî evliyâu'llâh elbette bir kâre meşğûl olurlar hattâ şevklerine kuvvet hâsıl olup terakkiye bâ'îş olmak için ve fî'l-aşl ğafletîñ vücûduna sebab-i a'zam bu ma'nâdır.

GAZEL 98

Mefâ'ilün/fe'ilâtün/Mefâ'ilün/fe'ilün

ز داغ سینه پر تیر من گلستان است / ز چشم شیرنیستان من چراغان است

1. Ze-dâğ sine-i pür-tîr-i men gülistânest/ Zi-çeşm şîr-i neyistân-ı men çirâğânest³

¹ Vücud'un Mısır'ında Yûsuf'u tanıma gözü yoktur yoksa bu karalıkla dünya hapisânesi de hoştur.

² Depresyonda olan Sâib coşku ile kalıcı kavuşma yapar. Denizden konuşmak hoş ve denizden uzak olmak da hoştur.

³ Benim ok dolu göğsüm yanıktan gül bahçesidir. Gözden benim kamışlığımın aslanın gözünden ışıktan doludur.

Dāğdan benim tîr-i beliyyât ile memlû olan sînem gülistândır, cennet-i nakd ta'bir olunan cezâ-yı a'mâliñ bāğ-ı derûnda zühûr eden şükûfeleri hayşiyetinden zîrâ şüfî a'mâliniñ derece-i kabûle resîde olduğunu albinde müşâhede eder; meşelâ şeri'atden ve 'llezîne'htedeû zâdehüm hüden¹, ve 'l-lezîne câhedû fînâ lenehdiyennehüm sübülenâ² hücec-i kıtî'aları bu da'vâlarına şühûd-ı 'âdledir ve erbâb-ı zâhire bu ma'nâyı tefhîm mümkindir. Meşelâ bir gece nefesine muhâlifet edip hezâr meşakatle teheccüde 'azîmet ve bu niyet-i şâlihâyı kendü ile mevlâsı beyninde icrâ etse ikinci gece *le-nehdiyennehüm sübülenâ* va'desinden hûlûşuna göre imdâd-ı bâtımlı zühûr edip [186b] evvelki gecede ki kadar zahmet çekmez ve giderek bir huşûş ile kuvâsına fütür gelip zann-ı gâlibim bu gece teheccüde kıyâm edemem hayâliyle yatırken vatı güldükde 'âlem-i gaybden ikâz u kıyâm vazîfesine imdâd kuvvet ihsân ederler ve bu hâlet, her hûlûşa muarin olan 'ibâdetlerde cârîdir ve mücerrebimizdir ve ikinci mışrâ'da arslân gözünden ki, dâğ-ı mezkûrdur, bizim neyestân-ı sînemiz çirâğân u pür-nürdür. Ya'nî 'ibâdât şakaya cesâret ü a'dâ-yı zâhire vü bâtıneniñ mütereddid olacaqları yollar o nûr ile hüveydâ ve def'lerine kudret hâşıldır, demek ister.

ز پاس شرم تو تن داده ام به بند لباس / وكرنه حلقه فتراك من كريبان است

2. Zi-pâs-ı şerm-i tû dil-dâdeem be-bend-i libâs/ Vegerne halka-yı fitrâk-ı men giribânest³

Senden şerm ü hayâ rütbesini hıfz için libâsla muayyed olmaya gönül vermişdir, yoksa baña nisbet menfûr olmada giribân halka-yı fitrâk maamındadır; ya'nî libâsa mütelebbis olduğum bu fikrden neş'et etmişdir. Yok su'al olunur ise ki, Rabbi'l-'âlemîn'e göre libâs olup olmamak müsâvîdir diyü cevâb budur ki, bu ma'nâdan kaç'-ı nazar mevlâ-yı müte'âl kıllarına teşrî' etdiği cihetden tecellî eder ve ğaraż bizim kendi 'indimizde mestûr olmamızdır ve bu bâbda birkaç mü'min bir 'abdıñ haında şalâhla şehâdet etseler Rabbü'l-âlemîn o 'abde şulehâ mu'amelesin edip haikat hâline nazar etmez diyü tahrîr erdikleri kâfidir ve bir âdem tahâret-i kâmile üzereyim diyü (vat-ı)⁴ namâzı edâ etse ma'a-hazâ âb-desti olmamış olsa o namâz mabûl-i dergâh-ı bî-niyâzdır. Murâdım bu

¹ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى: Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır. Kur'an, 47. Sure, 17. Ayet.

² وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا: Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kur'an, 29. Sure, 69. Ayet.

³ Senin utanmanın sıkıntısından elbisenin ipine gönül verdim yoksa benim ayrılık halkam yakadır.

⁴ Üzerinde çizgi çizilmiştir.

güne umūruñ mebnāsi ‘ibādīñ i ‘tiḳādına bağılı olduğın ifādedir ki, ḳabūlünde tereddüd cehl-i maḥzıdır (Zīrā esrār-ı şer‘iye i ‘tiḳādātındır, yoksa mu‘taḳadātın degildir).

دلی که نقش تعلق به خود نمی گیرد / اگر به دست فتد خاتم سلیمان است

3. Dilī ki naḳş-ı ta‘alluḳ [187a] be-ḥod nemī-gīred/ Eger be-dest füted ḥātem-i Süleymānest¹

Bir gönül ki, naḳş-ı ta‘alluḳ ḳabūl etmeye eger ele girer ise ḥātem-i Süleymān’dır. İns ü cinni ve cemī‘-ı kā’inātı teşḥīre ḳādirdir, zīrā bu şıfatda olan ḳalbe elbette tecellī vāḳı‘ olup ḥalḳıñ ‘alāḳa etdiğı ma‘şūḳāt-ı fāniyenīñ cümlesi aña ‘aşıḳ olacağında şübhe yokdur ve Rabbi’l-‘ālemīn’iñ ‘avām-ı nāsdan ba‘zıḳullarınıñ bu ma‘nādan ḥişşe-i vāfireleri vardır.

بیاله ای که ترا و رهند از هستی / اگر به هر دو جهان می دهند ارزان است

4. Piyāleī ki tu‘rā vā-rehāned ez-hesti/ Eger behr-i dü cihān mī-dehend erzānest²

Bir piyāle ki, seni varlıḳdan ḥalāş eyleye; eger iki cihānla verirler ise o vücūddur. Ya‘nī kendi varlığıñdan ḥalāşa bā‘iş olur. Bir ḥālet her ne olur ise olsun behāsına iki ‘ālemi verip ölsen müft ölmüş olursun. Ḳaldı ki, varlıḳdan ḥalāş olmanıñ bir ‘Alāmeti var mıdır ki? Cüz‘i daḥi vāḳı‘ olur ise o ‘Alāmetle ma‘lūm ola, ni‘amşūretde ḥayy ma‘nāda meyyit olmaḳdır; meşelā bir ādem meyyite sebb etse muḳābilinde bir cevāb işitmez yāḥūd istihzā etse kezālik ḥāşılı envā‘-ı ḥaḳāret ḥaḳḳında cihet-i ḥalḳdan zuhūr etse meyyit gibi andan redd ü ḳabūle dā‘ir bir kelām zuhūr etmez ve bu ‘ālem-i kevn ü fesādda her bir şerr ü fitneniñ mebdē‘i varlıḳdan kibrden zuhūr eder, yoksa yerdeki yüzü başmazlar kim mażmūn degildir ve ḥalḳıñ merātibi ‘indi’llāh bu rütbede herkesiñ ḥişşesi ḳadardır, taşdıḳ etmeyen aḥlāḳ enbiyāya naḳar etsin ve ḥüsn-i ḳann olunan kimselerin ḥalḳa mu‘āmelelerin görsün iştibāhi ḳalmaz.

درین بساط چراغی که از نسیم فنا / به جان خویش نلرزد چراغ ایمان است

¹ Bağılılık rolü kendine almayan gönül ele düşerse Süleyman’ın yüzüğüdür.

² Seni varlıktan çıkartan o kadehi eğer iki dünya için veriyorsa ucuzdur.

5. Der'in besāt çirāgī ki ez-nesīm-i fenā/ Be-cān-ı h'ış ne-lerzed çirāg-ı 'irfānest¹

Bu yeryüzünde bir çirāg ki, nesīm-i fenādan kendi cānına titremez, çirāg-ı 'irfāndır. E'imme-i muḥakkākīn [187b] ittifāk etdiler ki, ma'rifet selb olmaz ammā ba'z eşhāşdan ki, şüret-i selb rivāyet olunur. Ḥaḳīkat-ı ma'rifete mālīk olmamışdır ve cihet-i şeri'atden bu da'vāya şāhid imān ḳalbe dāhil olduğdan soñra çıkmaz haber şahīḥdir, zīrā duḥuldan soñra ḥurūcu taşavvur olunmaz. Bu beytiñ cāmi' olduğu esrār ḳatı çokdur. Bu ḳadarca rü's-i kelām ehline sermāyelik eder ve merḥūmuñ ekşer-i ebyātınıñ her biri birer risāleye müsta'id, tül-i kelām iḳtizā eder. Nizā'lı mes'elelerdir eger istikşā ḳaydında olursa vaḳt u ḥālīñ taḥammülü yoḳdur. Hemān faḳīr 'indimde bulunan vücūh-ı Şā'ib'e işāret edip telmīlin muḳāla'a buyuran ihvān-ı şafānıñ isti'dādlarına ḥavāle etmişimdir. Eger ba'z maḥalllerde ḥaḫāmız vāḳı' olur ise kenārına taşḫīḥ buyururlar.

شکسته دل نتوان کرد خردسالان را / وکرنه شهر به دیوانه تو زندان است

6. Şikeste-dil ne-tevān kerd ḥord-sālān-rā/ Vegerne şehr be-dīvāne-i tū zindānest²

İtfāli münkesirü'l-ḥāḫır etmek güçdür, yoḳsa seniñ dīvāne ki, şehr-i zindāndır. Bir sā'at aḳdem şahrāya cān atmaḳ muḳarrer idi, ya'nī dīvāne iken efrād-ı vücūduñ şıḡārına bu ri'āyeti iltizām eden ḳıyās eyle ki, kibārına ne mu'āmele eder, 'āḳıl iseñ ḫişşe al.

کرفته است غم آب و دانه روی زمین / ز فکر رزق جهان یک دل پریشان است

7. Girifte est ḡam-ı āb u dāne rüy-ı zemīn/ Ze-fikr-i rızḳ-ı cihān yek dil perişānest³

Āb u dāne ḡamı yeryüzünü ihāḫa edip herkes bu endīşe ile ser-gerdān olmuşdur, rızḳ fikrinden cihān bir perişān göñüldür; ya'nī bu fikr cihet-i cāmi'a taḫyyül olunca yeryüzünde olanlarıñ cümlesine bir ḳalb-i perişān tesmiye etmek ḳābildir.

کباب سوخته را اشک نیست حیرانم / که چون ز خون دل من جهان گلستان است

8. Kebāb-ı sūḫte-rā eşḳ nīst ḫayrānem/ Ki çūn zi-ḫūn-ı dil-i men cihān gülistānest⁴

¹ Bu yeryüzünde yokluk rüzgârından bir kandil kendi canıyla titremez irfân kandilidir.

² Yaşı küçük olanların gönlünü kıramazsın yoksa şehir senin deline hapishanedir.

³ Yeryüzünde su ve tohumun gamını almıştır. Dünyanın rızkının fikrinden bir gönlü perişândır.

⁴ Yanmış kebabın gözyaşı yok, hayretdeyim. Benim gönlümün kanından cihân gül bahçesidir.

Yanmış kebâbın ruḫûbeti olmaz, hayretdeyim ki, gönlüm kanından cihâna keyfiyetle [188a] pür-hündür. Bu maẓmûn kendine nisbet mulâhaza olunmak gerek, zîrâ müflis ‘âlemi cümle müflis bilip ve mesrûr olanlar cümle halkı mesrûr bilirler. Merhûm daḫi ta ‘accüb eder ki, benim gönlüm âteş ‘aşkla yanıp ruḫûbet ü hündan kendinde eşer kalmadı; bundan sonra benim cümle cihâmı hûn-ı derûnumdan gülistân olmuş, müşâhede etdiğimiñ vechi nedir? Murâdı eş‘âr-ı âb-dârına derc eyledi ki, maẓâmîn-i renginleridir.

به چرب نرمی دشمن مرو ز ره صائب / که دام مکر درین خاک نرم پنهان است

9. Be-çerb ü nermî-i düşmen me-rev zi-reh Şâ’ib/ Ki dâm-ı mekr der’in hâk-ı nerm pinhânest¹

Ey Şâ’ib, düşmeniñ mülâyemetinden nâşî tarîk-i ihtiyâtdan çıkma; zîrâ dâm-ı mekr bu mülâyim türâbda pinhândır. Belki mülâyemeti vaktinde ihtiyâtı ziyâdece kullanmak ‘aqla akrebdir.

GAZEL 99

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

هر که در دریای هستی دامن دل را گرفت / بی تردد موجه اش دامن ساحل را گرفت

1. Herke der-deryâ-yı hestî dâmen-i dil-râ girift/ Bî-keşâkeş mevceş dâmân-ı sâhil-râ girift²

Her kim deryâ-yı vücûdda dâmen-i kalbi tutdu ise keşâkeşsiz anıñ mevce-i zâtı dâmen-i sâhili buldu, zîrâ maẓhar-ı vücûd-ı haḫîkî kalbdır. Bir kimse evzâ‘-ı muhtelif-i vücûd-ı ‘âriyetden igmâz edip ‘âlem-i kalbîñ esrâr u cem‘iyetine te’emmül ü tefekkürde olsa cümleniñ sırrını anda bulup müşkilâtı bilâ-tereddüd hâll olacağında şübhe yokdur, belki kuvvet-i zekâ ile nazara-ı şâniyeye hâcet kalmaz. Ser-rişte budur, yürüyebilirsiniz; senden ma‘rifetli cānbâz bulunmaz.

¹ Ey Sâib düşmanın tatlı görünmesinden yoldan çıkma çünkü hile tuzağı bu yumuşak toprakta gizlidir.

² Varlık denizinde gönül eteğini alan her kimse kavgasız onun dalgası kıyının eteğini aldı.

کوه تمکین بر نمی آید به دست انداز شوق / جذبه مجنون عنان از دست محمل را گرفت

2. Kūh-ı temkīn bernemī-āyed be-dest-endāz-ı şevk/ Cezbe-i Mecnūn ‘inān ez-dest-i maḥmil-rā girift¹

Kūh-ı temkīn şevk eliniñ atmasına taḥammül edemez, Mecnūn’uñ cezbesi miḥaffeniñ elinden ‘inānı aldı. Murādı kışşalarda Leylā bir tarafta sefer eşnasında nāqası yoldan çıkıp Mecnūn’uñ olduğı maḥalle gelip mülākātlarının keyfiyet-i bātınasın izhārdır ya’nī ‘āşıkıñ şevki rütbe-i kemāle erişdikde [188b] ma’sūkuñ vaqarı aña muqābele edemeyip elbette inkiyād ḥāşıl olur. Bu maẓmūn herkesde zūhūr etmededir, lākin kimse sırtına muqayyed olmaz; meşelā me’kūlāt u meşrūbāt ve melbūsāt dan birine derūnī ‘alāka ve şevk-i zā’id ḥāşıl olduğı hilālde bir maẓinne olunmayan cihetden zūhūr eder ki, ‘uḫalā müteḥayyir olurlar. Nefsimizde ve ğayrīde gördüğümüz katı çokdur ve diḳkat olursa ekşeriyā bu şevk-i maḳdem-i maṭlabdan beşāret maḳāmına kâ’im olup kemāl-i şartıyla nādīr taḥallūf eder.

سرکشان را عشق می سازد به افسون چرب نرم / زیر پر پروانه آخر شمع محفل را گرفت

3. Ser-keşān-rā ‘aşk mī-sāzed be-efsūn çerb ü nerm/ Zīr-i per pervāne āḫir şem ‘-i maḥfil-rā girift²

Ser-keşleri ‘aşk efsūn u ḫīle ile mülāyim eder, maḥall-i i ‘tibārdır ki, pervāne şem ‘ maḥfili āḫirü’l-emr ḳanadı altına aldı.³ Bu ma’nāyı şūret-i iltihābından taşavvur eyledi, zīrā pervāneniñ bir ğarīb yanması vardır; lākin ḫātıra gelmesin ki, ḳanadı altına aldı ammā kendi daḫi telef oldu diyü zīrā bu i’tirāz, cehl-i maḫzır ki, fenāsız vişāl muḫāl ender-muḫāldır ve bu mişāl ile bir fā’ide-i ‘azīmeye işāret eyledi ki, vāḳıf olanlar yanarlar.

قطره خونی شد از دست نکارینش چکید / بس که از دستم به ناز آن نازنین دل را گرفت

¹ Ağır başlılık dağı heyecan elinin atmasına dayanamaz. Mecnūn’un cezbesi yürüyen tahatanın elinden dizgini aldı.

² Baş kaldıranları büyü ile aşk yumuşatır. Kelebek sonunda meclisin mumunu kanadının altına aldı.

³ Ser-keşleri ‘aşk efsūn u ḫīle ile mülāyim eder, maḥall-i i ‘tibārdır ki, pervāne şem ‘ maḥfili āḫirü’l-emr ḳanadı altına aldı S: Ser-keşleri ‘aşk efsūn ile mülāyim eder, maḥall-ii ‘tibār budur ki, āḫirü’l-emr şem ‘ gibi bir ser-keşi pervāne ḳanadı altına aldı T

4. Kaṭre-i ḥūnī şūd ez-dest-i nigārīneş çekīd/ Bes ki ez-destem niyāz-ı ān nāzenīn dil-rā girift¹

O nāzenīn benim elimden ḳalbimi öyle bir keşret-i nāz ile aldı ki, göñlüm bir kaṭre ḳan olup dest-i nigārīninden ḳamladı; ya'nī elinde durmaya isti'dād bulunmadı.

پیش عاشق جان ندارد قدر ورنه می توان / از نگاه عجز تیغ از دست قاتل را گرفت

5. Pīş-i 'āşık cān ne-dāred ḳadr verne mī-tevān/ Ez-nigāh-ı 'acַz tīğ ez-dest-i ḳātil-rā girift²

'Aşıkıñ 'indinde cānıñ ḳadr u ḳıymeti yoḳdur, yoḳsa ḳātil elinden kılıcı nigāh-ı 'acַz ile almaḳ ve ḳalbinden ḫalāş olmaḳ mümkündür. Murādı 'ācizāne nazarıñ te'shīrinde mübālağadır ve fi'l-ḫaḳīka ba'zı[189a] derdmend anıñ muḫtāc oldukları kimesneye kemāl-i 'acַzın izḫār ḳaşdıyla bir nazarı vardır ki, taḫammül olunmaḳ bir vechle ḳābil degildir. Lākin bu nigāh-ı 'acַzı idrāk edene göre demektir.

دست کوتاه مرا شد تخته مشق امید / شانه تا دامان آن مشکین سلاسل را گرفت

6. Dest-i kūtāh me'rā şūd taḫta-yı meşḳ-i ümīd/ Şāne tā-dāmān-ı ān müşḳīn selāsīl-rā girift³

Bizim dest-i kūtāhımıza taḫta-yı meşḳ-i ümīd oldu, şāne o müşḳīn selāsīliñ dāmānını tutuldan beri; ya'nī kūtāh destlik 'unvānında şāneye müşāreketimiz cihetinden anıñ vuşlatı bizim ümīdimiziñ müzdād olmasın müstelzem olup vuşulda ve 'adem-i vuşulda derāz dest ile kūtāh destiñ bir āḫir ma'nāya istinādı olduğın fehm eyledik.

اینقدر تمهید در تسخیر ما در کار نیست / از نگاهی می توان از دست ما دل را گرفت

7. İn ḳadr temhīd der-teshīr-i mā der-kār nīst/ Bā-nigāh-ı mī-tevān ez-dest-i mā dil-rā girift⁴

¹ Kanlı damla olup güzel elinden döktü, elimden o sevgilinin ihtiyacı gönü aldı.

² Aşığın yanında canın değeri yoktur yoksa çaresiz bakışla kılıcı katilin elinden aldı.

³ Tarak o misk kokulu zincirin eteğini tutulduğundan beri kısa el benim umut yazısının tahtası oldu.

⁴ Bizi elde etmek için bu kadar ayarlamak yoktur, bir bakışla bizim elimizden gönül alınabilir.

Bu kadar temhîd ü cüyüş hüsnü bizim teşhîrimiz için te'yide hâcet yokdur, bir nazâr ile bizim elimizden mâ-melekimiz olan gönül olmağ mümkündür.

Eyle baña bir nazârı, zabt edegör mâ-ğazârı/ Ğayn eden elbetde çeker, bey' ü şirâda zararı¹

طاعتی بالاتر از دلجویی درویش نیست / دست خود بوسید هر کس دست سایل را گرفت

8. Tâ'atı bālâter ez-dil-cüyî-i dervîş nîst/ Dest-i ħod būsîd herkes dest-i sâ'il-râ girift²

Fağîriñ gönülünü ele almağdan a'lâ bir tâ'at yokdur, her kim dest-i sâ'ili tutup ihsân eder ise mükâfâtın müşâhede edende kendi elini öper ki, ne güzel elem var imiş diyü. Dest-i ħod būsîden ıstîlâğdır, bir mağâmda ki, bir âdem şan'atin gâyet istihsân eyleye.

مفت شیطانند غفلت پیشکان روزکار / سک به آسانی تواند صید غافل را گرفت

9. Müft şeytânend ğaflet-pîşegân-ı rûzgâr/ Seg be-âsânî tevâned şayd-ı ğâfil-râ girift³

Ğaflet-pîşeleri şeytânîñ müfti vü bād-ı havâsıdır, izlâllarında zahmet çekmez; zîrâ tâzî [189b] ğâfili olan şaydı kolay tutar. Murâdı *ve men ya'şu 'an zikri'r-rahmane nuqayyîz lehü şeytânen fe-hüve lehü karîm*⁴ mefhûmuna işâretidir, ya'nî rahne-i ğaflet olmadıkça şeytân, beyt-i kalbe yol bulamaz ve hağîkatde ezkâr u evrâdîñ her bir lafzı belki her bir ħarfı bir melek-i ħâfîz mağâmındadırlar ver erbâb-ı bâtın 'aynu'l-yağîn müşâhede ederler.

غوطه در آب حیاتم داد از موج سراب / آنکه از من دامن دنیای باطل را گرفت

¹ Şârih kendi beytinden alıntı yapmaktadır.

² Dervîşin gönülünü almaktan daha yüksek bir ibâdet yoktur. Kim yoksulun elinden tutarsa kendi elini öpmüş olur.

³ Devrin ğaflette olanları tamamen şeytandırlar, Köpek kolaylıkla ğâfilin avını alabilir.

⁴ وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ Allah'ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşıdır. Kur'an, 43. Sure, 36. Ayet.

10. Ğavṭa der-āb-ı ḥayātem dād ez-mevc-i serāb/ Ān ke ez-men dāmen-i dünyā-yı bāṭıl-rā girift¹

Mevc-i serābdan baña āb-ı ḥayātda dalgā ururdu, ol kimse ki, benden dünyā-yı bāṭılıñ dāmenini aldı; ya'nī bu serāb-numāy-yı fānī şemerātından 'indimde ḥāşıl olanı her kim benden aldı ise o serābdan beni taḥlīş edip beni āb-ı ḥayāt içine atdı.

در طلب سستی مکن صائب که از صدق طلب / دست من در آستین دامن منزل را گرفت

11. Der-ṭaleb süstī me-kün Şā'ib ki ez-şıdḳ-ı ṭaleb/ Dest-i men der-āstīn dāmān-ı menzil-rā girift²

Ey Şā'ib ṭalebde za'iflik etme ki, şıdḳ-ı ṭalebden benim elim āstīn içinde dāmān-ı menzili tutdu. Vāḳı'ā şıdḳ-ı teveccüh gāhice rütbesine göre on yıllık sülük maḳāmına ḳā'im olup fi'l-hāl āşār-ı envār vuşul-ı nāşiye-i ḥālinden zuhūr eder ve tezkire-i evliyālarda şadāḳatla ṭarīḳe duḥūl etdiği gün kendülerden ḥavāriḳ-ı 'ādāt zuhūr etmiş evliyālar ḳatı çoḳdurlar ve meṭālib-i uḥrāda daḫi şadāḳatıñ te'şiri müşāhiddir.

GAZEL 100

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

دل رمیده ما را صدای پا سنک است / بر آبکینه ما نقش آشنا سنک است

1. Dil-i remīde-i mā-rā şadā-yı pā sengest/ Ber-ābgīne-i mā naḳş-ı āşinā sengest³

Bizim mā-sivādan nefret etmiş gönlümüze ayak şadāsı taşdır, bizim āyīnemize naḳş-ı āşinā taşdır; ya'nī kendi ḥāline meşgul peygüle-i 'üzletde olanlarıñ ḳulağına şadā-yı ḳadem-i züvvār taş mu'āmelesin edip münkesir [190a] u perākende eder ve āyine gibi şāf olan ḳulūblarına āşināların 'aksı vu naḳşı yine böylecedir. Şüretler ḳanda ḳaldı ve şadā-yı pāy-ı ta'bīrine naḳş-ı āşinā edāsın muḳābil zıkr etmesinden murādı elbette ziyārete gelenler ḡālibā āşinā oldukları cihetindedir.

¹ O kişi ki benden bāṭıl dünyanın eteğini aldı yalgın dalgasından hayat suyuma dalga vurdu.

² Ey Sâib taleb etmede zayıflık yapma çünkü talepteki dürüstlükten benim elim kolda hedefin eteğini aldı.

³ Bizim ürkmüş gönlümüzün ayak sesi taşdır. Bizim aynamıza tanıdığın resmi taşdır.

چه شد که باد مخالف ندارد این دریا / که هر نفس زدنی بر حباب ما سنک است

2. Çi şüd ki bād-ı muhālifet ne-dāred īn deryā/ Ki her nefes ki zenī ber-ḥabāb-ı mā sengest¹

Ne oldu ki, bu deryā-yı vücūd bād-ı muhālif tutmaz. Zīrā her nefes ki urursun bizim ḥabābıma taşdır. Ya ‘nī taqlīd cihetinden deryā-yı vücūdda bād-ı muhālif olmadığın bilmeniñ bir şemeresi yoğdur. Ğaraž semt-i selāmeti taleb etmektir, meşelā insānıñ kendi nefesi ḥabāb gibi olan ḳalbine taşdır. Cem‘iyyetin perīşān eder, zīrā ḥavātırın vürüdu nefesle olunca hem teneffüs ve hem taharrüz māni‘atu‘l-cem‘ şüretinde bir müşkil ma‘nā olup āḥirleriñ şoḥbeti bād-ı muhālifden eşna‘ olacağında şübhe yoğdur, murādı ḥıfz-ı ḥālet-i ḳalbiñ ‘usretinde mübālağadır.

به بوی سوختگان مغز ما می شود بیدار / اگر چه همچو شرر خوابگاه ما سنک است

3. Be-būy-ı sūhtegān mağz-ı mā şevved bīdār/ Egerçi hem-çū şerer cāygāh-ı mā sengest²

Egerçi şerer gibi bizim ḥābgāhımız taş olur ise de sūhtegānıñ rāyḥasıyla bizim beynimiz bīdār olup ḥasebe‘l-imbkān dest-gīrlıkde ḡaflet etmeyiz. Bu mażmūn sūhte lafzından rūşen olur, zīrā ḳav demektir ki, şerer münāsebetiyle īrād eyledi.

چنان شده است ز سودا مرا دماغ ضعیف / که داغ بر سر بی مغزم آسیا سنک است

4. Çünān şüde est zi-sevdā me‘rā dimāğ za‘īf/ Ki dāğ ber-ser-i bī-mağzem āsiyā sengest³

Benim sevdādan dimāğım öyle za‘īf olmuşdur ki, benim bī-mağz olan başımda dāğ degirmen taşdır. Ya ‘nī o ḳadar şıḳlet verir, dāğın hey‘et ü cirri ḥasebiyle īrād eyledi ve hem erbāb-ı sevdānıñ mizācılarında ḳuvve-i vāhimeniñ ‘ažim salṫanatı vardır.

¹ Ne oldu ki bu denizin muhālif rügarı yoktur çünkü her aldığı nefes benim hava kabarcığıma taşdır.

² Yanmışların kokusu bizim beynimiz uyanmış olur. Her ne kadar kıvılcım gibi bizim yerimiz taşdır.

³ Sevdadan benim beynim o kadar zayıflamış ki, beyinsiz başıma yanık degirmen taşdır.

امید صبح سعادت چنان کداخت مرا / که استخوان مرا سایه هما سنک است

5. Ümîd-i şubḥ-ı sa'âdet çünân güdâht me'râ/ Ki üstüh'ân me'râ sâye-i hümâ sengest¹

Şubḥ-ı sa'âdet ümîdi beni [190b] öyle eritdi ki, benim üstüh'ânım üzere hümânîñ sâyesi taşdır; ya'nî sâye-i hümâ bâ'ış-i sa'âdet iken keşret-i za'fımdan aña daḥi taḥammülüm kalmadı, demekdir. Güyâ ümîd-i şubḥ-ı sa'âdetde taḥşil etdigim za'îfi yine pertev-i şubḥ sa'âdet ile kuvvete tebdil edip murâdım bu sa'âdetden 'âlem-i nûra müte'allik olan sa'âdeti tedârikdir demek ister, zîrâ sâye-i hümâda olan sa'âdet dünyâya müte'allik olup maḥlabîñ ğayrı ve bâ'ış-i şıḳletdir.

شکستگی است زبان سؤال را پر و بال / وکرنه کاسه دریوزه را سزا سنک است

6. Şikestegîst zebân-ı su'âl-râ per ü bâl/ Vegerne kâse-i deryûze-râ sezâ sengest²

Zebân-ı su'âlîñ per ü bâli ve bâ'ış-i revâc u iḳbâli inkisâr u zilletdir, yoksa kâse-i deryûzeyeye lâyık olan ihsân taşdır; ya'nî ḥalkıñ fuḳarâya rağbeti izhâr-ı meskenet ü zilletdir. Kaldı ki, bu şıfat bulunmadıktan sonra kâse-i deryûzeyi taş ile o şıfata ḳomâḳ vâcibdir.

مكن شكستگی خود به بیغمان اظهار / که مومیایی این قوم بی حیا سنک است

7. Me-kün şikestegî-i ḥod bebî-ġamân izhâr/ Ki mûmyâyî-i in ḳavm-ı bî-ḥayâ sengest³

Ġamsızlara inkisârîñi izhâr etme, zîrâ bu ḳavm-ı bî-ḥayâñiñ mûmyâsı taşdır. Ya'nî merḥumdan bu naşîhatdır ki, bir hem-derd bulmadıḳça derdiñi izhâr etme. Zîrâ dermân taleb eder iken derdiñ artar ve herkes ḥâline göre elbette bu belâya uğramışdır. Ḥattâ bu ḥaḳîr, marâz-ı 'iyâle mübtelâ olduĝum cihetden mezâclarına şü içmek çendân münâsib degil iken benim de mezâcıma şuyûñ iḳtizâsı vaḳtinde ister ise bir ḥîle ile şü vermeniñ fikrine meşĝül olup bâ-mâ'-i muḳaṭtar bâ-mâ'-i mu'tedil yâ bir muvâfiḳ şerbet elbette tedârik ederim yok, ben şusuz degil isem elbette def'î ṭarafına meyl edip hiç olmaz ise bir

¹ Mutluluk sabahının umudu o kadar beni eritti ki, benim kemiğim hümanın gölgesi taşdır.

² Soru dilinin kol kanadı kırıklığıdır yoksa dilenci kasesine taş yakıştır.

³ Kendi kırıklığını gamsızlara gösterme çünkü bu hayasız topluluğun mummyası taşdır.

iki sâ‘at şabr etdirdikden şoñra içmesine râzı olurum. Bu mişâl kifâyet eder, *fe-ķasa ‘alā hazā*¹.

خمار خنده بیهوده سخت می باشد / عجب نباشد اگر کبک را غذا سنک است

8. Ĥumār-ı ĥande beyhūde saĥt mī-bāşed/ ‘Aceb ne-bāşed eger kebk-rā ġızā sengest²

[191a] Beyhūde ĥandeniñ ĥumārı ĥatı olur, eger kebk-iñ ġıdāsı taş olur ise ‘aceb degildir; zīrā beyhūde zıĥka mübtelādır ve ekşeriyā kebk-iñ ĥandesı ba‘zı elden taş atmaya meşķi olanlara delil olup bā‘iş-i helākı olduġu vāķı‘dır ammā bu tevcihimiz ġıdā ta‘bīrine çendān yaķışmaz ve kebk-iñ taş ile ġıdālandığı mesmū‘umuz olmamışdır, lākin merĥūmuñ edāsı vuķū‘un ihām eder ve mübālaġaya ĥaml etmek daĥi mazmūna revnaķ verir.

همان به دست کسان است چشم ما صائب / اگر چه همچو فلاخن غذای ما سنک است

9. Hemān be-dest-i kesānest çeşm-i mā Şā‘ib/ Egerçi hem-çū felāĥan ġızā-yı mā sengest³

Egerçi felāĥan gibi bizim ġıdāmız taş ise de ey Şā‘ib yine gözümüz ĥalkıñ elindedir, ya‘nī verecekleri ma‘lūmumuz iken bu mu‘āmeleden fāriġ olmayız; zīrā maraź cebellīdir. ‘İlāc ĥabūl etmez tā-ma‘rifetü’llāĥ ĥāşıl olmayınca.

GAZEL 101

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

کر بسوزد ز آتش می شرم جانان مفت ماست / کر نباشد باغبان در باغ و بوستان مفت ماست

1. Ger be-sūzed āteş-i mey şerm-i cānān müft-i māst/ Ger ne-bāşed bāġbān der-bāġ u būstān müft-i māst⁴

¹ فقس علی هذا: Bu işe karar vardı.

² Gülüşün sersemliġi boşuna zordur. Kekliġin yemeġinin taş olması şaşırılacak bir şey deġildir.

³ Ey Sâib bizim gözümüz kişilerin elindedir. Her ne kadar taş kancası gibi bizim yemeġimiz taştır.

⁴ Sevgilinin utancı şarabın ateşini yakarsa bize bedavadır. Bahçıvan baġ ve gül bahçesinde olmazsa bize bedavadır.

Müft hālā beyne'n-nās bād-ı havā ma'nāsına isti'māl olunur ki, ta'rīfden müstağnīdir; lākin maḥallerinde ma'nā-yı lāzımıyla isti'māl olunur. Maẓmūnuñ inkişāfına vesīle olmağ için hālā merḥūm bu maṭla'ında buyurur ki, eger bādeniñ āteşi cānāniñ şerm ü hayāsını yakıp izāle eder ise devlet bizimdir. Eger bāğ u büstānda bāğbān olmaz ise sa'ādet bizimdir, ya'nī ḥadīka-ı vişāliñ bāğbānı ve māni' u nigezbānı ḥayādır. Eger ḥamr ile maḥbūba bir açıklık ve vişāle dā'ir şoḥbetlere girmek cesāreti gelir ise vuşlat bize müft ü meccānen zūhūr eder. Mecāza münḥaşır bir laṭīf ma'nādır.

دسته کل راست فیض از خرمن کل بیشتر / هر قدر بندد میان را تنک جانان مفت ماست

2. Deste gül-rāst feyż ez-ḥarman-ı gül bişter/ Her ḳadar bended miyān-rā teng-i cānān müft-i māst¹

Gül-deste seniñ feyzi hem rāyihada ve hem bāğdan alıp gitmede gül-i ḥarmanından ziyādedir. Bu muḳarrer olunca cānān ne ḳadar [191b] belini pek bağlasa sa'ādet bizimdir, iki ḥālete göre.

از دم تیغ است پشت تیغ بی آزارتر / می شود هر کس که از ما روی کردان مفت ماست

3. Ez-dem-i tiğest püşt-i tiğ bi-āzārter/ Mi-şevved herkes ki ez-mā rüy-gerdān müft-i māst²

Ḳılıcıñ arḳası ağızından ehvendir, her kim bizden rüy-gerdān olup i'rāz eder ise fā'ide bizimdir. Ya'nī evā'il-i ṭarīḳde mürīd-i şādīka ḫalk ile görüşmek ḳılıc ağızında pāre pāre olmağ ḳadar zarar eder ammā ḫalkıñ i'rāzı şüretinde beşeriyet ḥasebiyle ba'zıumūrda meşakḳat çekilir ise de ḳılıç arḳasıyla dökülmeye beñzer. Be-her ḫāl selāmete aḳrebdir. Merḥūmuñ 'irfānını temāşā eyle ki, ḫalkıñ i'rāzında olan kederi ferāmūş etmedi; zīrā rütbe-i kemāle vuşūlden şoñra maḥlūḳātıñ birinden nefret etmeyip elbette şoḥbetlerine vü ülfetlerine cān u gönūlden ṭalīb olurlar ve 'āḳıbetü'l-emr cennetde ḫāl bu olsa gerekdir.

¹ Gül bükütünün feyzi gül harmanından daha fazladır. Her ne kadar sevgili belini sıkı bağlasa bize bedavadır.

² Kılıcın arkası ağızından daha az incitir. Bizden kim yüz çevirirse bize bedavadır.

می کند بیگانه دولت آشنایان را ز هم / می رسد هر کس به دولت ز آشنایان مفت ماست

4. Mī-küned bīgāne devlet āşināyān-rā zi-hem/ Mī-resed herkes be-devlet zi-āşināyān müft-i māst¹

Devlet, dünyā āşināları birbirinden bīgāne eder, āşinālardan her kim devlete erişir ise bizlere bād-ı havādır. Ya ‘nī anıñ² şöhetinden inkıtā‘ı bizler imkāmı rütbe nuķūda almak kâbil iken bir devlete erişip erince bizlere müft olmuş olur. Murādı hecvde emel-i dünyāyı mübālagadır.

دانه ما را چو کوه آب روی ما بس است / کر به کشت ما نبارد ابر احسان مفت ماست

5. Dāne zūd ez-tābe-i tefsīde bīrūn mī-cehed/ Ger şeved deryā-yı āteş deşt-i imkân müft-i māst

Dāne, kızmış taveden çābük şıçrar; eger deşt-i imkân āteşle pür olursa fā‘ide bizimdir. Ma‘lūm ola ki, tã‘ife-i şūfiye me‘lūf u maṭbū‘ olan ‘alāka-ı dünyeviyeniñ kaṭ‘ına her an u her sā‘at [192a] vesīle taleb ederler. Gāh cū‘ u ‘aşaşla ve gāh ezizet-i maḥlūkātā şabr ile nefsi dünyādan rābıṭayı kesr ve a‘zam esbābı bu dār-ı miḥanda vāqı‘ olan beliyyāt u fitendir ki, ḥavāşdan kaṭ‘-ı nazar ‘avām-ı nās daḥi mevte temennā ederler. Murād, derūndan ‘alāka-ı ḥubb-ı ḥayāt-ı fāniyeyi kaṭ‘dır. Bu netice ḥaşıl olduđu gibi zarūrī tedārik-i menāfi‘-ı uḥreviyesi kaydında dā‘imā teraḳḳī üzere olup isti‘dādı kadar derecāt-ı ḳurba vāşıl olurlar; lākin tıbbā‘-ı insāniye bu terk edecegi mevṭımıñ ‘alāka vu rābıṭasınıñ istihkāmına bezl-i mechūd etmededirler ve‘l-cünün fūnūn.

می شود نعمت به قدر میهمان نازل ز غیب / هر قدر آید به این ویرانه مهمان مفت ماست

6. Mī-şevved ni‘met be-ḳadar-ı miḥmān nāzil zi-ğayb/ Her ḳadar āyed be-īn vīrāne miḥmān müft-i māst³

‘Ālem-i ğaybden ni‘met-i misāfirīñ keşret ü ḳilleti ḳadar nāzil olur. Bu vīrāne-i dünyāya ne ḳadar misāfir gelir ise devlet bizimdir. Bu ma‘nā sevād-ı a‘zamlarda mücessemdir, meşelā muḳteżā-yı ‘aql benī ādemiñ keşreti maḥallerinde ni‘metiñ ḳilletidir

¹ Mutluluk, dünya tanıdıkları birbirine yabancı eder. Tanıdıklardan herkes mutluluğa erişirse bize bedavadır.

² Tohum kızmış tabadan hızlı sıçrar, ateş denizi imkân ovası olsa bize bedavadır.

³ Gayb âleminden misâfir kadar nimet nâzil olur. Bu yıkık yere her ne kadar misâfir gelirse bize bedavadır.

ve hālā meşhūd olan şüret ‘aqlıñ halāfidır ki, keşret maķāmlarında envā‘-ı ni‘met daħi vefret üzere olup sâ‘ir-i ĩurā vu ĩaşabātda bulunmayan nefis ni‘metler belād-ı ‘azīmede mebzūldur ve merhūmuñ ğarażı şüret-i külliye zıķriyle cüz‘iyāta istidlāldır.

نقد جان نسبت به آن لبهاست صائب سیم قلب / کر فروشد بوسه ای جانان به صد جان مفت ماست

7. Naķd-ı cān¹ nisbet be-ān lebhāst Şā‘ib sīm-i ĩalb/ Ger fūrūşed busei cānān be-şad cān müft-i māst²

Ey Şā‘ib cān-ı naķdı o dil-berin leblerine nisbetle sīm-i ĩalbdır, eger dil-ber bir şeftāliyi yüz cāna şatar ise bizlere bād-ı havādır; zīrā muķābelesinde verdiğimiz ma‘lūmdur. Mażmūn güzel ammā yüz ādeme bir buse taķsīmi ĩaylī ğuĩ ma‘nādır, ‘ilm-i ĩisābda māhir bir ‘ālime muħtāc, eger taķsīm ĩabūl eder ise yāħūd yüz kerre olup bir buse almanıñ [192b] ĩariķin bulurlar ve iştihā-yı mezkūra lāyık olanda budur.

GAZEL 102

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

باید آهسته ز پیران جهان دیده گذشت / نتوان تند به اوراق خزان دیده گذشت

1. Bāyed āheste zi-pīrān-ı cihān-dīde ğüzeşt/ Netevān tünd zi-evrāķ-ı ĩazān-dīde ğüzeşt³

Cihān ğörmüş iħtiyārlardan mülāyemetle ğeĩmek lāzımdır, zīrā evrāķ-ı ĩazān dīdeden ‘unfla ğeĩmek olmaz; ya‘nī erzel-i ‘ömre erişmiş iħtiyārların ĩuvālarına bürüdet ü yübūset mestūlu olup ĩazān yaprağı gibi ednā ĩareketden münfa‘il olurlar. Anlara mu‘āmelātın elĩafı lāzımdır ki, mütekeddir olmayalar. Siyyemā eyyām-ı vefātları ki, suķūt-ı evrāķ ĩükmündedir. ĩarīb olduğu rüznāmei ‘anāşırlarından müşāhiddir.

¹ Cān S: ĩalb T

² Ey Sâib nakit can o sevgilinin dudaklarına nisbetle kalbin gümüşüdür. Eğer sevgili bir öpücüğü yüz cana satsa bize bedavadır.

³ Dünya görmüş yaşlılardan yavaş geçmek lazım. Güzü görmüş yapraklardan hızlı geçilmez.

دست و دامان تهی رفت برون از کلزار / هر که از مردم فهمیده نفهمیده گذشت

2. Dest ü dāmān tehī reft burūn ez-gūlzār/ Herke ez-merdüm-i fehmīde ne-fehmīde güzešt¹

Her kim fehm etmiş ādemden bir şey' fehm etmeyip geçdi ise gülzārdan dest ü dāmānı boş gitdi, ya'nī maḥall-i merḥametdir; zīrā bu 'ālemde insāndan eşref bir maḥlūk görmek mümkün degildir. Bā-ḥuşuş o daḥi fehīm ü zekī ve muḥakkaḳ ola. Böyle bir ādeme muvaffaḳ olup andan bir şey' istifāde etmeksizin geçmek ḥirmān rütbeleriniñ a'lāsıdır yāḥūd bu şıfatda ādemden ḥaḳīqate dā'ir bir şey' fehm etmeyip geçer ise gülzār-ı ḳudsdan eli vü etegi tehī gitmiş olur. Murādı taḥalluḳ esrārına müte'alliḳ ḥālātı beyān ve ehlinden istifādeye terḡibdir. Ba'zı kibār entehī'l-ḳader fī ḥalkı'l-beşer, buyurdular. Eger insān ḥalk olunmasa kemālāt-ı ilāhiyeden bir şey' derk olunmaz idi, zīrā 'ālemiñ eczāların cem' etmek bir ādeme mümkün olsa da 'ulviyāt u süfliyātı ve içleinde bulunan maḥlūḳātı bir şey' edeyim ese insāndan ḡayrı bir şüret bu cem'iyeti ḳabül etmez. Lākin insānı bilmek şartıyla eger 'uḳūl-ı [193a] ḳāşıradan bulunup bu kelimātdan bir şey' fehm edemez isek ḳaẓiyeniñ evvelini fikr ile Rabbi'l-'ālemīn Ādem 'aleyhi's-şalāt ve's-selāmı ḥalk edip nefḥ-ı rūḥ etdiği gibi küllühüm ecma'un te'kidleriyle mü'ekked melā'ikelerine secde ile emr eyledi. Bu kifāyet eder ve esrārdan yāḥūd taşavvufdan degildir ki, inkāra edesin. Eger bu daḥi maḥfi olup şufiye tā'ifesine maḥşuş bir 'ilm olsa da Ḳur'an-ı Kerīm'de ve aḥādīs-i nebevīde şarāḥaten gelmeyen ḥaḳā'ıḳden bulunsa el-'iyāzū bi'llāhi te'ālā Ādem'e melekler secde etmiş, dedi diyü her kimden şādır olur ise āteşe yaḳarlar idi. Gāḥice nefsiñde bir marāz-ı mühlük hiss edip 'ilāc ḳaydına düşem der iken aḥbābdan biri tiryāḳ-ı fārūḳ tenāvül eyle ḥalāş olursun dedigi gibi nauzūbi'llāh anda yılan eti vardır. Bu marāzla ölmek anı yemeden ḥayrlıdır, diyener ḳatı çoḳdur. Ḥālā taḥrīr etdiğimiz şüretiñ 'aynıdır, ednā te'emmül ile herkese zāhir olur.

دارد از کرمروان داغ مرا سیر شرار / که بیک چشم زدن زین ره خوابیده گذشت

3. Dāred ez-germ-revān dāḡ-ı me'rā seyr-i şerār/ Ki be-yek çeşm zeden z'in reh-i ḥ'ābīde güzešt²

¹ Gül bahçesinden el ve etek boş gitti. Her kim anlayışlı insānlardan anlayışsız geçti.

² Bu hararetli yürüyücülerden benim yanıḡım kıvılcımlı gezmededir ve bir göz açıp kırmaḳla bu uyumuş yoldan geçti.

Bu Һararetli vü Һābük yürüyücülerden beni dāğ u Һasrete Һur kıvılcım, zīrā bir göz açıp yumunca Һadar vaqtdə bu tūl u dırāz Һarīk Һayāt-ı mecāziyeyi Һat' eyledi. Ya'nī imkānı olsa bu dār-ı fenādan bu üslūbda geçmek, eşref-i Һālātlarından; zīrā şifāt-ı kemālīn pek a'lāsı mā-sivādan zāhir ü bātin munkaṭı' olmaqdan Һayrı bir şifāt taşavvur olunmaz.

طفلی از بیخبری ها ز لب بام افتاد / سخنی بر لب هر کس که نسنجیده گذشت

4. Tıflī ezbi-Һaberihā zi-leb-i bām üftād/ SüҺanī ber-leb-i herkes ki ne-sencide güzeşt¹

Bir tıfl Һabersizlikden Һamīn kenārından düşdü, ya'nī muҺātarada bunuñ gibidir, bir kelām ki, bir kimseniñ dudagından te'emmülsüz ü nā-mevzūn geçip zuhūr eyleye erbāb-ı 'irfāna [193b] lāzım olan evlādın muҺātara-ı mezkūreden Һıfz etdiği gibi kelāmını Һıfz edip levāzım-ı Һarībe vü ba'idesin gözetmek vācibdir demek ister, zīrā maҺalliñ rütbe-i insāniyeti ve mażhar-ı şifāt-ı ādemiyeti herkesiñ lafzından ma'lūm olur münāsebetiyle bu bābīn tafşili şebkāt etmiştir.

از جهان چشم بیوشان که ازین خارستان / کل کسی چید که با دیده پوشیده گذشت

5. Ez-cihān Һeşm be-pūşān ki ez'in Һārestān/ Gül kesī Һid ki bā-dide-i pūşide güzeşt²

Cihāndan iğmāz-ı 'ayn eyle ki, bu Һārestān-ı fenādan ol kimse gül devşirdi ki mestūr göz ile geçdi. Ya'nī Һārestān olduğu Һayşiyetden nażar etmeyince bi'z-zarūr 'āmmeniñ nażarından maҺcūb olan gül esrārı görüp belega mā-beleg cem'ine Һadir olursun. Belki esrār-ı kıyāmet-i mev'üdeyi ve envār-ı cinān-ı ma'hüdeyi 'aynu'l-yaḫīn müşāhedeye a'zam vesīle, lezā'iz-i fāniyeden Һat'-ı Һuzūz etmektir eger göreyim der isek görme.

¹ Bir çocuk habersizlikten Һatmın kenārından düştü. Herkesin ağızında olan söz düşünmeden geçti.

² Dünyadan göz yum çünkü bu diken yerinden gözünü örtmekle geçen gülü kopardı.

از دو سر عدل ترازوی کران تمکینی است / که نرنجانند کسی را و نرنجیده گذشت

6. Ez-dü ser ‘adl-ı terāzū-yı girān temkīnī est/ Ki ne-rencāned kesī-rā u ne-rencīde güzeşt¹

Bir kimse ki kimseyi incitmeyip ve kimseden icinmeksiz bu dār-ı fenādan geçdi ise iki başdan ‘adāletli ağır vaqārılı terāzūdur, ya ‘nī bu şıfatla mevşūf olan zāt-ı kerāmet-simāta bir hākimiñ hükümü teveccüh etmez; zīrā maḥall-i i ‘tirāz meyl-i bī-cādır. Qaldı ki, incitmemek qābil, lākin incitmemek egerçi muḥāl gibi bir ma ‘nā ise de ‘afv vu müsāmaḥa ile mümkündür.

وقت آن بی سر و پا خوش که در ایام بهار / سبک از باغ چو اوراق خزان دیده گذشت

7. Vaqt-ı ān bī-ser ü pā hoş ki der-eyyām-ı bahār/ Sebük ez-bāğ çü evrāq-ı ḥazān dīde güzeşt²

O bī-ser ü pāniñ vaqtı hoşdur ki, eyyām-ı bahārda bāğdan evrāq-ı ḥazān dīde gibi hafif geçdi; ya ‘nī reng ü būyuna ‘alāqa vaqtı iken ‘alāqa etmedi. Benī ādemden şuleḥā’-i māder-zādlar gibi ki, ‘unfuvān-ı şebāblarında hevā vu hevesden zāhir [194a] ü bāṭınlarında eşer bulunmaz ve bu şıfatla muttaşif olanların ḥaqqında Rabbi’l-‘ālemīn ta‘accüb eder. Şabvesi olmaya ya ‘nī şhevāta meylī olmaya vārid olmuştur, bizler şimdi keşret-i ülfetden meşāyih-i ‘ıẓāmīñ intikās-ı qavī ve intifā-yı āteş havalarından soñra etdikleri meyl-i müfraṭdan ta‘accüb etmez olduk; zīrā cümlemiz qocadıqça cevān ister gönlümüz mefhūmuyla āheng etmede yüz.

کرد خون در جگر خار علایق صائب / هر که زین مرحله با دامن برچیده گذشت

8. Kerd hūn der-ciğer ḥār-ı ‘alā’iḳ Şā’ib/ Her ke z’īn merḥale bā-dāmen-i ber-çīde güzeşt³

Ḥār-ı ‘alā’iḳiñ ciğerine qan koydu Şā’ib, her kim bu qonaqdan etegi devşirilmiş geçdi ise ya ‘nī lezā’iz ü şhevātından birine meyl etmeyip vaḥīd ü müteferrīdlerden ola demekdir. Bu şıfatda çok kimseler gördük, lākin bizler etegimizi belimize bir hoşça bend

¹ Bir kimse ki kimseyi incitmeyip ve kimseden icinmeksiz geçdi ise iki başdan adāletli vakarlı tartıdır.

² Bahar vaktinde o serserinin vakti hoştur. Bahçeden hafif güz yaprakları gibi göz geçti.

³ Ey Sâib bu aşamadan toplanmış etekle geçen herkes bağılıkların dikenini ciğeri kanattı.

etmedigimizden hār-ı ‘alā’iḳa dāmenimiz degil, girībānımız bile giriftār olup harekete mecālımız ḳalmadı.

GAZEL 103

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

جان نثار یار کردن خاک را زر کردن است / قطره ناچیز را دریای کوهر کردن است

1. Cān niṣār-ı yār kerden hāk-rā zer kerdenest/ Ḳaṭre-i nā-ḳiz-rā deryā-yı gevher kerdenest¹

Cānı yāra niṣār u fedā etmek tūrābı altın etmektir ve ḥaḳir ü nā-ḳiz olan ḳaṭreyi deryā-yı gevher etmektir, ya‘nī cehād-aṣḡar ile olmaz ise cehād-ı ekber muḳaddemātında cedd ü cehd edip ahlāf-ı beşeriyeyi tedericele ifnā vu ahlāḳ-ı ilāhiye ile bir mürşid-i kāmiliñ terbiyesinde āyine-i ḳalbin mücellā etmek dā‘ire-i ‘aḳlde temşil olunsa beyne‘n-nās ḥāḳı altın etmeden a‘lā ma‘rifet taşavvur olunmaz iken pek ednā rütbesi budur; yoksa a‘dedtū li-‘ibādī’s-ṣāliḥayne mā-lā ‘aynun re‘t ve lā-üzün semī‘at ve lā-ḥaṭara ‘alā ḳalbi beşer², sa‘ādetleri müheyyā vu ḥāzırdır.

بر مال کار خود چون می لرزد دلم / کر چه کار بحر رحمت موم عنبر کردن است

2. Ber me‘āl-i kār-ı ḥod çün mevc mī-lerzed dilem/ Gerçi kār-ı baḥr-ı raḥmet mūm ‘anber kerdenest³

Ef‘ālīñ me‘ālī üzere mevc gibi ḳalbim tirer, egerçi baḥr-ı raḥmetiñ işi mūmu ‘anber etmek ise de [194b] ya‘nī ve men ya‘mel miṣḳāle zerratin şerran yerah⁴, ve men ya‘mel sūen⁵ be-cüzye ve ‘idlerinde ḥalf vāḳı‘ olmak maḥz-ı kerem ise de rütbe-i emniyetiñ in‘idāmından yine maḳām-ı ḥavfda ıztırābım kemālindedir dese gerek ve fi‘l-

¹ Sevgiliye can fedā etmek toprağı altın yapmaktır. Küçük damlayı mücevher yapmaktır.

² أَغَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنَ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ: Salih kullarım için hiçbir gözün görmediğı, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insan kalbinin düşünmediğı şeyler hazırladım. Hz. Muhammed’in hadisidir.

³ Kendi işimin meali için gönlüm dalga gibi titrer. Her ne kadar rahmet denizin işi mumu anber kokulu yapmaktır.

⁴ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ: Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür. Kur’an, 99. Sure, 8. Ayet.

⁵ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا: Kim bir kötülük yapar. Kur’an, 4. Sure, 110. Ayet.

ḥaḳīka tā-cennete dāḥil olana dek ḥāl böyledir. Bu bābda aḥvāl-i enbiyā ‘aleyhi’s-selām gibi āyine olmaz. Ma‘şūmlar iken merātib-i ḥavfları ḥaḳ budur ki, ḳāşimu’z-ḫuhūrdur ve siyer muṭāla‘a edenleriñ ma‘lūmlıdır.

عقل را با عشق عالمسوز کردین طرف / موم را سر پنجه با خورشید انور کردن است

3. ‘Aḳl-rā bā-‘aşḳ-ı ‘ālem-sūz gerdiden ṭaraf/ Mūm-rā ser-pence bā-ḥūrşīd-i enver kerdenest¹

‘Aşḳ-ı ‘ālem-sūza ‘aḳlıñ ṭaraf olup mūnāza‘a etmesi mūmuñ ḥūrşīd-i enver ile tutuşmasına beñzer. Ya‘nī bir vechle muḳābele yed-i taḥammülü yoḳdur, zīrā mefhūm-ı ‘aşḳ mefhūm-ı ‘aḳla muḡāyırdır. Her ne ḥuşūşda olursa olsun ve her ḥālde şıfatı ‘aḳlı ḳahr etmektedir.

کلر خان را جلوه در آینه کردن بی حجاب / شمع روشن بر سر خاک سکندر کردن است

4. Gül-ruḥān-rā cilve der-āyine kerdin bī-ḥicāb/ Şem‘ rūşen ber-ser-i ḥāk-i sikender kerdenest²

Gül-ruḥlarıñ ḥicābsız āyinede cilve etmeleri İskender’iñ mezārı başına mūm yakmaḳdır, bu mażmūndan fehm olunan muṭlaḳ āyineyi İskender icād etmişdir, demeye çıkar. Meşhūd olan bunuñ ḥalāfıdır ki, İskenderiyede bir mināre üzere bir cisim āyine terkīb edip birkaç fersaḥ maḥalden teveccüh eden sıfālın a‘dāyı ve ‘aded ü ‘adedlerini müşāhede ederler idi. Lākin hemān bu eşer İskender’in olduḡu içüñ her dil-ber āyineye baḳdıḳça bu mūnāsebetle türbe-i İskender’e bir mūm yakmış olur demek ise ṭab‘-ı Şā’ib’e göre bu ma‘nāya rāzı olmayız ve bir nezāket var ise de derk edemedim.

عاقبت کردن طلب در عالم پرشور و شر / جستجوی سایه در صحرای محشر کردن است

5. ‘Āfiyet kerdin ṭaleb der-‘ālem-i pūr-şūr u şer/ Cüst ü cūy-ı sāye der-şahrā-yı maḥşer kerdenest³

¹ Dünyayı yakan aşk ile aklı karşı karşıya getirmek mumu parlayan güneşle tutuşmasına benzer.

² Gül yüzlülerin aynada hicābsız cilve yapmaları İskender’in toprağı başında mum yakmak gibidir.

³ Heyecan dolu dünyada sağlığı talep etmek, maḥşer çölünde gölge aramak gibidir.

‘Ālem-i pür-şūr u şerde ‘āfiyet talep etmek maḥşer şahrāsında sāye aramak gibidir, ya‘nī nevādirindir ve belki yoktur; [195a] zīrā Rabbi’l-‘ālemīn biz insānı meşakkat içinde ḥalk etdiñ diyü kısam eder. ‘Āfiyet kıanda kıaldı? Kıaldı ki, ba‘zibenī ādem vardır ki, bedeni şıḥḥatda ve irādı kemālinde etrāfı ma‘mūr; bir türlü kederi yok bu nedir diyü su‘āl olunur ise cevāb budur ki, ‘āfiyetden ġarāz ‘ākıbetdir; zīrā şu içine ‘āfiyet olsun derler, ma‘nāsı şimdilik ciğer-teşneye bürüdet ḥāşıl oldu ammā giderek sancı yāḥūd ve fesād-ı mi‘de yā ishāl zūhūr etmesin demektir ve o zıkr olunan ‘āfiyet-i şuveri şāḥibiniñ emşāline ‘āfiyet-i ‘ākıbet nādir olur ve bunun şāhidi bu mişilli ādemlere teşerru‘ u ma‘āşiden ictināb ve a‘māl-ı şāliḥayı iktisāb bir türlü taşavvur olunmaz, zīrā refāhiyetden büyük benī ādemiñ nefsine düşmen yokdur ve ḥak budur.

خاکساری را بدل با سرفرازی ساختن / پشت بر محراب طاعت بهر منبر کردن است

6. Ḥāksārī-rā bedel bā-ser-ferāzī sāḥten/ Püşt ber-miḥrāb tā‘at behr-i minber kerdenest¹

Ḥāksārılıġı ve tevāzu‘u ser-efrāzılıġa bedel etmek minber-i eceli için miḥrāb tā‘ata arka çevirmekdir. Ġarāz ise mülāzemet-i teveccūh miḥrāb idi, yoksa minbere çıkmanın bir şuveri irtifā‘ından ġayrı neticesi yokdur.

در جهان آب و گل رنگ اقامت ریختن / در کنار سیل بی زهار لنگر کردن است

7. Der-cihān-ı āb u gil reng-i ikāmet rīḥten/ Der-güzār-ı seyl bī-zinhār lenger kerdenest²

Āb u gil ‘āleminde ikāmet resmini dökme, ya‘nī levāzımına meşġul olmak amānsız seyl yolunda tevaḳḳuf etme. Lā-muḥāle baġteten seyl-i ecel gelip götürür ve belā bundadır ki, o tevaḳḳuf murād edenler daḥi gideceklerin ve seyl yolunda vuḳūfların bilirler ve bundan eşna‘ı kendüden şoñra kıalmasın taḥayyül etdiği evlād u ‘ayāline daḥi kendiniñ etdiği cününü tergīb etmederler.

¹ Yere düşmüşlüğü (yoksulluġu) başını yükselmekle bedel etmek, miḥrābın arkasını dönme minbere itaat içindir.

² Su ve çamur dünyasında ikāmet rengi dökme, selin geçisinden korkmadan demir atmaktır.

هست در روی زمین هر دانه ای را حاصلی / حاصل کوچکدلی دلها مسخر کردن است

8. Hest der-rūy-ı zemīn her dānēi-rā hāşılı/ Hāşıl-i kūçek dilī dilhā musahhar kerdenest¹

Yeryüzünde her bir dāneniñ bir hāşılı vardır, kūçek-dil olup mütevāzi ‘olmanıñ hāşılı [195b] gönülleri teşhīr etmektedir. Meşelā bevā‘iş-i kibrden biri yāhūd birkaçı cem ‘olmuş kimesne muktezā-yı hāline münāsib varlık kaydında olmasa zarūrī herkes maḥabbet edip fūlān efendī gezer iken baña selām verdi yāhūd hātırımı su’āl etdi diyü zıkr-i cemīlin ifşā ederler. Bunda şübhe yokdur ki, rüzmerre vākı ‘olan aḥvāldandır ve bunun ‘aksı daḥi beyhūde düşmenler tedārik etmeden ğayrı hāşıla mālīk degildir.

نیک بختان نیستند ایمن ز چشم شور چرخ / شوربختی ها نمک در چشم اختر کردن است

9. Nīk-bahtān nīstend īmen zi-çeşm-i şūr-i çarḥ/ Şūr-bahtihā nemek der-çeşm-i aḥter kerdenest²

İyi bahtlılar felekiñ çeşm-i şurundan emīn degildirler, şūr-bahtlikler nūcūmuñ gözüne toz komağdır; ma‘lūm ola ki, sa‘ādāt u nuḥūsāt-ı dār-ı dünyā taqdīr-i ‘azīz-i ‘alīm ile kevākib ü burūcāt ve teysīrāt u keyfātlarına merbū olup herkesiñ nefsine ‘adl ü zulmü muḳābilinde nizām verilmişdir. Haḳ budur ve bu kelām bir tafşīl-i küllīniñ fezlekesidir. Merḥūm demek ister ki, bir ādemiñ bahtı güzel olsa ğālib budur ki, tarīḳ-i ‘adālete sülūk edemeyip aḥvāl-i zāhire vü bātnasında inhirāf peydā olunca hāl-i evveliñ tağyirini mūciḳ olması felegiñ gözü degmesine beñzer. Bu şüretde emniyet bulunmadı ammā bedbaht olunca olacağ olmuş mālīk olduğı ihtiyārı ḥüsn-i aḥvāline şarf eder ise anca mey sa‘ādete nā’il olmağ ümīdi var, lākin göz degmek ḥavfı yoğ; gūyā emniyet bulunmuş oldu.

کعبه را بتخانه کردن پیش ما آزادگان / از تمناخانه دل را مصور کردن است

10. Ka‘be-rā büt-hāne kerden pīş-i mā āzādegān/ Ez-temennā-hāne-i dil-rā muşavver kerdenest³

Ka‘beyi büt-hāne etmek biz āzādların ‘indinde hāne-i ḳalbi ārzūdan muşavver etmektedir, ya‘nī tarīḳ-i terk ü tecrīde sülūk edenleriñ ‘indinde nuḳūş-ı meṭālīb-i fāniyeniñ

¹ Yeryüzünde her tohumun bir verimi vardır, küçük gönüllü olmanın hasılı ise gönülleri ele geçirmektir.

² Güzel bahtlılar feleğin kem gözünden güvende değiller. Bedbahtlıkları yıldızın gözüne tuz koymaktır.

³ Biz hurların yanında Kabe’yi puthāneye dönüştürmek gönlün isteklerinden gönlü şekillendirmektir.

çalb-1 [196a] sâlikde bulunması kerâhiyetde şuver-i muhtelifle ile muşavver kelisâ rütbesindedir ve belki giderek meţâlîb-i uşreviyeden daği derûnu tağliye etmek vağt u hâllerine nisbet vücûb rütbesine vâşıl olur.

قسمت ما بینوایان از چر اگاه جهان / عیشهای فربه از پهلوی لاغر کردندست

11. Kısmet-i mâ bî-nevâyân ez-çerâgâh-1 cihân/ ‘Ayşhâ-yı ferbeh ez-pehlû-yı lâğar kerdenest¹

Biz fuçarânîñ çerâgâh-1 cihândan kısmeti za‘îf eyegülerden semiz ü semîn ‘ayş u şafâlar etmektedir, zîrâ za‘f-1 beden kuvvet-i rûhâniyeti müstelzem olup sermâye-i ‘ayş bâkî taşşîline mu‘ayyen ve bu ictihâdın şemeresin âyine-i derûnunda müşâhede-i ‘aynu’l-yakîn ederler ki, lezâ’iz-i dünyâviyenîñ küllîsi bu müşâhedeniñ bir sâ‘atine muqâbil olmaz.

از هجوم درد و داغ عشق ترساندن مرا / در کریبان سمندر مشت اخگر کردندست

12. Ez-hücûm-1 derd ü dâğ-1 ‘aşğ tersânden me’râ/ Der-girîbân-1 semender müşt-i ağger kerdenest²

Derd ü dâğ-1 ‘aşğîñ hücûmundan bizi qorqutmaq semenderiñ girîbânına bir avuç âteş dökmekdir, ya’nî fî’l-aşl perveriş-i tab‘ımız derd ü dâğla olduğu hayşiyetden gıdâmız maqâmına kâ’im olur; zîrâ zehr ile ülfet nermî ederek erbâbına hâşiyet-i tiryâk feyz etdiği beş on dirhem afyon tenâvül edenleriñ mizâclarından nümâyândır ve bu mağal daği esrâra müte‘allik ‘ulûmdandır.

با نگاه خشک قانع زان بهشتی رو شدن / صبر بر لب تشنگی با آب کوثر کردن است

13. Bâ-nigâh-1 huşk qânî‘ z’ân bihiştî-rû şüden/ Şabr ber-leb teşnegî bâ-âb-1 gevher kerdenest³

O cennetlik yüzden kuru nazarla qanâ‘at etmek âb-1 gevherle şusuzluğa şabr etmektedir, ya’nî muhâldir, zîrâ âb-1 gevher cirm-i gevheriñ ‘aynıdır, feyze isti‘dâdı

¹ Bizim zavallıların kısmeti dünya otlak yerinden tosun eğlenceleri zayıf yanından yapmaktır.

² Beni dert ve aşk yanığının saldırmasından korkuttular, semenderin yakasına bir avuç ateş koymaktır.

³ Kuru bakışla o cennet yüzlüden iknâ olmak, susamış dudağa cevher suyuyla sabretmektir.

yoğdur. Murādı rū`yetiñ telāş, vişāle fā`idesi olmadığın ve belki ıztırābıñ ezdiyādına bā`is olmasın ifādedir.

تتك خلقی بر خود و بر خلق سازد کار تنک / خلق خوش خود را و عالم را معطر کردن است

14. Teng ħulkī ber-ħod u ber-ħalk sāzed kār teng/ Ĥulk-ı hoş ħod-rā ve `ālem-rā mu`atṭar kerdenest¹

Ĥulkı ğar olmak, kendine ve ħalk üzerine [196b] işi ğar edip mażāyaka zāhiren ü bāṭinen kemālinde olmayayı icāb eder ve ħulku hoş olmak kendini ve `ālemi mu`atṭar edip dimāğ-ı cānı ve meşām-ı cihānı rāḫat etmeye sebep olur ve dīniñ küllisi aḫlāk-ı ḫaseneden `ibāretdir.

زهد را بر وسعت مشرب نمودن اختیار / بهر شیر دایه ترک شیر مادر کردن است

15. Zūhd-rā bā-vūs`at-ı meşreb nemūden iḫtiyār/ Bā-kef-i bī-mağz-ı şulḫ ez-baḫr-ı 1 gevher kerdenest²

Zūhdü vūs`at-ı meşreb üzere iḫtiyār etmek, baḫr-ı pür-gevherden kef-i bī-mağz ile şulḫ u ḫanā`at etmektir; zīrā ekşeriyā zāhidler mezheb-i mu`ayyen üzere cihet-i vāḫideden sülük edip esrār-ı keşret-i müctehidini ve fevā`id-i `azā`im ü ruḫşatı ve icrā edecek maḫalleri derk edemezler ammā vūs`at-ı meşrebe mālīk olanlar bu ḫuşuşlarıñ cümlesinde ḫaḫkı bāṭıldan fark edip mezāhib ü milel şāḫibleriniñ aḫvāllerinde mütebaḫḫir olduğdan şoñra me`āl ü merca`-ı `ibāde mā`il olup teşdīdi bir vech ile revā görmezler. Ḳaldı ki, mezāhib-i bāṭıla itlaḫından şoñra bir gürūḫ zāllemiñ aḫvālını tettebbü`den ne ḫāşıl dersin cevāb budur ki, bāṭıl şırf bir vechle revāc bulmaniñ tārīki yoğdur. Tā-bir vech-i ḫafīden Ḥaḫḫ`a istinādı olmadıḫça merḫūmuñ vūs`at-ı meşreb dediği o vüçūh-ı bāṭılada ḫafī olan vech-i Ḥaḫḫ`ı fehm etmeye derler. Maḫāmıñ muḫtezāsı bu ḫadarcadır ki, cevelān ṭab`ına mālīk olanlara sermāyelik eder.

¹ Huysuz olmak hem kendine hem insanlara işi zorlaştırır (daraltır). İyi huylu olmak hem kendini hem dünyayı güzel kokulu yapar.

² Çileyi huyunun genişliğiyle elde etmek barışın özsüz eliyle inci denizi yapmaktır.

همچو بيدردان ز خون دل به می قانع شدن / با کف بی مغز صلح از بحر کوهر کردن است

16. Hem-çū bī-derdān zi-ḥūn-ı dil be-mey ḳānī‘ şüden/ Behr-i şîr-i dāye terk-i şîr-i māder kerdeneſt¹

Derdsizler gibi gönül kanından bādeye ḳanā‘ at etmek, dāyeniñ sütü için vālideniñ sütünü terk etmektir ve ḥükemā mā-cemi‘ ahum ittifāḳ etdiler ki, şîr-i māderiñ maḳāmına bir vech ile bedel tedāriki ḳābil degildir ve ḥelāl süt emenler bu kelāmıñ ḳadrını bilirler.² [197a] Merḥūmuñ murādı budur ki, insān icthād u riya‘azetle ma‘nāda kendi cigeri ḳanını içmeden bir neş‘e vü keyfiyet ḥāşıl eder ki, yeryüzünde bulunan bādeniñ küllisin bir ādeme içirmek ḳābil olsa anıñ ḳırātı rütbe neş‘eye mālik olamaz. Lākin bu ḥuşūşa teveccüh etmek ehl-i derdiñ meşrebidir, yoksa şafā-yı ḥātır ‘ālem-i fānī ṭālibleriniñ işi degildir.

مهر خاموشی زدن بر لب درین وحشت سرا / کام تلخ خویش صائب تنک شکر کردن است

17. Mühr-i ḥāmūşī zeden ber-leb der’in vaḥşet-serā/ Kām-ı telḥ-i ḥiṣ Şā’ib tūng-i şeker kerdeneſt³

Bu vaḥşet-serāyda dudağına sükūt mührünü mülāzım etmek ey Şā’ib, kendi acı dimāğını şeker ṭāyı etmektir; ya‘nī ma‘nāda telḥ ü zehrñāk olan mālābi-‘aynīden ḥamūş olunca elbette maḥallinde ağızı ḥalāvet ecr-i cezīl ile mā-lā-māl olup şamtiñ ne gūne ‘ibādet şîrīn ‘ādet olduğı bi‘l-fī‘l ma‘lūmu olur.

GAZEL 104

Mef‘ülü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ülün

¹ Derdsizler gibi gönül kanından (üzüntüden) şaraba iknâ olmak dadı sütü için annenın sütünü terk etmek içindir.

² Derdsizler gibi gönül kanından bādeye ḳanā‘ at etmek, dāyeniñ sütü için vālideniñ sütünü terk etmektir ve ḥükemā mā-cemi‘ ahum ittifāḳ etdiler ki, şîr-i māderiñ maḳāmına bir vech ile bedel tedāriki ḳābil degildir ve ḥelāl süt emenler bu kelāmıñ ḳadrını bilirler S: Derdsizler gibi gönül kanını terk edip bāde ile ḳanī‘ olmak dāyeniñ sütü için vālideniñ sütünü terk etmek gibidir ve ḥükemā ittifāḳ etdiler ki, şîr-i māderiñ bedeli yokdur T

³ Bu vaḥşet evinde dudağına suskunluk mührü vurmak, ey Sâib kendi acı damağına şeker kasesi yapmaktır.

روشنکر آینه دلها دم صبح است / این روح نهان در نفس مریم صبح است

1. Rūšen-ger-i āyine-i dilhā dem-i şubhest/ Īn rūḥ-ı nihān der-nefes-i Meryem-i şubhest¹

Göñüller āyinesiniñ rūšen-geri şabāḥ vaktidir, bu rūḥ nefes-i Meryem şubḥda nihāndır. Ma'lūm ola ki, vaqt-ı şubḥ erbāb-ı bāṭın 'indinde ḥaḳā'ıkiñ 'ilm-i ilāhiden zuhūruna ve imkān ile vücūbuñ keyfiyet ü mişālden münezzeḥ olan ma'iyetleriniñ her ne kadar cüz'-i lā-yetecezzī kadar olur ise de herkesiñ isti'dādı kadar 'utūruna delildir ve dünyāda sālİKleriñ 'ālem-i ḳulūbları ezḳār u evrād ile tedrici münevver olarak eger kemāli murād olunmuş ise tecellī-i āftāb-ı āsmāniñ mişālidir ve bi-'aynihi şubḥ-ı kıyāmetde ḫalkıñ ḳubūrlarından çıkıp şahrā-yı maḥşere dek her mevṭında tedrici inkişāf-ı esrār 'aḳabinde aḥbār-ı şaḫīḫada vārid olan tecellīniñ nümūdāridir ve ḫalāmıñ nūr üzerine taḳaddümü ki, itlāk [197b] u taḳyid ma'nāsına ḫattā cum'a gecesi diyü zıkrde bile taḳaddüm etmesiniñ mir'āt müşāhede-i esrāridir ve füyūzāt-ı ilāhiyeniñ zuhūrundan evvel nūrāniyet-i isti'dād ki, nebeviyātda irḫāşāt ta'bır olunur. Aḳdem-i şürūṭ olduğuna delil ve tedārikine bezl-i himmete mu'ayyendir ve herkesiñ leṭāfet ü keşāfeti kadar havāda cā-be-cā seḫāb bulunup bulunmaḳ ile esrāra vāḳıf olup ve olmamanıñ izḫār-ı esbābidir ve mānend-i nücūm, erbāb-ı ihtişāşıñ beyne'n-nās tevāzu' u teşāgurlarına sebep müşāhede-i ḫürşid-i ḫaḳīḳat olduğunun bürhānidir ve ibtidā'-i ṭulū'da cirm-i āftāba nazar mümkün olup giderek şuret-i 'acziñ zuhūru cehl ile, nazar-ı 'ilm ile nazardan mümtāz olmasının 'aynıdır ve ḫaḳīḳatde bir tūmār ser-meşḳ-ı esrārdır ki, bilip söylememden ḡayrı çāresi olmadığını maḫall-i āşināların ma'lūmlarıdır ve bu vaqt-ı mübārekiñ Şā'ib-i merḫūm vaşfında bu ḡazel-i ṭavīli irād etmesi herḫālde bīdār olmasına şāhiddir.

فیضی که بود روشن ازو دیده افلاک / زیر عالم و رایت خوش پرچم صبحست

2. Feyzī ki büved rūšen ez'ü dīde-i āfāk/ Zīr-i 'ālem ü rāyet ḫoş perçem-i şubhest²

Bir feyz ki, andan dīde-i āfāk rūšen olur, şubḥuñ ḫoş perçem olan rāyet ü 'aleminiñ taḫtındadır. Ya'nī her kim āfāk-ı bedeniniñ ḫulemāt-ı beşeriyeden ḫalāş olup envār-ı ḳudsa müstaḡrıḳ olmasın ister ise şubḥ sancaḡınıñ taḫtında bulunsun, zīrā efrād-ı kā'inātiñ zımnında müstetir olan füyūzāt-ı ilāhiye her bir ferdiñ muttaşif olduğu şıfātınıñ 'aynıdır.

¹ Sabah vaktinde gönül aynalarını açandır. Bu gizli ruh sabah Meryem'inin nefesindedir.

² Göklerin gözü ondan açık olan bir feyzdir. Senin dünya ve bayrağının altında sabah bayrağı hoştur.

Pes vakt-ı şubha mülâzemet edenler elbette aña muhtaş olan şıfatıñ feyzinden behrmend olurlar [198a] ve işâret eyledi ki, her hâlde iktisâb u ictinâb şıfâta ta'alluğ eder; meşelâ efrâd-ı beşerden birisi ahlâk-ı melâ'ike ile muttaşif ola. Bi'l-fi'l melek lur, yok evşâf-ı şeytândan kesb eder ise bi'l-fi'l şeytân olur. Evvelkinde zükûriyet ü ünüşet olur ise de ikinci de ta'avvüzle kaçmayıp Qur'ân-ı Kerîm'i oğursa da ve diñler ise de ve bu nükte enfa'-ı mesâ'il-i sülûkdandır.

خورشید جهانتاب کز او لعل شود سنک / از پرتو روشن کهری خاتم صبح است

3. Hürşid-i cihân-tâb ke'zû seng şeved la'l/ Ez-pertev-i rüşen nefesî hâtem-i şubhest¹

Hürşid-i cihân-tâb ki, andan taş la'l olur, rüşen nefeslik pertevinden hâtem-i şubhdır. Ya'nî âftâb bu celâlet-i kâdr ile ve bu hâşşa-ı mevcûde ile şubhuñ hâtemidir ki, taşın mizâcına böyle te'sir edince kıyâs eyle ki beşere ne feyz ihsân eder.

دل را ز جهان آنچه کند سرد به یک دم / از آه سحرکه چو گذشتی دم صبح است

4. Dil-râ zi-cihân ânçi küned serd be-yek dem/ Ez-âh-ı sehergeh çû güzeştî dem-i şubhest²

Gönlü ol şey' ki, cihândan bir nefesle şudur, âh-ı seherden çünki geçdik şubh vaqtidir. Ya'nî me'âl-i vuşul bu dâr-ı fenâdan ikrâh edip 'âlem-i envâra teveccüh etmek olup bunuñ esbâb-ı keşiresi beyninden müntâhabı seherlerde âh etmektir. Eger o fevt olur ise şubh vaktine mülâzemet ederek elbette bu hâlet zühür eder. Siyyemâ gazelden muqaddem tahrîr olunan vücûh-ı i'tibârât der-hâtır ola.

در پرده غیب آنچه زاسرار نهانست / در دایره روشن جام جم صبحست

5. Der-perde-i gayb ânçi zi-esrâr nihânest/ Der-dâ'ire-i rüşen cām-ı Cem-i şubhest³

¹ Ondan taş lala dönüşen dünyayı aydımlatan güneş sabah yüzüğünün açık ışığından bir nefestir.

² Gönlü dünâdan bir anda soğutan seher vakindeki âhından geçtiğinde sabah vaktidir.

³ Gayb perdesinde sırlardan gizli olan aydın dairede sabah Cem'inin kadehidir.

Ġayb perdesinde esrārdan ol şey' ki maḥfīdir, Cem şubḥıñ rüşen olan cāmınıñ dā'iresindedir. Eger o vaqt-ı pür-şafā sülāfesinden dimāġ-ı cāna bir çaşnī feyż olunur ise vāķıf olunmadık bir sırr-ı nihān qalmaz.

در دایره اهل نظر غیر دل شب / کر عالم دیگر بود آن عالم صبح است

6. Der-dā'ire-i ehl-i nażar ġayr-ı dil-i şeb/ Ger 'ālem-i dīġer büved ān 'ālem-i şubḥest¹

[198b] Ehl-i nażar dā'iresinde cevfi leylden ġayrı eger bir başqa 'ālem var ise 'ālem-i şubḥdur. Ehl-i nażardan murādı evliyāu'llāhdan şoñra erbāb-ı i'tibārdır ki, şuver-i kā'ināta ferāsetle nażar etdikde āyāt-ı enfüsü āfāķa kıyās ile niçe ma'ānī-i ġāmızalara vāşıl olurlar, mişāl-i i'tibārāt sıbķat etmişdir.

عیسای سبکروح بود مهر جهانتاب / کز لطف در آغوش و بر مریم صبح است

7. 'Īsā-yı sebük-rūḥ büved mihr-i cihān-tāb/ K'ez mehd-i zereş tekye ki ez-Meryem-i şubḥest²

Mihr-i cihān-tāb ḥafifü'r-rūḥ olan bir 'Īsā'dır ki, anıñ altın gehvārdan tekyegehi ve maḥall-i istinādı pāk dāmen olan Meryem-i şubḥdur. 'Ādetā eṭfālī mehdden iḥrāc edip vālideler ķucaķlarına aldıklarına bināen şabāḥı Meryem'e teşbīh eyledi.

چون دیده انجم مژه بر هم نکذارند / کر خلق بدانند چها در دم صبح است

8. Çün dīde-i encüm müje ber-hem ne-ġüzārend/ Ger ḥalk be-dānend çihā der-dem-i şubḥest³

Nücümüñ gözü gibi uyķuya varmazlar eger ḥalk bileler idi ki, vaqt-ı şubḥda ne vardır? Erbāb-ı müşāhedeye maḥşuş ḥālāt-ı ķudsiyelere işāretdir, meşelā her ġün herkesiñ rızķı ḥattā o ġünde nā'il olacak, şöhret ü ḥumūlu ibtidā'-i fecrden ṭulū'-ı āftāba dek taķsīm olunur ve ba'de'l-'aşr ġurūba dek merātib-i uḥreviyeler muķteżā-yı a'māl üzere tevzī'

¹ Nazar ehlinin dairesinde gece gönlünden başka bir dünya varsa o da sabah dünyasıdır.

² Ağır canlı Īsā dünyaya parlayan güneştir. Altın beşiğinden dayanağı Sabah Meryem'indedir.

³ Halk sabah vaktinde neler olduğunu bilse yıldızın gözü gibi kirpik üst üste koymazlar (gözlerini kapatmazlar).

olunup meksūfu'l-ḥaṭā bulunanlar hem bunları ve hem taṭavvurāt-ı a'māl-i 'ibādī müşāhede ederler. Bu sebebdan bu vāḳtlerde nevm men' olundu ki, herkes ḥıṣṣasına ḥāzır ve eger baṣiret üzere ise maḥṣūl-i keṣṭzār-ı 'ömrüne nāzır bulunsun. Bizler müşāhededen geçdik, bāri ḥüsn-i ḡann rütbesinde bu ḥuṣūşlara mu'taḳıd ve her ne ḳadar ḳillet üzere olur ise de bu ma'anīler idrāka müctehid bulunmaḳ ḡanīmet idi.

چون شرح توان داد سبکدستی او را / تشریف زر مهر عطای دم صبح است

9. Çün şerḥ tevān dād sebük-destī-i ū-rā/ Teşrīf-i zer-i mihr 'aṭā-yı kem-i şubḥest¹
Şabāḥiñ sebük-destligi [199a] ve kerem ü iḥsānda sur'atını nice şerḥ etmek mümkindir ki, şems altını ḥil'atını şubḥiñ 'āleme nāḳış 'aṭālarındandır ve meşḥūrdur; ḡün doğmadan neler doğar. Lākin ma'rifet mevlide ḥāzır olmada, zīrā nice ḳaba şūfīler bid'atdır diyü ḥāzır olmazlar.

با دیده تر باش که که روشنکری دل / از اختر بیدار دلی شبنم صبحست

10. Bā-dīde-i ter bāş ki rüşen-gerī-i dil/ Ez-aḥter-i bīdār-dilī şebnem-i şubḥest²
Ruṭūbetli çeşmle ol ki, ḡönül rüşen-gerligi şubḥ-ı şebneminiñ uyanıḳ ḡönüllü olan aḥterindendir; ya'nī bir ādem-i bīdār-dil ü giryān olsa şubḥiñ şebnemi maḳāmında olup şafā-yı ḳalbe mālīk olur. Rüşen-gerī-i dil maşdarıñ mef'ūluna izāfeti şūretindedir.

تا تیره بود سینه نفس پرده شام است / دل پاک ز ظلمت چو شود همدم صبح است

11. Tā-tīre büved sīne nefes perde-i Şāmešt/ Dil pāk zi-ḡulmet çü şevved hem-dem-i şubḥest³

ḡönül muzḳlim olduḳça nefes aḥşam perdesidir, ya'nī o daḥi siyāḥ ḡuhūr eder; çünki ḡönül ḡulmetden pāk ola. Nefes daḥi şabāḥla hem-demdir, nūrāniyet ü rūḥāniyet taḥşil edip her niye nefes etse iḥyā edebilir; zīrā 'aḳabinde muḥibbi istemek, maḡzarı olan āftāb āfāḳda şems-i ādemiyet enfüsde ṭulū' eder.

¹ Onun hafif elliliğini (cömertliğini) yorumlayabildiğimizde güneşin altınla gelişini sabahın az olan hediyesidir.

² Yaşlı göz ile ol çünkü gönlün aydınlığı gönlü aydın yıldızdan ve sabah çiğindedir.

³ Gönlü kara olduğu sürece nefes Şām perdesidir. Gönlü karanlıktan temizlendiğinde sabahın arkadaşı olur.

چون قامت خود راست نماید علم صبح / کیسوی شب شک فشان پرچم صبح است

12. Çün kâmet-i ĥod rāst nemāyed ‘alem-i ūbh/ Ġīsū-yı ūeb müūk-feūān perçem-i ūbĥest¹

Çünkü ‘ilm ūbh kâmetin rāst eyleyip fecr-i ūdık zuhūr eyleye, gecenin müūk-feūān olan ġīsūsu perçem-i ūbh olur. Ya ‘nī nefside olan zulmet beūeriye rikkat bulup fecr-i rūhāniyet zuhūr eylese o mezmūm olan zulmete bu rikkatdan ūfıra hem ġīsū-yı müūk-feūān ve hem perçem-i ūbh-ı rūhāniyet demek yakıūır. Zīrā bi’l-küllīye zulmet-i beūeriyetin zevāli muĥāldir. Meger rütbe-i maĥviyetde ola, o vaktde ise beūer ıtlākı ūāhīh degildir. Ġyā ‘amūd ūbhın baūı üzere zulemātın görünmesinden perçem ıtlāk eyledi.

از رفتن روشن کهران کیست نسوزد / خورشید چنین داغ دل از ماتم صبح است

13. [199b] Ez-reften-i rūūen-gerī ān kīst ne-sūzed/ Ĥūrūid çünin dāġ-ı dil ez-mātem-i ūbĥest²

Rūūen-gerlerin ü erbāb-ı ūfānın muferākatından kimdir ki, sūzān olmaya. Āftābın böyle dāġ-dil ve mübtelā-yı ĥimmāy müūkil olması mātem-i ūbhıdır. Ya ‘nī ĥūrūid kendi nūrāniyet-i kāmilesi ile istiġnā mümkün iken yine ūafvet-i sineye mālik olan ūbhın muferākatından sūznākdir.

بر فوت سحرگاه بود اشک کواکب / کوتاهی کیسوی شب از ماتم صبح است

14. Ber-fevt-i seherġāh būved eūk-i kevākib/ Kūtāhī-i ġīsū-yı ūeb ez-mātem-i ūbĥest³

Seher vaktinin fevti ĥasretindendir kevākib gözyaūı dāneleri gibi birer birer dökülüp ġā’ib olmaları ve gece zülfünün kıūa olması mātem-i ūbhde ‘ādet-i mātem-zedegān üzere bulunup dökülmesindedir. Teūbīh-i belīġ üzere bir mazmūn ĥasret-i meūhūndur.

¹ Sabah dünyası kendi boununu düzeltmediġi için gecenin saçı sabah kakülünün misk saçanıdır.

² Aydın olanların ġitmesinden kim yanmaz? Güneū böyle gönül yanġı sabahın üzüntüsündendir.

³ Sahar vaktinin bitiūiyle yıldızların aġlayıūı olur. Gecenin saçlarının kısalıġı sabahın yasındandır.

فیض است درین دشت غزالی که کمندش / در قبضه بیداری و پیچ و خم صبحست

15. Feyz est der'in deşt ġazālī ki kemendeş/ Der-ķabza-ı bīdārī ü pīç ü ħam-ı şubhest¹

Feyz, bu şabāh şahrāsında bir ġazāldır ki, anıñ kemendi uyanıklık ķabzasında ve vaķt-ı şubħuñ ıztırābındadır. Her kim bu şahrāda uyanık bulunup maṭlūbunuñ fikrinde pīç ü tāb ve envā'-ı ıztırābı a'māl eder ise ġazāl feyzi anıñ şikārıdır.

روشن کهران تاب دم صبح ندارند / تاریک کند آینه را کر دم صبحست

16. Rūşen güherān tāb-ı dem-i şubħ ne-dārend/ Tārīk küned āyine-rā ger dem-i şubhest²

Rūşen güherler şabāh nefesine tāķat getiremezler, zīrā şabāh demi daħi olur ise āyineyi tārik ü mużlim eder. Merħūm bu mażmūnu aña bināen eyledi ki, bu ķadar evşāf-ı ħamīdesin zıkr etdi ki şubħ, erbāb-ı bedā'etiñ işine yarar. Yoksa 'ālem-i ķalbden fecr-i şādık, rūħāniyeti zuhūr etmiş, kāmile göre gözünü açıp şubħa temāşā etmek ķalbini mukedder eder. Belki anıñ şafveti tek ü tenhā bir güşede ser be-giribān murāķabe, ħavās-ı zāhire vü bāṭnasınıñ mu'aṭṭal olmasına [200a] mevķūfdur.

از رفتن روشن کهران کیست نسوزد / خورشید چنین داغ دل از ماتم صبح است

17. Ez-reften-i in zulmet ü nūrīm mukedder dil-rā/ Ğam-ı fevt-i şeb ü mā-rā ġam-ı şubhest³

Bu zulmet ü nūrīn zehābinden mukedderiz. Ķalbe geceniñ fevti ġamı ve bize şubħıñ fevti ġamı mülāzımdır, zīrā gece ħaķķında her gece şūls-i aħırde Rabbi'l-'ālemīn semā'-i dünyāya nüzūl etmesi vārid olup o ħālet-i ħāşşadan behre-dār olmaķ telāşı ve şubħ ħaķķında *ve bi'l-eshāri hum yestaġfirūn*⁴ naşşınıñ sırrına vāķıf ve mefhūmuyla 'amel-i fevt olur diyü mütelāşī olmamız, muķadderdir; pes ibn-i vaķt olmaķdan a'lā rütbe ķalmadı.

¹ İpi uyanıklık ve sabahın ıztırabının elinde olan bir ceylan bu ovada bir feyzdır (berekettir).

² Aydın cevherliler sabah vaktine tahammülleri yoktur. Sabah vaktiyse aynayı karartırlar.

³ Gönül bu karanlık ve aydınlığın gidişinden üzgündür. Gecenin ölüm gamı bizi sabah gamıdır.

⁴ وَ بِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ: Seher vaktinde rablerinden baģışlanmalarını dilerdi. Kur'an, 51. Sure, 18. Ayet.

صائب به سخن زنک ز دلہای سیہ برد / روشنکر آینه دلہا دم صبح است

18. Şā'ib be-sūḥan zeng zi-dilhā-yı siyeh bered/ Rūşen-ger-i āyine-i dilhā dem-i şubhest¹

Şā'ib söz ile siyeh gönüllerden pası ve küdüreti giderdi, gönüller āyinesiniñ rūşen-geri şabāḥ-ı nefesidir; ya'nī her kim nūrāniyet-i sineden münba'ış şādık tekellüm eder ise meclisiniñ şubḥıdır.²

GAZEL 105

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

نیست تا پاک از غرضها در سخاوت سود نیست / در تلاش نام سیم و زر فشاندن جود نیست

1. Nīst tā-pāk ez-ğarāzhā der-saḥāvet sūd nīst/ Der-telāş-ı nām sīm ü zer feşānden cūd nīst³

Ğarazlardan pāk olmadıkça saḥāvetde fā'ide yokdur, nām-ı telāşında sīm ü zer saçma cūd degildir; belki tecāretidir. Zīrā saḥā ḥalkı'llāh a'zamdır. Taḥalluḳ edenler 'ubūdiyete lāyık niyetle etmek gerekdir ki, şemeresi dünyā vu āḥiret taḥallūf etmeye ve şürūtuyla saḥā ḡāyet nādirdir; meger erbāb-ı iḥtişāşdan buluna dek verdiği nedir ve aḥz eden kimdir bilip ḥaddini tecāvüz etmeye.

می کند آب و علف ضایع درین بستانسرا / هر که از گفتار و کردارش دلی خشنود نیست

2. Mī-küned āb u 'alef zāyi' der'in būstān-serā/ Her ke ez-güftār u kirdāreş dili ḥoşnūd nīst⁴

Bu būstān-serāy-ı 'ālem fānide āb u 'alefi zāyi' eder, hemec ḥayvānāt kabīlindendir. Her kim ki, güftārından ve a'mālinden bir gönül ḥoşnūd olmaya; zīrā

¹ Sâib söz ile kara gönüllerden pası alır. Sabah vaktinde gönül aynalarını aydınlatandır.

² Şā'ib söz ile siyeh gönüllerden pası ve küdüreti giderdi, gönüller āyinesiniñ rūşen-geri şabāḥ-ı nefesidir; ya'nī her kim nūrāniyet-i sineden münba'ış şādık tekellüm eder ise meclisiniñ şubḥıdır S: Şā'ib söz ile gönüllerden pası sildi, gönüller āyine seng-i şaykalcısı şubḥ vaktidir, ya'nī her kim şafvet-i sineden münba'ış tekellüm eder ise meclisiniñ şabāḥı olur T

³ Garazlardan arınmadan cömertlikte kazanç yoktur. Ünlü olma çabasında gümüş ve altın saçmak cömertlik değildir.

⁴ Bu bahçede su ve çimeni boşa harcar her kimse ki, onun konuşmalat-rı ve yaptıklarından kimse mutlu değildir.

muḥakkıķın ittifāk etdiler ki, netıce-i irsāl-i rüsül ve fezleke-i inzāl-i kütüb, bu iki mes'eleden tecāvüz etmez. Evvelı [200b] Rabbi'l-‘ālemın'e ta'zım, ya'nı kulüb 'ibādında te'nısi kullarına merḥamet ve böyle olunca bir kimseniñ eli ile olmaz ise bāri kelāmıyla bir gönül hoşnüd u rāḥat olmayınca söz Şā'ib'ındır raḥmetü'llāhu 'aleyh ve Mūsā 'aleyhi'ş-şalātü ve's-selāma. Tūr-ı Sınā'da veşāyā-yı Rabbi'l-‘ālemın'den biri budur ki, Yā Mūsā kullarımdan bir gürühuñ ḥācetlerin saña ḥavāle eder isem anlara merḥamet ile benim rüḥuma merḥamet edersin ve bunuñ fevķinde terġibiñ taşavvuru mümkün degildir.

تیغ معذورست در کوتاهی زلف ایاز / سرکشی با پادشاهان عاقبت محمود نیست

3. Tıġ ma'zūrest der-kütāhı-i zülf-i Ayāz/ Ser-keşı bā-pādişāhān 'ākıbet-i Maḥmūd nıst¹

Ayāz, Sulṭān Maḥmūd'uñ dil-beste olduġu bendesidir ve bir ḥuşuş ile efendisi mükedder etmegın zülfünü kesdirdiġi meşhūrdur, lākin қаziye bi-'aynihi ma'lūmum degildir. Hālā merḥūm buyurur ki, tıġ Ayāz'ın zülfünü kesmede ma'zūrdur. Zırā pādişāhlara serkeşlik etmeniñ 'ākıbeti Maḥmūd degildir. Eger kesmeşe zülfe olan ġāzab tıġa teveccüh eder idi.

زهر را بر خود کوارا می کند نفس خسیس / جز زیان عام مردم تاجران را سود نیست

4. Zehr-rā ber-ḥod güvārā mī-küned nefis-i ḥasıs/ Cüz ziyān-ı 'ām-ı merdüm tācirān-rā sūd nıst²

Nefsi ḥasıs olan zehri kendine hazm etdirip güvārā eder ādem, tācirleriniñ ziyān-ı 'ām-ı merdümden ġayrı fā'ideleri yokdur. Fārsi āşinā olanlar tercemeye naẓar etmeksiz bu beyti muṭāla'a buyursunlar. Eger ḥātırlarına bir nefis ma'nā gelir ise kenārına kayd etmek niyāz olunur, zırā ḥaķır yazdıġımdan ziyāde ma'nā bulamadım. Merḥūmuñ murādı bu ola ki, her ne vechle olur ise 'avām-ı ḥalk baña lisānlarıyla güzel ādemdir, desinler. Kaydında olan merdüm, tācirler ḥisset nefslerinden nāşı bu zehri қаbül ederler; zırā ḥalkı қаbülü bir zehr-i helāhildir ki, [201a] şūfiye 'inde 'ilāc қаbül etmez ve ednā seyi'esi ḥalk beni istiḥsān ederler diyü kend nefisini begenip hem teraķķıden қалır ve hem marāz

¹ Ayāz'ın saçın kısalmasında kılıç özürdür. Pādişāhlara baş kaldırmak Maḥmūd'un işi degildir.

² Tutucu nefis zehri kendine tatlı eder, halkın genel zararından tüccārın başka yararı yoktur.

‘acebe giriftār olur. Siyyemā cümle halk bir ādemiñ istihsānına ittifaḳ etmek, ‘Alāmet-i nifāḳdır, ya‘nī emzice-i muhtelifle ile beğendirmek üzere görüşmek şer‘ ile muḳayyed olanlara muhāldır ve eger bu huşūş evşāf-ı ḥamīdeden ola idi. Enbiyāya bizlerden enseb olurdu. Belki kemāl odur ki, bir ādemiñ ḥaḳḳında nāsiñ re‘yi muhtelif ola ancak şu kadar vardır ki, herkesiñ şehādeti maḳbūl olmaz ve merdüm-i tācir ādem-i bāzergānī demek ola ki, bir ṭarīḳ ile ḳulūb-ı ḥalkı şayd edip zıkr-i cemīline teşhīrden kināye ola. Şā‘ib‘iñ meşrebi muḳteżāsı üzere ma‘nā-yı beyti bu kadarca taşhīḥ edebildim.

دیده ناقص بصیرت از هنر افتد به عیب / چشم روزن را نصیب از شمع غیر از دود نیست

5. Dīde-i nāḳıṣ-ı başıret ez-hüner üfted be-‘ayb/ Çeşm-i revzen-rā naşīb ez-şem‘ ḡayr ez-dūd nīst¹

Nāḳıṣ-başıret olan göz, hünerden ‘ayba düşer. Ya‘nī hüneri görmez, zīrā çeşm-i revzen ki, anda başıret taşvur olunmaz; belki yalnız göz şūretidir. Şem‘den anıñ naşībi tütünden ḡayrı degildir, bu daḫi aḥlāḳ-ı kerīmeniñ a‘lālarından şer‘ ile mü‘eyyed sıbḳat etmiştir.

بوی تسلیم از کلستان رضا نشنیده است / کوته اندیشی که از وضع جهان خشنود نیست

6. Būy-ı teslīm ez-gūlistān-ı rızā ne‘şnīde est/ Kūteh-endīṣī ki ez-vaż‘-ı cihān ḥoşnūd nīst²

Gūlistān-ı rızādan teslīm rāyiḥası almamıştır, bir kışa fikirli ki, vaż‘-ı cihāndan ḥoşnūd degildir; zīrā hem bu kār-ḥāneniñ şāḫibi ‘alīm ü ḥakīm i‘tikādı ve hem evzā‘ından rāzı olmamak bir yerde cem‘ olmaz. Lākin gāḫice nefse bu ḥacilān gelir ise Rabbi‘l-‘ālemīn‘den nūr-ı başıret taleb edip mizācına nā-muvāfiḳ gelen evzā‘ın sırrına vāḳıf olmaḳ niyāz eylese [201b] esmā‘-i ilāhīde baḫīl yoḳdur. Vāḳıf olabilir, yoḳ şimdiki ḥālide bir miḳdār fehmiñ ṭarīḳi yoḳ mudur diyü ḥāṭıra gelir ise ma‘lūm ola ki, mā-sivānıñ küllisi esmā‘-i ilāhiyeniñ mażāhirleridir ve esmāda teḳābūl mevcūddur. Meşelā mu‘izz ü müzil, raḫīm ü mūntaḳīm gibiler ve bir ismiñ mażharda za‘f-ı zuhūru bi-‘aynihi muḳābiliniñ ḳuvvet-i zuhūrudur ve cümlesi bu kā‘inātda siyyemā nev‘-ı insānda a‘māllerine göre

¹ Basiretin kusurlu gözü sanattan ayba düşmüştür. Deliğin gözünün mumdan nasibi dumandan başka yoktur.

² Rıza gül bahçesinden teslim kokusu almamıştır. Dünyanın durumundan mutlu olmayan dar görüşlülüktür.

muḳtezālārın icrāya nāzırlardır. Eger kendi nefsiñde başıretin var ise her vaktde saña müteveccih olan ismiñ sırrını bilip ve muḳtezāsıyla ‘amel edip āfāka nazardan müstağnī olursun ve bu taḫrīr etdigimiz taḳlīd degildir, belki ‘ayne’l-yaḳīn vāḳı’ olan budur ve ednā himmetle sende vāḳı’ olabilirsiniz. Ḥuṣūṣiyet ü riyāzet istemez. Hemān kemāl-i imān kifāyet eder, bir miḳdār şer‘a vuḳūfla.

هر چه پیش از مرک می بخشی به سایل همت است / برک را در برکریز از خود فشاندن جود نیست

7. Her çı pīş ez-merg mī-baḥşī be-sā’il himmetest/ Berg-rā der-berg-rīz ez-ḥod feşānden cūd nīst¹

Mevtden evvel sā’ile her ne kerem ederseñ himmet odur, yoksa yaprağı ḥazānda kendinden saçmak cūd degildir. Meşelā niçe aḥmaḳlar vardır ki, mā-melekini kendi eliyle me’ mül etdiği ‘ömürde telef etmek imkānda olmadığı bilir iken vaşiyet-nāmeye yazdırır ki, fülān efendiye ben oldukdan soñra şu kadar aḳça verilsin diyü te’emmül etmez ki, ben kendi elim ile ḡanī iken kendi mālimi vermeye cesāret edemeyince benden soñra fülānlar elbette muḫtācdır, nice verirler?

صلح کن صائب به داغ عشق ازین عبرت سرا / در بساط آسمان کر اختر مسعود نیست

8. Şulḥ kün Şā’ib be-dāḡ-ı ‘aşḳ ez’in ‘ibret-serā/ Der-besāt-ı āsmān ger aḫter-i mes‘ūd nīst²

Şā’ib bu ‘ibret-serāydan, ya’nī ‘āfiyet ‘ubūr edip gidilecek maḥalden dāḡ-ı ‘aşḳa [202a] ḳanā’at eyle. Eger besāt-ı āsmānda aḫter-i mes‘ūduñ yok ise, zīrā maḥaḫḫ-ı riḥāldē ‘aşḳ-ı ilāhī kadar kevkeb-i sa’ādet-baḥş bulunmak taşavvur olunmaz. Dāḡ münāsebetiyle kevkeb irād eyledi, ḡüyā āsmān āfāḳdan me’yūs isek eflāk-ı enfüs iḫtiyārīña müfevvażdır. Bir kevkeb-i pür-sa’ādet taḫşīline sa’y ile demiş oldu.

¹ Her ne ölümden önce yoksula bağılırsan çabadır yoksa yaprak dökümünde kendinden saçmak cömertlik değildir.

² Ey Sâib bu ders alma yerinden aşkın yanığıyla barış çünkü gökyüzünde mutlu olan yıldız yoktur.

GAZEL 106

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

خم چو گردد قد افراخته می باید رفت / پل بر این آب چو شد ساخته می باید رفت

1. Ḥam çū gerded kad efrūhte mī-bāyed reft/ Pül ber'in āb çū şüd sāhte mī-bāyed reft¹

Çünkü yücelmiş kâmet eğildi, gitmek gerekdir. Bu şuyuñ üzerine çünkü köprü yapıldı, geçmek gerekdir. Ya'nî 'anâşırın bu inhiṭâtı zuhūr etdikden soñra 'âkıll olan âhîret tedârikinde olup levâzım-ı seferi cem' etmede olur. Yoksa kâmet eğildikten soñra üç kat binâ yapmak değildir.

راه باریک عدم راه کرانباران نیست / هر چه داری همه انداخته می باید رفت

2. Rāh-ı bārik-i 'adem rāh-ı girān-bārān nīst/ Her çı dārī heme endāhte mī-bāyed reft²

'Ademiñ ince yolu ağır yüklülerin tarīki degildir, her neye mālîk isek cümlesin atıp gitmek gerekdir. Yok 'inād edip sen atmazsın, vārişler yāhūd beyt-i mālçılar atdırırlar; çāre yoğdur. Hemān enfa' olan kendi eliñle varıñı perākende edip âmāde olmağdır.

آنچه در کار بود ساختنش خودسازی است / کو مشو کار جهان ساخته می باید رفت

3. Ānçi der-kār büved sāhteneş ḥod-sāzīst/ Gū meşev kār-ı cihān sāhte mī-bāyed reft³

Ol şey' ki nizām verip yapmak işe yarar kendi nefsiñe nizām vermektir, yoksa dünyanıñ işi nizām bulmamış ve nā-tamām olsundu, gitmek lâzımdır. Zirā bundan a'zam hamākāt olmaz ki, terk edeceğin umūruñ nizāmında olasın.

¹ Boyun eğildiği zaman gitmek lazım. Bu suda köprü yapıldığı zaman gitmek lazım.

² Yokluğun dar yolu ağır yüklülerin yolu değildir. Neyin varsa onu atıp gitmek lazım.

³ O şey ki işe yarar yapması (insanın) kendini yapmasıdır. Dünya işi olmazsa gitmek lazım.

به نفس طی نشود دامن صحرای عدم / این ره دور نفس باخته می باید رفت

4. Be-*nefes* *ṭay ne-ṣeved dāmen-i ṣaḥrā-yi* ‘adem/ *Īn reh-i dūr nefes-bāḥte mī-bāyed reft*¹

Dāmen-i ṣaḥrā-yi ‘adem nefesle *ṭay* olmaz, bu *ṭul ü dırāz* yolu nefesi oynayıp gitmek gerektir. *Zirā ṭul-i nefesiñ ṭul-i rāh-ı* ‘ademe bir vechle *münāsebeti* olmayınca [202b] a‘lāsı nefesi daḥi atmaḳdır. *Şūret-i mevt muḳtezāsına* bu maḳmūnu rabṭ eyledi.

سپر راهرو از راهزنان عریانی است / تیغ جان را ز نیام آخته می باید رفت

5. *Siper-i rāh-rev ez-rāh-zenān* ‘uryānist/ *Tiğ-i cān-rā zi-niyām āḥte mī-bāyed reft*²

Yola gideceniñ *reh-zen*lerden *ḳalkānı* ‘uryānlıḳdır, *cān* *ḳılıcı* *ḳınından* çekip gitmek lāzımdır; *zırā* hem *reh-zen*lerin *ṭama*‘ın *ḳaṭ*‘ eder ve hem *şāhibine* *mūriş* *şecā*‘at olur.³

این ره پر خس و خاشاک شود پاک به آه / علم آه برافراخته می باید رفت

6. *Īn reh-i pūr-ḥas u ḥāṣāk ṣeved refte be-āh/* ‘Alem-i āh ber-efrāḥte mī-bāyed reft⁴

Bu *ḥas u ḥāṣāk cezā*‘-i a‘māl ile dolu olan *ṭarīḳ-i āh* ile süpürülür. *Āh* ‘amelin *yüceldip* gitmek lāzımdır. *Gūyā ḥas u ḥāṣāk maḳāmında* olan *seyyi*‘atı *düşmen maḳāmına* *tenzīl* edip *nedāmeti rāyet-i manşūr* taşavvur etmişdir.

تا مکر شاهد مقصود مصور گردد / دل چون آینه پرداخته می باید رفت

7. *Tā-meger ṣāhid-i maḳşūd muşavver gerded/ Dil-i çün āyine perdāḥte mī-bāyed reft*⁵

Tā-meger ṣāhid-i maḳşūd anda muntābı‘ olmak için *āyine* gibi *gönül* yapıp gitmek gerektir. *Zirā* olmazdan evvel kimse *Rabbi*‘ni göremez, böyle olunca *ḥālet-i*

¹ Yokluk çölünün eteği nefesle geçilmez, bu uzak yolu nefesi kaybederek gitmek lazım.

² Yolda gidenin kalkanı hırsızlara karşı çıplaktır. Can kılıcı kınından çekip gitmek lazımdır.

³ Yola gideceniñ *reh-zen*lerden *ḳalkānı* ‘uryānlıḳdır, *cān* *ḳılıcı* *ḳınından* çekip gitmek lāzımdır; *zırā* hem *reh-zen*lerin *ṭama*‘ın *ḳaṭ*‘ eder ve hem *şāhibine* *mūriş* *şecā*‘at olur S: Yola gidiciniñ *reh-zen*lerden *seperi* ‘uryānlıḳdır, *cān* *ḳılıcı* *ḳınından* çekip gitmek gerek, *zırā* hem *ṭama*‘-ı *reh-zen* *ḳaṭ*‘ olur ve hem *şāhibi* *sāye-i ḥimāyetinde* *setr* olur T

⁴ Bu çerçöp dolu yol ah ile süpürülür. Ah dünyasını yüceltip gitmek lazımdır.

⁵ İstenilenin tanığı görünmesi için (Allah’ı görebilmek için) gönlü ayna gibi yapıp gitmek lazımdır.

mevtden başar u başiret ittiḥād ederler ve muḳaddemā mā-sivādan ḳalb daḫi yakalanmıṣ safvet ḳabūl etmiṣ olur ise aḳreb iḥtimālātdır.

من گرفتم که قمار از همه عالم بردی / دست آخر همه را باخته می باید رفت

8. Men giriftem ki ḳumār ez-heme ‘ālem burdī/ Dest-i āḫir heme-rā bāḫte mī-bāyed reft¹

Ben farz etdim ki, cümle-i ‘ālemden ḳumārı alıp maḳāşid-ı fāniyenin cümlesine mālîk olduñ ammā çe fā’ide? Zîrā dest-i āḫirde ki, ḳumārın intihāsıdır, cümlesin oynayıp gitmek gerek.

این سفر همچو سفرهای دگر صائب نیست / بار هستی ز خود انداخته می باید رفت

9. İn sefer hem-çū seferhā-yı diger Şā’ib nîst/ Bār-ı hestî zi-ḫūd endāḫte mī-bāyed reft²

Ey Şā’ib! Bu sefer, ğayrı seferler gibi degildir; āyîn ü etvārı başkadır. Ḥattā vücūd ḫamlîni kendiñden atıp gitmek lâzımdır.³ Murādı vücūd-ı ‘ālem-i fānîdir, yoksa aşl-i vücūd-ı ḫaḳîḳî mevtden soñra zāḫir olur ki, [203a] ‘adem ḳabūl etmez. Lākin medārın ‘uḳuldan ḫāric olduğıçün cihet-i şer’den taşdıḳ ü iz’ān vechiyle ḳabūlden ğayrı çāresi yokdur.

GAZEL 107

Fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilātün/fā’ilün

با حجاب جسم خاکی جان روشن دشمن است / مغز چون کردید کامل پوست بر تن دشمن است

1. Bā-ḫicāb-ı cism-i ḫāḳî cān-ı rüşen düşmenest/ Mağz çün gerdîd kāmîl püst ber-ten düşmenest⁴

¹ Ben zannettim ki bütün dünyayı kumarda kazandın. Son elde hepsini kaybedip gitmek lazım.

² Bu defa diğer zamanlar gibi Sâib yoktur, evrenin yükünü kendinden atıp gitmek lazım.

³ Bu beytin şerhinin devamında yazılanlar T’de yazılmaktadır.

⁴ Toprak cismin hicabına açık olancan düşmandır. Beyin tamamlandığında deri vücuda düşmandır.

Cism-i hākī hicābına cān-ı rūşen düşmendir, mağz-ı kāmil olduğdan sonra püst-i ten üzere düşmendir. Ya' nī bir sālīk rūhānīyetinde kemāl-i zühürünüñ 'ālāmeti budur ki, zāhir-i bedenine 'adāvet üzere olup mukteziyāt-ı ten-perverlikden gāyet ictināb üzere olur; zīrā 'ayne'l-yaķīn kuvvet-i rūhānīyetin za'f-ı cismānīyetinde müşāhede eder ve bu huşūşa mişāl fisdıķ u ceviz gibi meyvelerin içi kāmil olduğ gibi kabuğunda tarāvet ü revnaķ kalmayıp şuretā içiniñ kabuğuna düşmen gibi göründüğüdür. Hemān gāyeti mağzınıñ hurūcuna bā'ış bir vakte dek hāfīziyetden gayrı fā'idesi kalmaz, bi-'aynihi efrād-ı kāmillerin bedeni gibi.

بر تو تلخ از تن پرستی شد ره باریک مرک / رشته فربه به چشم تنک سوزن دشمن است

2. Ber-tū telh ez-ten-perestī şud reh-i bārīk merg/ Reşte-i ferbih be-çeşm-i teng-i sūzen düşmenest¹

Saňa mevtiñ ince olan yolu ten-perestlik sebebden acı oldu, zīrā galīz iplik iğneniñ zīķ olan çeşmine düşmendir. Eger ten-perestlikden geçip bedeni tedricle za'if etsek hemvār u ince olan iplik çeşm-i sūzenden ne gūne kolay geçer ise sen daħi tarīķ-i mevte öylece āsān sülūk edeceğin kable's-sülūk ma'lūmuñ olur. Bu mażmūn gāhice ba'zı'avām nāsa daħi vāķı' olur ki, bir belāya giriftār ve bir zamān envā'-ı meşakķatle evķāt-ı güzār olduğdan sonra hātırına mevt geldikçe bir inbisāt u inşirāh hāşil olup bulunduğu [203b] hāletden mevti ehven müşāhede eder. Bu ma'nā faķire ve ba'zıaħbābımıza vāķı' olmuşdur, belki birkaç kerre.

ما درین ظلمت سرا از دل سیاهی مانده ایم / ورنه هر آینه روشن به کلخن دشمن است

3. Mā der'in zulmet-serā ez-dil-siyāhī māndeim/ Verne her āyine-i rūşen be-gülhan düşmenest²

Biz bu zulmet-serāyda dil-siyāhlıķdan rızamız ile kalmışız, yoksa her āyine-i rūşen, gülhana düşmendir; zīrā āyineye göre gülhanda vuķūf pası açılmaķ içündür. Çünkü pasdan çıķdı ve rūşen daħi olup kābil-i intıbā' olduğda zarūrī gülhana düşmen olur, lākin bu düşmenlik daħi aşl-i hilķatında gülhānilerden degil ise zühür eder; yoksa bunda rūşen,

¹ Sana ölümün ince yolu tembellikten acı oldu; kalın ip iğnenin dar gözüne düşmandır.

² Biz bu zülüm evinde gönül karalığından kalmışız, yoksa her aydın ayna gül bahçesine düşmandır.

mizāc-i ādemler var ki, biñ sene dünyāda ҡalsa ٲab‘ına kelāl gelmez. Meşelā ‘ulemādan ve hālīne göre şalāhı daħi mevcūd iken bir vechle mevte iķbāl etmez. Sebebi ednā te’emmül ile zāhir olur.

در نکیرد صحبت آیینہ و زنکی به ہم / آسمان نیلگون با جان روشن دشمن است

4. Derne-gīred şoħbet-i āyine ü zengī be-hem/ Āsmān-ı nīlgūn bā-cān-ı rūşen düşmenest¹

Āyine ile zengīniñ şoħbeti ٲutuşmaz, nīlgūn olan felek cān-ı rūşenle düşmendir. Aşl-i mazmūn *el-mevtü naķķād*² mefhūmuna merbūtdur ve haķıķatde daħi bu dār-ı dūnyāniñ fā’idesi herkesiñ hālīne göre rūtbe-i kemālīne vuşūludur, andan şoñra durmaķ nādir vāķı‘ olduğıçün her ‘aşrda erbāb-ı kemālīñ evvel bi-evvel gitmesi muhaķķaķdır. Gūyā āyine-i zengīniñ sevād vechini izhār etdiği cihetden şā’irāne cān-ı rūşene āsmāni muķābil eyledi.

آفتاب از اوج عزت می نهد رو در زوال / ساده لوح است آن که با اقبال دشمن دشمن است

5. Āftāb ez-evc-i ‘izzet mī-nehed rū der-zevāl/ Sāde-levhest an ke bā-iķbāl-i düşmen düşmenest³

Āftāb evc-i ‘izzetden yūzünü zevāle çevirir, aħmaķdır o kimse ki, düşmeniñ iķbālīne düşmendir; zīrā [204a] hāşıl-i taħşıl bir ma’nādır. Hemān düşmeniñ ‘izzet ü rif‘atda bulunması ķarıben neķbetiniñ bürhānıdır ve āftāb-ı ‘ālem-tāb bu sırr-ı bedi’iñ mażhar-ı ‘unvānıdır ki, her gün vāķı‘ olmadadır. Bu mazmūn tesliyet-i ‘avāmānedir. Ehl-i ٲarıķiñ meşrebi degildir.

آه من خم در خم افلاک دارد روز و شب / هر که صائب باد دست افتد به خرمن دشمن است

6. Āh-ı men ĥum der-ħum-ı eflāk dāred rūz u şeb/ Herke Şā’ib bād-ı dest üfted be-ħarman düşmenest⁴

¹ Ayna ve siyah tenlinin sohbeti (muhabbeti) tutmaz. Mavi renkli gökyüzü aydın canla düşmandır.

² الموت نقاد: Ölüm eleştirmendir.

³ Güneş izzetin en yüksek noktasından yok olmaya yüz çevirir, tarihli düşmana düşman olan ahmaktır.

⁴ Benim ahım gece gündüz feleklerin küpünde küpü var. Ey Sâib her kimin eli masrafa düşerse harmana düşmandır.

Benim āhım gece gündüz humunu eflākıñ humunda tutup kendine nisbet perişān etmek ister. Her kim Şā'ib bād-ı dest ü eli açık maşrafa mā'il olur ise ħarmana düşmandır. Merħūm āhını el maķāmında taşavvur edigini binā'en bād-ı dest ta'bir eyledi.

GAZEL 108

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

شور مرا نسیم بهاران بهانه ای است / هر شاخ کل جنون مرا تازیانه ای است

1. Şūr-ı me'rā nesīm-i bahārān bahāne'ist/ Her şāḫ-ı gül cünün-ı me'rā tāziyāne'ist

Bizim şūr u 'aşq ızhārımıza nesīm-i bahārān bahānedir, her gül budağı bizim cününümüze tāziyānedir; zīrā bi'l-ḫāşşa gülü görmek ve gül çubuğu ile dögmek sevdāyı taḫrık eder. Lākin murādı şūfiye 'inde faşl-ı bahār evvel isminiñ mażharıdır ki, intikāmdan 'ārī olduğu cihetden müşāhedelerinde kesb-i envā'-ı leṭā'if, tecelliyāt etdiklerini taḫdīşdir ve intikāmdan 'ārī dedigimiz. Zīrā intikāmıñ maḫalli 'ālem-i teklīfdir. Bahārda bu ḫālet mużammerdir. Müşāhedede daḫli yokdur ve ferāmūş etme ki, anlarıñ i'tibār u i'tināları āşār-ı esmāyı nefslerinde işbātdır, yoksa 'ālem-i şı'rde ancaḫ bu kadarca söylenir.

دنیا برای بیخبران عیش خانه ای است / مرغ حریص را کره دام دانه ای است

2. Dünyā berāy-ı bī-ḫaberān 'ayş-ḫāne'ist/ Mürğ-i ḫarīş-rā girih dām-i dāne'ist

Dünyā bī-ḫaberler için şafā-ḫānedir, zīrā ḫarīş kuşa nisbet dāmıñ 'uḫdeleri dānedir; ya'nī bu dünyāyı ḫaḫīḫat-ı ibtilā vu imtiḫān üzere mebnī görmeyenler ma'sūḫāt-ı mecāziyeyi kederden ḫālī [204b] şafā kıyās edip taşşilinde itlāf-ı 'ömr ederler. O tu'me mübtelā olan tıyūrlar gibi ki, dāmıñ 'uḫdesine dāne ḫayāli ile ḫonup giriftār olurlar. Murādı *ve neblūkum bi'l-ḫayrı ve's-şerri fitneten*¹ āyet-i kerīmesine işāretidir, zīrā Rabbi'l-'ālemīn ḡāḫ ḫayrātla ḫulların imtiḫān eder. Şākirler kāfirlerden mütemeyyiz olmak için ve ḡāḫ şūrūr ile imtiḫān eder. Şābırlar ceza' u feza' edip maķām-ı edebe

¹ وَتَلْبُوكُمْ بِالْأَسْرِ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً¹: Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Kur'an, 21. Sure, 35. Ayet.

mülâzemet etmeyenlerden ayrılmak için ve ‘alâ külle’l-vecheyn dünyânîñ mâli bu olunca dünyâda şafâ eden bî-ğaberler olmuş olurlar.

شوری که کوه سر به بیابان نهد ازو / بخت به خواب رفته ما را فسانه ای است

3. Şūrî ki küh ser be-biyābān nehed ez’ū/ Çeşm-i be-ğāb refte-i mā-rā fesāne est

Bir şūr u fitne ki anîñ heybet ü şiddetinden dāğ-ı muẓtarib olup şebāt ve kuvvetine zevāl ve eczā’-i hucriyesine inhılāl gelir. Bizim ħāb-ālūd olan gözümüze cālib ġaflet olan fesānedir, şūruñ milḥ ma’nāsına olup nevm ġalebe etmiş göze çekildikde intibāh-ı tām getirdigiçün mübālağa kaşdıyla fesāneye mümāşil zıkr eyledi, ya’nî bu ‘ālem-i kevn ü fesādîñ eşedd ü aqvāsı cibāl iken anlar daḥi o günde pāydār olmayınca gerek idi ki, za’if olan insān bu hālātı müşāhede etdikde mevti vü fenāyı zıkr edip bir yaqazaya mâlik ola idi. Lâkin ‘aksıñ zuhūru zıkr olunan mişāl şüretine ifrāğ eyledi, murādı *ve yes’elūneke ‘ani’l-cibāli fe-ğul yensifuhā Rabbî nesfā¹*, *ve-yezzeruhā kâ’an şafşafā²* naşş-ı kerîmine işāretidir.

از اختیار ناقص خود دست شستن است / کر بحر بیکران جهان را کرانه ای است

4. Ez-iḥtiyār-ı nāqış-ı ħod dest şüsten est/ Ger baḥr-ı bî-kerān-ı cihān-rā kerāneist

Kendi ḥaddıyla maḥdūd iḥtiyār-ı nāqışdan el yumağdır, eger baḥr-ı bî-kenār-ı cihānîñ sâhili ve maḥall-i selāmeti var ise Cüneyd’e su’āl etdiler ki, fülān şeyḥ vücūdda mānî’ ve mu’ṭî-i Rabbî’l-‘ālemîn’dır. [205a] Aşlā beşeriñ iḥtiyārda medḥali yokdur, der imiş. “Ne buyurursuñuz Cüneyd?” dedi ki, eger bu kelāmla kendi hālinde nevāhiden müctenib ve evāmir ile mümteşil ise şadîkindendir yok bu kelāma shevāt-ı nefsanıyesin rabṭ edip şer’ ile muqayyed degil ise zındıqlardandır. Hālā merḥūmuñ ġarazı etdiği tā’āt u ‘ibādātta kendi iḥtiyār-ı nāqışından biri olmak ‘aceb ve kibr deryāsından selāmete bā’ışdır, demekdir, yoksa bu tavırda muḥaqqak meşreb iḥtiyārı inkār etmez; zîrā cehl-i maḥzır ve bu mes’ele ġāyet daḳıḳ iken bir kimse fikr etmez ki, lafz-ı teklîf-i iḥtiyārî müstelzemdir; zîrā ‘alîm ü ḥakîm kullarından iḥtiyārı selb etdikden şoñra ‘abeş yere teklîf

¹ وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۱
Kur’an, 20. Sure, 105. Ayet.

² فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۲
Kur’an, 20. Sure, 105. Ayet.

etmez, görmemesin ki, Mecnūn'dan ve şabiyyāndan u nā'imden teklifi irsāl etdiği şeri'atda ref' eyledi, 'ākıl olana bu kifāyet eder.

آزاده ای که خاک نهادی است مشربش / بر صدر اکر قرار کند آستانه ای است

5. Āzādeī ki ḥāk-i nehādīst meşrebeş/ Ber-şadr eger qarār küned āstāne est

Bir āzāde ü mücerred olan kimesne ki, meşrebi ḥāk-ṭabī'atdır; eger şadr üzere qarār eder ise āstānedir, ya'nī farzen üzerine ayağın başar isek muḳtezā-yı şadrı icrā edemeyip lāzıma ṭinetinden taḥammül eder. Anıñçün 'uḳalā, cāh-ı ricālīñ āyinesidir, derler.

چون آفتاب خنده بر آفاق می زند / آن را که همچو چهره زرین خزانه ای است

6. Çün āftāb ḥande be-āfāk mī-zened/ Ān-rā ki hem-çü çehre-i zerrīn ḥazāne est

Āftāb gibi āfākın iflāsına güler, ol kimseniñ ki, çehre-i zerrīn gibi ḥazānesi vardır; ya'nī muḳteziyāt-ı cism ü cismāniyeti 'adem-i icrādan żarūrī sālīklerin renkleri şarı olur ammā mālīk oldukları devlet-i ebediyeniñ envārı zāhir ü bāṭınlarında leme'ān edip kendülere nisbet cümle 'ālemi müflis bilirlen, zīrā sālīk terk etdiği shevāt-ı fāniye, shevāt-ı bākiyeye mübeddel olup [205b] elbette neefsine müsahḥar olmadadır, birisi fevt olmaz, giderek ḳable'l-intiḳāl daḥi müşāhede ederler ve belki anlarıñ shevātı şüretā terkleri vücūh-ı tashīr-i shevātın a'lāsıdır. Lākin idrāk etmeye ḳuvvet-i bi-'aynihiye muḥtācdır.

دل را بس است از دو جهان درد و داغ عشق / مرغ غریب را پر و بال آشیانه ای است

7. Dil-rā bes est ez-dü cihān derd o dāğ-i 'aşḳ/ Morg-i ġarīb-rā per o bāl āşiyāneīst

Ḳalbe iki cihān mülküden derd ü dāğ-ı 'aşḳ kifāyet eder, zīrā ikisine daḥi iltifātı yoḳdur; ġarīb ḳuşuñ āşiyānesi per ü bālīdır. Derd ü dāğ "Cenāḥ gibi"¹ gülzār maṭlaba işāl edip hem mekān ve hem imkān maḳāmına ḳā'im olur.

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Diğer nüshalarda yazılmamaktadır.

زنهار پا برون منه از گوشه قفس / مطلب ز زندگانی اکر آب و دانه ای است

8. Zinhār pā burūn meneh ez-gūşe-i kafes/ Maṭlab zi-zindegānī eger āb u dāne est

Gūşe-i kafesden zinhār ayağın taşra qoma, eger dirlikden seniñ maṭlabıñ āb u dāne ise; zīrā ‘ādetā şāhib-i kafes haps etdiği tayrın āb u dānesin müheyyā eder. Gūşe-i kafese mülâzemetle emri şer‘ ile muqayyed olup ma‘nāda maḥbūs hükümünde ol ki, huşuş-ı rızqda zahmet çekmeyesin yoksa harekāt u sekenāt kafes-i şeri‘atdan hāric olunca uçmuş kuşuñ kafesine kimse āb u dāne tedārik etmez ma‘nāsına.

صائب در کریم به محتاج بسته نیست / طاعت وسیله ای و عبادت بهانه ای است

9. Şā‘ib der-i kerīm be-muhtāc beste nīst/ Tā‘at vesīle vü ‘ibādet bahāne est

Ey Şā‘ib bāb-ı kerīm muhtāca bağı degildir, tā‘at bir vesīle ve ‘ibādet bahānedir; zīrā Rabbi’l-‘ālemīn insānı kerem ü lütf ü ihsān etmek için halk edip esmā’-i hüsnāsıyla taḥallüfe kâdir ve hilāfete şāyeste [206a] ve gāhice bi’l-küllīye insāndan şādır olan fi‘li nefy edip kendi zātına nisbet eyledi ve bu ma‘nâlarda münderic olan esrār-ı ilāhiyenin nihāyeti yokdur. Hattā bir ādem hulūş-ı imān-ı bi’l-ğaybden şādır olan iki rek‘at nāfile namāzın taṭavvurin müşāhede etse şād-merg olacağında şübhe yokdur ve belki ebedü’l-ābād bu iki rek‘atla ḥaşıl olan baña kifāyet eder diyü bir sâ‘at evvel mevtini temennā eder idi. Bu itā‘at şüretinde siyyemā rızā-yı ilāhiyeye muḥālifdir diyü bir kerāhet-i taḥrīmiye ile mekrūh olan fi‘li terk etmede olan taḥarrüb-i ḥaşşaya vākıf olsa kezālik bir vechle ḥayāt-ı fāniyeye rāzı olmaz idi. Hemān bu cümleyi Rabbi’l-‘ālemīn *fe-lā ta‘lemu nefsun mā uḥfiye min kurreti a‘yun¹* naşş-ı kerīmi ile işāret edip tafşilin dünyā vu āḥiret mevt-i ihtiyārı yā mevt-i tabī‘ī ‘aḳabinde kullarına ‘arz etmeyi va‘d buyurmuşlardır ve merḥūmuñ tā‘at vesīle ve ‘ibādet bahānedir dedigi mevlā-yı müte‘ālīñ ğinā-yı zātisin ifāde maḳāmındadır ki, ecr-i ğayr-ı memnūn ‘ibādāt zımnında olana maḥşūşdur.

GAZEL 109

¹ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ: Onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilmez. Kur’an, 32. Sure, 17. Ayet.

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

ز یار لطف نھان خواستن فزون طلبی است / کہ دل زیادہ برد خندہ ای کہ زیر لبی است

1. Zi-yār lütf-i nihān ḥ'āsten füzün ṭalebīst/ Ki dil ziyāde ber-ḥandeī ki zīr-i lebīst

Yārdan lütf-ı ḥafī ṭaleb etmek ziyāde ṭaleb etmektir, zīrā zīr-i leb vāqı' olan ḥande ki, tebessümdür; ḳalbi ziyāde cezb eder. Ya 'nī leṭā'ifiñ ḳalīli keṣīr ve keṣā'ifiñ keṣīri ḳalīl olduđu sebebden bir kimse maḥbūbundan lütf-ı nihān ṭaleb etse ma'nāda baña lütf u iḥsān çok eyle, demektir ve bu maẓmūna maḥsūsātđan ṣāhid dil-berīñ ḳahḳaha ile gülmesinden tebessümü 'āṣıḳıñ ḳalbini ziyāde cezb edip esās-ı maḥabbete istiḥkām [206b] verir ve 'ilm-i ḳıyāfeden yazarlar ki, bir kimseniñ yüzüne baḳdıḳda tebessüm eylese derūnu maḥabbetiñ ṣāhididir; taḥallūf etmez, mücerribimizdir.

به احتیاط سخن در حضور خوبان کن / کہ خوی سنکدلان آبکینه حلبی است

2. Be-iḥtiyāt sūḥan der-ḥuzūr-ı ḥūbān kūn/ Ki ḥūy-ı seng-dilān ābgīne-i ḥalebī est

Ḥūbāniñ ḥuzūrunda kelāmı iḥtiyāt üzere mülāyemetle söyle, zīrā ṭaş göñüllüleriñ huyu ḥaleb ṣīṣesi gibi za'ifdir. Ednā sebeble münkesir vaḳt ve gālibā ḥüsn-i şūrete mālīk olanlarıñ ḳulūbları ṣelābetli olup 'uṣṣāḳına degme ḥāl ile merḥamet etmezler, sebebi menba'-ı raḥmet olan 'aşḳ-ı ḥaḳīḳati terk edip mecāza 'alāḳanıñ bir türlü cezāsıdır ki, zāhirde gāzab ve bātında mā-sivādan i'rāza vesīle olduđu cihetden o daḥi raḥmetdir; ḳaldı ki, nefs-i mechūl muṭlaḳa teveccüh edemez. Ḥaḳīḳate maḥabbet ne şūretle mümkindir diyü su'al olunur ise cevābı budur ki, benī ādemden bir devletli saña in'ām u iḥsān ederek derūnuñda aña bir 'alāḳa ḥāşıl olur ki, nādir vāqı' olur ise de uğruna evlād u 'ayāl degil, belki cān fedā etmek rütbesine varıldıḳı muḥaḳḳaḳdır. Ma'a-hazā yeryüzünüñ ḥaḳḳı bir yere gelse çıḳmış bir dişiñi yerine vaẓ' edemezler. Seniñ ḥaḳḳıñda ḳable'l-vücūd olan iḥsān Rabbi'l-'ālemīni bilmez isek eyyām-ı bülūḡuñdan beri saña olan ināyet ü keremlerini fikr ederek bilā-şek maḥabbet ḥāşıl olur. Bundan şoñra ehlinden birine muḳārenet edebilirsiñ. Kitāblarda yazılmaz ve lisāna gelmez, ḥālāt-ı seyyi'e ile teraḳḳīler ḥāşıl edip maḥbūbiyet rütbesine varınca mecāz nedir ve ḥaḳīḳat nedir? Ma'lūmuñ olup böyle müşkil [207a] su'al etdiḡiñe bile peşimān olursuñ benim böyle tafşile musta'id maḳāmı ecmāl etdigime peşimān olduḡum gibi.

اگر چه نقش دویی نیست در قلمرو حسن / نظر به زلف و خط از روی یار بی ادبی است

3. Egerçi naqş-ı duyî nîst der-ķalem-rev-i ħüsn/ Naẓar be-zülf ü ħaṭ ez-rüy-ı yār bî-edebîst

Egerçi ħüsn ikliminde ikilik naqşı yoķ ise de sen kendi ‘indiñden yārın yüzünden zülfe vü ħaṭta naẓar, edebsizlikdir; ta‘addüd iķtizā etdigi için; zîrā ħüsnün vaĥdeti tecezzî kabûl etmez. Hemân şiddet-i zühür ve za‘f-ı zühür ba‘zıküstāĥlardan bu naẓara bā‘iş olur. Gāhice ‘ināyet vāķı‘ olup bir şafĥada taĥrîr olunacak. Kelām bir iki kelimedede münderic olduķda faķîr daĥi ķanā‘at edip tekşîr-i kelām etmem ve eder isem bir iki kelimeniñ nuṭķuna vesîle içündür.

نمی کنند نظر عارفان به حسن مجاز / به ریک سینه نهادن دلیل تشنه لبی است

4. Nemî-künend naẓar-ı ‘ārifān be-ħüsn-i mecāz/ Ber-yek sîne ne-hāden delîl-i teşne-lebîst

‘Ārifler ħüsn-i mecāza naẓar etmezler, zîrā ķuma sîne vaż‘ etmek şusuzluķ ‘Alāmetidir; zîrā şuyun menba‘ımı bilen bir vaķtde bu ķumuñ üzerinde şu var ımış diyü ednā ruṭûbet ü bürüdetine mā‘il olup def‘-ı ĥarāret için sînesin ķomaz. Lākin şuyun maĥallin bilmeyince bu şüreti irtikābı zarûrîdir. Murādı ‘aşķ-ı mecāza meyl edenin ķillet-i ma‘rifetini işbâtdir, zîrā ĥaķîkatden ĥaber-dār olanlar mecāzi bi‘l-küllîye inkār ederler. Kaldı ki, şu bulmayınca teyemmümün meşrû‘iyeti inkār olunmaz.

چراغ انجمن ماست دیده بیدار / می شبانه ما کریه های نیمشبیی است

5. Çirāĥ-ı encümen-i mâst dîde-i bîdār/ Mey-i şebāne-i mā giryehā-yı nîm-i şebîst

Uyanıķ göz bizim meclisimiziñ çirāĥıdır, bizim bādemiz nışfu‘l-leyldeki bükāmızdır. Ya‘nî her gece ‘ayş u ‘işretimiz müheyyâdır, muzāyaka çekmeyiz. Vāķı‘a cezebāt-ı ilāhiyeden münba‘iş giryeniñ keyfiyeti [207b] biñ küp bādede bulunmaz ammā niçün aĥlarlar diyü su‘âl olunur ise anların tarîķine sülûk etmeyince anları aĥladan ne olduĥu ta‘rîf olunmaz, lākin şu ķadarca muĥaķķaķdır ki, sebebsiz aĥlamak muĥâldir.

دلش به ما عجمی زادگان بود مایل / اکر چه لیلی صحرائنشین ما عربی است

6. Dileş be-mā ‘acemī-zādegān būd mā’ il/ Egerçi Leylī-yi şahrā-nişīn-i mā ‘Arabī est

Raḥmetü’llāhu ‘aleyh merḥūmuñ böyle ta‘bīrleri bu ḥaḳīri dīvānına ‘aşıḳ etmişdir buyurur ki, bizim şahrā-nişīn olan maḥbūbumuz ‘Arabī ise de ḳalbi biz, ‘acemī-zādelere mā’ildir. Evvelā Selmān-ı Fārsī Ḥazretlerine vāḳı‘ olan iltifātı ve eger imān şüreyyāda mu‘allaḳ olsa Fārsdan bir recül nā’ il olurdu diyü laṭife-i beşāreti ifāde ve *selmānu minnā recülün min ehlī’l-beyti*¹ maẓmūnlarına imā eder ve şāniyā bu ümmet-i merḥūmeden hezārān hezār kibār ‘ulemā vu şūfiyeniñ ehl-i Fürsden zuhūruyla iftiḥār eder ve şahrā-nişīn ta‘bīri ile şıfat-ı ıtlāḳa remz edip ‘acemī-zāde edāsıyla taḳyīde tenbīh ve niçe esrār şūfiyeyi ḥāvī ma‘nālar ḳaşd etmişdir. Kemāl-i maẓmūna söz yok ammā leṭāfet-i elfāzı bir vechle taḳlīd ḳabūl etmez ve Leylī ta‘bīri nüfūs-ı nāṭıḳanıñ ḳuṭbu olmaḳ mulāḥazasıyladır.

عروس عافیتی را که خلق می طلبند / چو نیک درنکری در حباله عزبی است

7. ‘Arūs ‘āfiyetī-rā ki ḥalḳ mī-ṭalebend/ Çū nīk der-nigerī der-ḥibāle ‘azebīst
"‘Azeb ergen ma‘nāsına"²

Bir ‘āfiyet gelini ki, ḥalḳ anı ṭaleb ederler çünki diḳḳatle naẓar edesin ergenlik tuzaḳındadır; lākin tezevvüc etmemiş ādeme tefhīmi ḳābil degildir, zīrā aña iḳtizā eden ḥuşuş bedel ḳabūl etmez ammā bir kerre giriftār olduḳdan şoñra taḥḳīḳ eder ki, ‘āfiyet-i ‘arūsü ergenlik ehlidir.

خسیس را ز مدارا زبان دراز شود / ز آب شعله کشد آتشی که بولهبی است

8. Ḥasīs-rā zi-mūdārā zebān dırāz şevēd/ Zi-āb şu‘le keşed āteşī ki bülehebī est

Ḥasīsīñ mūdārādan zebānı uzanır, [208a] bir āteş ki, ‘ulūvv şāḥibi ola şudan şu‘le çekip bülend olur; zebān hem lisāna ve hem şu‘leye derler ve iltihāblı āteşe şu dökçükde bir kerre yücelmesi vardır. Aña bināen böyle ta‘bīr eyledi ve benī ādemiñ denīlerine daḥi

¹ سَلْمَانٌ مِمَّا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ: Selman bizdendir, Ehl-i Beyt’tendir. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² Nüşhanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

bir âdem müdārâ kaçd etse benden havf etdi diyü ağzına geleni söylemeye başlar, bu daği müşâheddir; ya'nî irsâl-i meşeli gâyet muṭâbıkdır.

رواست صائب اکر نیست از ره دعوی / تتبع غزل خواجه کر چه بی ادبی است

9. Revâst Şâ'ib eger nîst ez-reh-i da'vâ/ Tetebbu' ğazel-i H̄'âce gerçi bî-edeḃîst

H̄'âce H̄âfız-ı Şîrâzî'niñ ğazeline nazîre edeḃsizlik ise de Şâ'ib da'vâ yolundan olmayınca ca'izdir. H̄âzret-i H̄âfız'ın beytlerinde 'ızam kâdrına bu kelâm kifâyet eder ve fi'l-ḥaḳîka erbâb-ı zevkden olduğu müsellemdir, lâkin uşûl-i şüfiyeden bî-ḥaberler sū'-i zanna tâbi' olurlar. Meşelâ bir fenne gereği gibi intisâb ḥâşıl olmadığı şüretde o fenniñ ehline 'adâvet etmek ve kendi za'mıyla ḥaṭâların bulmağ a'lâ şavtıyla ben siziñ fenniñizde câhilim diyü feryâd etmektedir.

GAZEL 110

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

صبر بر زخم کرانسنک ملامت سهل نیست / توتیا کشتن به زیر کوه طاقت سهل نیست

1. Şabr ber-zaḥm-i girân-seng melâmet sehl nîst/ Tütüyâ geşten be-zîr-i küh-i ṭâḳat sehl nîst

Levmiñ şekîl olan taşına şabr kolay degildir, küh ṭâḳat altında tütüyâ olmağ âsân degildir, ya'nî belâya şabr iki türlüdür; biri erbâb-ı başiretiñ şabrı bunlar şabrıñ muḳâbilinde bi-ğayri ḥisâb ecre nâ'il olacağların derûnları mir'âtında müşâhede ederler ve bu müşâhede şabra mu'ayyen olmasında iştibâh yoğdur ve biri daği maḥbûblarıñ ve re'y-i perde-i imândan şabrlarıdır ki, ecr-i mezkûrdan bir şey' ḥiss etmezler. Merḥûmuñ murâdı budur ki, bu rütbede kemâlden soñra başiret iḥsân ounur ve maḳâm-ı başiretde daği şiddet ü muḳâsât der-kârdır; zîrâ inkişâf-ı küllî âḥirete maḥşûşdur ve herkesiñ ḥaḳkıında imân-ı bi'l-ğayb [208b] rütbesine göre münfek olmaz, der-ḥâtır edip ferâmûş etmeyecek mesâ'il-i nefîselerdendir.

خار این وادی شلین تر ز خون ناحق است / از علایق چیدن دامان رغبت سهل نیست

2. Hār-i īn vādī ŧelāyīn zi-hūn nā-ħaḳḳest/ Ez-‘alā’iḳ ħīden-i dāmān-i raġbet sehl est

Bu vādī-i dār-ı teklifiñ hārı nā-ħaḳ ḳandan ziyāde mülāzım ve bulaşıḳdır. ‘Alā’iḳdan dāmen-i raġbeti diyü ŧerminñ müškildir ve sebep-i işkālî budur ki, nüfūs-ı bi’ḧ-ḧāb ‘ħāzıra mā’ildir ve bir vechle ŧehvātınıñ fevtine rāzı olmaz, siyyemā esbāb-ı zāhire me’lūf olarak ḧabī‘at maḳāmına ḳā’im olup ezālesi mümkün olduġu ŧüretde bile ġāyet müte‘assir olur ve bu sebebden bir ādem, ‘ulūm-ı evvelīn ü āħirini cem‘ eylese bir merd-i kāmile ihtiyārın teslīm etmedikçe sülūkuñ imkāmı yoḳdur; lākin bi’l-fi’l terk-i ŧehvāta mübāŧeret etmeyenlere āsān görünür ammā yine cā-be-cā bugün ŧabāħdan vaḳtiyle ḳahve içmedigimden fikrim perīŧāndır diyü ŧikāyet eder. Berŧ-i afyon, tütün, bāde ḳanda ḳaldı.

درد یعقوبی ندارد چشم خواب آلود ما / ورنه از کف دادن دامان فرصت سهل نیست

3. Derd-i Ya‘ḳūbī ne-dāred ħeŧm-i ħ‘āb-ālūd-ı mā/ Verne ez-kef dāden-i dāmān furŧat-ı sehl nīst

Bizim ħeŧm-i ħ‘āb-ālūdumuz Ya‘ḳūb ‘aleyhi’s-selāma mensūb olan derde mālik degildir, yoḳsa eger o derdden ħaber-dār olaydı bilir idi ki, Yūsuf furŧatın dāmenin elden ḳomaḳ sehl degildir ve fi’l-ħaḳīḳa ‘Ömer ‘abd-i mükellefiñ her sā‘atı ve belki her bir anı bir Yūsuf-ı ħoŧ liḳādır ki, tā āħir-i nefesi munḳatı’ olup intiḳālın taḳḳiḳ etmeyince anın ḳıymetini bilip aġlamadan dīde-i baŧirete ġiŧāvet gelmez. Derd budur ki, büy-ı pīrāheniñ daħi miħmān-ħānesi ħarāb oldu.

کم مدان تقصیر پیری را که در هنگام صبح / کر همه یک چشم باشد خواب غفلت سهل نیست

4. Kem me-dān taḳŧir-i pīrī-rā ki der-hengām-i ŧubħ/ Ger heme be-yek ħeŧm bāŧed ħ‘āb-i ġaflet [209a] sehl nīst

İhtiyārlik taḳŧirin az bile ki, ŧabāħ vaḳtinde eger cümlesi bir göz ḳapayıp açınca olursa da ħ‘āb-ı ġaflet āsān degildir vaḳt i‘tibārıyla, zīrā vaḳtın inḳisāma taħammülü yoḳdur ve ma‘rifetiñ baŧı her ħālde ħālını inḳisāmıdan ħıfz etmektir. Siyyemā ‘ömrün intihāsında ki, āftābın maġribden ḧulū‘ edecek vaḳtine mümāŧildir ki, fevā’id-i ḧā‘at munḳatı’ olup furŧat-ı ħasret vezninde ḳalır.

من گرفتم سیل ناصاف مرا کردند صاف / خجالت ناصافی از دریای رحمت سهل نیست

5. Men giriftem seyl-i nā-şāf me'rā kerdend şāf/ Hacılet-i nā-şāfī ez-deryā-yi rahmet sehl nīst

Ben farz edeyim ki, benim nā-şāf olan seylim i şāf etdiler ammā deryā-yı rahmetden nā-şāflık hacleti sehl degildir; ya'nī 'ādetā seyl deryāya bulunmağ gelip muttaşıl olduğu gibi şāf olur. Bizlerin daği deryā-yı rahmete vuşulumuzda hāl bi-'aynihi böyle vāqı' olsa daği hacālet-i nā-şāflık mu'āhezede kifāyet eder meger bu hacāleti dünyāda geçirmiş ola, zīrā Rabbi'l-'ālemīnīñ yüz rahmeti vardır ki, birini dünyāda beyne'l-kā'ināt tağsīm edip her merhūma her rāğim anıñla merğamet eder ve doğsan doğuzu āğiretde tağsīm olunup şefā'atler zūhūr etse gerekdir. Lākin dünyādaki bir rahmetiñ 'umūmī kadar o doğsan doğuz rahmet āğiretde 'ālem olmaz, sebep ü sırrı budur ki, hūkm her hālde mevçınıñdır; yoksa esmānīñ degildir; zīrā tenezzülātīñ cümlesi kâbiliyete tâbi' olurlar, meşelā bir fīncāna bir nehri bağş etsek fīncān kâbiliyetinden ziyādesin kabūl etmez. Bir nefis mes'eledir, gānīmet bilip 'amel eyle.

بر تو از کوتاه بینی خون دل شد ناكوار / چشم اكر بر منعم افتد هيچ نعمت سهل نیست

6. Ber-tū ez-kūtāh-bīnī hūn dil şūd nā-güvār/ Çeşm eger ber-mün'im üfted hiç ni'met sehl nīst

Saña kışa görücülükden göñül kanı nā-güvār olmuşdur, eger göz mün'imi görse hiçbir ni'met küçük ü çalil degildir; ya'nī envā'-ı riyāzetle bedeni za'if etmek yā ihtiyārī vāqı' olur [209b] ve yāğūd cebrī olur ki, rızkı kıllat üzere olmanīñ şūretidir. Bu hāletde ciger kanı yemek mağāmında çekilen belā vu miğan, mün'im-i hağikīye nağar olunduğda hālen ü mālen edecegi in'ām u iğsān u iltifātīñ muğaddemesi olduğu hağşiyetden bir ni'met-i cesīme olmuş olur ki, bir vechle teşekkürü kâbil degildir. Bu tevcihimize kūtāh-bīnī ta'bīri şehādet eder; zīrā 'ākıbet-endīş olmayan bunu derk edip benim bu muzāyağa-ı hālīm gānī-i muğlakīñ bir hikmeti zımnındadır diyemez.

خوردن كندم برون انداخت آدم را ز خلد / تا بدانی پیش حق يك جو اطاعت سهل نیست

7. Horden-i gendüm burūn endāğt ādem-rā zi-ğold/ Tābe-dānī piş-i Hağ yek cev iğā'at sehl nīst

Âdem ‘aleyhi’s-selâmi Buğday yemek cennetden çıkardı, bu şüret saña tenbîhdir ki, Rabbi’l-‘âlemîniñ ‘indinde bir arpa kadar ıtâ‘at az olmadığını bilesin *ve men ya‘mel mişkâle zerratin hayren yereh*¹, *ve men ya‘mel mişkâle zerratin şerren yerah*² âyet-i kerîmesin bu i‘tibâr-ı hâkîmâne ile tefsîr eyledi ki, mevlâ-yı müte‘âla nisbet ‘ısyânıñ sağıri ve ıtâ‘atıñ kalîli olmaz. Cümlesiniñ şemeresi haqqı’l-yağîn olmağ üzere yevm-i mev‘üdda müşâhede olunur.

کافر حربی است هر کس نیست راضی از قضا / صائب از قسمت چو نادان شکایت سهل نیست

8. Kâfir harbîst herkes nîst râzî ez-każâ/ Şâ‘ib ez-kesmet çü nâ-dânân şikâyet sehl nîst

Her kim każâdan râzî degil ise kâfir harbîdir, ahkâmı üzerine icrâ olunur; Şâ‘ib cühelâ gibi kısmetden şikâyet kolay degildir. Ya‘nî bu şikâyet elbette zillet ü haqâretin mücib olur, zîrâ mişkâl zerre zulm etmeyen zât-ı muğaddese âşkârâ zulm nisbet etmektir. Belki bunuñ ‘ilâcı kılllet-i rızkıñ sebebinde diğkat edip ictinâb etmek ile olur. Güyâ şikâyet każâya muğâbele olduğıçün kâfir harbı ıtlâk eyledi luğat i‘tibârıyla.

GAZEL 111

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

جای خود وای کنند اهل صفا بر روی دست / دارد از روشندلی آینه جا بر روی دست

1. [210a] Cây-ı ħod vâmî-küned ehl-i şafâ ber-rüy-ı dest/ Dâred ez-rüşen-dilî âyîne câ ber-rüy-ı dest

Ehl-i şafvet kendi mağâmını el üstünde tedârik edip açar, mağall-i i‘tibâr budur ki, rüşen-dil ü şâf olmadan âyîne mağâmını el üstünde tutar. Sebebi kimseniñ haqqında ‘adâveti olmayıp herkese ‘arz-ı ħulûş ve mâ vaqa‘a ħâlini ifâde etdiğıçündür. Ya‘nî

¹ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ: Kim zerre miktarı hayrı yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kur’an, 99. Sure, 7. Ayet.

² وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ: Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür. Kur’an, 99. Sure, 8. Ayet.

fā'idesi mütevaqqı' ve kederinden emniyet-i şafvet-i derūnuñ levāzımından olunca ehli mu'teber olur.

انتظار سنکلاخس مانع افکندن است / این که دارد چرخ چون ساغر مرا بر روی دست

2. İntizār-ı senglāḥaş māni'-ı efkendenest/ İn ki dāred çarḥ çün sāğar me'rā ber-rūy-i dest

Bu felek bizi sāğar gibi el üstünde tutduğu ta'zıminden degildir, belki bir taşlık intizārı, atmasına māni' olmuştur. Anıñçün bir müddet ikrām kaydında olur. Erbāb-ı cāh u menāşıbıñ mişāl-i şādıķıdır ve 'ale'l-'umūm mevt i'tibārıyla cemi'-i benī ādeme mişāl olabilir.

آرزوهای کز او دست تمنا کوتاه است / جمله را دارد دل بی مدعا بر روی دست

3. Ārzūhāyī k'ez'ū dest-i temennā kūtehest/ Cümle-rā dāred dil-i bī-mudda'ā ber-rūy-ı dest

Bir miķdār ārzūlar ki, imtinā' ḥuşūlundan temennā eli anlardan kışadır; cümlesin dil-i bi-mudda'ā ve ārzūsuz göñüş eli üstünde tutar. Evvelā kābiliyet cihetinden, zīrā maḥalli bir şey'e meşğul etmişdir ve şāniyā böyle ḳalbe elbette nūr-ı ihtişāş feyz olunup maḥbūbiyet maḳāmına vāşıl olur ve bu maḳām ḥāşıl olunca dārına müte'alliḳ olan ārzūlar bilā-şek anıñ elindedir; lākin shehevāt-ı fāniyeye 'adem-i meylinden cümlesi ma'şūḳāt-ı beḳāya tebdil eder.

سهل باشد عشق اکر از خاک بردارد مرا / مور را بخشد سلیمان نیز جا بر روی دست

4. Sehl bāşed 'aşḳ eger ez-ḥāk ber-dāred me'rā/ Mūr-rā baḥşed Süleymān nīz cā ber-rūy-ı dest

'Aşḳ eger bizi ḥākdan ref' eder ise sehldir, müşkil ma'nā degildir; zīrā Süleymān daḫi [210b] celālet ḳadarıyla ḳarıncaya eli üzerinde yer bağışlar. Ya'nī ḥāksārılığın feyzi zāhirde bu ḳadarca çok degildir. Güyā rif'at-ı ma'neviye istiş'ārıyla istibşār murād eder.

عاقبت زد بر زمین چون نقش پایم بی کناه / داشتم آن را که عمری چون دعا بر روی دست

5. 'Ākıbet zed ber-zemīn çūn naqş-ı pāyem bī-günāh/ Dāştīm ān-rā ki 'ömrī çūn du'ā ber-rūy-i dest

Ol kimseyi ki, du'ā gibi bir 'ömr el üzere tutdum, 'ākıbet beni naqş-ı kadem gibi bilā-cürm yere urdu. Egerçi taşrīh etdiyse de murādı nefsidir, ya'nī envā'-ı shevātına müsā'ade ve me'kil ü melbesinde ri'āyet ü hürmet etdigim nefsim 'ākıbetü'l-emrini dergāh-ı Rabbi'l-'ālemīnde zelil eyledi ve sā'ir aḥbābından birine daḥi mişāl etmek mümkindir.

مکذر از کسب هنر صائب که از راه هنر / می گذارد شاه را شهباز پا بر روی دست

6. Me-güzer ez-kesb-i hüner Şā'ib ki ez-rāh-ı hüner/ Mī-güzāred şāh-rā şeh-bāz pā ber-rūy-ı dest

Ey Şā'ib, kesb-i hünerden ve celb-i ma'rifetden geçme ki, hüner tarīkinden şeh-bāz ayağını pādişāhıñ eli üzere kūr; hüner zāhiri böyle şemere verince hüner-i bātını bundan a'lā ḥilāfet rütbelerine dek işāl edeceğine şübhe yokdur. Şūfiye şüret-i ma'nāniñ 'aynıdır dedikleri ve zāhir-i bātınıñ merātibdir. Buyurdukları cümlesi vākı'-ı şer' ile mü'eyyed ma'ānī-i nefiselerdendir, lākin herkese kabūl müyesser degildir; ammā ehli olan bu kadarce olsun, bir i'tibār-ı cüz'ī ile himmetine cünbiş peydā edip *ve en leyse li'l-insāni illā mā-se 'ā¹ tāziyānesiyle sülūk etmededir.*

GAZEL 112

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

حاصل دولت دنیا همه غفلت بوده است / پرده خواب سر پرده دولت بوده است

1. Hāşıl-ı devlet-i dünyā heme ğaflet būde est/ Perde-i ḥāb serā-perde-i devlet būde est

¹ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى: İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Kur'an, 53. Sure, 39. Ayet.

Devlet-i dünyānıñ hāşılı ten-perverlige sebep olduğu hayşiyetden cümle gaflet imiş. Uyku perdesi serā-perde-i devlet imiş, zīrā āb u t̄āb-ı beden [211a] kuvvet bulup beden cihetinden nevm ü rūh cihetinden cisme teba‘iyetle gaflet galebe eder.

این زمان تیغ تغافل همه مخصوص من است / ورنه زین پیشتر این آب به نوبت داده است

2. Īn zamān t̄iġ-i tegāfūl heme maḥşūş-ı menest/ Verne z’īn p̄işt̄er īn āb be-nebūdet būde est

Bu zamānda t̄iġ-i tegāfūl cümle baña maḥşūşdur, yoksa bundan evvel bu şu nevbetle olur imiş. Tegāfūl-i dil-berin aḥvāl-ı ‘aşıķı ve çekdiği miḥnet ü meşakḳatı bilip bilmez mu‘āmelesi etmesine derler ki, kulūb-ı ‘uşşāķa kılıç fi‘len icrā eder ve t̄iġ ince aķan şu şūretinde olduğūcün böyle ta‘bīr eyledi ammā bātında bu şu nevbetle olur imiş edāsından encāmında hayāt-ı ebediye irāş edeceğine işāret eyledi; zīrā ecriñ enfūsü belānıñ a‘zamındadır. Siyyemā bāb-ı tesliyāt mesdūd ve müddet-i belā nā-maḥdūd ola Li-nāmıķa.

Tegāfūl olmasa eṭvār-ı ‘aşıķıñ muḳtezāsından/ Nūfūs-ı ‘aşıķa mevt-i ṭabī‘ī çāre bulmazdı¹

تا کشیدم ز جهان دست فتادم به بهشت / دست کوتاه کلید در جنت بوده است

3. Tā-keşīdem zi-cihān dest fütādem be-biḥişt/ Dest-i kūtāh kilīd-i der-i cennet būde est

Elimi dünyādan çekilden berü cennete düşdüm, kışa el cennet kapısının miftāhı imiş. Esbāb-ı duḥūl-i cennetiñ cümlesin bu mazmūna derc eyledi, evvelā ḥaḳīķat-ı cenneti ‘ayne’l-yakīn bilmeyince dünyādan el çekmek muḥāldır ve şāniyā bundan a‘lā kuvvet-i imān taşavvur olunmaz. Rabbi’l-‘ālemīn bizlere daḥi bu ḥaşleti ‘ināyet eylese.

دامن دشت جنون را به غزالان دادند / وسعت عیش به اندازه وحشت بوده است

4. Dāmen-i deşt-i cünūn-rā be-gazālān dādend/ Vūs‘at-ı ‘ayş be-endāze-i vaḥşet būde est

¹ Şārih kendi şiiirinden alıntı almaktadır.

Dāmen-i deşt-i cününü aña maḥşūş ğazāllere verdiler, vüs‘at-ı ‘ayş u şafā vaḥşet endāzesiyle imiş. Her ne kadar mā-sivādan nefret edersen o kadar vüs‘at-ı ‘ayşā mālik olursun. Lākin beyne’n-nās mecnūn olmayınca olmaz [211b] ve kolaydır. Hemān dūnyānıñ kıymetin bilmedigin gibi delidir, derler; mücerrebdir.

دل آگاه مرا ساخت مکرر صائب / شادی و عیش به اندازه غفلت بوده است

5. Dil-i āgāh me’rā sāḥt mükedder Şā’ib/ Şādī ü ‘ayş be-endāze-i ğaflet būde est

Ey Şā’ib ne için ḥalk olunduğundan āgāh olan kalb beni mükedder eyledi? Sürür u şafā-yı dūnyā ğafletñ endāzesiyle imiş, bu daḥi maẓmūn-ı şādıkdır; zīrā ğaflet olmayınca żarūrī mebde’ ü ma‘ād ve sebep-i ḥilḳat ‘ibād fikrine düşüp ḥ‘āb-ı rāḥatı perīşān ve aḥvāl ü etvārında ser-gerdān olmak lāzım gelir ammā bu kayda olmayanlar kaşşāb bir taraftan koyunları sürüden ayırıp tu‘me-i tiğ-i helāk eder iken baḳiyeleri etvār-ı ḥayvānatın icrāda kuşūr etmedikleri gibi zevḳ u şafāsına meşğūl olurlar ve bu sebebden ādemiyetiñ eşref-i şıfātı ‘ākıbet-endiş olmaqdır, dediler ki, ancak bunuñla ḥayvāniyetden mümtāz olurlar.

GAZEL 113

Mefā‘ilün/fe‘ilātün/Mefā‘ilün/fe‘ilün

یان شوق به تیغ زبان میسر نیست / محیط را کذر از ناودان میسر نیست

1. Beyān-ı şevḳ be-tiğ-i zebān müyesser nīst/ Muḥiṭ-rā güzer ez-nāvdān müyesser nīst

Tiğ-i zebānla beyān-ı şevḳ müyesser degildir, uluḳdan geçmek muḥiṭe müyesser degildir beyān-ı şevḳa tiğñ münāsebeti; ya‘nī ḳaṭ‘ī benim şevḳim şevḳdir der, demek olmaz; ma‘nāsına melḥūzdur, zīrā her maṭlabñ şevḳi endāze-i maṭlabdır. Siyyemā esrār-ı ḥaḳīḳate müştāḳ olanlarıñ şevḳi bir muḥiṭ-i bī-kerāndır ki, nāvdān-ı zebāndan güzer etmesi muḥāl olduğu zāhir ü bāhirdir. Eger kişver-i ‘uḳūlda muḥiṭden a‘zam bir şüret mulāḥaza olunsa anı irād eder idi.

چنین که قافله عمر می رود به شتاب / خبر گرفتن ازین کاروان میسر نیست

2. Çünin ki kâfile-i 'ömr mî-reved be-şitâb/ Haber giriften ez'in kârvân müyesser nîst

'Ömr-i kâfilesi bir sur'atle gider ki, bu kârvândan haber almak müyesser degildir. 'İlmü'l-yağîn bildigimiz budur, lâkin ef'âlimiz bu idrâkı [212a] inkâr eder ve buña mu'adil bir hamâkat taşavvur olunmaz; zîrâ sâ'at, şâniyeye vuşûlümüz mevhûm iken hulûd tavrında muķîmiz.

ز نام نیک اثر جاودانه ای بگذار / ترا که زندگی جاودان میسر نیست

3. Zi-nâm-ı nîk eşer-i cāvidāneī bu'gzār/ Tū'rā ki zindegī-i cāvidān müyesser nîst

Nîk nâmdan bir ebedī eşer terk eyle, saña ki, ebedī hayât müyesser degildir ve bu huşuş pâdişâh yâ vezîr yâhûd gâyet mâl-dâr olmaya muhtâc degildir; meşelâ tevârih ü seyrlerde görülmüşdür ki, bir sâ'il aḥşama dek ilhâh u ibrâm ile halkdan envâ'-ı rızkı cem' edip gece olunca kesb ü kâra kudreti olmayanlara ve bî-kes erâmil ü eytâma taḥsîm eder imiş diyü eli yevmü'l-kıyâm bu hüsnle kubbâdan mürekkeb vaşfını taḥrîr ederler. Ya'nî herkese şan'atında biriniñ nâm-ı taḥşîli mümkindir. Bu fażîleti kesb elbette menâfi'-ı dünyeviyesinden fevka'l-me'mûl geçmeyince olmaz.

به زهد خشک به معراج قرب نتوان رفت / به نردبان سفر آسمان میسر نیست

4. Be-zühd-i huşk be-mi'râc-ı ḳurb ne'tvân reft/ Be-nerdbân sefer-i âsmân müyesser nîst

Zühd-i huşk ile mi'râc ḳurba vuşûl mümkin degildir, zîrâ nerdebânla sefer-i âsmân müyesser degildir, lisân-ı şu'arâda zühd-i huşkuñ cihet-i mezmûmiyeti birkaç kere taḥrîr olundur; lâkin bu maḳâmda ba'zı 'ârifler bulunur ki, bir miḳdâr taşavvuf âşinâ bulunup zühd-i huşkdan ḥazer için mizâc-ı zühdünü bâde ile tertîb edip kendülerini ricâl-ii Allah'dan 'addederler. Hâşâ vu kellâ şüfiyeniñ zemm etdiği zühd-i huşk ile kebîre irtikâbınıñ beyni teḳârüb ḳabûl etmez, meşelâ bir âdem şalavât-ı ḥamse ve evrâd u ezkâra müdâvemet üzere olup tebdîl-i aḥlâḳ u taḥalluḳ-ı esmâ ve ma'rîfet-i nefis ve idrâk-ı ḥaḳâ'îḳ-ı eşyâ ḳaydında olmayıp mezḥeb-i vâhid üzere meh-mâ-emken evâmir-i ilâhiyeyi edâ ve nevâhîden 'aḳlı erişdiği ḳadar ictinâb eder imiş. Ğâyeti bu şîfatda olanlara bir 'aceb

ṭārī [212b] olacaktır diyü men‘ ederler ammā bizim ‘āriflerimiz ḥuzūz-ı nefsāniyeden bir şey’i terk etmeyip kebīreyi daḥi lā’übāliyāna irtikābdan soñra ma‘rifet da‘vāsını etmek bundan yābis yeryüzünde bir şey’ taşavvur olunmaz. Eger bunda iştibāh olunur ise kelām-ı Rabbi’l-‘ālemīni tetebbü‘ edip ”bimā-teksibūn, bimā-ta‘melūn, bimā-taşbirū” kelimātında olan “bā”ları muṭāla‘a eylesinler ve belki ḥaḳḳu’l-yaḳīn ḥaḳīriñ ‘inde budur ki, bir kerāhet tenzihiye terkine mev‘ūd olan rütbe yāḥūd bir misvāk isti‘māline ma‘hūd olan şevāb ehliniñ ğayrına Rabbi’l-‘ālemīn her ne kadar iḥsān u ikrām eder ise de o rütbeleri vermek muḥāldır ve ḥaḳ budur ve kendi cinsimizden kibār vüzerāya ḥidmet edenler bu ḥuşūşa mir‘āt-ı tamāmdır.

به غير كرسنكى در میان نعمتها / چه نعمت است كه سیری ازان میسر نیست

5. Be-ğayr-ı gürüsneḡi der-miyān-ı ni‘methā/ Çi ni‘metist ki sīri ez-ān müyesser nīst

Ni‘metler içinde açlıktan ğayrı kaḅı ni‘metdir ki, andan doymaḳ müyesser olmaya? *Tecevvu‘u terānī*¹ mefhūmuna işāret eder ve bi’l-ittifāḳ dergāh-ı Rabbi’l-‘ālemīnde nefsi cu‘ kadar zelīl eder, yoḳdur ve ābdālīñ erkān-ı erba‘alarının a‘zamı budur; ba‘zı‘ulemā kürsīlerde ve meclislerde riyāzet-i şeri‘atden ḥāricdir. Bu ṭā’ife bid‘at irtikāb ederler diyü ta‘n edip bir kerre şadr-ı evvelīñ seyrine naḅar etmez ki, eyyām-ı risāletiñ ibtidāsından intihāsına dek bir çille-i tāḳat-güdāzdır ki, vaḳtimizde pek a‘lā sālik on gününe taḥammül edemez, meşelā ḥarāret-i ḥicāz, eşref-i ni‘metleri ḥurmā ve ḥubz-ı şa‘īr ve sıcaḳ şu, o daḥi vech-i şıb‘la bulunmaḳ muḥāl rütbesinde ve her taraftan a‘dāniñ hücumu ve kılıc, ekşer-i evḳātta merbūt, miyān-ı ihtimām ve ḥastelerine marāz-ı mevte ṭabī‘atīñ ne ister diyü su‘āl olunduḳda buḡday etmegi ister [213a] ammā kırḳda birine tedārik olunmaz. Evşāf u aḥvālleri budur ve bu riyāzet sebebinden ‘ulemāniñ şimdi müteşābihdir diyü terk etdikleri aḥādiş-i şerīfeniñ şudūrunda fi’l-hāl murādına olduḅun derk edip su‘āl edip su‘āl etmez idi ki, yā Resūl’llāh buna demekdir ve eger su‘āl olunur ise ki şaḥābe-i kirāma sen bu ḥüsn ḅanni eylediñ ammā yā niçün aḥādiş-i şerīfeyi rivāyet etdikleri gibi anıñla murādına idüen söylemediler. Cevāb budur ki, anlarıñ ‘aşr-ı sa‘ādetlerinde ğaraḅ taḥşīl-i kemāl-i imān idi ve āşār-ı nifāḳdan zāhir ü bāṭınların taḥḥire sa‘y edip ḥavārīḳ-ı ‘ādāt vāḳı‘ olsa da iltifāt etmezler idi. Ḥattā anlar ictināb eylediḡi āşār-

¹ تَجَوَّعُ ثَرْنِي: Beni aç bırak. Hz. Muhammed’in hadisidir.

1 nifāk şimdi bizim evliyalarımızda bulunur. Lākin ‘aşrîñ şefâ‘atıyla ma‘fuvdur ve esrār-ı ahādîşi bildiklerine şāhid kıatı çokdur. Meşelā İmām ‘Alī b. Ebī Ṭālib Ḥāzretleri buyururlar ki:

“Ve rübbe cevherü ‘ilmin lev ebūḥa bihi le-ķīle lī ente mimmen ya‘bidü’l-veşenā”¹

Ammā bizim ‘allāmelerimiz bir kerre fikr etmezler ki, bu ḥādîş-i şāḥîḥ rahmeten li’l-‘ālemīnden şādır iken bilā-şek ümmetine maḥz-ı rahmetdir. Lākin bunu murād olunan vech üzere fehmiñ ṭarīķi nedir? Hemān teberrüken ders eşnāsında vāķı‘ olur ise elfāz-ı şerīfesin kırā’atla kıanā’at ederler ve böyle derdmendlere tefhīm kıaydı ile kıtābına kıayd eden bçārelere daḥi sebb ü la’n ederler, *ḥasbune’llāhu ve ni‘me’l-vekīl*²

به زیر چرخ اقامت زراستان مطلب / سفر نکردن تیر از کمان میسر نیست

6. Be-zīr-i çarḥ iķāmet zi-rāstān maṭlab/ Sefer ne-kerden-i tīr ez-kemān müyesser nīst

Çarḥıñ altında müstaķimlerden iķāmet taleb etme, zīrā tīriñ yaydan sefer etmemegi müyesser degildir; zīrā istiķāmetden a‘zam kerāmet olmaz. Bu ḥāşıl olduğu gibi elbette o zāt-ı şerīf melā’ikeye mulḥaķ olup isti‘dādına göre taḥşīl-i ‘ulūma meşğül olur, zīrā insān ḥayvāniyetle [213b] melekietden mürekkebdır. Her kıangısı galebe eder ise o ṭarafa mulḥaķ olur. Ḥayvāniyet ṭarafına mulḥaķ olanlarıñ ḥadd u ḥaşrı yokdur ve anlarıñ aḥvāli melekiete mulḥaķ olanlarıñ āyinesidir, tereddüd iķtizā etmez.

به عشق کوش که با شهپر خرد صائب / گذشتن از سر کون و مکان میسر نیست

7. Be-‘aşķ kūş ki bā-şeh-per-i ḥıred Şā’ib/ Güzeşten ez-ser-i kevn ü mekān müyesser nīst

‘Aşķa sa‘y eyle Şā’ib ki, şeh-per-i ‘aķl ile kevn ü mekāndan geçmek müyesser degildir; zīrā her fezāda ṭayarāniñ bir cenāḥ-ı maḥşuş vardır. Anıñçün cenāḥ-ı ‘aķl ile

¹ و ربّ جوهر علم لو أبوح به لقليل لي أنت ممن يعبد الوثنا کی, sen putlara tapanlardansın.

² حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ: Allah bize yeter, O ne güzel vakildir. Kur’n, 3. Sure, 173. Ayet.

uçan hükemā eflāk-ı hark u iltiyāmı kabûl etmez diyü şüfiyeniñ masharası olmuşdur. Ma‘a-hazā kelāmları muḳtezā-yı ‘aqlıñ ‘aynıdır. Dermendler eflākı kendi hānelerine kıyās edip kapısın daḫi hānesiniñ kapısı gibi geçenleri daḫi o şüretde geçer bilirlir. Demezler ki, bizler geçenleri göremeyince kapı ta‘biri ve geçmek mefhūmu ‘uḳūla takrīb için müte‘ārif kelimātlardır ki, ifāde vü istifādeye ensebdir.

GAZEL 114

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

چندین جمال هست نهان در جلال دوست / خوشتر ز کوشوار بود کوشمال دوست

1. Çendin cemāl hest nihān der-celāl-i dost/ Hoşter zi-güşvār büved güş-māl-i dost

Dostuñ celālinde bu kadar maḫfi cemāl vardır, dostuñ güş-māl ü ta‘ziri güşvārdan ziyāde hoşdur ve yakışıklıdır. Bu ma‘nāda bir maẓmūn zımnında müşāhede-i cemāl, āyine-i celālde gereği gibi tafşil olunmuşdur; lākin herkese bu kitābı tamām muḳālā‘a etmek müyesser olmadığından ba‘zıfēvā‘id-i ilḫākıyla żarūrī tekerrür iktizā eder. Hālā merḫūm celālde birkaç cemāl vardır diyü taşriḫ eyledi. Evvelā bu bābda mu‘tenāya olan sened-i şer‘i mā-yef‘alu ‘llāhu bi-‘azābikum in şekertüm¹ naşs-ı kerimidir. Her bir celāl-i ilāhīniñ neticesinde meşālih-i ‘ibāda dā‘ir bir rahmet olduğu muḳarrerdir. [214a] Meşelā bu āyet-i kerīmede eger sizler şükr etseñiz Allāh te‘ālā sırrıñ ‘azābıñız ile ne işler buyurduḫda ma‘lūm oldu ki, ba‘z kullarına Rabbi‘l-‘ālemīniñ ‘azāb-ı dünyevīsi ḫuḳūḫ-ı uluhiyete teşekküre mübādiret etsinler için olur imiş ve āyāt-ı uḫrāda *le‘allehum yerci ‘ün*² çok vārid olmuşdur ve şāniyā bulunduğu ṭavrına rāzı olmaz. Bir kerīm ü rahīm mevlāsı hāzır u nāzır olduğın ifāde için olan cemāldir ve şālišā etdiği ma‘şiyete cezā emri mübrem olmağın bu dār-ı fāniyeniñ ‘azābı serī‘u‘l-inḫışāmıdır diyü ‘azāb-ı ṭül ü dırāz uḫrevīden şiyānet ḫaḳḳında zuhūr eden cemāldir ve hākezā herkes isti‘dādı kadar cümleñiñ ‘indinde müsellemler celālde cemāl müşāhede etmek mümkündür.

¹ ما يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ: Eger siz iman eder ve şükrederseniz Allah size niçin azap etsin? Kur’an, 4. Sure, 147. Ayet.

² لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ: Umulur ki bana dönerler. Kur’an, 43. Sure, 28. Ayet.

بر سنک زن که آهن زنکار خورده ای است / آینه ای که آب نشد از مثال دوست

2. Ber-seng zen ki āhen-i zengār ḥorde est/ Āyīneī ki āb ne-şūd ez-mişāl-i dost

Her bir āyīne ki dostuñ mişālinden eriyip şu olmaya taşa çal ki, paslanmış āhendir.

Ya‘nī ‘āşık-ı şādık odur ki, dostuñ mişāl ḥayālisi āyīne-i ḳalbine geldikde rütbe-i fenāya mulḥaḳ olup bir daḥi şalābet ü ḳasvet ü ḡaflet zengārın ḳabūl etmeye ve fehmi etmek gerekdir ki, cüz‘i münāsebete mişāl derler ve küllī münāsebete meşel derler. Murādı evliyāu‘llāhīñ ḳulūblarına vāḳı‘ olan teceliyātdır ki, ehline müsellemdir. Meşelā sen aḥbābīñdan birini rü‘yāda görür ve şoḥbet edersin ve o ādem yā ḥayy bulunur yā meyyit bu iki şürette daḥi bu rü‘yādan ḥaberi yoḳdur. O seniñ gördüğüñ şaḥşa mişāl ḥayālī derler. Bu ḥuşuş, erbāb-ı taşfiyeye bīdārılıḳda vāḳı‘ olur. Kelāmı nāḳış fehmi etmeniñ ḳuşūru mevcūd iken i‘tirāz etmesinler diyü bu ḳadarca taḥrīr olundu.

اوج وصال در خور پرواز ما نبود / بی بال و پر شدیم به امید بال دوست

3¹. [214b] Evc-i vişāl der-ḥur-ı pervāz-i mā ne-būd/ Bī-bāl ü per şüdim be-ümmīd-

i bāl-i dost

Evc-i vişāl bizim ḳanadımız uçmasına lāyık degil idi, cenāḥ-ı dost umīdi ile bī-bāl ü per olduḳ, ba‘zı‘uḳūl-i ḳāşıra şāḥibleri merḥūmuñ ebyātı taḥtında yazdığımız daḳā‘iḳ ü ḥaḳā‘iḳi Şā‘ib’iñ ḥaberi yoḳdur. Hemān Nuşret izḥār-ı fażl içün yazar derler imiş. Ḥālā bu beyitinde mażmūn-ı beyti bi‘l-muḥābika terceme eyledim ammā murādı ne demekdir ki, merḥūmuñ rütbe-i ‘irfānı anı bilmek ile zūḥūr etse gerek ḡuş-ı cānla istimā‘ eyle de eger erbāb-ı inşāfdan isek ḥaḳḳı ehline teslīm ile murādı ḥadīş-i meşḥūra işāretidir ki, ḳulum baña nevāfil ile taḳarrübden zā‘il olmaz tā ben aña maḥabbet edene dek ve ben aña maḥabbet etdigimde görür gözü olurum; ya‘nī benimle görür ve işidir. ḲulaḒı olurum; ya‘nī benimle işidir ilā āḥire. Merḥūm beytinde der ki, benim cenāḥım rütbesinde olan ḳuvalarım ile dosta taḳarrüb imkānda olmadığından anları terk edip dost tarafından bermā-bihi‘r-raf‘a ummīd etdim ki, ma‘nāda kendi kendine vāşıl olmuş ola. Zīrā evliyāu‘llāh bu ḳuvāları müte‘allikātlarıyla terk edip mevt-i ihtiyārī derecesine varmayınca bir şey’e nā‘il olamazlar ve ‘Arabīde beyt:

¹ S’de bu gazelden 3 beyit yazılmaktadır.

“A ‘ārethü tarfen yarāhā bihi/ Fe-kāne’l-başaru lahā tarafahā”¹

Naẓmınıñ ‘aynıdır; ya‘nī o maḥbūba ‘aşıqına ‘ayrı bir göz verdi. Böyle olunca maḥbūbayı gören kendi gözü idi demek olur, inşāllāh şimdi ma‘lūm oldu ki, Şā‘ib-i merḥūm, erbāb-ı ‘irfānıñ zübdesinden olup belki bizim gibiler kelāmınıñ nısfını idrāk edemezler. Eger şı‘i sâ‘ir-i şu‘arâ üslubunda ola idi şimdiye dek, [215a] zīrā tāzeniñ ḥandesiyle bıyıkların ḥandesi beyninde olan fark müşāhedeye mebnīdir.

معنى ربوده است مرا بیشتر ز لفظ / پروای دوست نیست مرا از خیال دوست

4. Ma‘nī rübūde est bīşter zi-lafz/ Pervā-tı dost nīst me‘rā ez-ḥayāl-i dost

Ma‘nī beni lafzdan ziyāde cezb edip qalmışdır. Baña dostuñ ḥayālından dost pervāsı yoqdur ya‘nī ḥayālī kā‘im-maḳām vişālī olup itlāqıñ mulāḥazası taqyīdi mulāḥazadan müstagnī etmişdir. Bu şüret mecāzda taşavvur olunmaz zīrā ‘ālem-i ecsām muḳteżā-yı cismāniyesin taleb eder; yoq mecāzda vāqı‘ olursa ḥaḳıḳata biteliñ ‘ālāmetidir. Bir kāmilden ednā işārete mevḳūf ve yāḥūd galebe-i cezb ile irşāda daḥi ḥācet qalmaz mecnūn ‘āmire olduḡu gibi.

کردد ز خشکی و تری شاخ مختلف / عام است ورنه فیض نسیم وصال دوست

5. Gerded zi-ḥuşkī vü terī şāḥ muḥtelif/ ‘Āmest verne feyz-i nesīm-i vişāl-i dost

Ruṭūbet ü yübūsetden şāḥ-ı muḥtelif olur yoḡsa nesīm-i vişāl dostuñ feyzi ‘āmdır ve buḥl yoqdur. Kerrāren merrāren yazdığımız mefhūma işāretdir ki tecellī maḥalline tābi‘ olur. Meşelā laṭif-i rüzgār-ı vezān olduḡda şāḥlarda ruṭūbet bulunur ise anıñla telezzüz eder gibi. İki tarafa temāyül ederler. Yoq yübūset bulunur ise cehl-i maḥz şüretinde ḥareketden ḥālī ve nesīm-i laṭifden bī-ḥaber görünürler. Ma‘a-hazā ikisine daḥi vārid olan nesīm vezen vāḥid üzeredir ve erbāb-ı şafvetiñ isti‘dādı mir‘āt-ı irāde-i ilāhīdir dedikleri bu ma‘nāya işāretdir ki taḥtında ‘uḳūluñ müteḥayyir olduḡu mesā‘il ḥaḳāyık-ı mūndericedir. Bu ḳadarca ser-rişte ehline bir kitāb sözdür.

¹ اعراته طرف راها به/ فكان البصير بها طرفها 1: Kendisini görmek için ona “maşukuna” bir göz ödünç verdi. Oysa kendisini gören maşuk, kendi gözü idi.

هر ذره ای نو ای انالشمس می زند / در خانه ام ز روشنی بی زوال دوست

6. Her zerreī nevā-yı ene'ş-şems mī-zened/ Der-hāneem zi-rūşeni-i bī-zevāl-i dost
Benim hāne-i tenimde dostuñ bī-zevāl olan nūrāniyetinden her bir zerre ene'ş-şems
nağmesin urur. Şūfiye ittifāk etdiler ki hālk ile hālkıñ bundan a'lā farkı olmaz ki hālkā
işāret olunur hākkā işāret olunmaz. Ma'iyet-i şābiteniñ envārı maḥlūk-ı nā-çizī bu
da'vāya muḳtedir edip her zerre ben āftābım diyü lāf eder lākin dāde-i hāḳ-bīn bu lāfa
muḳayyed olup penbesin iplik etmege heves etmez.

ظرف حباب در خور بحر محیط زیست / صائب مرا بس است امید وصال دوست

7. Zarf-ı ḥabāb der-ḥor-ı baḥr-ı muḥiṭ nīst/ Şā'ib me'rā bes est ümīd-i vişāl-i dost
Ḥabābıñ zarfı baḥr-ı muḥiṭā lāyık degildir ve hāḳ budur. Ey Şā'ib baña dostuñ vişāliniñ
ümmīdi kifāyet eder zīrā her bir cilvesiz emriñ ḥazāne-i bī-nihāye-i dostda biñ çāresi
vardır. Elbette murād etdiği vaḳt müşkiller āsān olur.

GAZEL 115

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

شد ملک حسن زیر و زیر از غبار خط / دیوار خشک ماند و کلستان به کرد رفت

1. Şüd mülk-i ḥüsn zīr ü zeber ez-ğubār-ı ḥaṭ/ Dīvār ḥuşk māned ü gülistān be-
gerd reft

Ğubār-ı ḥaṭdan mülk-i ḥüsn zīr ü zeber oldu, ḳuru dīvār ḳalıp gülistān hebā oldu;
zīrā ḥaṭṭ-ı āb u tāb 'ārız-ı maḥbūbānı taḥfif edip reng ü būdan eşer ḳomaz ve
ba'zımaḥbūblarda āşār-ı cemālden bir şey' ḳalmadığına binā'en dīvār ḥuşk māned, ta'bīr
eyledi.

از بال و پر فشانی کستاخ طوطیان / لعل لب ترا شکرستان به کرد رفت

2. Ez-bāl ü per feşāni-i güstāḥ-ı tūṭiyān/ La'l-i leb-i tu'rā şekeristān be-gerd reft

Güstāḥ tūṭilerin ki ḥaṭdan 'ibāretdir, bāl ü per saçıp nā-hemvār hareketlerinden
seniñ şekeristān la'l-i lebiñ yaḡmā oldu. Ya'nī ḳanā'atla o şeker-i ma'nevīden

şafālanmayıp güstāhāne ve Һarīşāne hücümlarından hem kendüler maħrūm ƣaldı ve hem erbāb-ı naẓar mükedder oldu.

صد خضر را چگونه دهد داد قطره ای / از خط طراوت لب جانان به کرد رفت

3. Şad Һızır-rā ƣegūne dehed dād ƣatreī/ Ez-ħaṭṭ-ı ƣarāvet leb-i cānān be-gerd reft

Yüz Һızır bir ƣatre nice cevāb versin ھاṭdan leb-i cānānıñ ƣarāveti toza batdı, zīrā dāimā ğubār ƣarāveti maħv eder. Güyā ھاṭṭı mūlar i‘tibārıyla āb-ı ھاyāta varmış Һızırlar’a teşbīh edip dil-berīñ şığar dehānında mübālağa ƣaşdıyla bir ƣatre ta‘bīr eyledi.

صف در برابر صف محشر که می کشد / از خط سبز آن صف مژگان به کرد رفت

4. Şaf der-berāber-i şaf maħşer ki mī-keşed/ Ez-ħaṭṭ-ı sebz-i ān şaf-ı müjġān be-gerd reft

Şaf-ı maħşer muƣābilinde şaffı kim ƣekebilir ھاṭṭ-ı sebzden şaff-ı müjġān toza gitdi, ya‘nī ھاṭṭ gelmezden evvel meydān şaff-ı müjġānda idi ammā tāze ھاṭṭ zühūr edince bir mağlūb ‘askeriñ tuza ğarƣ olduğu gibi i‘tibārdan sākıṭ olup şevket-i müjġān maħv oldu.

ایمن ز خط مباحث که دیدم به چشم خویش / کز بال مور ملک سلیمان به کرد رفت

5. Īmen zi-ھاṭ me-bāş ki dādem be-ƣeşm-i ħış/ K’ez bāl-i mūr mülk-i Süleymān be-gerd reft

[215b] Һaṭṭdan emīn olma ki, ben kendi ğözümle ğördüm ki, ƣarıncanıñ ƣanadından mülk-i Süleymān toza gitdi. Ya‘nī Süleymān cemāl ki, ƣeşm ü ruhsār ve leb ü dehāndan perī ‘asākirine mālīk iken ƣanadlanmış ƣarınca gibi ھاṭlar zühūruyla o melek ü ھاşem toza ğaraƣ olup hebā oldu.

از بوی گل هنوز دل از هوش می رود / هر چند آب و رنگ گلستان به کرد رفت

6. Ez-būy-ı gül henüz dil ez-hüş mī-reved/ Her-çend āb u reng-i gülistān be-gerd reft

Gül rāyihasından hālā ‘aql gönülünden gider, her-çend āb u reng-i gülistān hebāya kendi ise de gūyā ba‘zīgüzellerde āşār-ı cemāl vāfir müddet qalıp yğne nigāh etdikçe qalbe doqunmasın bu şüret mümāşilede irād eyledi ki, Türkīde cāmi‘ yaqılmış; lākin mihrābı yerindedir, derler.

ياقوت آبدار تو آورد عاقبت / خطی به روی کار که ریحان به کرد رفت

7. Yāqūt-ı āb-dār-ı tū āverd ‘āqıbet/ Haṭṭī be-rūy-ı kār ki reyḥān be-gerd reft

Seniñ āb-dār olan yāqūt lebiñ ‘āqıbet bir haṭṭ ızhār etdi ki, reyḥān telef oldu. Yāqūt meşhūr haṭṭāṭın ismi olup ṭavrında İmām u Reyḥānī nām bir haṭṭ daḥi olmaq münāsebetleriyle maẓmūna cem‘iyet verip böylece edā eyledi. Ṭabī‘at şı‘riyesi olanlar beytiñ nezāketin fehm ederler.

بنشین که از خرام تو ای آب زندگی / چندین هزار سرو خرامان به کرد رفت

8. Be’nşin ki ez-ḥirām tū ey āb-i zindegī/ Çendin hezār serv-i ḥirāmān be-gerd reft

Otur ki, ey āb-ı ḥayāt seniñ ḥirāmıñdan niçe biñ serv-i ḥirāmān toza gitdi, ya ‘nī seniñ ḥirāmıñ bā‘iş-i ḥayāt olacaq iken ḡubār-ı ḡayret niçe serv-i ḥirāmānları telef eyledi ve ‘ādetā serviñ üzerine toz qonar.

صبری که بود پشت امیدم ازو به کوه / آخر زنی سواری طفلان به کرد رفت

9. Şabrī ki būd pūşt-i ümīdem ez’ū be-kūh/ Āḥar zi-ney-süvārī-i ṭıflān be-gerd reft

Bir şabr ki, benim ümīdim arqası o şabrdan daḡa istinād etmişdi, āḥirü’l-emr etḡālīñ ney-süvārlıḡından telef oldu. Etḡāl ‘ādetā birer çübī at edinip küçelerde [216a] cevelān etdikçe zarūrī bir miqdār toz kalkmaq münāsebetiyle merḥūm daḥi şabrım hebā oldu diyü o ḡubārı kendi şabr u sükūtiyetiniñ perīşān olmasına taḥayyül eder.

از بیقراری دل دیوانه خوی من / زنجیر توتیا شد و زندان به کرد رفت

10. Ezbī-ḡarārī-i dil-i dīvāne ḥūy-ı men/ Zencir tūtiyā şüd ü zindān be-gerd reft

Benim dīvāne olan gönlümüñ ıztırābından zincir tūtiyā oldu ve zindān tuza gitdi, telāş u ıztırāb-ı mecnūnānede mūbālağa kaşd eyledi; zīrā hareket hem ğubārı ve hem ecsām-ı şalbiyenīñ tūtiyā şūretine girmesi müstelzemdir.

مجنون ما ز بس که به هر کوچه ای دوید / هموار کشت شهر و بیابان به کرد رفت

11. Mecnūn-i mā zi-bes ki behr-i kūçei girift/ Hemvār geşt şehr ü biyābān be-gerd reft

Benim Mecnūn'um her kūçede ol kadar koşup sa'y eyledi ki, şehr hemvār oldu ve beyābān tuza gitdi. Merhūmuñ bu ğazeli tāze zemīn diyü terceme olundu, lākin cümlesi şā'irāne mūbālağalardır.

چون ابر از جبین هوا آب می چکد / از بس که آبروی عزیزان به کرد رفت

12. Çūn ebr ez-cebīn-i havā āb mī-çeked/ Ez-bes ki āb rüy-ı 'azīzān be-gerd reft

Bulut gibi havānīñ cebhesinden şu tamlar, ol kadar ki āb rüy-ı 'azīzān telef oldu; ya'nī bu kār-hānenīñ hāli böyledir. Niçe ğayretmend ādemler cāhlerinden sāķit olup ħidmetkārı maķūlelerine 'arz-ı ihtiyāc zımnında o kadar yüz şuyu dōkmüşlerdir ki, bu mūbālağaya şāyestedir.

از دشمن ضعیف حذر کن که بارها / خواب کران ز جنبش مژگان به کرد رفت

13. Ez-düşmen-i za'if hāzer kūn ki bārḥā/ Ḥ'āb-ı girān zi-cünbiş-i müjgān be-gerd reft

Za'if düşmenden hāzer eyle ki, niçe kerre ağır uyku cünbiş-i müjgān ile telef oldu; ya'nī şıķlet ü kuvvet nevme nisbet müjgān bir za'if kıldan 'ibāret iken mūcibli ve mūcibsiz hareketle nevmi def' edip ğalebe izhār eder.¹

¹ Za'if düşmenden hāzer eyle ki, niçe kerre ağır uyku cünbiş-i müjgān ile telef oldu; ya'nī şıķlet ü kuvvet nevme nisbet müjgān bir za'if kıldan 'ibāret iken mūcibli ve mūcibsiz hareketle nevmi def' edip ğalebe izhār eder S: Düşmen-i za'ifden hāzer eyle ki, kuvvet-i muḥāṭara andan zuhūr eder, maḥall-i i'tibār budur ki, nice kerre nevmi-i şaķil cünbiş-i müjgāndan telef oldu. Ma'a hazā şūretā bir kıldan 'ibāretdir ammā bi'l-ḥāşşa hareketi nevmi dāfi'dir T

صائب که پاک می کند از روی کف غبار / در قلزمی که کوهر غلطان به کرد رفت

14. Şā'ib ki pāk mī-küned ez-rüy-ı kef ğubār/ Der-ķulzümī ki gevh̄er ğaltān be-gerd reft

Ey Şā'ib kefi deryānıñ yüzünden ğubārı kim pāk eder bir ķulzümdeki gevh̄eri ğaltān toza yatdı, gerdi yetimī münāsebetiyle [216b] irād eyledi; ya'nī ğubār her-çend ma'nevī olur ise de gevh̄ere ta'addī edince kefi aña nisbet-i deryāya bīġāne iken aña kim raġbet edip çehresinden ğubārın pāk etmeye ihtimām eder. Murādı ħavāş-ı deryā-yı vücūda ğubār ibtilā musallaḡ olunca 'avāmında maḡall-i ta'accüb degildir, belki şifāt-ı zātiye gibi ḡalmaḡ mümkündür, demek ister.

GAZEL 116

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

فروغ روی تو برقی به خرمن کل ریخت / که جای نغمه شرار از زبان بلبل ریخت

1. Fürüg-ı rüy-ı tū berķi be-ħarman-ı gül rīḡt/ Ki cāy-ı naġme şerār ez-zebān-ı bülbül rīḡt

Seniñ yüzüñ nūru ħarman-ı güle bir berķ dökdi ki, naġme yerine bülbülüñ zebānından kıvılcım döküldü. Ya'nī her ħanda bir ħüsn-i eşeri var ise gerek rütbe-i ma'sūķiyetde ve gerek derece-i 'aşıķiyetde cüz'ī vü küllī zāhir ü bāḡın cümlesi sendendir. Meşelā fürüg-ı ħüsn-i ġayb-ı muḡlaḡdan güle kısmet olan berķ mizāc-ı bülbüle 'aks edip anıñ naġmesinde olan şerār-ı te'siriñ mebdā'-i evdir.

ز هوش برد چمن را چنان نظاره تو / که شبنم آب مکرر به چهره کل ریخت

2. Zi-ħuş bered çemen-rā çünān neḡāre-i tū/ Ki şebnem āb-ı mükerrer be-çehre-i gül rīḡt

Seni temāşā çemeni ancılayın bī-ħod u müteħayyir eyledi ki, gülüñ yüzüne şebnem mükerrer şu dökdi. 'aklı başına gelsin diyü ġüyā ezhār u nebātātıñ şüret-i ħayretde bulunması o maḡbūbuñ cemālını müşāhededen neş'et etmişdir. Ĥayāliyle ġaşı 'arız olanlarıñ yüzüne şu dökmeḡ 'ādetin şebneme isnād eyledi.

ز سیر باغ نمکسود می شود دلها / نمک به خنده کل بس که شور بلبل ریخت

3. Zi-seyr-i bāğ nemek-sūd mī-şevēd dilhā/ Nemek be-ḥande-i gül bes ki şūr-ı bülbül rīht

Bāğın seyrinden gönüller başdırma olur, bülbülün şūru ḥande-i güle ol kadar tuz döküdü ki, melāḥat-ı ḥüsnün sūzişli te'şirine ıtlāk etdiklerine bināen gūyā gülde bu vaşfiñ vücūdu bülbülün şūr u feryādından zūhūr eyledi diyü 'aşk ile [217a] ḥüsnün cihet-i ittiḥādların işāret etmiş oldu.

نسیم زلف که یارب گذشت ازین کلشن / که پیچ و تاب طراوت ز زلف سنبل ریخت

4. Nesīm-i zūlf ki yā Rab güzeşt ez'in gülşen/ Ki pīç ü tāb-ı ṭarāvet zi-zūlf-i sūnbül rīht

'Aceb bu gülşenden kimiñ nesimi geçdi ki, sūnbülün zūlfünden pīç ü tāb-ı ṭarāvet dökülüp zūbül-i bī-hengāma giriftār oldu. Bir daḳīk ma'nāya işāret eder ki, ḥükemā vu 'uḳalā nebātātın zūbūline sebep her biriniñ ṭabī'atına muḥālif vaḳtiñ duḥuluyla bā'is-i ḥayāt-ı kā'ināt olan şunuñ o nebātadan rucū'udur, derler ve vāḳı'ā 'aql bundan ziyāde derk edemez ve bunuñla ḳanā'at eder. Lākin ḥükemā-yı şūfiye bu ṭavrın fevḳinde başḳa ma'nalara vāḳıf olup böyle laṭif rümüz ile o lisāna gelmeyen esrāra işāret ederler. Meālī-i esmā' ile mezāhiriñ aḥvāline dā'irdir.

به دیدن از رخ کلهای تازه قانع شو / که هر که چید کل از باغ خون بلبل ریخت

5. Be-dīden ez-ruḥ-ı gülhā-yı tāze ḳāni' şū/ Ki her ke çīd gül ez-bāğ ḥūn-ı bülbül rīht

Lisān-ı Fārsī ta'allümüne heves edenler "rīht" kelimesiniñ müte'addī vü lāzım isti'māli mümkün olmadığını böyle faşih şā'irlerin ebyātından fehm ederler. Bundan evvelki beytde lāzım isti'māl eyledi ve bu beytinde müte'addī olmaḳ üzere irād eyledi. Mefhūm bu olur ki, tāze gülleri görme ile ḳanā'at edip devşirmesine cesāret etme; zīrā her kim bāğdan gül devşirir ise ḥūn bülbülü döküdü, ister bayağı bülbül olsun ve ister ise gülün esrārını ve ḥāvī olduğu nikāt-ı cemāli derk eden benī ādem bülbülleri olsun ki, Şā'ib daḳi i'tibār-ı gülzārınıñ bülbülüdür ve şuleḥādan nebātātı ḳoparmaya hem cesāret edemez ve hem men' eder şūretinde görünür ve hem zī-rūḥ mu'āmelesi eder. Zāt-ı şerīfleri

görmüşüzdür ki, bizim ‘indimizde o vakıtlerde belâhetden ğayrı bir şey’e ğaml olunmaz idi.

نیود حوصله سوز اینقدر می کلرنک / عرق ز چهره ساقی مکر درین مل ریخت

6. [217b] Ne-būd ğavşale-i sūz īn ğadr mey-i ğül-reng/ ‘Arağ zi-ğehre-i sākī meger der’īn mül rīht

Ğül-reng olan bade yokdur, ğavşala sūz degil idi; meger bu bādeniñ iğine sākīniñ ğehresinden ‘arağ döküldü; yine lāzım isti‘māl eyledi, bu maźmūn zāhirinde bedīhīdir ki, elbette cemāl-i müfrit şāhibi elinden iğilen bādeniñ keyfiyeti ziyāde olup bu tağayyülü iğtizā eder. Ammā ğağığate ğaml olanda ‘araf lafzıyla remz etdigi ma‘nā ğāşıl olunca bāde ta‘bīr etdigi lağıfe ğavşala sūz olur ki, o bādeniñ bekrīlerinden biri Ğüseyn Manşūr’dur.

ز بردباری دشمن خدا نکه دارد / که بارها دم تیغ از من از تحمل ریخت

7. Zi-burdbārī-i düşmen Ğudā nıgeh dāred/ Ki bārĥā dem-i tığ-i men ez-taĥammül rīht

Düşmeniñ bürdbār u müteĥammil ü mülāyim olmasından Allāh ğıfz eyleye ki, muğābele ğāyet ğüç olur; zırā nice kerre benim tığimiñ ağzı taĥammülden döküldü. Bi’l-muğābağa mefhūm-ı beyt budur. Lākin vech-i mağşūd u lağıfe-i maźmūn ğafīdir. Eger ‘ādete şarf olunsa düşmen-i zāhir müteĥammil bulunup Şā’ib’iñ alet-i dāfi‘ası ‘āciz olmasında mübālağaya ığıkar, lākin ğarażı a‘dā-yı a‘dā olan nefsiñ riyāzāt u mücāhidāta taĥammül edip merĥūmuñ istedigı rütbe-i shevātından fāñı olmadığından şığāyetdir ki, niğe kerre tığ-i himmetiñ ağzı döküldü ve fütūr ‘arız oldu diyü mübālağa eyledi; zırā bu tedbīrde nüfūs-ı müteĥālifedir. Kimi şāhibiniñ himmetine sehlü’l-inğiyād bulunup serī‘u’l-fenā olur ve kimi ‘unūd u mütekebbir ve ‘avā’ide şiddet-i ülfetinden fenāyı ğeç ğabül edip belki birğaç def‘a menzil-i evveline ‘avdet eder. Ma‘a ğazā şüretde selğm ü ğalīm bir ādem ğörünür, ğāşılı bu mağām [218a] mevt-i aĥmer ile uğraşmadır ki, şerī‘at-ı ğarrāda bu etvārlara cihād-ı ekber tesmiye olunmuşdur. Anıñğün şāhibleri iksīrden nādirdir.

کدام سرد نفس رو به این کستان کرد / که همچو برک خزان دیده بال بلبل ریخت

8. Kūdām serd-nefes rû be-în gülistân/ Ki hem-çû berg-i hazân-dîde bāl-ı bülbül rîht

Kağı şovuk nefesli bu gülistāna teveccüh etdi ki, hazāna uğramış yaprak gibi bülbülüñ kanadı döküldü. Bülbülüñ kanadı dökülünce eşer qalmaz ve āh-ı serd ‘ādetā maṭlabından nā-ümîd olanlarıñ şānidır. Gūyā bu hāletde bulunanlardan biriniñ bir āh-ı serdi bād-ı hazānıñ fi‘lin eder demektir.

حذر نمی کند از اشک من فلک غافل / که سیل کریه من صد هزار ازین پل ریخت

9. Hazer nemî-küned ez-eşk-i men felek gāfil/ Ki seyl-i girye men şad hezār ez’în pül rîht

Felek benim gözüm yaşından hazer etmez, gāfildir ki, benim seyl-i eşkim yüz biñ bu köprülerden vîrān eyledi. Bu maẓmûn şevketāne hudūd-ı mübālağadan tecāvüz etmiştir.

به زور می به حریفان دهد غلط بخشی / که زهر در قدح من به صد تأمل ریخت

10. Be-zūr mey be-ḥarīfān dehed gālaṭ baḥşī/ Ki zehr der-ḳadeḥ-i men be-şad te’emmül rîht

Zūr u ibrām ile ḥarīfler bade verir, bir gālaṭ-baḥş dil-ber ki, zehri benim ḳadeḥime yüz te’emmül ile döküdü. Ya’nî zehre benim isti’dādımı teşḫîş etmedikçe vermeyen sākî sâ’irlere bādeyi zūr ile içerir.

ز خار زار قدم بر بساط کل دارم / مرا که برک سفر در قدم توکل ریخت

11. Zi-ḥār-ı zār ḳadem ber-besāt-i gül dārem/ Me’rā ki berg-i sefer ber-ḳadem tevekkül rîht

Ḥār-ı zārda yürüsem ayağımı gül besāti üzere vaż‘ ederim ben ki, tevekkül-i sefer azıgını benim ayağıma döküdü. Ya’nî rütbe-i tevekküle vāşıl olalı ḥār-ı zār telāş-ı ma’āşda gül üzerinde yürür gibi rāḥatım vardır, zîrā bu rütbeye vāşıl oluncaya dek sālîkler

esbābdan müctenib olup hātırına geldikten şoñra vākı‘ olan futūhātı bile kabūl etmezler ki, istişrāf ta‘bīr olunan hāk-ı ğayr-ı maḳbūladır.

توقع صله صائب ز نو کلی دارم / که زر به دامن کلچین به رغم بلبل ریخت

12. Tevaḳḳu‘-ı şile Şā‘ib ze nev-gülī dārem/ Ki zer be-dāmen gülçin be-rağm-i bülbül rīht

Ey Şā‘ib bir tāze gülden ümmīd-i cā‘ize ederim ki, [218b] bülbüle rağm için gülçiniñ dāmenine altın dökdü. Güyā dāmenine gül ḳonulduğı vaḳtde gülden dökülen şarı tuḥmları altına teşbīh edip kendi nefsinı daḫi o tāze güle bülbül ‘addetmesinden böyle ta‘bīr eyledi ki, bu şüret bülbüle rağam-ı şüreti olduğı gibi benim maḫbūbum daḫi baña cā‘ize vermeyip bīgānelere baña rağm için altın verir.

GAZEL 117¹

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

هر که غافل را نصیحت می کند دیوانه است / خواب غفلت برده را طبل رحیل افسانه است

1. Her ke ğāfil-rā naşīhat mī-küned dīvāne est/ H̄āb-i ğaflet-bürde-rā ṭabl-i raḫīl efsāne est

Her kim ğāfile naşīhat eder ise dīvnedir, h̄āb-ı ğaflete varmışa ṭabl-ı raḫīl efsānedir; zīrā naşīhatı āġāh olan cānib-ı Ḥaḳ‘dan kabūl edip raḫīl-i ‘alā‘iminden ‘addeder ammā erbāb-ı ğaflet cānib-i ḫaḳdan bilip kendi kārına meşġul olmada efsāne ile nevmiñ ğalebesin murād edenlere beñzerler ve bu şüretde ḫālet-i nevmde olan ādeme tefhīm-i kelām ḳaydına düşenler dīvānelerdir demiş oldu.

ماتم و سور جهان با یکدگر آمیخته است / صاف و درد این چمن چون لاله یک پیمانہ است

2. Mātem ü sūr-ı cihān bā-yekdigere āmiḫte est/ Şāf u derd-i in çemen çün lāle yek peymāne est

¹ T‘de bu gazel 43. Gazel olarak yer almaktadır.

Cihānîñ mātem ü sürüru birbirine qarışmıdır, kabz u bast, ‘usr u yüsr birbirinden bu dār-ı teklifde mütemeyyiz olmaz. Bu çemenîñ şāf ve derdi lāle gibi bir peymānededir, zīrā esmā’-i mezāhirin bir vechle boşlamaz ve mevṭın dünyānîñ bu iki tecelliden şırf birine taḥammülü yokdur. Bu ma’nādan ğaflet eden derdmendler ḥuşūlu imkānda olduğun āhirete maḥşūş fehmi etmeyip dünyāda ve āşlı olmaya sa’y ederler. Vāqı’ā nazār olunsa gerek āyāt-ı kerīmede ve gerek aḥādīs-i şerīfede cennetle cehennem ehālisine teveccüh eden esmā’lar bir vechle imtizāc ü iştirāk kabūl etmezler. [219a] *Ferīkun fī’l-cenneti ve ferīkun fī’s-sa’ir*¹.

نیست در فکر کستان بلبل بی درد ما / بس که در کنج قفس مشغول آب و دانه است

3. Nīst der-fikr-i gülistān bülbül-i bī-derd-i mā/ Bes ki der-künc-i kafes meşgul-i āb u dāne est

Bizim bī-derd olan bülbülümüz ol kadar kafes gūşesinde āb u dāne fikrine düşmüşdür ki, gülistān fikri ḥātırına gelmez. Kafesde olan bülbüle şāyeste olan bu idi ki, beni bu kafese vaz’ edip ḥaps eden elbette āb u dāne mi mültezemdir ve bu o fikrden ferāġat u sezāvār-ı gülistān olan evşāf-ı rengin taḥşīline şarf-ı himmet eyleye murādı nefsinîñ mezemmet-i ḥālinde mübālağadır.

تا دهن بازست روزی می رسد از خواب غیب / عقد دندانها کلید رزق را دندانها است

4. Tā-dehen bāz est rūzī mī-resed ez-ḥāb-i ġayb/ ‘Aqd-ı dendānhā kilīd-i rızq-rā dendāne est

Aġız açık olduğça ḥān-ı ġaybdan rızq erişir dişlerin düzümü miftāh-ı rızqın dendānesidir. Ya’nī ehl-i i’tibāra rızq kaydında olmasınlar diyü buncılayın işārāt-ı ilāhiye vaz’ olunmuşdur ki, dehānı açan ḥakīm elbette açık olduğça mā bihi’l-kıyāmeti iḥsān eder.

¹ قَرِيبٌ فِي الْجَنَّةِ وَقَرِيبٌ فِي السَّعِيرِ: Onların bir kısmı cenette, bir kısmı da cehennemde olacaktır. Kur’an, 42. Sure, 7. Ayet.

اختر اقبال بی برکان بلند افتاده است / هر که را شمع و چراغی هست از پروانه است

5. Aḥter-i iḳbāl bī-bergān-ı bülend üftāde est/ Herke-rā şem‘ ü çirāğī hest ez-pervāne est

Bī-berg ü sermāyesizlerin ya‘nī erbāb-ı tecrīdiñ kevkeb-i iḳbālī ‘ālī vāqı‘ olmuşdur. Her kimiñ şem‘ ü çirāğı var ise pervāneniñdir. Ma‘a-hazā şāhib-i şem‘, pervāne için mūm yakmaz, belki cüst ü cū ve kesb ü tecāret edip leyālī-i muḫlimesin tenvīr için yaqar; lākin pervāneniñ iḳbālī bülend gelip ḥāzıra konar, ‘aşığına yanar.

بلبلان در زیر پر سیر کلستان می کنند / برک عیش غنچه خسبان در درون خانه است

6. Bülbülān der-zīr-i per seyr-i gülistān mī-künend/ Berg-i ‘ayş-ı ḡonca-yı ḥusbān der-derūn-ı ḥāne est

Bülbüller ḡanadı altında seyr-i gülistān ederler, benī ādemden daḡı ḡonca gibi yananlarıñ sermāye-i ‘ayş u ‘işreti ḥānesiniñ içindedir. Bülbül ḡonca gibi başını ḡanadı altında gizleyip uyumaması [219b] ve kibār-ı şūfiyeniñ ḡalbi ḡarafına ḥālet-i murāqabede başını egip durması ḡoncaya müşābehet cihetinden bu ḥāleti edenlere ḡonca-ı ḥusbān derler. Ya‘nī bu hey’etden bir ma‘nā fehm eden kimesneniñ māye-i inbisāṭı derūnunda olup bülbül ḡanadı altında ‘ālem-i ḡayālinde gülistānı seyr etdiği gibi şafālar ederler, lākin herkese müyesser degildir.

هر چه غیر از نقطه وحدت درین دفتر بود / دیده بالغ نظر را ابجد طفلانه است

7. Herçi ḡayr ez-nüḡte-i vaḥdet der’in defter büved/ Dīde-i bālīḡ naḡar-rā ebced-i ṭıflāne est

Bu defter-i vücūdda ki, kitāb-ı mübīn daḡı derler. Noḡta-ı vecdinden ḡayrı her ne olur ise bālīḡ naḡarların gözündə ebced ṭıflānedir, zīrā ḡaraḡ defter-i vücūdu taḡḡıḡ-i māhiyet-i eşyāya vāḡıf olduğdan şoñra vaḥdet-i ma‘hūdeye vāşıl olmaḡdır. Merḡūmuñ defter-i vücūd ta‘bīr etdiği kitāb ma‘nāsınadır ki, Ḳur‘ān-ı Kerīm’de mevlā-yı müte‘āl ḡāh kitāb-ı mübīn ile bu vücūd-ı muḡaddiše işāret eder ve imām mübīn-i kitāb-ı ‘ilmdir ki, bu kitāb-ı mübīn aña muṭābıḡ zūḡūr etmişdir. *Fī-kitābın min ḡabli en nebraehā¹* naşşından murād kitāb-ı ‘ilmdir ve kitāb-ı mübīn, kitāb-ı fī‘ldir ki, *mā ferratnā fī’l-kitābi*

¹ كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نُبْرَأَهَا: Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kur’an, 57. Sûre, 22. Ayet.

min-şey'in¹ bu kitāba işāretidir ve Qur'ān-ı kerīm kitāb-ı mubīndir. Kavlı cihetinden böyle olunca küllü fī kitābin mubīnden murād 'ilm cihetinden ezeldir ve fi'l cihetinden bu kâ'ināt-ı muḥaddisedir ve kavlı cihetinden Qur'ān-ı 'azīmü'ş-şāndır ki, birbirinden zerre kadar tefāvüt kâbil degildir. Bu merātib-i şülüseyi sālīk nefsinde ittişāf u taḥalluk cihetinden hā'iz ü 'ālim olunca vahdetden murādına olduğun 'ayne'l-yaḳīn idrāk edip bilir söylemez ve egri tutar, dökmez ve bu taḳririñ zımnında olan esrār u nikātı kör göz ile okuyup sağır kulaḳ ile diñlerler.

در مقام خویش هر زشتی بود صائب نکو / می برد چون خال دل تا جغد در ویرانه است

8. Der-maḳām-ı ḥ'ış her zeştī [220a] büved Şā'ib nikū/ Mī-bered çün ḥāl dil tā-cuḡd der-vīrāne est

Ey Şā'ib kendi maḳāmında her çirkin, güzel olur. Baykuş vīrānede oldukça ḥāl gibi yaḳışıklı ve ḳalbi cezb edicidir. Vāḳı'ā vīrāne müşāhede olunduḡda bīçāre cuḡd daḡi bir gūşesinde görünmesi o ḥarābāta ḳanā'at edip tek ü tenhā durmasından anıñ şā'mit ḳudūmu ve ḳabāḥat-ı şıḡası maḡv olup çeşm-i erbāb i' tibāra ḡoş görünür ve bu ḥālet kendi maḳāmını iltizāmdan neş'et eder.

GAZEL 118²

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

نالہ سوخته جانان بہ اثر نزدیک است / دست خورشید بہ دامن سحر نزدیک است

1. Nāle-i sūḡte-i cānān be-eşer nezdikest/ Dest-i ḡurşīd be-dāmān-ı seḡer nezdikest

Sūḡte cānlarıñ nāle vü feryād u du'āsı eşere yaḳīn ü icābete mu'ayyendir. Maḡall-i 'ibret budur ki, şemsiñ eli dāmān-ı seḡere yaḳīndir. Ya'nī bir cān āftāb gibi sūziş-i zātīyle bir maḡlaba teveccüh etse zulumāt mevāni'i mündefi' olup nūrāniyet-i siḡr-i icābete vāşıl

¹ ما فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ: Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Kur'an, 6. Sûre, 38. Ayet.

² T'de bu gazel 44. Gazel olarak yer almaktadır.

olmaz ise de qarīb olur, zīrā icābetiñ derecātı vardır. Pek a'lāsı du'āniñ maẓmūnu vākı'olmaq gāhice noqşān ve gāhī mübeddel vākı'olur ki, cümlesine icābet derler.

قسمت من چو صدف چون لب خشک است از بحر / زین چه حاصل که به من آب کهر نزدیک است

2. Kısmet-i men çū şadef çün leb-i huşkest ez-baħr/ Z'in çe hāşıl ki be-men āb-i güher nezdikest

Benim kısmetim baħrdan şadef gibi, çünki bir leb-i huşkdur; bundan ne hāşıl baña ki, āb-1 gevher qarībdir. Zīrā şadef nīsāndan ğayrı şu içmez ve āb-1 gevheriñ aña qarīb olması 'ataş def' etmez. Murādı budur ki, bu deryā-yı vücūddan benim dil teşneligim şābit ve tarāvet-i derün hāşıl olacaķ. Āb-1 hayāt haķīkate 'adem-i vuşūlum muħaķķaķ iken gevher-i ma'iyet-i ilāhiyeniñ baña qurbundan ne hāşıldır? Siyyemā baña maħşūş olmadığı şüretde ihsān-1 'ām gibi pür-ma'nādır. Hıṭāb-1 ilāhiye muṭlaķ vārid olduķda bir şeref olmadığı gibi ya'nī kelām ve qurrete'l-'ayn taħşīşdedir.

وصل با کوتهی دست ندارد ثمری / بهله رازین چه که دستش به کمر نزدیک است

3. Vaşl bā-kūtehī-i dest [220b] ne-dāred şemerī/ Behle-rā z'in çi ki desteş be-kemer nezdikest

El kışalığı ile vuşletin şemeresi yoķdur, eldüvane bundan ne ki? Eli bile yaķındır, ğālibā eldüvanı belde taşralarına beyt-i sābıķıñ başķa libāsda maẓmūnunu i'āde eyledi; zīrā qurb-1 ilāhī ol vaķtde şeref-baħş olur ki, 'abdiñ daħi şu'uru andan feyz-yāb olup aķvāl u ef'ālinde iħtişāşī zāhir olur; lākin bu rütbeye vāşıl olanlarıñ ādāb u rūsūmları harekāt u sekenātta teba'iyet-i şeri'at-1 ğarrādan kıl ķadar inħirāf edemezler.

صرف خمیازه آغوش شود اوقاتش / هاله هر چند به ظاهر به قمر نزدیک است

4. Şarf-1 hamyāze-i āğuş şeved evķāteş/ Hāle her-çend be-zāhir be-ķamer nezdikest

Hāle her-çend zāhirde kāmere qarīb ise de evkātı şarf-ı hamyāze-i āgūş olup görüldüğü şüretten ziyāde taqarrüb edemez, yine geçen maẓmūnlara tarḥ-ı mişāl şüretindedir.¹

روی دنیای فرومایه به بی رویان است / همه جا پشت ز آینه به زر نزدیک است

5. Rūy-ı dünyā-yı fūrūmāye bebī-rūyānest/ Heme cā pūşt zi-āyīne be-zer nezdīkest

Fūrūmāye olan dünyāniñ yüzü yüz­süz ve bī-ḥayālaradır, maḥall-i i‘tibār budur ki, her maḥalde āyineniñ arqasına altın yüzünden aḳrebdir. Bu ma‘nā Īrān’da ekşeriya āyinelerin arqasın sīm ü zere ve yeşil mūma kâpıldıklarından nāşīdir ki, pūşt-i āyine yüz­süz olduđu cihetden dünyāniñ teveccühüne mazḥar olmuş, demektir.

کار آتش کند آبی که به تلخی بخشند / ورنه دریا به من تشنه جگر نزدیک است

6. Kār-ı āteş küned ābī ki be-telḥī baḥşed/ Verne deryā be-men-i teşne-ciger nezdīkest

Bir şu ki, açlık ile baḥş edeler, āteşin fi‘lin işler yoksa ben teşne-cigere deryā qarībdir; zīrā deryā şuyun içen daḥi ziyāde şuşayıp āteş içmiş gibi sūzān olur. Murādı ma‘iyet-i şābiteden şevḳiniñ izdiyādını ifādedir.

سکه سان رویی از آهن به کف آور صائب / کاین متاعی است که امروز به زر نزدیک است

7. Sikke-sān rūy zi-āhen be-kef āver Şā‘ib/ K’īn metā‘ist ki emrüz be-zer nezdīkest

Ey Şā‘ib sikke gibi² āhenden bir yüz tedāvül eyle, [221a] zīrā bu yüzü kıtlık bir metā‘dır ki, altına qarībdir. Gūyā ibrām u ilḥāḥ ile ḥalkıñ nā‘il oldukları dünyālık katı yüz­lülük­dendir, demek ister.

¹ Hāle her-çend zāhirde kāmere qarīb ise de evkātı şarf-ı hamyāze-i āgūş olup görüldüğü şüretten ziyāde taqarrüb edemez, yine geçen maẓmūnlara tarḥ-ı mişāl şüretindedir S: Evkātı hamyāze-i āgūşa şarf olur, egerçi zāhirde muḥāla kāmere yaḳīn ise de, ya‘nī bu ta‘dād etdigimiz ḳurb şuverilerde ḡıbtaya şāyeste şeref taşavvur olunmaz T

² Gibi S: mānendī T

GAZEL 119¹

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

سکه سان رویی از آهن به کف آور صائب / کاین متاعی است که امروز به زر نزدیک است

1. Ez-girān-h'ābī-yi mā 'ömr-i sebük cevelānest/ Lenger-i keštī-yi mā bāl ü per-i tūfānest

Bizim ğafletimizden 'ömr-i sebük-cevelāndır, bizim sefīnemiziñ lengei bāl ü per-i tūfāndır. Vicdān-ı şādık böyledir ki, ğaflet ü lehv ike geçen evkātīñ ekşeri aqal olur; hattā ba'zigece şoĥbetlerindeki sāz u sūza meşġül olurlar. Fī'l-hāl şabāĥ olur ammā iki rek'at namāz birisine de tekmiñ olacaĥ kadar nefse girān gelir ve bizim bu şıĥlet-i ğafletimiz tūfān-ı 'ömrün bāl ü peri ve bir sā'at aqdem inqizāsınıñ mu'ayyen eşheridir yoksa yaqza vu intibāh şāhiblerine dünyāniñ bir sā'atı biñ sene ğafletle geçen 'ömrden ĥayrlı olur.

سادکی بین که همان فکر اقامت داریم / کر چه کوی سر ما در خم نه چوکان است

2. Sādegī bīn ki hemān çeşm-i iķāmet dārīm/ Gerçi kūy-ı ser-i mā der-ĥam-ı nüh çevgānest

Ĥamāqata nazār eyle ki, yine iķāmet-i ümmīdin ederiz, egerçi bizim başımız topu doĥuz çevgāniñ ĥamında ise de bu mazmūn Īrān'a maĥşūş bir lu'be mebnīdir ki, bir meydāna tarafından iki mīl naşb edip şahrāya bir top ilķā ederler. O lu'be maĥşūş çevgānlar ile süvārān taraf taraf o topu çevgānlar ile çalarlar ve her kim o topu o mīllerden taşra çıkarabilir ise meydān anda qalır. Ya'nī bizim meydān-ı vücūdda gūy-ı serimizi dā'irevār oloqdan iĥrāc qaşdıyla bu çevgān şüretinde olan eflāk-ı tis'a cüst ü cūda iken bizler dünyāda esbāb-ı iķāmete niżām verip ĥulūd üzere qalkmaq şüretinde oluruz.

ریشه نخل که نسال فزون می باشد / حرص با طول امل لازم پیرانست

3. Rīşe-i naĥl-ı kühen-sāl füzūn mī-bāşed/ Ĥırş bā-tūl-i emel lāzeme-i pīrānest

Yıllanmış naĥlıñ 'urūqu ve kökü ziyāde olur, ĥırşla tūl-i emel [221b] pīrlerin lāzımasındandır. Ya'nī ĥadīş-i şerīfde vāqı' olduqdan şoñra bu ma'nā eşcār-ı qadīmede

¹ T'de bu gazel 45. Gazel olarak yer almaktadır.

daḥi i'tibār cihetinden bulunup ve vücūd daḥi her 'aşrda taşdıḳ etmededir ki, benī ādem ihtiyār oldukça tama' ve tūl-i emeli müzdād olup mevti bi'l-küllüye ferāmūş ederler.

می برد قامت خم رو به اجل پیران را / این کمانی است که چون تیر سبک جولان است

4. Mī-bered kāmēt-i ḥam rū be-ecel pīrān-rā/ Īn kemānist ki çūn tīr sebük-cevelānest

Egilmiş kāmēt pīrleri ecele müteveccih götürür, bu ihtiyārılık bir kemāndır ki, oḳ gibi sebük cevelān u serī'u's-seyrdir ve hem bi't-tab' türābdan ḥalḳ olunduḡu için. Bu Şüretle lisān ḥālī şüretiniñ aşlına 'avdet edecegin taşrıḥ ve ma'nāsınıñ ma'denine ric'atīn telmīḥ eder ve *ileyhi yerca'u'l-emrū küllühü*¹.

نیست پروای عدم دلزده هستی را / از قفس مرغ به هر جا که رود بستان است

5. Nīst pervā-yı 'adem dil-zede-i hestī-rā/ Ez-kafeş mürḡ be-her cā ki reved būstānest

Bu vücūd-ı fāñiden dil-zede ve ḳalbi incinmiş kimseniñ 'ademden pervāsı yoḳdur. Ḥavf etmez, zīrā ḳuş kafeşden her ne maḥalle varır ise gülīstān u būstāndır. Ya'nī bir kimse nūrāniyet-i bāḥın vesāḫatıyla vus'at-ı 'ālem itlāḳa istişrāf taḫşil etdikde *ed-dünyā sicnū'l-mü'mīn*² mefhūmundan fazla kendi 'ālem-i aşḡar-ı vücūdundan ve bedeninden daḥi muzāyakada olup yā mevte-i ihtiyārī yā ḫabī'ī zuhūrunda kafeşden ḫalāş olmuş bülbül gibi müsterīḥ olur. Lākin ma'rifet ḫāşıl olmayınca vücūd-ı müste'ārdan dil-zede olmaḳ muḫāldır. Anıñçün bi't-tab' mevte ikbālī olan kimesneniñ derece-i ihtişāşdan naşībi vardır diyü taḫḳīḳ etmişler.

دل سرکشته به کونین نمی آمیزد / کوی آماده زخم از دو سر چوکان است

6. Dil-i ser-geşte be-kevneyn nemī-āmīzed/ Gūy-i āmāde-i zaḫm ez-dü ser-i çevgānest

¹ وَ إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهُ: Her iş O'na döndürülür. Kur'an, 11. Sure, 123. Ayet.

² الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ: Dünya müninin hapihanesidir. Bir hadistir.

Mütehayyir gönül dünyā vu āhiretle ülfet edip qarışmaz, top-1 çevgāniñ iki başından zaḥma āmādedir. Dünyādan zaḥm muḳarrerdir her ne ḳadar [222a] refāhiyetle olur ise de ve āhiretten zaḥm-1 ma'şūḳāt-1 uḥreviyeniñ itṭilā'dan soñra ḳulūbu cezb etmesi bir şey'e ḳıyās olunmayıp andan daḥi evliyā'ullāh ḳalblerin taḥliye edene dek çekdikleri mücāhede i'tibārıyladır.

تو نداری سر آزادی ازین بند کران / ورنه هر موجه این بحر بلا سوهان است

7. Tū ne-dārī ser-i āzādī ez'in bend-i girān/ Verne her mevce-i īn baḥr-i belā sohānest

Sen bu bend-i girāndan itlāḳ-1 hevesinde degilsin yoksa bu baḥr-1 belāniñ her mevcesi öykedir. Ya'nī eger sende 'ālem-i beḳāya istiṣrāf u 'alāḳa ḥāşıl olsa bu vücūd-1 fāniñ bend-i girān-1 'alā'ıḳ ve levāzımdan ḥulāşa vesīle sūhān belā ḳadar olmaz, zīrā mevlā-yı müte'āl nüfūs-1 beşeriyeniñ ḥuzūz-1 fāniyeye şiddet ta'alluḳların bilip bu 'ālemde niçe belıyyāt-1 cismānī vü rūḥānī ḥalk etmesi maḥabbetlerin tebrīd ü ma'şūḳāt-1 fāniyeden rūḥāniyetlerin teb'īd içündür. Güyā her belāniñ zuhūrunda 'āḳıl olan bir miḳdār dünyādan teneffür ederek tadrīcī ḥalāş olmasınıñ şüretini bir maḥbūsuñ eline bir öyke girip tadrīcī ayaklarındaki bendi ḳaṭ' etmesine teşbīh etmiş oldu.

هر که در دایره پرده نشینان سخن / بی طلب پای نهذ سنک ته دندان است

8. Her ke der-dā'ire-i perde-şināsān sūḥan/ Bī-ṭaleb pāy nehed seng-i tehe-i dendānest

Her kim perde-şināsān-1 sūḥan dā'iresine ṭalebsiz ayak ḳur ise diş altındaki ṭaşdır, zīrā erbāb-1 'irfān beyninde bīḡāne olunca loḳmasında ṭaş olan kimesne yā ḡafletle çineyip dişlerini incidir yāḥūd vāḳıf olup te'emmül ederek iḥrācına sa'y etdiği gibi şoḥbetleriniñ nizāmına ḥalel verir.

می توان خواند زیشت لب او بگفتار / سخن چند که در زیر لبش پنهانست

9. Mī-tevān ḥ'ānd zi-pūşt-i leb-1 ū bī-güftār/ Sūḥan-1 çend ki der-zīr-i lebeş pinhānest

O dil-berîñ püşt-i lebinden kelâmsız okumak mümkündür, birkaç söz ki, lebinîñ altında gizlidir; ya‘nî o kadar le‘âfet ü şafvete mâlikdir ki, dudaklarınîñ üzerinden [222b] söylecegi sözü görüp fehm etmek mümkündür.¹

دل عاشق شود از پرده ناموس سیاه / این چراغیست که مرکش ز ته دامانست

10. Dil-i ‘aşık şevved ez-perde-i nāmūs siyāh/ Īn çirāgīst ki mergeş zi-teh-i dāmānest

‘Aşık gönül ‘ār perdesinden siyāh olup nūrāniyet-i şem‘-i ‘aşkı mun‘afî olur. Bu ‘aşk bir çirāgdır ki, himāyetden ve zîr-i dāmenden soyunup helāk olur. Hemān bununñ hayātı sūzānlıkdadır. ‘aşk ile riyā degil muvāfık/ Rūsvāy gerek hemîşe ‘aşık.

چرخ یک حلقه ی چشمست و زمین مردمکش / دو جهان زیرو زیر چون در صف مژگانست

11. Çarḥ yek ḥalka-yı çeşmest ü zemīn merdūmekeş/ Dü cihān zîr ü zeber çün der-şaf-ı müjgānest

Ya‘nî dünyā vu āḥiret insānîñ ‘aynında cem‘ olmuşdur, meşelā felek bir göz halkasıdır ve cirm-i arz, o halka-ı çeşmiñ merdūmekidir ve dünyā vu āḥiret fevḳ ü taht i‘tibārı ile iki şaf müjgān gibidir. Ġālibā merḥūmuñ muvaffak olduğu teşābihdendir.

دل روشن نکند دعوی دانش صائب / عرض جوهر ندهد آینه چون رخشان است

12. Dil-i rūşen ne-küned da‘vā-yı dāniş Şā‘ib/ ‘Arz-ı cevher ne-küned āyine çün raḥşānest

Ey Şā‘ib rūşen gönül ‘ilm da‘vāsın etmez, zîrā āyine-i raḥşān olduğu vaḳtde cevher ‘arz edemez. Ya‘nî gönül mā-sivādan muṭaḥhar ve envār-ı zikr ile mücellā vu münevver olduğda ve mā-ūtūm mine‘l-‘ilmi illā kalīlā² ḥudūduna mültezem olup āşār-ı da‘vādan kendinde bir şey zāhir olmaz.

¹ O dil-berîñ püşt-i lebinden kelâmsız okumak mümkündür, birkaç söz ki, lebinîñ altında gizlidir; ya‘nî o kadar le‘âfet ü şafvete mâlikdir ki, dudaklarınîñ üzerinden söylecegi sözü görüp fehm etmek mümkündür S: Kable‘t-tekellüm yāḥūd bilā-kelām o dil-berîñ dudağı üzerinden altındaki birkaç sözü okumak mümkündür. Bu mazmūnu çok sürer, murād le‘âfet-i çehrede mübālağadır T

² وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا Size pek az bilgi verilmiştir. Kur’an, 17. Sure, 85. Ayet.

GAZEL 120

Müfte‘ilün/fā‘ilün/müfte‘ilün/fā‘ilün

زلف شب عنبر فشان از نکهت کیسوی اوست / عطسه بی اختیار صبحدم از بوی اوست

1. Zülf-i şeb-i ‘anber-feşān ez-nekhet-i gīsū-yı ūst/ ‘Aṭse-i bī-iḥtiyār-ı şubḥ-dem ez-būy-ı ūst

Gece zülfi ‘anber-feşān olduğu anın gīsūsunuñ rāyihasındandır ve şabāḥ vaktiniñ ‘aṭse-i bī-iḥtiyārı anın ḳoḳsundandır. Erbāb-ı tecerrüdün aḥvāli cemī‘-ı mevcūdātla mulāḥaza-ı mezāhir-i esmāya maḥşūr olduğıçün şıdḳ-ı teveccühleri berekātıyla ḳuvvet-i yaḳīniyelerin müzdād edecek levāyih-ı esmā anlara mezāhirden nümāyān olduğunda şübhe yoḳdur. Siyyemā a‘zam-ı mezāhir olan nefsi-nāṭıka ki, [223a] bu zamīr-i gā‘ibiñ andan a‘lā merca‘ı yoḳdur; zīrā tercemān-ı dīvāna ‘irfāndır. Lākin meşreb ü mezheplerinde olmayıp ıştılāḥāt u ḳānūnlarından bī-ḥaberlerin naşibi yā ḥüsn-i zandır, muḥıbb bulunur ise yāḥūd sebb ü la‘ndır. Münkirlerden olur ise ve bu maṭla‘a müte‘allik kelām, eşnā-yı tercemede çok geçmiştir. Murād muṭāla‘a edenlere ma‘lūmdur.

می شمرد آسمان را سبزه خوابیده ای / دیده هر کس که محو قامت دلجوی اوست

2. Mī-şümāred āsmān-rā sebze-i ḥ‘ābīde/ Dīde-i herkes ki maḥv-ı ḳāmet-i dil-cūy-ı ūst

Āsmānı bu rif‘atla ayaklanmış sebze ‘addeder, her kimiñ gözündeki o maḥbūbuñ irtifā‘-ı ḳāmet ḳadrında maḥv olmuştur. Bu beytiñ mefhūmu sebze-i ḥ‘ābīde ḳarniyesiyle na‘t-ı şerīfden ḡayrı maḥalle şarf olunmaz, zīrā mi‘rāc cismāniñde eflākı geçip şarīr-i aḳlāmı istimā‘ edecek maḳāma dek teşrifleri şābit olunca rif‘at-ı ḳāmet ḳadrlarına nisbet eflāk, çeynenmiş çemen rütbesine tenezzül eder. Ḳaldı ki, böyle ḡazel eşnāsında na‘tın münāsebeti nedir diyü su‘āl olunur ise cevāb budur ki, *inneme‘l-a‘mālū bi‘n-niyyāt*¹ vāḳı‘ā merḥūm daḥi ḳaşd etdi ise maḥşūş-ı bir na‘tdan ḥulūşa böyle maḳāmlara derc etmek aḳrebdır ve erbāb-ı isti‘dāda göre bāb-ı ma‘ānī meftūḥ olup ḡarazı ne olduğü ta‘yīn

¹ إِنْما الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ: Eylemler niyete dayalıdır. Bir hadistir.

olunmak mümkündür ki, esmā'-i ilāhī ile müteḥallık olmada nefs-i nāṭıkanın irtifā'ı kadarı cümlelerin ma'lūmlarıdır.

آن که می سوزد فروغش خواب را در چشم من / آسمان یک شعله نیلوفری از روی اوست

3. Ān ki mī-sūzed furūğeş ḥ'āb-rā der-çeşm-i men/ Āsmān yek şu'le-i nīlūferī ez-rūy-ı ūst

O maḥbūbuñ ki, anın nūru benim gözümde ḥ'ābī sūzān edip idi bīdārlığıma sebep olmuştur; maḥall-i istiğrāb olmasın ki, āsmān anın yüzünden bir şu'le-i nīlūferīdir. Gök renkle şarı maḥlūt olunca şu'le-i [223b] nīlūferī derler, ya'nī eflāk anın yüzünden bir enmūzec olunca benim ḥālīm taḥrīre ḥācet degildir; böyle maḥallerde vücūh-ı ḥaḳḳı tettebbū' edip mecmū'a-ı ḥayāle me'ālī kayd etmek lāzımdır. Zīrā cemī'-ı mevcūdāt-ı şūveriye nefs-i nāṭıkanın şıfāt-ı ma'neviyesidir ki, āsmāndan daḥi anlardan biridir.

یک سر ناخن ندارد عقل اینجا اختیار / عقده دل را کشاد از جنبش ابروی اوست

4. Yek ser-i nāḥun ne-dāred 'aql īn cā iḥtiyār/ 'Uḳde-i dil-rā gūşād ez-cünbiş-i ebrū-yı ūst

'aqlın bu maḳāmda bir ser-i nāḥun kadar iḥtiyārı yokdur, göñül 'uḳdesiniñ gūşādı o maḥbūbuñ qaşımın cünbişindedir. 'Ādetā 'uḳde tırnaqla münḥal olduğuna binā'en böyle ta'bīr eyledi ve fī'l-ḥaḳıḳa ḥālāt-ı derūniyede 'aqlın medḥali yokdur, belki her bir ḳalb aşābī'-ı raḥmetden iki aşābī' beynindedir, keyfemā yeşā' taḳlīb eder. Merḥūm mecāz şūretinde nazm eylediği *ḳad 'alime küllü ünāsin meşrebehüm*¹ mentūḳı üzere herkesin meşrebini taḥşīş etmek içündür.

خانه دل را خیال یار می روبد ز غیر / آه دردآلود من آثار رفت و روی اوست

5. Ḥāne-i dil-rā ḥayāl-i yār mī-rūbed zi-ğayr/ Āh-ı derd-ālūd-ı men āşār-ı reft ü rūy-ı ūst

Göñül-ḥānesi ḥayāl-i yār aḡyārdan taḥḥīr eder, 'ilāc budur; benim āh-ı derd-ālūdum ḥayāl-i yārın ḥāne-i ḳalbi silip süpürmesiniñ āşāridir. Gūyā āh-ı derd-ālūdı bir

¹ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ: Her topluluk kendi içeceği yeri bildi. Kur'an, 2. Sure, 60. Ayet.

hāneyi süpürürken zāhir olan toza teşbîh eder ki, gönülde olan ğubār-ı mā-sivā havā-yı āha muşāḥabetle taşra gelir dese gerek ve ḥaḳīḳatde maḥbūbuñ āşār-ı cemālin muṭāla‘a etdikçe ḥāhiş-i vuşlat teraḳḳī bulup żarūrī mā-sivādan inḳitā‘ lāzım gelir.

شیوه های حسن او صائب نیاید در شمار / دلبری یک چشمه کار از نرکس جادوی اوست

6. Şīvehā-yı ḥüsn-i ū Şā’ib ne-yāyed der-şümār/ Dil-berī yek çeşme kār ez-nergis-i cādū-yı ūst

O mecnūnuñ ḥüsnü, şīveleri Şā’ib ḥisāba gelmez, dil-berlik anıñ nergis-i cādūsundan bir güzeliñ işidir; ya nī [224a] cevāzib-i mezāhir-i cemāliñ cümlesiniñ işini o bir göz ile görüp tamām eder ve ‘ayne’l-yaḳīn güzel göz bu fi’li icrāda ḳā’im-maḳām cemī’-ı a’zā-yı maḥbūb olduĝu insān ‘ayn-ı tesmiyesinden hüveydā vu zāhirdir. Lākin görmeyen bilmez, eger nefsiñ cemāline bir kimse vāḳıf olsa ‘ayne’l-yaḳīn bilir ki, cemāl-i zāhir aña nisbet yek çeşmedir.

GAZEL 121

Fā’ ilātün/fā’ ilātün/fā’ ilātün/fā’ ilün

باده بی درد در میخانه افلاک نیست / دانه بی دام در وحشت سرای خاک نیست

1. Bāde-i bī-derd der-mey-ḥāne-i eflāk nīst/ Dāne-i bī-dām der-vaḥşet-serāy-ı ḥāk nīst

Telvesiz bāde mey-ḥāne-i eflākda yoĝdur, dāne-i bī-dām vaḥşet-serāy-ı ḥākda yoĝdur. Defa’ātla taḥrīr olundu ki, cemāl şırf ve celāl şırf bu dār-ı fānīde olmaz. Meşelā bāde ki, bir keyfiyet ū neşāt andan ḥāşıl olur, sā’ir-i mażarratından ḳaṭ’-ı nażar ‘aḳībinde bir ḥumār mülāzımdır ve me’külāta müte‘allik olan ḥuzūz-ı nefşāniyelerde müstenbi‘ oldukları emrāzdan ḳaṭ’-ı nażar, şarf-ı ‘āfiyet-baḥş etse de kenīfe tereddüd eziyeti kifāyet eder. ‘Uḳalāy efrād bu sebebden o neşāt-ı memzūcdan i’rāz edip bi’l-küllīye merātib-i beḳāya teveccüh ve żarūrāt-ı beşeriyeniñ ednā rütbesine ḳanā‘at etdiler ve gıtdiler, *tübā lehum ve ḥusnu me’āb*¹.

¹ طوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَا بٍ: Varılacak güzel yurt onlar içindir. Kur’an, 13. Sure, 29. Ayet.

آسمان از تلخکامیهای ما آسوده است / حقه خشخاش را دلگیری از تریاک نیست

2. Āsmān ez-telḡ kāmīhā-yı mā āsūde est/ Hoḡḡa-yı ḡaṣḡāṣ-rā dil-gīrī ez-tiryāk nīst

Felek bizim telḡ-kāmlıgımızdan rāḡatdır, ya 'nī aña te'ṣīr etmez. Maḡām-ı i 'tibār budur ki, afyon hoḡḡası tiryākdan dil-gīr ü mükedder degildir; zīrā zātında açlık derkār ve belki ḡilkatında eczāsınñ aḡlebi telḡ iken içinde olan eczā'-ı telḡden ḡaceti olmadığı bedīhīdir ve fī'l-ḡaḡīḡa keyfīyāt-ı 'ulüviyyāt ki, taḡdīr 'azīz ü 'alīmdir. Aḡvāl-i beṣeriye gibi su'ūdāt u nuḡūsātın mürekkeb ve belki naḡs-ı ekber ki zuḡaldır cümleden tefevvūḡ etmesi işāretiyle *velev a'cebeke* [224b] *keṣretü'l-ḡabīṣ'* mefḡumu mütteḡid olduḡda nuḡūsātın ḡalebesi muḡaḡḡadır.

ساده کن از نقش ها دل را که غیر از سادگی / هیچ نقشی در خور آیینه ادراک نیست

3. Sāde kūn ez-naḡṣḡā dil-rā ki ḡayr ez-sādeḡi/ Hīḡ naḡṣī der-ḡur-ı āyīne-i idrāk nīst

Ḳalbi nuḡūṣ-ı muḡtelifeden sāde ile ki, āyine-i idrāka lāyık sādelikten ḡayrı naḡṣ yokdur; zīrā sāde olunca her naḡṣa müsta'id ü ḡazır bulunur ammā bir naḡṣ-ı maḡṣūṣa meṣḡūl olduḡda her ne ḡadar eṣref olur ise de maḡṣūr u muḡayyed olduḡu cihetden mezmūmdur ve hem irsāl-i rūsūl ü inzāl-i kütübün sırrı bu sādeliktir ki, tezkiyeden 'ibāretdir, *ḡad eḡleḡa men zekkāḡā*². Be-her ḡāl eḡḡal-ı 'ibādāt-ı beṣeriyedir, derūnī mā-sivādan taḡḡīr edip āyine-i ḡalbe cilā vermeḡdir ki, ṡurūḡ-ı taṣavvufūñ cümlesinden murād bu ḡālet-i seniyei taḡṣīlīñ ḡavānīn ü ṡürūṡın vüḡūh-ı muḡtelife ile yayandan 'ibāretdir.

کردن آزادگان وادی تجرید را / طوق منت هیچ کم از حلقه فتراک نیست

4. Gerden-i āzādegān vādī-i tecrīd-rā/ ṡavḡ-i minnet hīḡ kem ez-ḡalka-yı fitrāk nīst

Vādī-i tecrīdīñ āzādeleriniñ gerdenine minnet ṡavḡı ḡalka-ı fitrākdan hīḡ eksik degildir. Erbāb-ı tecrīdīñ 'ādetleri budur ki, kimseden bir şey' ḡabūl etmezler; zīrā *men lem-yeṣḡūri'n-nāse lem-yeṣḡūri'llāḡ*³ mefḡumuyla muḡayyed olmaḡ iḡtizā etdiği cihetden niḡām-ı tecrīde ḡalel gelir. Maḡmūn mücerred ise terkīb ḡabūl etmez, demektir

¹ وَلَوْ أَعْرَبْتُكَ كَثْرَةَ الْخَبِيثِ: Kötü çokluğu sana ilginç gelse. Kur'an, 5. Sure, 100. Ayet.

² قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا: Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Kur'an, 91. Sure, 9. Ayet.

³ مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ: İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmez. Hz. Muhammed'in hadisidir.

ve merhūmuñ ƙaşd etdiği şūretde tecerrūd, şimdi bulunan şūfīlerimizde muħāl gibi bir ma‘nādır.

در بهشت افتاد هر کس بست در بر روی خویش / غنچه تصویر از باد خزان غمناک نیست

5. Der-biḥişt üftād herkes der be-rūy-ı ḥı̄ṣ best/ Ğonca-yı taşvīr ez-bād-ı ḥazān ğamnāk nīst

Her kim kendi yüzüne ƙapıyı baĝladı ise cennete düşdü, zīrā ğonca-i taşvīriñ bād-ı ḥazāndan ğamı yoĝdur. Açılmaz ki, rūzgār perīşān eyleye; dā’imā müferriḥ ü mecmū’ ƙalır ve maĝmūm olanlar ğālibā ekdārdan emīn [225a] ve şafā-yı derūna rehīn olurlar.

اهل دل را عشق از خامی برون می آورد / آفتاب این ثمر جز روی آتشناک نیست

6. Ehl-i dil-rā ‘aşḳ ez-ḥāmī burūn mī-āvered/ Āftāb-ı ĩn şemer cüz rūy-ı āteşnāk nīst

Ehl-i dili ‘aşḳ ḥāmlıĝdan ƙıĝarır, bu meyveniñ āftābı āteşnāk ƙehreden ğayrı degildir; zīrā bir ādem ‘aşḳ-ı mecāza ĝiriftār olsa zārūrī bir miĝdār me’lūfāt-ı ‘ādiyesinden ḥarekāt u sekenātında sūhūletle vazĝelip ĝiderek bi’l-kūlliye aĝyārı terk ve ƙārdan u evlād u ‘ayāl fikrinden fāriĝ olup cümle efkārın maḥbūbuna ƙaşd etdikde bir mürşid-i kāmīl ednā teveccūhle ḥaĝıĝate naĝl edebilir ki, tederīcī sūlūkla bu rütbe otuz senede olmaz. Te’emmül eyle ki, bu meyveyi āftāb-ı cemāl-i mecāz ne kūteh sur‘atle ḥāmlıĝdan iḥrāc edip kemāline erişdirir.

دل به چاک سینه روشن کن که این کاشانه را / روزنی صائب به غیر از سینه صد چاک نیست

7. Dil be-ĉāk-ı sīne rūşen kūn ki ĩn kāşāne-rā/ Revzenī Şā’ib be-ĝayr ez-sīne-i şad ƙāk nīst

Ğönlü ƙāk sīne ile rūşen eyle ki, Şā’ib bu ƙalb kāşānesiniñ sīne-i şad ƙākdan ğayrı revzeni yoĝdur. Ya’nī ‘imāret-i zāhirden ferāĝat u perīşānī-i zāhiri iltizām etmeyecek ĝöñül münevver olmaz demek ister, lākin şad ƙāk ta‘bīri ile umūr-ı taḥalluĝ-ı bālā semāya işāret edip mevt-i iḥtiyārī sūlūkunda bedeniñ nihāyet neḥāfetinden bu kināyeyi iltizām

eyledi. Bu kadarca izāh, işbāt-ı mecāziyeyi haqīkiyeden imtiyāza vesīle olup niçe ebyāt-ı müşkileniñ fethine isti‘dād hāşıl olur.

GAZEL 122

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

همچو آن رهرو که خواب آلود از منزل گذشت / کعبه را کم کرد هر کس بی خبر از دل گذشت

1. Hemçū ān reh-rev ki h̄‘āb-ālūd ez-menzil güzeşt/ Ka‘be-rā güm kerde herkes bī-ḥaber ez-dil güzeşt

O yolcu gibi ki, menzilden h̄‘āb-ālūd geçdi, her kim gönülden bī-ḥaber geçdi ise Ka‘be’yi gā‘ib etdi. Ma‘lūm ola ki, mebde’-i şalāh u fesād ve menşe’-i aḥvāl-i ma‘āş u ma‘ād herkesiñ ḳalbidir ve mañtūḳ ḥadīs-i şerīf üzere ḳalbiñ şalāhı cümle a‘zāniñ [225b] şalāhını ve fesādı cemī’-ı cevārihiñ fesādını müstelzemdir ve bir kimse aḥvāl-i ḳalbiyesin ve etvār-ı irādiyesin teftiş ü işlāh ḳaydında olmayıp zāhirde ins ü cinniñ ‘ibādetin etse şūfiyeniñ müşāhedelerinden bir şey’e nā‘il olamaz. Herkesiñ zemīn bedeninde Ka‘besi ḳalbidir ve Ḳuṭbu’l-aḳṭābiñ mekānı dā‘imā Ka‘be olduğu bir sırr-ı gārība işāretidir. Gūyā bu dār-ı fāniden bir ādem, ‘ālem-i ḳalbden ḡaflet üzere gider ise Ka‘be’yi gā‘ib edip ḥālet-i nevmde menzil-i maḳşūddan geçip giden bī-ḥaberler gibi bir berzahda kendini müteḥayyir bulur demek ister.

همچو تار سبجه کر همواره سازی خویش را / می توان در یک دم از صد عقده مشکل گذشت

2. Hem-çū tār-ı şubḥa ger hemvār-sāzī h̄‘iṣ-rā/ Mī-tevān der-yek dem ez-şad ‘uḳde-i müşkil güzeşt

Tesbīḥ ipligi gibi kendiñi hemvār u düz ederseñ bir nefesde yüz ‘uḳde müşkilden geçmek mümkündür. Eger merḥūm bundan esra‘ bir mişāl tedārik edebilse anı nazm eder idi, zīrā insāniñ keşfi ṭarīḳi müşkilātı ḥall etmek, inṭibā‘-ı ma‘ānı kısmındandır ki, vaḳt-ı iḳtizā etmez. Lākin şart-ı mezkūr ki, hemvārlıḳdır; ya nī zāhiren ü bāṭinen müstaḳīm ve ‘uḳad-ı ‘alā’iḳdan reşte-i rūḥı taḥlişden ‘ibāretidir. Eşḳālīñ cümlesi andadır ve niçe kerre ālām mevti bi’l-mu‘āyene çekmeyince nā‘il olacaḳ sa‘ādet degildir.

در دل فولاد، جوهر موی آتش دیده شد / تا خیال خون کرمم تیغ را در دل گذشت

3. Der-dil-i fülād cevher-i mūy-ı āteş dāde şūd/ Tā-hayāl-i hūn-ı germem tīg-rā
der-dil güzeşt

Benim ıhararetli hūnumuñ hayāli tīg-iñ kalbinden geçene dek yā geçilden beri fülād-iñ içinde cevher-i āteş görmüş kıla döndü,¹ ya 'nī kuruldu; murādı şehādet ārzūsunda keremiyet şevk ü 'aşkın ifādedir. Zīrā keşret-i fikr-i dem-i insāna galeyān irāş eder.

با دل روشن نکردد جمع خواب عافیت / عمر شمع ما به اشک و آه در محفل گذشت

4. Bā-dil rūşen ne-gerded cem 'ı h'āb-ı 'āfiyet/ 'Ömr-i 'aşk-ı mā bā-şekk ü āh
[226a] der-mahfil güzeşt

Kalb-i münevverle h'āb-ı 'āfiyet cem ' olmaz, bizim şem'imiziñ 'ömrü meclis-i dünyāda āhla ve gözyaşıyla geçdi; ya 'nī kalb-i münevver olduğda 'avākıb-ı ahvāli dūrbīn-i başiretle müşāhede edip ıharāret terğib ü terhib terdādifiyile mizāca yübūset-i külli 'āriz olunca bir vechle h'āb-ı 'āfiyet taşavvur olunmaz. Rabbi'l-'ālemīn kesb-i 'ibāda nisbet etdiği ef'āl-i kabīhaniñ havfı lā-cerem ağladır ve vuşūluna terğib etdiği maķāmāt-iñ neyline taħassür elbette āh etdirip bu iki hāleti cem'de mānend-i şem'-i sūzān oluruz, demekdir. Zīrā mevlā-yı müte'āl bizim kesbimize rabṭ etdiği umūru bizler kıdrete redd etmek bu 'ālemde evvel vākı' olan cehl-i şeytāniyenīñ 'aynıdır. Eger 'ubūdiyette şādık isek hūdūd-ı ilāhiyeyi tecāvüz etme ki, sa'ādet-iñ küllisi bundadır.

حلقة دام چشم از بهر شکار عبرت است / وای بر آن کس که این عبرت سرا غافل گذشت

5. Halka-yı dām-ı çeşm ez-behr-i şikār 'ibrestest/ V'āy ber-çeşmī ki z'in 'ibret-serā
gāfil güzeşt

Göz tuzağı halka şūretinde olduğu şikār-ı gāzāl 'ibret içündür, v'āy ber-gözün üzerinde ki, bu 'ibret-serāydan gāfil geçip bu şaydı iğtinām etmedi; ya 'nī fa'tebirū yā ūli'l-ebşār² emri fevt olduğundan mā-'adā umūr-ı uhreviyeniñ ve şūret-i rüz-ı cezāniñ

¹ Benim ıhararetli hūnumuñ hayāli tīg-iñ kalbinden geçene dek yā geçilden beri fülād-iñ içinde cevher-i āteş görmüş kıla döndü S: Benim ıharāretli kanım hayāli kılcıñ göñlünden geçeli fülād-iñ içindeki cevāhir āteş görmüş kıla döndü T

² فَأَعْتَبُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ²: O halde ibret alın, ey akıl sahipleri. Kur'an, 59. Sure, 2. Ayet.

keşret-i i'tibārın noķşān müşāhede etdikçe 'ālem-i berzahda dām-ı ūikār 'ibreti hār u hāşāk te'essüf ile mā-lā-māl bulurlar. Li-muħarrire¹,

1. Efteħe 'aynıñ bu 'ālem-i fānī/ 'aynıdır rüz-ı maħşeriñ gūyā
2. Āsmānıñ peder zemīn māder/ Yok iken var edip seni Mevlā
3. Őimdi geldiñ huzūruna Hāķķ'ıñ/ Görmez isek de böyledir ammā
4. Şöyle farz et ki haşr olup cismiñ/ Nefsiñe oldu mesken ü me'vā
5. Hāşrı maħşerde eyleme inkār/ [226b] Etme beyhüde hāşm eyle ğavgā
6. Hāy u ūer hep seniñ bu 'ālemde/ Āmeliñden saña olur peydā
7. Böyle taħķik edip yaķin bilsek/ Őbphe qalmaz kıyāmete hāşā
8. Böyle bil ol başiret ehlinden/ Çekme cāhil gibi ğam-ı ferdā

Eşref-i i'tibār bu ma'nā olduğu hāşiyetden bu birkaç beyt sırr-ı qaleminden nazm olundu.

تا درین کلزار صائب راست کردم قد خویش / چون صنوبر عمر من در زیر بار دل گذشت

6. Tā-der'in gūlzār Őā'ib rāst kerdem qadd-ı h'ış/ Çün şanevber 'ömr-i men der-zīr-i bār-ı dil güzeşt

Ey Őā'ib, bu gūlzārda qāmetimi rāst edilden beri benim 'ömrüm şanevber gibi ğöñül yükü altında geçdi. Ya'nī ğam u ekdār 'ālem-i fānīde telef oldum, demek ister. Bu ma'nāyı şanevberiñ meyvesi qalb-ı hey'etiyle ūeķil bir cism olduğundan tedārik eyledi.

GAZEL 123

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

در حقیقت پرتو منت کم از سیلاب نیست / کلبه تاریک ما را حاجت مهتاب نیست

1. Der-ħāķikāt pertev-i minnet kem ez-seyl-āb nīst/ Külbe-i tārīk-i mā-rā hācet-i meh-tāb nīst

¹ Őārih kendi ūiirinden alıntı yapmaktadır.

Hakikatde pertev-i minnet vâkı' olduğu mahalli harâb etmede seyl-âbdan kem degildir. Böyle olunca bizim külbe-i târikimiziñ meh-tâba ihtiyacı yoktur. Şüret-i imtinanı nür-ı kamer şemsden müstefâd olduğuçündür ki, sâ'iliñ ihsânına müşâbih olur. Merhûmuñ murâdı pertev-i zâtı tedârikine tahrik-i himmetdir. Zîrâ külbe-i beden herçend 'ulemâ'-i 'âmilin şöhbetiyle münevver olur ise de pertev-i imtinâna müşâbeheti erbâb-ı himmete mâni' kabûldür.

تهمت آسودكى بر دیده عاشق خطاست / خانه ای كز خود بر آرد آب جای خواب نیست

2. Töhmet-i âsüdegî ber-dîde-i 'âşık hâṭâst/ Hâneî k'ez ḥod ber-ḥ'âb nîst

Râhatlık töhmeti 'âşıkıñ gözüne hâṭâdır, zîrâ hâne ki, kendinden şu çıkara mahall-i nevm degildir ki, râhat taşavvur oluna ve bir 'âşık bükâyâ kâdir olmasa ya Mecnûn olur yâḥûd vefât eder ve bu kelâm-ı 'âşıkıñ kemâlinedir yoksa bu el-heveslere her şüreti el verir.

آب عیش خویش را نتوان به كردش صاف كرد / هیچ جا خاشاک بیش از دیده كرداب نیست

3. Âb-ı 'ayş-ı ḥ'iş-râ ne'tvân be-gerdiş şâf kerd/ [227a] Hîç câ ḥâşâk pîş ez-dîde-i girdâb nîst

Kendi 'ayşımıñ şuyunu gerdiş ü tavâf ile şâf etmek mümkün degildir, zîrâ aşı- mes'ele cebrîdir ve mahall-i i'tibâr budur ki, deryânıñ hîç mahallinde çer ü çöp girdâbıñ gözünden ziyâde degildir. Ma'a-hazâ dâ'imâ dolanmadadır, ya'nî bu bâbda kûşîşıñ fâ'idesi ve beṭâletiñ zararı çendân müşâhid degildir; belki ḥakîm ü 'alîmiñ taqdîri vü taqsîmi üzere cârîdir. Kaldı ki, rızq ḥuşûşunda vârid olan du'âlar, każâ-yı mu'allak kabîlindedir ki, 'abdıñ talebi şartıyla meşrûtdur ve böyle ef'âl-i 'ibâda meşrûṭ każâ katı çokdur. Lâkin erbâb-ı inkârıñ galebesi ehl-i ihtîşâşıñ kabûlde tahkîklerini nesyen mensiyen terk etdirmişdir ve belâ-yı mu'azzam budur ki, bu ḥuşûşda nuşûş-ı kâṭı'aya i'tibâr etmezler ve cümlesin te'vîl ederek ma'ânî-i maqşûdalarından iḥrâc ederler. Sebebi nuşûşu 'aқıllarına uydurmaқ içündür. Kemâl-i îmân ise 'aқlı naşş-ı kerîme uydurmaқ idi ve *ḥasbune'llâhu ve ni'me'l-vekîl*¹.

¹ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ: Allah bize yeter, O ne güzel vakildir. Kur'n, 3. Sure, 173. Ayet.

در کلهستانی که زاغان نغمه پردازی کنند / کوش کل را کوشواری بهتر از سیماب نیست

4. Der-gülistānī ki zāġān naġme-perdāzī kūnend/ Gūş-ı gül-rā gūşvārī bihter ez-sīm-āb nīst

Bir gülistānda ki, zāġlar naġme-perdāzlık ve āġāza sāzlık edeler. Gülüñ kulaġına sīm-ābdan a‘lā küpe olmaz, ya‘nī iştımemden ġayrı ‘ilācı yokdur. Murādı ehli olmayan bir şoġbeti icrā kaydında olunca nāzık mizāc bulanlara çāre def‘ı şad dende olmayıp kulaġlardan sedd ü istimā‘ etmemekdir.

از وصال یار محرومند غفلت پیشکان / ساغر این می به غیر از دیده بیخواب نیست

5. Ez-vişāl-ı yār maġrūmend ġaflet-pişegān/ Sāġar-i ĩn mey be-cüz ez-dīde-i bī-h‘āb nīst

ġaflet-pişeler vişāl-i yārdan maġrūmdurlar, bu bādeniñ sāġarı çeşm-i bī-h‘ābdan ġayrı degildir. Maġall-i āşinā olmayanlara mażmūn, nāķış görünür. [227b] Lākin bilmek lāzımdır ki, erbāb-ı tecellī bile mevt-i iġtiyārī rütbesine vāşıl olmuş ola. Kulūblerine o ġālet baġteten ve nā-gāh vāķı‘ olur ve bir andan ziyāde devrimiz ve bu ġāletiñ şāġibi etvār-ı beşeriyetiñ cümlesinden fānī vü meyyit olur. Ancak bu ġuşuşa müterākķıb ve efkārımıñ cümlesi maġv olmuş, āyine-i kalbi nuķuşdan münezzehtir ve nevm ise evvel telef olan ‘ādetlerindendir. Şoñra bu ġāletiñ inķızāsında sekr-i ma‘hūdudı ‘ālem-i şāġvlerinde bulup mütelezziz olurlar.

مرک را نتوان به رشوت از سر خود دور کرد / این نهنگ جانستان را چشم بر اسباب نیست

6. Merg-rā ne’tvān be-rüşvet ez-ser-i ġod bāz kerd/ ĩn neheng-i cān-sitān-rā çeşm ber-esbāb nīst

Rüşvetle mevti kendi başıñdan ba‘id etmek mümkin degildir, bu cān alıcı timsāġıñ gözü esbābda degildir; belki rūġuñ düşmanıdır. ‘Avām u ġavāşıñ i‘tiķādı budur, lakin tedārikde olanlarımız nādirdir.

سر برآورده است صائب دانه امید را / در چنین عهدی که در چشم مروت آب نیست

7. Ser ber-āverde est Şā'ib dāne-i ümmīd-i mā/ Der-çünin 'ahdī ki der-çeşm-i mürüvvet āb nīst

Şā'ib, bizim dāne-i ümmīdimiz baş çıkarıp yaşlanmışdır, böyle bir vaktde ki, çeşm-i mürüvvetde şu yokdur. Ya'nī hāşıl ve yerimizden evvel kuruması muktezā-yı vakte göre muqarrerdir, zīrā 'ādetā ba'de'z-zuhūr zer'a birkaç def'a mādde-i hayāt olan şu verilmedikçe terbiyeden müstağnī olmaz. Murādı insān yüzünden huşūla gelecek maqşadından izhār-ı ye'sdir.

GAZEL 124

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

همیشه دیده سوزن ازان به دنبال است / که قبله نظرش رشته های آمال است

1. Hemīşe dīde-i sūzen ez-ān be-dunbālest/ Ki kıble-i nazāreş reştehā-yı āmālest

Sūzeniñ dīdesi o ecelden dā'imā eñsesindedir ki, kıble-i nazarı āmāl-i reşteleridir.

Emel dedikleri hulyālardır ki, benī ādem shehvātına münāsib dā'imā vehminden taşavvur etmeden hālī olmaz ve belā bundadır ki, biñde biri taqdire muvāfiq [228a] zuhūr etmeyecegin kendi daği bilip maḥz-ı bātıldan hayālını taḥlīşe kādir olamaz ve bu āmālī müstaḳbel 'ömründe taşavvur edip mevt-i tabī'iden geri ḳalması hayāliyle irsāl-i meşeli sözünle ve rişte ile irād eyledi ki, bu maraza mübtelā olanlarıñ teveccühü bu kıbleyedir. Lākin gözleri hālet-i mevtde geri ḳalır demeye çıksın içün. Eger bu āmālī bir ādem muḳābil a'māl-i şāliḥada ve 'add olunan cezālara ta'lik eylese bilā-şek zümre-i şadd-ı yakīne dāḥil olur.

به خرمن دکران هر که می پرد چشمش / هزار رخنه فزون در دلش چو غربال است

2. Be-ḥarman-ı digerān her ke mī-pered çeşmeş/ Hezār raḥne füzün der-dileş çū ğırbālest

Her kimiñ gözü ḥalḳıñ ḥarmanı içün uçarsa ḳalbur gibi aniñ ḳalbinde biñ raḥneden ziyāde vardır. Ya'nī ḥalḳıñ ḥarmanı gözden geçirmeniñ bundan ḡayrı fā'idesi olmaz, zīrā ḡayrıñ kısmeti saña ve seniñ kısmetiñ ḡayra tebeddül ü taḥavvül ḳabül etmeyince beyhüde dāğ-ı ḥasret-i derün keşretine ihtimām 'abeşe iştiḡālīñ 'aynıdır.

غبار کوچه عشق است کیمیای مراد / خوشا سری که درین رهگذار پامال است

3. Ğubār-ı kūçe-i ‘aşkest kīmiyā-yı murād/ Hoşā serī ki der’in reh-güzār pā-mālest

‘Aşk soğaķınıñ ğubārı kīmiyā-yı murāddır, bir baş hoşdur ki, bu reh-güzārda pā-māldır; ya’nī bir baş ki, bu kūçede pā-māl ola. Şakāveti sa‘ādete tebdīl olup üzerine iksīr tarh olunan ecsād-ı nākışa gibi ‘ayārı derece-i i’tibāra bālig olur. Ma‘lūm ola ki, ağreb-i esrārdandır. Ehl-i i’tibāra göre ki, dört yüz dirhemi sekiz pāreye olan raşāş-ı esved bir sā‘at zarfında kevkebi olan Zuhal naḥs-ı ekber iken ḥakīmiñ bir dirhem iksiri ile sa‘adet maḥza intikāl edip bir vuķiye ḥālişu’l-‘ayār altın olur. İ’tibārda seksen sene zılāl ü küfr üzere geçmiş bir kāfir bir kerre ḥulūş üzere kelemetīn-i şehādetini mefhūmuyla taşdıķ ve ḥurūfuyla telaffüz etse [228b] o şekāvet-i cebellī bu sa‘ādete maḥv olup ḥattā o nuṭķ etdiği vaktde mevt-i ‘arız olsa bilā-su’āl ve lā-‘azāb cennete dāḥil olur ve bu maķāmda esrār-ı daķıķanıñ iḥātası k̄abil olmadığından tekellümünde daḥi cehāt-ı müte‘addideden maḥzūrāt-ı müşkile lāzım gelir. Lākin erbāb-ı isti‘dād kıyās ederek ekşerine vāķıf olur ammā bu maķāmda bir su’āl teveccüh eder ki, *sebbiti’l-‘arşe şümme’n-kuş¹* evvelā iksiriñ vücūdunda bu kadar ‘ulemā vu fużalā mütereddid ve belki nefy edenler ğālib iken sen andan fazla iksiri maķīs ‘aleyh edip esrār-ı daķıķaya işāret eylediñ. Eger fi’l-vāķı’ seniñ ‘indinde şābit ise āḥire delīl olmaz, yok ṭarīķ-i ‘aķlda bir vāzıḥ bürhāniñ var ise ibrāz edip kabūl ve ‘adem-i kabūlun ehl-i inşāfa ḥavāle ile cevāb şakķ-ı te’enniniñ beyānidir. Ma‘lūm ola ki, beyne’n-nās mütedāvel olan zehebiñ a’lāsı yigirmi dört kırāt şıbğa mālīk olandır. Gāḥice daḥi ziyāde bulunur, lākin sikke ḍarb olunup mu‘āmeleye vefā edecek kadar yokdur ve ğāyet nādirdir. Bu taķdīrce, ya’nī ‘aķl cihetinden altında şıbğıñ tefāvütüne bināen noķşān kabūl etdiği gibi ziyādelik daḥi kabūl eder ki, iksiriñ ma’nāsı şıbğı ziyādelenmiş zeheb demektir. Meşelā bir ḥakīm altınıñ aşl māddesinden ve ma‘deninde tekevvün etdiği ruṭūbetinden bir şāf dehen ma‘deni tedārikine kādır olsa o dehen altına münāsebeti cihetinden nufūz edip ğavş edince zehebiñ ğırraviyetine berekāt gelip tedrīcī fesh olur ve mezkūr deheni ḥāmil olan ruṭūbet uçup aşl-i zehebiñ māddesinden olan şıbķ zeheble ittihād edip uyuşmuş kan gibi kalır. Lākin bu keyfiyetle [229a] altına zıkr olunan dehenden her ne kadar versen bedenine müstaḥīl olup ḥayvānāt, leben-i māderle neşv ü nümā bulduğu gibi ebedü’l-ābād kabūl edip kemm ü keyfiyetde terakķī eder ve her teşkiyede münfesih olup ruṭūbet ḥāmile uçduķdan şoñra kırmızı levle mün‘aķid olur ve ḥükemā-ı ṭarḥıñ nihāyeti yokdur dedikleri bu cihetdendir. Ya’nī ne

¹ تَبَيَّتِ الْعَرْشَ ثُمَّ انْقَشَ: Tahtı onarın ve ardından kazıyın. Bir Arapça atasözüdür.

adar Őb verirsen o adar tarhı ziyāde olur ve dehen-i mezkūru hālā sevda mevcūd olan kibrīt ile zıbadan istinbā ederler ki, aŐl-i mādde-i ma‘āden-i seb‘a daı bunların ikisidir. Būrhānları kitāblarında meŐtūr u mūbeyyendir. Ednā rūtbe-i ferāseti olan bu takrīb-i ‘alı ile haında nie biñ kūtüb te‘līf olunmuŐ. Őan‘atı inkār edip bir ednā bu fenden āŐnā almıŐa maŐhara olmaz ve bu ‘ilm-i Őerīf, vus‘atda ve cihet-i intifā‘da furū‘āt-ı fahiye adar vardır; lākin uŐul ũ furū‘uyla mālīk atı nādir ve kizb ũ iftirā ile da‘vā edenlerin hadd u haŐrı yodur ammā ‘ilm-i kimiyā vāı‘dır ve hālā beyne‘n-nās mevcūddur. İnkārı cehl-i Őarfdır ve bir daı ba‘d-ı zamān yine alb olup aŐlına ‘avdet eder diyenler uŐul-i ‘ilmden bī-haberlerdir, zīrā eger fenn-i ma‘hūduñ Őıba Őābit olmayıp taavvūl abūl eylese a‘alū‘n-nās olan bu adar hūkemā vu Őulehā bu fenne i‘tibār edip āmūs adar kitāblar bir bātıł ‘ilm iın te‘līf etmezler idi ve ba‘zı‘ulemā taavvūl eder dedigi mualledlerin hīle ile fızzaya ilbās eyledikleri Őıb galebeyi gōrüp aŐl-i fenni daı aña ıyās etdiklerindedir ve iŐārāt-ı āye-i kerīme bu huŐuŐda bir Őūret-i kemāldadır ki, bu ‘ilmden habīr olanlar her ır‘āt etdike kelām-ı Rabbi‘l-‘ālemīn olduğuna īmānlarınıñ biri biñ olur. Maalliñ isti‘dādı [229b] bundan ziyādeye taammūl etmez ve bu hairiñ ‘ilm-i cihetinden tebdīl olmayacađı ma‘lūmıdır. Lākin her ‘āleme mūyesser olmaz ve inkār edenlere vaŐiyet zımnında bu maz-ı Őıd olan bira kelimāti bu tercemeye mūnāsebetle ilhā eyledim. aldı ki, eger bir ehli meramet edip iŐsān eder ise sōz yo. Allāh mūbārek eylesin ammā ba kendi isti‘dādımla tecrūbe ederek bulurum demek, maz-ı cūnūndur; zīrā diatde bu fenne mūmāŐil anca tarī-i taŐsavvuf olabilir ve *li-kūlli ‘amelin ricāl ve kūllūn mūyesserūn li-mā hūlia leh*¹ ve’s-selām.

به ظلمتی که ز دوران رسد گرفته مباش / که خنده شب ادبار صبح اقبال است

4. Be-zulmeti ki zi-deverān resed girifte me-bāŐ/ Ki ande-i Şeb-i idbār Őub-ı ibālest

Deverāndan bir zūlmet ũ kūdūret sebebiyle ki, saña eriŐir; mūtekeddir olup ėam ekme. Zīrā Őeb-i idbārın andesı Őub-ı ibāldır, ya‘nī bu ‘ālemde her bir ma‘nevī gecenīñ kendine mūnāsib bir Őubı muarrerdir. Taallūf etmez ve bu mamūna ur‘ān-ı Kerīm‘den delā‘il-i keŐire erbābınıñ ma‘lūmudur.

¹ كلٌ مُيسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ: Herkese yaratıldığı ama doğrultusunda kolaylık sağlanır. Hadis-i Nebevidir.

ز طعن بیخردان اهل دل نیندیشند / که نقل مجلس دیوانه سنک اطفال است

5. Zi-ṭa‘n-ı bî-ḥaberān ehl-i dil ne-yendîşend/ Ki naql-i meclis-i dîvâne seng-i eṭfâlest

Bî-ḥaberlerin ṭa‘nından ehl-i dil fikr edip mükedder olmazlar, belki mesrūr olurlar; zîrâ dîvânelerin naql-i meclisleri seng-i eṭfâldır. Gūyâ evliyâ‘ullâha ṭa‘n edenler her-çend vaḳtlerinde ‘allâme bulunurlar ise de onların gâyeti kitâb u sünnete teba‘iyette mübâlağadan kinâye olan ṭarîḳlerine ‘aḳılları ihâta edemediğinden eṭfâl maḳûlesi derler ve ehl-i diller onların ‘aḳl ‘addetdikleri tedbîr ma‘âşı bilmediklerinden dîvâne zümresinden olup bu münâsebetle eṭfâl-i dîvâneye taş ata gelmişdir diyü mükedder olmayıp münbasiṭ u mesrūr olurlar, lâkin bizim vaḳtimizde taş atmaḳ eslemidir; zîrâ ṭarîḳat iddi‘âsında olanların cünûn-ı diniyeleri [230a] ifrâṭ oldu ve i‘tikâd u ‘amelde hâlleri bir vechle şer‘a tatbîḳ olunmaz ve insân ehl-i şan‘atını bundan ziyâde hecv etmez. Ḥattâ ba‘z mecâlilerde anlarda intisâbımızdan bu ḥaḳîre ‘âr lâ-ḥaḳ olur ve ṭarîḳinden bî-ḥaber olan derdmendler, ehl-i ṭarîḳ bu ise şerhlerinden Allah’a şıḡındıḳ diyü şeyṭândan isti‘âze eder gibi isti‘âze ederler ve münâkaşaya ḳudretimiz yokdur, Ḥaḳ ellerindedir.

دل و زبان چو یکی شد سخن بلند شود / به هیچ جا نرسد طایری که یک بال است

6. Dil ü zebân çū yekî şüd sūḥan bülend şeved/ Be-hîç cā ne-resed ṭāyirî ki yek bâlest

Ḳalble lisân ittiḥâd edince kelâm ‘âlî vü bülend olur, bir ṭāyır ki, bir ḳanadlı ola hîçbir maḥalle erişmez. Ya‘nî her âdem isti‘dâdı rûtbe-i lisânını ḳalbine tatbîḳ etse başr u başiretiñ ittiḥâdıyla insân kendi zâtında kendüden maḥfî olan esrâr-ı bî-nihâyete vâḳıf olup gördüğü gibi kelâmı daḥî ittiḥâd sebebiyle rûtbe-i ‘âliyede zuhūr edip herkes nazîreye ḳâdir olamaz.

هوای عالم آزادکی است بر یک حال / ز برکریز خزان سرو فارغ البال است

7. Havâ-yı ‘âlem-i âzâdegîst ber-yek ḥâl/ Zi-berg-rîz-i ḥazân serv fâriḡu‘l-bâlest
‘Âlem-i tecerrüdün havâsı bir ḥâl üzeredir, tebeddül ü taḡyîr ḳabûl etmez, maḥall-i ‘ibret budur ki, serv-i ḥazânîñ yapraḳ dökmesinden fâriḡü‘l-bâl u müsterihdir. Ya‘nî

sende bu hâli taleb edersen esbâb ve mâ-sivâdan tecerrüd edip tebdîl-i havânîñ şerrinden emîn ol.¹

اگر به چشم بصیرت نظر کنی صائب / چه نیشها که نهان در پرند اقبال است

8. Eger be-çeşm-i başiret nazār kūnī Şā'ib/ Çi nişhā ki nihān der-perend-i iqbālest

Şā'ib, eger çeşm-i 'ibretle nazār etsek perend-i iqbālda ne gizli ne dikenler vardır?

'Adetā 'acem kumaşlarının sūzeni kar çiçeklileri hey'et-i maḥşūşaya gelinceye dek duḥūl ü ḥurūc eden sūzenleri olduğundan iqbāli o kumaşa teşbīh cihetiyle zımnında münderic olan küdürātı o sūzenler taḥayyül etmiştir. Vāqı'ā bir ādemiñ [230b] iqbāli 'aḫabinde zuhūr eden edbārîñ cümlesi kumaş iqbālinde maḥfî olan sūzen ekdār olduğu her gün müşāhiddir ve bu irsāl-i meşel taṭbīḳde siḥr-i ḫilāldır.

GAZEL 125

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

سبزی نه فلک از چشم کهربار دل است / آب این مزرعه از دیده بیدار دل است

1. Sebzî-i nüh felek ez-çeşm-i güher-bār-i dilest/ Āb-ı in mezra'a ez-dāde-i bīdār-i dilest

Eflāk-ı tis'anîñ yeşilligi ve bu mezra'a-nümānîñ tarāvet ü terligi ḳalbiñ çeşm-i güher-bārındandır ve bu ekiniñ şuyu göñlüñ bīdār olan dādesindendir. Dilden murād nefsi-i nāṭıḳadır. Merḫūmuñ bu kelāmı ḳuṭbuñ 'ulviyāt u süfliyātta taşarrufunuñ şüret-i te'şirine temşīldir, zīrā nefsi-i külliye itlāḳı ḳuṭbu'l-aḳṭāba şahīḫdir. Lākin ḳavmîñ meşrebi üzere her-çend edille-i ḳāṭı'a ile şābit etse de keyfiyet-i kā'ināt ve kümmelîn beşeriñ ḫükm-i ḫilāfetle bu 'ālemde tedbīrleri 'uḳūl-i ḳāşıranıñ inkārına mūcib olduğüçün taşriḫ etmezler. Belki müteferriḳan eşnā-yı 'ibādetlerinde işāret ederler, hemān bizlere göre

¹ 'Ālem-i tecerrüdün havāsı bir hāl üzeredir, tebeddül ü taḡyīr ḳabül etmez, maḫall-i 'ibret budur ki, serv-i ḫazānîñ yapraḳ dökmesinden fāriḡü'l-bāl u müsteriḫdir. Ya'nî sende bu hâli taleb edersen esbâb ve mâ-sivâdan tecerrüd edip tebdîl-i havânîñ şerrinden emîn ol S: Tecerrüd 'ālemiñ havāsı bir hāl üzeredir, ḫazānîñ yapraḳ dökmesi zararından serv-i fāriḡü'l-bāl müsteriḫdir, zīrā belānîñ herḫâlde teveccühü semerāt-ı fāniyeye 'alāḳayadır T

insāniñ mā-‘adāsı insāna müsahhar ve insān için halk olunmuşdur diyü i‘tikād etmek, kifāyet eder; zirā bir ādem kendi sākın olduğu hānesiniñ tavanına dil-h‘āhı üzere niżām vermede ‘aciz iken benim gibi beşeriñ biri göklerde taşarruf eder imiş diyü i‘tikād etmek teklif-i mālā-yuṭāq kabīlinden bir göç ma‘nādır ammā bir miqdār kendi ‘āleminden haber-dār olunca tedricī kıyās ederek ve ehli bulunur ise şoḥbet ederek muḳadder ise vāḳıf olur.

یوسفی را که ندیده است زلیخا در خواب / یکی از جلوه کران سر بازار دل است

2. Yūsufi-rā ki ne-dīde est Züleyhā der-h‘āb/ Yekī ez-cilve-gerān ser-i bāzār-ı dilest

Bir Yūsuf ki, Züleyhā anı rü’yāda görmemiştir, gönül çārsüsünüñ başında cilve edicilerden biridir. Ya‘nī bāzār-ı ḳalbde zuhūr eden şuver-i cemāl ḥaḳḳında bu mazmūn mübālağa degil, belki ‘aşr-ı ‘aşirin ifāde [231a] edemez; lākin o cemālleri müşāhede herkese vāḳı‘ olmaz. Hemān eṭvār-ı beşeriyeden münselih, mevt-i ihtiyārī rütbesine vāşıl olan müteşerri‘ ve ‘ilmiyle ‘āmil ḥarekāt u sekenātında bid‘atdan münezzeh Muhammedilere vāḳı‘ olur; yoksa günde üç def‘a at‘ime-i muḥtelife ile mā-lā-māl olanlar ve ‘ömründe şu ḥuşuş bid‘atıdır diyü ictināb etmeyenler bizler ne görür isek anlar daḥi anı görürler. Şaḳınıp ten-perverlere i‘tikād etmeyesin ki, iftirā ederler ve murādları me’lūf oldukları mezākāḳların icrā için celb-i dünyā etmektir ve böyle umūr-ı ‘acībeyi ḳabüle ‘ulūm-ı şerī‘atda müteḥayyir olmaya muḥtācdır ki, uşūluna vāḳıf olunca furū‘unu inkār etmeye ve illā bir mezhebiñ furū‘undan birkaç kitāb okuyup bir miqdār beyzāvīden ve berāy-ı teberrük-i meşābih-i şerīf yā buḥāri, o daḥi izn almak için görme ile ḥālā beynimizde olan ‘ulemāların biri olur. Ḳāziye ise bu ḥāletlerin ḡayrı ve ‘amel ḥuşuşunu ḥiç su’āl etme ve şübheli olmasın diyü loḳmasından bahş eder. Ādem iksīrden ağarr-ı bayaḡı islām ta‘rīfi ki, halk-ı lisānından ve yedinden emīn ola bir kimseniñ ḥaḳḳında şādıḳ olur ise ḥaḳīriñ ‘indimde ḳuṭbdur ve bu kelām ‘ibādu’llāha sū’-i ḳan ṭarīḳi ile degil. Hemān kendi nefsimi tevbiḥ için söyledim.

نفس سرد، نسیم جگر سوخته است / داغ جانسوز چراغ سر بیمار دل است

3. Nefes-i serd nesīm-i ciger-i sūḥte est/ Dāḡ-ı cān-sūz çirāḡ-i ser-i bīmār-ı dilest

Şovuk āh, yanmış cigeriñ nesîmidir; anıñla rāhat bulur. Dāğ-ı cān-sūz gönül hastesiniñ başı ucunuñ çirāğıdır, ya'nî maķāmāt-ı ihtisāşa vāşıl olamadım diyü āh etmek hem ciger harāretiniñ şāhidi ve hem tesliyet maķāmında mūcib-i rāhatdır ve beliyyāt-ı bedeniye vü mālîyeden biriyle dāğ-ı cān-sūza uğramak gönül hastasınıñ zulümāt-ı beşeriyetde başı ucuna bir çirāğ [231b] bakıp meclîsin tenvîr etmektir, maħall-i ikrāh degildir.

آب حیوان که سکندر ز تمنایش سوخت / شبنم سوخته کلشن بی خار دل است

4. Āb-ı hayvān ki Sikender zi-temennāyeş sūht/ Şebnem-i sūhte-i gülşen-i bî-hār-ı dilest

Āb-ı hayāt ki, İskenderānı bulamayıp ārzūsunda yandı; ħalbiñ gülşen-i bî-hārınıñ 'adem-i i'tibār ile telef olmuş şebnemidir. Gūyā āb-ı hayātıñ zulümātında olması münāsebetiyle sūhte ta'bîr eyledi, ya'nî gülşen-i dilde teftîş edenler āb-ı beķāya mālîk olurlar ki, ebedü'l-ābād fenā ħabūl etmeyeceklerin dünyāda iken taħķîķ edip mesrūr olurlar ve ma'lūm ola ki, mu'tlaķa hayāt 'ilmdedir ve bu ecelden 'ilmiñ ve şāhibiniñ derecesi 'ālî olmuşdur. Anıñçün Ĥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma Rabbi'l-'ālemîn āb-ı hayāta uğrayıp bālîğıñ derlemesini Ĥızır'ıñ mekânına 'Alāmet eyledi ki, Ĥazret-i Musā'ya refiķi aħvāl-i ħūtu naķl edince buyurdular ki, *zālike mā-kunnā nebgi*¹ ya'nî odur bizim ħaşdettigimiz. Gūyā mā'-i hayāt cesed-i meyyiti iħyā etdiği gibi 'ilm daħi ħulūb-ı mevtiyi iħyā etdiği cihetden ma'tlūbumuzdur demek ola ve *mecma 'a'l-baħreyn*² ta'bîriniñ bir münāsebeti bu ve bir münāsebeti daħi baħr-ı 'ilm ile baħr-ı 'ameliñ *mecma*'ıdır. Li-muħarrire³:

Herke-rā kirdār u dāniş *mecma 'a'l-baħreyn kerd*/ Mūsā-yi vaķt ārzū-yı şoħbet-i cāneş küned

Ya'nî her kimi 'amel ile 'ilm-i *mecma 'a'l-baħreyn* eder ise vaķtiñ Musā'sı anıñ cān şoħbetini ārzū eder.

¹ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبِغُ: İşte aradığımız bu idi. Kur'an, 18. Sûre, 64. Ayet.

² مجمع البحرين: İki denizin birleştiği yer. Kur'an, 18. Sûre, 60. Ayet.

³ Şârih kendi şiirinden alıntı yapmaktadır.

از خموشی لب اظهار به هم چسبیدن / حجت ناطق شیرینی گفتار دل است

5. Ez-ḥamūṣī-i leb iẓhār-ı be-hem çesbiden/ Hücçet-i nâṭıķ şîrîni-i güftâr-ı dilest

Sükûtlukdan leb-i iẓhâr birbirine yapışmak, gönül güftârının şîrînliginiñ hücçet-i nâṭıķdır; ya'nî keşret-i sükût, gâhî telâşuk şeftîni iktizâ eder ki, bu şûret-i tekellüm ḳalbiñ ḥalâvetiniñ muḳtezâsı olmak taḥayyül etdirir, lâkin ma'rifet lisân-ı ḳalbi idrâk etmede merḥûm bir dervâze-i 'azîmiñ fethine [232a] işâret eder ki, efrâd-ı 'ibâda maḥşûş âşâr-ı ihtîşâsdandır; zîrâ bi'l-küllîye ḳalbi lisân gibi zabṭ ve fikr-i maḥşûşa ḳaşr ile mecellâ olmayınca bu ḥâlet zuhûr etmez ve bundan a'ceb budur ki, ḥâlâ herkesde 'uḳûlu müteḥayyir edecek keyfiyetler mevcûd iken kimse demez ki, bu ḥâlet nedir? Meger 'inâyet-i Allâh ḥaḳḳında der-kâr ola.

بی ملامت نشود آینه دل روشن / زخم شمشیر زبان صیقل زنکار دل است

6. Bî-melâmet ne-şevved âyine-i dil rûşen/ Zaḥm-ı şemşîr zebân-ı şayḳal zengâr-ı

dilest

Rûşen levmsiz ve ḥalḳdan kelimât-ı renciş-âmîze taḥammülsüz gönül rûşen olmaz, zîrâ fi'l-aşl ḳalbiñ aḡleb küdürâtı beyhûde nuṭḳdan nâşî olduğuna cezâ'-i vefâḳ budur ve lisân ḳılıcınıñ zaḥmı gönül zengârınıñ şayḳalıdır. Anıñçün şuleḥâlara bir kimse sebb etdikde muḳâbele ḳaydında olmadıktan soñra tebessüm buyururlar. Şimdi ma'lûmumuz oldu ki, ḥasta 'ilâcdan nef' müşâhede edince merâretinden şekvâ etmez.

بی قدم کرد سراپای جهان کردیدن / کار هر بی سر و پای نبود کار دل است

7. Bî-ḳadem gird-i ser-â-pâ-yı cihân gerdiden/ Kâr-ı her bî-ser ü pâyî ne-şevved

kâr-i dilest

Ayaḳsız cihâniñ başından ayaḡı etrâfında dolaşmak her başsız ve ayaḳsızın kârı degildir, ḳalbiñ kârıdır. Muḥayyirü'l-'uḳûl olan ḥâlât-ı ḳalbiyeniñ biri budur, meşelâ her ne maḥalli taḥayyül edersen fi'l-ḥâl ḳalbi anda bulursun. Eger evvelden meşhûduñ olan mekân ise keyfemâ yeşâ' müşâhede edersin, yok taşavvurla olur ise nice taşvîr edersen öylece bulursun. Bu sur'at ve bu ḥuzûr u istiḥzârındır ve görmediğin maḥalli vâḳı'a muṭâbıḳ görmek mümkün midir? Rû'yâda vâḳı' olduğu gibi, meşelâ bu faḳîr âstâneye gelmezden evvel ba'zımaḥallerin rû'yâda görüp geldikde muṭâbıḳ buldum. Ḥâşılı bu

kaydlarda olan âdemlere bir ders-i ‘azîmü’ş-şandır, zîrâ âhiretde ehl-i cennet nefis ü rûhâniyetde şimdiki hayâl gibi olurlar. Bu sebebden ekşeri haşr-ı ecsâdı ta‘aqqul edemediler ve ‘llâhu ‘alâ kulli şey’in kadîr¹ bahtır.

بحر در ساغر کرداب نکنجد هرگز / کوش افلاک کجا در خور اسرار دل است

8. Baħr der-sāğar-ı girdāb [232b] ne-günced hergiz/ Gūş-ı eflāk kücā der-ħor-ı esrār-ı dilest

Baħr kendiniñ eczāsından olan girdāb-ı sāğarına aşlāşığımaz. Felegiñ kulağı esrār-ı kalbe kanda lāyıkdır? Zîrā kalbiñ vus‘atına mā-vası ‘anî erzî ve lā-semā’î ve vası ‘anî kalbu ‘abdî’l-mu’min² haber-i şıdķ eşeri kifāyet eder. Merħûm mübālağa şûretinde eflāk, muħîṭ-i kalbiñ girdābı maķāmında olunca anda bulunan esrār kendi dā’iresinde münāsib bulunur, dedi ve fî’l-ħaķîka felek insāniñ eczālarınıñ biridir.

نقطه از جنبش پرکار خبر می بخشد / چشم حیرت زدکان شاهد رفتار دل است

9. Nükte ez-cünbiş-i pergār ħaber mî-baħşed/ Çeşm-i ħayret-zedegān şāhid-i reftār-ı dilest

Noķta vuķûfu sebebiyle pergārıñ ħareketinden ħaber verir, zîrâ her sākiniñ fevķinde bir müteħarrik lāzımdır. Bu muħaķķaķ olunca ħayret urġunu olanlarıñ gözü kalbleriniñ reftārınıñ şāhididir. Bu ħuşuş herkesiñ ma‘lûmudur ki, bir âdem bir ħayāle muķayyed olduķda gözleri tevaķķuf edip kalbi o ħayāliñ levāzımında reftār eder ve insāniñ şalāh u fesādı gözlerinden ehl-i ferāsete nümāyān olur.

پرتو شمع محال است به روزن نرسد / بینش چشم من از دیده بیدار دل است

10. Pertev-i şem‘ muħālest be-revzen ne-resed/ Bîniş-i çeşm-i men ez-dîde-i bîdār-ı dilest

Şem‘iñ pertevi muħāldır ki, pencereye erişmeye benim gözümüñ rû’yeti kalbiñ dîde-i bîdārındandır. Cümle maħlûķāt-ı zāhiri üzere terk olunsa böyledir, lâkin vech-i

¹ و الله على كل شيء قدير Kur’an, 3. Sure, 188. Ayet.

² لا يسعني أرضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب عبدي المؤمن Ne yeryüzüm ne de gökyüzüm bana yeter, fakat mümin kulumun kalbi bana yeter. Hadis-i Kudsidir.

ihtisâş budur ki, başarıla başiretim müttehid olup eşyâyı haķikâtı üzere müşâhede ederim, demek ola; zîrâ bu ittiḥâd olmayınca başarıñ fi'li ecsâm-ı zâhireye ta'alluķ etmektir ve başiretiñ fi'li ma'ânîye nufûzdur, lâ-cerem ihtilâf tatarruķ eder. Meşelâ bir beyte nazâr etdikde göz ḥuṭûṭ-ı resmîyeyi görüp başiret o ḥuṭûṭ ile maķşûd olan ma'ânîlere vâķıf olunca ittiḥâdiñ şûretidir. Yok yalnız ḥaṭ müşâhede edip [232b] ma'ânîsin fehm edemez ise ihtilâfin mişâlidir, Şâ'ib kabûl etmedi.

غنچه تا کرد دهن باز در آتش افتاد / نفس خوش نزند هر که گرفتار دل است

11. Ğonca tā-kerd dehen bāz der-āteş üftād/ Nefes-i ḥıṣ ne-zened her ke giriftār-ı dilest

Ğonca ağızını açıldan beri āteşe düşdü, rengi i'tibârıyla her kim giriftār-ı ḳalb olur ise ḥoş teneffüs edemez. Ya'nî ḳalbe 'āşık olanlar bir ḥâl ile mütesellî olamayıp ḳarîben perjmürde vü perîşân olurlar ve ğonca gibi havâyâ aldanıp gelip açılanlar fi'l-ḥâl āteşe düşerler.

ما به امید خطر بادیه پیما شده ایم / آه اگر تشکند این شیشه که در بار دل است

12. Mā be-ümîd-i ḥaṭar-ı bâdiye peymā şüdeim/ Āh eger ne'şkened in şîşe ki der-bār-ı dilest

Bir ḥaṭar ümîdi ile şahrâyâ düşmüşüzdür, āh eger bu gönül yükünde olan şîşe kırılmaz ise ya'nî ekşer-i maḥlûķâtı tarîķ-i Ḥaķķ'a sülûk edip terk ü tecrîde mâni' olan 'ār u ğayret akrândır. Merḥûm buyurur ki, bizler bir belâyâ uğrayıp cebri olsun tarîķ-i Ḥaķķ'a girmek niyetiyle bu vâdîlerde sefer etmişizdir. Āh eger bu gönül yükünde olan 'ār şîşesi bir ḥaṭara uğrayıp kırılmaz ise zîrâ kendi ihtiyârımız ile bu şîşeyi kesr edemedik.

صائب این ناله زاری که صنوبر دارد / از نسیم سحری نیست که از بار دل است

13. Şâ'ib in nâle vü zârî ki şanevber dâred/ Ez-nesîm-i seherî nîst ki ez-bār-ı dilest

Ey Şâ'ib, bu nâle vü feryâd ki, şanevberden zuhûr eder, nesîm-i seherden zann etme ki, gönül yükündendir. ḳalb şeklinde şanevberiñ sengin ü şekil meyvesini ber-

hümüm u gumüm ile memlū ƙalbe teşbīh edip rūzgār uğradıkça zühūr eden şadālarını şāhibiniñ enīn ü efgānı taħayyül eder. Vāƙı‘ā haml-i ƙalbi bevā‘iṣ-i iztīrābīñ a‘zamıdır.

GAZEL 126

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

مرهم تیغ تغافل خون خود را خوردن است / بخیه این زخم دندان بر جگر افشردن است

1. Merhem-i tīg-ı teğāfūl hūn-ı hod-rā ħordenest/ Baħıye-i īn zaħm dendān ber-ciger eḫşūrdenest

Dil-ber, ‘āşıklarınñ cemāline irtibāt u ‘alāƙasın ve bār-ı dūş [233b] iltizāmları olan ‘āşıkñ tekālif şaƙasın bilip bilmez mu‘āmelesi etmesine teğāfūl derler ki, ƙarīben sıbƙat etmişdir. Merhūm maṭla‘ında buyurur ki, tīg-i teğāfūl zaħmınıñ merhemi kendi ƙanını içmekdir, zīrā bu zaħm-ı derūnda vāƙı‘ olup zārūrī bu merheme muħtāc olur ve bu bādeniñ baħıyesi dişi ciger üzere şaƙıp şabr etmektedir. Ĥattā teğāfūlden murādı ĥāşıl oluncaya dek ya‘nī bol hevesle ‘āşık bu meħek teğāfūlde birbirinden ‘ayārları mümtāz olup ‘āşık vaşlıñ ƙıymetini ve bol heves dil-berinñ rütbe-i ferāsetini idrāk eder ve ğayrı esrār daħi bulunur ise cümleñin aƙdemi zıkr olunandır. Yok ‘āşıkñ vücūduyla şikāyet şabra ğālib olsa niçe mefāsedı müstetba‘ olduğundan bu kendi mücerrebi olan tarīƙ ‘ilācı Şā‘ib-i mecrūħ, tīg-i teğāfūl olanlara bīmār-ħāne-i dīvānında yādigār olmak üzere taħrīr etmişdir ve bu ĥaƙiriñ daħi mücerrebim budur ve şikāyet-i maħz ĥaṭā ve cehl-i şırfdır.

باده انکور کافی نیست مخمور مرا / چاره من باغ را بر یکدگر افشردن است

2. Bāde-i engūr kāfī nīst maħmūr me‘rā/ Çāre-i men bāğ-rā der-yekdigere eḫşūrdenest

Biz maħmūra bāde-i engūr kifāyet etmez, benim çārem bāğı birbirine ƙatıp şıƙmaƙdır; zīrā ĥumār-ı küllīye bāde-i cüz’ī ‘ilāc olamaz. Bi’z-zārūr taħşīl-i şart-ı müşākele için bāğın cümlesinden müstenbaṭ bir bādeye muħtācız, murādı ittifāƙ-ı şūfiye üzere bir ādem ĥalƙdan ne ƙadar ğaflet eder ise ĥalīƙdan daħi ğafleti o ƙadardır ve mezāhirsiz bir kimse ma‘rifet iddi‘ā etse bātıldır. Bu ma‘nāya işāretdir, bāğdan murād

‘ālem-i asğar olunca engürdan murād ıalib olur. Tefzıl-i merām-ı şā‘ire bu ıadarca işāret kāfidir.

از سبکباری گرانجانان دنیا غافلند / ورنه ذوق باختن بسیار بیش از بردن است

3. Ez-sebük-bārī-i girān-cānān dūnyā gāfilend/ Verne zevk-i bāhten bisyār biş ez-burdenest

Sebük-bārılık zevkından dūnyānıñ ağır cānlıları gāfillerdir, yoksa yenilmek zevki yenmekden [234a] ıok ziyādedir. Ya‘nī ehl-i dūnyā, şafā-yı hūatırı keşret-i levāzım-ı beşeriyede kıyās edip cem‘-ı esbāba mā‘il olurlar. Hāl bu ki, taleb etdikleri şafā terk ü tecrīde maḥşūş bir ma‘nādır. Lākin emr, zevki olduğıün ehl olmayan fehm edemez ve taşradan nazār eden göremez. Murādı *tecerred teşil*¹ mefhūmuna işāretidir.

لنکری چون بحر پیدا کن که روشن کوهری / با کمال قدرت از هر موج سیلی خوردن است

4. Lengerī çūn baḥr peydā kun ki rūşen gevheri/ Bā-kemāl-i ıudret ez-her mevc sīlī ḥordenest

Deryā gibi bir vaḳār u temkīn peydā eyle ki, gevher-i esrāra maḥzen olasın; zīrā şāf cevherlik kemāl-i ıudretle her mevcden sille yemekdir. Merātib-i ‘ibādu’llāh, ‘indi’llāh ḥālā ma‘lūmdegildir. Lākin bir ‘Alāmet ki, taḥallūfū imkānda olmaya ezā-yı maḥlūkātā taḥammül etmektedir. Eger bürhān taleb eder isek bu da‘vānıñ şıdıkına enbiyā’-i kirāmıñ ümmetleriyle olan mu‘āmelelerin te‘emmül ve siyyemā cümlesiniñ sırrın cāmī‘ olan sever-i enbiyā ‘aleyhi’ş-şalavatü ve’s-selāmıñ çekdiği ta‘b u meşakḳātla etdiği taḥammülü taşavvur edip ḥasebü’l-ımkān bu ḥuşūşda vāriş olmaya sa‘y eyle ki, menāfi‘ına nihāyet ve teraḳḳīsine gāyet yokdur.

خون به خون شستن درین میدان کل مردانکی است / چاره مردن، به مرک اختیاری مردن است

5. Hūn be-hūn şūsten der’in meydān gil-i merdānegīst/ Çāre-i mürden be-merg-i ihtiyārī mürdenest

¹ تَجَرَّدُ تَصِلُ: Soyulmuş ulaş. Hz. Muhammed’in hadisinin bir parçasıdır.

Bu meydān, vücūd-ı fānīde kanı kan ile yumak merdānelik nişānıdır. Mevtiñ çāresi mevt-i ihtiyārī ile ölmekdir. Bu şūrete kanı kan ile gısl etmek ta‘biri, zīrā tarīk-i mevt-i ihtiyārīde vaqt olur ki, nefis-i sālīk bir günde beş kerre ölür şehvātını men‘ etdikçe, lākin sülūk etmeyenlere bu ma‘nā zāhir olmaz ve bu huşūş, kemāl bulduğda mevt-i tabi‘i gāyet sehūletle vākı‘ olup evvelki çektiği meşakkatlara nisbet lā-şey‘ maqūlesi qalır ki, kalbiñ ta‘alluğu olmayıp [234b] bedeniñ nehfāfeti kemālinde siyyemā insilāh erbābından bulunur ise mevt-i ma‘hūd, nihāyet maṭlabı şūretinde bulunup bir sā‘at aḳdem vişāline isti‘cāl eder ve bu eṭvārīñ ricālī zīr-i ḳubbe gāyretde maḥlūḳātīñ gözlerinden maḥfidirler.

غم ندارد راه در دارالامان خامشی / غنچه تصویر فارغ از غم پژمردن است

6. Ğam ne-dāred rāh der-dāru‘l-emān-ı ḥāmūşī/ Ğonca-yı taşvīr fāriğ ez-ğam pejmürdenest

Dāru‘l-emān sūkūta ğam yol bulamaz, maḥall-i i‘tibār budur ki, ğonca-ı taşvīr perīşān olup dağılmaḳ ğamından fāriğdir; zīrā ma‘nāda güllere ‘arīz olan pejmürdelik dehān-ı mütekellim gibi açılıp gülmesiniñ cezāsı gibidir. Ḳaldı ki, tekellümüñ ve söylediği mālā-ya‘niniñ küdüretin ḳalbinde müşāhede etmedikçe terki bir vechle taşavvur olunmaz ve bu rütbeye vāşıl olan bir daḥi ‘ālem-i ğaflete dönmez.

غیر شغل دلفریب عشق صائب در جهان / رو به هر کاری که آری آخرش افسردن اس

7. Ğayr-ı şuğl-ı dil-firīb-i ‘aşḳ Sā‘ib der-cihān/ Rū be-her kārī ki ārī āḥireş efsürdenest

Ey Sā‘ib ‘aşḳıñ dil-firi olan şuğlundan ğayrı her ḳanğı kāra teveccūh etsek āḥiri efsürdelik ü fütürdur. Lākin ‘aşḳ gitdikçe teraḳḳī edip ebedül‘l-ābād fütür bulmaz. Egerçi mecāzda efsürdelik şūreti bulunur ise de elbette derūna geldikçe ḥākister altında pinhān olan āteş gibidir. Cüz‘i taḥrīk ile keremiyeti zāhir olur ve mecāzī inkār edenlerin senedlerine muḳābele etmek gāyet güçdür, zīrā ḥaḳīḳat ve mecāz seniñ ḳaşdıñla mütemeyyiz olur, yoksa ḳuyūdāt-ı evhām u ḥayālden ḥalāş olanların āyine-i ḥāllerinde şūret-i mecāzdan eşer yokdur ve bu maḳāmīñ nezāket ü nefāsetine taḥrīr olunan ‘ibāret çoḳdur ve daḥi el-mecāzu muḳanṭarati‘l-ḥaḳīḳa dediklerinden fehm olunur ki, bu

köprüden fi'l-hāl 'ubūr etmek vācibdir. Ya'nī harābe vü vīrān olmaya müşrifdir, demek ister.

GAZEL 127

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

از سر خاک شهیدان یار خوش سنکین گذشت / از محیط آتشین نتوان به این تمکین گذشت

1. [235a] Ez-ser-i ḥāk-ı şehīdān yār-ı hoş sengin güzešt/ Ez-muḥīṭ-i āteşin ne'tvān be-în temkīn güzešt

Şehīdlerin türābı başından maḥbūb güzel ağır u sengin geçdi, zīrā muḥīṭ-i āteşinden böyle vaḳār ile geçmek mümkün degildir. Maḳāmıñ muḳtezāsı çāpūk hareket etmek idi, lākin 'āşıqıñ mezācındaki keremiyetle beynlerinde münāsebet olduğu şābit olunca ḳāziye münāşafaya mebnī olup şüretā göründüğü gibi degildir.

مشک می جوشد به جای خون ز ناف لاله زار / تا ازین صحرا کدامین آهوی مشکین گذشت

2. Müşk mī-cüşed be-cāy-ı ḥūn zi-dāğ-ı lālezār/ Tā ez'īn şahrā küdāmīn āhū-yı müşkīn güzešt

Ḳan yerine lālezārıñ dāğından müşk ḳaynar 'acebā, bu şahrādan ḳaḅı āhū-yı müşkīn 'ubūr etdi ola. Dāğ-ı lāle siyāh olduğu cihetden müşk ta'bīr eyledi, murādı lālezār ḳulūbda süveydā ki, dāğ maḳāmındadır. Sur'at u nufūz vaşfiyla muttaşif olan āhuvān-ı ḳudsiyenīñ nāfe-i füyūzātından bāḳī ḳalan āşārda mübālağadır ve şahrā lafzıñ ḳalbe münāsebeti vāsı'dır, tevaḳḳuf olunmaz ve lāle daḅi hem-şüret-i ḳulūbdur.

دورباشی نیست حاجت حسن شرم آلود را / بارها دست تهی زین گلستان کلچین گذشت

3. Dūr bāşī nīst ḥācet ḥūsn-i şerm-ālūd-rā/ Bārḥā dest-i tehī z'īn gülistān gülcīn güzešt

Ḥūsn-i şerm-ālūduñ yasaḳçıya ihtiyācı yoḳdur, niçe kerre bu gülistāndan gülcīn tehī-dest geçdi, zīrā ḥayā māni'-i vişāldir. Taşavvufa mā'il olan bu maẓmūnları kendi vücūdunda taşavvura ḳādir olmayınca 'ayn-ı 'irfāna mālik olamaz, zīrā bizim tā-o ḳadar

herkesiñ eline girecek kitābda tafşile cesāretimiz yokdur. Eşnā-yı ‘ibāretde işāret olunan huşūşları hātırda olunca ‘ālem-i aşğarı ‘ālem-i ekbere taṭbīk āsān olur. Mecāz dedigimiz mazmūnlarıñ ḥaḳīqata vāḳıf olsañ Şā’ib kim olduđu ma‘lūmuñ olur idi.

من کیم تا شمع باشد بر سر بالین من / شعله سرکریم یک نیزه از بالین گذشت

4. Men kiyem tā-şem‘ bāşed [235b] ber-ser-i bālīn-i men/ Şu‘le-i ser-germiyem
yel neyze ez-bālīn güzeşt

Ben kimim tā-ki kibarlar gibi benim yaşadığım başında şem‘ ola, benim sükrümüñ ve mestligimiñ şu‘lesi yaşadığından bir mızrak geçdi; ya’nī bizim levāzım-ı beḳāya iştiğālimiz muhtāc olduğumuz eşyāyı nefsimizden tedārike ve taḥşile münḥaşırdır. Envār-ı ‘arızaya tek şāḥibi degiliz. Şūret-i mazmūn, su‘āl-i muḳaddere cevāb gibi taşavvur olunmaḳ gerek. Güyā bir ādem su‘āl etmiş ola ki, bu gece seniñ başıñ ucundaki şem‘iñ pertevi pek ‘ālī idi diyü ve merḥūm daḥi bu ma’nā ile cevāb vermiş ola.

مرک عاشق تلختر از کام زهر آشام اوست / از هلاک کوهکن یارب چه بر شیرین گذشت

5. Merg-i ‘āşīḳ telḫter ez-kām-ı zehr-āşām-ı üst/ Ez-helāk-ı kūh-ken yā Rab çi ber-Şīrīn güzeşt

‘Āşīḳiñ mevti kendiniñ zehr-āşām olan dimāğından ziyāde acıdır, ya’nī aşlında mevtiñ merāreti çekdiği merāretle cem‘ olup muzā‘af olur. ‘Aceb helāk kūh-kenden Şīrīn’in üzerine ne ḥāletler güzerān etdi ola? Zīrā aşlında Şīrīn olan ednā merāretle çok incinir demek ola yāḥūd ‘āşīḳiñ mevti kendiniñ zehr-āşāmı ve ğam-lj‘ārı olan maḥbūbuñ dimāğınıñ acılığı ve ‘āşīḳiñ helākıyla çekeceği merāreti ḥayāl ile iki ḳat olur. Lākin ḥālet-i mevtiñ inḳızāsıyla o ḥāletler nābūd u nā-peydā olup gider ammā helāk Ferhād ile dünyāda oldukça Şīrīn’iñ üzerine ne ḥāletler güzerān etdi ola? Ya’nī benim bir ‘āşīḳ-ı şādīḳım ḳable’l-vuşul telef oldu diyü tūl ü dirāz ekdār u ğama mübtelā olmuşdur demek ister.

آه حسرت در دلم چون سبزه زیر سنک ماند / بس که از من آن سراپا ناز با تمکین گذشت

6. Āh-ı ḥasret der-dilem çün sebze zîr-i seng mând/ Bes-ki ez-men ān ser-ā-pā nāz
ber-temkîn güzeşt

O başdan ayağa nāz olan dil-ber [236a] benden bir vaqār ve temkîn ile geçdi ki, ḥasret ahı taş altında qalmış sebze gibi gönlümde kalıp zuhūra kâdir olamadı. Vâkı‘a ‘aşkıñ ba‘z merâtibinde dil-beri görünce ‘aşkıñ nefesi kesilmeye qarîb olur.

عصمت یوسف حصار کاروانی می شود / دید تا روی ترا از خون کل کلچین گذشت

7. ‘İşmet-i Yūsuf ḥişār-ı kârvānī mî-şevēd/ Dîd tā-rūy-ı tu‘rā ez-ḥūn-ı gül gül-çîn
güzeşt

Yūsuf‘uñ ‘işmeti bir kârvānıñ ḥişārı olur, gül-çîn seniñ yüzüñü görelî gülüñ kanından geçdi; ya‘nî seniñ yüzüñde bir tarāvet müşāhede etdiği gül-çîn bu müşāhedeyi gülüñ vişāline ne‘ma‘l-bedel bilip gülistānı ḥāristān ‘addeyledi.

رتبه گفتار را حیرت تلافی می کند / چاره خاموشی است شعری را که از تحسین گذشت

8. Rütbe-i güftār-rā ḥayret telāfî mî-küned/ Çāre ḥāmūşîst şî‘rî-rā ki ez-taḥsîn
güzeşt

Rütbe-i ‘āliye-i güftāra ḥayret telāfî eder. Bir şî‘r ki, taḥsîn derecesinden geçe anıñ çāresi okuyup sükût etmektir ve her kelāmda bu ma‘nā cārîdir. Meşelâ ḥuşūmet beyninde gāḥice bir söze muvaffaq olunur ki, ḥaşmıñ sükūtdan ğayrı çāresi qalmaz ve evşāf-ı ḥüsn ta‘bîr-i ta‘dād ile tükenmez ve qulüb-ı aḥibbā vu a‘dāyı teşḥîre bundan a‘lā siḥr olmaz.¹

دوستی و دشمنی بسا خلق صائب آفتاب است / از جدل آسوده شد هر کس ز مهر و کین گذشت

9. Dostî ü düşmenî bā-ḥalk Şā‘ib āfetest/ Ez-cidāl āsūde şüd herkes zi-mihr ü kîn
güzeşt

¹ Rütbe-i ‘āliye-i güftāra ḥayret telāfî eder. Bir şî‘r ki, taḥsîn derecesinden geçe anıñ çāresi okuyup sükût etmektir ve her kelāmda bu ma‘nā cārîdir. Meşelâ ḥuşūmet beyninde gāḥice bir söze muvaffaq olunur ki, ḥaşmıñ sükūtdan ğayrı çāresi qalmaz ve evşāf-ı ḥüsn ta‘bîr-i ta‘dād ile tükenmez ve qulüb-ı aḥibbā vu a‘dāyı teşḥîre bundan a‘lā siḥr olmaz S: güftārıñ rütbe-i ‘āliyesine ancak ḥayret telāfî ve mükāfāt edebilir, bu şî‘r ki taḥsîn rütbesinden geçip ‘ālî vâkı‘ ola anıñ çāresi muṭāla‘a edip sükût etmektir, zîrā āferîn lafzı hecv olur T

Ey Şā'ib halka dostluk ve düşmanlık āfetdir, her kim maḥabbet ü 'adāvetden geçdi ise cidālden āsūde oldu. Dostluğun āfeti berāy-ı ḥātır bir miqdār ma'şiyete mübtelā olmağdan kaç'-ı naẓar sālike göre enfes sermāyesi olan 'ömründen muḥāfıza meveddete vāfir şarf edip żarūrī a'dāsıyla bilā-mūcib 'aduv olmaya muḥtāc ve şakḳ-ı şānī tafşil istemez.

GAZEL 128

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

هر که راه گفتگو در پرده اسرار یافت / چون کلیم از لن ترانی لذت دیدار یافت

1. Her ke rāh-ı güft ü gü der-perde-i esrār yāft/ Çün Kelīm ez-*Len terānī*¹ lezzet-i dīdār yāft

Her kim maḥbūb ile şoḥbet tarīkin perde-i esrārda buldu ise *len terānī*den Kelīm gibi lezzet-i dīdār buldu. [236b] Perde-i esrārdan murād, 'ālem-i ḳalbdır ve ma'lūmdur ki, *len terānī* cevābın istimā' etmek ḳable'l-istimā' mechūlu olan tecelliyātdan 'ulūm-ı vāfire feyz olunup bir cihetden lezzet-i dīdāra müsāvī olur ve men' olunan rü'yet nedir ve şecereden zāhir olan şadā ve evvelā āteş görüp soñra nūr bulup kelām-ı Rabbi'l-'ālemīni bilā-vāsıta işitmek ve niçe zıkr olunmamış ḥāletler elbette vişāl ü dīdār lezzetinden ḥālī olmaz. Sülūklerinde Müsevī meşrebler bu esrārın bāḫımına vāḳıf olurlar.

شوق اگر مشاطه کردد بی تکلف می توان / لذت آغوش کل از رخنه دیوار یافت

2. Şevḳ eger meşşāta gerded bī-tekellūf mī-tevān/ Lezzet-i āgūş-ı gül ez-raḥne-i dīvār yāft

Maḫla'da *len terānī*den dīdār lezzetin bulur dedigi kelām herkese zāhir olmayacağı istiş'ār zımnında cevāb ḳaşdıyla buyurur ki, şevḳ eger meşşāta olur ise āgūş-ı gül lezzetin dīvār deliginden bulmaḳ mümkündür ve bunuñ emşālī ḳatı çok ve bedihiyyātdandır. Meşelā ba'z ādemiñ 'inde maḥbūbunun bir eşeri mevcūd olup şevḳ galebe etdikçe anıñla mütesellī olur yāḥūd bir gā'ib evlādından yā dostundan mektūb

¹لن ترانی: Sen beni asla göremezsın. Kur'an, 7. Sure, 143. Ayet.

geldik de görmüş kadar şafalandım diyü şarāhaten söylerler. Maḳṣūd, şevḳiñ kemālindedir ve Mūsā ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām daḥi kemāl-i şevḳle ṭālib olduḡu dīdāra *len terānī*¹ cevābın istimā‘ etdikde bī-şübhe dīdār-ı lezzetin bulmuşdur ve bu bābda ḡarā’ib-i āṣār ḳatı çokdur.

از بلندویست عالم شکوه کافر نعمتی است / تیغ این همواری از سوهان ناهموار یافت

3. Ez-bülend ü pest-i ‘ālem şevḳe-i kāfir ni‘metist/ Tīḡ-i in hemvārī ez-sūhān-ı nā-hemvār yāft

‘Ālemiñ bülend ü pestinden ve ḳabz u başından ve şerr ü ḡayrından şevḳā küfrān-ı ni‘amlıkdır, zīrā ḳılıç bu hemvārılıḡı nā-hemvār olan öykeden buldu. Ya’nī ‘ināyet-i Rabbi’l-‘ālemīn ‘ibādınıñ şalāḡını iltizām etdiği cihetden [237a] ḡāh ni‘met-i fāniye ile ni‘am-ı bāḳiyeye taḥrīş ü tezkīr ve ḡāh ni‘am-ı ḡünāḡün ile bevā’iṣ-i ‘uḳūbātından taḡzīr ederek şūret-i i’tidāl ki, ma’nāsı zāhiren ü bāṭinen hemvārılıḡıdır. Taḡṣīline bu sūhān mānendi tedbīr-i ilāhiye ile i‘ānet eder iken niçün benim aḡvālīm ṭavr-ı vāḡid üzere olmaz diyü şikāyet ve belki evzā‘-ı cemī‘-ı ‘ālemi daḥi ‘adem-i istiḡsān böyle bir ni‘am-ı cismiyeyi inkārdır ve küfrdür; zīrā benī ādeme müteveccih olan belālarıñ bu vüçūd-ı fāniden ikrāh ve fāriḡü’l-bāl ve ṭaraf-ı beḳāya ‘azīmet ve iḳbāldan ḡayrı bir fā’idesi olmasa bundan a’zām ni‘met olmaz ve bu vech-i şaḡiḡ üzere belālarıñ cümlesi ni‘met ḳabīlinden olur ki, *mā-yef’alu’llāhu bi-‘azābikum*² naṣṣ-ı kerīmi daḥi a’del şühūdundandır. Lākin insān ḡāzıra mā’il olduḡuçün bu i’tibārāt-ı celīleyi terk edip dār-ı fenāda refāhiyete ṭālib olur.

آنچه می جست از درخت وادی ایمن کلیم / همت منصور بی زحمت ز چوب دار یافت

4. Ānçi mī-cüst ez-deraḡt-ı vādī-i imen Kelīm/ Himmet-i Maṣṣūr-ı bī-zaḡmet zi-çüb-ı dār yāft

Ol şey’i ki, Kelīm diraḡt-ı vādī-i imenden ṭaleb etdi. Maṣṣūr’uñ himmeti raḡmetsiz daraḡacından buldu, ya’nī ḳāziye-i Kelīm mes’eleyi kendülerden soñra gelenlere bildirdi ki, bir kimse meyyit olmayınca Rabb’ini göremez ve ḡadīṣ-i şerīfde daḥi

¹ لَنْ تُرَانِي: Sen beni asla göremezsin. Kur’an, 7. Sure, 143. Ayet.

² مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ: Eğer siz iman ederseniz Allah size niçin azap etsin? Kur’an, 4. Sure, 147. Ayet.

sizlerden biriñiz kıable'l-mevt Rabb'ini göremez, vārid olmuştur ve bu hadīş cevāmi'-ı kilem mazharından şādir olmağın ezkiyā-yı ümmet, himmetlerin ihtiyāriye şarf, şarf edip miyet hükümüne duhūl edene dek bezl-i vücūd eylediler ve bu mevt-i ihtiyārī muqaddemesinde eşrāt-ı sā'atdan her ne vārid oldu ise 'ālem-i aşğar olan insānda daği eşnā-yı sülūkunda zuhūr eder. Kiminiñ deccāli zuhūr edip [237b] Mehdīyi tevfiķ-i Muħammedī ruh-ı ilāhī ile arz-ı muqaddese bedeninde aniñ def'u ezālesinde ve kiminiñ sedd-i İskender himmeti olan 'azīmetine hālel gelip Ye'cūc u Me'cūc shehevātı aķtar-ı bedeni ihāta etmegın mevlā-yı mütē'āldan bi'l-küllīye in'idāmları niyāzıyla bārān-ı sirişki vādī-i nedāmetlerine aķmada ve kiminiñ dābbetü'l-arzı, haķīkat-ı hākbesi 'aşā-yı tevhiđ ile cisminde geşt ü güzār edip cüz'-i tālihi şāliħinden mümtāz etmede ve kiminiñ hūrşid-i nefis-i nātıķası mağreb-i bedenden tūlū' şadırında hāşılı zelāzil ü şavā'ik ve şūret-i mevt ü hālet-i su'āl ve kıyām u nüşūr ve tebdil-i arz u semā', kuvā vu beden ve teceliyyāt-ı haşriye birer birer elbette zuhūr edip imān-ı bi'l-ğayb mu'āyene rütbesine teraķķi eder. Erbāb-ı sülūkuñ etvār-ı 'acibeleri hıta-ı 'akldan bīrūn ma'nālardır. Herkes bu hāletleri teslim edemez.

کر سبک سازی چو شبنم از علایق خویش را / می توان در پیشگاه خاطر کل بار یافت

5. Ger sebük sāzī çū şebnem ez-'alā'ik h'ış-rā/ Mī-tevān der-pişgāh-ı hātır-ı gül bār yāft

Şebnem gibi eger bār-ı 'alā'ikdan gitdigi hafif edip şafvet-i zātı tedārik edebilsek gülüñ pişgāh-ı hātırında yol bulmaķ mümkündür. Bir kimseniñ leţāfetinde mübālağa murād eden fülāndan gül incinmez, ta'biri şāyi'dır. Ya'nī rütbe-i şafā taşşilinden sonra leţā'if-i ğaybiyeye meşākil olup ülfet-i ervāh-ı kudsiye mümkündür, demek ister.¹

گاه در آغوش کل که در کنار آفتاب / شبنمی بنکر چها از دیده بیدار یافت

¹ Şebnem gibi eger bār-ı 'alā'ikdan gitdigi hafif edip şafvet-i zātı tedārik edebilsek gülüñ pişgāh-ı hātırında yol bulmaķ mümkündür. Bir kimseniñ leţāfetinde mübālağa murād eden fülāndan gül incinmez, ta'biri şāyi'dır. Ya'nī rütbe-i şafā taşşilinden sonra leţā'if-i ğaybiyeye meşākil olup ülfet-i ervāh-ı kudsiye mümkündür, demek ister S: eger şebnem gibi ğāyet leţāfetden kendini bi-'alāka eder isek gülüñ o nezāketiyle hātırı pişgāhına yol bulmaķ mümkündür. Belāniñ cümlesi 'alāyıkı derūndan kaķ eder T

6. Gāh der-āgūş-ı gül geh der kenār-ı āftāb/ Şebnemī benger çehā ez-dīde-i bīdār yāft

Gāh gülün āgūşunda ve gāh kenār-ı āftābda bir şebneme nazar eyle, dīde-i bīdārdan neler buldu. Ma'lūm ola ki, dīde-i bīdār dedigi zūr ile nevmi terk etmek degildir; zīrā bu şüretde çeşmine yübüset mestūlu olup şu'ūruna [238a] hālel gelir, belki mūcib-i nevmi tedricī terk ederek riyāzetle tabī'ī çeşminden nevm munkaṭı' olur ve bu rütbeye varıncaya dek cu' u 'aṭaşın feyzi ve ezkār u evrādın imdādı bilā-şübhe 'ulviyāt u süfliyātta halkın gözünden pinhān olan letā'ifi müşāhede iktizā eder.

رخنه ای چون خنده بیجا ندارد ملک حسن / کفروش از خنده کل راه در کلزار یافت

7. Raḥneī çün ḥande-i bī-cā ne-dāred mülk-i ḥüsn/ Gül-fürüş ez-ḥande-i gül rāh der-gülzār yāft

Ḥüsn mülkü maḥalsiz ḥande gibi raḥne tutmaz, gül satıcı gülün ḥandesinden gülzāra yol buldu. Her ḳanda merḥūmuñ kemāli vardır, vāḳı'ā bir dil-bere nazar etdikde ḥandān olunca bāzārın nısfıdır, derler. Gül-fürüş gülün ḥandesinden yol bulması gül açılmayınca gelmedgi cihetden mulāḥaza olunmuştur ve bu ta'birātla ifāde eyledi ki, raḥneler bu mülke ḳatı çoḳdur; lākin a'zamı ḥande-i bī-cādır.

دیده پوشیده می باید قماش حسن را / پیر کنعان بوی وصل از چشم چون دستار یافت

8. Dīde-i pūşide mī-bāyed ḳumāş-ı ḥüsn-rā/ Pīr-i Ken'an būy-ı vaşl ez-çeşm çün destār yāft

Ḳumaş ḥüsne dīde-i pūşide lāzımdır, Pīr-i Ken'an rāyiḥa-ı vişāli yaḡlamak gibi gözden buldu. Ya'nī çeşm-i zāhir-i mā-sivādan nā-bīnā olmayacak ḳumaş ḥüsn-i muṭāla'a olunmaz. Murādı ne olduḡu ma'lūm oldu, lākin mişāl-i mümeşşile nazmında muṭābıḳdır ve aşl-i ḡarazında mā-sivāya nazarı ve rābiṭa-ı ḳalbi olmadıḳdan soñra sālike nā-bīnā itlāḳı şahīḥdir, yoksa vāḳı'ā gözünde perde olmak lāzım degil.

هر چه از عمر کرامی صرف در غفلت شود / می توان یک صبحدم در ملک استغفار یافت

9. Her çi ez-‘ömr-i girāmī şarf der-gaflet şevd/ Mī-tevān yek şubh-dem der-mülk istiğfār yāft

Muhterem olan ‘ömrden her ne gafletle şarf oldu ise bir seher istiğfār mülkünde bulmak mümkündür. Zīrā istiğfār nedāmet-i külliye muşādife eder ise seyyiāt ḥasenāta mübeddel olup hem dünyāda shevāt-ı nefsanīyesin każā [238b] ve hem shevāt-ı uhreviyeden mübeddel cezā cem‘ olma ile imtinān-ı ilāhiyede bundan a‘zam olmaz ve *mā kāna’llāhu li-yu‘azzibehum ve ente fihim ve hum yestağfirūn*¹ istiğfārīñ başka bir şüreti daḥi vardır ki, dünyāda şüruru nefesine nisbet edenlere Rabbi’l-‘ālemīn sen benim mecrā-yı taqdirim ediñ, fi’l benimdir, seniñ degildir ve niçe ‘abd-i mü’mine ḥaḳīkat, ḥāl münkeşif olup kemāl-i iṭminān ḥāşıl olur ve bu şüretde istiğfārīñ luğat ma‘nāsı ki, setrdir; fi’l-i Rab, fi’l-i ‘abdı setr etmiş olur, lākin cebre zāhib olanlarıñ daḥi ḥaḳīkaten fi’l kendileriniñ olduḡın şehādet-i a‘zālاریyla şābit olup giriftār olacaḳları ‘azāb-ı seyyi’e kesbleri olduḡun yaḳīnen bilirlir ve *lā-yazlimu Rabbuke eḥadā*².

شبنم از شب زنده داری بر سر بالین یافت / صائب از خورشید شمع دولت بیدار یافت

10. Şebnem ez-şeb-zende-dārī ber-ser-i bālīn-i ḥıṣ/ Şā’ib ez-ḥūrşīd şem‘-i devlet-i bīdār yāft

Şebnem geceyi iḫyā edicilikden başı ucunda ey Şā’ib devlet-i bīdār, şem‘i gibi ḥūrşīdi buldu. Āftābīñ şebnemi cezb edip süfliyātdan ḥalāş ve ‘ālem-i envārda şāḫib iḫtişāş etdiḡi sebebden bīdār ta‘bīr eyledi.³

GAZEL 129

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

¹ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ: Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir. Kur’an, 8. Sure, 33. Ayet.

² وَ لَا يُظْلَمُ رَبِّكَ أَحَدًا: Rabbim hiç kimseye haksızlık etmez. Kur’an, 18. Sure, 49. Ayet.

³ Şebnem geceyi iḫyā edicilikden başı ucunda ey Şā’ib devlet-i bīdār, şem‘i gibi ḥūrşīdi buldu. Āftābīñ şebnemi cezb edip süfliyātdan ḥalāş ve ‘ālem-i envārda şāḫib iḫtişāş etdiḡi sebebden bīdār ta‘bīr eyledi S: Ey Şā’ib, şebnem geceyi iḫyā edicilikden kendi yaşadığı ucunda devlet-i bīdār gibi olan āftāb-ı şem‘ini ḥāzır buldu, uyanık kalırsın, uyanık bulursun T

نه همین سرکشته ما را دور کردون کرده است / خضر را خون در جگر این نعل وارون کرده است

1. Ne hemīn ser-gešte mā-rā devr-i gerdūn kerde est/ Hızr-rā hūn der-ciger in na‘l-i vārūn kerde est

Felek yalnız bizi ser-gešte vü mütehayyir etmemişdir, bu na‘l-i vārūn Hızr’ın cigerine kan komuşdur. Na‘l-i vārūn bir süvār ādem ferār edende atını tersine na‘l ile gitdiği tarafı ihfāya derler. Gūyā her maḥlūk bi’t-ṭab’ ḥālikini cüst ü cūda oldukları sebebden Rabbi’l-‘ālemīn bu na‘l-i vārūn şeklinde eflākı kevākib-i seyyāra ve şābite ile ārāste ve tedbīrāt-ı süfliyātı anlarıñ ḥarekāt u ittişālātlarına beste [239a] edince perde-i esbābīñ māverāsına her başiretiñ nüfūzu olmadığına ḥayret-i mezkūra lāzım gelmiştir. Ḥattā bu ḥayret herkesiñ rütbesine göre mülāzım-ı ğayr-ı mufāriḳ olup dāru’l-ḳarāra duḥūl etmeyince inkişāf-ı küllī ḥāşıl olmayıp Hızr ‘aleyhi’s-selāma nisbeti evleviyette kalır.

مهیره مومی است در سر پنجه او آسمان / آن که حال ما اسیران را دکرکون کرده است

2. Mühre-i mūmīst der-ser-pence-i ū āsmān/ Ān ki ḥāl-i mā esīrān-rā diğergūn kerde est

Ol kimse ki bizim ḥālimizi diğergūn etmiştir, anıñ ser-pencesinde āsmān mühre-i mūm gibi murādına tābi‘dir. Ya‘nī ‘acz-ı beşeri bu şürette zāhir ü bāhirdir. Bu mazmūndan ğaraż-ı maṭla‘da zıkr olunan keyfiyāt-ı müstaḥkemāt-ı eflākiye her-çend sūnnetü’llāh üzere cārī ve niçe ‘uḳūl-i ḳāşıra ‘indeinde ḥarḳ u iltiyāmı ve tağyīr-i nizāmı ḥuşūşları taṭarruḳ ihtimālden ‘ārī ise de Rabbi’l-‘ālemīniñ ‘ādeti ḳudretini sedd etmez, belki murād etdiği vaḳtde mühre-i mūmu elinde bir ādem ne ḳālība ifrāğı ve ne şürette taşvīr etmeye ḳādir ise eflākı öylece tebdīl ü tağyīr etmeye ḳādirdir dese gerek.

عشق مشقت خاک مارا شهپر اقبال داد / خم بزور باده تسخیر فلاطون کرده است

3. ‘Aşḳ müşt-i ḥāk-ı mā-rā şeh-per-i iḳbāl dād/ Ḥum be-zūr bāde teşḫīr-i Felātūn kerde est

‘Aşḳ bizim bir üç türābımıza şeh-per iḳbāl verip ma‘āric-i ‘irfāna ‘urūca isti‘dād ḥāşıl etmiştir. Ḥum bāde-i zūrī ile eflātūnu teşḫīr etmiştir, ya‘nī ḳuvvet-i ‘aşḳ ile ḥākiyetimiz Eflātūn rütbesinde olan şeh-per idrākı teşḫīr edip ‘aşḳdan sāde olanlarıñ

güncāyiş-pezīr ‘uḳūlu olmayan umūru idrāk ederiz. Ƙaldı ki, şeh-per iḳbālīñ Eflātūn’a teşbīhi ḳuvvet-i idrākiye cihetinden ve cenāh-ı ma‘nāda mā-bihi’r-ref‘ olup benī ādemiñ tefāzulu tefāvüt-i ‘uḳūlamübtenī olduğundandır.

قمری ما از پریشان ناله های دلفریب / سرو را آشفته تر از بید مجنون کرده است

4. Ƙumrī-i mā ez-periṣān nālehā-yı dil-ferīb/ [239b] Serv-rā āşüfteter ez-bīd-i mecnūn kerde est

Bizim Ƙumrīmiz dil-ferīb olan periṣān nālelerden servi bīd-i mecnūndan ziyāde āşüfte etmişdir. Şüret-i servde serkeşlik var iken bīd-i mecnūn gibi periṣān ve zemīne mā’il olmasıyla nāle vü feryādınıñ te’şirinde mübālağa ḳaşd eyledi. Ƙumrīden murādı nefsi-nāṭıḳa servden ğarażı ru‘ūnet-i beşeriyetdir denilse el verir; lākin bāb-ı tevcīh isti‘dāda meftūhdur.

کر چه ما چون سرو آزادیم از قید لباس / همت ما دست ازین نه خرقة بیرون کرده است

5. Gerçi mā çūn serv-i āzādeim ez-ḳayd-i libās/ Himmet-i mā dest ez’in nüh hırḳa bīrūn kerde est

Egerçi biz serv gibi ḳayd-ı libāsdan āzādız ammā bizim himmetimiz elini bu toḳuz hırḳadan taşra etmişdir; ya‘nī iki libās bir cismde nādir cem‘ olur. Zāhirde ihtiyārıyla ‘uryān olanlar ‘ilm ü idrāk cihetinden belki keşfi berekātıyla eflāk-ı tes‘ayı giyer ve bi’l-külliyeye zāhir ḳaydında elbise-i dār-ı fāniyeye müstağrıḳ olanlar ma‘ārifden ‘uryān, belki kendi nefsinde olan ‘ulūm-ı esrārdan bī-behre vü pür-noḳsan olurlar.

هر چه با ما می کند تدبیر ناقص می کند / درد ما را این طبیب خام افزون کرده است

6. Herçi ber-mā mī-küned tedbīr nāḳış mī-küned/ Derd-i mā-rā in ṭabīb-i ḫām efzūn kerde est

Bize her ne eder ise tedbīr nāḳış eder, bu ḫām ṭabīb bizim derdimizi artırmışdır. Ma‘lūm ola ki, ādāb-ı ilāhiyeniñ a‘zamı Rabbi’l-‘ālemīn kesb cihetinden saña bahş etdiği iḳtidārı sen ḳudretine redd etmeyip himmet-i tamma ile muşādifine şarf etmektir. Meşelā ḳapıyı açık terk edip Rabbi’l-‘ālemīn ḫānemi hıfz etmeye ḳādiridir, demek gibi ve

tevekkül daği budur ki, sen kudret-i beşeriyeyi vücūh-ı umuruña şarf etdikden şoñra vākı‘ ola ve bu da‘vānıñ şāhidi umūr-ı cüz’iyelerde lisān şer‘ üzere [240a] bizlere vārid olan tenbihāt-ı ilāhiyeler gibi mişāli kıatı çokdur. Meşelā *huzū hızrakum*¹ gibi zīrā ‘aduvdan hāzer üzere olursun. Ekşer mekrinden emīn olamaz isek bārī tedāriklidir diyü gelmeye cesāret edemez ve bu bābıñ tafşīli nihāyet kabūl etmez. Hemān murād sendeki kudreti sen şarfa me‘mūr olduğın bilmekdir ve her ne kadar kuşūr edersin o kuşūruñ seyyi‘esi zūhūrunda każāya uğradım diyü hem beyhūde şikāyet ve hem Rabbi’l-‘ālemīni zulme nisbet edersin. Bilā-kaşd vākı‘ olur ise de şūret-i haqq-ı şarīh bu mes‘elede budur ve eger ehl-i ‘irfāndan olup bātin emre daği vuquf taşşil edersen t̄abıku’n-na‘li bi’n-na‘l bundan ğayrı olmak ihtimāli yoğdur diyü ‘ayne’l-yağīn müşāhede hāşıl olur.

برنمی آرند سر از زیر بال بلبلان / بس که کلها را خجل آن روی کلکون کرده است

7. Bernemī-āyed be-efsūn rāh der-her dil ki yāft/ Mār zūlf-i ū nemī-dānem çe efsūn kerde est

Her göñüle ki, yol edip duhūl eyleye efsūn ile çıkmaz bilmem, o dil-berīñ mār zūlfü ne efsūn etmişir; ya‘nī ‘aşk huşūşunda efsūn belāndadır ve her mübtelā olan bilir ki, bir kerre giriftār olunca istihlāş-ı giribān kıatı müşkildir. Murādı zikri sebkat andan bahşē işāretdir ki, ma‘rifet selb olmaz ve mecāzda böyle olduğu haqqīkatde eşedd olacağıñ delīlidir.

می کنم در کوچه کردی سیر صحرای جنون / وسعت مشرب مرا فارغ ز هامون کرده است

8. Mī-künem der-kūçe-gerdī seyr-i şahrā-yı cünūn/ Vus‘at-ı meşreb me‘rā fāriğ zi-Hāmūn kerde est

Soğak dolaşmada cünūn şahrāsımıñ seyrini ederim, vus‘at-ı meşreb beni Hāmūn’dan müstağnī etmişdir; zīrā te‘emmül olunsa kalbe tarı olan küdürātıñ ekşeri teng-meşreb [240b] bulunmadan zūhūr eder yoğsa beyt: Bulmadım bir ‘ilācını dehrīñ/ Oluru ile geçinmeden ğayrı. Mażmūnuna ‘āmil olan zindānda olsa şahrādadır.

¹ خُذُوا حِذْرَكُمْ: Tedbirlerinizi alın. Kur’an, 4. Sure, 71. Ayet.

دامن معنی به آسانی نمی آید به دست / سرو یک مصرع تمام عمر موزون کرده است

9. Dāmen-i ma'nā be-āsānī nemī-āyed be-dest/ Serv yek mışra' tamām-ı 'ömr mevzūn kerde est

Dāmen-i ma'nā āsānlık ile ele girmez, serv tamām-ı 'ömründe bir mışra' mevzūn etmiştir. Şāhib-i tabī'at olanlarıñ bu ma'nā ma'lūmlarıdır, lākin her nazma kadir olan hüsn ta'bīre muvaffaq olamaz ve her hüsn ta'bīre muvaffaq olamaz ve her hüsn ta'bīre muvaffaq olan biğāne maẓmūn tedārik edemez.

در ته کرد کسادی کوهر شهوار من / خاک عالم را سبک در چشم قارون کرده است

10. Der teh-i gerd-i kesādī gevher-i şehvār-ı men/ Hāk-ı 'ālem-rā sebük der-çeşm-i Kārūn kerde est

Kesād ğubārınıñ altında benim gevher şehvār gibi olan eş'ārım çeşm-i Kārūn'a hāk-ı 'ālemi çāpük komuşdur ki, kīmiyāne olduğın göremeden diyü ma'nāda herkes fehm edemediginden kesād altında iken bu kadar kulüb-ı kāsıyeye tarḥ-ı feyz-i ma'ānī eyledi diyü eş'ārım kimiyā-yı beķāya teşbīh etmiştir; zīrā kimiyāda kesād taşavvur olunmaz yāhūd benim gevher-i şehvārım ol kadar gerd-i kesād altında kalmışdır ki, 'ālemin hāki ki, Kārūn'uñ üzerindedir. Benim bu hālimiz anıñ çeşminde hafif edip cirm-i zemīniñ tahtında isem de Şā'ib kadar hilm yokdur diyü tesliyet-pezīr olur. Bu ma'nā elfāza nisbet aķrebdir.

برنمی آرند سر از زیر بال بلبلان / بس که کلها را خجل آن روی کلکون کرده است

11. Bernemī-ārend ser ez-zīr-i bāl-i bülbulān/ Bes ki gülhā-rā hacil ān rüy gülgūn kerde est

Bülbülleriñ kanadı altından başlarını kaldırmazlar, o rüy-ı gülgūn gülleri o kadar hacil etmiştir ki ve cenāḥ-ı bülbüle tesettürlerinde ihām etdirir ki, lisān-ı hāl ile 'āşıqları olan [241a] bülbüllere deperler ki, bizim cemālimiziñ esrārı ve beynimizde rābıta-ı 'aşkıya bizlere maḥşūş, kısmet-i ğaybiyedendir yoksa bu güleşene vārid olan maḥbūbuñ çehresindeki leṭāfetle bizim Vechen mine'l-vücūh münāsebetimiz yokdur. Eger bu ma'nāyı mulāḥaza etmese başka maḥalle tesettür irād eder idi ve hem ma'nāda ma'şūkuñ 'āşıqdan a'lā perdesi yokdur.

بس که تشریف بهاران نارسا افتاده است / تاک از یک آستین صد دست بیرون کرده است

12. Bes ki teşrîf-i bahārān nā-resā üftāde est/ Tāk ez-yek āstīn şad dest bîrūn kerde est

Bahārların hıl‘atı o kadar nākış u nā-tamām vākı‘ olmuşdur ki, aşma bir āstinden yüz el çıkarmışdır. Murādı esm-i evveliñ keşret-i mazāhiri ile ihtifāsına işāretdir, zîrā bahār evvel isminiñ mazharıdır. Şu gibi ve haķıkatde her ne kadar ezhār u eşcār var ise şudur. Bundan a‘lā mişāl tedārik olunmaz ki, şu cevher-i vāhid iken mazāhire teba‘iyetle niçe biñ şüret kabūl eder.¹

آنچه در دامان کهسارست صائب لاله نیست / سنک را محرومی فرهاد دلخون کرده است

13. Ançi der-dāmān-ı kūhsār est Şā‘ib lāle nīst/ Seng-rā maħrūmī-i Ferhād dil-hūn kerde est

Ol şey‘ ki, dāmān-ı kuhsār²dadır, Şā‘ib lāle degildir; belki Ferhād‘ın maħrūmiyeti taşın gönlünü kan etmişdir. Ya‘nī Ferhād taşu bu kadar tışeler darb edip türlü türlü şüretlere ifrāğ eyle, āzürde etmişken o derdmendin maħrūm olmasına düşman olan taşın lāleler kalbidir ki, pür-hūn olmuşdur. Vār kıyās eyle ki bu hālete dostu bulunanlar neler çekmişlerdir.

GAZEL 130

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

دوربین خونین جگر از نظم احوال خودست / روز و شب طوس لرزان بر پر و بال خودست

1. Dürbīn-i hūnīn-i ciger ez-naẓm-ı aħvāl-i ħod est/ Rūz u şeb tāvūs-ı lertzān ber-per ü bāl-ı ħod est

Dürbīn ü encām hālīn fikr eden intizām-ı aħvālīniñ [241b] perişānlığı ħavfindan hūnīn cigerdır. Maķām-ı ‘ibret budur ki, gece vü gündüz tāvūs kanadı ve kıyruğu üzerine

¹ Bahārların hıl‘atı o kadar nākış u nā-tamām vākı‘ olmuşdur ki, aşma bir āstinden yüz el çıkarmışdır. Murādı esm-i evveliñ keşret-i mazāhiri ile ihtifāsına işāretdir, zîrā bahār evvel isminiñ mazharıdır. Şu gibi ve haķıkatde her ne kadar ezhār u eşcār var ise şudur. Bundan a‘lā mişāl tedārik olunmaz ki, şu cevher-i vāhid iken mazāhire teba‘iyetle niçe biñ şüret kabūl eder S: bahārların ħulku o kadar nākış vākı‘ olmuşdur ki, aşma bir āstinden yüz el çıkarmışdır. Güyā evrākını ellere teşbih eyledi. Murādı sebzeniñ keşretinde mübālagadır T

² Kūhsār S: cebāl T

lerzandır. Ya'nî elbette bir gün bu intizâm eyādî-i mucâzât-ı eyyâm ile müteferriğ olur diyü rāhat olamaz. Lâkin perişân hâl olan bu fikrden āsûde vü fâriğü'l-bāl olduğdan sonra ümîd-i mükâfât ile bir miqdâr ferahı daği yalnız tesellî yüzünden olur ise de derûn-ı sînesinde cilve-ger olmadadır.

شیشه ای کز طاق افتد بشکند چون آسمان / از هزاران طاق دل افتاد و بر حال خودست

2. Şiše k'ez tāk üfted be'shkened çün āsmān/ Ez-hezārān tāk-ı dil üfted der-ḥāl-i ḥodest

Bir şişe ki, tākdan düşe kırılır. Āsmān ne keyfiyetle niçe biñ tāk dilden düşdü, kırılmadı; ya'nî bu kadar ehl-i ihtişāşîñ tāk-ı kulübundan sākıt olup yine ḥālî üzere kaldığına şā'irāne istiğrāb eyledi.

نیش باشد قسمت زنبور از دریای شهد / ممسک از قهر خدا بی بهره از مال خودست

3. Niş bāşed kısmet-i zembūr ez-deryā-yı şehd/ Mümsik ez-mihr-i Ḥudāyî behre ez-māl-ı ḥod est

Deryā-yı 'aselden zembūruñ kısmeti niş olur, mümsik māli ecelinden maḥabbet-i ilāhîden maḥrūm kalır. Zīrā iki maḥabbet māni'atu'l-cem'dır ve belki āşār-ı qahrđan rütbesine göre zātında bir ma'nā bulunur ki, zembūrda niş bulunduğu gibi.

کاملان از عیب خود بیش از هنر یابند فیض / بهره طوس از پا بیش از بال خودست

4. Kāmīlān ez-'ayb-ı ḥod biş ez-hüner yābend feyz/ Behre-i tāvūs ez-pā biş ez-bāl-ı ḥodest

Kāmiller zātlarında bulunan 'aybdan buldukları feyz hünerlerinden ziyādedir. Maḥall-i 'ibret budur ki, tāvūsuñ ayağından naşibini qanadından ziyādedir. Evvelā zīnet-i bāl ü perinden 'arız olan 'acebi izāle eder, zīrā ayakları gāyet kerīhdır ve şāniyen āfet cezb etmeyip belki kendi ḥālinde qalmaya bā'ış olur [242a] ve şālişen her 'uzvuñ ḥüsn ü ḳubḥı o 'uzva müte'alliḳ aḥlāḳıñ bürhānı maḳāmında olup ayaklarıñ zīst olması ref'tarımın ḳabīḥ olmasına delīldir diyü ḥüsn-i sīret ve istikāmet-i başiret kesbine sa'y eder ve bunuñ emşālî 'uyüb-ı nefsiyelerinden intifā'-ı küllî ḥāşıl ederler ve 'uzvuñ şehādet

(ya'nî 'ilm-i kıyāfe cihetinden) etdiği hūlḳ-ı nā-pesend, hūlḳ-ı ḥasene tebdīl olmak şāhibine nisbet ḥavārīḳıñ a'zamıdır.

از کنار آب حیوان باز گردد خشک لب / چون سکندر هر که مستظهر به اقبال خودست

5. Ez-kenār-ı āb-ı ḥayvān bāz-gerded ḥuṣḳ leb/ Çün Sikender her ke mütezāhir be-ıḳbāl-i ḥodest

İskender gibi her kim iḳbālīne i'timād eder ise āb-ı ḥayātīñ kenārından şusuz rucū' eder. Hikāyelerde vāḳı' aḥbāra mebnī nazm etmişdir ve fi'l-ḥaḳīḳa iḳbālīne istinād edenlerin āb-ı ḥayāt mānendi zāhir ü bātının iḥyā edecek re'y-i Şā'ib'den ḥırmānları her gün müşāhede olunmak mümkündür, lākin müddet-i iḳbālde herkes o noḳşānı derk edemez.

نیست خصمی آدمی را غیر خود چون عنکبوت / دام راه هر کسی از تار آمال خودست

6. Nīst ḥaşmı ādemī-rā ḡayr-i ḥod çün 'ankebūt/ Dām-ı rāh-ı herkesi ez-tār-ı āmāl-ı ḥod est

Ez-tār-ı āmāl-i ḥod est 'ankebūt gibi ādeminiñ ḥaşmı kendiniñ ḡayrı degildir. Herkesiñ māni'-ı reftārı kendiniñ tār-ı āmālidir. Meşelā fülān murādım ḥāşıl olsa fülān manşib benim olacaktır. Beş seneden şoñra bādeye tevbe ederim, ma'a hazā 'ömrü ise beş ay ḳalmış bu üslūbda olanlar şüretde beşer ma'nāda örümceklerdir ki, zıkr olunan dām tār-ı āmālde maḥbūs ḳalıp eyyām-ı bādda kāmūn-ı ecel geldikde kendi ḳurduḡu dāmıñ içinde helāk olurlar ve bu ma'nādan ḥazer üzere olanlara ibnū'l-vaḳt derler ki, şabāḥ namāzını ḳılar iken belki dergāh-ı [242b] Rabbi'l-'ālemīn'e bir daḥi duḡula 'ömrüm vefā etmez diyü ḥuzūr-ı tām ile edā edip nefsine bir vechle tūl-i emel için ruḥşat vermezler, gūyā cümle 'ömrleri yā ḥālet-i vaşiyetde ki, ḥayātından me'yūs yā ḥālet-i ihtizārda ki, müşāhede-i aḥvāl-i berzaḥ ile me'nūs olduḡu şüretde geçer ve bu niyetde olan ādemlerden günāḥ taşavvur olunmaz.

دولت پابوس بس باشد حنا را خونبها / بی سبب صائب به فکر خون پامال خودست

7. Devlet-i pā-būs bes bāşed hınā-rā hūn-bahā/ Bī-sebeb Şā'ib be-fikr-i hūn pā-māl-i hūd est

Hınāya hūn-bahā ayak öpmek devleti kifāyet eder. Şā'ib bilā-sebeb kendiniñ pā-māl olan kanınıñ fikrindedir, zīrā bir kan ki, dil-berleriñ hınā gibi ayaklarına şarıla bundan rengin devlet ve hūn-bahā olmaz.

GAZEL 131

Fā'ilātün/ fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

هر چه امروزست بار خاطرت فردا کل است / در جگرخاری که اینجا بشکند آنجا کل است

1. Herçi emrūz est bār-1 hātīrāt-1 ferdā gül est/ Der-ciger in cā ki hārī be'şkened ān cā gül est

Her ne ki bugün hātırına yük olur ise yārın güldür, bu dār-1 fānide cigerde kırılan hār o dār-1 bekāda güldür; ya'nī dünyāda zāhir ü bātin hılāf-1 nefsi ammāre her ne zuhūr eder ise gülzār-1 bekāda şağir ü kebiri şuver-i cemīleye ta'avvur edip bevā'is-i rāhat-1 zāhir ü bātinin olacağ şehevāt-1 bākiyeye mübeddel olur, hemān bi-'aynihi bu dār-1 teklifin beliyātı rü'yā-yı şādıkadır ki, bir intibāh-1 mevt-i tabī'īye zuhuru tevaqquf eder.

انبساط ماست موقوف کشاد کار خلق / فتح بابی هر که را رو می دهد ما را کل است

2. İnbisāt-i māst mevķūf-1 güşād-1 kār-1 halk/ Feth-i bābī her ke-rā rev mī-dehed mā-rā gül est

Bizim inbisāt u sürürümüz halkın güşād-1 kārına mevķūfdur, her kime bir feth-i bāb teveccüh etse bize güldür. Bu daği ahlāk-1 ehl-i ihtişāşdandır ki, cümle halkı kendi a'zāsı bilip sürürüyle mesrūr [243a] ve kederleriyle mükedder ola ve bu huşuş merātib-i sülūka mülāzımdır. Rütbe-i sālīk ne kadar 'ālī olur ise bu meşreb o kadar cemī'-1 mevcūdāt haqqında şāmil olur, siyyemā sāhib-i vaqt olanlarda i'timād olunmayacağ rütbe-i halkın sürür u kederleri zāhir olduğı müdelleldir.

هر که با نیکان نشیند رنگ نیکان بر کند / چون ز می سیراب گردد پنبه مینا کل است

3. Her ke bā-nīkān nişined reng-i nīkān ber-kened/ Çün zi-mey sīrāb gerded penbe-i mā-rā gül est

Her kim iyüler ile oturur ise iyüler huyunu şemere eder, bādeden sīrāb olunca penbemize güldür. ‘Adetā şīşe ağzına penbe vaż’ edip bāde ālūde olunca gül rengine müşābih olduğuna bināen herkes celīsiniñ hem-rengi olmasına teşbīh eyledi. Lākin bu mes’elede bir nükte vardır, mādām ṭabī‘at bir ḥalkı istihsān etmedikçe taḥalluḫ kābil degildir ve bir ḥalkdan ikrāh etmeyince tecennüb mümkün degildir, pes tecennüb ü taḥalluḫda maḫşūd-ı aşlı ikrāh ile istihsāna sa’y edip bunlardan biriniñ ḥuşūlu ‘aḫabında netīce ḥāşıl olur.

قدر خاک افتاده را سرکشتگان دانند چیست / نقش پا کمراه را در دامن صحرا کل است

4. Ḳadr-ı ḥāk üftāde-rā ser-geşteḡān dānend çīst/ Naḫş-ı pā güm-rāh-rā der-dāmen-i şahrā gül est

Ḥāka üftāde olanlarıñ ḡadrini ne olduğun müteḡayyirler bilirleri ayak izi yol itürmüş sālīke dāmen-i şahrāda güldür, zīrā o naḫşa ṭabī‘ olup selāmete vāşıl olur ve erbāb-ı isti‘dāda eger taşfiye ḡaydında bulunur ise bu mażmūn bir mürşid-i kāmil maḫāmına ḡā‘im olur; ya‘nī kütüb-ı taşvvufda yāḡūd şoḡbet-i meşāyihde müteḡayyir olana lāzımdır ki, kendiniñ güncāyiş-pezīr ḡavşala-ı ḡabūlī olmayan nūktelerde şerī‘at-ı muṭṭaharredan eşer ṭalebinde olup o mes’eleniñ me’ḡazına vāḡıf olmadıkça ‘āmil [243b] olmaya, zīrā mehālik ḡatı çoḡdur; ḡattā bir ādem cemī‘-ı ‘ömrünü iḡtilāfāt-ı ‘ulemāniñ taşḡihine şarf etse ‘ömr vefā etmez, ‘amel ḡanda ḡaldı? Bu dedigimiz bir şer‘ ile muḡayyed, mürşid terbiyesinde bulunmaz ise demekdir yoksa bir ‘ālim ü ‘āmil ḡidmetinde bu müşkilleriñ cümlesi ḡall olup şoḡbeti bereḡātiyla ednā müddetde ḡaḡḡı bāṭıldan imtiyāza ḡudret ḡāşıl olup şūfiyeniñ ‘ilm-i resmīden nehy etdikleri nedir? Ma‘a ḡazā ‘ilmsiz taşfiye muḡāl iken cümlesi ma‘lūmu olup ve ‘ayne‘l-yaḡīn müşāhede eder ki, kütüb-i şūfiyeniñ sebeb-i te‘līfi ṭarīḡ-i ‘amel-i şālīḡi izāḡ içündür, ḡayrı degil ve’s-selām.

صحبت روشن ضمیران سرخ رویی بر دهد / شاخ مرجان در کنار بحر سر تا پا کل است

5. Şoḥbet-i rūşen zamîri-i ân surḥ-rüyî ber-dehed/ Şāḥ-ı mercân der-kenâr-ı baḥr ser-tâ-pâ gülest

Rūşen zamîrlerin şoḥbeti ‘âfiyet-i tāmıya delîl olan surḥ-rûluk şemere verir. Maḥall-i ‘ibredir ki, mercân bu dağı deryânın kucagında ser-tâ-pâ güldür ve hem surḥ-rûluk ḥacâlet ‘alâ’iminden olduğün gūyâ o kadar iktisâb feyz eder ki, kâbil-i teşekkür olmadığından zarûrî ḥacâletde kalır. Siyyemâ rūşen zamîr ân benî âdemden kesb olunan envâr-ı kudsîye ola.

از فروغ شمع صائب نیست غم پروانه را / رهنورد شوق را آتش به زیر پا کل است

6. Ez-furûğ-ı şem ‘Şâ’ib nîst gam pervâne-râ/ Reh-neverd-i ‘aşḳ-râ âteş be-zîr-i pâ gülest

Ey Şâ’ib, şem ‘în nûrundan pervânenin gamı yokdur; zîrâ ‘aşḳ yolunu kaç’ edenin ayağı altında âteş güldür. Ya ‘nî sur’at-ı seyrinden nâşî ‘âşık ayağı altına bakıp mevânî’-ı reftâra iltifât etmez, belki mu‘ayyen ‘addeder.

GAZEL 132

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

جمع دل در عالم اسباب کردن مشکل است / حفظ خرمن در ره سیلاب کردن مشکل است

1. Cem‘-ı dil der-‘âlem esbâb kerdn müşkil est/ Hıfz-ı ḥarman der-reh-i seyl-âb kerdn müşkil est

‘âlem-i esbâbda kalbi cem‘ etmek müşkildir, seyl-âb tarîkinde ḥarman hıfz etmek müşkildir; pes ma‘lûm oldu ki, muḳaddeme-i sülûkda ‘âlem-itevekküle duḥûl [244a] etmeyince cem‘iyet-i kalb ḥâşıl olmaz ve bu cem‘iyet-i ḥâtırdan murâd-ı kalbi lisân gibi zabṭ edip fikr- vâhîde ḥaşr etmektir ve bu sebebdan kable’l-kemâl nikâḥa izn vermezler; zîrâ tefriḳa-ı ḥâtırın esbâbındandır ammâ kuvvet-i tevekkül ile sırr-ı esbâba vâkıf olduğdan soñra sâ’ir-i maḥlûkât gibi esbâba teşebbüs etmek lâzım gelir ve cem‘iyet-i ḥâtırına mâni‘ iken mu‘ayyen olur.

رخنه ای از هر بن مو هست در ملک بدن / حفظ این منزل ز چندین باب کردن مشکل است

2. Raḥneī ez-her bun-1 mū hest der-mülk-i beden/ Hıfz-1 in menzil ze-çendin bāb kerdən müşkil est

Mülk-i bedende her kıl dibinden bir raḥne vārdır, bu menziliñ hıfzı bu kadar bābdan müşkildir. Ya' nī mesāmmāt-1 beden taşavvur olunsa her biri bir gedik maḳāmında a'dāniñ duḥūluna bāb-1 meftūhdur. Her-çend taşrīh etmedi ise de keşret-i ḥavātırdan şikāyetdir ki, gūyā mesāmmāt-1 beden ebvāb-1 ḥavātırdır ve bunuñ 'ilācı münāsebetiyle sıbkat etdi ki, meṭālib-i kevniyeden bi'l-küllıye kaṭ'-1 'alāḳadır.

می کند کار نمک با دیده ها موی سفید / خواب آسایش درین مهتاب کردن مشکل است

3. Mī-küned kār-1 nemek der-dīde-i mūy-1 sefīd/ H'āb-1 āsāyiş der'in meh-tāb kerdən müşkilest

Beyāz kıl nevmi men' etmede gözde tuzuñ işini eder, bu meh-tābda ḥ'āb-1 āsāyiş etmek, müşkildir. Ya' nī ihtiyārılık be-her ḥāl riḥletiñ karīne delālet etdiği cihetden 'uḳalāya bā' iş-i ıztırāb olup elbette tedārik-i tūşe-i sefer ḳaydında ḥ'āb-1 rāḥatını ferāmūş eder, siyyemā ba' z-1 emrāz ve 'ilel-i zuhūru daḥi bu ḳurbu te'yīd eyleye.

چاره سرکشتکی جز لنکر تسلیم نیست / سر برون از عقده کرداب کردن مشکل است

4. Çāre-i ser-geştegi cüz lenger-i teslīm nīst/ Ser burūn ez-'uḳde-i girdāb kerdən müşkilest

Ser-geşteliğni çāresi lenger teslīmden ḡayrı degildir, 'uḳde-i girdābdan başı taşra çıkarmak müşkildir; [244b] ya' nī ba' zı ṭavḳ-1 beşerden ḥāric ibtilālarda ḥalāş olayım diyü sa'yıñ fā'idesi yoḳdur. Hemān 'ilācı temkīn ü teslīm ızhār edip maḳām-1 ḥayretde vuḳūfdur. Tā-bu ma'nevī 'uḳde-i girdāb efendiye tābi' olarak çözülp sevāḥil-i selāmete vuşūl müyesser oluncaya dek.

حفظ صورت می توان کردن به ظاهر در نماز / روی دل را جانب محراب کردن مشکل است

5. Hıfz-1 şüret mī-tevān kerdən be-zāhir der-namāz/ Rūy-1 dil-rā cānib-1 miḥrāb kerdən müşkilest

Zāhirde namāz içre hıfz-ı şūret etmek mümkündür, lākin gönül yüzünü mihrāb cānibine etmek müşkildir; zīrā havātırıñ her biri bir tarafa meyl etdirip mihrāb-ı hātırı zuhūr edinceye dek namāz dañi tamām olur. Bu huşūşa ihtimām hāric-i šalātda gerekdir ki, meşq ederek bir miqdār teveccüh mümkün ola; yoksa namāzda bu fikre düşünce kırā'atda ğalaṭ ve ta'dād-ı rek'ātda sehv vāqı'olacağında şübhe yokdur.

می شود آسان ز یاد تلخی صبح خمار / توبه هر چند از شراب ناب کردن مشکل است

5. Mī-şevved āsān ziyād telhī-i şubh-ı humār/ Tevbe her-çend ez-şarāb-ı nāb kerden müşkilest

Her-çend şāf şarābdan tevbe müşkil ise de şubh-ı humārıñ acılığınıñ zikri ile āsān olur. Qarīben tahrīr olunan vech üzere bir tabī'atdan fāriğ olmağ ikrāh vāqı' olmayınca müşkildir. Meşelā bādeye mübtelā olan humār şudā'ından tab'ına bir nefret gelir ise āsān terk eder ve her ma'şiyet böyledir. Qaldı ki, şırf havf-ı ilāhīden nāşī vāqı' olan terke ne dersin diyü su'āl olunur ise cevāb-ı şāz maqūlesindendir. Taşdıq olunmaz ise elbette herkes bir mübtelā olduğı ma'şiyetden imānı hasebiyle vazgelmişdir. [245a] Gereği gibi diğkat etse havf-ı Allāh'a muqārin bir ma'nā dañi bulur ki, vāfir te'emmülden soñra sebab-i aqvā emr-i ahir zuhūr eder, mücerrebimizdir; zīrā insānıñ nefsi şeytānıñ hazīnesidir. Hīle vü mekr ü hud'a vu nifāqdan tołodur. Eger böyle olmasa kimse mürşid-i kāmile muhtāc olmayıp bildiği kadar šalāh u taqvā ile vāşıl olurdu.

عارفان را چشمه کوثر نسازد دل خنک / تشنه دیدار را سیراب کردن مشکل است

6. 'Ārifān-rā çeşme-i kevşer ne-sāzed dil hunek/ Teşne-i dīdār-rā sīrāb kerden müşkilest

'Ārifleri çeşme-i kevşer dil-i hunek ü bāridü'l-ğalb edemez, zīrā teşne-i dīdārı sīrāb etmek müşkildir. Lākin vāfir müddet kevşere tālib ve haqīkatına vāşıl u rāğīb olduğdan soñra demekdir. Yoksa Şā'ib'e taklid edip kevşeri istemem der iseñ tīz ābı maşşerde kevşer yerine tāleb edersin ve bulamazsın, iyyāke ve'l-ğalaṭa¹; zīrā faqīrīñ 'indimde kebīreye mürtekeb gitmek āhīrete buncılayın küstāhāne kelimātla gitmeden ehvendir. Zamāne meşāyihleri gibi cenneti istemem ve cehennemden qorqmam diyü

¹ Sakın hata yapma.

vaqār-ı imānıñı telef etme. Zīrā bu edālar nifāqıñ şühūdlarındandır ki, dergāh-ı Rabbi'l-‘ālemīn’den meb‘ūdlardan zāhir olur.

شرم را نتوان ز پاس حسن غافل ساختن / دولت بیدار را در خواب کردن مشکل است

7. Şerm-rā ne-tevān zi-pās-ı hüsñ gāfil sāhten/ Devlet-i bīdār-ā der-h‘āb kerden müşkilest

Şerm ü hayāyı hüsñüñ hıfzından gāfil etmek olmaz, devlet-i bīdārī uyutmaq müşkildir; zīrā hüsñü hayā kadar hıfz eder. Olmadığı cihetden hüsne nisbet hayā devlet-i bīdār maqāmındadır ki, te’yīd-i ma‘nevī kısmından muqābele qabūl etmez. Meşelā bir ādemiñ bahtı müsā‘id olduğda düşmanı zarar idim der iken fā’ide eder. Bu mazmūnda kelām sebkat etmiştir.

خامشی در عالم آب است از مستی حجاب / کر چه تسخیر نفس در آب کردن مشکل است

8. [245b] Hāmūşī der-‘ālem-i ābest ez-mestī-yi hicāb/ Gerçi teşhīr nefes der-āb kerden müşkilest

Bāde meclisinde sūkūt olmaq ser-hoşluğūñ hicābıdır. Egerçi şu içinde nefesin teşhīr etmek müşkil ise de ya‘nī bir ādem bāde içip sūkūta mülāzım olsa mest olduğın kimse fehmi edemez, lākin bāde içip hāmūş olmaq şu içinde nefesin zabt etmek kadar güçdür. Gūyā bāde meclisine ‘ālem-i āb ıtlāqından böyle ta‘bīr eyledi. Murādı sālīk maqām-ı şükre vāşıl olup tesettür kaydında olmasının şū‘ūbetinde mübālağadır.

مست نتوان کرد زاهد را به صد جام شراب / این زمین خشک را سیراب کردن مشکل است

9. Mest ne-tevān kerd zāhid-rā be-şad cām-ı şarāb/ Īn zemīn huşk-rā sīr-āb kerden müşkilest

Zāhidi yüz cām-ı şarāb ile mest etmek mümkün degildir. Bu zemīn huşku sīrāb etmek müşkildir. Murādı erbāb-ı zāhire esrār-ı qavmı tefhīm ve anlardan āşār-ı meyl ü maḥabbet müşāhede etmeniñ eşkālinde mübālağadır. Zīrā bir şey’iñ ḥaqqında buṭlān i‘tikādı derūnda cāy-gīr ve ‘adem-i qabūlī muḥaqqāq iken ne o şey’iñ deliline nazār eder ve ne da‘vāsından müte’eşşir olur. Her fen huşuşunda qā’ide böyledir ve delīl ol kimseye

fā'ide eder ki, medlülün haqīkatında mütereddid ola tarīk-i kavmı münkerler ise küfr-i i'tikād etdikden soñra āyīn-i islāmīn eşrefidir diyü ikrār etmek. Ba'd-ı ihtimālātdan olduğunu merhūm bu kālība ifrāğ eyledi.

از معلم می برد آرام صائب طفل شوخ / زندگانی با دل بی تاب کردن مشکل است

10. Ez-mu'allim mī-bered ārām Şā'ib tıfl-ı şūh/ Zindegānī bā-dil bī-tāb kerdn müşkilest

Ey Şā'ib, tıfl-ı şūh mu'allimden ārāmī vü şabrı giderir. Mużtarib [246a] kılble zindegānī müşkildir. Güyā kılbbı müteharrikü'l-etvār bir tıfla teşbih eder ki, durmayıp her şey'e heves eder. O tıflıñ mu'allimi terbiyesinde ne kadar meşakkat çekerse erbāb-ı kulüb dañi mebdāide tā-lisān gibi zabt edene dek envā'-ı riyāzāt-ı şakka taħammülünde h'āb-ı rāhatların terk ederler.

GAZEL 133

Fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

لاله روشنکر چشم و دل سودایی ماست / دیدن سوختگان سرمه بینایی ماست

1. Lāle rūşenger-i çeşm ü dil sevdāyī-i māst/ Dīde-i sūhtegān sürme-i bīnāyī-i māst

Lāle bizim sevdāyı olan kılbbimiziñ ve çeşmimiziñ rūşen-geridir. Sūhteleri görmek bizim nūr-ı başarımızı ziyāde eder, sürme maqāmındadır. Ya'nī lāle-i 'āşıkın kan ağlar çeşmi ve dāğ-ı siyāhı sevdā ile mā-lā-māl belki 'ayn-ı sevdā olmuş. Kılbleri şüretinde olduğün bir 'āşık anı gördükde hem-hālını müşāhede edenlere maşşūş olan tesliyet ve i'tibāra vāşıl olurlar. Güyā 'āşıkıñ gözü böyle gerekdir ve kılbbi sūhte, dāğ hey'etine girmeyince yüz bāğ-ı vişāl olamaz diyü 'ibret olurlar.

شد تهی دامن صحرای ملامت از سنک / عشق بیرحم همان در پی رسوایی ماست

2. Şüd tehī dāmen-i şahrā-yı melāmet ez-seng/ Aşk-ı bī-rahm hemān der-pey-i rüsvāyī-i māst

Şahrâ-yı levmiñ dâmeni taşdan tehî oldu. Merhametsiz ‘aşk yine bizim rüsvâlîğımız kayındadır, zîrâ ehl-i ihtîşâş bir miqdâr tıyûr şahrâ-yı qudsdurlar ki, taş atdıqça cenâh-ı pervâzlarına kuvvet gelip bir sâ‘at aqdem sedre-i muntehâ-yı maqâmlarında âşiyân-gîr olmalarına sebep olur. Lâkin evâ‘il-i hâllerinde sâyir-i benî âdem gibi müte‘ezzi olup şabr ederek maqâm-ı rızâya vuşûllarında ‘ayne‘l-yaqîn halkıñ ezâsına taħammülün fâ‘idesin müşâhede ve sırrına vâkıf olurlar ve bu maqâma irşâd için biñ şiddik [246b] bir sâlike zındık demedikçe şiddik olamaz diyü Cüneyd-i Bağdâdî‘den rivâyet ederler.

چشم دیوانه نکاهان ادب آموز شده است / این چه شرم است که با لیلی صحرايي ماست

3. Çeşm-i dîvâne nigâhân-ı edeb-âmûz şüvend/ İn çi şermest ki bā-Leylî-i şahrâyî-yi mâst

Dîvâne bakışlıların gözleri edeb-âmûz olmuşlar buna şermdir ki, bizim şahrâya mensûb olan leylimizde vardır. Ya‘nî ‘âdetâ dîvâne mefhûmu edeb ve terk-i edeb beyninde imtiyâza muhâlif iken bizim âşkârâ ve şahrâda bilâ-ħicâb ‘âlemiñ meşhûdu olan Leylîmiziñ kendine maḥşûş şerm ü hayâsı berekâtından dîvâneler mü‘eddeb olup küstâhâne o tarafa nazâr etmezler. Leylî‘den murâdı nefsi-nâṭıqadır ve dîvânelerden ğarazı ḥaḳıḳat-ı nefsi bilip ‘âlem-i cezbe vâşıl ve irtifâ‘-ı teklîfden soñra esrârî gitmelerinde mübâlağa edenlerden ‘ibâretidir.

خار در دیده ارباب هوس می شکند / ورنه خط جوهر آینه بینایی ماست

4. Hâr der-dîde-i erbâb-ı heves mî-şekened/ Verne ḥaṭṭ-ı cevher-i âyîne-i bînâyî-i mâst

Erbâb-ı hevesiñ gözünde diken kırar, girye ‘addetdiklerinden yoksa ḥaṭṭ bizim rü‘yetimiz âyine seng-i cevheridir. Zîrâ tâzelik şiddet-i safvetinden imtizâc u ittişâl kabûl etmez ammâ ḥaṭṭ zuhûr edende letâfet tâzelige bir miqdâr keşâfet ‘arîz olma ile hem kabîlî ittişâl ve hem mezâyâ-yı ḥüsn-ı ma‘nevî aḥlâḳ cihetinden resîde-i derece-i kemâl olur ammâ erbâb-ı heves ki, şehvet-perestlerdir. Ḥaṭṭ-âver olan tâzeye çokluk i‘tibâr etmezler. Murâdı ta‘arrufât-ı ğaybiyeye müte‘allik taḥrîr etdigimiz ma‘ânîlere işâretidir ki, ism-i

evvelden zāhir ismine naql etmeniñ halk cihetinden taşavvuruna maḥşūş maẓmūn-ı laṭīfdir.

بوی کل را نتوان در کره شبنم بست / چشم خونبار کباب دل هر جایی ماست

5. Būy-ı gül-rā ne-tevān der girih-i şebnem best/ Çeşm-i ḥūn-bār [247a] kebāb-i dil-i her-cāyī-i māst

Gül rāyiḥasın şebnem ‘uḳdesine bağlayıp zabt etmek ḳābil degildir. Bizim çeşm-i ḥūn-bārımız her cāyī olan gönlümüzüñ kebābıdır. Ya‘nī ḳalbiñ hıfzı muḥāl u görünmez anıñ āteş-i ıztırābında yanıp kebāb gibi ḳanlı şular dökmededir. Gūyā ḳalbiñ leṭāfetinde ve aḳtār-ı vūcūda sirāyetinde gül rāyiḥasına teşbīh ve çeşm-i giryānı aña şebnem işbāt etmişdir.

می کشاید رک الماس به مژگان صائب / شوخ چشمی که نهان در دل شیدایی ماست

6. Mī-güşāyed reg-i elmās be-müjgān Sā‘ib/ Şūḫ çeşmī ki nihāden der-dil-i şeydāyī-i māst

Ey Sā‘ib bizim şeydāyī vü mecnūn olan gönlümüzde bir güzel gözlü vardır ki, müjgānı ile elmāsıñ damarını açıp ḳan almaya ḳādirdir ve er ḳıyās eyle ki, ḳalbimiz andan ne çeker murādı nefsi-nāṭıḳanıñ zuhūr-ı ḳalbiyesinden kināyedir, erbābınıñ ma‘lūmudur.

GAZEL 134

Mef‘ūlü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

یک دم صفای عالم غدار بیش نیست / آینه آب سبزه زنکار بیش نیست

1. Yek dem şafā-yı ‘ālem-i ḡaddār piş nīst/ Āyīne-i āb sebze-i jengār bīş nīst

‘ālem-i ḡaddārıñ şafāsı bir nefsdır, ziyāde degil. Āyīne, sebze-i jengārıñ şuyudur, ziyāde degil. Çünki ‘ālem-i ḡaddārıñ şafāsı bir demdir, ziyāde olmaz; dedi. Her dem şafvetde olan āyīneye ne dersin diyü su‘āl istiş‘ār edince aña cevāb verdi ki, o şafvet degildir. Belki bir vaḳtten şoñra zuhūr edecek jengārıñ şuyudur ki, zāhirde muşaffā ve bāṭında küdürātıñ ‘aynıdır.

در پیش چشم پرده شناسان روزگار / اقبال پرده رخ ادبار بیش نیست

2. Der-pîş-i çeşm-i perde-şināsān-ı rûzgār/ İkbāl-i perde-i ruh-ı edbār bîş nîst

Rûzgārîñ perde-şināsları ‘indinde¹ ikbāl edbārîñ perdesidir, ziyāde degildir. Bu beyte şerh iktizā etmez, zîrā āstāne-i sa‘ādetde her gün müşāhede olunur. Lākin murād böyle olduğun taḥkîk edip bu dār-ı fāniyenîñ ‘ākıbeti böyle olunca dār-ı beḳāda [247b] mütevaḳḳı‘ olan edbārîñ mücibini terk etmektir ve maẓmūnuñ ‘aksı daḫi öylecedir.

در عالمی که دیده ما را کشوده اند / یک چشم خواب دولت بیدار بیش نیست

3. Der-‘ālemî ki dīde-i mā-rā gūşādeend/ Yek çeşm ḥ‘āb devlet-i bīdār bîş nîst

Bir ‘ālemde ki, bizim gözümüzü açmışlardır; ya‘nî evliyāu‘llāha maḥşūş olan ‘ālemdir ki, aña nisbet devlet-i bīdār bir göz uyḳudur; ziyāde degildir. Zîrā devlet-i bīdār İskender‘den ziyāde olmaz ki, bir göz uyḳudur, ziyāde degildir; zîrā devlet-ı bīdār-ı İskender‘den ziyāde olmaz ki, ḥālā ḥikāyelerde ḳalmışdır ammā ehl-i iḥtişāşa maḥşūş olan devlet-i bīdār, ‘ālem-ş bātın ki, aniñ şāhibleri yevmen ḳayumen devletleriniñ ebediyetini müşāhede ve vārid olan ḳuvvetlerini müāyede etmededirler ḥattā ‘ālem-i ‘uḳūlda Ḥazret-i Mūsā gibi ulū‘l-‘azm peygamberîñ evliyāya muḥtaş olan ‘ilm için siyāḥat edip Ḥızr‘ı bulması kifāyet eder ve bunda Ḥızr‘ı bulması kifāyet eder ve bunda Ḥızr‘ın efdaliyeti iktizā etmez, ḡalat fehmi edip iḥtişāş lafzını unutma ve devlet-i bīdārda bir göz uyḳu ta‘biri ile bā‘iş-i ḡaflet olduğuna işāret eyledi ki, ehl-i vilāyete maḥşūş olan devlete yaḳza vu intibāḥ lāzım gele.

دور نشاط زود به انجام می رسد / یک هفته شادمانی کلزار بیش نیست

4. Devr-i neşāt zūd be-encām mī-resed/ Yek hefte şādmānī-i gūlzār bîş nîst

Zamān-ı sūrūr encāma çāpūḳ erişir gūlzārîñ şādmānıḡı bir haftadır ziyāde degildir. Pes bu serī‘u‘z-zevāl olan lezzāt-ı dār-ı fāniyeye inhimākîñ neticesi ḥusrān-ı ebeddir.²

¹ ‘indinde S: önünde T

² Zamān-ı sūrūr encāma çāpūḳ erişir gūlzārîñ şādmānıḡı bir haftadır ziyāde degildir. Pes bu serī‘u‘z-zevāl olan lezzāt-ı dār-ı fāniyeye inhimākîñ neticesi ḥusrān-ı ebeddir S: Neşāt u sūrūr zamānı çābūḳ encāma erişir, maḥall-i i‘tibār budur ki, gūlzārîñ feraḡı bir haftadır, ziyāde degildir; ya‘nî sur‘at-ı zevālî taḥşiline ikbālî degmez T

تردامنی به تیغ اجل آب می دهد / یک چاشت عمر شبنم کلزار بیش نیست

5. Ter dāmenī be-tīg-i ecel āb mī-dehed/ Yek çāšt ‘ömr-i şebnem-i gülzār biş nīst

Ter dāmenlik tīg-i ecele şu verir, şebnem-i gülzārın ‘ömrü bir kuşlukdur, ziyāde degildir. Ter dāmen ālūde ve shevātın icrāda mübālāt etmeyene derler. [248a] Gūyā şebnem gülün vişāline şebihūn etdiği cihetden ‘ömrü kısa oldu dese gerek. Murādı ma‘şiyet ‘ömrü noqşān eder mes‘elesine işaretdir ki, bizimle mu‘tezilenin beyn’nde muhtelif fihā olan mesā’illerdendir; lākin ekşer-i āyāt u ahādīşin bi’l-muṭābaқа mefhūmları takvā vu şalāh u şadaқа vaşle-i raḥim ‘ömrü ziyāde eder ve bunlara muḥālifet noqşān eder. Gösterir lākin ‘ulemāmızın kabūl etmek ihtimāli yokdur ve fakīr ba‘zīāsarda daḥi bu bahşē dā’ir ve mu‘tezile i‘tikādını mü’eyyed hikāyeler müşāhede eyledim. Qaldı ki, bir ādem i‘tikād etse ki, ecel ikidir; biri ecel-i kazā ve biri ecel-i musammā, ecel-i kazānın hükmü insāna müfevvızdır. Eger emre imtişāl nehyden ictināb eder ise müsemmayā dek ‘ömr sürer. Yok muḥālefet eder ise ecel-i kazā ile helāk olur. Bu mefhūm-ı mahz şeri‘at u tā‘āta terḡib ve ma‘şiyetden tahzīr ü terḥīb çıkar ve bilā-te’vīl āyāt-ı münife vü ahādīş-i şerīfe bu mazmūna delālet etdikden soñra bunun zararını nedir fehm edemedim. Hemān bu mes‘elenin ‘aybı haşm elinde bulunmuş ve bizlere lāzım olan bu huşuşa delālet eden āyāt-ı kerīmeleri te’vīlāt-ı ba‘īde ile te’vīl edip haşmın hilāfında bulunmak ise pek güzel bulunduk. Yok haqқа tābi‘ olmak ise haq haşmın elinde ke‘ş-şemsi fī-vasaṭi’l-semā¹ ve bu bahşın kemālini murād eden süre-i en‘āmda: *el-lezī ḥalākum min ṭinen şümme kazā ecelen ve ecelün müsemmen*² naşsını tahtında keşfü’l-esrār ve hetkü’l-estār nām-ı tefsīrin şāhibi taḥrīr etdiği ‘ibārāta nazar etsin ve her-çend Şā’ib-i merḥūm te’lifātla meşhūr degil ise de fakīrin ‘inde imāmdır her fende [248b] ve anın daḥi mezhebi bu olmak iktizā eder.

خاکست جای سفله اکر بر فلک رود / معراج خار تا سر دیوار بیش نیست

6. Hākest cāy-i sifle eger ber-felek reved/ Mi‘rāc-ı hār tā-ser-i dīvār biş nīst³

¹ كالشمس في وسط السماء: Gökyüzünün ortasında görünen güneş gibidir. Arapça bir atasözüdür.

² الَّذِي خَلَقْتُمُنَّ طِينًا ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O’dur. Bir de O’nun katında muayyen bir ecel (kıyamet günü) vardır. (Kur’an, En’am 6/2)

³ Alçak, feleğe gitse de yeri topraktır. Dikenin yükselmesi duvarın başına kadardır (duvarın başından öte değildir).

Eger sifle felege daħi gider ise maķāmanı yine ħākđır. Maħall-i ‘ibret budur ki, ħārĩn mi‘rācı dīvārĩn başına dekdir; ziyāde degildir. Zīrā maħlūkāt-ı ilāhiyenĩn teraķķilerinde maķām-ı mu‘ayyenleri vardır ki tecāvüz edemez ve her biri intihāsında o maķāma mülāzım kalır.

دریاست هر چه هست وجود تو چون حباب / در چشم عقل پرده پندار بیش نیست

7. Deryāst herçi hest vücūd-ı tū çün ħabāb/ Der-çeşm-i ‘aķl perde-i pindār bīş nīst¹

Her ne var ise deryādır ve seniñ vücūduñ o deryādan ħabāb gibidir ve ‘aķlıñ gözünde perde-i zandan ħayrı ve ziyāde yoķdur; ya‘nī vücūd-ı ħaķīķi deryānıñdır. Zıkrı birkaç kere sebķat eden vaħdet-i vücūda işāret eder. Dā‘ire-i ‘aķldan ħāric ħāl maķūlesi olup şoħbetden ü baħşden ictināb lāzımdır zīrā mesā‘il-i ħaķīķat dā‘ire-i ‘aķla şıġışmaz ve maħzūrāt-ı müte‘addideniñ lüzūmu ednā zararlarındandır.

صائب هزار حیف کز آینه وجود / چون طوطیان نصیب تو گفتار بیش نیست

8. Şā‘ib hezār ħayf k‘ez āyīne-i vücūd/ Çün tūṭiyān naşīb-i tū ħüftār bīş nīst²

Ey Şā‘ib hezār ħayf ki āyīne-i vücūddan tūṭiler gibi naşībıñ ħüftārdan ħayrı degildir. Merħūm maķāmına nisbet tenezzül eder yoķsa kelāmını fehm eden ħālinde şübhe etmez.

GAZEL 135

Mef‘ūlü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

شاهنشهی است عشق که عالم کدای اوست / برخاست هر که از سر عالم لوای اوست

1. Şāhenşehīst ‘aşķ ki ‘ālem gedā-yi ūst/ Ber-ħ‘āst her-ke ez-ser-i dūnyā livā-yı ūst³

¹ Her ne varsa denizdir, seniñ vücūdun ise hava kabarcıkları gibidir. Aķlın gözünde zan perdesinden siyade deġildir.

² Ey Sāib vücūdun aynasına binlerce yazık, seniñ nasibin papaġanlar gibi konuşmadan fazla deġildir.

³ Aşķ, dūnya onun dilencisi olan şahlarşahıdır. Kim dūnya başından kalkarsa onun bayraġıdır.

‘Aşk bir şāhinşehdir ki ‘ālem anıñ gedāsıdır her kim dünyā başından kalkıp terk eder ise o kimse ‘aşkıñ sancağıdır. Mısrā’-ı evveliñ işbātı bu vechledir ki herkes her fi’de ‘aşka muhtācdır gerek cüz’i ve gerek küllī. Gūyā ‘aşkıñ mizācı nārī olduğu hayşiyetden [249a] bā’ iş-i harekāt ve medār-ı infi‘ālāt-ı kevnīye ve mūcib-i envā’-ı berekātıdır ve bir ādem dünyāyı terk edince ‘aşkıñ livāsı olduğu terk ‘aķabinde zarūrī envār ihtişāş harekāt u sekenātından zuhūr edip derecāt-ı nāķışada olanlar eķrāfına cem‘ olmaları mulāhazasıyladır lākin livāya lāzım olan irtifā‘ bu huşūşda ma‘nevīdir.

آزاده ای که کنج قناعت گرفته است / شیرازه حضور جهان بوریای اوست

2. Āzādeī ki künc-i ķanā‘at girifte est/ Şīrāze-i hużūr-ı cihān būriyā-yı ūst¹

Bir āzāde vü mücerred ki künc-i ķanā‘atı zabt etmişdir cihānıñ hużūrınıñ şīrāzesi anıñ haşīridir. Merhūm bu zıkr etdiği ma‘nā o şūrete girmeyince ma‘lūm olmaz ve belā budur ki o şūretde olan sālīk eger hālinde mecbūr ise bu hużūru bilmez yoķ. İbrāhim b. Edhem gibi keşretten tenezzül etdi ise gereği gibi bu hużūra vāķıf olup az müddetde çok derecāt kaķ‘ eder. Faķīr daķi bir zamān o şūretde bulunduķ lākin kıymetini bilmedik ve her hātıra geldikçe lezzeti cümle havāsım istiğrāķ eder ammā ba‘da harābī’l-başara².

زنجیر پاره کردن سوداییان عشق / موقوف باز کردن بند قباى اوست

3. Zencīr pāre kerden-i sevdā’iyān-ı ‘aşķ/ Mevkūf-ı bāz kerden-i bend-i ķabā-yı ūst³

‘Aşk sevdalīleriniñ zinciri pāre pāre etmeleri o dil-ber bend-i ķabāsını açmaya mevkūfdur. Gūyā birbirine zıll ü şāhış gibidirler ve ‘aşkıñ küllīsi ma‘şūķuñ küllīsine merbūķ olduğu şābit olunca dil-berdeki bend-i ķabā ‘aşıkda zincir olur ve ‘avārız daķi maħalle münāsib zuhūr edip bend-i ķabāya açılmaķ u zincir pāre pāre olmaķ yaķışıır.

¹ Kanaat köşesini tutan hür, cihanın huzurunun temeli onun yaygısıdır.

² Basara’nın yıkılmasından sonra. Bu bir Arapça atasözüdür. (Büyük bir soruna iş işten geçmişken çözüm bulunması, her işi zamanında çözmek lazım anlamında kullanılır.)

³ Aşk sevdalılarının zincir parçamaları onun kaftanının bağını açmasına bağlıdır.

آن مطربی که پرده ما را دریده است / رقص فلک ز زمزمه جانفزای اوست

4. Ān muṭribī ki perde-i mā-rā derīde est/ Raqş-ı felek zi-zemzeme-i cān-fezā-yı ūst¹

O muṭrib ki bizim perdemizi yırtıp rüsvāy etmişdir; te‘addī cihetinden degildir. Belki raqş-ı felek daḡi [249b] anıñ cānfezā olan zemzemesindendir. Bu muṭribden ġaraż nefs-i nāṭıkadır lākin su‘āl varid olur ki insāndan evvel eflāk yine deverān eder idi; ma‘a hazā kibārdan ba‘zılar eflākıñ devrānına sebep insānıñ nefesidir buyurdular. Bu su‘ālıñ cevābı esmā’-ı hüsna şerhlerinden taleb olunsun ve ma‘lūm ola ki buncılayın rumūz-ı ġāmızayı tekellüm eden kibārıñ nefs-i nāṭıkasın kendi nefsiñe kıyās edip ṭarīk-i inkāra sülük etme; zīrā seniñ bir kitāba beñzer ki bir luġat-ı ġarībe ile taḡrīr olunmuş ve hem çok maḡalleri okunmayacak rütbe bozulmuş ve şāḡibi daḡi bir ġüşede zelīl ü ḡaḡır ‘aynında degil terk etmiş. Nāġāḡ ‘ulemādan bir misāfiri zuḡūr edip eşnā-yı şoḡbetde bu kitābı o misāfire ‘arz eyler. Meger kitāb-ı ‘ulūm-ı ġarībe vü esrār-ı ‘acībeyi cāmi‘-ı nazīri bulunmaz. Bir mecmu‘a bulunup misāfir-i efendī birer birer esrārını keşf etdikçe şāḡib-i kitābıñ sürūr u ṭarebi ḡāneye şıġmadıkdan şoñra mülūk u selāṭin o kitābıñ nef‘ına nazaran gözünde sā’il-i mu‘avvedī maḡām-ı ḡaḡaretde ḡalır. Hemān o kitāb-ı mezkūr seniñ nefsiñdir. Ḳaçan bir mürşid-i kāmile dūş olup saña seni tefḡim edince nefs-i nāṭıka ne olduġın yakīnen müşāhede ve kibār-ı şūfiyeniñ kitāblarına taḡrīr etdikleri esrārdan anda yüz ḡat ziyāde bulursun. Bu faḡır ba‘zimeşāyılıımızdan insānıñ bir ismi daḡi küll-i şeydir diyü zabṭ etmişdir.

در دام می کشد دل صحرایی مرا / این مردمی که با نکه آشنای اوست

5. Der-dām mī-künend dil-i sevdāy-i me‘rā/ Īn merdūmī ki der-nigeh-i āşinā-yı ūst²

Benim mecnūn olan gönlümü dāma çeker bu ādemlik ki o muṭribiñ nazār-ı āşināsında vardır. Bu kelām tederīcī ma‘rifet ḡāşıl olduġca [250a] nefsine maḡabbet ü ‘alāḡa ḡāşıl edip aḡlāḡ-ı ḡayvāniyetden taḡliş dāmına dūşmegi ihām eder ve ekşer-i ‘ulemānıñ bu fende cehli nice kebā’ir maḡāmında ma‘şiyetleri istiḡfār cihetinden

¹ Bizim perdemizi yırtan o çalgıcı, feleğin dansı onun cana can katan ezgili sesindedir.

² Onun tanıdık bakışında olan bu insanlar, benim sevdalı gönlümü tuzaġa dūşürüyorlar.

irtikābına bā'is̄ olduğu görülmüştür. Anıñçün Cüneyd-i Bağdādī buyur idi ki bizim bu 'ilmimiz ile ülfet etmeyenlere sū'-i hātımeden h̄avf olunur.

بیدرد نیستم که شکایت کنم ز جور / هر شکوه ای که هست مرا از وفای اوست

6. Bī-derd nīstem ki şikāyet künem zi-cevr/ Her şekveyī ki hest me'rā ez-vefā-yı ūst¹

Derd-i 'aşkdan hālī degilim ki cevrden şikāyet idim. Benim ne kadar şekvām var ise ya'nī şekvāyı mūcib beliyyātım var ise anıñ vefāsındandır. Zīrā hātırında olmasam cefā etmez idi ve fī'l-haḫāḫa ehl-i belāya bundan a'zam tesellī olmaz lākin bunuñla mütesellī olur 'ārif şimdi nādirdir.

چون در رکاب برق سواران سفر کند / بیچاره ای که شیشه دل زیر پای اوست

7. Çün der-rikāb-ı berḫ-süvārān sefer küned/ Bīçāreī ki şīşe-i dil zīr-i pā-yı ūst²

Berḫa süvār olanlarıñ rikābında nice sefer etsin bir biçāre ki gönül şīşesi ayağıñıñ altındadır. Berḫ-süvārān lafzıyla sur'at-ı seyrden kināye edince gönül şīşesi ayağı altında olmak ḡāyet te'enniyle yürümeden kināye olur. Murādı herkes erbāb-ı tecrīde refāḫat edemediginde mübālaḡadır. Meşelā sālīk bulunur ki üç günde bir iftār eder ve muhib yāḫūd mürīd bulunur ki iki üç def'a ḫa'ām etmese şu'uruna ḫalel gelir. Mürāfaḫat u müvāfaḫat ḫanda ḫaldı ya'nī cismine bu rütbe ta'zīm eden berḫ-süvārların seyrinden maḫrūmdur.

صائب کسی که خرمن من سوخته است از او / ابر بهار سایه دست سخای اوست

8. Şā'ib kesī ki ḫarman-ı men sūḫte est ez'ū/ Ebr-i bahār sāye-i dest-i saḫā-yı ūst³

Şā'ib bir kimse ki benim ḫarmanım anıñ imsāk-i bārān iltifātından yanmışdır. Şehāb-i bahār anıñ eliniñ zıllıdır. Böyle olunca imsāki buḫldan degildir belki [250b]

¹ Eziyetten konuşacak kadar dertsiz degilim, benim bütün şikayetim onun vefasındandır.

² Elektriğe binenlerin eşiğinde yolculuk yaptığı için gönül şīşesi ayağıñın altında olan çaresizdir.

³ Sâib bir kişidir ki, benim harmanımın yanması ondandır (onun yüzündendir). Bahar bulutu onun cömert elinin gölgesidir.

hikmet üzere mebnîdir. Diyü hürmangâh-ı hüsn-i zanne mülâzemetden gayrı çâremiz yokdur demek ister.

GAZEL 136

Fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

عارفان را در لباس فقر بودن آفت است / هم لباس خلق کشتن پرده دار شهرت است

1. 'Ārifān-rā der-libās-ı faqr būden Āfetest/ Der-libās-ı halk būden perde-dār-ı şöhretest¹

'Āriflere libās-i faqr olmak āfetdir. Halkıñ me'lūf olduğu libāsda bulunmak şöhrete perdedir, zīrā ricālu'llāhī kelāmıyla fark eden biñde bir ādem bulunmaz; lākin kisvet-i faqrda olunca ednā rütbe-i 'irfānī halkıñ gözüne kütb şüretine gösterir ve halkıñ teveccühü var iken, qabl'ul-kemāl teraqqī muhāldır. Elbette şeyāṭin-i ins o derdmendi bir belāya giriftār ederler, ammā libās-ı faqrda olmayınca pek istihsān eden oqr yazar bir ādemdir daḡi teraqqī ederler ise mübārek lafzını ilhāk ederler; lākin hem-libās olduğuçün çokluğ üzerine varmazlar qaldı ki gāhice envā'-ı mu'āmelāt-ı halkıye ile evqātın geçirmiş iltifāt degil, gökler kendine sicde etse tavrın değışmez. Qalender meşreb müteferrid mezheb 'ārifler faqr şüretinde daḡi olsa mutažarrır olmaz; lākin nevāirdendir. Faqr göremedim na'am 'ilmle ve ders ile tesettür edenlerin bir qaçanı müşāhede etdim ki sülūkuna ḡalel gelmeksizce intikāl buyurdular raḡmetüllāhu 'aleyhim.

دست شستن نیست چندان کاری از موج سراب / دامن افشاندن به دنیا از قصور همت است

2. Dest şüsten nīst çendān kārī ez-mevc-i serāb/ Dāmen eḡşānden be-dünyā ez-kuşūr-ı himmet est²

Mevc-i serābdan el yummak o qadar bir iş degildir dünyāyı fedā etmek himmetiñ kuşūrundandır; yoksa kemāl-i himmet odur ki dünyāyı müte'allikātıyla terk edip çeşm-i başireti Rabbü'l-'ālemīn 'ibādına 'ālem-i ḡaybda müheyyā eyledi ki ma'şūkāt-ı bākiyeye

¹ Ariflerin fakir elbisesinde olmaları āfetdir. Halk elbisesinde olmaları (ise) ün perdecisidir.

² Sarab dalgasının el yıkaması çok büyük bir iş değıldir, dünyadan uzak olamamak himmetin kusurlarındandır.

nüfuz ve kuvvet-i cāzibe-i [251a] şevkle anı daği ‘adem-i ta‘alluğ-ı hātır ma‘nāsına terk eyleye ki ricāl-i ḥaşşanıñ maḫsūdu ve meşrebi budur ve her kağı rütbede terk lafzını bulursan ‘adem-i ‘alāka ma‘nāsınadır. Yoksa elinde ve ‘indiñde māl bulunmasın demek degildir. Hemān derūnuñda maḥalli olmadığı kifāyet eder. Ne kadar çok olursa da.

عالم روشن به چشمش زود می کردد سیاه / هر که چون پروانه بی درد عاشق صحبت است

3. ‘Ālem-i rūşen be çeşmeş zūd mī-gerded siyāh/ Her ke çün pervāneī bī-derd ‘āşık-ı sohbet est¹

Rūşen olan ‘ālem gözünde çābüğ siyah olur. Her kim derdsiz pervāne gibi sohbet-i ‘āşıkı olursa. Murādı ‘ālem-i ecsāma ta‘alluğ eden ‘āşıkı zemdir; zirā bu ‘āşıkıñ muta‘allağı fenāya varmağ muḥaḫkağdır, pervāneniñ şem‘e olan ‘alākası gibi ki mumu söyündürürler. Dermend zulumāt-ı müterākimede müteḥayyir kalır; pes memdūh olan ‘alāka şifāt-ı kemālāt mulāḥazasıyla rūḥānī olandır ki ebedü’l-ābād ma‘şūku fenā қаbül etmez diyü bu mazmūndan mecāzıñ ḥaḫıḫata keyfiyet-i tebdīli her-çend esrārdan ise de, ebir miḫdār lāyiḫ olur.

بهر نخجیری است هر دامی درین نخجیرگاه / حلقه دام چشم از بهر شکار عبرت است

4. Behr-i naḫcīr est her dāmī der’in naḫcīrgāh/ Halka dām-ı çeşm ez-behr-i şikār-ı ‘ibretest²

Her bir dām bu avlağda şayd içündür göz tuzāğı şikār-ı ‘ibret için halka olmuşdur; ya‘nī mevālīd-i şülüşeniñ imtizācen ü infirāden ve‘ulviyāt u süfliyātıñ imdāden ü istimdāden keyfiyetlerine nazār edip tedricī bir rütbeye varılır ki bu maḫāmdan kibārıñ kimisi her neye nazār etdim ise evvel Allāh’ı gördüm buyurdu ve kimi şoñra Allāh’ı gördüm dedi ve kimi ma‘iyetinde müşāhede etdim diyü ḫalf-ı selef-i irşād için kitāblarına kayd eylediler çünkü mādde-siz ma‘rifetu’llāh muḥāl olunca ‘āḫil olan çeşm-i başiretle maḫlūḫata siyyemā insāna nazār edip ḫable’l-intiḫāl ‘ayne’l-yaḫīn rütbesin taḫşīle sa‘y eder [251b] şikār-ı ‘ibretten ḡaraž budur.

¹ Dertsiz kelebek gibi sohbeta âşık olan herkes aydın dünya gözünde hızlı kararır.

² Bu av yerinde her tuzak av içindir. halka, ders almak için gözün tuzağıdır.

موشکافان از پریشانی نمی تابند روی / طره آشفتگی شیرازه جمعیت است

5. Mū-şikāfān ez-periṣānī nemitābend rūy¹ (Muḳaddem)/ Ṭurre-i āşūftegī şīrāze-i cem'iyet est (Mu'ahhar²)

Müdekkikler perişanlıktan i'rāz etmezler belki ıaşıda mebnī zāhir-i ahvāllerin perişān ederler; zīrā perişānlık zūlfü cem'iyet-i derūnūñ şīrāzesidir ve şu cehden ki bir kalb iki cihete teveccüh edemez ve bir ādem bir anda iki semte gidemez ve dūnyānıñ serī'üz-zevāl olduđını āhireti inkār edenler dāhi ikrār edip dūnyā haqqında etdikleri i'tinānıñ maḥalli olmadığına ikrār ederler. Pes şemere-i diĳkatleri bu oldu ki dūnyāyı olduđuna terk edip bāṭın-ı cem'iyete şarf-ı maḳdūr etdiler hattā şerī'atda bir kimse a'kal-i nāsa bir şey' nazır etse zāhidlere vermek lāzım gelir. İttifā᳑-ı 'ulemā ile ḫālā ma'lūm oldu ki dīvāne kimdir.

صحبت عاشق کران بر خاطر معشوق نیست / طوق قمری سرو بستان را کمند وحدت است

6. Şoḫbet-i 'āşık girān ber-ḫāṭır-ı ma'şū᳑ nīst/ Ṭav᳑-ı ᳑umrī serv-i büstān-rā kemend-i vaḫdetest³

'Āşı᳑ıñ mülāzemeti ma'şū᳑ıñ ḫāṭırına şa᳑ıl degildir. ᳑umrīnıñ ṭav᳑ı büstānıñ servine kemend-i vaḫdetdir ya'nī ᳑umrī serve 'āşı᳑dır. Ḥayāliyle nazar olunduğda serve ᳑umrīnıñ ṭav᳑ı bā'is-i cem'iyet gibi ya᳑ışı᳑lı görünür hattā ikisi cism-i vāḫid ᳑adar mütēnāsib bulunur.

از نسیم شکوه کرد کلفت از دل می رود / شکوه چون در دل کره کردید تخم کلفت است

7. Ez nesīm-i şekve gerd-i külfet ez-dil mī-reved/ Şekve çūn gerded girih der-sīne tuḫm-i külfetest⁴

Nesīm-i şikāyetden külfet ḡubārı ḡönülden gider şikāyet sīnede 'u᳑de olunca tuḫm-ı külfet ma᳑āmında olup küdürātıñ biri yüz olur ve her ḫuşūşda şikāyet-i derūna bir rāḫat ve bir teskīn verdi ki herkesiñ ma'lūmudur hattā ibtidā'-ı şikāyetle intihāsı kelāmda bile fark edip ḡāḫice baña şu zulmü etdi ammā Allāh'dan bulsun diyerek musāmaḫa

¹ Kılı kırkı yaranlar dağınıklıktan yüz çevirmezler. Aşıfteliğin alınıdaki saçı topluluğun düzenidir.

² Katip mısraları ters yazdığı için köşede kırmızı renkle mısraların sıralarını belirtmiştir.

³ Aşığın sağlığı sevgilinin umrunda değil, kumrunun tüy halkası bahçe selvi için vahdet saçıdır.

⁴ Şikāyet rüzgārıyla ḡüçlük tozu ḡönülden gider, şikāyet ḡöğüste düğüm olursa ḡüçlüđün tohumundandır.

olundığı vākı dır; lākin ‘avām hakkında zīrā [252a]Havāşīñ Rabbü’l-‘ālemīnden ğayrıya şikāyetleri zāhır olmaz ve bir belānīñ def inde yā ref inde maķām-ı şabra mülāzemet edip mevlāya du‘ā vü şikāyet etmemek kibār-ı şūfiye ‘indinde maķbūl olmadığı nuşūş-ı kātı‘a ile müberhendir.

ساغر لبریر فهرست زلال کوثر است / وسعت مشرب عبرت از فضای جنت است

8. Sāġar-ı leb-rīz fihrist-i zülāl-i kevşer est/ Vüs‘at-ı meşreb ‘ibāret ez-fezāye cennet¹

Sāġar-ı lebrīz zülāl-i kevşeriñ fihristidir. Vüs‘at-ı meşreb cennet şahrāsından ‘ibāretdir ya‘nī bu mey-ĥāne-i fāniyede Sāġar, lebrīz-i bāde-i engūrda olan keyfiyet pā der-rikāb-ı dārü’l-beķāda kevşerde olan sürūr u neşāt-ı ebedīniñ fihristidir; zīrā ma‘şūkāt-ı bākiye bā-cem‘hā ma‘şūkāt-ı fāniye muķābilinde vaż‘ olunmuşdur. Yoksa min vech-i ma‘lūmuñ olmayan şuyu içmede tevaķķuf edersin ‘aşķ u maĥabbet ķanda ķaldı ve vüs‘at-ı meşreb ki ma‘āniyyün ġāmızayı derk ve ķabūlünde tevaķķuf etmeden kināyedir; şahrā-yı cennet bu demektir. Meşelā insān cennetde uçar ve bir anda emkine-i mütē‘addide bulunur ve murād etdiği şūrete girer ve her neye ol dese murādınıñ ‘aynı olur ki ĥālā bu umūru ‘uķūl-i maĥcūba muĥāl ‘addederler iken ķabūl etmek cennet fezāsınıñ ‘aynı olur.

حسن و عشق از یک کریبان سر برون آورده اند / این شرر در سنک با پروانه کرم صحبت است

9. Hüsñ ü ‘aşķ ez-yek girībān ser burūn āverdeend/ ĩn şerer der-seng bā-pervāne germ-i soĥbet²

Hüsñ ile ‘aşķ bir girībāndan baş çıkarmışlardır bu şerer taş içinde pervāne ile ĥarāretli soĥbetdedir. Gūyā kıvılcım seng ile ĥadīdinden zūhūrunda zātında āteş ve ŧayarānında pervāneye meşābih olduġu şūretten hüsñ ile ‘aşķıñ ķadem soĥbetlerine zāhib oldu murādı ne olduġu temşīlinden istiş‘ār edenler şafālanırlar.

¹ Dolup taşan kadeh serin kevser suyunun içindikileridir. Huyun genişliği cennet sahrasından ibarettir.

² Güzellik ve aşk bir yakadan baş çıkartmışlar, bu kıvılcım kelebek ile konuşmaya dalmıştır.

عشق هر کس را که خواهد می کند زیر و زبر / پشت و روی جنس دیدن بر خریدن حجت است

10. 'Aşk herkes-rā ki ḥāhed mī-kuned zīr u zeber/ Püşt u rüy-ı cins dīden ber-ḥarīden ḥüccetest¹

[252b] 'Aşk her kime müştērī olup almak murād etse ḥavās-ı zāhire vü bāṭınasın zīr u zeber eder zīrā metā'ın arḳasın ve yüzün görmek almanın ḥüccetidir. Vāḳı'ā ḡarīb mişāldir te'emmül olunsa şulehā-yı 'ibāda vāḳı' olan belıyyāt-ı tākāt-güdāzdan altını üstüne götürmek degil 'anāşır-ı erba'asın tefrīka bedel mu'āmeleler zuhūr eder. Şām-ı şerīfde bir gece kibār-ı şūfiyeden birkaçı telāmiz ve muḥiblerden mürekkeb bağçelerin birinde mehtāb şafāsı eder iken zāhirde re's-i meclisimiz bulunan 'Azīz buyurdu ki her birimiz bu dār-i fenāda ifşāy-ı merāmı ne olduğın bi'l-muṭābaḳa taḳrīrden soñra cümlesiniñ ḥuşūluna bir fātiḥa kırā'at olunsun ümīddir ki Rabbü'l-'ālemin iḥsān eyleye ve fi'l-ḥaḳīka yegān yegān bulunan aḥbāb vedī'ayı zamīrlerin taḳrīr ederek nihāyet sādāt-ı kirāmdan beri ḳaldı ki evvel aña teklif olundu idi; lākin tevaḳḳuf edip soñraya ḳalmışdı ser-maḥfilimiz ḥitāb etdiler ki buyuruñ görelim siziñ maṭlabıñız nedir bir kere derūnī bir āh edip şöyle taḳrīr eyledi ki sulṭānım dūnyā cihetinden bu fakīriñ mülebbes ü me'kil ve münkiḥde cümleden a'lā vechle teneffür edinceye dek müsā'adeyi ḳadarla vāḳı' oldu şimdi derūnda cevelān eden ḳable'l-intiḳāl maḥabbetü'llāhdan dimāğ-ı cāna bir çaşniden ḡayrı ārzūm yoḳdur deyip gözlerinden ḳatarāt-ı sirişk tebādüre şürü' edince meclise bir 'azīm heybet el verdi ki kimseniñ nuṭḳa mecāli ḳalmadı; soñra ser-i meclisimiziñ bey'at şeyḫi buyurdu ki yā fülān bu etdiğiniñ ārzūnuñ şāhibine belıyyāt ve imtaḥānāt yağmur gibi yağar. Ḥavfım budur ki tahammül edemezsin. Cevāb verdi ki ben cümle mütevaḳḳı' olan ḥuşūşlara āmāde'im ve bilirim ki [253a] bād-ı havā vermezler deyince fātiḥa dediler ve o seyyediñ dūnyā ciheti ma'mūr dört dāne erkek evlādı var idi ki büyükləri on altı yaşında ḥüs-n-i zāhir ve ma'rifet-i bāhirleri her biriniñ ḥaddından efzün bi-emri'llāh-ı te'ālā elli altı tã'uni evvel o seyyediñ ḥānesinden zuhūr ve bir ayda dört oğlanı ve cemī'-ı 'ayāl ve ḥuddāmını sepürde-i defīneyi ḥāk edip bir kimse gözünden bir ḳatre yaş müşāhede edemedi; soñra nesāya iḥtiyācı cihetinden yine bir tezevvüc edip cāmi'-ı Emeviyeye mülāzemet üzere idi bilmem şimdi ḥālī nicedir? Kelām-ı Şā'ib'in mażmūnunda idi ki 'aşḳ iltifāt edecegi adamın altını üstüne getirir. Şübhe yoḳdur bu münāsebetle erbāb-ı belāya tesliyet zımnında taḳrīr eyledim; fā'ideden ḥālī degildir.

¹ Aşk istediği herkesi alt üst eder, bir ürünün arkası ve yüzünü görmek satın almak için delildir.

می برد فیض جواهر سرمه از کرد ملال / هر که چون آینه صائب در مقام حیرت است

11. Mī-bered feyż cevāhir-i sūrme ez-gerd-i melāl/ Her ke çün āyīn-i Şā'ib der-
maḳām-ı hayretest¹

Gerd-i melālden ü ğubār-ı kederden cevāhir sūrmesi feyżini alır her kim Şā'ib āyīne gibi maḳām-ı hayretde ise zīrā müteḥayyiriñ 'ālemine müzāhim eden shevāt-ı fāniye ve ta'alluḳāt-ı kevnıyedir. Bunlardan taḥlīş-i girībān edince āyīne gibi gözüne ḥākister döksek bā'īs-i celā olur.

GAZEL 137

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

دست بر هر چه فشاندم به رک جان آویخت / دامن از هر چه کشیدم به کریبان آویخت

1. Dest ber-herçi feşāndem be-reg-i cān āvīḥt/ Dāmen ez-herçi keşīdem be-girībān
āvīḥt²

Her neye el saçıp fedā etdi ise, cān damarına şarıldı Her neden dāmenimi çekdim ise yaḳama aşıldı. Murādı ma'lūfāt-ı 'ādiyeniñ şu'ūbet-i terkinde vāḳı'ī beyāndır. Bizler etvār-ı beşeriyeniñ üzerine kendi kinimiz ile bir miḳdār ālāyiş cem' ve ziyāde etmişizdir ki tadrīcī anları terk etmeye 'ömrümüz vefā etmez. Lāzime-i beşeriyet ḳanda ḳaldı ve belā budur ki def'aten yerini terk etsek cān damarına aşılır. berş ü afyon gibi ve ba'z [253b] eşḫāşa göre tütün ü ḳahve daḫi öyledir siyyemā cümleñiñ üzerine müste'nife olan enfiye tef'illeri ve ārāyede murād şu'ūbeti terklerini beyāndır.

دامن کرمروان شعله بی زنهارست / چون مرا خار غم عشق به دامان آویخت

2. Dāmen-i germ-revān şu'le-i bi-zinhārest/ Çün me'rā ḥār-ı ḡam-ı 'aşḳ be-dāmān
āvīḥt³

Germ-revlerin dāmeni amānsız şu'ledir. Benim etegime ḡam-ı 'aşḳıñ dikenini ne keyfiyetle asıldı. Murādı 'aşḳ-ı mecāzdan şikāyetdir. Zīrā ḥaḳīḳī böyle taḥḳīr olunmaz

¹ Sā'ib'in aynası gibi hayret makamında olan herkes, sūrme cevheri bıkkıntı tozundan feyż almaktadır.

² Her neye el attım canın damarına aşıldı, her neyden etek çektim yakama aşıldı.

³ Aşkın üzüntüsünün dikenini beni eteğe astığı için hızlı yürüyenlerin eteği amansız kıvılcımdır.

ya 'nī ben yanmış āteş gibi sülükumda gābe-i 'alā' ıķı sūzān edip gider iken hār-ı şūretinde olan ğam-ı 'aşķ-ı mecāzīñ dāmenime ta'alluķu maħall-i ta'accūbdür; Gūyā merħūm sebebin bilmez gibi şekvā eder ki maķāmīñ diķķatine zekī ṭab' olanlar vāķıf olmasınlar.

كفتم از وادی غفلت قدمی بردارم / کوهم از پای کرانخواب به دامن آویخت

3. Güflem ez-vādī-i ğaflet ķademī berdārem/ Kūhem ez-pāy-ı girān-ħ'āb be-dāmān āvīħt¹

Dedim vādī-i ğafletten bir ayak ķaldıram pāy-ı girān-ħ'ābdan ayağıma dađ aşıldı; ħarekete ķādīr olamadım. İnsān ṭā'ifesiniñ mevānī' u mu'īn' ṭarīķ-i ħaķda lā-yu'addu lā-yuħşā²dır ve bu ħuşūşda iħtiyārı kendine teslīm olunmuşdur. Sen daħi teslīm edip muğalaṭāt-ı vehmiye ile ṭarīķ-i ħaķdan çıķma ve bu ħuşūş teklīf-i lafzından bi'l-bidāhe zāhirdir ve Rabbi'l-'ālemīn-i 'alīm ü ħaķīmdir. Eger cebr eylese 'ibādetine cebr eder idi ve mā ħalaķtu'l-cinne ve'l-inse illā liya 'budūn³ demiş iken ve eger kendi ef'ālīñda ve müdāvemmet etdiđiñ ħişāl-i ħamīde ve zemīmiñde mütebaşşırāne nażar etsek 'ayne'l-yaķīn ma'lūmuñ olur ki ķaydından ħalāş olamadıđıñ ma'şiyet semere-i ışrārīñdır; zīrā her seyyi'eniñ bu dār-ı teklīfde kendine nisbet-i ađlālı vardır ki aña bizler ṭabī'at ıtlāķ ederiz. Ħattā beynimizde 'adem-i terkimize i'tizār zımnında nice edelim ṭabī'at-ı evvelmiş [254a] terki imkānda degil dedigimiz çoķdur. O ise lisān-ı şer'da vārid olan ṭab' ve ađlāldır ki ışrāra muķābil-i cezādır. Anıñķün aħlāķ-ı zemīmeniñ terki ve tebdīli şāħibine ħavārīķdan 'add olunur ve böyle mü'āħızāt-ı ilāhiyeyi idrāk etmeyenler ħaķīķat-ı kıyāmet ne olduğın bilmezler ve envā'-ı mevānī'-ı vüçüduyla icrā edip terk etmediđiñ ħasanātda şebātīñ kezālīk o müdāvemetiñ ve 'llezīme' htedēū zādehüm hüden⁴ ħazīnesinden imdād-ı ilāhīniñ şūretidir. Lākin bu fikirlere düşmek işimize yaramaz. Gūyā iħtimāldır ki bizleri mevt-i ṭabī'ī terk eder.

¹ Gaflet vadisinden bir adım atayım, dedim; Dağım ağır uykulu ayaktan eteklerine astı.

² Sınırsız

³ وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ : Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Kur'an, 51. Sure, 56. Ayet.

⁴ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى: Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır. Kur'an, 47. Sure, 17. Ayet.

رنج غربت نکشد هر که درین فصل بهار / قفس بلبل ما را به کستان آویخت

4. Renc-i ğurbet ne-keşed her ke der'in faşl-ı bahār/ Kafes-i bülbül-i mā-rā be-ğülistān āvīht¹

Her kim bu faşl-ı bahārda bizim bülbülümüzüñ kafesini gülistāna aşdı ise renc-i ğurbet çekmesin. Bülbülden murādı nefis-i nātıqadır. Kafesden murādı beden faşl-ı bahārdan murādı mebdā-i keşfdır. Güyā mürşid-i kāmile du'ā eder ki bizim nefis-i nātıqamız bülbülünüñ kafesi ki bedenimizdir. Gülistān-ı 'ālem-i ğayba aşıp bu kadar esrār u nikātı müşāhede ve nazm etmeye sebep oldu. Lākin bedenden ğaraż ta'vīlimize göre 'ālem-i bātına maḥşūş-ı bedendir. Rū'yāda maḥall-i āḥirde gördiğiñ beden gibi; zīrā nefsiñ tecerrüdi muḥāldır. Elbette murūr etdiği mevṫınların her birinde o mevṫına lāyık bir şüretde bulunur.

کشتی نوح درین بحر بود کام نهنگ / جان کسی برد که در دامن طوفان آویخت

5. Keşti-i Nūḥ der'in baḥr büved kām-ı neheng/ Cān-ı kesī burd ki der dāmen-i tūfān āvīht²

Nūḥ gemisi bu baḥr-ı vücūdda kām-ı nehedir ol kimse cānını selāmet götürdü ki tūfān dāmenine aşıldı; ya'nī bu deryā-yı vücūd-ı fānīde selāmet ü refāhiyetde olanlardan necāt bulmuş ğāyet nādirdir; belki mūcib-i selāmet yā tūfān-ı belā dāmeninde varṫadan varṫaya [254b] uğrayarak sāhil-i emn-ābāda vuşuldur. Yoқ bu müyesser olmaz ise ihtiyārī riyāzāt u mucahedāt nehenginiñ ağızında zāhiren ü bātinen her sā'atde mevṫi müşāhede ile evfā tekrār-ı 'ömr olmaқdır ve bu da'vāya şahid enbiyā vu evliyāniñ dār-ı dünyāda olan şüret-i ḥālleri kifāyet eder. Bir ādemiñ sem'ına ḥakemiyatdan bir şey' vāşıl olmasa bu mażmūn-ı şerīf kāfidir.

تا نظر بر لب میگون تو افتاد مرا / همچو اخگر به کباب دل سوزان آویخت

6. Tā naẓar ber-leb-ı meygūn-ı tū üftād me'rā/ Hem-çū aḥger be-kebāb-ı del-i sūzān āvīht³

¹ Bu bahar mevsiminde bizim bülbülümüzün kafesini gül bahçesinde asan herkes gurbet derdini çekmez.

² Nūḥ'un gemisi bu denizde balınaya avlanır. Fırtınanın eteğinde asılan canını kurtardı.

³ Benim gözüm senin şarap renkli dudağına takıldığında kor gibi yanan gönlün kebabına asıldı.

Benim nazarımla seniñ meygün olan dudagıña düşülden beri del-i sūzānım kebābına aḥger gibi aşıldı. Şā'irāne rengin teşbih eyledi; zīrā kebāba āteşin yapışıp aşılması çok vākī' olur. Lākin bu aḥgerin kebāb-ı ḳalbden infişalı müşkildir.

با ادب باش که از دیده صاحب نظران / عشق در هر کذر آیینه رخشان آویخت

7. Bā-edeb bāş ki ez-dīde-i pākān Şā'ib/ 'Aşq der-her güzer āyine-i raḥşān āvīht

Harekāt u sekenātında ey Şā'ib edebe mülāzım ol ki 'aşq her reh-güzerde dīde-i pākāndan āyine-i raḥşān aşdı. Cümle ef'ālının fi'l-ḥāl o āyinelere muntabı' olup rüsvā-yı meclis-i pākān olursun. Murādı ricālū'llāhının devā'ir-i kübrāda bulunanları aḳtār-ı vüçüdda ittihād-ı başar u başiretle birer mir'āt-ı 'ālem nemālardır ki 'ulviyāt u süfliyāt ve ma'ḳulāt u maḥsūsāt anlarda intibā' edip herkesin ḥāline münāsib imdād ve istiğfār ile i'ānet ederler. Bu tātife-i ḳudsiyeye işaretdir. Ḳaldı ki beyne'n-nās ceyrānlarının yāḥūd maḥallesinin yāḥūd olduğu şehir ḥalkının ve ednāsı kendi etbā' u aḥbābın ḥvāline muḳtālı' olanları çok gördük. Lākin teba'iyetle maḳāmlarına vāşıl olmadığımızdan böylece ağız kavāflığına tenezzül eylediñ [255a] *Ḥasbune'llāhu ve ni'me'l-vekīl*¹

GAZEL 138

Fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

ریخت دندان و هوای می و پیمانہ بجاست / مهره برچیده شد و بازی طفلانہ بجاست

1. Riḳt dendān u havā-yı mey ü mey-ḥāne be-cāst/ Mühre ber-çide şüd ü bāzī-i ḫıflāne be-cāst

Diş döküldü ve mey u meyhānenin havāsı yerindedir. Mühre düşürülmüş oldu ve bāzī-i ḫıflāne yerindedir. Güyā tavla tahtasında mühreler olmasa da eḫfāl-ı mühresiz tahta ile oynadıkları gibi bizim de dişlerimiz gitdi lākin şüret-i lehv ü lu'bumuz eḫfāl gibi bākīdir dese gerek.

¹ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ: Allah bize yeter, O ne güzel vakildir. Kur'n, 3. Sure, 173. Ayet.

دل سیاه است اکر کشت بناکوش سفید / پا اکر نیست بجا لغزش مستانه بجاست

2. Dil siyāhest eger gešt bināgūš sefīd/ pā eger nīst be-cā lağziş-i mestāne be-cāst

Bibāgūş sefīd ise gōñül siyāhdır. Ayak eger maḥallinde degil ise lağziş-i mestāne maḥallindedir; ya'nī bināgūş şūrete müte'allik olan maḥaldır. Ef'ālımıza ve riyākārlıgımıza müşākeleten beyaz oldu ammā kalb ki maḫām-ı şıdk u ihlāşdır. Zūlām-ı beşeriyetle munzam ve ayağımız ki şūret-i cismimiziñ reftārına altdır, yerinde güzel yürür; lākin ma'nevī ḫadem maḫāmında olan ef'ālımızda mestāne sırçamaz, kemālinedir. Gūyā istikāmet-i şūretimizde mevcūd ve ma'nāmızda mefkūddur demek ister.

خارخاری به دل از عمر سبکرو مانده است / ممت خار و خسی از سیل به ویرانه بجاست

3. Ḥārḫārī be-dil ez 'ömr-i sebük-rev mānde est/ Müşt-i ḫār u ḫasī ez-seyl be-

vīrāne be-cāst

Çabük yürüyüşlü 'ömrden bir ğam u ğuşşa gōñülde ḫalmışdır. Seylden vīrānede bir çerçöp kalmışdır. Ya'nī bu gūne 'ömrümüz sur'atla bād-ı havāya gitmeden 'ömrümüze ḫayf oldu. Ber-kesb-i sermāye-i beḫā edemediñ demeden ğayrı kārımız yokdur ve bu cümlemiziñ şūret-i ḫāldır.

نسبت شوق به هجران و وصال است یکی / رفت ایام کل و شورش دیوانه بجاست

4. Nisbet-i şevḫ be-hicrān-ı vişālest yekī/ Reft eyyām gül ü şūriş-i dīvāne be-cāst

Hicrān ve vişāle şevḫiñ nisbeti birdir tenāḫuş u tezāyüd ḫabūl etmez maḫlall-i 'ibredir ki faşl-ı gül ki maḫzen-i sevdādır. Kendi ve dīvāneniñ [255b] şūrişi yerindedir. Bu şevḫiñ kemālini beyāndır.

کر چه در خواب کران عمر سر آمد صائب / همچنان رغبت شیرینی افسانه بجاست

5. Gerçi der-ḫāb-ı girān 'ömr ser-āmed Şā'ib/ Hemçinān rağbet-i şīrīnī-i efsāne

be-cāst

Ey Şā'ib, egerçi ḫāb-ı girānda ve ğaflet-i bī-kerānda 'ömr başa geldi ise de yine cālīb ğaflet olan efsāneniñ rağbet-i şīrīnī yerindedir. Ya'nī ma'nāda meşel gibi olan

‘alā’iḳ-1 dūnyeviye ‘ömrümüzü hebāya vermiş iken ve bākī kılan ‘ömr te’essüfe vefā edemeyeceğin bilir iken yine dūnyāya raġbetimiz ve bir ‘ömrümüz daḫi olsa anı daḫi havā ve hevesle şarfa niyetimiz yerindedir. Belā budur ki belāyı bilir düşer ādem.

GAZEL 139

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

کارم شب وصال به پاس نظر گذشت / فصل بهار من به ته بال و پر گذشت

1. Kārem şeb-i vişāl be-pās-1 nazar güzeşt/ Faşl-1 bahār-1 men be-teh-i bāl ü per güzeşt

Vuşlat gecesinde benim işim nazar hıfzıyla geçdi. Benim faşl-1 bahāрім per ü bāl altında geçti. Ya ‘nī gülşen-i cemāle te’eddüb edip nazar etmeyince köhne kārım olan ‘ālem-i başirete mürāca‘atla ḳanā‘at eyledim. ¹

تا همچو شمع پای نهادم درین بساط / عمرم به کریه شب و آه سحر گذشت

2. Tā-hem-çü şem‘ pāy nehādem der’in besāt/ ‘Ömrem be-girye-i şeb ü āh-1 seher güzeşt

Mūm gibi bu besāta ayak ḳoyaldan beri benim ‘ömrüm gece ağlaması ve seher ehliyle geçdi. Şem‘iñ ḫāli budur. Tūl-i şebde etrāfından gözyaşı şüreta eksik degildir ve seherde soyundururlar bir zamān āh şüretinde tüter yatır.

دل را دست دار که موج سبک عنان / با کشتی شکسته ز بحر خطر گذشت

3. Dil-rā dūrüst dār ki mevc-i sebük ‘inān/ Bā-keştī-i şikeste ze-baḫr-1 ḫaṭar güzeşt

¹ nazar hıfzıyla geçdi. Benim faşl-1 bahāрім per ü bāl altında geçti. Ya ‘nī gülşen-i cemāle te’eddüb edip nazar etmeyince köhne kārım olan ‘ālem-i başirete mürāca‘atla ḳanā‘at eyledim S: nazarımı hıfz ile geçdi, benim faşl-1 bahāрім sāyır-1 faşllar gibi bāl u per taḫtında şarf oldu; ya ‘nī kemāl tā-dīden yine köhne kārım olan mu‘āmele-i başiretle uğraşdım T

Sen gönülünü dürüst ü muhkem tut ki mevc-i sebük- 'inān kırılmış gemi ile baħr-ı ĥařardan geċdi. Ya'nī mevcin Şüreti pāre pāre olmuş görünüyor iken yüz biñ ĥařardan geċip sāhile vāşıl oluruz; zīrā Őüretiñ perişanlığı ģalbin cem'iyeti olunca zarar etmez.

ای کاش صرف مشق جنون می شدی تمام / از زندگانی آنچه به کسب هنر گذشت

4. Ey kāş Şarf-ı meşċ-i cünün mī-şüdi tamām/ Ez-zindegānī ānċi be-kesb-ı hüner güzeş

Ne olaydı zindegāniden ol vaċtler ki kesb-ı hüner ile geċdi. [256a] meşċ-ı cünūna tamām Őarf olmuş olaydı te'emmül olursa cününün bī-ģayd u bī-'alāģadan ģayrı ma'nāsı yokdur. Siyyemā cünün-ı Őüfiye ki 'aģl-ı ma'āşin 'ademden kināyedir. Bir kimsenin 'ömrü bu Őüretde olsa bundan a'lā hüner taşavvur olunmaz ki kesb eyleye; zīrā bir sāde āyineye mālİK olur ki her Őey'in intibā'ına müsta'iddir ve her Őey'e ālyişden müberrā.

کر سر رود ز تیغ فنا سر نمی کشم / نتوان به تلخرویی بحر از کهر گذشت

5. Ger ser reved ze-tiġ-i fenā ser nemī-keşem/ Ne'tvān be-telĥ-rüy-i-i baħr ez-güher güzeş

Eger baş gider ise tiġ-i fenādan i'rāz etmem zīrā deryāniñ acı yüzlülüġü ile güherden geċmek mümkün degildir. İşāret eyledi ki ģarīċ-i fenā bir deryā-yı telĥ-rüdur ki selāmet müşkilcedir, lākin gevherden geċilmez ve merĥūmuñ zıkr etdiği fenā keşret-i mücāhedāt ve riyāzāt u 'ibādātla mevt-i ihtiyārī derecesinde sālikiñ kendi nefsine nisbet-i keşreti vahdete tebdil olmadan kināyedir ki beċā rütbesine naģl edip vücūd-ı ĥaģīċi ne olduġın derk eyler ve bu maģāmdan lā-mevcüd illa'llāh derler; lākin ĥalleriniñ iċtizāsıdır. O rütbeğe vāşıl olmayan bu ma'nāyı taşavvur edemez. Beyhüde mişāl tedārik edeyim ve mezāyāsına varayım yāĥūd ģā'illerini ĥařāya nisbet ve sebb ü la'n etmek sevdāsına düşenler a'lā şavtıyla ben cāhilim bu fende demeden ģayrı netice vermez *ed'dīne'n-naşihate*¹.

¹ Orjinali: إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ قَالُوا لِمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لِلَّهِ وَ لِرسُولِهِ وَ لِĤَابِيهِ وَ أَيْمَةِ الْمُسْلِمِينَ وَ الْمُسْلِمِينَ وَ عَامَّتِهِمْ. Metinde kullanılan kısmın anlamı *Din hayır istemektir*.

اشکم هزار مرحله از دل گذشته است / چون رهروی که گرم شد از راهبر گذشت

6. Eşkem hezār merhāle ez-dil gūzešte est/ Çün reh-revī ki germ şūd ez-rāhber gūzešt

Benim gözyaşım hezār merhāle gönülden geçmiştir. Bir sālİK gibi ki hārāret peydā edip mürşidini geçdi; zīrā gözyaşının gönül rehberi maķāmındadır. Murādı giryede mübālagadır ki esra‘-ı maḥlūkāt olan ḳalbi hezār merhāle geçmiştir.

نقصان نکرده است کسی از گذشتگی / وصل نبات یافت چو بید از ثمر گذشت

7. Noḳşān ne-kerde est kesī ez-gūzeştegi/ [256b] Vaşl-ı nebāt yāft çü peydā ez-semer gūzešt

Bir kimse geçmeden zarar etmemiştir maḥall-i ‘ibret budur ki sükūt ağacı semereden geçince nebāt şekerine vāşıl oldu. Ğālibā İnan’da nebāt-ı sükūt budāklarına ‘aḳd ederler. Meşeleden münfehim olan budur ve dünyāya müte‘allik eşyāda ehl-i tecrīde göre geçmeden a‘lā bā‘iş-i teraḳḳī olmaz.

صائب گرفت دامن عمر رمیده را / بر خاک هر که سایه آن سیمبر گذشت

8. Şā‘ib girift dāmen-i ‘ömr-i remīde-rā/ Ber-ḥāk her ke sāye-i ān sīm-ber gūzešt

Ey Şā‘ib ‘ömr-i remīdeniñ dāmenini ḫtudu. Her kimiñ türābı üzere ki o sīm-berinñ sāyesi geçdi; ya‘nī sāyesi ihyā‘-i mevti eden de kendi zātında olan feyz ḳıyāsdan ḥāricdir.

GAZEL 140

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

خاری بیخردان عزت اهل خرد است / صیقل سینه روشن کهران دست دست

1. Ḥārī-i bī-ḫiredān ‘izzet-i ehl-i ḫired est/ Şayḳal-i sīne-i rūşen güherān dest-i red est

‘Aḳlsızların zillet ta‘bir etdikleri ‘uḳalāniñ ‘izzetidir. Rūşen güherlerin sīnesiniñ şayḳalı dest-i reddir. Ya‘nī ḫalḳiñ ḳabül etmemesidir. Mışrā‘-ı evvelinñ işbātı bu yüzden olur ki sālİK hemcinsinden zillet gördükçe ḫazā‘in-i ‘izzet şāhibi Rabbi‘l-‘ālemīn’e

ķuvvet iķbāli müzdād olup bir sā‘at aķdem taķsil-i rızāsına sa‘y eder kezālik halk redd etdikçe her dem gūşāde olan dergāha żarūrī teveccūh ederek sīnesi mücellā olur.

پیش ازین خانه صیاد ز خاروخس بود / این زمان خرقة پشمین و کلاه نمدست

2. Pīş ez’īn hāne-i şayyād zi-hār u ḥas büved/ Īn zamān ḥırķa-ı peşmīn ü külāh-ı nemed est

Bundan aķdem hāne-i şayyād çör çöpden idi. Bu zamānda ḥırķa-ı peşmīn ile külāh-ı nemeddir. Ya‘nī ‘ādet-i şayyād kendini iḥfā etmek olduĝu sebebden hār u ḥasdan birer hāne tedārik ederler idi, ammā Őimdi bir ṫarafa şayyād zūhūr etdi ki yūkten ḥırķa u keçeden külāh giyip ‘ibādu’llāhīñ mālini şayd ederler. Fakīr bu ḥuşūşu ‘afv eder idim. Cānlarına ĝarīm olsun bu Őūrete i‘tibār edenlere [257a] yine şadaķa maķāmına kā‘im olur lākin belā budur ki müslümānları dinden çıkarıp evvelen namāzı terk etdirirler yāḥūd cumhūra muḥālif bir i‘tikād bid‘ata sevķ edip ebedü’l-ābād felāḥ olmamalarına sebep olurlar ve bu kendi cinsime sū’-i zān degildir. Bildigimiz ve gördüğümüz ḥuşūşlardandır.

در دل هر که حسد نیست غم دوزخ نیست / تخم آن آتش جانسوز شرار حسدست

3. Der dil-i her ke ḥased nīst ĝam-ı dūzaḥ nīst/ Tuḥm-ı ĩn āteş-i cān-sūz şerār-ı ḥased est

Her kimiñ ķalbinde ḥased yoķ ise cehennem ĝamı yoķdur. Zīrā bu āteş-i cān-sūzuñ tuḥmu şerār-ı ḥaseddir. Bu ḥased marazından sālīm ĝāyet nādirdir ve ‘ilācı daḥi imķanı olur ise de müşkildir ve bir kimse zatında bu ‘illeti görmez ise bilā Őübhe ehl-i sa‘adettendir.

ما ازین هستی ده روزه به جان آمده ایم / وای بر خضر که زندانی عمر ابدست

4. Mā ez’īn hestī-i deh rūze be-cān āmedeīm/ Vāy ber-Ḥızr ki zindānī-i ‘ōmr-i ebed est

Biz bu on günlük varlıķdan bīzār olmuşuzdur. Vāy Ḥızr ‘aleyhi’s-selāma ki ‘ōmr-i ebed zindānındadır. Bu Őekvā-ı ĝarīb herkesden şādir olmaz zīrā mebnāsı ķuvvet-i yaķīn ve i‘tikād-ı metīn üzeredir ki mevte ārzūnuñ ‘alā‘imindedir. Yoķsa mevte dā‘ir

şoḥbetden yāḥūd fülān vefāt etmiş denilse makedder olan kimselerden bu temennā muḥāl ender muḥāldır. Bi-ḥamdi'llāh-ı te'ālā şuleḥā şoḥbetlerinden istifāza etdigimiz envārīn bu ḥālet 'abd-i ḥaḳīrde eşreflerindendir ki mevt-i ḥātırā geldikçe bir şafā-yı rūḥānī ḥāşıl olup ekdār-ı vuhūmuñ āşārından bir şey' görünmez. Lākin refāhiyetle taḥşīli müşkildir. Bizim kendi kesbimiz degil belki maḥż-ı 'ināyet-i bāridir.

مرک را بیخبران دور ز خود می دانند / چار دیوار جسد در نظر من لحدست

5. Merg-rā bī-ḥaberān dūr zi-ḥūd mī-dānend/ Çār dīvār-ı beden der-nażar-ı men laḥd est

Bī-ḥaberler mevte kendilerden ba'īd bilirler. Benim nazarımda bedeniñ lafzen ü ma'niyen dört dīvārı mezārdır. Siyyemā şāḥibi daḥi ehl-i ḡafletden ola hemān bir mezār taşı [257b] eksikdir. Anıñçün sābıkan taḥrīr olundu ki kıyāmetiñ vuḳū'unda iştibāḥ edenler ḥālā rūḥī bedende ḥaşr olmuş. Farz etseler ki bundan evvel 'adem daḥi geçmiş idi. 'Ayne'l-yaḳīn maḥşeri mu'āyene ederler. Qaldı ki bu hey'ete vaż' eden 'alim ü ḥakīm bir kerre daḥi ta'mīr etmeye bi'l-bidāhe ḳādirdir zīrā kendi ḳudretiñe kıyās etsek ikinci 'ameli evveliñden a'lā edersin ve bu zıkr olunan keyfiyet 'amā-yı başirete mübtelā olanlara 'aşā-yı ma'nevīdir ve illā erbāb-ı başiret cesedin arz-ı maḥşer ve dīvān-ı mālīk-i yevmü'ddīn ḳurulmuş. Herkes ḥayr u şerr-i a'mālıyla mücāzāt olunup şimdiden ḥalkıñ kimi cennetde ve kimi cehennemde olduğın görürler ve bilirler ve bu ḥuşuş esrārdan degildir. Eger taṭvīl-i ḥavfı olmasa kendi nefsimde taḥḳīḳ etdigim keyfiyetleri mebdē'-i bülūğumden cevāne dek taḥrīr edip her ne keyfiyet vāḳı' oldu ise cezā-yı 'amelim olduğın ve Rabbi'l-'ālemīn mişḳāl zerre zulm etmeyip belki seyyiātımdan ekşeriyeti 'afv ve aḳallī ile mü'aḥaza ve anda daḥi luṭf etdi ki cümleñiñ ma'lūmu olur idi ve zan olmasın ki bu zıkr olunan ḥālet-i 'aḳli ve yāḥūd farz tarīḳiyle etmiş olam ḥāşā belki cümlesi edille-i şer'ıye ve işārāt-ı ḳaṭ'ıye olduktan şoñra vücūd daḥi taşdıḳ etmişdir. Aḥmaḳıñ biri cehl ile i'tirāz edip ḥaṭāya düşmesin diyü tenbīh olundu.

نیست در عالم ایجاد به جز تیغ زبان / بیکناهی که سزاوار به حبس ابدست

6. Nīst der-'alem-i icād be-cüz tiğ-i zebān/ Bī-günāhī ki sezāvār be-ḥabs-ı ebed est

‘Alem-i icādda tīğ-i lisāndan ğayrı bir bī-günāh yokdur ki ḥabs-ı ebede lāyık ola ḥattā eger cehenneme duḥūl edenler istinṭāḳ olunsa yüzde doḡsan doḡuzu lisāni sebebiyle dāḥil olmuş bulunur ve ḥadīṣ-i ṣerīfde bir kimse iki dudağıñ arasıyla [258a] iki bacağıñ arasına kefil olur ise ben cennete duḥūluna kefil olurum mefhūmu varid olmuşdur ve bundan ağreb ba‘z kibār-ı şūfiye buyurdular ki bir münāfiḳ şūret-i islāmını ḥıfz edip lisānına āṣār-ı nifāḳdan bir şey’ getirmese āḥiretde şūret-i islām şifā‘at edip cennete dāḥil olur diyü faḳır bu ma‘nāyı bir zamān istib‘ād eyledim soñra Kur‘ān-ı kerīm tilāvet eder iken sūre-i Tevbe’de nazār etdim ki Rabbi’l-‘ālemīn münāfiḳına etdiği va‘idlerin cümlesi ḳavl üzere mebnī olunmuş *ve minhūm men yaḳūlu*¹ naşşı ḳatı çok tekerrür eder bildim ki maḥall-i aḫzı bu sūreden olmaḳ üzeredir ve bu siyāḳ üzere evliyāu’llāhıñ kelāmı elbette āyāt-ı kerīmeye ve eḥādīṣ-i ṣaḥīḥaya istinād edip fehmi cedīd olduğuna ekşer-i nās ḳabūl etmezler.

به دل پاک نظر کن نه به دستار سفید / سطحیان را نظر از بحر کوهر بر زبدهست

7. Be-del-i pāk nazār kūn ne destār-ı sefīd/ Saḥīyān-rā nazār ez-baḥr-ı güher berzebedest

Pāk olan ḳalbe nazār eyle beyāz şarıḡa baḳma. Şaḥī ve zāhir görecekeriñ güher deryāsından nazārları köpügedir ya‘nī ḥalḳıñ zāhirinde bulunan eṭvār-ı perişānī ta‘bīb etmeyip şafvet-i ḳulūba mālīklerin ṭalebinde ve ḥıdmetinde ol müstefīd olasın insān ḳalbledir; esbāb u ihtişāmıla degil.

نیست در عالم ایجاد به جز تیغ زبان / چشم کوتاه نظران پرده نشین رمد است

8. Nīst der-çeşme-i ḥūrşīd ğubārī Şā‘ib/ Çeşm-i küteh nazārān perde-nişīn-i remed est

Ey Şā‘ib çeşme-i ḥūrşīdde ğubār ve bir māni‘ rū‘yet yokdur. Lākin küteh-nazārlarıñ gözleri remed perdesindedir. Bu ecelden māni‘ī ḳafeslerinde göremeyip āftāb-ı ‘ālem-tāba nisbet ederler. Murādı ḥūrşīd-i āsmāya nigāh ve te‘emmül edemeyenlerin ‘illetin beyāndır.

1 وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: Onlardan diyen de vardır.. . Kur’an, 9. Sure, 49. Ayet.

GAZEL 141

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

آسودگی به کنج قناعت نشستن است / سیر بهشت در کره چشم بستن است

1. Āsūdegī be-künc-i ḵanā'at nişesten est/ Seyr-i bihişt der-girih-i çeşm besten est

Raḫatlık ḵanā'at gūşesinde oturmağdır cenneti seyr ü temāşā etmek [258b] göz bağlamaniñ 'uḵdesindedir. Evvelā dünyādan bir ednā rütbe ma'îşete ḵanā'at edip bir ḥanede 'uzlet eden kimse sā'ir-i ḥalḵa nisbet rāḫat olacağına şübhe yoḵdur zīrā bu ḥāleti bir ādeme beyhūde vermezler ve seyr-i bihişt mā-sivādan iğmāz-ı 'ayn etmesinde olduğı meşelen bir ādemiñ gözleri a'mā olsa başiretiñ kuvveti başiretine 'avdet edip a'māniñ ferāsetinde ḍarb-ı meşel ederler. Eger bir sālik mā-sivādan a'mā olsa aniñ esrār-ı ilāhiyeden görmeyecegi yoḵdur lākin böyle ādemi görmek müşkindir.

طفلی است راه خانه خود کرده است کم / هر ناقصی که در صدد عیب جستن است

2. Tıflest ü rāh-ı ḥāne-i ḥod kerde est güm/ Her nāḵışi ki der-şadad-ı 'ayb cüsten

est

Tıfıdır ve kendi ḥānesiniñ ṭarīḵin gā'ib etmişdir. Her bir nāḵış ki 'ayb aramak şadadındadır; zīrā bāliḡ nazarlar kendi ḥāne-i cisminde olan 'uyūbların ve noḵşānların tekmiñli ḵaydında olup ḡayrılarda gördüğü 'aybı kendi nefsinde görmüş ḵadar o 'ayba bi'l-ḵuvve isti'dādı yüzünden infi'āl ve istiḡfāra sa'y eder.

کفاره شراب خوریهای بی حساب / هشیار در میانه مستان نشستن است

3. Keffāre-i şarāb-ḥūrihā-yi bī-ḥisāb/ Hüşyār der-miyāne-i mestān nişesten est

Bī-ḥisāb şarāb-ḥūrluḡüñ keffāresi ser-ḥoşlar arasında 'āḵıl oturmağdır, ya'nī bir zamān ma'āşiden şūrb-ı ḥamra mübtelā iken bī-'ināyetü'llāh-ı te'ālā terk eylese aniñ keffāresi oldur ki şūrb-ı ḥamra mübtelālar beyninde bulunduğ da 'āḵılāne oturup ben bunlardan efḍalım ve aşlahım diyü meyḥne-i kibr ü 'ucba girip kendini bu bāde-i bī-reng ile mest eylemeye ve her ma'şiyetde edeb budur. Ḵaldı ki nehy-i münkeriñ şūrūtu vardır

ehli olmayana bir edeb lāzımdır; *ve ezā merrū bi'l-lağve merrū kiremen*¹ naşş-ı kerîmine bu maẓmūn-ı laṭîf ile işāret eyledi.

شوخی به این کمال نبوده است هیچ گاه / خال تو چون سپند در انداز جستن است

4. Şūhī be-īn kemāl [259a] ne-būdest hīçgāh/ Hāl-i tū çün sipend der-endāz cūsten est

Bu kemālda şūhluḡ ve çābük hīç bir vaḡtde olmamışdır. Seniñ hāliñ sipend gibi şahramak ḡaydındadır, gūyā ḡumret-i ruḡsārī āteş-i taḡayyül etmişdir.

ماهی به شکر بحر سراپا زبان شده است / غافل که حد شکر لب از شکر بستن است

5. Māhī be-şūkr-i baḡr serāpā zebān şūde est/ Ġāfil ki ḡadd-ı şūkr-i leb ez-şūkr besten est

Balıḡ deryāniñ şūkrine mübālaḡa ḡaşdıyla başdan ayaḡa lisān olmuşdur ya'nī zebān-ı şūretine girmişdir. Ġāfildir ki şūkrüñ ḡaddı şūkrden lisānını baḡlamaḡdır. *Lā uḡşī senāen 'aleyke*² mefhūmuna işāretdir ki ni'am-ı perverdegāri bildikden soñra 'aczdān a'lā şūkr olmaz.

غافل مشو ز مرک که در چشم اهل هوش / موی سفید رشته به انکشت بستن است

6. Ġāfil meşū zi-merḡ ki der çeşm-i ehl-i hūş/ Mū-yı sefīd rişte ber-engüşt besten est

Mevtden ḡāfil olma ki ehl-i ferāsetiñ gözünde beyāz ḡıl parmaḡa iplik baḡlamaḡdır. Bir fi'li ferāmūş etmek için 'ādetdir. Parmaḡa iplik baḡlarlar gūyā cānib-i ḡaybdan beyāz ḡıl ya'nī saçıñ aḡırması mevti ferāmūş etme diyü engüşt-i ḡayāle bu ipliḡi rabṡ ederler demekdir.

بستن به گوشه دل عشاق، خویش را / دامان خود به شهپر جبریل بستن است

¹ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا : Faydasız boş bir şeyle ḡarşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir. Kur'an, 25. Sure, 72. Ayet.

² لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ : Senin için sıfatları sayamam. Hz. Muhammed'in bir hadisidir.

7. Besten be-gūşe-i dil ‘uşşāk-ı h̄iṣ-rā/ Dāmān-ı ḥod be-şehper-i Cibrīl besten est
 ‘Uşşāk-ı ilāhiyeniñ gūşe-i ḳalbine kendini bağlamḳ dāmenini ‘ālem-i ḳudsa sur‘at-ı
 1 iṣālda şeh-per-i Cibrīl’e rabṭ etmektedir. Murādı bu mefhūmdan ḥurde-i ṭaraf-ı ilāhiyeniñ
 birine işaretdir ki ba‘z mürīd ezkiyādan bulunup şeyḥinden telakḳı etdi ki esmā u evrāda
 mehmā emken iştigāl eṣnāsında cell-i himmetin mürşidiniñ ḳalbine duḥūl ve merātib-i
 maḥabbetine vuşūla sa‘y edip bu ḥāleti mūcib-i ḥidemāt-ı şākḳalarda bezl-i vücūd eder
 tā-şeyḥiniñ kendine maḥabbeti ḥāşıl oluncaya dek ve mevlā-yı müte‘āl evliyāsınıñ
 ḳalbinde kendiden ḡayrısınıñ maḥabbeti istemez. Hemān az müdette velīniñ o mürīd
 ḥaḳḳında himmeti her ne ise iḥsān edip [259b] bir iki sene zarfında otuz yıllık mürīdlerin
 üzerine taḳaddüm eder ve bu sebebden ṭurūḳ-ı ilāhiyede soḥbetden eşrefi yoḳdur
 maḥabbet ve tanzīm şartıyla ki şadr-ı evvelde ḥazret-i Şadiḳ-ı ekber rażiyü’llāh ‘anhu
 ḥazretleriniñ şūret-i ḥāl bā-kemālleridir. Bu ḥuşūşda tezkire-i evliyā muṭāla‘a edenler
 ‘acīb u ḡarīb vāḳı‘ olmuş esrāra vāḳıf olurlar ki sırrı budur.

صائب به زیر چرخ فکندن بساط عیش / در رهگذار سیل فراغت نشستن است

8. Şā’ib be-zīr-i çarḥ fekenden besāt-ı ‘ayş/ Der-rehgüzār-ı seyl-i ferāḡat nişesten
 est

Ey Şā’ib çarḥıñ altında besāt-ı ‘ayş bırakıp muḳīm-i şūretinde olmaḳ muḥātarada
 seylıñ yolunda ferāḡat oturmaḳdır. Ya’nī zīr-i felek seyl-i eceliñ rehğüzārıdır ki o kendin
 savaşmaḳ muḥāldir ve bi’z-zarūr ve birkaç gün tevakkuf olunduḡu o seyle münāsib
 tedārik ḳaydında olmaḳ içündür.

GAZEL 142

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

در کاروان ما جرس قال و قيل نیست / در عالم مشاهده راه دلیل نیست

1. Der-kārvān-ı mā ceres ḳāl u ḳil nīst/ Der-‘ālem-i muşāhede rāh-ı delīl nīst

Bizim kārvānımızda ceres ḳāl u ḳil yoḳdur. Müşāhede ‘āleminde rāh-ı delīl
 yoḳdur. Zīrā ḳāl u ḳil ve istidrāk edille ve iḥtiyāc-ı delīl bir ma’nāniñ taḥaḳḳuḳ u şübūtu
 içündür ve bu ṭā’ife-i celīleniñ vāḳı‘ olan ḳāl u ḳilleri menāfi‘-i iḥtişāşiyelerin kendi

nefslerine hāş etmek bir vechle cibillet-i kerîmeleriñ rızā dādesi olmadığından sā'ir eḥvān-ı mü'minînden tarîklerine sülûk etmeyenlere tuhfe ve yâdigâr ve sermāye-i dârü'l-ḳarâr olmak için kitablarına şebt ü tahrîr ederler. Qaldı ki merâmların fehm etmeyip sebb u la'n ve tekfîr edenlerden daḥi hem zimmetlerin ibrâ ve hem ḥaḳlarında istiğfâr ederler ve ba'z kibâra daḥl ü ta'arruz muḳâbilinde mu'âḥaza olunanlar yâ gayret-i Allâh'dan neş'et ve yâḥûd ta'n etdiği kimse erbâb-ı ḥâlden bulunup ve henüz rütbe-i kemâle erişmezden evvel izḥâr-ı 'adâvet edenlere [260a] şatvât-ı bâḫıniyeleri el-'ayâzü bil'llâh-ı te'âlâ imânların selb etmek 'indlerinde bir şey' degildir. Zîrâ muḳtezâ-yı ḥâllerinden taḥallûf imkânda degildir ve bu rütbelerde ta'sîr-i himmetleri vâḳı'dır ve inkârı hemân o ḥâletleri cehlden gayrı bir şey'e istinâd etmez ammâ kûmellîniñ 'indinde mazlûmen ḳatıl olunmaḳ ziyâfet-i kâmile maḳâmına ḳâ'im olur ve sebebi budur ki bir âdemiñ rütbesi 'âlî olduḳça himmetine fûtûr gelir. Sâ'ir-i 'avâm-ı nâsdan farkı gâyet güç olur. Eger taşdik olunmaz ise enbiyâ 'aleyhimü's-şalavât ve's-selâmiñ ümmetleriyle olan mu'âmelât-ı cân-güdâzlarından a'lâ bürhân olmaz.

بگریز در خدا ز کرانان که کعبه را / اندیشه از تسلط اصحاب فیل نیست

2. Bügriz der-Ḥudâ zi-girânân ki ka'be-râ/ Endîse ez-tasalluḫ-ı aşḥâb-ı fîl nîst

Şuḳalâdan Allâh'a ḳaç ve isti'âze eyle ki şerrinden emîn olasın zîrâ maḥall-i 'ibret budur ki ka'beniñ aşḥâb-ı fîl tasalluḫundan fikri yoḳdur. Hezâr âferîn böyle bir şâ'ir-i çâbüḳ edâya ki fi'l-ḥâl girânân ta'birine fîli sevḳ eyledi. Lâkin hüner bunda ki bu âdemiñ nazmınıñ muḳtezâsı bülbülden laḫîf görünür.

عیبى به عیب خود نرسیدن نمى رسد / کر ثقل خود ثقیل بداند ثقیل نیست

3. 'Aybî be-'ayb-ı ḥod ne-resîden nemi-resed/ Ger şaḳl-i ḥod şaḳîl be-dâned şaḳîl nîst.

Bir 'ayb kendi 'aybına muḫtâlî' olmamaya erişmez. Eger şaḳîl kendi şaḳletini bilse şaḳîl degildir zîrâ i'tizâr eder yâḥûd şaḳletini ḥalka taḥmîl etmez yâḥûd ḫaleb olunmayan maḥalle gitmez ve Şâ'ib'in bu beytinde üç şaḳl-i lafzı bulunup yine nâzik ü ḫafîf görünmesi delâlet eder ki vezne gelen şaḳîl maḳbûldır.

چرخ کی بود دشمن فرعونیان بود / ورنه کلیم را خطر از رود نیل نیست

4. Çarḥ-ı kebūd düşmen-i fir'avniyān būd/ Verne Kelīm-rā ḥaṭar ez-rūd-ı Nīl nīst

Kebūd olan çarḥ-ı fir'avnilerin düşmenidir yoksa Kelimiñ rūd-ı Nīl'den ḥavfi yokdur ya'nī felek Mūsā 'aleyhi's-selāma nisbet-i emri ile cārī ve ḥükmüne mütemeşşildir. Nīl ırmağı gibi gūyā nümāyişde [260b] hem-reng olduğün böyle ta'bīr eyledi ve beytiñ cem'iyet tenāsübi sihr maḳülesindendir.

کردون سیاه کاسه ز طبع خسیس توست / هر جا طمع وجود ندارد بخیل نیست

5. Gerdün-ı siyāh kāse zi-ṭab'-ı ḥasīs-i tost/ Hercā ṭama'-ı vüçüd ne-dāred baḥīl

nīst

Felek-i siyāh kāse ve mümsik olduğu seniñ ḥasīs olan ṭab'ındandır zīrā ṭama' her ne maḥalde bulunmaz ise baḥīl yokdur. Bu mażmūn daḥi ğarībdir ya'nī fi'l-ḥakīka eger ṭama' olmasa kimse baḥīli bilmez idi ve her kim bir ādemi ḥıssitle dem eder ise kendi nefsine ṭama' ile ṭa'n etmiş olur.

در کوش عارفی که بود هوش پرده دار / یک برک بی صدای پر جبرئیل نیست

6. Der-gūş-ı 'arifī ki būd hūş perde dār/ Yek berg-i bī-şadāy per-i Cebra'il nīst

Bir 'arifīñ kuluğunda ki 'aql perde-dār ola bir yaprağ Cibrīl'īñ ḳanadı şadāsından ḥālī degildir. Böyle ḳuluğ ğāyet nādirdir ki cemādātadan ma'ānī idrāk etmeden kināyedir ve her kim fehm ederse Rabū'l-'ālemīnden o kimseye vaḥydır, ilhām ma'nāsına Şā'ibiñ ğarażı budur; zīrā Cebra'il 'aleyhi's-selām vaḥya müvekkildir ve yeşil zebercedden cenāhı olmağ münāsebetiyle şadāyı berge taḥşiş eyledi yoksa eczā-yı kā'inātda söylemez yokdur lākin iş fehm etmede.

صائب خموش چون نشود پیش اهل حال / آنجا مجال دم زدن جبرئیل نیست

7. Şā'ib ḥamūş çün ne-şevēd pīş-i ehl-i ḥağ/ K'āncā mecāl-i dem zeden-i Cebra'il

nīst

Şā'ib ne gūne ehl-i ḥağ 'indinde sükūt etmesin ki o maḳāmda Cebra'il'īñ nefes uracağ meydānı yokdur. Murādı *lī ma'a'llāhi vaḳtun lā-yasa'unī fihi melekün*

*muḳarrebun ve lā nebiyyūn mürsel*¹ mefhūm-ı şerīfine işāretidir ki kemāl-i teba‘iyetle şerī‘at-ı ğarrāya sālİK olanlara daĥi hıssa virāset muḳaḳḳadır ve hem işāret etdi ki ehl-i ḥaḳḳıñ istifrākı ḥāletidir ki kendinden ḥaberi yoḳdur. Ğayr-ı mefhūmu ḳanda ḳaldı.

GAZEL 143

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

آفاق روشن و مه تابان پدید نیست / پر شور عالمی و نمکدان پدید نیست

1. Āfāḳ-ı rüšen u meh-i tābān pedīd nīst/ Pür-şūr ‘ālemī vü nemekdān pedīd nīst

Āfāḳ-ı rüşendir ve mäh-ı tābān zāhir degildir. ‘Āleme [261a] mensüb olanlar pür-şürdür ve nemekdān āşikārā degildir. Bundan murādı āfāḳda vāḳı‘ olan ef‘āl-i kevniye ‘ālem-i ḥissden olmayan esmā’-i ḥüsnāniñ āşār-ı mütemeyyizesidir ki bu temeyyüz nūr-i isminiñ tecelliyātındandır. Mäh-ı tābān zāhir degildir dedi ki bu ism-i şerīfe işāretidir ve keşret-i cemāli müstelzim olduĥu cihetden ehl-i ‘ālem-i pür-şürdür; ya‘nī bir ḥālet-i ‘aşḳiyye mütelebbsdır. Lākin bu melāḥatıñ ma‘deni maḥsūs degildir. Dedi bu vech-i muḳarrer fehmi olunduĥdan şoñra nüfūs-ı maḥcūba mäh-ı tābāndan ğaraż ḥurşid-i ḥaḳḳatıñ aḥlāḳıyla müteḥallıḳ insān-ı kāmil ve şāhib-i vaḳt olduĥın taḳrīb ederler. *Ennī cā‘ilün fı‘l-arzı ḥalāfe*² naşş-ı kerīmeniñ muḳteżāsı üzere ‘aşırında Ādem ‘aleyhi’s-selām maḳāmında olup cemī‘-ı maḥlūkāt anıñ furū‘-ı ḥükmiyesi ve muḥāt-ı dā‘ire-i ‘ilmiyesidirler. bi-‘aynihi esmāda etdigimiz taḳrīr-i ḳutbu’l-aḳtābiñ ḥaḳḳında daĥi taḥalluḳ ve ittişāf-ı ḥayşiyetinden şādıḳdır ve bu ḳadarca izāḥa ricālu’llāh ḥaḳḳında kibār-ı şūfiyeniñ şer‘ ile mü’eyyid kitāblarında taşriḥ etdikleri bir ādemde cem‘ olsa o ādeme bu ḥuşūş-ı umūr yaḳīniyeden olacaĥına iştibāh yoḳdur. Lākin erbāb-ı zāhire teslīmi müşḳildir ve ma‘zūrladır.

هر برک سبز طوطی شیرین تکلمی است / کردی اگر چه از شکرستان پدید نیست

¹ لی مع الله وقت لا یسغنی فیہ ملک مغرب و لا نبی مرسل: Benim için Tanrı ile inzivada, ne yakın bir meleĥin ne de gönderilmiş bir peygamberin Tanrı ile konuşma ve etkileşimde bulunma kapasitesinin olmadığı özel bir zamandır. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² إني جاعل في الأرض خليفة: Ben yeryüzünde bir halife yaratacaĥım. Kur’an, 2. Sure, 30. Ayet.

2. Her berg-i sebz tütî-i şîrîn tekellümîst/ Gerdî egerçi ez-şekeristân pedîd nîst

Her yeşil yaprak bir şîrîn sözlü tütîdir. Egerçi şekeristândan bir ğubâr zâhir degil ise de i'tibâr cihetinden evvelâ bi'l-bidâhe benim bir şâni'im vardır. Şâniyen şüret-i nev'iyenin hıfzla o şâni' hakîmiñ şerîki yokdur der ve şâlişen bir nev'da elvân-ı muhtelifi üzere bulunması suyu vermeyeni bir iken o şâni' muhtârdır der ve râbi'an mizâcında bulunan havâşş-ı tıbbiye i'tibârıyla şâni'im hakîmdir der ve hâmisen hayât ve mevte [261b] meşâkil-i bahâr ve hazânı lisânıyla hâlikim Hayder der ve bu şuveri ve i'tibârı mezâyâ-yı şâdîka ile esmâ'-i hüsnânîñ cümlesin bit niyâtda ta'dâd etmek mümkün iken erbâb-ı bâtınıñ hakîkat cihetinden ve verâşet yüzünden vâkıf oldukları esrârîñ nihâyeti yokdur. Merhûm demek ister ki bu tütî mişâlinde olan yapraklara mâ bihi'l-kıyâm maşsûs degildir. Ancak tütî münâsebetiyle şükrü zîkr eyledi ya'nî bunlarda mü'essir ve müteşarrıf bâtın ismi hayşiyetinden olmağla başarıñ bu bâbda naşîbi şüret ü şikl ü şemâyildir ğayrı degildır.

در جوش و ذره، چشمه خورشید کم شده است / از موج نشنه چشمه حیوان پدید نیست

3. Der-mevc-hîz-i gül-i çemen-ârâ nihân şüde est/ Āb ez-hücüm-ı sünbül ü reyhân pedîd nîst

Gülüñ mevc kaldırmasında çemen bezici maşfî olmuşdur. Hücüm-ı sünbül ü reyhândan şu görünmez. İrsâl etdi ki meşeliñ beyânı budur ki şu bu 'âlemde hayy ism-i şerîfiniñ 'arşıdır ve bir cihetden dağı evvel ismine mazhardır ve te'emmül olursa cemî'-i mevcûdât-ı mantûk naşş-ı kerîm üzere şudan halk olunmuşdur. Lâkin bu dağı hâtırda olsun ki hayâtıñ derecâtı vardır ve zühürunda maşalle tâbi' olup maşalliñ isti'dâdı kadar zühür eder meşelâ nebâtâtda neşv ü nemâ cihetinden bulunan hayâtdan haşarât-ı 'arzıñ hayâtı azhardır ve nebâtâtda aşl-ı hayâtıñ vücûduna bir delîl dağı budur ki tã'ife-i efrenc hurde-bîn nâm-ı billûrdan bir 'aynek icâd etmişlerdir. Bir yeşil yaprağı kanğı tâze nebâtdan olur ise olsun iki pâre edip o hurde-bîn ile bakılsa varağdan kaç' olunan maşallerde yaralara düşen kırtlar gibi nice yüz biñ hayvânât-ı müteharrike müşâhede olunur; *fe-subhâne'l-'alîmü'l-hakîm*¹ merhûm maşmûn beytinde demek ister ki nebâtâtıñ hücûmunda aşl-ı mâ bihi'l-kıyâmları [262a] olan şu görünmediği gibi çemen-ârâ dağı

¹ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ: Her şeyi bilen, bilge olan Allah'tır. Orjinali: قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ. Kur'an: 2. Sure, 32. Ayet.

mevc-hız gülde bilâ-teşbih öylece karîb u mahfidir ve mişâl aña derler ki ednâ vechle münsebeti ola bu mümkündür ve cā'izdir mezmûm olan meşeldir ki mevlâ-yı müte'âl andan münezzeh olduğu cümle müslimîniñ eşref-i i'tikâdlarındandır. Aşl-ı murâdı *ve'llāhü bi-külle şey'in muh̄ḫā'*¹ ve'llāhü 'alā külli şey'in şehād'² mefhūmların 'uqūl-i kâşıraya takrîbdir yoksa kümmeliniñ müşâhede ta'bîr etdikleri esmâ u şifât cihetindendir zât cihetinden degildir.

پوشیده است سبزه بیکانه باغ را / جز بوی خوش اثر ز گلستان پدید نیست

4. Pūşide est sebze-i bigāne bāg-rā/ Cüz büy-ı hoş eşer zi-gülistān pedid nîst

Sebze-i bigāne bāgı setr etmişdir ya'nî bizim çeşmimizde bir rāyiḥa-ı tayyibeden gayrı gülistāndan eşer yokdur. Murâdı meşām-ı kûlûba vâşl olan revāyiḥ-ı tevḫiddir ki işâret eyledi ki mes'elede şu'ûbet taşavvurundan şikâyetdir. Siyyemâ eczâ-yı kâ'inâtıñ birbirine ihtiyâc ve ihtilâfı bir vechle cihet-i cāmi'a kabûl etmez lâkin fenâ ta'bîr etdikleri makâma vâşıl olanlar vaḫdet-i vücûda kâ'illerdur. Âhirlere delîl olmadığı kendülerin şehâdetleriyle şâbitdir ve hem ḥudûd-ı 'aқldan ḥâric bir ma'nâdır. *Lā yūkellifü'llāhü nefsen illâ vüs 'ahā'*³ bizlere *lā ilāhe ille'llāh Muhammed resūlu'llāh*⁴ kâfidir.

در جوش و ذره، چشمه خورشید کم شده است / از موج تشنه چشمه حیوان پدید نیست

5. Der-cüş-ı zerre çeşme-i hürşid güm şüde est/ Ez-cüş-ı teşne çeşme-i ḥayvân pedid nîst

Zerreniñ kaynamasından çeşme-i hürşid gâ'ib olmuşdur. Teşneleriñ cüşinden çeşme-i âb-ı ḥayât zâhir degildir ya'nî zerrât-ı kâ'inâtıñ keşretinden âftâb-ı ḥaқıḫat bizlere nisbet gayb olmuşdur. Hemân şu kadar vâriddir ki âftâbsız zerreniñ vücûdu taşavvur olunmaz ve teşne-i âb-ı ḥayât 'irfâniñ galebesinden menba'ı kimseniñ ma'lûmu degildir. Ḥâşıl-i kelâm keşret-i fenâ bulmayınca vaḫdet derk olunmaz demekdir.

¹ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّجِيبٌ: Allah her şeyi kuşatmaktadır. Kur'an, 4. Sure, 126. Ayet.

² وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ: Ama Allah her şeye şahittir. Kur'an, 85. Sure, 9. Ayet.

³ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا: Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz. Kur'an, 2. Sure, 286. Ayet.

⁴ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ: Allah'tan başka bir ilah yoktur. Şhadeteyn.

این جلوه گاه کیست که تا می کنی نگاه / چیزی بغیر دیده حیران پدید نیست

6. Īn cilvegāh-ı kīst ki tā-mī-kūnī nigāh/ Çizī be-ğayr-ı [262b] dīde-i hayrān pedīd nīst

Bu kimiñ maqām-ı zühürüdür ki dīde-i hayrānıñ ğayrısına bir şey' zāhir degildir ki nazar edesin ya'nī dīde-i hayrān tedārik edip sonra temāşā ile ki maħrūm qalmayasın yoksa qable'l-hayret bir şey'e nā'il olunmaz. Murādı keşreti ferāmūş etdirir bir hālete terġibdir; zīrā beşeriyet hūkmü ğālib iken ne kadar esrār-ı şūfiye var ise birine vuşul müyesser degildir. Ğalaṭ fehmi edip inkār ile kendiñi techil etme ve hūkm-i āfākı enfüsde bulmaya se'y eyle.

آورده است چشم جهان بین من غبار / یا از غبار خط رخ جانان پدید نیست

7. Āverde est çeşm-i cihān-bīn-i men ğubār/ Yā ez-ğubār-ı haṭṭ-ı ruḥ-ı canān pedīd nīst

Münāsebetsiz mecāza uğradığı bu maqāmda ğāyet münāsebdır. Ğazeliñ ibtidāsından muṭāla'a edenlere nümāyān olur maẓmūn-ı beyt budur ki yā benim dünyāyı gören gözüm ğubār getirmiştir. Yāhūd ğubār-ı haṭṭdan ruḥ-ı cānān zāhir degildir. Murādı keşāfetden şekvādır lākin mecāz olmamaqda cā'izdir.

دل در میان داغ جکرسوز کم شده است / از جوش لعل کوه بدخشان پدید نیست

8. Dil der-miyān-ı dāġ-i ciġer-sūz ğüm süde est/ Ez-cūş-ı la'l kūh-ı bedaḥşān pedīd nīst

Göñül dāġ-ı ciġer-sūz arasında ğā'ib olmuştur. La'lıñ keşret ve cūşundan bedaḥşān zāhir degildir. Bedaḥşān bir şaġirü'l-ḥacm-ı cebeldir eṭrāfında sūru vardır. Qalbi şūretiyle bu cebele teşbīh ve daġları la'l-i işbāt eyledi be beytiñ leṭāfeti kemālindedir.

بیرون بر از سپهر مرا روشنی بین / نور چراغ در ته دامن پدید نیست

9. Bīrūn ber ez-sipih me'rā rūşenī be-bīn/ Nūr-ı çirāġ der-teh-i dāmān pedīd nīst

Beni felekden taşra götürür ve şenliği ve nūrāniyeti seyr eyle zīrā nūr-ı çirāğ dāmen altında zāhir degildir; ya'nī maḥall-i nūrāniyet 'ālem-i melekūtdadır. Bu 'ālemde zāhir olmaz olur ise 'ālem-i ḳalbde olur mümeyyiz ma'nāsına ya'nī ḥaḳḳı bāṭıldan temyīze bā'ış [263a] bir ḥāletdir ve şāhibine maḥşūşdur.

صائب به شهرهای ذکر رو مرا ببین / این سرمه در سواد صفاهان پدید نیست

10. Şā'ib be-şehrā-yı diger rev be-bīn/ Me'rā k'in sürme ez-sevād-ı Şafāhān pedīd nīst

Ey Şā'ib gayrı şehrlere git beni seyr eyle, zīrā bu sürme ḥāk-ı Şafāhāndan zāhir degildir. Mefhūm-ı beyt zāhirdir. Lākin kuḥl-i İşfehān münāsebetiyle ḡāyet laṭīf vāḳı' olmuşdur.

GAZEL 144

Mef'ūlü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

نابسته رخنه نظر از هر عیان که هست / از پرده جلوه کر نشود هر نهان که هست

1. Nā-beste Raḥne-i naẓar ez-her 'ayān ki hest/ Ez-perde cilveger ne-şevēd her nihān ki hest

Her ne ḳadar 'aynīñ müte'alliḳātı var ise anlardan naẓarı baḡlamayınca perdeden her gizli cilveger olup zuhūr etmez. Bu kelāma müte'alliḳ çok yazıldı lākin zarūrī tekerrüre ba'z fevāyidü'l-ḥāfiyle muḥtāc oluruz; zīrā ebvāb u fuşūl üzere müretteb kitāb degildir ki ḥavāle olana merḥūmuñ murādı netīce-i ṭurūḳ-ı İlähiyeye işāretdir ki cümlesinden ḡaraẓı tadrīcī rāh-ı fenāya sülūk edip ḥavāss-ı zāhire ve bāṭınayı ta'ṭil ve ihmāl etmedikçe esrāra ḥafiyeden bir şey 'ayān olmaz. Mübtelā ḡāhice 'ālem-i nevmde ḥavāssa bu ḥālet ḡalebe edip Rabbü'l-ālemīni rü'yāda görmeye sebep olur pes ma'lūm oldu ki esrārü'llāha vuḳūfuñ mevtden evsa' bābı yoḳdur ammā efḍalı iḥtiyārı olmaḳdır ki ṭabī'iden evvel merātib-i 'illiye kesb olana.

هر مو زبان نکته سرایی نمی شود / تا ترک گفتگو نکند این زبان که هست

2. Her mū zebān-ı nükte-serāyī nemī-şevēd/ Tā-terk-i güft ü gū ne-küned in zebān ki hest

Her kıl bir nükte söyleyici zebān olmaz bu seniñ mevcūd olan lisāniñ terk-i güft ü gū etmedikçe maṭla'ında başarī ve bu beytinde lisānı havāsdan ta'ṭile işāret eyledi. Vilādet şāniyeye isti'dād hāşıl olmağıçün zīrā vilādet-i evvelīde ve 'llāhü aḥreceküm min buṭūni ümmehātiküm lā-ta'lemūne şey'en¹ naşş-i kerīminiñ hükümüyle her-çend kuvāların tasalluṭu yok ise de cehl-i maḥz üzere [263b] bir sırı vākıf olamayıp idrāk-ı 'ilmiyeniñ vücūdu ile o hālet-i vilādeti taḥşiliñ tarīkine sülük tesmiye olundu ve 'İsā 'aleyhi's-şalavāt ve's-selāmdan mervīdir ki sizlerden biriñiz semāvāta duḥūl edemez. Vilādet şāniye ile mevlūd olmayınca ma'lūm oldu ki cümle sadāt-ı şūfiye mevte terğīb ve vücūd-ı fāniye kıyudātına ālāyişden terhīb etmişler. Pes ekşer-i nüfūs bu ma'nādan müteneffirü'l-eṭvār ve bu 'ālem-i mevtden evliyāu'llāhüñ kesb ve ifāde etdikleri esrārı inkār etdiler zīrā bi't-ṭab' insān mevtden ikrāh üzere mecbūldur. Ma'a-hazā mışrā' olmam dedi. ḥaylice 'inād etdi de oldu.

چندین هزار جامه بدل کرد هر حباب / دریای بیکران حقیقت همان که هست

3. Çendin hezār cāme bedel kerd her ḥabāb/ Deryā-yı bī-kerān-ı ḥaḳīḳat hemān ki hest

Her ḥabāb bu kadar biñ cāme bedel eyleyip değışdirdi ammā deryā-yı bī-kerān-ı ḥaḳīḳat kendi vaşf-ı kadīmīnde olduğı gibidir tebeddül ü tağayyürden münezzeh ve müberrādır; zīrā Rabbi'l-'ālemīn bu maḥlūḳātı ḥalḳ etme ile zāt-ı pākında bir şey' ziyāde olmadı ve tebeddül ü tağayyür olmasa mā-sivāna olduğı ma'lūm olmaz idi. Murādı bu demekdir yoksa tenāsüh degildir.

باور که می کند که ازان کنج سر به مهر / آفاق پر کهر شد و او همچنان که هست

4. Bāver ki mī-küned ki ü ān genc-i ser be-müḥr/ Āfāḳ pür-güher şüd ü ü hemçinān ki hest

¹ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا ۗ

Sizler hiçbir şey bilmez bir durumdayken Allah sizi analarınızın karnından dışarı çıkardı. Kur'an, 16. Sure, 78. Ayet.

Kim taşdik eder ki o define-i mehmürdan āfāk-ı pür-güher oldu ve o define vaşf-ı evveli üzere zerre kadar noķşān kabül etmedi. Bu mażmūnuñ maħlūkātta daħi mişāli vārdır. Meşelā bir mumdan biñ mum yoķsalar evvelki mumdan bir şey' noķşān olmadıķdan şoñra mebde' ķankısı olduđın fehm etmek muħāldır ve cennetiñ meyveleri daħi böyledir ve merħūm genc-i ser be-müħr edāsıyla *küntü kenzen maħfiyen*¹ mefhūmuna işāret eyledi.

از سرنوشت هر دو جهان سربرآورد / خود را اگر کسی بشناسد چنان که هست

5. Ez-sernüvişt-i her dü cihān ser ber-āvered/ [264a] Ĥod-rā eger kesī beşnāsed çünān ki hest

İki cihāniñ esrārına vāķıf olup hayretde ķalmaz eger bir kimse kendini haķıķatı üzere olduğu gibi bilse; zīrā insāniñ zāhiri dūnyādır. Lezā'iz-ı fāniyeye ĥavāsıñ ta'alluķu i'tibārıyla ve bātını āhiretdir. Āşār-ı cennetden ĥayāliyle uçmaķ ve her ne murād eder ise taşavvuruyla olmaķ ve murād etdi ki şūretde nefsin taħayyül etmek ve daħi nice 'ālem-i ķāle gelmeyecek umūr-ı 'acībe-i beķā'iyeden ĥabir olmaķ gibiler ve āşār-ı cehennemden cümleden aķdem ü eşedd-i ĥummā-yı safrāviye ile tutuşup yanmaķ ma'a hazā meclisinde olan aħbābında eşeri görölmez. Cehennem daħi böylecedir ki herkesi iħrāķ eden kendiniñ kesb-i yedī olan ma'āşiniñ taṭavvurāt-ı nāriye vü berdiyesidir yoķsa ĥalkıñ ma'şiyetleri mütefāvit iken cümlesin bir āteşe atıp yaķmaķ 'ayn-ı zulm olur. Vāzih olan budur ki ehl-i cehennem eczā'-i erba'a-ı 'unşuriyeleriyle mu'azzib olurlar ve dūnyāda vāķi' olan emrāz daħi bunlarda zuhūr eder. Ĥāşıl-ı kelām lisān-ı şūfiyede ma'rifet nefsinin bilmeye münḥaşırdır. Egerçi Rabbi'l-'ālemīn *senür ihim āyātinā fi'l-āfāk ve fi enfüsihim*² buyurdu ise de ĥazret-i faħru'l-enbiyā ummetine merħameten nişfını zıkr etmeyip *men 'arefe nefsehü faķad 'arefe Rabbehü*³ mişdāķıyla ma'rifeti nişfına ķaşr eyledi ve ma'rifet-i nefsiñ tarīķı mevt ihtiyārı muķaddemātına mürşid işāretiyle sālīk olup fenā rütbesine varıldıķ da zārūrī o ma'rifet ĥāşıl olur.

¹ كُنْتُ كُنْزاً مَخْفِيّاً: Gizli bir haziyedim. Hadis-i Kudsidir.

² سُنُّرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ: Onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Kur'an, 41. Sure, 53. Ayet.

³ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ: Kendini bilen mutlaka Allah'ımı tanır. Peygamber efendimizin hadis-i şerifidir.

سنگ نشان به کعبه رسانید حاج را / حق را نیافتی تو به چندین نشان که هست

6. Seng-i nişān be-ka‘be resnīd hāc-rā/ Ḥaḡ-rā neyāftī tū be-çendīn nişān ki hest

Nişān taşı hācılarını ka‘beye erişdirdi delālet yüzünden sen bu kadar mevcūd nişān ile ḡaḡḡı bulamadan nişāndan murādı āşār-ı esmā‘-i ḡüsnādır. Āfāḡ ve enfüsde *ke‘ş-şemsü fi vasatı‘n-nehār*¹ zāhir ve bir vechle tesettür ḡabūl etmez zīrā her ḡâlde [264b] Rabbi‘l-‘ālemīn müşāhede-i esmā‘ ü şīfāt ve īmān u īḡān u iḡsān ḡayşiyetindedir yoksa zāt-ı münezzehe cihetinden degildir ve āyāt-ı āfāḡı mezāhir-i esmā taşavvur edip iştirāk ve infirādların temyīz-i müte‘assir olunca şūfiye ‘ālem-i ekberiñ ḡabaḡı olan nefslerin ‘ālem-i ekbere taḡbīḡ ederek ‘ayne‘l-yaḡīn insānıñ mā-sivāsını bi-‘aynihi zāhiren ü bāḡımen bir ādem buldular ki merḡūm bu mulāḡaza ile seng-i nişān meşlin irsāl eyledi ve ādemī Rabbi‘l-‘ālemīn kendi şūretinde ḡaḡḡ eyledi. Mefhūmunuñ aḡaḡḡ-ı ma‘nāsı şīfātde demektir. Zātde demek degildir lākin ḡayāt ve ‘ilm ve sem‘ u başar ve irāde vü ḡudretiñ mevlā-yı müte‘āl bizlere nisbeti gibi nisbetden münezzehtir. Zīrā bizler Allāḡ‘a muḡḡācız ḡalaḡ olunmaya nihāyet kerem-i ilāhiye naḡar eyle ki bizlerde eşeri olmayan şīfātı kendi zāt-ı muḡaddesesine nisbet etmedi. Ta‘ḡile sebep olmasın diyü mezlaḡa-ı iḡdām olan maḡallerde te‘emmüle şāyestedir.

کار جهان چنان که تو خواهی اگر شود / ایمان نیآوری به خدای جهان که هست

7. Kār-ı cihān çünān ki tū ḡāḡḡi eger şevēd/ Īmān ney-āverdī be-ḡudā-yı cihān ki

hest

Eger cihānıñ kāri seniñ murādıñ üzere olsa ḡudā-yı cihān vardır diyü īmān getirmez idiñ ammā irāde-i beşeriye taḡallūf edince bir mürid-i āḡir olduḡu bedīḡı olur ki Rabbi‘l-‘ālemīndir ḡattā ba‘z şūfiyeye ḡudā-yı müte‘āl ne ile bildiñ diyü su‘āl olunduḡda irādemiñ taḡallūfı ile bildim demişdir ve eger sende irādeden eşer olmasa cebr lāzım gelir idi; pes ma‘lūm oldu ki Rabbü‘l-erbāb insāna kendi ḡaddında irāde baḡş edip dūnyā vü āḡiret ḡuşuşlarında vāḡı‘ olan irādāt-ı beşeriye imdād ider. Eger dūnyā ḡuşuşunda olur ise murād-ı ‘aliyesi olduḡça imdād erişip maḡşūd ḡaşıl olur yok āḡiret ḡaḡḡında olur ise fi‘liñ ‘aynı [265a] zūḡūr etmiş ve gerek etmemiş şāḡibi me‘cūr ve sa‘yı meşḡurdur ve bu taḡrīr-i naşş-ı kerīmiñ mefhūmudur. ‘Aḡlı ḡann olunup i‘tirāz olunmasın.

¹ كَالشَّمْسِ فِي وَسْطِ النَّهَارِ: Günün ortasındaki güneş kadar açıktır. Arapça bir atasözüdür.

صائب چسان به حمد تو رطب اللسان شود / ای عاجز از ثنای تو هر نکته دان که هست

8. Şā'ib çisān be-ḥamd-ı tū raṭbu'l-lisān şevved/ Ey 'āciz ez-şenā-yı tū her nükte-dān ki hest

Ey zāt-ı muḳaddes ki seniñ şenā u medhiñden her mevcūd olan nükte-dān 'ācizdir Şā'ib seniñ ḥamdıñla ne gūne raṭbu'l-lisān olsun ya'nī be-her ḥāl herkese 'aciz muḳarrerdir.

GAZEL 145

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

شمع فانوس خیال آسمان پیداست کیست / شعله جواله این دودمان پیداست کیست

1. Şem'-i fānūs-ı ḥayāl-i āsmān peydāst kīs/ Şu'le-i cevvēle-i in dūdmān peydāst kīst

Fānūs-ı ḥayāl gibi olan āsmānıñ nūru kim olduđu zāhirdir *Allāhü nūru's-semāvātu ve'l-'arż'* bu dūdmānıñ şu'le-i cevvēlesi kimdir ma'lūmdur. Evvelā şu'le-i cevvēle bir çubuğuñ ucunu yaqıp elinde sur'atle dolandırısın o bir noқта gibi āteş sur'at-ı devrāndan ḥalka görünüyor ki anıñ ismidir ve fī'l-aşl cümle kā'inātıñ sebebi ḥarāretidir. Ma'nāda muḥarrükü'l-ḥarekāt olan ḳādir ism-i şerīfine evvelī vü āḥiri olmamaḳ münāsebetiyle şu'le-i cevvēle ta'bīr eyledi; zīrā mezāhirsiz esmā derk olunmaz. Elbette bu işāretler esmā'ı ḥüsnāyla olup mısrā'-ı evvelde ism-i nūrī ve mısrā'-ı şānīde ism-i ḳādirī murād eyledi.

آن به دل نزدیک دور از چشم کز لطف کهر / در جهان است و برون است از جهان پیداست کیست

2. Ān be-dil nezdik ü dūr ez-çeşm k'ez-luṭf-i güher/ Der-cihānest u bürünest ez-cihān peydāst kīst

O ḳalbe ḳarīb ve başara ba'īd ki leṭāfet-i tenezzehh-i zātından hem cihāndadır ve hem cihāndan ḥāricdir demek ḳābil ola kim olduđu ma'lūmdur. ḳalbe ḳarīb olması

¹ الله نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: Allah göklerin ve yerin nurudur. Kur'an, 24. Sure, 35. Ayet.

vevesi 'anī kalbu 'abdī'l-mū'min¹ ile şābit ve başardan uzak olması *lā-tüdrükühü'l-ebşār*² mefhūmundan melhūzdur ve cihāndadır demek ve *Allāhü bi-küllü şey'in muh̄ḥen*³ ve *Allāhü 'alā külli şey'in şehād*⁴ ma'nalarıyla keyfiyet mechül ise de ve şüretā [265b] inhişārī müfīd ise de imān vācibdir cihāndan taşradır demek 'aklıñ eşerf-i evşāfı tenzih olduğu hayşiyetden muḳarrerdir. Bi-'aynihi bu cihetden nefsiñ bedenle 'alāḳası 'adem-i idrāk cihetinden esmāniñ mevcūdāta 'alāḳası gibidir zīrā nefsi bedenden mücerred taşvvur muh̄āldır ve ism-i şerīf-i ḥāliḳ u rāzıḳ maḥlūḳsuz u merzūḳsuz taşavvur olunmaz. Hāşıl-i kelām tenzih şarf-i ta'ḫīli mūcibdir ve teşbīh-i maḥz-ı şirk ve küfrdür ve ḫarīḳ-i vustā şer'-ı şerīfiñ muḳtezāsıdır ki bu iki mefhūmuñ beyninde tenzih ü teşbīh-i maḥzdan ḫalāş için bulunmaḳdır.

با همه نیرنگ سازی آن که در گلزار او / نیست رنگی از بهار و از خزان پیداست کیست

3. Bā-heme nīreng-sāzī ān ki der-gülzār-ı ū/ Nīst rengī ez-bahār u ez-ḫazān peydāst kīst

Bu ḳadar nīreng-sāzılıḳ ile o zāt-ı münezzeh ki anıñ gülzār ḳudretinde ḫazān u bahārdan eşer yoḳdur kim olduğu ma'lūmdur. Nīreng bu maḳāmda resm ma'nāsınadır ya'nī müvellidāt-ı şellāşede elvān-ı muḫtelifeler zuhūr ve bahār-ı gūnāgūn pūr-sürūr 'aḳabinde her birine münāsib vaḳt-ı ḫazān ve āşār-ı fenā u vīrānī-i bünyān-ı müşāhid iken gülzār-ı ḳudertiñ kemāli kemākān ve ḫaḳā'ıḳ-ı irādetiñ ef'āli 'alā mā 'aleyh kāne tebeddül ü taḡayyūr ḳabūl etmez *fe-subḫāne'd-dā'imü'l-bāḳī*.⁵

کر چه پیدا و نهران با هم نمی کردند جمع / آن که پنهان است و پیدا در جهان پیداست کیست

4. Gerḫi peydā u nihān bā-hem nemī-gerdend cem' / Ān-ki pinhānest u peydā der-cihān peydāst kīst

Egerḫi zāhir u bāḫın birbiriyle cem' olmaz ise de o zāt-ı muḳaddes ki cihānda hem zāhir ü hem bāḫındır. Ma'lūmdur ki kimdir zīrā Rabbi'l-'ālemīn ef'āliyle zāhirdir; ḫattā

¹ وَسَعْنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ: Mümin kulun kalbi sonsuz geniştir. Hadis-i kudsidir.

² لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ: Gözler O'nu idrak edemez. Kur'an, 6. Sure, 103. Ayet.

³ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّجِيبٌ: Allah her şeyi kuşatmaktadır. Kur'an, 4. Sure, 126. Ayet.

⁴ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ: Allah her şeye şahittir. Kur'an, 85. Sure, 9. Ayet.

⁵ فَسُبْحَانَ الدَّائِمِ الْبَاقِي: O'na hamd olsun, sonsuza kadar olan O'dur. Bir duadır, Mefatihü'l cinan, Beledü'l Emin duasıdır.

çeşm-i i'tibār ile bakılsa her maḥlūḳdan gūş-ı intibāha *elestü bi-Rabbiküm*¹ şadāsı kelimededir ve ihāte ḳābil olmayıp başarılarıñ derk edemedi ki yüzden bātındır. Lākin [266a] zūhūru mā-sivāniñ zūhūruna muḥālif ve butūnu sā'ir bevātınıñ butūnuna ğayr-ı müşābihdir ve bir ḥadda 'ibādıyla müsāvī olmadan münezzehdir ve *hüve'l-ḳāhirü fevḳa 'ibādihi ve hüve'l-ḥakīmü'l-ḥabīr*².

دیده یوسف شناسان در غبار کثرت است / ورنه یوسف در میان کاروان پیداست کیست

5. Dīde-i Yūsuf-şināsān der-ġubār-ı keşretest/ Verne Yūsuf der-miyān-ı kārīvān peydāst kīst

Yūsuf-şināsalarıñ gözü ġubār-ı keşrettedir yoksa miyān-ı kārīvānda Yūsuf kim olduğu zāhirdir birkaç kerre zikri sıbḳat eden vaḥdet-i vücūda telmīḥ eder ki sālikiñ kendi nefsinde olan keşret-i beşeriyet ġubārı def' olsa kārīvān-ı mā-sivādan Yūsuf-ı mümtāz vu münezzeh olmak üzere görünür. Lākin bu maḳāmda murādı cemīl isminiñ mazḥarı yüzünden müşāhedeye işāredir ki cemāl-i muḳteziyāt-ı keşrettedir. İ'tilāf-ı ḳulūb için bir mes'ele ḳaldı ki Rabbu'l-'ālemiñ bir ismi sā'ir-i esmāların fi'lini icrā eder mi yoksa herkes ḥudūduna mülāzım olur mu? Aşşāḥ olan muḥaḳḳikīn-i şūfiye 'indinde eder. 'Abdīñ şifātınıñ ḥılāfınca meşelā bizim sam'ımız başarıñ fi'lini işlemez.

آهوی وحشی چه می داند طریق دلبری / مردمی آموز چشم دلبران پیداست کیست

6. Āhū-yı vaḥşī çe mī-dāned ṭarīḳ-i dil-berī/ Merdümī āmūz-ı çeşm-i dil-berān peydāst kīst

Bir vaḥşī āhū dil-berlik ṭarīḳini ne bilir ki nedir dil-berleriñ gözüne ādemlik ta'lim eden kimdir ma'lūmdur. Gūyā çeşm-i dil-beri āḥūya teşbīḥ ve merdümüñ münāsebetiyle cāzibe-i ḥüsn-i 'aynı yalnız çeşmden ta'lim-i ilāhī iledir diyü eczā'-i kā'inātda eşref-i a'zā ile bevāḳīsine istidlāl eyledi.

¹ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Kur'an, 7. Sure, 172. Ayet.

² وَهُوَ الظَّاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ: O, kullarının üstünde tam bir tasarrufa sahiptir. O hakimdir, her şeyden haberdardır. Kur'an, 6. Sure, 18. Ayet.

نقشبندی بی قلم نه کار هر صورتکری است چهره پرداز خط سبز بتان پیداست کیست

7. Naqş-bendî-i bî-ķalem ne ķār-ı her şūretgerîst/ Ćehre-perdāz-ı haţţ-ı sebz-i bütān peydāst ķîst

Ķalemsiz naqş-bendlik her muşavveriñ işi degildir. Dil-beriñ tāze haţlarıniñ Ćehresine nizām u ĥüsn veren kimdir ma‘lūmdur ya‘nî maĥlūķāt gibi ĳudret-i ‘aliyesi fi‘lini icrāda ālete muĥtāc degildir. Bu bīnende muşavver [266b] ismi cihetinden ve mecāz yüzünden müşāhedeye irşād eyledi.

خضر اکر تیری به تاریکی فکند از ره مرو / آن که می بخشد حیات جاودان پیداست کیست

8. Ĥıẓr eger tîrî be-tārîķî fikend ez-reh me-rev/ Ān ki mî-baĥşed ĥayāt-ı cāvidān peydāst ķîst

Ĥıẓr eger zulumāta bir oķ atıp āb-ı ĥayāt zulumātdadır dedi ise murādı remzdir. Sen yoldan ĳıkma ol kimse ki ebedî ĥayātı baĥş eder kimdir ma‘lūmdur; zîrā lisān-ı şūfiyede nūr-ı zāt-ı maĥza nūr-ı muzlīm derler. Kemāl-i leĥāfetinden derk olunmaz ma‘nāsına ve ĥayāt her derecesinde bi‘l-vāsıta ve bilā vāsıta Rabbi‘l-‘ālemīndendir. Mā-sivāyı ferāmūş etmedikçe mā-sivāna olduĥu ma‘lūm olmaz.

این جواب آن که شیخ مغربی فرموده است / مخفی اندر پیر و پیدا در جوان پیداست کیست

9. Īn cevāb-ı ān ki şeyĥ-i Maĥribî fermūde est/ Maĥfî ender pîr ü peydā der-cevān peydāst ķîst

Bu ĥazel şeyĥ-i Maĥribīniñ o ĥazeline cevāb u nazīredir ki anda bir mısrā‘ı pîrde maĥfî vü cevānda zāhir kimdir ma‘lūmdur demiş ve Maĥribî ĥazretleriniñ murādı cevānda āsār-ı şıfāt-ı ĳuvvetde olduĥu zāhir dedi ve pîrlerde nāķış olduĥu maĥfî ta‘bîr eyledi yoksa ĥulūl-i ma‘nāsına degildir; zîrā anların iddi‘ası mā-sivāyı maĥv etmedir. Ĥulūl ise ibtidā iki şey’e muĥtāc ve meşreberīñ muĥālīfdır lākin ıstılāĥların fehmi etmeyenler ĥalaţ edip ta‘n u inkār ederler ve şeyĥ-i Maĥribî divān-ı ĥaķīķat şāĥibi kibār-ı şūfiyedendir.

GAZEL 146

Fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün

هستی دنیای فانی انتظار مردن است / ترک هستی ز انتظار نیستی وارستن است

1. Hestī-i dünyā-yı fānī intizār-ı mürdenest/ Terk-i hestī zi-intizār-ı nīstī vāresten est

Fānī olan dünyānıñ vücūdu mevte intizārdır bu varlığı terk etmek yokluk ve mevt intizārından hālāş olmaqdır; meşelā bir dem her ne deñli tavīl-i 'ömr temennī eylese encāmında mevt muhakkak olunca bu mevte intizārın çāresin taleb eylese [267a] şikāyetden gönül rahnesi ziyāde nāsūr olup 'ilāc qabūl etmez olur. Bu zahmiñ 'ilācı çeker üzerine diş şıķıp şabr etmektir. Ma'lūm ola ki şikāyet-i mezmūma hālqadır. Denī ifşā ve taķrīrdır ki zımmen Rabbi'l-'ālemīn baña zulm etdi demeye çıkar ammā mevlā-yı müte'āle şikāyet 'ayn-ı 'ibāretidir ki maķām-ı şabra daħi zarar etmedikten soñra eger bu huşūşda 'arz-ı taħammül edip raf'ında tazarru' u niyāz etmez ise hem belāsı mu'teber degildir ve hem ādāb-ı hażerāt-ı ilāhiyeye muhālifidir.

برک سبزی نیست کردون را که زهر آلود نیست / روزی بی منت این خوان دل خود خوردن است

2. Berg-i sebzi nīst gerdūn-rā ki zehr-ālūd nīst/ Rūzī-i bī-minnet-i ĩn h'ān dil-i hōd hordenest

Felegiñ bir yeşil yaprağı yokdur ki zehr-ālūd olmaya bu sofraniñ minnetsiz rızķı kendi qalbiñi yemektir. Muhālifāt-ı shevāt-ı nefsāniyeyi bī-ta'b u meşakķat münāsebetiyle dil-i hōd horden ta'bīr eyledi ya'nī imkānı rütbe-i ma'āric-i kanā'ata 'urūc etdikçe bu zehrlerin haţarātdan emīn olursuñ ve berg-i sebze zehr-ālūd demesi rengi i'tibāriyle şā'irāne ve zımnında olan vaşf-ı hayvāniyet i'tibāriyle hākīmāne edālardandır.

بی دل روشن ندارد نور آکاهی حواس / دل چو نورانی است هر موی چراغ روشن است

3. Bī-dil-i rūşen ne-dāred nūr-ı āgāhī-i h'īş/ Dil çū nūrānist her müyī çirāğ-ı rūşen est

Rūşen gönül olmayınca āgāh u habīr olmanıñ nūru ve haķ bātıldan temyīzeden iktidārı olmaz ammā qalb-ı nūrānī olunca bedeniñde her kıl çirāğ-ı rūşen maķāmına kā'im olur bu mażmūn āyāt-ı 'ızāmdan müstenbaţ bir şerīf ma'nādır. Meşelā nice 'allāmeler

görülmüştür ki ‘ulüm-ı resmiyede nazîri yokdur ma‘a hâzâ maḥz-ı haḳ olmak üzere bir mes‘ele ‘arz eylesek envā‘-ı şübehâtı hâric-i baḥşdan cem‘ edip haḳḳı bâtıldan temyîze kuderti yokdur. Lâkin ḳulüb-ı nūrâniye şâhibleri fi‘l-aşl-ı şerî‘atdan maḥall-i istinbâtı ḫatırında degil ise de haḳḳıñ ğayreti ḳabûl etmek [267b] muḥâldır. Hemân ğâlibâ şöyle olmak gerek diyü cevâb verdikten soñra kütüb-ı muṭavvalada o nuṭḳ-ı şerîfiñ ‘aynini bulduğumuz çokdur ve maẓmûn her-çend şer‘î ise de zevḳe mebnî bir ḫâletdir ve ehliniñ ma‘lûmlarıdır istişhâda ḫâcet yokdur.

پیش غافل کاروان عمر چون ریک روان / می نماید ساکن اما روز و شب در رفتن است

4. Pîş-i ‘âḳıl kârvân-ı ‘ömr çün riğ-i revân/ Mî-nümâyed sâkin ammâ rûz u şeb der-reften set

âḳıl ‘indinde kârvânı aḳıcı ḳum gibi sâkin görünür ammâ gece ve gündüz gitmededir ve menzil-i berzaḫa lâ-cerem vuşulu ḳarîben muḫaḳḳaḳ olunca levâzımından tekâsül-i ğaflet degil cünûn-ı maḥzdir. Bir âdem ticâret tarîḳi ile Hind’e varıp ne bir metâ‘ u ḳumâş ve ne ol tarafdan istişhâba şâyeste tuḫfelerden götürmeye naḳdı bulunmuş iken götürmese aña ne derler ise âḫiret tedârikinde olmayanlara daḫi berzaḫda vu ḳıyâmetde anı derler ve bu şüret âḫirete îmânı olmayanlarıñ şüretine her ne ḳadar müşâbehette ḳarîb ise selb-i îmândan daḫi o ḳadar ḫavf olunur. Murâdım vaḳt-ı ihtizârda demek degildir belki müddet-i ‘ömründe ferâ‘îzi edâda ve münhiyâtdan ictinâbda tekâsül ederek shevât-ı dünyeviye ğalebe edip bi‘l-külliyeye-i ‘ibâdât u tâ‘âtdan biri olduḳda derûnunda âḫirete îmâni olsa da şüreti ma‘nâsını celb etmekden ḳorḳulur. Zîrâ bu dâr-ı teklîfde medâr-ı aḫḳâm-ı ilâhiye-i şıfât olduḳu müsellemdir ve te‘emmüle lâyıḳdır.

مرک را خواند به خود بانک خروس بی محل / هر که بیجا حرف می گوید سزای کشتن است

5. Merg-râ ḫ‘âned be-ḫod bâng-ı ḫurûs-ı bî-maḫal/ Herke bî-câ ḫarf mî-güyed sezâ-yı küşten est

Vaḳtsız öten ḫurusuñ şadâsı kendine mevti da‘vet eder zîrâ ‘adetâ başını keserler böyle olunca her kim bî-câ tekellüm eder ise sezâ-yı ḳatldır ve ḳatlıñ ma‘nâsı nefsin helâk etmektir. Bir âḫir kimesneniñ yediyle ülsün yâḫûd kendi eliyle ölsün mesâvidir siyyemâ

o bî-câ tekellüm ‘ğaybet [268a] ü bühtân ve ifşâ-yı rāz u taḥvîf mü’min gibi umûr-ı menhiyelerden ola helâkında şübhe yoḡdur.

تنگدستان را ز قید جسم بیرون آمدن / راهرو را کفش تنک از پای بیرون کردن است

6. Teng-destân-râ zi-ḡayd-ı cism bîrûn âmeden/ Râh-rev-râ keḡş-i teng ez-pây bîrûn kerden est

Eli dar u faḡîr olanlara ḡayd-ı cismden ḡıḡıp vefât etmek râḡatda yolcu dar babucu ayaḡından ḡıḡarmaḡ gibidir. Siyyemâ fuḡara şâbırlardan bulana aña nisbet-i mevt saltanatdır.

پیش چرخ آهنین دل عرض درد خویشتن / حلقه دیگر به زنجیر جنون افزودن است

7. Pîş-i ḡarḡ-ı âhenin dil ‘arz-ı derd-i ḡîşten/ Ḥalkâ-ı diḡer be-zencîr-i cünûn efzûdenest

Âhen-i dil olan ḡarḡıñ ‘indinde kendi derdini ‘arz etmek zencîr-i cünûna bir ḡayrî halkâ ziyâde etmektir. Zirâ cünûn ziyâde olduḡça zencîrde kuvvetli olmak lâzım gelir. Âhen-i dil münâsebetiyle ve şûret-i ḡarḡ-ı mülayimiyle halkâ irâd eyledi.

از تن خود جامه کن چون سرو دایم سبز باش / فال عریانی لباس عاریت پوشیدن است

8. Ez-ten-i ḡod câme ken ḡûn serv-i dâ’im sebz bâş/ Fâl-i ‘uryânı libâs-ı ‘âriyet pûşîdenest

Kendi teniñden câme tedârik eyle ve dâ’imâ serv gibi yeşil ol libâs-ı ‘âriyet kimiñ ‘uryânlıḡ fâlıdır? Zirâ lisân-ı ḡâl ile benim giyeceğim yoḡdur demektir ve tenden câme ta‘bîri ile âyet-i kerîmede zıkr olunan libâs-ı taḡvâdır ki ebedü’l-âbâd cismle ittiḡâd edip erilmaz ve mekârim-i aḡlâḡ bu libâsıñ a‘lâsıdır.

از نفاق دوستان، دشمن کوارا می شود / مرهم خاری که رو پنهان نماید سوزن است

9. Ez-nifâḡ-ı dostân düşmen ḡüvârâ mî-şevved/ Merhem-i ḡârı ki rû pinhân nümâyed sûzenest

Dostların nifâkından düşmen hazm olunur bir diken ki yüzünü mahfî eyleye anîñ merhemi sözüdür. Güyâ nifâk-ı dostân gizli olup ziyâde incitmek yüzünden bedende başı görünmeyen hâra beñzer ki süzen düşmen iken hadîdiyete sebebiyle o hâri çıkarmak için anîñ pâresine taħammül olunup hazm olunur; zîrâ düşmeniyeti ma'lûm olunca taħaffuz şüretiyle intifâ' kıbildir. Süleymânîden ba'de'l-tedbîr merhem ü ħubb olduğu gibi.

داغ عالمسوز ما را ناخنی در کار نیست / آتش خورشید صائب بی نیاز از دامن است

10. Dâğ-ı 'âlem-süz-ı mâ-râ nâĥunî der-kâr nîst/ [268b] Āteş-i ĥurşîd-i Şâ'ib bî-niyâz ez-dâmenest

Bizim 'âlemi yakıcı dağımızı iştiğâla ve işletmeye bir tarîk lâzım degildir. Ey Şâ'ib ĥurşîdiñ âteşi dâmenle celb olunan havâdan müstağnîdir ya'nî bizim dağımız bedenimizde âftâb gibidir. Kendi kendiden ĥarâret ü işti'âl şüretlerin izhâr edip âĥire muĥtâc olmaz.

GAZEL 147

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

شب که بر انجمن آن شعله سیراب گذشت / عرق شمع ز پیراهن مهتاب گذشت

1. Şeb ki ber-encümen ân şu'le-i sîrâb güzeşt/ 'Arağ-ı şem' zi-pîrâhen-i mehtâb güzeşt

Gecede ki meclise o şu'le-i sîrâb uğradı şem'in 'arağı pîrâhen-i mehtâbdan geçdi. Şu'le-i sîrâbla bir ter ü tâze maĥbûbu murâd eyledi ki 'uşşâka cemâliniñ te'sîri cihetinden âteş ve kendi tarâveti yüzünden aña şu tesmiye eyledi ve şem' o cemâliñ nûrâniyetin gördük de infî'âlinden 'arağ rîz olup mehtâbıñ pîrâheninden o 'arağ geçdi. Bu ma'nâniñ taşavvuru şöyle olur ki şem' ile mehtâb cem' olsa metâb lâ-cerem nûrâniyetde galebe eder ammâ bu mazmûnda şem'e infî'âl ü ĥacalet 'arîz olma ile 'arağı maĥâmında olan pertev-i pîrâhen gibi şem'i ihâte eden nûr-ı mehtâba geçdi ve gâlib oldu ve tab'-ı mehtâb bâriddir. Şem'in ĥarâretiyle cem' olunca ĥâd ruĥab olan 'arağ mizâcına duĥûl eyledi. Murâdı şem' ile mehtâbı o cemâl-i mezkûrdan münfa'il etmektir.

خنده کبک به کهسار زند تمکینش / آن که از خانه ما تند چو سیلاب گذشت

2. Hānde-i kebk be-kūhsār zened temkīneš/ Ānçi ez-külbe-i mā tünd çü seylāb
güzešt

O dil-ber ki bizim külbemizden seyl gibi geçdi anıñ vaqārı cibāle hānde-i kebk izhār eder; lākin dağların vaqārı anıñ temkīni ‘indeinde *dekken dekkā*¹ dır.

دوش کان سرو روان سایه به مسجد افکند / چه ز خمیازه آغوش به محراب گذشت

3. Dūş kār serv-i revān sāye be-mescid efkend/ Çi zi-ḥamyāze-i āgūş be-mihrāb
güzešt

Dün gece ki o serv-i revān mescide sāye bıraқdı ḥamyāze-i āgūşdan miḥāba neler geçdi? Ya ‘nī mihrāb-ı āh şu dil-beri kucaydım diyü kucagın [269a] açmış durur. Güyā şüret-i mihrābdan bu ma ‘nāyı mülāḥaza eyledi murādı cemā ‘at-ı ‘uşşāka imām etmektedir.

طی شد آن عهد که دل شکوه دوران می کرد / این جراحت ز برون دادن خوناب گذشت

4. Tay şüd ān ‘ahd ki dil şekve-i devrān mī-kerd/ Īn cerāḥat zi-burūn dāden-i ḥūn-
āb güzešt

O vaқt tay oldu ki gönül devrāndan şekvā ededi. Bu cerāḥat taşra kanlı şu vermeden geçdi yanī şikāyet cerāḥat-ı derūniyeniñ ḥūn-ābı maқāmındadır ammā şimdi қапandı aқmaz oldu yā bir tam geldi ve yāḥūd içer ü aқar oldu muḥtemeldir.

ای که از روی تو شد روی زمین آینه زار / باید از لغزش مستانه سیماب گذشت

5. Ey ke ez rüy-ı tū şüd rüy-ı zemīn āyine zār/ Bāyed ez-lağziş-i mestāne-i sīm-āb
güzešt

Ey kimse ki seniñ yüzünden rüy-ı zemīn āyine zār oldu lağziş-i mestāne-i sīm-ābdan geçmek gerek. Ya ‘nī yer yüzüne bu ḥālet şafveti kerem etdikden şoña sīm-āb tab ‘-ı ıztırāb-ı dā’ime mübtelā olanların lağziş-i mestānesin ‘afv etmek gerekdir. Güyā sīm-ābıñ āyineye ta ‘alluқ-ı sırrı cihetinden demek ister ki ba ‘z mezāhirde ‘aşıқ-ı mest ve

¹ دگگأ دگگأ: parça parça olduğunda. Kur’an, 89. Sure, 23. Ayet.

muẓtarib ta'alluḡ-ı ḥāṣ peydā eder ise ma'zūr bilip 'afv eyle. Cemīl ism-i şerīfine mezāhir cihetinden ḥitābdır.

صاحب اشک ندامت غم دوزخ نخورد / می توان سالم از آتش به همین آب گذشت

6. Şāhib-i eşk-i nedāmet ḡam-ı dūzaḡ ne-ḥūred/ Mī-tevān sālīm ez-āteş be-hemīn āb güzeşt

Eşk-i nedāmet şāhibi dūzaḡ ḡamını çekmez bu şü ile āteşden sālīm geçmek mümkündür. Ma'lūm ola ki tevḥīd ile cehennem cem' olmaz lākin ḥaḡ budur ki kuvvet ve za'fla imān ziyāde ve noḡşān ḡabūl eder. Ḳaldı ki bir kimse etdi ki ma'şiyete peşimān u nādīm olduḡdan soñra gözyaşı daḡı döker ise bundan kāmīl imān olmaz ve şāhibi cehennemden ḡavf etmese mümkündür; zīrā ḡāyeti maḡām ricānıñ temkīninden 'ibāret olur maḡbūldur.

چون سیاوش مسلم کزرد از آتش / هر که مردانه تواند ز می ناب گذشت

7. Çün Siyāvüş be-selāmet ez-āteş güzered/ Herke merdāne tevāned ze-mey-i nāb güzeşt

Siyāvüş gibi āteşden selāmetle güzer eder her kim [269b] şāf bādeden geçmeye ḡādir olur ise bādeye daḡı āteş-i ter derler. Mizāc cihetinden āteşe mişāl olabilir. Siyāvüş'ün ḡışşası şeh-nāmede ve āteşden süvār olduḡu ḡālde geçdiḡi meşḡurdur.

خون مرده است ز شب آنچه به غفلت کزرد / زنده دل آن که تواند ز سر خواب گذشت

8. Hūn mürde est zi-şeb herçi be-ḡaflet güzered / Zinde dil ānki tuvāned zi-ser-i ḡ'āb güzeşt

Geceden ḡafletle geçen uyuşmuş ḡandır zinde dil ol kimsedir ki uyḡu havāsından geçdi. Güyā nevm-i ḡafleti mücib olduḡiçün rızā'u'llāh terk edene yaḡaza u intibāh cezā verilir ma'a-hāzā nevmi terk etdiḡi ḡadar zaḡr-ı āḡirete meşḡül olsa kifāyet eder ve nevm 'ādet olmaḡ ḡasbıyla tadrīcī terki ḡābildir ve terk etmişleri gördük vāḡı'dır; lākin faḡīr 'indimde bi'l-küllīye terkden ḡilleti aḡsen görünür. Hem şer'a ve hem ḡibba münāsib olan

budur ve ekel ü şürbde taqlil etmeyip nevmi terk edeyim diyü ‘inād edenlere ‘ilel ü emrāz ‘arız olur.

مغز را بوی دل سوخته از جا برداشت / تا که امروز ازین دشت جکرتاب گذشت

9. Mağz-rā būy-ı dil-i sūhte ez-cā berdāşt/ Tā ki imrūz ez’in deşt-i ciger-tāb güzeşt

Yanmış gönül rāyihası bīnī maḥallinden ref‘ eyledi. ‘Aceb bugün bu ciger yakıcı şahrādan kim geçdi ya ‘nī o bir şahrādır ki her kim güzzer eder ise qalbi kebāb olup rāyihası ‘ālem-gīr olur. Murādı şahrā-yı kerbelā olmağ gerek meşreb qarīnesiyle.

نیست در عالم اسباب صفایی صائب / آن بود صاف که از پرده اسباب گذشت

10. Nīst der-‘ālem-i esbāb şafāyī Şā’ib/ Ān büved şāf ki ez-perde-i esbāb güzeşt

‘Ālem-i esbābda ey Şā’ib bir şafā yoğdur. O kimse şāf olur ki perde-i esbābdan geçip māverāsına vāqıf ola; zīrā tarīk-i şūfiyede tevekkül sırr-ı esbāba vuğūf içündür. Bu ḥāşıl olduğdan şoñra esbābdan mülāzemet ü murā‘āt vācib olur ve hem perde-i esbābdan geçen şāf olur demeden ğaraż ‘ādetā bir şerbeti şāf etmek [270a] murād etdikde istārdan sözmeyince şāf olmaz revā selviye imādır.

GAZEL 148

Mef‘ülü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ülün

عشق است که اکسیر بقا خاک در اوست / از هر دو جهان سیر شدن ماحضر اوست

1. ‘Aşq est ki iksīr-i bekā ḥāk der-üst/ Ez-her dü cihān sīr şüden mā-ḥazar-ı üst

‘Aşqdır ki iksīr-i bekā anıñ qāk deridir ve iki ‘ālemden sīr olmağ ‘aşkıñ mā-ḥazarıdır zīrā ‘aşq olmasa shevātından ve me’lūfāt u ‘ādātından kimse geçip *mütü kable en-temütü*¹ maqāmına vāşıl olamaz idi ve bu ma’nā mecāzide ğāyet vāzıhdır ki tevātürle aḥvāli şābit olan Mecnūn-ı ‘Āmīrī o kadar fażl ve bilā’tla bu marāza mübtelā olunca şahrālarda ve ḥoşla ülfet edip ‘ākıbetü’l-emr ḥaқиқata tebdil olduğ meşhürdür. Ya ‘nī

¹ مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا: Ölüm sana gelmeden önce ölü. Hadis-i Nebevidir.

‘aşka mübtelâ olanlarıñ dünyâ u âhîret şehevâtından sîr olup iltifât etmemeleri mâ-ħazar maķâmındadır yoksa anlara teveccüh eden nefâ’is hâlât-ı lisân kale gelmez ve iksîr-i beķâ anıñ türâb bâbı olduğu insân her ne kadar ‘ulûmda mütebahħir olsa ba‘de’l-mevt nefsinin beķâsına î mân ve taķlîdden ğayrı delîle ķadır olmayıp ‘aşķ vesâatıyla beşeriyet ve levâzımı fenâ-pezîr olunca henüz dünyâda iken ‘ayne’l-yaķîn ebedü’l-âbâd bâķî olacağın müşâhede etdiği cihetdendir ki serî’u’l-fenâ olan ma‘âdin-i nâķışa ve fâsideye iksîr mülâķî olunca rütbe-i zehebiyete îşâl ve bir vechle fenâsı ve izmiħlâlî muħâl olması gibidir lâkin zevk cihetinden ħabîr olmayanlara ķabûlü müşkildir.

هر چند ندارد صدف آن کوهر نایاب / هر دل که شود آب محیط کهر اوست

2. Her-çend ne-dâred şadef ân gevher-i nâ-yâb/ Her dil ki şeved âb muħîit-i güher-i üst

O gevher-i nâ-yâb mânendî olan ‘aşķ her-çend şadef ķabûl etmez ise de her bir gönül ki ħarâret-i riyâzât ve ‘ibâdâtla eriyip şü olur ise o gevher-i ‘aşķın muħîtidir ya‘nî ‘aşķ-ı bi’l-ķuvve her nefesde maħfîdir; lâkin keşret-i ‘alâ’iķ-ı zuhûruna mâni’ olmuşdur ve ‘aşķ-ı mecâzî bî-kâr ve bî-şuğl kaydsız âdemlerde [270b] zuhûr etdiği gibi ħaķîķî daği ‘alâķa-ı beşeriyet ķillet-pezîr oldukça zuhûr etmesi muķadderât-ı ilâhiyedendir.

از حوصله هر دو جهان کرد برآرد / این نشأه که در ساغر اول نظر اوست

3. Ez-ħavşala-yı her dü cihân gerd berâred/ İn neş’e ki der-sâğar-ı evvel nazâr-ı üst

İki cihânın ya‘nî dünyâ u âĥiert ħavşalesinde olanları iħrâķ edip toz ķaldırır bu neş’e ki anıñ evvel nazrı sâğarındadır merħûm bizlere bir ‘alâmet-i şadıķa ta‘lîm eyledi ki ‘aşķa vâşl olanları anıñla bilmek ķâbildir. O ‘alâmet budur ki dünyâ u âĥiert merâtiblerinden birine ‘alâķası olmaya ğüyâ *e’d-dünyâ ve’l-âĥiretü ħarâmânî ‘alâ ehli’llâh¹* mefħûmuna îşâret eyledi ve yine murâd âĥirerti evvelâ î mân cihetinden ve teraķķî ederek keşfi cihetinden müşâhede etdikden şoñra demekdir; zîrâ bir âdem a‘lâya

¹ وَالْدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ حَرَامَانِ عَلَى أَهْلِ اللَّهِ: Fakat dünya ve ahiret Allah ehline haramdır. Hz. Muhammed’in hadislerindedir.

mālik olmayınca ednāyı terk edemez ve bu beytleriñ āhir mazmūnlar zımnında tafşilāt ma‘ānileri sebkat etdiği için iḥtişār olundu.

هر چند که چون سرو روان میوه ندارد / امید جهان سایه نشین شجر اوست

4. Her-çend ki çün serv-i revān meyve ne-dāred/ Ümmīd-i cihān sāye-nişin-i şecer-i ūst

Her-çend serv-i revān gibi meyvesi yok ise de cihānıñ ümmīdi anıñ şeceriniñ sāye-nişinidir zīrā ‘aşksız ve şevksiz bir şey’ ḥāşıl olmaz. Elbette her bir meyve-i metālib anıñ şecereden me‘mūldur meşelā iḥtilāf-ı metālib üzere *ve en leyse li’l-insāne illā mā-sa’ā*¹ naşşından ki sa’y olmaz illā ‘aşk ile olur bu cihetden ümmīd-i ‘ālem sāye-nişinī olmağ zāhirdir ve yāḥūd meyvesi yok ise de zıllı meyve maḳāmına ḳā’im olur. Demek ola bu şüretde meyvesi aşılmaya mevḳūf eşcār ḳabīlinden olur ki insāna müttāşil olmadıkça meyvesi taşavvur olunmaz ma‘nāsınadır.

از سینه هر کس شنوی ناله زاری / از خویش بروی آی که آواز در اوست

5. Ez-sīne-i herkes şinevi nāle vü zārī/ Ez-ḥıṣ burūn āy ki āvāz der-üst

Her kimiñ sīnesinden bir nāle vü zārīlik gūş edersin kendinden taşra gel ki [271a] anıñ ḳapısınıñ şadāsıdır. Gūyā ḳalb-ı insānı ḥāne-i ‘aşk ihām edip derūndan işidilen şadā-yı derdnākī anıñ şadā-yı bābı maḳāmında taḥayyül etmiştir ve kendinden taşra gel ta‘biri ile o ḳapıdan duḥūluñ ‘uḳūla muḥālif olan şüretin ta‘līmdir zīrā beşeriyet fenā bolmadıkça ‘ālem-i bātına duḥūl muḥāldır.

دستی که در آغوش هوس حلقه نکردد / کستاخ تر از زلف به موی کمر اوست

6. Destī ki der-āgūş-ı heves ḥalka ne-gerded/ Güstāḥter ez-zülf be-mū-yı kemer-i ūst

Bir el ki āgūş-ı hevesde ḥalka olup ‘aşkı ḳucamaya taḳlīd etmeye anıñ mūy-ı miyānına zülfdan ziyāde edesizdir. Ya‘nī zülfü güstāḥlık edip uzayıp miyānına şarılmağ mu‘āmele-i güstāḥanedir lākin taḳlīd ve heves etmeyen el andan edesizdir. ‘Aşkı bir

¹ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى¹: İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Kur’an, 53. Sure, 39. Ayet.

maḥbūba taşavvur eyledi ammā bātında nefis-i nāṭıķayı murād eder ki şıfātı kendine zīnet vermede zūlf gibidir. Meşelā insāniñ ḥavāsı nefisini bilmeye teşevvuk etmesi şıfātıñ mevşūfuna ta‘annuk etmesiniñ ‘aynıdır ve bundan ziyāde taṭvīle maķāmıñ müsā‘adesi olmadıķı erbābınıñ ma‘lūmudur.

بی عشق دل از هر دو جهان سرد نکردد / این فیض ز تأثیر نسیم سحر اوست

7. Bī-‘aşķ dil ez-her dü cihān serd ne-gerded/ Īn feyż zi-te’şīr-i nesīm-i seher-i ūst
‘Aşķsız gōñül iki cihāndan şovumaz bu feyż-i ‘aşķıñ nesīm-i seheriniñ te’şīriniñ feyżindendir; ya‘nī mebde’-i feyżi budur. Mazmūn-ı şābıķda zıkr etdiği gibi gūyā nesīm-i seherinde bu ḥālet olunca vaķt-ı şubḥunda ve ṭulū‘-ı āftābında olan feyż ü berekāt ķābil-i ti‘dād degildir dedi.

هر تار ز پیراهن فانوس کمندی است / کستاخى پروانه نه از بال و پر اوست

8. Her tār zi-pīrāhen-i fānūs-ı kemendīst/ Güstāḥi-i pervāne ne ez-bāl ü per-i ūst
Pīrāhen-i fānūsdan her tel bir kemendir pervāneniñ güstāḥlıķı anıñ per ü bālından degildir; ya‘nī cevāzib-i cemāl-i keşret ķulūb-ı ‘uşşāķı cezb edince maķām-ı ū be-muḥālif-i ḥarekātıñ zḥūrunda günāh-ı ‘aşķdan görünür ise de [271b] ķāziye ma‘lūmdur.

صائب خبر يوسف کم کرده خود را / از بی خبری پرس که صاحب خبر اوست

9. Şā’ib ḥaber-i Yūsuf-ı güm kerde-i ḥod-rā/ Ez-bī-ḥaberī pürs ki şāḥib ḥaber-i ūst
Ey Şā’ib gā’ib olmuş Yūsuf’uñ ḥaberini bir kendinden ḥabersizden su’āl eyle ki şāḥib-i ḥaber odur. Luğaz şūretinde su’āl olunsa o kimdir ki gā’ib etmeyince bulamazsın. Cevāb-ı tarīķa-ı şūfiyeniñ sālīkleridir ki mādām kendini gā’ib etmeyeler bir şey’ bulmak mümkün degildir; yine bātında murādı nefis-i nāṭıķadır. Bu tercemāniñ imkāmı rütbe-i dāmenin elden ķavī verme.¹

¹ Ey Şā’ib gā’ib olmuş Yūsuf’uñ ḥaberini bir kendinden ḥabersizden su’āl eyle ki, şāḥib-i ḥaber odur. Luğaz şūretinde su’āl olunsa o kimdir ki, gā’ib etmeyince bulamazsın. Cevāb-ı tarīķa-ı şūfiyeniñ sālīkleridir ki, mādām kendini gā’ib etmeyeler bir şey’ bulmak mümkün degildir; yine bātında murādı nefis-i nāṭıķadır. Bu tercemāniñ imkāmı rütbe-i dāmenin elden ķavī verme S: Ey Şā’ib seniñ gā’ib olan Yūsuf’uñdan ḥaber ister isek bī-ḥaberlikden şor ki, anıñ şāḥib ḥaberi odur; ya‘nī kendiñi gā’ib etmeyince anı bulmak muḥāldır T

GAZEL 149

Fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün

جان غافل را سفر در چار دیوار تن است / پای خواب آلود را منزل کنار دامن است

1. Cān-ı ğāfil-rā sefer der-çār dīvār-ı tenest/ Pāy-ı h̄'āb-ālūd-rā menzil kenār-ı dāmenest

Ġāfil canıñ seferi anāşır-ı erba' a i' tibāriyla çār dīvār bedededir ya' nī muḳteziyāt-ı anāşırın icrāya sa'y edip shevātına tābi' olur. Maḥall-i 'ibret budur ki uyuşmuş ayağıñ menzili kenār-ı dāmendir; zīrā ğafletinden ḥarekete mecāli ḳalmaz ve eger cān āgāh olsa 'anāsırdan ğaflet ve umūr-ı rūḥāniyede sefer ve 'ālem-i mülk ü melekūtu nefsinde müşāhede edip mülkiyet rütbesin tecāvüze sa'y eyler.

تن چو شد از زخم جوهر دار حسن آهنت / دل مشبک چون شد از پیکان دعای جوشنست

2. Ten çü şüd ez-zaḥm cevher-dār-ı ḥaşn-ı āhenest/ Dil müşebbek çün şüd ez-peykān-ı du' ā-yı cevşenest

Ten zaḥmdan çünki cevher-dār oldu Tīmūr'dan ḳal'edir. Göñül peykāndan çünki müşebbek oldu du' ā-yı cevşendir ya' nī meşā'ib-ı bedeniye ile mükedder olma ki 'azāb-ı uḥreviyyeyi def' etmede ḥaşn-ı āhen maḳāmına ḳā'imdir ve ḳalbiñ peykān-ı zebān-ı bed-gūlardan müşebbek olur ise āfāt-ı ḳalbiyyeyi def' etmede du' ā-yı cevşendir ve etıbbā taşriḥ etdiler ki bir marāz-ı müzmin āḫir marāziñ gelmesine māni' olur. Bu ma'nā daḫi tevciḥe dūnyā ḥayşiyetinden mücerrebimizdir ve du' ā-yı cevşen şī'ilerin imām 'Ali ibn-i ebī Ṭālib rażiya'llāhü 'anh [271b] Ḥāzretlerine isnād etdikleri Rabbi'l-'ālemīniñ biñ bir ism-ı şerīfini cāmi' bir ḫızbdır lākin esmā'ü'llāh tevḳīfidir ve bu bilād-ı sunniyede herkes i' tibār etmez; zīrā içinde şerī'atda vārid olmamış esmālar ḳatı çoḳdur.

دست خالی در محیط مایه دار عشق نیست / هر حباب او به کوهر چون صدف آبستن است

3. Dest-i ḥālī der-muḫit-i māye-dār-ı 'aşḳ nīst/ Her ḥabāb-ı ü be-gevher çün şādef ābisten est

'Aşḳıñ māye-dār olan muḫitinde boş el yoḳdur anıñ her ḥabābı gevhere şādef gibi ḥāmiledir. Cānib-ı müşābehet cihetiyle menba'-ı 'aşḳ olan ḳulūbuñ mişālidir ve 'aşḳı muḫlak zıkr eyledi ki mecāza daḫi şāmil olmaḳ için zīrā envā'-ı riyāzātı mütekeffil ve

bār-ı meşekḳātı bilā-tereddüd şāhibi ḥāmil olarak bir gūne isti'dād-ı tecrīd peydā eder ki ḳulaḡına bir iki kelime ilḳā olunsa bey'at 'aḳabinde maḥviyet rütbesine ve aşılıardan olmaḳ ḳābildir ve gevher dedigi āsār-ı tecelliyātdan ḥāşıl etdigi cevāhir-i 'ulūmdan kināyedir.

هر که ترک تن نکرد از زندگانی برنخورد / راحتی کر هست کفش تنک را در کردن است

4. Her ke terk-i ten ne-kerd ez-zindegāni bernehurd/ Rāḥatı ger hest keş-i teng-rā der-kendenest

Her kim terk-i levāzım-ı beden etmedi ise bu ḥayāt-ı fāniyeden şemere yemedi zīrā ḡar pabucuñ eger bir rāḥatı var ise çıkarmadadır. Ḳaldı ki levāzımı terk edince bedenden çıkmaḳ lāzım gelir mi cevāb budur ki gelir zīrā bir ādem ehlinden ikrāh edip ḥānesine varmasa ve maşrafın görmese şüreti erkenler şüretidir. Siyyemā eger talāḳ daḡı verir ise tecerrüd tekmīldir ammā merḥūmuñ murādı ḥal' u insilāḡa işāretidir; ya'nī insāniñ kemāli taḳyīd gibi ıtlāḳa daḡı ḳādir olmaḳdır. Meşelā şimdi her ādem taḳyīdi zevḳen ü ittişāfen bilir ya'nī bedene muḳayyed olup levāzımını icrā etmek ma'nāsına lākin ıtlāḳı bilmez ki bu bedenden beyne'l-mevt ve'l-ḥayāt bir mufāraḳat [272b] vardır ki kāmiller anı taḡşīl edip murād etdigi şüretle murād etdigi maḳāmda bulunurlar ve o zamān ḡaḳīḳata vücūdudur ve tecelliyātıñ aḡvāli ne gūnedir ve ehl-i cennetiñ şıfātı ne şāfādadır? Cümle ma'lūmları olur lākin bu rütbe biñde birine müyesser olmaz. Hemān mażmūndan bizim naşībimiz elden geldiḡi ḳadar ḡayvāniyete müşābeheden ḡalāş olmaḳdır ve her ne ḳadar taḡalluş mümkün olur ise o ḳadar şemere-i şecere-i ḡayātından muḳarrerdir zīrā ḡayvāniyet tenezzül bulduḡça mülkiyet teraḳḳī bulur aralıḳda ḡayrı menzil yokdur ammā muḳaddem zıkr olunan şüretde kāmil yaşar. Ekşer-i evşāf-ı ḡamīdede mülkden tefevvuḳ ederler zīrā mülklerde teraḳḳī olmaz; maḳām-ı ma'lūmda muḳīmlerdir.

نقش پا همراه رهرو کر نباشد کو مباحث / ما به ظاهر کر زمین کیریم دل در رفتن است

5. Naḳş-ı pā mā rāh-rev eger ne-bāşed gū me-bāş/ Mā be-zāhir ger zemīn-gīrim dil der-reften est

Biz yolcuların eger ayaklarının nakşu ve āsar-ı refārları olmaz ise söyle olmasın biz zāhirde zemīn-gīr ve muqīm-i isikde gōñül gitmede ve sülūkdadır; ya'nī seferimiz şifātımızda ma'nevī olmağın āsar-ı ef'āl ü aqvālımızda zūhūr eder yoksa maḥsūsātla işimiz terkden ğayrı yokdur.

می کند کار شراب تلخ آب بی لجام / این سخن از مستی ارباب دولت روشن است

6. Mī-kūned kār-ı şarāb-ı telḥ āb-ı bī-ligām/ Īn sūḥan ez-mestī-i erbāb-ı devlet rüşenest

Endāzesiz şū içmek acı şarāb-ıñ fi'lini icrā eder hem mestlikde ü hem maḥmūrulukda ve be bu kelām erbāb-ı devletiñ ser-ḥoşluğundan nümāyāndır; zīrā şervet ve devlet elbette ādemī muqteziyāt-ı ādāb rūsūm-ı dīn ve dūnyādan çıkarıp şifatda ser-ḥoş etdiği ma'lūm-ı 'ālemdir ve ḥālet-i edbārında maḥmūrulukdan su'āl etme ve fi'l-ḥaḳīka her şey' endāzesinden ḥāric olunca mezmūm olur ve bu i'tibār ile müsकिriñ envā'ı katı çokdur herkes bir başka bādeniñ ser-ḥoşudur [273a] ve 'āḳıl ğāyet nādirdir ve şeri'at-ı ğarrādan bu mazmūnuñ me'ḥazı ve *lev basaṭa'llāhü'r-rizku li-'ibādehi lebağü fi'l-arzi¹ inne'l-insāne leyaṭgī en rāhü'stağn²* bu ma'nalarda bulunan nuşşuş-ı kātī'alardır kaldı ki şervet ü sāmān gevher-i zātına te'şir etmeyip belki izdiyād-ı rüşd ve taqvāsına bā'ış olur kāmiller daḫi bulunur; lākin aḳall-i ḳalīldir. Zīrā nefse nisbet-i māl ü cāh āteşe ḥār u ḥāşāk dökme gibidir.

واصلان از شورش بحر وجود آسوده اند / میان را موجه دریا دعای جوشنست

7. Vāşılān ez-şūriş-i baḥr-ı vüçüd āsūdeend/ Māhiyān-rā mevçe-i deryā du'ā-yı cevşenest

Vāşıllar baḥr-ı vüçüduñ şūriş ü tūfānı mulāḥazasından rāḥatdadırlar. Maḥall-i i'tibār budur ki balıḳlara deryāniñ emvācı du'ā-yı cevşen maḳāmında kendileri ḳaşd edenlerin şerlerinden emīn eyler. Ma'rifet-i deryāya māhī ḳadar intisābdadır ki tūfānından mükedder olmaya.

¹ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ: Şayet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi. Kur'an, 42. Sure, 27. Ayet.

² إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ: Hayır! Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli gördüğü için çizgiyi aşar. Kur'an, 96. Sure, 6. ve 7. Ayet.

نالہ مظلوم در ظالم سرایت می کند / زین سبب در خانہ زنجیر دایم شیون است

7. Nāle-i mazlūm der-āhen sirāyet mī-kūned/ Z'īn sebeb der-hāne-i zencīr dā'im şīvenest

Mazlūmuñ nālesi Tīmūr'a sirāyet eder bu sebebden zincīr-hānesinde dā'imā şīven ü efgān vardır; gūyā zincīr-i halkalarınıñ birbirine teşādümünden zühür eden feryādı mazlūmāniñ nāleleriniñ te'şirinden taḥayyül etmişdir ve fi'l-ḥaḳīka mazlūm bulunur ise bu mübālağa maḳāmındadır zīrā bu dār-ı teklīfde vāḳı' olan mu'āheẓāt-ı ilāhiyeniñ şūretleri tenāhī kabūl etmez. Seniñ mazlūm bildiğñ ādemlerin mu'āheze ve olunduḳları seyyi'elerinden ḥabīr olsañ taḥḳīḳ ederdin ki mazlūm ğāyet nādirdir. Bir 'alāmeti budur ki min cemī'i'l-vücūh mazlūm bulunanıñ zālinden intikām-ı serī' vāḳı' olup imhāl olunmaz ve bu ma'nā kendi nefsimizde taḥḳīḳ etdigimiz ḥaḳḳu'l-yaḳīn mesā'illerinden hattā bu maḳāmı terceme eşnāsında bir şūreti vāḳı' oldu lākin neden nişān etdiği [273b] henüz vāḳıf olamadım ki şūreti üzere taḥrīr ede idim.

کوشه کیری آب حیوان است بخت سبز را / ایمن از مردن بود فیروزه تا در معدن است

8. Gūşe-girī āb-ı ḥayvānest baḥt-ı sebz-rā/ İmen ez-mürden büved firūze tā der-ma'denest

Baḥt-ı sebze 'uzlet-i āb-ı ḥayātdır maḥall-i i'tibār budur ki firūze ma'deninde ve 'uzletde iken āb u rengi gidip telef olmadan emīndir. Ma'ādende bu ḥāl-i şalābet ve ḳūt-ı vücūduyla cārī iken za'f üzere halk olunan insāna vācibdir siyyemā ḳuvāsını ḥıfza ḳudreti olmayanlara hemān kimseye şerm doḳunmasın diyü bir ādem 'uzlet etse bundan büyük 'ibādet olmaz.

زیر پا هرگز نبینم در سفر چون کردباد / چشم حیرانی است هر چاهی که در راه من است

9. Zīr-i pā hergiz ne-bīnem der-sefer çūn gird-bād/ Çeşm-i ḥayrānist her çāhī ki der-rāh-ı menest

Ayaḳ altına aşlā seferde baḳmam gird-bād gibi ve her ḳuyu ki benim yolunda vardır çeşm-i ḥayrāndır ve müteḥayyir göze zavāhir-i intibā' etmez ve maḥsūsātı görmez. Belki başiretiñ meşğūl olduđu bā' iş-i ḥayretinde maḥv olur gūyā görmemesinden 'adem-i vuḳū'an mulāḥaza edip intibā'ı vuḳū'a mümāsil 'addeyledi ve ḳā'ide-i şūfiye daḥi

böyledir. Şūfî muhāṭara-ı ṭarīkiñ muhāfazası kaydında olur ise cemî'-ı 'ömründe bir derece kat' edemez. Hemān mevt-i eşref meṭālibinden 'addedip görülmeden sefer ederler.

زهر دنیا کر چه کم می گردد از تریاق عقل / بهترین افسون مار از دست خود افکندن است

10. Zehr-i dünyā gerçi kem mî-gerded ez-tiryāk-ı 'aql/ Bihter'in efsün-ı mār ez-dest-i ḥod efkendenest

Dünyā zehri egerçi tiryāk-ı 'akldan noḡṣān-pezīr olur ise de māriñ efsünleriniñ a'lāsı eliñden atmaḡdır zīrā bi'l-külliyē muhāṭarasından emniyet muhāl gibi bir ma'nadır. Eger şarf-ı ḥelāl ve mīrās-i peder daḡı olur ise meṣelā bende tiryākıñ a'lāsı vardır diyü bu mār-ı zehrñāka kendiñi ta'rīz etmek şīve-i 'uḡalādan dūr olduḡu bedīhīdir ve merātib-i 'illiyelere vāṣıl olmuṣuñ biri tiryāk 'aqlıñ altın başına [274a] mālīk iken bir zehr-i mār dünyā ile telef oldu ki kıṣaṣlarda gördüklerimiz aña nisbet maḡv oldu ve o keşf ü kerāmāt vara' u taḡvā bir iki sene zımnında 'aksına teḡvīl etdiḡin müşāhede eylediñ. *Nes'elü'llāhü'l-'āfiye ve na'üzü bi'llāhi min şūrūr¹.*

عاقلان را در زمین دانه سوز روزگار / بهترین تخمی که افشانند دست افشانند است

11. 'Āḡılān-rā der-zemīn-i dāne-süz-ı rüzgār/ Bihter'in tuḡmı ki efşānend dest efşāndenest

Rüzgārıñ dāne-süz olan zemīninde 'āḡıllara tuḡmların saḡmaya şāyeste olanın el saḡıp kerem ü iḡsān ile *e'd-dünyā mezra'atu'l-āḡireti²* mefhūmuna taṣdīḡ etmektir zīrā mezzū'āta teveccüh eden āfetler bu zer'a zarar edemediḡinden mā-'adā iz'āf u muzā'afin ḡarmangāh-ı maḡşerde ḡāzır bulurlar.

وقت عارف را نسازد تیره این ماتم سرا / خانه روشن می کند آینه تا در کلخن است

12. Vaḡt-ı 'ārif-rā ne-sāzed tīre in mātem-serā/ Ḥāne rüşen mī-küned āyine tā der-gülḡan est

¹ نَسَأَلُ اللهُ الْعَافِيَةَ وَ نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ: Allah'tan saḡlık diler, kötülüklerden Allah'a sıḡınırız. Hz. Muhammed'in aṣhabına söylediḡi bir hutbenin girişinde geçmektedir.

² الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ: Bu dünya ahiretin çiftliḡidir. Hz. Muhammed'in bir hadisidir.

‘Ārifîñ vaqtini bu mātem-serāy bulanık etmez zîrā āyine gülhanda oldukça celālamp hānesin rüşen eder ‘arîf dañi māl ve bedeninde ‘arîz olan muşîbetler zımnında nūrāniyet kalbi müşāhede edip āyine-i ‘usrda çehre-i yūsra gördükçe hayretde qalır ki belā-yı ‘usra şabr mı etsin yāñūd ni‘met-i yūsra şükr mi etsin ve bu fā‘ideyi kesbe ‘irfān şartı oldu ki belā perdesinde vürūd eden fevā‘id-i cismiyeye vāqıf olmayınca dergāh perverdegāra güstāhāne edālar ve bî-edebāne du‘ālarla fevā‘id-i mezkūra mahv olduktan sonra muşîbeti dañi muzā‘af olmasına cehli bā‘iş olmaya.

پاک کن دل را زدست انداز چرخ آسوده شو / تا بود در تخم غش سرکشته پرویز نیست

13. Pāk kün dil-rā zi-dest-endāz-ı çarñ Āsūde şev/ Tā būd der-tuñm ğaş ser-geşte-i Pervîz nîst

Kalbi pāk eyle ve çarññ eliyle atlamadan rāhat ol zîr-i tuñmda ğaş u nā-cins oldukça elekiñ ser-geştesidir hālāş olamaz; ya‘nî Rabbi‘l-‘ālemîn qullarına bed eczā etmez. Her ne muşîbete [274b] giriftār olursak cedd ü cehd edip sebebini teşñiş eyle ki merātib-ı ricālū‘llāhîñ evveli budur zîrā bu nükteye vāqıf olunca kıyāmeti ‘ayne‘l-yañin görmüş gibi harekāt u sekenātında taħarrî üzere bulunup dā‘ire-i şerī‘atdan zārūrî çıkmazsın. ‘Avām-ı mü‘minîne göre böyledir lākin enbiyā u evliyāya teveccüh eden belālar ve *leneblüküm hattā na‘leme‘l-mücāhidîne minküm ve ‘ş-şābirîn*¹ naşş-ı kerîmden münba‘iş şabr u mücāhide maqāmlarında qadrların a‘lā ve anlara tābi‘ olanlar zuhūr-ı beliyyātta rüsüm ‘ubūdiyetlerine iktidā içündür ve mañz-ı terfî‘ kadar için ehl-i ihtişāşñ ğayrına dañi vāqı‘ olur lākin nevādirdendir.

فارغ صائب ز نیرنگ خزان و نوبهار / من که چون آیینه باغ دلکشایم کلخن است

14. Fāriğem Şā‘ib zi-nîreng-i ħazān u nev-bahār/ Men ki çün āyine bāğ-ı dil-ğüşāyem gülñanest

Ey Şā‘ib ben ħazān u bahārin nîreng ü ħīlesinden ve sürür u kederinden fāriğem ki benim bāğ-ı dilğüşām āyine gibi gülñandır; ya‘nî ħākister-i küdūrāt u beliyyātñ havāşına vāqıf olup ħālime rāzî olanlardanım.

¹ وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَ الصَّابِرِينَ¹ Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım. Kur’an, 47. Sure, 31. Ayet.

GAZEL 150

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

در سیه خانه افلاک دل روشن نیست / اخگری در ته خاکستر این کلخن نیست

1. Der-siyeh-hāne-i eflāk dil-i rūšen nīst/ Ahgerī der-teh-i hākister-i in gülhan nīst

Eflāk siyāh-hānesinde rūšen gönül yoğdur bu gülhaniñ gülünüñ altında bir göz yoğdur; gūyā re'yü'l-'ayn eflāk remādiyü'l-levn görünmesinden qalb-ı münevverī tahtında cemreye teşbīh eyledi ki murādı kılllet-i erbāb-ı kulūbdan şikāyetdir.

دل چو بیناست چه غم دیده اکر نابیناست / خانه آینه را روشنی از روزن نیست

2. Dil çü bināst çe ğam dīde eger nā-bināst/ Hāne-i āyine-rā rūšenī ez-revzen nīst

Gönül başır oldukdan sonra gözün a'mā olduğundan ne ğam hāne-i āyineniñ rūşenligi pencereden degildir belki nūrāniyeti kendi şafvetinden hāşıl olup āhirden istifāzaya muhtāc olmaz ve qalb daği bir āyine-i 'ālem-nümādır ki āftāb gibi envār-ı bedeniñ menba'ıdır.

راستی عقده کشاینده اسرار دل است / شمع را حوصله کریه فرو خوردن نیست

2. Rāstī 'uğde güşāyende-i [275a] esrār-ı dilest/ Şem'-rā havşala-yı girye fūrū

hūrden nīst

İstikāmet-i esrār-ı dil 'uğdesini açıcıdır şem'in bükāyı hażm edecek havşalası yoğdur ya'nī şem'den etrāfına gözyaşı şeklinde dökülen qatarātı şem'in ihfāya kudreti olmadığı gibi istikāmet sāhibiniñ qalbi daği 'uğde-i esrārını sāhibiniñ sinesine döküp ketm etmeye qādir olamaz lākin lafz-ı istikāmet ādāb-ı şer'iyeniñ cümlesini cāmi' dır. Hattā *El-istikāmetü 'aynü'l-kerāmet*¹ derler.

کوهر از کرد یتیمی نشود خاک نشین / دل کر زنده بود هیچ غم از مردن نیست

¹الإستقامة عين الكرامة: İstikamet onurun gözüdür. Söyleyeni belli olmayan ünlü bir söz olarak bilinmektedir. Dinde mutluluk, huzur, güven, başarı ve daha birçok şey Allah'ın emrine sadık kaldıkça elde edilir anlamına kullanılmaktadır.

3. Gevher ez-gerd-i yetīmī ne-şevved hāk-nişīn/ Dil eger zinde büved hiç ğam ez-mürden nīst

Gevher-i yetimlik ğubārından hāk-nişīn olmaz eger kalb zinde olur ise mevt-i ṭabī‘ī ile olup bedeniñ hāka kırışmasından ğam yoğdur ya‘nī gevheriñ nazīri bulunmadığı cihetden kendine ‘arız olan kılet-i i‘tibār-ı ğubārı zarar etmediği gibi nefis-i nāṭıka daħi beden vesāṭatıyla mükedder olmaz. Eger hayāt-ı ebediye hāşıl etdi ise *ve li-küllin derecātü memmā ‘amelū¹*

دیده شوخ ترا آینه در زنگارست / ورنه یک سبزه بی‌کانه درین کلشن نیست

3. Dīde-i şūh-ı tū-rā āyine der-zingār est/ Verne yek sebze-i bīġāne der’in ğülşen nīst

Seniñ şūh u bī-edeb çeşmiñ āyinesi jengārdadır yoğa bu ğülşende bir bīġāne sebze yoğdur ya‘nī seniñ bīġāne müşāhede etdiğiñ etvār tenekkürāt-ı ‘ilmiye ve taṭavvurāt-ı merātib-i ğaybiye fi‘l-ḥaḳīka saña rāci‘ bir ma‘nādır.

به همین موج ز آمد شد خود بیخبرست / هیچ کس را خبر از آمدن و رفتن نیست

4. Be-hemīn mevc zi-āmed şūd-i ğod bī-ḥaber est/ Hiçkes-rā ḥaber ez-āmeden ü reften nīst

Yalnız bu mevc gelip gitmesinden bī-ḥaber degildir belki hiç bir kimseniñ gelip gitmesinde ihtiyārı yoğdur. Emvāc-ı baħr gibi sevāhil-i vücūda vürūd ve bir müddet-i mechūla muṣṭarib ve yine muḥīṭ-i ğayba ‘avdet ederler ve bu tereddüdüñ sırrına vākıf olanlar ğāyet nādirlerdir hattā derler ki Şadr-ı Qanvī Ḥazretleri’ne Şeyḫi Şeyḫ Muḫyi’d-dīn-i ‘Arabī Ḥazretleri [275b] mine’d-dīn diyü su‘āl buyurduklarında cevāb vermişler ki *mine’l-‘ilmi ile’l-‘ayni li’t-taḥşīli’t-ṭarafeyni²* sırr-ı mezkūra bu iki fıkrā cāmi‘dir āyāt-ı ‘uzāmdan maḥallerine āşinā olanlara lāyih olur.

¹ وَ لِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا Her birinin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Kur’an, 46. Sure, 19. Ayet.

² مِنَ الْعِلْمِ إِلَى الْعَيْنِ لِتَحْصِيلِ الطَّرْفَيْنِ İlimden göze, her ikisini tahsil etmek için.

نیست در قافله ریک روان پیش و پسی / مرده بیچاره تر از زنده درین مسکن نیست

5. Nīst der-ḳāfile-i rīg-i revān pīṣ ü pesi/ Mürde bīḳāreter ez-zinde der'in mesken nīst

Akıcı ḳum ḳāfilesinde taḳaddüm ü ta' aḥḥur i 'tibārı yoḳdur meyyit ḥaydan ziyāde bīḳāre bu meskende olmaz geḳen maẓmūna işāretdir ki 'adetā meyyiti bīḳāre 'addederler ḥarekātında lākin rīg-i revān gibi bu 'ālemden giden ne gūne gıtmesinde mecbūr ise gır ü zinde ḳalanlar daḥi mürdeler gibi bir derecede bīḳāre vü mecbürdurlar murādı bu ḥuṣūṣda iḥtiyārı selbde mübālağadır.

سفلکان را نزد چرخ چو نیکان بر سنک / محک سیم و زر از بهر مس و آهن نیست

6. Siflegān-rā ne-zened ḳarḥ çū nīkān ber-seng/ Meḥek-i sīm ü zer ez-behr-i mes ü āhen nīst

Sifleleri felek 'alevīler gibi taṣa ḳalmaz sīm ü zeriñ meḥeki nüḥās u ḥadīd için degildir ya'nī belālarıñ eşeddi enbiyāya ṣoñra evliyāya ṣoñra derecātıyla eṣerf-i 'ibāda maḥṣūṣdur diyü vārid olan ḥadīs-i ṣerīfi bu maẓmūn ile ifāde eyledi ve bu herkesiñ ma'lūmudur ve meṣeldir. Meyvesiz ağaca taṣ etmezler ve 'arabīde beyt:

ve fī's-semā'i nūcūmün lā 'idāde lehā/ Ve leyse yüksefü ille 'ş-şemsü ve 'l-ḳamaru¹

Ya'nī gökde ḥisābsız nūcūm vardır ḥāl bu ki kusūf eşreflerine 'arız olup ṣems ile ḳamerden ḡayrıları tutulmaz diyü nazm etmişlerdir ammā bu maḳāmda bir nūkte ḳaldı ki ḡāḥice münāfiḳına ve küffāra daḥi beliyāt-ı 'azīme ve emrāz-ı cismiye 'arız olur bu nedir ma'lūm ola ki Rabbu'l-'ālemīn her-ḳend fā'il muḥtār ise de ḳavllerine 'ināyet ve 'azabın ve anların kendi 'indinde teraḳḳī ve tenezzüllerin kesblerine ta'līḳ edip bu ḥuṣūṣda her nefsiñ [276a] üstüne kesbiyle ḳā'imdir mükāfāt u mücāzāt-ı ḥayṣiyetinden enbiyā-ı 'uzāma teveccüh eden belālar ḳadar 'ālilerin terfī' ve muḳtedā-yı ümem olduklarından

¹ وَ فِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لِأَعْدَادِ لَهَا وَ أَلَيْسَ يَكْسِفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ Ve gökyüzünde sayısızca yıldız olmasına rağmen ay ve güneşten başka hiçbir şey tutulmamaktadır. (Demek ki hasar veya eksiklik normal gezegenleri etkilemez, bunun yerine güneşi ve ayı etkiler yani ancak özel, iyi, kıymetli insan zarar görür). Bazı kaynaklarda İdris Alşafii'ye, bazı kaynaklarda ise Şems Al-Maali Qaboos'ye ait bir şiir olarak geçmektedir.

teveccüh eden beliyâtda âdâb-ı ilâhî ne olduğun tâbi'lerine ta'lim için olduğundan sonra *hasenâtü el-ebrâri seye'âtü'l-muqarrebâm*¹ mefhûmundan dâhi hâlî degildir ve evliyâyâ 'arîz olan beliyât ola muqtezâ-yı vârişiyet vücûh-ı mezkkûrede cârî olduğundan sonra gâhî maqâmılarına muhâlif âsârı mahv için ve gâhî rütbe-i muqadderesine vuşûla 'ibadâtı kifâyet etmedigiçün vâkı' olur ammâ keffâre ve münâfıkına ekşer-i hâlde 'azâb-ı cehennemden enmûzec olmak üzere *la'allehüm yerci'ün*² maşdarından şâdır olur ve bu huşûşları farka zâvâhir-i ahvâlleri ehl-i istibşârîñ âyineleridir ve bizim gibi 'avâm-ı mü'menîne 'arîz olan belâlar tahtîr ü tekfir için olduğuna vücûd-ı imânımız şehâdet eder ve herkes murâd eylese nefsinde bu ma'nâyı derk eyler.

حرص هر ذره بما را به جهانی انداخت / مور خود را چو کند جمع کم از خرمن نیست

7. Hırş her zerre-i mâ-râ be cihânî endâht/ Mür hod-râ çü küned cem' kem ez-hirmen nîst

Tama' bizim her zerremizi bir 'âleme atıp perîşânlık zâhir ü bâtınımıza sirâyet eyledi. Qarınca eger kendini cem' eylese hirmenden noqşân degildir ya'nî fâ'idede cem'iyeti ve 'adem-i tama'ı kendine rızq-ı ma'lûm maqâmına kı'ım olur. Cem'iyet zikri ile maqâm-ı tevekküle işâret eyledi ki *ve men yetevekkel 'alâ'llâhi fe-hüve hasbuhü*³ bu maqâmıñ nigâhbânıdır.

دل نازک به نگاه کجی آزرده شود / خار در دیده چو افتاد کم از سوزن نیست

8. Dil-i nâzik be-nigâh-i kecî âzürde şevad/ Hâr der-dîde çü üftâd kem ez-sûzen nîst

Dil-i nâzik bir egri nazarla incenmiş olur letâfeti yüzünden mağall-i 'ibret budur ki göze bir hâr-ı şağîr vâkı' olsa sözünden eksik degildir eziyet ü cefâ etmede ve belki gâhice egri nazâr niş-i 'akreb gibi bâ'ış-i helâk olduğu vardır [276b] güyâ letâfet-i başîret ki ma'nevîdir. Maşsûsâtda letâfet başâr gibidir demiş oldu.

¹ حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُفْرَبِينَ: Salihlerin iyilikleri, yakımların kötülükleridir. Bir hadistir.

² لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ: Belki dönüş yaparlar diye. Kur'an, 32. Sure, 21. Ayet.

³ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ: Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Kur'an, 65. Sure, 3. Ayet.

صائب از اطلس کردن کله بی انصافی است / سرو این باغچه را برک دو پیراهن نیست

9. Şā'ib ez-atlas-ı gerdün gile bî-inşāfest/ Serv-i in bāğçe-rā berg-i dü pîrāhen nîst

Ey Şā'ib atlas-ı felek¹den şekvā inşāfsızlıktır zîrā kendi dahi fakîr ü muhtâcdır; hattâ bu bağçeniñ serviniñ iki gömlege kifâyet edecek berg ve nakdı yokdur. Ya'nî bağçe-i 'âlem ki serv o bağçeniñ mevzunu'l-hâllerinden iken pîrāhen-i vâhîde münhaşır olması bizlere semûr-ı tesliyet ilbâs eder demektir.

GAZEL 151

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

چراغ خلوت جان روشنایی سخن است / بهار زنده دلان آشنایی سخن است

1. Çirâğ-ı hâlvet-i cān rûşenâyî-i sühân est/ Bahâr-ı zinde dilî âşinâyî-i sühân est

Cān hâlvetiniñ çirâğı sözüñ nûrāniyetidir hayât kalbiñ bahârı kelâma âşinâlıktır.

Ma'lûm ola ki evşâf-ı kâ'inâtda nuṭṭkdan eşref ve kelâmdan eltaf bir vaşf yokdur ve herkesiñ cemâl-i kemâline kelâmı kadar âyine olmaz ve insân nuṭṭku cemî'-i mevcûdât-ı şâmiteden istimdâd etdigine delîl-i cism-i insâna göre lisânîñ şığar-ı hacmidir ve insânîñ kelâmdan akreb-i haḳîkat-ı ğaybiyeye nisbeti yokdur ve her vâkıtda zuhûr eden kelâm-ı mütekelliminiñ libâs-ı kalbiyesine mütelebbis zuhûr etdiginden bir kelâmı iki kimseden istimâ' eylesek beyinlerinde fark-ı 'azîm nümâyân olur ki inkâra mecâl kalmaz. Ya'nî merhûmuñ çirâğ-ı hâlvet-i cān-ı sühânîñ nûrāniyetidir dedigi nışf-ı eşrefî beyân ve nışf-ı aḳassından sükût maḳâmındadır.

اگر سخن به دل از گوش پیشتر نرسد / یقین شناس که از نارسایی سخن است

2. Eger sühân be-dil ez-güş bişter ne-resed/ Yaḳîn şinâs ki ez-nâresâ'yî-i sühānest

Eger söz kalbe kulakdan evvel erişmez ise yaḳînen bil ki sözüñ kuşûrundandır zâhira kelâmîñ irtibâṭ u niẓāmında mübâlağa kaşd eyledi ya'nî kelâm-ı maḳâma münâsib bir muḳteẓâ-yı vâkıṭ [277a] ve hâl olunca kulûba sur'at-ı nüfûzundan ma'lûm olmaz ki kulak vâsiṭa oldu mu yâḳûd olmadı mı ve bâṭınan 'âlem-i ğayb ve ilhâm tarafından kalbe

¹ Felek S: gerdün T

vürüd eden kelâm-ı tāmıdır. Mağbûl olan yoksa zâhirden sem‘a u sem‘dan kalbe vürüd eden kelâm degildir diyü kulaqsız işitmeye terğib eder lâkin kim oğur kim diñler bu ikinci ma‘nâ olduğuna imâ mağâmında o rütbeğe bir isti‘dâd-i şuveri tedârikine irşâd için buyurur ki:

چو غنچه سر به کریبان خود فرو بردن / کل سر سبد آشنایی سخن است

3. Çū gonca ser be-girībān-ı hōd fūrū-bürden/ Gül-i ser-sebed-i āşināyī sūhanest

Gonça gibi başını kendi yaçasına aşığa iletmek söz āşinālığıñ gül-i sersebedi ve eşref tarīk-i istimdādıdır ki mehmâ emken-i taħliyeden soñra ya‘nī ārzū-yı fāniye bulunmaya seherde ve nısf-ı leyālīde kendi kendine teveccüh edince evliyāu’llāhıñ kulübuna ma‘ānī-i laṭifeler ilhām olunup āyāt u aḥādīşden rümüzāt-ı cedīdeler fehm ederler ve gāhī āfāk u enfüsde ma‘ānī-i daḳıkalılar edilmek ederler ve bu huşuş bir ‘acib ü garīb emrdir ki bundan bir çāşnī ṭatmīn ḥālāt-ı erbāb-ı ihtişāşdan bir şey’ fehm edemeyip anlarda bizim gibi belki bizden ‘ulūm-ı resmiyede ednā derler diyü daħl u ta‘arruz ederler.

مکیدن سر انکشت خامه چون طفلان / کواه بی کسی و بینوایی سخن است

4. Mekīden-i ser-i engüşt-i ḥāme çūn ṭıflān/ Güvāh-ı bī-kesī ü bī-nevāyī-i sūhanest

eṭfāl gibi kalem bir parmağıñ başını emmek sözüñ bī-kes ü bī-nevā olduğunuñ şahididir ya‘nī eṭfāl-i yetīme kendi parmağıñı emdiği gibi kalemīñ dāḥi sūhanla bu şüret ḥālī o şüret-i ḥāle müşābih ve bī-kes ü bī-nevā olduğuna delīldir. Ba‘ż ‘uḳūl-i ḳāşıra bu ma‘nāyı istib‘ād ederler; lâkin bu tercemeyi muṭāla‘a eder iken bu istib‘ād nihāyet-i ḥumḳdur zirā Şā‘ib-i merḥūmuñ eş‘ārī daḥi söz ḳabīlindedir ammā murādını fehm etmek herkesiñ işi degildir. [277b] Kelāmu’llāh ve kelām-ı resūlu’llāh ḳanda ḳaldı.

زالال خضر کره در سیاهی ظلمات / چو خون مرده ز شرم روایی سخن است

5. Zülāl-ı Ḥızr girih der-siyāhī-i zulemāt/ Çū ḥūn-ı mürde zi-şerm revāyī-i

sūhanest

Āb-ı ḥayāt sevād-ı zulemātta uyuşmuş ḳan gibi ḳalması sözüñ revācı ḥayāsındadır ya‘nī ḥayāt-ı fāniye mazharı olan şu kulüb-ı evliyā ve Allāh’a sözüñ verdiği ḥayātı

görünce kendi hāşşasınıñ hissetinden infi'āl edip zulemāt-ı istiḥyāda mestūr qaldı ve istib'ād olunmasın ki evvelā kelime-i *lā ilāhe illa 'llāh Muḥammed resūlu 'llāh*¹ ne gūne ḥayāt-ı ebediye şāhibi olduđu erbāb-ı zāhiriñ imānı cihetinden ve erbāb-ı bātıñ şühūdu yüzünden malūmlarıdır. Ma'a hazā söz kabīlindedir mā'adāsın daḥi bu kelimetine kıyās ile ve bu bābda esrār u daḳā'ıñ nihāyeti yoḳdur lākin ḳapısını fetḥ eyledik içeri gel añalr isek.

قلم به تیغ ازین راه سر نمی پیچد / چه لذت است که در جبهه سایبی سخن است

6. Ḳalem be-tiğ ez'in rāh ser nemī-piçed/ Çe lezzettest ki der-cebhe-sāyī sūḥanest

Ḳalem bu yoldan ḳılıç ile baş çevirmez söze tezellül ve ḥuzū'da ne lezzetin vardır lākin bu lezzeti herkes idrāk edemez belki dimāğ-ı şu'uru 'ilelden münezzeḥ olanlarıñ naşibidir ve bir ḥaḳ sözü ḥaşmından işidip ḳabūl etmeyenlere Rabbi'l-'ālemīn söz añlamaḳdan ḥırmānı cezā-'i vefāḳ olmaḳ üzere verir ve erbāb-ı muṭāla'alar bir daḳiḳ maḥalli fehm edende bulduḳları lezzāt-ı rūḥāniye beyenlerinde meşḥūrdur inkār olunmaz.

شکست زلف سخن می شود درست از من / دل شکسته من مومیایی سخن است

7. Şikest-i zūlf-i sūḥan mī-şevved dūrüst ez-men/ dil şikeste-i men mūmiyāyī-i sūḥanest

Söz zūlfünūñ şikesti benden dūrüst olur benim münkesir olan ḳalbim sözüñ mūmiyāsıdır; merḥūmu Ṭālib-i Amülī hecv etmişdir ki: Şā'irān şī'r-i ḥod eger be-berend/ Şā'ibā mānd u ḳalemdāneş. Ya'nī eger şā'irler kendi şī'rlerin getirseler Şā'ible devāti ḳalır ya'nī ḥalkıñ bulduđu mezāmīni ḥüsni ta'bire [278a] ifrāğ edip kendine nisbet eder ve merḥūmuñ bu beyti daḥi min vech bu ma'nāyı iḳrār gibidir ve yaḳışır zīrā bu ḳadar ma'nā bir ādemden zūhūru eger mu'ammer olmuş ise de maḥall-i istib'āddır; lākin Ṭālib-i merḥūm daḥi bī-inşāfāne hecv etmişdir.

اگر سکندر از آینه ساخت لوح مزار / چراغ تربت من روشنایی سخن است

¹ لا إله إلا الله مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ: Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir. Kelime-i tevhiddir.

8. Eger Sikender ez-āyine sāht levḥ-i mezār/ Çirāğ-ı türbet-i men rüşenāyī-i sūḥanest

Eger İskender āyineden levḥ-i mezār ve bu dār-ı fāniyede bir rüşen yādgār ḳodu ise benim mezārımıñ çirāğ-ı nūrāniyet-i kelāmdır ki dūnyā durdukça durup fenā ḳabūl etmez; belki bir miḳdārı ehl-i cennet beyninde daḫi mütedāvil olmaya şāyestedir zīrā bu ümmetiñ şu‘arāsı ḫūr u ḡılmanlarına Rabbu’l-ālemīniñ senāsı ḫaḳḳında nazm edip ilḫān-ı ḳudsiyeler ile oḳudup istimā‘ edecekleri vārid olmuştur.

مرا چو معنی بیکانه مغتنم دانید / که آشنایی من آشنایی سخن است

9. Merā çū ma‘nā-yı bīgāne muḡtenem dānid/ Ki āşināyī-i men āşināyī-i sūḥan est

Beni ma‘nā-yı bīgāne ya‘nī nādir bulunur. Nefīs maẓmūn gibi ḡanīmet biliñ zīrā baña āşinālīḳ söze āşinālīḳdır; ḡüyā ‘ayn-ı kelām olmuş mudur diyü mübālaḡa şüretinde bilā-mübālaḡa edā eyledi ve fi’l-ḫaḳīḳa zāt-ı ma‘ānī āşināsı iḡtinām olunacak zevāḳlardan olduğuna şübhe yokdur ve elsene-i selāşede bir şā‘ir intihāb olunmak ḳaşdolunsa Şā‘ib’e mu‘ādil yokdur.

کذاشتی سر خود چون قلم درین سودا/ ذکر که همچو تو صائب فدایی سخن است

10. Güzāştī ser-i ḫod çūn ḳalem der’in sevdā/ Deger ki hemçū tū Şā‘ib fedāyī-i sūḥanest

Ḳalem gibi başıñı bu sevdada ḳoduñ Şā‘ib ḡayrı seniñ gibi kim söze ḳurbāndır? Zīrā nedīm-i şehriyārı iken bilā teḫāşī mezāmīn-i naşḫ-āmīz ve ḡaẓab-engīzī nazm eyler imiş.

GAZEL 152

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

از شرم اگر چه روی تو چندین نقاب داشت / هر ذره از فروغ تو چشم پر آب داشت

1. Ez-şerm egerçi rü-yı tū çendīn niḳāb dāşt/ Her zerre ez-fürüg-ı tū çeşm ber-āb dāşt

Egerçi hayādan seniñ yüzüñ bu kadar niķāb tutdu ise de yine envār-ı kudsīye feyzānından her zerresiniñ nūruñdan çeşm ber-āb [278b] tutdu. ‘Ādetā nūr-ı gālib gözü şulandırır. Ya‘nī zuhūruñ ğaybiñe musāvīdir. Bilmez ki ķangısı gālibdir.

از ورطه ای که کشتی ما بر کنار رفت / دریا خطر ز کردش چشم حباب داشت

2. Ez-varṭayī ki keştī-i mā ber-kenār reft/ Deryā ḥaṭar zi-gerdiş-i çeşm-i ḥabāb dāşt

Bir varṭadan bizim sefīnemiz kenār-ı selāmete kendi ki deryā ḥabābıñ gözünüñ gerdişinden ḥaṭar tutar idi gerdiş-i çeşm bu maķāmda ‘azabla nazardan kināyedir ya‘nī vāķī‘ olduğum varṭanıñ vaşfı böyle idi ki bir ḥabābı deryāyı hażm etmeden ḥavf olunur iken bizler selāmete vāşıl oldu. Eşnā-yı sülūkda vāķı‘ olan muḥāṭarātıñ a‘zamı budur. Lākin çāpıñ def‘ olur eger aşlında müteşerri‘ bulunur ise bu ḥuşūş-ı mezkūr kendi vücūdundadır. Āşār-ı şifāt-ı ḥayşiyetinden yoksa āfākda degil.

دود قیامت از دل آتش بلند کرد / خونابه ای که در دل کرم این کباب داشت

3. Dūd-ı kıyāmet ez-dil-i āteş büleñd kerd/ Ḥūnābeyī ki ez-dil-i germ-i ĩn kebāb

dāşt

Āteşiñ içinden kıyāmet tütünüñü ğaldırdı bir ķanlı şu ki dil-i germinden bu kebāb tutar idi; ya‘nī ķalbim ḥām kebāb gibi bir ķanlı gözyaşına mālīkdir ki āteşe dökülse ḥalk-ı kıyāmet ķalkdı zanneder ve zımmen āteş aña merḥamet edip āh eder demeye çıkar. Ma‘nāda ḥūnābeyi ki ĩn kebāb dāşt ez dil-i germ demek olur ki ezmin-i beyāniye olup kebābı beyān ola.

در کلشنی که بلبل ما شد سیه کلیم / هر غنچه در نقاب کل آفتاب داشت

4. Der-ğülşenī ki bülbül-i mā şüd siyeh kilīm/ Her ğonca der-niķāb-ı ğül-i āftāb

dāşt

Bir ğülşende bizim bülbülümüz siyeh kilīm ve ḥāyib ve ḥāsir ğaldı ki her ğonca niķābda ğül-i āftāba mālīk idi bu ğülşenden murādı bu ‘ālemdir lākin esrārına vāķıf olduğdan sonra ğüyā bu kadar bŷy-ı ḥaķīķata yol bulmuş iken bir ķarār-ı ḥāṭır olacak tecellīye mālīk olamadım demek ister. Ma‘a hazā ebedü’l-ābād-ı ḥāl böyledir. Nihāyet

ķabŭl etmez ne fā'ilde [279a] ve ne ķavābilde ve bu maķāmdan bī-zevķ olanlar aşlında nŭr-1 ĩmān dağı olmayınca ehl-i cennet haķķında varid olan aĥbār şadāķat āşāra el-'ıyāzu bi'llāhı i'tirāz-1 ĥakīmāne cāhilāne neler ederler ki ehl-i cennet yerler ve iķerlerdir derseñiz ekl ũ şŭrb birazı muķtezādır ki taşra ııķmaķsız taşavvur olunmaz ve yiyip iķen ādeme marāz gelmemek muĥāldır. Taşavvur olunmaz bunun ģibi nice tŭrrehāt-1 bī-fā'ideler ĩrād ederler. Ma'a hāza Şeyĥ Ebŭ Tāhir-i Ķazvīnī sirācŭ'l-'uķŭl nām-1 kitābında taĥrīr eyledi ki belād-1 Meşriķda ĥalīfetŭ'l-ĥarrāt nām bir ādem yigirmi ũç sene ta'ām etmedi ve gece vŭ gündŭz bilā-za'f 'ibādete meşĝŭl idi ve mŭşāhede eyledim diyŭ ve bu dār-1 fāniyede bilā ta'ām beden-i insānı ĩmsāka ķādir olan Rabbi'l-'ālemīn ta'ām u şarāb ile taşra ııķmaķsız ĩmsāka ķādir olduĝunda iştibāh yoķdur lākin ĩmāndan şoñra.

می خواست زین خرابه به جای خراج کنج / فرمانروای عشق که ما را خراب داشت

5. Mī-ĥāst z'in ĥarābe be-cāy-1 ĥarāc-1 genc/ Fermān-revā-yı 'aşķ ki mā-rā ĥarāb dāşt

Bu ĥarābe-i bedenden ĥarāc yerine defīne ister idi 'aşķ-1 pādişāhī ki beni ĥarāb tŭtdu ya'nī 'ādetā genc ĥarābeden bulunduĝu iķŭn beni ĥarāb etmesiniñ 'illeti defīnesi zuhŭr etsin diyŭdŭr ve fī'l-ĥaķīķa insānıñ zāhiri ve beşeriyeti fānī olduķda bulunan defīne bir defīneye ķıyās olmaz lākin istiĥrācına vaz' olunan ķavānīn ve ibtāl-i talāsım ve ta'tīl-i seĥer mev-i aĥmeriñ öte tarafında diyecek ķadar mŭşķildir.

مجنون به ریک بادیه غم های خود شمرد / یاد زمانه ای که غم دل حساب داشت

6. Mecnŭn be-rīg-i bādiye-i ĝamhā-yı ĥod şimŭrd/ Yād-1 zamāneī ki ĝam-1 dil ĥisāb dāşt

Mecnŭn şaĥrānıñ kavmlarıyla kendi ĝamlarını şaydı o zamān zıķri ĥayr olsun ki ĝöñŭl ĝamı ĥisāba gelir idi; şimdi ĝöñŭlde olan ĝumŭmuñ ĥisābı yoķdur ve mŭbālaĝa degildir.¹

¹ o zamān zıķri ĥayr olsun ki, ĝöñŭl ĝamı ĥisāba gelir idi; şimdi ĝöñŭlde olan ĝumŭmuñ ĥisābı yoķdur ve mŭbālaĝa degildir S: O bir zamānıñ zıķri ĥaberi olsun ki, ĝöñŭl ĝamları ķābil-i ĥişāb idi, şimdi ĝamımızı ĥisāba ālet yoķdur T

صائب ز ما دکر سخن خونچکان مجوی / تا خام بود کره خونین کباب داشت

7. Şā'ib zi-mā diger sühan-ı hün-çekân me-cüy/ Tā-hām büved girye-i hünin
[279b] kebâb dâşt

Şā'ib ğayrı bizden kan dâmar söz taleb etme zîrâ kebâb hām olduğça kanlı ağlamağ şânından idi; ya'nî şikâyet-âmîz maẓmûnlar nazm etmemiz. Bu bürhân-ı kebâbı ile hâmlık âşârı olduğın taĥkîk edip o tarîka sülûk etmeden fâriğ olduk.

GAZEL 153

Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

در کمین این فلک سخت کمانی که تراست / عاقبت کرد برآرد ز نشانی که تراست

1. Der-kemîn-i in felek saht kemânî ki tu'râst/ 'Āķıbet gerd berâred zi-nişânî ki
tu'râst

Seniñ için bu katı yaylı felek ki bu şaydadır 'âķıbet seniñ nişân gibi olan vücûduñdan toz kıaldırır; ya'nî şüret-i taķdîr-i muķadderât bu eflâk-ı muķavveseniñ hâlât-ı seyriye vü seyyâriyesine merbûť olduğu cihetden lâ-cerem bir gün tîr-i kaẓâ te'sîri nişâne-i bedene işâbet edip toz kıoparan muĥlişini ihrâz eder kıaldı ki maẓmûnuñ zâhiri şâ'irânedir ammâ bātında gerek. Eflâk ve gerek kevâkib ve burûc ve menâzil-i kamer cümlesi mezâhir-i esmâ'-i ilâhi olup herhâlde mü'eşşir ĥaķîķî Rabbi'l-'âlemîn olduğu cümleñiñ üzerine vâcib olan i'tikâd lâzîmü'l-inķiyâddandır ve bir âdem keyfiyât-ı kevâkib ü eflâkdan i'râz ve meşğûl olanlara daĥl u ta'arruz üzere i'tikâd-ı mezkûra teşebbûş edip bunlarıñ aşlı ve faşlı yokdur diyü ma'rifet da'vâsında olsa islâmına söz yok lâkin râyiĥa-ı 'irfândan dimâĝına bir şemme vâşıl olmadığından mâ'adâ kıâmet-i cehli eflâkı tecâvüz edenlerdendir zîrâ sâ'at ne edigin bilmeyen sâ'atçı kim olduğın ĥiç bilmez.

ریخت دندان تو چون اختر صبح از پیری / مشرق شکر نکردید دهانی که تراست

2. Riĥt dendân-ı tû çün aĥter-i şubĥ ez-pîrî/ Meşriķ-ı şükr ne-gerdîd dehânî ki
tu'râst

İĥtiyârlıķdan seniñ dişiniñ şubĥ yıldızı gibi döküldü lâkin mevcûd olan aĝzıñ meşriķ-ı şükr olup âftâb-ı ĥamd andan tûlû' etmedi. Pes ma'lûm oldu ki [280a] o şubĥ-ı

şüretinde olan pīrlık şubḥ-ı kâzib imiş ve henüz zulemât-ı ufuk-ı kalbiñden münfek olmamış.

نعمت روی زمین چشم ترا سیر نکرد / چه کند خاک به چشم نکرانی که تراست

3. Ni‘met-i rûy-ı zemîn çeşm-i tu‘râ sîr ne-kerd/ Çe küned ḥāk b-çeşm-i nigerānī
ki tu‘āst

Yeryüzünüñ ni‘meti seniñ gözünüñ tavḳ etmedi bu muntazır ve ṭama‘la ni‘mete müterakḳıb gözüñe seng ü ārddır ḥāk ne etsin? Ya‘nī insānıñ gözünü bir üç toprak duyurur derler lâkin sen de bu meşeliñ taḥallüf edecegi zāhir ü bāhirdir.

قامتت بيد موله شد و چون سرو کشد / سر به عیوق تمنای جوانی که تراست

4. Kāmetet bīd-i müvelleh şüd ü çün serv keşīd/ Ser be-‘ayyūḳ temennā-yı cüvānī
ki tu‘rāst

Seniñ kāmetiñ bīd-i mecnūn gibi egildi ammā tāzelere maḥşūş olan ārzūlarıñ serv gibi başı ‘ayyūka çekdi. Lāyık olan kāmetiñ ḥāka meyl edince ārzūlar daḥi tenezzül bulma idi. Vāḳı‘ā iḥtiyārlarda bir tāze kız eledim bir cedīd ḥāne binā edidim. Meşelā ārzūlar ki tāzelere yaḳışır çok müşāhede olunmuşdur ve pīr olduñ. Bu havālardan kec dīnlere gönül ḳocamaz diyü cevāb verir. Ma‘a hazā tāzeliginde ṭā‘āta nisbet gönülüne ‘ateh gelmiş idi.

در ریاضی که بود دولت کل پا به رکاب / چه اقامت کند این برک خزانی که تراست

5. Der-riyāzī ki büved devlet-i gül pā be-rikāb/ Çe iḳāmet küned īn berg-i ḥazānī
ki tu‘rāst

Bir bāğçede ki devlet-i gül pā be-rikāb ve ‘izzet-i reng ü bûyı gül-āb olasıñ bu ḥazān evrāḳı maḳāmında mevcūd olan ḳuvālarıñ ne iḳāmet etse gerek. Ma‘nāda bundan aḳdem be-yed-i müvelleh gibi kāmeti ḥamīde olan pīriñ ta‘zīrine tetimme maḳāmındadır ya‘nī güller bu ter ü tāzeliginde bir ḥazāndan bī-ḥaber kimse müşāhede eylese dünyā durduḳça bu ṭarāvet bāḳī olmaya şāyestedir der iken birkaç gün zarfında nābūd u nā-peydā olduḳu seniñ mānend-i berg-i ḥazān zerd-rū ve lertzān olan a‘zā ve ḥavāsıña bu riyāz-ı fāniniñ ne ḳadar iltifāt beḳā [280b] edeceginiñ bürhānıdır.

استخوانهای ترا بیشتر از خاک شدن / توتیا می کند این خواب کرانی که تراست

6. Üstuḥānhā-yı tu'rā pīşter ez-ḥāk şüd/ Tütüyā mī-küned in ḥ'āb-ı girānī ki tu'rāst

Seniñ kemikleriñi ḥāk olmazdan evvel seniñ bu mevcūd olan nevm-i şakīliñ tütüyā eder vāqı'ā keşret-i ekl ü şürbe mübtel olanlar şabāḥ olunca bir vāfir zamān kendilerin bulamayıp bir miḳdār ruṭūbāt-ı zā'ideyi taḥfīf etmeye ednāsı iki sā'at ḳahve vü tütün ve ma'cūn gibileri isti'māla muhtāc olurlar; lākin mi'desi ḥālī olan bu şıḳleti bilmez zīrā bu meşelli mizāclarda nevm-i şakīl olmaz.

صرف کن چون مه نو توشه خود را زنهار / تا شود قرص تمام این لب نانی که تراست

7. Şarf kün çūn meh-i nev tūşe-i ḥūd-rā zinhār/ Tā bü-ved ḳurş tamām-ı in leb-i

nānī ki tu'rāst

Māh-ı nev gibi seniñ bu bir dilim etmegiñ ḳurş-ı tamām olduğıçün zinhār kendi rızḳdan şarf eyle ya'nī ḳamere taḳlīd edersin āsmān ḥālīñde ḳuşūruñ kemāle mübeddel olur zīrā ḳamer on yaşıñdan mevcūdun şarf ederek helāk olduğdan şoñra tedricī mükāfāt-ı eyyām ile bedr-i tamām olur. Güyā rızḳ bedene istihāle etdiği cihetden rızḳını şarf etmek bedeni şarf etmek maḳāmına ḳā'im olur dese gerek ve rızḳ-ı mevcūdu infāḳ etmek rızḳ-ı ḡā'ibiñ vürūduna miftāhdır. *Ve mā enfektüm min şey'in fe-hüve yaḥlifühü'* naşşınıñ şehādetiyle.

قامتت خم شد و هموار نکشتی صائب / دم شمشیر بود پشت کمانی که تراست

8. Ḳāmetet ḥam şüd hemvār ne-geştī Şā'ib/ Dem-i şemşīr büved püşt-i kemānī ki

tu'rāst

Seniñ ḳāmetiñ egildi Şā'ib hemvār olmadıñ seniñ bu mevcūd olan püşt-i kemāniñ ḳılıcıñ ağız olur. Güyā hemvārılıḳdan şalāḥ-ı ḥāl murād edip pīrlere bu lāzım iken ma'a hazā ḳāmeti daḫi yāy gibi egilmiş ola yāyiñ arḳası bir işi göremez lākin seniñ ḳāmetiñ inḫināsı ḳılıç inḫināsına beñzer diyü ziyāde[281a] ta'addī etmeye sebep olur demek ister.

¹ وَمَا أَنْفَعْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ 1: Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. Kur'an, 34. Sure, 39. Ayet.

GAZEL 154

Fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün

خال یا در گوشه چشم است یا کنج لب است / از مکان ها دزد را دایم کمینکه مطلب است

1. Hāl yā der-gūşe-i çeşmest yā künc-i lebest/ Ez-mekānhā düzd-rā dā'im kemīngēh maṭlabest

Hāl yā gūşe-i çeşmde yā künc-i lebedir zīrā sārīkīñ mekānlardan maṭlab-ı aḳşası bu şayddır; ya'nī kemīngāh-ı hūsnde gizlenip ḳulüb-ı 'uşşāḳı şayd eder. Ma'nevī olursa da olsun ki bu maḳāmda sırḳat u şayd meālda bir olur.

گوشه کیران زود در دلها تصرف می کنند / بیشتر دل می برد خالی که در کنج لب است

2. Gūşe-gīrān zūd der-dilhā taşarruf mī-künend/ Bīşter dil mī-bered hālī ki der-künc-i lebest

Gūşe-gīr ü 'uzlet-niş'inler siyyemā o daḥi hindi ola ki riyāzetde kemālleri vārdır. Ḳulüb-ı nāsda çābük taşarruf ederler. Maḥall-i 'ibret olur ki künc-i lebde olan hāl ḳalbe ziyāde te'sīr edip cezb eder ve hālīñ bu hālī seḥerden hālī degildir.

دست خالی بر نمی گردد دعای نیمشب / چون شود معشوق نو خط وقت عرض مطلب است

3. Dest-i hālī bernemī-gerded du'ā-yı nīm-şeb/ Çün şevēd ma'şūḳ-ı nev-ḥaṭ vaḳt-ı 'arż-ı maṭlabest

Nışfü'l-leyl du'āsı eli boş dönmez ma'şūḳ-ı nev-ḥaṭ olunca 'arż-ı maṭlabīñ vaḳtidir. Merhūm 'amel-i şālihi 'amel-i şālihe ḳarışdı lākin bu şūretde 'afv mercūdur ya'nī dil-ber-i nev-ḥaṭ olunca elbette tāzeligi eyyāmındaki ḡurūra fütür 'arız olup ednāsı 'uşşāḳ ile şoḥbetden iḥtirāz etmez ve da'vetlerine icābet eder bu cihetden nışfu'l-leyl du'āsına müşābih oldu ki elbette derecāt-ı icābetiñ birine nā'il olunur ve gūyā envār-ı cemāldan gözlerde vü leblerde vü ebrūlarda bāḳī ḳalanları kevākib-i eflāke ve ḥaṭṭ-ı siyāhī sevād-ı leyle teşbīh etmek ister.

حسن خصم شوخ چشمان است و یار عاجزان / آفتاب ذره پرور میل چشم کوکب است

4. Hüsni-i ḥaşm-ı şüh-ı çeşmānest ü yār-ı ‘ācizān/ Āftāb-ı zerre-perver meyl-i çeşm-i kevkebest

Hüsni-i şüh ve edepsiz gözlülerin ḥaşmı ve ‘ācizlerin yārıdır "medār-ı i ‘tibār budur ki zerre-perver olan āftāb-ı kevākibler çeşmine meylidir"¹ ya’nī ṭulū‘-ı āftābdan kevkeblerin gözden nihān olması gūyā meyl çekilmiş; göz gibi olup nābud u nā-peydā olduklarına sebep taraf taraf-ı cemāl [281b] bā kemāline gūstāḥāne nazarlardır ammā zerre-i derdmendlerin o mu‘āmeleden ‘aczları berekātıyla müstāgrık envār-ı iltifātı olup zerre kadar müşāhedede zahmet çekmezler; siyyemā kevākibiñ nazarları vaşf-ı ‘āşıkā muḥālif evc-i rif‘atdandır fark "ve bu iki nazarıñ mebninde" aẓharu mine’ş-şems olunca kışşadan hışşayı ferāmūş etme.

از گرفتاری خلاصی نیست اهل عقل را / هست اگر آزادیی زیر فلک در مکتب است

5. Ez-giriftārī ḥalāşī nīst ehl-i ‘aql-rā/ Hest eger āzādī-i zīr-i felek der-mektebest

Ehl-i ‘aqlıñ giriftārılıktan ḥalāşı yoḡdur eger taht-ı felekde āzādlık var ise mektebdedir; ya’nī erbāb-ı ‘uḡūldan olmadıkları berekātıyla etfāl günde bir iki kere kayddan āzād olurlar yoḡsa ‘aql tām olduḡdan sonra ne mekteb kalır ve ne āzādlık belki selāsıl ü aḡlāl-ı ma‘neviyeler ile bir giriftār olur ki rü’yāsında bile itlākı bulamaz.

عالم دیگر به دست آور که در زیر فلک / کر هزاران سال می مانی همین روز و شب است

6. ‘Ālem-i diḡer be-dest āver ki der-zīr-i felek/ Ger hezārān sāl mī-mānī hemīn rūz u şebest

Bir başka ‘ālem-i tedārik ile ki zīr-i felekde eger nice biñ yıl bākī kalsañ hemān bu gece ve gündüzdür ḡayrı şey’ yoḡdur; murādı ‘ālem-i ḡalbdır ki ‘acā’ibi tükenmez ve bi-ḡasbı’t-terākḡī her anda bir ‘āleme girmek mümkündür; lākin bu ‘ālemiñ keyfiyet-i duḡulu bir mürşid-i kāmilsiz taḡşīl olunmaz ve bu mürşid-i kāmil bulunmaḡ keyfiyet-i duḡūl bulunmaḡdan müşkildir ammā ‘ināyet i ‘ānet edince bu dār-ı ḡurūrdan ibtidā nefsi nefise istikrāh ‘arīz ve ‘āmmeye ilkā-yı sürūr eden lezā’izden mükedder olup levḡ-i ḡalbinde bu ‘ināyetiñ berekātıyla bir şafvet ḡaşıl olur ki ḡāh yaḡazada ḡālāt-ı ḡarībeler ve inkişāf-ı ḡaḡā’ik-ı ‘acībeler zuḡūr ve ḡāh ḡālet-i nevmde ‘urūc-ı rūḡānī imdādıyla ‘ālem-

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Diḡer nüshalarda yazılmamıştır.

i melekūtdan kesb etdiği letā'if [282a] kudsīye ile zāhir ü bāṭını ma'mūr olacak elbette erbāb-ı bāṭından beri terbiye vü teraqqīsine Hızır gibi erişir mücerredir.

در حریم دل به زهد خشک نتوان راه برد / روی منزل را نبیند هر که چویش مرکب است

7. Der-ḥarīm-i dil be-zühd-i ḥuşk ne'tvān rāh burd/ Rūy-ı menzil-rā ne-bīned her ke çübeş mürekkebest

Zühd-i ḥuşk ile ya'nī 'ibādāt-ı zāhireye meşğul olup taḥallüf ü taşfiye etmeksiz gönül ḥaremine yol bulmak mümkün degildir. Maḥall-i i'tibār budur ki degnekden mürekkebi olan menzil yüzünü göremez. Ḥuşk münāsebetiyle çüb ta'bīr eyledi murādı istihkār degildir belki 'ibādāt-ı bāṭıneniñ zāhireye nisbet o kadar nef'ī vardır ki a'māl-i zāhire bu mişālda kalır; zīrā nefsiñ elinden bir 'amel-i şer'iyi dergāh-ı Rabbi'l-'ālemīne lāyık şevāyib ve 'uyūbdan ḥālī aḥz etmek gāyet müşkildir. Nice kimselere 'işyānı tāt-ı şūretine ve tāt-ı 'işyān hey'etine vaz' edip envā'-ı mühlikeye ilkā etmişdir ve bu kadar 'uḳalā-yı 'ibādīñ ḥuzūz-ı nefsanıyeden i'rāzları ḥumqlarından nāşī yāḥūd lezā'iz-i dünyeviyyeden bir şey' fehm etmediklerinden degildir belki yevm-i mev'ūda kemāl-i imāndan soñra keşfleri ile muṭtala' olup 'amel-i şālih tedārikinde bezl-i mechūddan gayrı tarīḳ-ı necāt bulamadıklarındandır yoksa rāḥat herkesiñ maṭlab-ı a'lāsıdır.

مکسل از دامان شب صائب که در روی زمین / دامنی کز دست نتوان داد دامان شب است

8. Megsel ez-dāmān-ı şeb Şā'ib ki der-rūy-ı zemīn/ Dāmenī k'ez dest ne'tvān dād dāmān-ı şebest

Ey Şā'ib dāmān-ı şebden munḳatı' olma ki bir yüzünde bir dāmen ki elden vermek mümkün ve lāyık olmaya dāmān-ı şebdir; zīrā 'ibādet-i leyālī mü'meniñ gayrısından taşavvur olunmaz ve nifāḳ u riyā ḳabūl etmez ve nefsiñ fi'l-cümle muṭma'ine olmayınca yola gitmez.

GAZEL 155

Mef'ülü/mefā'ilü/mefā'ilü/fe'ülün

محو رخ زیبای تو فارغ ز جهان است / بیداری حیرت زدگان خواب کران است

1. Maḥv-ı ruḥ-ı zībā-yı tū fāriḡ zi-cihānest/ Bīdārī-i ḡayret-zedegān perde-i ḡābest

Seniñ zībā ruḡuñda maḥv olan cihāndan [282b] fāriḡdir ve ḡayret-zedelerin bīdārılıḡı ḡāb-ı girāndır ya'nī seniñ cemālīñ çeşm-i āşinā olanlar cihānı bilmezler ve anlar ne kadar bu ḡayretde müstaḡriḡ olurlar ise o kadar uyanıḡ ve esrāra vākıfdırlar. Ma'lūm ola ki cemāl-i muḡteziyāt-ı keşrettedir ki şāhib-ı müşāhedeniñ gözünde ve i'tiḡādında cihān-ı keşret-i envār-ı cemāle müstaḡriḡ olup sen anı gördükde nā'im ü bī-ḡarber zann edersin ammā ḡaberiñ pek a'lāsı andadır lākin ḡaber vermezler ve bu maḡāmda zımmen bir su'al teveccüh eder ki ben iki cihānı da istemem diyenler coḡdur ve yine ecsām-ı fāniye ve i'rāz-i dāniyeden ḡayrı bir şey görmez ve bu zıkr etdiḡiñ ḡaberlerin sırrına ermez. Bu su'āla cevāb mevḡi'inde buyurur ki.

پوشیدن چشم از دو جهان سود نبخشد / مادام که دل در بر سالک نکران است

2. Pūşiden-i çeşm ez-dü cihān sūd ne-baḡşed/ Mādām ki dil der-ber-i sālīk

nigerānest

İki cihāndan iḡmāz-ı 'ayn fā'ide etmez mādām ki sālīkiñ şadırında ḡöñül muntazırdır; ya'nī maḡşad-ı aḡşā 'alāḡa-ı derūniyeniñ inḡitā'ındadır yoksa tecrübe ile vāşil olacak ma'nālardan degildir ve inḡitā' ḡalbiñ 'alāmeti budur ki bir şadrda iki ḡalb olmadığı gibi bir ḡalb dāhi bi'l-külliyeye fāriḡ olmaz. Elbette bila terāḡi şafvet 'aḡabinde envār-ı ḡudsiye feyzān olup āfāḡ-ı bedenden 'alāyimler zuhūr eder ve bu inḡitā'-ı mezkūr o kadar müşkildir ki merātīb-ı şūfiyeniñ her birinde o mertebeye mümāşil-i merātīb-ı fāniyeniñ birisi zuhūr edip sālīkdir ve ben de o rütbeye 'alāḡa müşāhede eder ve anı dāhi maḥv edip teraḡḡi tarafına meyl ederek *ve hellüme ceren ilā mā-lā nihāyete lehi*¹ pes ma'lūm oldu ki ben terk etdim. Dīn şādıḡ dāhi olur ise kāzibdir zīrā terk etdiḡi havāyı bir ma'nādır. Ma'rifet-i mālīk olduğdan şoñra terkdir. İbrāhim b. Edhem ve Fazīl b. 'ayāz etdikleri gibi bizler şimdi bu tarīḡa sülūk murād eylesek [283a] ednā rütbe tütün ile ḡahveyi terk etmeye 'ömrümüz vefā etmez.

¹ وَ هَلُمَّ جَرّاً إِلَى مَا لَا نِهَائَةَ لَهُ¹ : Ve bu böylece sonsuza kadar devam eder.

تا دست برآورده ام از خرقة تجريد / بر پيکر من بند قبا بند کران است

3. Tā-dest ber-āverdeem ez-ḥırқа-yı tecrīd/ Ber-peyker-i men bend-i ḳabā bend-i girānest

Ḥırқа-yı tecrīdden elimi çıkarıldan beri benim cesedime ḳaftān bağı bend-i ṣaḳīldir bend-i ḳabā eliñ tekme mevḳi'ine ehl-i meşrıḳ birer şerīd dikip birbirine bāğlarlar. Ya'nī ḥırқа-yı tecrīdi giyip ellerimi āstininden ihṛac edeli ki o rütbeniñ temkīninden kināyedir. Bend-i ḳabā bend-i ṣaḳīl ḳadar baña ṣıḳlet verir dedi ve mübālağa ḳaşd etmedi.

چون سيل، طلبکار ترا سنک ملامت / در قطع بيابان طلب سنک فسان است

3. Çün seyl talebkār-ı tū'rā seng-i melāmet/ Der-ḳaṭ'-ı biyābān-ı taleb seng fesānest

Seyl gibi seni taleb edenlere melāmet ṭaşı biyābān sülūgu ḳaṭ' etmede belki ṭaşıdır ya'nī māni'leri mu'in i'tikād ederek maṭlablarına vāşıl olurlar. Güyā seyliñ ṭarīḳinde keşret-i aḥcār ıştıdām u ıztırābı ve şiddet-i ḥareketi mücib olduğu cihetden sur'at-ı ceryānına bā'ış olması ḳaṭ'-ı ṭarīḳde i'āneti fi'l-aşl māni' iken seniñ fesān maḳāmına ḳā'im olup sālīk-i rāh-ı ḥaḳīḳatı vücūh-ı mezkūra da seyle teşbīh eyledi.

در مشرب من خلوت اکر خلوت کورست / بسیار به از صحبت ابنای زمان است

4. Der-meşreb-i men ḥalvet eger ḥalvet-i gūr est/ Bisyār bih ez-şoḥbet-i ebnā-yı zamānest

Benim meşrebimde ḥalvet eger ḳarār-ı ḥalveti ise de ebnā-yı zamāniñ şoḥbetinden çok a'lādır. Merḥūmuñ bu mażmūnda ebyāt-ı vāfiresi vardır. Ğālibā ḥalkdan çok incinmiştir ve vāḳı'u'l-ḥāl böyledir lākin mücerred olan kimselere yoksa pābend-i 'ayāle giriftār olduğdan şoñra ḥalvet ḥulyāsı ve 'uzlet sevdāsı rü'yāda bile müyesser olmaz ve edenlerin daḫi o ḥalvetde bir keşreti zūhūr eder ki şeyṭān ziyāretini irtikāb etmez.

دیوانه ما را نه خریدند بسنکی / یوسف بزر قلب درین شهر کرانست

5. Dīvāne-i mā-rā ne-ḥarīdend be-sengi/ Yūsuf be-zer-i ḳalb der'in şehri girānest

Bizim dīvānelerimizi bir taşla almadılar Yūsuf bu şehirde kalb altın ile bahâlidir; ya'nî bir miqdâr belâya taşaddî vü ta'arruz [283b] etdik ammâ iltifât olunmadık zîrâ şehir-i maḥabbetde istignâ pâdişâh teğafül vezîrdir. Gâhice revâcî olur ise cān kumâşına uzaqdan bir nazar ederler lâkin alışveriş gâyet nâdirdir *nes'elü'llāhe'l-āfiye*¹.

صائب مکن اندیشه جان در سفر عشق / کاین مرحله را ریگ روان خرده جان است

6. Şā'ib me-kün endîşe-i cān der-sefer-i 'aşk/ K'in merḥale-rā riğ-i revān ḥurde-i cānest

Ey Şā'ib sefer-i 'aşkda cān telef olmasımıñ fikrinde olma zîrâ bu menziliñ aqıcı kumu cān naqdıdır. Hemān sen bu naqd ile kesb etdiğin ma'nāya nazar eyle yoksa erbāb-ı tecrīdiñ cāndan gayrı naqdı yokdur ki telefinden fikr eyleyeler.

GAZEL 156

Fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

سیل در مانده کوتاهی دیوار من است / بی سرانجامی من خانه نکهدار من است

1. Seyl-i dermānde-i kūtāhî-i dīvār-ı menest/ Bî-serencāmî-i men ḥāne nigehdār-ı menest

Seyl benim dīvārımıñ kūtāhlığıñıñ 'ācizdir benim tedāriksizliğim ya'nî levāzım-ı beşeriyetden tecerrüdüm benim ḥānemiñ ḥāfızıdır. Evvelā seyl mürtefi' olan maḥallere musallaḥ olup vîrān eder benim dīvārım zemīnden fark olunmaz ki andan mutāzarrır ola ve ḥānemde bir şey' olmamak ḥānemiñ nigehdārî ve ḥāfızıdır. Evvelā öyle ḥāneye sārîk gelmez. Bu mazmūn merḥūmdan işāret ü irşāddır ki eger seyl-i ḥavādişden ḥavf eder isek zāhir ü bātınıñda gir ve irtifā'a ruḥşat verme ve eger ḥāne-i ḳalbiñe sārîk duḥūlundan ḥavf eder isek sirḳat olunacak metā'ı yaklaşdırma. Bu iki belādan dūnyā ve āḥiret emīn olursun.

¹ نَسْتَلُّ اللَّهَ الْعَافِيَةَ : Allah'tan sağılık dileriz. Dua olarak kullanılmaktadır.

می توانم سر طومار شکایت وا کرد / عرق شرم تو مهر لب اظهار من است

2. Mī-tevānem ser-i tūmār-ı şikāyet vā-kerd/ 'arağ-ı şerm-i tū mühr-i leb-ı izhār-ı menest

Şikāyet tūmārınıñ başını açmaya kâdirim lâkin seniñ 'arağ-ı şermiñ benim leb-ı izhārımıñ mührüdür; ya'nî şikāyet etsem sen infi'âl edip hayādan 'arağ-riz olsak gerek bu hayāl ile şikāyet etmem yāhūd hālā bayağı meclis-i şoḥbetde hicāb edip derlerken ben daḥi şikāyete şurū' [284a] etsem ben gibi bir 'aşıka böyle cefā etmiş diyü eṭrāfdan güft ü gūya bā'ış olur ve müte'azzî olacağın yaqānen ma'lūmum olduğıün şikāyet edemem.

دوستان آینه صورت احوال همد / من خراب توام و چشم تو بیمار من است

3. Dostān āyine-i şūret-i aḥvāl-i hemend/ Men ḥarāb-ı tūem ü çeşm-i tū bīmār-ı menest

Dostlar birbiriniñ şūret-i aḥvālleriniñ āyinesidirler ben seniñ ḥarābınıñ ve seniñ çeşmiñ benim ḥastamdır; ya'nî benim ḥarāb u perīşān olduğum seniñ şūret-i ḥālīñdir ki baña münṭabı' olmuşdur ve çeşmiñdeki ḥastalık benim şūret-i ḥālīmdir ki aña intıbā' etmişdir; lâkin dil-beriniñ 'aşıka mün'akis olan ḥarābiyeti mest ma'nāsına mülāḥaza olunmağ gerek yoksa maẓmūn-ı muḥālif degildir ve bu ma'nāya olduğıñ şahidi ta'bırde mest ü ḥarāb diyü 'atfla isti'māl olunduğudur ya'nî benim her dem mest ü ḥarāb ve bādesiz ser-ḥoş olduğum bu intıbā'ıñ sırrıdır.

چشمه ای را که سکندر به دعا می طلبید / شبنم سوخته چهره کلزار من است

4. Çeşmei-rā ki Sikender be-du'ā mī-ṭalebed/ Şebnem-i sūḥte-i çeḥre-i gülzār-ı menest

Bir çeşme ki İskender du'ā vu niyāz ile mevlā-yı müte'āldan ṭaleb eder idi. Benim gülzārımıñ çeḥresiniñ bir yanmış şebnemidir ya'nî ne vücūdundan ferec ve ne 'ademinden ḡam belki vücūd u 'ademi müsāvî maḳūlesindedir lâkin yanmış ta'biri āb-ı ḥayāt zulemātda olduğı cihetden ihām etse gerekdir ki bizim gülzārımızıñ ḳabūl etmeyip yaqdığı ve uçurduğı şebnemdir diyü zirā ehlü'llāh bu 'ālem-i fāñide tūl-i ḥayātdan dil-gir ü mükedder olurlar. Hemān anlarıñ ḡarazı bir ḥayāt-ı ḥaḳīkiye taḥşil ü intıḳāldan ḡayrı degildir.

منم آن آینه خاطر که رک خواب جهان / همچو مژگان به کف دیده بیدار من است

5. Menem ān āyine-i ḥāṭır ki reg-i ḥ`āb-ı cihān/ Hem-çū müjgān be-kef-i dīde-i bīdār-ı menest

Benim ol āyine ḥāṭırılı şūfī ki cihānlar uyku ḍamarları müjgān gibi benim dīde-i bīdārımıñ altındadır reg-i ḥ`āb büyük ḍamarlarındandır ki iki ṭarafdadn parmaqlar ile şaḳınca ādem bī-ḥūd olduğu [284b] düşer. Şā`ib-i merḥūm insān murād edince gözünü açıp dünyāyı görür ve murād etdiği vaḳtde gözlerin kapayıp görmez olduğu gibi ḳalbim daḫi bu üslūbdadır diyü şafvet-i ḳalbinde mübālağa etmişdir ki `ālemi bu ma`nālar ile i`dām ve icāda şafvet berekātıyla ḳudret ḥāşıl etmişdir.

درد را طاقت من کسوت درمان پوشد / صندل جبهه من زردی رخسار منست

6. Derd-rā ṭāḳat-ı men kisvet-i dermān pūşed/ Şandal-i cebhe-i men zerdī-i ruḥsār-ı menest

Derde benim ṭaḳātım dermān kesvetini giderir. Benim çehremiñ şufratı cebhemiñ şandalıdır; ya`nī başağrısına meşelā o ḳadar şabr ederim ki yüzüm şarı olup şandal şekline vāşıl olduğda müşākele ḥāşşasın daḫi feyż edince başımıñ ağrısı gider. Bu mübālağa ḳabīlinden oldu lākin derde şabrdan soñra her ne da`vā ederler ise taşdıḳe mübāderet edip inkār ṭarafında bulunma zīrā ve ca`alnā minḥūm a`immeten lemmā şaberū¹ naşş-ı ḳāṭı`dır; ya`nī beliyyāta şabr-i rabbu'l `ālemīna rif`atda ilticā ve niyāza muḳārenet şartıyla sa`ādāt-dārımıñ miftāḥ-ı a`zamıdır ve ḥālā tecrübemiz daḫi bürhān-i vücūdudur.

هرکه کم کرد کمی در دل من مییابد / وعده کاه غم عالم دل افکار منست

7. Herke güm kerd ḡamī der-dil-i men mī-yābed/ Va`degāh-ı ḡam-ı `ālem dil-efgār-ı menest

Her kim bir ḡam ki ḡā`ib eder benim göñülümde bulur `ālemiñ ḡamınıñ va`degāhı benim ḫasta göñlümdür. Bu mażmūn `ālemiñ ḡamını çekmede mübālağadır ki bir kimse baña ḡamını söylemezden evvel o ḡamı benim ḳalbimde bulur diyü kibār-ı şūfiyeniñ ḫāl ü şā`nı budur demektir.

¹ وَ جَعَلْنَا مِنْهُمْ أَيْمَةً : Sabrettikleri zaman onların içinden rehberler çıkardık. Orjinali: وَ جَعَلْنَا مِنْهُمْ أَيْمَةً . Kur'an, 32. Sure, 24. Ayet.

در خرابات من آن باده پرستم صائب / که رک تلخی می رشته ز نار من است

8. Der ḥarābāt-ı men ān bāde-perestem Şā'ib/ Ki reg-i telhî-i mey rişte-i zünnâr-ı menest

Ey Şā'ib ḥarābâtda ben ol bāde perestem ki bādeniñ acılık damarı benim zünnârımdır; bādeden ğarażı her neye ḥaml olunur ise zünnâr daḥi aña münāsib taḥayyül olunur. Güyâ şahbā-yı ḥaḳıḳata [285a] ol ḳadar ta'alluḳum vardır ki anıñ reg-i telhî ki mā-sivāsından inḳıṭā' dan 'ibāretidir. Baña zünnâr gibi mulāzımdır mufāraḳat ḳabül etmez ve zünnâr ta'bîri ḥalkıñ 'aynında o inḳıṭā' müstekrih olduĝu cihetdendir.

GAZEL 157

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

هر شیشه جان خزینه اسرار عشق نیست / ناموس شیشه ای است که دربار عشق نیست

1. Her şîşe-i cān ḥazîne-i esrār-ı 'aşḳ nîst/ Nāmūsu şîşe'ist ki derbār-ı 'aşḳ nîst

Her şîşe canlı esrār-ı 'aşḳıñ ḥazînesi degildir 'ār u nāmūs bir şîşedir ki 'aşḳ yükünde yoḳdur; ya'nî esrār-ı 'aşḳa ḥazîne olmaya şāyān beliyāta şabūr evşāf-ı beşeriyetden devr-i yoḳluĝu varlıĝından ma'mūr-ı canlardır; zîrā 'aşḳ bir ḥaml-i şaḳıldır ki anda şîşe gibi serî'u'l-inkisār olan ḳuyūdāt-ı 'ār u nāmūsdan eşer yoḳdur. Hemān güyâ ki 'aşıḳ ḥammāl-i beliyāt demektir. Eger fî'l-cümle zevḳ yāb olmaḳ dilersek mecāza mübtelâların yerinden istifsār edip çekdiĝi meşāḳḳatlara nazar eyle.

بزمی است بی چراغ و کدویی است بی شراب / در هر سری که دولت بیدار عشق نیست

2. Bezmîst bî-çirāĝ u kedūist bî-şarāb/ Der-her serî ki devlet-i bîdār-ı 'aşḳ nîst

Çirāĝsız meclis ve şarābsız ḳabaḳdır her bir başda ki devlet-i bîdār-ı 'aşḳ olmaya zîrā fūrūĝ-ı envār-ı zāhir ü bāṭın ve bā'îş-i neşāt sākin ve ḳāṭın-ı 'aşḳdır. Muṭlakā eger ḥaḳıḳî olur ise tereddüd maḥalli degil yoḳ mecāzî olur ise cehāt-ı müte'addideden 'aşḳ-ı ḥaḳıḳîye isti'dād ḥāşıl etmeye vesîle olur.

ابرست پرورنده و برق است خانه سوز / تدبیر کار عقل بود کار عشق نیست

3. Ebr est perverende ü berkest hāne-sūz/ Tedbīr-i kār ‘aql büved kār-ı ‘aşk nīst
Besleyici şehābdır ve hāne yaqıcı berkdir tedbīr ‘aqlıñ işidir ‘aşkıñ fi ‘lī degildir;
ya ‘nī tedbīr-i memleket beden ve terbiye-i nebātāt ve taḥammül-i miñn şehāba mümāsil
olan ‘aqlıñ kārıdır ki ‘aşk bunuñ ḥalāfınca olur. Muḳteżā-yı ‘aqlıñ ‘aksine ḥareket eder
siyyemā tedbīr-i umūr ma ‘āşda cehli mürekkebdır.

خاک افکند چو لقمه تلخ از دهن برون / آن سینه را که مخزن اسرار عشق نیست

4. Hāk efkened çū loḳma-yı telḫ ez-dehen bürden/ [285b] Ān sīne-rā ki maḥzen-i
esrār-ı ‘aşk nīst

Acı loḳma gibi türāb ağızından atar o sīneyi ki maḥzen-i esrār-ı ‘aşk olmaya ya ‘nī
mezār ḳabül etmez. Güyā mezāyā-yı ‘aşk u şevḳden bir çāşnī almayıp melāḥat-i beşeriyeti
zuhūr etmeyenler tuzsız ta ‘ām gibi iştihāya muḥālif olduđu cihetden türābıñ dāḫi ḫab ‘ına
muvāfiḳ gelmeyecek ḳadar kerāheti nümāyāndır demek ister.

نتوان درود کشت فلک را به ماه نو / صیقل حریف سبزه زنکار عشق نیست

5. Ne-tevān durūd geşt-i felek-rā be-māh-ı nev/ Şayḳal-ı ḫarīf sebze-i zengār-ı ‘aşk
nīst

Māh-ı nev ile zer ‘-ı felegi dürmek mümkün degildir şayḳal-ı sebze-i zengār-ı
‘aşkıñ ḫarīfi ve akrānı degildir; ya ‘nī ‘aşk bir maḥalle ḫulül etdikden soñra izālesi gāyet
müşkildir ve ‘aşkı zengāra teşbīhiñ vechi budur ki zengār musallaḫ olduğu cesedi kendine
istihāle edip heykel-i evvelinden bi ‘l-küllīye iḫrāc etdiği gibi aşk dāḫi ‘āşıkı maḫv eder.

هر شیوه اش ز شیوه دیگر به ذوق تر / یک خار در سراسر کلزار عشق نیست

6. Her şīveeş zi-şīve-i diğer be-zevḳ-ter/ Yek ḫār der-serāser-i gülzār-ı ‘aşk nīst

Anıñ her şīvesi gayrı şīvesinden ya ‘nī şīveleri birbirinden rengin ve ziyāde zevḳli
güüzār-ı ‘aşkıñ cümlesinde bir ḫār yokdur. Maḫbūba naẓar eyle yoksa ‘āşıkā nisbet bir gül
yokdur belki cümlesi ḫār-ı belādan i ‘tibārdır; lākin ‘āḳibetinde maẓmūn yerleşir.

ریک روان وادی سرکشتکی شود / هر نقطه ای که در خم پرکار عشق نیست

7. Rīg-i revān vādī-i ser-geşteḡī şevēd/ Her noқта-yı ki der-ḡam-ı pergār-ı ‘aşq nīst

Her bir noқта ki ‘aşq pergārınıñ ḡamında degildir ḡayret vādīsiniñ aqıcı kavımıdır; ya ‘nī her-çend ‘aşq envā’-ı muşibetleri cāmi’ ve uşul-i lezāyız-ı fāniyeyi kāmı’ ise de yine selāmet anıñ dā’iresine intisāb edip taḡkīki olmaz ise taḡlīdinden ḡālī olmamaqdır.

هر چند دلفریب بود کوچه باغ زلف / اما به خوش قماشى بازار عشق نیست

8. Her-çend dil-firīb büved küçe bāḡ-ı zülf/ Ammā be-ḡoş ḡumāşī-i bāzār-ı ‘aşq

nīst

Her-çend zülfüñ bāḡ savḡatı ta ‘bīr etdikleri esālīb-ı ḡarībesi dil-firīb ise de ammā [286a] bāzār-ı ‘aşkıñ ḡoş ḡumaşlıḡı ḡadar yoḡdur zīrā ‘aşkıñ cehāt-ı müte ‘addideden irād-ı mu ‘ayyenleri pey-der-pey vāşıl olup maşārif-i mu ‘ayyenelerine şarf etdikçe her birinde bir türlü zevḡ-i ‘aşıḡa muḡaḡḡadır ammā ḡüsünüñ cihet-i ma ‘şūḡiyetden ḡayrı irādı yoḡdur ammā merḡumuñ ḡumaş ta ‘bīri ḡālāt-ı ḡünāḡün-ı ‘aşıḡa nisbet-i ḡayāliyledir.

ابری است در طلسم سراب اوفتاده است / هر دیده ای که واله رخسار عشق نیست

9. Ebrīst der-ḡılsım-ı serāb-ı ü fütāde est/ Her dīdeī ki vāle-i ruḡsār-ı ‘aşıḡ nīst

Bir buluttur ki ḡılsım-ı serāba vāḡı’ olmuşdur. Her bir ḡöz ki ruḡsār-ı ‘aşḡa ḡayrān olmaya ḡüyā ḡāḡice serābıñ üstünde seḡāb bulunup rükūd-ı havādan inḡilāl ḡabül edemediğinden ḡılsıma düşmüş. Bīçārelere teşbīḡ olunduğundan ‘aşkıñ ḡayrına mā’ıl olanlar dāḡi serāb-ı bātılda eyyāmen izā’at eder demiş oldu lākin ḡılsım-ı serāb ile mecāze işāret eyledi ki bu ḡılsıma giriftār olmadan ḡazer edip ‘aşḡ-ı ḡaḡıḡata tergīb şüreti zāḡir ola ve bu āyet-i kerīmeye işāret eyledi ki mażmūnuñ ‘aynıdır. *O keserābin baḡī’atin yaḡsebhü’z-zamānü mā*¹.

کوهر میان گرد یتیمی به سر برد / غیر از دل خراب سزاوار عشق نیست

10. Gevher miyān-ı gerd-i yetīmī be-ser bered/ Ġayr ez-dil-i ḡarāb sizāvār-ı ‘aşq

nīst

¹ كَسْرَابٍ بِقَيْعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً : Onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Kur’an, 24. Sure, 39. Ayet.

Gevher-i yetimlik tozu arasında eyyāmen tamām eder ḥarāb olan gönülden ğayrı ‘aşka lāyık gönül yokdur. Bu mazmūn iktizā eder ki ḥaḳīḳatında gevheriñ kibr hacmı mübālağa olduğda bir tarafında yüzüne ğubār gibi bir şey’ ‘arız olup anıñ sebebiyle dürr-i yetim diler lākin bizler bu mezkūr veche ‘adem-i iṭṭilā‘ımızdan gerd-i yetimi ta‘bīrini nazīri olmayıp müşterisi nādir olmasından kināye üzere bulunan maḥallerde şerḥ eyledik ve yakışdı hattā bu maḥalli dāḫi kināyeye şarf etmek mümkündür zīrā ḳalbiñ ḥarābiyeti dāḫi ma‘nevīdir.

صائب اكر چه حسن فروشنده ای است سخت / اما حریف ناز خریدار عشق نیست

11. Şā’ib egerçi ḥüsn-i fūrūşende est saḥt/ [286b] Ammā ḥarīf-i nāz-ı ḥarīdār-ı ‘aşk nīst

Ey Şā’ib egerçi ḥüsn ve ṭavḳ şaticısır ammā ‘aşk müşterisiniñ nāzına aḳrān degildir zīrā her ḥüsne ‘aşk ta‘alluḳ etmez ve lākin ba‘de’l-‘alāḳa ḥüsnde bildigini işler ve ḥükmünü icrā eder.¹

GAZEL 158

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

عاشق از خلد بلعل لب دلبر راضیست / زاهد خشک ز فردوس بکوثر راضیست

1. ‘Āşık ez-ḥuld be-la‘l-i leb-i dil-ber rāzīst/ Zāhid-i ḥuşk zi-firdevs be-kevşer rāzīst

‘Āşık cennetden dil-beriñ la‘l gibi olan leblerine rāzıdır ve ḳuru şūfī firdevsden kevşere rāzıdır. Evvelā ‘āşıkıñ bu mu‘āmelesi rızā bāzārıdır sūd u ziyān mulāḥazası bir taraf ve hem ‘āşık mecnūn demektir; şoñra velīsi bulunur ise bāzārı bozar ve zāhid ḥuşk mizācını ter ṭayyibe muḥtāc olduğ cihetden belki firdevsde şū bulunmaz. Bu maḥşerdeki

¹ Ey Şā’ib egerçi ḥüsn ve ṭavḳ şaticısır ammā ‘aşk müşterisiniñ nāzına aḳrān degildir, zīrā her ḥüsne ‘aşk ta‘alluḳ etmez ve lākin ba‘de’l-‘alāḳa ḥüsnde bildigini işler ve ḥükmünü icrā eder S: Ey Şā’ib egerçi ḥüsn behālı ve ṭavḳ şaticı ise de yine ‘aşk müşterisiniñ nāzına Ḳurān deĝildir, zīrā her ḥüsne ta‘alluḳ etmez ammā ba‘de’l-ta‘alluḳ ḥüsnde bildigini eder T

kevşeri ğanīmet bilip yāhūd firdevse dāhīl olsa da yine envā'-ı ni' metden kevşere rāzı olur. Bu veche göre me'al mışra' yübüset-i mizācında zāhidiñ mübālağadır.

زکلیستان که بهارش سفر است / سرسودازده ما بته پر راضیست

2. Zi-gülistān ki bahāreş be-cenāh-ı sefer est/ Ser-i sevdāzede-i mā be-teh-i per rāzıst

Öyle gülistāndan ki anıñ bahārı cenāh-ı seferdedir; bizim sevdāzede olan başımız kanad altına rāzıdır. Ya'nī evhām u hayāl maķūlesi serī'u'z-zevāl bu 'ālemiñ āb u renginden mürekkeb müferrihāt-ı fāniyeye mā'il olmadan ise kendi bāl ü per-i beşeriyetiniñ perverde-i beyza-yı kalbiyesi olan ifrāh-ı dā'ima ile uğraşmak hayırlıdır.

دیده بر حسن است نظر باران را / از خم باده تنک طرف بساغر راضیست

3. Dide ber-ḥüsn mecāz est naẓar-bārān-rā/ Ez-ḥum-ı bāde-i teng ẓaraf be-sāğar rāzıst

Naẓar-bāzlarıñ gözü ḥüsn-i mecāzadır bāde kupundan ẓarfı teng olan sāğara rāzıdır ya'nī müte'allikāt-ı başara meşğül olan kimseler muḳayyedāt-ı cüz'iyede 'ömrlerin ifnā ederler. Meşelā bir kup şarābdan bir sāğara rāzı olan maḥmūrlar gibi murādı külliyyāt u cüz'iyāta sārī ḥüsn-i muṭlaqa [287a] işaretdir. Mebde'-i sekrāndan ḥaşıl olur zīrā maḳām maḳām-ı kanā'at degildir ve kupdan ğaraż ḥacm-ı 'ālem-i ekberdir.

از پریشان بود جهان احسان خلیلی بسیار / بنسیمی دا از آن زلف معنبر راضیست

4. Ez-perişān büved iḥsān-ı ḳalīlī bisyār/ Be-nesīmī dil ez-ān zülf-i mu'anber rāzıst

Perişān rüzgār olandan az iḥsān çok olur zīrā muḳteżā-yı vaḳti tecāvüz müşkindir. Göñül o zülf-i mu'teberden bir nesīm ile rāzıdır ya'nī iḥsān muḥtāc olanıñ cem'iyetine bā'ış olmağdır. Kendi perişān iken āḥire cem'iyet vermek nādir vāḳı' olur ve bu sebebden sāyillerin cem' eylediği nān-ı pāreleri şatın almağ mekrūhdur; zīrā tafraḳa-yı ḥātır irāş eder bi'l-ḥāşşa.

خاطر جمع پریشان شود از در بدری / در بهشت فقیری که بیک در راضیست

5. Hāṭır-ı cem' perīṣān şevēd ez-der-be-derī/ Der-bihīştet fakīrī ki be-yek der-rāzīst

Cem' olan hāṭır der-be-derlikden perīṣān olur bir fakīr cennetdedir ki bir qapıya rāzīdir ya'nī esbāba rabṭ-ı derūn her-çend ebvāb-ı ilāhiye i'tikādına muqārin olsa da cümlesinden ümīdi qat' ve bābu'llāha teveccüh qadar olmaz zīrā cem'iyet-i maṭlūba şak sāniye münhaşırdır.

سبک از بحر بر آشوب برآید چو حباب / بکلاه نمدی هرکه ز افسر راضیست

6. Sebük ez-baḥr ber-āşüb ber-āyed çū ḥabāb/ Be-külāh-ı nemedī herke zi-efser rāzīst

Hafif olduğu hâlde baḥr-ı pür-āşüb eyyāmdan ḥabāb gibi çıkıp yukarı gelir her kim efsere muqābil keçeden külāha rāzī olur ise zīrā hiç bir nef'i olmasa huftenden ve gecelik iktizā etmemesinden ğayrı kifāyet eder. Bu külāhı bir zamān seyāhatde taşıdık lākin şimdi rüzgār başımızdan atdı ve her kim keşretten müteneffir olduğdan soñra külāh-puş olur ise bād-ı ecelden ğayrı anı tahrik eder; bulunmaz ammā köhne oldu diyü deĝişdirmemek şartıyla.

زندگانیست برو تلخ زشادابی خضر / ورنه از آب بر آینه سکندر راضیست

7. Zindegānist ber-ū telḫ zi-şādābī-i Hızr/ Verne ez-āb ber-āyine [287b] Sikender rāzīst

Hızr'ın şādāb u sürūr olmasından ḥayāt-ı İskender'e telḫ olmuşdur yoksa o āb-ı ḥayātından āyineye rāzīdir. Kışsa-yı meşhūreye işāret eder; ya'nī beqā-yı ma'hūdda Hızr ile İskender müsāvīdir. Ğāyeti Hızr cesediyle ve İskender āyinesiyle ḥayātında gibidir. Zikr-i cemil şuyundan ve āyine ile şafvete imā eder.

بهره از کور معانی نبود سطحی را / بکف این موج سبکسر ز جوهر راضیست

8. Behre ez-ğūr-ı ma'ānī ne-büved saṭḥī-rā/ Be-kef-i in mevc-i sebük-ser zi-cevher rāzīst

Satḥınıñ ma‘ānī-i ḥaḳīqatından behresi ve naşibi yoḳdur bu mevc-i sebük-ser cevherden kefe ve köpüğe rāzīdir; ya‘nī ḥaḳā‘iḳı derk edemeyip şüretde ḳalanlar o serī‘u’s-seyr olan müvecceḥ beñzer ki deryānıñ yüzünden kefi ve köpüğü ile ḳanā‘at edip ḳa‘r-ı baḫrda maḳşūd-ı aşlı olan ĩn cūya dest-res bulamaz.

سخن سخت کواراست ز احباب که طفل / کر دهد خون عوض شیر زمادر راضیست

9. Süḥan-ı saḫt güvārāst zi-aḫbāb ki tıfl/ Ger dehed ḫūn ‘avaż-ı şīr zi-māder rāzīst
Aḫbābdan ḳatı kelām-ı güvārā ve münheżimdir medār-ı ‘ibret budur ki tıfla vālidesi sūd ‘avażına ḳan verse rāzīdir içmem demez; aḫbāb dāḫi böyledir.

طوق قمری شده انکشت چایش ورنه / سرو با آن قد موزون بسراسر راضیست

10. Tavḳ-ı ḳumrī şüde engüşret-i pāyeş verne/ Serv bā-ān ḳad-ı mevzūn be-ser-ā-ser rāzīst

Ḳumrīniñ tavḳı ayağına ḫātem olmuşdur yoḳsa serv o ḳadd-ı mevzūna bedel bir kerre başından başa gülşende varıp gelmeye rāzīdir. Ayakda ḫātem elbetde yürümeye mānī‘ olur lākin be-laḫm ‘ındlerinde bir ‘ādetleri dāḫi var mıdır ki mażmūnu aña binā etmiş ola.

بنور آینه را روی بزبور محتاج / پشت آینه بسیم و زر و کوهر راضیست

11. Be-nūr-ı āyine-rā rūy be-zīver muḫtāc/ Püşt-i āyīne be-sīm ü zer ü gevher rāzīst

Āyine yüzünüñ zer ü zīnetle ta‘mīre iḫtiyācı yoḳdur. Āyineniñ zahrı sīm ü zer ü gevhere rāzī olur ya‘nī şafvet ber-vaşfdır ki dünyā vu āḫiret zīnetleriniñ cümlesinden a‘lā ve küllisine müsta‘id [288a] ve bir zīnet-i uḫrānıñ inzımāmından müstağnī ammā bu vaşf olmayınca nāḳār püşt-i āyine gibi zīver-i ‘āriyete muḫtāc olur ve bu mażmūn aşla taḫallüf etmez.

سبب اینست که در عرصه سخن فهمی نیست / طوطی ما که گفتار بشکر راضیست

12. Sebeb īnest ki der-‘arṣa sūḥan fehmi nīst/ Tūtī-i mā ki zi-gūftār be-şeker rāzīst Meydānda söz fehmi eder olmadığından bizim tūtīmiz gūftāra bedel şeker rāzīdir yoksa bir vechle sūḥan üzerine bir şey’ terciḥ etmez; zīrā ḥalāvet-i kelām ne olduğun bilir ve fī’l-ḥaḳīka nice ebyātı sebḳat etdi ki her birine bir recīm risāle yapılmak ḳābil idi. Ma‘a hāza mecmū‘-ı ‘arzın bilmek imkānda degil eger zīkr etdiği mes‘ele-i şūfiye yāḥūd maẓmūn-ı āye-i kerīme ve ma‘ānī-i aḥādīş-i şerīfe der-ḥātır olur ise intikāl mümkindir; yok degil ise beytiñ ma‘nāsı ḥafā ḳalacağında şübhe yokdur. Murādım noḳşān-ı muḥāla‘a edindedir yoksa Şā‘ib nāḳīş ta‘bīr eylemez demek degildir.

رحم و اشفاق مروت بتو ارزانی باد / چشم صایب بنکاه ز تو کافر راضیست

13. Raḥm u aşḳāḳ-ı mürüvvet be-tū erzānī bād/ Çeşm-i Şā‘ib be-nigāhī zi-tū kāfir rāzīst

Raḥm u şefḳat ve mürüvvet seniñ olsun Şā‘ib’in çeşmisinden ey kāfir bir nazara rāzīdir. Fānī meftūḥ isti‘māl eyledi ve gālībā murādı ḥuḳūḳ-ı ‘āşīḳānesin inkār ma‘nāsına edā etmek gerek.¹

GAZEL 159

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

عقل اجزای وجود خویش باطل کردن است / عشق این اوراق را شیرازه دل کردن است

1. ‘Aḳl eczā-yı vüçūd-ı ḥ’iş bātıl kerdenest/‘Aşḳ īn evrāḳ-rā mecmū‘a-yı dil kerdenest

‘Aḳl kendi vüçūdunuñ eczāsını bātıl etmektir ‘aşḳ bu evrāḳı mecmū‘a-yı ḳalb etmektir; ya‘nī ‘aḳlıñ gāyet ‘ameli ḥavās-ı zāhire vü bātınayı ta‘tīl edip şehevātdan men‘ etmektir. Bundan soñra ‘aşḳ ‘aḳlıñ ma‘atḳal eylediği eczāları ḳalbe zamm edip mecmū‘a gibi cümlesin bir yerde ḥāzır edince vahdet teveccühden zuhūr edecek netīce fī’l-ḥāl ḥuşūla gelir ammā bu iki mısrā‘ın mefhūmunu icrāya ‘ināyet-i şamed āyineye muḥtāc.

¹ Raḥm u şefḳat ve mürüvvet seniñ olsun, Şā‘ib’in çeşmisinden ey kāfir bir nazara rāzīdir. Fānī meftūḥ isti‘māl eyledi ve gālībā murādı ḥuḳūḳ-ı ‘āşīḳānesin inkār ma‘nāsına edā etmek gerek S: Merḥamet ü şefḳat, müveddet saña erzānı olsun, senden ey kāfir Şā‘ib’in çeşmi bir nazara rāzıdır T

جای خود را کرم کردن در سرای عاریت / عکس را در خانه آینه منزل کردن است

2. Cāy-ı ḥod-rā germ kerden der serā-yı [288b] ‘āriyet/ ‘Aks-rā der-ḥāne-i āyine menzil kerdenest

Kendi yerini kızdıрмақ serāy-ı ‘āriyetde ‘aksıñ ḥāne-i āyinede ikāmet ve menzil kaydına düşmesine beñzer ya‘nī ağreb-i ġarāyibden beri dāḥi budur ki ṭab‘-ı insānī muḥāla hem teveccüh ve hem ‘alāka peydā eder; zīrā bu serāy-ı ‘āriyetden ‘ömrü oldukça kendi eliyle türāba defn etdiği ebnā-yı cinsini ta‘dād edemez iken mezārılıqdan ‘avdetde içinde sākin olmağıçün envā‘-ı mefāsidi cāmi‘ bir ḥāne bināsına şürū‘ etdiği qatı çoқdur. Bir sā‘ate dek ‘ömrü olduğın bilmez iken ve nice bunuñ gibi āsār-ı ḥumq-ı maḥziñ mazharı derdmend insāndır lākin қudret-i қāhire-i Rabbi‘l-‘ālemīn benī ādemiñ dünyāya tedricī gelmesine ta‘alluқ etmekin zeyd henüz doğmamış bekre levāzım-ı ma‘āş tedārik ve müheyyā edip şüretde nefsine ma‘nāda ġayra eyyām-ı nefise-i ‘ömrünü şarf eder. Mekr-i āḥād-ı efrāddan yüz biñde biri bu azharu mine‘ş-şems olan sırra vāqıf olup her vaқtini ḥālet-i iḥtizār taḥayyül ederek ta‘mīr-i dār-ı beқāsına meşğül ola ki ehl-i iḥtişāşdan murād bunlardır.

کر کلیدی هست قفل کعبه مقصود را / دست خود کته ز دامن وسائل کردنست

3. Ger kilidī hest qıfl-i ka‘be-i maқşūd-rā/ Dest-i ḥod küteh zi-dāmān-ı vesā‘il kerdenest

Eger ka‘be-i maṭlabıñ bir miftāḥı var ise kendi elini demān u sā‘ilden kışa etmektir ya‘nī i‘timād u i‘tinā cihetinden yoksa maқşad-ı aқşā ki rızā-yı ilāhīdir. Evāmirine imtişāl ve nevāḥisinden ictināb vesā‘iline ilticādan ġayrı vechle mümkin degildir ve bu vesā‘il-i ‘azīmiye geregi gibi iştigāldan soñra yine dā‘imā melḥūz u me‘mül olan fażl ve kerem-i perverdegār olup vesā‘ile istizhārdan taḥaffuz şartdır. Eger böyle tevcīh olunmasına ve en leyse li‘l-insāne illā mā sa‘ā¹ naşş-ı kerīmine mażmūn-ı muḥālif görünür ve Rabbi‘l-‘ālemīniñ ‘ibādına va‘d buyurduğı ni‘am-ı uḥreviyeniñ [289a] cümlesi *bi-mā küntüm ta‘melūne bi-mā kesibtüm bi-mā sabartum*² kelimātında taқaddüm

¹ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى: İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Kur’an, 53. Sure, 39. Ayet.

² بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ بِمَا كَسَبْتُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ: Yaptıklarınıza, kazandıklarınıza ve sabrettiklerinize karşılıktır.

eden bā'-i muḳābileye mebnīdir lākin duḥūl-i dāru's-selām faẓl u kerem-i Rabb'ul-
'ālemīn ile ve neyl-i cezā a'māl-ı şāliḥa ile olacağı muḳarrerdir.

رخنه اندیشه را مسدود کردن عزلت است / ورنه خلوت را ز فکر پوچ محفل کردن است

4. Raḥne-i endiṣe-rā mesdūd kerdn 'uzlet est/ Verne ḥalvet-rā zi-fikr-i pūç maḥfil
kerdenest

'Uzlet-i Raḥne-i endiṣeyi sedd etmekdir yoksa ḥalvete girip bu raḥneyi sedd etmez
ise ḥalveti ma'nāda envā'-ı mā lā-bi'aynīden mürekkeb bir meclis etmekdir. 'Uzlet ḳanda
ḳaldı pes ma'lūm oldu ki 'uzlet-i ḥavātırıñ ḳilletinden 'ibāret bir ma'nādır ister ise
beyne'n-nās olsun.

با تکلف زندگی کردن درین مهمانسرا / بر خود و بر دوستداران کار مشکل کردن است

5. Bā-tekellūf zindegī kerdn der'in miḥmān-serāy/ Ber-ḥūd u ber-dūstdārān kār-
i müşkil kerdnest

Bu miḥmān-serāyda tekellūfle zindegānī etmek kendiniñ ve aḥbābınıñ üzerine
işini müşkil etmekdir zīrā elbetde kendi züvvārlerine tekellūf edenler kendüsi anlarıñ
ziyāretine vārdıḳda tekellūfe muḥtāc olacaḳlarında iştibāḥ yokdur ki bu şüretde hem
nefsini meşāḳḳata ilkā etdi ve hem aḥbābına bā'ış-i keder oldu. Ḥüsn-i başarı 'Ömer b.
Abdu'l-'Azīz'in ziyāretine vārdıḳda mā ḥazar bir ḥıyār ile yārim arpa etmegi getirip bā-
ḥüsn şunları tenāvül eyle ki ḥelālīñ esrāfa taḥammülü yokdur buyurdular.

با قد خم کشته آسودن درین وحشت سرا / خوابگاه از سایه دیوار مایل کردن است

6. Bā-ḳad-ı ḥam geşte āsūden der'in vaḥşet-serā/ Ḥ'ābgāḥ ez-sāye-i dīvār mā'il
kerdenest

Bu vaḥşet-serāyda egilmiş ḳāmetle rāḥat ümīdin etmek mā'il dīvār sāyesinden
ḥ'ābgāḥ ittiḥāz etmekdir ya'nī mecnūn bu fi'li irtikāb etmez; zīrā bir muḥāṭaradır ki nısfı
zuhūr etmiş. Bunuñ çāresi selāmetle o dīvār-ı mā'iliñ altından şavaşmaḳ ḳaydında olup
nevmi bi'l-küllīye ferāmūş etmekdir.

همت ذاتی به جودست از کدا محتاج تر / از کریمان خواستن احسان به سایل کردن است

7. Himmet-i zātī be-cūdest ez-gedā muhtācter/ Ez kerīmān ḥāsten ihsān be-sā'il kerdenest

Himmet-i zātī ḥalkā kerem-i vücūd etmeye [289b] faḳīriñ kerem ü ihsāna ihtiyācından ziyāde muhtācdır. Bu mazmūn s̄abit olunca kerīmlerden bir şey' taleb etmek faḳīre ihsān etmek gibidir zīrā faḳīriñ ma'nāsı muhtāc demektir. Kerīm dāḥi vermeye muhtācdır gūyā kerīmden taleb etmek şadaḳa maḳāmına ḳā'im olur diyü zātı himmetde mübālaḡa eyledi.

کفتگوی عشق صائب پیش این بی حاصلان / در زمین شور تخم خویش باطل کردن است

8. Güftū-yı 'aşḳ Şā'ib piş-i in bī-ḥāşilān/ Der-zemīn-i şūra tuḥm-ı ḥiṣ bātıl kerdenest

Ey Şā'ib bu bī-ḥāşılların 'indinde 'aşḳ şoḥbetini etmek zemīn-i şūrede kendi tuḥmun zāyı' etmektedir ya'nī şoḥbetiñ semeresi her ne olur ise olsun ḳābilinde zuhūr eder. 'Āḳıl olan ḳābiliyet-i müşāhede etmedikçe şoḥbeti zāyı' etmez.

GAZEL 160

Mef'ülü/mefā'ilü/mefā'ilü/fe'ülün

یک دلشده در دام نکاهت نکرفته است / در هاله آغوش چو ماهت نکرفته است

1. Yek dil şūde der-dām-ı nigāhet ne-girifte est/ Der-hāle-i āḡūş-ı çū māhet ne-girifte est

Bir 'āşıḳ seni nazar dāmende tutmamışdır seni māh gibi hāle-i āḡūşda tutmamışdır; ya'nī seniñ tavrıñ s̄a'ir-i maḥbūblara muḥālifdir. Zīrā 'āşıḳ dil-beri görmez ise de şūretin ḥayālinde zabt edip hālet-i hicrāniyede dāḥi çeşm-i başiretle müşāhede-i cemālden ḥālī olmaz lākin bu memdūḥ bu şīvede s̄a'ir-i maḥbūblardan mümtāzdır diyü bir vechle taḳayyüd ḳabül etmedigi ifade eyledi.

مغرور ازانی که چو خرد عربده جویی / تیغ ستم از دست نکاهت نکرفته است

2. Mağrūr ez-ānī ki çū ḥod ‘arbede-cūyī/ Tīğ-1 sitem ez-dest-i nigāhet ne-girifte est

Andan mağrūr u mütekebbirsin ki kendiñ gibi bir ğavgācı güzel nigāhıñ elinden seyf-i zulmu almamışdır. Bu maẓmūn ‘ilm-i zevkden ‘ibāretdir ma‘lūm ola ki dil-berin ‘āşıklığı hālinde nigāh-ı ma‘şūkānesi tebdīl olup derdmendāne meftūn olduđu cemālde evvelki şatvet ü ğalebesi maḥv olur. Gūyā bu şüretde ‘āşıkda vu ma‘şūkda zū-cemāl taşavvur olunup muḥārebe-i maḥabbetde bu ‘āşık maḥbūbuñ [290a] nigāhındaki ḥālet-i sitemiyeniñ zā‘il olmasını muḳābele-i şūriyede bir ḥaşm kendi ḥaşmınıñ elinden zūr ile kılcı alıp kendine bende etmesi hey’etine duḥūlini bu ta‘bīr ile edā eyledi ki eger sen dāḥi ‘aşka giriftār olaydıñ bu ğurūr-ı ma‘şūkāneñ zarūrī tenezzül bulup ‘uşşāka merḥamet eder idiñ.

زان خنده زنی بر من بی برک که هرگز / آتش نفسی نبض کياهت نکرفته است

3. Z’ān ḥande-zenī ber-men-i bī-berg ki hergiz/ Ateş nefesī nabz-ı giyāhet ne-girifte est

Ben-i bī-berg ki o ecelden gülersin ki bir āteş nefesli seniñ aşla nabz-ı giyāh-ı ḥāliñi tutmamışdır eger seniñ de nebātāt-ı za‘ife meşellü olan aḥvāl-i derūnuñ bir āteş nefes olan dil-berin berḳ nazarı ta‘alluḳ etse benim gibileri gördük de ḥande yerine bükā eder idiñ.

از باغ جهان شاخ کلی نیست که صد دست / سرمشق شکستن ز کلاهت نکرفته است

4. Ez-bāğ-ı cihān şāḥ-ı gülī nīst ki şad dest/ Ser-meşḳ-ı şikesten zi-külāhet ne-girifte est

Bāğ-ı cihāndan bir gül budağı yokdur ki yüz el seniñ külāhıñdan ser-meşḳ-ı şikest almamış ola. ‘Acem tazelere ğālib aḥvāllerinde külāh ta‘bīr etdikleri serpūşların bir tarafa mā‘il vaz’ etdiklerine binā’en buyurur ki bāğ-ı cihānda bulunan şāḥ-ı güllerin birer tarafa meyllerinde üstādları seniñ külāhıñdır ya ‘nī aña yüz kerre taḳlīd ile bir cüz’i şīvecik peydā ederler.

چشم سیھی نیست که خوابانند شمشیر / تعلیم ز مژگان سیاهت نکرفته است

5. Çeşm-i siyehî nîst ki ħ̄ābānden-i şemşîr/ Ta'lim zi-müjgān-ı siyāhet ne-girifte est

Bir siyāh çeşm yokdur ki kılıç yetürmede seniñ siyāh müjgāniñdan ta'lim almamış ola. Aşl-ı kılıcı kesdirmeye ma'rifet yetürmesindedir gūyā dil-berin 'āşığa nazar edip ve der-hāl-i çeşmini āhir tarafa döndürmesini kılıç yetürmesine teşbih edip ve bu üslubu sā'ir dil-berin gözü memdūhuñ müjgānından ta'lim etmiş ola ki bu ma'nā 'uşşākıñ kalbini pāre pāre eder. Siyyemā kılıç dāhi iki ma'nā ile 'aceme mensüb ola.

سیب ذقنی نیست درین باغ که صد بار / کلکونه رنگ از رخ ماهت نکرفته است

6. [290b] Sīb-i zāqan nîst der'in bāğ ki şad bār/ Gül-güne-i reng ez-ruḥ-ı māhet ne-girifte est

Bir sīb-i zāqan yokdur ki bu bağda reng-i gülgünesin seniñ kamerin ruḥundan almamıştır 'ādetü'llāh böyle carīdir ki elvān-ı fevākih eşi'a-yı kameriyeden müstefāz ola gūyā zımnem maḥbūbuna dil-berler seni gördükde hacil olup kızarırlar diyecek maḥalde bir sīb-i zāqan yokdur. Bāğ-ı 'ālemde ki yüz kerre seniñ kamer-i ḥüsnüñden reng almamış ola dedi ve bu beytinde bār-ı lafzı ve geçen beytinde şad dest ta'biri ḥaşvdan müberrādır.

بر کرد به میخانه ازین توبه ناقص / تا پیر خرابات به راهت نکرفته است

7. Bergerd be-mey-ḥāne ez'in tevbe-i nāqış/ Tā-pīr-i ḥarābāt be-rāhet ne-girifte est

Bu tevbe-i nāqışdan mey-ḥāneye 'avdet ile pīrāyāt seni yolda tutmamış iken ya'nī yalnız bādeden tevbe tevbe-i nāqışdır; belki cemī'-ı müskirāt-ı şūriye vü ma'neviyeden tevbe edersen söz yokdur ve illā yalnız bādeden tevbe edip münhiyāt-ı sā'ireyi irtikāb edersen pīr-i ḥarābāt seni yolda 'işyān āhir-i bādesiyle ser-ḥoş tutup bihī derdmend mey-ḥāneye gelmezsin. Bu ḥālet nedir diyü bir na'dir eder ki ebedü'l-ābād şudā'-ı ḥumārī ser-i havā-perestiñden çıkmaz. Lisān-ı fūrse tālib olan aḥbāb buncılayın beytlerin mefhūmunu der-ḥātır eylese sā'ir-i dīvānlerde mu'aqqad ma'naların ḥalline mu'ayyen olur.

رحمی به سیه روزی ما سوختگان کن / تا زنگ خط آینه ماهت نکرفته است

8. Raḥmī be-siyeh rūzī-i mā sūḥtegān kūn/ Tā zeng-i ḥaṭ āyīne-i māhet ne-girifte est

Biz yanmışların siyeh-rūzluğuna bir merḥamet ile mādām ḥaṭṭ-ı pası seniñ kameriñ āyīnesi tutmamışdır ya'nī pertev-i mäh-ı ḥüsnüñden hıṣṣa-yı 'uṣṣāķı vaķtı iken dirirğ etme yoķsa ḥaṭ geldikten ōñra siyeh-rūzān cemā'atıñ sen daķı efrādından olursun.

آخر که رسد در تو که دلهای سبکسیر / دامن به سبکدستی آهت نکرفته است

9. Aḥir ki resed der-tū [291a] dilhā-yı sebük-seyr/ Dāmen be-sebük-destī-i āhet ne-girifte est

Aḥir'ül-emr saña kim erişir ki ḥaḫifü's-seyr olan ḫulüb-ı āhiñ çābük destligi ile seniñ dāmeniñi tutamamışdır ya'nī saña vuşül senden 'ināyet ü i'ānet olmayınca muḥāldır; zīrā bizim ṭarafımızda mişālimizden esra'-ı taşavvur olunmaz iken yine 'ācizdir.

آن کس که زند خنده به بیهوشی صائب / پیمانہ ای از دست نکاهت نکرفته است

10. Ān-kes ki zened ḥande bebī-hūşī-i Şā'ib/ Peymāneī ez-dest-i nigāhet ne-girifte est

Ol kimse ki Şā'ib'in bī-hūşluğuna güler seniñ nazarıñdan bir peymāne almamışdır. Vāķi'ā 'alāķanıñ vücūduyla nigāh-ı maḥbūbda olan ḫālet-i cemādātı bī-hūş eder. Şā'ib ḫanda ḫaldı gūyā ki insān 'ayn-ı 'ayn-ı insānda bir mey-ḫānecidir ki ister istemez bādesin peymāne-i nigāhla ḫavāşıl-ı 'uṣṣāķa ifrāğ edip cebrice medhūş eyler.

GAZEL 161

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

کنجینه جواهر ما پاک کوهری است / نقدی که در خزانه ما هست بی زری است

1. Gencīne-i cevāhir-i mā pāk gevherīst/ Naḫdī ki der-ḫazāne-i māhest bī-zerīst

Pāk gevherlik bizim hazāne-i cevāhirimizdir. Bir naqd ki bizim hazānemizde mevcüddur altınsızlıktır; ya'nī pāk t̄inet ve şāf cibillet olduğumuz cihetden her ne kadar cevāhir-i 'irfān izhārını murād eylesek "mümkindir ve"¹ bu isti'dād bize gencīne-i maḳāmına kā'imdir ve bir naqdına iftiḥāra şāyeste ola faḳrdır ki bizim hazāne-i ḳalbimizde ḳatı vāfirdir. Murādı *el-faḳru faḳr*² mefhūmundan ğinā-yı ebediyeye bā'is olacak taḥayyül devām ihtiyācdır ki bu şüretde *innema 'ş-şadaḳātü li'l-fuḳarā*³ hüccetiyle hazāyin-i eltāf-ı ekremü'l-ekremīni tārāc etmektir zīrā dergāh-ı ilāhīde faḳr ve ihtiyāc 'arzından a'lā 'ibād için bir rütbe yokdur ve fi'l-ḥaḳīka aḡniyā şüretinde olanlara kimse bir şey' iḥsān etmez ve bu ma'nā taḥḳīka mebnī olup herḥâlde ıztırārını müşāhede edenlerin şıfatıdır yoksa taḳlīde gelmez.

بر ما چه اعتراض که بی قدر و قیمتم / کوهر اگر به خاک فتد جرم جوهری است

2. Mā-rā çi i'tirāz ki bī-ḳadr u ḳıymetim/ Cevher eger be ḥāk fited [291b] cürm-i cevherīst

Bī-ḳadr u ḳıymet olduğumuzdan bize ne i'tirāz teveccüh eder. Cevher eger ḥāka düşer ise cürm bu bābda cevāhir-i ḥüsnīndir ya'nī fi'l-aşl nefsi-nāḩika bir cevher-i girān-ḳadrdir ki anıñ şeref zātısı bundan ğayrı olmasa ki anı bilmek Rabbi'l-'ālemīni bilmeyi müstelzimidir. Bu kifāyet eder yok ḳālīb-ı ḥākīye teşrīfi 'aḳabinde melā'ikeler aña sicde ile me'mūr olması bir başka te'yīd eder. Bu cevheriñ bu kadar 'izzetiyle 'unşuru ḥāka düşmesi maḳāmına lāyık degil ise ve bundan bir şey' terettüb eder ise bu ḥuşuşda cevherciniñ murādı ma'lūmumuz olmadığı ḥayşiyetden bir şey' hükm edemeyip ve eger cürm itlāḳ olunur ise yine bizlere nisbet olunmaz ḥaḳīkatda murādı budur yok mecāz yüzünden beyne'n-nās kadar ve ḳıymetimiz yok ise cürm-i mülük-ı vüzerāniñdir ve anlarıñ 'adem-i raḡbetlerinden ḥaḳīr olmuşuz. Mefhūmu murād olunur ise bu dāḩi bir laḩif ma'nādır ki ehl-i 'aşrıdan şikāyete ta'arruzdur.

در اشک و آه ار نکند صرف غافل است / چون شمع زندگانی آن کس که سرسری است

¹ Nüşhanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

² الْفَقْرُ فَخْرِي: Yoksulluk beni gururlandırıyor. Hz. Muhammed'in hadisidir.

³ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ: Sadakalar ancak yoksullar içindir. Kur'an, 9. Sure, 60. Ayet.

3. Der-eşk ü āh eger ne-küned şarf ġāfil est/ Çün şem‘-i zindeġānī-i herkes ki serserīst

Şem‘ gibi her kimiñ hayātı ve dirligi serserī olur ise eger o hayātı eşk ü āha şarf etmez ise ġāfildir. Serserī bu maķāmda başdan başa ve ‘ākıbeti nā-ma‘lūm ve müddet-i beķāsı mevhūm ma‘nāsınadır ki şem‘iñ mülāyimātındandır lākin herkesiñ hayātı şem‘ gibi olmaz. Meşelā aralıkda bir teneffüs etmek ve kuvvet-i vaķt ve hālinden tūl-i ‘ömrüne istidlāl etmek ve bu hayāt-ı fāniye ile mütelezziz olmak serserī mefhūmuna muķālif olduġıçün şem‘e mānend olanlara vaşiyet eyledi ki āh u giryeden hālī olmayalar zīrā akreb-i ihtimālāt şabāh-ı yaķındır.

نوشتین روان ز عدل بعمر ابد رسید / آب حیات پادشاهان دادکستریست

4. Nūşīn-i revān zi-‘adl be-‘ömr-i ebed resīd/ Āb-ı hayāt-ı padişehān [292a] dād-güsterīst

Nūşīn-i revān ‘adāletden ‘ömr-i ebede nā’ il oldu zīrā pādīşāhların āb-ı hayātı ‘adl döşeciliktir; ya‘nī ‘adālet berekātıyla kıyāmete dek elsine ve kütübde āşār-ı cemīlleri zikr olunup bu cihetden ebedī hayāt şāhibi olurlar.

دارد دل ترا هوس از عشق بی نصیب / این شیشه چون تهی شود از می پر از پری است

5. Dāred dil-i tü’rā heves ez-‘aşķ bī-naşīb/ Īn şīşe çün tehī şeved ez-mey pür ez-perīst

Seniñ ķalbiñi heves-i ‘aşķdan maħrūm eder bu gönül şīşesi bāde-i hevesden fāriġ olsa perī ile memlū olur. Bu mażmūn iktisāb-ı ‘aşķ haķīkatda ser-meşķ-ı şūfiye olduġıçün ta‘bīrāt-ı müteķālīfe ile mükerrer nazm etmişdir zīrā ķalb bi’l-kūlliye havā vü hevesden pāk olmayınca āşār-ı ‘aşķ zuhūr etmez ve bu hālet-i ‘aşķiyeniñ zuhūrunu perī ile döludur diyü tecelliyāt-ı ķudsiyeye işāret eyledi.

بیری چه خون که در جگر ما نمی کند / قد دوتای ما دویم چرخ چنبری است

6. Pīrī çi hūn ki der-ciger-i mā nemī-küned/ Kād-ı dūtā-yı mā düvvüm-i çarķ çenberīst

İhtiyârlık bizim cigerimize komadığı kıan yokdur bizim iki kıan olan kıametimiz çarhı çenberiniñ ikincisidir; ya'nî felekden ne kıadar cefâ vu eziyet gördük ise bu pîrlik feleginden dâhi görmedeiz belki 'ayne'l-yaķın olduğu hayşiyetden cevr ü cefâ-yı eflâkı ferâmüş etdirir.

باقی ز خیر کن زر و سیم فناپذیر / ای خواجه گر ترا هوس کیمیاکری است

7. Bākī zaḥīr kūn zer ü sīm-i fenā-pezīr/ Ey ḥ'āce ger tü'rā heves-i kimyāgerīst

Fenā-pezīr olan zer ü sīmi ḥayr u iḥsān edip ebedü'l-ābād bākī ile ey bāzergān eger seniñ kimyāgerlik hevesiñ var ise zīrā kimyāniñ ma'nāsı serī'ü'l-helāk olan raşāşı ve āheni helāk kıabül etmeyen altın tebdil etmektedir. Sen fuķarāya iḥsān edip yevm-i mev'ūdda beķāya mübeddel bulursun ki tebeddül ü tağayyür kıabül etmez ve senden erilmez.

صائب ز مال حرص یکی می شود هزار / ببردد را کمان که غنا در توانگری است

8. Şā'ib zi-māl-i ḥırş yekī mī-şevēd hezār/ Bī-derd-rā gümānek-i [292b] ğinā der-tüvāngerīst

Ey Şā'ib mālđan ḥırşıñ biri biñ olur ammā derdsiz zan eder ki ğinā mālı çok olmadadır ammā derdi olanlar bilirler ki ğinā kıanā'atdadır zīrā nüfūs-ı beşeriye icrā-yı şehevāta ve cem'-ı sermāye-i rāḥāta mā'ile olduğundan mālı çok bulduķça bā'iş-i rāḥatımdır diyü ḥırş u tama'ımız dād olur ammā nefis-i muṭma'inne şāḥibleri lezāyız-i dūnyāda muḥāṭırāt-ı hā'ile ve sümüm-ı kıātile müşāhede edip imkānı rütbe derece-i ḥayvāniyetden taḥliş-i ğirībāna kıanā'atdan a'lā 'ilāc bulamadıklarından ğinā ve devlet-i esbāb-ı dūnyeviyeñiñ kıilletindedir diyü terk ü tecrīd üzere ittifāķ etdirler.

GAZEL 162

Mef'ülü/mefā'ilü/mefā'ilü/fe'ülün

در عالم فانی که بقا پا به رکاب است / کر زندگی خضر بود نقش بر آب است

1. Der- 'ālem-i fānī ki beķā pābe-rekābest/ Ger zindeġi-i Ḥızr büved naķş ber-ābest

‘Ālem-i fānīde ki bekā pābe-rekāb ve müsta‘cildir eger Hızr’ıñ hayātı olur ise de ‘adem-i şebātda şu üzerine naqşdır ya’nī encāmı mevt olduğdan soñra tūl-i hayātıñ keşret-i ta‘b u meşakkatdan ğayrı şemeresi olmayıp ecel geldikte cümlesi bir sâ‘atden ‘ibāret görünür ve hālā geçmiş ‘ömrüñ evhām u hayāl kabīline dāhil olduğu gibi dünyānıñ ‘ömrüyle mu‘ammer olsak yine hāl böyledir ve hayāt-ı Hızr āb-ı hayāt ile olduğu için naqş ber-āb ıtlāk eyledi "ve haqīkatde benī ādem māye-i mehīnden halk olunduğu cihetden cümlesi naqş-ı ber-āb mefhumuna dāhilterdir ve bir ‘acīb ta‘bīrdir."¹

از مردم دنیا طمع هوش مدارید / بیداری این طایفه خمیازه آب است

2. Ez-merdüm-i dünyā tama‘-ı hūş me-dārīd/ Bīdārī-i in tā’ife hamyāze-i hū‘ābest

Ehl-i dünyādan hūş u ‘aql tama‘ı etmeñiz zīrā bu tā’ifenīñ uyanıklığı uyku hamyāzesidir; ya’nī e’n-nāsı niyām² mışdākı üzere dünyāya meşğul olanlar a‘māl-i uhreviye huşuşunda nevmden kalkmış havāss-ı perīşān ve neşātı pinhān kimseye beñzerler diyü hamyāzeden istihlāşa çāre-i shevātdan tedricī inkiṭā‘yla bu nevm-i saķīlden bīdār olmaķdır ki ‘aql dāhi mevāni‘den göz açıp gideceği tarīķiñ [293a] tedārik levāzımında sa‘y eyleyip ve izā mātū’n-tebehū³ sırrına vāķıf ola.

زان در نظر خلق عزیزست که کوهر / قانع شده از بحر به یک قطره آب است

3. Z’ān der-nażar-ı halk ‘āzīzest ki gevher/ Qānı-i ‘şüde ez-baħr be-yek ķatre-i ābest

Halkıñ nażarında inci anıñçün ‘azīzdir ki deryādan bir ķatre şuya ķanā‘at etmişdir pes ‘izzet-i ķanā‘ata münhaşır olduğu bu bürhān gevher ‘unvānla şadefçe-i derūnda şābit oldu.

چون ریک روان نرم روان مانده نکردند / وامانده کسی راهنوردان ز شتاب است

4. Çün kūh büzürgān-ı cihān āñi be-sā’il/ Bī-minnet ü bī-fāşıla baħşend cevābest

¹ Nüşhanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

² النَّاسُ نِيَامٌ: İnsanlar uyuyor. Hz. Ali’nin hadisidir.

³ وَإِذَا مَاثُوا انْتَبَهُوا: Ve öldüklerinde şunu bilecekler. Hz. Ali’nin hadisidir.

Dağ gibi dünyânın uluları ol şey ki sâ'ile minnetsiz ve fâşilasız bahş ederler cevâbdır; ya'nî bir âdem beyne'l-cibâl âvâzın bülend etse bilâ-fâşıla dağdan kendine şadâsı mün'akis olduğu gibi dünyânın kibârı dâhi sâ'illere ihsân fi'l-hâl bilâ-fâşıla cevâbdır ki yâ Allâh vere yâhûd haq yetire diyü redd ederler gūyâ şâ'irâne kibârların bu huşûşlarında cemâdât kabîlinden oldukların ta'rîz eder.

در مشرب ما خاک نشینان قناعت / در آب رک تلخی اگر هست کلاب است

5. Der-meşreb-i mâ hâk-nişînân-ı kanâ'at/ Der-âb reg-i telhî eger hest gülâbest

Biz kanâ'at hâkına tenezzül etmişlerin meşrebinde eger şuda bir acılık damarı bulunur ise teneffür etmeyip gül-âb maqâmına kâ'im ederiz ya'nî muktezâ-yı kanâ'at esbâb-ı ma'îşetiñ ednâsını a'lâ tahayyül etmektir ve merhûm bir gayrı gazelinde boğazımızda ağlamak 'uqdelense dâne farz edip şafalanırız diyü yine kanâ'at rütbesiniñ evşâfında zıkr etmiş idi.

در چشم کرانخواب کتاب است کم از خشت / در دیده بیدار دلان خشت کتاب است

6. Der-çeşm-i girân-h'âb kitâbest kem ez-hişt/ Der-dîde-i bîdâr-ı dilân hişt kitâbest

Girân-h'âb u pür-gaflet olan gözün kitâb kerpiçden kemdir ammâ yakaza-yı kalbe mâlik olanların gözünde kerpiç kitâbdır. Şûret-i mazmûn-ı ehl-i gafletiñ hecvinde eblağ görünür lâkin te'emmül olunsa vâki'î beyândır; yoksa [293b] mübâlağa degildir zîrâ bir âdemiñ 'ameli olur ise kalbine yakaza hâşıl olup va'd-ı ihâhî üzere bilmedigin dâhi mu'allimân-ı gayb ta'lîm ederler ol vaqtde hişte nazar etse kitâb kadar i'tibâra nâ'il olur ammâ 'amel olmadıktan sonra ol âdeme nisbet-i kitâbın ancak şûret-i hiştîyesi çeşm-i girân-h'âbında nümâyân olmadan gayrı fâ'idesi yokdur.

چون کوه بزرگان جهان آنچه به سایل / بی منت و بی فاصله بخشند جواب است

7. Çün riğ-i revân nerm revân mände ne-kerdend/ Vâmândegî-i râh-neverdân zi-şitâbest

Riğ-i revân gibi te'nî vü mülâyimetiyle sülûk edenler geri qalmazlar zîrâ yola gidenleriñ geri qalmaları şitâb u 'acelelerindendir ve bu mazmûnda Mirzâ Vaḥîd

merhūmuñ bu beyti dāhi sihr-i helāl kabīlindendir: Ez-ıztırāb kār müheyyā nemī-şevēd/ Seyl ez-devīdenest ki deryā nemī-şevēd. Ya'nī 'aceleden ü ıztırbdan iş hāşıl u müheyyā olmaz maḥall-i 'ibret budur ki seyliñ deryā olamadığı koşmasından ve 'acelesindedir. Eger koşma kendi dāhi deryā olur ve bu ma'nā terceme-i ḥadīş-i şerīfidir; ya'nī 'indellāhu aḥabbu'l-a'māl¹ dā'im olandır yoksa çok olan degildir zīrā keşretle devām-ı cem' olmaz ve her kim 'amel-i kalīl ile türūka muḳayyed olarak dā'im olmasa az müddetde rütbe kaṭ' eder ve türūka muḳayyed olmayı şart etdim ki etdiği a'mlı zāyī' etmeyip şemeresin müşāhede eyleye. Meşelā ğaybet etse o günki 'amel kendi siyyemā kizb ü bühtān ve ifşā-yı esrār bunlar bir ādemde olduğdan sonra ins ü cinniñ 'ibādetlerin ḥāmīl olsa kesb etdiği ve zere mükāfāt olamaz. Teraḳḳī kında kıaldı hemān aḥbābdab elime bir mürşid-i kāmīl girse bey'at etsem dīnlere bundan a'zam irşād olmaz ki farāyızı [294a] edādan sonra var himmetini türūka şarf edip bu bābda kırık gün kıadar başiret üzere olsun eger bürhānı zāhir ü bātınında zühūr eder ise ne güzel yok yine kalbini ḥālet olasında bulur ise evvelki tarīkı dīvān yoludur bilā-müzāhime yine 'avdeti mümkündür *e'd-dīnū'n-naşīhat*².

صائب به اثر زنده ز مرده است نکوتر / دستی که عطایی نکند پای به خواب است

8. Şā'ib be-eşer zinde zi-mürde est neküter/ Destī ki 'atāyī ne-küned pāy be-ḥ'ābest

Ey Şā'ib eşer ile zinde meyyitden a'lādır bir el ki 'atā etmeye uyuşmuş ayakdır ya'nī insānıñ elleri iḥsān u 'atā için ḥalk olunup eşer ki naḳş-ı kıadem ma'nāsınadır elleriñ naḳşı dāhi budur; eger eşeri görünür ise hem zinde ve hem el demeye lāyıkdır. Yok eşeri ve iḥsānı olmaz ise uyuşmuş ayak gibi mürde ve bī-eşerdir ve bu irşāl-i meşel sihr-i helāl kabīlindan kemāl-i belāğatda vāḳi' ve te'emmüle şāyeste bir mazmündür.

GAZEL 163

Fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

¹ عندالله أحبُّ الأعمال: Allah iyi işleri sever. İmam Sadık'ın hadisidir.

² الدين النصيحة: Din nasihatıdır. Hz. Muhammed'in hadisidir.

از لب خشک صدف ریزش نیسان پیداست / خشکی بحر ز سر پنجه مرجان پیداست

1. Ez-leb-i huşk-ı şadef rîzeş-i nîsân peydâst/ Huşkî-i baħr zi-serpence-i mercân peydâst

Şadefiñ kuru lebinden nîsânîñ ihsânı ma'lûmdur deryâniñ yübüseti pence gibi olan mercânîñ yübüsetinden ma'lûmdur; ya'nî halk beyninde keremle meşhûr olan şehâb ile deryâdır. Şehâbiñ siyyemâ mâh-ı nîsânda olan keremi ne kadar olduğu şadef-i derdmendiñ huşk leb olduğundan ma'lûm olur ve deryâniñ keremi mercân hânîni iken pencesi keşret-i yübüsetden ve fakrından kuruduğu şehâdet eder ki ihsâdandır; gūyâ esbâbiñ hâleti beyân ile müsebbebe bir 'gaybdır.

نامه ای نیست که عنوان نشود غمازش / کرم و بخل ز پیشانی دربان پیداست

2. Nâmei nîst ki 'unvân ne-şevved ğammâzeş/ Kerem ü buhl zi-pîşânî-i derbân peydâst

Bir nâme yoğdur ki 'unvânı anîñ ğammâzı olmaya kerem ü buhl kaçıcınıñ cebhesinden zâhirdir ya'nî derbân-ı hâne şâhibiniñ 'unvânıdır. Anîñ iltifâtından ve mu'âmesinden [294b] şâhib-hâneniñ hâli ma'lûm olur. Vâkı'â kem istidlâl degildir ğâlib-ı ahvâlde herkesiñ etbâ'ı efendisine taqlîd ederler.

داغ سودای تو از سینه سودازدکان / چون سیه خیمه لیلی ز بیابان پیداست

3. Dâğ-ı sevdâ-yı tû ez-sîne-i sevdâ-zedegân/ Çün siyeh hayme-i Leylî zi-biyâbân peydâst

Sevdâ-zedelerin sînesinde seniñ maħabbetiñ dâğı biyâbândan Leylî'niñ siyâh haymesi gibi zâhirdir murâdı beyne'n-nâs ehl-i 'aşq u şevkiñ ibtidâ ve mütevessit hâllerinde şöhret ve inkişâflarında mübâlağadır zîrâ hâl ğalebesiyle setre kâdir olamaz ammâ ba'de'l-kemâl kırk sene refîk olup bir mekânda bulunmağ lâzım gelse bir vechle erbâb-ı ihtîşâşı fehm etmek mümkün degildir meger bir ğaraż-ı şâhih zımnında kendi kendini keşf eyleye.¹

¹ 3. Beyit şerhiyle beraber T'de yazılmamaktadır.

آنقدرها که نکین دان به نکین مشتاق است / بوسه را جای در آن غنچه خندان پیداست

4. Ān-ḳadarhā ki nigīndān be-nigīn müştāk est/ Būse-rā cāy der'ān ḡonca-yı ḡandān peydāst

O ḳadarlar ki yüzük taşınıñ maḡalli taşā müştākđır maḡalliniñ isti'dādı yüzünden o ḡonca-yı ḡandānda o ḳadar būseniñ maḡalli zāhir ü nümāyāndır; ḡüyā dehen-i maḡbūbuñ būseye ta'aşşuḡlu olmasında mübālaḡa eyledi ammā doğrusu taş ḳondurdu.

رتبه عاشق از ارباب هوس معلوم است / دیده شیر چو آتش ز نیستان پیداست

5. Rütbe-i 'āşıḡ ez-erbāb-ı heves ma'lūmest/ Dīde-i şīr çū āteş zi-neyistān peydāst
'Āşıḡıñ rütbesi erbāb-ı hevesden mümtāz u ma'lūmdur arslāniñ ḡözü neyistāndan āteş gibi zāhirdir; ya'nī erbāb-ı heves ḡumaş gibi her taraḡa meyl etmededir ammā 'āşıḡ maḡall-i mu'ayyene rabṡ eden çeşm-i şīr gibi leyālī-i hicrānda āteş-nümā-yı imtiyāzdır.

نور فیض است که بر زنده دلان می بارد / این نه شمع است که از خاک شهیدان پیداست

6. Nūr-ı feyżist ki ber zinde-dilān mī-bāred/ Īn ne şem'est ki ez-ḡāk-ı şehīdān peydāst

Feyz-i nūrudır ki zinde-diller üzerine bārān olur bu ḡāk şehīdān türbesinden zāhir olan şem' [295a] u kandīl degildir; ya'nī mevt-i şehādet ki ḡālet-i cismāniye sa'ādetlerindendir. Anların 'adetā mezārlarına ḡandīl yaḡarlar ammā ḡayāt-ı ḡulūba mālīk olanlarıñ üzerine ḡayyen ü meyyiten nūr-ı feyż nāzil olmadadır ve cihād-ı ekber ile şehādet-i ma'neviye dāḡi mevcūddur.

دل آزاده درین باغ اقامت نکند / وحشت سرو ز برچیدن دامان پیداست

7. Dil-i āzāde der'in bāḡ iḡāmet ne-küned/ Vaḡset-i serv ziber-çīden-i dāmān peydāst

Ḳuyūdāt-ı fāniyeden āzāde olmuş ḡoñül bu bāḡ-ı mecāzīde iḡāmet etmez maḡall-i 'ibret budur ki serviñ vaḡseti dāmānını devşirmeden zāhirdir; ya'nī ḡalbde serv gibi bir şey'e 'alāḡa olmayınca elbetde şūret-i ḡālī derūnuna şehādet eder.

می دهد سادگی دل خبر از آزادی / صافی شست ز بیرنکی پیکان پیداست

8. Mī-dehed sādegī-i dil ḥaber ez-āzādī/ Šāfī-i ṣest zibī-rengī-i peykān peydāst

Göñülün sādeligi tecerrüdden ḥaber verir ṣestiñ ṣafveti peykānıñ bī-rengliginden peydā vu zāhir ü nümāyāndır; ya 'nī peykān ḥālet-i remīde görünmemesi tiriñ ḳalbi olmak mulāḥzasıyla 'alāyıḳdan tecerrüdünü ḥaber verir ki ṣafvet-i ṣaştır ve ṣaşt oḳuñ iki parmak arasına gelen başına derler ki kemān-keşlik ma'rifeti anı ḳuvvetle zābt edip bilā-taḥrīk irsāl etmededir ki bir ṭarafa meylsiz kemāndan ne güne çıkar ise o hey'etle bilā-taḳallüb nişāne vāşıl ola ve bu üslūbda remī olunan oḳuñ giderken demreni görünmez. Murādı herkesiñ sülūku ve ṣest maḳāmında olan seyri peykān gibi olan ḳalbiñ sādeligi ḳadardır demekdir. Şüretā irsāl-i meşl-i ḥaḳḳınca görünür lākin ba'de'l-te'emmül zāhir olur. "Yāhūd bī-renglikden ḡarazı ḳana bulaşmamak ola ki bu daḫi ṣafā-yı ṣestiñ muḳtezāsıdır; yine me'al birdir."¹

فکر رنگین تو صائب ز خیالات دگر / چون کل سرخ ز خاروخس بستان پیداست

9. Fikr-i rengīn-i tū Šā'ib zi-ḥayālāt-ı diger/ Çün gül-i surḫ zi-ḥār u ḥas-ı büstān

peydāst

Ey Šā'ib senin rengīn olan fikriñ ḡayrı şu'arānıñ ḥayāllerinden büstānıñ ḥār u ḥasda [295b] kırmızı gül gibi zāhir ve mümtāzdır.

GAZEL 164

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

تا فشاندم دست بر دنیا جهان آمد به دست / از سبکدستی مرا رطل کران آمد به دست

1. Tā-feşāndem dest ez-dünyā cihān āmed be-dest/ Ez-sebük destī me'rā raṭl-i

girān āmed be-dest

Dünyādan el ṣaçıp fedā edilden beri cihān ele geldi sebük destlikden benim elime raṭl-ı girān geldi; zīrā sālīkler 'an ṣamīmui'l-ḳalb dünyāyı terk etdikde be-her ḥāl imtiḥān-ı ilāḫī zuhūr edip māl ü cāhdan ḳable's-sülūk ārzümend olduḡu rütbeler sehletü'l-ḥuşul

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

ve *karībū*'l-ma'ḥaz o *sālike* 'arz olunur ḥattā ba'z kibār yedi kerreden ziyāde olmaz demişler. Faḳīriñ 'indimde bu imtiḥān *sālikiñ* kuvvet-i 'azmı kadar noḳşān olur zīrā buncılayın maḥallerde ṭabī'atıñ daḥl-ı 'azīmī vardır. Meşelā bir kimse ikrāh ṭarīki üzere bir ma'şiyetden munḳatı' olmuş o kimseye o ma'şiyet imtiḥān ṭarīki üzere 'arz olunsa dāḥi meyl etmek degil ḥātırına bile gelmez. Belki imtiḥāniñ şemeresi henüz ṭabī'atda 'alāḳa var iken zuhūr eder ki her fırsat müşāhede etdikçe nefsini men' etme ile cihād-ı ekber ecrine nā'il ola ve sebük-destlik ya'nī elinde bir şey' tutmaz olan 'adetā etmek pāresi bulamaz bāde maşrafı ḳanda ḳaldı? Ya'nī evvelki maẓmūna irsāl-i meşel eder ki bir ḳadeḥ bādeye ḳudretim yoḡıken raṭl-ı girān ta'bir etdikleri ālet-i şeriye nā'il oldum.

یافتم در سینه کرم آن بهشتی روی را / در دل دوزخ بهشت جاودان آمد به دست

2. Yāftem der-sīne-i germ ān bihiştī-rūy-rā/ Der dil-i dūzaḥ bihişt-i cāvdān āmed be-dest

Kendi ḥarāretli olan sīnemde o cennete mensūb olan yüzü buldım cehennem içinde ebedī cennet elime geldi; ya'nī benim maṭlūbum *min ḥayṣū lā-yaḥtesib*¹ tecellī edip 'adem-i ma'mūlum cihetinden maḳşad-ı aḳşāya nā'il oldum [296a] zīrā 'aşıḳ bildigi rütbede şadāḳatını icrā etse maḥbūb bilmediği ṭarafdan bir iltifāt eder ki cennet cehennem içinde bulunmaz iken bulunur.

چشم پوشیدن ز دنیا چشم دل را باز کرد / دولت بیدار ازین خواب کران آمد به دست

3. Çeşm pūşīden zi-dünyā çeşm-i dil-rā bāz kerd/ Devlet-i bīdār ez'in ḥ'āb-ı girān āmed be-dest

Dünyādan iḡmāz-ı 'ayn etmek dīde-i ḳalbi fetḥ eyledi bu ḥ'āb-ı girāndan devlet-i bīdār ele geldi. Ma'lūm ola ki dünyādan ḡaflet edip ḳaṭ'-ı 'alāḳa-yı me'lūfede uyur. Ādem şifātın dāḥil olmadan şaḳīl nevm taşavvur olunmaz eger vāḳı' olsa bilā-şüphe fütūḥ-ı ḳalb ḥāşıl olur ki merḥūm devlet-i bīdār tesmiye eyledi ve herkesiñ cüz'i vü küllī intibāḥı dünyādan ḡafleti ḳadardır; lākin dünyā nedir ki andan ḡaflet bu rütbe-i memdūḥ ola *sālike* lāzım olan budur ki aḥvāl-i zāhire vü bāṭınasında her ne bulursa ki fenā ḳabūl edip beḳāya isti'dādı yoḡdur yāḥūd muzırdır bilsin ki terkiyle me'mūr olduḡu dünyā odur; lākin

¹ من حیث لا یحسب: Hiç beklemediği yerden. Kur'an, 65. Sure, 3. Ayet.

zarūriyāt me'kil ü mülebbes ü mesken dünyādan ise de niyet-i şāliḥa ile erbāb-ı şafvet fi'l-ḥāl āḥirete naql u beḳāya istiḥāle etdirirler.

دامن زلفش به دستم در سیه مستی فتاد / رفته بود از کار دستم چون عنان آمد به دست

4. Dāmen-i zülfeş be-destem der-siyeh mestī fütād/ Refte būd ez-kār destem çün 'inān āmed be-dest

O dil-berin dāmen-i zülfü elime nihāyet-i mestlikde vāḳı' oldu 'inān elime gelende elim işden gitmiş ve kārden ḳalmış idi. Bu maẓmūn mecāzda 'ayn-ı vāḳı' dır zīrā maḥbūba vāşıl olan 'aşıḳın eli degil cānı bile işden ḳalır ammā çāre yok ḳā'ide böyledir. İki ni'met birden ele girmez.

سالها کردن کشیدم چون هدف در انتظار / تا مرا تیری ازان ابرو کمان آمد به دست

5. Sālḥa gerden keşīdem çün hedef der-intizār/ Tā me'rā tīrī ez-ān ebrū kemān āmed be-dest

Nice yıllar hedef gibi intizārda gerden-keş olup iltifātına ta'arruz eyledim tā o kemān ebrūdan bir oḳ ele gelene dek ya'nī cevrine bu ḳadar intizārdan soñra mālīk olunca [296b] 'aḫāsına muntazır olanların ḥālī ne olduḡu ma'lūmdur.

صحبت یاران یکرنگ است دل را نوبهار / برک عیش من در ایام خزان آمد به دست

6. Şoḫbet-i yārān-ı yek-rengest dil-rā nev-bahār/ Berg-i 'ayş-ı men der-eyyām-ı ḥazān āmed be-dest

Göñül nev-bahārı yek-reng olan yārānın şoḫbetidir benim naḳd ma'ışetim eyyām-ı ḥazānda elime geldi ya'nī bir miḳdār yek-reng ü hem meşreb aḥbāb-ı kirām ki şoḫbetleri ḡazā-yı rūḥ ve bā'ış-i envā'-ı fütūḥ elime geldi ammā vaḳt u ḥālimiñ ve evrāk-ı ḥavāsımıñ ḥazān vaḳtinde bulundular gūyā bu şüret-i nev-bahār-ı 'ömrün muḳteziyātından ebedī demek ister "ve bu maẓmūnu teşekküre şarf etmek ḳābildir ki vaḳtsız böyle bir ni'mete mālīk oldum demek ola"¹; zīrā bundan soñra nazm etdiḡi beyt ikinci ma'nāyı te'yīd eder.

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

سایه بال هما بر استخوان من فتاد / در کهنسالی مرا بخت جوان آمد به دست

7. Sāye-i bāl-i hümā ber-üstüḥān-ı men fütād/ Der-kühen-sālī me'rā baht-ı cevān āmed be-dest

Benim üstüḥānım üzere bāl-i hümāniñ sāyesi vāqı' oldu iḥtiyārılıkda benim elime tāze baht geldi; gūyā şüret-i ḥālinden beyān ola ki āḥir-i 'ömründe mültefit şehriyārı olup Şāh 'Abbās'ıñ aḥşş-ı nüdemāsından olduḡu meşhūrdur.

قامت خم عذر ایام جوانی را نخواست / رفت تیر از شست بیرون چون کمان آمد به دست

8. Kāmet-i ḥam 'özü-ı eyyām-ı cevānī-rā ne-ḥāst/ Reft tır ez-şest bīrūn çün kemān āmed be-dest

Egilmiş kāmet eyyām-ı şebābıñ 'özüñü dilemedi kemān ele geldikde oḡ şestden gitdi; ya'nī pīrlikde bir cünbiş-i cevānāna zūhūr edip eyyām-ı şebābıñ taḡşirātına 'özü-ḥāh gibi 'amellere muvaffaq olamadıḡ. Ma'nāda tır ü kemānı bir yerde bulamayan pehlivān gibi müteḥayyir ḡaldım demekdir.

همچو لالی از گفتگوی ظاهر اهل جهان / تا زبان بستم مرا چندین زبان آمد به دست

9. Hem-çū lālī ez-güftgū-yı zāhir-i ehl-i cihān/ Tā-zebān bestem me'rā çendīn zebān āmed be-dest

Dilsiz gibi ehl-i cihāniñ şoḡbet-i zāhiresinden zebān bend olalı benim elime nice lisān geldi 'ādetā dilsiz eliyle vü parmaḡlarıyla şoḡbete işāret etdikleri cihetden zebān āmed be-dest ta'bīri ḡāyet ḡoş vāqı' olmuştur. Gūyā her parmaḡ bir lisān oldu elimde demiş oldu. Eger şüret-i mażmūn [297a] şā'irāne ise de terkde olan fażīletlere nisbet olunsa mübālaḡa degildir zīrā ḡavāssıñ her ḡangısını ibtāl etsek ḡalbde iz'āf-ı kuvvetin müşāhede etmek mümkündür. Meselā a'mālınıñ ferāseti aşla taḡallūf etmez ma'a hazā 'amā kendine zarūrī vāqı' olmuştken ammā iḥtiyāri ile mā-sivāya nazardan a'mā olsa dīde-i başiretinde görmeyeceḡi yoḡdur.

زین جهان آب و کل را هم به دل صائب فتاد / یوسفی آخر مرا زین کاروان آمد به دست

10. Z'in cihān āb u gil-rā hem be-dil Şā'ib fütād/ Yūsufi āhir me'rā z'in kārᵛān āmed be-dest

Bu mā' u t̄inden mürekkebe olan cihāndan Şā'ib tarīkim "'ālem-i ḳalbe"¹ uğradı. Bu kārᵛān āb u gilden benim elime Yūsuf geldi ya'nī çāh mānendi olan göñülde Yūsuf ma'nāyı buldum. Her kārᵛānıñ yolu bu çāha uğramaz ve her kārᵛānıñ ḥalḳı Yūsuf bulmaz.

GAZEL 165

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

خط به کرد عارض دلدار دیدن مشکل است / دامن کل را به دست خار دیدن مشکل است

1. Ḥaṭ be-gerd-i 'ārız-ı dildār dīden müşkilest/ Dāmen-i gül-rā be-dest-i ḥār dīden müşkilest

Dil-berin 'ārızı eṭrāfında ḥaṭ görmek müşkildir dāmen-i gülü ḥār elinde görmek müşkildir; ya'nī ibtidālarında egerçi gül ruḥsārı ḥimāyet şūretinde ḥoş-nümā idi ammā giderin āb u reng-i ruḥsārı maḥv edip gülşeniñ şaḳalı bitdi rütbelerine varınca ḥaḳ budur ki görmesi müşkil olur. Hemān çāre o gülü ḥārına baḥş etmektedir.

نیست از مستی زخم کر شیشه خالی به سنک / جلوه کاه یار را بی یار دیدن مشکل است

2. Nīst ez-mestī zenem ger şīşe-i ḥālī be-seng/ Cilve-gāh-ı yār-rā bī-yār dīen müşkilest

Eger ben bādeden ḥālī olan şīşeyi ṭaşa çalar isem mestlikden degildir belki cilvegāh-ı maḥbūbu maḥbūbsuz görmek müşkil olduğūcündür murādı şīşe-i ḳalbdır ki bā'ış-i sükrden ḥālī olduğūça aḥcār-ı riyāzāt u mücāhidāta uğradıp münkesir etmeyince şahbā-yı ma'hūd içinde bulunmaz; zīrā maẓmūn [297b] ḥavāriḳ-ı 'ādātandır. Meşelā ḳaḅḅı şīşedir ki kırılmayınca içinde mey bulunmaz deseler şūfīniñ ḳalbidir diyenler luḡazı ḥal etmiş olurlar.

¹ Nūshanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

از هجوم قمریان بر سرو می سوزد دلم / دوش آزادان به زیر بار دیدن مشکل است

3. Ez-hücüm-ı kumriyân ber-serv mî-lerzed dilem/ Düş azādân be-zîr-i bār-ı dîden müşkilest

Qumrîler hücumundan serviñ üzerine gönlüm titrer zîrâ âzâdelerin düşunu bār altında görmek müşkildir; âzâdelik taḥsîli ziyâde müşkil olduğüçün vâkı‘â tecerrüden aş‘ab-ı ‘âlemde bir ma‘nâ bulunmaz. Meşelâ bir âdem yalnız tütünü terk etmek murâd etse ‘alâkası var iken on kerre zükâm olmayınca olmaz tecerrüd ise cemî‘-i me‘lûfât-ı zâhire vü bâtınasından ḥalâş olmaqdır. Bu rütbe ḥâşıl olduğdan sonra yine bir ma‘naya muqayyed olmak katı müşkildir.

از مروت میکنم زهاد را تکلیف می / دشمنان خویش را هشیار دیدن مشکل است

4. Ez-mürüvvet mî-künem zühhâd-râ teklîf-i mey/ Düşmenân-ı ḥîş-râ hüşyâr dîden müşkilest

Mürüvvetden ben zühhâda bâde teklîf ederim zîrâ insân kendi düşmenini ‘âkıll görmek müşkildir; ya‘nî ‘âql-ı ma‘âş bir belâ-yı mübremdir ki düşmene bile mürüvveti olan lâyıq görmez. Hemân çâre bu dâr-ı teklîfde bir bâ‘îş-i sekr ü bâdî-i neşât olacak şahbâ-yı ma‘neviye tedârik edip ḥalkdan ve ḥalkıñ meşgûl olduğdu umûrdan bi‘l-küllîye ğâfil olmaqdır zîrâ ‘âql-i ma‘âşıñ mûte‘allikâtı bi‘l-küllîye umûr-ı dünyeviye olduğdan sonra nihâyet kabûl etmez.

می توان با پای خواب آلود منزلها برید / پیش پا با دولت بیدار دیدن مشکل است

5. Mî-tevân bā-pā-yı ḥ‘âb-âlûd menzilhâ bürîd/ Pîş-i pā bā-devlet-i bîdâr dîden müşkilest

Uyuşmuş ayak ile menziller kaṭ‘ edip maḳşada vâşıl olmak mümkündür lâkin devlet-i bîdâr ile ayağı önünü görmek müşkildir; ya‘nî *ve mene‘l-‘işmeti en lâ-tecid¹* mışdâkıncâ tarîḳ-i shevâta gidecek ayak bulamayınca zarûrî [298a] dâ‘iresinden çıkamayıp şûretde olsun şulahâya bir müşâbehet taḥşîl eder lâkin devlet-i bîdâr ve refâhiyet pâydar var iken sebîl-i şalâḥa sülûk müşkildir. Mekk bir cezebe-i ḳaviye İbrâhim

¹ وَ مِنَ الْعِصْمَةِ أَنْ لَا تُجَدَّ: İsmet türlerinden biri günah aletlerinin elinizde bulunmamasıdır. Nehcü‘l-Belâga‘nın 345. hikmetidir.

b. Edhem gibi kendinden ihtiyarı selb eyleye bu ise nâdirü'l-vuķū'dur ve hemân bu sebebden şūfilere faķr u fāķadan aķvā mu'ayyen olmaz ki bu maķāmda faķrdan murād faķr ola yoksa terk olmaya ve be-her hāl vücūd-ı imānla faķrın fā'idesi haddan efzūn u kıyāsdan hāricdir ve bu hāķirīn mücerrebimdir ki eger eyyām-ı taķşilimizde refāhiyetli olmaķ muķadder olaydı bir 'ibāret taķşih edecek ķadar bizā'a tedārik olunmaz idi.

ڪرچه صائب پاڪدامانی نڪهپان ڪل است / عندليب مست در ڪلزار ديدن مشڪل است

6. Gerçi Şā'ib pāk-dāmānī nigehbān-ı gülest/ Andelīb-i mest der-gülzār dīden müşkilest

Egerçi Şā'ib pāk-dāmen olmaķ güllerin hāfızı vü nigehbānı ise de gülzārda mest bülbül görmek müşkildir zīrā şahbā-yı müşāhede ile şahbā-yı vişālden sekriniñ beynini her bāģbān kırķ edemeyince gül-āb-ı hüsn-i zan şīşe-i hayālden dökülür.

GAZEL 166

Mef'ūlü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

با آب خضر آن خط شبكون برابرست / لفظی كه تازه است به مضمون برابرست

1. Bā āb-ı Hızr ān haţţ-ı şebgün berāber est/ Lafzı ki nāzikest be-maźmūn-ı berāber est

O gece renginde olan haţţ-ı āb Hızr'a berāberdir bir lafz ki nāzik ola ma'nāya berāberdir; ya'nī rüy-ı dil-berde ki haţţ-ı siyāh āb-ı hayāt-ı cemāli perde-i şeb gününde setr etmesi cihetinden Hızr'ın şu tepe müsāvīdir ve bu masāvātdan a'lā o haţţ-ı siyāha nazar eden kemāl-i leţāfetinden nāşī bir şafā peydā eder ki bir nekre maźmūn istimā'ında olan hālet gibi gūyā sūvārī cihetinden hem zulümāta ve hem nāziģe medlūlları i'tibārıyla teşbih etmiş oldu.

این نشأه ای ڪزان لب نوخط به من رسيد / خاكش به خون باده ڪلكون برابرست

2. Īn neşā'ī k'ez ān leb-i nev-haţ be-men resīd/ Hāķeş [298b] be-hūn-ı bāde-i gülgün berāber est

Bu bir neşā' ki o nev-ḥaṭṭ-ı lebden baña erişdi anıñ ḥākı bāde-i gülgünüñ ḳanına berāberdir; ya'nī o nev-ḥaṭṭ-ı lebden ḥāşıl olan neşā'tıñ ḥāk rütbesinde olan gül renginde olan şahbānıñ ḳanına müsāvīdir. Güyā ihām etdirir ki o neşā'iniñ ednāsına bādeniñ a'lāsını fedā edip dökme mümkündür diyü bāde münāsebetiyle ḥākdan murādı meyiñ ṭortusudur ve bir münāsebet dāhi ḥaṭṭ-ı lebleriñ üzerinde tāze zühürunda dudağıñ kırmızı maḥalline berāber olur.

خطی که از ذقن به بناکوش می رود / در خاصیت به تبت وارون برابرست

3. Ḥaṭṭı ki ez-zāḳan be-binā-gūş mī-reved/ Der-ḥāşiyet be-tebbet-i vārūn berāber est

Bir ḥaṭ ki zāḳandan ḳulaḳ dibine gider ya'nī şaḳal olmaya teveccüh eder. Ḥāşiyetde tebbete ma'kūsa berāberdir ya'nī cāzibe-i cemāli ḳatl eder güyā 'avām lisānında bir kimseyi helāk için ba'zī dīn ḳaydıdan ḥāric olanlar sūre-i tebbeti 'aksına ḳırā'at ederler şöhretine binā eyledi.

شوری که سنک بر خم هستی زند ترا / با حکمت هزار فلاتون برابرست

4. Şūrī ki seng ber-ḥum-ı hestī zened tü'rā/ Bā-ḥikmet-i hezār Felāṭūn berāber est

Bir 'aşḳ u şūr ki seng varlığıñ kevnıye taş urup şikest eder biñ Eflāṭūn'uñ ḥikmetine müsāvīdir; ya'nī ḥikmetiñ küllisi bu vücūd-ı 'āriyetiñ levāzım-ı 'ādiyesinden ḥalāş olup ma'rifet-i nefse mālīk olmaḳdır. Sen ise bu levāzımıñ birini bir gün icrā etmesek ekl ü sürb u melbesimden noḳşān oldu diyü biñ te'essüf izhār edersin. Bu maẓmūn yine Eflāṭūn'uñ meşhūr ḳışşasına işāretdir ḥum münāsebetiyle ve murādı sen irāde-i ihtiyāriye şarf etmeye ḳādir olamaz isek bārī ḳazā maḳūlesi bir 'ārıza [299a] sebebiyle umūr-ı mezkūreye bir ḥalel gelir ise ḡanīmet bil demekdir.

سودای عشق در سر مجنون بی کلاه / با تکمه کلاه فریدون برابرست

5. Sevdā-yı 'aşḳ der-ser-i Mecnūn-ı bī-külāh/ Bā-tükme-i külāh-ı Ferīdūn berāber est

Mazmūn-ı sâbıkıñ tetemmesi olmak üzere buyurur ki külâhsız Mecnūn'ıñ başında 'aşk sevdâsı ki kendini beşeriyetden ve levâzımından teb'îd edip gürūh-ı vaḥşiyâne-i pâdişâh eyledi. Ferîdūn'ıñ külâhınıñ tükmesine o sevdâ berâberdir belki a'lâdır.

بی انتظار می رسد از غیب باده اش / هر دیده را که آن لب می‌کون برابرست

6. Bî-intizār mî-resed ez-ğayb-ı bādeeş/ Her dîde-râ ki ân leb-i meygūn berâber est

Mey-ḥâne-i ğaybdan intizârsızca bādesi erişir her bir dîdeniñ ki o leb-i meygūn karşılarında ola; ya'nî bağıdıkça neşât-ı tām ḥâşıl olup bādesiz ser-ḥoş demeye şâyeste olur ve ḥumâra nevbet qalmaz eger şaḥne-i hicrândan emîn olur ise.

در چشم داغ دیده صائب درین بهار / هر لاله ای به کاسه پر خون برابرست

7. Der çeşm dâğ-ı dîde-i Şâ'ib der'in bahâr/ Her lâle be-kâse-i pür-ḥūn berâber est

Bu bahârda Şâ'ib'in dâğ görmüş gözünde her lâle bir kâse-i pür-ḥūna berâberdir ya'nî bahâr bir kimseye şafâ verir ki dâğ ve derdden sâlim olup reng ü bûya aldatmak şa'nından ola yoksa ehl-i derd Şâ'ib gibi mülâyım derdden ğayrı göremez.¹

GAZEL 167

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

پیش ساقی هر که آب رو درین میخانه ریخت / در دل پاک صدف چون ابر نیسان دانه ریخت

1. Pîş-i sâkî herke âb-ı rûd der'in mey-ḥâne riḥt/ Der-dil-i pāk-ı şadef çūn ebr-i nîsân dâne riḥt

Her kim sâkîniñ 'indinde bu mey-ḥânede yüz şuyu dökdi ise şadefiñ pāk olan derūnuna seḥâb-ı nîsân gibi dâne dökdi ya'nî mürşid-i kâmile tezellül ü ibtihâlde

¹ Bu bahârda Şâ'ib'in dâğ görmüş gözünde her lâle bir kâse-i pür-ḥūna berâberdir, ya'nî bahâr bir kimseye şafâ verir ki dâğ ve derdden sâlim olup reng ü bûya aldatmak şa'nından ola yoksa ehl-i derd Şâ'ib gibi mülâyım derdden ğayrı göremez S: Şâ'ib'in dâğ görmüş gözünde bu bahârda her bir lâle bir kâse-i pür-ḥūna müsâvidir, ya'nî bahâr bir âdeme şafâ verir ki, derd ü dâğa me'lûf olmaya T

mübālağa edip esbāb-ı fāniyeden bir mücib-i gāflet olur bāde-i ma‘neviye için yüz şuyu döker ise şadef-i kâlbinde mürvārid-i feyz ve futūha istiḥāle edeceğinde [299b] şübhe yoktur.

از هواجویی درین دریای کوهر چون حباب / بر سر من خانه را آخر هوای خانه ریخت

2. Ez-havā-cūyī der’īn deryā-yı gevher çün ḥabāb/ Ber-ser-i mā ḥāne-rā āḥir havā-yı ḥāne rīḥt

Bu deryā-yı gevherde ḥabāb gibi havā-cūluḡdan bizim başımıza ḥānemizi āḥirü’l-emr ḥānemiziñ havāsı yıḡdı ya‘nī vücūd-ı ‘āriyet ki cevāhir-i ‘irfānla memlūdur. Herkes ḥānesine o cevāhirden muẓaffer olduḡu kadar cem‘ etmek elzem-i levāzımdan iken bizler ḥabāb gibi ārzū vu havāyı ḥānemize ol kadar doldurduḡ ki āḥirü’l-emr ḥānemizi kendi havāsı ḥarāb eyledi zīrā fırsat elde iken havāya raḡbet etmemek gerek idi vardı bir rütbe ḥānemizi havā zabt etdi ki ḥāne yıḡlamadıḡça havānıñ taḥallülü imkānda olmadı te’emmül olursa ‘āmmeniñ ḥāli budur ve bundan eblaḡ naṣīḥat olmaz.

در زمان شیر مستی طفل بازیگوش من / مهره کهواره جای سنک بر دیوانه ریخت

3. Der-zamān-ı şīr mestī-i ṭıfl-ı bāzīgūş-ı men/ Mühre-i gehvāre cāy-ı seng ber-dīvāne rīḥt

Süt kızusu iken benim şūḡ olan dil-berim beşigiñ buncaḡların dīvāneniñ başına dökdü şimdi ‘āşıklarından dīvāne olanlarıñ başına degirmen taşı koyacağında şek yoktur.

آسمان امروز با خونین دلان ناصاف نیست / لاله را در جام اول درد در پیمانہ ریخت

4. Rūzgār emrüz bā-ḥūnīn-dilān nā-şāf nīst/ Lāle-rā der-cām-ı evvel dürd der-peymāne rīḥt

Rūzgār cigeri kanlılara bugün nā-şāf u mükedder degildir belki ez-ḡadīm ‘ādeti budur; ḡattā lāle derdmendiñ ki o dāḡi ḥūnīn diller zümresinden der-cām-ı evvelde peymānesine ṭortu döküp şāf bāde vermedi ya‘nī maḡāll-i tesliyet bundan rengīn olmaz ve şafvet-i ‘ayşa raḡbet edene ‘āḡıl dinlemez.

فرصت خریدن سر نیست در پایان عمر / رخت پیش از سیل می باید برون از خانه ریخت

5. Furşat-ı hārīden-i ser nīst der-encām-ı ‘ömr/ Raht pīş ez-seyl mī-bāyed burūn ez-hāne rīht

Eyyām-ı ‘ömrde baş kaşıyacak furşat yokdur hemān seylden ol tecemmülātı [300a] hāneden taşra dökme lāzımdır zīrā seyl-i ecel geldikte telāşıñ biri biñ olur. Murādı mevt-i tabi‘iye taḥşil-i isti‘dādda mübālağadır.

قفل روزی در جوانی بستگی هرگز نداشت / ریخت تا دندان کلید رزق را دندان ریخت

6. Qıfl-ı ruzi der-cevāni bestegi hergiz ne-dāşt/ Riht tā-dendān kilid-i rızq-rā dendāne rīht

Rızq kufı tazelikte dā‘imā meftūh ve bağlanmaz idi ammā diş döküleli miftāh rızkıñ dāhi dişleri döküldü gūyā ihtiyārılıqda diş dökülüp her şeyden keyfemā yeşā‘ tenāvül edemediginden bu şüreti miftāh rızkıñ ‘aybı maqāmında irād eyledi.

آتش یا قوتم افسردن نمی دانم که چیست / می توان از خون کرم رنگ آتشیخانه ریخت

7. Āteş-i yāqūtem efsürden nemī-dānem ki çīst/ Mī-tevān ez-hūn-ı germem reng-i āteş-hāne rīht

Yāqūtuñ āteşiyim ve efsürdelik ne olduğın bilmem hattā benim hūn-ı germimden āteş-hāne resmini dökme mümkündür; zīrā āteş-perestleriñ hāne-i ma‘hūdılarında āteş aşlā eksik olmaz ve o hāneniñ bināsı için benim kanımdan resm dökseler beynimizde ‘adem-i efsürdelik münāsebetiyle mümkündür ve bu resmden murād taşvīr olsa dāhi ensebdır.

در کلوی شمع اشک از تنگی جا شد کره / بس که در بزم تو بر بالای هم پروانه ریخت

8. Der-gelū-yı şem‘ eşk ez-tengī-i cā şüd girih/ Bes ki der-bezm-i tū ber-bālā-yı hem pür-dāne rīht

Şem‘iñ boğzında gözyaşı meclisiñ muzāyaqasından ‘uqde olup zühür edemedi seniñ bezmiñde o deñli bir dāneler birbiri üzerine döküldü ki ya‘nī seniñ şem‘-i cemāliñde cem‘ olan pervāne-i ‘uşşākıñ keşreti şem‘e bā‘iş-i girye-i gıbta oldu ammā meclisde

gözyaşı damlayacak maḥal kalmadığından boğzında dökülüp akmaya fırsat bulamadı. Gūyā gāhice şem'în sūzişi mu'tedil olduğda erimiş yağ ağlamış göz gibi boğazında 'uḳdelenip akmadığından [300b] bu ma'nāyı taşavvur etmiştir ḥattā bunuñla nisvān ṭā'ifesi şu ṭarafdan aḳarsa fülān murādım ḥāşıl olur diyü tefe'ül dāḥi ederler.

صائب از دیوان من هر صفحه ای میخانه ای است / بس که از کلک سیه مستم سخن مستانه ریخت

9. Şā'ib ez-dīvān-ı men her safḥa-yı mey-ḥāne īst/ Bes ki ez-kilk-i siyeh mestem sūḥan-ı mestāne rīḥt

Ey Şā'ib benim dīvānımdan her şaḥīfe bir mey-ḥānedir o kadar siyeh mest olan kalemimden söz-i mestāne döküldü ki mey-ḥāneden murādı şahbā-yı ma'neviyeyi cāmi' olan eş'ārıdır ve meşhūr olan ḍarb-ı meşel menfī iken müşbet olup mey-ḥāneci ḡazel verir mefhūmu teccsüm eder.

GAZEL 168

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

خط مشکین تو نقش تازه ای بر کار بست / مصحف روی ترا شیرازه از زنار بست

1. Ḥaṭṭ-ı müşkīn-i tū naḳş-ı tāze-i ber-kār best/ Muşḥaf-ı rüy-ı tü'rā şīrāze ez-zünnār best

Seniñ ḥaṭṭ-ı müşkīniñ kār üzerine bir naḳş-ı tāze baḡladı seniñ yüzüñ muşḥafına şīrāze-i zünnārdan baḡladı; lākin ḥaṭṭa zünnār ta'bīri Şā'ib'İN meşrebine muḥālif görünür. Hemān murādı şeref-i ḥüsnü ibtāl u taḥḳīr rütbesine vāşıl olan ḥaṭṭdır ki ḥulḳ la'net etsin diyü bu töhmeti aña nisbet eyledi yoksa ekşer-i ebyātında mazmūnları ḥaṭ ḥuşuşuna velī ni'meti maḳāmında ikrām eder.

از فروغ حسن نتوان کرد در رویش نگاه / جوش کل راه تماشایی بر این کلزار بست

2. Ez-fürüg-ı ḥüsn ne'tvān kerd ber-rüyeş nigāh/ Cūş-ı gül rāh-ı temāşāyī ber-ān gül-zār best

Hüsnüñ nûrundan yüzüne nazar etmek mümkün degildir gülüñ cûşu o gül-zāra temāşācı yolunu bağladı zīrā cemālde heybet-i müşāhedeniñ a‘zam mevāni‘indendir. Hāşılı başiretiñ ve başarıñ şürūṭ-ı ta‘alluğu bir baḥş-ı ṭavīldir ki zımnında maḳāşid-ı celileler derc olunmuşdur ehliniñ ma‘lûmudur.

دل بجان بستم ندانستم که خاکش بر سر است / هر که دل در پرتو خورشید چون دیوار بست

3. Dil be-cān bestem ne-dānistem ki ḥākeş ber-ser est/ Herke dil der-pertev-i ḥūrşid çün dīvār best

[301a] Ben ḳalbi cāna rabṭ eyledim bilmedim ki her kim dīvār gibi göñülünü ḥūrşidiñ pertevine rabṭ etdi ise anıñ toprak başınadır; gūyā ibtidā sülûklarında vāḳı‘ olduğu varṭanıñ şûret-i ḥāline ḍarb-ı meşel eder ki cān emr-i ilāhīdandır yoksa ilāhdan yāḥūd ilāh degildir; ya‘nī maḥlûḳdur ḡāyeti ruḥa müte‘allik olan ‘ilmden bizlerin behresi ḳallī olup keyfiyet ü kemiyetinden baḥş edemeyiz. Sālika lāzım olan bu pertev-i ḥūrşid-i ḥaḳīḳata dil-beste olmayıp belki anıñ ḥāliḳı olan zāt-ı muḳaddeseniñ aḥlāḳıyla müteḥallik olup zātında fikr ü baḥş etmek ile evḳātını zāyı‘ etmemekdir. Ma‘lûm ola ki bu bābda helāk olanlarıñ ḥadd u pāyānı yokdur zīrā ‘āḳıl olan bi‘l-bidāhe bilir ki nefsi kendine her ne vechle ḳarīb ü münāsib iken ve ḥudūtu kendiniñ şehādetiyle ṣābit iken bu bedeni keyfiyet-i tedbiri yüz biñ ādemde biriniñ ma‘lûmu olmayınca Rabbi‘l-‘ālemīni her cihetden ḳullarına muḥālif ve ḳadīm ve şebīh ü nazīri yok ve ihāta muḥāl iken beşer-i ḥādīs ne ḡüne bilir? Pes eslem-i ṭuruḳ-ı şerī‘at-ı ḡarraya tābi‘ olup kendi zāt-ı pākına her ne kitābında nisbet etdi ise anı tecāvüz etmeyip ḳuvvet-i bāzūsın celā-yı āyine-i başirete şarf etmektedir. "ve muḥaḳḳıḳīn-i şūfiye ‘indindehicāb evcdir evvel kesmeziyyāt ve mubşırāndır ki sālik rütbesi anlardan münezzeh olduğunu taḥḳik edip birine muḳayyed olmaz ve şāniyen enver-i ma‘neviyedir ki ‘ālem-i ḳalbe vurūd eden ḥavāṭırdan ‘ibāretidir. Bu daḫi küllümā ḥaṭar bi-bālike ve ‘llāhi sivā zālike¹ cārūbuyla taḥhīre muḥtācdır. Şālisen nefis-i nāṭıḳadır ki Şā‘ib merḥūm bu beytine derc eyledi diyü neden a‘zam ḥicāb u maḳām-ı muḥaṭara yokdur ve bir sālik maḳām-ı kemāle resīde olmaz tā nefsinı daḫi ḥicāb bilip imān-ı bi‘l-ḡayba istinād etmedikçe ve Ḳur‘ān-ı kerīimde Ḥazret-i İbrāhīm’iñ kevkeb ü ḳamer ü āftābıyla istidlāl bu rütbelere işāretidir ehlenüke ma‘lûmudur işāretine."

¹ کما خطر ببالک والله سوا ذلك: Ne zaman Tanrıyı düşünsen bunu deḡiştir.

در محبت کم کناهی نیست اظهار وجود / تا نفس باقی است نتوان لب ز استغفار بست

4. Der-maḥabbet kem günāhī nīst izhār-ı vüçüd/ Tā-nefes bākīst ne'tvān leb ez-istiğfār best

Maḥabbetde izhār-ı vüçüd etmek şağirenden degildir nefes bākī oldukça istiğfardan leb beste olmak mümkün olmaz ya 'nī teneffüs bile da 'vā-yı vüçüdu müstelzim olduğüçün her nefesde istiğfār lāzımdır; gūyā ma 'şiyeti ben etdim demek ma 'şiyetden büyükdür diyü ba 'zī erbāb-ı ḥālīñ [301b] işāretine imā eyledi.

از زلیخا دست کستخی بکش در آستین / ورنه بوی پیرهن از مصر خواهد بار بست

5. Ey-Züleyhā dest-i güstāhı be-keş der-āstīn/ Verne bū-yı pīrhen ez-Mışr ḥāhed bār best

Ey Züleyhā güstāhlık elini āstīne çek yoksa bū-yı pīrāhen Mışr'dan yük bağlayıp Ken 'ān'a gider. Bu mazmūn ile Züleyhā-yı nefse ḥitāb eder ki fikriñ feyeke yekfeyeke pīrāheniniñ rāyiḥa-yı ğaybiyesine ḵanā'at edip güstāhāne dest-i fikret dırāz etme yoksa meşām-ı i 'tibāriña zükām 'ārız olup Mışr dimāğıñ o rāyiḥadan Ḥālīl ḵalır.

6. Ka'be seng-i reh ne-şüd ser-geşteğān-ı 'aşk-rā/ Çün tüvāned noḵta rāh-ı gerdiş-i pergār best

'Aşk ser-geştelerine ka'be māni '-i sülük olamadı noḵta-yı pergārıñ rāh-ı cevalānın ne gūne bağlayabilir? Yanī ka'be merkez-i 'uşşāḵdır lākin seyr ü sülüklerine māni' olamaz; zīrā zāhir ü bātın-ı emr-i mu'ayyene dil-beste olmak imān-ı bi'l-ğaybıñ sırrına muḥālifdir.

کعبه سنک ره نشد سرکشتگان عشق را / چون تواند نقطه راه کردش پرکار بست

7. Germ dāred cūş-ı bülbül şoḥbet-i gülzār-rā/ Şüd cihān efsürde Şā'ib tā-leb ez güftār best

Bülbülüñ cūş u ḥurūşu şoḥbet-i gülzāra germiyet verir Şā'ib süküt edeli 'ālem-i efsürde oldu; gūyā bir zamān ğazel nazm etmedikden şoñra bu ğazeli söylemiş ola.

GAZEL 169

Mef'ülü/fā'ilätü/mefā'ilü/fā'ilün

آن روی لاله رنگ که دل داغدار اوست / چشم سهیل خال لب جو بیار اوست

1. Ān rüy-ı lāle-reng ki dil-i dāğdār-ı üst/ Çeşm-i süheyl hāl-i leb-ı cüybār-ı üst

O lāle-reng olan çehre ki gönül anıñ dāğ-dārıdır süheyl yeminiñiñ çeşmi anıñ cüybārınıñ hāl-ı lebidir; ya'nī dā'imā gözü o dil-berinñ dudağındadır gūyā 'aķiķinñ rengi süheylden olmaķ i'tibārıyla bu 'aķiķden süheyl istimdād reng eder diyü mübālağa eyledi.

رنگی که ریخت در قدح لعل آفتاب / ته جرعه ای ز لعل لب آبدار اوست

2. Rengī ki rīht der-ķadeh-i la'l-i āftāb/ Teh cur'aī zi-la'l-i leb-ı ābdār-ı üst

Bir reng ki hūrşid-i 'ālem-tāb [302a] la'liñ ķadehine dōkdü o dil-berinñ ābdār olan çehresiniñ la'l gibi olan dudağıniñ teh-i cur'asıdır; ya'nī ķadehinñ dibinde fülān nā-mu'teber rengdendir. Merhūm bu ğazelinde nefsi-i nātıķanıñ cemāl kemālını şenā zımnında tercemān-ı dīvān-ı 'irfān olduğu hayşiyetden erbāb-ı taşfiyeniñ hālāt-ı derüniyelerine işāret eyledi ve saña lāzım olan budur ki ne ķadar mübālağa eder ise hażm edip i'tirāz etmeyesin zīrā 'ulviyāt u süfliyātında her ne var ise insān içinñ halk olunmuşdur siyyemā kemāle muķārin ola.

هر شب نمی که هست درین باغ و بوستان / کل را بهانه ساخته آینه دار اوست

3. Her şebnemī ki hest der'in bāğ u būstān/ Gül-rā bahāne sāhte āyine-dār-ı üst

Her bir şebnem ki bu bāğ u būstān-ı 'alemde vardır küllī bahāne etmiş anıñ āyine-dārıdır; zīrā 'avālimiñ cümlesinde her ne var ise zerreden hūrşide dek nefsi-i nātıķanıñ nihāyet kabül etmeyen şifātlarınıñ şüretidir ki cümlesinden biri güldür. Bu dāhi anıñ bir iki şifāt-ı memdūhasınıñ şüretini cāmi' olmağın şebnem-i haķiķatda küllī bahāne etmiş nefsi-i nātıķaya āyine-dār olmuşdur ki erbāb-ı i'tibār gül gibi beşāşetli ve hulķ-ı hüsnde rāyihası gibi muķārin olduğu kimseler şafā-baħş olmaķ lāzımdır diyü semt-i taħallüfe meyl eyleyeler.

در هر دلی که ریشه کند پیچ و تاب عشق / پیوسته همچو زلف سرش در کنار اوست

4. Der-her dilī ki rīše küned pīç ü táb-1 ‘aşk/ Peyveste hem-çü zülf-i sereş der-kenār-1 üst

Her bir gönülde ki pīç ü táb-1 ‘aşk gök peydā eyleye dā’imā zülf gibi başı anıñ kucağındadır zīrā benī ādemden ğayrıda ‘aşk taşavvur olunmaz; ya’nī her kıanda ‘aşk zuhūr eder ise müte’allicki ve mazharı nefis-i nātıkadır. Güyā haqıkatda kendi kendine ‘aşık olmuştur. [302b] Aşlında bir miqdār-1 insānıñ bu mazmūnlar ile āşinālığı olmayınca tercemeden bir şey’ istifāde olunmaz zīrā merhūm daķık ma’nalara işāret eder ki vuķūfumuz olsa da yazılması müşkildir.

خونابه ای که می چکد از مو به موی ما / بی اختیار دیده و دل از فشار اوست

5. Hūnābeī ki mī-çeked ez-mū be-mūy-1 mā/ Bī-ihtiyār dīde vü dil ez-feşār-1 üst¹

Bir kanlı şı ki bizim ħalbimizden đamlar ħalb u ‘aynıñ ihtiyārı yoğ iken anıñ feşārından ve eczā-yı ‘unşūriyemizi teşevvuķu ile şıķmasındandır. Güyā şūret-i kebābda ihtiyārsız yanup ağlamamıza bā’is yine nātıkanıñ ‘ālem-i ğayba olan āteş-i şevķiniñ ef’ālıdır.

پیراهنش قلمرو جولان یوسف است / هر پرده دلی که در او خارخار اوست

6. Pīrāheneş ħalemrev-i cevelān-1 Yūsufest/ Her perde-i dilī ki der-ū ħār ħār-1 üst²

Her bir gönül perdesi ki anda nefis-i nātıkanıñ ħār ħār-1 ‘irfānı ola o ħalbiñ pīrāheni Yūsuf-1 cemālīñ cevelānı ħalemrevidir ya’nī ħārında cemāl-i Yūsuf olunca kıyās eyle ki gilinde ne vardır? Güyā pīrāhende ħār-1 eziyetden kināye iken şafā ve cemālda mübālağa kaşdıyla ħalemrev-i Yūsuf ta’bīr eyledi.

از دیده نظارکیان می برد غبار / هر مصحف دلی که به خط غبار اوست

7. Ez-dīde-i nuzzārgiyān mī-bered ğubār/ Her muşħaf-1 dilī ki be-ħaţţ-1 ğubār-1 üst³

¹ Bir kanlı su ki bizim her kıılmızdan akar, istemsizce göz ve gönül onun baskısındanandır.

² Gömleđi Yusūf’un gezme ülkesidir. Onda diken onun dikeni olan her gönlün perdesidir.

³ Seyircilerin gözünden tozu alır, her gönlün kitabı onun tozunun hattıyla yazılmıştır.

Temāşacıların gözünden ğubārı zā'il edip āşināyī ḥaḳīḳatı üzere bilmeye sebep olur her bir gönül muşhafı ki anıñ ḥaṭṭı-ı ğubārıyla ola "ve ḥaṭṭı ğubārı"¹ olduğu cüz'-i a'zamı beden-i insānıñ türāb olmağın şüret-i beşeriyetde rütbe-i mülkiyetde vāşıl ve āyāt-ı 'irfānī 'ālem-i ḳudsdan ḥāşıl edip muşhaf-ı ḳalbe şebt eylese o muşhafa nazār edeniñ ya'nī şoḥbetine muvaffaḳ olup āyāt-ı enfüsīsinden ḥışşa-yāb olanıñ çeşm-i zāhir-bīninde ğubār-ı ğaflet ḳalmayıp gözlüler zümresine dāḥil olur.

موج سراب می شمرد سلسبیل را / دلدادہ ای کہ تشنہ بوس و کنار اوست

8. Mevc-i serāb mī-şümüred selsebīl-rā/ Dildādeyī ki [303a] teşne-i būs u kenār-i ūst²

Bir 'āşık ki anıñ būs u kenārıñ teşnesidir selsebīli mevc-i serāb 'addeder zīrā selsebīl nefis-i nāṭıḳadan imān-ı bi'l-ġayb ṭarīḳi ile şadır olan a'māl-i şāliḥanıñ ba'zısınıñ cezāsıdır ammā nefis-i nāṭıḳaya vāşıl olup anı bilmek Rabbisini bilmeyi müstelzim olunca bunıñ favḳında bir maṭlab taşavvur olunmaz.

چینی کہ از جبین نکشاید به زور می / غافل مشو کہ سکہ دار العیار اوست

9. Çīnī ki ez-cebīn ne-ġuşāyed be-zūr-ı mey/ Ğāfil me-şev ki sikke-i dāru'l-'ayār-ı ūst³

Bir çīn ki cebheden bāde zūru ile açılmaya ġāfil olma ki anıñ dāru'l-'ayārınıñ sikkesidir zīrā kemmelin beşerde dā'imā şād u ḥurram görülmemiştir; belki aġleb-i evḳātı hüzün ü keder ve çīn-i cebīn ve bevā'is-i ḥazerle mürür eder. Anıñçün merḥūm buyurur ki bādeniñ feth edemeyeceği çīnīsın nefis-i nāṭıḳanıñ sikke-i dāru'l-'ayārı bil ki 'alāmāt-ı ḳabūldandır.

کردون کہ نعل اوست در آتش ز آفتاب / چون سبزہ زیر سنک ز کوه وقار اوست

10. Gerdūn ki na'l-ı ūst der-āteş zi-āftāb/ Çün sebze zīr-i seng zi-kūh-ı vaḳār-ı ūst⁴

² Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür.

² Yalgın dalgası cennet çeşmesini sayar. Bir sevgili ki onun öpmesi ve kucaklamasına susamıştır.

³ Şarabın zoruyla alından açılmayan kırıksıklık, gaflete düşme çünkü onun altın evinin sikkesidir.

⁴ Felek, güneşte ateşten olan onun nalıdır. Taşın altında yeşillik gibi onun ağırlık dağındandır.

Felek ki anıñ güneşden olan na‘l-ı dā‘imā āteşdedir ya‘nī kemāl-i ıztarbı var iken anıñ kūh-ı vaķārınıñ altında taş altında ķalmıř sebze gibidir. Kışşa-yı mi‘rāca iřāret eder ve nüfūs-ı kāmileniñ eflāk u kevākible olan mu‘āmelātı fi‘l-cümle zevķi olmayana takrīr olunmaz zīrā ‘abese iřtigāldır. Evvelā insāniñ şeref ü rütbesini zāhir-i şer‘de vārid olduğu kadar bilenler gāyet nādirdir. Ƙanda ķaldı ki ehl-i vilāyetiñ şa‘nlarına i‘tikād eyleyeler ve ķayda düşmeyenlerin insāniyeti şüretine maķşūş hayūli maķūlesindendirler.

آن پادشاه حسن که منظور صائب است / خورشید صید سلسله مشکبار اوست

11. Ān pādīşāh-ı ħüsñ ki manzūr-ı Şā‘ib est/ Ĥūrşid şayd-ı silsile-i müşkbār-ı üst¹

[303b] O pādīşāh-ı ħüsñ ki Şā‘ib’iñ ma‘şūķudur āftāb anıñ müşkbār olan silsilesiniñ şaydıdır. Ĥūrşid degil cemī‘-i ulviyāt u süfliyāt anıñ şaydı ve naşş-ı ķātı‘la müsahħarıdır. Bir ādem bu ma‘naları istib‘ād eder ise erbāb-ı raşadıñ ve ħükemā-yı tılsimāt ve tīr-i necātıñ ve rūĥniyet-i kevākibleri teşĥir edenleriñ kitāblarına nazār etse āyet-i kerīmede mücmel-i teşĥir vārid olduğuna imānı birkaç ķat ziyāde olur zīrā ‘ulmā-yı zāhir-i kevākibiñ teşĥirini bu ‘ālemde vāķı‘ olan ef‘āl-i maķşūşalarına şarf ederler bu ise imtinān olunan teşĥir degildir; zīrā teşĥirden murād bizim anlara taşarrufumuzuñ vücūduyla olur ki imtinān-ı ilāhiyeye şāyeste ola rüy-ı zemīnde ħayvānāt u nebātātıñ teşĥiri gibi yoksa āftāb meyveleri bizlere ne güne tabĥ eder ise ħayvānāta dāĥi olmayınca eder ma‘a hazā ayıya şems teşĥir etdik diyü vārid olmadı. Ĥāşıl-ı kelām teşĥiri nāķıř fehm etmişlerdir ve’sselām.

GAZEL 170

Mefā‘ilün/fe‘ilātün/Mefā‘ilün/fe‘ilün

به نامرادی ما عشق مایل افتاده است / وگرنه مطلب کونین در دل افتاده است

1. Benā-murādī-i mā ‘aşķ mā‘il üftāde est/ Vegerne maţlab-ı kevneyn der-dil üftāde est²

¹ Sâib’in kastettiği o güzellik padişahının misk kokulu zincirine güneş avlanmıştır.

² Bizim isteksizliğimizden aşķ eğilmiştir yoksa iki dünyanın konusu gönüle düşmüştür.

Bizim nā-murādlığımıza ‘aşk mā’il vākı’ olmuşdur yoksa maṭlab-ı kevneyn ḳalbe düşmüşdür. Bir ādem ḳalbine mālik olsa vāsıl olmayacağı rütbe yokdur gūyā müte‘allik ‘aşkı iki cihāndan ḥāric olduğuna işāret eder ki *e’-d-dünyā ve’-l-āḥiretü ḥarāmāni ‘alā ehli’llāh¹* rütbesinden ḥirmāna maḫhar olduğu şābit ola lākin ḡālibā şā’irāne olmaḫ gerek.

در آن محیط کرم دور باش منعی نیست / کف از سبکسری خود به ساحل افتاده است

2. Der-ān muḥīṭ-i kerem dūr bāş men‘ī nīst/ Kef ez-sebük-serī-i ḥod be-sāḥil üftāde est²

O muḥīṭ-i keremde bir men‘ yasaḳçısı yokdur kef kendi ḥiffetinden sāḥile düşmüşdür ya‘nī *ve’-l-lezāne cāhedū fīnā lenehdiyennehüm sübülenā³* [304a] v‘ad-ı kerīmī üzere o muḥīṭ-i kereme teveccüh edenlere imdād ve istiḳbāl-ı mu‘tād mebzūldur ḳaldı ki bir kimse ḳıymet-i cevher-i beşeriyetin bilmeyip sāḥil-i ḥirmānda ḳalır ise ol ṫarafdan men‘ için degildir belki kendi nefsinin ‘indinden ḥiffet edip havāya tābi‘ olduğundandır.

همان که در طلبش رفته ای ز خود بیرون / تمام روز به میخانه دل افتاده است

3. Hemān ki der-ṫalebeş refteī zi-ḥ‘iş burūn/ Tamām-ı rüz be-mey-ḥāne-i dil üftāde est⁴

Hemān ol maṭlab ki anıñ ṫalebinde mest olup kendinden bī-ḥabersin bütün gün ḡöñül mey-ḥānesindedir lākin ma‘rifet ḡöñlü bulmada ve ḡöñülde mey-ḥāneniñ vaşf-ı ḥāşşında müşterik olmadadır ki murād etdiğiñ maṭlabı her gün bulmaḫ mümkün ola belki bir miḳdār-ı şürūṫa muḫtācdır; lākin terḡīb için ehemmi-i şürūtu mey-ḥāne lafzıyla işāret edip baḳıyesinden sükūt eyledi.

مرا که دست و دل از کار رفته است چه سود / که دست یار به دوشم حمایل افتاده است

¹ الدنیا وَالْآخِرَةُ حَرَامَانِ عَلَى أَهْلِ اللَّهِ: Dünya ve ahiret Allah ehline haramdır. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² O kerem sahasında bir engel yasaḳçısı yoktur. Kendi alçaklığından kıyıya düşmüştür.

³ وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا: Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kur’an, 29. Sure, 69. Ayet.

⁴ Onu istemekte kendinden geçtiğin o günün tamamı ḡönlün meyhanesine düşmüştür.

4. Me'rā ki dest ü dil ez-kār refte est çi seved/ Ki dest-i yār be-düşem hamā'il üftāde est¹

Benim ki gönülüm ve elim mu'aṭṭal olup işden almışdır ne fā'ide ki yārın eli benim boynuma hamā'il olmuşdur; ya'nī ben yok iken yārın hānıma gelmesine beñzer yāhūd ba'de'l-mevt mezarımı ziyaret etmiş gibi zīrā vaşlet odur ki bende eyyām-ı hicrānda etdigim hulyāları icrā eyleyim. Murādı kendi cihetini ta'mir etmektir ki kemāl anda zāhir olur.

نشسته است به کل بارها سفینه چرخ / به کوچه ای که مرا رخت در کل افتاده است

5. Nişeste est be-gil bārḥā sefine-i çarḥ/ Be-küçeyi ki me'rā raḥt der-gil üftāde est²

Bir küçede benim tecemmülātım çamura düşmüşdür ki o maāmda felek sefine nice kerre çamura oturmuşdur; ya'nī cereyāndan āciz olmuşdur. Murādı insānın hāmil olduğu emāneti kemāyenbađı edāda kuşurundan i'tizārdır ki felek kabūl edemedi.

نظر ز حلقه فتراک بر نمی دارم / که این دریچه به جنت مقابل افتاده است

6. Naẓar zi-ḥalqa-yı fitrāk bernemī-dārem/ Ki in deriçe be-cennetet muābil üftāde est³

[304b] Ḥalqa-yı fitrākdan naẓarımı aldırmam zīrā bu pencere gibi olan terki cennete muābil vāı' olmuşdur. Murādı ber-ān şehādet fikrinden ḥālī olmam demektir eger fi'l-ḥaıka muadder degil ise de 'an şamīmi'l-alb ārzū edenler dāḥi şühedā zümresine imḥā olunurlar diyü va'd-ı kerīm şādir olmuşdur.

نصیب کشته عشق از بهشت جاویدان / همین بس است که در پای قاتل افتاده است

7. Nařīb-i küşte-i 'aş ez-biḥiřt-i cāvidān/ Hemīn bes est ki der-pāy-ı ātil üfdāde est⁴

¹ Elim ve gönülümün işten kaldığı bana ne olacak? Çünkü sevgilin eli boynuma muska düşmüştür.

² Benim elbisemin çamura düştüğu o sokakta feleğin gemisi defalarca çamura batmıştır.

³ Ayrılık halkasından gözümü almam çünkü bu pencere cennetin karşısında düşmüştür.

⁴ Aşkın ölmüş nasibi sonsuz cennetten katilin ayağına düştüğüne kifayet eder.

Maqtül-ı ‘aşk olanıñ naşibi ebedi cennetden hemân bu kifâyet ederler kâtiliñ ayağına düşmüşdür; ya’nî fi’l-hâl düşdüğü maḥal rütbesine şâyeste istihâle eder yâhūd küşte-i ‘aşk olduğu ḥayşiyetden anıñ cennet kâtiliñ bihişt rızâsıdır. *El-cennetü taḥte zılâli’s-süyûf*¹.

ز عاجزانه نکاهم ز دست قاتل تیغ / به روی خاک مکرر چو بسمل افتاده است

8. Zi-‘âcizâne nigâhem zi-dest-i kâtil-i tiğ/ Be-rüy-ı ḥāk mükerrer çü besmel üftâde est²

Benim derdmendâne vü ‘âcizâne nazarımdan kâtiliñ elinden kılıç tâze boğazlanmış ḥayvân gibi zemîne mükerrer ü çok düşmüşdür güyâ nigâh-ı ‘âcizâneme kâtilden fazla tiğe bir te’sîr eder ki besmel gibi kendi kendini zemîne tekrâr be-tekrâr bırakıp kıldırır.

عجب که کریه ما در دلش اثر نکند / که دانه پاک و زمین سخت قابل افتاده است

9. ‘Aceb ki girye-i mâ der-dileş eşer ne-küned/ Ki dâne-i pāk u zemîn-i saḥt kâbil üftâde est³

‘Acîbdır ki giryemiz o maḥbûbuñ ḳalbine eşer etmez zîrâ dâne pāk ve zemîn kıtı kâbiliyetli vâkı‘ olmuştur. Leḫâfeti saḥt lafzındadır ki kıtlık dâneniñ neşv ü nümâsına mâni‘ ve kâbiliyet-i mu‘ayyen olup galebe ḳanğı tarafda bulunur ise eşr ol tarafından zühür eder diyü hem ‘adem-i te’sîrde ta‘accüb ve hem ‘illet-i ‘adem-i te’sîri beyân etmiş oldu.

به خاکساری افتادگان نمی خندد / کسی که یک دو قدم در پی دل افتاده است

10. Be-ḥâksârî üftâdegân nemî-ḥanded/ Kesî ki yek dü ḳadem der-pey-i dil üftâde est⁴

Her kim bir iki ḳadem ḳalb izine düşüp teşhîrini murâd etdi ise üftâdelerin za‘f u zilletlerine gülmez bu ḥuşuşuñ ḥâksârlıḳdan ḡayrı tarîkı [305a] yokdur. Murâdı erbâb-ı

¹ الجِنَّةُ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ: Cennet kılıçların gölgesindedir. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² Zavallı bakışından, kılıcın katil elinden besmel gibi hep yeryüzüne düşmüştür.

³ Bizim ağlamamızın gönlünü etkilememesi çok gariptir çünkü temiz olan tane ve sert olan yeryüzü yeterli düşmüştür.

⁴ Gönlüm peşine bir iki adım düşmüş kimse yere düşmüştür bu yüzden gülmez.

ḳulūbuñ şūret-i zāhireleri ḥāksār ve lebās u cāmeleri perīşān şu‘ār olmasınıñ ḥikmetini beyāndır ki şūret böyle olmayınca ḳalb teşhīr olunmaz ve bir sīnede iki ḳalb bulunmaz. Elbetde bātına şarf-ı himmet edeniñ zāhiri ḥarāb olur.

سیه دلی که ترا بسته است بند قبا / ازان لطافت اندام غافل افتاده است

11. Siyeh dilī ki tü'rā beste est bend-i ḳabā/ Ez-ān leṭāfetī-i endām gāfil üftāde est¹

Bir siyāh dil ki saña bend-i ḳabā bağlamışdır o endāmiñ leṭāfetinden gāfil vāḳı' olmuşdur; zīrā o leṭāfeti ḳayd u bend ḳabūl etmez. Lākin ḳabā ḥarīf kendi cism-i keısfine ḳıyāsen o beden-i laṭīfe bend-i ḳabā ḳaydına düşmüş ve siyāh dil ta'bīri ile maḥbūbuñ rencīde olduğın ifhām eder.

نظر ز حال فروماندگان دریغ مدار / ترا که چشم به دیدار منزل افتاده است

12. Nazar zi-ḥāl-i fūrū-mandegān dirīg me-dār/ Tü'rā ki çeşm be-dīdār-ı menzil üftāde est²

'Āciz ḳalmışların ḥālinden nazarı dirīg etme zīrā seniñ gözün menziliñ yüzüne düşmüşdür. Ma'nāda bu ni'metiñ şükrü ancak bu ni'metden maḥrūmların istifḳād-ı aḥvāl-i 'ācizāneleridir demek ister ve murādı erbāb-ı vuşūldan istimdād ve 'ināyet ve istifāza-yı envār-ı himmetdir.

ز ما به همت خشک ای فقیر قانع شو / که کار ما به جوانمردی دل افتاده است

13. Zi-mā be-himmet-i ḥuşḳ ey faḳīr ḳāni' şū/ Ki kār-ı mā be-cevān-merdī-i dil üftāde est³

Ey faḳīr sen bizden bir ḳuru himmete ḳanā'at eyle zīrā bizim işimiz gönül cevān-merdligine ve ḳalb gınāsına ḳalmışdır; ya'nī Allāh saña biñ kīse versin diyebiliriz lākin bir aḳça tedārik edip bu himmete zamm etmeye ḳudretimiz yokdur.⁴

¹ Senin elbisenin ipini bağlayan bir kara gönüllü o vücudun güzelliğinden gaflete düşmüştür.

² Yorulmuşların durumunu gözden geçirmeyi esirgeme, seni çünkü hedefin görmesine göz düşmüştür.

³ Ey fakir, bizden kuru himmetle yetin çünkü bizim işimiz gönlün cömertliğine düşmüştür.

⁴ Ey faḳīr sen bizden bir ḳuru himmete ḳanā'at eyle, zīrā bizim işimiz gönül cevān-merdligine ve ḳalb gınāsına ḳalmışdır; ya'nī Allāh saña biñ kīse versin diyebiliriz, lākin bir aḳça tedārik edip bu himmete

ز آتشین رخ ساقی کمان بری صائب / که اخگری به کریبان محفل افتاده است

14. Zi-āteş-i ruḥ-ı sākī gümān berī Şā'ib/ Ki aḡgerī be-girībān-ı maḥfil üftāde est¹

Ey Şā'ib sākīniñ āteş-i ruḥsārından zann edersin ki meclisiñ beḡāsına göz düşmüşdür ya'nī ehl-i meclis cümlesi o āteşle mużtarib ü sūzān derler yaḡaya aḡger düşme ta'bīri nihāyet-i ıztırābdan kināyedir lākin bu maḡalde [305b] ruḥ-ı lafzı girībāna muḡarin olunca sebeb-i ıztırābı beyān gibi bir sūzişli mażmūn oldu.

GAZEL 171

Mefā'ilün/fe'ilātün/Mefā'ilün/fe'ilün

همان زمانکه فلک تیغ بر میان تو بست / گرفت صبح سر آفتاب را به دو دست

1. Hemān zamān ki felek tiḡ ber-miyān-ı tū best¹ Girift şubḡ ser-i āftāb-rā be-dü dest²

O zamānda ki felek seniñ miyāniña kılıç bağladı 'āleme bir heybet-i müstevlī oldu ki şubḡ-ı āftābıñ başını iki eliyle tıtdı yāhūd şubḡuñ bu mu'āmelesi seniñ kılıcıñ evvel bu başı kesmeye şāyestedir demek maḡāmında edā olunmuş ola lākin sebk-i elfāz u muḡtezā-yı ma'nā evvelkidir.

بس است سوختگان را اشاره ای که شود / به یک پیاله کل صد هزار بلبل مست

2. Bes est sūḡtegān-rā şerāreī ki şeved/ Be-yek piyāle-i gül şad hezār bülbül-i mest³

Sūḡtelere bir şerāre kifāyet eder ya'nī ma'rifet taḡşīl-i isti'dāddadır; zīrā bir piyāle gibi olan gül ile yüz biñ bülbül-i mest olur. Sūḡte lafzı hem yanmış ve hem ḡav demek olduḡün bir şerāre kifāyet eder. Dedigi mażmūna nūrāniyet verdi.

zamm etmeye ḡudretimiz yokdur S: Bizden ey fakīr bu ḡuru himmetle ḡāni' ol, zīrā bizim işimiz. Göñül saḡāsına düşüp elimizde eşeri yokdur. Saña Allāh biñ kīse aḡça versin deriz ammā bu himmete bir aḡça zımma ḡudretimiz yokdur T

¹ Ey Sâib, su dağıtanın (sevgilinin) yanağının ateşinden bir kor meclisin yakasına düştüğünü zannedersin.

² Feleğin senin beline kılıç bağladığı o zaman sabah güneşin başını iki eline aldı.

³ Canı yanmışlara bir kıvılcım yeterdir çünkü bir gül kadehiyle yüz binlerce bülbül sarhoş olur.

کسی ز سیر مقامات کام دل برداشت / که همچو نی کمر خویش در دمیدن بست

3. Kesī ki zi-seyr-i maḳāmāt kām-ı dil berdāšt/ Ki hem-çū ney kemer-i ḥı̄ṣ der-demīden best¹

Bir kimse seyr-i maḳāmātđan kām aldı ki ney gibi mebbe'-i ḥılḳatındna bileni bağladı zīrā cāzibe-i 'ārıza nādir vāḳı' olur ya 'nī eyyām-ı tufūliyeden murtāz u mücāhid bulunur ise 'ibādetleri tabī'at maḳāmına ḳā'im olup her ne ḳadar terk edeyim dese yine vaḳtiniñ aşlahı ve aḳrāniñ a'badı bulunur mücerrebimizdir. Güyā merḥūm nīk bendlerini maḳāmāt-ı mūsḳiyede seyr için ihtimāma şarf edip evvel-i 'ömrden mücāhid olanları aña teşbīh eyledi.

مشو ز پیر خرابات دور در هر حال / که تیر تاز کمان شد جدا به خاک نشست

4. Me-şev zi-pīr-i ḥarābāt dūr der-her ḥāl/ Ki tīr tā-zi-kemān şūd cüdā be-ḥāk nişest²

Herḥâlde pīr-i ḥarābātđan ba'id olma zīrā oḳ kemāndan ayrıldığdan şoñra türāba oturdu. İttifāḳ-ı 'ulamā'-ı şūfiye üzere her kim 'ilm ü 'amelde kendüden a'l bir kisme ile şoḥbet etmez ise ḥadd-ı vuḳūfu [306a] olduğu şüretdir. Eger kemāl-i muḥāfaẓa üzere bulunur ise ve kemāl-i muḥāfaẓa dāḥi muḥāldır dediler ve be-herḥāl himmetin cümlesini bir kāmiliñ şoḥbetine nā'il olmağıçün şarf etmek vācibdir ve su'āl olunsa ki o nedir ki şükrü bir vechle ḳābil olmaya şoḥbet insān-ı kāmildir. Dinlese cevāb-ı tām vāḳı' olur ḳaldı ki nef'indir ve bu insān-ı kāmiliñ şıfatı nedir ve şürüt-ı şoḥbet çok mıdır? Bunlar tafşīl-i tavīle muḥtāc ma'nālardır. Böyle muḥtaşarāne sığışmaz ve bu sebebden ṭurūḳ-ı ilāhiyede şoḥbetden eşerfi yokdur dediler.

چها کند به سبوی شکسته بسته من / میی که شیشه افلاک را به زور شکست

5. Çihā küned be-sebū-yı şikeste beste-i men/ Meyī ki şīşe-i eflāk-rā be-zūr şikest³

Benim şikeste beste olan sebū-yı ḳalbime ne etse gerekdir bir bāde ki şīşe-i eflākı zūrī ile şikest eyledi; yine ḳur'an-ı kerimde vārid olan bār-ı emānete işāret eder ve şikeste

¹ Makamların gezmesinden gönlün kamını alan kimse ney gibi kendi belini üflemeğe bağladı.

² Meyhanenin yaşlısından her halde uzak olma çünkü ok yaydan ayrıldığında toprağa oturdu.

³ Feleklerin camını zorla kıran şarap benim kırığı bağlanmış testime neler yapar?

beste ta‘biri maḳām-ı qarīnesiyle ve ḥaliḳa ‘l-insānu za ‘jā¹ mefhūmuna imādır ki Rabbi‘l-‘ālemīn za‘fımızda şehādet etmişken hezār ḳuşūrumuz vāḳı‘ olacağı mu‘ayyendir.

نشاط یکشنبه دهر را غنیمت دان / که می رود چو حنا این نکار دست به دست

6. Neşāt-ı yek şebe-i dehr-rā ḡanīmet dān/ Ki mī-reved çū ḥınā in nigār dest be dest²

Dehriñ bir gecelik neşātını ḡanīmet bil zīrā kına gibi bu naḳş elden ele gider; devām ü şebātı yoḳdur. Bu neşātıdan ḡaraḳı izdivāca işāretidir ki leyle-i evvelsinden ḡayrıda neşāt taşavvur olunmaz. Eger aldığı tabī‘atına muvāfıḳ gelir ise zīrā paça günü derdmendiñ kellesinden beynini yağmā ederler neşāt ḳanda ḳaldı ve ḥınāya teşbīhi dāḫi murādı bu olduğuna şehādet eder yoḳ eyyām-ı dehrde ḡāhice vāḳı‘ olan neşāt dinlese mümkündür; lākin bu şūretde maẓmūnuñ meālī neşātıñ nedir? Tende mübālaḡaya çıkar.

چو دوختی ز جهان چشم فکر رزق مکن / که باز بسته نظر را دهند طعمه به دست

7. Çū dūḫtī zi-cihān çeşm fikr-i rızḳ me-dār/ [306b] Ki bāz beste nazār-rā dehend tu‘me zi-dest³

Çünkü cihāndan gözünü dikdiñ rızḳ fikrini tutma zīrā gözü bağlanmış doğana ta‘āmı elden verirler; ya‘nī bu ‘ālem-i fānīden bi‘l-külle-i i‘rāz eden rızḳ ḳaydında olmak ‘abeşdir siyyemā elbetde bu şūretde olan ādemiñ rızḳı sedd-i ramāḳ olup mevlā-yı müte‘ālīñ kefāleti ḥasbıyla be-herḫāl erişir. Bu bābda ‘ālem-i seyāḫatimizde vāḳı‘ olan ‘acā‘ib-i vāḳı‘āt ḫaḳḳu‘l-yaḳīn rütbesine vāşıldır lākin bizim şūret-i ḫālimiz ihtiyārı degil; ebedī merḫūmuñ maẓmūnu ihtiyāra mebnīdir.

همیشه بر سر چشم جهان بود جایش / توند آن که چو ابرو به هم دو مصرع است

8. Hemīşe ber-ser-i çeşm-i cihān büved cāyeş/ Tevāned ān ki çū ebrū be-hem dü mışra‘ best⁴

¹ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا: Çünkü insan zayıf yaratılmıştır. Kur’an, 4. Sure, 28. Ayet.

² Dünyanın bir gecelik neşesini ganimet bil çünkü bu resim kına gibi elden ele dolaşır.

³ Cihandan göz diktiğinde (vazgeçtiğinde) rızkını düşünme çünkü gözü kapalı olana yemeğini elden verirler.

⁴ Her zaman dünyanın gözünüm başucunda yeri olur. Kaş gibi iki mısrayı birbirine bağlayan kişi yapabilir.

Dā'imā maḳāmı çeşm-i cihānıñ başı üzere olur ol kimse ki ebrū gibi iki mışra'ı birbirine bağlamaya ḳādir ola; ya'nī şā'iriñ 'uluv rütbesine 'ālem-i şüretden ḳaşların göz üzerinde bulunması işāret eder. Kelām-ı tavīlden şoñra bu ḥuşūşda ḥaḳ budur ki şı'r dāḥi insānıñ sā'ir tekellümü gibidir. Ḥaseniniñ ḥüsnünü ve ḳabīḥiniñ ḳubḥunu nazm-ı müzdād edip şevāb u 'iḳāb üzerlerine terettüb eder ve ṭabī'at-ı şı'riye vehbi olduğundan şuleḥāda kerāmet mevḳi'ine vāḳı' olur ve'l-'ıyāzu bi'llāhı te'ālā cesūrāne enveri gibi 'Ubeyd-i Zākānī gibi mevlā-yı müte'āla ve enbiyā-yı girāma müte'alliḳ mazāmīn-i müstehceneler nazm edenlerin ilā yevmi'l-ḳıyām her oḳundukça rūḥ-ı ḥabīşine seyyi'esi vāşıl olup cehennem nedāmetde yevm-i mī'āda dek sūzān olurlar ve ḥamd u şenā ve luḡat-ı şerīf ve ḥükmiyāt-ı bedī'alar nazm edenlerin dāḥi atvār-ı berzahıyesi mevzūn olup her ḳırā't olundukça baḥr-ı vāfir 'ināyetden cevāhir-i girān-ḳadr iltifāta mazhar olurlar ve ṭarafınıñ āşarı tevārīḥ ü tezkirelerde kimi [307a] rü'yā ile ve kimi erbāb-ı ḥālīñ ḥaberiyle meşḥūr ve müşbetdir.

کراست زهره دم از سرکشی زند با من / که پیش سیل بود قصرهای عالی پست

9. Ger est zühre dem ez-serkeşī zened bāmī/ Ki piş-i seyl şevēd ḳaşrhā-yı 'ālī pest¹

Kimiñ ṭāḳatı vārdır ki bādeye 'inād lafını ura zīrā seyliñ öñünde niçe 'ālī ḳaşrlar pest ve alḳaḳ u vīrān olur; ya'nī bāde evvelā ḳaşr-ı 'aḳlı ḥarāb eder ve şāniyen her ne deñli mütedeyyin olsa da elbetde ḳaşr-ı dīnini raḥne-dār etmemek olmaz ve şālīşen ta'yīn-i endāze muḥāl olduğu cihetden ḳal'a-yı bedeni deryā-yı 'ademe ilḥāḳ edeceğinde şübhe yoḳdur. Bu nefesine nisbet olan ma'nālardadır yoḳsa ḥalḳıñ ḥaḳḳında edecekleri herkesiñ ma'lūmudur.

درین چمن دل هر کس که صاف شد صائب / به آفتاب چو شبنم رسید دست به دست

10. Der'in çemen dil-i herkes ki şāf şūd Şā'ib/ Be-āftāb çū şebnem resīd dest be-dest²

¹ Bir çatı Zühre varsa baş kaldırmadan bahsederse selin yanında yüksek köşkler aşağılık olur.

² Ey Sâib bu çimende gönlü saf olan herkes el ele güneşte çiğ gibi geldi.

Ey Şā'ib bu çemende her kimiñ gönlü şebnem gibi şāf olur ise dest be-dest āftāba erişir lākin şebnemiñ şafveti kesbi degildir; belki melā'ike hükümünde şafvet üzere halk olunmuştur ammā insāniñ şafveti kesbi olup mevlā-yı müte'ālīñ vehb ü kerem etdiği faķať islām u küfre isti'dād-ı tāmıdır. 'Abd her kañgasın ihtiyār eder ise şevāb u 'ikāb anıñ üzerine terettüb eder. Beyhūde cebre işāret eder diyü āyāt u aħādīşi nākış fehmlerle i'tikād etmek maħz cehldir; belki kudret-i kāhire şāhibi Rabbi'l-'ālemīn insāni hayra vu şerre kādır halk eyledi ki me'mūrātı 'amel ile terakķi etdiği gibi menhiyātdan ictināb ile dāhi terakķi eyleye ve bu bābda ba'z muħakķakān buyurdular ki insāniñ kendi fi'li kendini bir maķāma işāl eder ki Rabbisiniñ fi'li o maķāma işāl etmez. Egerçi kudret ve sermāye-i mevlā-yı müte'āldan kerem oldu ise de bu huşūşda naşş-ı kātı 've en leyse li'l-insāne illā mā-sa 'ā¹ [307b] ve enne sa'yehü yürā² mefhüm-i i'cāz-ı mersūmudur ve bir dāhi kur'an-ı kerīmi be-tamāma tebettü' eylesek verā-yı perde-i ğaybda kullarına va'd etdiği hasenātıñ cümlesini *bi-mā ta'melūn*³ maźmūnuna merbūť bulursun. bu birkaç satırıñ mefhümü nūr-ı 'ayn ile şafaħāt-ı kulūba şebt etmeye şāyeste i'tikād-ı self-i şāliħdir. Şā'ib-i merħūm buyurduğu şafvet bu kesble hāşıl olunca elbetde şāhibi hūrşid me'tālebine el be-el vāşıl olacağında şübhe yokdur lākin imān-ı ğayb şartıyla ya'nī bir mu'ayyene 'ibādet etmeye belki semavāt u 'arzını ve içlerinde olanları halk eden vācib-i te'ālāya 'ibāet edip hayālinde bir şūret-i mu'ayyen taħayyülünden ihtirāz eyleye; zirā 'ameliñ cümlesi havādır. 'İlme istinād etmedikçe ve 'imliñ cümlesi havādır. Ma'rifete merbūť olmadıkça ve ma'rifetiñ cümlesi bātıldır imāna müstened olmadıkça ve imāniñ cümlesi zalāldır imān bi'l-ğayb olmadıkça dünyā ve mā fihā Rabbi'l-'ālemīn 'indinde lā şey' maķūlesi iken merātib-i fāniyeden birine nā'il olmak mu'tezzir ve 'asir olduğu herkesiñ ma'lūmudur. Sen merātib-i uhreviyeyi dünyāya kıyās edip nısfı kadar kesb-i hayrāta şarf etsek bilā-şübhe necāt-ı ebediye hāşıl edersin ve envār-ı 'amel-i şāliħ berekātıyla zulümāt-ı cehl cābi-cā açılıp dünyāda iken mevā'id-i uhreviyeden bir çāşnī bulursun ve muķaddemā taħrīr olunduğu üzere hātır-nişān etmeye şāyeste bir mes'ele dāhi budur ki bir ādemiñ rütbesi her ne kadar 'ālī olup ve semavāt u 'arzınıñ esrārını keşf eder ise de haķķında yine imān bi'l-ğayb şādıķdır. [308a] gerek ise peygamber olsun bu nükteyi mükerrer yaz dememek sebebi budur ki çok kimseler bu maķāmdan zelālete düşüp evliyāu'llāhı Rabbi'l-'ālemīni görür yāhūd bilir ve bizim gibi ğayba 'ibādet etmez zann ederler ni'am görürler ve bilirler;

¹ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى: İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Kur'an, 53. Sure, 39. Ayet.

² وَأَنْ سَعَيْهِ سَوْفَ يُرَى: Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Kur'an, 53. Sure, 40. Ayet.

³ بِمَا تَعْمَلُونَ: Ne yaptığımızıza. Kur'an, 11. Sure, 112. Ayet.

lâkin esmâ u şîfât cihetinden yoksa lâ-teşbîh şanma ‘ibdet eder gibi mu‘ayyene ‘ibâdet küfr-i maḥz̄dır ve bu muḥâtaralar ‘aşrımızda gâyet çokdur ‘inâyet-i Rabbi’l-‘âlemîn ibtidâ’ ḥâlimizden der-kâr olup sünnî ‘ulemâ vu şuleḥâ şoḥbetlerine muvaffak olduk yoksa bir i’tikâd-ı pāk şâhibi mürşid aḳall-i ḳalîdir.

GAZEL 172

Mef‘ûlü/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün

هر نقش دلکشی که بر ایوان عالم است / نقش برون پرده آن جان عالم است

1. Her naḳş-ı dil-keşî ki ber-eyvân-ı ‘âlemest/ Naḳş-ı burûn-ı perde-i ân cân-ı ‘âlemest¹

Her naḳş-ı dil-keş ki eyvân-ı ‘âlem üzere nümâyân u zâhirdir o cân-ı ‘âlemiñ perdesiniñ zâhirinde olan naḳşdır. Cân-ı ‘âlemden murâdı nefis-i nâtîḳadır ki bu kâ’inâtda maḥsûs ve ma‘nevî her ne var ise nefis-i insânda münderic ü maḥfîdir lâkin zavâhir-i shevâta tâbi’ oldukça derûnunda olan nukûş-ı bâḳiyeler mestûr u maḥfî ḳalır. Vâḳı ‘â te’ emmül olursa yokdur. Şanâyı’ ve ma‘ârif ki insândan şâdır olur cümlesi ḳudret-i ḥakîm ve ‘alîm iel nefsinde münderic olanlardır ki şürûtu taḥakkuk etdikçe zuhûra gelir.

در حیرتم که از سر زلف سیاه کیست / شوری که در دماغ پریشان عالم است

2. Der-ḥayretem ki ez-ser-i zülf-i siyâh-ı kîst/ Şürî ki der-dimâğ-ı perîşân-ı ‘âlemest²

Bu bir şûr u fitne ki ‘âlemiñ dimâğ-ı perîşânında vardır ḥayretdeyim ki kimiñ zülf-i siyâhınıñ hevesindendir yine nefis-i nâtîḳaya işâret eder; zîrâ herkesiñ bâ’iş-i telâşı anıñ levâzımını tedârik edip bâḳî vü fânî ârzûların taḥşîl etmektir ve zülf-i siyâh dediği ḥakîkatı ma‘lûm olmadığı cihetdendir zîrâ zulümât derk olunmaz.

¹ Dünya balkonundaki her sevgilinin resmi o dünya canının perde dışındaki resmidir.

² Dünyanın huzursuz başındaki heyecan kimin kara saçının ucundan olduğunu hayret ederim.

با تشنکی بساز که دل آب چون شود / بی چشم زخم چشمه حیوان عالم است

3. [308b] Bā-teşnegī be-sāz ki dil āb çün şevēd/ Bī-çeşm zaḥm-ı çeşme-i ḥayvān-ı 'ālemest¹

Şusuzluk ile geçen ki gönül gülzet-i beşeriyetden za'if olup erise māşā'allāh göz degmesin 'ālemiñ āb-ı ḥayāt çeşmesidir hem nefsin ḥayāt-ı ebediyeye ebşār eder ve hem kendine tābi' olanları ihyā eder gūyā erkān-ı erba'adan 'aşaşa işāret edip andan ḥāşıl olan feyze irsāl-i meşel ile iktifā eyledi.

از دست و پا زدن نشود آرمیده بحر / کوه شکیب لنگر طوفان عالم است

4. Ez-dest ü pā zeden ne-şevēd āremīde baḥrı/ Kūh-ı şekīb lenger-i tūfān-ı 'ālemest²

İztırāb u telāş ile baḥr hareketden āremīde ve rāhat olamaz belki şabır dağı tūfān-ı 'ālemiñ lengeridir bu lengere mālik olanlar her vartadan ḥalāş ve her tūfāndan necāt bulurlar; zīrā ıztırābıñ fā'idesi olsa deryāya olur idi.

خواهد شدن به رجم حسودان عزیز مصر / این جان بیکنه که به زندان عالم است

5. Ḥ'āhed şüden pür-gam ḥasūdān-ı 'azīz-i Mışr/ Īn cān-ı bī-güneh ki be-zindān-ı 'ālemest³

Bu günāhsız cān ki zindān-ı 'ālemde maḥbūsdur ḥasūdların rağmı için 'azīz-i Mışr olacaktır; ya'nī nefis-i muṭma'inne ki ḥālā ḥasūd-ı şeytān-ı la'iniñ merāmı üzere zindān-ı bedene ḥaps olunmuşdur. Karīben yine aña rağmen 'azīz-i Mışr saādet-i ebediye olup ḥasūdī zindān-ı la'net-i ebediyede ḥā'ib u ḥāsir maḥbūs olacaktır.

بی چشم زخم نیست اگر توتیا شده است / کوی سری که در خم چوکان عالم است

6. Bī-çeşm zaḥm nīst eger tūtiyā şüde est/ Kūy-ı serī ki der-ḥam-ı çevgān-ı 'ālemset⁴

¹Susamayla baş et çünkü gönül su olunca (eriyince) dünya hayat suyunun çeşmesinin göz değmeksiziyedir.

²Deniz el ayak çırpınmasından durgun olmaz. Sabır dağı dünya fırtınasının çapıdır.

³Mısır Azîzî'nin kıskananları çok gamlı olacaktır. Dünyanın hapisanesinde olan bu günâhsız candır.

⁴Sürme olmuşsa göz değmeksiz değildir. Dünyanın eğri sopasının eğiliminde olan bir baş mahallesidir.

Bir baş tūbā ki çevgān-ı ‘ālemiñ hamındadır eger tūtiyā olmuş ise de aña göz degmemiş degildir; ya‘nī be-herhāl işabet ‘ayna uğrayıp bir taraftan mutazarrır olmayan baş yoğdur lākin leṭāfet-i maẓmūn-ı tūtiyā olursa da göz deger ta‘bīrindedir.

بازی مخور که شیره جانهاست یکقلم / شیرینی که در شکرستان عالم است

7. Bāzī me-hūr ki şīre-i cānhāst yek kalem/ Şīrīnī ki der-şekeristān-ı ‘ālem est¹

Aldanma ki yek kalem cānlar [309a] şīresidir. Bir hālāvet ki şekeristān-ı ‘ālemde vardır yek kalem zebān-zed olan ta‘bīrlendendir; lākin şeker münāsebetiyle nazm olunmuştur ve bāzī me-hūr luğat ma‘nāsı oyun yeme demektir ki aldanma diyecek maḳāmda isti‘māl ederlerine şekre mülāyimdir; kaldı ki cānlar şīresi ta‘bīri yine nefsi-nāṭıqada şeker vaż‘ı mevcūd olmak hasbıyladır. Hālāvet-i şoḥbet ve hālāvet-i liḳā ve hālāvet-i tekellüm ve hālāvet-i şavt gibiler siyyemā şūretde dāḫi maḥbūb bulunur ise hemān şekerdir demek kimseye acı gelmez.

در چشم عارفان ورق باد برده ای است / تختی که تکیه کاه سلیمان عالم است

8. Der-çeşm-i ‘ārifān varaḳ bād burde est/ Taḫtī ki tekyegāh-ı Süleymān-ı ‘ālemest²

Bir taḫt ki Süleymān-ı ‘ālemiñ tekyegāhı ola ‘āriflerin gözünde o taḫt rüzgār getirmiş bir varaḳdır ḫıffet kadar ve ‘adem-i i‘tibārda zīrā anların merāmları taḫtda degil Süleymāniyededir. Murādı devlet-i şuriyeniñ devām ve şebātı olmayıp ‘āriflerin ‘adem-i rağbetlerinde mübālağadır ve leṭāfeti varaḳ-ı bād-bürde est lafzındadır ki hem vāḳı‘i beyān ve hem maẓmūndur.

صائب چه لازم است عاقل شویم ما / شور جنون ما نمک خوان عالم است

9. Şā‘ib çī lāzımet ki ‘āḳıl şevīm mā/ Şūr-ı cünūn-ı mā nemek-i ḫ‘ān-ı ‘ālemest³

Şā‘ib bizim cünūnumuzuñ melāḫatı ḫ‘ān-ı ‘ālemiñ nemeki maḳāmındadır ‘āḳıl olmak bizlere ne lāzımdır? Güyā ba‘z bī-mezāḳlar bu kadar keşret-i eş‘āra ‘ömrünü şarf

¹ Bir kalem canların özüdür, oyuna gelme. Dünya baş kaldıranlarındaki bir tatlıdır.

² O dünya Süleyman’ının yaslandığı tahtı âriflerin gözünde rüzgârın götürdüğü bir yapraktır.

³ Ey Sâib akıllı olmamız için ne gerekir? Bizim delilik heyecanımız (tuzluğu) dünya sofrasının tuzudur.

etmiş diyü cünûna haml eder ise anlara cevâb verir ki mecnûnuz ammâ bu kadar nikât-ı nefise nazm edip herkesi meşrebine göre milh maqâmında i‘ânetimiz zâhirdir diyü ve her vaqtinde tutup tîmâr-hâneye komayacakları kadar cünûn ‘aqlındandır taşdıķ etmez isek tecrübe eyle.

GAZEL 173

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

راحت کونین در زیر سر بیکانکی است / هست اگر دار الامانی کشور بیکانکی است

1. Râhat-ı kevneyn der-zîr-i ser-i bîgânegîst/ Hest kerdâru‘l-emânî kişver-i bîgânegîst¹

Dünyâ ve âhiretiñ râhatı bîgânelik başı altındadır eger bir dâru‘l-emân var ise bîgânelik [309b] başı altındadır; bu maqâmında bîgânelik bî-haber ma‘nâsındadır zîrâ bir âdem evzâ‘-ı ‘âleme bî-haber ve gûşe-i kanâ‘atda âlâyiş-i keşretten muhtaşar olsa râhat olacağı muhakkaktır. Eger keşretten hâlâş olmuş olur ise yok henüz ehl-i ‘âlem ile ihtilâf ve meşreb ü ahlâklarından hâber-dâr olmayıp bir kimse i‘tibâr etmediginden nâçâr bir gûşede ‘uzlet etmiş bulunur ise râhatı kendine ma‘lûm olmayıp hânesinde sehlü‘l-me‘ haz bir defîne var iken iflâsa mübtelâ olan derdmendler gibi bu mazmûnuñ çâşnîsinden mahrûmdur ve mücerrebimizdir.

در ریاض آشنایی خاطر خرم مجوی / این کل بی خار در بوم و بر بیکانکی است

2. Der-rıyâz-ı âferîniş hâtır-ı hurrem me-cû/ Īn gül-i bî-hâr der-bûm u ber-bîgânegîst²

Kâ‘inât ravzalarında hâtır-ı hurrem taleb etme zîrâ bu dikensiz gül bî-haberlik zemînindedir; eger hâtırım hoş olsun der isek tedârik-i sa‘âdet-i bâkiye fikrine derûnuñu

¹ Dünya ve âhiretin rahatı yabancılık başının altındadır. Güvenli davranışlar yabancı ülkesindedir.

² Yaratılışın bahçesinde kafası rahat olan arama. Bu dikensiz gül toprakta ve yabancılıktadır.

muḳayyed edip aḥvāl-i ‘ālemden ḳudretiñ olduğu ḳadar ḡaflete sa’y ile ve kimseden su’āl etme ve bi’l-ittifāḳ söylenir ise diñleme.

آشنایی هر نفس دارد خمار تازه ای / باده بی دردسر در ساغر بیکانکی است

3. Āşināyī her nefes dāred ḥumār-ı tāzeī/ Bāde-i bī-derd-i ser der sāḡar-ı bīḡānegīst¹

Āşinālīḳ her nefesde bir tāze ḥumār īrāş eder baş aḡrısız bāde bīḡānelik sāḡarındadır āşinālīḳda olan ḥumārıñ ḥadd u pāyānı yoḳdur siyyemā saña muḡālif olan meşrebine müdārā ve vāḳı‘ olan ekdārına şirket ve tekālīf-i bāridelerin maḡmūl dūş-ı ūlfet etmek gibi bunlar umūr-ı dūnyeviyede ḳaldı ki āḡirete mūte‘allīḳ olana zararı bir semm-i helāhildir ki te’sīri ḳıyāmetde zāhir olur. Ednāsı iki sā‘at ḡaybet ve kizb ü bühtāndan mürekkeb saña bir ḥasb-ı ḥāl naḳl eder ki on kere ḥatm-ı ḳur‘ān ‘azīm etsen küffārına kifāyet etmez.

آب و روغن را به هم پیوند دادن مشکل است / آشنایی های بی نسبت سر بیکانکی است

4. Āb u revḡan-rā be-hem peyvend dāden müşķilest/ Āşināyīhā-yı bī-nisbet ser-i bīḡānegīst²

Yāḡ ile şuyu birbirine rabṭ edip şūret-i ittiḡāda [310a] ifrāḡ etmek müşķildir bu i’tibār ile mūnāsebetsiz āşinālīḳlar bīḡānelik ibtidāsıdır zīrā bā‘iş olan meşelā seferde refāḳat ve bir kārvānda bulunmaḳ olunca menzil-i maḳşūda varlıḳda müfāreḳat zarūrīdir yoḳ āşinālīḳ mūnāsebet-i rūḡāniye vü tabī‘iye cihetinden olur ise bu şūret-i bīḡānelik ḳabūl etmez ve merḡumuñ āb u revḡanla īrsāl-ı meşeli ‘ilm-i ḡikmetden bir maḳām-ı ḡayret encāma işāretidir ki ḡükemā o maḳāmda şu ile yaḡı cem‘ edip bir dehen-i ‘azīmu’ş-şā’n ederler ki bir sene āteşde ḡaleyān etse bir ḳatre noḳşān bulmaz ki kütüb-ı ḡükemāda altın yaḡı vaşfiyla mevşūfdur zamānemiz felāsefeleri zehb-i ma‘denīden yaḡ tedārīkine beyḡūde ‘ömrlerin şarf ederler ve bu dehen-i mezkūruñ aşlı duḡāndır; şoñra girih-i havādan şūret-i mā’iyetde nüzūl edip tedbīr ile beynerine bu ittiḡād-ı mezkūru verirler lākin mūnāsebet der-kārdır; zīrā etkisi aşlında bir māddeden istinbāṭ olunmuşdu.

¹ Tanışmanın her nefesinde yeni bir sersemliḡi var, başaḡrısız şarap yabancılıḡın kadehindedir.

² Su ve yaḡı birbirine yapıştırmak zordur. Yakınlıḡı olmayan tanışmaların başı yabancılıktır.

Merhūmuñ müşkil dedigi ya‘nī eşkālıyla nādīrū‘l-vuķū‘ olur ise de mümkindir demeye çıkar. Hāşılı bu fende dāhi cihetleri olmadığı zāhir oldu.

فارغند از آشنایی آشنایان ازل / آشنایی های رسمی مصدر بیکانکی است

5. Fāriğend ez-āşināyī āşināyān-ı ezel/ Āşināyihā-yı resmī maşdar-ı bīgānegīst¹

Ezel āşināları āşinālıkdan fāriğdir ya‘nī şūrī ülfet etmezler; zīrā resmī olan āşinālıklar bīgānelik maşdarıdır. *El-ervāhu cünūdun mücennedetün*² hadīş-i şerīfine işāret eder ve şulehādan ba‘zılar bu ‘ālem-i mezkūrda şağımda ve şolumda ve muķābilimde kimler olduğunu bilirim diyü yazmışlardır lākin hadd-ı ‘uķūldan hāric bir ma‘nādır ve bu haber esnād olunan zāt-ı kizb ü iftirā söyler maķūlesi olmadığından teslīmden ğayrı çāresi yokdur; zīrā faķīr şer‘a taṭbīķ edemedim illā zīkr olan hadīş-i şerīf cihetinden elbetde ta‘ārūf birbirini [310b] kendi nefsinden temyīz ile olur yok hālet-i sülūkunda evvel-i isminiñ taḥalluķunda vāķıf olur ise bu hālet-i bedene telebbüsdan şoñra der-hadīş-i şerif evvel vāķı‘ olmak gösterir ve Allāhu a‘lam.

در کتاب آشنایی معنی بیکانه نیست / این حدیث آشنا در دفتر بیکانکی است

6. Der-kitāb-ı āşināyī ma‘nī-i bīgāne nīst/ Īn hadīş-i āşinā der-defter-i bīgānegīst³

Āşinālıķ kitābında bīgāne ma‘nā yokdur bu āşinā hadīş-i bīgānelik kitābındadır ya‘nī herkes nefsini bilmek bir kitāb-ı celīlū‘l-ķadrdır ki bīgāne ma‘nī-i o kitābıñ içinde bulunmaz; lākin bu sırra vāķıf olup esrārına ıttılā‘-ı tām hāşıl etmeniñ şartı ve bu āşinā sözüñ taḥaķķuķu bīgānelik kitābındadır ki ibtidā āfāķda olan mevānī‘ u ‘alāyīkdan ve şāniyen enfüsde bulunan keşāyīf ve ‘avāyīkdan bīgāne olmadıķça bu āşinālıķ hāşıl olmak muḥāldır. Merhūmuñ bu beyti luğaz üslūbunda nazm olunmuş ḥalli müşkil bir ma‘nādır ammā aşl-ı murādı ma‘lūm olunca taḥrīr olunan şerḥden āsān ve cehle ma‘lūm olur. Murādı vaḥdet-i vücūda işāretidir ve kerrāren merrāren taḥrīr olundu ki mesā‘il-i zevķiyeden bir daķıķ maķāmıdır ki dā‘ire-i taşavvurdan bi‘l-küllīye hāricdir ḥattā bu maķāma vāşıl olan taḥrīr etse maḥzūrāt-ı müte‘addide lāzım gelip ķavānīn-i şer‘-ı şerīfe taṭbīķı müte‘azzir-i ḥāl ķabīlinden bir hāletdir ve ḥālā bu mażmūnda buyurur ki kendi

¹ Ezelde tanışanlar tanışmaktan rahatlar. Resmī olan tanışmalar yabancılık kaynağındadır.

² الأرواح جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ : Ruhlar askere alınmış askerlerdir. Hz. Muhammed’in hadis-i şerifidir.

³ Tanıdık kitabında yabancı anlamı yoktur. Bu tanıdık hadis yabancılık defterindedir.

nefsiñi haqıkatı üzere bilsek ve nefs-i nāṭıkanıñ bedene keyfiyet ve irtibat u ‘alāka-yı ma‘neviyesin taḥşıl etsek ki mevt-i iḥtiyārīden ğayrı çāresi yoqdur. ‘Ālem-i ekberi aña kıyās edip bu keşretiñ vaḥdete fānī olduğın bu keşf-i ‘irfānī ile taḥkik edersin. Murādımız kaşd etdiği ma‘nāyı bulmaqdır yoksa maḳāmı taḥkik etmek zarūrāt-ı dīniyeden degildir *lā-yükellifü’llāhü nefsen illā vus’ahā*¹ ve bu mes’elede ‘ulemā-yı [311a] māverā-yı nehrden yalnız Münlā Cāmī merḥūm ba‘de’l-ḳabūl baḥş edip ḥattā seyyid-i şerīf dāḫi cumhūra teba‘iyetle ta‘aḳḳulundan ‘āciz olup ḳabūl etmemişdir zīrā bu ḥālete kesb-i isti‘dād tarīkine sālİK olan efrādıñ on biñde biri nā’il olamaz ki ittifaḳ ḥāşıl ola belki kuṭbiyeti murād olan eşḥāşa maḥşūs-ı ‘ulūmdandır.

می توان معشوق را از راه وحشت رام کرد / این می زود آشنا در ساغر بیکانکی است

7. Mī-tevān ma‘şūḳa-rā ez-rāh-ı vaḥşet rām kerd/ Īn mey-i zūd-āşinā der-sāġar-ı bīġānegīst²

Ma‘şūḳayı vaḥşet tarīkından muṭī‘ u münḳād etmek ḳābīldir bu çābük āşinā olmaya müsta‘id olan bāde bīġānelik sāġarındadır. Ma‘şūḳadan murādı nefs-i nāṭıkadır ya‘nī mā-sivādan vaḥşet ve ‘alāyık u ülfetden nefret ḥāşıl olduğu gibi şahbā-yı vişāli āsān vechle içilir ve ḥumār-ı teklīfāt-ı ḳudsiyesi keyfiyet-i sülāfe füyūzātına nā’il olmağıçün çekilir. Murādı yine vaḥdet-i beytiniñ mefhūmunu te’yīd etmektir.

قطع پیوند جهان با آشنایی مشکل است / این برش در تیغ صاحب جوهر بیکانکی است

8. Ḳaṭ‘-ı peyvend-i cihān bā-āşināyī müşkildest/ Īn büriş der-tīġ-i şāḫib cevher-i bīġānegīst³

Cihāniñ rābıta vu ‘alāḳasın zāhirde āşinālığıñ vüçüdu ile ḳaṭ‘ etmek müşkildest ve belki muḥāldır. Bu ma‘nāyı ḳaṭ‘-ı bīġāneliğiñ şāḫib-ı cevher olan tīġindedir cevher lafzıyla isti‘dāda işāret eyledi zīrā isti‘dād olmayınca cihāndan ḳaṭ‘-ı ‘alāḳa etdikçe tenezzül edip balġamī mizāc ise ḫayvānāt-ı vaḥşiye gürühuna yāḫūd mizāc-ı bedeninde nāriyeti ziyāde bulunur ise ecinne ṭā’ifesine mulḫaḳ olur. Şübhe yoqdur ammā isti‘dād-ı

¹ لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا: Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz. Kur’an: 2. Sure, 286. Ayet.

² Sevgili vaḥşet yoluyla dizginleştirebilir. Bu erken tanınan şarap yabancılığın kadehindedir.

³ Dünyanın tanıdıkla bağının kesilmesi zordur. Sahibin kılıcındaki bu kesilme yabancılık cevheridir.

cevheri bulununca i'tidālî her huşûşunda mürşid-i kâmil maķâmına ķā'im ederek merhûmuñ buyurduğu bîgânelik tarîkine sülûk edip râbîta-yı dünyeviyeyi ķat' ve mülkiyet maķâmına nâ'il olur.

آشنایان محبت منعمند از درد و داغ / سینه بی داغ صائب محضر بیکانکی است

9. Āşināyān-ı maķabbet mün'imend ez-derd ü dāğ/ Sîne-i pür-dāğ-ı [311b] Şā'ib maķzar-ı bîgānegîst¹

Maķabbet āşināları derd ü dāğıñ keşretiyle devletmend olurlar Şā'ib'in pür-derd olan sînesi bîgânelik maķzarıdır; zîrâ eger maķabbetiñ ġayrısındından bîgâne olmasa bu ķadar derde giriftâr olmayıp sâ'irler gibi 'āfiyet-i dâ'imede bulunur idi. Lâkin ġālibā beyt ġalať olmak gerek ikinci mışrâ' sîne-i bî-dāğ-ı Şā'ib iķtizâ eder ki Şā'ib'in dāğımız olan sînesi bîgânelik maķzarıdır demek ola; zîrâ eger maķabbete āşinā ola idi o dāhi derd ü dāğ ile mün'im ü devletli olur idi. Ğüyâ maķzarda mührler olmayınca da'vânıñ kizbine delâlet eder demiş oldu.

GAZEL 174

Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

در ریاض آشنایی خاطر خرم مجوی / این کل بی خار در بوم و بر بیکانکی است

1. Der-riyâz-ı âferîniş hâţır-ı âsûde nîst / Berg-i 'ayş-ı in çemen cüz dest-i ber-hem sûde nîst²

Kâ'inât ravzalarında hâţır-ı âsûde yokdur bu çemeniñ berg-i 'ayş-ı ya'nî sermâye-i teftîş birbiri üzerine sürülmüş elden ġayrı yokdur; ya'nî bu riyâz-ı fâniyenin te'emmül olunsa te'essüf edip elini birbirine sürmeden ġayrı rızķı ve bâ'îş-i 'ayş-ı yokdur; ġüyâ ekşer-i hâlde insân fevt-i meţalibden te'essüfe mübtelâ olup mübâlaġa tarîki üzere rāhat olmak nice taşavvur olunur ki insânıñ bu 'âlemde rızķı te'essüfdür demiş oldu ve fî'l-vâķı' olduğu hâle râzî olanlar ġâyet nâdirdir.

¹ Sevgi tanıdıkları dert ve yarayla nimetlenmişler. Sâib'in yarayla dolu göğsü yabancığın göstergesidir.

² Yaratılış bahçesinde kafası rahat olan yoktur. Bu çemenin eğlence yaprağı el ele sürmeden başka bir şey yoktur.

خنده کل می دهد یادی ز آغوش وداع / در بهاران ناله مرغ چمن بیهوده نیست

2. Hānde-i gül mī-dehed yādī zi-āgūş-1 vedā' / Der-bahārān nāle-i mürğ-1 çemen beyhūde nīst¹

Gülün hāndesi āgūş-1 vedā' dan nişān verir mürğ-1 çemeniñ bahārlarda feryādı beyhūde degildir; gūyā aḥbāb birbirinden iftirākları vaqtinde olan mu'āmele-i der-āgūşī gülün hāndesine nisbet edip bülbüllerin feryādlarını bu şūreti müşāhededen taḥayyül etdirdi ya'nī bir taraftan hānde ise āḥir-i cihetden āgūş-1 vedā' ın şūretidir ki [312a] meserret 'aḳabinde gider evzā'-1 çemenistān-1 'ālemiñ aḥaşş-1 muḳteziyātındandır.

خون به جای شیر می جوشد ز پستان صبح را / وقت طفلی خوش که در مهد زمین آسوده نیست

3. Hūn be-cāy-1 şīr mī-cūşed zi-pestān şubḥ-rā/ Vaqt-1 tıflī ḥoş ki der-mehd-i zemīn āsūde nīst²

Şabaḥ memesinden sūt yerine ḳan ḳaynar o tıflıñ vaḳti ḥoşdur ki mehd-i zemīninde rāḥat olmaya mensūbdur; yanī raḥatlaşmışdır. Gūyā etfāle māder-i dūnyāniñ mu'āmesi böyle olunca sā'irlerine ne olacağı ma'lūmdur ve in'ikās-1 şu'ā'-1 āftābdan şubḥ yeriniñ ḳızār-i mestī ḥūna teşbīh etmiş oldu.

غنچه تصویر می لرزد به رنگ و بوی خویش / در ریاض آفرینش یک دل آسوده نیست

4. Ğonca-yı taşvīr mī-lerzed be-reng ü būy-1 ḥ'īş/ Der-riyāz-1 āferīniş yek dil-i āsūde nīst³

Taşvīr ğoncası kendi reng ü būsuna titrer ḥazān olmasın diyü riyāz-1 āferīnişde bir rāḥat gönül yokdur. Şūret-i ğonca ḳalbe müşābih olduğı sebebden mazmūna revneḳ verdi ve ğonca-yı taşvīriñ dāḥi ğün be-ğün rengi tenāḳuz bulduğunu titremek maḳāmında taḥayyül eyledi.

¹ Gülün gülüşü veda kucaklamasını hatırlatır. Bahar vaktinde çimen kuşunun inleyişi boş değildir.

² Sabahın memesinden sūt yerine kan kaynar. Bir güzel bebeğin vakti ki yeryüzünün beşiğinde rahat değildir.

³ Resimdeki gonca kendi rengi ve kokusuna titrer. Yaratılış bahçesinde rahat olan bir gönül yoktur.

می توان خواند از جبین راز دل عشاق را / در کف اهل قیامت نامه نکشوده نیست

5. Mī-tevān ḥānd ez-cebīn rāz-ı dil-i ‘uṣṣāq-rā / Der-kef-i ehl-i kıyāmet nāme-i ne’gşūde nīst¹

‘Uṣṣāqın esrār-ı derūnunu cibhesinden kırā’at etmek mümkündür zīrā ehl-i kıyāmetiñ elinde açılmamış nāme yokdur; ya’nī ‘āşık bir kere ölüp ve dirilip kıyāmet mevki’inde beyne’l-ḥavf ve’r-ricā vākıf olanlardandır ki cümle esrārı meydānında bilinmeyecek ḥālī ḳalmamışdır siyyemā ‘aşq-ı ḥaḳīḳī dermendlerinden ola.

بوالهوس را آبرویی نیست در درگاه عشق / آستان سرکشان جای جبین سوده نیست

6. Bu’l-heves-rā āb-ı rüyī nīst der-dergāh-ı ‘aşq/ Āstān-ı serkeşān cāy-ı cebīn āsūde nīst²

Bu’l-hevesiñ dergāh-ı ‘aşqda yüzünüñ şuyu yokdur zīrā ‘aşq gibi serkeş pādīşāhların āstānı sürülmüş cebheniñ yeri degildir belki vāhle-i evvelīde o dergāha yüzünü sürüp mā-sivāda yüz şuyu dökmeyenlerin cebhesine lāyıḳdır; gūyā dergāh-ı ‘aşkıñ ḡayrısında tezellül ü ḥuzū’ bāb degildir [312b] dese gerek ve bu’l-heves ma’lūmdur ki bir maḥalde şābit olmayıp her gördüğüne mā’il olanlara derler.

دست زن در دامن بی حاصلی صائب که نخل / تا ثمر دارد ز سنک کودکان آسوده نیست

7. Dest zen ber-dāmen-i bī-ḥāşılı Şā’ib ki naḥl/ Tā-şemer dāred zi-seng-i küdekān āsūde nīst³

Ey Şā’ib şemeresizlik dāmenine temessük eyle ki erbāb-ı ṭama’iñ şerrinden emīn olasın maḳām-ı ‘ibret budur ki naḥl meyve ṭutduḳça eṭfālīñ ṭaşından rāḥat degildir.⁴

¹ Âşıkların gönül sırlarını alınlarından okunabilir. Kıyāmet ehlinin elinde açılmamış mektup yoktur.

² Aşk dergāhında çok hevesli olanların (çapkınların) onuru (yüzünün suyu) yoktur. Baş kaldıranların eşiğinde alın yeri rahat değildir.

³ Ey Sâib verimsizlik eteğine dokun çünkü palmye ağacı meyvesi olduğu sirece çocukların taşından rahat değildir.

⁴ Ey Şā’ib şemeresizlik dāmenine temessük eyle ki, erbāb-ı ṭama’iñ şerrinden emīn olasın maḳām-ı ‘ibret budur ki, naḥl meyve ṭutduḳça eṭfālīñ ṭaşından rāḥat degildir S: Ey Şā’ib cihet-i dünyādan bī-şemer olmaya sa’y ile ki, erbāb-ı ṭama’iñ şerrinden emīn olasın. Maḳām-ı ‘ibret budur ki, naḥlīñ meyvesi olduḳça eṭfālīñ senginden rāḥatı yokdur T

GAZEL 175

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

نیست آرام در آن دل که هوس بسیارست / شرر آمیز بود شعله چو خس بسیارست

1. Nīst ārām der'ān dil ki heves bisyārest/ Gül şevēd ğonca der'ān bāġ ki ħas bisyārest¹

O gönülde cem'iyet ü qarār yokdur ki anda heves çok ola ğonca-yı gül olup perişān olur o bāġda ki ħas ya'nī çerçöp çok ola; zīrā bir kalb bir hevese muqayyed olsa cem'iyeti sebebiyle uşūle getirip birkaç heves gönülünde cem' edenler gibi perişān olmaz. Mefhūm budur lākin irsāl meşlini taṭbīk edemem; ya'nī bāġda ħas çok olunca ğoncanın gül olmasını ne cihetden müstelzim olur? Kaldı ki ğoncanın gül olması memdūh degildir lākin gülün ğonca olması imkānda degil ise de memdūhdur ve merhūm-rā kāfiyesinde bu ma'nāya işāret edip buyurur: Ğonca vaqtī ki ḥāhed mī-tevāned gül şūden/ Gül ne-kerde ğonca dil-rā ez-şikūften pās-dār. Ya'nī ğonca her ne zamān murād etse gül olabilir ammā gül ğonca olamaz pes gönül ğoncasını açılmadan ḥıfz eyle. Beyti mefhūmunda taḫrīrimiz tāmıdır lākin bāġda ħas çok olunca ğoncanın açılıp gül olmasın yaşıdıramadım ve Şā'ib ḥām söylemez; kaldı ki ḥikmet cihetinden bāġda ħas çok olması ruṭūbetiñ keşretini müstelzimidir ve ruṭūbetiñ keşreti ğoncanın çābük açılmasına bā' işdir ve bedihīdir ammā bu kadara dek [313a] istilzām ta'ḫībde dāḥil olur memdūh degildir.

دل بی وسوسه از گوشه نشینان مطلب / که هوس در دل مرغان قفس بسیارست

2. Dil-i bi vesvese ez-ġūşe-neşīnān me-ṭaleb/ Ki heves der-dil-i mürġān-ı kafes bisyārest²

Ġūşe-nişīn ve 'uzletde olanlardan vesvesesiz gönül taleb etme zīrā kafesde olan kuşların kalbinde heves çok olur ikinci mışra'ın mefhūmunu kuşun kafesde olan ıztırābından aḥz etmiştir; lākin ġūşe-nişīn olan kimse eğer şürūtuyla 'uzlet eder ise bu heves ve müşākele-i mürġ der-kafes-i illetinden ḥalāş olur zīrā şart-ı evvel havā vu hevesden ve müte'allikāt-ı shevāt-ı nefis-ı seg-i meresden ikrāh u teneffür bulunmağıdır ki 'uzletde rāḥat ola.

¹ İçinde hevesi çok olan o gönül rahat değildir. İçinde çerçöp çok olan bahçede ğonca gül olur.

² Köşede oturanlardan kuruntusuz gönül taleb etme çünkü kafeste olan kuşların gönülünde heves çoktur.

ناقه و محمل و لیلی همه بی آرامند / اثر شعله آواز جرس بسیارست

3. Nāqa vu maḥmil-i Leylī heme bī-ārāmend/ Eşer-i şu‘le-i āvāz-ı ceres bisyārest¹

Nāqa vu Leylīniñ maḥfesi cümle muẓtarib ve bī-ḳarārdırlar bu da‘vāniñ delīli budur ki derūnu yaḳmada şu‘le gibi olan ceres şadāsı çoḳdur. Gūyā bir ādemiñ bir ḳāfilede ma‘şūḳu olsa elbetde o ḳāfileniñ her ḫāleti siyyemā çāk şadāsı derūnunu iḫrāk etdiği cihetden şu‘leyi āvāz ta‘bīr eyledi ve nāqa ve maḥmeliñ ḫareketlerin ceres şadāsıyla işbāt eyledi. Nāqadan murādı ‘anāşır-ı erba‘a ve Leylī’den maḳşūdu nefes-i nāḫıka olup bunlarıñ dā‘imā eṭvār-ı ḫalkında müteḫarrık ü müterakḳı olduklarına delīl-i şadā-yı ceres ḳāfile maḳāmında olan āşār-ı evşāf-ı cemāl ü celāldır ki ceresiñ iftirāk vaḳtindeki şadāsı celāl ve vişāla iḳbāl vaḳtindeki şadāsı cemāla şarf olunur.

برجگر سوختگانی که درین انجمنند / سینه کرم مرا حق نفس بسیارست

4. Ber-ciger-sūḫtegāni ki der’in encūmenend/ Sīne-i germ-i me’rā ḫaḳḳ-ı nefes bisyārest²

Cigeri yanmıñ üzerine ki bu meclisedirler benim ḫarāretli sīnemiñ nefes-i ḫaḳḳı çoḳdur; zīrā yanmış maḥall-i burūdet-i havādan inbisāt ve teraṭṭub [313b] ḫāşıl eder gūyā eş‘ārı ile taḫşīl-i merhem tesliyet etdikleri cihetden ḫuḳūḳ-ı ṭabībāne iddi‘ā eyledi.

بر تهیدستی ما خنده زدن بیدردی است / به کنار آمدن از بحر ز خس بسیارست

5. Ber-tehī-destī-i mā ḫande zeden bī-derdīst/ Be-kenār āmeden ez-baḫr zi-ḫas bisyārest³

Bizim tehī-destligimiz üzere gülmek derdsizlikdir deryādan çerçöpün kenāre gelmesi çoḳdur; ya‘nī deryā-yı ‘atāyā-yı ilāhīden sevāḫil maḳūlesi olanlara ehl-i dūnyādan ḫas rütbesinde olan nuḳūd-ı dūnyeviye gelir. Bizim elimiziñ būs olması o baḫrıñ dürr-i yetimine teveccüh edip ḫasta i‘tibār etmedigimizdendir yoksa şadef-i destimize cevher-i maḳşūduñ duḫūlundan nā-ümīd olmaḳ lāzım gelse elimiz boş ḳalmaz.

¹ Leylī’nin devesi ve kervāni hepsi huzursuzdur. Çan sesinin kıvılcımının etkisi çoktur.

² Bu topluluktaki ciğeri yanmışlar benim sıcak olan göğsümün nefes alma hakkı çoktur.

³ Bizim elimizin boş olmasına (yoksulluğumuza) gülmek dertsizliktir. Denizin kıyısına çerçöpün gelmesi çoktur.

از بدان فیض محال است به نیکان نرسد / حق بیداری دزدان به عسس بسیارست

6. Ez-bedān feyż muḥālest be-nīkān ne-ressed/ Ḥaḳḳ-ı bīdārī zi-düzdān be-‘ases bisyārest¹

Muḥāldır ki bedlerden iyülere feyż erişmeye maḥall-i ‘ibretdir ki ‘asese sārīklerden uyanıklık ḥaḳḳı çoḳdur. Egerçi ‘asesiñ bīdārılıđı düzdāniñ ḥavfindan ise de *en-nevm aḥu’l-mevt*² mefhūmu üzere bir helāk-ı şūrīdir ‘asesi ḥalāş etmeleri ḥuḳūḳ şināsāne nisbet-i minnet-i ‘azīme ve ni‘met-i cesīmedir. Bu maḳāmda bir nükte ifāde eyledi. Ma‘lūm ola ki Rabbi’l-‘ālemīniñ ‘uluviyātdan süfliyāta inzāl buyurduđu gerek şūrī ve gerek ma‘nevī füyūzāt u ḳahriyāt ḳadr-ı ma‘lūm üzere olup tezāyüd ü tenāḳuż ḳabül etmez lākin bu iki feyze ḳābil olanlar tezāyüd ü tenāḳuż ḳabül eder meşelā füyūzātu’t-tāfiyeye ḳābil ḳalīl olunca ‘*alā merātibihim ‘avāmu mü’mināne bi-ḥasbı’l-a ‘māl*³ taḳsīm olunur ki bu sebebden ‘aşrımızda cüz’i ‘ibādetle merātib-i ‘āliye ḳaḥ’ etmek mümkindir. Ḳavābil-i şalāḥiñ ḳilletinden ve ḳahriyāt dāḥi bunuñ gibidir. Meşelā bir memleket ḥaḳḳı bārāni [314a] men‘ edecek ‘işyāni mürtekib olsalar o memleketiñ yağmuru āḥir memleketlere yāḥūd cibāl u biḥāra nāzil olur lākin yine bi-ḥasbı’l-ḥükme vāḳı’ olup ‘abeş ve ittifaḳ mefhūmlarından münezzeh olmak üzere merḥūmuñ murādı bu nükte-i şerīfeye işāretdir ki sārīkiñ ḥavfı ‘asesi bīdārılık feyżine nā’il eyledi diyü bir emr-i cüz’iniñ zikri ile ḳā’ide-i külliye-i ilāhiyeye irşād eyledi.

در پی قافله ز افسانه غفلت صائب / نتوان خفت که آواز جرس بسیارست

7. Der pey-i ḳāfile zi-efsāne-i ḡaflet Şā’ib/ Ne’tvān ḥuft ki āvāz-ı ceres bisyārest⁴

Ḳāfile ‘aḳabinde ḡaflet meşeliniñ ḥalāvetinden uyumaḳ ey Şā’ib mümkün olmaz zīrā āvāz-ı ceres çoḳdur; ya ‘nā ḳāfile-i ‘ömr dünyā gider iken bizler efsāne-i ḡaflet ile nice yatabiliriz ki o ḳāfileniñ çān şadāsı maḳāmında olan fülān vefāt etdi fülān merḥūm oldu āvāzı pek çoḳdur; bu şadā ise nevmi ferāmūş etdirir.

¹ Kötü olanlardan feyż almak imkânsızdır, iyilere yetişmez. Hırsızlardan uyanma hakkı bekçilere çoktur.

² التَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ: Uyku ölümün kardeşidir. Hz. Muhammed’in hadisidir.

³ عَلَى مَرَاتِبِهِمْ عَوَامٌ مُؤْمِنِينَ بِحَسَبِ الْأَعْمَالِ: Amellerine göre onların saflarında müminler de vardır.

⁴ Ey Sâib kervân peşindeyken gafletten dolayı uyumaz çünkü zil sesi çoktur.

GAZEL 176

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

نقطه خالاش که نه پرکار سرکردان اوست / کیست کز فرمان او کردن کشد دوران اوست

1. Nokta-yı hâleş ki nüh pergār sergerdān-ı üst/ Kīst k’ez fermān-ı ū gerden keşed devrān-ı üst¹

O maḥbūbuñ nokta-yı ḥālī ki doḡuz pergār anıñ sergerdānıdır kimdir ki anıñ fermānından i‘rāz ede; zīrā anıñ devrānı ve salṭanatıñ vaḡtidir. Murādı yine nefsi-nāṭıqadır ki eflāk-ı tesme anıñ üzerine devrān edip ḥūkmünü cümlesine insān-ı kāmīl cihetinden cārīdir lākin bu kelām egerçi şer‘ī ise de bir miḡdār taşfiye ve beşeriyetden olduḡça teraḡḡı etmeyenler imān cihetinden bu ma‘nāyı nādīr taḡḡıḡ ederler ve ma‘ārifıñ küllisi nefsi-nāṭıqadan zuhūr edip mā-sivāsı kendine müsahḡardır ve bu kelām taşavvuf degildir belki ‘ayn-ı şerīatdır; lākin ḡayvān idrāk edemez.

برق جولانی که دارد در خم چوکان مرا / آسمان بی سر و پا کوی از میدان اوست

2. Berḡ-i cevelānī ki dāred der-ḡam-ı çevḡān me‘rā/ Āsmān-ı bī ser ü pā ḡyū [314b] ez-meydān-ı üst²

Bir berḡ-i cevelānlı dil-ber ki beni çevḡān-ı ‘aşḡımıñ ḡamında tutar aceb degildir; zīrā āsmān bu ‘azimetle anıñ meydānından bir topdur. Bāyezīd-i Bestāmī buyurdu ki yerleri ve ḡöñülleri insānıñ ḡalbine vaż‘ etsek bir ḡardel kadar yer tutmaz; ḡālā mażmūnda bir āḡir dil-ber medḡ eder zann olunur; ḡaḡıḡatında yine o dāḡi nefsi-nāṭıqadır lākin şevḡdir bilmek lāzımdır ki nefse külliye efrādınıñ zımnında taşavvur olunur yoksa bir ferd-i kāmīle nefsi-külliye şāḡibdir demek taşfiye ve isti‘dādı cihetinden mecāzdır.

آسمان چشمی که من بیمار او کردیده ام / چهره خورشید زرد از درد بی درمان اوست

3. Āsmān çeşmī ki men bīmār-ı ū gerdīdeem/ Çehre-i ḡūrşīd-i zerd ez-derd-i bī-dermān-ı üst³

¹ (Sevgilinin) Nokta olan beni ki dokuz pergar onun serserisi (başı boş gezeni) olmuştur. Onun devranı olan, onun emri karşısında böbürlenip diklenen kimdir?

² Beni eğri sopanın eğiliminde tutan gezen bir kıvılcım olan sevgili baş ve ayaksız gökyüzü sanki onun meydanındandır.

³ Gökyüzü benim onun hastası olduğum bir gözdür. Sarı güneşin yüzü onun dermansız derdindedir.

Bir gök gözlü dil-ber ki ben anıñ hastası olmuşum istib‘ād etme; zīrā āftābıñ çehresi dāhi anıñ dermānsız derdinden sarıdır. Te’emmül eyle ki bir dil-bere ‘aşık olan gece vü gündüz o çekdiği ıztırāb u telāş haqıkatda kendi nefsi içündür gāyeti o cemāl-i şūrī kendine maḥfī ve o maḥbūbda zāhirdir. Eger çeşm-i başiretinde nūr olsa cidd ü cehd edip zātında maḥfī olan cemālī müşāhede ve bu ‘alākayı aña eder idi. Şūfiyeniñ levāzım-ı beşeriyetden munḳatı‘ olup mezārdan kalmış meyyit şüretinde oldukları nefsinı bilip o cemāl u kemālī nefsinde müşāhede içündür.

قلزم عشقی که من خاشاک او کردیده ام / چهره کردون کبود از سیلی طوفان است

4. Qulzüm-i aşkı ki men ḥāşāk-ı ū gerdideem/ Çehre-i gerdün kebūd ez-silī-i tūfān-ı ūst¹

Bir ‘aşk deryāsı ki ben anıñ ḥāşākı rütbesinde sāhilden sāhile atılmadayım felekiñ çehresiniñ kebūd olması anıñ tūfānıñ sillesindendir sen benim ḥālimi aña kıyās eyle. Bend-i baḥr-ı ‘aşk nefsi nāṭıkadır ve her nefsde bār-ı aşk-ı maḥfīdir şürūtu taḥaḳḳuḳ etdikçe zūhūra gelir ve eger [315a] erbāb-ı ‘irfāndan şoḥbet esnāsında olsun evşāf-ı nefsi nāṭıkanı istimā‘ etmiş isek bu mażmūnu mübālağaya ḥaml edemezsin belki fi’l-vākı‘ böyledir.

آفتابی را که شد چشم تر من پرده دار / صبح محشر سینه چاک خنجر مژگان اوست

5. Āftābī-rā ki şūd çeşm-i ter-i men perde-dār/ Şubḥ-ı maḥşer sīne-çāk-ı ḥancer-i müjgān-ı ūst²

Bir āftābī müşāhedeye ki benim ruṭubetli gözüm perde-dār olup göstermedi yalnızın bu derdde degilim belki şubḥ-ı maḥşer dāhi anıñ ḥancer-i müjgānıñ sīne-çākdır; zīrā maḥşer ancak nefsi nāṭıkanıñ zūhūr murād etmesine müheyyā bir dīvān-ı ilāhīdir ve taḥaḳḳuḳ vukū‘unu ‘aşık muntazır maḳāmına ḳā’im eyledi.

¹ Benim onun çerçöpü olduğum bir aşk denizi ki, dönen felek onun fırtına tokatından morarmıştır.

² Bir güneş ki benim yaşlı gözüm perde tutanı oldu, maḥşer sabahında onun kılıç gibi göğüs açan kirpikleridir.

هاله غبغب که پهلو می زند با ماه عید / موج دور افتاده ای از چشمه حیوان اوست

6. Hāle-i ġabġab ki pehlū mī-zened bā-māh-ı 'īd/ Mevc-i dūr üftādeī ez-çeşme-i ħayvān-ı üst¹

Hāle gibi olan ġabġab ki māh-ı 'īde istignā eder o maĥbūbuñ çeşme-i ħayvānından uzaġ düşmüş bir mevcdir; zīrā bu keyfiyet 'unşur-ı ĥāka tecellīsinden ve anda āşār-ı taşarrufundan bir ĥāletdir ki 'aşıkların şabrını yağmā eder. Gūyā ġabġab ağızdan aşāġa vāķı' olduğūçün dehān-ı dil-bere çeşme-i āb-ı ħayāt ta'bir edip bu mevc andan ba'īd taĥayyül eyledi ve ħayāt-ı ebediye nefis-i nāţıkanıñ tevĥīdi nuţkuyla ĥāşıl olur.

از خرام او به عمر جاودان قانع مشو / کاین چنین صد مصرع برجسته در دیوان اوست

7. Ez-ĥirām-ı ū be-'ömr-i cāvidān kāni' me-şev/ K'ānçünin şad mışra'-ı berceste ez-dīvān-ı üst²

O dil-berin ĥirāmından ebedī 'ömr ile kāni' olma zīrā bu 'ömr-i ebed gibi yüz mışra' anıñ dīvānından ĥāşıldır; ya'nī eger maĥbūbuñ keyfiyet-i ĥirām u māhiyet-i ta'zīm ve ihtirāmından ĥabir olup Rabbīsiniñ aĥlāķıyla taĥalluķ yollarına sülūk etdirebilirsin anıñ kāmēt-i sa'ādetiniñ ũluna bir şey' kıyās olunmaz.

آتشین رویی که نعل من ازو در آتش است / آسمان چون دیده قربانیان حیران اوست

8. Āteşin rūyī ki na'l-i men ez'ū der-āteşest/ Āsmān çün dīde-i ħurbāniyān ħayrān-ı üst³

Bir āteş yüzlü dil-berin [315b] benim na'lım anıñ şevķinden āteşinde olup sergerdān olmuşdur. Āsmān ħurbāniñ gözü gibi ħayrānidır zīrā ĥādīm maĥdūmuna 'aşık olmayınca böyle devām üzere başına dönüp ĥidmet etmez.

¹ Bayram ayıyla aynı olan gıdık aġılı onun hayat suyu çeşmesinden uzak kalmış bir dalgadır.

² Onun salına salına yürüyüşünden sonsuz ömüre yetinme, böylece yüz mısra-ı berceste onun divanındandır.

³ Benim nalım ondan ateşte olduğu ateş yüzlü kurban olanların gözü gibi gökyüzü onun hayranıdır.

نیست آسان در حریم وصل او ره یافتن / چرخ نیلی یک کره از جبهه دربان اوست

9. Nīst āsān der-ḥarīm-i vaṣl-i ü reh yāften/ Çarḥ-ı nīlī yek girih ez-çehre-i derbān-
1 üst¹

Anıñ ḥarīm-i viṣāline yol bulmaq āsān degildir çevīd renginde olan āsmān anıñ bevvābınıñ çehresinden bir ‘uḳdedir. Elbetde bir serāya duḥūl eden evvelen derbānı münbeşiṭ ve güler yüzlü bulup bir ṭarīḳ ile ‘uḳde-i çīn-i cebinin ḥal etmeyince olmaz. Muḳaddemā merḥūmuñ medḥ etdiği maḥbūbu nefsi-i nāṭıḳaya şarf edip nazm eylediği mazmūnlar maḥalline lāyıḳ tevcīh olundu. Şimdi bu beytinde āsmānı o maḥbūbuñ derbānı çehresinden bir ‘uḳde farz eyledi ki gelenleri redd edip ḥarīm-i viṣāle ḳomaz ma‘nāsınadır. Eger bu tercemeyi bi‘l-cümle muṭāla‘a eden bu maḥalle vāṣıl olur ise murādı ne olduğın fehm eder yok vehle-i evvelide bu maḳāma müşādife eder ise beytiñ ma‘nāsı inḥilāl ḳabūl etmez. Hemān bu mulāḥaza sebebiyle ekşer-i maḥallerinde tekrār vāḳı‘ olur lākin yine bir iki kelime tenbīhden ḥālī olmaz. Ma‘lūm ola ki insānıñ mā-sivāsı ‘ulviyāt u süfliyāt bir ḳālība ifrāğ olursa yine şüret-i insān vāḥid olur. Pes mefhūm-ı insān-ı ‘ālimde müteferriḳ nefsi-i vāḥidedir müctemi‘ olmuş oldu. Bu taḳdīrce nefsi bilmek murād eden āfāḳdan istidlāl ile sülūk eder ise merḥūmuñ mazmūndan ğaraṣı budur ki süfliyāt dursun ‘ulviyātından yalnız āsmānı teşriḥ ü tafşil muḥāl ender muḥāldır ki bevvāb nefsiñ çehresinden mā-sivāya nazaran bir ‘uḳde maḳāmında [316a] ḳalır yok kendi nefsinden sülūk edip keyfiyet-i rābıṭa-yı nefsi ü bedene taḥşil-i vuḳūfa bezl-i mechūd ederek riyāziyāt u mücāhidat ve evrād u ezḳārıñ envāri bereḳātiyla mevt-i iḥtiyārı ‘aḳabinde bu sırra muṭṭali‘ olup kā‘inātı bi-esriḥā ḥaḳīḳatı üzere bilmiş olur ki aḳreb-i ṭurūḳ budur ve mevlā-yı müte‘āl bu ḥikmet-i bālīga üzere insānı ḥalk etmesi insāna kendi nefsiyle ta‘arruf murād edip āfāḳdan eczāsını enfüsden cümlesini bilme ile benim bir ḥakīm ü ‘alīm-i şāni‘im vardır diyü emrine iṭā‘at ve nehyinden ictināb üzere olsun içündür. Eger bir kimse ‘ulūm-i nücūmiyeden meniyyetiñ ana rahmine suḳūṭundan velādet vaktine dek ḥükemānıñ yazdığı aḥḳāmı müşāhede eylese ḥayretde ḳalır. Ḳanda ḳaldı ki erbāb-ı keşfiñ bildiği ḥaḳā’iḳ u daḳā’iḳ fehm olursa *ve laḳad kerremnā benī ādem*² kifāyet eder.

¹ Onun kavuşma eşiğine yol bulmak kolay değildir. Turkuaz renkli felek onun bekçisinin yüzünden bir düğümdür.

² وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ: Andolsun biz Âdemoğluna şan ve şeref verdik. Kur’an, 17. Sure, 70. Ayet.

عشق سلطانی است بی پروا که چندین ماه مصر / از فرامش کشتکان کوشه زندان اوست

10. ‘Aşk sultānist bī-pervā ki çendīn mäh-ı Mısr/ Ez-ferāmuş-geşteğān-ı gūşe-i zindān-ı ūst¹

‘Aşk bir pervāsız pādişāhdır ki niçe mäh-ı Mışrlar anıñ zindānında ferāmūş olunmuşlarındandır ya‘nī istignā ve istiklālī vaşfdan hāricdir. Bu maķāmda ‘aşk kendi ma‘nā-yı mefhūmunda mulāhaza olunmuşdur ki vāķı‘a muṭābıķ u meşhūd dīde-i i‘tibār olan keyfiyātlarındandır.

نیست صائب شکوه ای از کردش دوران مرا / درد روز افزون من از حسن بی پایان اوست

11. Nīst Şā‘ib şikveī ez-gerdiş-i gerdūn me‘rā/ Derd-i rüz-efzūn-ı men ez-ḥüsn-i bī-pāyān-ı ūst²

Ey Şā‘ib benim gerdiş-i eflākdan bir şikāyetim yoķdur benim gün be-gün müzdād olan derdim anıñ nihāyet kabūl etmeyen ḥüsnündendir. Her bir aḥlāķ cemīlesinden bir derd-i şevķe giriftār olurum.

GAZEL 177

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

همچو زنجیر به هم ناله ما پیوسته است / شور این سلسله تا روز جزا پیوسته است

1. Hem-çū zincīr be-hem nāle-i mā peyvest est/ Şūr-ı in silsile tā-rüz-ı cezā peyveste est³

Zincir gibi bir ‘aşıkların [316b] nālesi birbirine oluşmuşdur bu silsileniñ şūru ve gavğāsı rüz-ı cezāya muttaşıldır. Tā-herkes maṭlūbuna nā‘il olup bā‘iṣ-i nāleniñ sırrı münkeşif olmayınca bu ḥuşūş bezm-i ‘ālemden munkāṭı‘ olmaz. Murādı her derdmendiñ feryādına işāretidir.

¹ Aşk bir pervasız padişahdır ki birkaç Mısır ayı onun hapisanesinin köşesinde unutulmuşlardır.

² Ey Sâib feleğin dönmesinden benim hiçbir şikayetim yoktur. Benim her gün artan derdim onun sonsuz güzelliğindedir.

³ Bizim inleyişimiz zincir gibi birbirine bağlıdır bu zincirin heyecanı ceza gününe kadar bağlıdır.

نیست چون قافله ریک روان آرامش / به زمینی که رک و ریشه ما پیوسته است

2. Nīst çün kâfile-i rîg-i revân ârâmeş/ Be-zemînî ki reg ü rîşe-i mâ peyveste est¹

Bir zemîne ki bizim ‘urûk u rîşemiz vâşıl u muttaşıl olmuşdur. Aqıcı kavm kâfilesi gibi aşla qarârı yokdur ve bir ağacın zemîninde hâlet bu olunca kendüsi bî- qarâr olmada mecbûr olup levn olunmaz ya‘nî bir maqâma vâşıl olmuşuzdur ki bî- ârâm olmak zıkr olunan mişâla muţabıkdır. Murâdı âşâr-ı vuşul müşâhedesinde ‘alâyık-ı havfından kibâra ‘ârız olan ıztırâbdır.

دوری ذره ناچیز ز کوته نظری است / ورنه خورشید به هر ذره جدا پیوسته است

3. Dürî-i zerre-i nâ-çîz zi-küteh-nazarîst/ Verne hürşîd be-her zerre cüdâ peyveste est²

Nâ-çîz ü haķîr olan zerrenin bu‘dı noķşân-ı başîretindendir yoksa hürşîd her zerreye başka muttaşıl ve qarîbdır. Murâdı ma‘iyet-i ilâhiyeye işâretidir ki tafşîl üzere mürûr etmişdir ve Rabbi’l-‘âlemînin her huşuşda maḥlûkâtının evşâfından münezzeh olduğunun bir bürhânı dâḥî budur ki anın bizlere qurbu ve ma‘iyeti bizim aña qurbumuzu ve ma‘iyetimizi müstelzim degildir pes tavr-ı ‘aḳldan hâric oldu. Hemân bizlerin qurbu aḥlâk-ı ilâhiye ile müteḥallıḳ ve o emrine imtişâl ve nevâhisinden ictinâba münḥaşırdır. Bu mezkûrâtla ‘amel müyesser olunca mefhûm-ı ḥadîs-i şerîf zuhûra gelip ‘amâ-yı başîretten ḥalâş oluruz.

نیست کوش شنوا کمشدکان را ورنه / تا به منزل همه جا بانک در پیوسته است

4. Nīst gūş-ı şinevâ güm-şüdegân-râ verne/ Tâbe-menzil heme-câ bâng-ı derâ peyveste est³

Ṭarîk-i müstaķîmden etmişlerin işitici [317a] kulağı yokdur yoksa menzile dek her yerde derâ şadâsı muttaşıl şehâdet-i âşâr ile demekdir lâkin derâ hem çâk ma‘nâsına ve hem içeri gel ma‘nâsında müşterik olduğün ihâm eyledi ki her ḥaṭvede içeri gel menzil budur diyü nedâ ederler ammâ kulaḳ yâr degil.

¹ Akan ince kumun kervanı gibi bizim kökümüzün baḡlı olduğü yerde huzur yok.

² Küçücük zerrenin uzaklığı düşüncesizliktendir yoksa güneş her zerreye ayrı baḡlıdır.

³ Kaybolanlara duyan kulak yok yoksa maksada varana kadar her yerde çık sesi hep vardır.

چون کره هر که سر از جیب نیارد بیرون / می توان یافت به آن بند قبا پیوسته است

5. Çün girih herke ser ez-ceyb ne-yâred bîrûn/ Mî-tevân yâft be-ân bend-i kabâ peyveste est¹

Düğüm gibi her kim yakasından başını taşra çıkarmaz ise fehm etmek mümkündür ki o bend-i kabāya muttaşıl olmuştur gūyā hālet-i mūrākabeniñ devāmından ‘ālem-i bāṭına şāhibiniñ ittişālını beyān etse gerek vāki‘ā bir hālete devām üzere iştiğāl mūcibsiz muhāldır ve ‘uqde-i bend-i kabāya vāşıl etdiği şūret-i hāli beyāndır ki dā’imā ma‘kūd olur ve insāniñ vasatında olmağ münāsebetiyle ‘ālem-i kalbe mutṭalı‘ olmuştur demek ister te’emmül olursa gāyet laṭif ma’nādır.

موشکافان جهانند چو سوزن حیران / که سر رشته جانها به کجا پیوسته است

6. Mū-şikāfān-ı cihānend çū sūzen ḥayrān/ Ki ser-i rişte-i cānhā be-kücā peyveste est²

Cihāniñ müdekkikleri igne gibi ḥayrāndırlar ki cānlar ipekliginiñ başı nereye muttaşıldır. Zāhiren bedeninde taşarrufu ma‘lūmdur lākin dāḥilimdir yāḥūd ḥāricimdir yāḥūd ikisi beyinde ancak tedbîr-i beden cihetinden bir ta‘alluğ-ı ḥāş mıdır? Bu mes’ele-i müşkilāt-ı kadīmeden üzerine ebḥāş-ı keşîre vāki‘ olmuştur. Şer‘-i şerîfiñ muḳtezāsı dāḥil olmağdır. *aḥrecū enfüsekiim*³ gibi *irca ‘ilā Rabbiki*⁴ gibi *fenefehnā fihi min rūḥinā*⁵ mişli katı çokdur lākin evvelki āye-i kerîme bi’l-muṭābika dāḥil olmağı müstelzimdir ve *Allāhü a’lemü bi’ş-şavāb*⁶ merḥūmuñ igne temşili beden cihetindedir.

زود چون سایه زادبار شود خاک نشین / دولت هر که به اقبال هما پیوسته است

7. Zūd çün sāye zi-idbār şevved ḥāk-niş’in/ Devlet-i herke be-iqbāl-i hümā peyveste est⁷

¹ Düğüm gibi kim cepten başını çıkarmazsa o elbisenin bendine bağlandığı bulunabilir.

² Canların ipliğinin ucu nereye bağlandığını igne gibi hayran dünyanın kılı kırk yaranlarıdır.

³ أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ : Canlarınızı kurtarın. Kur’an, 6. Sure, 93. Ayet.

⁴ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكَ : Rabbine dön. Kur’an, 89. Sure, 28. Ayet.

⁵ فَتَفَخَّنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا : Biz de ona ruhumuzdan üfledik. Kur’an, 66. Sure, 12. Ayet.

⁶ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ : Neyin doğru olduğunu en iyi Allah bilir. Hz. Muhammed’in vasiyetidir.

⁷ Her kimin devleti hümanın talihine bağlı olursa gölge gibi hızlı talihsizlikten hor olur.

Ḍıl gibi çābük idbārdan ḥāk-niṣīn [317b] ve zelīl olur her kimiñ devleti ki hümāniñ iḳbāline muttaşıl ola; zīrā fāniyeye müstened olan dāḥi fānī olur. Cehd edip devleti iḳbāl-ı sa‘det-i uḥreviyeye rabṭ etmek lāzımdır ki fenā ḳabūl etmeye lākin bugünkü pekmez yarınki şekerden ḥayırlıdır diyenlere tefhīm-i kelām ancak āḫiretde olur dünyāda ḳābil degildir.

شرط همراهی ما بی خبران ترک خودی است / هر که از خویش کسسته است به ما پیوسته است

8. Şarṭ-ı hemrāḥi-i mā bī-ḥaberān terk-i ḥodīst/ Herke ez-ḥiṣ gūseste est be-mā peyveste est¹

Biz bī-ḥaberlerin refāḳatınıñ şarṭı varlığı terk etmektir her kim kendinden munḳatı‘ olmuş ise bize muttaşıldır ya‘nī şūreten hemrāḥ olmaya ḥācet yoḳdur. Hemān evşāfımız ile muttaşıl olanlar bizdendir zīrā bu bir ḳā‘ide-i külliye ki aşla taḥallūf etmez ve ebḥāṣ u evzā‘-ı ‘ālem cümle şifata mebnīdir gūyā zevātdan baḥṣ memnū‘ gibidir.

بر سر تیغ تو عشاق چرا خون نکنند / این رک ابر به دریای بقا پیوسته است

9. Ber-ser-i tīḡ-ı tū ‘uṣṣāḳ çirā ḥūn ne-küned/ Īn reg-i ebr be-deryā-yı beḳā peyveste est²

Seniñ tīḡin hevesi üzere ‘uṣṣāḳ niçün ḳan etmesin bu bir bulut ḍamarıdır ki deryā-yı beḳāya muttaşıldır. Gūyā kılıcı seḥāba teşbīh ile ābdār ve şifata telmīḥ edip şehādete vāsīṭa-yı a‘zam ‘addeyledi.

بی قناعت نتوان شد ز سعادت‌مندان / استخوان بندی دولت به هما پیوسته است

10. Bī-ḳanā‘at ne-tevān şūd ze-sa‘ādetmendān/ Üstüḥān-bendī-i devlet be-hümā peyveste est³

Ḳanā‘atsız sa‘ādetmendāndan olmaḳ mümkün degildir i‘tibār etmez misin ki devlet üstüḥān-bendiliği hümāya erişmiştir; ya‘nī devleti hümāya üstüḥān ile muḥkem

¹ Bizim habersizlerin yoldaşı olma şarṭı benliğini terk etmektir. Her kim kendinden ayrılrsa bize bağlanmıştır.

² Senin kılıcının hevesi ile âşıklar neden kan dökmessin. Bu bulutun damarı beka denizine bağlıdır.

³ Mutlu olanlardan kanaatsızlıkla olunmaz. Mutluluğun yapısı hüma kuşuna bağlıdır.

bağlayıp ma'nāda mādām kemige kanā'at edersin devlet seniñ havāşşındandır demek ola. Meşelā bir şey' bir āhire üstüñ'ān ile rabṭ olunsa üstüñ'ān-bend derler. Altın ile bağlansa zer-bend derler ta'bīr budur; lākin ma'nā-yı maşdariye bu maķāmda altın ile bağlanmaķlık dişe lāyıkdır demek gibi olur.

نیست ممکن یکی از جمله مردان نشود / صائب آن کس که به مردان خدا پیوسته است

11. [318a] Nīst mümkin yekī ez-cümle-i merdān ne-şevved/ Şā'ib ān kes ki be-merdān-ı Hūdā peyveste est¹

Şā'ib ol kimse ki ricālū'llāha muttaşıl olmuşdur mümkin degildir ki merdān-ı Hūdā'nıñ biri olmaya egerçi merātibde tefāvüt vāķı' olur ise de hattā yalnız maḥabbetle derecāt-ı 'āliyāta nā'il olmaķ meşrū'dur. Vaḳti çok müşāhede etmişizdir ki bir fāsik iḳtizā-yı vaḳt u hāle göre şuleḥādan birine ḳarīn olup tederīcī mürtekib olduğu ma'şiyetlerin cümlesinden ikrāh ve semt-i şalāḥa ez-dil ü cān rü be-rāh olmuşdur. Hālbuki o fāsika eşnā-yı şoḥbetde nehy-i münker yāḥūd ta'rīz vāķı' olmadı zīrā biḡāne bir ḥuşuş için ricālu'llāhdan her kimiñ meclisine ḥāzır olsa fi'l-hāl āyine-i derūnlarına aḥvālī münṭabı' olur iken sā'ir-i ḥalḳa olan mu'āmelede ḳuşūr etmezler ve nefsinde irtikāb etdiği seyyi'ātı bir vechle lisāna getirmezler zīrā ḳāziye keşf-i 'avret ḳābīlindedir ve ḥarāmdır.

GAZEL 178

Mef'ūlü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

کی جام باده در خور کام و زبان ماست / خونی که می خوریم زیاد از دهان ماست

1. Key cām u bāde der-ḥur-ı ḳām u zebān-ı māst/ Hūnī ki mī-ḥurim ziyād ez-dehān-ı māst²

Cām u bāde benim kām u zebānıma ḳaçan lāyıkdır bir ḳan ki iḳeriz aḡzımızdan ziyādedir; ya'nī aña hem lāyıḳ degiliz; lākin bi-ḥasbu'l-iḳtizā vāķı' olmuşdur. Murādı zāhirde ḳazāya rızāda mübālaḡadır bāṭında bādeden murādı ma'nevī olup içdiği ḥūndan

¹ Ey Sâib Allah'ın yolundaki adamlara katılan o kişi önemli insanlardan olmaması imkânsızdır.

² Kadeh ve şarap ne zaman bizim aḡız tadımıza layıktır? İçtiğimiz kan bizim dilimizden fazladır.

ğarazı muhālifāt-ı nefis-i emmārede çekdiği meşakqatlardan kināyedir ki kibāre-i maḥşūş olan şahbā-yı ḥaḳīkī degil. Eger bize qalır ise bu qan içmek dāḥi çoqdur demek olur.

احوال خود به كریه ادا می كنیم ما / مژگان چو طفل بسته زبان ترجمان ماست

2. Aḥvāl-i ḥod be-girye edā mī-künīm mā/ Müjgān çü tıfl-i beste zebān tercemān-ı māst¹

Biz aḥvālimizi maḥalline girye ile edā ederiz dili bağlı tıfl gibi müjgān bizim tercemānımızdır; ya‘nī ḥayr u şerrimizi bilmediğimizden şıfat-ı [318b] tuḫlūiyete tenezzül edip her ne iktizā eder ise cümlesin bir ağlamak ile edā ederiz perverdegār ‘ināyet ḥālimize ne münāsib görür ise āni iḥsān eder zīrā taşrīḥda ta‘yīn-i maṭlab vāridir ammā bükāda hemān zebān-i müjgān ile muḥtācım mefhūmından ğayrı bir şey’ zāhir olmaz murādı nihāyet-i te‘addiye işāret ve ḥadīs-i şerīfda vāi‘ olan *Allāhüme! Vāḳiyeten ke-vāḳiyeti’l-velīdi*² mażmūnuna itā‘atdır ma‘nā-yı şerīfi yā Rabbı senden ḥayr u şerrini derk etmez. Tıfl terbiyesi gibi terbiye ve ‘inyet-i ḥāfıza niyāz ederim demekdir ve ḥadīs-i şerīfde başqa elfāzla dāḥi var olmuşdur.

خاری است غم که در دل ما ریشه کرده است / ماری است پیچ و تاب که در آشیان ماست

3. Ḥārīst ğam ki der-dil-i mā rīşe kerde est/ Mārīst pīç ü tāb ki der-āşiyān-ı māst³

Ğam bir ḥārdır ki bizim gönlümüzde kök şalmışdır pīç ü tāb ve ıztırāb bir mārdır ki bizim āşiyānımızdadır; zīrā ‘id-i mü‘min maḳām-ı mu‘ayyenine münāsib-i ‘ibādete beṭālet edince ğam u ekdārīñ hücümu ile teraḳḳī ederek o maḳāma vāşıl olur yāḥūd lāübālī bulunur ise tekfir ve taḥḥir için ibtilāya mażher ve kuvvet-i ğafletine münāsib imtiḥānāt-ı ilāhiyeye maşdar bulunur ve merḥūm dāḥi bu mefhūma istiş‘ār zımnında buyurır ki:

¹ Kendi halimizi ağlamakla eda ediyoruz, kirpikler konuşamayan bebek gibi bizim tercümanımızdır.

² اللهم واقیه كواقیه الوليد : Ey Rabb'im! Yeni doğmuş bir bebeği koruduğunuz gibi bizi koruyunuz. Dua olarak kullanılır ama bazı kaynaklarda hadis olarak da geçmektedir ama zayıf veya uydurma bir hadis olarak kabul edilmektedir.

³ Gam bir dikendir ki gönlümüzde kök salmıştır ve bir yılandır ki bizim evimizdedir.

روی فلک سیاه ز کرد کناه ما / پشت زمین به کوه ز خواب کران ماست

4. Rūy-ı felek siyāh zi-gerd-i günāh-ı mā/ Püşt-i zemīn be-kūh zi-h`āb-ı girān-ı māst¹

feleğin yüzü bizim gubār-ı `ısyānımızdan siyāhdır bābā-yı mevālid-i şelāse olmak cihetinden ve zemīniñ arkası bizim şaķıl ğafletimizden dağdadır ki māderiyet yüzünden ola ya`nī bizim tedārik-i riħletde bi`l-küllıye ğafletimizden māderimiz olan zemīn evlādlarımız ebedü`l-ābād qalacaqlardır diyü arkasın ğafletime dağına vermişdir; zīrā vāledelerin ekber himmeti budur. Şā`ib-i merħūm bu tevcīhe rāzıdır.

کردون به کرد ما نرسد در سبکروی / برق آتش فسرده ای از کاروان ماست

5. Gerdūn be-gerd-i mā ne-resed der-sebük-revī/ [319a] Berķ āteş fisürdeī ez-kārvān-ı māst²

Sur`at-ı seyrde felek bizim gubārımıza erişemiz berķ bizim kārvānımızdan geri kalmış ve şömuş bir āteşdir; gūyā bizim merātib-i nefsanıye ve maķāmāt-ı taħallüfāt-ı esmā`iyede olan seyr ü sülükumuzda anlarıñ naşibi olmadığı cihetden iftiħār eyledi lākin şā`irānedir yoksa iki seyriñ beyninde mücāneset olmayınca mażmūn muṭābık olmaz. Eflākıñ ve berķiñ seyri şūrīdir insāniñ mübālağa şüretinde zıkr eylediği seyri ma`nevīdir.

دیوار می نهد به ره سیل تندرو / کرد کسادیی که پی کاروان ماست

6. Dīvār mī-nehed be-reh-i seyl-i tünd-rev/ Gerd-i kesādī ki pey-i kārvān-ı māst³

Ĥiddetle yürücü seyliñ öñüne dīvār qur bir gubār-ı kesād ki bizim kārvānımızdan ĥalfındadır ya`nī ceryānda seylden ĥiddetli ve bize lā-ħaķ olmaya himmetli bir dem gerekir ki rifāķata vāşıl ola; zīrā bizim qāfilemiziñ mu`ayyen bir menzili yoķdur ki beyne`n-nās revāc bulup herkes rafīķ olmaya ṭālib ola. Hemān şeh-rāh qanatın bir baş-ı `adem ābāda müteveccihleriz. Ĝālibā ṭarīķ-i vilāyete kemāyenbağı sāliklerin kılllet-i vücūdu bu ma`nādandır ya`nī mevte teveccüh-i emr `aşır ü cibillet insāniñ ĥalāfıdır ki muķteziyāt-ı shehevātı terk edip eger qazā vu qader müsā`ade eder ise qadīd olmuş mevtiler gibi beyne`n-nās ĥalkıñ icrā etdikleri lezā`iz-i nefsanıyelerin görüp ve etmemek

¹ Feleğin yüzü bizim günahımızın tozuyla kararmış. Yerini arkası dağa olması bizim ağır uykumuzdandır.

² Küstahlık konusunda felek bize yetişemez, şimşek bizim kervanımızdan kalan sönmüş bir ateşdir.

³ Bizim kervanımızın peşinde olan kesatlık tozu hızlı akan selin yoluna duvar dizer.

yüz biñde bir ādeme müyesser olmaz ve bu maķāmdan ķulūbuñ nifreti anlardan şādır olan esrār ve daķā'ıķa sirāyet edip kimi tekfīr eder ve kimi la'net eder; zīrā menfūrları olan hālet-i mevtiyeden münba'ıŝdır. Te'emmūl eyle ki kibār-ı ŝūfiyeye maħcūbların inkārına bā'ıŝ-i a'zam ne imiŝ aña göre 'amel eyle.

صائب كه مناظره از مور عاجزيم / كردون اكر چه عاج ز تيغ زبان ماست

7. Ŝā'ib geh-i münāzara ez-mūr 'ācizim/ Gerdūn egerçi 'āciz-i tiĝ-i [319b] zebān-ı māst¹

Ey Ŝā'ib münāzara vu mubāḥaŝa vaķtinde ķarıncadan 'āciziz eger tiĝ-i zebānımızdan felek 'āciz ise de gūyā muķābilede söyleyici olmayınca her ne ķadar murād etsem söyleye bilirim diyü bir tarafından ŝücā'atın ve bir tarafından 'aciz ķudretin ifāde eyledi.²

GAZEL 179

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

حسن را با بی قراران کير و دار ديکرسست / مهر را هر ذره ای آينه دار ديکرسست

1. Ḥüsn-rā bābī-ķarārān ķār u bār-ı dīĝer est/ Mihr-rā her zerre āyine-dār-ı dīĝer est³

Ḥüsnüñ bī- ķarārılar ile baŝķa iŝi ve gücü vardır āftāba her zerre baŝķa bir āyine-dārđır; ya'nī 'aŝıķ her ne deñli zerre-nümā ve 'adem-i intimā olur ise ḥüsnüñ aña iltifātı o ķadar ziyāde olur; zīrā sā'il iztīrārımı ŝūrī olsun. Lisānla söylemeyince yāḥūd lisān-ı ḥāl ile ifāde eylemeyince kimse aña kerem etmez. Bu ma'nā her ḥuŝuŝda cārđır ḥattā lisān-ı 'avāmda bu mażmūnu ķaŝd edip ŝu aŝaĝa aķar derler ve ḥüsn ise ĝālibā kibri müstelzim olup mu'āmelāt-ı cemīlelerine maḥall-i ṭaleb etmededir ve zerreniñ mihre āyine-dār

¹ Ey Sâib, felek her ne kadar bizim dilimizin kılıcına âcizsa da tartışma esnasında karıncadan daha âcizim.

² Ey Ŝā'ib münāzara vu mubāḥaŝa vaķtinde ķarıncadan 'āciziz, eger tiĝ-i zebānımızdan felek 'āciz ise de gūyā muķābilede söyleyici olmayınca her ne ķadar murād etsem söyleye bilirim diyü bir tarafından ŝücā'atın ve bir tarafından 'aciz ķudretin ifāde eyledi S: Ey Ŝā'ib felek bizim tiĝ-i zebānımızdan 'āciz ise de münāzara vaķtında ḥaŝma mūciḇ zuḥūr edip ķarıncadan 'aciz bulunur, meŝrebimiz budur T

³ Güzellikğin kararsızlar ile baŝķa işi ve gücü vardır, güneşi her zerre baŝķa bir ayna tutandır.

olması delâlet yüzündendir ki zerreyi gören vücūd-ı mihrde şübhe etmez ve mihrsiz zerre taşavvur olunmaz.

پیش بت هر چند باشد کافر اصلی عزیز / دین به غارت دادکان را اعتبار دیگرست

2. Piş-i ân kes k'ez dil-germest der-âteş mudâm/ Her dem-i serdî nesîm-i nev-bahârî dîgerest¹

Ol kimseniñ 'indinde ki harâretli kalbden dâ'imâ âtesdedir her bir şovuk nefes başka nev-bahârîñ nesîmidir. Andan incinmez belki şafâ-yâb olur ya'nî kendiniñ maflûbuyla keremiyeti kemâyenbağî gönölünce olduqdan şoñra halkdan kelimât-ı bārideler istimā'ı aña bā'ış-i neşâţ olur.

کر چه در زندان عزلت می توان آسوده زیست / با زمین هموار کردیدن حصار دیگرست

3. Gerçi der zindān-ı 'uzlet mî-tevān āsūde zîst/ Bā-zemīn hemvār gerdīden hişār-ı dîger est²

Egerçi 'uzlet zindānında rāhat dirilmek mümkündür lākin yer ile berāber olmak başka hişārdır; yanî bir ādem kendi nazarında nihāyet-i haqāretde olup 'adem-i rütbesine lā-hağ [320a] olduqda bir kimseden eziyet ü cefā görmek degil düşmenleri bile merhamet eder gūyā demek ister ki eger bu şūrete duhūl edebilirsen 'uzlet-i zindānına hācet qalmaz ki rāhat için irtikāb edesin. Hem bu huşūşda ahlāq-ı hamīdeniñ pek a'lāsıyla mütehallıq olur; zīrā beyne'n-nās birbirinden mütekedir olduqları sebebi diğkat olunsa kibre çıkar.

لشکر بیکنه را در کشور ما راه نیست / ملک ما زیر و زبر از شهسوار دیگرست

4. Leşker-i bîgāne-rā der-kişver-i mā rāh nīst/ Mülk-i mā zīr ü zeber ez şehsevār-i dîgerest³

Bizim iklīm bedenimize bîgāne 'askeriñ yolu yoğdur bizim mülkümüz ki harābiyeti başka şehsevārdandır; nefis-i nāṭıqada mektūn olan 'aşka işāret eder ki şürūṭu

¹ Ateşte her zaman gönü sıcak olanın (umutlu olanın) yanında soğuk olan her nefes başka bir yeni baharın hafif yeldir.

² Uzlet hapisanesinde rahat yaşayabildiğimiz halde yerle bir olmak başka bir hisardır.

³ Yabancıların ordusu bizim ülkede yeri yoktur, bizim mülkümüz başka bir yiğit biniciden yok olmuştur.

taḥakkük etdik de zühür eder muḳtezā-yı aḥkāmı üzere bedende taşarruf eder. Gerek ḥaḳīḳat u gerek mecāz ikisinde de ḥarābiyet der-kārdır lākin biriniñ ḥarābı şalāḥ için ve biriniñ ḥarābı fesād içündür ve ‘aşkıñ dāḥi derecātı tenāḥi ḳabül etmez; zīrā ḥüsnüñ zuhūruna tābi‘dir.

مستی چشم غزالان نشکند ما را خمار / چشم لیلی دیده ما را خمار دیگرست

5. Mestī-i çeşm-i ğazālān ne’şkened mā-rā ḥumār/ Çeşm-i Leylī dīde-i mā-rā ḥumārī dīger est¹

Ġazālların gözünüñ mestligi benim ḥumār-ı mey bozamaz bizim Leylī görmüş gözümüzüñ başka ḥumārı vardır; lākin cüz’i münāsebetе ḳanā‘at edip biyābān-ı hicrāna düşdüğüm cevelān-ı ‘āşīḳānem şehir bend-i vişāla şığışmadığındandır gūyā lisān-ı mecnūndan dīvāne kān zincīr-i ‘aşka i‘tizārdır.

به که برگردد به مصر از راه بوی پیرهن / دیده یعقوب ما را انتظار دیگرست

6. Bih ki bergerded be-Mısr ez-rāh-ı bŷy-ı pīrhen/ Dīde-i Ya‘ḳŷb mā-rā intizār-i dīgerset²

İyüdür ki bŷy-ı pīrāhen Mısr’a ‘avdet eyleye yoldan zīrā bizim Ya‘ḳŷbumuzuñ gözünüñ başka intizārı vardır; ya‘nī herkesiñ ḥaḳḳında maḥşŷş bir tecellī bā‘iṣ-i nŷrāniyet-i çeşm tesellī ola gelmegin biz mā-sivāyı nā-bīnāların intizārı Mısr-ı ḳalbden ḳudŷm-ı beşīr vişāl ve hŷcŷm-ı bŷy-ı pīrāhen-i Yŷsuf cemāledir ki incilā-yı āyine-i başar u başāretimiz ḥāricden olmaya.

زخم از مرهم کواراتر بود بر عارفان / رخنه در زندان به از نقش و نکار دیگرست

7. [320b] Zaḥm ez-merhem gŷvārāter bŷved ber-‘ārifān/ Raḥne der-zindān bih ez-naḳş u nigār-ı dīgerest³

¹ Geyiklerim gözünün sarhoşluğu bizim sersemliğimizi bozmaz. Leylī’nin gözü bizim için başka sersemliktir.

² Gömlek kokusunun yolundan Mısr’a dönmesi daha iyidir. Yakŷb’un gözünden bizim başka beklentimiz var.

³ Ārifler için yara ilaçtan daha güzeldir, hapisanede delik başka resimlerden daha iyidir.

‘Āriflere zaḥm merhemden enfa’ ve ṭabī‘atlerine gāyet münāsib gelir zīrā zindānda raḥne ve gerek gāyır nakş u nigārdan iyüdir; ya‘nī ‘ārif olanlar ‘ayne’l-yaḳīn mevti bābu’llāhī’l-a‘zam bildikleri cihetden bir sâ‘at aḳdem zindān-ı beden raḥne-dār olup bārī bi’l-küllīye ḥalāş mümkün olmaz ise de o raḥnelerden gülzār-ı ḳudsī temāşā edip mübtelā oldukları envā’-ı şikence-i ibtilāyı ferāmūş etmeye çāre ṭalebinde derler yoksa bu ḥayāt-ı fāniyeye dil-besteler gibi raḥne-i zindānı ṭīn-i ḥayvāniyetle sedd etmezler.

هر دل سنکی پی آزار ما دیوانگان / در کف اطفال نبض بی قرار دیکرست

8. Her dil-i sengī pey-i āzār-ı mā dīvānegān/ Der-kef-i eṭfāl nabz-ı bī-ḳarār-ı dīgerest¹

Her bir taşın ḳamarı biz dīvāneleri incitmek için eṭfālın elinde bir başka bī- ḳarār ve pūr-ıztırāb ḥasta-yı ‘aşḳın nabzıdır ya‘nī bülüg-ı rütbe-i ‘aşḳa vāsıl olmayan eṭfāl maḳūlesi erbāb-ı levīm ü ṭa‘nıñ seng-i tevbīḥleri nabzımız maḳāmında taşarruf kefi istihzālarında olup şüretde eziyet ve ma‘nda āzār derūnumuza taş ḳamarından istidlāl ve merhem etmededirler gūyā ṭabīb bunlar olunca ḥastanın ḥāli ne olacağı ma‘lumdur demek ister.

از لب سیراب او امیدوار بوسه را / هر جواب خشک تیغ آبدار دیکرست

9. Ez-leb-i sīrāb-ı ü ümmīdvār-ı buse-rā/ Her cevāb-ı ḥuşḳ ṭīg-i ābdār-ı dīgerest²

Anın sīrāb olan dudağından ümmīdvār-ı buse olana her cevāb-ı ḥuşḳ başka ṭīg-i ābdardır ya‘nī buse ümmīd edenin ḡarażı şehīd ṭīg-i nāzı olmaḳdır yoksa ḥaḳīḳatına ṭālib degildir leb-i ābdār-ı maḥbūbu ḳılıç taşavvur eyledi şüreti i‘tibriyla.

نیست صادق دشت پیمای طلب را تشنکی / ورنه هر موج سرابی جویبار دیکرست

10. Nīst şādīḳ deşt-peymā-yı ṭaleb-rā teşnegī/ Verne her mevc-i serābī cūy-bār-ı dīgerest³

¹ Her taş yürekli bizim delileri eziyet etme peşindedir. Çocukların elinde başka huzursuz nabız vardır.

² Onun suya doymuş dudağından öpme umudu olanı her kuru cevap başka sulu kılıçtır.

³ Taleb sahrasını gezenin susaması doğru değildir, oysa her yalgın dalgası başka ırmaktır.

Taleb şahrāsını kat'edeniñ a'ateşi şadık degildir yoksa o tarıkda her mevc-i serāb [321a] başka ırmaqdır; zīrā tālib olduğu maṭlabıñ eger kıymetini bilir ise yolunda çekdiği meşakkatlar zevk ü şafā şüretinde cilve-ger olup serābı şu maḳāmına içmek bir şey degildir ve bu ma'nā her tālib-i şadıkıñ ḥaḳkında vāqı'dır. Tālib-i künc-i renci keyfiyet-i yebḥ'addeder.

کر چه صائب نازک افتاده است آن موی میان / فکر ما نازک خیالان را عیار دیگرست

11. Gerçi Şā'ib nāzik üftāde est ān mūy miyān-ı fikr-i mā/ Nāzik ḥayālān-rā 'ayār-ı dīgerest¹

Egerçi Şā'ib o mūyu miyān-ı nāzik vāqı' olmuş ise de biz nāzik ḥayālların başka 'ayarı vardır ve müsellemdir zīrā leṭāfet-i diḳḳatde ve diḳḳat-ı leṭāfetde nazīri yokdur ammā kelāmını fehm etmek üzere; ya'nī fārsī-i ḥām derīdir. İ'tikādıyla muḳtezā-yı terkīb ve uşūl elfāza nazar etmeksiz ḥāricden birkaç evhām u ḥayāl taşavvuru ile Şā'ib'i fehm edip tefāḥur-ı şā'irānesin teslīme gelmez. Bu tercemede fakīr bir bīnende üç ay tevaḳḳuf etdiğim oldu tā-maḳşūduna vāşıl olmayınca yazmamışdır ve lisān-ı 'arabiyeniñ şarf u naḥv cihetinden ekşer-i ḳavā'idine ve i'rābına meşākildir.

GAZEL 180

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

بر کلشن آنچه زان کل خودرو گذشته است / بر زخم های تازه کی از بو گذشته است

1. Ber-gülşen ānçi z'ān gül-i ḥod-rev güzeşte est/ Ber-zaḥmhā-yı tāze key ez-bū güzeşte est²

Ol ḥālet ki gülşen üzerine o gül-i ḥod-revden vāqı' olmuşdur tāze yaralara rāyiḥa-yı ṭayyibeden o ḥāl ḳaçan vāqı' olmuşdur ya'nī cirāḥata rāyiḥanıñ etdiği zararıñ ve taḡayyürüñ iz'āf-ı muzā'afını o gül gülşene etmişdir zīrā gülşeniñ pek a'lāsı güldür. O

¹ Ey Sâib o saç bizim fikrimizin arasına nazik düştüğü halde nazik hayallileri başka ayarı vardır.

² O kendi kendine biten gülden gül bahçesine geçen taze yaralara kokudan geçen geçmiştir.

gül beşeri görünce rāyiḥa görmüş yara gibi āsār-ı teşennüc u nāsūr nāşiye-i ḥālinde zāhir olmuştur.

امروز هیچ فاخته کوکو نمی زند / کویا به باغ آن قد دلجو گذشته است

2. Emrūz hiç fāḥte kūkū nemī-zened/ Gūyā be-bāḡ ān ḡad-ı dil-cū ḡūzeşte est¹

Kūkū kāf-ı ‘arabiye ile hem fāḥteniñ şadāsı ḡikāyedir ve hem istifhām-ı mükerrerdır ki ḡatı ḡatı ma‘nāsına olur. Anıñçün mışra‘-ı evvelde evvelki ma‘nāya şarāḡaten ve mışra‘-ı şānīde [321b] ikinci ma‘nāya işāreten nazm eyledi ki bugün hiç fāḥte kūkū demez yanī ötmez; gūyā o ḡāmet-i dil-cū baḡa uğramıştır gūyā her zamān egerçi kūkū lafzıyla zāhiren kendi naḡmesin irād etmiş ammā bātında ḡatı o dil-ber ḡatı o sırr-ı beşer der imiş ve bu da ‘vāya delīl bugünkü sükūtlarıdır demek ister.

از ما سراغ منزل آسودگی مجو / چون باد عمر ما به تکاپو گذشته است

3. Ez-mā surāḡ-ı menzil-i āsūdegī me-cū/ Çün bād ‘ömr-i mā be-tekāpū ḡūzeşete est²

Bizden āsūdelik menzilinı su‘āl etme ki ḡandadır diyü zīrā bizim ‘ömrümüz rüzḡār gibi bulup koşmada kaçdı. Bir maḡāmda rāḡat olmadım ki saña delālet idim ya ‘nī vaḡanda bir türlü ḡurbetde biñ türlü ıztırāba uğrayıp zāhir ü bātınımda rāḡat görmedim.

صد پرده شوختر بود از چشم خال تو / این ناه در دویدن از آهو گذشته است

4. Şad perde şūḡter büved ez-çeşm ḡāl-i ū/ Īn nāfe der-devīden ez-āḡū ḡūzeşte est³

O dil-berıñ ḡālī ḡözünden yüz perde şūḡ u çābükdür zīrā bu nāfe koşmada āḡūdan kaçmıştır gūyā ḡāl-i ruḡsār üzerinde olup şūret-i musābaḡada bulduḡları çeşmden kaçmış gibi taḡayyül eyledi. Zāhirde vü bātında ba‘zī kerre ḡāl-i maḡalline vāḡı‘ olup dīdeden ziyāde ḡulüb-ı ‘uşşāḡa te’sīri cihetinden kaçmış ola.

¹ Bugün hiçbir üveyik kuşu ötmüyor, galiba bahçeden o gönül arayan kamet geçmiştir.

² Bizden rahatlık menzilinı sorma ve bizde arama. Bizim ömrümüz rüzḡār gibi koşturma geçmiştir.

³ O sevgilinin beni gözünden yüz kat daha güzeldir. Bu nāfe koşmakta āḡūyu geçmiştir.

اوقات من به اشک ندامت شده است صرف / چون سرو عمر من به لب جو گذشته است

5. Evkāt-ı men be-eşk-i nedāmet şüde est şarf/ Çün serv ‘ ömr-i men be-leb-i cū güzeşte est¹

Benim evkātım eşk-i nedāmete şarf olmuştur. Serv gibi benim ‘ömrüm şu kenārında geçmiştir. Mışra‘-ı evvelde şikāyet mışra‘-ı s̄nīde teşekkür eyleyip eşk-i nedāmetin kıdr u kıymetini bilmede şu kenārı şafāsına müstağrık olduğun ifade eyledi.

صائب گذشته است ز افلاک آه من / هر گاه در دل آن قد دلجو گذشته است

6. Şā’ib güzeşte est ze-eflāk āh-ı men/ Her gāh der-dil ān kıd-ı dil-cū güzeşte est²

Ey Şāib her kıngı vaktde kıalbe o kıāmet-i dil-cū uğradı ise benim āh-ı kıasretim eflākdan geçmiştir kıāmet [322a] münāsebetiyle tül-i āha mübtelā olduğunu ifādedir.

GAZEL 181

Mef‘ülü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

باز آ که بی تو مجلس ما را حضور نیست / در جبهه صراحی و پیمانہ نور نیست

1. Bāz ā ki bī-tū meclis-i mā-rā huzūr nīst/ Der-cebhe-i surāhī vü peymāne nūr nīst³

Geri gel ki sensiz bizim meclisimiziñ huzūru yokdur. Surāhī vü peymāneniñ cebhesinde nūr yokdur. Ġālibā mestāne da‘vet etdiği sāķī olmaķ gerek ve hem dil-ber dāhī olmaķ lāzım gelir zīrā meclisiñ keyfiyeti böyle iktizā eder. Bundan evvel meclisde olup tekālīf-i lāübāliayānedan kıaçırmışlar gibi.

سر کرم عشق را به کلاه نمد چه کار / خورشید اگر برهنه نکرد قصور نیست

¹ Benim vakitlerim pişmanlık gözyaşına sar olmuştur. Selvi gibi benim ömrüm su kenarında

² Ey Sâib ne zaman gönülde o gönül arayanın kameti geçtiyse benim ahım feleklerden geçmiştir.

³ Geri gel çünkü bizim meclisimiz sensiz huzuru yoktur. Surahi ve kadeh cebhesinde ışık yoktur.

2. Ser-germ-i aşk-rā be-külāh-i nemed çi kār/ Hūrşīd eger birihne begerded kuşūr nīst¹

‘Aşk ile kellesi kızmışın keçe külāhına ne ihtiyacı vardır? Hūrşīd eger baş açık dolanır ise ‘ayb degildir zīrā ‘aşk ile ‘ayb ve ‘ār u nām bir yerde cem‘ olmaz ve kimse dāhi ta‘yīb etmez ya‘nī tavr ‘aqlın hālāfında olunca āsmān-ı haqīkatına ‘urūc müşkil olur.

از زنده رود زنده دلی آب خورده ایم / در موج خیز غم دل ما بی سرور نیست

3. Ez-zinde-rūd-ı zinde-dilī āb hōrdeīm/ Der-mevc-hīz-i ğam dil-i mā bī- huzūr nīst²

Diri gönüllülün ırmağında şu içmişizdir mevc-hīz ğamda bizim gönlümüz sürürsüz u şafāsız degildir zīrā ‘ālem-i ğaybdan vārid olan ekdār u ğamın esbāb ve keyfiyātına vākıf olduğumuz cihetden vaqt u hāle münāsib-i maqāmına ri‘āyetiyle keder şafāya istihāle etdiği meşhūdumuzdur. Zinde-rūd İşfahān’da bir nehrin ismidir.

از برق حادثات به باد فنا رود / هر خرمنی که کوشه چشمش به مور نیست

4. Ez-berķ-i hādīşāt be-bād-ı fenā reved/ Her hīrmenī ki ğūşe-i çeşmeş be-mūr nīst³

Havādīş berķden bād-ı fenāya gider her bir hīrmen ki ğūşe-i çeşmi qarınca olmaya. Bu maqāmda hīrmen mutlaqdır her neden olur ise olsun o hīrmene muhtāc ve cem‘inden ‘āciz olanları hışsa-mend etmedikçe āfetden hālī olmaz ve herkes der-hātır edebildiği kadar bu şıfatda olmayanların cem‘ etdiği berķ-i havādīşātla telef olanlardan birkaçını ta‘dād edebilir.

از پرتو جمال تو خواهد کداختن / آخر خمیر آینه از سنک طور نیست

5. [322b] Ez pertev-i cemāl-i tū h‘āhed güdāhten/ Āhir hamīr-i āyine ez-seng-i tavr nīst⁴

¹ Aşkla başı sıcak olan (meşgul olan) keçi şapkasına ne ihtiyacı var? Güneş çıplak gezerse kusur değildir.

² Bir diri gönüllünün ırmağında su içmişizdir. Dalgalı gamda bizim gönlümüz huzursuz değil.

³ Olayların hızından karıncaya dikkat etmeyen her harman fena rüzgârıyla gider (yok olur).

⁴ Senin yüz güzelliğinin ışığından eriyecektir. Sonunda aynanın hamuru tavrın taşından değildir.

Seniñ cemāliñ pertevinden erimek ister āhir āyineniñ hamīri seng-i tavrdan degildir ki pārelenede güdāhte olmaya murādı kulüb-ı evliyā vu Allāh'a olan tecelliyātdan hālet-i fenāya ve şolların ve āyine-i kalb o perteve taḥammül edemeyecegin taḳrīrdir.

کرکان روزکار ز یکدیگرش درند / آن را که پوستین کریبان سمور نیست

6. Gürgān-ı rüzgār zi-yek-dīgereş derend/ Ān-rā ki pūstīn ü girībān-ı semmūr nīst¹

Eyyāmiñ ḳurdları birbirinden yırtarlar ol kimseniñ ki kürkü ve yakası semmūr olmaya ya'nī devlet ü kuvvet şāhibi bulunur ise kendini ḳoruyabilir yoḳ. Faḳīr ü za'īf ise muḥātara der-kārdır. Bu sebebden imām-ı şāfi'ī ḥāzretleri Mışır'a teveccüh edene üstādı imām Mālik ḥāzretleri tenbīh ve vaşiyet buyurdular ki Mışır'a vardıkda erbāb-ı cāhillerden aḥbāb ittiḥāz eyle ki erāzil seni çinemesin kem naşīḥat degildir.

پیراهنی کجاست که بر اهل روزکار / روشن شود که دیده یعقوب کور نیست

7. Pīrahenī kücāst ki ber-ehl-i rüzgār/ Revşen şevad ki dīde-i Ya'ḳūb kūr nīst²

Bir gömleğin ḳandadır ki ehl-i rüzgāra zāhir ola. Ya'ḳūb'un gözü a'mā degildir; lākin ḳamīşdan ḡayrıya iltifāt etmediginden belki mā-sivāsın görmediginden başarina za'f gelmiş ḳann ederler. Ḥālā ve *ilā yevmi'l-ḳiyāme*³ kibārīñ şa'nı budur ya'nī ma'şūḳāt-ı fāniyeye nazar etmediklerinden ehl-i dünyā anları ḳillet-i 'aḳla ve ḥamāḳata ḥaml edip ba'zīlar dāḥi bu ādem dünyāniñ ḳıymetin bilmiyor diyü aldatma sevdāsına düşerler ve anlar dāḥi bilerek aldatırlar. Ḥāşıl-ı kelām-ı dünyā ḥuşuşunda ceḥl ü ḡafletleri vāḳı'dır lākin bilip ḡaflet etme ile bilmeyip ḡaflet etme bir degildir. Sen kendi ḥalvetiñde her neye meşḡūl olursen ḥuzūrundakiler gibi [323a] görürler ve bilirler. 'İnādiñ fā'idesi yoḳdur bu taḥrīr aḡzıñ cümlesi müşāhede etdigimiz ma'nālardır.

¹ Devrin kurtları, derisi ve samur yakası olmayanı birbirinden yırtarlar.

² Yakūb'un gözü kör deḡil, devrin insanlarına açılan gömlek nerededir?

³ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ : Kıyamet gününe kadar.

دست سبو سلامت و پای خم شراب / ما را چه شد که دست به زانوی حور نیست

8. Dest-i sebū selāmet ü pāy-ı ħum-ı şerāb/ Mā-rā çi şūd ki dest be-zānū-yı ħūr nīst¹

Sebūnuñ eli ve ħum-ı şerābıñ ayağı selāmetde olsun birin öperiz ve birin üşüdürürüz. Bize ne oldu ki elimiz zānū-yı ħūrda ya'nī dil-berde degildir elimiz boş kıalsa o vaqt ta'ne sezāvār olurduq. Güyā mādde-i şükürü maĥbūbuñ üzerine tercīh etmek ister.

دست سبو سلامت و پای خم شراب / ما را چه شد که دست به زانوی حور نیست

9. Küteh naẓar telāş küned ħurb-ı dost-rā/ Nezdīk-rā ħaber zi-negeh pāy-ı dūr nīst²

Kışa naẓarlı dostuñ ħurbuna telāş eder qarīb olanıñ ba'īd naẓarlardan ħaberleri yoqdur; ya'nī heybet-i ħurb-ı cemāl ber-perde-i müşkil zevāl olur ki o maĥāmdan infişālında su'āl olursa bir şeyden ħaber veremez; lākin uzaqdan 'aynek-i başiretle temāşā edenler mū be-mū eczā-yı cemāli teşrīhe kādirlerdır.

Bulam dersin devām-ı şevke çāre/ Uzaqdan baq yaqın olma nigāre³

صائب چه آتشی است که در بزم روزگار / بی شعله طبیعت او هیچ نور نیست

10. Şā'ib çi āteşest ki der-bezm-i rüzgār/ Bī-şu'le-i ṭabī'at-ı ü ħiç şūr nīst⁴

Şā'ib ne āteşdir ki meclis-i rüzgārda anıñ şu'le-i ṭabī'atı olmayınca ħiç şūr ve 'aşq yoqdur; ya'nī bir maĥfilde eş'ār-ı laṭīfesi muzākire olunmadıkça ṭabī'atlara ħareket gelip izhār-ı şūr etmezler.

GAZEL 182

¹ Testinin kolu ve şarap küpünün ayağı selamette, bize ne oldu ki, elimiz hur kadar güzel olan sevgilinin dizinde yoktur.

² Düşüncesiz olan dosta yakın olmaya çalışır. Yakında olan uzak adımlının bakışından haberi yok.

³ Şârih kendi beytinden alıntı yapmaktadır.

⁴ Ey Sâib devrin bezminde nasıl bir ateştir? Onun tabiatının kıvılcımı olmadan hiç heyecan yoktur.

Fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

آرزو بسیار و اہم در دل درویش نیست / دشت پر نخجیر و یک ناوک مرا در کیش نیست

1. Ārzū bisyār u āhem der-dil-i dervīş nīst/ Şad şikārem der-nażar yek nāvekem der-kīş nīst¹

Ārzū çok ve dervīş gönlümde bir āh yoĸdur nażarımında yüz şayd var ve terkeşimde bir oĸ yoĸ; ya ‘nī ārzūların cümlesi bir āhla şikār olmaĸ mümkün lākin āh yoĸ ve şayd ĸatı vāfir görünür ammā oĸ ĸalmadı. Bu ta‘bīrātla şehevātınıñ helāk olduğuna işāret ve bu huşūşda alatıñ isti‘māle isti‘dādı ĸalmadı diyü tefāhur-ı dervīşāne eyledi.

خانه اهل تعلق شاهراه حادثه است / دزد هرگز در کمین کلبه درویش نیست

2. [323b] Hāne-i ehl-i ta‘alluĸ şāh-rāh-ı hādīşe est/ Düzd hergiz der-kemīn-i hāne-i dervīş nīst²

Ehl-i ta‘alluĸuñ hānesi hādīşeniñ dīvān yoludur. Maħall-i ‘ibretdir ki sārīĸ faĸīriñ hānesi içün tedārikde olmaz. Hāne-i zāhir bu keyfiyetde olunca hāne-i ĸalb dāhi böyledir ‘alāĸa-yı dünyeviye olmadıĸda havātır kendi kendine munĸatı‘ olur.

سایه از ویرانه ما می کند پهلوی تهی / خانه ما از هجوم جغد پر تشویش نیست

3. Sāye ez-vīrāne-i mā mī-kūned pehlū tehī/ Hāne-i mā ez-hücūm-ı cuĸd pūr-teşvīş nīst³

Sāye bizim vīrānemizden pehlūsın tehī eder ya ‘nī durmaz; zīrā şāhış olmayınca zılıñ vüçüdu taşavvur olunmaz. Gūyā vīrānelikde mübālaĸayı bu ta‘bīr ile edā eyledi. İkinci mışra‘da bizim hānemiz bayĸuşuñ hücūmundan pūr-teşvīş degildir. ‘Ādetā büm beyne’n-nās şe‘met ĸudūmla meşhūr olduğıçün ma‘mūreye gelse vīrān olur derler ammā bizim vīrāneye gelse ma‘mūr olur ki hīç olmaz ise zī-rūhdan bir hayvān bulunmuş olur. Merhūmuñ murādı sāye münāsebetiyle iĸbāl bizlerden açar ve edbārdan bizler mükedder olmayız demekdir.

¹ Dileĸim çok ve ahım dervīşin gönlünde yoktur. Yüz avım gözümde, bir okum inanışta yoktur.

² Baĸlanmış ehlinin evi olayları asıl yoludur. Hırsız asla dervīşin evi için pusuda durmaz.

³ Gölge bizim yıkık yerimizden uzak durur. Bizim evimiz bayĸuşun saldırısından endişelenmez.

تیر روی ترکش محشر بود مژگان او / فتنه را دلدوزتر زین ناوکی در کیش نیست

4. Tīr-i rüy-ı terkeş-i maḥşer büved müjgān-ı tū/ Fitne-rā dil-düzter z'ın nāveki der-kīş nīst¹

Maḥşer terkeşiniñ yüzündeki müntaḥab o kadar seniñ müjgāniñ fitneniñ oku zarfında bundan ziyāde ḳulūba işābet edici nāveki yoḳdur. 'Ulemā-yı mecāziñ bu bābda tīr-i aḳvāleri hedef-i icmā'a müctemi' olmuşdur ki ālāt-ı cemāl-i bīnende nāvek-i müjgāniñ etdigini ḡayrısı edemez.

صحبث عشق است ای زاهد خموشی پیشه کن / عرض علم موشکافیها به عرض ریش نیست

5. Şoḥbet-i 'aşkest ey zāhid ḥamūşī pīşe kūn/ 'Arz-ı 'alem-i mū-şikāfihā be-'arz-ı rīş nīst²

Şoḥbet-i 'aşk şoḥbetidir ey zāhid sen sükūt eyle zīrā ḳıl yaracılıklar 'alemiñ 'arzı şaḳal 'arzıyla degildir; belki tūlu dāḫi gibidir. Ya 'nī 'arzı nücüm işlāhında olan [324a] 'arz degildir belki ekşer-i bāḳiyā şūfīler şaḳal-perest olup liḫyeleriñ tūl u 'arzında mübālaḡa ederler ve āşārdā *min sa 'ādeti 'l-mer' i ḫiffetü liḫyete*³ vārid olmuşdur zīrā zarūrī re's-i sa 'ādet olan 'aḳlñ ve fertine şaḳalıñ ḫiffeti delālet eder lākin lisān-ı 'avāmda şeyṭāni kūsedir derler diyü itirāz olunmaz; zīrā 'aḳldan murādımız şerī'ata tābī' olan 'aḳldır ve 'ilm-i ḳiyāfede ve vaḳāyī'-ı laṭīfelerde bu ḫuşūşuñ ḳāl ü ḳilī ricāliñ ma'lūmlarıdır.

ای سکندر تا به کی حسرت خوری بر حال خضر / عمر جاویدان او یک آب خوردن بیش نیست

6. Ey Sikender tābe-key ḥasret ḫorī ber-ḫāl-i Hızır/ 'Ömr-i cāvīdān-ı ū yek āb ḫorden bīş nīst⁴

Ey Sikender niceye dek Hızır'ıñ ḫālī üzerine ḫasret çekersin? Zīrā anıñ ebedī 'ömrü bir içim şudur ziyāde degil. Laṭīfesi bu ta'bīrdedir; ya 'nī bir içim şu ile mālīk oldu yāḫūd ba'de'l-vefāt dūnyāniñ 'ömrü o kadar taḫayyül olunur ḫālā geçmiş 'ömürlerimiz gibi ve Hızır'ıñ ḫayātında 'ulemāniñ iḫtilāfı ḳatı çoḳdur. Ṭarafınıñ edilleleri işbāten ü nefyen birbiriyle uğraşup imtiyāz ḳabūl etmez lākin bu faḳīr iki kimse müşāhede etdim gördüm

¹ Maḥşerin ok kutusunun yüzündeki ok senin kirpiğindir. Fitneyi gönül diken böyle bir ok inanişta yok.

² Aşkın sözüdür ey zahid suskunluk göster çünkü kıl yaracılıklar dūnyanın sohbeti sakal sohbetiyle degildir.

³ مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ خِفَّةُ لِحْيَتِهِ: Bir insanın mutluluḡu bir kısmı sakalının hafifliğidir. Hz. Muhammed'in hadisidir.

⁴ Ey İskender ne zamana kadar Hızır'ın halini kıskanacaksın? Sonsuz ömür ve bir su içmekten fazla degildir.

derler. Biri āstānede idi vefāt eyledi; biri dāhi beyt-i muḳaddesde bey‘at etdigimiz zāt-ı şerīfdir. Lākin vefāt eden Süleymān efendi bilerek görüşmüş ammā seyyid Bīkrī bilmemiş sonra şāhib-i vaḳtñ biri sen fülān vaḳtde gördük diyü tebşīr etmiş ve bu iki ādem kizb ü iftirā etmek ‘indimde muḫāl gibidir. Qaldı ki Şa‘rānı ḫāzretleri mü‘ellifātında ḳatı çok zīkr edip istifāde vü istimdād etdiği leṭāyifı elfāzıyla taḫrīr eder ḫattā eger ḳarındaşım Ebu‘l-‘abbās baña ṭulū‘-ı fecrden ṭulū‘-ı āftāba dek şalāt u selāma meşgūl ol diyü vaşiyet etmeseydi evrād-ı behā‘iyeyi okurdum der ve bu ḳadar şuleḫā-yı ümmetiñ ittifāḳı var iken [324b] ba‘z elfāz ‘umūm ile varīd olan aḫbārı taḫşīş etmeyip vefāt etmişdir diyü ‘inād edenlerin bilmem ihtirāz etdikleri nedir? Şī‘ī ile Mehdī’niñ ḫaḳḳında etdikleri beyhūde nizā‘ gibi aşḫāb-ı kehfī Ḳur‘ān-ı kerīmde okurlar. Āl-i Muḫammed‘den biriniñ ḫayātında ḳalmasına rāzī olmaz gūyā bir maḫzūr-ı ‘azīm var gibi taḫazzur ederler.

صایب از ان خرمن کل تا جدا افتاده ام / سایه مژگان بچشم کمتر از صد نیش نیست

7. Şā‘ib ez-ān ḫirmen-i gül tā-cüdā üftādeem/ Sāye-i müjgān be-çeşmem kemter ez-şad nīş nīst¹

Ey Şā‘ib o ḫirmen-i gülden cüdā düşeli sāye-i müjgān benim gözüme yüz dikenden kem degildir ya‘nī ḫ‘āb u rāḫatım ve sermāye-i ferāgatım benden erilmişdir.

GAZEL 183

Mef‘ūlü/fā‘ilātü/mefā‘ilü/fā‘ilün

خط تو جگرخون ارباب نیاز است / این تازه رقم حسن تورا ابجد ناز است

1. Ḥaṭṭ-ı tū ciger-ḫūn kūn-i erbāb-ı niyāz est/ Īn tāze raḳam ḫüsn-i tū-rā ebced-i nāz est²

Seniñ ḫaṭṭıñ erbāb-ı niyāzıñ cigerini ḳan edicidir. Bu tāze yazı seniñ ḫüsnüñe nisbet-i ebced-i nāzdır; ya‘nī sā‘ir-i dil-berlerin ḫaṭṭı geldikde mekteb-i ḫüsnde ketebeye müsta‘id ḫaṭṭāt ḫükmünde olur ammā seniñ cemāliñ ḫaṭ gelince üstād önüne diz çöküp

¹ Ey Sâib o gül harmanından uzak kaldığımdan beri kirpiklerin gölgesi gözüme yüz iğneden az değildir.

² Senin hat gibi olan ayva tüylerin ihtiyaç erbabı âşıkların ciğerini kanatır. Bu taze rakam senin güzelliğini cilveli ebceddir.

fenn-i nāzı ebcedinden ibtidā eyledi. Bu takrîre göre erbāb-ı niyāzıñ ciger-ḥūn olmaları ḥüsünüñ izdiyād-ı revnaqından olur yoksa oyunuñ şaḳalı bitdi. Murāda vaşıl olamadık demek degildir ikinci mışra‘ ıarînesiyle.

صد شکر که هیچ طرف کوتھی نیست / نازست تورا شیوه مرا کار نیازست

2. Şad şükr ki ez-hiç taraf kûtehî nîst/ Nāzest tû-rā şîve me'rā kār-ı niyāzest¹

Yüz şükr olsun ki hiçbir taraftan taḳşirāt yokdur seniñ şîve vü refṫarîñ nāz ve bizim ‘adet ve şuglumuz niyāzdır. Derd-i ‘aşqdan ğaraż dāḫi bu iki mefhūmuñ beyninde ḥāşıl olan mu‘amelāt-ı daḳıķedir ki *men lem yazuḳ lem ya’rif*² ḳabîlinden söylene dāḫi fehmi olunmaz.

محمود که از بتکده ها دود برآورد / زنجیری زنان سر زلف ایلز است

3. Maḫmūd ki ez-bütkelehā dūd ber-āverd/ Zincîrî-i zenān ser-i zülf-i Āyāz est³

Sultān Maḫmūd ki bütkedeleri āteşlere yaḳdı kendüsi Āyāz nām-ı maḫbūb ḡulāmıñ zülfü zünnārıñ merbūṫı [325a] ve mecnūnu idi. Gūyā bütkedeye büt için ḫarāb eyledi ammā kendi bu zünnārı miyān-ı i‘tibārdan eksik edemedi. Murādı aşḳıñ ḳuvvet-i saltanatı ve şevket-i zabt-ı ra‘iyet bu şürettedir diyü giriftārān-ı rüzġara tesliyetdir.

از فکر توام شور جزا باز نیاورد / اندیشه سودا ردکان دور و درازست

4. Ez-fikr-i tūem şūr-ı cezā bāz ne-yāverd/ Endîşe-i sevdā-zedegān dūr u derāzest⁴

Seniñ fikrinden beni ḳıyāmet şūrı iḳāz edip geri götüremedi. Sevdā-zedelerin endîşesi tūl u derāzdir. ‘Ādetā bir ādem endîşe vü fikrinde dalmış iken bir ğavġa zuḫūr etse fi’l-ḫāl o fikrinden geri gelir. Merḫūm dāḫi mübālaġa ḳaşd edip ḳıyāmet-i şūr u fitnesi bizleri seniñ efkārıñdan münfek edemedi diyü iftiḫār eyledi.

¹ Hiçbir taraftan kusur olmadığı için yüz kere şükür olsun. Senin işven cilvendir ve muhtaç olmak da benim işimdir.

² مَنْ لَمْ يَدُقْ لَمْ يَعْرِفْ : Tatmayan bilmez. Ariflerin sözü olarak geçmektedir.

³ Puthanelerden duman çıkartan Maḫmūd kadınların zinciri Ayāz’ın saçının ucundadır.

⁴ Senin fikrinden ceza heyecanı geri getirmede, sevdalıların endişeleri çok fazladır.

موجیست زمینگیر ز دریای حقیقت / این شور که در میکده عشق مجازست

5. Mevcîst zemîn-gîr zi-deryâ-yı haqîkat/ İn şûr ki der-meykede-i ‘aşk mecâzest¹

Zemîn zabt etmiş bir mevcdir deryâ-yı haqîkatdan bu şûr u ğavgâ ki meykede-i ‘aşk mecâzda vardır. Zemîn-gîr ta‘biri insânîñ hilqatı i‘tibarıyla ve baħr-ı haqîkatdan bir mevc buyurduĝu nefh-i rûh münâsebetiyle tanzîm olunuşdur ve bunda kimse şübhe etmez ki insândan eşref-i maħlûk yokdur. Kemâl şartıyla ve cemâl-i muṭlağa keşretiñ levâzımındandır. Her ne de olur ise olsun siyyemâ insânda vâkı‘ olan şûrî ve ma‘nevî cemâl-i kâ‘inâtda bir ferde müyesser degildir ve maħabbet derecâtıyla ħüsne ta‘alluğ eder ammâ haqîkatından baħş olunsa ‘aşıkda bilmez ki kendine ‘arız olan ħâlet neye müte‘allıktır ve neden münba‘ıdır. Mecâza giriftâr olan bu üslûblarda âlâyış-ı şehevât-ı münhiyeden munkaṭı‘ olsa ve re‘y-i perde-i ĝayba yanî her beşeriñ kendi nefsinde kendine ĝayb olan esrâra [325b] istişrâk ħâşıl olup aşk şûretinden ma‘nâya intikâl eder. Mecnûn-ı ‘Âmerî‘ye olduĝu gibi lâkin verṭât-ı şehvetden biñde biri ħalâş olamaz. Meger bir insân-ı kâmilîñ himmetine uğrayıp yâ mütesellî yâ mütivâşıl ola.

هر موج سرتبی که از بادیه برخاست / فریاد که مجنون مرا سلسله ساز است

6. Her mevc-i serâbî ki ez‘în bâdiye ber-ħ̣âst/ Feryâd ki Mecnûn-ı me‘râ silsile-sâz est²

Her bir serâb mevci ki bu bâdiyeden kalkdı göründü feryâd ki bizim mecnûnumuza zincîr düzücüdür ya‘nî serâb olduğın bilir iken giriftârlıĝ der-kârdır. Bundan evvelki beytiñ mefhûmuna şerħ üslûbunda bir ħafî işâret eyledi ki ħalbi ta‘alluğa şâyeste olan serâb degildir demek ister.

تا غنجه نکردد نشود جمع حواسم / شیرازه بال و پر من جنکل باز است

7. Tâ-ĝonca ne-gerded ne-şevved cem‘ ħavâsım/ Şîrâze-i bâl u per-i men cengel-i bâz est³

Tâ-ĝonca ve mükedder ü maĝmûm olmayınca benim ħavâsım cem‘ olmaz. Benim bâl u perimiñ şîrâzesi cengel-i bâzdır ya‘nî şâhîn-i ibtilâ pence-i ħimâyetine alır ise evrâk-

¹ Aşk meyhanesinde mecaz olan bu heyecan hakikat denizinden yeryüzüne bağlanan bir dalgadır.

² Bu çölden kalkan her yalĝın dalgası bir haykırmadır ki, benim Mecnûn‘uma zincir düzücüdür.

³ Gonca olmayınca fikrimi toparlayamam. Benim düzenimin kol kanadı açıktır.

ı havāsım bir yere cem´ olup hemūmuñ cümlesi hem vāhıde munhasır olur; yok bunuñ halāfı zuhūr eder ise havāsımıñ her biri muqteziyātını taleb etmede perīşān olmağ muqarrerdir. Murādı kendi havāsında uçanlara şehbāz-ı ibtilādan ´adem-i teneffürle naşihatdır.

معشوق که سنکین دل و بیرحم نباشد / چون شمع ز روی تنک خود بکداز است

8. Ma´şūk ki sengin dil u bī-raḥm ne-bāşed/ Çün şem´ zi-rūy-ı teng-i ḥod be-güdāz est¹

Dil-ber ki taş göñüllü ve merḥametsiz olmaya mum gibi kendi yufka vu mülāyim yüzünden erimededir zīrā zarūrī āteş-i ğam-ı ´uşşāk içre yanmağ muqarrerdir ammā bī-raḥm olunca ´aşık-ı belā-keş demekdir diyü kendi cemālın nızāmına meşğül olup halkın ğamına şerik olmaz ve hem dil-berde istiğnā şartdır. Āteş-i ´aşkına pervāne çirāğ olmuş iken şem´-i bī-çāreyi gör kim oda almış katlı.

کر پرده ی خوابست بچشم تو فلک ها / در چشم من این دایره یک دیده باز است

9. Ger perde-i ḥābest be-çeşm-i tū felekhā/ Der-çeşm-i men in dā´ire [326a] yek dīde-i bāzest²

Eger seniñ gözüñde bu felekler perde-i ḥāb ise benim ´aynımda bu dā´ire bir açık gözdür. Te´emmül ile bu iki taḥmīniñ kañgısı enseb ü eşbeh ise anıñla ´amel edip ḥarekāt u sekenātı vāqı´a muṭābiğ edegör yoksa dīvārın kulağı var diyenler tenhāda tekellüm etdikleri esrārı taşrada bulup demişlerdir.

هر قطره که ریزد سر کلک تو صائب / چون باز شکافی صدف کوهر راز است

10. Her kaçre ki rīzed zi-ser-i kilik-i tū Şāib/ Çün bāz şikāfi şadef-i gevher-i rāz est³

Ey Şāib her kaçre ki seniñ kalemıñ başından dökülür çünki anı yarasın gevher-i esrārın şadefi bulursun. Vāqı´a muṭābiğ bilā-mübālağa böylecedir ḥattā bir ādem dīvān-ı

¹ Taş kalpli ve merḥametsiz olmayan sevgili mum gibi kendi yumuşak yüzünden erir.

² Eğer senin gözünde felekler uyku perdesi ise benim gözümde bu daire bir açık gözdür.

³ Ey Sâib senin kalemine dökülen her bir damla tekrar açtığında sır incisinin sadefidir.

Şā'ib'in cümlesin muṭāla'a etse bu tercemede şerh olmak üzere taḥrīr olunan nikāt-ı nefiseniñ cümlesin maẓmūn-ı mevzūn olmak üzere görür ya'nī ḥāṭıra gelmesin ki ekşerinden Şā'ib'in ḥaberi yoḫdur. Hemān nuşrat-ı ḥüsn zann eyle yāḥūd diḫḫat fehm eyle. Ednā münāsebeti olduḫça taḥrīr etmiş diyü belki bilip yazamadığımızdan ziyāde merḥūmuñ iḥāṭa-ı isti'dādında mevcūd u vāfirdir raḫmetü'llāh 'aleyh.

GAZEL 184

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

نامه از قاصد دل مغرور ما نکرفته است / غیرت ما بوی یوسف از صبا نکرفته است

1. Nāme ez-ḫāşid dil-i maḡrūr-ı mā ne'grifte est/ Ġayret-i mā būy-ı Yūsuf ez-şabā ne'grifte est¹

Bizim maḡrūr olan gönlümüz ḫāşiddan nāme almamışdır bizim ḡayretimiz şabādan istişmām-ı būy-ı pīrāhen etmemişdir. Aşıl murādı bu ümmetiñ ḫaḫḫında vārid olan 'enācīlühüm fī ḫulūbıhim² ḫaber-i şaḫīḫine işāretdir ya'nī bu ümmetiñ istinbāṭ-ı aḫkām-ı esmā vu şifāt ve ma'rifet-i uşul u zavābıt-ı kā'ināt ḫāşıl edecek incilleri ya'nī kitābları ḫulūblarındadır. Ḥāricden bir şey'e muḫtāc degillerdir ve bu ḫaberi mü'eyyid men 'arefe nefsehü fakad 'arefe Rabbehü³ vārid olmuşdur. Ehl-i ṭarīḫatıñ ittifāḫıyla ḫadīş-i şerīfidir lākin 'ulemā'-ı zāhir 'inde [326b] şābit olmamışdır; yoḫsa mefhūm-ı şerīfi herkesiñ maḫbūludur ve bu maḫāmda Şā'ib buyurur ki benim gönlümde bir ḡurūr vardır ki bir vechle vāşıtadan istifādeye tenezzül etmez belki kendine kendinden ḫāşıl olan işārāt-ı ḡaybiye ile mektūbsuz ḫubz ve pīrāhensiz rāyiḫa-ı ṭayyibeyi eşer almaḡa māyildir ve bu emriñ istirādesi ḫaydıyla dervāze-i ḫalbinde şā'ildir.

¹Bizim gururlu gönlümüz peykten mektup almamıştır. Bizim gayretimiz Yūsuf'un kokusunu saba rüzgârından almamıştır.

²أناجيلهم في قلوبهم : İncilleri kalplerindedir. Yahudi hikâyelerinde geçen Allah ile Hz. Musa'nın konuşmasında kullanılan bir cümle olarak bilinmektedir.

³مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ : Kendini bilen mutlaka Allah'ımı tanır. Peygamber efendimizin hadis-i şerifidir.

سرکشی از ترکناز عشق بر ما تهمت است / کرد ما افتادگان هرگز هوا نکرفته است

2. Ser-keşī ez-türk-tāz-ı ‘aşk ber-mā tōhmetest/ Gerd-i mā ūftādegān hergiz havā ne’grifte est¹

Türk-tāz-ı aşkdan serkeşlik bizden şādır olmaz oldu derler ise tōhmetdir; zīrā biz hāk-ı mezzellete düşmüşlerin gubārı aşla havālanmamışdır belki murād-ı aşk her ne de karar verir ise o şūretle taḥaffuzda bezl-i mechūd etmede yüz ve ‘inādına güne mümkün olur ki türk-tāz-ı ‘aşka isti’dād taḥşilinde mevt-i aḥmeri mel’abe etmişizdir.

با دل روشن زمین و آسمان غمخانه ای است / صورتی دارد جهان تا دل جلا نکرفته است

3. Bā-dil-i revşen zemīn ü āsmān ğam-ḥāneist/ Şūretī dāred cihān tā-dil cilā ne’grifte est²

Münevver gönül vücūduyla zemīn ü āsmān ğam-ḥānedir bir sā’at aḳdem içlerinden çıgmadıqça rāḥat mutaşavvir olmaz. Ni’am-ı cihānıñ bir i’tibāra şāyeste şūreti vardır. Tā-gönül şafvet ḥāşıl etmedikçe ammā ba’de’l-ḥuşūl-ı ğam-ḥānede temekkün-i emr müşkildir; hattā kibār-ı şūfiye ittifākı üzere bir sālikiñ keşfi semāvāt u arzını ḥark etmedikçe bī-cihet ve lā-mekān taşavvurundan ‘ācizdir każiyeniñ şu’ūbeti ecelinden dilsiz cāriye asmāna işāret edince şāri’ ‘aleyhi’ş-şalavātu ve’s-selām imānı ile ḥukm eyledi lā-yükellifü’llāhü nefsen illā vūs ‘ahā³

می رسد آخر به جایی کریه خونین ما / خون ناحق را کسی پا در حنا نکرفته است

4. Mī-resed āḥir be-cāyī girye-i ḥūnīn-i mā/ Ḥūn-ı nā-ḥaḳ-rā kesī pā der-ḥinā ne’grifte est⁴

Bizim bu girye-i ḥūnīnimiz āḥir bir maḳāma erişip maḥlabımız zuhūra [327a] gelmesine sebep olur ve bu da’vāda maḥall-i i’tibārımız bu dur ki kimse nā-ḥaḳ ḳanıñ ayaġa ḳına koyup aḳmadan zālimiñ cezā-yı seyyi’esi yoluna aḳmadan men’ edememişdir zīrā ayaġa ḳına ḳomaḳ ta’biri ‘adem-i ḥareketden kināyedir ve bir dāḥi fülān kimseyi ḳan

¹ Aşkın koşan yağmalayanından serkeşlik bize iftiradır, bizim âşıkların tozu hiçbir zaman havaya kalkmamıştır.

² Aydın olan bir gönül ile yer ve gök gam evidir, gönül cila almadığı zamana kadar dünyanın bir yüzü var. لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا³: Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz. Kur’an, 2. Sure, 286. Ayet.

⁴ Bizim kanlı gözyaşımız sonunda bir yere varır, haksız kanı kimse ayağa ḳına yakmamıştır.

tutmuş derler; ya'nî bir âdemi zulmen katl edip başı ucundan harekete kıdır olmadı tâ-kendi dâhi katl olunmayınca.

روز ما را گر سیه کردند این مه طلعتان / دامن شب را کسی از دست ما نکرفته است

5. Rûz-ı mâ-râ ger siyeh kerdend in meh tal'atân/ Dâmen-i şeb-râ kesî ez-dest-i mâ ne'grifte est¹

Bu mâh tal'atlar eger bizim günümüzü siyâh etdiler ise geceniñ dâmeniñ bir kimse bizim elimizden almamışdır zîrâ geceyi elbetde mâh-ı tal'at olunca pertev-i envâr-ı vişâleriyle gündüz ederler ya'nî muktezâ-yı hilkatına muhâlifet imkânda olmadığı cihetden yoksa 'âşık hâtırı için degildir. Güyâ nehârlarda kameriñ eşeri olmayıp 'uşşâk zarûrî kara günlü olurlar ammâ leyâlîde dâmen-i fırsat 'âşıklara dest-gîr olup rûz-ı revşene mâlik oluruz demek ister ve bir dâhi maħbûbuñ 'âşıkına iltifâtı zulumâtda âb-ı hayât gibi sârî ve cûybâr-ı kanûn-ı haqîkat riyâz-ı mecâze kanavât-ı hafâdan cârîdir.

هر چه هر کس یافته است از دامن شب یافته است / دل عبث دامان آن زلف دو تا نکرفته است

6. Herçi herkes yâfte est ez-dâmen-i şeb yâfte est/ Dil 'abeş dâmân-ı ân zülf-i dütâ ne'grifte est²

Herkes her ne buldu ise dâmen-i şebden bulmuşdır zulumât ism-i evveliñ ve 'ilm-i ilâhiniñ mişâlı şüretinde olduğuçün idrâk olunmaz ve temîz bulummaz ma'nâlarına gönül o zülf-i dütâniñ dâmenini 'abeş tutmuşdur te'emmül eyle ki *el-Mecâzu muķanţaretü'l-ħaķîķati*³ mefhûmu diķķatde kıldan ince oldu halk ise bu kanţarayı bayağı köprü gibi kıullanurlar.

آه را در سینه سوزان من آرام نیست / دود از آتش این چنین صائب هوا نکرفته است

7. Āh-râ der sîne-i süzân-ı men ārâm nîst/ Dûd ez-âteş in-çünin [327b] Şâ'ib havâ ne'grifte est⁴

¹ Bu ay yüzlüler bizim günümüzü karardıysalar, gecenin eteğini kimse bizim elimizden almamıştır.

² Kim ne bulduysa gecenin eteğinden bulmuştur. Gönül o büklümlü saçın eteğini boşuna tutmamıştır.

³ المجاز مقطرة الحقيقة : Mecaz gerçeğin köprüsüdür(gerçeğe götürür).

⁴ Benim yanan göğsümde âh rahat değildir. Ey Sâib duman ateşten bu kadar hava almamıştır.

Benim yanıcı sīnemde āhiñ qararı yokdur āteşden tutun ey Şāib bu benim āhım gibi havā alınmamışdır. Pey der-pey dumanı dumanına āh etmede mūbālağadır.¹

GAZEL 185

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

دیده های شرمکین دیدن نمی داند که چیست / دست خواب آلود کل چیدن نمی داند که چیست

1. Dīdehā-yı şermgīn dīden nemī-dāned ki çīst/ Dest-i h'āb-ālūd gül çīden nemī-dāned ki çīst²

Hayālī olan gözler görmek bilmez ki nedir dest-i h'āb-ālūd gül devşirmek bilmez ki nedir ya'nī dīdede hayā olunca görmesi lāyık olmayan esrār-ı cemāla nazar edemez. Meşelā bir ādemiñ elleri uyuşmuş olsa gül devşirmeyi bilmediği gibi ya'nī bu maķāmda edeb görüp görmezlenmekdir. 'Acā'ib-i ma'nāya işāret eder ki mutaşavvıfadan müteşerri'u'l-mebdā' olan kibārīñ şa'nı böyledir ki i'tikādına muhālif gibi taķrīr ile dā'imā esrār ketm etmede olur. Bu edebiñ şāhibi taķrīr olunduğu üzere evvel bülūğundan ādāb-ı şer'iyede mūbālağa üzere olan şanādīd-i şūfiyelerdendir ve bu haķīriñ ictimā'ı muķadder olanların ekşeri bu meşrebde edilir hattā bu meşreb etvārında olan kibārīñ biri faķīre su'al eyledi ki hālīķ ile halk beyninde bir fark-ı etemm ü temyīz eşmel ü a'am bilirsin. Cevāb etdim ki ni'am-ı hālīķe işāret olunmaz. İhātayı vū inhişarı müstelzim olduğu hayşiyetden lākin halka işāret olunur. Mūbārek çehreleri gül-i aħmere döndü hayāsından ma'a hazā gāyet istihsān eyledi ve nuşūş-ı kātī'daki işāretlere dā'ir vāfir rūhānī şoħbetler o meclisde vāķı' olup tarafından cezebāt-ı vecd-i meclise şıgışmaz oldu.

Söylemem diyü 'inād eyler iken esrārīñ/ Nuşrat-ı bī-kese saħar etdi ğamiñ söyletdi

¹ Benim yanıcı sīnemde āhiñ qararı yokdur, āteşden tutun ey Şāib bu benim āhım gibi havā alınmamışdır. Pey der-pey dumanı dumanına āh etmede mūbālağadır S: Ahiñ benim sūzān olan sīnemde qararı yokdur. Ey Şā'ib āteşden tütün benim sīnemden āhım gibi bir vaķtde havāyı tūtmamışdır T

² Utañ duyan gözler ne olduğunu bilmez, uykulu el gül koparmanın ne olduğunu bilmez.

‘Aşk şahhāf azaldır kibrini açmaza/ Beydağ hüsni sürüp ‘ākıbeti māt etdi¹

آشکارا سینه بر تیغ شهادت می زند / زخم عاشق آب دزدیدن نمی داند که چیست

2. [328a] Āşikārā sīne ber-tiğ mī-zened/ Zahm-ı ‘āşik āb der-dīden nemī-dāned ki çīst²

Sīnesini āşikārā tiğ-i şehādete darb eder āşıkıñ yarası şu uğurlamağ bilmez ki nedir ‘ādetā yaralar şu uğurlayınca teşennüc olup gāhice helāke mü’eddī olduğundan ‘āşıkıñ yarasından bu havf ya’nī şu gibi kılıçdan hāzer yāhūd kılıcıñ şuyundan muhātara-yı zarar kaydında degildir hemān maṭlab-ı a‘amı ne vechle olur ise şehādetdir dedi.

اهل غیرت را نمی باشد زبان عرض حال / نبض این بیمار جنبیدن نمی داند که چیست

3. Ehl-i gayret-rā nemī-bāşed zebān-ı ‘arz-ı hāl/ Nabz-ı in bīmār cünbīden nemī-dāned ki çīst³

Ehl-i gayretiñ zebān-ı ‘arz-ı hāli yoğdur bu hastanıñ nabzı hareket bilmez ki nedir zīrā gayret kendine dil bāğı olup söylenmez. Bir miğdār şūfiler dāhi bu tarīka sülük edip dīvān-ı haqīkatına ‘arz-ı hāl etmezler; belki maqām-ı rızāda gayret-keşlerdir. Lākin kibārıñ ‘indinde bu üslub muqāvemət ve istiğnā şüretlerin meş‘ar olduğu sebebden maqbūl degildir belki lāyık olan gūşe-i faqr u fākada hūme-i hüsni-zannla ‘arz-ı hāller taḥrīr ve dīvān-ı imkāna birbiri ardınca şunmağdır ve nuşuşuñ ekşeri bu tarīki mü’eyyid bulunur.

هر که از می توبه در آغاز عمر خود نکرد / در جوانی پیر کردیدن نمی داند که چیست

4. Herke ez-mey tevbe der-āğāz-ı ‘ömr-i ḥod ne-kerd/ Der-cevānī pīr gerdīden nemī-dāned ki çīst⁴

Her kim ibtidā’-i ‘ömründe bādeye tevbe etmez ise gençlikde pīr olmağ bilmez ki nedir ya’nī pīrlük zātda tūl-i ‘ömr ile olduğu gibi şıfatda dāhi pīrāne ‘ameller ile eyyām-ı

¹ Şārih kendi şiirinden alıntı yapmaktadır. T’de yazılmamaktadır.

² Açık bir şekilde göğsünü kılıca vurur, aşığın yarası görmekteki suyun ne olduğunu bilmez.

³ Gayret (çaba) ehlinin kendini anlatma dili olmaz, bu hastanın nabızı atmanın ne olduğunu bilmez.

⁴ Hayatının başında şaraptan tövbe etmeyen kişi gençlikte yaşlanmanın ne olduğunu bilmez.

şebābda olması mümkündür lākin etmeyen bilmez ve şā'irāne işāret eyledi ki bir tāze ādem bādeye me'lūf iken tevbe etse elbetde midesine za'f 'ārız olup genç iken pīrlık ne olduğın müşāhede eder zīrā bādeniñ bedeli helāldan müşkildir. Ülfetden şoñra [328b] terk-i emrāz-ı bārideniñ hücumunu müstelzim olduğūñ gāyet tadrīcī terk ederler.

بس که شد افسردگی از سردی ایام عام / موی آتش دیده پیچیدن نمی داند که چیست

5. Bes ki şūd efsürdegī ez-serdī-i eyyām-ı 'ām/ Mūy-ı āteş-dīde pīçīden nemī-dāned ki çīst¹

Eyyāmiñ burūdetinden şovuqluq o qadar 'ām oldu ki āteş görmüş kıl bügelmek bilmez ki nedir. Ğālibā eyyām-ı şitāda nazm etmişdir bu beyti ki kıla āteşiñ 'adem-i te'şirinde mübālağadan ğayrı yoqdur.

خامه نقاش اگر کردد نسیم دلکشا / غنچه تصویر خندیدن نمی داند که چیست

6. Hāme-i naqqāş eger bāşed nesīm-i dil-güşā/ Ğonca-yı taşvīr hāndiden nemī-dāned ki çīst²

Naqqāşıñ qalemi eger nesīm-i dil-güşā olursa da ğoncayı taşvīr açılmaq bilmez ki nedir zīrā kendini taşvīr eden her dem ğoncayı taşvīr etmişdir. Murādı şā'irāne cebre kaçmaqdır lākin beyāna söyler zīrā nuşūş-ı qāti'a ile vākı'āt-ı aḥvāl-i 'ibād a'mālleriniñ semeresi olup 'ilm-i ma'lūma tābi'dır.

در کذر زین عالم پر شور و شر صائب که تخم / در زمین شور بالیدن نمی داند که چیست

7. Der-güzer z'in 'ālem-i pūr-şūr u şer Şā'ib ki tuḥm/ Der-zemīn-i şüre bālīden nemī-dāned ki çīst³

Bu 'ālem-i pūr-şūr u şerden Şā'ib vazgel ki tuḥm zemīn-i şūrede ürperip bitmek ve büyümek bilmez ki nedir zīrā mulūhiyetli zemīnde ḥarāret ğālib olup tuḥmun yaqar ve

¹ Genel günlerin soğukluğundan depresyona girmekten ateş görmüş saç ne olduğunu bilmez.

² Ressam olan kalem gönül ferahlatıcı rüzgâr ise tasvir olan gonca gülmenin ne olduğunu bilmez.

³ Ey Sâib bu heyecan dolu dünyadan vazegeç çünkü tohum tuzlu arazide ürperip bitmek ne olduğunu bilmez.

neşv ü nümāsına māni‘ olur. Bu ‘ālem-i fānīde dāhi insāniñ hāli böyledir hemān ‘ālem-i rūhāniyete meyl eyle demekdir.

GAZEL 186

Fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

دل ز خال لب منظور گرفتن ستم است / دانه را از دهن مور گرفتن ستم است

1. Dil zi-hāl-i leb-i manzūr giriften sitem est/ Dāne-rā ez-dehen-i mūr giriften sitem est¹

Maḥbūbuñ hāl-i lebinden gönül alıp aña nazardan men‘ etmek zūlmıdır dāneyi ḳarınca ağızından almak sitemdir zīrā bu rütbelere ḳarınca varınca çekdiği meşakḳatlar ve üzerinden def‘ olunan envā‘-ı āfetler muḳābilinde dīvānhāne-i ḳısmetden dīvāne bir dāne bulup ḳanā‘at etmiş iken aña her vechle ta‘arruż sitem olduğunda şübhe yoḳdur.

خون خود ما به دو چشم تو نمودیم حلال / باده از مردم مخمور گرفتن ستم است

2. Hūn-ı ḥod mā be-dü çeşm-i [329a] tū ne-mūdīm ḥelāl/ Bāde ez-merdüm-i maḥmūr giriften sitemest²

Biz kendi ḳanımızı seniñ iki gözü ki ḥelāl eyledik maḳām-ı rızāyī taḥşil için bātında ammā zāhirde zīrā merdüm-i maḥmūrdan bādeyi vermeyip dirīğ etmek sitemdir ḳabūl etmeyiz; ya‘nī seniñ gözleriñ hūn-ı ‘uşşāḳı öteden beri bāde yerine ḳullanır iken şimdi maḥmūriyet ‘arız olmuş dirīğ etmeye gelmez laṭifesi merdüm lafzındadır.

به قدح دست مکن پیش خم باده دراز / تا بود مهر ز مه نور گرفتن ستم است

3. Be-ḳadeḥ dest me-kün piş-i ḥum-ı bāde derāz/ Tā-büved mihr zi-meh nūr giriften sitem est³

¹ Sevgilinin dudak (kenarındaki) benden gönül almak haksızlık olur, ḳarıncaın ağızından buğdayı almak haksızlık olur.

² Biz kanımızı senin iki gözüne helal ettik (canımızı vermeye hazırız). Şarabı sarhoş olan insanlardan almak haksızlıktır.

³ Şarap küpünün yanında kadehe el uzatma, güneş olduğu sürece aydan ışık almak haksızlık olur.

Bāde günün huzūrunda kadehe eliñ uzatma zīrā şems mevcūd olduğca kamerden nūr almak sitemdir. Bu mey-hāne-i zāhir ü bātinıñ ādābındandır. Meşelā şeyhiñ meclisinde sāyir-i murīdlere mes'ele su'āl ve istifāde-i vücūh kemāl gibi lākin merhūmuñ murādı budur ki insānıñ nefsinı kamer menzelesinde dā'imā hūrşid-i haqīkatdan teveccühü miqdārı iktisāb-ı envār ve bu'dı ve gāfleti miqdārı giriftār-ı muhāk-ı edbār olmadadır ve kur'an-ı kerimde şems ü kamerle dūrüb-ı emsāl bu ma'nāya işāret olmak üzere ehl-i i'tibār fehmederler. Şā'ib demek ister ki akmār-ı enfüs-i 'ibāda şems-i haqīkat durur iken meyl edip anların envār-ı müktesebelerinden istifāde kaydında olmak himmet-i merdāneye yakışmaz cehd edip sen de helāl nefsiñi āftāb-ı vācibü'l-vücūddan bedri pür-nūr edegör ki feyz-i hadīde mālīk olasın kabül edene mestāne naşihatdır.

در چنین وقت که از دست تو می ریزد آب / دست بر آتشم از دور گرفتن ستم است

4. Der-çünin vaqt ki ez-dest-i tū mī-rīzed āb/ Dest-i pür-āteşem ez-dūd giriften sitem est¹

Böyle bir vaqtda ki seniñ eliñden şu dökülür ya'nī ruṭubet-i destıñ kemālındadır. Benim pür-āteş ve faqr u fākadan harāret-keş olan elimi uzakdan tutmak zulmdur belki lāyık olan dest be-dest [329b] ihsān edip ıtfā-yı nīrān ihtiyācı kemālinde etmektir. Bu mazmūn şüreten hoş-nümā ise de murādı istimdād-ı ma'nevīdir.

دزد را دار کند راست ترحم مکنید / که عصا را ز کف کور گرفتن ستم است

5. Düzd-rā dār küned rāst tarahḥum me-künid/ Ki 'aşā-rā ze-kef-i gūr giriften sitem est²

Düzdī dār ağacı müstaḥim eder merḥamet etmektir; zīrā körüñ elinden 'aşāyı almak zulmdur ya'nī sārīk aşıldıkda şüreten doğru olur ki mazmūnu budur ve ma'nāda dāhi bir sāt-i evvel mübtelā olduğu tabi'atı terk edip izdiyād-ı 'azābdan ḥalāş olması dāhi āhirete nisbet kem istikāmet degildir zīrā ef'āl-i seyvi'e keşret-i a'ml ile ekl ü şürb menzelesine tenezzül edip tabi'at olur zāhirde ve ma'nāda 'adem-i terkine cezā olmak üzere Rabbi'l-'ālemīn ḳalbini tab' edip murād etse de ḥalāş mutaşavver degildir ki ve

¹ Senin elinden su aktığı bu zamanda ateş dolu elimi dumandan almak haksızlık olur.

² Hırsızın darağacı ayağa kaldırır, acımayın çünkü değneği mezarın elinden almak haksızlık olur.

ṭaba 'a'llāhü 'alā ḳulūbihim¹ naşşından murād budur; lākin bizler ṭabī'at olmuş bāde derdmend terk edemez diyerek ısrār-ı ma'şiyetiñ seyyi'esi olduğunu idrāk etmeyiz zīrā her birimizde bir türlü bulunur.

زخم در کان نمک کهنه نکردد صائب / دل ازین عالم پر شور گرفتن ستم است

6. Zaḥm der-kān-ı nemek köhne ne-gerded Şā'ib/ Dil ez'in 'ālem-i pür-şūr giriften sitem est²

Yaranıñ nemek ma'deninde köhne olmak ihtimālı olmaz belki dāim ter ü tāze durur. ey Şāib bu 'ālem-i pür-şūrdan gönül ḳaldırıp ikrāh etmek sitemdir zīrā mevt-i ṭabī'ī vāḳı' olduğu gibi 'ālem-i cezāya naḳl ve mezra'a-yı tuḥm-ı a'māldan inḳitā' lāzım gelir. Hemān a'lāsı bu dünyāniñ sırrına vāḳıf olanlara 'usrına yūsünden ziyāde şükr edip birkaç gün 'ömr için refāhiyet ḳaydında olmamaḳdır ki 'abd-i mü'mine beliyātuñ menāfi'-i uhreviyesinden dünyāda bir zerre ḳadar ma'lūm olsa her günde bir maḥbūbuna muntazır olduğu gibi bir belāniñ vurūduna muntazır olur idi lākin maḥbūb olanların bu bābda ecri ḡitāsı [330a] münkeşif olan erbāb-ı başiretten ziyādedir yanī bu ḥuşūşda imān bi'l-ḡayba müstened olduğuçün zīrā belāya şabr-ı mi'rācın bulduğu gibi keşf-i ḡitā vāḳı' olup cezā-yı a'māle vāḳıf olduğda bi'l-mu'āyene görüp şabr etme ile ḡayben imānla şabriñ beyninde fark-ı 'azīm vardır.

GAZEL 187

Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

عقل سديست بدین راه که برداشتنيست / عشق خضر يست که در مد نظر داشتنيست

1. 'Aḳl seddīst bedīn rāh ki berdāştēnist/ 'Aşḳ Ḥızrīst ki der medd-i nazār dāştēnist³

'Aḳl bu yolda bir seddir ki ḳaldırmaya şāyestedir 'aşḳ bir Ḥızr'dır ki medd-i nazarda tutulacaḳdır; ya'nī 'aḳl-i ma'āş-ı umūr-ı uhreviyeeyi idrāk etmeye bir sedd-i

¹ وَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ : Allah da onların kalplerini mühürledi. Kur'an, 9. Sure, 93. Ayet.

² Ey Sâib yara tuz madeninde eskimez, bu heyecanlı dünyadan gönül almak zulüm olur.

³ Bu yolda akıl bir engeldir ki kaldırılabilir, aşk ise önem verilmesi gerek bir Hızır'dır.

‘azîmdir ki her hâlde kaldırması vâcibdir ve ‘aşk bir Hızr-ı kāmildir ki dā’imā aña i‘timād edip himmetden bu seddi harāb etmeye istimdād etmek herkese vâcibdir yoksa aşk olmayınca mecāz olursa da ‘aql-ı ma‘āşî terk edip halkıñ ta‘n ve levmini hazm etmek kıabil degildir. Haqıkatında ‘ākıl olur isek halk saña dīvāne derler ve eger halk ittifaqla saña ‘ākıl derler ise tımārḥāne-i fāniyede zīncīr-i vesvesedir gerden-i ömr-i mevḥūm için yāḥūd evlād-ı ma‘dūm ecelinden māl ve emlāk tedārikinde Mecnūn-ı ma‘nevīsın.

هر چه جز دامن سعیست بود بردل بار / آنچه از توشه درین ره بکمر داشتنیست

2. Herçi cüz dāmen-i sa‘yest büved ber-dil bār/ Ānçi ez-tūşe der’ın reh be-kemer dāštenīst¹

Her ne ki dāmen-i sa‘yīñ ğayrıdır albe ḥaml ṣaıl olur; ol şey ki tūşeden bu tarıde kemere balanıp aldırılacaktır; ya‘nī ihtimām-ı tarı-i uḥreviyede rız maāmına ā’im olur. Hemān sen dāmen-i sa‘yı miyān-ı alba balayıp ğayrı bir şey’e iltifāt etme vāşıl olursun murādı *ve en leyse li’l-insāne illā mā sa‘ā*² mefhūmunu ṣaḥāyif-ı ulūba ṣabt etmektir. Ğarābet bundadır ki Rabb’ul-‘ālemīn insān için sa‘yından ğayrı āḥiretde bir şey yokdur buyurur bizim ma‘āşırımız olan ‘āriflerin müslūmānları namāz ılmayana Allāh kerīmdir diyü [330b] tesliyet eder bilmez ki bundan a‘zam kerem olmaz ki saña āḥiretiñ ma‘nāsını böyle bir mūcez elfāz ile ifāde edip bu ḥuṣūşu saña sipāriş eyleye lā-teşbīh bir pādişāh bir mūflesi cevāhir ḥazīnesine oyup her ne alırsan seniñ olsun demiş iken sulṭānım kerīmdir diyerek ṣafrālīd ığmaya beñzer.³

تامکر دولت بیدار درآید از در / چشم چون شب و روز حلقه شب و روز بدر داشتنیست

3. Tā-meger devlet-i bīdār der-āyed ez-der/ Çeşm çün ḥalka şeb ü rüz be-der dāštenīst⁴

Tā-meger devlet-i bīdār apıdan gelir ümmīdi ile gece gündüz ḥalka gibi gözü apıya tıtmak vâcibdir ya‘nī ḥalka gibi aşla gözü apamayıp dervāze-i albe mülāzemet

¹ Çaba eteğinden başka ne olursa bu yolda azıktan ne bele balanmışsa gönüle yük olur.

² وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى: İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Kur’an, 53. Sure, 39. Ayet.

³ Tā-meger devlet-i bīdār der-āyed ez-der/ Çeşm çün ḥalka şeb ü rüz beder dāštenīst: Bu beyit ilk yazılıp üzerine kırmızı çizgi ile çizilmiştir sonra tekrar aynı beyit yazılmıştır.

⁴ Uyanık devlet apıdan gelebilir diye göz halka gibi gece gündüz apıya dikilmiştir.

etmedikçe ‘âlem-i ğaybdan devlet-i bîdâr ki h`âb-ı ‘adem kabûl etmez kimseye müyesser degildir.

از کرانجانی اکر چپرو نیکان نشوی / خس و خار از ره این طایفه برداشتنیست

4. Ez-girân-cânî eger peyrev-i nîkân ne-şevî/ Hâs u hâr ez-reh-i in tâ`ife ber-dâştenîst¹

Eger girân-cânlıktan iyülerin peyrevi olup rāh u menāzillerinde bulup gördükleri cevāhir-i girân-ķadr beķāya nā`il olmaz isek bārî hâs u hâr rütbesinde olan inkār u i`tirāzı anların tarîķlarından ķaldırmaķ lâzımdır ya`nî anlara zarar etmez; lâkin sen bu ķadarca bir hîdmet-i te`edduble şifā`atlarına dārında mażhar olasın yoksa on türlü tu`me-i nefiseyi iftārda ve beş türlüşün dāhi şahūrda ekl etdikden şoñra bir gün şāyım olmaķ `indinde mevt-i aħmere berāber iken aķallî üç günde bir yāhūd haftada bir yāhūd kırķ günde bir arpa etmegi ile iftār eden kibārî kelminı fehm etmedigini setr içün sebb ü la`n etmek ancak kendi nefsiñe rācî` ve belki bu şünūma sen anlardan elyaķ bulunursun zîrā faķîr `ulemāniñ şūfiye tā`ifesine her ne maħalde ta`n u sebb etmişler ise cümlesin celālet [331a] ķaderler ile fehm etmediklerini setr içün bulmuş mudur? *Nes`elü`llāhe`l-`āfiye*²

چون زمین پاک شود تخم یکی صد گردد / مثنوی اشکی پی دامان سحر داشتنیست

5. Çün zemîn pāk şevēd tuħm yekî şad gerded/ Müştî eşķi pey-i dāmān-ı saħar dāştenîst³

Çünkü zemîn pāk ola tuħmuñ biri yüz olur bir avuç gözyaşını dāmān-ı saħar içün ķaldırıp hıfz etmelidir ya`nî zemîn-i pāk ve dāne müsta`id bu zirā`at ğaflet etmeye lâyık degildir. Be-kār ek be-deviç be-küb dök çeç ü çāş/ Tā-mebādā ez-ġarîbî be-ferîbî üftî; Der sefer pās-ı refîķān hażar bāyed dāş/ Tā-olmaya ki ġarîblikden ġarîbliğe düşesin⁴: Seferde hażar rafîķleriñ hātırılarınıñ hıfzına taķayyüd etmek lâzımdır zîrā ri`āyet etmeyince hażara geldikde aklarda saña ri`āyet etmeyip yine belā-yı ġurbetde maħcūr ķalırısın. Murādı sefer-i dünyāda iken hażar-ı uħrevîde bulunan aķrān u emşāldan refāķat me`mül etdigini

¹ Ağır canlılıktan eğer iyilerin peşinden gitmezsen de bu topluluğun yolundaki çerçöpü alabilirsin.

² نَسْتَلُّ اللَّهَ الْعَافِيَةَ : Allah'tan sağlık dileriz. Dua olarak kullanılmaktadır.

³ Yeryüzü temizlense bir tohum yüz tane olur, seher vaktinde bir avuç gözyaşın olur.

⁴ Şârih şairini belirtmeden şerh yaparken iki beyit yazmıştır, kanımızca kendi şiirlerinden olmalıdır.

kimselerin hâtırına ri'âyete terğibdir zîrâ münâsibât-ı rûhâniye bu dâr-ı fâniyede maḥabbet ü meveddetle zuhûr edip 'âlem-i berzaḥa naḳldan soñra ictimâ'-ı ervâh birbiriyle aña göre vâkı' olur ve bir kimseniñ cümleye ḥüsn-i zannı sibḳat edince bir mevṫinde ġarîb olmaz.

روزها بخموشی کذرائی چون شمع / شب دلسوخته و دیده ی تر داشتت نیست

6. Rûzhâ ger be-ḥamûşî güzerânî çün şem' / Şeb dil-sûḫte vü dîde-i ter dâştenîst¹

Gündüzler eger sükûtluk ile mum gibi geçirir isek gecede yanmış göñül ve ağlar göz tedârik etmek lâzımdır ya'nî bu üç ḥişâl-i ḥamîdede şem'e i'tibâr-ı câmi'de iḳtidâ edenler zulumât-ı zâhire ve bâtınaya ġâlib olacakları muḥaḳḳaḳdır.

تاب معنی ببری راه ز صورت صائب / طرف هر صدف از بهر کهر داشتت نیست

7. Tâbe-ma'nî be-berî râh zi-şüret Şâ'ib/ Ṭaraf-ı her şadef ez-behr-i güher dâştenîst²

Ey Şâ'ib tâ-şüretten ma'nâya yol buluncaya dek gevher ecelinden her şadefiñ tarafın tıutup ri'âyet etmek vâcibdir zîrâ şadefe ri'âyet ve nazâr etmeyenler elbetde gevherden maḥrûm olurlar. [331b] Meşelâ şadef mânendî olan aḥkâm-ı şer'iyeyi a'mâl ve i'tiḳâda iltizâm etmedikçe andan maṫlûb olan gevher-i ḥâlât-ı derûniye ḥâşıl olmaḳ muḥâldır ḳaldı ki yalnız riyâzetle küşûfât ve ḥavâriḳe vâşıl olup bilâ-teşerrü' kendülerin ricâlu'llâh zümresine ilḥâḳ edenler berâhime vü rehiyân derecelerinden bir dereceye vâşıl olup ḥaḳîḳatını su'âl etsen cevâba ḳâdir olamazlar. Bilmezler ki o ḥâlet muḳteżâ-yı riyâzettir. O ḥuşûşda âteş-perest ü müşrik ve mulḥid cümlesi mesâvî olup bâb-ı iḫtişâşda anların naşibi yoḳdur. Ma'rifet-i başiretle şerî'ata etbâ'da ḥâşıl olan ḥâlât-ı ḳalbiyeyi temyîz ederek evvelen nefsini soñra ḥaḳâ'ik-ı eşyâyı keşf etmektir.

¹ Mum gibi gündüzleri sönmüş olsan gecelerde gönlü yanmış ve yaşlı gözün olur.

² Ey Sâib yüzden (görünenden) manaya yol buluncaya dek her sadefin tarafında bir inci sahibi olmak içindir.

GAZEL 188

Fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün

از دعا در صبح کام دل توان آسان گرفت / دست خود بوسید هر کس دامن پاکان گرفت

1. Ez-du'ā der-şubḥ kām-ı dil tevān āsān girift/ Dest-i ḥod Būsīd herkes dāmen-i pākān girift¹

Şubḥ vaktinde du'ādan gönül murādını āsān almak mümkündür her kim pākların dāmenine teşebbüs etdi ise kendi elini öpdü; ya'nī fi'lini mübālağa istihsān eyledi zīrā şabāḥ vaktinde ekdār-ı beşeriyeniñ kılleti ve āyine-i kalbiñ şafveti ḥuluvcuḡuñ i'āneti cem' olup dergāḥ-ı mevlāya teveccüh-i 'ibād-ı mā-sivādan maḥviyet rütbesine muḡārib olunca elbetde maḡlabı iḡsān olunur ve siyyemā seni bir ḡatre-i menīden ḡalk edip semī' u başır ve mütekellim eden vācib ta'ālā kelām-ı ḡadīmīnde *ed'ūnī estecib lekūm*² emriyle terḡibiniñ sırrına vāḡıf olsak her sā'atı vaḡt-ı şubḥ i'tibār edip ḡālen ve ḡālen bir ān du'ādan fāriḡ olmaz eden lākin ḡālel ne olduḡunu sen dāḡi bilirsin taşriḡa ḡācet yoḡdur ve böyle taḡḡik olunur ki ḡūyā Rabbi'l-'ālemīn ḡazā vu ḡaderi saña teslīm edip ey ḡulum vermek ile benim mülkimden bir şey' nāḡış olmaz. Hemān fırsat elde iken [332a] isteyegör diyü ibrām eder ve 'ālemde bir ādem vāḡıf olduḡu sırrı gitmeden müşkil bir şey' bilmem bu ḡadarca du'āya münāsebetle terḡib etdigimiziñ esrārı her kim çok du'ā eder ise āña münkeşif olur ve's-selām.

خلق کن با خلق تا فرمانروا کردی چو صبح / سر بسر آفاق را از چهره خندان گرفت

2. Ḥulḡ kün bā-ḡalk tā-fermān-revā gerdī ḡū şubḡ/ Ser be-ser āfāḡ-rā ez-ḡehre-i ḡandān girift³

Ḥalka ḡüsn-i ḡulḡ ile mu'āmele eyle tā ki şubḡ gibi fermān yürüdücü olasın. Maḡall-i 'ibretdir ki ḡehre-i ḡandān ile āfāḡı zabḡ eyledi ya'nī her kim aḡlāḡ-ı ḡaseneye mālik olur ise şabāḡat-ı zāhir ve bāḡınla āfāḡ ḡulūbu tenvīr ü teşḡir edip āftāb-ı merāmı zülumāt-ı aybdan da'vetsizce pertev-efken-i āḡūş-ı iḡbālī olacaḡında seḡāb şübhe yoḡdur.

¹ Sabah vaktindeki duadan gönlün muradını kolay alabilirsin. Kim temiz kalplilerin eteğini alırsa (onlara yakınlaştırsa) kendi elini öpmüş olur.

² ادعوني أستجب لكم : Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Kur'an, 40. Sure, 60. Ayet.

³ Sabah gibi hükümdar olmak için insanlara iyi davran, dünyanın dört bir yanını güler yüzlülükle aldı.

چون شدی پیر از حواس خویش جمعیت مجو / پیش راه لشکر برکشته را نتوان گرفت

3. Çün şüdi pîr ez-ḥavās-ı h̄îş cem'iyet me-cū/ Pîş-i rāh-ı leşker-i bergeşte-rā ne'tvān girift¹

Çünkü pîr olduk ḥavās-ı zāhire ve bāṭına giden cem'iyet te'emmül etme zîrā bozulmuş 'askeriñ yolunu tutmak kâbil degildir ya'nî 'anāşırıñ her biri ihtiyārılığda merkeziñ taleb etmede olup ta'yinātı kesilmiş buluñ başılar gibi nefis-i nāṭıkaya i'ānetden kalırlar. Hemān tedārik-i işğāl-i ḳalbe münḥaşır olan umūra şarf-ı himmetdir ve ma'lūm ola ki beden her ne deñli bir 'illet olur ise de nefis-i nāṭıka o 'illetlerden 'āfiyet üzere olması ba'de'l-intikāl beḳāsına bir delil-i 'aḳldır. Żabṭ eyle ki gevher-i nā-yāb maḳūlesidir. Meşelā çok kimselerde müşāhede olunur ki vücūdu bi'l-külliyeye emrāz ve 'ilel zımnında ḫarāb ve intikālına yarım sâ'at ḳalmış lākin nefis-i nāṭıkası 'āfiyet üzere hattā mevtini dāḫi taḫḳik edip istiğfār u tevbe ve tevḫide meşğūl olarak fevt olur ammā ba'zılarda bu ḫāletin olmadığı nefis-i nāṭıkaya 'illet-i 'arūzundan degildir. Belki aletleriñ za'findan zāhirde [332b] ma'lūle görünüp kendi 'āleminde şaḫīḫatü'l-mizācdır.

داد اگر کردون چو محو نو لب نانی مرا / بیشتر زان از دهانم کوهر دندان گرفت

4. Dād eger gerdūn çū māh-ı nev leb-i nānī me'rā/ Bîşter z'ān ez-dehānem gevher-i dendān girift²

Eger felek yeñi ay gibi baña bir dilim etmek verdi ise andan evvel ağızımdan diş cevherin aldı. Ekşeriyen devlet ile şıḫhat-ı beden cem' olmadığına işāret edip ihtiyārılığda ekmek buldım ammā dişim ḳalmadı diyü şikāyet eyledi ve şūretde māh-ı nev dāḫi dişsiz ağza müşābih olduğuçün irsāl mişle münāsib geldi.

شد ز همت بیستون در پنجه فرهاد موم / کارهایی سخت را باید بخود آسان گرفت

5. Şüd zi-himmet Bîsütūn der-pence-i Ferḫād mūm/ Kārḫāyī saḫt-rā bāyed be-ḫod āsān girift³

Himmetden bîstūn dağı pence-i Ferḫād'da mūm gibi mülāyim oldu pes ma'lūm oldu ki güç işleri insān kendine āsān farz etmek lāzımdır ve himmetdendir; zîrā bir ādem

¹ Yaşlandığımda hislerinin toparlanmasını bekleme, dönen ordunun yolunu tutamazsın.

² Eğer felek yeni ay gibi bana bir dilim ekmek verse ondan daha fazla ağızımdan diş cevheri aldı.

³ Çabadan Bisütun Dağı'ı Ferhad'ın elinde mum oldu. Zor işleri kendine kolaylaştırman lazım.

bir şan 'atı istiş'âb etdikden sonra vuşûlu gâyet müte'assir olur ve hem evvelki teveccühün nışfı kalmaz ve egerçi şüfîler himmet bir şey'în huşûluna yaqîn tām ve levāzım vuşûluna ihtimāmdır dediler ise de hemān gūyā taḥkīk olunsa himmetiñ bundan ayrı ma'nāsı yokdur. Meşelā evliyālar tavrını göreyim diyü tedericī kırk günde bir iftār edeni gördük mürşidsiz olduğün bir miqdār dimāğına yübüset gelip yine sonra şıḥhat buldu ya'nī ḥālā bizlere muḥāl gibi görünür. Bu degildir illā maẓmūn-ı beyti 'aynıdır ve bir dāḥi umūr-ı müşkile-i istihāl etmek fāl-ı ḥayr ḳabīlindendir ki nādir taḥallüf eder.

دیده شور لازم است کرمی بازار را / امن شد تا یوسف ما جای در زندان گرفت

6. Dide-i şūr est lāzım germī-i bāzār-rā/ Emn şüd tā-Yūsuf-ı mā cāy der-zindān girift¹

Germiyet-i bāzāra dide-i şūr ya'nī diğer göz lāzımdır erilmez ma'nāsına bizim Yūsufumuz zindāna girip kesād-ı bāzārı iltizām edilden beri ve bu dāhiyeden emīn oldu. Gūyā nazardan ḥaf edenlere setrden a'lā 'ilāc olmaz [333a] ister ise zindān olsun demekdir.

زین کران خوابان نشد بیدار صایب هیچکس / صورت دیوار هر چند از دم من جان گرفت

7. Z'in girān-ḥ'ābān ne-şüd bīdār Şā'ib hiçkes/ Şūret-i dīvār her çend ez-dem-i men cān girift²

Bu ağır uykululardan Şā'ib hiç kimse bīdār olmadı şūret-i dīvār egerçi benim nefesimle cān peydā etdi ise de vāqı'ā ḥükmiyāt-ı manzūmeden müte'eşşir olmayanlar bu mübālağaya şāyestedirler ve çok vāqı' olmuşdur ki mevķi'inde bir kelām ḥikmet-i nizām mürşid-i kāmīl maḳāmına ḳā'im olup 'āmil olanı derecāt-ı 'āliyāta nā'il etmişdir.

GAZEL 189

¹ Pazarın sıcaklığına tuzlu göz lazım. Bizim Yūsufumuz hapiste yer aldığında güvenli oldu.

² Duvarın suratı her ne kadar benim nefesimden can aldıysa da ey Sâib bu ağır uykululardan uyanan kimse olmadı.

Mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

عشق خالص را تلاش دیدن محبوب نیست / چون شود در طلب کامل کم از مطلوب نیست

1. 'Aşq-ı hâliş-râ telâş-ı dâiden-i maḥbûb nîst/ Çün şevved der-ṭaleb-i kâmil kem ez-maṭlûb nîst¹

'Aşq-ı hâlişin maḥbûbu görmeye telâşı yokdur çünkü derd-i ṭaleb-i kâmil ola maḥbûbdan kem degildir; zîrâ buyurduğu rütbedeki 'aşqdan ma'sûkuñ infikâkı taşavvur olunmaz ki rü'yet ṭaleb eyleye ḥattâ mecâzda yaqâzaten ve nevmen her kaṅğı ṭarafa nazâr etse elbetde maḥbûbunu müşâhede eder ammâ bu rütbede 'aql ḥaḳ yetiredir. Cem' olmaz ve merâtib-i tis'ası 'aşkıñ tafşilen sibkat eyledi. Murâca'at olunur ise maẓmûn zâhir olur.

ترک هستی کن که در دیوان آن جان جهان / هیچ خدمت تا ز هستی نکذری محسوب نیست

2. Terk-i hestî kün ki der dîvân-ı ân cân-ı cihân/ Hiç ḥidmet tâzi-hestî ne'gzerî maḥsûb nîst²

Varlığı terk eyle ki o cân-ı cihânin dîvânında vücûddan geçmedikçe hiçbir ḥidmet maḥbûl u maḥsûb degildir ya'nî bezl-i mechûd etdikten soñra *lâ ḥavle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-'aliyi'l-'azîm*³ deyip 'ömründe bir ṭa'at etmemişler gibi faẓl u keremine 'arz-ı ıztırâr etmedikçe ṭa'at maḥsûb ve 'abd-i maḥbûb olmaz ve bu şüret-i levâzım-ı beşeriyeyi bir mürşid-i kâmil terbiyesinde tedricî taḳlîl ederek ḥaşıl olur sen âsân zann ederdin ammâ devlet mevtiñ öte ṭarafındadır derler.

آه کرد کلفت از دل می برد عشاق را / جز پروبال پری ویرانه را جاروب نیست

3. Âh gerd-i külfet ez-dil mî-bered 'uşşâḳ-râ/ Cüz per ü bâl-i perî vîrâne-râ cârûb nîst⁴

¹ Saf aşkın sevgiliyi görme telaşı yoktur, kamili taleb ettiği zaman istenilenden az değildir.

² O cihanın canının divanında varlığından vazgeçmeyince hiçbir hizmet kabul olmadığı için varlığından vazgeç.

³ لا حَوْلَ وَ لا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ: Güç ve kuvvet ancak yüce ve büyük olan Allah'a aittir. İslam dininde zikir olarak kullanılmaktadır.

⁴ Ah âşıkların gönlünden zorluk tozunu alır, meyhanenin perinin kol kanadından başka süpürgesi yoktur.

Āh ‘uṣṣākiñ ƙalbinden ğubār-ı külfeti götürür zîrâ [333b] vîrâneniñ cenâh-ı periden ğayrı süpürgesi yoƙdur; ğüyâ âhiñ göze görünmemesinden cenâh-ı perîye teşbîh eyledi ve derûn-ı ‘âşıkda mâ-sivâdan eşer olmadığı cihetden vîrâne ıtlâk eyledi.

چون دو دل در آشنایی صاف چون آینه شد / پرده بیکانکی جز نامه و مکتوب نیست

4. Çün dü dil der-âşinâyî şâf çün âyîne şüd/ Perde-i bîĝânegî cüz nâme ü mektûb nîst¹

Çün iki gönül âşinâlıkda âyîne gibi şâf olsa anlarıñ beyninde bîĝânelik perdesi taşavvur olunsa nâme ve mektûbdan ğayrı yoƙdur ya ‘nî birbirlerine merâmelerin ifâdede nâmeye muhtâc olurlar ise şafvet-i mezkûre ve ittihâd hâşıl olmayıp henüz birbirlerine bîĝânedirler; zîrâ keyfiyet-i teveccühü ta‘lîmde mürşid müridine der ki ben ƙalhimde bir şey’ izmâr eyledim teveccüh ile baña göreyim bilir misin? Mürid dâhi başın aşığa şalıp murâkabe etdikde isti‘dâdına göre ğâh işâbet eder ve ğâh haţâ eder ve ğâhîce müride emr edip bir ma‘nâ taşavvur etdirirler ve fi‘l-hâl haber verir ki müridiñ himmetine kuvvet-i kulüb bir hâlete varır ki kendi dâhi şeyhi gibi her kime teveccüh etse derûnunda muzmer olanı ṯabîku‘n-na‘l bi‘n-na‘l keşf eder. O zamân mürşid buyurur ki bugüne teveccühü kendi ğayb-ı zâtîña edip her ne vârid olur ise mîzân-ı şerî‘at üzere ƙabûl eyle diyü istiĥlâk ve be bu mevlûd-ı tâze-i memeden keserler bundan şoñra istizâde etdikleri derecât kendi mucâhedeleriñ şemeresi ve irtifâ‘ rütbe-i ‘irfânları ma‘âric-i fenâya ‘urûclarınıñ netîcesi olur. Bu maĝâmı fehm edip bād-ı havâdır diyü zâyî‘ etme zîrâ taqlîd ne vâşıl oluna dek enfüs-i evĝât-ı ‘ömrümüz şarf oldu.

با کرانجانان عالم تازه رو بر می خوریم / صبر ما در پله خود کمتر از ایوب نیست

5. Bâ-girân-cânân-ı ‘âlem tâze-rû bermî-ĥurîm/ Şabr-ı mâ der-pile-i ĥod kemter ez-Eyyûb nîst²

[334a] ‘Ālemiñ şüĝalasına tâze yüz ve tatlı söz ile mülâkî oluruz. Bizim şabrımız kendi mîzânımızda şabr yüzünden kemter degildir ğüyâ ihtiyâr şüretinde vâkı‘ olan beliyâtı eşed ‘addetmek ister ve fi‘l-hâĝîka muĥâlîf-i ṯabî‘at olan umûra mûmâşât terki

¹ İki gönül tanışmada ayna gibi saf olduktan sonra yabancı perdesi mektuptan başka deĝildir.

² Dünyanın ağır canlıları ile güler yüzlü karşılaşırız. Bizim şabrımız kendi çapında Eyyub’dan daha az deĝildir.

imkānda iken hayli hünerdir lākin üzerine terettüb eden ecr-i mu‘accal u müeccel dāhi aña göredir siyyemā bilerek dāhi āsān olur.

با همه زشتی ز دنیا چشم بستن مشکل است / هیچ مکروه اینقدر در دیده ها مرغوب نیست

6. Bā heme zeštī zi-dünyā çeşm besten müşkil est/ Hiç mekrūh in kadr der-dīdhā merğūb nīst¹

Cümle kabāhatıyla bile dünyādan göz kapamak müşkildir hīç mekrūh yokdur gözlerde merğūb degildir; zīrā insān bi’ṭ-ṭab‘ nef‘-i ‘ācile māyıldır ve bir sebebi tā’ife-i insānīn dünyāya tetrīcī vurūdundan silf-i hūlfa hīdmet edip nizām-ı kār-hāne tamām olmağ içündür ve bu sebebden bi’l-küllīye i‘rāz eden her bir ‘aşrda nādirdir.

سرو صائب از دم سرد خزان آسوده است / مردم آزاده را پروایی از آشوب نیست

7. Serv-i Şā’ib ez-dem-i serd-i hazān āşūde est/ Merdüm-i āzāde-rā pervāyī ez-āşūb nīst²

Ey Şā’ib serv-i hazānīn şovuk ve mühlik nefesden rāhatdır ve kezālik ‘alāqadan halāş olmuş ādemiñ fitne vü āşūbdan pervāsı yokdur belānīn cümlesi ‘alāqa kadardır.³

GAZEL 190

Mefā’ilün/fe’ilātün/Mefā’ilün/fe’ilün

کره مشکل ما خونی صد دندان است / مهره عقل درین دایره سرکردان است

1. Girih-i müşkil-i mā hūnī-i şad dendānest/ Mühre-i ‘aql der’in dā’ire ser-gerdānest⁴

¹ Bütün çirkinlikleriyle dünyadan göz yummak zordur. Hiç mekrūh yoktur gözlerde kaliteli değildir.

² Sâib’in selvisi son baharın soğuk nefesinden rahattır. Hür olan insanların kargaşadan korkuları yoktur.

³ Ey Şā’ib serv-i hazānīn şovuk ve mühlik nefesden rāhatdır ve kezālik ‘alāqadan halāş olmuş, ādemiñ fitne vü āşūbdan pervāsı yokdur belānīn cümlesi ‘alāqa kadardır S: Ey Şā’ib, serv-i hazānīn enfās-ı bāridesinden rāhatdadır, pes merdüm-i mücerred ü āzādīn fitne vü āşūb-ı rüzgārdan pervāsı yokdur ve āhīret dāhi bi-‘aynihi böylecedir T

⁴ Bizim zor olan düğümümüz yüz dışın kanlısıdır. Akl mühresi bu yuvarlakta başı boş gezendir.

Bizim müşkil olan ‘uğdemiz yüz dişiñ kanlısıdır ‘aql mühresi bu dā’irede sergerdāndır; ya’nī qalbimiziñ ‘uğdesi ki inhilālī kişi nefsinı bilmeye bā’ışdır dehān ile olur yāhūd qāl u qıl ile vücūda gelir maqūlesi olmayıp belki miftāhı derūnunda qalmış kufıl gibi fathında ‘aqlıñ dāhi medhālı yoğdur. ‘Ādetā katı ‘uğdeleri diř ile açdıklarına binā böyle ta’bīr eyledi ki murādı ebhās-ı ‘aqliyeyi müşkilinde lā şey’ maqāmına tenzīl etmektedir. Mühre-i ‘aql [334b] bu dā’irde sergerdāndır demesi ‘ādetā ‘uğdeyi igne gibi sivri eşyālar ile fetğ eder. ‘Aql ise mühre gibi kürevīdir demek ister lākin bir su’āl vārid olur ki yā böyle müşkili ħall etmek qaydında olmayıp ferāğat ile sen olmaz mı cevāb verdi ki:

سر بی داغ نکین خانه بی یاقوت است / دل بی آه سفالی است که بی ریحان است

2. Ser-i bī-dāğ nigīn-i ħāne-i bī-yāqūtist/ Dil-i bī-āh sıfālīst ki bī-reyħānest

Dāğ-ı aşğdan ħālī olan baş bir yāqūtsuz ħātemdir ve iřtiyāğ-ı ‘irfān-ı nefis ile āhsız qalb bir şaqsıdır ki reyħānsızdır ve bu ‘ālemde bilip ‘amel etdiğinden ziyāde dār-ı beğāda görüp řafā edeceğın yoğ iken cāhil gelip gitmek himmetine muħālīf bir ma’nādır.

حلقة شد قامت مجنون ز کرانباری فکر / خط دیوانی زنجیر چه مشکل خوان است

3. Ħalqa řūd qāmet-i Mecnūn zi-girān-bārī-i fikr/ Ħaṭṭ-ı dīvānī-i zincīr çı müşkil ħānest¹

Ve *inne mine’l-beyāni le-siħrā*² mevlā-yı müte’āl selāmet-i elfāz ve ħüsn-i ta’bīr ve leṭāfet-i ma’nāyı merħūma āħiret ‘atāsı gibi be-ğayr-ı ħisāb vermişdir. Bu mażmūn kerāmet meřħūnunda buyurur ki fikriñ řıqıl-ı ħamlından Mecnūn’uñ qāmeti ħalqa oldu zincīriñ ħaṭı dīvānısı ne müşkil oğuyuncudur. Gūyā dīvānelerin ‘ādetleri dāimā zincīrlere nazār etdiklerinden bir dīvānı bāzuyu oğumada zaħmet çekip fikr-i ṭavīl eden kimselere teřbīh eyledi. Edāt-ı cem’iyet bu beytinde evvelā ħalqa řāniyen ħaṭ řālīřen dīvānı řıfatıyla mecnūna göre řıfatlamak rābi’en müşkil-ħānest. Ħaṭṭ-ı dīvāniye göre vāřıl murādı merħūmuñ mecānīn ‘uğalāya nisbet-i cezā ‘amele muṭābīğ zuhūr etmesi ħikmet-i ezeliyesine nazāran zincīri muṭāla’a edip qırā’at eder ki bu ħalqaların her biri

¹ Mecnun’un boyu fikrin ağırlığından büküldü, zincirin Dîvânî hattı ne kadar zor bir aşamadır.

² إِنَّ مِنَ النَّبِيَانِ لَسِحْرًا: Gerçekten de ifadenin bir kısmı sihirdir. Bir hadistir.

nürdan hālî birer göz şüretinde olması buña işâretidir ki mā-sivāya etdiğiñ enzār müte‘ākibe [335a] bu rüz-ı cezā’-i ma‘neviyede saña zincir oldu yāhūd herçend seni te’ dīb içündür. Zincir etdim ise de cibillet-i insāniyetiñ yine ādāb-ı hāzarātıma muhālif harekete müsta‘id olduğundan āletsiz ve cārihesiz başar-ı taşavvuru dāhi saña *teklîfi mā lā-yuṭāq¹* olmasın diyü birkaç yüz başar-ı hadīdi seniñ nizāretiñe ta’yin eyledim demek ola ve bunuñ imşālî ihtimālātı o Teymūr’dan katı ‘ibāretten siyyemā haṭṭı dāhi dīvānī ola istinbāt etmek fikri kāmēt-i Mecnūn’u halka etmek ba‘id degildir.

هر کسی دست ارادت به رکابی زده است / سر سودازدکان در قدم چوکان است

4. Herkesi dest-i irādet be-rikābi zede est/ Ser-i sevdā-zedegān der-ḳadem-i çevgānest²

Her bir kes irādet elini bir rikāba urup ṭarīḳ-i maṭlabına sülūk etmededir sevdā-zedelerin başı çevgāniñ ayağındadır; ya’nī halk taş atdığı yerde bu ṭā’ife-i erbāb-ı sevdā baş atıp bir sā‘at aḳdem meydān-ı āferīnişde maṭlabına nā’il olur ki maṭlab-ı hayretdir.

کرد کلفت نشاند از دل موری یک بار / زین چه حاصل که سراپای فلک دامن است

5. Gerd-i külfet ne-feşāned ez-dil-i mūrī yek bār/ Z’in çı hāşıl ki ser ü pāy-ı felek dāmānest³

Bir kerre bir ḳarıncanıñ gönlünden gubār-ı külfeti saçıp ezāle etmedi bundan ne hāşıl ki felek başdan ayağa dāmāndır ya’nī rif’atıñ fā’idesi o zamān olur ki rif’atı ḳadar tenezzülde bulunup dāmen-i iḳbālî kulüb-ı ehl-i ihtiyācdan gubār-ı külfeti perīşān eyleye yoksa kendi nefesine münḫaşır olan ḳudret ve devlet yine şāhibiniñ çeşminde hoş-nümā olup āhırlar rağbet etmezler.

جسم زاری است که با آه به هم پیچیده است / کردبادی که درین بادیه سرکردان است

¹ تکلّف مالایطاق: Dayanılması mümkün olmayan bir görevdir. Bir deyimdir.

² Herkes bir üzenkiye iradet eli uzamış. Sevdalıların başı okun elindedir.

³ Zorluğun tozu karıncanın gönlünden bir kere saçmaz, feleğin başı ve ayağında etek olmasından ne elde edilir?

6. Cism-i zārīst ki bā-āh be-hem piçide est/ Gerd-bādī ki der'in bādiye segerdānest¹

Bir za'if cisimdir ki āh ile birbirine şarılmışdır. Bir gerd-bād ki bu şahrāda sergerdān ve mütehayyirdir ya'nī şahrā-yı 'aşqda bir miqdār rütbe-i fenāya varmış ecsām-ı laṭifeler vardır ki kendi āhiyle muhteliṭ olup gerd-bād mānendi [335b] ğalabe-i ḥayretten seyr-i müstaḳīmi seyr-i devriyesinde maḥv olmuşdur. Güyā āfāqda ṭaleb etdiği nefesinden zuhūr edince ma'nāsına bundan enseb şūret bulamadı.

دل رم کرده ما را به تغافل مسپار / که سبکسیرتر از سنک کف طفلان است

7. Dil-i rem kerde-i mā-rā be-tağāful me-güzār/ Ki sebük-seyrter ez-seng-i kef-i tıflānest²

Bizim mā-sivādan nefret etmiş gönlümüzü teğāful ile boşlama zīrā eṭfālın elindeki taşdan seyri esra'dır; ya'nī kulüb benī ādemiñ keşret-i taḳallübü teşhīrdən müstağnīdir. Eger taḳayyüd olunur ise merbūṭ olduğu maḥalli terk etmez yok teğāful edip zavābıṭ-ı kuvāsına iltifāt olunmaz ise ednā ve a'lā taşavvurundan ḳaṭ'-ı nazar her ne olur ise atlamak şa'nındandır ḥiṭāb-ı maḥbūbadır.

سبز از آبله دست شود تخم امید / مایه ابر بهاران ز کف دهقان است

8. Sebz ez-ābile-i dest şeved tuḥm-ı ümīd/ Māye-i ebr-i bahārān zi-kef-i dihḳānest³

El kabarcıgının ruṭubetinden tuḥm-ı ümīd neşv ü nümā peydā edip yeşillenir şehāb-ı bahārın māyesi dihḳāniñ kefindendir. Bu beyt imtiḥāna şāyeste bir mażmūndur. Ğālibā Sa'dī-i merḥūmuñ olmak gerek buyurur ki:

Dihḳān-ı sāl-ḥurde çi ḥoş güft bā-püser/ K'ey nūr-ı çeşm-i men be-cüz ez-kişte nedrevī

¹ Bir zayıf cisimdir ki ah ile birbirine sarılmıştır, bu çölde başı boş gezen bir fırtınadır.

² Bizim ürkmüş gönlümüzü gaflette bırakma çünkü çocukların elindeki taştan daha hafiftir.

³ El kabarcığından umut tohumu yeşerir. Bahar bulutunun özü çiğçinin elindedir.

İhtiyār dihkân oğluna naşihat zımnında ne hoş söyledi ki benim gözüm nūru ekdiginden ğayrı biçemezsin. Şā'ib-i merhūm dāhi buyurur ki bir dürlü ma'nevī zirā'at vardır ki o zer'în faşl-ı bahārîndaki hāmîl-i mādde-i hayāt olan şehābınıñ maḥall-i istimdādı dihkânınıñ elindendir yanî zemîn recāya vefk eylediği maṭlabı tuḥmuna kıracağı şüretinde olan yed-i imsākı açıp ruṭubet-i kerem ü iḥsānı aқıdır ise o tuḥm-ı ümîdi vaқtiyle yağmur görmüş ekinler gibi neşv ü nümā bulup fevku'l-me'mül ḥirmen-i merāma nā'il olur zirā yed-i maқbūza қabaracağı. Belki tā'ün şüretindedir ki buḥlānıñ elinden kināyedir; [336a] açılır ise maṭlab rāḥat muқarrerdur gūyā fuқarāya şadāka vermek maṭlabıñ sur'at-ı ḥuşūluna sebebdır diyecek mevki'de bu isti'ārātı şā'irāne iltizām eyledi.

ديده حرص ترا بال پريده نشکست / اين همه نعمت الوان که بر اين نه خوان است

9. Dīde-i ḥırş tü'rā bāl-ı perīden neşkest/ Īn heme ni'met-i elvān ki ber'in nuh ḥānest¹

Bu kadar ni'met ki bu tokuz sofranıñ üzerinde vardır seniñ ḥırşıñ dīdesiniñ uçmaқ kanadını kesr edemedi; ya'nī eflāk-ı tis'a ḥayrāt-ı zemīniñ ḥazīnesi olmaқ ḥasbıyla āmāde vü müheyyā bu kadar ni'metler var iken yine çeşm-i tama'ın segirir ki bir nān-ı pāreye mālîk olaydım diyü nuh ḥān lafzı iştilāḥ degil ise mażmūnuñ me'ālî budur; zirā merhūm bu kadar ma'nāya қanā'at etmez ve hem eflākdaki ni'met ṭab'a ḡinā vermez meger teşḥir cihetiyle mulāḥaza olana.

بيخودی برد به جولانکه مقصود مرا / ای خوش آن خواب که مفتاح در زندان است

10. Bīḥodī bürd be cevelāngēh-i maқşūd me'rā/ Ey ḥoş ān ḥāb ki miftāḥ-ı der-i zindānest²

Bīḥodluқ ya'nī ḥavvāsı ta'ṭil etmek beni cevelāngāh-ı maқşūda işāl eyledi o uyku gözledir ki zindān қapısınıñ miftāḥıdır. Miftāḥı ḥaber aldıқdan soñra zindān çekilmez; lākin her uyku dāhi miftāḥ olmaz ḥattā bir ādem cemī'-i 'ömründe rütbesini rü'yāda bir kerre yā görür yāḥūd tekerrürüñ nüdretiyle görüldükde dāhi miftāḥıñ taқşirātı қadar infitāḥa қuşūr 'arız olur ki bu sebebden şūfiye zāhire muқayyed olmayıp *en-nevm aḥu'l-*

¹ Bu dokuz aşamada olan bu kadar sofranın nimeti, hırş gözü seni uçan kanadını kırmadı.

² Beni boşuna hedef gezinti yerine götürdü. Hapishane қapısının anahtarı olan o uyku hoştur.

*mevt*¹ mefhūmundan müstefād olan uḥuvveti dāḥi ednā münāsebeti ḥaml ile mevt-i iḥtiyārī yollarına teveccüh etdiler ve bu ḥuṣūṣa müte‘allik taḳrīrāt katı çok sībkat etmiştir.

هر که بر عیب کسان پرده نپوشد صائب / هست صد جامه اگر بر بدنش عریان است

11. Herke ber ‘ayb-ı kesān perde ne-pūşed Şā’ib/ Hest şad cāme eger ber-bedeneş ‘uryānest²

Her kim ḥalḳıñ ‘aybı üzere perde-pūş olmaz ise eger bedeninde yüz cāme var ise yine ‘uryāndır zīrā [336b] ḥalḳıñ ‘avretini keşf edeniñ avretini keşf ederler tevbe ve istiğfārīñ fā’idesi şāḥibi musāmaḥa eder ise olur. Bu ḥuṣūṣda kendi nefsimde vāḳı‘ bir kışsa geçmiştir ki muḥayyirü’l-‘uḳūldur. Kelām-i ṭavīla muḥtāc olmasa taḥrīre şāyeste idi ya ‘nī cüz’ī vü küllī ‘ibādu’llāhīñ ‘uyūbunu mecālisme zıkr etmeden yāḥūd zıkr edeni nehy etmemeden ḥazer lāzımdır. Eger şāḥibi tesettür etmiş ise zīrā zāhirde mes’ele ‘aksınadır ve şūfīler ‘āşī ‘iṣyānı ḥālinde yine müteşerri‘dir dedikleri *İzā būlātüm bi’l-ma‘āşīfe’s-tetirū*³ emriyle ‘amel eder ise demektir ve’s-selām.

GAZEL 191

Mef‘ülü/fā’ilātü/mefā’ilü/fā’ilün

چون صبح زندگانی روشنلاندمی است / اما دمی که باعث احیای عالمی است

1. Çün şubḥ-ı zindegānī-i revşen-dilān demīst/ Ammā demī ki bā’iṣ-i iḥyā-yı ‘ālemīst⁴

Şubḥ gibi revşen-dillerin ḥayātı bir nefesdir ammā bir nefes ki bā’iṣ-i iḥyā-yı ‘ālemdir ve herkesde bu nefes vardır lākin bizler ‘ūd ve ‘anber-i nefese kibrit-i ‘iṣyān ḥalt etdigimizden hem kendi dimāğımızı ve hem mecālisme-i şoḥbetlerimizi nūrdan ḳaṭ‘-ı nazar rāyiḥa-yı kerīhe-i ma‘neviye ile ḳuyumcu dükkānından bedter etmişizdir lākin revşen-diller ḳable’t-teneffüs murā’āt-ı ḥudūd-ı şerī‘atı mulāḥaza etmeyince tekellüm

¹ التَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ: Uyku ölümün kardeşidir. Hz. Muhammed’in hadisidir.

² Ey Sâib her kim ki diğer insanların aybına perde örtmezse vücudu çıplaksa da yüz elbise üzerinde olur.

³ إذا بُلِيتُم بِالْمَعْصِي فَاسْتَتِرُوا : Eğer günaha maruz kaldıysan saklan. Hadis olarak bilinmektedir.

⁴ Gönlü açık olanların hayatının sabahı gibi bir nefestir amma bu nefes bir dünyayı diriltmeye sebep olur.

etmediklerinden mā ‘adā her bir nefes ‘ālem-i ğaybdan bir mihmān-ı girān-ķadrđır diyü ta‘zimine şarf maķdür ederler. Güyā envār-ı şubĥ ĥurşid-i ‘ālemiyāniñ pertev-i ķudūmu olmaķ münāsebetiyle ‘ālem-i insānide i‘tibār olunsa ĥurşide muķābil-i ķalbdır. Girāndan ĥarāret-i ‘azīziye cümle bedene münteşir olur. Revşen-dillerin nefeslerindeki ĥālet-i nūr u şafā āftāb-ı ķalbiñ feyzinden olmaķ taĥayyül olmuşdur ve herkesiñ kelāmında mevcüd olan ĥālāt-ı nefise verdiye o ādemiñ ĥālet-i ķalbiyesine şāhid-i ‘adldır.

در چشم آبکینه ما دل رمیدگان / زنک ملال دامن صحرای خرمی است

2. Der-çeşm-i ābgīne-i mā dil remidegān/ Zeng-i melāl dāmen-i şahrā-yı ĥurremīst¹

[337a] Biz gönlü ürkmüşlerin ābgīne gibi olan gözünde ğam u melāl pāsı ĥurremiñ şahrāsınıñ dāmenidir yanī mizācımız şīşe ile hem tab‘ olup serī‘ü’l-inkisār olduğumuzdan bir gūşede pās ve ednās içinde nesyen mensiyen ķalmamız inkisārdan selāmet mulāĥazasıyla bir sebze-zār şahrāda olmaķ kadar şafālar ederiz reng münāsebetiyle dāmen-i şahrā ta‘bīr eyledi ki yeşillik ihām eyleye.

آزاده ایست کز سر دنیا گذشته است / در عالم وجود اگر زانکه با غمیست

3. Āzādeīst k’ez ser-i dūnyā güzeşte est/ Der-‘ālem-i vücūd eger z’ānke bī-ġamīst²

Eger ‘ālem-i vücūdda bir ġamsız taşavvur olunup bulunur ise bir terk ü tecrīd şāĥibi dūnyā hevesden geķmiş ādemdir kendi aĥvālimizde tecrübe etdigimiz ĥālāt-ı seniyelerdendir ammā o şafādandır ve neden ĥāşıldır bilimiz iken ve ‘ālemiñ müdeķķikleri bir yere cem‘ olup birbirine diķķatda i‘ānet etseler ekdāriñ sebebi dūnyāya ‘alāķadan ğayrı bir şey’ taşavvur edemez meşelā ĥasta olana ne dersin diyü su’āl olunur ise aniñ dāĥi dūnyāya ‘alāķası olmayınca muķteziyāt-ı riĥlet yāĥūd teķfir-i seyyi’āt ve def‘-ı derecāt için inbisāt-ı ĥaķīķiye ‘illet olur siyyemā bu şüretde olan ĥastaniñ āyine-i derūnu muķābilinde olan ĥasenāti keşf eder.

¹ Biz gönlü ürkmüşlerin ayna gibi gözünde ferahlatan ovanın eteği bıkkıntı zilidir.

² Vücut aleminde ġamsız olan dūnyadan vazgeçen bir hürdür.

آن را که راهزن نشود نعل واژگون / ابروی ماه عید هلال محرمی است

4. Ān-rā ki rāh-zen ne-şevēd na‘l-i vājgūn/ Ebrū-yı māh-ı ‘īd helāl-ı Muḥarremest¹

Bir kimseye ki na‘l-i vājgūn reh-zen olup yolundan çıkarmaya ve aldatmaya māh-ı ‘īd-i ebrūsu helāl-ı muḥarremdir ya nī sūrūra işāret eden ebrū-yı māh-ı ‘īd-i ‘ālemiñ kederine işāret eden helāl-ı muḥarremdir diyip bu na‘l-i vājgūna aldatmaz gūyā muḥarremde imām Ḥüseyn raḍiya’llāhu ‘anh şehīd olduğuna işāret eyledi ve na‘l-i vājgūn ferār edenler atına na‘lı tersine bağladıp ‘azīmet etdiği tarafı ihfā ederler. Ba‘z nushada ‘īd kelimesiniñ tahtında ḥarf-ı vāv yazmışlar ğalaḫdır i‘tibār olunmaya.

هر جا به عاجزی رود از پیش کارها / هر مور ازدهایی و هر زال رستمی است

4. Her cā be-‘ācizī reved [337b] ez-pīş kārḥā/ Her mūr ejdehāyī vu her Zāl Rūstemīst²

Her yerde ‘aciz ile işler ḥuşūla gelir her bir qarınca ejdehādır ve her Zāl Rūstemdir. Murādı bu ola ki herkesden ‘aciz ve ‘adem-i da‘vā müşkil işlerin sūhūlet ile zūhūruna sebep olur meşelā qarınca a‘caz-ı maḥlūḳāt iken ḥayvānāt-ı bādiyeden birini ednā cerḥ ile mecrūḥ bulacaḫ olur ise elbetde o cerḥiñ üzerine hūcūm edip o ḥayvānātı helāk etmede ejdehā maḫmına ḳā’im olur ve Zāl ki Rūstem’iñ pederidir elbetde anıñ da kışşalarında ‘aciz u ḳuşūr ile bir emr-i ‘azīmi ḥuşūla getirmesi olmaḫ gerekdir ki irsāl-i meşel eyledi; lākin bi-‘aynihi kışşayı der-ḥātır edemem ve beyne’n-nās dāḫi ‘ācizāne görünen ādemlerden menāḳib-ı keşīreler müşāhede olunmuşdur ve meşeldir ki beğenmedigin taş baş yararıp ve Rabbi’l-‘ālemīniñ ekmel-i āşār-ı ḳudreti ve ‘azīmeti mebdē’-i zūhūrunda a‘cez ü az‘af-ı maḥlūḳundan zūhūr eder.

آن را که شد گزیده ز طول حیات خویش / لیل و نهار در نظرش مار ارقمی است

5. Ān-rā ki şūd gezīde zi-tūl-i ḥayāt-ı ḥiṣṣ/ Leyl ü nehār der-naẓareş mār-ı erḳamīst³

Ol kimseye göre ki kendi tūl-i ḥayātından ısırılmış ve incinmiş ola leyl ü nehār anıñ naẓarında mār-ı erḳamdır ki siyāḥ u beyāzdan mürekkeb nuḳṫa-dār olan ḥabbeye

¹ Yol hırsız ona ters nal olmayan kişiye bayram ayının kaşı Muharrem hilalidir.

² İşler her yerde zavallıkla yoluna girerse her karınca ejderha ve her Zal Rustem’dir.

³ Kendi hayatı boyunca sokulmuş olan kişinin gözünde gece ve gündüz, derisi siyah beyaz olan yılandır.

derler. Bu mazmūn dāhi maḥallinde vākı‘dır şu‘aradan çok kimseler bu şikāyeti nazm etmişlerdir ammā tūl-i ḥayātdan neş’et eder ola; zīrā kuvālara za‘f-ı đarı olup ḥarekātında ‘acızını müşāhede ederek lā-cerem mevti temennā eder olur ve tezāḥum beliyāt ile bu ḥālet pīrlere maḥşūş olmayıp herkese vākı‘ olduğu çoқdur siyyemā bir miқdār başiret üzere bulunup kesb-i ma‘īšet-i beқāda bulunanlardan ola.

بر هر دلی که زخمی تیغ زبان شود / بی چشم زخم سوده الماس مرهمی است

6. Ber-her dilī ki zaḥmī-i tīg-i zebān şevēd/ Bī-çeşm-zaḥm sūde-i elmās merhemīst¹

Her bir gönülün üzerine ki tīg-i zebāndan [338a] mecrūḥ olmuşdur göz degmesin elmās-ı meshūku mübtelā olduğu yaraya nisbet merhemdir cihet-i mübālağa odur ki eger tīg-ı zebāndan zaḥm-dār olup helāk olmaz ise hemān üzerine bir miқdār elmās ekseler māşā’ a’llāh şifā bulur demek ister; ya’nī tīg-ı zebānıñ semmiyeti tā-bu kadar mübālağayı muḥtemeldir.

دلہای آب کشته مرغان بینواست / هر جا به چهره کل این باغ شبنمی است

7. Dilhā-yı āb geşte-i mürgān-ı bī-nevāst/ Her cā be-çehre-i gül-i ĩn bāg şebnemīst²

Mürgān-ı bī-nevāların eriyip şu olmuş gönülleridir bu bāğıñ her қanğı gülünüñ bir şebnem var ise. Nevā lafz-ı müşterik olduğundan ifāde eyledi ki nağmeye қādir olan kuşuñ feryād u fiğānı kendine azıқ u gıdā maқāmına қā’im olup bu iki ma’nā ile nevāya қudreti olmayan mürgānıñ ḥarāret-i ḥasretle қulūbu eriyip şūret-i şebnemde bāg-ı cemāliñ gülleri çehresinde āmāde-i cāzibe-i āftāb-ı fenādırlar.

از سینه هر دمی که برآید ز روی صدق / مانند صبح صیقل زنگار عالمی است

8. Ez sīne her demī ki ber-āyed zi-rūy-ı şādef/ Mānend-i şubḥ şayқal-ı zingār-ı ādemīst³

¹ Dil kılıcından yaralanan her gönüle göz değmemesi için elmas sürmesi ilaçtır.

² Zavallı sudan geçmiş kuşların gönülleridir, bu bahçenin gülünün yüzünde her yer bir çiğdir.

³ Sadefin yüzüne gönülden çıkan her bir nefes, sabah gibi ademoğlunun pasının cilasıdır.

Sīneden her bir nefes ki şadākat yüzünden zūhūr eyleye şubḥ gibi bir ‘ālemiñ zingār-ı ğam u ekdārınıñ şaykalıdır. Herkesiñ mücerrebi olan bir maẓmūndur ki şadākatla olan şoḥbetiñ ü aḥbārıñ berekātı kulūb ve kālīb-i ‘ālem-i insāniñ āftābı maḳāmındadır.

صائب به غیر چاه زرخندان یار نیست / راز مرا کر از همه آفاق محرمی است

9. Şā’ib be-ġayr-ı çāh-ı zenḥdān-ı yār nīst/ Rāz-ı me’rā ger ez-heme āfāḳ maḥremīst¹

Ey Şā’ib benim sırrıma çāh-ı zenaḥdān-ı yārdan ġayrı cemī’-i āfāḳdan maḥrem yoḳdur kıṣṣa-yı meşhūreye işāret eder ki pādīşāhiñ sırrını nedīmi taḥammül edemeyip bir çāha başını şarkıdıp söyledikten soñra murūr-ı eyyām ile o çāhdan ḳamışlar bitip etfāl oḳumuşlardan düdükler düzüp soḳaḳlarda oḳurunca pādīşāhiñ sırrını nuṭḳ etmiş derler ġüyā merḥūm demek ister ki şimdilik ağız bağız sırrımı çāh-ı zenaḥdāna [338b] ifāde ede idim de soñra neyistān ḥaṭṭā olduḳda sırrım fāş olur ise de olaydı. Murādı bir zamān tesettürü müteẓammin maḥall-i esrār bulmaḳ dāḥi ḥayli ma’rifetdir demektir.

GAZEL 192

Mefā’ilün/fe’ilātün/Mefā’ilün/fe’ilün

جهان و هر چه در او هست رونمای دل است / به هیچ جا نرود هر که آشنای دل است

1. Cihān u herçi der-ū hest rū-nümā-yı dilest/ Be-hiç cā ne-reved herke āşinā-yı dilest²

Cihān ve her ne ma’şūḳāt-ı fāniyeden cihāniñ içinde var ise ḳalbiñ rū-nümāsıdır her kim āşinā-yı ḳalb olur ise hiç bir yere gitmez zīrā dūnyā vu āḥiret ve ikisiniñ ḥāvī oldukları künūz-ı esrārıñ cümlesi ḳalbedir; rū-nümā diyü ibtidā gece gelenlere yüzünü açmaḳ için verdikleri hediyedir. Merḥūm demek ister ki ‘ale’l-ḥaḳīḳa dūnyā ve mā-fihādan bir kimse geçmeyince ‘ālem-i ḳalbe vāşıl olup yüzünü göremez enbiyā vu evliyā bu maẓmūnuñ şıḍḳına şāhidlerdir.

¹ Ey Sâib benim sırrıma sevgilinin çene çukurundan başka bütün feleklerden mahrem yokdur.

² Cihan ve onda olan her şey gönlün yüzünü gösterendir, gönlün tanıdığı olan herkes hiçbir yere gitmez.

هوای نفس ترا کوچه کرد ساخته است / وکرنه نقد بود هر چه مدعای دل است

2. Havā-yı nefis tü'rā küçe-gerd sāhte est/ Vegerne naqd büved her çi mudda'ā-ı dilest¹

Havā-yı nefis-i şehvet-perest seni āvāre ve soķaķ đolaşıcı etmişdir yoksa gönlüñ her ne maţlabı var ise cümlesi naqddır. Hemām bu cihetden gūyā ācile ni'met yok gibidir lākin ķalbe münāsib hareket etmezsin ki cennet ve hūr u ğilmān ve kevşer ve ziyāret-i rahmān ne olduğın dūnyāda idrāk edesin ve naqd olmaķ üzere göresin bunuñ 'ilācı havā-yı nefsāniyeyi terkden ğayrı yokdur.

Rūy-ı dil çün ez-havā ber-tāftī/ Ba'd ez-ān mīdān ki haķ-rā yāftī²

اكر به خضر نكردد دچار در ظاهر / همان تپیدن پوشیده رهنمای دل است

3. Eger be-Hızr ne-gerded düçār der-zāhir/ Hemān ṭalebīden pūşīde rehnümā-yı dilest³

Eger zāhirde göñül Hızr'a uğramaz ise ğam degildir hemān maḥfī hareket ve ıztırābı ma'nāda Hızrdır ve ķalbiñ delīldir zīrā her mü'miniñ ķalbi eşābi'-ı rahmāndan iki aşba' arasındadır murād etdiği gibi döndürür sen te'vīl ile işi [339a] ba'īd etme bu ḥaberden şiddet-i ķurbdan ziyāde bir şey' ṭaleb etmeyip ecel himmet ki ķalbiñe rabṭ eyle ki miftāḥı içindendir.

قدم برون منه از دل به سیر باغ و بهار / کدام غنچه این بوستان به جای دل است

4. Kadem burūn me-neh ez ḥod be-seyr-i bāğ u bahār/ Kūdām ğonca-yı ĩn būstān be cā-yı dilest⁴

Kendiñden taşra fikr ayağını ķoma bāğ u bahār seyri için bu būstānıñ ķanğı ğoncası göñül maķāmına ķā'im olabilir zīrā ķalb bir ğoncadır ki cennetde bulunmaz; lākin

¹ Nefsin havası seni sokak gezicisi yaptı yoksa gönlün davacısı olan herkes peşin olur.

² Şair kendi şiirinden alıntı yapmaktadır. Anlamı: Heva ve hevesten vazgeçince hakkı bulacağımı bilirsin.

³ Görünüşte Hızr'a mübtela olmazsa isteğinden saklı gönlün yol gösterenidir.

⁴ Bahçe ve baharın seyretmesi için kendinden dışarı adım atma, bu gül bahçesinin hangi goncası gülün yerini alır?

kıymeti dünyadaki şafvet ü celâsı kadar ve taḥalluḡ-ı aḥlâḡ-ı ilâhiye ḥisâbınca olup bu bâḡ-ı fenâda açılmayınca ebedü'l-âbâd goncayı taṣvîr gibi maḡmûm ve bî- râyiḡa ḡalır.

ز چشمه آینه جویبار گردد صاف / صفای عالم ایجاد در صفای دل است

5. Zi-çeşme-i âyine cüybâr gerded sâf/ Şafâ-yı 'âlem-i icâd der-şafâ-yı dilest¹

Cüybârının âyine-i çeşmeden şâf olur ya'nî şular başdan durulur ve başdan bulunur ve 'âlem-i icâdın şafâsı ḡalbin şafâsına mevḡûfdur. Eger ḡalb şâf olur ise 'âlem-i icâd-ı aşḡar ki bedendir şâf olur ve 'âlem-i icâd-i ekber ki cemî'-i kâ'inâtdır o dâḡi şaf olup esrârları bilâ-ḡicâb görünür ve ma'lûm ola ki ḡalb-i nefis-i nâḡıḡanın kürsisi ve dimâḡ 'arşıdır ve tedbîr-i 'ulviyât u süfliyâtta vâşıta-yı 'uzmâ nefis-i nâḡıḡadır.

مبین به چشم تعجب درین بلند ایوان / که همچو آبله افتاده زیر پای دل است

6. Me-bîn be-çeşm-i ḡaḡâret ki in bülend eyvân/ Ki hem-ḡū âbile üftâde zîr-i pây-ı dilest²

ḡalbe çeşm-i ḡaḡâretle bakma ki bu âsmân-ı bülend eyvân ḡabarcak gibi ḡalbin ayaḡı altına düşmüşdür; zâhirde der-ḡâl-i fikr ḡarîḡi ile semâvât ve arzını ḡalbin içinde bir yumurta gibi iḡzâr edebilirsiniz. Derece-i himmetin ḡayvâniyetde iken eger ḡayvâniyetden teraḡḡi etsek 'acâ'ib-i maḡlûḡâtı o zamân müşâhede edersin a'ḡal-ı nâs olan ḡükemânin ḡarḡ ve iltiyâm ḡabûl etmez dedikleri semavâtı ne ḡüne ḡarfetü'l-'aynda ḡüzerân edip dilediḡin maḡâmdan istifâza-yı ma'ânî-i ḡudsiyeye ḡâdir olursın.

فضای بال کشایی درین خراب آباد / ز لامکان چو گذشتی همین فضای دل است

7. Fazâ-yı bâl-güşâ-yî der'in ḡarâb-âbâd/ [339b] Zilâ-mekân ḡū ḡüzeştî hemîn fazâ-yı dilest³

Bir neşr-i cenâḡ edecek şahrâ bu ḡarâb-âbâdda lâ-mekânı ḡeḡdikden soñra gönül şahrâsıdır. Lâ-mekândan murâdı bir ḡâlet-i zâ'ide ile kendini ferâmûş etmeden kinâyedir lâkin anlara maḡşûş fikret zımnında ki fenâ ta'bîr etdikleridir. Eger bu imkânda olur ise

¹ Aynanın gözüyle ırmak saf olur, yaratılış aleminin safası gönüldür.

² Bu uzun balkon, kabarcık gibi gönlün ayaḡının altında düşüḡü için hakaret gözüyle bakma.

³ Bu meyhanede gönül ferahlatan yer, yer olmadığından geçtikten sonra bu gönlün yeridir.

bāl-güşā ve temāšā edecek vüs‘at-ı ābāddır ve bu imkānda olmayınca herkese rütbesine göre albi kifāyet eder.

نفس کداخته زان می کند سفر شب و روز / که در جهان نبود آنچه مدعای دل است

8. Nefs-i güdāhte z‘ān mī-küned sefer/ Şeb ü rüz ki der-cihān ne-büved āni müde‘ā-yı dilest¹

Nefsi erimiş anıñ için bir yerde durmayıp gece gündüz sefer eder ki gönlüñ mudda‘āsı ve malabı cihānda degildir ve kendi cihāndadır gūyā albiñ taallüb-i bī-nihāyesi ayd-ı cihāndan ımak içündür ki afesde mabūs bülbül gibi dā‘imā ıztırāb üzere olur; ya‘nī cebellī hıkatını hāliini aramaktır şāhibiniñ haberi olsun olmasın eger şāhibi malabına i‘ānet eder ise geçen mamūn gibi anıñ devām-ı taallübü kendine Hızr maāmına ā‘im olur.

ز طفل مشربی ما به خنده تن در داد / وکر نه غنچه شدن باغ دلکشای دل است

9. Zi-tıfl-meşrebī-i mā be-ande ten derdād/ Vegerne gonca şüden bā-ı dilgüşā-yı dilest²

Bizim tıfl-meşreb olduğumuzdan andeye teslīm oldu yoksa albe nisbet gonca olup gülmemek bā-ı dil-güşā mevi‘indedir; ya‘nī āşār-ı inbisāt-ı esbāb-ı fāniye bir laza güldürür ve aar ise de ebedü’l-ābād mükedder ü mamūn olmasına sebep olur zīrā anıñ ayātı her dem mamūn olmadadır.

به آفتاب حقیقت کسی رسد صائب / که همچو سایه شب و روز در قفای دل است

10. Be-āftāb-ı haıat kesī resed Şā‘ib/ Ki hem-ū sāye şeb ü rüz der-afā-yı dilest³

Ey Şā‘ib āftāb-ı haıata ol kimse erişir ki zıll gibi leyl ü nehār albiñ afāsında olup bir laza dāmenini penesinden ayırma zīrā menba‘-ı şerr ü fesād ve mala‘-ı nūr ve imdād ebedü’l-ābād albden olunca [340a] ‘āile lāzım olan bir sā‘at avātır-ı reddiye semtine ruşat vermeyip efkār-ı nefise ile muayyed eyleye ve bu üslüb-ı ‘ārifāne ‘alāa-

¹ Erimiş nefis cihanda gönlün davacısı olan olmadığı için gece gündüz sefer ediyor.

² Bizim çocuk huylu olmamızdan gülmemeye teslim oldu, yoksa gonca olmak gönlün ferahlamasıdır.

³ Ey Sâib hakikat güneşine gölge gibi gece gündüz gönlün kafasında olan kişi varır.

yı fāniyenin tezāhümü ile müşkildir ve herkesin elzem-i levāzımı bu iken binde birimiz bu fikre düşmez.

GAZEL 193

Mef'ülü/mefā'ilü/mefā'ilü/fe'ülün

دردست، صبح شیب می خوشکوار چیست / در پیری این سیاه درون این نکار چیست

1. Der-dest-i şubh-ı şeyb mey-i hoş-güvār çīst/ Der-pīrī ey siyāh-ı derün in nigār çīst¹

İhtiyarlık şabāhında elde bu bāde-i hamrā nedir pīrlikde ey siyāh-ı derün? Bu hınā nedir? Ya'nī bu gūne şehvāt gençlik eyyāmının muktezāsındandır yoksa ihtiyār olup şakal ağırdıktan sonra ele bāde almak kına kırmak kadar bed-nümā ve yaşıksızdır. Belki bu vaktde gözyaşıyla du'ā mevki'inde kāse-i destini doldurup nefsine şahbā-yı muhālifātın humārını dünyāda bildirmekdir.

زیر پل شکسته نه جای اقامت است / خم شد قدت ز بار کنه انتظار چیست

2. Zīr-i pül-i şikeste ne cāy-ı ikāmetest/ Ham şüd kadet zi-bār-ı güneş intizār çīst²

Kırılmış köprünün altı ikāmet yeri degildir günāh yükünden kāmētın eğildi intizār nedir? Niçün tedārik etmezsin zīrā bu köprünün altında hezārı kaldığını gördük ve hezārını dāhi işitdiñ bundan sonra beṭālet ve hareket etmemek kendi eliyle kendi katlı gibidir.

آخر به غیر موی سفید و دل سیاه / حاصل ترا ز کردش لیل و نهار چیست

3. Āhir be-ğayr-ı mūy-ı sefid ü dil-i siyāh/ Hāşıl tu'rā ez-gerdiş -i leyl ü nehār çīst³

Āhirü'l-emr beyāz kıl ile siyāh kalbden ğayrı bu gecenin ve gündüzün devrānından saña ne hāşıldır? Farz eyle ki Ādem 'aleyhi's-selāmın şalbından gelip tā

¹ İhtiyarlık sabahının elinde lezzetli şarap nedir? Yaşlılıkta ey iç karanlık bu güzel nedir?

² Kırık köprünün altı oturma yeri degildir. Boynun günah yükünden eğildi, beklemek nedir?

³ Sonunda bayz saç ve kara gönülden başka bu gece ve gündüzün devranından senin elde ettiğin nedir?

bugüne dek ‘ömr sürdün. Bu gördüğün gece vü gündüz ve havādişāt-ı mütekerrireden ğayrı bir şey yokdur. Bir kerre maḥşūla nazar lāzım degil mi?

در پرده حباب هوا نیست پایدار / دل بستگی به این نفس متسعار چیست

4. Der-perde-i ḥabāb havā nīst pāydār/ Dil-bestegī be-īn nefs-i müste‘āre çīst¹

Perde-i ḥabābda havā muḳīm ü pāydār degildir bu nefs-i müste‘āre olan ‘alāḳa-yı derün nedir? ol nedir ki ben dāḥi bilmem nedir cümlemizi havāyı bir ta‘zīrden ‘ibāret-i ğazeldir.

با عمر خضر، فال تبسم ز غفلت است / با این حیات خنده زدن چون شرار چیست

5. Bā-‘ömr-i Hızr fāl-ı tebessüm zi-ġafletest/ [340b] Bā-īn ḥabāb ḥande zeden çün şerār çīst²

Hızr’ın ‘ömrü ile fāl-ı sürür izhār etmek ġafletdendir bu ḥayāt-ı kaşīre ile şerār gibi gelmek nedir? Zīrā ‘ömrden murād kesb-i ma‘āş-ı uḥrevī olup herkesi kemāline işāle kifāyet miḳdārı ‘ömr iḥsān olunmuşdur. Ne ṭulu ile sürür ve ne kaşīrī ile mükedder olmak iḳtīzā eder hüner-i kesbdedir sermāye degildir.

قد خمیده حلقه دروازه فناست / ایمن شدن ز حادثه روزگار چیست

6. Ḳadd-ı ḥamīde ḥalḳa-yı dervāze-i fenāst/ İmen şüden zi-ḥādişe-i rüzgār çīst³

Eğilmiş ḳāmet dervāze-i fenānıñ ḥalḳasıdır ḥādişe-i rüzgārdan emīn olmak nedir? Ya ‘nī baġteten dest-i havādişāt-ı ecel ü ḥalḳayı çalıp şāhibini içeri edeceginde iştibāh yok iken kāşāne-i beḳā ta‘mīri ḳaydına niçün düşmezsın?

تابوت وار بر لب کورست پای تو / افتادن از شراب چو سنک مزار چیست

7. Tābūtvar ber-leb-i ğürest pāy-ı tū/ Üftāden ez-şerāb çū seng-i mezār çīst⁴

¹ Su kabarcıklar perdesinde hava kalıcı değildir, bu takma nefse gönül bağlamak nedir?

² Hızır ömrüyle gülümseme fālı ġafletdendir. Bu su kabarcığıyla kıvılcım gibi gülmek nedir?

³ Bükülmüş boy fena kapısının halkasıdır. Devrin olaylarından korunmak nedir?

⁴ Senin ayağın tabut gibi mezarın başındadır. Mezar taşı gibi şaraptan düşmek nedir?

Tābūt gibi seniñ ayağıñ mezarıñ kenārındadır mezār taşı gibi keşret-i şerābdan her tarafa düşmek niçün? Ya'nī vaqt-ı vefātıñ ma'lūm olmamak hayşiyetden her lahzada kenār-ı kabra vāşıl gibi tedārik üzere olacak müddetde şükr-i muhālifātla seniñ mezār şüretinde kendi hālīñden ğaflet nedir?

کم تلخی ز عمر کشیدی درین دو روز / صائب تلاش زندگی پایدار چیست

8. Kem telhī zi- 'ömr keşīdī der'in dü rüz/ Şā'ib telāş-ı zindeġi-i pāydār çīst¹

Bu iki günün içinde 'ömrden az merāret mi çekdik? Şā'ib hayāt-ı tavīle telāşı nedir? Ya'nī 'ömr-i Nūh kadar mu'ammer olsak gördüğün teklifāt-ı hayātınıñ tekerrüründen ġayrı bir şey'e nā'il olamazsın. Pes 'ömr-i tavīl fikrinden ise mevte istinbās efđaldır.

GAZEL 194

Fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

شب فراق ز روز حساب خالی نیست / که از بیاض سواد کتاب خالی نیست

1. Şeb-i firāk zi-rüz-ı hisāb hālī nīst/ Ki ez-beyāz sevād-ı kitāb hālī nīst²

Firāk gecesı kıyāmet gününden hālī degildir zīrā sevād-ı kitāb beyāzdan hālī degildir ya'nī maħbūbdan ayrılmak günü bir taraftan celāl-i maħz ise de kitāb-ı vişālīñ kabz u başt maķāmında olan sevād u beyāzı temyīz olup [341a] derdmend 'āşıķıñ kıyāmeti ķā'im ve hisābı beyāza çıkmasınıñ a'zam-ı esbābındandır zīrā firāk tarafınıñ imtiyāzını müstelzim olmada kıyāmetdir.

نظر به هر چه کنم تازه می شود داغم / که هیچ ذره از آن آفتاب خالی نیست

2. Nazar be-her çi künem tāze mī-şevēd dāġem/ Ki hīç zerre ez-ān āftāb hālī nīst³

¹ Bu iki günde ömrden az acı mı çektin? Ey Sâib kalıcı ömrün telaşı nedir?

² Ayrılık gecesı hesap gününden boş değildir çünkü kitabın karalığı beyazdan boş değildir.

³ Neye baksam yaram tazelenir çünkü hiçbir zerre o güneşten boş değildir.

Her neye nazar eder isem dāğım tazelendir ve âteşim yelpâzelenir zîrâ hiçbir zerre o âftâbdan hâlî degildir; zîrâ âftâbsız zerre taşavvur olunmaz. Egerçi murâd etdiği ma‘iyet-i ilâhiye diğkatde ve lefâfetde ve hîte-i ‘ukûl-ı beşerden hâric olmada mişâl kabûl etmez ise de ednâ münâsebetle tesellî kabîlindedir ve Rabbi’l-‘âlemîn kabî-i hulkı’l-halk-ı zât-ı muğaddeseleri ba‘d-ı hulkı’l-halk gibi ziyâde ve noğşân kabûlundan münezzehdir ve her bir mağlûkuna qurbu manşûş iken hulûl ve ittihâddan müberrâdır lâkin esmâ’-i hüsnâ mezâhirsiz ta‘ağkul olundığı sebebden merzûku görmeyince râzıkı kimse bilemez.

به چشم کم منکر هیچ خاکساری را / که هیچ روزن ازان ماہتاب خالی نیست

3. Be-çeşm-i kem menger hiç hâksârî-râ/ Ki hiç revzen ez-ân âftâb hâlî nîst¹

Hâkâret gözüyle bir hâksâra nazar etme ki hiçbir pencere o âftâbdan hâlî degildir. Bi-‘aynihi evvelki mazmündür anıñçün zevâta ‘adâvet-i meşrû‘ degildir belki ‘adâvet ve esnâd kabâhat-ı şifâta ta‘alluk eder. Hâzret-i Lût kavmına *ennîli-‘ameliküm mine’l-kâlîn*² buyurduğu gibi ya‘nî ben siziñ ‘ameliñize buğz edenlerdenim demektir ve tağkîk olursa esmâda bir isim bulunmaz ki mağlûkâtda olmayıp şarf-ı cenâb-ı kibriyâya ıtlâk oluna ve bu mazmûnların cümlesi şarâhaten ve işâreten nuşûş ile muşbetdir ‘indi degildir; kaldı ki bu ta‘bîrât ne gûne mümkün olur diyü su‘âl olunur ise meşelâ pencere ve âftâb lafzlarının her birinden nice mağzûrât lâzım gelir. Cevâb budur bi-‘aynihi bu su‘âl-i nuşûş-i kâti‘aya dâhi teveccüh eder lâkin ma‘nâyı mağşûdu kelimât-ı müte‘ârife ve edevât-ı [341b] me‘lûfeniñ gayrı ile edâ etmek hem fehme ba‘îd ve hem ta‘lîlî mûcib olduğu içündür zîrâ lisân-ı şer‘de vârid olan tenzih-i şer‘î mağbût olduğdan şöñra her ne söyleyene bu su‘âl gelir; meşelâ *ve’llâhu ‘alâ külli şey’in şehîd*³ mefhûmu inkişâmı mevhimdir ammâ bizler yağînen biliriz ki mevlâ-yı müte‘âl inkişâm kabûl etmez. Hâşıl-ı kelâm-ı şer‘î atı bilen bu su‘âlî etmez.

¹ Hiçbir yoksula hakaret gözüyle bakmaçünkü hiçbir oencere o güneşten boş değildir.

² إني لعملكم من القالين: Doğrusu ben bu yaptığınızdan dolayı sizden nefret ediyorum. Kur’an, 26. Sure, 168. Ayet.

³ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ: Ama Allah her şeye şahittir. Kur’an, 85. Sure, 9. Ayet.

چه موج مکذّر ازین بحر سرسری زنهار/ که چون صدف ز کهر یک حباب خالی نیست

4. Çün mevc megzër ez'in baħr-ı serserī zīnhār/ Ki çün şadef zi-gevher-i yek ħabāb ħālī nīst¹

Mevc gibi zīnhār bu baħr-ı vüçüddan serserī ve tevekkülü geçme zīrā şadef gibi bir ħabāb-ı gevherden ħālī degildir ve ma'rifetiñ küllisi vech-i gevheriyeti idrāk etmededir meşelā bedeniñde nefsiñ bilā-şek mevcūd ve maħlūk iken keyfiyet ve māhiyetinde 'acz-ı muħaqqāq iken ħālīķinde 'acz-ı evveliyetde olur; saña lāzım olacak esmāyi idrāk etmekdir ve's-selām.

دوانده در همه جا ریشه بیقراری عشق / که نبض سنک هم از اضطراب خالی نیست

5. Devānde der-heme cā rişe bī-ķarārī-i 'aşq/ Ki nabz-ı seng hem ez-ıztırāb ħālī nīst²

'Aşķıñ bī-ķarārīķı her yere kök şalmışdır mevālid-i şelāşe ve ibā'-ı 'ulviyāt ve ümmehāt-ı süfliyātı bu ħālet muħiṭ ve cāmi'dir; ħattā taşın ḍamarı dāħi ıztırābdan ħālī degildir. Meşelā bilā-sebeb zāhir bir ħicr-i 'azīmi iki şaķķ olmuş bulursun ve kelām-ı ķadīmde ³ve inne mine'l-ħicāreti lemā yehbiṭu min ħaşyeti'llāh⁴ vārid olmuşdur ki taşā ħavfu'llāhi esnād eyledi ve ħavf ise 'ilmden neş'et eder ve bu fenni münkir bilmem ne cehenneme gider.

ز من کشودن لب چون صدف نمی آید / وکرنه ابر مروت ز آب خالی نیست

6. Zi-men güşüden-i leb çū şadef nemī-āyed/ Vegerne ebr-i mürüvvet zi-āb ħālī nīst⁵

Benden su'āl dudaķını açmak şadef gibi zühür etmez yoksa ebr-i mürüvvet şüret-i ħālī degildir ebr-i mürüvvet ta'biri ile inne'llāhe bi'n-nāsı le-re'ūfun raḥīm⁶ āyet-i kerīmine işāret eyledi lākin fehmi müşķildir ve taşrīhi eşkel olur. [342a] Murādı maķām-

¹ Aşķın dalgınlıķı her yerde kök salmıştır çünkü taşın nabzı da ıztırdan boş değildir.

² Aşķın dalgınlıķı her yerde kök salmıştır çünkü taşın nabzı da ıztırdan boş değildir.

³ لما يببط من خشية الله

⁴ إِنَّ مِنَ الْجَارَةِ لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ: Taşın öylesi var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Kur'an, 2. Sure, 74. Ayet.

⁵ Sadef gibi aķız açmak benden görünmez yoksa mertlik bulutu sudan boş değildir.

⁶ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رءِيمٌ: Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir. Kur'an, 22. Sure, 65. Ayet.

1 rızāya mülāzemetin ifādedir ki bu huşūşda e'imme-i deryā-yı vüçüddan şadefe iktidā eyledi ammā şadefiñ gevher "su'al ile gibi"¹ olunca iktidā eden cemā'at be-herhāl merhūmadır abdestiñ var ise buyur.

زبان لاف بود لازم تهیدستی / زمین شور ز موج سراب خالی نیست

7. Zebān-1 lāf büved lāzım-1 tehī-destān/ Zemīn-i şūr zi-mevc-i serāb hālī nīst²

Eli boşların lāf etmek levāzım-1 qarībelerindendir ve terki nādir vākı' olur maħall-i i'tibār budur ki zemīn-i şūr mevc-i serābdan hālī degildir; zīrā üzerinde seyāhat edenleriñ eşedd-i ihtiyācı bā' iş-i hayāt olacak şudur 'aynı bulunmayınca şüretini dirīğ etmek olmaz. Bārī şu var imiş diyü haqīkat-1 hāle vākıf oluna dek mesrūr olurlar ve bir kimse bu niyetle lāf etse bāb-1 tesliyeteye dāhil olup kizb iken me'cūr olur.

همین نه موی میان تراست این خم و پیچ / که هیچ موی تو از پیچ و تاب خالی نیست

8. Hemīn ne mūy-1 miyān-1 tü'rāst īn ham u pīç/ Ki hīç mūy-1 tū ez-pīç ü tāb hālī nīst³

Hemān bu seniñ mūy-1 miyānına pīç ü tāb-1 maħşūş degildir zīrā seniñ hīç bir kılıñ pīç ü tābdan hālī degildir; ya'nī bir nāzeninsin ki cemi'-1 endāmın hareket-i 'aşkiyeniñ mazharıdır zīrā bir 'āşık-1 şādık kıldan kılıç ile şehīd olduğu çokdur ve terāzū-yı maħabbetde kıldan ağır derler.

ز کل تهی نشود بوستان در بسته / ز حسن پرده شرم و حجاب خالی نیست

9. Zi-gül tehī ne-şevēd būstān der-beste/ Zi-hūsni-i perde-i şerm ü hicāb hālī nīst⁴

Kapısı bađlı būstān gülden tehī olmaz ve perde-i şerm ü hicāb dāhi hūsnden hālī degildir bu tecrübesiz bilinmez; zīrā şerm ü hicāb-1 dil-berde żarūrī cāzibeye mu'ayyen olur ammā zāhirde hūsni olmayanda yalnız hicāb-1 hūsne delil olur mu? Ve her kapısı bađlı būstānda gül olur mu hāşılı bu mażmūn-1 şā'irānedir.

¹ Nüşanın sayfa kenarında dipnot düşülmüştür. Diğer nüshalarda yazılmamaktadır.

² Söz söyleyen dil eli boş olanlara lazımdır, tuzlu olan yer serab dalgasından boş değildir.

³ Bu senin beline uzanan saçının bükümleridir, senin saçın hiçbir zaman bükümsüz değildir.

⁴ Kapısı kapalı bahçe çiçekten boşalmaz, hicab ve utanma perdesinin güzelliğinden boş değildir.

ز هر چه چشم توان آب داد مغتم است / چه قحط حسن شود آفتاب خالی نیست

10. Zi-her-çi çeşm tevān āb dād muğtanimest/ Çū қаһт-1 һүсн fütād āftāb һālī nīst¹

Her neden göze şu vermek [342b] imkânı olur ise ganimetdir çünkü қаһт-1 һүсн vākı ‘ola şems dāhi һүсnden һālī degildir. Aña nazār edip ruṭubet-i ‘ayneki müzdād eyleye zīrā nūr-1 müfreṭ gözü şulandırır; ya ‘nī herhâlde ve her şeyde cemāle nāzır olup şā‘iriñ dedigi gibi beyt:

Ki ‘ālemi müşāhede geh-i ‘ālem-i һayāl/ Ber-ān yārsız olmam ‘ādetim budur²

Ve ‘amelde evvel hattā bir kimse һayāt-1 dünyeviyesinde ‘uyūbdan қа‘-1 nazār edip kā’inātıñ celīl ve һaķirinde һүсnü muṭāla‘aya meşğül olsa ebedü’l-ābād güzelliginden gayrı bir şey’ görmez bu meşreb-i mekārım-i ahlāķıñ aḥsenidir ve şer‘idir ve fezā’iliniñ nihāyeti yokdur.

صواب محض بود رزق خامشان صواب / که گفتگو ز خطا و صواب خالی نیست

11. Şavāb-1 maḥz büved rızķ-1 һāmūşān Şā‘ib/ Ki güftgü zi-ḥaṭā vu şavāb һālī nīst³

Ey Şā‘ib һāmūşların rızķı şavāb-1 maḥzdır zīrā şöḥbet-i ḥaṭā vu şavābdan һālī degildir ve bu қазиye-i muselleme ‘aķabinde süķūt-1 evlādır ve şamt-1 aşvebdir.

Bu faķiriñ dāhi bu ğazel ḥitāmında tercemesine ihtimām etdigimiz ğazeller tamām oldu. Mevlā-yı müte‘āl muṭāla‘a buyuran ihvān-1 şafā ve һullān-1 vefāya bā‘iş-i sa‘ādet-dārīn edip bu derdmendi dāhi aķşā-yı merāmı olan rızāsına mazhar eyleye emīn. Kıt‘a:

‘Andelīb-i İşfahān’ıñ şīve-i āġāzesi/ Aşinā-yı gūş-1 cāndır tercemān etmez қаbūl

Nev-bahār-1 feyz-i ḥaķdan gülistān-1 һikmete/ Geldi tenhā buldu Nuşret-i müṭribi tutdu uşūl⁴

¹ Göze her neyden su verilebilirse ganimettir, güzelliğin kıtlığı başladığında güneş boş değildir.

² Şārih kendi şiirinden alıntı yapmaktadır.

³ Ey Sâib, susanların rızķı mutlak sevab olur çünkü konuşma (dedikodu) hatasız ve sevabsız değildir.

⁴ Şārih kendi kıtasından alıntı yapmaktadır. T’de yoktur.

¹Ve bu sukkāta-yı 'irfāna raġbet buyuran ahibbā-yı kirāmīñ ma'lūmu ola ki bu tercemede cem' etdigim mesā'il-i nefise-i şer'ie merātib-ı tarīkat ve haġīkatda cümlesi tahkīka mebnī ekşeri meşāyih ve üstādlarımızdan aġz ve ba'zısı 'ināyet-i Rabbi'l-'ālemīn ile derece-i zevke ve aşl-ı mu'tamed-i umūr-ı mergübelerdir. [343a] Kaldı ki sebk-i takrīr ve hüsn-i ta'bīr ve diġkat edāya vaġtım müsā'ede etmediginden gelişi güzel vākı' olmuşdur ve haġīkatda kendi nefsim için bir mecmū'a niyetiyle bedā' edip istihsān edenlerin şafā-yı hātırlarına havāle olunmuş bir nüşhadır ve bu kadarca gazellere şihhat-ı işābetle mālīk olan siyyemā tercemelerinde zıkr olunan mezāyā-yı tasavvuf ki Şā'ib'in ikşā-yı merāmıdır. Cemī'-ı dīvānını muṭāla'a dāhi müstaġnī olacağında şübhe yokdur. Ve'l-ġamdu li'llāhi Rabbi'l-'ālemīne. Temmet terceme-i şāniye-i Şā'ib 'ālī yed-i Nūri 'an ġāceġān-ı dīvān-ı 'ālī fi'l-yevmi's-şānī ve'l-'iştirini min şehri Şa'bāne'l-mu'azzam sene tis'a ve seb'ine ve mi'e ve elf.

Bi ġamdi'llāh te'alā bu nüşhayı kemāl-i ihtimām ile taşhīh etmek müyesser oldu
Harrarahu'l-faġīr Ebū Bekir Nuşret fi sene 1180. demekdir

¹ T'de son kısım şöyle yazılmaktadır: Merhūm bu maġāmda sükūtu istişvāb buyurmaġın faġīr daġı bu pendle 'āmil olup tercemesine 'azīmet olunan gazeller tamām olmaġın bu maġām sükūta ġarār verildi, mevlā-yı müte'āl istinsāh ve muṭāla'a buyuran aġvān-ı şafā ve ġullān vefāya sebep sermāye-i sa'adet-dārin edip sehv ü ġaṭālarımızı setrde kezālik 'ināyet eyleye emīn ve ma'lūm ola ki, Şā'ib merhūmuñ eş'ārī dōrt kısımır. İkişi āyāt u eġādişin ma'ānī-i laṭifeleridir ki, şiddet-i zekasından levāzım-ı ġarībe vü ba'idedleriyle nazm etmişdir ve vākıf olabildigimiziñ ekşerini şerāḡate taġrīr eylediñ ve bir kısmı daġı ġukmiyāt-ı ġudsiyedir ki, erbāb-ı zevk ü 'irfānı mest etmede ġumr-ı bihişti maġāmına ġā'im olur ve bir kısmı daġı pend ü naşhın keşretinden tabi'iyete melāl gelmesin diyü evşāf-ı ġübān ve aġlāġ-ı mestān ve vākı'āt-ı zamān ve havādiş-i devrāndan 'ibāret bir ma'nādır ve bir 'ameliñ ekşeri ġayr olunca cümlesi ġayra istiġāle edeceġi aşlında müberhendir. Rabbi'l-'ālemīn merhūmuñ taġşīrātın 'afv eyleyip ġabrin ravza-ı cenān eyleye. Sübhāneke Allāhümme ü bi-ġamdike. Eşhedü enne lā ilāhe illā ente. Estaġfirüke ve etübu ileyke. Bi't-tamāmi imrārı nazar saġatātı ta'mīr olundu. Ebū Bekīr Nurşet 1191.

SONUÇ

Edebiyat bir milletin en değerli kültür varlıkları arasında yer alır. Toplumsal hayatın geçmişten günümüze aktarılmasında çok önemli bir yere sahip olan edebiyatın kültürel mahiyeti olan yazılı malzemenin eski çağlarda yaşamış insanlardan bize ulaşmasında katkısını inkâr etmek mümkün değildir. Daha çok manzum ağırlıklı olan divan edebiyatıyla ilgili sayısız eser kaleme alınmıştır. Divan edebiyatı dairesindeki manzum eserler hem içerik hem de dil bakımından halk edebiyatı eserlerine nazaran toplum tarafından anlaşılması zor eserlerdir. Bu nedenle bu manzum eserlerin çözümlenmesine ve şerh edilmesine gereksinim duyulur. Şerh geleneğini doğuran da işte bu gereksinimdir.

Şerh, bir eserin anlaşılır hâle gelmesi ve muhatabı ile bağ kurulabilmesi, gizli yönlerinin ortaya çıkması ve görünen anlamın arka planındaki mananın anlaşılmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Şerh metinlerinde herkes için anlaşılması mümkün olmayan konular şârih tarafından seçilip yeni bir görünümle okurla buluşur. Her şârihin farklı bir üslubu vardır. Şârihin edebî kişiliği ve dünyaya bakış açısı şerhin şekillenmesinde önemli bir etkidir.

Divan edebiyatı tarih boyunca İran edebiyatının etkisinde kalmıştır, İran edebiyatının en önde gelen şairlerinden olan Sâib'in de Türk edebiyatına etkisi yadsınamayacak kadar büyüktür. İran edebiyatında Sâib, Sebki Hindî'nin temsilcilerinden biridir. Tema, dil, hayal unsurları ve içerik bakımından şiiirleri usta eseri sayılacak niteliktedir. Sâib'in şiiirleri kendine özgüdür ve üslubuna Sâib'in üslubu denmelidir. Sâib'in şiiirlerinde atasözlerin çokluğu dikkat çeker, aynı zamanda *Kurân-ı Kerîm* ayetlerine de sıklıkla değinmiştir. Sâib, şiiir sanatının tüm alanlarında tecrübe sahibi sairlerden biridir, ancak özellikle gazel türünde ustalaşmış ve tanınmıştır. Yenilikçi tarzı ile hem kendi döneminde hem de günümüze dikkatleri üzerine toplamıştır. Şiiirlerinde önemli toplumsal konuları işlemektedir ve daha önce de belirttiğimiz gibi anlam odaklı bir şairdir. Farklı sanatları ustalıklı kullanmasına rağmen, tüm çabası yeni ve taze bir içerik oluşturmaktır. Onun *Dîvân*'ında anlama dayalı edebî sanatların, söz sanatlarından daha yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Sâib'in *Dîvân*'ında aşk, mistik ve öğüt verici konular geniş yer tutmaktadır, işlediği konuların çeşitliliği Sâib'in insanlar tarafından sevilmesini sağlamıştır. Şerh, okuyucu ve şair arasında ilişki kurarak şiiirin anlaşılmasını kolaylaştırır.

Sâib'in şiirlerinin hem İran'da hem de İran dışında daha iyi anlaşılması için şerhe ihtiyacı var.

Sâib-i Tebrizî üzerine yazılan şerhlerden ilki Ebû Bekir Nusret'e aittir. Sâib'in yorumlanması ve tanıtılmasında Ebû Bekir Nusret'in nasıl bir misyon üstlendiği de göz önünde bulundurmamak gerekir. Nusret Efendi'nin müderris kimliğinin yanı sıra dinî yönüyle de tanınmıştır. Şârihin bu metni yorumlama biçiminde eğitici kimliği ile dinî ve tasavvufî anlayışı baskın rol oynamıştır. Şârih, şerh ettiği beyitlerde kafasında kurguladığı Sâib'in portresini gözler önüne sermiştir.

İncelediğimiz bu eserin tasavvufî yönü ağır basmaktadır. Bundan dolayı da ayet ve hadislere sıklıkla rastlanmaktadır. Sâib-i Tebrizî anlatımının büyük bir kısmı tasavvuf konusuna ayırmış ve dönemin ikiyüzlü zahitlerinin davranışlarını eleştirmiştir. Safevî iktidar sisteminde yüzeysel tasavvufun hâkimiyeti ve pek çok zahirî ulemanın etkisi, bu dönemde mistik söylemin gerilemesindeki faktörler arasında yer almaktadır. Sâib'in şiirinde tevhit, varlığın birliği, tüm din ve mezheplere romantik bir ilginin yanı sıra, sufilerin ikiyüzlülüğüne eleştiri de fazlasıyla mevcuttur. Ele aldığımız şerhte Nusret Efendi, Sâib'in bu yönlerini de tespit etmektedir. Gramer şerhlerinden farklı olarak incelediğimiz eserde öğretmek ve eğitmek gayesi ön plandadır. Nusret Efendi kelimelerin anlamlarını ihtiyaç hissettiği ölçüde vermektedir ve aynı zamanda edebî sanatları, anlamları, dilin inceliklerini de ele almaktadır. Kelimelerin kazandıkları manaları tasavvufî tabirler dairesinde ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Nusret Efendi zaman zaman esas konudan uzaklaşarak farklı konulara değinmiştir. Metni şerh etmesinin yanı sıra kendisinin de şair olması birtakım yorumlarında aşırıya kaçmasına sebebiyet vermiştir. Nusret Efendi, yazdığı şerhte her beyti önce Türkçeye çevirir, beyitleri ayet, hadis, tasavvufî yorumlar; bazen de deyim ve atasözleri ile açıklama yoluna gider. Şerhinde kendi beyitlerine de yer verir. İnsanlara öğütler verir, hatta şairin bazı ifadelerini İslam'a aykırı bulur ve Şiiliğinden dolayı Sâib'i eleştirir. Eserde göze çarpan bu husus, şârihin bağlı olduğu Sünnî öğretiyeye bağlılığını izhar etmesi ve bu öğretiye aykırı beyitler gördüğünde bunlarla ilgili okuyucuyu uyarmasıdır. Zaman zaman konudan uzaklaşır ve birçok yerde toplumdaki bozulmalardan yakınıdır. Ebû Bekir Nusret kaleme aldığı şerhte,

klasik şerh tekniğinden farklı olarak tasavvufî yaklaşımları merkeze alan bir yöntemi takip etmiştir.

Amacımız, bu çalışmayla Klasik Türk Edebiyatında metin şerhi sahasına bir katkıda bulunmaktır. Aynı zamanda bu eser bir çalışmanın ötesinde tarihî ve devrin sosyal şartlarını gösteren bir vesika olarak değerlendirilebilir. Ele aldığımız şerhte çok sayıda ayet ve hadis iktibas, çeşitli şairlere ve şârihin kendisine ait Türkçe, Farsça ve Arapça şiir alıntıları bulunmaktadır. Ayrıca peygamber kıssaları ile ilgili açıklamalar ve tarihî-mitolojik unsurlar şerhte bulunan diğer zenginlikler arasındadır. Bu alıntıların içerisinde, şiir örneklerine ayrı bir parantez açmakta fayda var. Şârih, birçok beytin şerhinden sonra şerh edilen beytin konusuna uygun olarak şiir örneklerine yer vermiştir. Bu şiirlerin şerhte bir araya gelmesi eseri zenginleştirmiştir. Bu şiirler, devrin ve Nusret Efendi'nin şiir zevkini yansıması bakımından önemlidir. Bu şerh Sâib'in te harfli gazellerine getirilen ilk yorum olması bakımından kıymetlidir. Bu eser, bir yorum biçimini ve dönem anlayışını yansıtmaktadır. Sâib-i Tebrizî'nin şiirlerinin iyi anlaşılmasının Sebki Hindî hakkında bir fikre varılmasına katkı sunacağını, kendi halkının dilini mükemmel bir şekilde kullanan Sâib'in anlaşılmasında katkısı olacağını düşünmekteyiz. Şerhlerin bir diğer özelliği de dil varlığıdır. Çalışmamız Farsça öğrenenler için de klasik Farsça açısından bir örnek metin niteliğindedir. Şârihin ele aldığı beyitlerin aparatta verilen Türkçe çevirilerine ve sözlükte anlamlandırdığı bütün kelimelere yer verilmiştir. Bu sözlük Sâib'in ve diğer Fars şairlerin şiirlerini okurken kullanılabilir. Çalışmamızın aynı zamanda İran edebiyatına büyük katkısı olacaktır; önsözde de belirttiğimiz gibi Sâib-i Tebrizî'nin şiirleri üzerine İran'da yapılan çalışmaların, Türkiye'de yapılan çalışmalara göre daha yüzeysel olduğu söylenebilir. Çünkü İran'daki Sâib'in üzerine yapılan şerh çalışmalarında genellikle beyitlerde geçen kelimeler anlamlandırılıp edebî sanatlara değinilmiş ve fazla yorum katılmamıştır. Böylece ilk kez yapılan bu çalışma, İran edebiyatının şerh geleneğinin gelişmesine katkıda bulunacaktır ve eski yazılı olan bu eserin Latin harflerine aktarılması sonrasında edebî birikimimiz daha aydınlık bir şekilde gün yüzüne çıkacaktır. Böylelikle edebî ve kültürel birikimimiz sonraki kuşaklara daha sağlıklı aktarılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktan, M. F. (2008). *Molla Murad'ın Saib-i Tebrizî şerhleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Alizade, A. (2011). *Güzîde-i gazeliyât-ı sâib-i tebrîzî*. Tahran: Firdevs Yayınları.
- Atila, M. (2019). *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz (inceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Aydemir, A. (2014). *İslami kaynaklara göre peygamberler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Aziziyan, K. (2004). *Rahnümâ-yı divân-ı Sâib-i Tebrîzî*. Tahran: İlmî ve Ferhngî Yayınları.
- Babinger, F. (1982). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (Çev. C. Üçok). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bahar, L. T. (2001). *Bahar-ı Acem*. Tahran: Talaye Yayını.
- Belamî, E. A. M. (1958). *Tercüme-i tefsîr-i taberî*. Tahran: Hayyâm Yayınları.
- Berzî, A. (2005). *Şule-i avâz*. Tebriz: Azam Yayınları.
- Bilkan, A. F. (2003). *Sâib-i Tebrizî'den hikmet damlaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1998). Yûnus'un şiirleriyle ilgili şerhler. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul. 547.
- Çiçekler, M. (2008). Sa'dî-i Şîrâzî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 35, ss. 405-407) içinde. Ankara: TDV Yay.
- Dehkhodâ, A. (1998). *Lugat-nâme-i Dehkhodâ*. Tahran: Revzene Yayınları.
- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

- Efendi, M. A. (2009). *Burhan-ı katı*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Eren, H. (2018). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i kebîr 34-35. Ciltler (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı şiir tarihi. A history of Ottoman poetry*. I-V. (Ter. Ali Çavuşoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2015). *Tasavvuftan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. İstanbul: İnkılap Kitapevi Baskı Tesisleri.
- Gönel, H. (2004). *Şerh-i Ba'zı Gazeliyat-ı Sa'ib-i Tebrizî ve şerh metodu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Hâdî Hûrâşhiyân, İ. A. (2012). *Gazeliyat-ı şîrîn-i Sâib-i Tebrizî*. Tahran: Peydâyiş Yayınları.
- Hamidiyân Cehrumî, Z. (2012). *Şerh ve tevzîh-i sad u pencâh gazel ez-divan-ı Sâib-i Tebrizî*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Şiraz Üniversitesi, Şiraz.
- Hayderî, B. (2009). *Nakd-ı şürûh-ı bûstân-ı Sadî*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İsfahân Üniversitesi, İsfahân.
- İnsânî, A. (2000). *Yek ömr*. Tahran: Senâyî Yayınları.
- Kahramân, M. (1986). *Divan-ı Sâib-i Tebrizî*. Tahran: İlmî-Ferhengî İntişârâtı Şirketi.
- Kahramân, M. (2016). *Mecmua-ı rengîn gül*. Tahran: Suhen Yayınları.
- Kanar, M. (2010). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kaplan, M. (1986). *Edebiyatımızda tenkid*. İstanbul: Doğuş.
- Kaplan, M. (1963). *Şiir tahlilleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karabuçak, K. (2017). İhmâl edilmiş bir sebk-i hindî şâiri: Ebubekir Nusret efendi ve divanı. *Asia Minor Studies*. 5. 33-47.
- Karabuçak, K. (2018). *Ebubekir Nusret Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Ken, M. M. (2008). *Nakş-ı pâ-yî gazalân*. Tebrîz: Aydın Yayınları.

- Kerîmî, A. B. (2012). *Düvist ü yek gazel-i Sâib*. Tahran: Zavvâr Yayınları.
- Keşt, M. R. (2014). *Sâib ve sebk-i hindî der-güstere-i tahkikât-ı edebî*. Tahran: Süreyyâ Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964), *Büyük Türk edebiyatı tarihi, başlangıçtan bugüne kadar Türk edebiyatının tarihi, tarihli ve tenkidi*. Ankara: Edebiyat Yayınları.
- Kortantamer, T. (1994). Teori zemininde metin şerhi meselesi. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VIII, 1-10.
- Kuran-ı Kerîm Meâli* (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kutluk, İ. (Haz.) (1981). *Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Madenken, M. (2010). *Nakş-ı pay-ı gazâlân*. Tebriz: Aydın Yayınları.
- Mirmücrebiyân, L. (2007). *Nakd-ı şürûh-ı Leylî vü Mecnûn-ı Nizâmî*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İsfahân Üniversitesi, İsfahân.
- Mengi, M. (1997). Metin şerhi, tahlili ve tenkidi üzerine düşünceler. *Dergâh*, VIII/93, 8-10.
- Muhammedzade Sıdk, H. (1991). *Şerh-i gazelha-yı Sâib-i Tebrizî*. Tahran: Elest Yayınları.
- Musaheb, G. (2002). *Dâiret'ül-maarif-i Farsî*. Tahran: Emirkebir Yayınları.
- Nur Doğan, M. (1995). Metin şerhi üzerine. *Yedi İklim Dergisi*, 63, 70-74.
- Okumuş, Ö. (1989). Hind üslûbu (sebk-i hindî). *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, 17, 107-117.
- Onay, A. T. ve Kurnaz, C. (1992). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özyurt, G. M. (2023). Old Age and Greed in Şâ'ib Tabrîzî's Ghazals. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 28, 392-411.
- Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Basım Yayın Pazarlama.

- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Rahimova, L. (220). The role of Saib-i Tebrizi in the creativiti of Nabi, *Institute of Manuscripts Azerbaijan National Academy of Sciences*, 6/2, 60-68.
- Razî, A. ve Refâhîbahş, Z. (2010). Asîbşînâsî-i şerh nevîsî ber-mütûn-ı edeb-i Farsî, *Cüstârâ-yı Edebî Dergisi*, 171, 143-168.
- Redhouse, J. (1986). *Redhouse yeni Türkçe-İngilizce sözlük*. İstanbul: Redhous Yayınevi.
- Refâhîbahş Z. (2010). *Seyr-i tehavvül-i şerh nevîsî ber-mütûn-ı edebî-i Farsî (1313-1387 h.ş.)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gîlân Üniversitesi, Gîlân.
- Refâhîbahş Z. ve Razî, A. (2010). Berrisî ve tahlîl-i mukaddemehâ der-şerh nevîsî ber-mütûn-ı edebî, *Edeb Pejûhî Dergisi*. 11, 87-119.
- Sami, Ş. (2013). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Saraç, Y. (2003). Tasavvuf edebiyatına ait temel bir metin ve Türk edebiyatına yansımaları. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 446-49.
- Şevkî, A. ve Âlî, F. (2013). *Nagme-i aşk*. Tebriz: Azad İslami Üniversitesi Yayınları.
- Şîvâ, M. A. (2015). *Ahavân, Sâib ve sebk-i hindî*. Tahran: Perniyân-ı Hayal Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1981). *Metinler şerhine dair*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan şiirinde mitolojik unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı büyük el sözlüğü Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi*. (C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünlü, O. (2001). *Şerh-i Divân-ı Sâib-i Tebrizî'den elif harfli gazeller*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Ünlü, O. (2006). Türk edebiyatında Sâib-i Tebrizî şerhleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler*, 85-93.
- Velâyetî, A. E. (2012). *Sâib-i Tebrizî*. Tahran: Aftab Yayınları.

- Yakut, E. (2007). *Sâib-i Tebrizî Divanı şerhi'nin incelemesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh Geleneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yazıcı, T. (1966). Sâib, İslâm ansiklopedisi. X. . İstanbul, 75-76.
- Yazır, E. H. (2010). *Kur'an-ı kerim meali*. İstanbul: Tuva Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1999). Metin şerhiyle ilgili görüşler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 59-68.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yılmaz, O. (2007). Kâsik şerh edebiyatı literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7, 271-304.
- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Zend, B. (2023). *Kitab-ı manî-i pîçîde*. Tahran: Dibaçe Yayınları.
- Zencânî, B. (1996). *Sad gazel ez Sâib-i Tebrizî*. Tahran: Bisütûn Yayınları.

EK 1. ŞÂRİHİN METİN İÇİNDE ANLAMLANDIRDIĞI KELİMELER SÖZLÜĞÜ

A, Ā

Ahgerī be-girībān: yaqaya ahger düşme ta‘biri nihāyet-i ıztırābdan kināyedir, lākin bu maḥalde ruḥ-ı lafzı girībāna muḳārin olunca sebep-i ıztırābı beyān gibi bir sūzişli maẓmūn oldu (G. 170/14)

‘Aql: ‘Aqldan murādımız şeri‘ata tābī‘ olan ‘aqldır ve ‘ilm-i kıyāfede ve vaḳāyi‘-ı laṭifelerde bu ḥuşuşuñ ḳāl ü ḳilī ricālīñ ma‘lūmlarıdır (G. 182/5)

Āstīn-i Meryem: Ba‘zı rivāyetde Ḥāzret-i Cebrā‘il, Ḥāzret-i Meryem’iñ āstīnine nefḥ etdi vārid olduğuna mebnīdir (G. 1/27)

Āteşin: Ḥararet ğarīziye süveydādan münba‘iş olduğuçündür. Güyā süveydā gibi ḳalb-i ‘āşıkda muḳim olup maẓhar-ı āteş şevḳ olmasın murād eder (G. 14/9)

Ayaḳdan düşmek: Merātib-i ḥayretten birine şarf olunur gerek (G. 61/1)

Āyinedār ez-dest reft: Ya‘nī insān kendi ‘aybını derk etmek, merātib-i kemālīñ evveli ve nūr-ı başırete bu ḥuşuşda ihtiyāc-ı küllī cihetinden āyinedār ta‘biri etdiği pīrlikde aña daḥi za‘f gelip ‘aybı hūnerden farḳa ḳudret ḳalmaz (G. 40/6)

B

Bāğ: Bāğdan murād ‘ālem-i asḡar olur (G. 126/2)

Ber-düş-ı üst: Emānetden murād, zāhir-i şeri‘atde evāmire imtişāl ve nevāhīden ictinābdır ve ‘ālem-i bātında daḥi zāhire netīce maḳāmında bir ma‘nāya işāretidir ki, o ma‘nā, kā’ināt beyninde insāna maḥşūsdur. Zīrā melā‘ike vü cin fi‘l-ḥaḳīḳa insānīñ eczāsı maḳāmında birer ṭā‘ifelerdir (G. 24/4)

Büte: Büteden murādı bu dār-ı pūr-mihendir ki, şalābetde meşel olan taşlar eriyip çürüyüp gitmededir (G. 91/7)

Bügzer zi-ser: Başdan geç ta‘biri ser ü sāmāna sebep olması sünbül dāneleri şamanından cüdā olup zer‘ olunduğda zühür eden berekātı yüzündendir; çünkü iki baş kıabil olmayınca bu vesile ile keşret-i rü‘üs huşuluna şüret-i fenā ile irşād eyledi (G. 71/6)

Bülbül: Bülbülden murādı nefis-i nāṭıkadır (G. 137/4)

C

Cān-ı ‘ālem: Cān-ı ‘ālemden murādı nefis-i nāṭıkadır ki bu kā‘inātda maḥsūs ve ma‘nevī her ne var ise nefis-i insānda münderic ü maḥfidir, lākin zāvāhir-i shevāta tābi‘ olduğca derūnunda olan nuḳūş-ı bākiyeler mestür u maḥfi kalır (G. 172/1)

Cāy ber-çeşmest: Bunuñ çeşme şıket vermemesiniñ hiffetinden nāşidir diyü şekil olmayanlarıñ yeri göz üzeredir mefhūmuyla işāret eyledi ve vākı‘da fülān kimse gözüm üzere otursa incinmem ta‘biri vardır (G. 72/1)

Ç

Çeşme-i ḥayvān: Gūyā ğabğab ağızdan aşığa vākı‘ olduğün dehān-ı dil-bere çeşme-i āb-ı ḥayāt ta‘bir edip bu mevci andan ba‘id taḥayyül eyledi ve ḥayāt-ı ebediye nefis-i nāṭıkanıñ tevḥīdi nuṭkuyla ḥāşıl olur (G. 176/6)

Çeşm-i bed: Güzel gözleriñ degmesinden ihtirāzdır ki, ma‘nā-yı maḥşūduñ ḥilāfidır (G. 96/2)

Çirāğ-ı ḥalvet-i cān-ı rüşenāyī-i süḥan est: Nışf-ı eşrefi beyān ve nışf-ı aḥassından sükūt maḳāmındadır (G. 151/1)

D

Dāğ-ı lāle: Dāğ-ı lāle siyāh olduğu cihetden müşk ta‘bir eyledi, murādı lālezār kulūbda süveydā ki, dāğ maḳāmındadır (G. 127/2)

Dāmān-ı pāk: Pāk dāmen ta‘biri seher i‘tibārıyla ve ‘özü-ḥāh-ı ḥatā, zulmeti ceble teşbīh ḥayālıyla vü perde-püş-ı ‘ısyān ve *şafa’l-leylü yestürü külle veyl* mefhūmuyla ıtlāk edip *ve’l-müstağfirāne bi’l-eshār* naşş-ı kerīminde olan esrāra işāret eder (G. 51/6)

Dāmen-i furşat: Ya‘nī furşat ta‘bīr olunan vaqt bir cemāl-i bā-kemāle mālīkdir ki, bir sālīkiñ eline anıñ taraf-ı dāmeni gīrdikden soñra būy-ı pīrāhen maḳāmında olan letā‘if ve sāl-i-i Yūsuf ḥaḳīkate aşlā i‘tibār etmeyip hemān cümle maḳāşıdların o dāmen-i sa‘ādet me‘mende taḥşīle ḳādir olurlar (G. 83/3)

Defter: Defter-i vücūd ta‘bīr etdiği kitāb ma‘nāsınadır ki, Ḳur‘ān-ı Kerīm’de mevlā-yı müte‘āl gāh kitāb-ı mübīn ile bu vücūd-ı muḥaddiße işāret eder ve imām, mübīn-i kitāb-ı ‘ilmdir ki, bu kitāb-ı mübīn aña muḫābıḳ zūhūr etmişdir (G. 117/7)

Der-çeşm-i bī-niyāz-i mā: Kerīmi bu niyetle keremden şiyānet ḳaşdıyladır; zīrā lāyık olan keremde niyeti rızā-ı ilāhīye rabṭ etmektir ki, mūkerrem daḥi mūkāfāt ḳaydına düşüp da‘avāt-ı ḥayriyesiniñ maḫzar olacağın taḫḳīḳ eyleye (G. 43/11)

Deryā-yı raḫmet: Vücūda müşābih olan nefes-i benī-ādemdir, zīrā, ihyā-yı mevti ve mu‘cize-i kübrā cümle-i enfās-ı beşerle müşāhede olunmuşdur ki, inkāra mecāl yoḳdur ve mevcūdātın vücūda beñzer nefesden ğayrı mülāḫaza mümkün degildir (G. 1/31)

Der-yek-diger ḥ‘āhed şikest: Murādı mağzını naḫvetde ve naḫvetini mağzında kırar demektir ve fi‘l-ḥaḳīḳa ihtiyāc ḳadar kibri izāle eder ve ğurūru maḫv eder şey’ olmaz ve ‘ibādu’llāhiñ ba‘zısını ğınā ıslāḫ etdiği gibi ekşerini daḥi faḳr u faḳā ıslāḫ eder ve eger ihtiyāc zımnında kibr izāle olmaz ise cehennemden ğayrı ‘ilācı yoḳdur (G. 63/9)

Devīden: Devīden lafzı şūfiyeniñ cerī ta‘bīr etdikleri edāya ğāyet münāsibdir ki, ḥālet-i insilāḫda vāḳı‘ olur ve bu şıfatla mevşūf olan sālīk ‘aḳab-ı ḥul‘da her ḳanğı esmāniñ taḫtına murād ederse bilā-tevaḳḳuf dāḫil olur ki, Şā‘ib-i merḫūm ḳoşma ta‘bīr eylediği bu sebebdendir ve zūlf ıştılāḫdır (G. 34/5)

Dil: Bu maḳāmda ḳalbden murādı nefsdır, ‘aḳldan ve rūḫdan murād nefis olduğı gibi i‘tibār ile esmā müteğāyir olup ḥaḳīḳatları; dilden murād-ı nefis-i nāṭıḳadır (G. 73/6) (G. 125/1)

Dil-i güdâhte: Ermiş gönülden murâdı, şâhib-i ceryânlardır ki, erbâb-ı vakfeden mümtâz olup tekâmîl-i merâtib-i kemâle sa'y edenlerdir ve bu gürûh nevâdirlerdendirler; zîrâ merhûmuñ işâret etdiği maķâmı geçenler kütbiyeti murâd olanlardır (G. 47/7)

Dil-i hod horden: Muķâlifât-ı shevât-ı nefsâniyeyi bî-ta'b u meşakķat münâsebetiyle dil-i hod horden ta'bîr eyledi (G. 146/2)

E

Ebr-i mürüvvet: *İnne'llāhe bi'n-nāsı le-re'ūfun raķīm* âyet-i kerîmine işâret eyledi, lâkin fehmi müşkildir ve taşrihi eşkel olur. Murâdı maķâm-ı rızāya mülâzemetin ifâdedir ki, bu huşuşda e'imme-i deryâ-yı vücûddan şadefe iķtidâ eyledi ammâ şadefiñ gevher olunca iķtidâ eden cemâ'at be-herhâl merhûmadır abdestiñ var ise buyur (G. 194/6)

Ehl-i naķar: Ehl-i naķardan murâdı evliyâu'llâhdan sonra erbâb-ı i'tibârdır ki, şuver-i kâ'inâta ferâsetle naķar etdikde âyât-ı enfüsü âfâķa kıyâs ile niçe ma'ânî-i gâmiżalara vâşıl olurlar, mişâl-i i'tibârât sıbķat etmişdir (G. 104/6)

Engür: Engürdan murâd ķalb olur (G. 126/2)

F

Faşl-ı bahâr: Faşl-ı bahârdan murâdı mebâdî-i keşfidir (G. 137/4)

G, Ğ

Gâm-ı nüĥust: Evvelki ķademdir dedigi ibtidâ-yı keşf-i sâķ u duĥûl-i ol 'âlem-i bâtın olmak ĥayşiyetindedir

Genc: Ķâ'ide-i ilâhiye eczâ'-ı kâ'inâtdan her ķanģısına cilâ vu şayķal verirsen anda şûret-i insânî görürsün ve eger ķalbe bedeni taķriḃ ile cilâ verirseñ ma'nâ-yı insânî görürsün; merhûmuñ defîne dedigi budur (G. 91/5)

Gerd-i ber-neh'ast: Bu hafāya işāret eyledi ve ma'lūm ola ki, havārīk-ı 'ādātīñ a'zamı evliyāü'llāhiñ kelāmıdır; her kim bunuñla ararsa elbette bulur (G. 26/4)

Gerd-i yetīmi: Nazīri olmayıp müşterisi nādir olmasından kināye üzere bulunan maħallerde şerħ eyledik ve yaqışdı hattā bu maħalli dāħi kināyeye şarf etmek mümkündür, zīrā qalbiñ harābiyeti dāħi ma'nevīdir (G. 157/10)

Gevher: Āşār-ı tecelliyātdan hāşıl etdiği cevāhir-i 'ulūmdan kināyedir (G. 149/3)

Ġonca-ı leb-besteden: Ġoncadan murādı, qalb-i şā'imdir ki, mā-sivādan imsāk üzere şürūṭ-ı mezkūreye merā'ī olunca vücūd-ı haqīkī ki, nefis-i raħmānla andan kināye ederler, o şā'imiñ qalbinde cilveger olup gülistān füyūzāta tarāvet-baħş-ı hayāt-ı ebedī olur (G. 45/3)

Ġubār-ı āteşin-reng: Haṭṭ-ı āteşin-reng ta'bīri ħumret-i ruħsār münāsebetiyle ta'bīr olunmuşdur (G. 44/5)

Gülşen: Gülşenden murādı bu 'ālemdir (G. 152/4)

H, H, H

Hāk: Hākdan murādı meyiñ ṭortusudur, şūret-i 'izzeti 'ayn-ı zilletdir demek ister (G. 166/2) (G. 28/9)

Hāme-i fülād: Şiddet-i i'tinā ma'nāsına irād olunmuşdur ve taħkīki budur ki, 'avām-ı nāsīñ şuleħādan 'addetdikleri eşhāşīñ te'emmül olursa beķāya şarf etdiği evķāt-ı dünyāya şarf etdiği 'ömrüñ 'aşri rütbesinde bulunan cevāhir maķūlesi pek nādirdir (G. 27/3)

Harābe: Me'lūf u mu'tād olan ma'nāyadır ki, umūr-ı dünyeviye ve ālāyiş-i fāniyeden bir şey olmamak kaşdıyla irād eyledi; zīrā terk-i küllīden elbette nūrāniyet-i qalb hāşıl olacağında şübhe yokdur (G. 22/5)

Harāb-ı tüem: Dil-berīñ 'aşıka mün'akis olan harābiyeti mest ma'nāsına mülāħaza olunmak gerek yoksa maźmūn-ı muħālif degildir ve bu ma'nāya olduĝuñ şahidi ta'bīrde mest ü harāb diyü 'aṭfla isti'māl olunduĝudur, ya'nī benim her dem mest ü harāb ve bādesiz ser-ħoş olduĝum bu inṭibā'īñ sırrıdır (G. 156/3)

Ḥayret: Ḥayretten murād muḵaddemāt-ı vuşulu müşāhede olunca bu maḵāma vuşul bir güşede oturup ser be-cīb murākabe olmadan ğayrı ile olmaz ve her kim bu ḥālete mülāzemetde mübālağa eder ise lā-cerem cümleden muḵaddem bā'ış-i ḥayret olan umūru mu'āyene eder (G. 93/7)

Hemvār: Gūyā hemvārılığdan şalāḥ-ı ḥāl murād edip pīrlere bu lāzım iken ma'a hazā ḵāmeti daḥi yāy gibi egilmiş ola yāyın arkası bir işi göremez (G. 153/8)

Himmet: Bu maḵāmda himmetden murādı keremdir. Gūyā demek ister ki, rūy-ı güşāde kereme muḵābildir ve ziyādesi yoḵdur; meşelā 'abūs aluca ādemiñ kereminden güler yüzlü ādemiñ liḵāsı ṭabī'ata hoş gelir (G. 80/1)

Ḥod-fürüşī: Ma'lūm ola ki, kendini şatmak birkaç türlüdür; birisi, nefsi kendi 'inde 'ālim ü fāzıl ve söz añlarılığda kāmil olduğın taḥḵik edip emşāline kendini şatmak biri daḥi kendiniñ 'ayār-ı kemāli nāḵış olduğın bilir ammā bir zarūret sebebiyle āḥirlere şatar bu kısmı evvelkiden aḥafdır. Bir kısmı daḥi ne aldığın bilir ve ne şatdığını derk eyler, lākin şūret ḥālī ḥod-fürüşlük gösterir (G. 62/2)

Ḥūn: Bātında bādeden murādı ma'nevī olup içdiği ḥūndan ğarazı muḥālifāt-ı nefsi- emmārede çekdiği meşāḵḵatlardan kināyedir ki kibāre-i maḥşūş olan şahbā-yı ḥāḵikī degil. Eger bize ḵalır ise bu ḵan içmek dāḥi çoḵdur, demek olur (G. 178/1)

K, Ḵ

Ḵafes: Ḵafesden murādı beden (G. 137/4)

Ḵāmet: Ḵāmetden murād 'ulüvv-i rütbedir ki, nefsi- nāṭıḵanıñ kemāl-i muṭlaḵın murād eder (G. 84/4)

Kārvān: Kārvāndan murādı iḥvān-ı şafādır ki, birer birer vaktli vaḵtsız gitmededirler (G. 39/3)

Ḵaṭre: Bu ḵaṭreden murādı insān-ı 'ayndır (G. 83/2)

Kenār-ı māder: Bu deryādan ğarażı deryā-yı zāhir olmadığı mu‘ayyendir; zīrā kenār-ı māder emniyet iktizā eder, bahrda o yoğdur. Pes ma‘lūm oldu ki, murādı bahr-ı haqıkatdır. Dīnden çıkmak havfiyla ba‘z kimesneler ehl-i tarıkatden ve erbāb-ı haqıkatden ictināb etdiklerine bināen anlara hıtab ola (G. 8/12)

Keştī: İnsilāh vukū‘undaki ism-i bātin hazretine rūhuñ duhūludur (G. 7/1)

Kūçe-i dāru’l-bekā: Cismānī şekilden lezzāt-ı rūhānī hāşıl olup, o lezzātın ‘aķabinde fikret-i şāliha ile istimā‘ olunduğda kederi olmamağ yüzündendir (G. 1/3)

Ķumaş: Hālāt-ı gūnāgūn ‘aşıka nisbet-i hayāliyledir (G. 157/8)

Ķumrī: Ķumrīden murādı nefis-i nātıka (G. 129/4)

Külāh: ‘Acem tāzeleri ğālib aħvāllerinde külāh ta‘bīr etdikleri serpuşların bir tarafa mā‘il vaz‘ etdiklerine binā‘en buyurur ki, bāğ-ı cihānda bulunan şāh-ı güllerin birer tarafa meyllerinde üstādları seniñ külāhıñdır, ya‘nī aña yüz kerre taqlīd ile bir cüz‘i şivecik peydā ederler (G. 160/4)

L

Lā-mekān: Lā-mekāndan murādı bir hālet-i zā‘ide ile kendini ferāmūş etmeden kināyedir, lākin anlara maħşūş fikret zımnında ki, fenā ta‘bīr etdikleridir (G. 192/7)

Leb-i cānān: Dil-berin şıgar dehānında mübālağa kaşdıyla bir kaṭre ta‘bīr eyledi (G. 115/3)

Leylī: Leylī‘den maķşūdu nefis-i nātıka (G. 133/3) (G. 175/3)

Leylī-i çādır girifte: Ma‘şūķāt-ı ‘ālem-i fānī zımnında mestūre olan ma‘şūķāt-ı bāķiyeye işāretidir ki, nefisde erbāb-ı taşfiye, müşāhede ederler (G. 59/3)

Luṭf-i nūmāyān: Luṭf-i nūmāyān lafzı karīnesiyle murādı budur ki, çünki bizleri āşkāra luṭfa lāyık görmez iseñ luṭf-ı hafı ķabīlinden nāz-ı haşmı ve bī-cā ‘itāb-ı renciş ne içündür? Ve ne zāmān isti‘māl etsek gerek ve ne gūne şaķlarsın? Bāri bu mu‘āmeleleri ile diyü izhār-ı ğāyet, tezellül ve istikānetdir (G. 41/2)

M

Ma‘şūqa: Ma‘şūqadan murādı nefis-i nāṭıqadır, ya‘nī mā-sivādan vahşet ve ‘alāyık u ülfetden nefret hāşıl olduğu gibi şahbā-yı vişāli āsān vechle içilir ve ḥumār-ı teklifāt-ı kudsiyesi keyfiyet-i sülāfe füyūzātına nā‘il olmağıçün çekilir (G. 173/7)

Meh-tāb: Nūru şemsden müntakıl olmak remziyle ber-emr-i dađıka işāret eyledi (G. 22/5)

Mey: Bāde ta‘bīr etdiđi laṭife ḥavşala sūz olur ki, o bādeniñ bekrīlerinden biri Ḥüseyñ Manşūr’dur (G. 117/6)

Mey-hāne: Mey-hāneden murādı şahbā-yı ma‘neviyeyi cāmi‘ olan eş‘ārıdır ve meşhūr olan ḍarb-ı meşel menfi iken müşbet olup mey-hāneci ğazel verir, mefhūmu tecessüm eder (G. 167/9)

Mihr-i ilāhī: Ma‘nevī olduđu i‘tibāriyladır ki, imsāk-i maḥsūsātınan degildir (G. 45/4)

Müşkil: Ya‘nī eşkālıyla nādirü‘l-vuķū‘ olur ise de mümkindir demeye çıkar (G. 173/4)

N

Nāfe: Nāfe şüreten ḳalbe müşābih olduğuçün ehl-i dil ihām eyledi (G. 64/6)

Nāqa: Nāqadan murādı ‘anāşır-ı erba‘a (G. 175/3)

Ö

‘Ömr: ‘Ömrden murād kesb-i ma‘āş-ı uḥrevī olup herkesi kemāline işāle, kifāyet miḳdārı ‘ömr iḥsān olunmuşdur (G. 193/5)

P

Pā der-ḥınā ne'grifte est: Ayağa kına komağ ta'birī 'adem-i hareketden kināyedir ve bir dāḥi fülān kimseyi kan tutmuş derler; ya'nī bir ādemi zulmen katl edip başı ucundan harekete kadir olmadı, tā-kendi dāḥi katl olunmayınca (G. 184/4)

Pāk ḫinet: ..anlarıñ mizācında dāḥi küfr ü 'inād u tuğyāna munkalib olup ğubār-ı ḫineti herkesiñ belā cebr kesbinden zāhir olduğuna bir bürhān-ı şadākat 'unvān olur ki, Şā'ib'in pāk-ḫinet ta'birinden ğarażı bu ma'nāya işaretdir; zīrā mefhūm-ı muḫālife i'tibār-ı müsāvāt cihetinden olunca şī're zīnet verdiği bu mağta' beytinden nümāyān olur (G. 19/7)

Perde-i esrār: Perde-i esrārdan murād, 'ālem-i kalbdır (G. 128/1)

Periṣān rūzgār: Emvāc-ı baḥr i'tibarıyla der-deryādan murādı terk-i iḫtiyārda olan ḫālet-i ḫayret-niṣāndır ki, mevāḳı'-ı kadrā muntazır olup kendi için bir şey' irāde eylemez (G. 40/7)

Peri-zād: Göze görünmediği cihetdendir (G. 1/21)

Püşt-i dest: Gāḥ luğatca gāḥ iştilāḫca maḫalline tābi' olarak taḫrīr olunur (G. 70/1)

R

Raḥne: Leb münāsebetiyle muḫāla'a olunmak gerek. Ğaraż rızq ḫuşuşunda şikāyetiñ me'ālī budur demek ister; zīrā tekeffül olunan rızq sedd-i ramağdır yoksa ḫaş buğday etmegi kuzu kebābı yiyerek ḫayvāniyete tenezzül degildir, belki mülkiyete teraḫḫi içündür (G. 3/11)

Raḫşu'l-cemel: Kıyāmet (G. 1/17)

Reng şüd seferi: Uykusın uçurmak murād etdi (G. 22/3)

Rüşenāyi-i āh-ı seher: İzāfet-i beyāniye murād edip şūfiyeniñ kırān-ı fecr ta'bir etdikleri mağāma işaretle ma'kūlu maḫsūsa ednā münāsebetle teşbīh etmişdir. Bu kadarca erbābı şafā-yāb olsun diyü işāret olundu (G. 33/3)

Rütbe-i meşhūr: Rütbe-i meşhūrdan murād merātib-i menāşib-ı pādişāhiye ola (G. 16/9)

S, Ş

Şad çāk: Umūr-ı taḥalluḳ-ı bālā semāya işāret edip mevt-i ihtiyārī sülükunda bedeniñ nihāyet neḥāfetinden bu kināyeyi iltizām eyledi (G. 121/7)

Şad pīrāhen: Şad pīrāhen edāsıyla gül-i şad berg murād etdigini ifāde eyledi ki, maẓāhir-i esmā'-i ḥüsnāya işāretle taḥalluḳu remz edip memdūḥu nefis-i nāṭıḳa olduğun telmīḥ eyledi, fehme şāyeste bir maẓmūndur (G. 87/6)

Şadā-yı pāy: Naḳş-ı āşinā edāsın muḳābil zıkr etmesinden murādı elbette ziyārete gelenler ḡālibā āşinā oldukları cihetindedir (G. 100/1)

Şāhibān-ı çeşm: Murādı şol ehl-i i'tibārdır (G. 1/5)

Şāhibān-ı çeşm: Şāhib-i çeşmden murādı şol ehl-i i'tibārdır ki, 'ibret nazarıyla naya baḳdıḳda bu vechle ḥıssamend olur ki, ney bir ḳamış pāresi iken, 'alā'ıḳ-ı zāhire ve bātınadan bi'l-küllıye munkatı' olup ehl-i riyāzātıñ derd ü dāḡ ve ta'ab u şabrına fi'l-cümle müşābehet-i taḥşilī ile irādeden meslūb ve her ḥālde ney-zene teba'iyet berekātıyla cemādātın iken böyle te'sir-i bedī' ve āvāz-ı laṭıfe nā'il olunca eger insān ki, ḥulāşa-i kā'ināt ve eşref-i mevcūdātındır, mā-sivāyı terk ve ma'āric-i tecrīde riyāzetle 'urūc eyleyip kendü irāde-i şehvāniyesinden meslūb olsa bi't-tarīḳi'l-ülā, berekāt-ı enfās-ı ṭayyibesıyla iḫyā-yı mevti ve ibrā', ekme ve ebraş edeceḡinde şübhe yokdur diyü bir böyle bürhān-ı şādıḳu'l-'unvāna mālīk olur. Yok, bī-başar bulunur ise derūnunda ārzü etdiḡi maṭlaba her ne olursa olsun bir neşāt-ı tāze gelip bu 'aşā-yı rūḥānī ile isti'ānet ederek bir sā'at aḳdem ve aşl-ı merām olmaya sebep olur. Bu vech-i şānī herkesiñ ma'lūmudur (G. 1/5)

Serv: Servden ḡaraẓı ru'ūnet-i beşeriyetdir (G. 129/4)

Seyl: Seylden murād ḥavātır-ı ḳalbiyedir çünki ḳalbde 'alāḳa olmayınca seyliñ bir virāneye uğrayıp getirecek bir şey bulmadıḡı gibi ḥavātır öylece sühütle gelir geçer ve ḳalbiñ şafvetine māni' olmaya rakḳ-ı ḳalbi daḡı lisān gibi bu sālīkiñ yed-i taşarrufunda olup murād etdiḡi fikre ḳayd etmeye ḳudret ḥāşıl olur ve bu rütbeye vuşül ḡāyet müte'assir bir ma'nādır ki, muḳaddemāt-ı keşf zuhūr eder (G. 89/5)

Sifal-i hām: Ya'nī faqat hāksārılık ki, kendi gözünde ve halkıñ 'indinde hāk-ı tabi'at olmadan kināye olup mezāyā-yı uhrāya vākıf olmasa da kāse-i Fağfūr'dan qalmaz; puhte vü kāmil hāksārılık qanda qaldı ki, rütbe-i fenādan 'ibāretidir (G. 16/3)

Sīnem gülistāndır: Cennet-i naqd ta'bīr olunan cezā-yı a'māliñ bāğ-ı derūnda zühūr eden şükūfeleri hayşiyetinden zīrā şūfī a'māliniñ derece-i qabūle resīde olduğunu qalbinde müşāhede eder (G. 98/1)

Sīr-āb: Sīr-ābdan murād maḥbūbuñ dehānidir (G. 87/1)

Siyeh dil: Siyāh dil ta'bīri ile maḥbūbuñ rencīde olduğın ifhām eder (G. 170/11)

Ş

Şikār: Şikārdan murādı herkesiñ ḥāline göre kesb-i a'māl-i uḥreviyesidir (G. 39/3)

Şikeste beste: Şikeste beste ta'bīri maqām-ı qarīnesiyle ve *ḥalika'l-insānu za'ifā* mefhūmuna imādır ki, Rabbi'l-ālemīn za'fımaza şehādet etmişken hezār kuşūrumuz vāqı' olacağı mu'ayyendir (G. 171/5)

Şikeste binā: Kehkeşānī imā ğarazıyladır (G. 12/5)

Şire-i cānhā: Cānlar şiresi ta'bīri yine nefsi-nāḥıkada şeker vaz'ı mevcūd olmak ḥasbıyladır (G. 171/7)

Şiše-ḥāne: Āsmān şişe-renk olup ve 'ādetā şişe kırıkları halkı mecrūḥ etdiği için bu ta'bīri nazm eyledi (G. 53/5)

Şu'le-i āvāz: O qāfileniñ her ḥāleti siyyemā çāk şadāsı derūnunu iḥrāq etdiği cihetden şu'leyi āvāz ta'bīr eyledi (G. 175/3)

Şu'le-i cevvēle: Ma'nāda muḥarrikü'l-ḥarekāt olan qādir ismi-şerīfine evvelī vü āḫiri olmamaq münāsebetiyle şu'le-i cevvēle ta'bīr eyledi; zīrā mezāhirsiz esmā derk olunmaz (G. 145/1)

T, Ṭ

Tā'at vesīle vü 'ibādet bahāne est: mevlā-yı müte'ālīñ ğınā-yı zātīsın ifāde maḳāmındadır ki, ecr-i ğayr-ı memnūn 'ibādāt zımnında olana maḥşūşdur (G. 108/9)

Tiğ-i zebān: Gūyā bülend rütbeli kelāma da'vā muḳārin olur ise elbette ma'nevī olursa da bir miḳdārın ḳaṭ' eder diyecek yerde kütēhī-i lafzı ile iktifā eyledi (G. 35/8)

V

Vüs'at-ı meşreb: O vücūh-ı bātılada ḥafī olan vech-i Ḥaḳḳ'ı fehm etmeye derler (G. 103/15)

Y

Yek çeşm ḥ'āb: Bir göz uyḳu bā' iş-i ğaflet olduğuna işāret eyledi (G. 134/3)

Z

Zebān āmed be-dest: Zebān āmed be-dest ta'biri ğāyet ḥoş vāḳı' olmuşdur. Gūyā her parmaḳ bir lisān oldu, elimde demiş oldu (G. 164/9)

Zemīn-gīr: İnsānıñ ḥilḳatı i'tibārıyla ve baḥr-ı ḥaḳīḳatdan bir mevc buyurduğu nefḥ-i rūḥ münāsebetiyle tanzīm olunmuşdur ve bunda kimse şübhe etmez ki, insāndan eşref-i maḥlūk yokdur. Kemāl şartıyla ve cemāl-i muṭlaḳa keşretiñ levāzımındandır. Her ne de olur ise olsun siyyemā insānda vāḳı' olan şūrī ve ma'nevī cemāl-i kā'inātda bir ferde müyesser degildir ve maḥabbet derecātıyla ḥüsne ta'alluḳ eder ammā ḥaḳīḳatından baḥş olunsa 'āşıḳda bilmez ki kendine 'ārız olan ḥālet neye müte'allıḳdır ve neden münba'ışdır. Mecāza giriftār olan bu üslūblarda ālāyış-ı shevāt-ı münhiyeden munḳatı' olsa ve re'y-i perde-i ğayba yanī her beşeriñ kendi nefsinde kendine ğayb olan esrāra istişrāḳ ḥāşıl olup aşḳ şüretten ma'nāya intikāl eder. Mecnūn-ı 'Āmeri'ye olduğü gibi, lākin vertāt-ı şehvetden biñde biri ḥalāş olamaz. Meger bir insān-ı kāmiliñ himmetine uğrayıp yā mütesellī yā mütivāşıl ola (G. 183/5)

Zülf-i siyâh: Haqîkatı ma'lûm olmadığı cihetdendir, zîrâ zulümât derk olunmaz (G. 172/2)

Zünnâr: Baña zünnâr gibi mulâzımdır, mufârağat kabûl etmez ve zünnâr ta'bîri halkıñ 'aynında o inqıtâ' müstekrih olduğu cihetdendir, haçça zünnâr ta'bîri Şâ'ib'îñ meşrebine muhâlif görünür. Hemân murâdı şeref-i hüsnü ibtâl u tahkîr rütbesine vâsıl olan haçdır ki hulk la'net etsin diyü bu töhmeti aña nisbet eyledi yoksa ekşer-i ebyâtında mazmûnları haç huşuşuna velî ni'meti maqâmında ikrâm eder (G. 156/8) (G. 168/1)

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 08/08/2024

Tez Başlığı Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyat-ı Sâ'ib-i Tebrizî (Te Harfi) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük

Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....

Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 825 sayfalık kısmına ilişkin, 06/08/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %4'dür.

Uygulanan filtrelemeler**:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Elham NİKOOSOKHAN SEDGHİ

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Elham Nikoosokhan Sedghi	
	Öğrenci No	N15144450	
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili Ve Edebiyatı	
	Programı	Eski Türk Edebiyatı	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.04.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Date: 08/08/2024

Thesis Title (In English): Ebu Bekir Nusret's Commentaries of Saib-i Tabrizi's Some Gazels (T Letter) Study-comparative text-glossary

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/08/2024 for the total of 825 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 4%.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Elham NIKOOSOKHAN SEDGHI

Student Information	Name-Surname	Elham Nikoosokhan Sedghi	
	Student Number	N15144450	
	Department	Turkish language and literature	
	Programme	Old Turkish Literature	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 08/08/2024

Tez Başlığı Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyat-ı Sâ'ib-i Tebrizî (Te Harfi) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük

Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

- İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
- Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
- Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
- Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
- Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Elham NİKOOSOKHAN SEDGHİ

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Elham Nikoosokhan Sedghi	
	Öğrenci No	N15144450	
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili Ve Edebiyatı	
	Programı	Eski Türk Edebiyatı	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Date: 08/08/2024

ThesisTitle (In English): Ebu Bekir Nusret's Commentaries of Saib-i Tabrizi's Some Gazels (T Letter) Study-comparative text-glossary

My thesis work with the title given above:

- Does not perform experimentation on people or animals.
- Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
- Does not involve any interference of the body's integrity.
- Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
- Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Elham NIKOOSOKHAN SEDGHI

Student Information	Name-Surname	Elham Nikoosokhan Sedghi	
	Student Number	N15144450	
	Department	Turkish language and literature	
	Programme	Old Turkish Literature	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ